

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

1942~1943

FRANCI STRLE
TOMŠIČEVA BRIGADA
1942-1943

KNJIŽNICA NOV IN POS 5/II

FRANCI STRLE

TOMŠIČEVA BRIGADA

1942—1943

ZALOŽBA BOREC
IN PARTIZANSKA KNJIGA
LJUBLJANA

UVODNA BESEDA

Najprej moram izrecno poudariti, da sem vsebino te knjige oblikoval popolnoma svobodno: ničesar nisem zamolčal ali polepšal. Dogodke, boje in razmere sem opisoval tako, kakor sem jih doživljal sam ali moji soborci, ki so bili v brigadi od ustanovitve. Razume se, da sem se pri tem posluževal vseh prvin besedne umetnosti, skušal pa sem biti tudi prizanesljiv do tistih, ki so delali narobe v dobri veri, da ravnajo prav, zato sem v takih primerih njihova imena zastri, če je bilo le mogoče. Ob hotenju, da pišem samo resnico, naj bo že takšna ali drugačna, sem užival polno podporo in razumevanje ne samo v komisiji za zgodovino Tomšičeve brigade pod predsedstvom Mihaela Butare-Aleksa, marveč tudi pri mentorju Ladu Ambrožiču-Novijanu, ki jima velja še posebna zahvala.

Med pisanjem sem izhajal iz načela, da mora biti pravica do preživetja najsvetejša človekova nraustvena vrednota: kdor svoje življenje izpostavlja trpljenju, nevarnostim in smrti po prosti volji zato, da bi svoj narod otel suženjstva ali pogina, je vreden najvišjih časti, kdor ogroža življenje drugih iz sebičnih nagibov, hlapčevske vdanoosti ali strahopetnosti, pa ne zasluži drugega kot gnus. Ne morem se strinjati z mnenjem pokojnega prof. dr. Metoda Mikuža, ki je ob predstavitvi nadaljevanke o Ogenjci vzkliknil: »Pustimo že pri mini te izdajalce; izdajalci so vedno bili in bodo!«

Nak, izdajalci so zagrešili toliko gorja in žrtev, da moramo nenehoma s prstom kazati nanje. Nikakršni nagibi po ohranitvi premoženja — še manj pa strah za versko ali politično privrženost — ne morejo biti opravičilo, da kdo vzame orožje iz rok okupatorja ter z njim strelja v hrbet tistim, ki se bijejo za narodov obstoj. Zato se s to knjigo zavzeto pridružujem Frančku Sajetu pri odkrivanju strahotnih belogardističnih zločinov, svetohlinske podlosti in zahrbtnosti, katerih žrtve so bili mladi, dobrosrčni borci Tomšičeve brigade, ki so zakrivilili le ta greh, da so neizmerno ljubili materin jezik in domačo grudo.

Z enako ogorčenostjo kakor pobožnjaške izrodke slovenskega naroda obsojam tudi sicer redke nasilnike iz partizanskih vrst, ki so — navadno zaradi prikrivanja lastnih napak ali stremuških namenov — neodgovorno posegali po življenjih soborcev.

Enim in drugim nasproti postavljam množico svobodi do konca udanih, nesebičnih in na vsakršno žrtev pripravljenih preprostih partizanov ali nadarjenih in pravičnih partizanskih poveljnikov, ki so ob kakršnemkoli, še tako surovem dogodku, ohranjali pravi človeški obraz. Ti so kovali partizansko bojevalno nравnost in s krujo pisali našo junaško zgodovino. Kakšna škoda, da so prava imena premnogih ostala neznana! S tem vzklikom zavračam one vseznale zgodovinarje, ki si upajo razglašati trditev, da so potankosti o junaških dejanjih preprostih ljudi za zgodovino nepomembne, imena in priimki pa odveč, ker da se jih pri posplošitvah ne bo dalo uporabiti. Tem krivim prerokom bi bilo treba zastaviti samo dve vprašanji: zakaj razvoj sodobnega zgodovinopisja drugod po svetu ubira čisto drugačna pota, kot jih napovedujejo oni, in kako je sploh mogoče posploševati, če poprej ne opravimo konkretnih raziskav. Na žalost ima naša zgodovina takih posplošitev, ki jih sestavljajo le nebogljen ugibanja, že mnogo preveč, vrhu tega pa menim, da imajo taki nauki izvir zgolj v bojazni za prestiž.

S polnimi imeni preprostih ljudi, ki so vztrajali v boju in trpljenju, da bi spremenili temačno usodo slovenskega naroda, si ljudska volja utira pot tudi v zgodovinopisje, zakaj tudi v njem se je zaredil uradniški plevel, ki življenjsko polnost sprevrča v suhoparne navlake. Zavedam se, da ta knjiga oznanja upor proti taki puhlosti. Z njo nameravam dokazati, da je mogoče znanstveno natančnost doseči tudi z ljudskim izrazoslovjem, pojmovanjem in čustvovanjem.

Za tak ustvarjalni izziv je bilo treba mnogo raziskovalnega napora in nešteto drobnih, toda preverjenih podatkov, vsega tega pa ne bi zmogel en sam človek.

Prve brazde v ta namen je na začetku šestdesetih let zaoral Stane Škrabar-Braškar, ki je v Vojno-zgodovinskem inštitutu JLA izbrskal tako imenovane historiate borbe, ki so jih morali pisati nekdanji tomšičevci v letu 1946 kot vojaške osebe. Ti, na videz nepomembni in včasih zmedeni zapisi, so mi odgovorili na marsikatero uganko. Braškar je zbral tudi lepo število zaupnih listin, ki sedaj niso dostopne. Drugi človek, ki mi je mnogo pomagal, je prof. Anton Avsec. Opozoril me je na evidenčne in anketne liste, ki so jih že med vojno ali brž po njej pisali člani KPS. V njih so morali med drugim odgovarjati na vprašanja, kdaj so stopili v NOV, v katerih partizanskih enotah so bili ter kakšne vojaške ali politične dolžnosti so opravljali, katerih bojov so se udeležili, če so bili in kdaj so bili ranjeni, takim odgovorom pa so morali dodati še življenjepis. Pripominjam, da gre pri tem za povsem zanesljive podatke. Z Avščevo pomočjo pa sem dobil v roke tudi nekatere na novo odkrite listine. Te so mi pojasnile precej neznank iz ustanovnega obdobja Tomšičeve brigade. Tretja po pomenu je bila pomoč tovarišice Juste Ciglar, ki je izdelala zelo natančen raz-

vid po datumih in krajih, kdaj ali kje je kdo padel, bil ranjen ali ujet. Na podlagi tega razvida sem odkril tri brigadne boje ali napade, ki jih dotlej še ni nihče zapisal.

Največ neovrženih podatkov iz brigadnega življenja sem dobil v dnevnikih Nandeta Sedeja, Nika Šiliha-Borisa Nikiča, dr. Milana Dolenca z zgodovino 3. bataljona in zapisniki partijskih sestankov ured, v na novo odkritih dnevnikih Mihaela Hrašovca in Franca Levca-Boga ter v ohranjenih številkah brigadnega glasila Tomšičev glas. Skoraj prav tako trdno oporo sem našel v rokopisnih spominih Mihaela Butare-Aleksa, Bogomira Krenčiča-Boga, Marjana Jagra-Risa, Alojza Koprivca in Ivana Križana ter v množici pričevanj, ki sem jih z magnetofonom posnel 23, v obliki zgoščenih ročnih zapisov pa za to knjigo porabil kar 96. Omenim naj tudi pomembne poizvedbe, ki so jih zame opravili Franc Lenart-Franjo iz Kronovega, Leopold Šegina iz Metlike in Ivan Samsa iz Malega Loga.

Našteto in nenašteto arhivsko, bibliografsko ali spominsko gradivo sem obogatil z ogledi na krajih bitk, bojev, dogodkov in napadov na utrjene postojanke, ki sem jih ob pomoči preživelih partizanov ali njihovih poveljnikov za to knjigo opravil kar 64 (neupešnih, ki jih je bilo treba ponoviti, ne štejem). Po tej poti sem si nabral vidne predstave, nujno potrebne za plastične opise. Pri razkazovanju partizanskih in italijanskih položajev, obojestranskih premikov ali drugih bojnih posegov so od tistih, ki jih ni več, najprizadevneje sodelovali Jože Lepin-Ris, Mirko Malnarič, Anton Svete-Gustelj in Filip Tekavec-Gašper, od še živčih pa: Milan Tominec, Viktor Cvelbar-Stane, Janez Kramarič, Ivan Zore-Jemej, Jože Boldan-Silni, Venčeslav Rode-Nande, Rafael Čož, Stanislav Babnik-Mičo, Karel Kumše-Tomaž, Jože Žlogar-Šoši ter Jože Podržaj-Šimen in Franc Zavodnik-Jon, ki sta mi pomagala zbirati tudi naslove za sorodnike padlih in fotografije. Ob tem so mi največ "pomenile presoje o poveljevanju na partizanski ali sovražnikovi strani, ki so bile zares kritične in objektivne.

Ne smem prezreti zgodovinskih del drugih piscev, zlasti dr. Metoda Mikuža, prof. Janka Jarca, Frančka Sajeta, Radka Poliča, Milana Gučka, Lada Ambrožiča-Novljana, Zorana Hudalesa, Radeta Bulata, Velimira Kraševca-Igorja, Stanka Petelina-Vojka in dr. Toneta Ferenca, ki so mi prišla prav pri opisih skupnih bojev ali drugače pomembnih dogajanj, čeprav sem moral nekatere včasih popraviti ali zavrniti. To sem delal ob popolnem spoštovanju njihovega truda, brez usakršne škodoželjnosti in samo zavoljo zgodovinske resnice. Zaradi enakih pobud so nastali tudi popravki na prvo izdajo knjige Tomšičeva brigada — uvodni del. Izhajam namreč iz načela: motiti se — je človeško, priznati napake — pa pošteno.

Glede besednega dela te knjige moram nekaj reči tudi o rabi italijanskih in nemških listin. Italijanska poročila je prevedla prof. Na-

la Kobal, nekaj nemških pa dr. Bogomir Koželj-Božo, ki je prispeval udi nujna pojasnila. Povelja ali opazke iz vojaškega žargona v italijanščini sta mi posredovala, zbrala ali preverila Vinko Vrabec in Inica Bezeljak.

Besedilo med nastajanjem sta prebiral sin Vojko in Anica Bezeljak ter pomagala ugotavljati tipkovne napake. Ko je bilo to delo končano, so ga prebrali še: strokovna recenzenta Lado Ambrožič-Novljan in mag. Andrej Vouko, člani komisije za zgodovino Tomšičeve brigade Mihael Butara-Aleks, Ivan Dolničar-Janošek in Viktor Cvelbar-Stane (samo polovico), poleg njih pa še Tone Zupančič-Silvo, Dušan Jurčič-Svarun, Stane Škrab ar-Braškar, Severin Nemec-Teklo in Jože Oblak-Sime, ki so mi dali nekaj obrobnih, a zelo koristnih pripomb. Naposled je besedilo prebrala še lektorica Draga Ulaga in ga pravopisno izboljšala.

Mnogo potov, dela in skrbi so zahtevale fotografije, ki so mi jih pomagali zbirati še Zlata Sluga in Jule Sočan-Tomaž Skala iz Ljubljane, Silvo Čebulj z Ježice in Anton Fine iz Šalke vasi. Za dopisovanje, razvid in vračilo je poskrbela Anica Bezeljak. Žal nam za padle ni uspelo zbrati vseh fotografij. Padlih je bilo 254, fotografij pa smo zbrali le 158. To ni čudno, saj za nekatere ni bilo mogoče ugotoviti niti imena, drugim so pomrli sorodniki, tretjim je med vojno vse pogorelo, mnogi pa so pred odhodom k partizanom živeli v taki bedi, da ni bilo denarja niti za fotografijo. Nekatere fotografije so bile obupne: prelomljene, oškrbljene, razjedene od vlage in podobno, vendar nisem upal zavreči niti ene. Popravili so jih laborantka Mariča Kisovec in trikmojster Ludvik Burnik s televizije ter Brane Mežnarec in Rafko Batistič iz Gorenjskega tiska, tako da so v knjigi zdaj celo lepše, kot so bile na predlogah.

Glede skic, ki jih je narisal Severin Nemec-Teklo, moram pripomniti, da bi morale biti natisnjene med besedilom, torej tam in tako, kakor ustreza vsebini. Toda zaradi pocenitve sem moral pristati na tiskanje v polah. Vendarle pa sem si izbral pravico, razvrstiti jih po vsej knjigi v petih vložkih, tako da so zadevnim opisom kar se da bližje. Ker je opozorilu na skico dodana tudi številka strani, bo mogoče vsako hitro najti.

Še nekaj o seznamu borcev Tomšičeve brigade!

Povedati moram, da imenski podatki niso bili obdelani tako, kakor je bilo zamišljeno, predvsem pa niso bili dani v javno izpopolnitev. Justi Ciglar, pokojni Franc Golob-Januš, Jana Strojan in Albert Topolšek-Igor, ki so požrtvovalno skrbeli za njihovo ureditev in izpopolnitev, niso za te spodrslejaje nič krivi. Zato prosim za razumevanje in pripombe, da bi objavljeni seznam lahko izpopolnili vsaj v naslednji knjigi.

Posebnost te knjige je, da je bila v celoti napisana na mikroračunalnik ISKRADATA 1680-10. Elektronski zapis besedila s pomočjo tega stroja mi je dajal vrsto prednosti, ki jih kaže natančneje naštet.

1. Zelo obsežno in zahtevno književno delo, ki znese vsaj 943 običajnih tipkanih strani, sem pisal v bistvu samo enkrat; popravke in dopolnitve sem vnašal, ne da bi moral ponavljati ali na novo prepisovati prvotno besedilo. S tem sem prihranil ogromno časa, da prihrankov na trudu ne omenjam, saj sem delo, za katerega bi s pisalnim strojem potreboval dve leti in pol, dokončal 27. januarja 1983 ali v 386-tih dneh, se pravi v dobrem letu.

2. Elektronska predstavitev besedila v tiskarski stavek, ki so jo iz mikroračunalnikov prvi vpeljali pri Gorenjskem tisku v Kranju, je bila opravljena v enem samem dnevu, kar je prineslo nov časovni prihranek, in sicer najmanj pet mesecev.

3. Med pisanjem in dopolnjevanjem besedila sem lahko brez časovne stiske, umirjeno in neštetokrat opravil (besedilo sem po lastnih ali drugih opazkah prečistil kar dvanajstkrat) vse popravke, tako da je bilo korigiranje tiskarskega stavka potem zmanjšano na najmanjšo mero. S tem sem si spet prihranil najmanj poldrugi mesec naporov in hudo nervoznega dela, predvsem pa preprečil množico tiskovnik napak, ki se jim pri tako obsežni in zahtevni knjigi po drugi poti ne bi bilo mogoče izogniti. Z mimo vestjo lahko trdim, da bo v tej knjigi le težko najti še kakšno tiskovno napako. Prav to mi je v nemajhno zadoščenje, saj je knjiga kakovostno izdelana tudi po tehnični plati.

4. Tudi kazalo enot, krajev in imen je bilo izdelano na mikroračunalnik, in sicer na pol samodejno, to pa je omogočilo izredno natančnost ter nov občuten časovni prihranek.

Potemtakem je neizpodbitno, da uporaba mikroračunalnika ni koristila le meni osebno, ker mi je prihranila ogromno časa in naporov, temveč je bila v prid predvsem stvari, kateri služim, torej knjigi sami ter njeni popolnejši, hitrejši in cenejši izdelavi. To poudarjam zavoljo tega, ker še vedno ni dovolj razumevanja, da bi tovrstno delo posodobili in pospešili, pa tudi olajšali pisanje ter pisce razbremenili tistih pomožnih del, ki jih lahko opravijo sodobni stroji.

Da sem vse našete prednosti pri uporabi mikroračunalnika spoznal unaprej in se jih kljub velikim izdatkom oprijel brez omahovanja, se moram zahvaliti svojemu sinu, dipl. inž. Vojku Strletu, mikroelektronskemu strokovnjaku, ki mi je bil ne samo svetovalec in učitelj, marveč tudi sodelavec. Izdelal mi je vse dodatne programe za razne nujne poenostavitve ali izpise, nato pa besedilo elektronsko obdelal do take stopnje, da se je lahko prelilo v tiskarski stavek že v enem samem dnevu. Kajpak, ob tem gre zahvala tudi Martinu Kuraltu, Francu Jegliču, Ivu Omanu in drugim iz Gorenjskega tiska, ki so

znali prisluhniti zahtevam napredka v grafični industriji. Ob tem se moram zahvaliti tudi pododboru v Žalcu pod predsedstvom Jožeta Šaleja, ki mi je priskrbel nekaj računalniškega papirja.

Na koncu bi se rad zahvalil Urhu Slamiču za vzorno opremo in Srečku Mraku iz založbe Borec, ki je precej pripomogel k popolnosti skic ter mi dal potrebne napotke za prelom. Predvsem pa se moram zahvaliti odboru 1. SPUB Tone Tomšič' pod predsedstvom Miha Petriča-Steva in komisiji za zgodovino Tomšičeve brigade pod predsedstvom Mihaela Butare-Aleksa, kajti z njuno pomočjo in ob sodelovanju založbe Borec je knjiga končno vendarle izšla. Srčna hvala vsakomur, ki mi je kaj pomagal ali mi vsaj izkazoval solidarnost!

VLjubljani, 7. marca 1986

Franci Strle

POTEK USTANAVLJANJA, ZAUPNE NALOGE IN PRVI BOJI

Čemu brigada in kakšna brigada

Partizanstvo na Notranjskem in Dolenjskem je poleti 1942 zašlo v svojevrstno zagato: po množični ljudski vstaji v maju so enote dosegle dotlej največjo številčno moč, toda poslej so vanje kapali le še posamezniki. Tudi osvobojeno ozemlje se je v maju 1942 najbolj razmahnilo, a dalje širilo se pravzaprav ni več. Italijani so se bili umaknili v postojanke ključnega pomena, kakor je določal načrt »Primavera«, kjer pa jim partizani niso mogli do živega. Da bi premagali to svojo nemoč, so si skušali izdelati nekakšne preproste topove,* vendar je postalo očitno, da je izhod iz zagate mogoče najti le z ustrezno preureditvijo slovenske partizanske vojske.

Potreba po preureditvi partizanske vojske se je kazala pri poveljstvih na vseh ravneh od čete do glavnega poveljstva. O tem priča iskanje v več smereh.

Nekatera četna poveljstva so skušala novim razmeram zadostiti po tej poti, da so iz mlajših in posebno bojevitih partizanov oblikovala udarna jedra, ki so odhajala na dolge krožne pohode, daleč stran od četnega taborišča. Tam so postavljala zasede ali iznenada napadala sovražnikove utrdbe, kolone in prometna sredstva. Po takšnih taktičnih rešitvah sta posebej značilni 4. četa (Efenkova) 1. bataljona Zapadno-dolenjskega odreda in 1. četa (Rakovška) bataljona Miloša Zi-

* Najbolj se jim je posrečil turjaški top, ki so ga za enote 3. grupe odredov naredili: Vence Drobnič, Friderik Petrič-Petruška, kovača Anton in Vinko Šušteršič ter kolar Herman Gale, Jože Kožar pa je zbiral topovski smodnik in skrbel za prehrano. Uporabili so cev težkega minometa prejšnje jugoslovanske vojske. Ta top je bil kar priročen in tudi preizkuse je dobro prenesel, njegovo uporabo v boju pa je preprečila velika italijanska ofenziva. Zelo okoren pa je bil primoški top, ki ga je iz vodovodne cevi izdelal partizan Maks Biorghe. Ta se sploh ni obnesel. Namesto same granate je med Italijane v Žužemberk odneslo še cev, s tem pa je nenavadni top tudi odslužil (Borivoj Lah-Boris: Prva artilerijska brigada, Ljubljana 1975, od str. 8 do 15, Velimir Krašev-Igor: Dolenjski puntarji, Ljubljana 1985, str. 41, in poizvedbe, ki jih je 3. januarja 1982 opravila Dana Purkart-Zdenka).

danška Notranjskega odreda. Slednja je izvedla večjo akcijo celo v Čušperku, celih 50 km stran od četnega taborišča.*

Taktično vrednost čet so skušali povečati tudi odredni štabi, in sicer s hitrimi prevozi na tovornjakih, kar je značilno za štab Zapadnodolenjskega odreda — ZDO — na Smuki in za štab Kočevskega odreda na Cvarovi žagi v Ravnah pri Kočevski Reki.¹

Posebno zaznaven napredek pri teh prizadevanjih so dosegla odredna in grupna poveljstva, ki so za napade na večje italijanske postojanke skušala zbrati partizanske enote iz različnih sestav. Značilen primer take vrste je bil predvsem napad na italijansko postojanko Stari trg ob Kolpi 1. junija 1942, pri katerem so sodelovali: 2. ali Kočevski bataljon in 3. četa 3. bataljona Miloša Zidanška Notranjskega odreda, Belokranjski bataljon Dolenjskega odreda, potem pa še enote 3. bataljona Goranin Primorsko-goranskega NOP odreda Hrvatske. To velja še za napad na Osilnico 12. in za napad na Banjaloko 22. junija 1942, v katerem so spet sodelovali partizani iz Gorskega kotarja, pa tudi za napade na italijansko postojanko v Žužemberku, ki so jo sprva oblegale enote 2. in 3. grupe odredov, pozneje pa napadale čete 1. in 3. bataljona ZDO ter 1. SPU bataljona Toneta Tomšiča.² Četudi so se Italijani 13. julija 1942 umaknili iz Žužemberka, pa ta prizadevanja niso obrodila zelenih uspehov. Sodelujoče enote namreč niso bile dovolj taktično usposobljene, hitre in gibke, bile pa so tudi številčno še vedno prešibke, da bi njihovi udari zares kaj zalegli.

Podobna prizadevanja je bilo čutiti tudi v Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet. O tem priča zlasti preureditev poveljevanja na tleh tako imenovane Ljubljanske pokrajine oziroma delitev prejš-

* Rakovška četa in del 4. čete istega bataljona sta bili na tej akciji od 26. do 29. maja 1942, vodil pa ju je bataljonski operativni oficir Anton Nemec-Srečko. V noči na 28. maj sta napadli dve italijanski utrdbi pred Čušperškim gradom: zavzeli sta eno mitraljesko gnezdo in ga uničili, zavrnili posredovanje tankov in motorizirane pehote ter oklopnega vlaka, razdejali železniško postajo in razstrelili cestni most pri Predolah. Toda zaradi močnih okrepitev, ki so dospele v Čušperk 25. in 26. maja 1942 po uspelih napadih 1. bataljona Savinjskega odreda 2. grupe odredov na prometne zveze, gradu ni bilo mogoče zavzeti, pri tem pa je padel Ciril Pirc-Picek, predvojni skojevec z Rakeka. Posebno zanimiv je ta bojni pohod zategadelj, ker so Rakovčani med potjo proti Čušperku 27. maja 1942 ob enajstih v gozdu pri Vodicaх naleteli na belogardistične četnike, v četrtturnem spopadu enega smrtno zadeli, odkrili in zavzeli četniško taborišče z dvanajstimi šotori za dve osebi. Ob tej priložnosti je bil na partizanski strani od bombe laže ranjen vodnik France Bombač-Matjaž (Dnevnik bataljona Miloša Zidanška, fase. 5/III v arhivu IZDG, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 9 na str. 31 in dok. 138 na str. 396 in 397, Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in štajerski partizani, Ljubljana 1972, str. 296, ter Franc Meki-na-Borut in Bine Logar, telefonični pojasnili z dne 7. januarja 1982).

nje 3. grupe odredov v novi 3. in 5. grupo odredov, kar je glavno poveljstvo natančneje določilo 26. junija 1942 in kar naj bi grupne štabe bolj operativno usposobilo ter jih približalo potrebam na terenu.³ Pa vendar tudi to ni bilo tisto, kar je zahteval čas in kar je bil tako razločno nakazal »Partizanski zakon« že sredi julija 1941, ki je v 11. členu uvažal brigado, očitno kot poglobitno taktično-operativno in udarno partizansko enoto.⁴

Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž in Peter Stante-Skala potemtakem niso storili nič napačnega ali samovoljnega, ko so 5. aprila 1942 na Kremenjku ustanovili Prvo štajersko partizansko brigado, saj je bila njihova pobuda v skladu s pisano postavo in dobljenimi pooblastili.⁵ Zapisati pa je treba, da nesporazum in huda graja, ki sta temu sledila, nista imela svojega izvira le v slabih zvezah, temveč predvsem v posnemanju vzorov, ki jih je razvoj narodnoosvobodilne vojske v osrednji Jugoslaviji že pustil za seboj, in v zanikanju dalekovidnih določil »Partizanskega zakona«, ki je slovenskemu partizanstvu utiral izvirna in osrednje jugoslovanskim popolnoma enakovredna pota.* Pri tem je treba dati vse priznanje vojaškim kadrom na terenu, ki so pravilno razumeli potrebe revolucionarnega časa, ukrepali stvarno in pravočasno ter ustrezno in spodbudno za bojevalno sposobnost slovenske partizanske vojske, pa tudi zapisati, da si na CK KP Slovenije, ki je resnično odločal o vseh pomembnejših pa tudi o čisto vojaških zadevah, tedaj še niso bili na jasnem o tem, kakšno brigado uvesti v slovensko partizanstvo.

»Partizanski zakon«, ki so ga sestavili španski borci na čelu z Alešem Beblerjem-Primožem, je očitno uvažal brigado po španskem vzorcu s trojko kot temeljno in najnižjo partizansko enoto; štiri troj-

* Prva štajerska partizanska brigada je bila po času ustanovitve tretja brigada narodnoosvobodilne vojske na jugoslovanskih tleh. Žal je bila njena ustanovitev razveljavljena in brigada po petindvajsetih dneh preimenovana v 2. grupo odredov. V glavnem poveljstvu so bili namreč »prepričani, da položaj v Sloveniji še ni zrel za organizacijo manevrskih enot, kakršno pomeni brigada«. Po drugi strani je Edvard Kardelj-Bevc — delegat Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije — menil, da so slovenski »partizanski odredi drugačni od srbskih in bosanskih... in da so to v resnici že brigade«, češ da v njih tako ali tako prevladujeta proletariat in vaška polproletarska revščina. Toda za odklonilno stališče do ustanavljanja brigad so bile vzrok predvsem napačne presoje položaja na Gorenjskem in Štajerskem. Te so obveljale, žal, tudi pozneje pa so to elitno partizansko enoto potisnile na bojni pohod, brez vsakršnih možnosti za uspeh; tako je bila pravzaprav izničena in »po prihodu na Štajersko le še medla senca svoje prejšnje moči«. V nasprotnem bi se Slovenci lahko pohvalili, da je bila naša prva brigada ustanovljena takoj za 1. in 2. proletarsko brigado, ki ju je bil ustanovil Vrhovni štab NOV in POJ (Ivan Ferlež, prav tam, zlasti str. 228 in 251 ter od 417 do 420, Ivan Maček-Matija: Spomini, Ljubljana 1981, na str. 132 in Zbornik II, knjiga 5, dok. 29 na str. 84, pa tudi str. 87).

ke so bile vod, štirje vodi četa itd.* Tudi Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž in Peter Stante-Skala so 1. štajersko partizansko brigado ustanovili po španskem vzorcu, kar v svojem zagovoru z dne 24. aprila 1942 izrecno navajajo, dodatni dokaz za to trditev pa je tudi njena takratna in poznejša številčna moč. Ta moč je pri 1. štajerski partizanski brigadi (2. grupi odredov) nihala od 300 do 700 partizanov, kar je bilo pozneje značilno za večino slovenskih partizanskih brigad. Se pravi, da sta življenje in razvoj partizanstva na Slovenskem potrdila pojmovanje brigade, kakršno je uvajal »Partizanski zakon« nasprotno statutu proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad, ki ga je bil konec marca 1942 prinesel Bilten Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne partizanske in prostovoljske vojske Jugoslavije štev. 14-15 (februar-marec). Ta statut so poznali v CK KP Slovenije, o tem imamo dokaze,⁶ prav v tem in tako nastalih navzkrižjih pa je iskati vzrok za nesporazume, omahovanja in nepotrebna iskanja o tem, kako rešiti vprašanje večje taktične usposobljenosti slovenske partizanske vojske.

V čem sta se listini razlikovali in v čem so bili razlogi za navzkrižja?

Že na začetku je treba poudariti, da si listini po črki zakona nista nasprotovali. Partizanski zakon je bil izdelan sicer mnogo skrbneje in popolneje, to velja predvsem glede dolžnosti in pravic partizanov, pomanjkljiv pa je bil v tem, da ni natančneje določal ureditve enot, najsi je šlo za vod, četo, bataljon ali brigado. To je prepuščal izkušnjam in razvoju, čeprav je iz drugih listin in pričevanj očitno, da so se na Slovenskem pretežno zgledovali po španskem vzoru.** Statut proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad pa je nasprotno zelo natančno določal celotno sestavo brigade, njenih bataljonov in čet za posebne namene ter v tej zvezi predpisoval izredno zahtevna določila o njihovi številčni moči in oborožitvi. Nobenega dvoma ni, da je jemal za vzorec vojaško ureditev prejšnje jugoslovanske vojske, ki pa slovenskim razmeram spomladi 1942 še ni ustrezala, pravzaprav ni nikoli docela ustrezala.

Statut proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad vsekakor velja povzeti nekoliko natančneje, le tako bo mogoče pojasniti vzroke za omahovanja, pomisleke in dvome o lastnih močeh. . .

* Glej opombo v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 459!

** Izjema je bil Notranjski odred, v katerem je prevladoval vpliv Mirka Bračiča in še nekaterih oficirjev prejšnje jugoslovanske vojske. Tam temeljna enota ni bila trojka, marveč desetina, pa čete niso štele do 60, temveč po 100 ali celo 120 mož (Glej opombo v knjigi Tomšičeva brigada-uvodni del, str. 373 in 374!).

Od uvodnih in splošnih določil je pomembnejša le označba, kaj so brigade. Ta se v 5. točki glasi: »Brigade so gibljive enote, ki morajo biti vselej pripravljene nastopati, kjerkoli je to potrebno. Vse enote v brigadi morajo — razen tega — biti usposobljene za popolnoma samostojne akcije.« Opozoriti velja še na 11. točko, ki določa, da borci proletarskih brigad na pokrivalih nosijo peterokrako rdečo zvezdo s srpom in kladivom.

Izredno obsežna je 10. točka, ki predpisuje brigadno sestavo, vse od štaba bataljonov do čet in vodov. Tu gre povzeti le najpomembnejše, in sicer: »Vsaka proletarska brigada je sestavljena: — iz štaba, — najmanj štirih udarnih bataljonov, — spremljevalne (težke) čete, — topniške enote, — motomehaniziranih delov, — prateža in — sanitete. . . Štab je sestavljen iz: — poveljujočega dela (komandant, politični komisar, namestnik komandanta in namestnik političnega komisarja, ki sprejemajo skupno vse odločitve), — konjeniškega voda, moči 30 konjenikov, — voda za zvezo, ki ga sestavlja več posebnih desetini, kot kurirska, telefonska in radijska desetina, — pionirskega voda iz več posebnih desetini, kot pionirska in minerska, in — kulturniške ekipe, ki opravlja politično-propagandno delo za ideološko vzgojo borcev (in prebivalstva)... Udarne bataljone so močni do 300 partizanov, razvrščenih v tri do štiri udarne čete s tremi vodi in z dvema ali tremi desetiniami. Prizadevati si je, da ima vsaka desetina vsaj po eno lahko strojnico. Vsak bataljon ima bojni pratež, na vsako četo računano po dve tovorni živali za nošenje strojnic, streliva, kuhinje in druge bojne opreme. . . Spremljevalna četa je sestavljena: — iz toliko mitraljeških vodov z dvema strojnicama, kolikor je bataljonov v brigadi, — iz voda lahkih minometov, ki se pri bojni razvrstitvi načelno dodeljujejo bataljonom, — iz voda težkih minometov, katerih uporabo določa štab brigade. . . Topniške enote so lahko sestavljene iz posameznih topov ali baterij (4 topovi) pa vse do divizionov (12 topov)... Motomehanizirane enote se ustanavljajo po možnostih in potrebah... Pratež sestavlja toliko oddelkov, kolikor je bataljonov, in en oddelk za brigadni štab. Pratež se lahko prevaža z vozmi in avtomobili ali prenaša s konji, itd. . .«⁷

Razumljivo je, da so se ob prebiranju povzetega statuta in ob naštevanju take množice enot, pehotnega orožja, topništva, tovornih živali in motornih vozil, kar je bilo lepo zamišljeno, a težko dosegljivo, marsikomu ježili lasje in da se je spraševal, češ, kaj bomo mi, uboge pare... Ta statut je marsikoga motil in ustvarjal nekakšen manjvrednostni občutek, skratka povzročal je zmotno mnenje, da na Slovenskem čas za ustanavljanje brigad še ni dozorel. Na trdnih tleh so lahko bili pravzaprav samo tisti, ki so imeli vsak dan opraviti s sovražnikom in ki so ga tolkli pač s tistim, kar je bilo pri roki. Prav ti pa so bili trdno prepričani, da so brigade potrebne tudi slovenskim partizanom.

Ne ravno tako idealno močne, kot je veleval predpis, vendar vsaj gibljive in uporabne povsod, ne glede na domači ali kak drug kraj. Prav to pa je bilo bistveno. . .

Kaže, da je partizansko vodstvo v Ljubljani že zgodaj spoznalo svojo zmoto in uvidelo potrebo po uvajanju brigade v slovensko partizansko ureditev. O tem pričajo skopi miselni prebliski v listinah in tudi po pričevanjih. V pismu Josipu Brozu-Titu z dne 23. aprila 1942 je Edvard Kardelj-Bevc zapisal, da je Savinjski odred, kot imenuje

1. štajersko partizansko brigado, najboljša slovenska enota in zatorej kandidat za proletarsko brigado. Od pohval z dne 25. aprila in 5. maja 1942, ki so sledile hudi graji kot nekakšno opravičilo, je zanimiva zlasti slednja, v kateri Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet odobrava samoiniciativnost štaba 2. grupe odredov v razvijanju partizanskih enot od bataljona do brigade in pravi, da bi ustanovitev brez dvoma potrdilo, če bi bilo o tem pravočasno obveščeno. Navsezadnje velja ponoviti še besede Borisa Kidriča-Petra, izrečene pri Romihovih 16. maja 1942, ko je dejal Kardelju: »Če se nam ne posreči, da v zadnjem hipu rešimo Toneta (Tomšiča), mora prva naša brigada nositi njegovo ime. . .«⁸

S povzetimi navedbami je uvodna trditev iz prejšnjega odstavka sicer dokazana, ni pa povedano, zakaj je vodstvo v Ljubljani z ustanovitvijo brigade še vedno odlašalo. To je mogoče razložiti samo z domnevo, da o resnični moči partizanstva na Notranjskem in Dolenjskem ni imelo prave predstave. Očitno se je prav zaradi tega odločilo, da bo najprej ustanovilo Prvi slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, ki naj se postopoma razširi v brigado* z enakim imenom,⁹ s tem pa je bila ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča pravzaprav samo še vprašanje časa. . .

Ustanovitev 2. proletarskega udarnega bataljona

Resnično, na odlok o ustanovitvi brigade ni bilo treba dolgo čakati. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ga je izdalo že 30. junija 1942, komaj osemnajst dni po ustanovitvi 1. slovenskega prole-

* Ta namen potrjuje tudi dopis Štaba 3. grupe odredov št. 56 z dne 16. junija 1942, ki v 6. točki dobesedno sporoča: »Politkomisar 1. proletarskega bataljona tov. Nikola je prispel k nam in bo nadaljeval pot jutri zjutraj. Prosimo vas, da o preorganizaciji upoštevate vprašanje tega bataljona. Zdi se nam najbolj primerno, da bi bil neposredno podrejen vaši komandi kot zametek proletarske brigade. Prosimo pa za dovoljenje, da osnujemo po grupah proletarske udarne čete, s katerimi bi pozneje dopolnili brigado. Bataljonu smo dali 3000 Lit.« Dopis sta podpisala Mirko Bračič in Ante Novak (Arhivsko gradivo, ki ga je leta 1982 izročil Ivan Maček-Matija zgodovinskemu arhivu CK ZKS).

tarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Za to listino smo še nedavno vedeli le po vpisu v delovodnik glavnega poveljstva, toda leta 1982 je bila vendarle odkrita. Podpisala sta jo Peter Strugar (Franc Leskošek-Luka), komandant, in Jernej Posavec (Ivan Maček-Matija), politkomisar glavnega poveljstva, naslovljena pa je bila štaboma 3. in 5. grupe odredov. Listina se glasi:

»V zvezi z reorganizacijo 1. proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča izdaja glavno poveljstvo sledečo NAREDBO:

1. Proletarska udarna brigada stoji pod neposrednim poveljstvom glavnega štaba.

2. Vsaka četa iz sestave 3. in 5. grupe naj pošlje po dva partizana v proletarsko udarno brigado.

3. Partizani, ki jih pošljejo čete v proletarsko brigado, morajo biti dober proletarski element, sposobni vzgoje in politično neoporečni. Komandant in politkomisar odgovarjata za kvaliteto teh partizanov.

4. Prekomando partizanov je izvršiti takoj po sprejemu te naredbe.

5. Zbirališče partizanov za Proletarsko brigado je 3. bataljon Zapadno-dolenjskega odreda.«¹⁰

V glavnem poveljstvu so začeli zelo zgodaj razmišljati tudi o brigadni poveljniški sestavi.* Med drugim so za brigadnega političnega komisarja najprej nameravali imenovati Jožeta Noseta-Špana, tedanjega političnega komisarja 5. grupe odredov,¹¹ malo za tem pa jim je prišla prav vest, da se v štabu 3. grupe odredov od 8. julija 1942 mudi Mica Šlandrova, ki je bila kot obsojenka pobegnila Italijanom iz ljubljanske bolnišnice ter srečno prišla na osvobojeno pogorje Mokreca in Mačkovca. In tako je 10. julija 1942 nastala listina, ki je v 1. točki za komandanta 1.SPUB Toneta Tomšiča določala Ivana Jakiča-Jerina, dotedanjega namestnika komandanta 3. grupe odredov, v 2. točki za političnega komisarja 1.SPUB Toneta Tomšiča imenovala Mico Šlandrovo, ki je pred kratkim prišla iz Ljubljane, v 3. točki določala, da morata imenovana svoji dolžnosti prevzeti takoj, nazadnje pa v 5. točki dopolnjevala prvotni odlok, »naj vsaka četa 3. grupe odredov pošlje še dva dobra partizana v 1. Proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča, to je v celoti 4 partizane od čete. . .«

* Od 5. do 8. julija 1942 je bila na Cinku v gozdovih Kočevskega Roga partijska konferenca. Na koncu je k Ivanu Jakiču-Jerinu stopil Boris Kidrič-Peter in mu dejal, da ga nameravajo določiti za komandanta Proletarske udarne brigade in naj se na to pripravi, naredba o tem bo izšla v kratkem (Ivan Jakič-Jerin, pričevanje iz leta 1971. Glej Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 22 z dne 27. maja 1971 na str. 9 in »Proletarske enote na Slovenskem«, Borec 1972/8-9 na str. 435!).

Podobna listina za štab 5. grupe odredov ni ohranjena. Ta je za namestnika političnega komisarja l.SPUB Toneta Tomšiča prav gotovo imenovala Nika Šiliha-Borisa Nikiča, ki je bil 11. julija 1942 že razrešen dotedanje dolžnosti političnega komisarja Zapadno-dolenjskega odreda.¹² Ohranjena tudi ni listina, ki je za namestnika komandanta l.SPUB Toneta Tomšiča imenovala Stanka Semiča-Dakija, dotedanjega komandanta 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča.

Po prejemu imenovanja sta Ivan Jakič-Jože Jerin, prvi komandant, in Mica Šlandrova, prva politična komisarka, v imenu novega brigadnega štaba napisala glavnemu poveljstvu pismo. Obvestila sta ga, da sta novi dolžnosti že prevzela in da se bosta potrudila, da bo proletarska brigada vredna svojega imena. Vendar je iz pisma videti, da sta si ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča le nekoliko drugače razlagala kakor glavno poveljstvo. Prosila sta za natančnejša navodila:

»a) Glede koncentracije bataljonov. Naše mnenje je, da ostane 1. bataljon na mestu, kjer se že nahaja; 2. bataljon pa bomo formirali v Zapotoku; ta bataljon bo napadal na sektorju Ljubljane in tržaške železnice. Za komandanta 2. bataljona predlagamo tov. Luka, sedanjega komandanta 5. bataljona Krimskega odreda, za politkomisarja pa tov. Grčarja.*

b) Glede oborožitve z avtomatskim orožjem prikomandiranih tov. partizanov, ki so po vaši naredbi dodeljeni Proletarski udarni brigadi. ...«

V skladu s predlogom pod prvo točko sta Ante Novak in Ivan Jakič-Jože Jerin tudi ukrepala. Sestavila in podpisala sta naredbo štaba 3. grupe odredov št. 27 z dne 14. julija 1942, v kateri sta ponovila določilo glavnega poveljstva o podvojenem številu prostovoljcev. Določilo za odličen izbor teh partizanov sta poudarila z besedami: »Ti tovariši morajo biti delavskega ali kmečkega socialnega porekla, politično neoporečni, preizkušeni in zanesljivi borci, dobro opremljeni in oboroženi.« Ob koncu sta določila še zbirališče, in sicer v Zapotoku pod Kureščkom.¹³

Ob povzetih dejstvih se vsiljuje dvoje sklepov:

1. V glavnem poveljstvu so slabo preračunali, koliko čet je v 3. in 5. grupi odredov in koliko prostovoljcev bodo zbrali, če bo vsaka četa poslala samo dva. Zato so za 3. grupo odredov število zahtevanih partizanov podvojili, za nekatere enote 5. grupe odredov pa celo podesteterili.

* Mišljena sta narodni heroj Tone Vidmar-Luka Suhodolc in Albert Kovač-Peter Grčar, ki je padel 29. novembra 1942 pri Krvavi peči na Mokrcu kot politični komisar 1. bataljona Šerčerjeve brigade (Milan Guček: Šerčerjeva brigada, Ljubljana 1973, str. 62 in 63).

Glavno poveljstvo
slovenskih partizanskih
čet

Na položaju, 30.VI.1942.

Štev. 1/III.

Štev. 1/V.

Štabu III. in V. grupe odredov

na položaju

V zvezi z reorganizacijo I. Proletarske Udarne brigade Toneta Tomšiča izdaja
Glavno poveljstvo sledečo

N A R E D B O :

1. Proletarska Udarne brigada stoji pod neposrednim poveljstvom Glavnega štaba.
2. Vsaka četa iz sestava III. in V. grupe naj pošlje po dva partizana v proletarsko Udarne brigado.
3. Partizani, ki jih pošljejo čete v proletarsko brigado, morajo biti dober proletarski element, sposobni vzgoje in politično neoporočni. Komandant in politkomisar odgovarjata za kvaliteto teh partizanov.
4. Prekomando partizanov je izvršiti takoj po sprejemu te naredba.
5. Zbirališče partizanov za Proletarsko brigado je 3. bataljon Zapadnodolenjskega odreda.

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

ZA:

Komandant:

Peter Strupar l.r.

Politkomisar:

Ignacij Šušter l.r.

Posnetek odloka o ustanovitvi 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča

2. Podvojitev zahtevanih partizanov iz 3. grupe odredov je ustvarila zmedo in pri zbiranju povzročila zamude. To je zaradi velike italijanske ofenzive, ki se je na območju Krma in Mokrca začela ravno na 16. julij 1942, postalo usodno.

Zavoljo naštetih pomanjkljivosti in nastalih danosti ob začetku velike italijanske ofenzive je ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča potekala precej drugače, kot je bilo v načrtu. Prav to je — poleg izginulih ali uničenih arhivov — bilo tudi vzrok, da dolgo ni bilo mogoče ugotoviti, kaj se je v vasi Cesta na Kočevskem 16. julija 1942 resnično dogajalo.

O zgodovinskem dogodku na Cesti sta se nam ohranila dva dokaj trdna, a nič manj zagonetna dokaza. Prvega je zapisal v svoj dnevnik Edvard Kocbek-Pavle Tratar na dan 19. julija 1942, glasi pa se: »Danes dežuje ves dan. Iz fantov, ki stražijo, se kadi megla. Večina je dan preživela v vasi med Tomšičevim proletarskim bataljonom, ki se je pred tremi dnevi ustanovil na Cesti in se nam pridružil za zaščito. . .«* Drugi je natisnjen v spominih Franceta Lubeja-Drežčeta, ki so menda nastali tudi po dnevniški predlogi,** in se ujema s Kocbekovim. Lubej je namreč zapisal: »16. julija je bila na Cesti pri Starem logu velika svečanost, ustanovljen je bil I. proletarski bataljon Tomšičeve brigade v sestavi slovenske vojske. . .«¹⁴

Povzeta dokaza sta zelo zanimiva, vendar ne povesta dosti, če ju skrbno ne razčlenimo in ne dopolnimo z drugimi pričevanji. Natančna razčlenba po odstranitvi napak, ki so nastale kot plod naključne navzočnosti obeh zapisovalcev, pokaže, da oba vira govorita o ustanovitvi »proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča« in ne o ustanovitvi brigade z enakim imenom. Da tu ne gre za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, ki mu je poveljeval Stan-ko Semič-Daki, je jasno, saj je bil ta ustanovljen v Zapotoku že 12. junija in se je prav 16. julija 1942 zelo uspešno bojeval pri Vidmu-Do-

* O zanesljivosti tega zapisa ne gre dvomiti, zakaj profesor Edvard Kocbek je 26. julija 1974 ob enajstih dokazal, da je bila knjiga *Tovarišija*, odkoder je povzeto besedilo vzeto, natisnjena točno po njegovih dnevniških zapiskih, in izjavil, da je zapiske delal vsak dan sproti.

** Lubejevega dnevnika v izvirniku, ki bi morda povedal kaj več in kaj bolj natančnega, ni bilo mogoče najti. France Lubej je izjavil, da ga je leta 1971 izročil Muzeju drugega zasedanja AVNOJ v Jajcu, kjer pa ga nisem našel. Povpraševal sem tudi v beograjskih muzejih in v zgodovinskem arhivu CK ZKJ v Beogradu, kamor naj bi prenesli pomembnejše gradivo iz avnojskega muzeja v Jajcu. Vendar moje iskanje in poizvedovanje ni obrodilo sadu (Osební obisk v Jajcu z dne 6. in 7. maja, pismo Muzeju 2. zasedanja AVNOJ z dne 16. maja in pismo Istorijemskom arhivu CK SKJ z dne 17. junija 1981, pismo Ljubana Jarčova z dne 9. junija 1981 in nedatirano pismo Ivana Dolničarja-Janoška).

*Ivan Jakič-Jerin, prvi komandant, in Mica Šlandrova, prvi politični komisar
Tomšičeve brigade*

brepolju in pri Marinči vasi. Pri tem je treba zavrniti tudi možnost, da bi se oba vira zmotila ter bataljon zamenjala za brigado. To ni mogoče, ker sta bila tako Kocbek in Lubej rezervna oficirja nekdanje jugoslovanske vojske in jima zatorej temeljnega vojaškega znanja ne gre odrekati. Potemtakem je mogoče samo eno: 16. julija 1942 je bil v vasi Cesta na Kočevskem ustanovljen 2. proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. In prav to sta neodvisno ter zelo prepričevalno potrdila Leopold Kastelic-Filip in Vladimir Flerin-Lela.¹⁵ Po njunih in drugih pričevanjih kaže le obnoviti potek dogodkov.

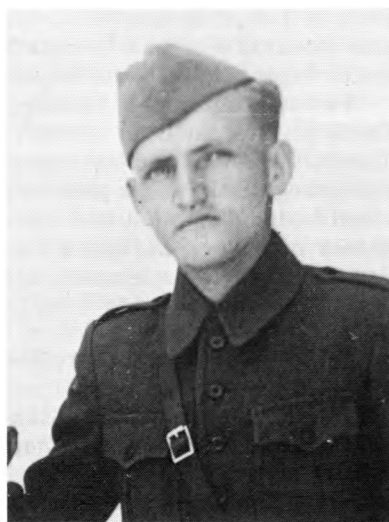
Ivan Jakič-Jerin kot komandant in Mica Šlandrova kot politična komisarka 1. SPUB Toneta Tomšiča sta iz štaba 3. grupe odredov na Mačkovcu odjezdila 15. julija zvečer. Z njima je šel v Glavno poveljstvo tudi Ante Novak, dotedanji politični komisar 3. grupe odredov, v njihovem spremstvu pa je bilo še 12 borcev. Železniško progo Grosuplje-Kočevje na odseku pri Malem hribu (kota 628) so prekoračili šele proti jutru naslednjega dne, ko je množica italijanske vojske pri Vidmu-Dobrepolju že zapirala obroč okoli partizanov Krimskega odreda,

tako da so se morali Italijanom na daleč ogniti. Kmalu potem je bilo slišati kanonado na Krim, ki je naznanila začetek velike italijanske ofenzive. Prav zato Jakič upravičeno sklepa, da je zgodaj dopoldne 16. julija 1942 čez Ambrus prijezdil v štab ZDO na Smuko. Tam je tudi ostal skupaj z že omenjenimi dvanajstimi prostovoljci, tako da ne more nič vedeti, kaj se je tega dne dogajalo v vasi Cesta pri Starem Logu. Pač pa je pot proti Staremu Logu in na Cesto družno z Antetom Novakom nadaljevala Mica Šlandrova, ki ni bila zadovoljna z imenovanjem za brigadno politično komisarko, in bi se rada te dolžnosti kar najhitreje odkrižala. Tako se je pravočasno znašla na zgodovinskem prizorišču.¹⁶

Od enot 5. grupe odredov, ki so 10. julija dobile odlok, da morajo prvotno določeno število prostovoljcev za proletarsko udarno brigado pomnožiti oziroma podeseteriti, poznamo predvsem 1. četo (Gašperjevo) 1. bataljona Krškega odreda, v kateri je bilo zelo veliko delavcev. Iz te čete je 14. julija 1942 odšlo proti Kočevskemu kar 40 prostovoljcev, ki jih je vodil Leopold Kastelic-Filip. Med potjo se jim je pridružil še 20 borcev iz 2. bataljona (Varetovega) ZDO ter pet borcev iz Osipove čete, in sicer: Ignac Horvat-Imre, Vilko Kos-Zoran, Franc Smrajc-Miklavž, Gojko Gornik-Iztok in Vladimir Flerin-Lela. Na prehodno javko v Ambrus so prišli zarana 15. julija 1942. Tam so dobili obilen zajtrk, ki je spominjal na pravo gostijo.*

Leopold Kastelic-Filip pripominja, da so prostovoljci, ki so se bili v Ambrusu zbrali še pred prihodom skupine iz Gašperjeve čete, Varetovega bataljona in Osipove čete, že odšli proti Staremu Logu, in nadaljuje: »Kosilo smo dobili v Hinjah, kjer smo čakali na prevoz z vozmi, ker so bili borci zelo utrujeni in mnogi hudo ožuljeni, med njimi najbolj Vinko Pirc. Do Starega Loga smo se nato prepeljali in tam prespali, zjutraj pa smo šli peš na Cesto, kjer je bilo že zbranih kakih 30 prostovoljcev. Še pred našim prihodom je bila na Cesti že ustanovljena četa, na kar se je še istega dne ustanovil drugi proletarski udarni bataljon. Pri ustanovitvi je bila navzoča Mica Šlandrova. Ta

* Te pogostitve se spominjajo še nekateri drugi tovariši, predvsem Ivan Pureber-Brico, ki je med drugim izjavil: »V Tomšičevo je odšla skoraj vsa četa (Gašperjeva), kakih 60 ljudi. Najprej smo prišli v Ambrus. Tam so nam kmetje na prostem pripravili pojedino. Bila je topla hrana in potem še priboljški, suho meso in drugo. Tudi pijača je bila. Sedeli smo za dvanajstimi mizami iz surovih desk. . . Od tam smo šli peš na Cesto (Ivan Pureber-Brico po beležki z dne 5. junija 1978). . .« Isto pot potrjujejo še Janez Potokar-Sokol po beležki z dne 28. aprila, Ivan Hren-Dušan po beležki z dne 3. junija in Ivan Žibert-Gašper po beležki z dne 18. junija 1978, Radko Polič-Tone Gorjanc pa je pojasnil, da je v Ambrusu tedaj delovala etapna kuhinja, ki je imela nalogo nahraniti vse potujoče skupine partizanov ali novincev (Radko Polič, pismo z dne 21. februarja 1979).

Leopold Kastelic-Filip (levo) in Vladimir Flerin-Lela (desno), najpomembnejši priči o ustanovitvi drugega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča na Cesti 16. julija 1942

bataljon na Cesti je bil ustanovljen tri dni pred tem, ko je prišel Stan-ko Semič-Daki s svojim bataljonom iz borbe na Komolcu, odkoder se je streljanje razločno slišalo, in štiti ali pet dni pred tistim, ko je na Cesto prišel dr. Aleš Bebler-Primož, ki se je z nami in Dakijem fotografiral. Po vojni sem dolgo hranil to fotografijo, potem pa se je nekam izgubila.. . Ob ustanovitvi 2. proletarskega udarnega bataljona 16. julija 1942 na Cesti ni bilo nobenega slavlja. Ta ustanovitev je bila ob deseti uri. V dneh po ustanovitvi do Dakijevega prihoda se ta bataljon ni premikal s Ceste. Vzdrževali smo samo stražo. Stražarskih mest je bilo pet, od tega eno pri kapelici na poti iz Starega Loga in ena opazovalnica v cerkvenem stolpu nad vasjo Cesta. . .«

Vladimir Flerin-Lela je v svojem pričevanju bolj skop. Pravi le: »... Skupaj nas je bilo pet. Priključili smo se večji skupini, ki je šla skozi Ambrus, kjer smo bili pogoščeni, nato smo pot deloma nadaljevali tudi z vozovi. Prišli smo na Cesto, kjer je bil ustanovljen 2. proletarski udarni bataljon. . .« Zanimivo je tudi pričevanje Franca Murglja-Lubčeta, ki za dan ustanovitve Tomšičeve brigade navaja 15. julij 1942.¹⁷

Zakaj se je 16. julija 1942 na Cesti ustanovil le en bataljon, ne pa dva ali cela brigada, ni težko odgovoriti. Zaradi tega, ker se je zbralo premalo borcev, izbranih prostovoljcev. To za našo razčlemba nazadnje niti ni posebno pomembno. Mnogo pomembnejše pa je, da se pri-

čevanje Leopolda Kastelica-Filipa tako presenetljivo ujema z zapisom Edvarda Kocbeka-Pavleta Tratarja in še več: to pričevanje Kocbekov zapis celo bistveno dopolnjuje.

Po vsem tem ni več nobenega dvoma: 16. julija 1942 je bil v vasi Cesta pri Starem Logu ustanovljen nov proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, ki je štel najmanj 95 borcev. To pa je bil poleg proslavljenega Dakijevega proletarskega udarnega bataljona na Slovenskem že drugi bataljon take vrste, zato je samo po sebi umevno, da so datum njegovega nastanka zaznamovali in razglasili za ustanovni dan 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča...

Slovesna preureditev prvih dveh bataljonov

Po računih Franca Leskoška-Luka, komandanta slovenskih partizanskih čet, se 16. julija 1942 na Cesti ni zbralo niti polovico prostovoljcev od tistih, ki bi imeli priti čez Stari Log za proletarsko udarno brigado. Najbolj ga je motilo, da je od na novo imenovanega brigadnega štaba prišla na Cesto samo Mica Šlandrova, pa še ona zato, da bi se te dolžnosti znebila. Zavedal se je, da mora ta brigadni štab brez odlašanja prevzeti skrb za nadaljnje oblikovanje brigade, poleg tega pa je bil prepričan, da je veliko prostovoljcev obtičalo na prehodni javki v Ambrusu, blizu katerega se je zadrževal tudi Stanko Semič-Daki s 1. slovenskim proletarskim udarnim bataljonom. Ko je od Mice Šlandrove zvedel, kje je ostal Jerin, se je takoj odpeljal na Smuko, da bi spravil skupaj novi brigadni štab in prostovoljce, ki še niso prispeli na Cesto.

Na Smuki je Franc Leskošek-Luka dal Ivanu Jakiču-Jerinu svoj avto in mu velel, naj se odpelje v Ambrus, skliče zbor prostovoljcev, ki so se tam zbirali, in razglasi ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča. Morda sta se do teh prostovoljcev v Ambrus odpeljala celo skupaj, kot je najprej povedal Ivan Jakič-Jerina. Kakorkoli že, Jakič je te prostovoljce našel nekje nad Mlakami v Ambruški gmajni ali pa v Jurmanovem hrastju.* Bilo jih je 80 do 90

* Gozdička, kjer naj bi se ti prostovoljci zadrževali, ni bilo mogoče natančno ugotoviti, ker se je narava od takrat precej spremenila, cerovje se je zaraslo tam, kjer ga prej ni bilo in podobno. Toda Ivan Jakič-Jerina odločno trdi, da je zbirališče bilo prav blizu ambruške vasice Kal, kuhinja pa pri bližnjem kmetu. Dobro mu je namreč ostal v spominu zvonik tamkajšnje podružnične cerkvice, blizu katere so se potem prostovoljci vkrcevali na tovornjak. Možnost, da bi to bilo na Bobnovi senožeti, je po ogledu odločno odklonil, češ da je bil zbor mnogo bliže Kalu, v cerovem gozdiču na vzpetini in ne na gozdni jasi v globačem žlebu ob poti. Prav tako je zanikal možnost, da bi šlo tam in tedaj za 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, ker je Dakija

in so bili večinoma Notranjci. Zbor teh prostovoljcev je bil pozno popoldne in ob tisti priložnosti je bila razglašena ustanovitev 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča.* Ivan Jakič-Jerin je pri teh prostovoljcih prenočil, drugi dan pa so se s tovornjakom v dveh vožnjah prepeljali s Kala nad Ambrusom na Smuko. Tam sta jih pričakala tako brigadna politična komisarka Mica Šlandrova in tudi njen namestnik Niko Šilih-Boris Nikič. Tako je bil skupaj tudi brigadni štab. Manjkal je samo še namestnik komandanta Stanko Semič-Daki, ki je s svojim bataljonom 'šaril' nekje v dolini Krke pa so ga zaman iskali sli in patrulje.¹⁸

Kje se je zadrževal in kaj je počenjal Stanko Semič-Daki v dneh 16., 17. in 18. julija 1942, je bralcem že dobro znano. Toda poudariti velja, da so bili boji, ki jih je tiste dni pod njegovim poveljstvom 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča odločil v svo-

in Alojza Založnika-Nikola dobro poznal, njiju pa med temi prostovoljci ni našel. To Jakičevo zanikanje je zelo zanimivo, bilo pa je tudi potrebno, zakaj iz svoječasnega članka, ki ga je Mile Pavlin napisal po njegovem pripovedovanju, bi utegnil morda kdo sklepati ravno nasprotno. Pavlin je namreč zapisal: »Preko kočevske železnice je odšel (Jakič) v Suho krajino, kjer se je mudil 'Proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča'. Od vseh strani so prihajali iz enot prostovoljci v brigado. Med njimi je bilo največ delavcev in študentov, nekaj malega tudi kmetov. Bataljon se je s kamionom prepeljal iz Ambrusa na Smuko.« Da pri tem ni šlo za Dakijev 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča, je očitno tudi zategadelj, ker je ta bataljon iz Ambrusa proti Laščam nad Dvorom odšel ponoči in peš (Zapisnik o ogledu z dne 1. julija 1981, Mile Pavlin »Rojstvo Tomšičeve brigade«, Borec 1962/6-7 na str. 259, in Ivan Vanič-Krški po zapisniku o ogledu z dne 18. marca 1978, tudi Tomšičeva brigada 1 na str. 474 in 531).

* Da je bila v Ambrusu ali njegovi bližini res razglašena ustanovitev Tomšičeve brigade, potrjuje odlomek iz spominov Marjana Jagra-Risa. Le-ta je namreč tisti zbor povezal z napadom iz zasede na kolono črnosrajčnikov pri Marini vasi dne 16. julija 1942. Odlomek se glasi takole: »Še en dogodek se je zgodil tega dne, ki je bil za našo vojsko — med drugim tudi zame — pomemben, čeprav se mi ni zdel takrat prav nič važen. Ne vem točno, kje smo po akciji hodili. Popoldne smo prišli v stik s tomšičevci, ki so bili ravno v zboru. Prišli smo na formiranje prve brigade Toneta Tomšiča. . .« Ko je Marjan Jager-Ris leta 1957 pisal svoje spomine, je še hranil zapise v obliki dnevnika. Kje so zdaj ti zapiski, se ne spominja, ker ga je medtem že dvakrat kap. Spominja se, da je bil navzoč pri ustanovnem zboru Tomšičeve brigade, vendar ne ve več, v katerem kraju je bil ta zbor. Vsekakor si je na jasnem, da to ni moglo biti na Cesti pri Starem Logu (Spomini — življenjepis Marijana Jagra-Risa z dne 18. julija 1957, fasc. 1/1 v arhivu IZDG, in beležka o pogovoru z dne 18. junija 1978). Zbora pri Ambrusu, prevozov iz Ambrusa na Smuko in etapne kuhinje — ta je bila v Nosetovi gostilni — se spominja tudi Radko Polič-Tone Gorjanc, tedanji sekretar stiško-struškega okrožja, ki je imelo svoj sedež v Ambrusu (Radko Polič, pismo z dne 21. februarja 1979).

jo korist, največja spodbuda za prijave prostovoljcev v brigado z enakim imenom. To je bilo čutiti zlasti v četah 3. in 1. bataljona ZDO.

Na Smuko so prostovoljci prihajali od vsepovsod še dva dni, in ko se je 18. julija raznesla vest, da Italijani pritiskajo čez Podstenice po Vinski cesti, so ti pogumni borci nemudoma dvignili orožje ter v strelcih odšli proti osrčju Roga, da sovražnike prestrežejo in preženejo.¹⁹ Toda Italijani so dobili svoje že na Komolcu, zato prostovoljci niso nikjer trčili obnje. Po tem dogodku je prišel na Smuko tudi Stanko Semič-Daki s svojimi izmučenimi, a zmagovitimi borci. Tako je bila nazadnje združena glavnina nove brigade, zbran pa je bil tudi ves brigadni štab. S tem je nastala možnost za preureditev njenih prvih dveh bataljonov.

Zaradi nameravane preureditve so morali Dakijeve jurišači na pot proti Staremu Logu in na Cesto 18. julija takoj po večerji, ko so zaužili obrok ovsenega močnika — edino hrano, ki so jo bili deležni v zadnjih štiriindvajsetih urah — pa čeprav na smrt utrujeni. Prostovoljecem kajpak ni bilo sile. Kljub nuji pa na Cesti 19. julija 1942 še ni bilo preureditve. Vsem skupaj je bil potreben predah. Ob počitek je bila samo 1. četa pod poveljstvom Albina Dolščaka, ki je morala v nedeljo nemudoma odriniti proti Kunču.

Čas do nedelje so v brigadnem štabu izkoristili za izbor bataljonskih, četnih in vodnih poveljnikov. Pa tudi Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je namesto Mice Šlandrove našlo in poklicalo primerne človeka za imenovanje novega brigadnega političnega komisarja. Polne roke dela pa so imeli tudi intendanti in kuharji, ki so pripravljali slavnosti primerno boljšo jed.²⁰

Na Cesti pri Starem Logu je 20. julija 1942 napočil dan, ki so si ga mnogi zapomnili kot slovesno ustanovitev Tomšičeve brigade. Skupine prostovoljcev so v vas prihajale tudi v nedeljo. Prišlo je celo 15 prostovoljcev iz sestave Delavskega bataljona. Med njimi so bili Ljubljanci: Ljubo Antončič, Stane Miklošič-Lobanja in Stane Škrabar-Braškar. Zbor borcev prvih dveh proletarskih udarnih bataljonov je bil pri dvojnem kozolcu na zgornjem koncu vasi; tam je visela rdeča zastava, ki so jo bile pred štiriinštiridesetimi dnevi izdelale zapotoške mladinke, ves slavnostni prostor je bil skromno okrašen, navzoči pa najvišji voditelji slovenskega partizanstva.

Raport je sprejel komandant slovenskih partizanskih čet Peter Strugar (Franc Leskošek-Luka). Pozdravil je zbrane borce dotedanje ga Dakijevega bataljona in izbrane prostovoljce, jih pohvalil za junštvo v dotedanjih bojih ter jim zaželel še mnogo uspehov proti fašističnim tlačiteljem, ubijalcem nedolžnih ljudi in požigalcem slovenskih vasi. Za njim je dobil besedo Jože Brilej-Bolko Brezar, vodja agitpropa pri CK KPS, ki je prebral statut proletarskih narodnoosvobodilnih

Ivan Kaučič-Nande Kovač, ki je bil politični komisar Tomšičeve brigade od 20. julija do 10. avgusta 1942, ko je bil hudo ranjen, in Niko Šilih-Boris Nikič, njegov namestnik, od 10. avgusta 1942 do 12. januarja 1943 pa tudi brigadni politični komisar

udarnih brigad. V njegovem glasu je bilo čutiti tesnobo, kajti številčna in oborožitvena moč prve slovenske brigade se je komaj kaj ujela z zahtevnimi določili Vrhovnega štaba NOV in POJ. Toda tam je bil tudi pooblaščen delegat tega vojaškega vodstva jugoslovanskih partizanov — Edvard Kardelj-Krištof Vodnik, ki je mlade borce spodbudno nagovoril, jim orisal vojaški in svetovni položaj ter začrtal najpomembnejše naloge. Nazadnje je dobil besedo še Jože Rus-Andrej Hribar, tedanji predsednik Osvobodilne fronte.²¹

Po takšnem uvodnem delu slovesnosti so prišla na vrsto praktična vprašanja, predvsem imenovanja komandantov, političnih komisarjev, komandirjev ter vodnikov in političnih delegatov, ki so se delno predstavili že v novih uniformah. Te uniforme, čevlje in perilo so za 1. slovensko proletarsko udarno brigado pospešeno izdelovale delavnice 5. grupe odredov pri Podstenicah.²²

Poleg že omenjenih Ivana Jakiča-Jerina, Nika Šiliha-Borisa Nikiča in Stanka Semiča-Dakija so borci-proletarči spoznali še Ivana

Kaučiča-Nandeta Kovača, na novo imenovanega političnega komisarja 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča. Nov je bil tudi brigadni sekretar SKOJ, in sicer Ladislav Babič-Lado Dolenc, medtem ko šefa brigadne obveščevalne službe Gorazda Škoporca-Boruta in tudi brigadnega intendanta Ivana Vadjala-Jelena poznamo še iz 1.SPU bataljona Toneta Tomšiča.*

Mica Šlandrova je 20. julija postala politična komisarka 1. proletarskega udarnega bataljona, njen začasni namestnik je bil Zvone Slak-Tilen, komandant je postal Stane Bizjak-Kosta Dobravec, njegov namestnik rudar Franc Žužek-Jovo, bataljonski zdravnik dr. Franc Novak-dr. Luka Gosar,** bataljonski sekretar SKOJ pa Milan Podlogar-Milanček.

Komisar 2. proletarskega udarnega bataljona je postal Alojz Založnik-Nikola, njegov namestnik Franc Tavčar-Rok Sedlar, komandant Rok Veršnik-Gašper,*** njegov namestnik Ludvik Praznik-Suljo, bataljonski zdravnik pa dr. Marjan Južnič-Niko Kraševce.

Moštvo prejšnjega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča in nove prostovoljce so pomešali, to velja tudi za četna poveljstva in vodnike vodov. Izjema pri tem je bila 1. četa

* Fotografiji Ivana Vadjala-Jelena in Gorazda Škoporca-Boruta sta objavljeni v knjigi Tomšičeva brigada 1, na str. 408. Druge tu našteje poveljnike in politične komisarje si bralci lahko ogledajo v isti knjigi, in sicer: Stanka Semiča-Dakija in Alojza Založnika-Nikola na str. 403, Roka Veršnika-Gašperja in Zvoneta Slaka-Tilna na str. 406, dr. Franca Novaka-dr. Luka Gosarja in dr. Marjana Južniča-Nika Kraševca na str. 395, Lojzeta Klančarja-Kovača in Ludvika Praznika-Sulja na str. 239, Milana Podlogarja-Milančka na str. 257, Josipa Zornada-Frenka na str. 205-206, Edvarda Podlogarja-Vilija in Albina Dolščaka na str. 446, Franca Mikuža-Volka na str. 440, Janeza Kožarja-Prajerja na str. 410, Julija Gliho-Rajka Hrastarja na str. 431 in Marjana Indofa na str. 522.

** Zanimivo je, da je bil Stane Bizjak-Kosta Dobravec za komandanta

1. SPU bataljona Toneta Tomšiča določen že 5. julija, vendar ga do 16. julija še ni bilo na Cesto, iz Varetovega bataljona je odšel šele 22. julija, medtem ko se je brigadi pridružil — kot kaže — 26. julija 1942 na Podstenicah (Ivan Maček-Matija: Spomini na str. 140, Stane Bizjak-Kosta, prepis magnetofonskega posnetka z dne 6. avgusta 1974 in poročilo Nandeta Kovača z dne 26. julija 1942 — na novo odkrita listina v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

*** Rok Veršnik-Gašper je kmalu hudo zbolel na želodcu in odšel v bolnišnico na Smuko (Maks Burgar, ustni vir). Tistikrat šele je komandant 2. bataljona postal Alojz Založnik-Nikola, za političnega komisarja 2. bataljona pa je bil imenovan Josip Zornada-Frenk. Pripominjam še, da je bil dr. Franc Novak-dr. Luka Gosar 24. julija 1942 imenovan za upravnika sanitetne postaje št. 4, medtem ko je zdravnik v 1. bataljonu Tomšičeve postal dr. Marjan Morelj (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 79 na str. 198).

Predvojni komunist Stane Bizjak-Kosta Dobravec je bil komandant 1. bataljona Tomšičeve brigade do 16. oktobra, predvojni komunist Franc Žužek-Jovo pa je 20. julija 1942 postal njegov namestnik

1. SPU bataljona Toneta Tomšiča, ki se 20. julija 1942 zbora na Cesti ni udeležila. Ta je še naprej ostala 1. četa novega 1. proletarskega udarnega bataljona, njena poveljniška sestava pa je ostala nespremenjena. Na podlagi zbranih podatkov iz listin, pričevanj in brigadne kartoteke, je bilo mogoče četna poveljstva za 20. julij 1942 obnoviti takole:

1. proletarski udarni bataljon: komandir 1. čete je ostal Albin Dolščak, politični komisar pa Edvard Podlogar-Vili; komandir 2. čete je ostal Franc Mikuž-Volk, medtem ko politični komisar ni znan; za komandirja 3. čete je bil na novo imenovan Roman Žabkar-Kranjc, politični komisar pa je ostal Janez Kožar-Prajer.

2. proletarski udarni bataljon: komandir 1. čete (od 16. julija) je ostal Albin Grajzer, politični komisar pa je bil Julij Gliha-Rajko Hra-star, za komandirja 2. čete je bil imenovan Marjan Indof,* politični

* Marjan Indof je bil po naredbi št. 3 štaba 1. SPUB Toneta Tomšiča z dne 24. julija 1942 razrešen te dolžnosti na lastno željo, za novega komandirja

komisar ni znan, komandir 3. čete (od 16. julija) je ostal France Ferbežar-Jovo, politični komisar pa Vasja Kogej.²³

Posebej preseneča, da so na poveljniška in politična mesta v brigadni štab, v oba bataljonska štaba in v četna poveljstva prišli večinoma predvojni komunisti ali tisti, ki so bili v stranko sprejeti takoj po razkosanju in zasedbi slovenskega ozemlja. Od 27 poveljnikov in političnih komisarjev je bilo 11 predvojnih članov KPS, kandidatov in skojevcev: Ivan Jakič-Jerin, Ivan Kaučič-Nande, Niko Šilih-Boris Nikič, Mica Šlandrova, Franc Žužek-Jovo, Stane Bizjak-Kosta Dobravec, Alojz Založnik-Nikola, Josip Zornada-Frenk, Albin Grajzer in Julij Gliha-Rajko Hrastar. Deset je bilo članov komunistične stranke iz prvih mesecev po sovražnikovi zasedbi ali partizanov iz leta 1941. To so bili: Stanko Semič-Daki, Rok (Rajko) Veršnik-Gašper, Franc Tavčar-Rok, Ladislav Babič-Lado Dolenc, Ludvik Praznik-Suljo, Lojze Klančar-Kovač, Edvard Podlogar-Vili, Franc Mikuž-Volk, Zvone Slak-Tilen in Vasja Kogej. Le pet pa je bilo takih, ki so bili v stranko ali SKOJ sprejeti šele pred kratkim. To so bili: Albin Dolščak, Janez Kožar-Prajer, Marjan Indof, Alojz Selan-Slavko Mohor in France Ferbežar-Jovo. Ta in takšna poveljniška sestava s proletarsko zastavo ter znaki srpa in kladiva, ki so jih imeli borci na kapah, je dokazano zbujala veličastne občutke pri marsikaterem udeležencu tega slavlja.*

Po pričevanju Franca Plevnika-Voja se je na Cesti 1. (in kajpak tudi 2.) proletarski udarni bataljon pomnožil na 180 mož; vsaka četa je imela od 50 do 60 mož. Torej je moralo biti v zboru na Cesti razvrščenih najmanj 360 partizanov-proletarcev. Nekaj večje število da seštevek iz drugih, že znanih pričevanj, in sicer: Dakijev 1. SPU bataljon Toneta Tomšiča je na dan 20. julija štel 175 mož, 2. proletarski udarni bataljon (ustanovljen na Cesti 16. julija) je imel 95 mož, iz Ambrusa na Smuko se je 17. julija 1942 prepeljalo 85 mož, zbralo na Smuki pa še najmanj 12 mož — vse to skupaj pa da številko 367 parti-

2. čete 2. bat. pa je bil imenovan Lojze Klančar-Kovač. Ob tej priložnosti je bil za začasnega političnega komisarja 1. čete 1. bat. imenovan Mohor (najbrž Alojz Selan-Slavko Mohor), zaradi tega, ker se je Edvardu Podlogarju-Viliju kot poznavalcu Turjaka in Mokrcu obetala posebno pomembna naloga.

* Jože Brilej je bil posebno presenečen, ker je bil za brigadnega komandanta imenovan Ivan Jakič-Jerin, po poklicu zidarski pomočnik, ki ga je bil on pripeljal v sindikat BOTIČ za tehničnega sekretarja. Zdelo se mu je veličastno, da je delavec komandant enote, ki nosi za simbol srp in kladivo. Navdušen pa je bil tudi zaradi tega, ker je prvič videl, da ima ženska-partizanka tako visok poveljniški položaj. Šlo je za Mico Šlandrovo, ki je bila prvi prigadni politični komisar (Dr. Jože Brilej-Bolko po beležki z dne 8. aprila 1980).

zanov.²⁴ To sicer ustreza približnim cenitvam, glede na zahteve in pričakovanja pa je bilo borcev še vedno premalo*

Po končanem razvrščanju borcev in urejanju bataljonov je prišlo na vrsto fotografiranje. Tiste dni je nastalo lepo število zanimivih fotografij, ki pa se zvečine žal niso ohranile. Med drugim se je skupaj s Stankom Semičem-Dakijem in njegovimi preizkušenimi borci takrat fotografiral tudi dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik, namestnik komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.²⁵

No, in potem so bili slavlenci takrat na Cesti deležni še obilne in slastne menaže, slavlje in veselje pa je trajalo pozno v noč. Bilo je vsega, tudi vina, pa veliko govedine in zelo mastne juhe. Prostovoljec Jože Škufca-Martin, ki je prišel skupaj z Antonom Gregoričem-Jakcem iz 3. čete 3. bataljona ZDO, je pripomnil, da bi veljalo tisto maščobo odliti, da bi se strdila, ker bi prišla prav za hude čase.²⁶ Menda so bile še druge dobrote.**

Brigadni štab je skrbel, da se je moštvo urilo v vojaških spretnostih. Poleg vadbe koraka za slavnostne mimohode je tekel pouk še o stražarski in patroljni službi, bile pa so tudi taktične vaje. Ena izmed takih vaj je bila kmalu po brigadni preureditvi in dan pred obiskom dr. Aleša Beblerja a-Primoža Tratnika, se pravi 26. julija 1942. Sodelovala je vsa brigada: 1. proletarski udarni bataljon je branil vas Cesto, 2. pa jo je napadal.²⁷

Toda v štabu so razmišljali tudi o brigadni izpopolnitvi, se pravi o ustanovitvi še dveh bataljonov. Da na Notranjskem divja velika italijanska ofenziva, je bilo 20. julija 1942 jasno že vsakomur. Krim, Mokre, Mačkovec, Rakitniška in severni del Bloške planote so bili trdno obkoljeni, s Krimskim odredom so bile pretrgane vse zveze in tako tudi z Dolomitskim. Od tod se dotoka v brigado ni bilo nadejati. Postalno je očitno, da bo manjkajoče prostovoljce treba zbrati zlasti v

* Ko je dr. Jože Brilej-Bolko Brezar dobil nalogo, da prebere na Cesti statut proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad, si je zastavil vprašanje, ali je sploh primerno, da ga prebere pred borci. Oborožitev (nove brigade) ni niti malo ustrezala zahtevam, ki jih je predpisoval Vrhovni štab za moč proletarske udarne brigade. Po približni oceni je bilo v zboru od 300 do 400 borcev, raje bliže 400 kot 300, torej tudi po številu borcev ni ustrezala zahtevam, ker bi bil moral po statutu skoraj toliko šteti en sam bataljon. Da je bilo v zboru na Cesti 300 do 400 borcev, si je zapomnil tudi Anton Gregorič-Jakec (Dr. Jože Brilej-Bolko, prav tam, in Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974, str. 5).

** Nekateri tovariši trdijo, da so tedaj prišle na jedilnik tudi kranjske klobase, ki so jih izdelovali v Starem Logu partizanski mesarji, vendar v zapisanih pričevanjih o tem ni sledu. Mogoče je, da so jih jedli in zalivali z vinom kdaj drugič, ker je bilo podobnih slavnosti na Cesti več, zato so jih prav lahko zamenjali za brigadno ustanovitev.

enotah 5. grupe odredov. Zato sta Ivan Kaučič-Nande Kovač in Niko Šilih-Boris Nikič dobila nalogo, da odideta v 2. bataljon (Vareto) ZDO, v 1. bataljon Krškega odreda in šolsko taborišče na Pugledu pri Ljubljani.* Čez štiri dni je tudi Jože Lepin-Ris dobil nalogo, da s patruljo petnajstih borcev odide v štab Kočevskega odreda, kjer v neki skalni duplini nad Čabranko čaka lepo število izkušenih in dobro oboroženih borcev za proletarsko udarno brigado. . .²⁸

Zakaj Notranjska ni dala polnega deleža

Napačni računi lahko povzročijo neslutene posledice. To velja zlasti v vojnih razmerah, ko se prvotnim vzrokom pogosto pritaknejo še nenadne in nepričakovane okoliščine. . .

V našem primeru gre za napačen račun z dne 30. junija 1942 o tem, koliko partizanov za proletarsko udarno brigado naj prispeva vsaka četa. Spremljale so ga slabe in počasne zveze pa še nenaden spor v štabu 3. grupe odredov, krona vsemu pa je bila velika italijanska ofenziva, ki se na Notranjskem glede začetka ni ravnala po partizanskih načrtih. Udarila je nepričakovano in neusmiljeno. . .

* Niko Šilih trdi, da je na to pot odšel takoj po tistem, ko je bil imenovan za namestnika političnega komisarja Tomšičeve brigade in še pred ustanovitvijo 2. proletarskega udarnega bataljona na Cesti 16. julija. Toda Velimir Kraševac-Igor je našel listino, napisano in podpisano od samega Šiliha, ki dokazuje, da se je Niko Šilih-Boris Nikič 13. julija 1942 še vedno mudil na položajih ZDO, v treh dneh pa svoje naloge ne bi mogel opraviti. Vemo tudi, kje je bil 17., 18., 19. in 20. julija 1942, in sicer: najprej na Šmuki, potem na Cesti, pa na Podstenicah in spet na Cesti. V poštov pride torej samo čas po 20. juliju 1942, kar se ujema z listinami in tudi s pričevanji (Niko Šilih po že omenjenih sestavkih v TV-15 št. 22 z dne 27. maja 1971 na str. 9 in v Borcu 1972/8-9 na str. 436, dopis štaba I.SPUB Toneta Tomšiča št. 34 z dne 2. avgusta 1942 za izročitev težkega mitraljeza Schwarzlose v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Martin Jožef po beležki z dne 6. avgusta 1981). Posebno zanimiv je dopis štaba 2. bataljona ZDO (Varetovega) z dne 23. julija 1942 (na novo odkrita listina v zgodovinskem arhivu CK ZKS), ki se glasi: »Dopis gl. poveljstva slov. partizanskih čet z dne 21. 7. t.l. šte. 21 sem istega dne prejel ter smo skupno s tov. Nandetom, tov. komandantom naslovljenega odreda in tov. Kostom takoj pristopili v smislu danih nalog k zbiranju moštva za 1. bataljon Proletarske udarne brigade. V ta namen se je prostovoljno priglasilo 13 borcev, s katerimi je na novo imenovani komandant 1. bataljona navedene brigade odšel dne 22. k brigadi. S seboj so vzeli en puškomitraljez s 300 naboji, 14 pušk s po 100 nabojev na vsakega borca, 2 kotla in ves ostali pribor...« K temu povzetku velja dodati še izjavo Staneta Bizjaka-Koste Dobravca, da je s prostovoljci in naštetim orožjem prišel v brigadno sestavo šele k Žagi Rog in da je zbor na Cesti zamudil (Stane Bizjak-Kosta, prepis magnetofonskega posnetka z dne 6. avgusta 1974 na str. 1).

Če bi bil prvotni odlok o številu potrebnih partizanov za proletarsko udarno brigado dobro premišljen, bi zanesljivo potekalo vse brez zapletov. To dokazuje vpis v delovodnik 3. bataljona Miloša Zidanška Kočevskega odreda št. 256, namenjen komandam čet, ki je nastal že 6. julija 1942 in ki je pod vsebino veleval: »Da se pošlje po dva tovariša v štab 1. bat. za prolet.(arski) bat.(aljon)...« Pod št. 288 je bil 11. julija vpisan spremljevalni dopis udarne čete, ki je pošiljala »2 tov. v P.B.«. Potemtakem so se prvotno določeni prostovoljci iz štirih čet v štabu 3. bataljona Miloša Zidanška Kočevskega odreda zbrali do 11. julija, kar je gotovo zadoščalo, da bi bili do 16. julija 1942 še prišli čez območje, ki ga je nato zajela velika italijanska ofenziva v svoji prvi fazi, torej tudi v Ambrus oziroma na Cesto. V tem smislu še prepričljivejši je na novo odkriti dopis štaba 3. grupe odredov z dne 8. julija 1942, ki sporoča glavnemu poveljstvu: »V preteklem tednu smo poslali 12 tovarišev v proletarsko brigado. Za proletarsko brigado se v 1. bataljonu ni javil nobeden. Naredili smo, da se razvije maksimalna propaganda za zbiranje prostovoljcev za proletarsko brigado. Kaj naj sedaj napravimo, ali hočemo odrediti ljudi iz 1. bataljona Kr.O. ali pa hočemo počakati rezultat propagande. Krivdo za to mora brez dvoma nositi politkomisar bataljona in vsi četni politkomisarji. . .«

Toda vpisi v ta delovodnik in v delovodnik 1. bataljona Kočevskega odreda tudi dokazujejo, da so bila tedanja kurirska pota speljana kaj čudno. Po vpisu št. 284 z dne 11. julija 1942 štab 3. bataljona Miloša Zidanška Kočevskega odreda namreč pošilja dopis, da je treba »Po odredbi še 4 tov. za prekomando«. To pa ne pomeni nič drugega, kot da je štab tega bataljona, ki je bival skrajno zahodno — na Petelinovem vrhu — kar tri dni prej dobil v roke naredbo glavnega poveljstva št. 5/III z dne 10. julija 1942 o dodatnem številu partizanov za proletarsko udarno brigado kakor štab 3. grupe odredov na Mačkovcu, zakaj le-ta je odgovoril nanjo šele 14. julija. Prav to je najbrž izzvalo tudi omahovanje in preložitev časa za odhod prvotno zbranih prostovoljcev, saj je bilo nesmiselno pošiljati najprej eno in brž za tem še drugo skupino.

Mogoče je, seveda, da so se poti partizanske pošte tako čudno zapletle zaradi 'kratkega stika' v tem štabu. Po vrnitvi političnega komisarja 3. grupe odredov Anteta Novaka s partijske konference na Cin ku v Kočevskem Rogu, na kateri so — kot je znano — ostro nastopili proti samovolji oziroma tako imenovanemu 'vojvodstvu', sta se močno sprla on in komandant Mirko Bračič-Miran Bradač. Ta spor je bil tako hud, da štab 3. grupe odredov takrat sploh ni deloval, ker politični komisar in komandant nista niti govorila.*

* S tem je štab 3. grupe odredov v dotedanji sestavi pravzaprav prenehal obstajati. Ante Novak in Mirko Bračič-Miran Bradač sta namreč vsak zase odšla v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, Ante Novak — kot vemo

Zavoljo tega spora je moral Ivan Jakič-Jerin 14. julija sam sestaviti naredbo št. 27 štaba 3. grupe odredov, ki je povzemala odlok glavnega poveljstva z dne 10. julija 1942 in določala, da mora vsaka četa »prekomandirati 4 tovariše v 1. proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča« in ne samo dva, kot je bilo ukazano sprva. H koncu je pripisal, da za kvaliteto teh tovarišev odgovarjajo politkomisarji, »prekomanda pa naj se izvrši takoj«. Zbirališče v Zapotoku pod Kureškom je bilo določeno zagotovo že v prvotnem dopisu, a ga je Jakič ponovil. Žal, pa je bil Zapotok sredi tistega ozemlja, ki ga je najprej zajela velika italijanska ofenziva. . ,²⁰

Da so bile tedanje zveze zares čudne in prepočasne, priča zasledovanje tega dopisa pri podrejenih enotah. Iz delovodnika 1. bataljona Kočevskega odreda na primer izvemo, da so se začeli ravnati po njem šele 21. julija 1942, zakaj tedaj so o vsebini pod točko c) zapisali: »vsaka četa naj pošlje še dva partizana za udarno brigado.«³⁰

O tem, koliko partizanov-izbranih prostovoljcev so odbrali v Krimskem, Dolomitskem in Kočevskem odredu ter koliko jih je iz teh enot 3. grupe odredov potem ob ustanovitvi zares tudi prišlo v 1. SPUB Toneta Tomšiča, pričajo le posamezni spominski in arhivski drobci.

Od zahtevanih po prvotnem odloku — se pravi po dva iz vsake čete — so se v Zapotoku iz 2. in 3. bataljona Krimskega odreda zagotovo zbrali vsi. Po prejemu naredbe glavnega poveljstva št. 5/III sta Mica

— v noči na 16. julij, vendar se delo štaba ni obnovilo, ker sta bila oba razrešena. Novi štab 3. grupe odredov je bil imenovan 20. julija, delati pa je začel nekako 24. julija 1942 s prihodom Franceta Perovska v Kočevske hribe. Za novega komandanta 3. grupe odredov je bil imenovan Bojan Polak-Stjenka Knap, za političnega komisarja Polde Maček-Borut Zadvorc, za namestnika političnega komisarja France Perovšek-Lado Krčan in za obveščevalca Jule Sočan-Tomaž Skala. Toda tedaj se je začela že tretja A faza velike italijanske ofenzive in novi štab se je moral ubadati predvsem z vprašanjem, kako rešiti svoje čete, da ne bodo prišle sovražniku pod nož. V takih razmerah pa so bili prostovoljci za proletarsko udarno brigado postranska stvar. Vendar je s tem povedan le del resnice, saj v bistvu sploh ni šlo za osebni spor. Navzlic veliki italijanski ofenzivi je bila v teku namreč »čistka celotne komandne in politkomisarske sestave«, ki jo je Ivo Ribar-Lola ocenil kot nepotrebno »likvidatorsko manjor«. Podobni pretresi kot v štabu 3. grupe odredov so bili tudi v bataljonskih štabih, in sledile so nove premestitve, n. pr.: Stanko Kovač-Slavko Smeli, komandant 3. bataljona Miloša Zidanška, je bil zamenjan 23. julija, Anton Marincej-Janko, komandant 1. bataljona Kočevskega odreda pa 26. julija 1942 (Mica Šlandrova in Ivan Jakič-Jerin po pričevanjih iz leta 1971 v že omenjenem sestavku, Borec 1972/8-9 na str. 436, France Perovšek »Spomini na veliko italijansko ofenzivo v Sloveniji«, Borec 1980/1 zlasti str. 2 in 3, Lojze Vrsnik »Pregled...«, Prispevki 1960/1 na str. 185, Zbornik II, knjiga 5, dok. 83 na str. 235 in dok. 69 na str. 205, na novo odkrito imenovanje z dne 20. julija 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter fase. 5/III in 5/II v arhivu IZDG).

Vid Drobnič-Boje iz Hudega Rogatca in Jože Glavan-Cveto iz vasi Skrilje nad Igom, ki sta prej partizanila v bataljonu Ljuba Šercerja

Šlandrova in Ivan Jakič-Jerin takoj odšla iz štaba 3. grupe odredov na Mačkovcu čez Rob v Zapotok in tamkaj odbrala kakih 30 borcev za proletarsko udarno brigado. To se je zgodilo 14. julija in ti borci so potem tudi prišli na ustanovitev brigade oziroma v Ambrus.

Glede prostovoljcev, ki jih je Ivan Jakič-Jer in dodatno zahteval v že omenjenem dopisu z dne 14. julija, pa so tudi večstranski dokazi, da so v četah in bataljonih te borce odbirali in izločali šele po začetku velike italijanske ofenzive, kar izrecno velja za 3. bataljon Krimskega odreda. Le-ta je to storil med umikom z Mokreca proti Sodražici in Travni gori, in sicer 18. julija 1942 med postankom na Novem potu. Za proletarsko udarno brigado se je tamkaj in takrat priglasilo 12 borcev, ki so prišli na Cesto že čez tri dni in bili 24. julija dodeljeni v 2. proletarski udarni bataljon. Najbolj preseneča podatek, da se je iz italijanskih klešč izvilo 9 prostovoljcev šele 31. julija 1942. Prebili so se do 3. čete 1. bataljona Kočevskega odreda, od tod pa so bili »poslani v proletarsko brigado«, vendar ni znano, iz katerega bataljona Krimskega odreda so bili. Če prištejemo tiste štiri borce iz 1. čete 1. bataljona Ljuba Šercerja Krimskega odreda, ki so prišli na Gorjan-

ce skupaj s Šiškovim bataljonom in jih je vodil Jože Podržaj-Šimen,* je bilo to najbrž tudi vse, kar je v 1. SPUB Toneta Tomšiča dala Notranjska v času do 12. avgusta 1942.³¹

Da so tudi v Dolomitskem odredu sprejeli prvotni in dopolnilni odlok o prostovoljcih za Tomšičevo brigado, je mogoče sklepati šele na podlagi naj novejših arhivskih najdb. Namreč štab Dolomitskega odreda je štabu 3. grupe odredov poročal, da se je za proletarsko udarno brigado priglasil tudi Peter Cefuta-Gad, ki pa so ga zadržali v odredu, ker se je v bojih posebej izkazal, ter ga imenovali za vodnika udarnega voda.

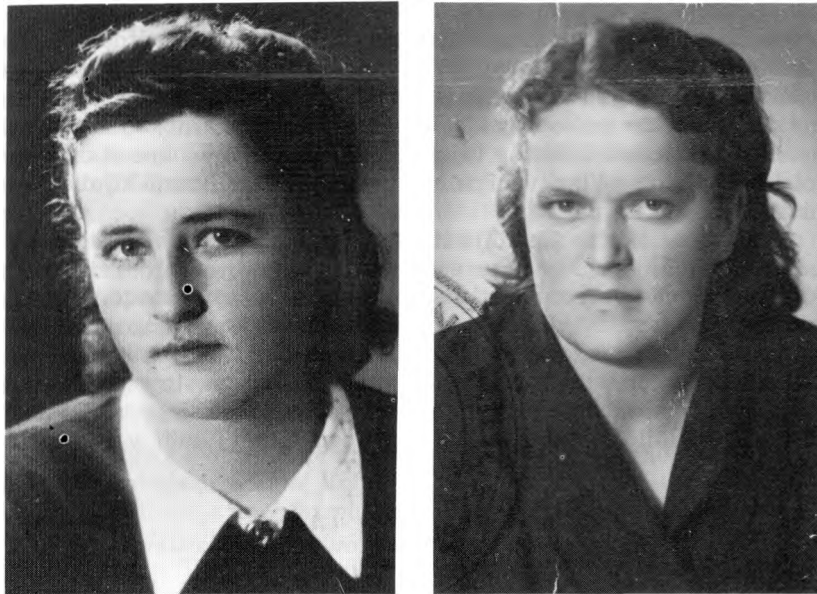
Dolomitski odred je imel tistikrat dva bataljona in v vsakem po tri čete. Torej bi moral po prvotnem odloku za proletarsko brigado prispevati 12, po dopolnilnem pa še 12 izbranih partizanov ali skupaj 24 prostovoljcev. Iz podatka, da sta v Tomšičevo brigado iz Dolomitskega odreda prišla Alojz Košir-Zmago in Anton Šoba-Zvonko, je mogoče sklepati, da je prvih 12 prostovoljcev za proletarsko udarno brigado srečno prispelo v Zapotok in od tod nadaljevalo pot čez Suho krajino na Cesto. Malo verjetno pa je, da bi do brigade prišla druga skupina. Le-ta je na Krimu zabredla v vrtinec velike italijanske ofenzive in najbrž sploh ni nikoli dospela v Tomšičevo brigado. Nekaj podobnega se je zgodilo predvojni komunistki Rezki Korpar Kogej-Seničar, ki se je tudi priglasila za proletarsko udarno brigado, a je padla 14. julija 1942 v Jurjeviči pod Veliko goro.

Torej je z Notranjskega v času ustanavljanja prišlo v Tomšičevo vsega skupaj 67 borcev. Glede na številčno moč enot 3. grupe odredov oziroma glede na število čet, bi se moralo že v Zapotoku zbrati približno 120 izbranih partizanov, toda v Ambrus, na Cesto in na Gorjance jih je prišlo komaj 56 odstotkov. Kajpak, s tem ni rečeno, da je bilo to vse, kar je v 1. SPUB Toneta Tomšiča z Notranjskega tedaj tudi nameravalo priti. . .

Dokazi o tem izhajajo iz ohranjenega arhiva 3. bataljona Miloša Zidanška Kočevskega odreda — KoO, žal pa so nikalni. Prostovoljci za proletarsko udarno brigado iz 1., 2. in 3. čete so iz štaba na Petelinovem vrhu odšli na pot 18. julija, a so se v matični bataljon vrnili 23. julija 1942.³² Vendar se zastavlja vprašanje, ali so nameravali priti v Zapotok, ki je bil takrat že odrezan in obkoljen z močnimi italijanskimi silami, pa so se morali vrniti prav zaradi njihovih zapor, ali pa so se namenili v štab Kočevskega odreda in se potem vrnili iz Taborske stene. . .

Kot prostovoljca za proletarsko udarno brigado iz 1. čete (Rakovške) 3. bataljona Miloša Zidanška KoO sta odšla v Taborsko steno

* Fotografija Jožeta Podržaja-Šimna je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 169.

Predvojni komunistki Rezka Korpar Kogej-Seničar iz Osluševcev (levo), ki je padla na poti v Tomšičevo brigado, in Cilka Maček iz Zadobrove, poročena Prešeren (levo), ki je bila v Tomšičevi leta 1942

najprej Ivan Primožič-Vasilij in Franc Žnidaršič-Živko, za njima pa je prišel še vodnik France Bombač-Matjaž. Toda za Tomšičevo brigado se je priglasil tudi Ivan Turšič-Iztok, ki pa ni prišel v Taborsko steno, »ker je šel z drugo skupino«. Po tem podatku je mogoče upravičeno sklepati, da so prostovoljci, ki so s Petelinovega vrha odšli 18. julija, zares nameravali priti v Zapotok.*

Od tistih, ki so šli v Taborsko steno, poznamo še Franca Kržeta in Feliksa Laha-Laufarja iz 4. čete 3. bataljona Miloša Zidanška ter Franca Miheliča-Koclja in Franca Cimpriča-Korena iz 3. čete (Binklarske), ki pa je takrat že spadala v 2. bataljon Kočevskega odreda in kateremu je pripadal tudi prostovoljec Jože Ožbolt. Za Franja Kreisa-Kara pa je dokazano, ne samo od kod je prišel, temveč tudi

* Ob tem velja zapisati še zanimiv podatek, da se je za Proletarsko udarno brigado priglasil tudi Anton Bavec-Cene Smrekar, politični komisar 2. čete 3. bataljona Miloša Zidanška, vendar pa je štab Kočevskega odreda to priglasitev zavrnil s pojasnilom, da mu odhoda iz čete ne more dovoliti, ker v bataljonu preveč primanjkuje kadra (Fase. 5/1 in 5/III v arhivu IZDG ter Anton Bavec-Cene po ustni izjavi z dne 26. septembra 1985).

kdaj je prišel med prostovoljce v Taborsko steno. Ohranila sta se namreč dopis 1. čete in tudi vpis v delovodnik 1. bataljona Kočevskega odreda. Dopis z dne 23. julija 1942, ki ga je napisal Ivan Hrzič-Dušan, vsebuje med drugim takole in zelo značilno besedilo: »Pošiljamo dva tovariša za proletarsko brigado, tovariša Vika in Kara. . .« Iz vpisa v delovodnik izvemo samo še to, da je bilo partizansko ime Karovega tovariša Vik in ne Viko, vendar njegovega pravega imena kljub temu ni bilo mogoče ugotoviti.³³

Dopis 1. čete z dne 23. julija 1942 in njegov vpis v delovodnik 1. bataljona Kočevskega odreda pa sta vrhu tega še zgovoren dokaz o tem, kakšne zamude povzročijo napačni računi in počasne zveze. O usodnih posledicah v naslednjem poglavju! Toda že zdaj je mogoče zapisati, da zaradi tega vzroka ter opisanih in še ne opisanih okoliščin ob ustanovitvi ni prišel v Tomšičevo brigado niti en prostovoljec iz enot Kočevskega odreda. To pa velja ne le za 1. in 2., marveč prav tako za 3. bataljon Miloša Zidanška,* ki je spadal tedaj tudi v Kočevski odred.

Brezupen boj prostovoljcev v Taborski steni

Votlina v Taborski steni je eno redkih čudes kraškega sveta, ki jih lahko najdemo v previsnem skalovju nad Čabranko in Kolpo. Narava jo je izdolblja ob vzhodnem znožju velike in od vzhoda proti zahodu zaobljene skalne gmote. Zvrha jo varuje navpična stena, visoka kakih 80 metrov, pod votlino pa je še 10 do 40 metrov globok prepad, ki ga more premagati le dober plezalec. Varen dostop vanjo je mogoč le po stezici in skalni polici od vzhoda, vendar tako, da jamo uzreš komaj na nekaj metrov, ker je skrita za nabreklo skalino. Prav to ji daje prednost, da je vstop vanjo mogoče braniti že z eno samo puško pa tudi samo s sekiro.

* V arhivu Kočevskega odreda številka tega bataljona niha med dve in tri. To je zmotilo Antona Ožbolta, da je v svoji knjigi *Dežela Petra Klepca*, Ljubljana 1974, na str. 399 ta bataljon zamenjal z 2. bataljonom Kočevskega odreda, ki pa ni imel častnega imena. Zapisal je namreč, da je bil Franc Bombač-Zorko 23. julija 1942 imenovan za komandanta 3. bataljona Kočevskega odreda. Sam Zorko je odločno zanikal (po beležki z dne 4. julija 1982), da bi bil kdaj imenovan za komandanta bataljona Miloša Zidanška, češ da je bil tistokrat imenovan za komandanta 2. bataljona Kočevskega odreda, ki je bojno deloval na območju Medvedjeka in Kočevske Reke. Pripominjam, da so natančne številke bataljonov Kočevskega odreda in čet, ki so prišle v novi 2. bataljon Kočevskega odreda iz prejšnjih 2. in 3. bataljona Notranjskega odreda, razvidne v naredbi štaba 1. bataljona Kočevskega odreda št. 2 z dne 19. julija 1942, fase. 5/II — 2 — A v arhivu IZDG.

Najbližji dostop iz Čabranske doline je po stezi od vasi Žurge, ki pa je iz votline ni videti, ker leži globoko za zahodnim znožjem Tabor-ske stene (kota 922). Pač pa je lepo videti vas Belico. Od tod vodi po grapi proti votlini grda in silno strma kozja steza. Najlaže je do votli-ne priti po gozdni cesti iz Drage pri Loškem potoku čez Medvedjek proti Ravnam in Borovcu. Na ovinku pri gozdarskih kolibah (malo pred koto 1053) zavijemo desno po gozdni poti. Tam se cesta, ki je bila zgrajena med obema vojnama, znameniti votlini približa na borih 400 metrov ali na deset minut hoda; prav do tega ovinka so usodnega dne prišli Italijani s tanki, vendar si niso mogli z njimi nič pomagati. Traktorske poti takrat namreč še ni bilo. Komaj opazna steza je vodi-la med debelimi kamni, hojami in bukvami na rob prepada, ondod pa je bilo mogoče okolico nadzorovati s skalovitega, zaraslega in stožča-sto zaobljenega vrha, ki se vzpenja tik nad stezico z desne strani. Tam so partizani imeli stražo ...

Zaradi ugodne obrambne lege so se ljudje v to votlino zatekali že med turškimi vpadi v dolini Kolpe in Čabranke. Od takrat ima Tabor-ska stena tudi svoje ime. Pozneje so v njej našli streho vojaški begu-ni, aprila 1942 pa tudi poveljstvo 2. čete 3. partizanskega bataljona Ljuba Šercerja. Ta četa je že do 16. aprila prerasla v 2. ali Kočevski bataljon Notranjskega odreda; njegov štab je bil v Taborski steni do 1. julija 1942, ko se je prenovil v štab Kočevskega odreda, ta pa je še precej časa vztrajal v votlini, saj je resnično dajala mnoge prednosti.

Votlina se odlikuje namreč tudi po tem, da je suha in prostorna. Je osem metrov visoka in deset metrov široka, v notranjost pa seže tudi deset metrov. Konča se v zavitem rovu, ki se skozi tesno razpoko razveja v dve manjši podzemni jami: prva vodi naravnost proti vzhodu, druga pa proti severu. V tem kotu polžasto zavitega dna so posta-vili cisterno za vodo, ustje ene izmed jam, odkoder sta vela svežina in hlad, pa so izrabili za shrambo svežega mesa. Kuhinja je bila ob skrajnem robu leve stene, takoj za strelskim gnezdnom iz kamenja in brun, odkoder je bilo mogoče z ognjem obvladati stezico po skalni po-lici in po robu prepadne grape. Sredi prostorne votline je stala miza s klopmi, pogradi so bili na obeh straneh: na levi so spali člani štaba Kočevskega odreda, na desni pa pomožno osebje in zaščita. Prostor nad pogradi in med njimi je bil zapolnjen z zaseženim blagom za obleke in perilo, s papirjem, tiskarsko barvo in drugo kramo, kajti tu so našle svoje domovanje še odredna orožarska delavnica, intendantura in ciklostilna tehnika. Pomembnost te postojanke je poudarjala večja slovenska zastava s peterokrako zvezdo; drog, s katerega je pla-polala, je bil pritrjen in oprt na skrajnem levem robu votline. Iz vasi Belica je bilo vihanje zastave dobro videti, zlasti ob močnem vzhod-nem vetru. . ,³⁴

Partizani so votlino res domiselno zavarovali in utrdili. Poskrbeli so tudi za skriven zasilni izhod. Iz prepada tik poleg stene je namreč rasla velika bukev, ki je s košatimi vejami zastirala pogled v votlino pred nepoklicanimi očmi. Od korenika do prvih vej so k bukvi prislonili veliko rogovo; z njeno pomočjo je bilo mogoče premagati prepad tako od znožja Taborske stene kot tudi iz votline v globoko grapo.³⁵ Toda ta zasilni izhod je imel to slabo stran, da je bilo mogoče le počasi izstopiti, izpad v nuji pa mora biti vselej bliskovit. Toda zane-marili so varovanje skrivnosti, ki velja za naj učinkovitejši obrambni ukrep...

S tem je o votlini v Taborski steni povedano skoraj vse do trenutka, ko so se začeli v njej zbirati prostovoljci za 1. slovensko proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča.

Do 23. julija zvečer se je teh izbranih borcev v štabu Kočevskega odreda sešlo nekako 22, to število pa je glede na odredno moč ustrezalo določilu po prvem odloku, se pravi po dva iz vsake čete. Prostovoljci so bili dobro oboroženi in opremljeni, v znak proletarske pripadnosti pa so jim izdelali tudi rdeče rute, ki so jih nosili okrog vratu. Sicer pa niso čakali križem rok, marveč so hodili na stražo, v patrolje in na preskrbovalne pohode. Med drugim so šli po živino celo v Grčarice.³⁶ Med prostovoljci je še nadalje valovalo vedro počutje, dasi so bili priče tudi že prvim grozljivim dogodkom. . .

Območje Travnice in Kočevskih hribov je general Mario Robotti, komandant italijanskega 11. armadnega zbora, določil za past. Vanjo naj bi zašli tudi partizani s Krma in Mokrica, na kar bi okoli njih zadrgnil zanko. Toda to nakano je lahko omogočil le obračun s partizani 2. primorsko-goranskega NOP odreda Hrvatske, severno od Lujzijane. Ofenzivo proti njim so enote generala Umberta Fabbrija, ki je poveljeval 5. skupini Guardie alla Frontiera, sprožile 12. julija in se po osmih dneh nateple v dolini Čabranke in Kolpe, da bi tod sklenile obroč okoli notranjskih partizanov. Večkratna pomnožitev je Italijane navdala s pogumom, da so se takoj vrgli na roparske, požigalske in ubijalske pohode. Že 21. julija so prišli na vrsto Bezgarji, Papeži in Belica ter partizanska domačija v Dragarjih, 23. julija 1942 pa je rdeči petelin upepelil tudi vas Žurge. Prostovoljci so vse to dobro videli in občutili, saj jim je dim silil v oči. . .³⁷

Medtem so Italijani marsikaj zvedeli o Taborski steni. Našli so si tudi izdajalce, ki so bili pripravljeni, voditi jih po skrivnih poteh.

Štab Kočevskega odreda so najhuje vznemirjali Italijani, ki so bili obnovili postojanko v vasi Draga in se tako zadržali globoko proti Loškemu potoku. Enote Kočevskega odreda so jih nameravale spraviti s poti 24. julija zarana. Zaradi tega se je pri logarnici na Medvedjeku zbralo veliko partizanov; tam so se znašli celo 1. bataljon Kočevskega

odreda ter 1. in 4. četa 3. bataljona Miloša Zidanška. Partizanski poveljniki so pozno v noč pretresali možnosti za uspeh, toda motil jih je sunek močne italijanske kolone, ki je 23. julija pridrla do Trave, zato so napad odgodili. Ker pa se je usul dež, so se nekateri vrnili v Tabor-sko steno, čeprav so vedeli, da ni več varna. Tja so se zatekli: Jože Klanjšek-Vasja, Cveto Močnik-Florjan Notranje, France Perovšek-Lado Krčan, Ivan Lokovšek-Jan in na novo imenovani komandant 2. bataljona Kočevskega odreda Franc Bombač-Zorko. Prvi štirje so iz votline odšli v ranem jutru. Odjezdili so v novi štab k Petelinji koči; spremljala sta jih kurirja Franc Jernejc-Gams in Djuro Janič-Djoni. Tako so se pravočasno izmuznili. Pravijo, da so Lahi tedaj že čakali na ukaz za napad in bi bili te poveljnike lahko pobili, a so jih zamenjali za kurirje, pa niso marali, da bi s streli nanje opozorili 'štab v Taborski steni'. . ,³⁸

Vsekakor so Italijani tačas že izvajali dobro pripravljen načrt. Osrednja kolona je šla iz Plešcev skozi Mandle, pred Belico pa je zavila v Koritni jarek. Od tod se je čez Krajc po strmeh planinskem plazu neopaženo povzpela na Beliški vrh, od tod pa se je prihuljeno bližala Taborski steni. Njena desna pobočnica se je še pred Belico vzpela po planinski stezi in dosegla Dragarski vrh. To kolono je vodil po skrivnih stezah domačin Peter Šerčer. Druga kolona se je s topovi povzpela na Osilniško goro, zasedla Požarčanov laz in sleme do Šajbnika (kota 892). Tu je čakala na začetek in razplet boja. Tretja italijanska kolona pa je že 23. julija proti mraku zasedla Travo; zarana naslednjega dne se je z desnim krilom odpravila po gozdu za slemenom nad Čabransko dolino k Beliškemu vrhu, s tanki in motorizacijo pa čez Drago in Medvedjek h gozdarskim kolibam. Tako je bila Taborska stena obkoljena.³⁹

Že tri dni prej se je iz doline v steno širil smrad po sežganih cunjah in zgorelem senu. Na pogoriščih je bilo vse mrtvo kakor v grobu, slišati je bilo le mukanje živine, ki je ostala brez varuhov.

Partizani so se iz votline spuščali v dolino, da bi se oskrbeli s tistim, česar ogenj ni uničil. Največ so obetali čebelnjaki. Prav strd v satovju je zamikala kurirja Franca Urbiča, da se 23. julija s France-tom Kandaretom ni vrnil v štab 3. bataljona Miloša Zidanška, temveč je ostal v votlini.

Prostovoljca Franjo Kreis-Karo, Jože Ožbolt in več njunih tovarišev je odšlo v Belico ravno na četrtek, 23. julija. Tam so dobili vrečo koruzne moke, nekaj makaronov in ročko medu. Težko otovorjeni so se vračali v steno in spotoma z nasprotne strani Čabranke izzivali kolono 2000 Italijanov, ki so spešili proti Čabru in Travi. Jože Ožbolt je ostal v dolini, da bi poiskal mater in jo je potem tudi našel. Proti steni se je vračal zarana naslednjega dne in prvi streli so padli nanj. . . Franc Cimprič-Koren pa se je s skupino prostovoljcev napotil po gra-

pi navzdol šele 24. julija 1942 ob treh zjutraj. Nameravali so poloviti govedo, prašiče in drobnico, ki so tavalj okoli požganih hlevov. Ker je nekaj viselo v zraku in so se slišali streli, je Franc Bombač-Zorko iz prostovoljcev določil še dve patrulji: prva je šla prek Pasje jame proti Travi, druga pa je zavila proti Dragi nad Belico oziroma proti Cvarovi žagi na Ravnah. V votlini je ostalo le še nekaj prostovoljcev za proletarsko udarno brigado. . .⁴⁰

Prav gotovo bo vsakogar zanimalo, kdo vse se je usodnega jutra znašel v votlini Taborske stene ali čisto blizu nje.

Prvi po položaju je bil Franc Bombač-Zorko, komandant 2. bataljona, drugi Slavko Koncilij a-Aleks, intendant Kočevskega odreda, sledila sta odredna tehnika Lado Vrtačnik, pred tem učitelj v Loškem potoku, in Edo Mihelič, pred tem učitelj v Vasi pri Kostelu. Štabni zaščiti je pripadal Tone Hočevvar-Crni, pomožnemu štabnemu osebju pa Nežka Mulc-Baragova in Ivana Mulc-Rajdkova, obe iz Pudoba pri Ložu. Po naključju je v steni ostal Franc Urbič, kurir štaba 3. bataljona Miloša Zidanška, na okrevanju pa so bili Jože Zakrajšek, politični delavec iz Kočevske Reke, Jože Jakšič, ranjeni kmet s Hriba pri Kostelu, in ranjeni partizan Tišler, ki pa mu imena in priimka ni bilo mogoče ugotoviti. Od prostovoljcev za Tomšičevo brigado so v votlini ostali še: vodnik France Bombač-Matjaž ter Ivan Primožič-Vasilij, Franc Žnidaršič-Živko, Feliks Lah-Laufar, Franc Krže, Franjo Kreis-Karo, Franc Mihelič-Kocelj in morda še kateri kot borci. Prostovoljec Martin Obranovič-Tine je bil na straži: s stožčasto zaobljenega vrha nad stezo je nadzoroval edini varni dostop nad prepadno grapo. Ob njem pa sta s satovja lizala med: dvanajstletni partizanski sel Jakob Turk in devetletni pionir Vinko Kalčič.⁴¹ Prav to pa je stražarjevo pozornost tako zmanjšalo, da je omahnil z bodežem v prsih. Za njim je dobil bajonet v nedoraslo telesce Vinko Kalčič. Kurirček Jakob Turk se je krvavemu zamahu sicer izmaknil, a na begu ga je spodsekal dobro merjen strel neusmiljenega laškega planinskega lovca.

Ta strel je presekal nabito ozračje v votlini. Franjo Kreis-Karo se je sklonjen pognal s police navkreber proti straži. Nenadoma se je pred njim zbleščalo polno čelad in hip zatem je že zadrdrala brzostrelka. Preluknjalo ga je več krogel od ramen skozi pleče. Zavpil je: »Italijani! Ranjen. . .« Potem je padel in zdrsnil nekaj metrov globoko v prepadno grapo. Tedaj pa je že udarila salva iz nasprotne strani, iz strelskega gnezda na robu votline.* Nepričakovan in urejen odpor je

* Franjo Kreis-Karo je prepričan, da je po Italijanih iz utrdbe pred votlino usekal mitraljez schwarzlose. Tej trditvi se je pridružil tudi Franc Žnidaršič-Živko. Vsi drugi pa temu odločno ugovarjajo, češ da v Taborski steni ni bilo nikoli podobnega mitraljeza. Enkrat samkrat so enega prinesli popraviti. Šlo je za »težko bredo«, ki so jo zaplenili 21. junija 1942 ob napadu na Italijane v

Predvojni skojevec Franjo Kreis-Karo in partizan Rakovške čete Franc Žnidaršič-Živko, najpomembnejši priči o neustrašenem boju prostovoljcev v Taborški steni

napadalce presenetil. Razbežali so se v zaklone. To je ranjenemu Karu omogočilo, da se je izvlekel po pomoč v votlino. . .

Bilo je zjutraj in ura sedem. Do večera bo še dolg dan, to je bilo v votlini jasno vsakomur. Franc Bombač-Zorko je zapovedal juriš in izpad. Pognal se je k rešilni bukvi in zdrsnil po deblu v globino. Za njim je izpad tvegala Franc Žnidaršič-Živko, vendar mu je zdrčalo, da se je po grušču kar popeljal čez polico v prepad. Zorko, ki jo je odnesel le z buškami in izvinjeno nogo, je pohitel po pomoč, Živko pa je obležal ves pobit in nezavesten. . .

Kratko zatišje je medtem minilo. Napadalci so si opomogli od ne-ljubega presenečenja. Proti strelskemu gnezdju na robu votline so naravnali rafale težkih strojnic. Hud zaporni ogenj je klestil in cefral veje. Le malo neprevidnosti, in ob strelskemu gnezdju jo je že staknil drug prostovoljec. Vsega prestreljenega so položili zraven Kara, a je kmalu izdihnil. Vsi so vedeli, da jih čaka dolgotrajen boj brez upanja na rešitev. Nanj se je bilo treba dobro pripraviti. Tisti, ki niso branili

Banjaloki, vendar so jo odnesli takoj, ko je bila popravljena (Franjo Kreis-Karo »Medvedja jama«, TV-15 št. 36 z dne 14. septembra 1965 in »Zatišje po burji«, Borec 1966/3 na str. 244, zapisnik o ogledu z dne 29. junija 1981, Tone Hočvar-Crni po govoru iz leta 1979, Franc Mihelič-Kocelj po beležki z dne 15. junija in Franc Bombač-Zorko po telefonskem pogovoru z dne 19. junija 1981).

dostopa proti votlini, so preiskovali nahrbtnike odsotnih tovarišev. Iz njih so pobirali strelivo, bombe in prve povoje. Med zapuščino partizanskih orožarjev so našli male letalske bombe, ki so jih bili partizani pobrali v Kočarjih in jih priredili za ročno uporabo.⁴²

Italijani so medtem obkoljevali Taborsko steno. Gomazelo jih je kot listja in trave. Peščico ubogih partizanov v votlini je napadalo vsaj tisoč petsto izurjenih alpincev. Gradili so okope in mitralješka gnezda, iskali so izpostavljene skale, odkoder bi z minometi lahko zadeli votlino, najpogumnejši so se plazili in plezali, da bi kako ukanili branilce. Toda ti so dobro vedeli, kje jim grozi nevarnost, pa so tudi sami plezali na nabreklo skalino in od tam kotalili bombe v njen mrtvi kot. Marsikateri Lah je zavreščal od strahu in bolečin, vsi taki napadalni poizkusi pa so se izjalovili. Partizani si niso dali do živega.

Napadalci so dosegli prvi večji uspeh šele ob desetih dopoldne. Z minometom so zadeli partizansko strelsko gnezdo. Mina ga je raznesla in ubila še enega izmed branilcev. Nekaj časa so partizani le še prežali, kdaj se bo kak sovražnik priplazil do votline. A Italijani so čas za naskok zamudili. Partizani so si medtem zgradili nove zaklone. Prav so jim prišli nahrbtniki, les, posamezni kamni in tisto malo zemlje, ki so jo lahko nastrgali po tleh. Tako so se lahko branili dalje.

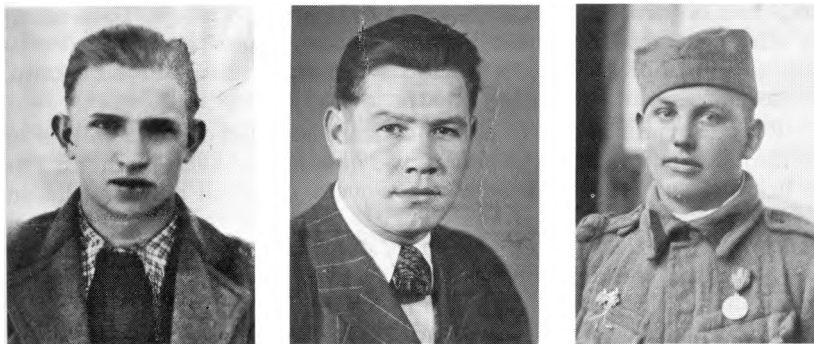
Malo pred poldnem so Italijani blizu votline privedli izdajalca, da bi branilec skrhal voljo za odpor. Začel jih je nagovarjati na vdajo, pri tem pa jim je grozil s tanki, topovi in letali. Toda neustrašeni prostovoljci so odgovorili z ognjem in pesmijo. Kmalu po tem prekanjenem vabilu so zares prileteli bombniki. Spuščali so bombe in pikirali. Mitralješki rafali so sicer reševali po steni kakor vržen grah po deskah, a v votlino ni priletela nobena krogla in tudi nobena bomba ni padla blizu votline.

Ko so letala odmetala svoj tovor in izginila za obzorjem, so začeli nabijati topovi. Grmeli so tam od Šajbnika in so bili bolj nevarni od letal. Granate so dolgo tipale okoli skrite luknje in parale bobniče, toda pravega zadetka ni bilo. Šele po dolgem pikljanju je ena zadela rob leve stene, druga pa je priletela prav na sredo votline. Strelsko gnezdo je šlo spet v prah, nahrbtniki pa v stotine niti. Eno desko je odneslo v skalni strop, tam se je odbila in lopnila po glavi Franca Miheliča-Koclja, da je za dolgo izgubil zavest. Toda drobci granat in skalni okruški so ranili in ubili več branilcev, med njimi tudi Feliksa Laha-Laufarja. Malo pred petnajsto uro je bilo na partizanski strani že šest mrtvih, štirje pa so bili ranjeni.⁴³

Začel se je nov trušč. Slišalo se je rohnenje tankov, ki so podirali drevje, da bi se prerinili na rob grape, od koder bi lahko uporabili topiće. Drevesa so se s treskom lomila in trgala v koreninah. Zviti napadalci so začeli branilec znova klicati, naj se vdajo. Toda strojnice

so se oglašale od blizu in daleč, vmes je bilo razločno slišati zbrojeve. To je branilce navdajalo z upanjem, da prihaja pomoč. . .

Zdravih partizanov je bilo le še nekaj, zato so za orožje znova prijeli tudi ranjeni. Laški alpinci pa so se razlezli kot kobilice, iskali so skalne razpoke in zabijali kline, da bi priplezali do votline. Enemu se je to celo posrečilo. Že se je zravnal na robu votline, a se je zakadil vanj vodnik France Bombač-Matjaž, ga zgrabil za vrat in ga sunil v prepad. To je bil hip zmagoslavja, ki pa je Matjaža izpostavil rafalom.

Trije prostovoljci za proletarsko udarno brigado iz bataljona Miloša Zidanška: Franc Krže (levo), ki je zgorel živ v Taborski steni, vodnik France Bombač-Matjaž (v sredini) in borec Ivan Primožič-Vasilij (desno), ki sta bila hudo ranjena. Matjaž je junaško umrl že dan po bitki v Taborski steni, Vasilij pa je padel še tisto jesen na Klancah pri Gornjem Jezeru. Pokončali so ga izdajalski streli danskih belogardistov

Bil je hudo ranjen. Levo roko in obe nogi je imel prestreljene, vendar ni odnehal. Izza okopa je streljal samo z desnico. Tudi Ivan Primožič-Vasilij je bil ranjen skozi obe nogi, pa je ostal še naprej na preži. Odredni intendant Slavko Koncilij a-Aleks pa je imel takrat celo več kot dvajset ran. Naboji so bili že redki, zato je morala vsaka krogla zadeti v živo. . .

Okoli šestnajstih je nastala tihota, ki je obetala nov vihar. Branilci so sklepali, da Lah pripravlja še en hud naskok. Najmlajši med partizani je previdno zlezal na rob votline in zavpil: »Pod nami so že!«

Po skalovju, le dvajset metrov stran od votline, se je vzpenjala močna skupina Italijanov. Nenadoma je začela proti votlini bruhati gorljiva zmes. Tedaj so nekateri branilci — med njimi Franc Krže — začeli goreti kakor bakle. To je bilo od vsega najstrahotnejše. Proti ognju so bili brez moči. A vendar! Lotili so se predelanih letalskih bomb, vžigali so jih in spuščali po skalovju. Med treskanjem se je sli-

šalo obupno laško vpitje. Napadalci so bili znova potisnjeni v grapo, a kmalu so začeli napadati še bolj zagrizeno.

Ob osemnajstih so partizani imeli le še malo streliva in po kako bombo. A bojevali so se samo trije, pa še ti ranjeni, in dve partizanki. Prve žive plamene so pogasili. Dekleti sta najhujše ranjene zvlekli k ozkemu podaljšku votline. Toda trije branilci so bili na koncu z močmi, od silnih naporov žejni in omotični. Njihovi streli so še zadevali, bruhajočih plamenov pa niso mogli ustaviti. Vneli so se pogradi, slamnjače, blago za obleke. Smrdelo je in jih dušilo, po stenah votline se je cedila goreča snov. Zdaj so plameni opravljali svoje. Toda ogenj je bil nevaren tudi za napadalce, zato je strelno orožje utihnilo. Partizani so imeli opraviti le še z vročino in dimom. Prasketalo je z iskrim, živim plamenom. Junaškega odpora je bilo konec.⁴⁴

Razmesarjeni in ožgani padli partizani so ležali ob robu votline in po njej, puške, za katere je zmanjkalo nabojev, so lizali plameni. Trije branilci so si zatiskali usta in nosove z mokrimi cunjami, da so kljubovali zadušljivemu dimu. Skozi tesno razpoko so se splazili v podzemno jamo. To rešilno pot je našla Nežka Mulc-Baragova. Za hudo ranjenimi, malodušnimi in obema partizankama so se tja zatekli še prostovoljci Ivan Primožič-Vasilij, Franjo Kreis-Karo in Franc Mihelič-Kocelj. Vhod za seboj so zadelali s kamenjem. Zdaj so čakali. Grozila sta smrtonosni dim in možnost, da jih napadalci najdejo, zato so zadnje bombe in naboje hranili zase. . .

Šele ob devetnajstih so Lahi zavzeli votlino. Prej so k temačnemu, zakajenemu in polžasto zavitemu dnu še vrgli veliko bomb. Te so onim v jami naredile neprecenljivo uslugo, ker so z drobirjem, okruški in s prstjo zasule poprej zasilno zadelani vhod v podzemni jami. A italijanski vojaki so zdaj začeli boj tudi s padlimi partizani. Prebadali so jih in se hudovali nad njimi. Žal, so staknili tudi dva hudo ranjena: intendanta Slavka Koncilija-Aleksa in ciklostilnega tehnika Lada Vrtačnika. Tudi njiju so zabodli z bajoneti, potem pa so zmagoslavno razglasili: »Tutti communisti morti!«

Za zmago je bil res že skrajni čas, zakaj partizani 3. čete 2. bataljona Kočevskega odreda so se po ukazih komandirja Jožeta Jakomina-Crnega vse srditeje zaganjali v italijanska bočna varovanja. Vrh tega se je bližala tudi noč, prav te pa so se Italijani vselej najbolj bali. Zatorej so še pred mrakom pobrali šila in kopita, ne da bi pospravili bojišče. Okrog Taborske stene je zavládala nočna tihota.

Ubežniki v podzemlju so dolgo tenko prisluškovali, potem pa so začeli previdno odstranjevati kamenje iz pregrajenega rova. Prihuljeno kakor mačka se je najprej eden splazil ven, se pretipal po požgani votlini, napenjal ušesa, pa spet po mačje ovohaval skalno polico ter rešilno stezo. Nikjer se ni nič zganilo in vse je bilo tiho. Pohitel je po

tovariše. Iz jame so odšli ranjenci Ivan Primožič-Vasilij, Franjo Kreis-Karo in Franc Mihelič-Kocelj, ranjeni kmet Jože Jakšič, učitelj Edo Mihelič, partizanki Nežka Mulc-Baragova in Ivanka Mulc-Rajdkova, terenec Jože Zakrajšek iz Kočevske Reke, kurir Franc Urbič in borec Tone Hočevlar-Crni. Pod zemljo je ostal samo hudo ranjeni vodnik France Bombač-Matjaž. Pustili so mu malo damsko pištolo in obljubili, da bodo kmalu prišli ponj.

Do razdejanja v votlini Taborske stene je prva prišla tričlanska patrulja iz 4. čete 3. bataljona Miloša Zidanška, ki jo je vodil politični komisar Anton Prevec-Dimač. Sredi votline je našla hudo ranjenega Franceta Bombača-Matjaža, ki je mislil, da so nanj pozabili. Zgrabilo ga je malodušje in drobno kroglo si je pognal v sence. Pa se ni pokončal, temveč si je le utrnil vid. Potem se je privlekel iz votline in tu dočkal Dimačevo patruljo. Bil je večkrat hudo ranjen, odbite je imel tudi pete na nogah. Trpel je nepopisne muke in milo prosil, naj ga rešijo gorja slepcev. . .

Razen njega so napad preživel vsi, ki so se splazili v ozki in polžasto zaviti podzemni hodnik. Pri Medvedjeku so srečali 4. četo 3. bataljona Miloša Zidanška, ki je šla na pomoč. Tudi Franc Bombač-Zorko se je s svojimi partizani znašel pod steno, kjer so pobrali hudo potolčenega Franca Žnidaršiča-Živka. Skupaj z Zorkom se jih je torej rešilo kar dvanajst, od tistih, ki so se proti Italijanom bojevali ves dan, pa deset, kot je Cveto Močnik-Florjan Notranje zapisal v svoj dnevnik.⁴⁵

Tako se je končal neenaki boj, ki mu po partizanski bojni zavesti, neustrašenosti, trdovratnosti in težavnosti komaj najdemo primero. Prostovoljci za Tomšičevo brigado in njihovi tovariši v Taborski steni so se bojevali kakor levi. Kakšna škoda, da je Jože Lepin-Ris prišel ponje prepozno!

S patruljo petnajstih mož je taval po Kočevskih hribih devet dni in jih iskal. Našel je opustošeno votlino, nazadnje pa je našel tudi štab 1. bataljona Kočevskega odreda. Ante Novak in Ivan Lokovšek-Jan sta mu povedala, kaj se je bilo zgodilo 24. julija 1942, ter dodala, da so se po tistem prostovoljci, kolikor jih je še ostalo, razšli v svoje prejšnje enote. . ,⁴⁶

Prvi boji na obrobjih Roga in zaupne naloge

Z dnevom ustanovitve je Tomšičeva brigada dobila tudi prvo zaupno nalogo: ostati na Cesti in dodatno zavarovati vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Ta dolžnost je najprej 16. julija 1942 pripadla na novo ustanovljenemu 2. proletarskemu udarnemu bataljonu. To ni bilo nič čudnega in nenaravnega, zakaj njeni prvi partizani

so izhajali iz tistih socialnih plasti slovenskega naroda, ki so revolucijo potrebovale in zahtevale. Zvečine so bili mladi komunisti, kandidati ali člani komunistične stranke. Med komandanti in političnimi komisarji je bilo celo štirinajst delegatov, ki so se udeležili konference KPS na Cinku v Kočevskem Rogu od 5. do 8. julija 1942.*

Zavesti jim res ni manjkalo, niso pa imeli dovolj vojaškega znanja in vojaških spretnosti. To potrebo je čutilo zlasti glavno poveljstvo, zato je obema bataljonoma dodelilo za vojaška inštruktorja inž. arh. Eda Mihevca-Doreta Trdino, ki je 18. julija prihitel iz Ljubljane z nujnimi obvestili o namerah italijanskega poveljstva, in dr. Marjana Dermastio-Urbana Velikonjo, ki ga je 20. julija razrešilo poveljstva nad 5. grupo odredov. Tadvda sta se lotila zelo zahtevnega urjenja, ki se je začelo že na Cesti. Toda borce-proletarce je učil tudi tok dogodkov. Priložnost, da se spoprimejo s pravimi sovražniki, se je ponudila že čez dva dni.

Italijani niso mirovali. Že zvečer 19. julija 1942 so vnovič sunili proti Podstenicam. Naprej niso mogli, ker jih je 20. julija na poti proti Kunču napadla 1. četa 1. bataljona pod poveljstvom Albina Dolščaka. Ti sovražniki so imeli 16 ranjenih, med njimi enega oficirja. Kljub porazu je kazalo, da Italijani ne mislijo požgati samo Podstenic, od koder se je že valil uničujoč dim. Zato je morala takoj po preureditvi oditi tja vsa brigada. Ko so partizani 1. in 2. bataljona hiteli v gosjem redu skozi vas Novi Breg, je stal na pragu kmečke hiše Franc Leskošek-Luka in borce spodbujal: »Dobro jih nasekajte, fantje!«

Zvečer na Podstenicah ni bilo več Italijanov. Lepo vas so lizali plameni. Ker se je bilo bati novega vdora proti Podstenicam, so deli obeh bataljonov pohiteli v zasedo na cesti pod Červanov ovinek, tam pa so se jim Italijani zarana 22. julija izmuznili.** Manjši poraz so sovražniki sicer doživeli na Toplem vrhu sredi dneva. Na novo odkrita listina pripoveduje o tem porazu takole: »Akcije 22. 7. 1942. 2. bataljon nam je sporočil, da je 2. četa na zasedi blizu Podstenic. S 1. četo smo pa krenili proti Toplemu vrhu, kjer smo prišli v borbo s sovražnikom.

* V Tomšičevo brigado je prišlo najprej dvanajst delegatov, nato pa še dva udeleženca te konference. Bok Veršnik-Gašper, Alojz Založnik-Nikola, dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac, Ivan Jakič-Jože Jerin, Niko Šilih-Boris Nikič, Ladislav Babič-Lado Smuk, Franjo Kastelic-Džon, Ivan Kovačič-Efenka in Mihaela Dermastia-Mara Samec so v brigado prišli že med ustanovitvijo, Janez Hlebš-Čiro Zasavec in Stane Keber-Kogo pa sta prišla v brigado še v letu 1942 (Seznam udeležencev konference na Cinku v Spominih Ivana Mačka-Matija, str. 140 in 141, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade).

** Stane Škrabar-Braškar (pripombe z dne 19. novembra 1983) pravi, da je brigada tedaj zamudila izredno priložnost za obračun s sovražniki. Vzrok, da se to ni zgodilo, je bil v tem, ker so poveljniki zaspali in niso dali povelja za oženj.

V tej borbi je po naših ugotovitvah padlo 12 Italijanov in ubili smo 4 mule. Mi smo imeli enega ranjenega tovariša, in to tov. Radana iz 1. čete. V tej borbi se je posebno izkazal komandir 1. čete, polit, komisar in mitraljezec tov. Prlek. ..« To poročilo je deloma potrjeno tudi iz italijanskega vira, ki pa boja in izgub pri Toplem vrhu ne omenja. Poročilo za 22. julij 1942 je gotovo nastalo še pred spopadom, ker se glasi: »DIVIZIJA ISONZO izvaja očiščevalno akcijo v predelu Bukova gorica. Sovražnik se umika. . .«⁴⁷

Na podlagi povzetih na novo odkritih listin velja poudariti, da je bil boj pri Toplem vrhu 22. julija 1942, ne pa 20. julija, in da se tega boja ni udeležila 1. četa 1. proletarskega udarnega bataljona pod poveljstvom Albina Dolščaka, temveč 1. četa 2. proletarskega udarnega bataljona pod vodstvom komandirja Albina Grajzerja in političnega komisarja Julija Glihe-Rajka Hrastarja. Četo je spremljal politični komisar 2. proletarskega udarnega bataljona Alojz Založnik-Nikola.*

Vendar Italijani niso vpadali samo na Rog. Težišče njihove ofenzive je bilo zahodno od kočevske proge. Prav 24. julija 1942 so začeli stiskati in napadati partizane na območju med Travno goro in Kolpo. Da bi prikrili svoje prave namene, si zavarovali hrbet in kar največ izvedeli o partizanih v roških gozdovih, so iz Kočevja hodili na ogledniške sunke proti vzhodu in jugovzhodu. Zasedli so Mozelj, po vaseh v okolici so ropali in požigali, ponoči pa so odstranjevali zaseke in zasipali prekope na cestah proti Knežji Lipi in Črnomlju. Te sovražnike je šel 26. julija 1942 krotiti 1. proletarski udarni bataljon. Pri Cvišlarjih so borci 1. čete iz zasede napadli italijansko kolono, toda zašli so v nevaren položaj, ker jim je v hrbet udarila italijanska bočna patrulja, zato so se morali umakniti. Borci 2. čete pa so pohiteli v zasedo k Livoldu, vendar so prišli 15 minut prepozno. V gozdu nad vasjo so se srečali z italijansko pobočnico, ki je bila že razvita v strelcih. Vnel se je krajši spopad, nakar se je četa umaknila brez izgub. Tudi Italijani so se hitro umaknili in potuhnili, na dostopih k Mozlju pa so pustili

* Na napako v knjigi Tomšičeva brigada — uvodni del, od str. 488 do 496, me je pisмено opozoril Stane Škrabar-Braškar že 20. januarja 1981, vendar sem bolj verjel spominom Alojza Založnika-Nikola, o katerem leta 1980 še nisem mogel vedeti, da je 20. julija 1942 postal politični komisar novega 2. proletarskega udarnega bataljona. Vzrok za to zmoto so čudna naključja, namreč da je šlo obakrat za 1. četo ter da je šlo pri eni in drugi četi za komandirja z enakima imenoma: komandir 1. čete 1. proletarskega udarnega bataljona je bil Albin Dolščak, komandir 1. čete 2. proletarskega udarnega bataljona pa Albin Grajzer. Z odkritjem doslej neznanih listin prihaja do veljave tudi pripomba, ki jo je dal Rafael Škrlić-Rafo. Rafo namreč ugovarja, češ da so bili prostovoljci iz Belokranjskega odreda, ki jih je 22. julija 1942 — in ne 20. julija — na Podstenice pripeljal vodnik Jože Lepin-Ris, neupravičeno uvrščeni v seznam 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Na podlagi

nekaj zased. V eno je zašla ogledniška patrulja iz čete Albina Dolščka. Zasul jo je pravi ognjeni roj, k sreči pa zadetkov ni bilo. Vsi partizani so se vrnili zdravi.⁴⁸

Varovanje roških gozdov proti Kočevju je bilo vojaška, obenem pa dokaj splošna zaupna naloga. Toda 2. proletarski udarni bataljon je dobil tudi prav posebno pomembno in zaupno nalogo. Moral bi zavarovati namreč sestanek predstavnikov CK komunističnih strank Slovenije in Hrvaške.

Tak posvet so zahtevale obojestranske potrebe, a pobuda zanj je prišla nekako hkrati. Vabilo za sestanek s slovenske strani je v CK KP Hrvatske prispelo že 15. julija. Zadevno pričevanje je ohranjeno v pismu, ki ga je hrvaški CK poslal Edvardu Kardelju še istega dne in ki pravi med drugim: »Prav danes smo dobili vaš dopis, s katerim nas pozivate, da se z vami sestanemo. Nenavadno nas veseli, da boš tudi ti navzoč na tem sestanku...« Prav takšno, čeprav samo ustno vabilo, je prišlo nekako v istem času tudi s hrvaške strani. Gotovo je bilo izrečeno dr. Alešu Beblerju-Primožu 15. julija 1942 na Risnjaku, ki je zapisal: »Njihov glavni štab je zdaj blizu štaba 5. cone tako, da se pride iz štaba Kočevskega odreda v treh dneh do njega. Če je prišel tov. Krištof, bi se dal organizirati sestanek s člani CK KPH kje na pol poti. Tudi obisk tov. Matije bi bil zanje in za nas lahko koristen. . .«

Natančno obvestilo o dnevu prihoda hrvaške delegacije so v delovodnik Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet vpisali 25. julija, vpis pa je dobil številko 178. Tam je razbrati le, da je dopis prispel iz 2. čete 2. bataljona Vladimira Gortana Primorsko-goranskega NOP odreda Hrvatske ter da govori o sestanku med Slovenci in Hrvat. Brez dvoma je šlo za sporočilo o datumu in kraju snidenja. To potrjuje pismo Edvarda Kardelja z dne 25. julija in tudi pismo Vladimira Popoviča z dne 22. julija 1942 Ivu Ribarju-Loli. Kardeljevo pismo sporoča: »Jutri pridejo k nam na pogajanja zastopniki CK KPH s to-

že omenjenih na novo odkritih listin je treba Rafaelu Škrlju-Rafu pritrditi v celoti in tudi poudariti, da so prostovoljci iz Belokranjskega odreda preurejanje na Cesti zamudili kar za dva dni, kaj šele, da bi bili razvrščeni v Dakijev 1. slovenski proletarski udarni bataljon. Zapisati velja še to, da Jože Lepin-Ris, ki je bil glede resnice zelo tankovesten človek, ni nikoli trdil, da bi bil v Dakijevem proletarskem bataljonu. Zmeraj je poudarjal ravno nasprotno, namreč, da je prostovoljce pripeljal v proletarsko udarno brigado in ne v Dakijev bataljon. Glede boja na Toplem vrhu je treba popraviti tudi napako na str. 494 že omenjene moje knjige, kjer je napisano, kako je padel triinštiridesetletni Vinko Semolič. Nedavno tega se je namreč izkazalo, da zadevni podatek v kartoteki borcev Tomšičeve brigade ni bil pravilen. Vinko Semolič je veliko italijansko ofenzivo srečno preživel, smrt pa ga je doletela enajst mesecev pozneje, ko je bil ujet in 19. junija 1943 ustreljen v Trebnjem (Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 463).

varišem Vladom Špancem na čelu ter zastopniki Glavnega štaba hrvaških partizanskih odredov. Z njimi bomo uredili vse potrebno za vzpostavitev redne zveze, pa tudi vsa konkretna vojaška in politična vprašanja. . .«

Še bolj zgovorno je Popovičevo pismo, ki poleg točnega datuma pove tudi sestavo hrvaškega zastopstva. Glasi se: »S komandantom našega štaba in komisarjem naše 5. cone bom danes odšel proti Sloveniji, da se sestanemo s tovariši Slovenci in da sprejmemo konkretne sklepe, kako bi čimprej poživili ta tako pomemben sektor. Bevc nas pričakuje 26. Šel bo verjetno z nami, ker se v kratkem nadejamo Starega. . .« Po vsem tem ni težko ugotoviti, da so hrvaško zastopstvo sestavljali: sekretar CK KPH Vladimir Pppovič-Vlado Španac, komandant Glavnega štaba NOV in PO Hrvatske Ivo Rukavina-Vladić in politični komisar 5. operativne cone Hrvatske Joso Gržetić. Pojasniti velja še to, da je Popovič z Bevcem mislil Edvarda Kardelja, s Starim pa Josipa Broza-Tita. . .

Šlo je torej za srečanje na najvišji ravni, za izredno pomembno izmenjavo mnenj, izkušenj in obvestil. Razumljivo je, da je bilo treba prihod hrvaškega zastopstva dobro zavarovati. To nalogo je dobila

1. četa 2. proletarskega udarnega bataljona, ki ji je poveljeval predvojni komunist Albin Grajzer. Na pot je odšlo 25 izbranih partizanov z dvema puškomitraljezoma. S Ceste so šli v Koprivnik, kjer so si dali skuhati žgance, nato pa so šli po grebenih ob Kolpi v Kočevske hribe. Najprej so prišli v šolsko taborišče Kočevskega odreda, nato pa v štab Kočevskega odreda k Petelinji koči* Toda na hrvaške tovariše so čakali zaman, ob tem pa so hudo gladovali. H glavnemu poveljstvu so se vrnili čez kakih sedem dni. . .⁴⁹

Edvard Kardelj je o tem pisal 14. avgusta 1942 delegatu CK KPJ Vladimiru Popoviču-Vladu Špancu: »Zelo mi je žal, da se nismo 26. julija dobili. Mi smo poslali na dogovorjeni kraj četo Udarne brigade, toda vaš prihod je verjetno preprečila italijanska ofenziva. Vsekakor bi bilo dobro, da se srečamo. Sedaj so med Kolpo in vami precejšnje italijanske koncentracije, menim pa, da se bomo za sestanek lahko

* Cveto Močnik-Florjan Notranje je o tem zapisal: »26. 7. — Zvemo, da bo OK v Golenici. . .« Povzetek je iz italijanskega prevoda njegovega dnevnika (dr. Tone Ferenc, »Florjanova zapuščina v tujem arhivu«, Borec 1982/5 na str. 260), ki pa ima napako v kratlici (pravilno bi bilo CK, ne pa OK), najbrž pa tudi v krajevnem imenu. Da gre pri imenu Golenica za pomoto, je spoznal že dr. Tone Ferenc, jaz mu lahko samo pritrdim. Pavle Oven iz Kočevja, ki je tudi sam dober poznavalec Kočevskih hribov (telefonično sporočilo z dne 6. septembra 1983), je o imenu Golenica poizvedoval pri tamkajšnjih domačinih in dobrih poznavalcih okoliškega zemljišča, vendar naselja ali gozdnega kraja z imenom Golenica ne pozna nobeden.

dogovorili čim prej. To je odvisno od podatkov, ki nam jih bo prinesla naša patrulja. . .«

Po vsem tem bo zanimivo izvedeti, do kod je prišlo hrvaško zastopstvo in zakaj ni nadaljevalo poti do Petelinje koče, kjer je bil štab Kočevskega odreda. To je pojasnil Vladimir Popovič v pismu z dne 26. julija 1942 Edvardu Kardelju. To pismo je bilo napisano v štabu 2. Primorsko-goranskega NOP odreda 5. hrvatske operativne cone, kamor je zastopstvo prispelo* bistvo njegovega sporočila pa se glasi: »Naš operativni nas je obvestil, da je tudi štab 2. bataljona Notranjskega odreda (pravilno bi bilo štab Kočevskega odreda) dobil nalog, da premesti svoj sedež. Mi smo vam sicer poprej sporočili, da se bomo sestali z vami v štabu tistega bataljona. Ker pa se je vse to spremenilo in ker so Italijani zasedli vse poti, kraje in hribe, kjer so prehajali naši kurirji, trenutno ne moremo preiti Kolpe...« V nadaljevanju predlaga, da bi se bilo bolje sestati kje na hrvaškem ozemlju, kamor bo verjetno prišel Stari, ko se bo ofenziva polegla in ko bodo zveze spet vzpostavljene.⁵⁰

Kot gre sklepati iz pričevanja Ivana Lamovška-Runa, se je četa Albina Grajzerja z zaupne, a neuspešne poti mogla vrniti na Cesto do konca julija 1942. Medtem se je brigada 26. julija 1942 od Podstenic vrnila na Cesto. Tam je teklo napeto vojaško urjenje. Dan pozneje je brigado obiskal dr. Aleš Bebler-Primož. Toda njegov obisk je napovedal odhod Tomšičeve s Ceste: ves 1. in večji del 2. proletarskega udarnega bataljona sta odšla na Novi Breg. Tam sta čakala na še zaupnejšo, zahtevnejšo in nevarnejšo nalogo...

Zadnji dan svojega bivanja na Cesti — 27. julij — so borci prežive-
li izjemno veselo. Z enodnevno zamudo so slavili sedemindvajseti roj-
stni dan svojega velikega vzornika Stanka Semiča-Dakija.** Borci so
sedeli v mesečini na položnem dvorišču zapuščene vasi Cesta. Med-
nje so prišli nekateri člani IOOF in celo pesnik Vladimir Pavšič-Ma-
tej Bor. »Čete so se pomešale, ponekod so se zbrali pevci v pevsko
druščino, drugod so posedli v majhnih gručah in se pogovarjali o ak-

* Povzetek tega pisma v knjigi prof. dr. Metoda Mikuža: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II na str. 104 ni točen, ker pravi, da je hrvaško zastopstvo prišlo v štab 2. bataljona Kočevskega odreda, v resnici pa Vladimir Popovič sporoča Kardelju, da so prišli v štab 2. odreda in da se ne morejo prevreči dalje na slovensko stran (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 2, Ljubljana 1964, dok. 133 na str. 378 in 379).

** Stanko Semič-Daki se je rodil 26. julija 1915 v Ljubljani. Enodnevna zamuda slavljenja na Cesti je nastala zaradi bojnih posegov 1. proletarskega udarnega bataljona proti Mozlju, ki se jih je na čelu svojih prekaljenih borcev udeležil tudi slavljenelec Daki.

cijah, spet drugod so se zbrali okrog veseljaka, ki je stresal dovtype. Pod kapom hiše je bila narejena kuhinja, v njej so se vrteli kuharji. ..« Dišalo je po pečenem jagnječjem mesu in klobasah, pred hišo je stal voz z velikim sodom, iz katerega so točili vino. . .⁵¹

Ostati na ogroženem Kočevskem Rogu ali ne

Ogledniški sunki italijanske divizije Macerata proti Staremu Logu in Mozlju so vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja zelo vznemirili. V Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet so pretresali, kaj storiti. Že 26. julija so ukazali, naj se 1. bataljon Kočevskega odreda razmesti takole: 1. četa pri Stari cerkvi, 2. četa med Kočevje in Cvišlarje, 3. četa pa med Mozelj in Rajndol. Ker zaradi oddaljenosti ukaza ni bilo mogoče izpolniti takoj, je glavno poveljstvo 27. julija izdalo še povelje, kako naj se pri Kočevju giblje 2. proletarski udarni bataljon, ki naj na položajih pred Kočevjem ostane še 24 ur po tistem, ko bo tja prispel 1. bataljon Kočevskega odreda. Roška gorska gmota je bila s tem zavarovana proti zahodu in jugozahodu. Toda zastavljalo se je predvsem vprašanje, kam se umakniti s tega ogroženega območja.

Glavno poveljstvo je 27. julija izdalo povelje, naj štab 1. SPUB Toneta Tomšiča pošlje dve patrulji: prvo proti Rašici, Osolniku, Robu in Krvavi peči, drugo proti Rašici, Turjaku in Želimlju. A zarana naslednjega dne je k sebi na Novi Breg poklicalo brigadni štab in tudi oba proletarska udarna bataljona, da bi bili na voljo za zavarovanje umika. Popoldne je povabilo na nujno sejo člane izvršnega odbora OF, da jim razgrne kritični položaj in jim nakaže izhod.

Edvard Kocbek je zapisal, da so na tej seji predlagali, naj se partizani vrnejo h gverilskemu načinu bojevanja, kajti frontalnega spopada s tolikšno italijansko premočjo ne bo mogoče vzdržati. Na ogroženem ozemlju naj bi pustili le majhne oddelke partizanov, vse drugo pa naj bi zbrali v dve močni brigadi, ki bi se umaknili čez Krko na sever, tam napadli slabe italijanske točke, jih uničili, s tem zmedli italijanske načrte ter tako razbremenili pritisk na kočevsko in suhokrajinsko območje. Z brigadama naj bi se pomikalo politično in vojaško vodstvo. To ne bi bil umik, temveč prenos težišča z dosedanjega osvobojenega ozemlja na novo osvobojeno ozemlje.⁵²

Vsekakor drži, da je glavno poveljstvo 28. julija 1942 spet združilo vse partizanske čete na Kočevskem, Notranjskem in tudi na Dolenjskem v eno samo — 3. grupo odredov. Vanjo so sodili Krimski, Kočevski, Belokranjski in Zapadno-dolenjski odred; vse druge enote naj bi se združile v manevrske brigade. Izvedba te naloge je bila zaupana dr. Alešu Beblerju u-Primožu Tratniku, ki se je za nekaj časa preselil v

štab 5. grupe odredov.⁵³ Toda to je samo del resnice. Kocbek je zapisal očitno le predlog, ki se mu je zdel najbolj stvaren in oprijemljiv, to pa velja tudi za Mikužev vir.

Po Niku Šilihu so seje na Novem Bregu namreč trajale v nedogled. Pretresali so možnost, ali naj zaradi italijanske ofenzive vodstvo slovenskega partizanstva odide na Gorenjsko ali ne. Tomšičeva brigada je bila določena, da ta premik vojaško zavaruje, oziroma da vodilne organe pospremi na Gorenjsko.* Obe patrulji, ki sta bili poslani 28. julija zarana proti Mačkovcu in Mokrcu — vrnili naj bi se najpozneje do 30. julija zvečer — bi morali, kot kaže, prinesli odgovor, ali je mogoč pohod v nakazani smeri na Gorenjsko.⁵⁴

Vodstvo na Novem Bregu o resnični moči partizanstva na Gorenjskem ni imelo nobenih podatkov in še manj o tem, kaj se tam trenutno sploh dogaja. V takih okoliščinah pohod tja ne bi pomenil nič drugega kot pot v neznano. Prav zato so Tomšičevi proletarci na Novem Bregu zaman preganjali dolg čas cela dva dneva. Italijani, ki so imeli pobudo, pa niso mirovali. Pri njih je vse teklo po načrtu: sunki proti Rogu so si sledili zdaj z ene in potem spet z druge strani.

Najprej je prišla vest, da so Italijani izpadli iz Kočevja proti Klinji vasi, a tam o njih ni bilo ne duha ne sluha. Pač pa je pravo potezo naredila mobilna skupina divizije Isonzo. V sredo, 29. julija, je z Uršnih sel spet vdrla v Črmošnjice, od tam pa prek Komarne vasi do Ribnika in Travnika. Brezplodnih sej na Novem Bregu je bilo mahoma konec, s tem pa tudi dolgočasenja za oba proletarska udarna bataljona. Na vrat na nos sta morala pohiteti k Žagi Rog. Od tam je k Ribniku, vsiljivcem nasproti, 30. julija 1942 nastopil 1. proletarski udarni bataljon, k Travniku pa 2. proletarski bataljon, a sta prišla prepozno.

Italijani, ki so si bili dobro zapomnili Komolec in Topli vrh, so se hitro obrnili in tega dne zarana čez Štale in Komarno vas spešili na Črmošnjice. Od tod so se po požigih Travnega dola in Novega Tabora

* Za preselitev vodstva na Gorenjsko se je zavzemal predvsem Edvard Kardelj-Krištof, kar je razvidno iz njegovih pisem Ivu Ribarju-Loli. Že 14. julija je med drugim zapisal: »V našem načrtu je bilo, da se sploh preselimo na Gorenjsko, ker le-ta predstavlja najugodnejše središče za vodenje. Glede na vaše načrte, kajpak to sedaj meni ne bo mogoče, toda menim, da bomo glavno poveljstvo kmalu poslali tja. . . Kar zadeva naše naloge v Sloveniji sami, bi bilo za nas vsekakor bolje, da se preselimo na Gorenjsko. No, vsekakor bom počakal, da se nam približa Stari. Morda se bo potem tudi Stari preselil sem. . .« Kardeljeve želje so dozorevale v vse trdnejšo odločitev, toda bile so še vedno samo želje. O tem še trije dokazi! V pismu z dne 10. avgusta 1942 — torej po sedemindvajsetih dneh — lahko beremo: »Mi prehajamo sedaj v nov napad na Italijane, predvsem pa proti Nemcem, kamor se je zdaj premaknilo težišče boja. Naprosil sem Starega za dovoljenje, da se premaknem skupaj s CK KP Slovenije in njenim glavnim poveljstvom na nemško ozemlje. . .« Kardelj se je v

že ob petnajstih napotili čez Srednjo vas, Brezje in Blatnik do Vrčic in Sel. Za njimi so ostajali dim, ogenj in pogorišča. Tomšičevi proletarci so ostali praznih rok; ujeli jih niso niti za rep. Le patrolja iz 2. proletarskega udarnega bataljona je na poti iz Podstenic čez Meglenko zašla v sovražnikovo zasedo in Izidor Kovaljev-Dore je bil zadet od krogle v trebuh. Rešilo ga je to, da je bil popolnoma tešč.⁵⁵

Od beganja za Italijani so bile čete na smrt utrujene, predvsem četa, ki se je z brigadnim štabom vrnila na Žago Rog. Nič manj utrujena ni bila patrolja, ki jo je vodil Edvard Podlogar-Vili in ki se je v štab na Rogu vrnila z ogledovanja okolice Rašice, Turjaka in Želimlja. Prinesla je natančne podatke, vendar ti za želeni pohod proti Gorenjski niso bili nič kaj spodbudni. Prve patrolje, ki bi morala iti proti Mačkovcu, pa sploh ni bilo nazaj. Pri Ortneku je zašla v zasedo, bila je razbita, Franc Černe z Vevč in Martin Meglič z Iga pa sta bila ujeta. Torej nikjer nič dobrega. To so potrdile topovske granate in letalske bombe, ki so dopoldne 31. julija padale okoli Žage Rog. . .

Italijani iz mobilne skupine so na Vrčicah in Selih prenočili, 31. julija pa so zavili skozi Kleč na Planino nad Semičem, ki so ju tudi požgali. Delali so se, kakor da bodo po ovinku spet sunili proti Rogu, a so zavili proti Rodinam. Z njimi je imela opraviti zgolj 2. ali Klečka četa 2. bataljona Belokranjskega odreda, tomšičevci sploh niso prišli do besede. A čakali so v pripravljenosti. Da ne bi lenarili, je poskrbel inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina. Za 1. proletarski udarni bataljon je v Komarni vasi zasnoval veliko taktično vajo. Napadalcı so skušali zavzeti hrib, juriš so morali večkrat ponoviti, ker niso ravnali čisto po pravilih. Zanimivo je, da so med vajo uporabljali bojno strelivo, le da je bilo branilec naročeno, naj streljajo visoko.⁵⁶

Glavnega poveljstva niso ganile niti utrujenost niti vojaške vaje. Slej ko prej je zahtevalo, da je treba Lahe napadati, in ni dopuščalo možnosti, da bi se obračunu lahko izmaknili. Pisalo je zajedljiva pi-

tej zvezi obrnil na Tita po radijskih zvezah s Kominternom, in sicer s temi besedami: »Naš namen je, prenesti čimprej težišče naše oborožene akcije na Gorenjsko in Štajersko. Tja mislimo premestiti Proletarsko brigado in še nekaj trup. Tja bi se selili tudi mi z Glavnim štabom. Prosim, da mi glede na tukajšnje razmere dovolite, da se s CK KP Slovenije selim tja tudi jaz. Zveze bomo uredili. . .« Tudi glavno poveljstvo je v dopisu z dne 12. avgusta 1942 vnovič naročalo dr. Alešu Beblerju-Primožu: »Preišči možnosti prehoda na Gorenjsko, da pošljemo patrolo! . . .« Teh želja ni pokopal niti ponesrečeni pohod 2. grupe odredov čez Gorenjsko na Štajersko (Zbornik II, knjiga 5, dok. 29 na str. 87 in dok. 88 na str. 261 in 262, prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 112, listina (radiogram), arh. štev. 1525 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, fasc. I/II — 5 v arhivu IZDG in pismo CK KPS Dušanu Kvedru z dne 3. oktobra 1942, Jesen 1942 — korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963, na str. 316).

sma, češ, naj štab 1. SPUB Toneta Tomšiča že vendar pouči Staneta Bizjaka-Kosta Dobravca, kako je treba pošiljati patrulje, postavljati opazovalnice in podobno. »Proletarska udarna brigada je bila organizirana zato, da zadaja sovražniku udarce danes tu, jutri tam, ne pa da poseda po položajih. Njena naloga je, da išče sovražnika na sektorju, ki ji je določen za operiranje. . .«

Pouk je bil zares več kot nazoren, toda za neumorno križarjenje proletarcev po Rogu so najbolj skrbeli Italijani, ki so požgečkali vsakič na drugem koncu. Že 30. julija so besno streljali ob progi med Staro cerkvijo in Lipovcem. Ker ni bilo jasno, kaj nameravajo, je 3. četi

1. bataljona Kočevskega odreda s Ceste prišlo na pomoč 54 proletarcev. Ti pa so ugotovili, da Italijani le popravljajo razstreljeno progo in streljajo za strah. Toda 31. julija so zares pridrli iz Kočevja, in to na Onek. Opazovalnica 1. čete 1. bataljona teh premikov ni pravočasno opazila, vrh tega je bila od čete še zelo oddaljena. Opazovalec je sporočilo prinesel šele tedaj, ko so Italijani že prispeli na cilj. Četa, ki jo je spremljal tudi komandant Stane Bizjak-Kosta Dobravec, je v naglici odšla na pot, da bi postavila zasedo, vendar so jo sovražniki opazili. Predčasen in nepričakovan spopad partizanom ni dal nobenih možnosti za uspeh. Borci 1. čete so se morali umakniti, na srečo brez izgub. Pri Oneku so Italijani postavili topove, s katerimi so tolkli na Rog, obenem pa so požgali še tiste hiše, ki so ostale cele od prejšnjega požiga. Toda pritiskali so še dalje k Mačkovcu in Sv. Ani, kjer so tudi podtikali ogenj.

Nad te Italijane k Mačkovcu in k Rajhenavu sta iz Štal brez počitka odhiteli dve četi 2. proletarskega udarnega bataljona. Stanko Semič-Daki je tam odbral petnajst mož in se z njimi odpravil tudi na Onek, toda bili so prepozni, Leopold Kastelic-Filip pa je z drugo, enako močno patruljo odšel k cerkvi Sv. Ane pri Dolnjem Mačkovcu. Z opazovalnice v zvoniku so na razdaljo kakih 300 metrov in med hišami, ki so dogorevale, zagledali nekaj sto Italijanov. Šli so za njimi, toda spopadli se z njimi niso, ker so sovražniki nekaj zaslutili in se jadrno umaknili. Izginili so neznano kam. Kako so to storili, brigadnemu štabu ni bilo jasno. Zato mu ni preostalo drugega, kakor da proti Kočevju pošlje dve četi: 1. četa 1. bataljona je bila na položajih nad Željnam, 2. četa 1. bataljona pa nad Cvišlerji.

Bolj po vojaško je ukrepal Stanko Semič-Daki, ki se je ravnal po preizkušenem pravilu, da je napad najboljša obramba. Zato je 31. julija 1942 ob enaidvajsetih pohitel z nekaj proletarci h Koblarjem. Tamkaj so obstreljevali italijanske vojake ob železnici, ki se potem niso mogli pomiriti vse do jutra.⁵⁷

Toda na dan 1. avgusta so Italijani izpadli proti vasi Mala gora in Staremu Logu. Presenečenje jim je pripravil 2. proletarski udarni ba-

taljon, ki jim je poslal nasproti dve bojni patrulji. Bojna patrulja iz 2. čete, le-to je vodil Leopold Kastelic-Filip, je šla proti vasi Mala gora, bojna patrulja iz 1. čete, pod poveljstvom Albina Grajzerja, pa je pohitela proti vasi Kleče. Prva ni naletela na sovražnike, druga pa jih je zamudila. Italijanski ogleduhi s tanki so ji ušli po cesti proti Staremu Logu. Prav to pa je bilo zanje usodno.

Proletarci so sovražnike zasledovali in jih malo pred Starim Logom napadli v hrbet. V precep je prišel 81. bataljon CCNN divizije Macerata skupaj z enim tankovskim vodom, ki takega žilavega odpora ni pričakoval. Italijani se od zadaj niso zavarovali, zato se Albinovim jurišnikom niso mogli upirati. Menda so ubili enega partizana, imeli pa so smolo, ker se jim je prevrnil tank. Pri tem sta bila en črnosrajčnik in en tankist mrtva, dva tankista pa so proletarci ujeli. Na bojišču so morali pustiti en tovornjak, ki so ga partizani urno oplenili in zažgali. Daki je zapisal, da sta v njem zgorela dva italijanska vojaka, pet pa jih je obležalo mrtvih. Zmaga je bila hitra. Potem se je bilo treba umakniti, ker je iz Kočevja hitela pomoč v več kolonah.⁵⁸

Tri čete 1. bataljona Kočevskega odreda so se bile prilepile Italijanom pred nos, kakor je bilo ukazano: 3. je bila pri Stari cerkvi, 2. pri Cvišlarjih, 1. s štabom in udarnim vodom pa pri Svetlem potoku. Na teh položajih se jim je 3. avgusta pridružila še Langijeva četa iz Krimskega odreda, ki je bila zelo dobro oborožena. Toda Italijani, ki so prodirali trumoma od Kočevja proti Kolpi, so bili v velikanski premoči. Tega sta se dobro zavedala Ante Novak in tudi Ivan Lokovšek-Jan. Poročala sta o grozeči nevarnosti in prosila za okrepitve. V glavnem poveljstvu pa o italijanskih namerah in o silnih množicah vojaštva še vedno niso imeli prave predstave. Antetu in Janu so 3. avgusta naročali: »Ostanite do nadaljnjega na tem sektorju, dokler ne pride tovariš Dore s polovico Proletarske udarne brigade; on bo vodil nadaljnje operacije tudi z ostalim Kočevskim odredom!«

Vodstvo na Novem Bregu je čisto nasedlo italijanskim kamuflažnim ukrepom. Odhod prek Krke, za katerega se je bilo odločilo 28. julija, je 2. avgusta 1942 odložilo. Glavno poveljstvo je menilo, da ni mogoče preseliti vsega gradiva, ki se ga je nabralo, in brez katerega ni mogoče delati. Poleg tega je prevladalo mnenje, da Kočevski Rog daje dovolj možnosti za elastično obrambo. Sploh pa, Italijane je treba nenehoma napadati in jih spet potisniti v obrambo. Tu je vendar Tomšičeva brigada, čeravno še ni oborožena in izpopolnjena, kakor je bilo predvideno, in čeprav ima še vedno samo dva bataljona! Odide naj h Kolpi, napade sovražnike in zmede njihove načrte! Po povzetku iz prejšnjega odstavka sodeč, je bil tak ukaz, ki so ga štabu 1. SPUB Toneta Tomšiča posredovali sicer kot predlog, 3. avgusta 1942 še vedno v veljavi. Prvi bataljon Kočevskega odreda je za noč na 4. avgust

pripravljaj napad na Mozelj, ko pa je njegov štab dobil ukaz, naj počaka na Proletarsko brigado ter na inž. arh. Eda Mihevca-Doreta Trdino in dr. Marjana Dermastio-Urbana Velikonjo, je napad odgodil. Toda pomoč je ostala le na papirju; Tomšičeve brigade ni bilo od nikoder, medtem pa so Italijani začeli prodirati proti Mačkovcu.⁵⁹ Kajpak ob tem se zastavlja vprašanje, zakaj so spremenili že načrtano pot Tomšičeve brigade.

Komandant Ivan Jakič-Jerin in politični komisar Ivan Kaučič-Nande pa tudi inštruktorja inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina in dr. Marjan Dermastio-Urban Velikonja so bili možje, ki so čutili trdnost na tla pod nogami. Da ne bi ukaza naravnost zavrnili, so se oprijeli sklepov z dne 28. julija, ki so jih nekoliko prenovili. Ivan Jakič-Jerin je ugovarjal, češ da z bataljonoma sicer lahko odide proti Kolpi in tam napade Italijane, a zavedati se je treba, da potem brigade ne bo več. Mnogo bolje bi bilo, da bi se bataljona premaknila na črto Gorjanci-Novo mesto-Čatež in tam razvila vso aktivnost. Napadata naj Nemce in Italijane, pa tudi držita v šahu belogardiste. S tem bi pri Italijanih zbudili vtis, da je glavnina partizanske vojske na vzvodu, ter jih odvrnili od Kočevskega Roga.

Taka utemeljitev je ugajala celo Edvardu Kardelju in glavno poveljstvo je ta načrt potrdilo, obenem pa si je na Cesti zadržalo 1. četo 2. bataljona kot zaščitno in zbirno četo. Ker pa 2. in 3. avgusta 1942 še ni prišlo toliko novincev za proletarsko udarno brigado, kot je bilo v načrtu, da bi lahko ustanovili 3. proletarski udarni bataljon, so načrt dopolnili tudi v tej smeri. Dr. Marjan Dermastio-Urban Velikonja je dobil pooblastilo, da na Gorjancih osnuje še en proletarski udarni bataljon. Poudariti pa je treba, da se glavno poveljstvo ni odreklo obratnosti z Italijani ob Kolpi, marveč je tak napad odgodilo na čas, ko bo 1. SPUB Toneta Tomšiča že okrepljena z novimi bataljoni.⁶⁰

Mimo Uršnih sel in čez Gabrje na Gorjance

Zadnji dan bivanja 1. proletarskega udarnega bataljona pri Žagi Rog sta med političnimi komisarji čet nastali kar dve spremembi. Za političnega komisarja 1. čete je bil imenovan Karlo Šuman, politični komisar 2. čete pa je postal Franc Golobič-Oto.

Po odobritvi načrta za odhod z ogroženega Kočevskega Roga je bilo treba enote spet zbrati pri Žagi Rog. V 2. proletarski udarni bataljon pri Oneku in Mali gori je 4. avgusta odjezdil Franc Golobič-Oto, z ukazom, naj se umakne s položajev in nemudoma pride k Žagi Rog. Dve četi, skupaj 90 mož, sta odšli čez Ušivo jamo in mimo Belega studenca.

Pred odhodom z Žage Rog je bil zbor in bataljona sta bila še enkrat prešteta. Poravnanim četam sta govorila dr. Marjan Derma-

stia-Urban Velikonja in Ivan Jakič-Jerin. Borce sta obvestila, da se bosta bataljona za nekaj časa ločila in odšla napadat sovražnike vsak po svoji poti. Med drugim sta jih pozvala, naj se na pohodih vedejo disciplinirano in naj pazijo na zvezo.

Najprej je odšel na pot okrnjeni 2. proletarski udarni bataljon z 2. in 3. četo, ki sta šteli skupaj 90 partizanov. Četa Albina Grajzerja ali

1. četa je namreč ostala na Cesti kot zaščitna in zbirna četa za nove prostovoljce, v njej pa je bilo tudi 90 partizanov. Temu bataljonu so se pridružili: od brigadnega štaba politični komisar Ivan Kaučič-Nande Kovač in namestnik komandanta Stanko Semič-Daki Španec, od inštruktorjev glavnega poveljstva pa dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja.⁶¹

Z Žage Rog so odšli 4. avgusta proti večeru. Pot jih je vodila čez Komarno vas na Topli vrh (Glej skico št. 1!), kjer pa so našli pogorišče. Pod pepelom je tu in tam še vedno tlelo, dasi je od že opisanega italijanskega požiga minilo kar trinajst dni. Od vasice sta ostali celi samo ena hiša in cerkev. V cerkvi so prespali, čez dan pa so v njej imeli politično uro. Pripravljali so se tudi za nočni napad na laške utrdbe ob železniški progi. Zgovorni inštruktor dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja je odbral bombaše in jih poučil, kako se 'servira' bombe v italijanske bunkerje. On si je zamislil tudi načrt za napad.

V načrtu so bili trije hkratni napadi. Osrednji cilj je bil italijanski bunker pri železniški čuvajnici na Uršnih selih, ki naj bi ga napadli in zavzeli bombaši ob kritju strelcev 3. čete. Tako bi prišli do orožja, predvsem do strojnic. Mitralješka zaseda iste čete, ki naj bi se železniški postaji Birčna vas približala na dva kilometra, bi napadla tovarni vlak in preprečila okrepitve iz Novega mesta. Najlažjo nalogo je imela glavnina 2. čete: pod vodstvom Stanka Semiča-Dakija naj bi slepilno napadla železniško postajo v Semiču.

S Toplega vrha sta četi odrinili 5. avgusta proti večeru. Bombaši s 3. četo in bataljonskim štabom so odšli v Poljuben, kjer jih je čakala izdatna večerja. Tam so tudi legli, da bi dobili nekaj sna. Prijazno partizansko vas so zapustili ob prvem svitu 6. avgusta 1942. Neovirano so šli čez progo Novo mesto-Semič, potem pa so se v gozdu pod Padičem razvrstili za napad. Kaj kmalu se je izkazalo, da so v načrtu prezrli nekatere malenkosti, ki so napad močno ovirale.

Mitralješka zaseda proti postaji Birčna vas je imela tudi nalogo, pretrgati telefonske zveze med postajo Uršna sela in Novim mestom. V ta namen je dobila dolg konopec, ki naj bi ga vrgla čez napeljavo, dva partizana pa bi se morala obesiti nanj ter s potegi ali telesno težo žice kratkomalo pretrgati. Pa se ni obneslo. Čez žice vreči debelo vrv, ni bilo vprašanje, toda ko sta se Mihael Butara-Aleks in Janez Zaletel, Štupeljnov z Brinove gore, jela obešati nanjo in se gugati, so žice

samo brundale, popustiti pa ni hotela nobena. Ni bilo druge pomoči, kot splezati na drog in žice presekati z bajonetom. To je naredil Janez Zaletel, Štupeljnov. Do prihoda vlaka je presekal vse razen ene. Tako je bila naloga za silo opravljena.

Huje se je godilo bombašem. Italijani so gozd kajpak posekali v širino 150 metrov na vsako stran proge. Po tleh so namenoma pustili veje, dračje in drugo navlako; tako se napadalci niso mogli plaziti neopaženi, še manj pa bi lahko tekli oziroma jurišali. Te, preproste ovire so bombaše kmalu izdale, in Italijani so začeli nažigati. Partizani 1. čete 2. bataljona, ki bi morali zavzeti utrjeno čuvajnico ob progi, se ji niso mogli niti približati. Res so odgovarjali s streli in rafali po linah, a presenečenje je bilo mimo in bombaški napad se je izjalovil...

Medtem je iz Birčne vasi prisopihal tovorni vlak števil. 9263/1. Mitraljezec Anton Strniša-Luka je nameril vanj in sprožil. Po prvih rafalih se je vlak ustavil: lokomotiva je bila zadeta sedemnajstkrat, prvi vagon pa sedemkrat. Z vlaka so začeli skakati italijanski vojaki in iskati kritja, Luka pa je še kar streljal po lokomotivi. Tam blizu je nenadoma nekdo kriknil in iz vratu se mu je prikazala kri.* Zaradi tega je morala zaseda popustiti. Med umikom so ugotovili, da je rano povzročila krogla iz Lukove zbrojevke, ki se je odbila od lokomotive. Pač smola; še sreča, da rana ni bila huda.⁶²

Ukazano je bilo, da morajo Dakija in 2. četo počakati na položajih ob progi. Ker pa jih ni in ni bilo, je Leopold Kastelic-Filip predlagal, da se umaknejo. Ko so prišli na hrib, določen za umik, jih je Daki z 2. četo tam že čakal. Medtem je iz Novega mesta pripeljal oklopni vlak in začel s strojnicami reševati tisto grmovje, kjer je bilo še malo prej polno partizanov, italijanska pehota pa jih je začela obkoljevati.

Od Padiča proti vzhodu so hodili brez vodnika. Brigadni politični komisar Ivan Kaučič-Nande in bataljonski komandant Alojz Založnik-Nikola sta si pomagala le z zemljevidi. Šli so čez Koroško vas in Dolž v Gabrje pod Gorjanci (Glej skico št. 1 na str. 145!). Ta vas je komaj dva dni prej, 4. avgusta, doživela bombardiranje italijanskih letal, ki je terjalo tri smrtno žrtve. Kljub temu so vaščani partizane pričakali z odprtimi rokami in jih dobro nahranili.

Tomšičevci so se počutili kakor doma, pa so v Gabrju tudi prenočili, a zarana prihodnjega dne so se podvzivali proti Žagi na Gorjancih. Ko so bili že precej daleč od vasi in v zavetju gozda, so spet prihrumeli italijanski bombniki. Tokrat so si poleg Gabrja privoščili še Jugorje. Toda ob tem drugem bombardiranju 7. avgusta 1942 v Gabrju ni

* Stane Škrabar-Braškar v že omenjenih pripombah navaja, da je bil od odbite krogle ranjen Franc Bosnar-Breza, ki ga je Braškar obvezal z edinim prvim povojem. Po en tak povoj je dobil na Cesti vsak partizan Tomšičeve brigade, poleg tega pa še po eno nasekano in eno gladko kragujevsko bombo.

bilo smrtnih žrtev; ranjena je bila ena ženska. Ogrožena pa je bila živina. Leopold Kastelic-Filip je kmalu po bombardiranju dobil nalog, da gre v Gabrje po prašiče in hrano.

Medtem sta se četi 2. proletarskega udarnega bataljona udomili na Žagi, ki je stala med Gero, Vahto in Gospodično na Gorjancih. Zavarovali sta se proti Vahti, Novemu mestu in vrhu Gorjancev, se urejali in vojaško urili. Brž po prihodu je proletarce obiskala delegacija hrvaških partizanov.⁶³ Kazno je bilo, da se obeta nekaj pomembnega...

Z Roga čez Krko in Ajdovec v obmejne kraje

Kdo se mudi na Žagi Rog in kaj se tam sploh dogaja, je z daljnogledi ugotovila italijanska opazovalnica na Ledeniku (kota 1068), jugozahodno od Kočevja. Zaradi tega sta brigadni štab in 1. proletarski udarni bataljon 4. avgusta 1942 dobila nov topovski pozdrav. Italijani so postavili topove spet pri Oneku, granate pa so zadevale presenetljivo natančno. Tako je ena zadela celo kuhinjo, razdejala kotle in ubila kuharja. Takoj nato se je bataljon umaknil v strnjene gozdove, toda oditi z Roga ni mogel, ker je moral najprej potegniti zasede in zavarovanje.

Pod Červanovim ovinkom nad Podturnom je bila v zasedi 3. četa 1. proletarskega udarnega bataljona. Tam je 4. avgusta merilec Franc Pakar-Vid z maksimom usekal po italijanski ogledniški patrolji. Razbežala se je, kot bi udaril po vodi. Italijani so se umikali k Podturnu in potem iz Podturna k Poljanam. Kmalu zatem je prišel sel z ukazom, naj se borci 3. čete vrnejo k Žagi Rog.

Čisto na nasprotni strani Roga, na hribčku Kolbl (kota 463) v Željnah, je bila na preži manjša mitralješka zaseda iz 1. čete. Tudi tam so proletarci dobili prvi obisk 4. avgusta. Italijanski ogledniki so se delali, kot da prosjajo hrano. To pa jim ni pomagalo. Polde Marinšek-Mišo jih je pozdravil z zbrojevko. Pet italijanskih vojakov je padlo pred gostilno Držek.

Glavna partizanska zaseda je bila za vasjo Željne pri koti 524 na brežini pod Konjskim (kota 598), tam, kjer cesta proti Rogu dela oster ovinek. Proletarci so tu cesto zasekali in jo zaminirali, na visokem hrastu pa so imeli opazovalnico. Ta je 5. avgusta 1942 zapazila močno kolono Italijanov, ki je šla skozi Željne. Poldetovi tovariši so jih pričakali dobro skriti, udarili so z mitraljezoma in metali bombe. Boj se je vlekel do poznega popoldneva. Italijani so jurišali, a so bili odbiti. Toda njihovi pobočnici se je posrečilo, da je zasedi 1. čete prišla za hrbet pod vrhom hriba Konjsko, zato so se morali proletarci umakniti. Pri tem je bil ranjen partizanski puškomitraljezec. Med umikom so zašli,

in so morali prenočiti v gozdu. Odhod do Smuke in čez Krko so zamudili, bataljon pa so dohiteli šele drugi dan na Ajdovcu.⁶⁴

Ob razdelitvi brigade na Žagi Rog so se 1. proletarskemu udarnemu bataljonu priključili: Ivan Jakič-Jerin, komandant, in Niko Šilih-Boris Nikič, namestnik političnega komisarja brigade, ter inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina kot inštruktor glavnega poveljstva. Po vrnitvi zasede od Červanovega ovinka so najprej odšli na Smuko in tam prenočili, 5. avgusta pa so pot nadaljevali na Dvor in čez Krko do Ajdovca (Glej skico št. 1 na str. 145!). Tam so vadili čisto mehanično, predvsem razne disciplinske postopke in zborovska preurejanja, zelo malo pa bojevanje in spretnosti v boju. Te vaje so bile bolj zaradi tega, da bi se borci dobro spoznali med sabo.

Z Ajdovca so odšli 6. avgusta 1942 popoldne. Prišli so do gozda pri Selcih, kjer so počakali do večera. Od tod so v glavno poveljstvo poslali slo s poročilom, v Selcih pa so dobili tudi vodnika, ki jih je ponoči vodil čez Stehanjo vas, čez cesto na Medvedjeku, čez progo pri Šentlovrencu in potem še čez eno cesto pri vasi Prapreče. Vse te prehode pa je bilo treba dobro zavarovati z obeh strani, pa tudi hiteti, da bi še pred dnevom prišli na drugo stran železniške proge, ki vodi od Ljubljane proti Trebnjemu. Vse bi moralo iti gladko, a kot nalašč sta se napletli dve nepričakovani prigodi. . .

Vod, ki mu je poveljeval Franc Murgelj-Lubče, je bil ob prehodu ceste na Medvedjeku v zasedi iz vzhodne strani, potem pa je glavnino ščitil kot desna pobočnica tudi pri prehodu čez progo med Šentlovrencem in Malo Loko. Bila je temna noč, da nisi videl ped pred seboj. Murgelj je prekoračil nasip in tračnice, toda spotaknil se je ob cev italijanske lahke 'brede' in padel. Spotaknil in povalil se je tudi borec Alojz Štiren iz Dobrniča. Pa se je Murgelj hitro znašel in zavpil: »Alto le mani!«

Trije Italijani, ki so se bili potuhnili, so dvignili roke in se vdali. Tako je Lubčev vod brez večjega truda pridobil dve puški, pištolo in puškomitraljez.* Tiste tri italijanske vojake je moral Franc Murgelj-Lubče potem s Primskovega voditi v Veliki Gaber, zakaj partizani so jih izpustili, vendar so jih poprej še slekli.

Prehod čez cesto na Medvedjeku so proti Velikemu Gabru zavarovali le trije partizani, ki jih je vodil Ivan Hren-Dušan. Komandir jim je rekel, da jih bodo že pravi čas odpoklicali iz zasede, verjetno pa so nanje pozabili. Zaseda je ostala na cesti skoraj do svita, potem pa so partizani pohiteli po sledi za glavnino. Srečali so vodnika, ki se je vra-

* Franc Murgelj-Lubče je v historiatu borbe, ki ga je napisal leta 1946 v srbohrvaščini, navedel, da so imeli ob tej priložnosti Italijani tri mrtve, štiri ranjene, dva njihova vojaka pa sta bila ujeta.

Junaka prvega avgustovskega petka v letu 1942 pri Praprečah: Franc Murgelj-Lubče (levo) in Ivan Hren-Dušan (desno)

čal. Ta je še njih odpeljal do proge in jim pokazal vas Prapreče. Tedaj je bil že dan. . .

Trije proletarci so srečno prišli do vasi Prapreče. Tedaj pa so zagledali Italijane, ki so šli ob progi. Za beg ni bilo časa. Italijani so užgali. Puškomitraljezec Jože Grmek-Jelen je dobil le opleskni strel, borca Ivana Hrena-Dušana pa so tri krogle zadele v desno nogo. Dve sta bili dumdumki in sta se razpočili že na pumparicah, tretja, navadna, pa mu je prevrtala stegno. Tekel je še lahko, po umiku na varno pa so ga tovariši obvezali in prenesli na Kopačijo pri Primskovem.⁶⁵

Medtem je glavnina dosegla Razbore pri Primskovem, kjer se je 1. proletarski udarni bataljon tudi nastanil. To je bilo 7. avgusta 1942.

Še isti večer so se enote vrnile na železniško progo k Praprečam in jo razkopale na treh krajih. Ker pa niso imele učinkovitih rušilnih pripomočkov in ker so Italijani poškodbe pravočasno odkrili, prave škode pravzaprav ni bilo, ker so progovni vzdrževalci lahko hitro popravili tire.

Štab 1. SPUB Toneta Tomšiča je 7. avgusta 1942 poslal glavnemu poveljstvu obsežno poročilo o vojaškem urjenju 1. proletarskega udarnega bataljona, vendar je s tem povzročil le nejevoljo. »Strinjamo se z vašim delom, teoretičnim in vojaškim poukom,« je odgovarjalo glavno poveljstvo. »Ne razumemo pa, zakaj se je treba tako dolgo

pripravljati na akcije. Ena od odlik proletarske brigade mora biti, da se hitro odloči in hitro napada. . .«

Povzetek iz pisma glavnega poveljstva kaže, da bi bil moral 1. proletarski udarni bataljon napasti nemške obmejne postojanke, v poročilih Ivana Jakiča-Jerina, Nika Šiliha-Borisa Nikiča in inž. arh. Eda Mihevc-Doreta Trdine pa o tem ni bilo ne duha ne sluha. Za take akcije so se v glavnem poveljstvu dogovorili še pred odhodom z Roga. Toda inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina je med potjo čez Krko in železniško progo prišel na misel, da napadi na nemške obmejne postaje ne bodo vznemirili Italijanov, vsaj toliko ne, da bi spremenili svoje načrte glede roškega pogorja. Gotovo bi jih huje utegnil vznemiriti napad na ljubljansko letališče ali na vojaške cilje v sami Ljubljani. Zato se je 1. proletarski udarni bataljon obrnil proti Molniku. Mica Šlandrova se s tako spremembo bojnih nalog ni strinjala, pa se je z Doretom Trdino ostro in zajedljivo spopadla, češ da se izmika bojem z Nemci. Odločno je vztrajala, da je treba iti čez razmejitveno črto.

Ali so napadli ljubljansko letališče, ni znano. Belogardisti so poročali, da napad na to letališče v noči na 9. avgust 1942 ni bil uspešen in da se mu partizani niso odrekli. Nasprotno pa inž. arh. Edo Mihevc navaja, da je napad na letališče odgodil zaradi tega, ker bataljon v kratki poletni noči ne bi mogel priti do letališča in se od tam vrniti na Pugled. Zato je napadalce vnovič preusmeril, in sicer proti italijanskim utrdbam na Golovcu. Da bi bili borci pri zavzemanju bunkerjev uspešnejši, jim je rekel, da bodo v njih dobili cigarete. In potem se je resnično zgodilo, da so jih dobili. Vendar o tem, kdaj so bile te utrdbe na Golovcu zavzete, ni najti nobenih pisanih podatkov ali dokazil, niti iz partizanskih niti iz sovražnikovih virov.⁶⁶

Ker sprehod proti Ljubljani ni izpolnil pričakovanj, se je bataljon po vrnitvi na Zaplaz spet lotil železniške proge. Železniška direkcija v Ljubljani je tistikrat in o tem zaznamovala štiri sabotaže: 9. avgusta sta pri Trebnjem iztirila dva oklepna vagona, 10. avgusta je bil med Mirno in Trebnjem s strojnicami napaden vlak štev. 9467, napad pa ni povzročil žrtev, 14. avgusta je bila med Radohovo vasjo in Veliko Loko odmaknjena ena tirnica, a nezgode ni bilo, bil je samo ustavljen promet, 18. avgusta 1942 pa je bila proga razdrta, enkrat v dolžini osemnajstih metrov, enkrat pa za petnajst metrov. Tudi tokrat vlak ni iztiril. To početje je bilo vse preveč nestrokovno, da bi obrodilo kak večji uspeh. Take akcije Italijanov niso mogle vznemiriti.

Desetega avgusta je šla 3. četa čakati Italijane na poti iz Šentlovrenca proti postojanki v Trebnjem. Komandir Roman Žabkar-Kranjc je borce odpeljal na njivo s koruzo, kjer so se skrili in nataknili bajonete na puške, da bi polovili Italijane. Toda sovražniki so imeli s seboj dva psa. Najprej je prišel eden, zavohal partizane ter se

vrnil, nakar sta prišla oba in začela lajati, Italijani pa so užgali po koruzi, zato so se morali partizani umakniti. To se jim je posrečilo brez izgub.

Ker jim je ta akcija propadla, so šli zastraševalno napast Italijane v Šentlovrencu, ki so imeli postojanko v hiši Miha Šlajpaha. Zaradi tega napada so se Italijani po stari navadi maščevali nad nedolžnimi domačini. Požgali so štiri domačije: v Šentlovrencu Rakarjevo, na Velikem Vidmu Novakovo, na Muhabranu pa Kruljčevo in Vrbetovo. Gasiti niso pustili, in je vse pogorelo do tal.⁶⁷

Toda Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je Ivanu Jakiču-Jerinu, Niku Šilihu-Borisu Nikiču in inž. arh. Edu Mihevcu-Doretu Trdini že 8. avgusta 1942 poslalo tudi ukaz, da brigadne enote pod njihovim poveljstvom kar najhitreje sklenejo dogovorjene akcije na nemškem zasedbenem ozemlju, nakar naj z vsem moštvom odidejo v okolico Novega mesta, nad belogardistično-četniško bando, približno 100 po številu. To bando je treba kar najhitreje uničiti, ker bo sicer partizanom postala zelo nevarna. . .

Glavno poveljstvo je bržčas 1. proletarskemu udarnemu bataljonu nalagalo preobsežne naloge. Zagotovo ga je ravno povzeto povelje odtegnilo od dogovorjenih napadov onstran razmejitvene črte, čeprav ni znano, kako se je premikal in kaj je počel v dneh od 11. do 16. avgusta 1942. Dokazano je namreč, da sta morali 1. in 2. četa 10. avgusta posredovati proti Trški gori, kamor je čez Krko vdrlo 100 belogardistov tako imenovanega Štajerskega bataljona. Četi sta jih napadli, obkoli-li in oblegali v tamkajšnji cerkvi. Rešili so jih Italijani s topništvom in pehoto, da so lahko zbežali nazaj v Krško hosto.⁶⁸

Na splošno kaže ugotoviti, da ta del brigade ni imel vidnejših uspehov ne na nemškem zasedbenem ozemlju in ne v bojih z belimi četniki. Mnogo bojevitejši in uspešnejši je bil tisti del 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča, ki se je znašel ter se na novo oblikoval v osrčju Gorjancev ...

Preosnova na Gorjancih in napad na Ratež

Dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja ni počakal pri enotah na Uršnih selih, da bi videl, kako se bo uresničil njegov načrt za zavzetje italijanske utrdbe pri železniški čuvajnici. S svojima spremljevalcema je takoj po prestopu proge odjezdil na Gorjance, da bi pripravil vse potrebno za ustanovitev 3. proletarskega udarnega bataljona. Na Žagi med Gero, Vahto in Gospodično so se do 7. avgusta 1942 lahko že zbrale izbrane čete prostovoljcev.

Rafael Škrli-Rafo, dotedanji komandir 2. ali Klečke čete 2. bataljona Belokranjskega odreda, je pripeljal na Žago četo 32 mož z eno

italijansko lahko 'bređo'. Tudi Franc Črnugelj-Zorko, dotedanji komandir 1. čete 1. bataljona Belokranjskega odreda, je pripeljal k Žagi na Gorjance četo 32 mož, ki so bili odbrani iz treh čet.* Kako je bilo v 3. ali Gorjanskem bataljonu Krškega odreda, ve povedati Viktor Cvelbar-Stane, ki se dobro spominja, da je iz 2. ali Šentjernejske čete odšlo v Tomšičevo brigado 16 ali 18 prostovoljcev, ki pa so k Žagi na Gorjancih prišli šele 8. avgusta 1942 dopoldne. Prostovoljci so prišli tudi iz 1. ali Kostanjeviške čete, vendar ne ve števila. Po teh pričevanjih je mogoče utemeljeno sklepati, da je tudi iz te čete prišlo približno 16 partizanov in da je tudi nova Matekovičeva četa štela 32 partizanov. Ti so bili večinoma doma iz vasi na severnih obrobjih Gorjancev.

Namreč, znano je in po ohranjenih partizanskih listinah dokazano, da je 2. proletarski udarni bataljon odšel na Gorjance z 2. in 3. četo, ki sta skupaj šteli 90 mož. Ti četi sta postali jedri dveh novih bataljonov. Borce iz Belokranjskega odreda so pomešali med stare prostovoljce, vendar tako, da je prejšnja 2. četa ostala v 2. bataljonu, prejšnja 3. pa je šla kot jedro v 3. bataljon. Pri tem je štab 2. bataljona zadržal svojo prejšnjo sestavo v celoti, v štab na novo ustanovljenega 3. proletarskega udarnega bataljona pa sta bila imenovana: za komandanta predvojni skojevec Janez Majnik-Džems, ki je bil dotlej komandant 1. bataljona Belokranjskega odreda, za političnega komisarja pa Vasja Kogej, ki je bil dotlej politični komisar 3. čete 2. proletarskega udarnega bataljona.

Da je bila ta preosnova zares opravljena 7. avgusta 1942, priča zapis za ta dan v dnevniku Nandeta Sedeja, ki se glasi: »7. VIII/42 Nastopil mesto polit, komis. 2. č. II bat. U.B.T.T.«

Po preosnovi sta oba bataljona skupaj štela 180 mož. Ker jih je s Kočevskega Roga prišlo 90, to pomeni, da je iz Belokranjskega odreda v Tomšičevo na Gorjance prišlo najmanj 90 borcev. V poročilu o tej preosnovi na Gorjancih, ki ga je 8. avgusta 1942 napisal dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, namreč lahko beremo: »V tem momentu je tu 180 mož s 6 puškomitraljezi,** ki smo jih razdelili, kakor je bilo dogovorjeno, na 2 bataljona s 3 četami po 30 mož. S tem je v glavnem formacija izvršena in bomo sedaj takoj prešli na posel. Pripravljamo 2 večji akciji.«⁶⁹

* Janez Majnik-Džems je povedal, da je iz 1. bataljona Belokranjskega odreda prišlo v Tomšičevo brigado k Žagi na Gorjance kakih 50 borcev (Radko Polič: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, na str. 262 in 288).

** Znano je, da je belokranjskim partizanom puškomitraljezov že dolgo primanjkovalo, ni pa jasno, kaj je bilo s težkim mitraljezom, ki ga je 3. četa 2. proletarskega udarnega bataljona prinesla s seboj na Gorjance, kot navaja Leopold Kastelic-Filip v že omenjenem pričevanju.

Janez Majnik-Džems (levo), komandant, in Vasja Kogej (desno), politični komisar 3. proletarskega udarnega bataljona (Džemsovega)

Glede na majhno število puškomitraljezov je bilo jasno, da preosnova na Gorjancih še ni končana. Toda naloge, ki naj bi Italijane odvrnile od Kočevskega Roga, so bile nujnejše. Zato sta se 2. in 3. proletarski udarni bataljon pospešeno pripravljala za napad na eno izmed italijanskih postojank, ki je bila gorjanskim partizanom že dolgo trn v peti.

Bojno urjenje proletarcev je teklo nepretrgoma. Vrh tega so imeli vodniki in komandirji tečaj, na katerem naj bi se priučili za samostojno vodenje in ukrepanje. Samo po tej poti se je bilo nadejati uspeha. Bili so tudi sestanki celic KPS in SKOJ, zakaj treba je bilo borce seznaniti s političnim pomenom napada in jim vliti bojnega duha. Od Žage so se že 8. avgusta premaknili v Gorenji Suhadol.

Vadili so zlasti napad na utrjene zgradbe, obvladovanje žičnih ovir. Na dan 9. avgusta so bili izbrani partizani za odmikanje španskih jezdecev ali pripravljanje prehodov skozi žične ovire, in bombaši. Stanko Semič-Daki je sestavil tri bombaške skupine. Vrh tega je vsaka trojka, vod ali četa vedela za svoj izhodni položaj in smer prodiranja, skratka borcem, predvsem pa še komandirjem in vodnikom, je bil razložen načrt napada. Dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja je z ogljem na neka stara vrata narisal skico sovražnikove postojanke in tako nazorno prikazal, kje so posamezne utrjene hiše, kje so bunkerji, kje so španski jezdec in podobno.⁷⁰

Te priprave so bile namenjene napadu na postojanko italijanske finančne straže, ki je bila v treh utrjenih hišah pri Gorenjcu (kota 218) na Ratežu, tam, kjer se cesta Šentjernej-Novovo mesto prevesi od Ograj proti vasi Ratež in kjer se nanjo priključi cesta iz Brusnic. Posadka je štela kakih 60 financarjev, ki so bili dobro oboroženi, in to tudi z lahkimi in težkimi mitraljezi, predvsem pa dobro utrjeni. Bili so tudi zelo previdni, zakaj en hud partizanski napad so bili že doživeli in utrpeli hude izgube. Od 17. do 19. junija 1942 sta jih namreč napadali 1. in 3. četa 2. bataljona Dolenjskega odreda. Skupini minerjev se je 19. junija ob pol dveh po polnoči posrečilo priplaziti do Škrbčeve hiše in jo zaminirati, da se je njeno zidovje sesulo in pod sabo pokopalo 25 italijanskih vojakov.⁷¹ Razumljivo je, da so se po tolikšnih žrtvah Italijani na Ratežu še dodatno utrdili.

Financarska postojanka na Ratežu je bila v treh hišah, ki so bile ograjene z dva metra širokimi in meter visokimi žičnimi ovirami. V Kostrevčevi hiši, kjer je bila gostilna, je bilo poveljstvo in previjališče. Ta hiša stoji pod cesto v topem trikotu med njo in priključkom proti Brusnicam, od nje proti Slatniku pa se razprostirajo njive in travniki. Tu, po planem, ter vzdolž ceste iz Brusnic v Ratež je morala prodirati Rafova četa 3. proletarskega udarnega bataljona, ki je moral skupaj z eno četo 3. bataljona Krškega odreda napad zavarovati proti Novemu mestu. Ruševine Škrbčeve hiše so bile čez cesto, na nasprotni, gornji strani. Po 19. juniju tam Italijanov ni bilo več, nasečili so se v zidane utrdbe okoli nje. Glavnina posadke je bila v Brzlanski hiši in v njenih gospodarskih poslopih. Ta stoji v ostrem trikotu med cesto proti Mokremu polju in priključkom proti Brusnicam, je pa iz vzhodne in severne strani najbližja gozdu. Iz teh strani je moral napadati 2. proletarski udarni bataljon, ki si je moral zavarovati hrbet z manjšo zasedo pri Mokrem polju (Glej skico št. 2 na strani 146!). Pri njem so bili tudi bombaši.

Napad bi se moral začeti 9. avgusta po dvaindvajseti uri na znak vojaške trobente, kar je ugajalo celo Stanku Semiču-Dakiju. Dejal je, da se bodo Lahi podelali, brž ko bodo zaslišali trobento.⁷² Pa se niso.

Skozi žične ovire so najprej prišli bombaši. Priplazili so se pod okna Brzlanske hiše, tam pa so čakali, da bodo še jurišniki prešli žične ovire. Ti so si pomagali tako, da so na žice potisnili deske in po njih poskakali čez. Ko je bombaš Ivan Lipar iz Kronovega videl, da je del bataljona že prek ovir, je v pritličje Brzlanske hiše vrgel dva kilograma težko bombo. Medtem je drugi bombaš streljal s pištolo na strazarja pred hišo in ga ubil. Tedaj se je oglasila tudi partizanska trobenta.

Vsi bombaši niso imeli take sreče in takega uspeha. Bombaška trojka iz 2. čete 2. bataljona se sploh ni mogla toliko približati itali-

janski utrdbi, da bi bombaš Janez Kramarič lahko vrgel bombo. Podobno se je godilo bombašem iz 3. ali Rafove čete 3. bataljona. Jože Švajger je pred sabo zaman potiskal težko topovsko granato, prirejeno za ročni vžig. Italijani so namreč takoj udarili. . .

Manek Fux je bil v sestavi 2. čete 2. bataljona, ki je od severovzhoda napadala hišo, v kateri je bila pošta. Ravnal je z italijansko lahko 'bredo' in imel še štiri pomočnike. Njegova naloga je bila streljati v okno, ki je bilo spremenjeno v utrdbo in v katerem so imeli Italijani težko 'bredo'. Priplazili so se in plegli za živo mejo, ki je bila le dva metra stran od italijanskih okopov, tega pa niso vedeli. Toda po Dakijevih streljih, ki so bili znak za splošen napad, se mu je mitraljez zaskočil, prav tedaj pa so Italijani naredili izpad v strelski jarek. Manekovi pomočniki, to jim je bil bojni krst, so mislili, da sovražniki jurišajo, in so zbežali, Maneka pa pustili samega z zaboji za strelivo. En zaboj streliva je Manek sicer rešil, drugega z nadomestno cevjo pa so dobili nazaj Italijani. Tisti pomočnik bi bil zaradi tega skoraj ustreljen. Zmeda pa je nastala tudi na italijanski strani, ker so financarji usekali po svojih tovariših. Tisto, kar je zamudil Manek, so torej poračunali Lahy sami med seboj. . .

Rafova četa je iskala kritje ter prodirala po njivi s precej visoko koruzo in po njivi z deteljo. Franju Midetu se je tam zaskočil francoski šoš. Malo iz ihte in malo iz strahu ga je odvrigel kar v koruzo. Italijani so z mitraljezi tako tolkli, da so rafali postrigli vso koruzo. Partizani so po kratkem zatišju le prišli čez žične ovire pred kozolcem. Delno so jih strgali ali potlačili in tudi prestrigli. Do polnoči so prišli čez žico že vsi bombaši in tudi trojke, določene za napad. Od Rafovih so prišli čez Janko Grdiša, Ivan Pezdirc, Karel Zupančič, Savo Železnik in celo Jože Švajger s tisto težko granato.⁷³

Prve trenutke je Italijanom trda predla. Imeli so več mrtvih in ranjenih. V Kostrevčevi gostilni pod cesto je bilo vse krvavo. Tam so prevezovali ranjence. Napadalci so pričakovali, da jih bodo kmalu prisilili k vdaji. Toda zaslišalo se je hrumenje tovornjakov, ki so prišli na pomoč iz Novega mesta. Tam se je kmalu vnel hud boj. Trajal je komaj dobre četrt ure in partizani so Italijane zavrnil po cesti proti Novemu mestu. Vendar se pomoč ni umaknila daleč, potuhnila se je in skušala partizanske zasede obiti. Rafali so se oglašali zdaj tu zdaj tam. To je opogumilo financarje, da so okrepili odpor.

Italijani so imeli največjo prednost v bunkerju, ki so si ga bili naredili na Brzlanskem kozolcu in za katerega napadalci niso vedeli. Od tod so jo skupili mnogi partizani. Janez Zaletel, Štupeljnov z Brinove gore, se je do kozolca še nekako prebil, a od tam se je ob umiku komaj izvlekel. Leopold Kastelic-Filip je dobil od krogle po hrbtu samo prasko, njegov nahrbtnik pa je bil ves prestreljen, vanj je dobil vsaj 40 streliv. Ta kozolec je postal usoden predvsem za Stanka Semi-

ča-Dakija, ki je s prižiganjem cigarete Italijana sam opozoril nase. Zadet je bil v vrat; krogla ga je prevrtala skozi pljuča in izstopila pod lopatico. »Smrt fašizmu!« je zavpil. »Ranjen sem,« je še dahnil in izgubil zavest. Ponj so skočili Vid Purkart-Džoni, Ivan Kikelj, Vid Drobnič-Bojc. Pri tem je bil smrtno zadet Vid Purkart-Džoni, Ivan Kikelj, Alojz Uršič in Bogdan Marčenko-Tiger pa so bili ranjeni.

Kmalu zatem je bil zadet Ivan Kaučič-Nande Kovač, in sicer hudo v komolčni sklep. Prav novica, da sta ranjena namestnik brigadnega komandanta Daki in politični komisar Nande, je partizanski napad ohromila. In sploh je bila to najhujša izguba, zakaj v brigadi so ju še dolgo boleče pogrešali. . .

Padel je tudi Albert Kuplenik s Trške gore, ranjeni pa so bili še: Alojz Grubar z Javorovice, Janez Kralj-Kraljiček in Sergej Vošnjak-Sergej Dravin.

Napad na Ratež, ki je v začetku toliko obetal, torej ni izpolnil pričakovanj. Treba se je bilo naglo umakniti. Borci 1. čete 2. bataljona niso imeli druge izbire, kakor odmakniti španske jezdece, tam pa je bilo največ zadetih. In tudi ni bilo ne časa ne možnosti, da bi kdo od kozolca odnesel težko topovsko granato, predelano na ročni vžig. Jan-ko Grdiša, Ivan Pezdirc in Karel Zupančič so na umiku bodečo žico gladko preskočili, Savo Železnik pa se je vanjo tako zapletel, da se je iz nje izvil ves strgan in skoraj slečen. To pa niso bile zadnje nezgode po hudem dveurnem napadu. Med umikom proti Brusnicam je 3. bataljon zašel v zasedo, ki so jo družno postavili belogardisti in fašisti. Še trije borci so bili ranjeni. Skupne izgube po pisanem viru so bile: dva padla, dva huje ranjena in pet lažje, v resnici pa je bilo ranjenih osem.

Po sodbi dr. Marjana Dermastie-Urbana Velikonje je bilo na italijanski strani mrtvih približno 30 vojakov.⁷⁴ Ta sodba je gotovo precej pretirana, toda natančni podatki o izgubah nasprotne strani, bi gotovo pokazali, da napad Tomšičeve brigade na Ratež ni bil neuspešen. Po uspehu je bil res samo polovičen, tak, kot toliko drugih, a pomemben je bil zaradi množičnega junaštva in pa zaradi pridobljenih izkušenj, ki jih ne more dati nobena vaja. Prave bojne izkušnje si je mogoče pridobiti samo v neizprosni obračunih s sovražniki; eden takih obračunov pa je bil tudi napad na Ratež. . .

Približno tako sta ob umiku od Rateža razmišljala Alojz Založnik-Nikola in Janez Majnik-Džems. A najprej sta morala poskrbeti za ranjence. Spravili so jih v sanitetno postajo št. 15 Krškega odreda blizu samostana Pleterje. Napadalci so se medtem vračali na Gorjance. Ko so spet prispeli k Žagi, sta oba poveljnika dobila sporočilo, da so v Sela pri Jugorju prišli nekakšni Štajerci. Takoj sta pomislila na belogardiste, ki so se lažno predstavljali za 'Štajerski bataljon' in ki so gorjanskim partizanom zagodli že marsikatero grenko. Nemudoma

Pokojni Ivan Lipar s Kronovega (levo), ki je bil pri napadu na Ratež najuspešnejši bombaš, in Albert Kuplenik iz Ždinje vasi (desno), ki je ob napadu na Ratež padel. Fotografija padlega Vida Purkarta-Džonija je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 320

sta sklenila, da je treba zlikovce napasti. Bataljona sta se odpravila na pot proti jutru naslednjega dne, Štajerce obkolila in se pripravila na krvavi obračun. Padli so že prvi streli, na srečo pa se je izkazalo, da gre za prave Štajerce. . .

Da se niso krvavo spopadli, je imel največ zaslug France Ferbežar-Jovo, komandir 1. čete 3. bataljona. Ta je prepoznal stražarja iz Šiškovskega bataljona 2. grupe odredov. Tudi Leopold Kastelic-Filip, ki je hodil na čelu 2. proletarskega udarnega bataljona, je prepoznal nekega borca iz Šiškovskega bataljona.* Tako ni bilo streljanja, marveč le dobrodošlo snidenje.⁷⁵

Šiškov bataljon 2. grupe odredov, ki je po umiku iz Dolomitov zšel v veliko italijansko ofenzivo, je prišel iz Gorskega kotarja a čez Kolpo na Stružnico 7. avgusta 1942, od tam se je napotil proti Fedrengu

* Enako nevaren položaj so doživeli že dva dni prej pri Gradcu blizu Mavrlena. Neko žensko je pičil gad. Prišel je kmet v štab Šiškovskega bataljona in vprašal, ali imajo doktorja. Pa sta odšla dr. Stanko Pirc-Lojze in bolničar Albin Polk-Fajfa k tisti ženski. Toda na poti so ju prijeli borci 2. bataljona Belokranjskega odreda in ju prignali v štab na Mirno goro k obveščevalcu Vladu Mišici-Mihu. Ta je dr. Lojzeta dobro poznal še iz študentovskih let in tako je bilo pojasnjeno, kdo so 'Štajerci' iz Šiškovskega bataljona (Ivan Zore-Jernej, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, str. 19 in 20, in Vlado Mišica-Miha, pojasnilo z dne 19. februarja 1982).

in Beli krajini, prešel progo nad semiškim predorom in se v nevarnih okoliščinah znašel ob vznožju Gorjancev. Štel je kakih 100 partizanov in imel še štiri ali pet puškomitraljezov. Šiškovski borci so bili na smrt zbiti, podhranjeni, raztrgani, bosi, sestradani, bolni in otopeli, a še vedno bojevali. . .

Ko je dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja izvedel za Šiškov bataljon, za oborožitev in število puškomitraljezov, se je v hipu odločil in vse zdrave borce vključil v 1. SPUB Toneta Tomšiča. Pri tem je uporabil pooblastila, ki jih je imel od Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Tako je 12. avgusta 1942 pri Žagi na Gorjancih prišlo v 2. in 3. proletarski udarni bataljon še 62 prekaljenih borcev iz Šiškovskega bataljona z vso oborožitvijo, predvsem pa z vsemi puškomitraljezi.* Poslej sta bataljona imela nekako po 120 mož in skupno enajst puškomitraljezov. S tem je bilo storjeno še zadnje dejanje presnove na Gorjancih.⁷⁶

Odtlej je mogoče obnoviti tudi natančno poveljniško sestavo za preosnovani 2. in na novo ustanovljeni 3. (Džemsov) proletarski udarni bataljon.

Ker je bil Stanko Semič-Daki hudo ranjen, je dolžnosti namestnika brigadnega komandanta prevzel Alojz Založnik-Nikola, dotedanji komandant 2. proletarskega udarnega bataljona. Novi komandant tega bataljona je postal Ludvik Praznik-Suljo, politični komisar Josip Zornada-Frenk, zdravnik dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac in intendant Janez Dovč-Hasan pa so ostali isti.

Komandir prenovljene 1. čete tega bataljona je ostal Lojze Klančar-Kovač, politični komisar pa Bogomir Hribar-Silvo. Komandir nove 2. čete je postal Franc Bernat-Čakla, njegov namestnik Franc Črnugelj-Zorko, politični komisar Nande Sedej, vodniki vodov pa Jože Jakič-Dušan, Mirko Malnarič in Franc Bogataj. Komandir nove 3. čete je postal Franc Klešnik-Gašper, politični komisar pa Ludvik Kukačica-Papež.

Kot rečeno, sta novi 3. proletarski udarni bataljon prevzela Janez Majnik-Džems kot komandant in Vasja Kogej kot politični komisar. Džemsov namestnik je postal Rudi Vidergar-Brane, Kogejev namestnik pa ni znan. Bataljonski zdravnik je postal dr. Stanko Pirc-Lojze in bataljonski bolničar Albin Polk-Fajfa.

Komandir prenovljene 1. čete 3. bataljona je ostal France Ferbežar-Jovo, novi politični komisar pa je postal Vilko Kos-Zoran. Komandir

* Komandant Mirko Ivanič-Šiška svoje brzostrelke ni hotel izročiti. Ko je prišel ukaz, da se mora zgledati v glavnemu poveljstvu, je zajahal iskrega belca in pobegnil na Hrvaško. Tam je leta 1943 končal kot partizanski miner, ko je iz granate izcejal razstrelivo (Leopold Kastelie-Filip in Mihael Butara-Aleks, prav tam).

dir nove 2. čete je ostal Jože Matekovič, politični komisar Vladimir Knežević-Volodja. Komandir nove 3. čete je ostal Rafael Škrlič-Rafo, njen politični komisar pa je postal Lojze Terčič.⁷⁷

Enote 1. SPUB Toneta Tomšiča, preoblikovane na Gorjancih v dneh od 7. do 12. avgusta 1942 — skupaj s 1. proletarskim udarnim bataljonom, med veliko italijansko ofenzivo pravzaprav sploh niso bile prizadete, zato so ostale trdno okostje za ves poznejši brigadni razvoj. S tem se je ohranjala in nenehno obnavljala silna bojevitost, ki so jo prinesli prvi prostovoljci, prvi belokranjski in podgorjanski partizani ter borci Šiškovskega bataljona. Drugače se je godilo 3. proletarskemu udarnemu bataljonu (Jankovemu), ki je bil medtem ustanovljen na Cesti. . .

Še en 3. udarni bataljon (Jankov) na Cesti

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in štab 1.SPUB Toneta Tomšiča sta si vztrajno prizadevala že od 21. julija dalje, da bi na Cesti zbrala zadostno število novih prostovoljcev za ustanovitev še enega, in sicer 3. proletarskega udarnega bataljona. Da bi prijave in dotok moštva pospešili, je odšel v 2. bataljon ZDO (Varetov) Ivan Kaučič-Nande Kovač, v Gašperjevo četo 1. bataljona Krškega odreda in v šolsko taborišče na Pugledu pa Niko Šilih-Boris Nikič. Imela sta pooblastila, da sama vodita in nadzorujeta izbor prostovoljcev za proletarsko udarno brigado. Taki odposlanci so obhodili tudi čete 1. in 3. bataljona Zapadno-dolenjskega odreda.

Iz Žanove čete 3. bataljona ZDO, ki je pred tem že dala predpisane štiri prostovoljce, se ob tem dodatnem zbiranju najprej ni hotel priglasiti nihče. Ko pa se je za odhod v 1.SPUB Toneta Tomšiča izrekel komandir Ivan Hrovat-Žan, se jih je priglasilo še 18. Iz 1. bataljona ZDO je 26. julija prišlo še 10 partizanov. Istega dne je iz treh čet 2. bataljona ZDO (Varetovega) prispela popolna četa. Dan pozneje, 27. julija, je iz Osipove čete, ki je začasno spadala v Varetov bataljon, prišlo še 16 prostovoljcev, in natanko istega dne iz 2. čete (Gašperjeve)

1. bataljona Krškega odreda še 14 partizanov. Toda kazno je bilo, da se nekateri četni poveljniki že upirajo odhodu tolikega števila najboljših borcev.

Glavnemu poveljstvu se je 27. julija 1942 zoper tako ravnanje pritožil štab 1. SPUB Toneta Tomšiča. Prijavil je komandirja Filipa Tekavca-Gašperja, zakaj le-ta je od že omenjenih štirinajstih partizanov poslal le dva dobra in sposobna, preostalih 12 pa je bilo slabotnih, bolehnih in neprimerno opremljenih, ki so poleg drugega še izjavili, da ne želijo vstopiti v proletarsko udarno brigado. Komandant Franc Leskošek-Peter Strugar je takoj ukrepal in Filipa Tekavca-Gašperja

poklical na zagovor. Ta se je izgovarjal, da ni vedel, kam so zahtevani partizani namenjeni. Prav mu je prišel listek, na katerem je bilo z Leskoškovo roko napisano, naj takoj pošlje še 15 partizanov, nič pa kakšnih in zakaj. Opravičilo je bilo sicer dobro, a ni pomagalo; Filip Tekavec-Gašper je bil takoj razrešen,* hkrati pa je glavno poveljstvo ukazalo, da mora v sestavo 1. SPUB Toneta Tomšiča preiti celotna Gašperjeva četa.⁷⁸

Kaže, da se je to zgodilo zadnje dni julija in da bi bila morala Gašperjeva četa priti na Cesto najpozneje do 3. avgusta 1942. To je mogoče sklepati po »navodilu za boj proti okupatorjem« št. 47 z dne 2. avgusta 1942, ki se v zadnjem odstavku glasi: »V teku današnjega dne in jutrišnjega dne bo prišlo v Proletarsko udarno brigado mnogo novincev. Te je treba sprejeti in takoj formirati v čete in postaviti komandirje in komisarje. . .«

Razumljivo je, da se vsebina povzetega odstavka ne tiče samo Gašperjeve čete. Glavno poveljstvo je štabu ZDO 2. avgusta 1942 in pod št. 46 namreč poslalo »naredbo o pošiljki part.(izanov) v Proletarsko br.(igado)« Toneta Tomšiča tudi Efenkovo četo. K takemu sklepanju navaja vpis iz istega dne in pod št. 45, ki je označen kot »naredba za izpustitev tov. Efenka«. Kaj se je skrivalo za takšno označbo vsebine, je težko pojasniti, vsekakor pa je s tem vpisom dokazano, da je 2. avgusta 1942 Efenkova četa še vedno spadala v sestavo ZDO.

Zbor 4. čete 1. bataljona ZDO, na katerem je komandir Ivan Kovačič-Efenka pozval svoje borce, naj se odločijo za odhod v proletarsko udarno brigado, je bil takoj po tistem, ko je četa pri Lipovcu iztirila vlak in ga uničila. Po edinem zapisu iz tistih dni, je bil ta vlak iztirjen in uničen v noči na 3. avgust 1942, kar pomeni, da se povzeti podatki in pričevanja skladajo ne le po vsebini, temveč tudi po datumih. Za Efenkovo četo se je ohranilo tudi pričevanje, kako je potekal izbor prostovoljcev. Po nagovoru o nalogah in poslanstvu proletarske udarne brigade, o oborožitvi, opremljenosti in o posebnih časteh, ki jih bodo deležni borci-proletarci, je Ivan Kovačič-Efenka svoje moštvo poz-

* France Šporar-Franjo trdi, da je za komandirja dotedanje Gašperjeve čete prišel Anton Marincelj-Janko in da je ta potem v Tomšičevo brigado odpeljal še zadnjih 28 borcev. Filip Tekavec-Gašper temu oporeka in dodaja, da je zadnjo skupino borcev v 1.SPUB Toneta Tomšiča povedel Viktor Umek, medtem ko Martin Jožef navaja, da je po preostalo Gašperjevo četo prišel Niko Šilih-Boris Nikič. Naj bo že tako ali drugače, Šporarjeva navedba o tem, da je bil zadnji komandir Gašperjeve čete Anton Marincelj-Janko, je popolnoma verjetna, zakaj Anton Marincelj-Janko je bil že 27. julija 1942 razrešen dolžnosti komandanta 1. bataljona Kočevskega odreda (France Šporar po beležki z dne 7. julija 1977 ter Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 14. julija in Martin Jožef po beležki z dne 6. avgusta 1981, potem pa še dopis z dne 27. julija 1942, fase. 5/II v arhivu IZDG).

val, naj stopijo naprej tisti, ki želijo skupaj z njim oditi v 1. SPUB Toneta Tomšiča. Velika večina je stopila korak naprej, ostalo je le sedem Ribničanov in več kot še enkrat toliko drugih. Iz teh se je oblikoval Milošev vod,* iz tega voda in ob dotoku novincev pa naj bi se čez čas četa spet obnovila.⁷⁹

Resnici na ljubo je treba zapisati, da štab ZDO ni ravnal nič drugače od Filipa Tekavca-Gašperja. O tem je ohranjen dopis, ki se glasi: »Na vaš dopis števil. 46 z dne 2.VIII/42 glede zahteve tov. partizanov za Proletarsko udarno brigado, vam sporočamo, da smo poslali iz 1. bataljona 8 tov. (4 čete), 3. bataljona 6 tov. (3 čete) in iz Varetovega bataljona 40 — 50 tov. Nadalje smo vam na vašo zahtevo poslali iz 1. in 3. bataljona 15 tov. s popolno bojno opremo, zakaj ste jih uporabili, nam ni znano. Ker pa so čete naših bataljonov tako oslABLJENE, da bi se lahko imenovalle vodi (do 40 mož), vas prosimo, da to upoštevate pri nadaljnjem pozivanju tov. iz naših čet. . .«

Da bi bil moral biti na Cesti osnovan 3. proletarski udarni bataljon že prve dni avgusta 1942, dokazujeta še dve ohranjeni listini štaba 1.SPUB Toneta Tomšiča, ki sta nastali 2. avgusta 1942. V dopisu števil. 32 ta štab prosi za 30 parov čevljev, 40 srajc in 40 spodnjih hlač, obleke in nogavic pa čim več, v dopisu števil. 34 pa glavno poveljstvo obvešča, da ima šolsko taborišče na Pugledu 2 težka mitraljeza schwarzlose, in predlaga, da brigada iz omenjenega šolskega taborišča dobi en »dobro ohranjen težki mitraljez«⁸⁰ Samo po sebi umevno je, da so mogla biti zaprosena oblačila, pa tudi težki mitraljez, namenjena le za ustanovitev novega 3. proletarskega udarnega bataljona, saj so prostovoljcem med drugim obljubili, da bo elitna enota, v katero odhajajo, dobro in enotno oblečena, pa seveda tudi najbolj oborožena. . .

Zastavlja se vprašanje, zakaj Gašperjeva in Efenkova četa nista prišli na Cesto do določenega roka. Odgovora na to vprašanje ni, mogoča so samo ugibanja, ker je v virih vse preveč praznin. Nekaj več oprijemljivih podatkov je o tem, kako sta bili četi številčno močni, po kateri poti in kdaj sta četi prišli na kraj ustanovitve ter kdaj je bil ta bataljon ustanovljen.

Gašperjeva četa je prišla s Police nad Grosupljem čez Dvor, kjer je prvič počivala, na Lašče nad Dvorom. Po poti je nekaj borcev zaošlo, in jih je na Lašče prišlo 28 do 30. Tu so prebili en dan in eno noč, nato pa so šli na Cesto. Glavnina Efenkove čete 30 do 40 mož pa je odšla iz taborišča nad Seljanom pri Sv. Ani (kota 939) čez Tržič, Struge in Žvirče na Smuko; od pa tam v Stari Log in na Cesto. Pohod čez celo Suho krajino je opravila peš. Iz Krškega odreda je prišel še

* Komandir voda je bil predvojni komunist Jože Centa-Miloš z Velikega Osolnika (Glej knjigo Tomšičeva brigada 1, str. 105, 337, 338 in 339!).

vod Prlekove čete pod vodstvom vodnika Jožeta Kolenca. Štel je 15 borcev; oboroženi so bili le s puškami-in pištolami. Tudi ti partizani so prišli na zbor v Lašče nad Dvorom, od tam pa so se skupaj odpravili v vas Cesto. Kolenčev vod je v celoti pripadel Efenkovi četi.⁸¹

O tem, kdaj sta Gašperjeva in Efenkova četa mogli priti na Cesto pri Starem Logu, pa spet z razčlenjevanjem!

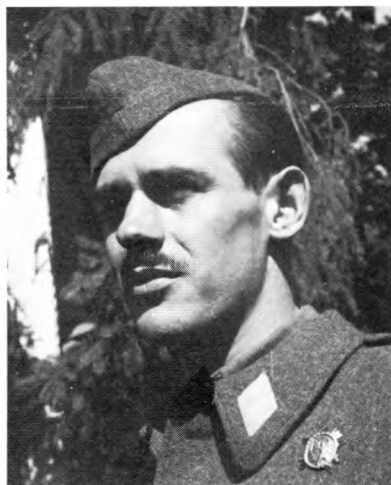
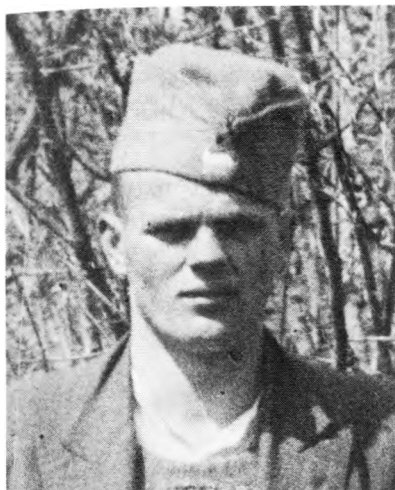
Po odhodu obeh brigadnih kolon z ogroženega Kočevskega Roga je na Cesti še vedno ostala 1. četa 2. proletarskega udarnega bataljona kot zaščitna in zbirna četa. Pri njej je od bataljonskega štaba ostal namestnik komisarja Franc Tavčar-Rok, poveljeval ji je Albin Grajer, za političnega komisarja pa je bil Julij Gliha-Rajko Hrastar. Po Jožetu Lepinu-Risu je bila ta četa številčno zelo močna; štela je najmanj 90 mož. O njenem bojnem delovanju sta se ohranili dve poročili, ki sta sicer brez navedbe datuma, vendar je po njunem vpisu v delovodnik glavnega poveljstva mogoče sklepati, da sta nastali na dan 6. avgusta 1942. Pomembno pri tem je zlasti četno ime, saj gre oba-krat za »Poročilo 1. čete 2. bat. 1. prolet. udarne brigade Toneta Tomšiča«. To pa ne pomeni nič drugega, kot da na dan 6. avgusta 1942 3. proletarski udarni bataljon (Jankov) še ni bil osnovan.

Rokopisni zapis o spremembi je nastal pet dni pozneje, glasi pa se: »TREBOVANJE II.VIII/42. Prosim za III. bat. I. Prol. Brig. Toneta Tomšiča sledovanje v sadju za dva dni. Brojno stanje: 112. Za štab III. bat. Pol. kom. Rok Sedlar«⁸² Ta listina je pomembna zaradi dveh vzrokov: prvič — 3. bataljon (Jankov) se je med nastajanjem imenoval proletarski, in drugič — na dan 11. avgusta še ni imel popolnega štaba.

Efenkova četa je bila 11. avgusta že na Cesti. To je mogoče sklepati po pričevanju Janeza Žagarja, tedanjega političnega komisarja te čete, ki je izjavil, da je bil v Tomšičevi brigadi samo dva dni, do 13. avgusta, in po pričevanju Milana Remiha, ki je izjavil, da so bili borci Efenkove čete na Cesti dva do tri dni. Tam so dobili nove nahrbtnike, nekaj nogavic in perila. Čakali so tudi, da bodo dobili nove obleke, škornje in jahalne hlače, pa iz tega potem ni bilo nič. . .⁸³

Da je bil 3. proletarski udarni bataljon (Jankov) na Cesti ustanovljen natanko 12. avgusta 1942, in sicer proti večeru, obstajajo trije dokaj trdni dokazi in več datumsko nenatančnih pričevanj.

Prvi dokaz je Kardeljevo pismo Ivu Ribarju-Fisherju z dne 12. avgusta 1942, ki med drugim vsebuje tudi tele tri stavke: »Naša I. udarna partizanska brigada (bivša proletarska) je dokončno formirana. Šteje sicer le 500 mož, toda za naše razmere je to dovolj. Saj pri nas ne moremo imeti velikih enot. . .« Ta zapis Edvarda Kardelj a-Krištofa zadeva v vsakem primeru 3. udarni bataljon (Jankov), če je za 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov) na Gorjancih vedel ali ne.

Iz 3. udarnega bataljona (Jankovega) so izšli kar štirje narodni heroji, in sicer komandant bataljona in predvojni komunist Anton Marincelj-Janko (levo zgoraj), politični komisar Franc Tavčar-Rok (desno zgoraj), komandir 1. čete Ivan Kovačič-Efenka (levo spodaj) ter komandir 2. čete in predvojni skojevec Albin Grajzer (desno spodaj)

Najbrž pa ni vedel, ker se sicer ne bi moglo zgoditi, da je I.SPUB Toneta Tomšiča imela hkrati dva bataljona s številko tri. Takisto je mogoče sklepati tudi po številu 500 mož, ki je premajhno, da bi bili v njem lahko zaobseženi vsi štirje bataljoni. Torej je z besedama 'dokončno formirana' mislil na ustanovitev še zadnjega, in sicer 3. udarnega bataljona (Jankovega) na Cesti.

Drugi dokaz je ohranjeni zahtevek glavnega poveljstva št. 65 z dne 12. avgusta 1942 za obleko, obutev in opremo. Le-ta je bil naslovljen štabu 5. grupe odredov, nastal pa je lahko edinole ob ustanovitvi tega bataljona, ki je prvič omenjen s celim imenom.

Tretji trdni dokaz je pričevanje Jožeta Lepina-Risa, ki je kategorično izjavil, da je bil 3. bataljon (Jankov) na Cesti ustanovljen 12. avgusta 1942. Na vprašanje, kako more vedeti, da se je to zgodilo ravno 12. avgusta, je pojasnil, da to ve zaradi boja s fašisti pri Dvoru, ki je bil dva dni po ustanovitvi in natanko na njegov rojstni dan.* Po manj natančnih pričevanjih Milana Remiha in Jožeta Volka-Volčiča bi bilo mogoče sklepati kvečjemu le, da je bila ta slavnostna ustanovitev na Cesti šele 13., nikakor pa ne pred 12. avgustom 1942. Pričevanje Janeza Žagarja pa se tako ali tako ujema z Risovim, čeravno natančnega datuma ne navaja.⁸⁴

Komandant tega 3. udarnega bataljona je postal Anton Marincelj-Janko, politični komisar Franc Tavčar-Rok Sedlar, medtem ko njunih namestnikov in drugih članov štaba ni bilo mogoče ugotoviti. Znano pa je, da je bil za komandirja bataljonskega prateža imenovan Matija Cvetan, za intendanta Alojz Slak in za njegovega pomočnika Lojze Konda.

Zelo težavno je bilo ugotavljanje četnih števil in četnih poveljstev. Zanesljivo je mogoče zapisati, da je številko ena dobila nova Efenkova četa, v katero je prišlo tudi nekaj borcev iz prejšnje Gašperjeve čete in Kolenčev vod iz Prlekove čete. Njen komandir je še naprej ostal Ivan Kovačič-Efenka, politični komisar pa Janez Žagar, vendar v Tomšičevi samo še en dan.

Številko dve je dobila bivša 1. četa 2. proletarskega udarnega bataljona, katere komandir je ostal Albin Grajzer, politični komisar pa Julij Gliha-Rajko Hrastar.

* Jože Lepin-Ris je bil rojen 14. avgusta 1922 v Prelogah pri Semiču, k partizanom v Belokranjski bataljon je šel 13. maja 1942, v Tomšičevi brigadi je bil od 22. julija 1942 kot komandir voda, komandir čete, komandant bataljona in namestnik brigadnega komandanta do aprila 1944. Vmes je bil v avgustu 1943 nekaj časa namestnik komandanta 7.SNOUB Franceta Prešerna, od maja do septembra 1944 komandant 6.SNOUB Slavka Šlandra, nato komandant operativnega štaba 6. in 11. brigade ter nazadnje komandant 14. udarne divizije do 28. januarja 1945. Umrli je v Ljubljani 18. junija 1979 (Fase. 126/III v arhivu IZDG in Stanislava Lepin-Marta, pojasnilo z dne 23. februarja 1982).

Rafael Škrlj-Rafo (levo), komandir 3. čete 3. bataljona (Džemsovega), in Jože Prijatelj-Slobodan (desno), komandir 3. čete 3. bataljona (Jankovega)

Najbolj pomešana je bila četa s številko tri, v katero so prišli preostali borci prejšnje Gašperjeve čete, večinoma pa tisti borci, ki so pred tem spadali v prejšnjo 1. četo 2. bataljona ali tako imenovano zbirno četo. Komandir 3. čete je postal Jože Prijatelj-Slobodan, politični komisar pa verjetno Drago Martinec-Pilot.⁸⁵

Na ustanovnem zboru 3. udarnega bataljona (Jankovega) so bili navzoči predstavniki najvišjega vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja; med njimi Franc Leskošek-Luka, komandant, in Ivan Maček-Matija, politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Bili so v značilnih sivomodrih uniformah, kakršne bi morala dobiti tudi vsa 1. SPUB Toneta Tomšiča. Enkratna posebnost tega zbora pa je bila čudovito lepa rdeča zastava, ki so jo kurirji prinesli iz Ljubljane, kjer so jo bili naredili še za Dakijev 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča. Razvitja te zastave, mimohoda z njo ali ob njej, se spominjajo: Ivan Maček-Matija, Janez Žagar, Janez Šušteršič-Žan, Jože Volk-Volčič, Milan Remih in Vladimir Badovinac. Glavno poveljstvo je to zastavo pokazalo, da bi videlo, kako jo bodo borci-proletarci sprejeli,⁸⁶ in pa za nekakšno uteho, zakaj takoj po mimohodu so morali izbrani partizani poslušati branje ukaza šte. 62 z dne 11. avgusta 1942 in dnevno povelje z dne 10. avgusta 1942, ki sta Tomšičevi brigadi jemala častni naslov proletarska.

Seveda je bila s tem zapečaten tudi usoda čudovitega prapora. Brž po razvitju so ga spravili v skrivni bunker na Pugledu, kjer so ga potem staknili sardinski grenadirji.

Ob koncu slovesnosti so prebrali še dopis glavnega poveljstva s pozivom, naj se zglase prostovoljci za odhod čez Gorjance in Savo na Kozjansko. Iz 3. udarnega bataljona (Jankovega) se jih je priglasilo 12, ki so bili povečini doma s Štajerskega in ki so bili poprej večinoma v Efenkovi četi.⁸⁷ Kljub slovesnemu trenutku pa se borci-udarniki niso mogli razživeti. Namesto olajšanja so zavladali boleč molk, potrlost in nekakšna upornost, ki je obtičala v grlu, kakor dušeča bula...

Sprememba častnega imena proletarska

Ukaz, ki je ob ustanovitvi 3. udarnega bataljona (Jankovega) povzročil toliko mučnega razpoloženja, se je glasil:

»V svrhu učvrstitve enotnosti partizanske vojske Glavno poveljstvo odreja:

1. Ime Proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča se ukinja. Imenuje se 1. Partizanska udarna brigada Toneta Tomšiča.

2. Znak peterokrake zvezde s srpom in kladivom se ukinja, namesto tega pa se nosi navaden partizanski znak in na desnem rokavu veliki črki U. B. (udarna brigada) iz rdečega blaga.

3. Rdeča zastava s srpom in kladivom se ukinja. Zastava udarne brigade je navadna partizanska zastava s črkama U. B. na belem polju. . .«

Na koncu je ukaz veleval, naj poveljstvo brigade takoj izvrši zadevno preimenovanje in zamenjavo, enotam pa pojasni vzroke za tak ukrep po navodilih in obrazložitvi, ki jih vsebuje priloženo dnevno povelje.

Prva slovenska proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča je bila po manj kot mesecu dni preimenovana v 1. partizansko udarno brigado Toneta Tomšiča. Pri tem se je morala odreči častnim proletarskim simbolom in zavreči rdečo zastavo. Kje so bili vzroki za tako neusmiljen ukrep?

Dnevno povelje z dne 10. avgusta 1942, ki ga je napisal Edvard Kardelj-Krištof, o tem ne daje jasnega odgovora, čeprav je tekoče, premišljeno in globokoumno sestavljeno. Misli v njem so vse preveč zastrte, čeprav je z natančno razčlenbo vendarle mogoče ugotoviti, kam merijo. Nekoliko jasnejše je navodilo za politične komisarje 1. partizanske udarne brigade z istega dne.⁸⁸

Iz dnevnega povelja kaže najprej posneti tisto, kar je bilo namenjeno za opravičilo preimenovanja in pa za tolažbo borcem, katerih

ponos je bil prizadet. V uvodu vsebuje označbo, da je 1. SPUB nastala v vihri krvave borbe proti okupatorjem in iz najboljših borcev, ki so v mnogih bojih dokazali ne le svojo osebno hrabrost in neustrašenost, marveč tudi največjo predanost osvobodilni stvari slovenskega naroda in pravičnim ciljem slovenskega delovnega ljudstva.

»Vi veste,« tako se v nadaljevanju obrača na borce dnevno pove-lje, »za koga se borite, vi veste, kaj hočete v tej borbi doseči, vi veste, da bi bila vsa naša borba nepotrebno prelivanje krvi, če bi se ne končala obenem z zmago nad okupatorji in fašističnimi podrepniki tudi z zmago demokratičnih ljudskih množic, z zmago delovnega ljudstva nad silami zatiranja, izkoriščanja in barbarskega nasilja. In prav ta zavest vam vliva nezlomljivo moč, vas navdaja s prezirom smrti, s pripravljenostjo, žrtvovati vse, da bi na tej naši zemlji nekoč gospodari-li ne le svobodni Slovenci, marveč tudi svobodni delovni ljudje, lju-dje, ki živijo od svojega znoja, ljudje, ki ne bodo priznali izkoriščanja človeka po človeku.«

»Kje se je ta zavest mogla najbolj razviti?« sprašuje Edvard Kar-delj in nadaljuje: »Brez dvoma se je ta zavest mogla najbolj razviti pri delavcih, ki ne morejo ničesar izgubiti, kakor samo svoje okove, ki jih nosijo vse življenje, pri naših bajtarjih in malih kmetih, ki so z verigami izkoriščanja vpreženi v voz neprestanega garanja, nepre-stanega dela za druge, neprestanega pomanjkanja, pri naših delov-nih inteligentih, ki jim protiljudska gospoda daje kamen mesto kru-ha. . . In iz takih ljudi je sestavljena naša 1. udarna partizanska bri-gada. Ona je resnično proletarska po svoji sestavi, saj jo sestavljajo sami proletarci, ona pa je resnično proletarska tudi po svoji notranji sili, saj jo prežema prava proletarska volja, ne položiti orožja prej, do-klér ne bodo uničeni sovražniki slovenskega naroda in demokratične volje slovenskih delovnih množic. . .«

V povzetih dveh odstavkih sta dve temeljni misli, in sicer: Ni po-membno, kako se brigada imenuje, pomembne pa so njena proletar-ska sestava, proletarska volja in proletarska bojevitost. In predvsem je pomembno zmagati, četudi se je treba kdaj umakniti. Zmagati pa je mogoče le, če se v boj pritegne tudi manj hrabre in zavedne, »zakaj zмага lahko samo ves narod, če je popolnoma enoten. Mi moramo bi-ti ne samo hrabri borci,« poudarja Kardelj, »marveč tudi ljudje, ki ži-vo prisluškujemo težnjam in željam ter spoznanjem ljudskih množic in ki nikoli ne izgube stika s temi množicami. Ničesar ne smemo na-praviti, kar te množice ne bi razumele, ničesar, kar bi nas ločilo od množic. . .«

Po taki razlagi protisektaške politične smeri Kardelj prehaja na temeljni vzrok za preimenovanje in ga zaznamuje takole: »Sovražni-ki osvobodilne borbe slovenskega ljudstva poskušajo izkoristiti tudi ime in znake dosedanje Proletarske udarne brigade, prikazati hočejo

ljudstvu, kakor da je Proletarska brigada nekaj drugega, kakor ostala partizanska vojska, prikazati hočejo, kakor da je Proletarska brigada partijska vojska Komunistične partije, a ne vojska najboljših partizanskih borcev iz vrst naših delavcev, kmetov in delovne inteligence. In ne samo to. Velikokrat tudi mnogi naši dobri partizani mislijo, da so ime in znaki Proletarske udarne brigade že dokaz, da ima ta brigada tudi drugačne cilje, kakor pa ostala partizanska vojska... »⁸⁹

Še bolj natančen, jedrnat in jasen je Kardelj v navodilih političnim komisarjem. Tam preimenovalni namen označuje takole: »Glavno poveljstvo je s tem ukrepom hotelo osamiti sektaške elemente, ki so v zadnjem času prizadeli toliko škode naši osvobodilni borbi, ter jim onemogočiti, da bi svoje sektaštvo lahko kakorkoli opravičevali. Preprečiti smo hoteli hkrati, da bi se sovražniki naše osvobodilne borbe (ne) sklicevali na ime in značke brigade ter s tem špekulirali in intrigirali med ljudstvom, češ da ta naša brigada predstavlja komunistično vojsko, ki se ne bori za osvoboditev slovenskega naroda, temveč za komunistično revolucijo... »⁹⁰

Meja med sovražniki in tistimi ljudmi iz lastnih vrst, ki škodujejo skupni stvari z napačnim ravnanjem zaradi pretirane gorečnosti, zaradi nazorskih pogledov ali zaradi sebičnih namenov, je pogosto zbrisana. Tisti, ki nevede pomagajo ali koristijo sovražnikom, so skoraj prav tako škodljivi kot sovražniki sami, čeprav niso nevarni, ker se jih da s pravilno politiko prepričati ali prevzgojiti, za kar pa je navadno potreben čas. Prav na to je mislil Edvard Kardelj-Krištof s splošno označbo 'sovražniki osvobodilne borbe slovenskega ljudstva'. Saj tisti, ki še ni sovražnik, a krha bojovno enotnost, lahko tudi postane pravi sovražnik. Toda Kardelj ima take ljudi še zmeraj za 'naše dobre partizane', ki velikokrat »mislijo, da so ime in znaki proletarske udarne brigade že dokaz, da ima ta brigada tudi drugačne cilje, kakor ostala partizanska vojska«.

S takšno razčlenbo smo že bliže pravim vzrokom, zakaj se je morala Tomšičeva preimenovati iz proletarske udarne v partizansko udarno brigado. Edvard Kardelj-Krištof, ki je imel odločilno besedo o vsaki stvari, je spoznal, da zaradi častnega imena 'proletarska', zaradi rdeče zastave in zaradi znakov srpa in kladiva ne kaže spravljati na kocko enotnosti med 'zavezniki' v Osvobodilni fronti. To med drugim* dokazuje tudi odlomek iz pisma, ki ga je 14. julija 1942 napisal Ivo Ribarju-Fisherju.

»Imeli smo že,« piše Edvard Kardelj, »nekatero precej ostre spopade znotraj OF (s krščanskimi socialisti), vendar smo doslej vse to zgladili in nadejam se, da bomo tudi v prihodnje. Toda nevarnost je tu in moramo biti zelo previdni. Precej težav nam je naredil odlok VŠ

* Glej opombo pod črto v knjigi Tomšičeva brigada 1, od str. 502 do 506!

o politkomisarskih znakih (srp in kladivo!), ker so to sprejeli, kakor da mi partizane pretvarjamo v partijsko vojsko. Mi smo to uredili in nosili bodo srp in kladivo (morda bodo nosili čez njiju še znak Triglav — grb OF) — toda menim, da bi bilo mnogo bolje, če bi nam VŠ pri tem dal proste roke, ker so pri nas razmere zares drugačne kot v drugih delih Jugoslavije. . .⁹¹

Po ustanovitvi 1. slovenske proletarske udarne brigade so se očitki nekaterih krščanskih socialistov še pomnožili, nasprotja pa so se povečevala. Zato je Kardelj 8. avgusta 1942 po Kominterni naslovil na Vrhovnega komandanta Josipa Broza-Tita radijsko brzojavko, ki se v uvodu glasi takole: »Zaradi posebnih prilik v Sloveniji in sodelovanja z drugimi političnimi skupinami, prosimo Vrhovni štab, da odobri politkomisarjem slov. partizanskih čet znotraj rdeče zvezde na oznakah činov nositi mesto srpa in kladiva znak Osvobodilne fronte. Zavezniki so sicer pristali tudi na srp in kladivo, smatramo pa, da je v interesu enotnosti OF, če sprejmemo znak OF za politkomisarje, čeprav so vsi politkomi brez razlike člani partije. . . V toku ofenzive smo organizirali 1. slovensko Proletarsko udarno brigado in smo z njo prešli v ofenzivo na slabejših točkah Italijanov, da bi dezorganizirali njihovo ofenzivo. . .«

S to brzojavko pa je Kardelj — kakor sam priznava — storil 'neko neumnost', zakaj po njej so bili na Kominterni še bolj prepričani o sektaštvu jugoslovanskih komunistov.* Že dan pozneje, se pravi 9. avgusta, je na Novi Breg prišla brzojavka, naslovljena na Valterja

* Da vsega vendarle ne gre pripisovati samo Kominterni, priča tudi pismo, ki ga je komandant Narodnoosvobodilne in prostovoljske vojske Jugoslavije Josip Broz-Tito 3. avgusta 1942 napisal Edvardu Kardelju (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, št. 11 na str 22).

»Varujte se sektaških odklonov, ki so v današnji fazi boja slovenskega naroda najnevarnejši! Vstaja slovenskega naroda je sedaj na vrhuncu. Pritisk okupatorja z vojnimi ofenzivami dosega vrh. In prav v tem času so sektaški odkloni najnevarnejši,« v uvodu naroča Tito, v naslednjem odstavku pa nadaljuje: »V vrstah Osvobodilne fronte se bo našlo nemalo omahljivih elementov, ki ne bodo vzdržali te preizkušnje in bodo poskušali poklekniti pred okupatorjem. Boj proti temu pojavu ne more biti uspešen s sodbami vojaških sodišč, temveč z intenzivnim političnim delom, razkrinkavanjem teh pojavov pred slovenskim ljudstvom in izolacijo takih elementov od ljudskih množic. . .« Tito potem prehaja na vprašanje vojaške ureditve na Slovenskem in pravi: »menimo, da je potrebno, da takoj ustanavljate narodnoosvobodilne udarne bataljone (ne proletarske), v katerih se bodo zbirali najbojevitejši, najbolj izkušeni in najbolj trdni partizani, ki se bodo pripravljali boriti v vsakem kraju, kamor jih boste poslali in kjer bo to potrebno.«

Josip Broz-Tito se je potemtakem že 3. avgusta 1942 izrekel proti proletarskim enotam na Slovenskem, torej tudi proti proletarski udarni brigadi, in si-

(Josipa Broza-Tita) in Birka (Edvarda Kardelja-Krištofa), ki »prepo-veduje ustanavljanje proletarskih brigad, zahteva, da opustimo ime 'proletarski' pri dosedanjih brigadah in nasploh, 'da prenehamo s podobnimi spodrseljaji, ki so voda na mlin sovražnikom naroda doma in v inozemstvu'. . .« Stvar je bila postavljena silno ostro in po tej brzjavki je Kardelj mislil, »da je nošnja srpa in kladiva sektaštvo ne le v Sloveniji, temveč tudi v vsej deželi. . .«⁹²

Na podlagi sprejete brzjavke je bila 10. avgusta 1942 nujna seja CK KPS. Na njej so sprejeli sklep, ki se začelja takole: »Vsebina brzjavke o ukinitvi imena 'Proletarska brigada' se vzame brez ugovora na znanje. Proletarska brigada se preimenuje v udarno partizansko brigado. Značko s srpom in kladivom na peterokraki zvezdi naj brigada nadomesti z značko in zastavo, predpisano za ostale partizanske oddelke, na rokave pa naj si borci sešijejo črki U. B. . .«

In tako se je zgodilo, da so morali proletarci celo na dan ustanovitve 3. udarnega bataljona (Jankovega) 12. avgusta 1942 trgati s pokri-val komaj dobro prišite rdeče zvezde s srpom in kladivom. V zameno so si šivali na rokave veliki črki U. B. iz rdečega blaga, kar pa jim ni potešilo bolečih občutkov in moreče negotovosti.”

Še huje je bilo pri četah 2. proletarskega udarnega in 3. proletarskega udarnega bataljona (Džemsovega). Borci teh čet so za neljubi ukaz izvedeli šele potem, ko so prišli na Rog reševat vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Pri 2. četi 2. bataljona se je to zgodilo

cer verjetno prav po zaslugi opisanih Kardeljevih misli. K enakemu sklepu vodita še dve listini. Prva je Titova brzjavka, ki jo je napisal 13. avgusta 1942 kot odgovor na že povzeto Kardeljevo brzjavko z dne 8. avgusta 1942. Le-ta se v prevodu glasi: »Značka OF je pravilna ne samo za politične, temveč tudi za vojaške voditelje v partizanski in prostovoljski vojski Slovenije. Vaša brigada naj se ne imenuje proletarska, če ni sestavljena izključno iz delavcev, marveč naj se imenuje 11. slovenska narodnoosvobodilna partizanska brigada (Vladimir Dedijer: Novi prilozi za biografiju Josipa Broza-Tita, Rijeka 1981, str. 1023) ...« Druga je objava v Biltenu štev. 17-18-19 (junij, julij, avgust, Zbornik II, Beograd 1949, str. 171), ki se glasi: »Po sklepu Vrhovnega štaba NOP in PV Jugoslavije ... je bila ustanovljena 11. slovenska narodnoosvobodilna partizanska udarna brigada.« V Vrhovnem štabu so namreč kot 11. brigado v Jugoslaviji vpisali Tomšičevo, čeprav te številke ni nosila ne prej in ne pozneje, temveč vedno samo slovensko, vendar to za našo razpravo ni niti malo pomembno. Tito je res odločil, naj se Tomšičeva brigada preimenuje iz proletarske v partizansko udarno brigado, kot pravilno navaja Ivan Maček-Matija (po beležki z dne 8. januarja 1979), toda to je naredil s pridržkom — »če ni sestavljena izključno iz delavcev« — in šele tri dni po tistem, ko je bilo že vse odločeno.

* Sklep je bil objavljen že v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 503 in 504, pa ga tukaj ne kaže ponavljati v celoti.

na Štalah 2. septembra, brž ko so dobili stik z nekaterimi člani Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

Namesto spodbudnih in tovariških besed, ki bi jih bilo treba izreči v zahvalo za neustrašenost in požrtvovalnost, so jim ukazali, da morajo s čepic potrgati rdeče zvezde s srpom in kladivom. To je povzročilo odločno negodovanje. Protestirali so in godrnjali. Politična razlaga ni razjasnila tega vprašanja. Borci so v odstranitvi znakov srpa in kladiva začutili bojazen, da se partizanstvo s tem oddaljuje od socialnega programa oziroma od proletarske revolucije. Zlasti ostre so bile debate na partijskih in skojevskih sestankih. Politični in partijski delavci so bili nemočni in navadnih borcev niso mogli prepričati. Prepričevanje, da je treba upoštevati mnenje Krištofa in drugih voditeljev, jih ni pomirilo. Nerazpoloženje proti temu ukazu je trajalo precej časa. Šele z razlago, da gre za začasno taktiko, ki ne pomeni, da odstopamo od programa za socialno in proletarsko revolucijo, češ da je treba takšno taktiko upoštevati, da ne bi z rdečo zastavo dražili bika, so se nasprotovanja umirila.⁹⁴

Bili so primeri, da so borci, vajeni krvi in prekaljeni od vsakršnih tegob vojskovanja, jokali, kakor da jih je kdo grdo opeharil, ali pa iskali utehe v kletvi.* Nekateri so se uprli in se ukazu niso hoteli pokoriti, pa so potem še vso dolgo vojno nosili rdečo petokrako zvezdo s srpom in kladivom. To je storil celo Alojz Založnik-Nikola in je bil zaradi te nepokorščine razrešen dolžnosti namestnika komandanta brigade. Kot je mogoče videti v prvi knjigi na strani 403, je svoj proletarski znak nosil še po kapitulaciji Italije. . .

Po vsem tem je treba zapisati samo še to, da odprava častnega imena proletarska iz slovenske partizanske ureditve ni nič prispevala k zgladitvi nasprotij v vrhu Osvobodilne fronte. Tiste, ki so se prištevali h krščanskim socialistom, a so bili bolj krščanski kot pa socialisti, so motili ugled in vodilna vloga komunistov, se pravi resnični in

* To ozračje je zvesto opisal Sergej Vošnjak v sestavku Udarec, ki je bil objavljen v Delu z dne 22. julija 1962, kjer pravi med drugim: »Hud udarec je bil to. Udarec v obraz. Kot krivda za nekaj, česar sploh ni bilo...« Omenja tudi nekega borca, ki je glede odprave častnega imena proletarska takole ugovarjal: »Tovariš komisar, tako učen, kot govoriš ti, jaz ne znam! Povedal bom tako, kot čutim. Veš, razlika med narodnoosvobodilno in proletarsko je velika. Če si na primer v odredu bolan, ležeš in se pozdraviš. V proletarski pa si niti sam ne priznaš, da si bolan. V proletarski ne poveš, da si lačen, niti da ti iz krvavih žuljev teče kri. Mar misliš, da bi Klančar streljal kar stoje, brez zaslona po Italijanih, ko so bili tako blizu, da bi ga lahko s pištolo položili, če ne bi bil iz proletarske. .. Povsod so dobri borci, a če prideš v proletarsko, moraš biti še boljši. . .« Politični komisar je bil razorožen. Da je partizane pomiril, je moral obljubiti, da bodo šli zvečer v napad na belogardiste kot proletarska brigada.

odločilni vpliv komunistov na razvoj slovenske partizanske vojske, zato se s preimenovanjem Tomšičeve brigade niso zadovoljili.

S težavami, ki jih je povzročala velika italijanska ofenziva, so se pri 'zaveznikih' krepile tudi skomine, da bi 'enakopravno odločali' o dogajanju v vojski. Na seji izvršnega odbora OF, ki je bila 29. in 30. septembra 1942 pri Podlipoglavu, »so zavezniki hoteli imeti svoje ljudi v štabu«. Kardelj in Kidrič sta zato morala sprejeti predlog krščanskih socialistov, da se v glavnem poveljstvu odpravi položaj namestnika političnega komisarja in namesto tega uvede trojka pomočnikov političnega komisarja, ki bi imela skupaj z Borisom Kidričem-Petrom nekakšno nadzorstvo nad političnim delom v vojski. V resnici je šlo za poskuse po delitvi politične oblasti v partizanski vojski. To pa niso bile več samo skomine, saj bi bilo takšno stanje lahko vse preveč nevarno za notranjo enotnost partizanstva. Postalo je očitno, da se spopadu znotraj OF ne bo mogoče izogniti. Bitko pa je bilo treba dobiti spodaj, v bazi, se pravi v plenumu Osvobodilne fronte in pa v organizacijah delavske enotnosti, kjer so pripadniki krščanskih socialistov že dolgo nastopali složno s komunisti. In prav zaradi tega sta Kardelj in Kidrič ilegalno odšla v Ljubljano, kjer sta dobila vso podporo. Samo tako je potem lahko zmagal duh 'dolomitske izjave', ki je Komunistični partiji Slovenije priznala takšno vodilno vlogo, kot si jo je bila do takrat že zagotovila med aktivisti in v vojski. . .⁹⁵

In izid za slovensko partizansko vojsko?

Za ves čas vojne je izgubila pravico do častnih nazivov proletarska, kar je njenemu bojnemu izročilu odvzelo veliko veljave. Tomšičeva brigada še ni bila preveč prizadeta, ker je svoj prvotni častni vzdevek po vojni dobila nazaj, huje prikrajšane so bile Gubčeva* Cankarjeva, Šercerjeva in morda še katera, ki so si tako čast resnično prislužile. . .

Ocene o izkušnjah in številčnem stanju

Dolgo in zapleteno snovanje Tomšičeve brigade vsekakor zahteva, da na kratko obnovimo pogloblitve mejnike v njenem nastajanju. Ti so: 16. julij 1942 — v vasi Cesta na Kočevskem se ustanovi 2. proletarski udarni bataljon, čez štiri dni, 20. julija — na Cesti se preosnu-

* S posebnim dnevnim poveljem je štab 1. ali Dolenjske operativne cone, ki ga je vodil Milovan Šaranović, Gubčevi brigadi podelil častni vzdevek proletarska, in sicer zaradi izkazanega množičnega heroizma ob uničenju fašistične postojanke v gradu Dob 27. decembra 1942. Toda bil je hudo ukorjen, Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske pa je razglasitev Gubčeve brigade za proletarsko razveljavilo (Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije, del VI, knjiga 5, dok. 5 na str. 16).

jeta 1. in 2. proletarski udarni bataljon, 7. avgusta — pri Žagi na Gorjancih iz 2. in 3. čete 2. proletarskega udarnega bataljona ter iz dveh čet Belokranjskega odreda in ene čete 3. ali Gorjanskega bataljona Krškega odreda nastaneta prenovljeni 2. in novi 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov), 12. avgusta — v kočevski vasi Cesta se iz Albino-ve, Gašperjeve in Efenkove čete ustanovi še en 3. udarni bataljon (Jankov), istega dne — 12. avgusta 1942 — pa se pri Žagi na Gorjancih 2. proletarski udarni bataljon in 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov) izpopolnita z 62 prekaljenimi borci in petimi puškomitraljezi dotedanjega Šiškovskega bataljona 2. grupe odredov.

Ustanavljanje in izpopolnjevanje 1. slovenske proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča se je torej zelo zavleklo. Trajalo je od 16. julija do 12. avgusta 1942 ali natanko sedemindvajset dni. Za to je bilo več vzrokov, in sicer: napačen račun o številu potrebnih prostovoljcev, ki naj bi jih prispevala vsaka četa 3. in 5. grupe odredov, slabe in počasne zveze, velika italijanska ofenziva, predvsem pa posamični izbor borcev za izpopolnitev 1. in ustanovitev 2. proletarskega udarnega bataljona, ki je bil dokaj zapleten. Tak izbor je povzročal precejšnje zamude, njegova slaba stran pa je bila tudi v tem, da se borci niso takoj urejali v čete in da se med sabo niso poznali, to pa pomeni, da niso bili takoj sposobni za bojne posege.

Po slabih izkušnjah v juliju je glavno poveljstvo tak posamični izbor opustilo in se vrnilo k načinu, ki ga je bil že za Dakijev 1. slovenski proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča predpisal dr. Aleš Bebler-Primož, glasil pa se je: izbere naj se najboljša četa, katere sestava naj se izboljša z izbranimi borci iz drugih čet. Tak izbor je imel mnoge prednosti: enote so bile hitro zbrane, čete so bile takoj sposobne za boj, v brigado so prinašale že pridobljene bojne izkušnje in bojno izročilo, komandirjem pa je bilo prizaneseno tudi z ljubosumjem, da ne bi izgubili najboljših borcev in najboljšega orožja, kar vse bi slabo vplivalo na moč in bojevitost njihovih čet ter tako njim samim prinašalo slab sloves.

Tak skupinski izbor je obveljal za 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov) na Gorjancih in za 3. udarni bataljon (Jankov) na Cesti (Glej skico št. 3 na strani 147!). Kot smo v prejšnjih poglavjih že lahko spoznali ali pa bomo še spoznali, sta oba ta dva bataljona takoj odri- nila v napad in se prav dobro izkazala.

Posamični izbor prostovoljcev je bil predvsem izraz želja, da bi bila Tomšičeva brigada proletarska ne le po imenu, marveč tudi po socialni sestavi in po notranji revolucionarni volji. Taka sestava je pokazala svojo veljavo pozneje; Tomšičeva je postala vzor notranje trdnosti in revolucionarne zavesti, prav to pa je bilo tudi pogoj za naraščanje bojevitosti.

Glavno poveljstvo je z enakimi hotenji in po podobnih merilih za Tomšičevo brigado izbiralo tudi poveljnike in politične komisarje. Po večini je šlo za predvojne člane in kandidate KPS ter za predvojne skojevce ali take, ki so to postali v letu 1941. Glede vojaških poveljnikov je celo nekoliko pretiravalo. Premalo je upoštevalo namreč spoznanje, da je za dobrega poveljnika potreben predvsem naravni dar za vodenje. Prav kmalu se je izkazalo, da ni imelo vselej srečne roke.

Zlasti za ustanovno obdobje je treba zapisati, da Tomšičeva brigada ni dobivala takih vojaških nalog, ki bi se skladale z njeno stvarno močjo, in da njen štab ni imel potrebne samostojnosti.⁹⁶ Odhod njenih prvih dveh proletarskih udarnih bataljonov z ogroženega Kočevskega Roga je imel potemtakem tudi ta dober nasledek, da se je rešila pretiranega varuštva. Žal pa je že ob napadu na Ratež izgubila Ivana Kaučiča-Nandeta Kovača in Stanka Semiča-Dakija Španca, dva člana brigadnega štaba, ki sta lahko največ prispevala k njeni nenehni napadalnosti in vojaški uspešnosti.

Urjenje v tem času je bilo prenapeto in preveč naravnano k mehaničnim vajam; te borcev niso privajale na spretnosti v boju, na težave nočnih pohodov in na natančno streljanje.⁹⁷ Pač pa so bile zelo poučne nekatere precej obsežne taktične vaje.

Za ustanovno obdobje Tomšičeve brigade je več kot zanimivo, da je imela od štirih kar dva tretja bataljona, in to: 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov), ustanovljen na Gorjancih, in 3. udarni bataljon (Jankov), ustanovljen na Cesti. To najbolj govori o počasnosti in nepopolnosti tedanjih kurirskih zvez, vendar je to le obrobno vprašanje. Napisati je treba vsaj nekaj zanesljivega o brigadnem številčnem stanju.

Edvard Kardelj je napisal dve številki: 200 ob začetku* in 500 ob koncu ustanavljanja, 12. avgusta 1942, vendar sta obe preveč zaokroženi, da bi lahko bili verjetni. Edini zanesljiv pisani vir je poročilo štaba 1. SPUB Toneta Tomšiča z dne 31. julija 1942, ki pravi: »Proti Oneku smo poslali cel 2. bataljon 90 mož. . .« Toda z besedico 'cel' sta mišljeni le dve četi, zakaj takoj za povzetim stavkom sledi tale pripis: »Kako je s četo, ki smo jo pustili na našem starem položaju, ali jo bode rabili vi, drugače jo pa vzamemo na naš sedanji položaj k rezer-

* To Kardeljevo pismo je nastalo 25. julija 1942, kar je mogoče ugotoviti po napovedi sestanka med slovenskim in hrvatskim CK, ki bi moral biti 26. julija, nikakor pa ne okoli 5. avgusta 1942, kot piše v naslovu dokumenta štev. 99 (Zborniku VI, knjiga 3 na str. 254). V tej listini je tudi naslednje zanimivo priznanje: »Sedanja italijanska ofenziva je tudi pokazala, da bi morali že prej organizirati svojo proletarsko brigado. V tem je naša slabost. Ustvarjamo jo šele zdaj. Šteje do zdaj 200 mož, ki se že borijo in ki bodo po vseh znakih sodeč opravičili svoj naziv (prav tam, str. 262). . . Zdaj bomo pohiteli, da bomo organizirali vsaj dve proletarski brigadi (prav tam, str. 263). . .«

vni četi. . .« Vemo, da ima ta pripis v mislih 1. četo 2. proletarskega udarnega bataljona, katere komandir je bil Albin Grajzer, to pa je bila zbirna in zaščitna četa, ki je — po pričevanju Jožeta Lepina-Risa — bila zelo močna in je štela 90 mož.⁹⁸

Na dan 31. julija 1942 je potemtakem 2. bataljon štel 180 mož. To pa se ujema s pričevanji Franca Plevnika-Voja, Antona Gregoriča-Jakca in Staneta Bizjaka-Koste Dobravca za 1. proletarski udarni bataljon. Franc Plevnik-Vojko je izjavil, da sta bila on in Vid Predalič-Krajc vključena v 1. četo 1. bataljona, »ki se je na Cesti pomnožil na 180 mož, četa 50 do 60 mož. . .« Anton Gregorič-Jakec pravi, da je 3. četa 1. bataljona štela 45 partizanov, od strojnic pa so imeli tri zbrojevke in en poltežki mitraljez, s katerim je streljal Franc Pakar-Vid, pripominja pa, da je bila 1. četa 1. bataljona mnogo močnejša. Stane Bizjak-Kosta pa navaja, da je brigada pri Žagi Rog, ko sta se bataljona 5. avgusta razšla, »štela okoli 420 ljudi. . .«⁹⁹

Če prednje številke seštejemo, dobimo zelo zanimivo število: 180 mož 1. bataljon, dve četi 2. bataljona 90 mož, 1. četa 2. bataljona 90 mož, skupaj 360 mož, to pa je za 60 ljudi manj od Bizjakove navedbe.

Na Gorjancih 7. avgusta 1942 sta pripeljala v brigado komandirja: Franc Črnugelj-Zorko 32 mož, Rafael Škrlič-Rafo 32 mož, 1. in 2. četa Gorjanskega bataljona pa sta prav tako prispevali 32 mož, potemtakem skupaj 96 mož, to pa se skoraj ujema z ohranjenim poročilom dr. Marjana Dermastie-Urbana Velikonje. Toda 12. avgusta je prišlo še 62 mož iz Šiškovskega bataljona, skupaj torej 158 partizanov. Izgube ob napadu na Ratež in ob napadu na belogardistični 'Štajerski bataljon' v Krški hosti so bile približno 30 mož, nekaj pa jih je odpadlo tudi drugače. Če samo te številke prištejemo k začetni vsoti 360, že s tem dobimo 518 mož, če pa jih prištejemo k vsoti 420, pa dobimo kar 578 borcev. Po izjavah Leopolda Kastelica-Filipa in Janeza Majnika-Džemsa sta 2. in 3. proletarski udarni bataljon (Džemsov) po 12. avgustu 1942 štela vsak po 120 mož, skupaj 240, če pa prištejemo tri čete 1. bataljona in 1. četo 2. bataljona, dobimo 500 mož.¹⁰⁰

Ostane nam še 3. udarni bataljon (Jankov). O njem vemo, da sta vanj prišli Efenkova četa s 30 do 40 ljudmi, Gašperjeva četa z 28 ljudmi, vod Prlekove čete s 15 ljudmi in Albinova četa z 90 ljudmi.* Ker je

* Med številčnim stanjem, ki ga je za ta bataljon 11. avgusta 1942 zapisal Franc Tavčar-Rok Sedlar, in gornjimi številkami je razlika za 53 mož, kar utegne pomeniti, da ena od treh čet do 11. avgusta še ni prišla na Cesto in je potemtakem Rok ni mogel upoštevati. K takemu sklepanju navaja pričevanje Rudija Knavs (po beležki z dne 10. decembra 1979), ki je izjavil, da je na Rogu ostalo obkoljenih »kakšnih 70« borcev 3. bataljona (Jankovega). Kot bomo kmalu spoznali, sta zunaj obroča ostali cela Efenkova četa in večji del Albino-ve čete, okroglo še 70 mož, 12 pa jih je 13. avgusta odšlo iz bataljona na Štajer-

bila Albinova četa že šteta, je treba od tega bataljona upoštevati le Efenkovo in Gašperjevo četo ter Kolenčev vod Prlekove čete, okroglo 78 mož, kar po ugotovljenem stanju na Gorjancih v prvem primeru znese 594, v drugem pa 656* partizanov.¹⁰¹

Po vseh naštetih dokazih je mogoče upravičeno trditi, da je I.SPUB Toneta Tomšiča na dan 12. avgusta 1942 štela od 596 do 656 ljudi. To pa je precej več od ocene Edvarda Kardelja in od nekaterih drugih dosedanjih ocen. . .

V tem sklepnem poglavju o ustanavljanju se ni mogoče ogniti brigadnemu preimenovanju. Po šestindvajsetih dneh od ustanovitve, II. avgusta 1942, je bila 1. slovenska proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča preimenovana v 1. partizansko udarno brigado Toneta Tomšiča. Ta ukrep je zbudil zelo mučen vtis in med borci povzročil nezadovoljstvo, ki se zlepa ni poleglo, to pa pomeni, da ni bil v skladu z uporniškimi in proletarskimi koreninami na Notranjskem, Kočevskem, Dolenjskem in v Beli krajini.

sko. Se pravi, da je 3. udarni bataljon (Jankov) ob ustanovitvi na Cesti štel približno 150 partizanov.

* Bolj verjetna je druga številka, kajti po kartoteki smo ugotovili 630 partizanov in partizank, ki so bili v Tomšičevi brigadi od ustanovitve (glej seznam v prilogi, kjer so natisnjeni polkrepko!). Od tega števila moramo odšteti deset prostovoljcev, ki so padli ali bili ranjeni na poti v brigado (v Traborski steni devet in Rezka Korpar v Jurjeviči), kljub temu pa jih ostane še vedno 620. Seveda pa je treba ob tem upoštevati, da vseh ni bilo mogoče ugotoviti.

Opombe o virih

¹ Tomšičeva brigada 1, str. 452, 453 in 462, in Anton Ožbolt: Dežela Petra Klepca, Ljubljana 1974, zlasti str. 267 in 268.

² Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, Ljubljana 1961, str. 38 in 39, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 23 na str. 60 in 61, dok. 11 na str. 36, dok. 27 na str. 70 ter dok. 57 na str. 133 in 134, ter Franci Strle: Partizanski volk samotar, Ljubljana 1975, str. 95, in Tomšičeva brigada 1, od str. 453 do 458.

³ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 34 na str. 88 in 89.

⁴ Zbornik VI, knjiga 1, dok. 5 na str. 27 in 28.

⁵ Zbornik VI, knjiga 2, dok. 59 na str. 150 in 151, Ivan Ferlež: Drugagrupa odredov inštajerski partizani, Ljubljana 1972, zlasti str. 226, 227 in 228, in Ivan Maček-Matija: Spomini, Ljubljana 1981 na str. 132.

⁶ Zbornik VI, knjiga 1, dok. 5 od str. 34 do 44, in knjiga 2, dok. 59 na str. 150, Zbornik II, knjiga 1, str. 131, 134, 135, 136 in 137, in Jože Brilej-Bolko Brezar po beležki z dne 8. aprila 1980.

⁷ Zbornik II, knjiga 1, str. 135, 136 in 137.

⁸ Zbornik VI, knjiga 2, dok. 56 na str. 138, dok. 61 na str. 251 in dok. 75 na str. 206, Ivan Ferlež, prav tam, zlasti str. 250 in 251, in Franci Strle: Tomšičeva brigada 1, str. 368.

⁹ Slovenski poročevalec št. 22 z dne 2. junija 1942 (ciklostirana izdaja), fasc. S 7/II v arhivu IZDG (Glej tudi knjigo Tomšičeva brigada 1, str. 373!).

¹⁰ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 297, in arhivsko gradivo, ki ga je leta 1982 izročil Ivan Maček-Matija zgodovinskemu arhivu CK ZKS (v nadaljevanju na novo odkrite listine).

¹¹ Pričevanje Jožeta Lepina-Risa iz leta 1971 (Franci Strle, prav tam, TV-15 št. 23 z dne 3. junija 1971, str. 9).

¹² Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 22 z dne 27. maja 1971, dopis štaba 3. grupe odredov z dne 8. julija 1942 (na novo odkrite listine) v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 55 na str. 130, štab ZDO št. 51/42 z dne 11. 7. 1942 in št. 52/42 z dne 12. 7. 1942 ter poročilo obveščevalca 3. bat. ZDO z dne 13. 7. 1942, fasc. 5/VI — a v arhivu IZDG.

¹³ Na novo odkrite listine v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 61 na str. 151, Ivan Jakič-Jerin po pričevanju iz leta 1971 (Glej Franci Strle: Notranjski odred in Tomšičeva brigada, TV-15 št. 22 z dne 27. maja 1971 str. 9!) in po beležki z dne 9. februarja 1978.

¹⁴ Edvard Kocbek: Tovarišija, Maribor 1967, str. 85, in France Lubej-Drežnje: Odločitve, Ljubljana 1980, str. 243.

¹⁵ Leopold Kastelic-Filip, pismo z dne 29. 7. 1974 in beležka o pogovoru z dne 17. junija 1981, in Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981.

¹⁶ Milan Guček: Jutri bo vse dobro, Ljubljana 1959, str. 68 in 69, Ivan Jakič-Jerin in Mica Šlandrova po ustnem pričevanju iz leta 1971 (Glej Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 22 in 23 z dne 27. maja in 3. junija 1971, str. 9, in »Proletarske enote na Slovenskem«, Borec 1972/8-9, str. 436!)

¹⁷ Leopold Kastelic-Filip in Vladimir Flerin-Lela, isto kot opomba št. 15, Ivan Pureber-Brico, Janez Potokar-Sokol, Ivan Hren-Dušan in Ivan Žibert-Gašper, isto kot v opombi pod črto, Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 14. julija 1981, Gojko Gornik-Iztok po beležki z dne 10. oktobra 1977 ter Franc Smrajc in Franc Murgelj-Lubče po historiatih borbe št. 69 in 57 (zasebne oznake pisca).

¹⁸ Ivan Jakič-Jerin, isto kot v opombi št. 16, in zapisnik o ogledu z dne 1. julija 1981, Niko Šilih-Boris Nikič po pričevanjih iz leta 1971 (Franci Strle, prav tam, TV-15 št. 23 z dne 3. junija 1971 na str. 9 in Borec 1972/8-9 na str. 436).

¹⁹ Spomini Mihaela Butare-Aleksa, prva stran (hrani avtor) in pripombe k prvi knjigi z dne 8. novembra 1979 ter Marjan Jager-Ris, ustni vir.

²⁰ Tone Zupančič-Silvo po beležki z dne 15. maja 1979 in na novo odkrita listina v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

²¹ Jože Brilej-Bolko po beležki z dne 8. aprila 1980, Stane Škrabar-Braškar, ustni vir in pripombe z dne 19. novembra 1983, in Jože Rus-Andrej po beležki z dne 12. decembra 1974.

²² Zbornik VI, knjiga 3, dok. 63 na str. 154, in Tomšičeva brigada 1, opomba na str. 487.

²³ Imenovanje komandantov in političnih komisarjev z dne 20. julija 1942 — na novo odkrita listina — v zgodovinskem arhivu CK ZKS, pričevanja Mice Šlandrove, Ivana Jakiča-Jerina, Nika Šiliha-Borisa Nikiča in Jožeta Lepina-Risa iz leta 1971 v že omenjenih sestavkih, TV-15 št. 23 z dne 3. junija 1971 na str. 9 in Borec 1972/8-9 na str. 440, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 79 na str. 198, Ivan Ferlež-Švejk, prav tam, Lojze Vršnik »Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra«, Prispevki I, Ljubljana 1960, zlasti str. 187 in 188, Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra 1977, Stane Bizjak-Kosta, prepis magnetofonskega posnetka z dne 6. avgusta 1974 na str. 1, Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. junija 1978, Bogomir Krenčič-Bogo, spomini z dne 7. junija 1974 na str. 2 ter 20 in 21, Franc Mikuž-Volk, pismo z dne 2. oktobra 1979, prepis naredbe št. 3 štaba I.SPUB Toneta Tomšiča z dne 24. julija 1942, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija 1978, Leopold Kastelic-Filip po beležki z dne 17. junija 1981 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

²⁴ Franc Plevnik-Vojko po beležki z dne 17. junija 1978, Tomšičeva brigada 1, str. 509 in 510, in Tomšičeva brigada 2, str. 88, 89 in 90.

²⁵ Leopold Kastelic-Filip, prav tam.

²⁶ Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974 in Leopold Kastelic-Filip, prav takrat.

²⁷ Mihael Butara-Aleks, spomini »Odhod v Tomšičevo brigado« na str. 6, in Leopold Kastelic-Filip, prav takrat.

²⁸ Pričevanja Nika Šiliha-Borisa Nikiča in Jožeta Lepina-Risa iz leta 1971 po že omenjenih zapisih Francija Strleta v TV-15 št. 22/1971 in v Borcu 1972/8-9 na str. 436 ter že omenjene nove listine v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

²⁹ Delovodnik 3. bataljona Miloša Zidanška Kočevskega odreda, fase. 5/III v arhivu IZDG, dopis štaba 3. grupe odredov z dne 8. julija 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 55 in 61, pričevanji Mice Šlandrove in Ivana Jakiča-Jerina iz leta 1971, že omenjeni sestavek v Borcu 1972/8-9 na str. 436, in prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, od str. 93 do 97.

³⁰ Fase. 5/II (eksibit) v arhivu IZDG.

³¹ Mica Šlandrova iz leta 1971, isto kot v opombi št. 29, Vid Drobnič-Bojc po beležki z dne 7. avgusta 1981, Jože Glavan-Cveto v nedatiranem pismu, prof. dr. Metod Mikuž, Pregled II na str. 96, Alojz Kovačič-Lipe po beležki z dne 29. maja 1978, Viktor Arhar-Puškin po beležki z dne 10. avgusta 1979, Alojz Uršič, historiat borbe št. 46, naredba štaba I.SPUB Toneta Tomšiča št. 3 z dne 24. julija 1942 in poročilo 3. čete 1. bat. Kočevskega odreda v rokopisu, fase. 5/II v arhivu IZDG, ter Jože Podržaj-Šimen, telefonično pojasnilo z dne 21. januarja 1982.

³² Na novo odkriti dopis štaba Dolomitskega odreda v zgodovinskem arhivu CK ZKS, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB, str. 164 in 165, podatki, ki jih je zbrala Marta Korpar iz Maribora, in Franci Strle po že omenjenih sestavkih v TV-15 1971/22 in Borec 1972/8-9 na str. 434, in sicer po seminarski nalogi prof. Antona Avsca.

³³ Franc Žnidaršič-Živko po beležki z dne 24. oktobra 1979 in izjavi ob ogledu z dne 29. maja 1981, Franc Mihelič-Kocelj po beležki z dne 15. junija ter Jože Ožbolt in Franjo Kreis-Karo po telefoničnih pojasnilih z dne 23. in 29. junija 1981 ter fase. 5/II v arhivu IZDG.

³⁴ Zapisnik o ogledu z dne 29. maja, telefonično pojasnilo Nežke Mule, poročene Ukmar, z dne 1. junija, Tone Hočvar-Crni po beležki z dne 9. junija 1981 in po napisanem govoru iz leta 1979 ter Anton Ožbolt: Dežela Petra Klepca, od str. 390 do 405.

³⁵ Anton Ožbolt, ista knjiga na str. 400.

³⁶ Isto kot opomba št. 35, Franjo Kreis-Karo »Medvedja jama«, TV-15 št. 36 z dne 14. septembra 1965, in »Zatišje po burji«, Borec 1966/3 od str. 243 do 247, in Franc Žnidaršič-Živko po beležki z dne 24. oktobra 1979.

³⁷ Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, od str. 92 do 112, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 78 na str. 195 in 196, in Anton Ožbolt, prav tam, str. 393.

³⁸ Anton Ožbolt, prav tam, str. 399 in 400, France Perovšek, prav tam, str. 3 in 4, Djuro Janič-Djoni, telefonično pojasnilo z dne 26. junija 1981, Bojan Polak-Stjenka, pojasnilo z dne 6. februarja 1982, dr. Tone Ferenc »Florjanova zapuščina v tujem arhivu«, Borec 1982/5 na str. 260, in Anton Prevec-Dimač »Italijanski napad na štab Kočevskega bataljona«, Glasilo Kovinoplastike Lož, letnik VI, št. 4 — julij 1971.

³⁹ Anton Ožbolt, ista knjiga, str. 398 in 399.

⁴⁰ France Kandare po beležki z dne 21. maja, Franc Urbič po zapisniku o ogledu z dne 29. maja, Franc Mihelič-Kocelj po beležki z dne 15. junija in Jože Ožbolt po beležki z dne 23. junija 1981, Franjo Kreis-Karo, ista sestavka, in Anton Ožbolt, ista knjiga, str. 398, 400 in 401.

⁴¹ Anton Ožbolt, ista knjiga, str. 401, ter Franc Žnidaršič-Živko, Franjo Kreis-Karo, Tone Hočev-
var-Crni, Franc Mihelič-Kocelj, France Kandare, Franc Urbič, Nežka Mule, poročena Ukmar, po že
omenjenih beležkah, poizvedbe na krajevnih uradih v Novi vasi in Loškem potoku, Milka Bratož, pismo
z dne 14. julija, Alfred Grobler-Mire, pismo z dne 2. avgusta 1981, več anonimnih obvestil in spominska
plošča v votlini Taborske stene.

⁴² Franjo Kreis-Karo, že omenjena sestavka, Franc Žnidaršič-Živko po beležki z dne 24. oktobra
1979, že omenjeni zapisnik o ogledu, govor Toneta Hočev-
var-Crnega in Anton Ožbolt, prav tam, str. 400
in 403.

⁴³ Franjo Kreis-Karo, Tone Hočev-
var-Crni in Anton Ožbolt ter Franc Mihelič-Kocelj, prav tam.

⁴⁴ Vse isto kot malo prej.

⁴⁵ Vse isto kot malo prej, Anton Prevec-Dimač in dr. Tone Ferenc po že omenjenih sestavkih ter
Jože Jakomin-Crni »V partizane«, Borec 1970/11 od str. 878 do 881.

⁴⁶ Jože Lepin-Ris po pričevanju iz leta 1971, že omenjeni sestavek Francija Strleta v Borcu
1972/8-9 na str. 441, in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 1 na str. 311.

⁴⁷ Imenovanje komandantov z dne 20. julija in poročilo Nandeta Kovača z dne 26. julija 1942 iz na
novo odkritih listin v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 84, 85 in 86,
inž. arh. Edo Mihevc po beležki z dne 28. maja 1982 in Stane Škrabar-Braškar, pismo z dne 20. januarja
1981, in it. fasc. 671/11 v arhivu IZDG.

⁴⁸ Edvard Podlogar »Spomini o odhodu turjaških fantov. . .« z dne 15. aprila 1967, arh. štev. 5669 v
zgodovinskem arhivu CK ZKS in Vladimir Kogoj-Lado po beležki z dne 22. februarja 1978.

⁴⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 2, Ljubljana 1964, opomba k dok. 133 na str. 378 in
dok. 132 na str. 367 in 368, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 68 na str. 178 in dok. 111 na str. 314, Zbornik V,
knjiga 5, dok. 76 na str. 299, in knjiga 7, dok. 24 na str. 113, in Ivan Lamovšek-Runo po beležki z dne
18. julija 1981.

⁵⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 2, št. 133 na str. 378 in 379.

⁵¹ Že omenjene na novo odkrite listine, Edvard Podlogar-Vili, prav tam, Leopold Kastelic-Filip po
že omenjeni beležki, Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 92, in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 1, str.
312 in 313.

⁵² Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 104, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 299 in 300, zade-
vno povelje v prepisu, arh. štev. 5118 in 5675 ter na novo odkrite listine v zgodovinskem arhivu CK ZKS
in Edvard Kocbek, isto, str. 93 in 94.

⁵³ Prof. dr. Metod Mikuž, ista knjiga, str. 104 in 105, in arh. štev. 5474 in 5475 v zgodovinskem ar-
hivu CK ZKS.

⁵⁴ Niko Šilih-Boris Nikič in Jože Lepin-Ris po pričevanjih iz leta 1971, že omenjena sestavka v
TV-15 1971/23 in v Borcu 1972/8-9 na str. 439, ter Leopold Kastelic-Filip po že omenjeni beležki.

⁵⁵ Arh. štev. 5674 in na novo odkrito povelje v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga
3, dok. 186 na str. 557, Janko Jarc: Partizanski Rog, str. 68, Radko Polič: Belokranjski odred, str. 253,
Leopold Kastelic-Filip, prav tam, in Izidor Kovaljev-Dore po beležki z 10. maja 1978.

⁵⁶ Arh. štev. 5672 in 5474 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Edvard Podlogar-Vili po izjavi iz leta
1977, Leopold Kastelic-Filip, prav tam, Anton Gregorič-Jakec, že omenjeni prepis na str. 7, in kartoteka
borcev Tomšičeve brigade.

⁵⁷ Fase. 5/II v arhivu IZDG, arh. štev. 5673, drugi spisi in poročilo iz na novo odkritih listin v zgo-
dovinskem arhivu CK ZKS ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 189 na str. 566.

⁵⁸ Leopold Kastelic-Filip, prav tam, fasc. 671/1 (poročilo z dne 2. avgusta 1942) in Stanko Se-
mič-Daki »Spomini. . .«, Borec 1950/9 na str. 203, in Najboljši so padli 2, str. 5.

⁵⁹ Fase. 5/II v arhivu IZDG, Edvard Kocbek, ista knjiga na str. 99, navodila za boj proti okupator-
jem štev. 47 z dne 2. avgusta 1942 in poročilo 1. bat. Kočevskega odreda z dne 7. avgusta 1942 iz na novo
odkritih listin v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁶⁰ Ivan Jakič-Jerin po beležki z dne 9. februarja 1978, inž. arh. Edo Mihevc po že omenjeni beležki
in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 101 na str. 269.

⁶¹ Franc Golobič-Oto po beležki z dne 27. maja 1978, Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55, Leo-
pold Kastelic-Filip, prav tam, arh. štev. 5673 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Jože Lepin-Ris po priče-
vanju iz leta 1971, že omenjena sestavka v TV-15 in v Borcu, ter spomini Mihaela Butare-Aleksa v roko-
pisu, str. 7.

⁶² Mihael Butara-Aleks, spomini, str. 8, 9 in 10, Leopold Kastelic-Filip, prav tam, str. 3, Jože Gla-
van-Cveto, pismo z dne 4. decembra 1967, Bogomir Krenčič-Bogo, spomini z dne 7. junija 1974, str. 3,
Franc Smrajc po historiatu borbe št. 69, NEZGODE 1940-1944 železniške direkcije Ljubljana, vpis 941,
in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 196 na str. 584.

⁶³ Leopold Kastelic-Filip, Mihael Butara-Aleks in Franc Smrajc, kot malo prej, ter Jožefa Boltez
iz Gabrja po zapisniku z dne 17. novembra 1978.

⁶⁴ Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. junija 1978, Marija Kržišnik-Sonja, ustni vir, An-
ton Gregorič-Jakec, isti prepis magnetofonskega zapisa, str. 8, Polde Marinšek-Mišo po beležki z dne

23. decembra 1977 in po zapisniku o ogledu z dne 6. aprila 1978, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 196 na str. 584.

⁶⁵ Stane Bizjak-Kosta, že omenjeni magnetofonski prepis, str. 3, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija in Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978, arh. štev. 5679 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Franc Murgelj-Lubče po zapisniku z dne 10. oktobra 1977 in historiatu borbe št. 57 ter Ivan Hren-Dušan po beležki z dne 3. junija 1978 in Jože Grmek-Jelen po beležki z dne 10. maja 1983.

⁶⁶ Arh. štev. 5133 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Beblerjev arhiv — fasc. I/II — f in Vesti, fasc. MVAC 110-A, štev. 59306, v arhivu IZDG ter inž. arh. Edo Mihevc po že omenjeni beležki.

⁶⁷ Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978, Stane Bizjak-Kosta, isti prepis, zapisi ustnih izjav Ivana Jakiča-Jerina in Staneta Bizjaka-Kosta v kronologiji I, str. 7 in 8, Ivana Ferleža-Švejka, vpis v knjigi NEZGODE 1940-1944, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 15. julija 1978 in Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 297 in 327.

⁶⁸ Arh. štev. 5133 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Franček Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 321, in Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978.

⁶⁹ Rafael Škrli-Rafo po beležki z dne 1. marca 1978, Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 6. in 9. januarja 1978 ter dodatnih pojasnilih z dne 17. februarja 1982, Viktor Cvelbar-Stane po pripombi z dne 30. maja 1983, Leopold Kastelic-Filip po isti beležki, str. 3, že omenjeni spomini Mihaela Butara-Aleksa na str. 11, arh. štev. 5673 in prepis dnevnika Nandeta Sedeja (spominsko gradivo) v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 101 na str. 269, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

⁷⁰ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 101 na str. 270, Janez Majnik-Džems, prepis magnetofonskega zapisa z dne 19. junija 1974, str. 4, Alojz Uršič po historiatu borbe št. 46, Rafael Škrli-Rafo, Mihael Butara-Aleks, Bogomir Krenčič-Bogo in Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pričevanjih.

⁷¹ Zapisnik o ogledu z dne 16. junija 1976 in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 28 na str. 77 in 78 ter dok. 149 na str. 455.

⁷² Zapisnik o ogledu kot malo prej, Janez Majnik-Džems, Miha Butara-Aleks, Bogomir Krenčič-Bogo in Leopold Kastelic-Filip, isto, Stanko Semič-Daki »Spomini. . Borec 1950/10 na str. 223, in Najboljši so padli 2, str. 11 in 12, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978, Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16 in Marija Kržišnik-Sonja, ustni vir.

⁷³ Stanko Semič-Daki in Karel Zupančič kot malo prej, Janez Kramarič po beležki z dne 18. novembra in Manek Fux po beležki z dne 21. septembra 1977, Alojz Uršič in Anton Drečnik kot malo prej, Alojz Stajner po beležki z dne 21. marca 1978, Rafael Škrli-Rafo kot malo prej, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija in Franc Škof po beležki z dne 12. julija 1978 ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116 na str. 327.

⁷⁴ Zapisnik o ogledu, Stanko Semič-Daki, Vid Drobnič-Bojc, Alojz Uršič, Anton Drečnik in Jože Glavan-Cveto kot malo prej, Alojz Uršič po beležki z dne 8. julija 1983, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977, Jože Podržaj-Šimen po beležki z dne 21. januarja 1982, kartoteka borcev Tomšičeve brigade in Ivo Pirkovič, fasc. la/VIII v arhivu IZDG.

⁷⁵ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 35 od str. 115 do 117, Ivan Zore-Jernej kot v opombi na isti strani, dr. Stanko Pirc-Lojze, Marjan Hočevnar in Janez Majnik-Džems po historiatih borbe, Mihael Butara-Aleks in Leopold Kastelic-Filip kot malo prej ter Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977.

⁷⁶ Fasc. 5/II v arhivu IZDG, Mihael Butara-Aleks, dr. Stanko Pirc-Lojze, Marjan Hočevnar, Janez Majnik-Džems in Franc Črnugelj-Zorko, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116 na str. 329.

⁷⁷ Lojze Vršnik »Pregled enot. . .« (deloma), Prispevki 1960/1 na str. 188, že omenjeni dnevnik Nandeta Sedeja ter Ivan Majnik-Džems, Franc Črnugelj-Zorko, Leopold Kastelic-Filip, Manek Fux in Rafael Škrli-Rafo kot malo prej, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977, Ludvik Kukavica-Papež po beležki z dne 24. novembra 1977, Rudi Vidergar-Brane, prepis magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1974, str. 1, Vilko Kos-Zoran, ustni vir, ter Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija in Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978.

⁷⁸ Niko Šilih-Boris Nikič po že omenjenem pričevanju iz leta 1971, prav tam, Vlado Oklešen-Klemen po že omenjeni beležki, arh. štev. 5668 in na novo odkrita listina v zgodovinskem arhivu CK ZKS, ter France Šporar-Franjo, Martin Jožef in Filip Tekavec-Gašper kot v opombi na ustreznih strani.

⁷⁹ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 300 in 301, Jože Snoj-Piki, prepis magnetofonskega zapisa iz septembra 1974 na str. 2, in Milan Remih, prepis enakega zapisa z dne 8. septembra 1976 na str. 4, Zbornik VI, knjiga 4, priloga 1 na str. 618, ter Jože Volk-Volčič, pripombe z dne 16. junija 1981 na str. 13, in inž. France Malešič, pojasnilo z dne 9. julija 1981.

⁸⁰ Arh. štev. 5633, 5677 in 5678 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁸¹ France Šporar-Franjo, Filip Tekavec-Gašper in Martin Jožef po že omenjenih beležkah, Janez Becele po beležki z dne 7. julija 1978, Matija Cvetan po beležki z dne 11. in Ignac Tratar-Nace po beležki z dne 15. avgusta 1981, Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca 1978 in po pismu z dne 30. marca 1982 ter Jože Snoj-Piki in Milan Remih po že omenjenih magnetofonskih prepisih.

⁸² Jože Lepin po že omenjenem pričevanju iz leta 1971, arh. štev. 5702 in 5703 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 318, in fasc. I/V — c v arhivu IZDG.

⁸³ Janez Žagar po beležki z dne 14. julija 1981 in Milan Remih po že omenjenem prepisu.

⁸⁴ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 107 na str. 284 in 285, pričevanje Jožeta Lepina-Risa iz leta 1971 po že omenjenih objavah v TV-15 in Borcu, Milan Remih, Jože Volk-Volčič in Janez Žagar, prav tam, ter arh. štev. 5144 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁸⁵ Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra 1977, Tine Mesojedec-Metod po beležki z dne 21. septembra 1981, Matija Cvetan, France Šporar-Franjo, Martin Jožef, Jože Volk-Volčič in Janez Žagar po že omenjenih beležkah, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 114 na str. 324, fasc. I/II — c v arhivu IZDG in Ivan Maček-Matija: Spomini na str. 156 in 157.

⁸⁶ Ivan Maček-Matija po beležki z dne 8. januarja 1979 in inž. Dušan Bravničar-Veljko Kočever, ustni vir, ter Janez Žagar, Janez Šušteršič-Žan, Jože Volk-Volčič in Milan Remih po že omenjenih pričevanjih.

⁸⁷ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 106 na str. 281, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, št. 28 na str. 52, 53, 54 in 55, knjiga Tomšičeva brigada 1 na str. 505 in 506 ter mapa TT/42 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁸⁸ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 106 na str. 281, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, Ljubljana 1966, št. 27 na str. 49, št. 28 na str. 52, 53 in 54 ter št. 29 na str. 55 in 56, ter arh. štev. 5137 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁸⁹ Dokumenti ljudske revolucije 3, št. 28 na str. 52, 53 in 54.

⁹⁰ Prav tam, št. 29 na str. 55 in 56.

⁹¹ Zbornik II, knjiga 5, dok. 29 na str. 80.

⁹² Kardeljeva brzojavka, arh. štev. 1525 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, št. 31 na str. 58.

⁹³ Tine Mesojedec-Metod po beležki z dne 21. septembra 1981 in Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55 na str. 2.

⁹⁴ Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 6. in 9. januarja 1978.

⁹⁵ Pismo Edvarda Kardelja Ivanu Mačku-Matiju z dne 1. oktobra 1942, fasc. I/II — 4 — c v arhivu IZDG, Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 190, 191 in 192, Lidija Šentjurs-Joža in Franc Kimovec-Žiga »Namesto uvoda«, Jesen 1942 — korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963.

⁹⁶ Ivan Jakič-Jerin po že omenjeni beležki.

⁹⁷ Stane Bizjak-Kosta po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa, str. 3.

⁹⁸ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 99 na str. 262 in dok. 107 na str. 285, arh. štev. 5673 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Jože Lepin-Ris po že omenjenem pričevanju iz leta 1971.

⁹⁹ Franc Plevnik-Vojko po beležki z dne 17. junija 1978, Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu, str. 5 in 6, ter Stane Bizjak-Kosta kot malo prej, str. 7.

¹⁰⁰ Franc Črnugelj-Zorko, Rafael Škrli-Rafo in Leopold Kastelic-Filip po že omenjenih beležkah, Viktor Cvelbar-Stane, pripombe po beležki z dne 30. maja 1983, Janez Majnik-Džems po že omenjenem prepisu in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 101 na str. 269 in dok. 116 na str. 329.

¹⁰¹ Franc Šporar-Franjo in Martin Jožef po že omenjenih beležkah ter Jože Snoj-Piki in Milan Remih po že omenjenih magnetofonskih prepisih.

BOJNI POSEGI ZOPER VELIKO ITALIJANSKO OFENZIVO IN ZA UBLAŽITEV NJENIH POSLEDIC

Temne nakane, ofenzivne faze in vojaške sile

Dobra dva meseca so potrebovali Italijani, da so zbrali dovolj sil, s katerimi so nameravali uničiti partizanstvo v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. Zavedali so se, da bodo morali odpreti pravo fronto, če bodo hoteli dobiti nazaj tisto, kar so izgubili aprila in maja. Pripravili so se zares temeljito. Celotna zamisel njihove ofenzive, natančno izdelani načrti, zbrane vojaške sile in že sam njen siloviti začetek so napovedovali le en izhod: popolno uničenje partizanstva in njegovega političnega zaledja, se pravi Osvobodilne fronte.¹

Zamisel italijanskega poveljstva je kazala takele namene:

1. Z neprepustnimi obkolutvami, skrbnim prečesavanjem gozdov in stekajočimi se gibanji napadajočih strelskih vrst zaplesti uporniške enote v frontalne spopade, razbiti jih in uničiti kar največ partizanske žive sile. Med partizane ter tudi med prebivalstvo zasejati malodušje, povzročiti pobege iz partizanskih vrst, vdaje upornikov, izdaje ali prestope partizanov k sovražniku.

2. S krvavim nasiljem nad podeželskim prebivalstvom in neusmiljenim 'čiščenjem' vasi od privržencev Osvobodilne fronte — pa tudi z odgoni partizanskih in sumljivih družin ter neodločenih, za boj sposobnih Slovencev v taborišča smrti — spodsekati korenine za preskrbovanje in obnavljanje zdesetkanih partizanskih enot.

3. S pomočjo župnišč, nazadnjaških in kapitulantskih krogov doseči ustanovitev protikomunističnih vaških straž ter si po tej poti pri-

* Izraz čiščenje v italijanskem vojaškem besednjaku ni pomenil nič drugega kot skupinsko ustrelitev, brez sodbe ali s sodbo po hitrem postopku. To izhaja iz njihovega ravnanja na Bloški planoti (Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, od str. 119 do 224), v Loški dolini in na Prezidanskem (Franci Strle, lastni spomini), pa tudi iz karabinjerskih poročil o streljanju ujetnikov v času od 14. do 23. avgusta 1942 v roških gozdovih (it. fasc. 922/V v arhivu IZDG). To velja tudi za operacije 'čiščenja' na Primorskem spomladi in poleti 1943, zlasti na Vojskarski planoti (dr. Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943, Ljubljana 1983, predvsem od str. 614 do 617).

dobiti primerno orodje za trajno pomiritev podjarmljenega naroda. Od vseh zločinskih nakan rimskih zavojevalcev je bila slednja najbolj podla, gnusna in nevarna, saj je — po mnenju generala Vitoria Ruggera — obetala Slovence tako naščuvati enega proti drugemu, »da se bodo med sabo sovražili še petdeset let.«² Toda to hkrati pomeni, da je vojaški obračun z nastajajočo belo gardo — za partizane sploh in za Tomšičevo brigado še posebej — postal temeljna nuja in pglavitni ukrep zoper nesrečne posledice velike italijanske ofenzive...

Velika italijanska ofenziva se je začela 16. julija in je trajala do 4. novembra 1942, vendar ji je sapa pošla že do 5. septembra. Med njo se je zvrstilo enajst operacijskih stopenj ali faz, ki jih velja označiti vsaj na kratko (Glej skico št. 4 na straneh 148 in 149!).

Prva faza je trajala od 16. do 19. julija, druga faza pa od 20. do 24. julija. Namerjeni sta bili proti bojnemu območju Krimskega odreda in proti hrvaškim partizanom med Lujzijano na jugu ter Čabranko in Kolpo na severu.

Najdaljša je bila tretja faza, saj je trajala celih trideset dni. Razdeljena je bila na dve etapi: v etapi A, ki je trajala od 24. julija do 13. avgusta, je zajela bojno območje Kočevskega odreda, v etapi B, ki je trajala od 14. do 23. avgusta, pa območje Kočevskega Roga.³

V naštetih treh fazah so delovale sile iz treh armadnih zborov. Glavnina sil je bila podrejena štabu 11. armadnega zbora, sestavljale pa so jo: divizija Granatieri di Sardegna — približno 20.000 mož, divizija Cacciatori delle Alpi — 15.721 mož, divizija Isonzo — 13.588 mož, divizija Macerata — 8722 mož, 11. skupina GaF (obmejne straže) — 8558 mož, dve legiji črnosrajčnikov — 1800 mož, štirje bataljoni M — 2800 mož, kraljevi karabinjerji — najmanj 1813 mož, obmejna fašistična milica — 753 mož in financarji — 1145 mož ter kraljeva kvestura, tajna policija, tankovske enote, ter letalstvo z eno bombniško in izvidniško eskadriljo, katerih številčna moč ni znana — torej vsega skupaj najmanj 74.900 mož. Iz 5. armadnega zbora je delovala bojna skupina generala Umberta Fabbrija (Čabranka-Kolpa) z desetimi bataljoni ali konjeniški divizionimi iz 5. skupine GaF, skupaj kakih 10.000 mož, iz 23. armadnega zbora, ki je zaprl nekdanjo mejo na Javornikih ter izvajal sunke z nekaj bataljoni, pa vsaj še 5000 mož. Se pravi: v času od 16. julija do 24. avgusta 1942 so imeli Italijani na voljo za obračun s partizani v Ljubljanski pokrajini najmanj 89.900 mož, s tem pa so si zagotovili skoraj petnajstkratno premoč.⁴

Četrta faza je trajala od 24. do 30. avgusta, gibala pa se je od Roga čez osrednjo Suho krajino proti izviru Krke in Grosupljemu. Peta je trajala od 31. avgusta do 5. septembra, zajela pa je ozek pas ozemlja med železniško progo Ljubljana-Trebnje in med razmejitveno črto z Nemci, nekako Besnica-Trebeljevo-Čatež. V teh dveh fazah so bile

italijanske sile že preutrujene in oslABLJENE. Odpadle so enote 5. in 23. armadnega zbora; z odštetimi izgubami je bilo na voljo le še 74.746 moŹ, sodelovalo pa je Źe 300 belogardistov, nemŹke enote z obmejne-ga obmoĉja ter 18. policijski polk gorskih lovcev, ki je Źtel vsaj 2627 moŹ* skupaj pribliŹno 4627 moŹ. Potemtakem je v peti ofenzivni fazi delovalo skupaj Źe vedno najmanj 79.673 moŹ.

S koncem pete ofenzivne faze, 5. septembra 1942, so iz sestave 11. armadnega zbora morali nujno oditi Źtirje bataljoni M — pribli-Źno 2800 moŹ — in divizija Granatieri di Sardegna — pribliŹno 20.000 moŹ — v sestavo 5. armadnega zbora, ki jih je potreboval za ofenzivo proti svobodnemu ozemlju v DreŹnici in Liki.⁵ Generalu Mariu Robot-tiju, komandantu 11. armadnega zbora, je tako za nadaljevanje ofen-zive ostalo le Źe 51.946 moŹ. Tako je mogel Źesto, sedmo, osmo, deve-to, deseto in enajsto ofenzivno fazo izvesti z oslABLJENIMI silami; na voljo je imel sprva le 57,8 odstotka, od 3. oktobra 1942 dalje pa 63,3 od-stotka tiste moĉi, s katero je lahko tako silovito razsajal v zaĉetku.

Te ofenzivne faze so se vrstile takole: Źesta od 12. do 22. septem-bra — zajela je Dolomite in veĉje obmoĉje Mirenske doline, sedma od 23. do 26. septembra — zajela je jugovzhodno obmoĉje roŹkih gozdov okoli Ribnika mimo Mirne gore do Koprivnika, osma od 29. septem-bra do 2. oktobra — zajela je Belo krajino, zahodno od ĉrte Semiĉ-Ĉr-nomelj-Zilje, deveta od 3. do 9. oktobra — zajela je Gorski kotar ob progi FuŹine-Delnice-Vrbovsko-Ogulin-Karlovac, deseta od 10. do 23. oktobra — zajela je jugovzhodno Koĉevsko, juŹno in vzhodno Belo krajino ter hrvaŹsko ozemlje na juŹni strani Kolpe ob srediŹni ĉrti Skrad-Srbske Moravice-Bosiljevo-Dolnje Stative — in enajsta od 29. oktobra do 4. novembra 1942 — udarila pa je nazadnje in zelo zvija-

* V knjigi Hermanna Franza: *Gebirgsjger der Polizei*, Bad Nauheim 1963, sicer ni nikjer podatka o Źtevilu tega polka v tem ĉasu, vendar mi ga je iz pri-log 1, 2, 3 in 4 pomagal izraĉunati dr. inŹ. Bogomir KoŹelj-BoŹo, ki nemŹko vo-jaŹsko ureditev natanĉno pozna. Ĉisto natanĉni pa so podatki o oboroŹitvi 18. policijskega polka gorskih lovcev. Med drugim je imel 114 puŹkomitralje-zov znamke zbrojevka, 64 teŹkih zbrojevok, 18 lahkih in 21 teŹkih minometov, 16 topov 75 mm in Źtiri samohodne topove, Źtiri poveljniŹka oklepna vozila in ĉeto tankov znamke Renault (Glej priloge na koncu knjige!). Na tem obmoĉju so stalno delovale naslednje nemŹke enote: dva odseka carinske straŹe s po-veljstvi v Źmartnem pri Litiji in v Radeĉah, ki sta Źtela po 80 straŹnikov, 72. rezervni policijski bataljon s tremi ĉetami (s 1. v KrŹkem, z 2. v Trbovljah in s 3. ĉeto v BreŹicah), rezervna policijska ĉeta 'Salzburg', nastanjena v Rade-ĉah, Źentjuriju, ŹentjanŹu in v Sevnici, 2. policijska ĉeta z nastanjeniŹi juŹno od KrŹkega, 1. oroŹniŹka motorizirana ĉeta v Trbovljah in Celju ter moĉan ver-maŹaftski bataljon 'Sud' s po eno ĉeto v Blanci, ŹentjanŹu, Buĉki in Veliki vasi (Ivan FerleŹ: *Druga grupa odredov in Źtajerski partizani* na str. 26, 261, 262, 263, 391 in 401).

čno še po Gorjancih. Med deveto, deseto in enajsto ofenzivno fazo so se sile 11. armadnega zbora spet nekoliko okrepile. V njegovo sestavo je prišla divizija Lombardia, ki je imela v Beli krajini dva polka ali približno 5000 mož.⁶

Za vsako ali vsaj za večino od naštetih faz je značilna vrsta usklajenih in zapletenih bojnih ukrepov: osamitev in popolna obkolitev posameznega partizanskega območja, topniška in letalska obdelava, vkopavanje strelskih vrst na doseženi črti in prečesavanje pravkar zavzetega zaledja, hkratni omejeni sunki na eno ali več drugih uporiških območij zaradi zavajanja ali nasilnega ogledništva, temeljito iskanje skladišč, skrivališč, bolnišnic in dodatno česanje gozdnih odsekov na podlagi tekočih izsledkov ali izdajstev, vrh tega pa še vrsto policijskih in zastraševalnih opravil, kot so množične ustrelitve, odgoni prebivalcev v sužnost, zasežbe blaga in hrane, ropanja, požiganja in druga barbarstva.¹

Naštete značilnosti so prišle še posebej do veljave v tretji fazi B od 14. do 23. avgusta 1942, ki je udarila po Kočevskem Rogu in je prizadela 3. udarni bataljon (Jankov), druge tri bataljone Tomšičeve brigade pa silno zaposlila. V četrti in peti fazi je ofenziva zajela le dve četi in pa čete 1. bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča, ki pa niso imele izgub. Pomembna je še sedma ofenzivna faza, v kateri pa se je Tomšičeva že enakovredno pomerila z Italijani. Osma je omembe vredna v tej knjigi le zaradi Filipovega voda, ki se ni mogel vrniti, temveč je moral ostati v sestavi 4. kordunske brigade.

Dodatno zlo: izdajalske vojaške enote

Pregovor pravi, da nobena nesreča ne pride sama. To še posebej velja za veliko italijansko ofenzivo, ki si je našla zaveznika v izdajalskih, krutih in zločinskih enotah slovenske kontrarevolucije. Ti izdajalci so bili posebno nevarni zategadelj, ker so se sprva izdajali za partizane, ker so uničevali partizansko politično zaledje, pa tudi zato, ker so predstavljali udarno in kadrovsko jedro za nadaljnji razvoj belogardizma. Za svoj morilski okoliš so izbrali kraje in gozdove pod Gorjanci, od koder so hoteli zločinsko delovanje širiti v najugodnejše smeri.

Zakrinkano belogardistično jedro pod Gorjanci je začelo nastajati 24. maja 1942, ko sta kapetan Janko Debeljak in kaplan Nande Babnik iz prikritega štaba v šmihelskem samostanu de Notre Dame zasnovala prvo četniško novačenje v okolici Novega mesta. Odziv je bil več kot klavrn. Ob prihodu na Potov vrh 28. maja je četniški odred štel komaj 37 ljudi, ki pa so se — ob nepričakovanem spopadu z Italijani — razbežali že po nekaj minutah.

Toda v četniških načrtih so Gorjanci imeli prednost, zato sta Debeljak in Babnik v Videm-Dobropolje h kaplanu Ivanu Lavrihu poslala zaupnega sla z ukazom, da mora četniški odred pod vodstvom poročnika Milana Kranjca od Starega gradu nad Čušperkoma nemudoma pohiteti na pomoč pod Gorjance. Kranjčev odred — štel je le 12 četnikov — je prve dni junija 1942 »sestradan prišel pod Gorjance« ter se utaboril v gozdu pri Šentjoštu med Stopićami in Novim mestom. Tu so se Kranjčevi četniki »oblekli v partizanske obleke in sprejeli vse formalnosti slovenskih partizanov«. Pri partizanskih ljudeh so širili pretkano laž, da »so 17. kombinirana štajerska četa ali Štajerski bataljon« ter pripovedovali, da so bili že na Štajerskem in da se bodo na Štajersko vrnili takoj, ko se bodo odpočili in okrepili. . .⁸

Vendar so se ti 'partizani' vedli drugače od prave ljudske vojske. Bili so skrivnostni, nezaupljivi in osorni, predvsem pa surovi. Hrano, živino in druge potrebščine so si jemali nasilno in brez plačila, v obliki kazenskih zasežb, ki so spominjale na prave rope. Take so bile zasežbe pri graščaku Fabjančiču v Ruperč vrhu, na Pogancih pri Gotni vasi in v gradu Struge ter pri mnogih kmetih, ki so bili podporniki partizanov. Te in take 'akcije' so delali 'pod firmo OF',⁹ s podlim namenom, da bi Osvobodilno fronto in partizane oblatili, poštene kmečke ljudi pa odvrnili od osvobodilnega boja in partizanov. Toda pri vsem tem je šlo šele za prvi, javni del strahotnega zločinskega početja.

Huje in grozotnejše je bilo tisto, kar so ti lažni partizani delali ponoči in na skrivaj. Gorje partizanu ali aktivistu OF, ki je osamljen zasedel v pošastno taborišče pri Šentjoštu ali v njegovo bližino! Z njim so opravili po pravilih in navodilih, ki sta jih napisala kapetan Janko Debeljak in kaplan Nande Babnik.

»Pazi na eventuelne patrole partizanov,« sta naročala 24. maja. »Izmikaj se borbi z njimi, a eventuelne njihove izvidnice likvidiraj tako, da ne bodo mogle obvestiti svojega glavnega logora o našem mestu bivanja. To pomeni: polovi jih, razoroži in imej pod stražo. Če ne gre drugače, kolji! Čuvaj mi municijo! Za take stvari je nož. Eventuelna trupla sleci, ker potrebujemo obleko, in zagrebi. ...« Še bolj zgoščeno in natančno pa 27. maja 1942: »Pri srečanjih s partizanskimi patrolami postopaj naglo in odločno: razoroži, a najbolje je, če jih s hladnim orožjem ubiješ v grmu. . .«¹⁰

Žrtve teh navodil in iz njih izvirajočega zločinskega početja so bili ljudje, ki so izpovedovali ali kako drugače izkazovali neomajno privrženost Osvobodilni fronti, pa naj je šlo za prave partizane, vaške odbornike, narodne zaščitnike ali za begunce pred Italijani. Lažnim partizanom so nasedli: Franc Rozenberger in Jože Zupančič iz Gotne vasi, Albin Šmajdek in Franc Mihelič iz Regerče vasi, Viktor Hajtnik

iz Novega mesta in še mnogi drugi, za katerimi je izginila vsakršna sled. Pod belogardističnimi noži je končalo osem partizanov Povšetovega voda in tudi sam vodnik Srečko Povše, čeprav se je delal, da želi prestopiti h 'kraljevi vojski'. Poleg teh so samo do 9. julija 1942 zaklali še 13 drugih partizanov.

Najstrahotnejša smrt je 16. junija 1942 pri Sv. Roku doletela štiri partizane, med njimi Zvoneta Runka-Pavleta, dijaka iz Ljubljane, in Franca Packa, predvojnega komunista in partizanskega obveščevalca iz Velikega Podloga na Krškem polju. Svojemu vodstvu v Ljubljani so se o umoru Franca Packa pohvalili takole: »Poveljnik je bil pravi galjot. Dvakratni udarec s puško po glavi ga ni podrl in je še hotel vreči ročno granato. Toda naš komandant mu je porinil bajonet v trebuh. Oni je še zarjovel: 'Tovariš, kaj delaš, jaz sem bil v Španiji, sem pravi komunist!' A naši: 'Zato te pa bom, hudič'. . .« Belogardistični klavec in Šinkarjev učenec Jože Mavec-Gliha pa je uboj Runka in Packa označil takole: ». . . K sreči sem imel velik in oster nož, dober za njune prsi in zdaj počivata dvesto korakov od cerkve proti polju pod suhimi vejami. . .«¹¹

Partizanski ljudje, še bolj pa sami partizani, ki so po kakem naključju prišli v taborišče 'Štajerskega bataljona' in se — po še bolj nenavadnem naključju — vrnili iz njega, so brž posumili, da niso imeli opraviti s praviimi borci za svobodo. Najprej se je posvetilo partizanu Tonetu Čukajni-Žanu, ki je pri 'Štajercih' opazil čelade in druge čudne navade.

»To niso partizani,« je zatrjeval svojim tovarišem. »Imajo denar, kvartajo, njihovi komandantje imajo kuhinjo zase. Okoli taborišča imajo bunkerje, šotore pa ukopane. . .« Komaj kaj drugače je menil Ivan Galič-Jovo, politični komisar Belokranjskega bataljona, ki ga pa 'Štajerci' niso pustili v taborišče. »Prišlo mi je na misel, da ti ljudje pri Št. Joštu sploh niso partizani. Zato sem brez odlašanja napisal poročilo. . . S poveljstva Belokranjskega odreda so odgovorili, da Štajerskega bataljona ne poznajo in da ga naj razorožimo,« je menil Galič.

Partizansko namero o razorožitvi je 10. julija 1942 'Štajercem' sporočil agent gestapa Milovan Zelen-Skala, ki se je bil že maja vrinil med gorjanske partizane. Ob prebegu k belogardistom je v taborišče pri Šentjoštu s prevaro zvabil partizana Alojza Čukajno-Džura. Tega so belogardisti takoj razorožili, čez noč privezali k drevesu in mu že izkopali grob. Toda Čukajna je belega stražarja ukanil, se rešil zavratne smrti in pred partizani docela razgalil belogardistične morilce.

Nadnje je 11. julija pohitel Ivan Majnik-Džems s 1. bataljonom Belokranjskega odreda. Spotoma je na Zajčjem vrhu presenetil belogardiste, ki so varovali ujetnike iz Povšetovega voda, enega belogardista pokončal in rešil enajst ujetih partizanov. Partizani so s tem dobili nove dokaze o svojih zahrbtnih sovražnikih. To je spoznala tudi

belogardistična kronistka Roza Uhanova-Silva, ki je za 11. julij zapisala v svoj dnevnik: »Danes popoldne je bil hud spopad med nami in partizani. So nas že pogruntali. . .«,¹²

V noči na 12. julij so partizani obkoljevali okolico Šentjošta. Ker je Gorjanski bataljon prišel prepozno, so beli četniki pobegnili čez železniško progo proti Dolenjskim Toplicam. Še naprej so se izdajali za partizane. To jim je omogočilo, da so se izognili obračunu z dvema četama Dolenjskega odreda, ki sta prežali v zasedi pri Drganjih selih. Ko so spoznali, kaj se jim obeta,* so belogardisti naglo zavili proti Potoku, po jezu pri Volavčah prešli na levi breg Krke in se utaborili v gozdiču pri gradu Zalog. Po novem gnusnem zločinu so se odondod premaknili v gozd med Temenico in cesto Prečna-Češča vas, to pa partizanom ni ostalo skrito.

Likova in Prlekova* četa Krškega odreda bi morali v noči na 17. julij belogardistično taborišče obkoliti in ga napasti s približno 400 možmi. Toda borci Likove čete so bili preveč besni in nestrpni, zato niso čakali noči. Proti večeru 16. julija 1942 je 45 partizanov pri Zalogu šlo čez Temenico in začelo v strelcih prodirati po travnati loki proti vzvišenemu robu gozda. Belogardisti so čakali skriti in so dobro merili. Zaradi vsega tega so dosegli svojo edino večjo zmago. Smrtno zadeli ali pa zabodli so 18 partizanov, enega ujeli, dva sta utonila v Temenici, nekaj pa je bilo ranjenih.

To je izdajalskim vojščakom dalo nekaj bojnega poleta, čeprav so bili zelo previdni. Brž po boju so se umaknili v gozd za Cegelnico pri Bršljinu, le kakih sto metrov stran od italijanskih utrd, kjer so počivali. Tu so se oskrbeli s strelivom, 18. julija popoldne pa odšli proti

* V Drganjih selih pri cerkveni lipi se je z belogardisti pogovarjal partizanski puškomitraljezec Jože Kmet-Grusov. Ta je prišel v rojstno vas z desetino borcev, ki pa so se razlezli po vasi, tako da je ostal osamljen. Dva izdajalca sta ga hotela prevariti in mu odvzeti zbrojevko, češ naj pokaže, kako je očiščena, toda Jože je bliskovito zaslutil, da nima opravka s pravimi partizani. Dragoce no orožje je takoj nameril vanju, češ da se je o takih rečeh pripravljen pogovarjati samo prek cevi svoje strojnice. Žal, je Grusov Jože še pred tem nehote povedal, da je njegova četa prišla s Kočevskega Roga, da bi v Petanskem gozdu napadle neko »farško bando, ki se izdaja za partizane«. Medtem sta se cerkveni lipi približala še dva 'Štajerca', šest pa jih je opazil za cerkvenim obzidjem. Ko so izdajalci rekli, da so tudi oni prišli preganjat tisto bando in ga vprašali, koliko partizanov je prišlo z Roga, se je Jože brž znašel in 'naivno' odvrnil: »Nas je osemsto, okoli tri tisoč pa je hrvaških, ki nastopajo proti Vrtom. ...« S temi besedami je rešil sebe in svoje tovariše. Kmalu za tem je videl, da je za cerkvijo čakalo še vsaj 30 belogardistov z dvema mulama, ki so se spustili proti Krki (Stane Erjavec, ustno z dne 13. januarja 1983).

* Četi sta se imenovali po partizanskih imenih njunih komandirjev, ki sta bila Drago Suhy-Liko in Jože Čonč-Prlek.

Mirni peči, kjer so prekoračili železniško progo Trebnje-Novno mesto, 19. julija pa so se utaborili v Jezeru pri Dolenji Dobravi. Dan pozneje so šli čez progo Trebnje-Mirna in prišli v vas Selo pri Kumpoljskem gradu. Spotoma, od Orkljevca prek Rodin do Velike Loke, so lovili narodne zaščitnike in jih pobijali. Toda za petami jim je bila Prlekova četa in že 22. julija so se pri Sevnici spet spopadli, na kar so se belogardisti umaknili proti Šentjuriju, a tudi tam niso imeli obstanka. Naveličali so se nenehnega beganja pred partizani in že 25. julija 1942 so odhiteli mimo Mokronoga, po Lakniški dolini in mimo Šmarjete ter se partizanom pri Kronovem izmuznili čez Krko. Novo taborišče so si izbrali v Krški hosti, torej prav v sosesčini Italijanov.¹³

Novo taborišče izdajalec je bilo zelo premišljeno izbrano. Dostope proti njemu je iz severozahoda oteževala dokaj široka in globoka Krka, iz jugovzhoda pa ovirala cesta Novo mesto-Šentjernej, ob kateri so imeli Italijani vrsto manjših postojank. Zlasti pomembno je bilo, da so Italijani svoje prikritke pomagače lahko vsak trenutek podprli z izdatnim zapornim ognjem topov in minometov. Taborišče je bilo namreč v zračni črti le borih pet kilometrov oddaljeno od Novega mesta.

Zaradi vsega tega so se 'Štajerci' v Krški hosti počutili dokaj varne. Kljub vsestranskemu in učinkovitemu italijanskemu varuštvu pa je taborišče v Krški hosti docela ustrezalo tudi navodilom četniškega vodstva iz Ljubljane, češ »naj Štajerski bataljon čim dlje ohrani videz ilegale nasproti Italijanom, tudi po začetku odkritih sovražnosti s partizani, da ne bi partizanom dajali v roke nevarnega propagandnega orožja. . .« Res je sicer, da se je 'Štajerski bataljon' po prihodu v Krško hosto nasproti prebivalstvu razglasil za 'Legijo smrti', svoje zveze z Italijani pa je še vedno skrbno prikrival. In prav zaradi tega je za svoja taborišča izbiral gozdove.¹⁴

Drugi vzrok, da so se belogardisti v Krški hosti počutili varne, je bil v tem, da so se bili številčno in oborožitveno že precej okrepili. Sprva je njihovo število raslo zelo počasi. Tako so 8. junija premogli le 24 mož, 9. julija 109 mož, 3. avgusta pa 140 mož. Toda na roko jim je šla velika italijanska ofenziva, ko se je bilo mogoče z vstopom v belogardo rešiti umiranja na Rabu, v Reniciju, Gonarsu in drugje, kar je bilo za novačenje kot nalašč. Po tej poti so se do 12. avgusta 1942 pomnožili na 212 mož. Italijani so jih kajpak oskrbovali z orožjem, strelivom, šotori in hrano. Samo 29. julija so jim izročili 30 pušk in dva puškomitraljeza.¹⁵

Partizani so kmalu zvedeli, kje je novo taborišče njihovih zakrinkanih sovražnikov. O tem so lahko sklepali po patroljnih spopadih in po nasilju nad prebivalstvom.

Po poročilih divizije Isonzo sta bila že 26. julija pri Blatnici od partizanskih bomb ranjena dva belogardista in sprejeta v italijansko vo-

jaško bolnišnico, 29. julija pa je 300 partizanov odrinilo izpod Gorjancev proti Ratežu, da bi napadli oddelek belogardistov na območju Smolenje vasi. Pri Cikavi je 1. avgusta padel en belogardist, 3. avgusta so partizani zasedli gozdnat hrib pri Žihovem selu, da bi napadli belogardistične položaje v tamkajšnjem predelu, 5. avgusta 1942 pa so partizani blizu vasi Krka smrtno zadeli dva belogardista.¹⁶

Pri Katarini Zagorc v Smolenji vasi so se trije legisti zglasili že 24. julija ponoči. Morala jim je pripraviti večerjo in dati še pet kilogramov slanine. Ob belem dnevu so v Smolenjo vas prišli 29. julija,

1. avgusta pa spet ponoči. Pri Zagorčevih so vzeli vrečo pšenice in zaklali najlepšega prašiča. Podobno so naredili tudi pri drugih vaščanih, zidarja Antona Mihelčiča pa so odpeljali s seboj, ga mučili in umorili. K Zagorčevim so prišli spet 4. avgusta, vzeli so si najlepšo telico in vrečo pšenice, k Nagelnovim v Smolenjo vas pa so prišli 7. avgusta in zahtevali kokoši, 9. avgusta zvečer so za zabavo hoteli dobiti Nagelnova dekleta, 12. avgusta 1942 pa so odpeljali očeta Jožeta Nagla in hčerko Jožefo. V taborišču so si belogardisti izdelali posebno napravo za mučenje. To je bila klada z jermeni, kamor so žrtve privezovali in jih natezali.¹⁷

Belogardisti lažnega 'Štajerskega bataljona' so se v Krški hosti počutili tako zelo varne in močne, da so se 10. avgusta 1942 zgodaj zjutraj — nekako 100 po številu — prepeljali s čolni čez Krko. Vdrli so na Trško goro, kjer so pretepali in ropali kmete ter jim po zidanih iz sodov spuščali vino. Toda tedaj je bil tam blizu 1. proletarski udarni bataljon, ki je belogardiste obkolil in napadel pri cerkvi na Trški gori. Jože Mede-Janez, borec tega bataljona Tomšičeve brigade, se dobro spominja, da so med obleganjem belim prišli na pomoč Italijani. To so takrat storili prvič in odkrito. Po italijanskih virih je dokazano, da je bil ta izpad že vnaprej usklajen s poveljstvom divizije Isonzo. Samo zato so se izdajalci iz obkolitve rešili, sicer bi jim bila trda predla.¹⁸

Opisano zločinsko delovanje in pohajkovanje prvega udarnega jedra slovenske kontrarevolucije je vsestransko in do onemoglosti zaposlilo nekatere partizanske enote, Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pa tudi odvrčalo od ukrepov za učinkovito ohromitev italijanskih ofenzivnih načrtov. . .

Nevera v obvestila in opozorila o sovražniku

Prvo natančnejše obvestilo o načrtih in pripravih za veliko italijansko ofenzivo je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet dobilo v pismu Edvarda Kardelj a-Krištof a z dne 30. junija 1942. Le-to se je opiralo na izsledke VOS, ki so bili potrjeni tudi z drugih strani. Po

teh vesteh je bilo tedaj v Ljubljanski pokrajini in na njenih robovih že »pripravljenih 5 divizij, a šesta je na Sušaku. Vseh teh 6 divizij ima namen 'počistiti' Lj. pokr. partizanov, požgati vasi in pobiti čimveč. . . , ostanek moških pa odpeljati s seboj v Italijo. . . Da je zares pojačano vojaštvo, to vidimo na vsakem koraku, razen tega je točno ugotovljeno, da se na področju Kočevja nekako že nahaja ena divizija, je zapisal Kardelj in dodal, da »pride še 200 oklopnih avtomobilov, 40 topov in 4 letalske eskadrilje. . .«

Kardelj je poudaril, da bi lahko bitko izgubili, če bi z omalovaževanjem gledali na te priprave. Toda tem popolnoma točnim vestem je pripisal vrsto nevernih pripomb in jim s tem odvzel skoraj vso vrednost. Na primer: »naglašam, da na te informacije ne prisežem, kajti naša OF se še vedno ni povzpela do nekih solidnejših virov za take informacije,« »sumim, da Italijani to namenoma pripovedujejo, da bi spravili ljudi v paniko«, »V vseh pripravah je torej velika porcija italijanskega napihovanja«, »po istih nezanesljivih informacijah, ki so celo lahko namerna laž« in »mislim, da nam ta ofenziva ne bo nevarna, če boste vzeli pravo taktiko.«¹⁹

Med partijsko konferenco na Cinku od 5. do 8. julija so vesti o italijanski ofenzivi začele prihajati tudi iz partizanskih enot in s terena. Očitno jih nihče ni resno jemal, saj poveljstva grup in odredov niso dobila nobenih opozoril in navodil, kako naj se na ofenzivo pripravijo. Toda 16. julija 1942 se je ofenziva proti Krimskemu odredu že začela. Komaj dva dni pozneje so imeli na Novem Bregu natančnejše načrte italijanskega poveljstva. Iz Ljubljane na Kamenjak v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet jih je na vso sapo prinesel inž. arhitekt Edo Mihevc-Dore Trdina.* »Ti načrti so tako velikega obsega, da moramo svoje protiukrepe nujno spraviti v sklad s temi odkritji. Načrti določajo več koncentričnih obročev okoli osvobojenega ozemlja,« je zapisal v svoj dnevnik Edvard Kocbek za 18. julij 1942.²⁰

Potemtakem je treba zapisati, da VOS v Ljubljani ni le poznala italijanske operativne zamisli, temveč je tudi ukrenila vse, da bi ta pomembna odkritja kar najhitreje in zanesljivo prišla v glavno poveljstvo. Na Novem Bregu so bila že 18. julija pred polnočjo, in to poldrugi dan pred začetkom druge ofenzivne faze, ki je še vedno obdelo-

* Inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina (po beležki z dne 28. maja 1982) trdi, da je podatke o načrtu za italijansko ofenzivo zbrala obveščevalna mreža, ki so jo sestavljali gradbeni tehniki na vseh ljubljanskih blokih, delno pa jih je Mihevc zbral prek vodilnega ideologa plavogardistov, nekdanjega tajnika banovinskega odbora JNS dr. Marjana Zajca, ki je imel kot nasprotnik OF do stop celo do samega Graziolija (Franček Saje, ista knjiga, str. 25, 29, 71, 192, 194, 195, 203, 216, 223, 245, 246, 486, 496-498, 531, 553, 555, 558, 561 in 565 ter Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah).

vala samo območje Mokrca. Za umik Kočevskega odreda, enot, ki so se zatekle na njegovo operativno območje, in ogroženih odbornikov po vaseh je bilo do 24. julija, ko se je začela tretja A faza, torej še dovolj časa, in Italijani bi bili udarili v prazno. Toda zgodilo se ni nič takega. Preverjeni in enkratni obveščevalni podatki ljubljanske VOS zaradi nepojasnjenih vzrokov niso bili izkoriščeni. Ukazano je bilo samo: napadati in še napadati, čeravno taka taktika ni ustrezala partizanom, temveč le Italijanom.

Po 24. juliju so v glavno poveljstvo prišla že tudi poročila iz partizanskih enot, ki so ofenzivo doživale in se prebile skozi italijanske zaporne črte. Ako podatkom VOS niso verjeli niti na začetku druge ofenzivne faze, bi jim bili lahko verjeli vsaj po začetku tretje, ker jih je razvoj ofenzive na Notranjskem že potrdil. Res je, da so bili 28. julija na Novem Bregu sprejeti stvarni sklepi, ki so velevali umik partizanske vojske, zalednih oporišč ter partizanskega vodstva z ogroženega Kočevskega Roga, toda 2. avgusta 1942 so jih odgodili z utemeljitvijo, »da Rog sam daje dovolj možnosti za elastično obrambo«.²¹

V Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet so bili še vedno prepričani, da v ofenzivi sodeluje le približno 30.000 sovražnikovih vojakov. Vrh tega so takoj nasledili govorice, da velikanske množice italijanske vojske, ki so se valile od Kočevja proti Kolpi in Beli krajini, odhajajo v Turčijo. Te govorice pa so Italijani širili namenoma. To pomeni, da so verjeli le tistim poročilom, ki so ustrezala njihovim željam, kot potrjuje Ivan Maček-Matija z iskrenim vzklikom: »Kako lahko je verjeti, kadar je novica prijetna!«

Na partizane ali partizanske komandante, ki so prihajali z Notranjskega z utemeljenimi opozorili, so gledali z nevero in nezaupanjem. Najmanj, kar so lahko doživeli, je bilo to, da so jih razglasili za panikarje ali za ljudi, ki jim je italijanska ofenziva načela živce. . ,²² Verjeli niso niti Bojanu Polaku-Stjenku, ki je bil po svoji neustrašivosti že takrat splošno znan.

Bojan Polak-Stjenka je bil komandant v štabu 3. grupe odredov. Ta štab se je zavestno odločil, ostati v obkolitvi na pobočjih Velike gore. To zategadelj, da z umikom ne bi zbujal preplaha med partizani po četah ali skupinah — te so dobile nalogo: prebiti se na že 'očiščena' območja — in pa zategadelj, da bi od blizu preučil sovražnikove prijeme. Sodil je, da mora glavno poveljstvo nemudoma obvestiti o poteku ofenzive na območju 3. grupe odredov, o partizanskih izgubah, o stanju čet po ofenzivi, o izkušnjah in o pogledih na nadaljnje etape te ofenzive in na zasnovo osvobodilnega boja na Notranjskem po njej. Odgovoriti je bilo treba na vprašanje, kako to, da se je Italijanom posrečilo zaplesti partizanske sile v tak in toliko časa trajajoč frontalni spopad, ki partizanom ni prinesel ne prednosti ne odločnega izida,

temveč neugoden umik, pojave pobegov in tudi sorazmerno preveč žrtev.

Takoj, ko je minilo najhujše, so se odpravili poročat: komandant Bojan Polak-Stjenka Knap in namestnik političnega komisarja 3. grupe odredov France Perovšek-Lado Krčan ter komandant Kočevskega odreda Jože Klanjšek-Vasja z manjšim oboroženim spremstvom. Čez greben Male gore in Polom so v Stari Log prispeli 11. avgusta 1942, na zaslišanje v glavno poveljstvo pa so bili sprejeti 12. avgusta.²³

Splošno podobo o poteku ofenzive na Notranjskem so orisali skupaj. Povedali so tudi mnenje o njenih nadaljnjih etapah in o ukrepih, ki bi jih bilo dobro sprejeti, da Suha krajina s Kočevskim Rogom ne bi doživela enake usode kot Notranjska. Stjenka je celo izrečno predlagal, naj bi se glavno poveljstvo in politično vodstvo z Roga čimprej premaknila, mogoče celo na Notranjsko, kjer je ofenziva že minila in zato tam ni več pričakovati večjih italijanskih koncentracij. Glede na potek ofenzive na Notranjskem je bilo očitno, da bo italijanska vojska, ki se je dozdevno umikala na Hrvaško, sklenila obroč za Kočevskim Rogom in od tam začela napadati. Stjenka, Lado in Vasja so menili, da je ofenziva na to območje tik pred durmi, da se tako rekoč že začinja, ker vsi zapaženi premiki ob robu osvobojenega ozemlja niso nič drugega kot zapiranje prvega obroča in zavzemanje izhodiščnih položajev za napad italijanske vojske.

Toda kazalo je, da Bojan Polak-Stjenka Knap, France Perovšek-Lado Krčan in Jože Klanjšek-Vasja Izanc nadrejenih niso prepričali. Nekateri ljudje, ki so sedeli tudi v glavnem poveljstvu, niso mogli razumeti, da je bil izid italijanske ofenzive na Notranjskem tako porazen zategadelj, ker je šlo za velikansko italijansko premoč in pa za izvirno zasnovano ofenzivno taktiko pri Italijanih, medtem ko so partizanske enote v začetku in sredi ofenzive ostale pri neustreznih taktiki, katere namen je bil: obdržati vsaj del, če ne že celotnega osvobojenega ozemlja.

Žal, pa se je zmota v glavnem poveljstvu krčevito zakoreninila; niso je mogli omajati niti najbolj pogumni, partiji do konca zvesti in prekaljeni partizani.* O njih so sodili, da so preveč pod vtisom ofenzive in s tem italijanske vojaške moči in da je zaradi tega tudi njihovo mnenje, kako dočakati ofenzivo v Suhi krajini in na Rogu bolj posledica živčne napetosti in izčrpanosti kot pa rezultat stvarne in dobro pretehtane razčlembे.²⁴

* Antetu Novaku, komandantu 1. bataljona Kočevskega odreda, je glavno poveljstvo pisмено odgovorilo, da je njegova sodba o možnostih za ofenzivo na Rog neumnost, češ da italijanske sile niso tolikšne, kot poroča on (Ante Novak po beležki z dne 29. aprila 1980).

Izkazalo se je tudi, da razburljivih novic ne kaže vselej prespati in šele potem o njih temeljito razmisliti. Kadar se sovražnik pripravlja na ofenzivo ali na kako njeno nadaljnjo etapo, je treba ukrepati brez odloga in počitka. Zgodilo se je, da je spoznanje v glavnem poveljstvu za umik s Kočevskega Roga nazadnje vendarle dozorelo, toda takrat je bilo prepozno.

Boj s fašističnimi bataljoni M pri Dvoru

Kako so si v glavnem poveljstvu razlagali vojskovanje s silno italijansko premočjo, najpopolneje kažejo nekatera ohranjena povelja, ki so nastala dan pred začetkom ofenzive na Kočevski Rog, to pa je bilo 13. avgusta 1942.

Tega dne so Italijani zasedali izhodiščne položaje za udar, ki bi se moral začeti dan pozneje. Najprej so prišla vznemirljiva poročila o vdoru bataljonov M (Mussolini) v Dolenjske Toplice ter proti Podturnu in Podhosti. Sledilo je povelje štabu 3. udarnega bataljona (Jankovega), ki se glasi: »Pošljite takoj 2 četi na Podstenice, ki bodo šle takoj v akcijo. . .!« Ukaz sta podpisala komandant Luka, za političnega komisarja pa Krištof. Četi sta takoj odšli na pot, vodil ju je kurir Franc Mlakar-Nane. Toda na poti sta bili komaj dve uri, ko je udarnike dohitel nov sel s takim-le ukazom: »Glede na spremenjeni položaj se vam pravec gibanja menja v toliko, da nemudoma krenete v štab ZDO na Smuki, kjer boste prejeli od tega štaba nadaljnja navodila za vaše gibanje. . .«²⁵

Dejstvom iz prejšnjega odstavka je treba dodati še dve pojasnili, in sicer: da je spremembo ukaza povzročilo poročilo o vdoru Italijanov na Dvor in da proti Smuki nista odšli le dve četi, temveč ves 3. udarni bataljon (Jankov),* na Cesti sta ostala le pratež in močnejši stražarski oddelek.

Efenkovo četo so prepeljali na tovarnjakih, na Cesti pa je pustila vso svojo opremo. Bataljon se je zbral in nastanil v Laščah nad Dvorom. Proti večeru je bil zbor. Razvrščene borce je pregledal sam komandant glavnega poveljstva Franc Leskošek-Luka. Posebno toplo je nagovoril tistih dvanajst prostovoljcev, ki so se priglasili za odhod prek Gorjancev na Kozjansko in ki so dotlej po večini pripadali Efenkovi četi. Od teh poznamo političnega komisarja Janeza Žagarja, vod-

* Proti Smuki kot pomoč za napad na Dvor je odšla tudi ena četa 1. bataljona Kočevskega odreda, ki se je dotlej zadrževala na Grintovcu pri Starem Bregu, toda kaže, da na Smuko ni prišla, ker se napada na Italijane pri Dvoru ni udeležila (Poročilo z dne 13. avgusta 1942, fasc. 5/II v arhivu IZDG, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 114 na str. 324).

nika Martina Šergana, politdelegata Franja Kastelica-Džona, puškomitraljezca Feliksa Herica, Viktorja Umeka, Janka Janca, Ludvika Kladivarja-Bibija in Alojza Mikliča iz 3. udarnega bataljona (Jankovega) Tomšičeve, Bogomirja Gaberca-Husa iz 3. čete 3. bataljona ZDO, Antona Teršeliča-Žagarja in Franca Avblja-Lojka iz 1. bataljona Kočevskega odreda ter kurirja 1. štajerskega bataljona Rudolfa Hohkrauta-Dolfa.²⁶ Proti vzhodu so odšli še isti večer.*

Obvestila o številčni moči in namerah Italijanov na Dvoru so bila pomanjkljiva, saj so v štabu ZDO menili, da je na Dvor prišlo le pet italijanskih tovarnjakov. Seveda je bila temu primerna tudi samozavest partizanov, ki so si obetali lahko zmago.

Partizanski poveljniki so naredili zelo domiselni načrt za napad: z nasprotni strani, od Vinkovega vrha in fašiste v hrbet naj bi napadli Efenkova četa in ena četa Krškega odreda, ki sta skupaj šteli 87 mož,

* To je bila četa dvajsetih izbranih partizanov z dvema puškomitraljezoma, ki je bila ustanovljena kot jedro za nastanek Kozjanskega odreda. Po začetku roške ofenzive je bila določena v predhodnico partizanskemu vodstvu. Pri Faberjevem križu, ko je vodstvena kolona 16. avgusta 1942 nekaj po pol noči zašla v italijansko zasedo, se ni umaknila s tem vodstvom, temveč se je prebila skozi obroč, zavila proti Dvoru, kjer je prešla Krko čez most, nato pa se povzpela na Ajdovec. Od tam je odšla čez progo na Hmeljnik, kjer se je priključila 1. četi 2. bataljona Krškega odreda. Pri tej četi se je zadrževala nekaj dni in šla 22. avgusta 1942 skupaj z njo napadat Zameško. Udeležila se je tudi mitinga v Škocjanu, ki je bil po tem napadu. Četa se je nat levem bregu Krke zadrževala še en dan, nato pa prešla Krko čez most v Dobrušni vasi in prišla k Mokremu polju pod Gorjance. Od tod je odšla v Vrhpolje, ki so ga italijanska letala bombardirala dan po njenem odhodu, in naprej proti vzhodnemu robu Gorjancev, kjer je prišla v stik s 4. hrvaško (kordunsko) brigado. Skupaj z njo se je premikala proti Samoboru. Hrvaški partizani so ji dodelili posebnega vodnika in neke noči okoli 20. septembra 1942 se je četa s čolnom prepeljala čez Savo na območju med Zaprešičem in Podsusedom, da bi predanila v vrbovju na levem bregu. Tam pa so jo sredi dneva napadli ustaši, nekaj borcev pobili in ujeli, četo razbili ter zasegli tudi oba puškomitraljeza. Glavnina pod vodstvom komandirja Branka, mesarja iz Škofje Loke, se je skozi nastalo hajko srečno prebila čez Sotlo na Kozjansko, vendar je na ozkem slemenu pri Mrzli planini zašla v dobro pripravljeno nemško zasedo, kjer je bila dokončno razbita. V Savinjsko dolino so se prebili samo komandir Branko, partizan Vuk in Martin Šergan, po drugi poti tudi Rudolf Hohkraut-Dolf, Franc Avbelj-Lojko na Kamniško, medtem ko so morali Bogomir Gaberc-Huso, Anton Teršelič-Žagar in Viktor Umek ter Franjo Kastelic-Džon po mnogih hajkah preplavati Savo in se vrniti na Dolenjsko (Anton Teršelič-Žagar po beležki z dne 30. septembra in Milan Uduč po pismu z dne 5. decembra 1983, anketna lista Bogomirja Gaberca-Husa in Rudolfa Hohkrauta-Dolfa v zgodovinskem arhivu CK ZKS, spomini Franca Avblja-Lojka, fasc. la/IV v arhivu IZDG, ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 42 na str. 138 in 139, dok. 35 na str. 116 in 117 ter dok. 68 na str. 198).

Predvojna komunista in proslavljena borca Efenkove čete – vodnik Martin Šergan od Sv. Jederti nad Laškim (levo), kije padel jeseni 1942 pri Latkovi vasi, in politdelegat Franjo Kastelic-Džon iz Trbovelj, ki je umrl po vojni

2. in 3. četa 3. udarnega bataljona (Jankovega) pa naj bi napadli od Stavče vasi in Lašč. Skupaj bi moralo v napadu sodelovati 209 ljudi, čete pa bi se morale Dvoru približati še po temi. Ob svitanju bi začele streljati pa tudi takoj jurišati (Glej skico št. 5 na str. 150!).²⁷

Efenkova četa se je na Laščah nad Dvorom razmestila po hišah za kratek počitek, sredi noči pa je odšla proti Stavči vasi in Brodu. Tam je po brvi prestopila Krko in nato še cesto Žužemberk-Dvor ter se začela vzpenjati proti Bukovici. Na izhodiščne položaje pod Vinkovim vrhom za sunek fašistom v hrbet je prišla pravočasno, toda tamkaj se je znašla osamljena: o četi Krškega odreda, ki bi se ji morala pridružiti, ni bilo ne duha ne sluha. To je bil prvi kratki stik pri uresničevanju načrta za napad. Ko se je zdnilo, pa se je tudi pokazalo, da je razdalja z Vinkovega vrha za učinkovit strelski ogenj prevelika. Ta razdalja se je potem le še povečevala, ker so bili fašisti z Dvora že odrinili proti Laščam. Na streljanje Efenkove čete se niso dosti ozirali; izdvojili so le močnejšo zaščitnico, vso moč pa so usmerili proti Albinovi in Slobodanovi četi.²⁸

Tudi Albinova in Slobodanova četa sta na izhodiščne položaje za napad prispeli še po temi. Albinova četa se je za napad razvrstila na desnem krilu. Prodirala je v ravni črti čez serpentine od Lašč nad

Dvorom proti vasi Podgozd. Težki mitraljez schwarzlose, s katerim je streljal Franc Lasič-Prlek in ki naj bi kril četni napad, je ostal z desne strani najnižjega cestnega zavoja. Od tod je bil lep pregled zlasti do vasi Podgozd. Od vznožja proti Jami in Podgozdu je bilo zemljišče golo, s posameznimi grmi in drevesi, z vrtačami in grobljami. Na levem krilu, pod Primožem in mimo kote 215 proti Jami, je napadala neka druga četa, menda iz ZDO.* Tamkaj je bil gozdni otok, ki je omogočal prikrit dostop do Jame. Na skrajnem levem krilu, iz gozda okoli kote 257 pri Stavči vasi, je proti Dvoru prodirala Slobodanova četa, ki je imela pred sabo skoraj prav tako goličavo kot Albinova.

Italijani so bili nastanjeni v vaseh Jama in Podgozd. Med hišami so se brezskrbno sprehajali in postavali. Medtem se jim je Albinova četa primikala v strelcih. Ko so borci — ob peti uri in trideset minut — prišli na razdaljo manj kot sto metrov, je Albin Grajzer ukazal: »Ploton!«

Zaprasketalo je kakor razpotegnjena salva. Šele tedaj so Italijani začeli iskati zaklone, odpora pa sprva ni bilo nobenega. Toda kmalu so se oglasile njihove težke brede in minometi. Mine so padale na gojsto in natančno; začel se je pravi pekel. Kmalu je začela odločno nastopati fašistična pehota. Šele tedaj so partizani spoznali, kakšno silo imajo pred sabo. Po eni uri boj na dostopih k Jami in Podgozdu se je zato morala Albinova četa umakniti. Nič bolje se ni godilo Slobodanovim borcem pri Stavči vasi. Sovražniki so tako odločno navalili nanje, da se je začel boj prsi ob prsi in da so se s fašisti lovili za nahrbtnike. Malo je manjkalo, da fašisti niso ujeli partizanke Majde Martelanc-Solze.²⁹

Z Vinkovega vrha se je sicer slišalo streljanje Efenkove čete, toda od tam do Jame in Podgozda je bilo več kot osemsto metrov daleč, zato so se fašisti za ta ogenj menili prav toliko kot za lanski sneg. Pravzaprav jih je ta ogenj le še podžigal, da so odločneje prodirali proti Laščam.

Med umikom je napadalce s težkim mitraljezom dobro kril Franc Lasič-Prlek. Albinova četa je po umiku zasedla položaje desno in levo od cestnih ovinkov pod Laščami, 3. četa pa položaje po spodnjem pobočju Primoža nad cesto. Obe sta se pripravili na trdovraten odpor. Tamkaj sta se borcem 3. udarnega bataljona (Jankovega) pridružila še brata Anton Križman-Grča in Ivan Križman s puškomitraljezoma.

* Po izjavi Ivana Černeta-Janka z dne 25. junija 1981 je mogoče sklepati, da je to bila 1. četa (Joštova) 3. bataljona ZDO, ker pravi, da sta udarni četi pod poveljstvom Antona Marincija-Janka prišli na pomoč Joštovemu bataljonu, bataljona s takim imenom pa tiste čase ni bilo, temveč je bila le Joštova četa. Da se je tedaj pod Joštom zares bojevala 1. četa 3. bataljona ZDO, se dobro spominja tudi njen takratni komandir Franc Smrke-Još.

V boju z bataljoni M pri Dvoru je padel Felix Smrekar iz Zagorice pri Dobrniču (desno), malo pozneje na Kočevskem Rogu pa še Alojz Korelc-Milan iz Gorenje vasi pri Dobrniču (levo)

S svojim junaškim vedenjem sta udarnike spodbujala k žilavemu in neustrašenemu boju, ki se je vlekel brez konca.

Fašisti so pritiskali kakor obsedeni. Na branilce so se usipali roji svinčenk in osredotočeni udari min. Kjerkoli so začutili partizane, tam je šlo grmovje v trske.

Že sredi dopoldneva je postalo očitno, da fašistov ne bo mogoče zadržati. Anton Marincelj-Janko, komandant 3. udarnega bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča, je o tem napisal poročilo za glavno poveljstvo. Tinetu Mesojedcu-Metodu je izročil svojega konja in mu ukazal, naj s pismom v galopu odjezdi na Novi Breg, ker je zadeva nujna in nadvse pomembna. Metod je takoj ubogal in konja neusmiljeno pogнал. Toda ko ga je prepotena žival zanesla na Cinkarsko cesto, so bili tam že Italijani. Le malo je manjkalo, da ga niso zgrabili. Konj je bil izgubljen, Metod pa se je moral na Novi Breg podvzati peš. Ukaz je izvršil in sporočilo oddal v prave roke, toda h komandantu Janku v Tomšičevo brigado se ni mogel vrniti nikoli več, ker je bil že 17. avgusta 1942 hudo ranjen.³⁰

Tudi Martin Kos-Martinov, komandant ZDO, je spoznal, da 2. in 3. četa 3. udarnega bataljona (Jankovega) in 1. četa 3. bataljona ZDO ne bodo mogle zadržati fašističnih bataljonov. Postalo je očitno, da nameravajo po vsej sili zasesti Lašče in Smuko. Upal pa je, da bi bilo Italijane vendarle mogoče zadržati, če bi na pomoč dobil še en bata-

ljon. Ker se je v ognjeni vihri pod Primožem znašel tudi komandant Kočevskega odreda Jože Klanjšek-Vasja, je lahko hitro dobil njegovo zagotovilo, da bi k Laščam nad Dvorom pritegnil še ves 1. bataljon Kočevskega odreda. Toda tak premik je moralo odobriti glavno poveljstvo. . .

Boj na dostopih od Dvora proti Laščam je postajal vse bolj srdit. Vso težo italijanskega pritiska pa je morala vzdržati Albinova četa. Njeni borci so se junaško upirali, ne glede na žrtve, ki so jih povzročali zlasti naleti min. Med prvimi sta jo skupila borca Anton Kukman-Žorž in France Šporar-Franjo, poleg njiju pa so bili tam ranjeni še štirje borci, ki jim imen in priimkov ni bilo mogoče ugotoviti.

Tomšičevi udarniki so vzdržali nekako do štirinajste ure. Tedaj pa so se Albinovi četi nenadoma prikradli za hrbet tisti fašisti, ki so bili prodrli na greben Pečke in na Gorenjo Toplo reber iz Dolenjskih Toplic in Podhoste.* Najprej so vdrli v Lašče, ki jih je zajel rdeči petelin in od koder se je začel valiti dim. Obenem so partizanske bojne vrste razpolovili z udarom v obliki klina. Na položajih je nastal silen bojni metež. Ta je bil usoden za Feliksa Smrekarja iz Zagorice pri Dobrniču; obležal je smrtno zadet. . .

Sicer pa so se borci iz navzkrižnega ognja kar spretno izmotavali, čeprav so se morali umikati v različne smeri. Risov vod in mitralješki oddelek Albinove čete ter vsa Slobodanova četa, skupaj kakih 70 mož, so se umaknili proti Smuki. Tam jih je za boj vnovič uredil priljubljeni komandant Anton Marincelj-Janko, nato pa jih v skladu z ukazom glavnega poveljstva odpeljal v strnjene gozdove Kočevskega Roga. Komandir Albin Grajzer je ubral drugačno, bolj izvirno in čisto samostojno pot. Glavnino svoje čete — skupaj 24 mož — je izvlekel po severnem pobočju Primoža proti Gradencu, nato pa se umaknil v Ambrus.³¹

Tako je bil 14. avgust 1942 usoden za nadaljnji obstoj 3. udarnega bataljona (Jankovega). Po hudem boju z velikansko fašistično premočjo pri Dvoru je ostal razbit na več delov. Efenkova četa je ostala na Vinkovem vrhu z druge strani Krke še dva dni in zaman poskušala dobiti zvezo z bataljonskim štabom. Glavnina Albinove čete, kot že omenjeno, se je umaknila v Ambrus. Na Cesti sta ostala bataljonski pratež in močnejši stražarski oddelek. Te borce je potreboval intendant glavnega poveljstva Jože Draksler-Povh, da bi zavarovali izpraznitev skladišč, zato jih je z raznimi izgovori odvrčal od priključitve k bataljonski glavnini. Le-ta je pod vodstvom komandanta Antona Ma-

* Italijani so poročali, da so na tej poti ujeli osem upornikov s sedmimi puškami, vendar ni najti nobenih dokazov, da bi kateri izmed njih pripadal Tomšičevi brigadi (Italijanski fasc. 895 zaupno v arhivu IZDG).

rincelja-Janka in političnega komisarja Franca Tavčar j a-Roka predstavljala edino večje, bojno urejeno jedro.³²

Najbolj usodno za 3. udarni bataljon (Jankov) je bilo pa to, da se je znašel v obkoljenih roških gozdovih, kamor so prodirale velike trume italijanskega vojaštva, in da je bil odvisen od ukazov glavnega poveljstva, ki so mu jemali možnost za samostojno odločanje o preboju iz obkolitve. . .

Obračun z lažnimi partizani v Krški hosti

Istega dne — 14. avgusta 1942 — in ob istem času se je Tomšičeva brigada spustila v še en hud spopad, ki po srditosti ni prav nič zaostajal za bojem z bataljoni M pri Dvoru. Nasprotno, bil je celo silovitejši, predvsem pa bolj krvav. Šlo je za prvi veliki obračun z belogardističnimi zločinci pod Gorjanci, ki so se skrivali pod zvito krinko skrivnostnega 'partizanskega Štajerskega bataljona'. Ta napad je brigadno vodstvo na Gorjancih skrbno načrtovalo in dolgo pripravljalo. Skupaj z napadom na Ratež je bil načrtovan kot ena izmed akcij za odtegnitev italijanske pozornosti od roških gozdov, žal, pa k temu ni nič pripomogel, ker se je začel na isti dan kakor italijanska ofenzivna faza na Kočevski Rog.

Lažni partizani pod Gorjanci so se bili 25. julija utaborili v Krški hosti, slab kilometer severno od Smolenje vasi, takoj za robom ozkega in nekoliko nad polja dvignjenega gozdnega jezika, ki je bil od juga, zahoda in severa obdan s polji in košenicami, od vzhoda pa predeljen s težko prehodnim gozdnim žlebom ter tako ločen od večjih, strnjenih gozdnih površin* To je po eni strani ponujalo natančen pregled nad okolico, po drugi strani pa tudi omogočalo uspešno obrambo ob morebitnem napadu. Ugodno naravno lego so belogardisti izboljšali s podkopanimi šotori in taborišče obdali z okopi, prirejenimi za

* Večina udeležencev si je ta boj zapomnila kot napad na belogardistični 'Štajerski bataljon' pri Sv. Ani blizu Novega mesta, kar sta povzela tudi Franček Saje na str. 322 in prof. dr. Metod Mikuž na str. 352 že omenjenih knjig pa tudi Zbornik VI, knjiga 3, v opombi k dokumentu 116 na str. 328. Toda Sv. Ana je v jugozahodni smeri kar dobra dva kilometra oddaljena od še vedno zaznavnih belogardističnih okopov v Krški hosti. Vrh tega je prava lega taborišča jasno očrtana tudi v italijanskem poročilu, ki ga navaja celo Saje sam, ko pravi, da so partizani oddelek MVAC napadli »v gozdnatem predelu med Žihovim selom, Blatnico in Krko«. Taborišče 'Legije smrti' je bilo najbližje vzhodnemu obronku vasi Krka, do koder je bilo največ 600 metrov, Smolenji vasi na jugu pa vsaj za polovico bližje kot Sv. Ani. Zatorej je ta boj mogoče edino ustrezno označiti kot napad na taborišče v Krški hosti (Zapisnik o ogledu z dne 15. junija 1976 in Katarina Zagorc, Kronika vasi Smolenja vas z dne 20. decembra 1945).

krožno obrambo. Tam, kjer je utrdbe obdajal gozd, so pred okope porli drevesa, vmes pa razpeli bodečo žico. Prepričani so bili, da taborišča ni mogoče zavzeti.³³

Kje približno so se belogardisti utaborili, je bilo mogoče sklepati tudi po tem, ker so njihove straže kmetom preprečevale dostop v Krško hosto. Kajpak, vse to je bilo za uspešen napad premalo. Belogardistično taborišče si je bilo treba ogledati od blizu.

To tvegano nalogo je prevzel partizan Jože Jerman iz Krškega odreda* Hlače si je zavihal do kolen, se sezul in slekel suknjič, da je bil videti kot ubožen pastir. Izmisli si je tudi primerno in verjetno zgodbo. Da služi pod Trško goro za hlapca in bi si rad popravil kolo, nima pa gum. Izvedel je, da jih ima nekdo v Smolenji vasi ali Malem Slatniku, in tako se je podal na pot. Partizanski oglednik je v sami srajci, bos in golglav prebredel Krko in začel povprek po gozdu iskati stezo proti vasem na drugi strani Krške hoste. Tako je 'pomotoma' zašel do belogardističnih okopov in v njihovo taborišče. Tamkaj je moral prestati navzkrižno zasliševanje komandanta Dobrivoja Vasiljeviča in kaplana Antona Šinkarja. Imel je srečo, da sta nasedla njegovi izmišljeni zgodbi in ga izpustila z opozorilom, naj več ne hodi v ta gozd.³⁴

Ker se je bil vdor čez Krko na Trško goro posrečil vsaj delno, je to belogardiste navdalo še s trdnejšim prepričanjem, da jim nihče nič ne more. Toda tedaj se je na Gorjancih že ostrilo kopje. . .

Napad na lažne partizane v Krški hosti je bil za tiste čase vzorno pripravljen. Kje približno se nahaja sovražnik, koliko šteje, kako je oborožen in utrjen, je bilo razloženo ne samo komandirjem, temveč tudi navadnim borcem. Povedali so jim tudi, kako se bo ta sovražnik vedel med bojem, da bodo belogardisti skušali partizane premotiti z raznimi znaki in klici, da bo boj potekal v gozdu, kjer so hitra bojna srečanja težka in podobno. Tudi tokrat, kakor pred napadom na Ratež, je vojaški inštruktor dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja na neka vrata z ogljem narisal lego belogardističnega taborišča in tako nazorno prikazal celoten položaj, natančno označil smeri prodiranja vsaki četi, vodu ali trojki, zaznamoval položaje in pojasnil pomožne naloge enot iz Krškega in Belokranjskega odreda, določil poveljniški položaj, previjališče, smer umika in podobno.³⁵

* Jože Jerman je kmalu za tem postal borec Tomšičeve brigade, daleč znan po svoji izredni hrabrosti in iznajdljivosti. Že 28. junija 1943 je bil imenovan za komandanta njenega 4. bataljona, 23. septembra istega leta pa za namestnika komandanta 13. SNOB Loške (poznejše Bračičeve brigade). Padel je 24. februarja 1944 pri Rastokah kot namestnik komandanta Šercerjeve brigade (Mihael Butara-Aleks, ustni vir).

Ta napad je bil zamišljen kot nalet iz strelske razvrstitve, ki naj bi se razvil v obliki klešč. Pri tem naj bi poglobitno udarno vlogo imele mitralješke in bombaške trojke, ki bi morale utrjeno taborišče lažnega 'Štajerskega bataljona' nezadržno pregaziti, belogardiste pa pognati čez Krko pri Mačkovcu, kjer jih je v zasedi čakala ena četa Krškega odreda s težkim mitraljezom. Ker je bilo računati, da bodo Italijani napadalcem zaprli pot za vrnitev, se napadajoče enote po opravljeni nalogi ne bi vračale na Gorjance, temveč bi prešle Krko in se nastanile v Žalovičah.

Na uspeh je bilo računati le ob presenečenju: po eni strani s slepilnim napadom na Ratež, tega naj bi uprizoril Gorjanski bataljon, po drugi strani pa z napadom ob času, ko bi ga belogardisti najmanj pričakovali, to pa je bilo ob zori. Toda misliti je bilo tudi na že znane belogardistične prevare z zunanjimi znaki partizanstva. V izogib takim ukanam in morebitnim pomotam med partizani samimi, so si na pokrivala pripeli dodatne razpoznavne znake v obliki rdečih trakov. Te so izrezali iz rdečih rut, ki so jih partizani dotlej nosili okrog vratu.³⁶

V noči na 13. avgust se je 3. bataljon Tomšičeve brigade premaknil do Gorenjega Suhadola in tam ostal čez dan. Na večer pred napadom je bilo deževno, zato je bila pot z Gorjancev zelo naporna, borci pa premočeni in blatni. Ker je bila neznanska tema, se je kolona trgala, to pa je povzročalo dodatne težave, ki jih je bilo mogoče premagati le z izrednim čutom za pohodni red.

Borci obeh bataljonov so odhajali v napad z zavestjo in prepričanjem, da še vedno pripadajo proletarski udarni brigadi. V napad so se odpravili v dveh kolonah: 2. bataljon je potoval čez Gabrje, Hrušico in Mali Slatnik na zahodni rob Smolenje vasi, 3. bataljon pa od Suhadola čez Potov vrh na Blatnice, tako da je prišel severno od Smolenje vasi. Tu so komandirji čet, vodov in udarnih skupin dobili dodatne naloge in napotke. Od tod dalje na izhodišča za napad so se borci pomikali po četnih kolonah, na izhodiščih pa so se razvijali v strelce po trojkah.

Središčno je prodirala 3. četa (Rafova). Desno od nje po gozdu in s črte Blatnice-Žihovo selo sta šli še 2. in 1. četa 3. bataljona, levo od nje po njivah in poljih pa so bile razvrščene čete 2. bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča, in to tako, da je bila na skrajnem levem krilu Čaklova četa. Ta je dobila nalogo: bežeče belogardiste prestreči na begu proti vasici Krka in proti Sv. Ani. Poveljniško mesto je bilo v neki zidani ceruči na Blatnici. Enote, določene za napad, so štele najmanj 250 mož, na voljo pa so imele vsaj 11 puškomitraljezov. Vrh tega je pri varovalnih in drugih nalogah sodelovalo še kakih 150 partizanov iz odrednih enot (Glej skico št. 6 na strani 151!).³⁷

Po gozdu od vzhoda so začele enote prodirati še po temi, tako da je bilo videti le obrise dreves. Borci so napredovali v najstrožji tišini, pa tudi iz zagonetnega taborišča ni bilo nobenega glasu, pred sabo so duhali samo dim. Vod Rafove čete, v katerem je bil Karel Zupančič za puškomitraljezca, je dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja vodil do kapelice, kjer je bilo belogardistično stražarsko mesto. Belega stražarja pa tam ni bilo. Ušel je potihoma, brez strela, na štoru pa pustil uro. Tudi puškomitraljezec Viktor Cvelbar-Stane iz 1. čete 3. bataljona je s svojo trojko naletel na sveže izkopan okop s slamo, kjer pa ni bilo stražarja.³⁸ Trenutek za začetek napada je bil torej pravilno izbran; širše zavarovanje belogardističnega taborišča je popolnoma odpovedalo.

Čez taboriščne okope so prve prišle udarne trojke iz 3. čete 2. bataljona in 3. čete 3. bataljona. Borec Ivan Zore-Jernej s svojim tovarišem je prek njiv z ajdo neovirano zašel prav v belogardistično kuhinjo, kjer je bil voz z bačvo za vodo. Za hip sta se zazrla v kopico oskubljenih kur, ko ju je izza hrbta presenetil beli stražar. Ukazal jima je: »Roke kvišku!«

Ni bilo kaj. Oba partizana sta morala puški odložiti, a odložila sta ju tako, da bi ju lahko spet hitro prijela. Tedaj pa je že počilo, in beli vojščak se je zvil na tla, oba partizana pa sta znova poprijela za puški. Boj v sovražnikovem taborišču se je začel zares. . .

Ne da bi zato vedela, sta se sredi izdajalskega taborišča takisto znašla sloviti puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček in strelec Stane Šušteršič-Boštjan. Zdramil ju je šele ženski glas iz šotor, nakar je Klančar takoj sprožil rafal vanj, Boštjan pa ustrelil v drug šotor, ki pa je bil prazen. Do šotorov so prišli tudi borci Anton Drečnik, Alojz Uršič, Franc Smrajc in Marjan Hočevvar.

Puškomitraljezec Jože Pečnikar-Lev je s svojo trojko prodiral na spoju z Rafovo četo in skoraj vstric s trojko puškomitraljezca Maneke Fuxa. Zjutraj še po mraku so skoraj trčili na belogardističnega stražarja, ki je tudi zbežal brez strela. Trojki sta kar leteli za njim in tako neovirano prišli v sovražnikovo taborišče.

Tam so se pomešali belogardisti in partizani. Bilo je še nekoliko temačno, in razpoznavnih znakov napadalcev, rdečih trakov na kapah, ni bilo videti. Lev je naletel na oboroženca, ki ga je vprašal: »Kdo pa si?« Lev mu je odgovoril s prav takšnim vprašanjem, na kar ga je oni vprašal: »Ali imaš svetinjico?« »Imam,« je odvrnil Lev in belega prepiral z rafalom. . .

Manek Fux s puškomitraljezom, Mirko Malnarič, Ludvik Kukavica-Papež in drugi borci Šiškovega bataljona so se hipoma znašli v kuhinji, kjer so bile postavljene mize, na njih pa pripravljen jedilni pribor z jedilnimi prtički. Bilo je tudi veliko oskubljenih kur. Tedaj so beli udarili iz podkopov na sredi taborišča, v šotoru nad kuhinjo pa je

Ob napadu na belogardistični 'Štajerski bataljon' v Krški hosti so med prvimi padli: Jože Boltez iz Gabrja (zgoraj levo), Alojz Seničar iz Malega Slatnika (zgoraj desno), Viktor Majzelj-Viki iz Šentjerneja (desno spodaj) in Matija Zalar-Mato s Kota pri Igu (levo spodaj)

neka ženska kričala: »Komandant Vasiljevič je ranjen. Gospod naj prevzamejo komando!«³⁹

Puškomitraljezec Slave Kadunc, neki Belokranjec, njegov pomočnik, in Franc Medle-Franček so pred okopi naleteli na belogardistično mitraljesko gnezdo. Nanje je belogardist izstrelil kaka dva šaržerja iz češke zbrojevke. Tam je padel Božidar Pavlovič-Milče iz Metlike. Nek drug Belokranjec je za okop vrgel bombo, in tisti hip je vse utihnilo, Kadunčeva trojka pa se je pognala v naskok. Našla je prazen mitralješki okop in v njem polno tulcev. . .

Borci Rafove čete, med katerimi sta bila tudi Rudi Lapanja in Ivan Ružič, so od kapelice naprej prodirali v strelcih ob gozdnem kolovozu. Kmalu so naleteli na podrte smreke; prišli so prav do njih. Bili so za temi podrtimi smrekami imeli mitralješko gnezdo in so užgali, da je listje kar poskakovalo od tal. Tam je bil smrtno ranjen partizan Alojz Seničar. Ob istem času so borci 1. čete 3. bataljona vpadli v neko dolinko, kjer bi moralo biti stransko belogardistično taborišče, vendar ni bilo o njem nobenega sledu. Zato je ta četa priskočila na pomoč Rafovi. Iz gozdnatega žleba je jurišala proti okopom navkreber. Tam je padel Viktor Majzelj-Viki. Viktor Cvelbar-Stane in Jože Kamenšek-Pavc sta vzela njegovo puško, pas z naboji in torbico s šaržerji za zbrojevko. Jurišali pa so tudi Rafovi borci, belega mitraljezca pregnali in navalili v taborišče. . .

Trojka iz 3. čete 2. bataljona, v kateri so bili Jože Breznik-Gorki, Jože Boltez in še neki partizan, je imela nalogo vzdrževati zvezo po goličavi s Čaklovo četo, ki si je našla kritje v borovem gozdičku pred belogardističnim taboriščem. Ko se je začel ogenj, je iz šotora nekdo ukazoval v srbohrvaščini: »Pričekaajte jih na pet metara! Pripremite bombe i noževe! Koljite!«

Jože Boltez je samo nekoliko dvignil glavo, da bi si našel boljši zaklon, pa je bil iz tistega šotora že smrtno zadet vanjo. Jože Breznik-Gorki je ustrelil v tisto senco pri šotoru na razdaljo kakšnih 60 metrov, potem tam ni bilo več odpora. . .⁴⁰

Za okopi, znotraj belogardističnega taborišča, je medtem nastal nepopisen bojni trušč. Bilo je vpitja in beganja vse navzkriž. Partizanski puškomitraljezci so luknjali šotore in kosili po gručah belogardistov. Toda kdo je belogardist in kdo je partizan, ni bilo mogoče ločiti, ker je bilo vse pomešano. Rdeči trakovi na kapah se niso obnesli, ker je bilo še na pol temno in ker so partizani v tistem metežu kape večinoma izgubili. Tudi glasovni bojni znaki niso pomagali. Belogardisti so jih hitro uganili in so jih s pridom uporabljali. Kričali so še razna druga partizanska gesla in dajali partizanska povelja za umik.

Nastala je nepopisna zmeda. Najhuje je bilo to, ker so bili belogardistični šotori podkopani in spremenjeni v prave utrdbe. Pod kore-

ninami so bile skopane skrite strelne line; od tam so sikale krogle na partizane, ki o takih strelskih gnezdih niso imeli pojma. Skozi te line so bili zadeti kar štirje partizani prejšnjega Šiškovskega bataljona: Just iz ljubljanske okolice je padel, Henrik od Vevč, Ivan Zupančič iz Spodnjega Kašlja in Alojz Skubic iz Lanišča pri Škofljici pa so bili smrtno ranjeni. Tam jo je skupil tudi Matija Zalar-Mato iz Kota pri Igu, ki je bil zadet v trebuh. Iz meteža ga je povlekel Jože Glavan-Cveto, vendar je umrl že med umikom proti Krki.⁴¹

Alojz Skubic iz Lanišča pri Škofljici (levo), kije za hudimi ranami umrl v Dolenji vasi ob Krki, Edi Dečman-Matiček z Ježice (v sredini), ki je padel v koruzi nad vasico Krka, in Božidar Pavlovič-Milče iz Metlike (desno), ki je padel med naskokom na belogardistične okope

Zmeda je bila splošna in je belogardiste prizadela še huje kot partizane. Njihov odpor je bil neurejen, za okope so skočili le redki. Prav to pa je bilo odločilno. Z zunanje strani utrdb je odmeval juriš in čez okope so se valile zmeraj nove in nove udarne skupine partizanov. Veliko večino belogardistov je že takoj v začetku zajel preplah: na vrat na nos so se pognali iz taborišča navzdol proti vasici Krka, od tam pa čez drn in strn proti Sv. Ani in Novemu mestu v varstvo Italijanov. . .

Prav lahko bi bili plen partizanskih puškomitraljezov, če Čaklova četa ne bi bila zamudila, tako pa jih je smrtonosni ogenj ujel komaj za rep.

Ker je bila zmeda popolna, je iz napol zavzetega taborišča planilo tudi nekaj partizanov, ki so bežali v koruzo na njivah ali celo skupaj z belogardisti proti Krki. To se je zgodilo nekemu partizanu, po poklicu mesarju iz Metlike. Ko je spoznal neprijetno zmoto, je enega belogardista ustrelil v trebuh, druga dva pa sta zbežala, in tako se je rešil. Manek Fux in Franc Škof s puškomitraljezom pa sta se zatekla v ne-

ko koruzo in se tamkaj znašla v tako hudem partizanskem ognju, da se nista mogla dve uri niti ganiti. Podobnih primerov je bilo še več.⁴²

V sovražnikovem taborišču je ostalo še dovolj najpogumnejših partizanov, ki so odločno nadaljevali boj. Medtem se je bilo že popolnoma zdanilo, zato so belogardistične ukane brž razpoznavali, obenem pa preračunali, od kod sikajo streli. Vodilnemu belemu jedru ni preostalo nič drugega, kot da zapusti skrite luknje in pohiti za svojimi bežečimi vojščaki. Vendar tudi zunaj Krške hoste ni potekalo vse gladko. Posamezne skupine belogardistov so si iskale nove zaklone ali opore na zemljišču ter skušale urediti odpor. Po koruzi, po poljih in za grmovji se je začel čuden lov. Tam je padel mladi partizan Edi Dečman-Matiček z Ježice. Vendar pa je to nenavadno hajko v partizansko korist odločila Čaklova četa, ki je s svojimi trojkami napadala celovito, še bolj pa preudarno.

Večina partizanskih udarnih skupin je pohitela za belimi proti Krki. Tako tudi vod Bojana Fabjana. V to smer je nazadnje posegla tudi četa, v kateri sta bila puškomitraljezca Anton Dremelj-Ante in Stan-ko Sinčič-Sine. Zaradi teme je ob začetku zašla preveč desno proti reki Krki, tako da se sploh ni udarila, ob koncu pa je pritisnila proti vasi Krka in tako preprečila, da bi se beli tam uredili in utrdili. Sine je tam potolkel več belih sovražnikov.

Borci Rafove čete so zajeli belogardističnega kuharja Povšeta iz Novega mesta in še enega ranjenega belogardista, zaplenili pa so precej napečenega kruha, makaronov, suhega svinjskega mesa in pšenice ter kotle in šotore. Vse to so začeli brž spravljati čez Krko v treh banjah za razščetinjenje prašičev. Vozarila sta komandir Rafael Škrli-Rafo in partizan Zvonko Hanzelj, ker sta edina znala veslati.⁴³

Utrjeno belogardistično taborišče v Krški hosti je bilo zapuščeno. Po splošnem in posamičnem begu je za okopi ostalo le še osem borcev prejšnjega Šiškovskega bataljona z Jožetom Pečnikarjem-Levom na čelu. Pobrali so šest puškomitraljezov, ki so jih bili pustili padli in ranjeni partizani, deloma pa odvrgli belogardisti. Za to dejanje so bili na zboru v Žalovičah pohvaljeni.⁴⁴

Kazalo je, da je partizanska zmaga popolna. Pa ni bilo tako. Že slabe pol ure po začetku napada je iz Novega mesta začelo tolči najmanj dvajset italijanskih topov in minometov. Granate in mine so padale po pravih in domnevnih partizanskih položajih. Še pred deseto pa je od Cikave in Smolenje vasi začela prodirati tudi italijanska pehota s kakimi 600 možmi. To pa še ni bilo vse.

Najslabše za partizane je bilo, da belogardisti niso bežali čez Krko, kjer bi morala po njih udariti četa Krškega odreda s puškami in s težkim mitraljezom. Še huje, ta četa sploh ni zavzela zaukazanih položajev. Namreč v matičnem taborišču sta ostali samo Iztokova (četa Dobrivoja Vasiljeviča-Iztoka) in Gorazdova četa (četa Franca Kle-

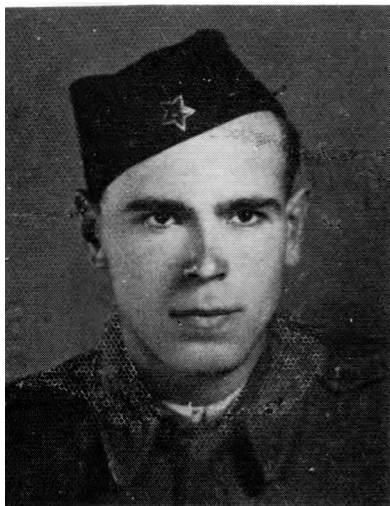

Puškomitraljezca Anton Dremelj-Ante (levo) in Jože Pečnikar-Lev (desno) sta se po svoji neustrašenosti odlikovala tudi pozneje. Oba sta se udeležila pohoda 14. divizije na Štajersko, kjer sta postala popularna komandirja čet, oba pa sta bila tudi večkrat hudo ranjena

menčiča-Gorazda), ena belogardistična četa (četa Milana Kranjca) iz Krške hoste pa se je čez Krko v Mačkovec prevrgla prav v noči pred napadom ter se utrdila v cerkvi in okoli nje. Ti vojščaki so hitro spredvideli stisko svojih belih pobratimov z desnega brega Krke ter jim jadarno pohiteli na pomoč, da bi jih z nasprotnim udarom rešili popolnega poraza.⁴⁵

Četa belogardistov, okoli 70 mož, je odrinila v nasprotni napad nekaj pred deveto. Z levim krilom je udarila v vasico Krka. Pri spopadu z borci Rafove čete med hišami je vodniku Bojanu Fabjanu grozilo zajetje. Na pomoč so mu priskočili partizani: Jože Rus-Darko, Justin Jerman in Ferdinand Šorli-Nande. Vodnik Bojan Fabjan, ki je bil ranjen v lice in nogo, se je rešil. Toda belogardisti so ujeli dva njegova borca. Jožeta Rusa-Darka so brž tam ustrelili, Ferdinanda Šorlija pa so odvedli v Novo mesto, kjer so rezali jermene z njega in rane posipali s soljo, da je umrl v najhujših mukah. Justin Jerman se je ranjen zavlekel v grmovje, tam pa ga je našel neki kmet in ga izročil Italijanom, ki so ga po okrevanju obsodili na smrt in ustrelili.

Slabše se je godilo belogardističnemu desnemu krilu. Partizani so ga spustili na trideset metrov, potem pa užgali s tremi puškomitraljezi, da se je zemlja kar vzdigovala. Tam sta bila smrtno zadeta belo-

Dva partizana, ki sta bila istega dne prestreljena skozi prsi: Anton Kukman-Žorž iz Otočca (levo) pri Laščah nad Dvorom, pozneje je bil ranjen še šestkrat –vselej skozi prsi, in Maks Jakhel iz Zaloga (desno) pri Žihovem selu, ki je bil tedaj še ujet in kot mladoletnik obsojen na 30 let ječe

gardista Jože Muhič in Rudolf Pisk-Pakar, trije so bili ranjeni, vod Jožka Jakoša pa se je razbežal, tako da je bil nasprotni napad belogardistov zavržen.

Med tem sovražnikovim nasprotnim napadom sta se v hudi kaši znašla partizana Manek Fux in Franc Škof, ki sta bila obtičala v že omenjeni koruzi. Zgrozila sta se in se hotela že ustreliti, pa sta le pozkusila in še enkrat tvegala tistih nekaj skokov v zavetje gozda. V praznem belogardističnem taborišču, sta pobrala hudo ranjenega Ivana Zupančiča in ga odnesla proti Dolenji vasi ob Krki.

V najtežavnejšem položaju in pod najhujšim ognjem se je znašla Čaklova četa, ki se je morala umikati s polj nad vasico Krka po planem. Preteči je bilo treba rahlo napeto planjavo, ki je bila pod hudim mitralješkim ognjem, do razora s plitvim kritjem. Med zadnjimi je to storil komandir Franc Bernat-Čakla in se vrgel v razor. Zadnji je tekel borec Alojz Štajner. Ker se Čakla, še ves zadihan, ni mogel pomakniti naprej po razoru, se je Štajner vrgel poleg njega, pri tem pa mu je desna noga ostala zunaj zaklona. Nenadoma mu je odneslo podplat z gozdarja, kot bi ga odstrigel, stopalo pa mu je razmesarilo in potrgalo kite. V peto sta ga zadeli dve krogli, ena za drugo.⁴⁶

Italijanska pehota je morala belogardistom javno priskočiti na pomoč. Potem so Italijani z 'legijo smrti' začeli prodirati družno kot bra-

Ujeti Ferdinand Šorli-Nande z Otovca (desno) je umrl mučeniške smrti v novomeških zaporih, ujeti Justin Jerman iz Rožanca pri Črnomlju (desno) pa je dočakal smrtno obsodbo. Ustreljen je bil 2. decembra 1942 v ljubljanski Gramozni jami. Fotografija ujetega in ubitega Jožeta Rusa-Darka je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 526

tje. Pritiskali so od vseh strani. Partizanske udarne skupine so se umikale čez Krko pri Kronovem, kjer je bilo vodo mogoče gaziti. Prehod se je zavlekel do opoldne, a je bilo še pričakovati kako zaostalo trojko. Zato je bilo treba sovražnike zadrževati, kolikor je bilo le mogoče. Zaščitnici je poveljeval vodnik Leopold Kastelic-Filip, zadnji v njej pa je bil Maks Jakhel. Ko je v vinogradu počenil med trto, ga je beli prestrelil skozi prsi, tik pod srcem. V hipu je izgubil zavest. Tovariši so mislili, da je mrtev. Pobrali so mu puško, pas z naboji in drugo opremo. Tako je ostal brez moči in pomoči, pa so ga zajeli sovražniki, Filipov vod pa se je komaj izvil iz nevarne zanke.⁴⁷

Opogumljeni belogardisti so skušali partizane zasledovati tudi na levi strani Krke. Tako se je zgodilo, da je popoldne spregovorilo tudi orožje čete Krškega odreda, ki je v Mačkovcu uničila belo opazovalnico ter belogardistom ob tisti priložnosti prizadejala še štiri mrtve in dva hudo ranjena.⁴⁸

S tem je bil partizanski obračun z belogardisti v Krški hosti po največjem končan. Po vsem tem kaže še prešteti izgube ter ugotoviti škodo ali koristi enih in drugih.

Tomšičevci kot napadalci so utrpeli velike izgube: sedem borcev je obležalo na bojišču, štirje hudo ranjeni so umrli med umikom na de-

sni in na levi strani Krke,* ujeti in v zapore odpeljani so bili trije: Ferdinand Šorli in Justin Jerman sta bila pokončana, Maks Jakhel pa obsojen na 30 let težke ječe, nadaljnjih devet je bilo huje in lažje ranjenih — od teh poznamo samo Bojana Fabjana, Alojza Štajnerja in Ivana Zajca-Zajčka.** Vseh mrtvih partizanov je bilo torej 14, eden ranjen, ujet in obsojen, dva huje in sedem lažje ranjenih. Potemtakem je bilo vrženih iz bojnih vrst 24 partizanov. Po podatkih iz sovrážkovih virov, ki so bili izpopolnjeni z natančnimi partizanskimi ali pa nevtralnimi pričevanji, so belogardisti imeli v Krški hosti, ob njej ali v Mačkovcu za dobro tretjino manjše izgube, in sicer: osem mrtvih, dva ujeta ter dva hudo in štiri lažje ranjene — vsega onesposobljenih torej 16 bojevnikov.⁴⁹

Če bi sodili samo po izgubah ljudi, potem bi veljalo zapisati, da so partizani ob napadu na 'legijo smrti' v Krški hosti doživeli neuspeh. Toda njim v prid kaže prišteti še tri puškomitraljeze, ki so jih izgubili belogardisti, kotle, vojaško opremo, meso in drugo hrano, predvsem pa je treba poudariti, da so partizani zavzeli sovražnikovo taborišče, ki je bilo izredno močno utrjeno, dve četi izdajalcev pa vojaško razbili ter jih pognali v paničen beg v varstvo Italijanov. Pribežali so v samo Novo mesto, Italijanom javno v oskrbo izročili svoje ranjence in javno od njih prevzemali nadomestila za puške, ki so jih bili odvrgli. Poslej ni bilo med ljudmi nobenega dvoma več: vsi so se prepričali o

* Kmetje so pri zidanici na Cerucah pobrali sedem trupel in enega na bojišču ter jih pokopali na pokopališču v Smolenji vasi, v vsak grob po štiri. V mrliški knjigi župnije Šmihel je od šte. 75 do 81 vpisanih sedem padlih v boju z »legijo smrti v Krki ob vodi«, od teh imensko Viktor Majzelj pod šte. 78 in Alojz Seničar pod šte. 81, drugi pa kot neznanci. Osmi, vpisan pod šte. 59 tudi kot neznan, je bil vojak 'legije smrti' Dušan Nedoh iz Ljubljane, ki so ga med prodiranjem pomotoma ustrelili Italijani. Pokopan je bil skupaj s padlimi partizani. Ti podatki se ujemajo s pričevanji udeležencev napada, predvsem z izpovedmi dr. Stanka Pirca-Lojzeta v historiatu borbe št. 26 in Alojza Uršiča v historiatu borbe št. 46. O šestih so na voljo vsi podatki; ti padli so: Božidar Pavlovič-Milče iz Metlike, Viktor Majzelj-Viki iz Šentjerneja, Jože Boltez iz Gabrja, Alojz Seničar iz Malega Slatnika, Jože Rus-Darko iz Gorenjih Dobravic in Edi Dečman-Matiček z Ježice, o enem pa le partizansko ime: Just iz okolice Ljubljane. Od umrlih med prenosom na obeh bregovih Krke imamo vse podatke le o Ivanu Zupančiču iz Sp. Kašlja, Matiju Zalarju-Matu iz Kota pri Igu in o Alojzu Skubicu iz Lanišča pri Škofljici, o dveh pa vemo le za njuni partizanski imeni: Atlas iz ljubljanske okolice in Henrik iz okolice Vevč.

** Najhujše izgube sta imeli 3. četa 2. bataljona — iz nje je padlo ali bilo ranjenih osem partizanov (Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977) — in 3. četa 3. bataljona (Rafova) — iz nje so padli štirje, ujeti so bili trije in več ranjenih (Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978 in podatki iz kartoteke).

tem, da so belogardisti oboroženi italijanski hlapci. In prav to je bil največji partizanski uspeh. Bolj kakor za zmago na vojaškem področju je šlo za veliko politično zmago. . .

Upoštevati je treba tudi to, da so borci Tomšičeve brigade ta uspeh dosegli v skrajno zapletenih, težavnih in nevarnih razmerah ter nad fanatičnimi privrženeci belogardističnega narodnega izdajstva, da so svoje zakrinkane sovražnike porazili na zelo ozkem prostoru, obdanem z vencem italijanskih postojank in naslonjenem na obrambni sistem garnizije divizije Isonzo v Novem mestu, in da so si pri vsem tem pridobili neprecenljive bojne izkušnje. Namreč v tem gibljivem in zagrizenem boju, ki je bil poln presenečenj in pasti, se je izoblikovalo spoznanje, da je borec sam sebi najboljši komandant, kajti sprotno poveljevanje sploh ni bilo mogoče in je odpovedalo na vsej črti. Da začetni uspeh ni bil bolje izkoriščen, je bilo krivo tudi to, ker si poveljstvo napada ni zagotovilo močne rezerve za dopolnilni udar in za popolno razbitje sovražnika. . .

Partizanske zmage ne zmanjšuje niti to, da so belogardisti ob enajstih znova zavzeli svoje taborišče v Krški hosti, saj so to storili le z izdatno pomočjo Italijanov. Ti so jim še istega dne nadomestili tudi tri izgubljene puškomitraljeze in tri zaboje bomb.⁵⁰ Vendar pa je ta vrnitev za okope v gozdu spominjala bolj na pogreb kakor na zmagoslavje. Še istega dne so izdajalski poveljniki sklenili, Krško hosto zapustiti za vselej, vendar so morali počakati, da svoje razkropljene vojščake znova zberejo.

V štabu 1. SPUB Toneta Tomšiča, ki se je v Žalovičah pridružil 2. in 3. bataljonu 15. avgusta 1942, tjakaj pa je hitel tudi 1. proletarski udarni bataljon, niso bili zadovoljni z doseženim uspehom in so sklenili napad brez odlašanja ponoviti s novimi močmi.

Čez Krko sta se odpravila 1. in 3. bataljon, in to zarana 16. avgusta. V vročem sončnem vremenu so borci temeljito prečesali široko Krško hosto in spet prišli v belogardistično taborišče, ki pa je bilo prazno, zakaj izdajalci so se jim izmaknili tik pred nosom. Pred pol osmo so skozi Smolenjo vas in Malo Cikavo, mimo močnih italijanskih postojank, pohiteli spet proti Šentjoštu. Partizani so za njimi pretresali gozdove vse tja do Hrušice, a jih niso dohiteli. Ni kazalo drugega, kakor določiti bojno patroljo. Vodil jo je komandir 2. čete 3. bataljona Jože Matekovič; v njej je bilo poleg njega in Antona Drečnika še osem partizanov. Odpravili so se na krožno pot mimo Novega mesta na Gorjance, na Orehovico in mimo Šentjerneja čez Krko v Žaloviče.

Pretresli so tudi vasico Krka, kjer so imeli beli vojščaki izdatno zaslombo. Tam niso doma našli nobenega vaščana, pač pa veliko krvavih sledov in naropanega blaga. Opravili so tudi kazenske zasežbe po domovih, o katerih so imeli dokaze, da so podpirali izdajalce. Na-

bralo se je veliko raznega blaga in hrane. Vse to so spravljali čez jez na levi breg Krke. Nenadoma pa je spet poseglo vmes italijansko težko topništvo. Granate so piskale in udarjale, da je zemlja brizgala kakor pošastni izbruhi. Po udaru prve je vodnik Leopold Kastelic-Filip skočil v izkopani lijak, a je takoj priletela druga in ga je zasula do pasu. Janez Majnik-Džems in tovariši so ga komaj izvlekli iz nje. Podobno je granata zasula še enega borca, ranjen pa ni bil nihče. .⁵¹

S to prigodo je bil naposled vendarle sklenjen veliki obračun z zakrinkanimi italijanskimi podrepniki in zločinci v Krški hosti, ki so si Tomšičevo brigado za vselej dobro zapomnili...

Med vrtinci in pastmi roške ofenzive

General Mario Robotti je naredil tako popoln načrt za roško ofenzivo,* da si je v pogorju Kočevskega Roga obetal zajeti glavnino slovenske partizanske vojske. Izrecno je predpisal, da ta ofenzivna faza omogoča zajetje vseh in še enkrat vseh uporniških sil, zbranih na gorski gmoti Kočevski Rog-Kopa, in da zasnovani obroč v sklepni etapi ne sme imeti niti najmanjše razpoke.

Načrt za to fazo velike italijanske ofenzive je zelo zanimiv in poučen, v bistvu pa preprost: od severa in od juga zagraditi roške gozdove z močnimi zapornima črtama, potem pa v prostor med ti dve zapori, ki bi se potem med operacijami dvakrat zožil, od zahoda in vzhoda pognati po eno okrepljeno divizijo v strelskih vrstah, ki naj roške gozdove postopno, po koščkih in temeljito prečešeta (Glej skico št. 7!).

Severna zaporna črta je potekala od Smuke čez Dolenjo Toplo reber do južnih in jugovzhodnih pobočij Pečke (kote 912, 881 in 575); zasedla in varovala jo je bojna skupina črnosrajčniških bataljonov M, ki je imela namen preprečiti pobeg upornikov proti severu. Z nasprotne strani roškega masiva je bila zapora usločena in deljena na dve sklenjeni zaporni črti. Jugozahodno je zasedla in zavarovala mobilna skupina divizije Macerata. Raztezala se je od Oneka prek Mačkovca in Starega Brezja do Griča (kota 957), preprečila pa naj bi beg upornikov proti jugozahodu. Od Griča čez vas Koprivnik in od tam vzdolž ceste do Sredgore pa je zaporno črto vzpostavila mobilna skupina divizije Isonzo, ki naj bi preprečila pobeg partizanov proti jugu.

V roške gozdove, vzdolžno zagrajene z močno utrjenima zaporama, naj bi od zahoda pritisnila divizija Granatieri di Sardegna s

* Pod pojmom roška ofenziva je razumeti le osrednjo razvojno stopnjo velike italijanske ofenzive, ki so ji italijanski vojaški načrtovalci nadeli oznako faza 3-B in ki je trajala od 14. do 23. avgusta 1942. Napačno je s pojmom roška ofenziva označevati celotno veliko italijansko ofenzivo ali pa ga uporabljati za tiste njene faze, ki niso zajele Kočevskega Roga, na primer za začetno krimsko fazo.

približno 20.000 možmi, od vzhoda pa divizija Cacciatori delle Alpi, okrepljena z enim bataljonom divizije Isonzo, skupaj s približno 17.000 možmi. Izhodiščni položaji za sardinske grenadirje so se vlekli od vasi Kleče čez hrib Ugar (kota 521) do vasi Grintovec, od tam na Konjsko (kota 598), Skrajnik (kota 642) in Šušnjar (kota 714) do Oneka, izhodiščni položaji za bataljon divizije Isonzo in alpske lovce pa so potekali od Pogorelca čez vas Rampoha in Komarno vas na koto 1029 pri Gačah in od tam dalje prek vasi Skrilje in Planina do Sredgore.

Opisane zaporne in izhodiščne položaje so morale naštete italijanske enote zasesti na dan 14. avgusta 1942 in s tem skleniti neprepusten obroč okoli položajev Kočevski Rog-Kopa. Središčno stekajoči se in verižno prepleteni premiki strelskih vrst obeh prodirajočih divizij so se morali začeti že drugi dan, in sicer tako, da bi najprej zavzele in zagradile novo bojno črto, nato pa v strelcih prečesale prostor med prvotno in novo zaporno črto. To je bilo česanje, podobno trem grabljam, ki je bilo pogubno za marsikatero partizansko enoto, ker se je po preboju prvega znašla v novem, ožjem, in prav tedaj čiščenem obroču.

Glavni udar bi se moral začeti 17. avgusta 1942, po popolni osamitvi roškega pogorja ter ob siloviti topniški in letalski pripravi. Partizani bi bili obkoljeni na ozkem prostoru, pritisnjeni od vseh strani in zapisani uničenju.⁵² Vsi poprejšnji premiki naštetih divizij ali divizijskih delov — z izjemo premikov bataljonov M, ki so jih partizani zapazili dan poprej, se pravi 13. avgusta — so bili tako dobro prikriti, da so Italijani kar nenadoma zrasli od vsepovsod kakor iz tal. S tem so partizani doživeli prvovrstno presenečenje (Glej skico št. 7 na str. 152!).

Po vsem tem nam postane jasno, zakaj četa 1. bataljona Kočevskega odreda z Grintovca ni prišla v boj k Laščam nad Dvorom, razumemo pa še lahko, v kaki stiski sta se znašla na Cesti pratež in stražarski oddelek 3. udarnega bataljona (Jankovega) Tomšičeve brigade.

Zarana 14. avgusta je iz stražarskega oddelka na Cesti odšla patrulja, ki so jo sestavljali: Janez Becele, brata Rudolf in Martin Jožef, Alojz Kos in Jakob Dežman. Po cesti proti Staremu Logu so že prodirali tanki, toda opazili so tudi italijansko pehoto, ki je šla po grebenih. Patrulja se je umaknila v cerkveni zvonik na Cesto, z namenom, da bi od tam opazovala italijanske premike. Bataljonsko nastanišče je bilo prazno; pratež in stražarji so se bili že umaknili. Za opremo Efenkove in drugih čet se ni utegnil meniti nihče. Našli so le osemnajstletnega partizana Vidriha, ki je ostal za zvezo, ki pa ga od tistokrat ni videl nihče več.

Becele in njegovi tovariši so prišli kot naročeni za intendanta Jožeta Drakslerja-Povha. Potreboval jih je pri selitvi in skrivanju hrane, zato jim je preprečil odhod k bataljonski glavnini, nazadnje pa odredil za zaščito delavski četi.⁵³

Prav tako lahko razumemo, zakaj se fašisti na Dvoru niso zmenili za streljanje Efenkove čete z Vinkovega vrha in zakaj je Tine Mesojedec-Metod na Cinkarski cesti zašel med Italijane. Oboji, tisti pri Dvoru in tisti pri Cinku, so morali 14. avgusta 1942 brezpogojno zasedsti zaporno črto Smuka-Dolenja Topla reber-Pečka-Grofja miza.

Slobodanova četa ter Risov vod in mitralješki oddelek Albinove čete so morali prenočiti v gozdu pri Luži. Pratež in del stražarskega oddelka sta se jima priključila šele drugi dan. Tako se je pod poveljstvom Antona Marincija-Janka 15. avgusta zbralo kakih 70 ljudi. Ukazano jim je bilo, da se morajo pridružiti vojaškemu in političnemu vodstvu kot oboroženo spremstvo; temu naj bi omogočilo in zavarovalo preboj čez Krko na Brezovo reber, proti Primskovemu in Polici.

Toda to vodstvo ni bilo samo. Z njim je bilo še razno pomožno in drugo neoboroženo osebje s konji, ki so nosili arhiv, pisalne stroje, kotle in razno opremo. Skratka, v tej koloni je bilo vse, s kravami vred, kar se je znašlo obkoljeno pri Novem Bregu, od vojaško urejenih enot pa še: dva neoborožena delavska bataljona, 1. bataljon Kočevskega odreda s štirimi četami in udarnim vodom ter z Langijevo četo Krimskega odreda. Skupaj je bilo v koloni približno 400 ljudi.⁵⁴

Od Cinka je kolona odšla proti Faberjevemu križu šele malo pred polnočjo. Lepo v gosjem redu in s predhodnico na čelu, toda ob ropotu konjskih kopit in kotlov. Fašisti, ki so bili pri križišču v zasedi, so partizane že od daleč slišali in so se potuhnili. Ogledniško patroljo so spustili, da si je ogledala dobršen kos poti naprej in se potem še vrnila mimo njihove zasede, ne da bi po njej udarili. Ko pa se je 16. avgusta 1942 malo pred drugo uro pri Faberjevem križu znašla glavnina, so udarili s puškami, mitraljezi in bombami. Tu so edini usekali nazaj: Bojan Polak-Stjenka s puškomitraljezom in borci 3. udarnega bataljona (Jankovega) s puškomitraljezi in puškami. Tako so omogočili glavnini, da se je umaknila brez izgub. Bilo je le nekaj pogrešanih. Od vodstva so se izgubili dr. Jože Brilej-Bolko Brezar, Jože Rus-Andrej Hribar in Edvard Kardelj-Krištof Vodnik. Kardelja so patrolje, po prizadevanju Borisa Kidriča-Petra Kalana, našle še istega dne.⁵⁵

Po tem neuspešnem pohodu so se vrnili na položaje med Cinkom in Komolcem, ki so jih borci 3. udarnega bataljona (Jankovega) zasedli v polkrogu. Medtem so zakopavali arhive in druge vredne reči, da bi se znebili tovora in konj. Proti Faberjevemu križu so pošiljali patrolje, da bi poiskale pogrešane. Proti večeru so se enote razdelile na pet skupin, vojaško in politično vodstvo pa na tri skupine.

Ožje vodstvo: Edvard Kardelj-Krištof Vodnik, Boris Kidrič-Peter Kalan, Ivan Maček-Matija, Franc Leskošek-Luka, France Lubelj-Drejče, Josip Vidmar-Saša, Tone Fajfar, Edvard Kocbek-Pavle Tratar, Jaka Avšič-Branko Hrast, Zoran Polič in še nekateri, je odšlo v bunker, številka 42, pod vrhom Kraljevega kamna. S seboj so vzeli še Bojana Polaka-Stjenka, Franceta Perovška-Lada Krčana* in Jožeta Klanjška-Vasja s spremstvom dveh puškomitraljezov, iz 3. udarnega bataljona (Jankovega) I.SPUB Toneta Tomšiča pa četnega političnega komisarja Draga Martinca-Pilota, vodnika Jožeta Lepina-Risa in eno puškomitralješko trojko. Ostanek Risovega voda je ostal pri bataljonskem komandantu Antonu Marinclju-Janku.⁵⁶

Del vodstva na čelu z dr. Dušanom Kraigherjem-Jugom in Janezom Hlebšem-Čirom Zasavcem, skupaj 22 ljudi,** se je pridružil 1. bataljonu Kočevskega odreda, ki bi se moral prebijati proti Rajhenavu, del osebja pri glavnem poveljstvu in štabu 5. grupe odredov — od 40 do 60 partizanov — pa bi se moral pretolči mimo Starega Loga v Suho krajino pod vodstvom Lada Ambrožiča-Novljana. Kot oboroženo spremstvo tej tretji skupini je bila dodeljena desetina partizanov iz 3. udarnega bataljona (Jankovega) s puškomitraljezom, ki jo je vodil politdelegat Ivan Dorbež-Bojan, v njej pa so bili Janez Potokar-Sokol, Ignac Tratar-Nace in še najmanj devet borcev.⁵⁷

Nadaljnji dve skupini obkoljenih partizanov — ostanek Jankovega bataljona in Langijeva četa — naj bi se prebili proti Mirni gori in proti Bukovi gori. Toda tedaj se glavni italijanski sunek še ni začel..

* France Perovšek v »Spominih na veliko italijansko ofenzivo v Sloveniji«, Borec 1980/1,2, na str. 82 in 83 opisuje posebno nalogo, ki sta jo on in Rastko Bradaškja dobila od Borisa Kidriča-Petra in Ivana Mačka-Matija zvečer pred vstopom v bunker pod vrhom Kraljevega kamna. Morala sta se prebiti proti Pugledu skozi italijanski obroč do podzemnega skrivališča in od tam pripeljati člane IOOF, če bi tam morebiti katerega našla. Na Pugled sta se srečno preplazila in skrivališče našla. Rastko Bradaškja je zlezel v bunker, vendar pa v njem ni bilo ljudi. France Perovšek mu je rekel, naj iz njega vzame kak predmet, ki ga vsi poznajo, za dokaz, da sta res bila v tem bunkerju. V njegovi notranjščini so bile — po dodatni izjavi Rastka Bradaškje z dne 8. julija 1983 — skrite tri zastave. Rastko je vzel konico droga bojne zastave 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Le-ta je bila oblikovana podobno široki osti sulice, v njej pa je bil vrezan znak srpa in kladiva. S tem dokazom sta se vrnila v bunker pod vrhom Kraljevega kamna.

** Tej skupini so pripadali ali so se ji pozneje priključili še Maks Stermec-ki-Rok, Ivan Nemec-Vojko, Jože Brejc-Franček, Vladimir Pavšič-Matej Bor, Marija Leskošek-Rija, Helena Leskošek-Alenka, partizanki Polonca in Metka, partizana Fajfa in Savo, štajerski kurir Jože in del zaščite glavnega poveljstva s komandirjem Ludvikom Smrekarjem (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 130 na str. 358).

Prav tega dne so Italijani stisnili severno in južno zaporno črto, eno proti drugi. Štirje bataljoni M so dosegli črto Rdeči kamen-Podstenice ter česali predel med novo in prejšnjo zaporo, 17. avgusta zarana pa so zaprli vozne poti in steze vzdolž Vinske poti mimo severnih pobočij Babje gorice (kota 806) do Podstenic.

V noči na 17. avgust se je glavnina Jankovega bataljona namenila k Podstenicam, da bi se tam oskrbela z vodo. Toda pred vasjo jo je zatekel dan, zalotili pa so jo tudi fašisti enega izmed bataljonov M. Komandant Anton Marincelj-Janko s Slobodanovo četo, ostankom Risovega voda in mitralješkim oddelkom Albinove čete je moral sprejeti boj, ki je besnel do noči. Tam je padel partizan Adolf Samide-Johan, poprej kočevski rudar, borcu Martinu Remihu, enemu od treh bratov tomšičevcev, pa se je pomračil um in je nato tam preminil. Črnosrajčniki so imeli enega mrtvega, tri pa ranjene.

Čeprav je bil boj hud in čeprav so bili borci že drugi dan brez hrane, so se bojevali zagrizeno in urejeno. Fašisti jim niso mogli do živga. A da bi jih obkolili in potolkli, niso poizkušali, ker so se držali načrta.⁵⁸ Tako so se borci Slobodanove čete, Risovega voda in mitralješkega oddelka Albinove čete od tam lahko urejeno umaknili.

Jankovim borcem se je pridružil devetinspetdesetletni Miroslav Pekarek-Bradač, veteran iz burske vojne. Ta jim je svetoval marsikaj koristnega. Takih prilog, da so po njegovem navodilu spretno prelisičili Italijane, je bilo precej. Še pred Roško cesto so se Jankovi borci zakopali v staro listje in pričakali italijanske vojake z rdečimi kravatami, ki so prodirali v strelskih vrstah, ter čisto od blizu užgali po njih. Med Italijani je nastala huda zmešnjava. Začeli so se zbirati za naskok, Jankovi partizani pa so se hitro izmaknili.

Najprej so se morali prebiti čez Roško cesto in sicer ponoči. Peka- rek jim je velel, naj si naberejo kamenja. Ko so se približali italijan- skim položajem in okopom, so borci udarnih skupin začeli metati ka- menje, seveda čisto v drugo stran, kot so se nameravali prebiti. Itali- jani so začeli streljati in izdali svoje položaje. Potem so v italijanske okope zmetali prave bombe. Posebno uspešen je bil komandant An- ton Marincelj-Janko, ki je bombo vrgel prav v italijansko mitralješko gnezdo. Tako so si Jankovi udarniki izsilili prehod.⁵⁹

Z mrakom so odšli mimo Lauševega vodnjaka in Jeleniče proti jugu. Še vedno so bili brez hrane, vendar dobili so vsaj vodo. Skušali so najti vrzel med divizijo Cacciatori delle Alpi in mobilno skupino di- vizije Isonzo, a so zašli v sovražnikove klešče. Ob robu gozda od Rese proti Travniku se je 18. avgusta 1942 razvnel krajši, vendar mnogo hujši spopad kot pri Podstenicah. Tamkaj je zadet omahnil Anton Stariha-Zvonko. Jože Gačnik iz Tržišča je bil ranjen, Jože Kle- menc-Pepi, Alojz Korelc-Milan in Knez iz Koludrjev so se izgubili, v

Martin Remih iz Šalke vasi (levo) in Adolf Samide-Johan z Rudnika pri Kočevju (desno) sta padla 17. avgusta 1942 pri Podstenicah

naslednjih dneh so zašli med italijanske zasede in padli neznano kje. Mitraljezec Franc Lasič-Prlek je bil ranjen, Matija Delak, Franc Pokorny, Bruno Skočir in Franjo Poropat pa so bili ujeti in tam ustreljeni 19. avgusta. Toda to ni bilo vse. Pri pregledovanju bojišča in sledov za umikajočimi se partizani so Italijani dobili v roke še Prlekov težki mitraljez, ki so ga njegovi tovariši skrili med skale in pokrili z listjem.

Naštete izgube niti niso bile velike, hujše je bilo to, da je bil ta del 3. udarnega bataljona (Jankovega) razbit. Nekaj borcev mitralješkega oddelka z ranjenim Prlekom — med njimi je bil tudi Silvo Ajdišek-Tomažek — se je obrnilo proti zahodu, vendar so 24. avgusta pri Starem Logu spet zašli med italijanske zasede. Tam je bila ta skupina napadena in znova razbita. Adolfa Vidergarja-Ada je naletna mina ranila v nogo, vendar je nadaljeval pot z nekim Žužemberčanom, toda med Žvirčami in Hinjami so ujeli tudi tadv. Partizana Franc Lasič-Prlek in Silvo Ajdišek-Tomažek sta se prebila naprej k Mokrcu do Uzmanov, žal, pa sta bila tam izdana in ujeta.

Glavnina Slobodanove čete se je zasukala nazaj in se po skupinah prevrgla čez cesto proti Meglenki. Čez dva dni se je večina Slobodanovih borcev pri Črmošnjicah izvila iz obkolitve, nato pa odšla čez Krko proti Brezovi rebri. Ob Antonu Marinciju-Janku je ostalo le kakih 20 mož. Ti so z njim odšli ob Mlinarski poti proti Rajhenavu. Že blizu

Kamene gorice so se srečali s 1. bataljonom Kočevskega odreda in se mu pridružili.⁶⁰

Ta združitev je bila zelo koristna, zakaj z združenimi močmi so se dokopali do ustrezne in učinkovite taktike, ki se je izkazala za enakovredno italijanskim ofenzivnim prijemom.* Gibali so se le po karti in s kompasom. Ponoči so po dimu zavohali Italijane in obstali, zjutraj so zares trčili nanje. Italijani so se med seboj klicali. Bili so zelo glasni. Kadar so naleteli na odpor, so se za dan ustavili in zbirali velike sile za napad. To je sklenjeni obroč trgalo in delalo presledke med napredujočimi kolonami.⁶¹

Zavili so na severozahod, proti Staremu Bregu. Tam je Rudi Knavs naletel na italijansko zasedo. Ustrelil je enega Italijana, medtem je drugi hotel Rudija potolči s kopitom. Zamahnil je, toda Rudi se je izmaknil udarcu, Italijan pa je mahnil s kopitom po skali, da je kar odletelo. Pač pa jo je tam skupil Pavel Kotar-Bradač iz Dolge vasi pri Kočevju. Krogla mu je prebila žilo utripalko v nadlahti, da je kri kar brizgala. Po njiju je tolkel italijanski mitraljezec, zato mu Knavs ni mogel priskočiti na pomoč. Okoli kamna je ovil vezalko od čevlja in mu jo vrgel, rekoč, naj si sam preveže roko in si ustavi krvavitev. Kotar si je pomagal z zdravo roko in z zobmi. Ko pa je vezalko zatezal in ob tem nekoliko preveč dvignil glavo, je omahnil smrtno zadet.

* Ante Novak, tedanji komandant 1. bataljona Kočevskega odreda, pravi, da je s svojim bataljonom med ofenzivo na Rogu uporabljal taktiko biljardne krogle. Bistvo te taktike je bilo v tem, da je bataljonsko kolono vodil ob notranjem robu italijanskega obroča, obenem pa z bočnim krilom udarjal ob obod sovražnikove obkolutve. Italijani so tako dobili dojem, da se proti njim zaganja množica partizanskih kolon. Ker so skušali preurediti svoje sile za uničenje 'vsake izmed teh kolon', so v njihovi razvrstitvi nastajale vrzeli in praznine, ki jih je bilo mogoče izrabiti za preboj iz obkolutve. Toda to početje je zahtevalo izredno pohodno zdržljivost partizanov; ker za kuhanje ni bilo niti časa niti možnosti, vročina pa je bila še celo v gozdu neznosna, se je bilo treba najprej oskrbeti z vodo. Dr. Dušan Kraigher-Jug in še nekateri člani CK KPS so Ante že 16. avgusta zvečer rotili ter se sklicevali na najvišjo avtoriteto, češ da voda ni niti malo pomembna in da je treba nemudoma pohiteti proti Rajhenavu skozi obroč. Ante Novak je sicer privolil, da se bo ravnal po 'dobrih nasvetih' in grožnjah, a je kolono vodil tako, da je zašla mimo Žage Rog, kjer so se ljudje pošteno odžejali ter si v čutarice in drugo posodje natočili kar največ vode. Ante je dobro vedel, da vodnjake čuvajo Italijani, toda z vsake strani je poslal po eno močno četo, zato so se sovražniki lepo potuhnil, da bi počakali na okrepitev. In res drugi dan sta se pri tistih vodnjakih udarili dve italijanski koloni med seboj. Toda poglobitno je bilo, da je Ante lahko začel uresničevati svoj načrt za zavajanje sovražnikov. Tako je 18. avgusta še vedno krožil znotraj italijanske obkolutve, 1. bataljonu Kočevskega odreda pa priključeval vedno več raztepenih ali izgubljenih partizanov, z orožjem ali brez njega. Med priključenimi so bile celo večje skupine (Ante Novak z dne 29. aprila 1980).

Nato so se obrnili spet proti jugu in jugovzhodu. Nad Rajhenavom so združeni partizani zasedli Bezgovo gorico, da bi se razgledali, kje so italijanski položaji in premiki. Nenadoma so zaslišali piske radio-oddajnika. Prisluhnili so in ugotovili, da italijanski radiotelegrafist kliče topništvo in bombnike, zato so se hitro umaknili. Grenadirji so vrh takoj zasedli, a že čez kake pol ure se je pripodilo sedem letal, ki so Bezgovo gorico zasuli z bombami, po njej pa je tolklo tudi težko topništvo, vendar po svojih vojaki.

Jankovi in Antejevi borci so se prebili proti Divjim jamam in mimo Vajbah žage proti Mačjemu hribu. Skozi prvi obroč so se pretolkli ponoči, drugega so prebili podnevi z jurišem. Italijani so zapustili bunkerje in bežali, partizani pa so tekli za njimi po travnati drči. Tam se je italijanski puškomitraljezec obrnil, da bi stoje kosil po partizanih, a Anton Marincelj-Janko je bliskovito pomeril z mavzerico in ga smrtno zadel. Poslej se jim ni več noben Italijan skušal postaviti po robu. Tako so se prebili do Bukove gore, od tam pa na Nemško Loko, kjer so prišli do hrane.⁶²

Zelo zanimivo pot iz obkolitve je naredila desetina, ki jo je vodil Ivan Dorbež-Bojan. Na vrhu Roga (kota 982) so 17. avgusta nanjo trčili sardinski grenadirji. Lado Ambrožič-Novljan s spremljevalcem se je znašel odrezan na opazovalnici, a sta se kljub temu srečno prebila mimo Starega Loga v Suho krajino. Glavnina njegove skupine se je v naglici razdelila v dve skupini. Ob Ivanu Dorbežu-Bojanu je ostalo še 10 borcev, med njimi Janez Potokar-Sokol in Ignac Tratar-Nace.

Ti zadnji so se odpravili takisto proti Staremu Logu. Tam so naleteli na neko civilno taborišče. Od tod so šli na Novi Breg, kjer so se napili vode, si nabrali nekaj živil in cigaret. Nato so zavili spet proti središču Roga in od tam proti Travniku, na Reso in na Štale, potem pa spet proti jugu, k Sv. Frančišku pri Škrilju, kjer so se znašli zunaj obroča. Manj se jih je prebilo v nakazani smeri na zahod. Od teh je znana samo trojka, v kateri je bil partizan Ivan Čerin. Ta se je po mnogih prebojih zbrala pri Sv. Petru nad Dvorom.⁶³

Pratež Jankovega bataljona z vodnikom Matijem Cvetanom, intendantom Alojzem Slakom, njegovim namestnikom Lojzetom Kondom, kuharico Ivanko Škoporc in še nekaterimi se je izvil iz obkolitve pri Črmošnjicah pod vodstvom Ivana Moreta-Žana. Od tam so šli čez Krko proti Frati in se tam priključili Efenkovi četi.⁶⁴

Najbolj mučeniško pot je naredila skupina pod vodstvom politdelegata Janeza Beceleta, ki jo je Jože Draksler-Povh določil za zaščito delavski četi. To četo je neki izdajalski vodnik zapeljal v gozdno globel ob Cinkarski cesti in brž za tem so se pripeljali Italijani na tovarnjakih, se ustavili in začeli lomiti po goščavi v globel. Vso delavsko četo so zajeli, toda straža je bila budna in se je izmuznila.

Partizani Janez Becele, brata Rudolf in Martin Jožef, Alojz Kos in Jakob Dežman so se potem prebijali po roških gozdovih proti Ribniku. Bili so brez hrane, najhuje pa je bilo, ker so bili brez vode. Ko so prišli blizu Sredgore, je Alojz Kos omagal. Noge so mu bile zatekle. Padel je na tla in niso ga mogli spraviti nikamor več. Enako se je zgodilo z Martinom Jožefom. To je bilo že po 20. avgustu. Na poti k Sredgori je Becele naletel na nekega fanta, ki je kosil deteljo. Z gibi rok ga je vprašal, ali je kje dobiti kaj vode. Mladenič mu je povedal, da so Italijani odšli naprej prav tisto jutro. Tako so po petih dneh prišli do vode. Pri neki ženski na Sredgori je Becele kupil piščance in tako so oba obnemogla tovariša spravili na noge, da sta šla dalje do Vrčic, kjer so se napili tudi mleka.

Nadaljevali so pot čez Vahto na Gorjance, potem pa čez Krko v Klevevž. Politdelegat Janez Becele ter brata Rudolf in Martin Jožef so se vrnili v Tomšičevo brigado. Alojz Kos je šel domov v Ločno, bil izdan in interniran. Podobno je storil Jakob Dežman iz vasi Strelec, ki pa se je odkupil tako, da se je dal speljati v belogardistične vode.⁶⁵

V poročilih od 14. do 24. avgusta 1942 so Italijani za območje roškega pogorja navedli takšne partizanske izgube: ubitih 178, ujetih 77, vdalo se je 71 in ustreljenih je bilo 20 upornikov ter aretiranih 29 sumljivih oseb, zaplenjen en mitraljez, 7 puškomitraljezov, 52 pušk in 11 pištol ter 72 konj, štiri ovce in 38 govedi. Na svoji strani so priznali štiri mrtve vojake, enega ranjenega oficirja in 34 ranjenih vojakov.⁶⁶

Italijanski prikaz partizanskih izgub je dvoumen, pa tudi pretiran. Resnici nikakor ne more ustrezati podatek o številu zaplenjenih puškomitraljezov, ustreljene so gotovo šteli dvakrat — med ujete in med ustreljene — poleg tega pa je treba razčleniti tudi pojem ubiti.* Po natančni razčlembi italijanskih poročil bi bilo za padle v boju mogoče šteti največ 72 partizanov in partizank. Dokaj stvaren kazalec o tem, koliko partizanov je padlo, so navedbe o zaplenjenem orožju, toda s tem pridržkom, da je bilo ujetih ali se je vdalo z orožjem 14 partizanov. Italijani so prikazali 71 kosov zaplenjenega partizanskega orožja, manj 14 kosov od ujetih, ostane torej 57 padlih partizanov. Toda vzemimo, da so nekaterim padlim orožje pobrali partizani sami.

* Iz karabinjerskega poročila št. 173/NM z dne 31.8.42-XX, it. fase. 922/V v arhivu IZDG, je razvidno, katere ljudi so označevali za ustreljene. Zadevno besedilo se glasi: »V navedenih dneh so bili ustreljeni spodaj naštetih komunistični tollovaji, ker so bili oboroženi. . .« To pomeni, da so Italijani imeli za ustreljene tiste zajete partizane, ki so jih na smrt obsodila nagla vojaška sodišča, pri čemer je bila za dokaz krivde dovolj ugotovitev, da »je bil upornik oborožen«. Za ubite pa so označevali tiste ljudi, naj so bili partizani ali ne, ki so jih postrelili kot zajce in brez formalne sodbe naglega vojaškega sodišča.

Če upoštevamo še, da so bili ustreljeni šteti dvakrat, bi bil pregled partizanskih izgub takle: 72 padlih, 106 pobitih brez sodbe, 20 ujetih, obsojenih in ustreljenih, 57 ujetih in obsojenih na zaporne kazni, 71 se jih je vdalo, medtem ko 29 aretiranih ljudi ni mogoče šteti k partizanom. Med roško ofenzivo so partizani po italijanskih virih imeli 196 mrtvih in 128 zajetih, skupaj torej 324 ljudi, naj so bili borci ali ne, kar še vedno ne ustreza številu borcev v enotah, ki so se znašle v obkrožitvi, in številu borcev onih partizanskih enot, ki so se uničenju izognile. Tudi če je padlo samo 72 partizanov, pa velja priznati, da je šlo v vsakem primeru za hude izgube. Vendar, najsi so bile te izgube take ali drugačne, so bile daleč od tistega, kar si je želel in kar je zahteval general Mario Robotti, ko je ukazoval, da je treba zajeti vse in še enkrat vse. . .

Še o izgubah 3. udarnega bataljona (Jankovega) I.SPUB Toneta Tomšiča!

Po zbranih podatkih je imel Jankov bataljon med roško ofenzivo ali v zvezi z njo te izgube: 4 padle, 4 ujete in ustreljene, 4 pogrešane, torej tudi padle, 5 ujetih in obsojenih na zaporne kazni, 7 ranjenih, eden pa je prestopil na stran sovražnika — ali povedano drugače: 13 mrtvih, 4 zajete, enega beguna in 7 ranjenih, skupaj je torej izgubil 25 moških (pri tem so vštete tudi izgube iz boja s fašisti pri Dvoru). Krivde, da je 3. udarni bataljon (Jankov) Tomšičeve brigade ob roški ofenzivi pravzaprav prenehal obstajati, pa ne gre pripisovati izgubam v ljudeh, marveč razhodu v obliki raznih spremestev za zaščito vodstva osvobodilnega gibanja, in tudi vključitvi četnih glavnin v sestave drugih enot. O tem pa bo še tekla beseda. . .

Efenkova, Albinova in Slobodanova četa

Dr. Aleš Bebler-Primož, namestnik komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, je že konec julija prevzel nalogo, da se z majhno četo Notranjčev napoti čez Malo goro na zahod in tam zbere razhajkane partizane. Ker je bil Janez Kožar-Prajer za političnega komisarja te čete imenovan 4. avgusta 1942, je sklepati, da so z Roga proti Notranjski odšli šele dan pozneje. Posledice italijanske ofenzive onstran Velike gore pa so bile tako hude, da kaj prida ni bilo mogoče storiti, vsaj takoj ne. Zato se je s spremstvom vrnil v Suho krajino in 15. avgusta prispel v Ambrus. Kočevski Rog je bil tedaj že obkoljen. . .

Italijani so prišli do Hinj in so tiščali dalje proti Žvirčam. Toda o tej vesti se je kazalo prepričati. Ivan Ferlež-Švejk, komandant 2. bataljona (Varetovega) ZDO, in Filip Tekavec-Gašper, nekdanji komandir čete v Krškem odredu, sta se odpeljala na motorju iz Ambrusa. Že

blizu Hinj sta pod cesto zapazila italijanske kolone, obrnila in se srečno vrnila. Te Italijane so potem napadli borci Albinove čete in drugi partizani iz Ambrusa ter jih zavrnil.

Ob tem dogodku se je Bebler prepričal, da je v okolici Ambrusa še precej pogumnih partizanov, ki jim ne bo zmanjkalo bojnega duha. Posebno mu je ugajal Filip Tekavec-Gašper, ki je po razrešitvi zaman čakal v štabu ZDO na Smuki, da mu bodo v glavnem poveljstvu zau-pali kako poveljniško dolžnost, a je dočakal samo začetek roške ofen-zive in boj s fašisti pri Dvoru. Med to partizansko stisko so spet prišle do veljave Gašperjeve vojaške sposobnosti in njegove izredne izkuš-nje. Ker je bil še vedno na voljo, mu je Bebler zaupal, naj brž zbere v Suhi krajini nahajajoče se partizanske čete ali skupine in jih združi v nov bataljon, z imenom Manevrski. S tem bataljonom naj napada v hrbet Italijane, ki oblegajo Rog, ter jim razbija zapore med Laščami nad Dvorom, Starim Logom in Trnovcem, da bi olajšal položaj obko-ljenim partizanom na Rogu in jim omogočil preboj iz obroča.

Filip Tekavec-Gašper je hitro sestavil novi bataljon. Iz razbežanih in umikajočih se partizanov je pri Ambrusu nastala nova četa. Njen komandir je postal znani junak Janez Hribar-Rokca. Poleg nje so v sestavo Manevrskega bataljona prišle še: Mikijeva, Jurčetova, Pr-lekova in Rikijeva četa* v operativnem smislu pa tudi četa Albina Grajzerja. Komandant Manevrskega bataljona je postal Filip Tek-avec-Gašper, za političnega komisarja je bil imenovan Janez Kožar-Prajer, za sanitetnega vodjo pa znani partizanski bolničar France Berce."

Iz Ambrusa je Bebler odšel čez Krko, da bi se na Frati prepričal, če so se glavno poveljstvo, Izvršni odbor OF in CK KPS izmaknili ita-lijanski obkolitvi. Tam o tem ni mogel dobiti nobenih pomirjujočih obvestil, zato je sklepal, da se je najvišje vodstvo slovenskih partiza-nov znašlo v hudi stiski in da mu je treba nemudoma pomagati.

Prav tistega dne, bilo je 16. avgusta, je na Frato s položajev na Vinkovem vrhu prispela kot naročena 1. četa 3. bataljona (Jankove-ga) 1.SPUB Toneta Tomšiča. Komandirju Ivanu Kovačiču-Efenki je dr. Aleš Bebler-Primož ukazal, naj takoj sestavi močnejšo bojno pa-truljo. Ta mora biti odlično oborožena, voditi pa jo mora najpogum-nejši in najbolj iznajdljivi komandir voda. Njena naloga je, da gre čez Krko, se pretihotapi skozi italijanske zapore in se prebije v središče Roga, kjer mora poiskati Krištofa, Petra, Matija in njihove tovariše, potem pa naj jih spravi na varno iz obroča.

* Čete so se imenovale po partizanskih imenih njihovih komandirjev: Pol-de Skalja-Miki, Avguštín Vovk-Jurče, Jože Čonč-Prlek in Rihard Romih-Riki. Milošev vod — vodnik Jože Centa-Miloš — nekdanje Efenkove čete je pripa-del Rikijevi četi (France Malešič-Štefan, pojasnilo z dne 9. julija 1981).

Komandirja Polde Skalja-Miki iz Grosupljega (levo) in Rihard Romih-Riki iz Novega mesta (desno) sta kmalu za tem prišla v sestavo Tomšičeve brigade. Miki je padel kot komandir čete med spopadom z belogardisti v Gorenjem Brezovem 16. januarja 1943, Riki, kije bil v Tomšičevi namestnik komisarja 1. čete 3. bataljona in vodja pevskega zbora, pa je vojno preživel

Efenka je storil brez obotavljanja, kakor je bilo ukazano. Sestavil je okrepljeni vod, ki je imel v svoji sestavi tri puškomitraljeze 'zbrojevka' in en puškomitraljez 'šoš' in ki mu je poveljeval vodnik Dušan Remih-Duško. Tako se je zgodilo, da je Lado Ambrožič-Novljan že 18. avgusta 1942 »srečal majhno partizansko četo«, ki jo je pošiljal Aleš Bebler na Rog. Nekaj podobnega je doživel tudi dr. Jože Brilej-Bolko Brezar. Oba so Efenkovi borci usmerili čez Krko proti Frati in Zaliscu.⁶⁸

Na Frati je tedaj začelo nastajati začasno in pomožno glavno poveljstvo slovenskih partizanov, ki sta ga najprej sestavljala dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik kot namestnik komandanta in Jože Mazovec-Tine Dolgan kot obveščevalec Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, vanj pa so prišli še: Viktor Stopar-Silvo Moščan, ki je prej politično deloval v novomeškem okrožju in ki je prevzel dolžnost začasnega političnega komisarja, inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina, ki je bil že tudi prej član glavnega poveljstva, potem pa še dr. Jože Brilej-Bolko Brezar kot vodja agitpropa CK KPS in Lado

Ambrožič-Jure Novljan kot politični komisar 5. grupe odredov. Ker je bil dr. Aleš Bebler pobudnik in ustanovitelj tega začasnega glavnega poveljstva, je to upravičeno dobilo ime Beblerjev štab.

Sprva, ko sta bila na Frati samo Bebler in Mazovec, je to začasno poveljstvo ukrepalo pod imenom delegacija Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. O tem sta ohranjeni dve povelji, ki sta obe nastali 19. avgusta 1942. Prvo je naslovljeno na komando 1. čete (Efenkove) 3. bataljona (Jankovega), drugo pa na komando 1. partizanske udarne brigade Toneta Tomšiča. Vsebinsko sta skoraj enaki in se v bistvenem delu besedila glasita: »V razbremenitev čet in skupin, obkoljenih na Rogu, je nujno potrebno takoj pristopiti k akcijam v hrbet sovražniku, ki obkoljuje Rog. Zato je najboljše oblikovati prostovoljske bojne patrulje (1 puškomitraljez in 5 do 10 strelcev), ki gredo samostojno — z nekaj suhe hrane — preko Krke in iščejo vsaka v svoji smeri kontakta s sovražnikom. Vodstvo bojnih patrulj naj bo odlično, zato naj eno izmed njih prevzame sam komandir čete. Formirajte takoj te patrulje, določite jim smeri gibanja in možne cilje napadov. . .«

Povelje, ki je bilo naslovljeno na štab I.SPUB Toneta Tomšiča, daje odgovor, komu je bilo namenjeno toliko skrbi. V uvodnem stavku se namreč glasi: »Ker je 2. delavska četa, ki je logorovala na Novem Bregu nad Starim Logom in ki je za partizanski pokret silno važna, obkoljena. . .« Za imenom 2. delavska četa je bilo namreč skrito vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja in ravno ono je bilo predvsem v nevarnosti. To je postalo docela očitno 19. avgusta 1942 po prihodu dr. Jožeta Brileja-Bolka Brezarja v poveljstvo Efenkove čete. Prav zaradi tega in zato, ker je bila Efenkova četa Rogu najbližja, je bilo glede njenih patrulj pripisano: »Na pot morajo kreniti še danes dopoldne.«⁶⁹

Že 19. avgusta je iz Efenkove čete na Frati pohitelo čez Krko proti Rogu več bojnih patrulj, ki so jih vodili: Dušan Remih-Duško, Jože Novak-Miha in Jože Kolenc, vodniki vodov, znani in preizkušeni po svoji hrabrosti, zavesti in iznajdljivosti, vrh tega je eno vodil sam četni komandir Ivan Kovačič-Efenka. Te patrulje so dobile natančna ustna navodila, katere in kakšne ljudi morajo iskati ter jih še posebej pozorno oskrbeti.* O uspehih njihove poti vemo samo to, da je bojna

* Tedaj nekako sta mimo Lašč nad Dvorom proti Rogu odšla tudi inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina in njegov takratni kurir Stane Gantar. Za obkoljeno vodstvo v roških gozdovih sta — kot najbolj krepilno hrano — nesla 100 jajc. Stane Gantar, ki je nosil s sabo pismo, v katerem sta bila naznačena kraj in ura, ko se je treba prebiti, je skušal priti skozi italijanske zaporne črte pri Komolcu, a je zašel v navzkrižni ogenj, Italijani pa so ga napadli tudi z bombami. Potem je poskušal priti do obkoljenih voditeljev pri Trnovcu, pa so ga Itali-

Jože Volk-Volčič (levo) in Janez Šušteršič-Žan (desno), ki sta vzdrževala zvezo med Efenkovo četo in Beblerjevim štabom

patrulja pod vodstvom Dušana Remiha-Duška blizu Gorenje Tople rebri našla takratnega predsednika OF Jožeta Rusa-Andreja Hribarja,* pa tudi še nekatere sposobne politične delavce, na primer Eda

jani tudi tam opazili in obsuli z bombami. Na Mihevcev ukaz je poskusil še v tretje, in sicer tako, da bi italijansko obkolitev zaobšel mimo Rajhenava in Koprivnika do Bukove gore, vendar je tudi to pot naredil zaman. Ko se je vrnil in poročal, da pisma ni mogel oddati, je Mihevc olajšano vzdiknil: »Že dobro, samo da si se vrnil živ! (inž. arh. Edo Mihevc po že omenjeni beležki in Stane Gantar po historiatu borbe št. 86).«

* Jože Rus je že 17. avgusta prišel k Sv. Petru nad Črnomošno dolino in ostal pri skupini razpršenih in malodušnih partizanov. Ko ga je Duškova patrolja našla, se ji ni maral pridružiti in oditi v Beblerjev štab na Zalisec, rekoč da je njegova navzočnost na Gorenji Topli rebri bolj potrebna, ker mora nuditi moralno oporo in nasvete razhajkanim partizanom. Vse do 25. avgusta 1942 je bil še tam. Zato je moral Efenka znova poslati patroljo ponj. Ta pa je bila pri Sv. Petru z Rusom vred obkoljena. Prebiti se je morala proti Komolcu in od tam na Kunč, nato pa mimo Mozlja proti Glažuti in Veliki gori. Patrolja se je zategadelj lahko vrnila v Efenkovo četo in Tomšičevo brigado šele proti koncu oktobra 1942 (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, Ljubljana 1966, št. 71 na str. 143 in 144, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 2 na str. 15, in Tone Turnher, ustni vir).

Turnherja-Primoža. Prišli so še Jože Bradeško-Boštjan, intendant Mirko Frankič-Tilen ter 12 stražarjev. Le-te so Efenkovi borci usmerjali proti Zaliscu nad Žužemberkom, kjer je od 20. avgusta 1942 dalje Beblerjev štab imel svoj sedež. Za zvezo z Efenkovo četo je na Zaliscu ostal kurir Janez Šušteršič-Žan.⁷⁰

Tiste dni se je pri Črmošnjicah iz italijanske obkolitve izvila tudi 3. četa 3. udarnega bataljona (Jankovega) in prišla do Beblerjevega štaba. Kaže, da se je njen komandir Jože Prijatelj-Slobodan pretolkel do Frate že 19. avgusta, kar gre sklepati po pričevanju Jožeta Kolenca, ki trdi, da je bil Slobodan dodeljen za vodnika Efenkovi patrulji na Rog. Bil je nepogrešljiv zategadelj, ker je pravzaprav samo on vedel, kje so se Kristof, Peter, Matija, Luka in njihovi tovariši ločili od bojnih enot. Ta patrulja je štela vsaj 15 mož, vodil pa jo je sam Ivan Kovačič-Efenka.

Patrulja je šla mimo Smuke in na Rdeči Kamen. Bilo je vse požgano. Hrane ni bilo nobene in še vode ne, jedli so le ožgane hruške in češplje. Pa so le prodrli do Podstenic. Proti vasi so se plazili podnevi in po trebuhu, dokler se Podstenicam niso približali na streljaj. Videli pa so, da Italijani gradijo bunkerje, da se ukopavajo. Potem so šli po cesti naprej proti Červanovemu ovinku. Kar nenadoma so zaslišali tovarnjake. Bilo je samo toliko časa, da je vsak skočil na desno v hrib za prvo drevo ali prvo skalo, nič več kot 30 metrov od ceste. In so čakali, kdaj bo počilo. Pripeljali so se Italijani na treh tovarnjakih, prepolnih soldateske, vendar ustavili se niso, šli so mimo. . . Tako se je patrulja lahko srečno vrnila na Frato, prestradana, da se je videlo skoznje.⁷¹

Medtem je Filip Tekavec-Gašper že zbral in ustanovil Manevrski bataljon. Z njim je odšel na Lopato pri Hinjah in od tod napadal Italijane v hrbet. Skozi italijanski obroč pa se je prav tedaj prebil neki partizan in prinesel vest, da je na Rogu blizu Pugleda v brezupnem položaju 40 oboroženih in 700* neoboroženih partizanov. Gašper ga je napotil nazaj proti Rogu in mu dal za spremstvo dva partizana. Po trebuhu so se preplazili mimo italijanskih zased s sporočilom, naj se obkoljeni prebijejo ob 20. uri, ko bodo enote Manevrskega bataljona napadle Italijane v hrbet. Manevrski bataljon je napadel na odseku od vasi Cesta mimo Starega Loga do Lašč nad Dvorom. Pri tem se je spet izkazala udarna četa Albina Grajerja. Italijani so bili popolnoma presenečeni. To je omogočilo, da so se neoboroženci, ki jih je spremljala in varovala ena četa 1. bataljona Kočevskega odreda, prebili proti Rajhenavu, Koprivniku in Borovcu.

* Ante Novak potrjuje to pričevanje z majhnim razločkom, saj pravi: »Ena četa se je oddvojila, rešila pa je okoli 500 neoboroženih partizanov in jih srečno pripeljala iz obroča (beležka z dne 29. aprila 1980). . .«

Kje in kdaj je bil ta napad ter koliko časa je trajal, je mogoče razbrati iz italijanskih poročil. V poročilu 11. armadnega zbora z dne 20. avgusta 1942 o tem lahko beremo: »Majhna skupina partizanov, ki je ponoči prišla iz kočevske strani za hrbet naši razporeditvi, je užgala med Trnovcem in koto 638 (in Roško cesto) najbrž z namenom, da pomaga pobegniti iz našega obroča komu ali kaki skupini, ki je še vedno v njem. Odrejena je bila obkolitev ... na motornih vozilih. . . Na naši strani 4 ranjeni. . .« Poročilo z dne 21. avgusta 1942 je še zgovornejše: »Uporniške skupine, ki so prišle iz krajev zunaj obroča, verjetno s področja Kočevja, so ponoči napadle z avtomatskim orožjem. . . Naše izgube dva padla in 8 ranjenih. . .«

Torej so čete Manevrskega bataljona napadle v nočeh z 19. na 20. avgust in z 20. na 21. avgust 1942. Pri tem same niso utrpele prav nobenih izgub, kot so Italijani zapisali sebi v tolažbo. Da je Manevrski bataljon dosegel poln uspeh, kaže sklepati tudi po tem, ker je šel bataljonski politični komisar Janez Kožar-Prajer takoj za tistim na Žvirče kupit krompir in dve ovci, da so proslavili zmago.⁷²

Partizani, ki se jim je posrečilo prebiti iz obroča na Rogu, so se stekali zlasti na Frato. To je zapisano zlasti v poročilu komandirja 3. čete 3. udarnega bataljona (Jankovega) Jožeta Prijatelja-Slobodana z dne 23. avgusta 1942. Iz tega poročila izhaja, da se je Slobodanova četa na Frati sešla že do 22. avgusta. Dobila je nalogo, da zbira razkropljene in izčrpane partizane. Njene patrulje so samo v enem dnevu (22. avgusta) zbrale 52 partizanov brez orožja in enega z orožjem, bili pa so tako slabotni, da so jih morali kar 31 poslati na okrevanje h kmetom.

Sicer pa je 3. četa 3. udarnega bataljona (Jankovega) 1. SPUB Toneta Tomšiča počivala in se urejala. Partizanke so borcev na rokave šivale črke UB iz rdečega blaga. Tačas je četa dobila tudi novega političnega komisarja Jožeta Žukovca-Vladimirja. Njena naloga je bila še naprej: varovati bazo Brezova reber-Frata ter zbirati in prestrezati tavaajoče partizane.⁷³

Manevrski bataljon je še vedno napadal. Zadnji napad v hrbet so Italijani zaznamovali 24. avgusta 1942. Navedli so, da so uporniško skupino odbili in pognali v beg proti jugu, pri tem pa ubili enega partizana in zaplenili puško. O tem je poročala divizija Cacciatori delle Alpi, ki je z divizijo Granatieri di Sardegna že čakala, da začne zarana prodirati v Suho krajino. Tega dne je bila ofenzivna etapa 3-B namreč sklenjena, začela pa se je četrta faza velike italijanske ofenzive.

Alpski lovci so prodirali po levem krilu, sardinski grenadirji pa po desnem. Ločnica med obema divizijama je potekala po črti Kren (Kočevski Rog) na Grintovec in Kuko vas, nato pa čez Podtabor in Kompolje na Videm-Dobrepolje. V prvih dveh etapah bi morali diviziji prečesati prostor do črte Žlebič-Pri cerkvi (Struge)-Ratje-Dvor.

Strelnskim vrstam obeh prodirajočih divizij so se čete Manevrskega bataljona upirale le z bojnimi patruljami ter manjšimi zasedami. Toda pri vasi Rapljevo so 26. avgusta 1942 italijanski alpski lovci doživeli silno presenečenje. Gašperjeve čete so jih pričakale na položajih, udarile po njih iznenada s čela in bokov, nato pa jurišale. Italijani so bili hudo poraženi. Manevrski bataljon je zaplenil en težki mitraljez, več puškomitraljezov in približno 60 pušk, to pa so Italijani previdno zmolčali.

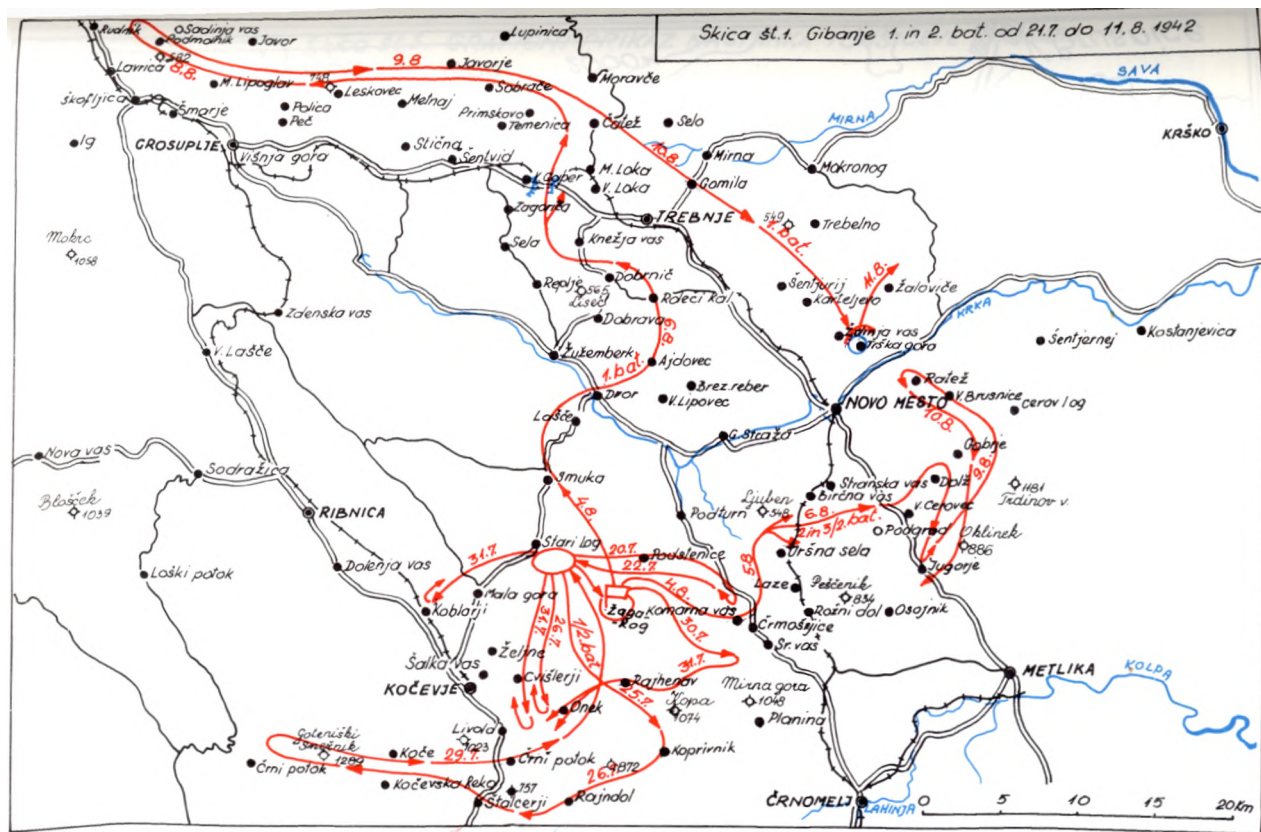
Četa Albina Grajzerja se je izkazala tudi tokrat, žal pa je bila posledaj še bolj oddaljena od brigade. Namreč po tej zmagi se je moral Manevrski bataljon umakniti. Izvlekel se je skozi Ribniško dolino proti Veliki gori in Jelenovemu žlebu ter se pri Glažuti že 28. avgusta spopadel z enotami divizije Macerata. Zaradi težav s prehrano sta tam ostali le Prlekova in Rikijeva četa, Mikijeva, Albinova in četa Janeza Hribarja-Rokce pa so odšle proti Molniku. Po viru z dne 14. septembra 1942 je 2. četa 3. udarnega bataljona (Jankovega), ki ji je poveljeval Albin Grajzer, štela 24 partizanov.⁷⁴

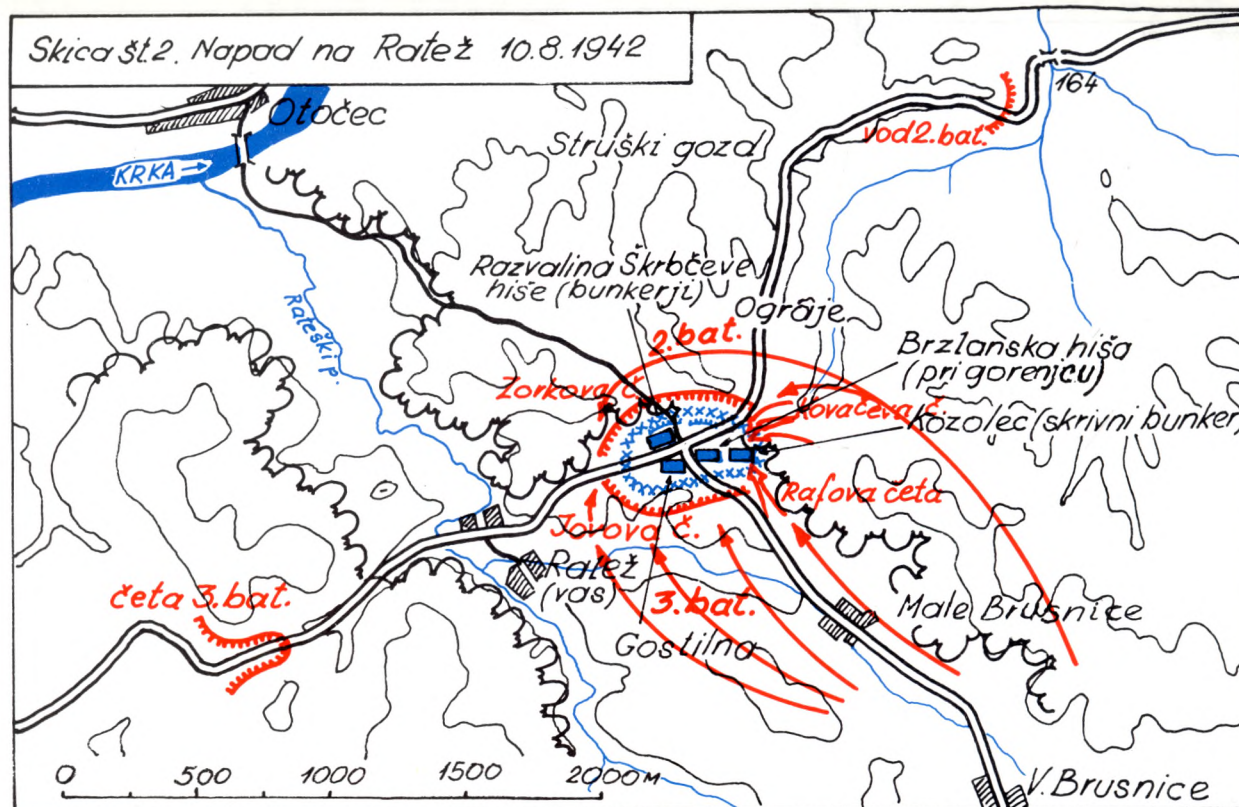
Četrta faza velike italijanske ofenzive pa je zajela tudi levo stran Krke, in sicer prostor med cestama Mirna peč-Dobrnič-Žužemberk in Žužemberk-Soteska-Straža-Bršljin. Tam so česale enote divizije Isonzo, ki jim je poveljeval general Guido Cerutti. Potemtakem je prišlo pod udar tudi bojno območje 3. čete 3. udarnega bataljona (Jankovega) na Brezovi rebri in Frati.

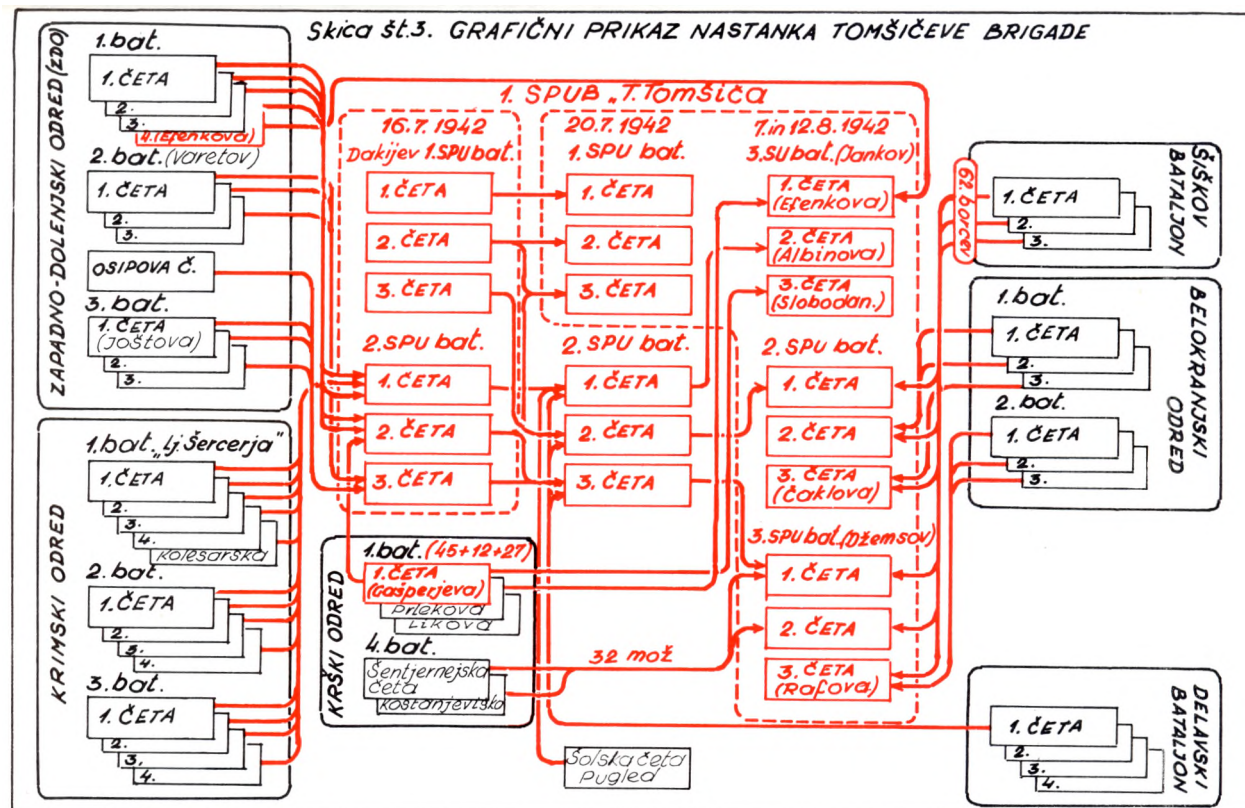
Komandir Jože Prijatelj-Slobodan pa je italijansko taktiko dobro poznal. Ko je iz poročil ogledniških patrulj razbral, kaj Italijani kanijo, je četo povedel čez Dvor v gozdne strmine pod Sv. Petrom. Tam so Slobodanovi borci ob suhi hrani ždeli dva dni. Ker pa jim je zmanjkalo vode, jih je Angelo Venturini odpeljal na Pečko h gozdarski koči. Toda tam so Italijani še zmeraj držali zapore. Četa se je umaknila, ne da bi se spopadla, in pri belem dnevu odšla na Pogorelec, od tam pa v Podhosto, kjer je dobila hrano in obvestila. Iz Podhoste se je brez ovir vrnila v okolico Frate.⁷⁵

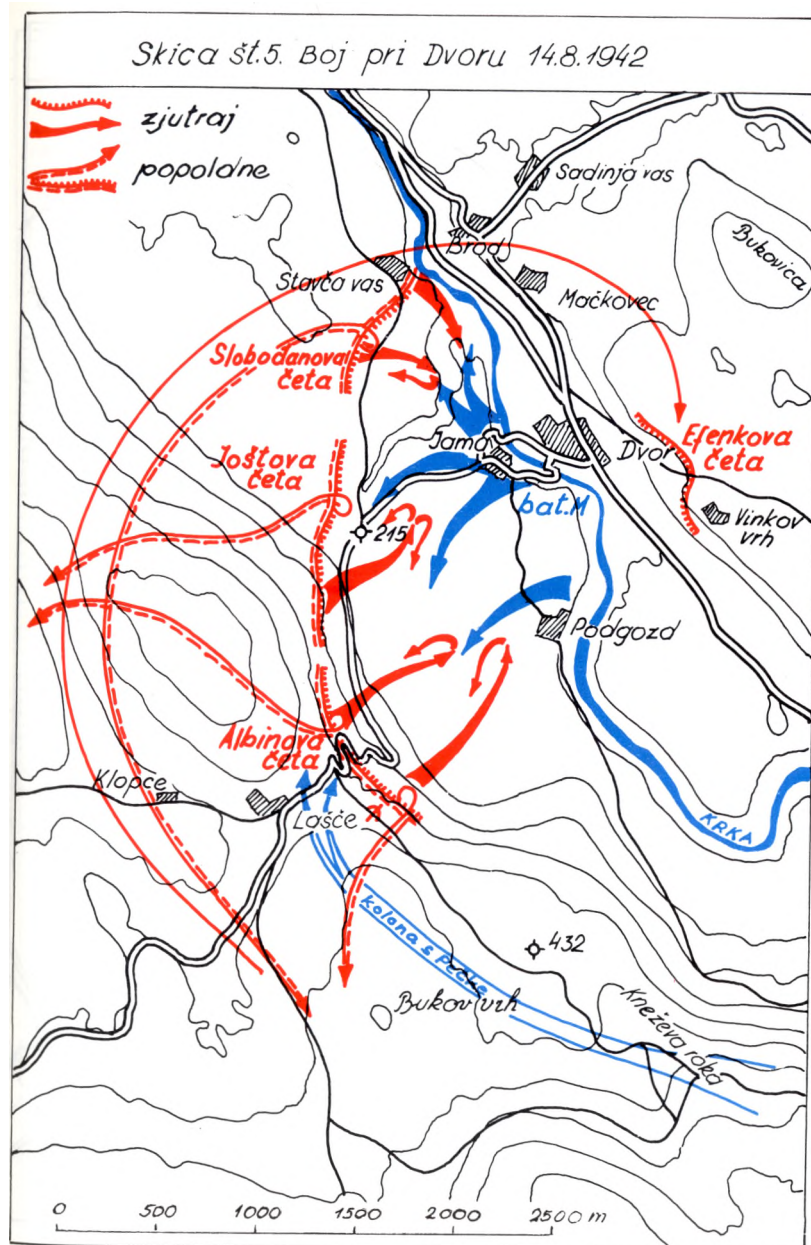
Premiki Slobodanove čete so trajali sedem ali osem dni in so bili zgled uspešne partizanske taktike. Žal, pa je medtem izgubila zvezo ne samo z Beblerjevim štabom, marveč tudi s Tomšičevo brigado kot celoto*

* Slobodanova četa se je še nadalje zadrževala v okolici Frate. Od 11. septembra dalje je bila nekaj časa vključena v Duletov bataljon Gubčeve brigade, po 23. septembru 1942 pa se je začela imenovati Bolniška četa in je dobila značaj terenske enote (Jože Žukovec-Vladimir po beležki z dne 29. oktobra 1981).

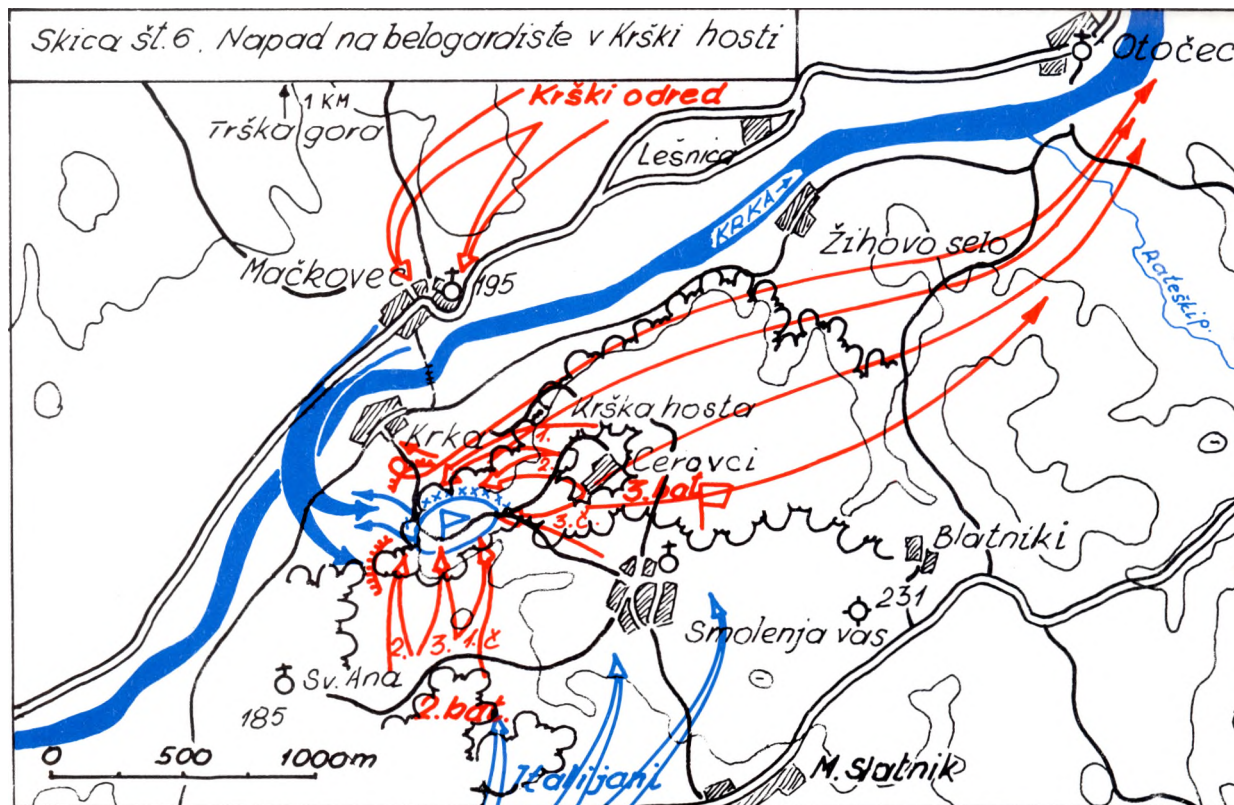

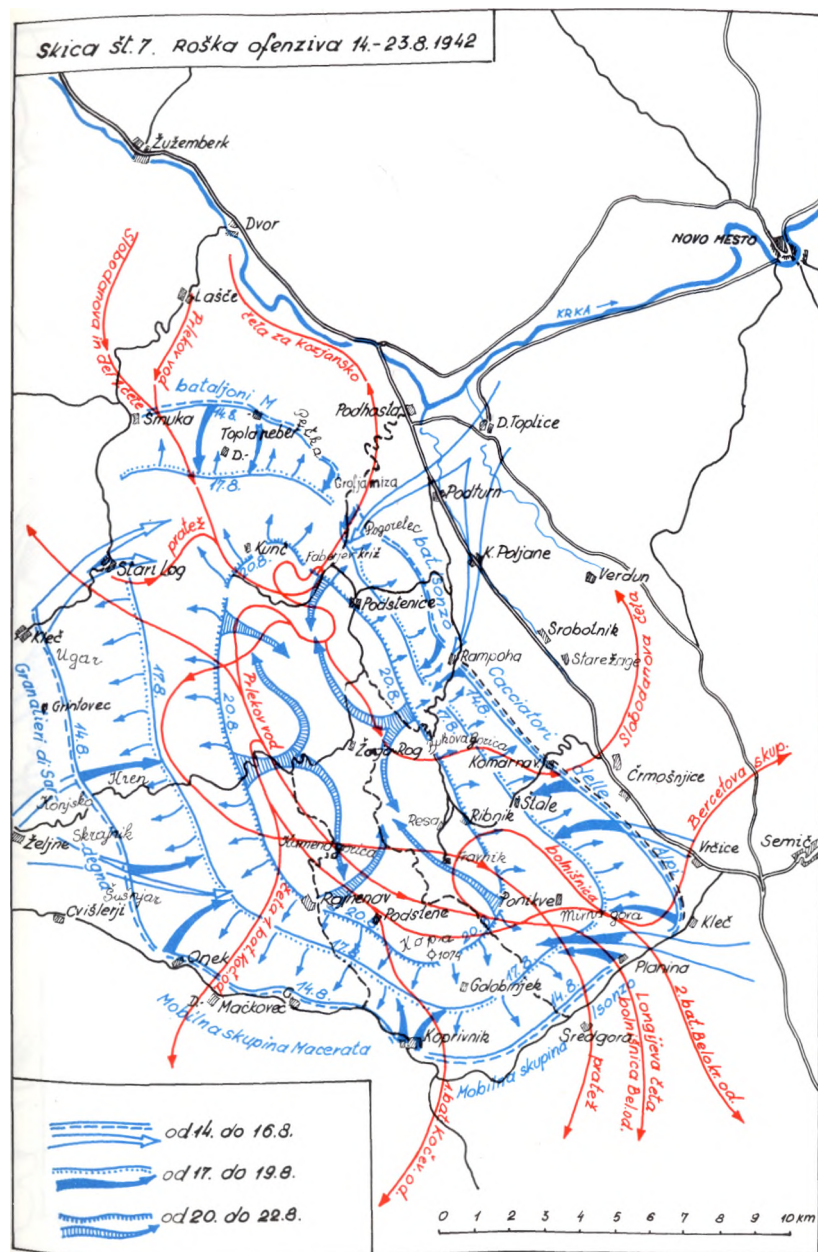

Skica št. 6. Napad na belogardiste v Krški hosti

Napad na nemško postojanko v Malih Druščah

Tomšičeva brigada je izvedla še eno večjo akcijo, ki naj bi odvrnila italijansko pozornost od Kočevskega Roga. Šlo je za napad na postojanko nemških obmejnih stražnikov v Malih Druščah. Ta napad je napovedal vojaški inštruktor dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja v poročilu glavnemu poveljstvu že 15. avgusta 1942. Tedaj niti ni vedel, da se je ofenziva na Rog že začela, ko pa je za ofenzivo le zvedel, je menil, da utegne napad na Male Drušče vseeno zмести italijanske načrte. Drugi razlog za to akcijo je bila želja po avtomatskem orožju.⁷⁶

Nemško-italijanski razmejitveni črti se je brigada z delom čet približala že 16. avgusta 1942 — prišla je v Malkovec, kot izvemo iz poročila komandirja 2. čete 2. bataljona Krškega odreda, ki med drugim takole ugovarja: »Na Malkovcu je sedaj proletarska brigada Toneta Tomšiča, zato se mi zdi, da sem po mojem mnenju bolj potreben tu kakor pri Malkovcu, ker tam je sedaj že dovolj moči...« Vendar pa je ta podatek samo del resnice.

Vemo namreč, da sta 16. avgusta 1. in 3. bataljon (Džemsov) še vedno česala gozdove okoli Krške hoste, šele potem pa sta se napotila iz Žalovič proti Klevevžu in se utaborila v gozdu na zahodni strani gradu. Tam so bili 19. avgusta sestanki komunistov, kandidatov in skojevcev, bil pa je tudi zbor vseh borcev. Na tem zboru je govoril Niko Šilih-Boris Nikič kot začasni brigadni politični komisar. Povedal je, da italijanska ofenziva, ki se je začela na Notranjskem, pravkar divja na območju Kočevskega Roga, da je vojaško in politično vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja v hudih težavah, v veliki nevarnosti, ker je Rog obkoljen od vseh strani. Poudaril je, da to vodstvo nujno potrebuje pomoč, borci Tomšičeve pa mu bodo najučinkoviteje pomagali s tem, če bodo napadali tiste postojanke, kjer so sovražniki najbolj občutljivi, kar velja prav gotovo za nemško-italijansko mejo. Z odločnim in uspešnim napadom, ki je predviden, bodo stran od Kočevskega Roga odtegnili vsaj del sovražnikovih sil.⁷⁷

Šilihov govor je bil del političnih priprav za napad na Drušče, zelo korenite pa so bile tudi vojaške priprave. Tudi tokrat so bili borci seznanjeni z zamislijo napada, pa še s tem, kje je sovražnik nastanjen in koliko šteje. Izbrane so bile udarne in bombaške skupine; vsaka je dobila natančno nalogo. . .

Nemci so iz vasi v obmejnem pasu izselili slovensko prebivalstvo, seveda tudi iz Malih in Velikih Drušč. Velike, v katerih je enajst hiš s cerkvijo, so ostale prazne, Male, ki imajo višjo, zavetno ter proti Velikim Druščam nagnjeno lego in le osem hiš, pa so spremenili v postojanko obmejne straže. Poveljniško pisarno so imeli pri Kralju na št. 15, nastanjeni pa so bili še pri Udovču na št. 13, kjer so hlev predelali

v jedilnico, pri Marčiču na št. 10 so imeli zapor in prostor za pouk z reliefom okoliškega zemljišča, pri drugem Marčiču na št. 16 v hiši in kašči so spali, imeli pa so tudi še en zapor. Na sredi Marčičevega dvorišča so imeli bunker za strelivo. Vse hiše so bile povezane s poljskim telefonom, ki je vodil v Sevnico. Postojanka je štela 84 mož obmejne straže, ki so gojili veliko kokoši, imeli so dve kravi in par konj. Kočvarjev tu ni bilo, bili pa so v sosednji vasi Rogačice.

Načrt je bil tak, da bosta nemško postojanko v Malih Druščah napadla 1. in 3. bataljon (Džemsov), vsak z dvema četama, ena četa 1. bataljona in 2. četa 2. bataljona bi zavarovali prehode skozi mejno črto pri Pečicah, 1. četa 3. bataljona pa bi morala napad zavarovati na gričku Zatrepeta proti vasi Rogačica, od koder je bilo edino mogoče pričakovati posredovanje kočevskih Nemcev z alarmnimi oddelki. Druga in 3. četa 1. bataljona bi morali napadati od zahoda mimo Velikih Drušč, 3. in 2. četa 3. bataljona (Džemsovega) pa od jugovzhoda in vzhoda. Ločnica med obema bataljonoma je bila pot iz Telč pri kapelici, kjer sta bili poveljniško mesto in previjališče. Na predlog zdravnikov je bilo ukazano, da morajo iti borci v napad tešči, da streli v trebuh ne bi bili smrtni. Napad bi se moral začeti proti jutru, vendar še po temi in po tistem, ko bi udarne skupine na tistem opravile z obema nemškima stražama (Glej skico št. 8 na str. 409!).⁷⁸

Iz Klevevža in Malkovca so enote odšle na pot že 19. avgusta ob sedemnajstih. Razmejitveno črto so prestopile po zahodnem pobočju kote 501 blizu vasi Otresk, kjer sta v zavarovanju ostali dve četi: 2. četa 2. bataljona na nemški zasedbeni strani, ena četa 1. bataljona pa na italijanski. Pet čet je pot nadaljevalo po globoki grapi Jasnik, in to tako da so k Malim Druščam prišle z vzhoda. Na izhodišča za napad so prišle 20. avgusta 1942 ob treh zjutraj ter se začele razvrščati.

Čete in bombaške skupine 3. bataljona so se razvrstile natančno po načrtu, kar velja tudi za 1. četo 1. bataljona, ki ji je poveljeval Albin Dolščak. Ta je mejila na 3. četo (Rafovo) 3. bataljona (Džemsovega), ki je bila tudi tokrat v sredi. Levokrilna četa 1. bataljona na čelu s Stanetom Bizjakom-Kostom Dobravcem pa ni imela dobrega vodnika in je namesto Malih Drušč od zahoda obkolila Velike Drušče, toda le-te je ob napadu našla prazne. Zato je partizanska razvrstitev imela vrzel, ki je postala usodna. . ,⁷⁹

Bombaških skupin je bilo več, v vsaki pa je bilo po pet mož. V tisti, ki jo je vodil Martin Kotar-Pilat so bili še: Jože Škufca-Martin, Anton Gregorič-Jakec, Marinič iz Zaloga in France Medle-Franček. Ti so nosili dve topovski granati, kalibra 75 mm, predelani na ročni vžig. Alojz Kovačič-Lipe je nosil težko bombo šrapnelko. Topovsko granato, predelano na ročni vžig, je nosil še pomočnik puškomitraljezca Franc Plevnik-Vojko, bombaš pa je bil tudi že znani Jože Jerman. Na-

Bombaš France Medle-Franček iz Novega mesta (levo) in namestnik komandirja Franc Zavodnik-Jon iz Trebnje gorice pri Krki (desno) sta vojno preživela

daljnji dve bombaški skupini sta vodila komadir Albin Dolščak in že omenjeni vodnik voda Leopold Kastelic-Filip. Vlado Oklešen-Klemen je bil pomočnik mitraljezca pri Francu Pakarju-Vidu, puškomitraljezca sta bila še Karel Zupančič in Anton Dremelj-Ante, Zvonko Hanzelj pa je puškomitraljez dobil prav za to priložnost.

V neki globeli pred vasjo, ki so se ji približali na sto metrov, ne da bi se bočno zavarovali, so precej časa čakali na znamenje za naskok. Pred hišo, iz katere je visela nemška zastava, se je sprehajal stražar. Ko se je začelo daniti, je iz hiše v spodnjicah prišel Nemec in stražarja pozdravil: »Gut Morgen!« Kmalu za tem so partizani udarili.⁸⁰

Vodja bombašev Martin Kotar-Pilat se je priplazil do stražarja in ga zabodel. Tedaj je zapovedal juriš. France Medle-Franček je v hišo zagnal predelano dvokilogramsko letalsko bombo. Alojz Kovačič-Lipe se je splazil pod okno h kašči in skozenj vrgel svojo šrapnelko. Ko je počilo, so Nemci skakali čezenj in mimo njega v spodnjicah ter vpili: »Vorwärtz! Vorwärtz!« Tudi Lipe je skočil z njimi in kričal »Vorwärtz!«

Jože Jerman, ki je v hišo vrgel bombo, je iz nje dobil enak pozdrav; bombni drobci so ga ranili v noge. Še huje se je zgodilo bombasu in nekdanjemu borcu Klečke čete, ki je bil doma z Brezja pri Vrči-

cah * V hipu, ko je v poslopje vrgel težko bombo, je bil smrtno zadet. Takrat partizani še niso vdrli v hišo; se pravi, da je bil boj zelo srdit.

Prvi je v hišo, odkoder so Nemci pobegnili iz postelj, prišel vodnik Ivan Žibert-Gašper še z dvema borcema. Iz nje so odnesli sedem pušk, precej opasačev in streliva, bombe in odeje. Pred sosednjo hišo je stal nemški stražar, ki pa se je brž zamaknil v hišo. Vanjo je Ivan Žibert-Gašper zabrisal kragujevsko bombo, da je vrata kar vrglo s tečajev, vendar te hiše partizani niso zavzeli.

Nemec je na strehi te hiše odmaknil opeko, da bi ven streljal s Šarcem, opazil pa ga je Franc Plevnik-Vojo in ga brž pokazal puškomitraljezu, ki je bliskovito užgal po Nemcu in od tam potem ni bilo več streljanja. Skupina, v kateri je bil puškomitraljezec Franc Murgelj-Lubče, pa je vdrila v Udovčevo hišo, tam ujela enega Nemca in zaplenila tri kovčke uniform.

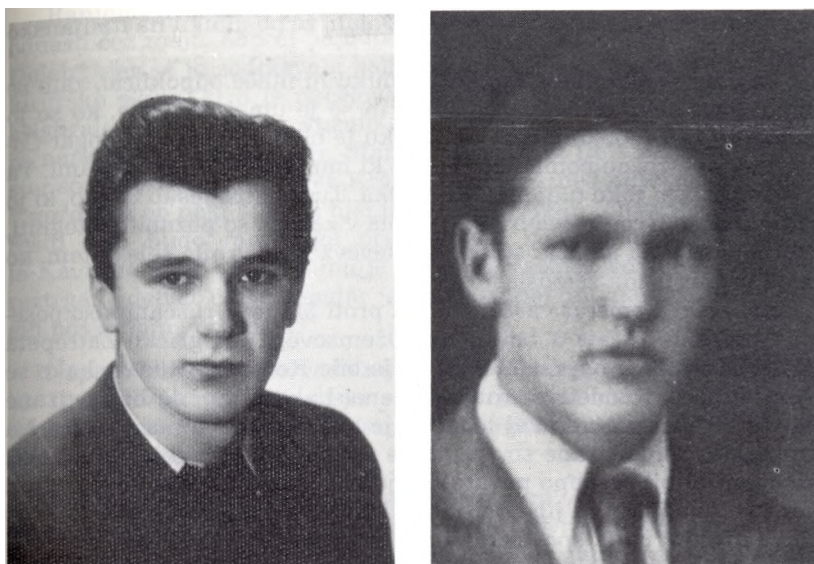
Neki drug nemški vojak, ki je stražil bencinske sode, se je naslonil na zidan vhodni zaslon in streljal. Tega so morali pokončati z bombo. Potem je Leopold Kastelic-Filip zagnal bombo še v hišo, se po tresku pognal vanjo, za njim pa je skočil Janez Zaletel, Štupeljnov z Brinove gore. V hiši je junaški vodnik naletel na Nemca z brzostrelko, ki pa ga je Filip prehitel in pokončal. Njegov vod je medtem zavzel tudi kozolec. En Nemec je skočil s kozolca v samih spodnjih hlačah, toda s seboj je odnesel glavo od težkega mitraljeza. Drugi Nemec pa je kar stal na kozolcu in so trije streljali nanj, dokler se ni zvrnil na tla. Tam je bil ranjen puškomitraljezec Anton Strniša-Luka.

Tudi bombaš Anton Gregorič-Jakec je bil ranjen blizu nekega kozolca. Dobil je strel v desno nogo skozi mečo in je hudo krvavel. Puškomitraljezec Anton Dremelj-Ante je v Jenetovem skednju videl tri Nemce, ki pa proti njemu niso streljali, on pa jih tudi ni mogel pokositi, ker se mu je bil zaskočil puškomitraljez. Večkrat je repetiral, a iz njega ni mogel spraviti niti strele. Krivda je bila v šaržerju, ki se je, bil poškodoval od udarca. Napako je lahko popravil šele, ko se je vrnil v Klevevž. Vod, ki mu je poveljeval Rudi Malešič-Čaruga, je napadal na skrajnem desnem krilu, a do hiš ni prišel. Kmalu je dobil ogenj z boka in hrbta.⁸¹

Napad je trajal 15 do 20 minut. Male Družče so bile zavzete vse, razen ene hiše. Partizanski borci so začeli hitro odnašati plen, ki je bil kar precejšen; dva pisalna stroja, dva puškomitraljeza, pet brzostrelk, vsaj deset pušk ter kakih 40 uniform in nahrbtnikov.

Nemški obmejni stražniki, cariniki in vojaki, ki so utrjevali mejo, se pravi, postavljali žične ovire, so iz kašč, skednjeve in hiš ter s pogra-

* Ta borec je bil manjše postave, svetlih las, star okoli 20 let, izredno pogumen in zelo tovariški. Navzlic vsestranskemu poizvedovanju o njem, njegovih imenskih podatkov in sorodnikov ni bilo mogoče ugotoviti.

Savo Železnik, dijak iz Trbovelj (levo), in Ludvik Presdtnik z Ježice (desno) sta za ranami umrla že na italijanski strani, enako Miha Horvat-Kavkaz, čigar fotografija je natisnjena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 139

dov ušli le v spodnjicah. Tekli so navzdol v poraščen žleb, ki bi ga morala zasesti in zapreti levokrilna četa 1. bataljona. Slabo je bilo to, da so sploh ušli in da so odnesli nekaj orožja. Zato so se lahko hitro zbrali, zaobšli levo krilo napadalcev, ob tem pa zasedli Velike Drušče na zahodu in više ležeče gozdno obrobje na jugozahodu, nato pa začeli napadati, in sicer po trojkah iz treh strani.

Streljali so večinoma z brzostrelkami. Jurišali so celo s težkim mitraljezom, in to tako, da je eden na rami nosil glavo, drugi je streljal, tretji pa je nosil in uravnaval pas z naboji. Tedaj so se po hišah in skednjih opogumili še tisti Nemci, ki so se bili prej potuhnili. Na partizane so streljali z dumdumkami, ki so povzročale grde rane. Pri tem je bil v prsi hudo ranjen borec Savo Železnik, ki je pozneje umrl, en borec je bil zadet v nadlahtje, tretji pa po neumnosti v zadnjico, ker je iz objestnosti izza hišnega vogala Nemcu pokazal rit.

Udarne skupine, ki jo je vodil vodnik Jože Jerman, je še vedno skušala zavzeti zadnjo od osmih hiš, iz katere so Nemci streljali in metali bombe. Tam je bil zadet v trebuh partizan Mohor, doma iz ljubljanske okolice, ki je pred odhodom k partizanom študiral bogoslovje. Ko so ga reševali, sta bila hudo ranjena še dva borca, Mohor pa

je izdihnil še istega dne v Gorenjih Dolah, že po umiku na italijansko stran.

Te udarne skupine ob naglem umiku ni nihče odpoklical, zato se je znašla v zelo težavnem položaju in se je umaknila šele, ko so jo Nemci že začeli obkoljevati. Na umiku je bil borec Jože Podlogar-Čotov zadet od ročne bombe ali mine* ki mu je počila med nogami. Ta je tam ostal in tako tudi njegova puška. Tudi mitralješko trojko, ki jo je vodil Jože Grmek-Jelen in ki je bila v zasedi, so pozabili potegniti, zato je ostala na nemški strani. V Klevevž se je vrnila šele potem, ko je od tam brigada že odšla.⁸²

Kočevski Nemci iz vasi Rogačica proti Malim Druščam niso posegli v boj, zato 1. četa 3. bataljona (Džemsovega) na gričku Zatrepeta ni imela nobenega opravka. Pač pa je bilo Kočevanje slišati, kako se zbirajo, pa tudi videti po robu grebena, kako hitijo, da bi partizane prestregli na umiku, zakaj tedaj se je bilo že popolnoma zdanilo. Na umikajoče se partizane so streljali s puškami na precejšnjo daljavo. Ta ogenj ni bil posebno nevaren, a je partizanom le dal nekaj vetra, ker se je bilo bati, da jih bodo Nemci dobili v grapi Jasnik. Zato se je sprva urejeni umik spremenil v splošni beg.

Nemcem, ki so jih zasledovali in gonili od Drušč, in Kočevanjem iz Rogačice so srečno ušli, toda v past so zašli na Druških senošetih ter na poseki med Pečicami in Otreskom, kjer jih je v zasedi pričakala nemška obmejna straža s Šarcem in z ostromrelci. Del Nemcev so partizani pregnali. Vodnik Ivan Žibert-Gašper je tamkaj pri padlem Nemcu dobil mitraljez Šarec, ki pa je bil poškodovan od krogle in ni delal, ter pištolo. Kljub temu so bili partizani v vroči kaši, saj se je bilo treba umikati po poseki čez veje in drugo gozdno navlako, vrh tega pa še v strmino. Izgube so bile tamkaj precejšnje, zlasti kar zadeva ranjene.

Enote, ki so varovale izhode z nemškega zasedbenega ozemlja in iz grape Jasnik, niso znale onemogočiti nemških patrolj in zased. Druga četa 2. bataljona se je ob svitu sicer spopadla s patroljo desetih Nemcev, ki pa so jo hitro pobrisali. Janez Kramarič s skupino borcev je tekel, da bi sovražnike obšel, a so se mu izmuznili. Pravzaprav so se potuhnili in čakali, da so lahko udarili po umikajoči se glavnini. Na partizane so streljali še na italijansko stran. Smrtno zadeta sta bila predvojni komunist Miha Horvat-Kavkaz in Ludvik Presetnik, laže ranjena pa še dva partizana.⁸³

* Hudo ranjenega Jožeta Podlogarja a-Čotovega so Nemci prepeljali v celjsko bolnišnico, kjer je preminil. Zanimivo je, da so očetu v Želimlje poslali drobne reči, ki so ostale za njegovim umrlim sinom (Bogomir Krenčič-Bogo, spomini z dne 7. julija 1974, str. 10, Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978 in Tone Zupančič-Silvo, ustni vir).

Ranjencem so dali prvo pomoč že med bojem, nato pa so jih brž odnesli čez mejo, naprej pa odpeljali na kmečkih vozeh. V Gorenjih Dolah, kjer se je zadrževala bolnišnica Krškega odreda, so sestavili kirurško ekipo, ki ji je načeloval izkušeni kirurg dr. Ivan Pintarič, asistiral sta dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac in dr. Marjan Morelj, za narkotizerja pa je bil dr. Stanko Pirc-Lojze. Delo medicinskih sester so opravljale bolničarke Krškega odreda, med njimi Zlata Zgonc. V gozdčku ob neki kmečki hiši je skušal dr. Ivan Pintarič z operacijo rešiti tudi hudo ranjenega predvojnega komunista Miha Horvata-Kavkaza, in to tako, da mu je odstranil razbito ledvico in mu zašil raztrgano debelo črevo, vendar je umrl čez pet dni, najbrž zaradi drugih poškodb na črevesju.⁸⁴

Napad Tomšičeve brigade na nemško obmejno postojanko v Malih Druščah je na partizanski strani terjal šest mrtvih in najmanj dvanajst ranjenih, na nemški strani pa so bili štirje mrtvi,* eden ujet in najmanj dvanajst ranjenih.

Navzlic dokajšnjim partizanskim izgubam velja to akcijo Tomšičeve oceniti za zelo uspešno, saj je bila sovražnikova postojanka pravzaprav zavzeta, plen pa zelo velik. Po zelo natančnih pričevanjih so borci 1. in 3. bataljona (Džemsovega) zaplenili: tri lahke mitraljeze, pet brzostrelk, 11 pušk, eno pištolo, več bomb, zaboj streliva za mavzerice, kakih 40 nemških uniform in nahrbtnikov, dva pisalna stroja in drugo opremo, izgubili pa so eno puško.**

* Nemci so poročali o dveh ubitih carinikih ter o dveh padlih partizanih in o enem zajetem ranjenem partizanu (Zbornik VI, knjiga 3, dok. 211 in 213), vendar so v Malih Druščah postavili spomenik trem svojim padlim. Tudi dr. Turk iz Sevnice, ki je opravil komisijski ogled padlih, je povedal, da je bil en Nemec v podstrešni sobi prestreljen skozi glavo, dva pa sta bila mrtva spodaj (Zapisnik o ogledu z dne 26. oktobra 1977), medtem ko je en nemški mitraljezec padel že blizu mejne črte pri Pečicah. Glede partizanskih izgub se vse priče ujemajo, le Karlo Šuman (historiat borbe št. 55 na str. 3) navaja sedem mrtvih in 12 ranjenih.

** Glede zaplenjenega orožja in opreme je v svojem pričevanju najbolj natančen Leopold Kastelic-Filip, ki navaja tri mitraljeze, pet brzostrelk, več pušk, dva pisalna stroja ter 40 uniform in nahrbtnikov. Rado Čenčič-Mitja navaja tri zaplenjene brzostrelke, od teh je eno MP zaplenil sam. Ivan Žibert-Gašper je zaplenil sedem pušk, mitraljez Šarec in eno pištolo, Alojz Kovačič-Lipe eno puško in zaboj streliva, France Medle-Franček pa eno puško. Komandir Rafael Škrli-Rafo navaja eno brzostrelko, precej pušk, veliko streliva in nahrbtnikov, Rudi Miiller-Mile se spominja ene avstrijske brzostrelke in ene puške, Jože Mede-Janez pa velikih količin streliva, medtem ko Slavko Rode-Nande navaja, da so partizani čez mejo pomotoma prinesli tudi nekaj zabojev praznih tulcev.

Napad na Drušče je bil dobro zamišljen, odločen in dobro začet. Vse enote so neopažene prišle na izhodiščne položaje ter se neslišno razvrstile za napad. Bombaške in udarne skupine so nalogo odlično opravile. Borci so se mnogo bolje znašli, kot pri napadu na Ratež, in so se bojevali kot levi. Nemci so bili presenečeni, a so se hitro znašli. Kako zelo jih je vznemiril napad Tomšičeve brigade, priča podatek, da so iz sestave 321. bataljona deželnih strelcev, ki je hajkal okoli Vranskega, takoj izdvojili 3. četo in jo na tovornjakih poslali na pomoč v Drušče.

Krivdo, da uspeh ni bil popoln, je iskati najprej v pomanjkljivih in premalo natančnih obveševalnih podatkih, saj je bilo partizanskim poveljnikom in borcem rečeno, da so v Druščah samo tri hiše. V resnici jih je bilo osem, Nemci pa so bili samo v treh. Kaže tudi, da komandant 1. udarnega bataljona ni natančno preučil položaja po karti, sicer bi bil brž ugotovil, da se je zaradi slabega vodnika znašel v Velikih Druščah, namesto v Malih. Ta spodrsrljaj je bil velikega pomena: bežeči Nemci niso bili razbiti in so zato lahko hitro šli v nasprotni napad. Drugi vzrok za nepopolni uspeh velja pripisati temu, da so partizani zaradi slabih vodnikov začeli napadati z zamudo. Že med napadom, predvsem pa pri umiku jih je zalotil svit. Prav to je povzročilo razmeroma hude izgube.⁸⁵ Poveljniško mesto je bilo še zmeraj preveč oddaljeno od udarnih skupin in zato poveljevanje spet ni prišlo do veljave. In nazadnje: poveljnik celotnega napada tudi tokrat ni imel potrebne rezerve, da bi jo lahko uporabil za poglobitev začetnega uspeha in za preganjanje bežečih sovražnikov.

Hude izgube so borce nekoliko potrle, obenem pa so jih podžgale k še večji bojevitosti. Spoznali so, da so Nemci sicer boljši in nevarnejši vojaki od Italijanov, prav zato pa so se zavedali, da se morajo sami v prihodnje še bolje izuriti za vse mogoče oblike bojevanja...

Reševanje obkoljenih in onemoglih na Rogu

Ker je bila Tomšičeva ustanovljena kot proletarska udarna brigada, njeni borci niso smeli poznati ne bolezní in ne počitka. To se je še zlasti pokazalo po vrnitvi iz Drušč v Klevevž. Niso se utegnili niti usti in preobuti, že so jih klicali v zbor.

Politični komisarji so jim povedali brez ovinkov, da je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet v veliki nevarnosti. Kočevski Rog je obkoljen, vanj od vseh strani pritiskajo množice italijanskega vojaštva, sredi tolikih sovražnikov pa so se poleg glavnega poveljstva znašli še: Izvršni odbor Osvobodilne fronte, CK KPS ter partizanske bolnišnice z ranjenci, partizanske delavnice in delavski bataljoni z

velikim številom neoboroženih. Vsi ti si sami iz stiske ne morejo pomagati, zato jim je treba nemudoma pohiteti na pomoč. Tomšičeva brigada, ki je prva in ponos slovenskega naroda, ki je udarna in proletarska po svoji sestavi, mora prevzeti to težko nalogo — so govorili politični komisarji. Borce je znal navdušiti zlasti Josip Zornada-Frenk, politični komisar 2. bataljona, ki je bil odličen govornik.

Priprave za pohod proti Kočevskemu Rogu pa niso bile samo politične, marveč tudi vojaške. Komandirjem in borcem so natančno razložili, kako so Italijani obkolili Rog in kako poteka njihova ofenziva, pri tem pa so nakazali tudi taktiko bojnega delovanja Tomšičeve brigade. Enote bi morale na Rogu delovati zvezdasto. Središče bataljonske bojne razvrstitve naj bi bilo na kaki višini ali grebenu. Od tam bi hodile močne bojne patrulje preiskovat zemljišče v vse smeri. Če bi našle padlega partizana, bi ga morale pokopati, ranjenim in izčrpanim vsestransko pomagati. Pri tem je bilo treba pregledati in obvladati kar največ zemljišča, obenem pa iskati in dobiti stik z glavnim poveljstvom.

Delovali bi po trojkah. Trojka se ni smela razdvajati, to je veljalo tudi za vode, čete in bataljon. Če bi bili razbiti, bi se morale trojke bojevati naprej, in sicer tako, da bi Italijane napadale v hrbet oziroma od vseh strani. Sovražnike je bilo treba neprenehoma vznemirjati, ne samo reševati vodstva. Vdaje ne sme biti, noben borec ne sme priti živ Italijanom v roke.

Borci so smeli imeti le lahko opremo. Vsak strelec je dobil po 150 nabojev ter poleg svojega še dva prva poviša in žganje za razkužilo. Vsi ožuljeni, ranjeni ali slabi za pohode so bili izločeni. Izločili so tudi konje in zakopali brigadni arhiv,* vsak borec pa je dobil dva kilograma suhe in več manj obstojne hrane, kar naj bi zadostovalo za sedem dni.** Skratka, le malokatera akcija je bila tako dobro in vse-

* Brigadni arhiv so nepredušno zaprli v tri gorske kotličke in jih skupaj z vojaško trobento založili v skalni duplini. Za skrivališče so vedeli Mihaela Dermastia-Mara, Jože Škufca-Martin, Anton Gregorič-Jakec in Franc Plevnik-Vojko, ki pa je konec januarja 1943 prešel v sestavo ZDO. Ker so v ZDO rabili kotličke za kuho, jih je Plevnik izkopal 19. marca 1943, arhiv pa izročil odrednemu štabu, vendar je za njim izginila vsakršna sled (Niko Šilih, ustni vir, Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974, str. 10, in Franc Plevnik-Vojko po beležki z dne 17. junija 1978).

** Pri zbiranju te hrane se je posebno izkazal Stane Škrabar-Braškar, vršilec dolžnosti brigadnega intendanta, ki je bil rezervni intendantski poročnik nekdanje jugoslovanske vojske. Skupaj z gostilničarjem Francem Karlovškom iz Šmarjete, ki je bil odličen aktivist OF, le-tega so po izdajstvu belogardistov ustrelili Italijani 21. septembra 1942, sta ves dan jezdila po vaseh okoli Klevevža in naročala, kaj morajo ljudje pripraviti za suho hrano. Predvsem sta odredila, da morajo kruh narezati na rezine in popeči na ploščah ali v peči-

stransko pripravljena kakor reševalni pohod na Kočevski Rog. Vse te zamisli in navodila je oblikoval dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, ki je bil poln idej.⁸⁶

Trije bataljoni Tomšičeve brigade, razviti v bojne skupine po 15 do 20 borcev, bi se morali v polkrogu približati Kočevskemu Rogu in brez odloga začeti napadati Italijane v hrbet. Po tej poti bi zrahljali italijanski obroč, kar bi jim omogočilo vdiranje znotraj sovražnikove razvrstitve, s tem pa bi bil lahko tudi uresničen namen reševanja. Enote bi se morale na izhodiščne položaje razvrstiti po tehle odsekih:

1. udarni bataljon na odseku od Starega Loga do Dvora, bojno delovati pa bi moral povezano z Manevrskim bataljonom, 2. udarni bataljon na odseku med Dvorom in Sotesko s 3. četo, na odseku od Podhoste mimo Dolenjskih Toplic in Verduna do Nove gore pa s 1. in 2. četo, južno od tod pa 3. udarni bataljon s 1. četo v sredi, z 2. na odseku od Črmošnjic do Vrčic in s 3. na odseku od Vrčic do Ovčjaka. Seveda bi se čete razvile v več napadalnih kolon ali bojnih skupin, po opravljeni nalogi pa bi se morale zbrati na območju Sela-Šumberk (Glej skico št. 9 na strani 410!).⁸⁷

Tak načrt za reševanje obkoljenih in onemoglih na Rogu je bil narejen brž 19. avgusta, takoj po prejemu povelja, že povzetega pri opisu bojnega delovanja Efenkove čete. Istega dne ter v noči na 20. avgust so tekle priprave za preskrbo dodatnih količin streliva, prvih povojev in suhe hrane, tako da je bilo po vrnitvi iz napada na Drušče v Klevevžu že vse nared. Borci so morali samo še izprazniti nahrbtnike in jih napolniti s kmečkimi dobrotami. Vsak je dobil štiri do pet kilogramov še toplega kruha, menažko kuhanega fižola, suho meso ali kos slanine, do petnajst trdo kuhanih jajc ter po želji krehljev ali suhih hrušk. Obilje teh hranil je, seveda, najbolje govorilo o množični podpori, ki so jo partizanski borci uživali pri prebivalstvu v okolici Šmarjete.⁸⁸

Na pot so enote odšle še istega dne, kar drži ne le po pričevanjih, marveč tudi po pisanih virih. Nande Sedej je v svoj dnevnik zapisal, da je 2. četa 2. bataljona iz Žalovič odšla že 20. avgusta ob osmih zjutraj, 21. avgusta ob šestih zjutraj pa odrinila iz Šmarjeških Toplic, šla čez Krko ob sedmih, nato pa čakala do dvajsetih v Struškem gozdu, preden je lahko pohod nadaljevala čez cesto Novo mesto-Šentjernej,

cah, se pravi: narediti prepečenec, ki bi ga vsak partizan dobil dva kilograma. Prepečenec, v trdo kuhana jajca in krehlji so bili suha hrana, ki so jo borci smeli načeti samo na povelje. Načenjati suho hrano brez povelja je bilo prepovedano pod smrtno kaznijo. Poleg te 'železne' rezerve je bilo tudi več druge hrane, ki ni bila tako obstojna, na primer: kruh, kuhano in suho meso (Stane škrabar-Braškar, pripombe po beležki z dne 20. marca in 26. aprila 1983 ter Franček Saje, ista knjiga na str. 339 in 618).

ki so jo biH Italijani zaprli s tanki. Čez dan 22. avgusta je počivala pri gorjanski Žagi, zvečer pa se je premaknila čez progo pri Birčni vasi in se nastanila v Velikem Poljubnu. Poti ni nadaljevala, ker je 23. avgusta odkrila italijansko zasedo na hribu Poljuben (kota 548). Navzočnost 1. in 2. čete 2. udarnega bataljona za svojim hrbtom so zabeležili tudi Italijani, ki so tega dne poročali o neučinkovitih motilnih streljih na njihove položaje pri Dolenjskih Toplicah in Uršnih selih, dan za tem — 24. avgusta — pa so okolico Toplic in Sel natančno prečesali. Kajpak zaman, saj se je bila 2. četa vrnila čez progo na Gorjance že na večer pred to hajko.⁸⁹

Tretja četa 2. bataljona, ki ji je poveljeval Franc Klešnik-Gašper, je šla na pot skupaj s 1. udarnim bataljonom. S Klevevža so odšli že popoldne 20. avgusta, kmalu zvečer prekoračili železniško progo pri Mirni peči ter cesto Novo mesto-Mirna peč in mimo Globodola prišli na Frato kmalu po polnoči. Zarana 21. avgusta so patrolje 1. bataljona že tipale proti dolini Krke, enako tudi patrolja pod vodstvom Franca Murglja-Lubčeta. Toda prav tistega dne so Italijani iz divizije Isonzo pritiskali po cesti od Soteske, fašisti iz 105. legije črnih srajc pa od Zagradca. Tako so vnovič zasedli Žužemberk, da bi ustvarili ogrodje za zaporo po dolini zgornje Krke, ki so jo potrebovali za izvedbo 4. ofenzivne faze. Pri tem so se italijanski vojaki gibali že precej brezskrbno. Lubčetova patrolja je na tri izmed njih naletela pri križišču cest med Sadinjo vasjo in Brodom. Te je Franc Murgelj-Lubče napadel s puškomitraljezom, enega zadel smrtno, Vlado Oklešen-Klemen in še en partizan pa sta zaplenila puško. Kljub temu je komandant Stane Bizjak-Kosta Dobravec hudo okaral Lubčeta.⁹⁰

Italijansko vojaštvo v dolini Krke so zapazile tudi druge patrolje iz 1. bataljona. Poročale so celo o stanju na Smuki in v Starem Logu.

Od Beblerjevega štaba je Stane Bizjak-Kosta Dobravec 22. avgusta dobil natančnejša navodila za bojno delovanje 1. udarnega bataljona v Kočevskem Rogu. Glasijo se takole: »Tvoja naloga je, da prekoračiš Krko, se utaboriš na Visejcu ali Ratju nad Žužemberkom ter od tam v soglasju in s sodelovanjem komande 1. manevrskega bataljona (tov. Gašper, ki ga najdeš na Visejcu) preiskuješ Rog. To napravi na sledeči način: Pošiljaj posamezne vode ali čete po vseh poteh, toda tako da gre le en del kot patrolja po poti, pred njo pa gredo ostali v strelcih na levo in desno od poti v širini 200 — 300 m. Verjetno boš na ta način našel onemogle ali ranjene partizane ter izgubljeni material. To napravi po vseh poteh z obeh strani Roga, posebno pozorno pa (preglej) centralni del, t.j. prostor med Novim Bregom, Žago Rog, Kunč, Podstenice, Smuka, Stari Log. Ker so morda v nekaterih od navedenih točk še Italijani (kakor poročáš danes ti sam), se morajo patrolje prebiti v notranjost italijanskega obroča in se znotraj obroča

gibati na zgoraj opisani način. Delaj to načrtno, tako da bo ves prostor preiskan, zato naj gredo patrulje vzporedno!»

Stane Bizjak-Kosta Dobravec se je znašel pred tvegano odločitvijo, ali naj bataljon razdeli na skupine ali ne in če ga razdeli, kdaj ga bo mogoče spet spraviti skupaj, ko pa so patrulje poročale o množicah italijanskega vojaštva okoli Smuke in Starega Loga. Svoje pomisleke je zaupal dr. Alešu Beblerju-Primožu, s tem pa se je bojno delovanje 1. udarnega bataljona proti Kočevskemu Rogu iz Suhe krajine nehalo.⁹¹

Ni pa razmišljal o tvegani odločitvi komandir 3. čete 2. udarnega bataljona Franc Klešnik-Gašper. Že 22. avgusta 1942 je z vodom dvajsetih mož na Dvoru šel čez Krko in se povzpел v strmine proti Sv. Petru. Politdelegat tega voda je bil Henrik Taurer, v njem sta bila še predvojna komunista Metod Krmec in Ludvik Kukavica-Papež, puškomitraljezca Jože Pečnikar-Lev in Anton Mucher-Muhec, od znanih strelcev pa še Ivan Zore-Jernej in Franc Žugel-Zvone.

Območje od Sv. Petra proti Gorenji Topli rebri, Kunču in Rdečemu kamnu so pregledovali tri dni. Pomoči potrebne in razhajkane partizane so zbirali v neki gozdnati dolinici, pri iskanju vodilnih ljudi pa dolgo ni bilo uspeha. Toda 25. avgusta 1942 se jim je le nasmehnila sreča. Blizu vasi Gorenja Topla reber so trčili na zaščito glavnega poveljstva, ki jo je vodil Milan Zabukovec-Miloš, tako pa so prišli v stik tudi z osrednjim vodstvom, ki je bunker št. 42 pod vrhom Kraljevega kamna zapustilo pred dvema dnevoma. Bili so tam še vsi: Edvard Kardelj-Krištof Bevc, Boris Kidrič-Peter Kalan, Franc Leskošek-Luka, Ivan Maček-Matija, Tone Fajfar-Gašper Jeraj, Edvard Kocbek-Pavle Tratar, Josip Vidmar-Saša, dr. Marjan Breclj-Miha B, France Lubej-Drejče, Jaka Avšič-Branko Hrast in morda še kateri.

Milan Zabukovec-Miloš je predlagal Ivanu Mačku-Matiju, naj ta vod Tomšičeve brigade privzame v zaščito glavnega poveljstva, kar se je tudi zares zgodilo. Komandir Franc Klešnik-Gašper z dvema borcem, delavcema z Vevč, je dobil nalogo, naj takoj odide k Podlipoglavu in tamkaj pripravi novo zakonspirirano taborišče za politično vodstvo in tudi za glavno poveljstvo. Drugi borci so ostali v vodstveni zaščiti; nekateri s Francem Klešnikom-Gašperjem in Henrikom Taurer jem za stalno, večina pa se jih je v brigado vrnila šele po enem mesecu.⁹²

Drugi deli 3. čete 2. bataljona, ki so čakali na Frati, so bili priključeni 1. bataljonu, za 1. četo tega bataljona pa so pričevanja glede prodiranja njenih udarnih skupin mimo Črmošnjiške doline proti Rogu samo približna in časovno zelo nedorečena. Zanje je značilen dokaj splošen podatek, da so cesto od Starih žag proti Vrčicam prestopile in nadaljevale pot do vasi Štale šele tedaj, ko so se Italijani z Roga že umikali, ko je bilo pravzaprav ofenzive na Rog konec. Čisto natančne

Predvojni komunist Metod Krmec iz Zaloga (levo) je umrl po vojni, puškomi-traljezec Anton Mucher-Muhec z Ježice (desno) pa je padel 22. januarja 1943 v Bakrcu pri Ambrusu

podatke imamo o gibanju 2. čete 2. bataljona, ki pa ga kaže opisati v drugačni povezavi.

Da so se reševalne akcije tomšičevcev začele zvečine ob koncu roške ofenzive, dokazujejo predvsem pričevanja za 3. udarni bataljon (Džemsov); ta so sploh najbolj natančna, bogata in povezana z različnimi dogodki.

Tudi ta bataljon je šel čez Krko pri Kronovem že 21. avgusta zarna, še po temi. Partizani so reko povečini prebredli, nekaj pa so jih kmetje tudi prepeljali z vozmi. Skupaj z glavnino 2. udarnega bataljona so morali čez dan počakati v Struškem gozdu, pripravljeni na krožno obrambo, ker so bili na cesti od Novega mesta proti Šentjerneju Italijani s tanki. Zvečer so cesto prestopili brez ovir in pohod nadaljevali čez Mokro polje, Tolsti vrh in Suhadol h Gabrju.⁹³ Na tem robu Gorjancev se je bataljon razdelil na tri kolone. Na najbolj levem krilu je prodirala 3. četa (Rafova), desno od nje in v sredi 1. četa (Branetova), pri kateri je bil tudi komandant bataljona Janez Majnik-Džems, od tam desno pa je šla še ena — 2. četa (Matekovičeva).

Komandir Rafael Škrli-Rafo je z Gorjancev svojo četo vodil čez cesto Novo mesto-Metlika, in sicer nad gostilno Badovinac in čez Sela

nad Jugorjem, potem pa po grebenu mimo Pleša (kota 625) in kote 508. Čez cesto Stare žage Semič so šli nad Tajčbirtom in prišli do Vračic, kjer so počivali. Rafovi borci so nato pot nadaljevali čez Blatnik proti Kleču in Planini. Ko pa so se 26. avgusta 1942 med štirinajsto in petnajsto uro po gozdni poti približevali zaselku Skrilje, so opazili Italijane iz divizije Isonzo, ki so se umikali z Mirne gore, kjer so ravno tisto sredo zažgali Dom na Mirni gori, še istega dne pa tudi Planino nad Semičem, Skrilje in neko gozdno barako.*

Rafovi borci so se brž razvrstili v zasedo in udarili po Italijanih. Sovražnikov pa je bilo mnogo preveč. Navalili so s tako silo, da je bila Rafova četa po dobrih dveh urah razbita na dvoje in da se je morala umakniti. Italijani so tolkli z minometi in s topovi, kmalu pa so prileteli tudi bombniki.

Med nepričakovanim umikom se je pet partizanov izgubilo. Ni pa bilo padlih ali ranjenih. Le borec Viktor Pezdirc-Crni je imel hudo smolo. Pred italijanskimi vojaki se je zatekel v neko podzemno jamo. Ti so vanjo metali bombe, nobena pa ga ni ranila. Nato so prav nad njo naredili mitralješko gnezdo, tako da se ni mogel ganiti iz jame sedem dni in da je moral jesti gnilo listje. Iz tiste luknje se je rešil ves izčrpan in tako prepaden, da ga niso mogli prepoznati.⁹⁴

Branetova četa, ki je sledila Rafovi in je streljanje slišala, je Planino obšla, potem pa postavila zasedo na cesto. Toda do tja Italijani niso prišli, ker so prodirali v nasprotno smer. Med nadaljnjim pohodom proti osrčju Roga se je pripetil nepričakovan in zelo žalosten dogodek. Četna predhodnica, ki jo je vodil Matija Kastelic-Tiče, se je kar na lepem srečala s tremi oboroženimi ljudmi. V hipu so puške namerili drug proti drugemu, brž potem je tudi počilo. Vodja neznanih je zgrešil, vodnik Tiče pa je bil spretnější in je onega zadel v trebuh. Strel je bil smrten, šele potem pa je Tiče v neznancih prepoznal partizane, ki so jih bili prišli reševati na Rog. Žal, zaradi pomote je moral neznan tovariš umreti v hudih mukah.

En del Rafove čete se je umaknil proti Ribniku. Tam so se vanjo spet vrnili pogrešani, četa pa je dobila tudi zvezo z bojno skupino, ki jo je vodil Janez Majnik-Džems, in potem se skupaj z njo premaknila v gozd pod Komarno vas, nazadnje pa v Stale. Od tod je pošiljala patrulje vse do Črmošnjic, kjer je pokopala orožniškega narednika Me-

* Po pričevanju Franca Sajeta iz Kota pri Semiču z dne 12. julija 1978 so ti Italijani prišli čez Konjski vrh. Na Mirni gori so presenetili izvidnico 2. bataljona Belokranjskega odreda ter zajeli in pobili dva ali tri partizane. Po navedbi Radka Poliča v knjigi Belokranjski odred na str. 284 so Italijani trupli dveh prepeljali v Črnomelj in celo ugotovili, kdo sta. Prvi je bil devetnajstletni mersarski pomočnik Anton Grahek, doma iz Lokev pri Črnomlju, drugi pa tridesetletni Jakob Geršič z Rodin nad Otovcem.

V Tomšičevi brigadi sta bila kar dva predvojna komunista, ki sta Borisu Kidriču pomagala obnavljati stranko leta 1931 in 1932: Drago Hartner-Harry (levo) jeseni leta 1942 in Konrad Venigerholz-Milko Goršič (desno) od aprila do julija 1943

toda Mandelca, aktivista OF z Vrčic, ki so ga ubili Italijani, njegovo truplo pa vrgli na neko smetišče. Borci Tomšičeve brigade so mu izkazali vse vojaške časti; pri pokopu je govoril politični komisar 2. čete Vladimir Knežević-Volodja.

Reševalci so morali hudo stradati. Kruh, ki so ga še toplega stlačili v nahrbtnike, se je hitro pokvaril in so ga morali vreči stran, jajc, krljev in prepečenca pa je kmalu zmanjkalo. V požganih vaseh ni bilo najti niti trohice užitnega, ki bi kaj zaleglo, še vodo so prekuhávali s strahom. Glad so si težili edino z neosladkanim kompotom iz sliv, hrušk ali jabolk, ta pa jim ni dajal nobene moči. Ker so bili več tednov brez soli in vitaminske hrane, so se razmnožili skrobut, čiravost in druga obolenja.

V okolico Štal se je prebila tudi Čaklova četa iz 2. udarnega bataljona. Od vasi so našli le pogorišča; v njih je še tlelo. Le redko so našli na ljudi. Vztrajno so iskali Italijane; hoteli so se z njimi srečati za vsako ceno. Spopadli pa so se samo enkrat, in sicer z manjšo kolono Italijanov na tovarnjakih. Boj je bil kratek; Italijani so se obrnili in zbežali. .⁹⁵

Komandir 3. čete 3. bataljona Rafael Škrli-Rafo je še v Klevevžu dobil nalogo, da mora dobiti stik z enotami 2. bataljona Belokranjskega odreda. Po spopadu pri vasici Skrilje se je zategadelj držal na levo, vendar preveč. Z delom čete je zašel v neskončne gozdove. Skupaj s svojimi borci je trpel neznansko lakoto in žejo. Lizali so roso, žvečili leskovo listje ter stiskali mah, da so iz njega iztisnili kako kapljo vode. Po mučnih štirih dneh so se vendarle pretolkli do Mavrlena in našli 2. bataljon Belokranjskega odreda, čeprav je bil to samo en njegov del. Že 31. avgusta 1942 jih spet najdemo — skupaj z gostitelji — v zasedi na cesti med Kanižarico in Kvasico.

Čakat so šli kolono italijanskih tovornjakov, ki so se vračali iz Vinice v Črnomelj, kamor so peljali hrano in bojne potrebščine. Ivan Pezdirc-Slavo, komandant 2. bataljona Belokranjskega odreda, je kraj za zasedo izbral vzhodno od Jerneje vasi, tam kjer se cesta po ovinkastem klancu od Kvasice prevesi v redek brezov gozd. Tomšičevci iz Rafove čete z dvema puškomitraljezoma so se razvrstili ob robu gozda, od prevesja ter ob blagem cestnem naklonu proti Kanižarici. Dobili so nalogo udariti po predzadnjem tovornjaku italijanske kolone, da bi Italijane nagnali v beg proti Črnomlju, medtem pa bi borci iz Belokranjskega odreda uničili zadnji tovornjak in zaplenili mitraljez. Tako se je tudi zgodilo.

Na hribčku onkraj ceste, kjer se cestišče prevesi in odkoder se lepo vidi Dragatuš, je stal opuščen italijanski bunker. V ta bunker je preskočil puškomitraljezec Rafove čete Anton Dremelj-Ante.* In to je pripomoglo k popolnemu uspehu. Rafovi borci in en puškomitraljezec so užgali po predzadnjem tovornjaku. Vsi so merili natančno. Ubitih in ranjenih je bilo veliko italijanskih vojakov, ki jih je šofer pripeljal v Črnomelj. Tako je brž takrat povedala sestra Rudolfa Lapanjeta-Rudija. Medtem so partizani zadnji tovornjak zavzeli, kot je bilo v načrtu, zaplenili težko brezo in tovornjak zažgali. Pri tem se je posebej izkazal tudi tomšičev Franc Smrajc.⁹⁶

Proti roškemu pogorju se je medtem vnovič napotila tudi 2. četa 2. udarnega bataljona. Z Žage na Gorjancih se je 1. septembra 1942 spustila v Sela, od tam pa nadaljevala pot skozi Maline, Brezovo reber in Osojnik, prešla greben nad semiškim predorom ter v Brezju nad Semičem počivala dve uri. Nato je spešila dalje na Štale, edino

* Puškomitraljezca Maneka Fuxa v tej zasedi ni bilo, kakor zmotno navaja Radko Polič v knjigi *Belokranjski odred* na str. 285, ker je bil v 2. bataljonu Tomšičeve brigade, Rafael Škrli-Rafo pa v zasedi ni bil puškomitraljezec, marveč kot komandir 3. čete 3. bataljona (Džemsovega) I.SPUB Toneta Tomšiča. Tudi 'dobro oboroženih Notranjčev' ni bilo, ampak so bili kar pravi borci Tomšičeve brigade.

kočevsko vas, ki je Italijani niso požgali. Tam jo je pozdravil hud naliiv s točo, debelo kot oreh.

Na Ribnik, kjer je taboril Janez Majnik-Džems s četami 3. udarnega bataljona, pa je tiste dni prispel z zaostalim delom čete tudi Rafael Škrli-Rafo. Pod vodstvom intendanta Staneta Škrabarja-Braškarja je v Gorenjih Lazah nad Semičem spotoma nabral precej živine.* To je med prestradanimi borci Tomšičeve brigade razvnelo še posebno veliko veselja.⁹⁷

Bojne skupine in čete 1. SPUB Toneta Tomšiča, ki so 20. avgusta 1942 odšle iz Klevevža reševati obkoljene in onemogle na Kočevski Rog, so sklenile svojo težavno nalogo, ne da bi bile imele kak večji uspeh. Pripravljenost borcev na žrtve, stradež in pohodni napor pa zato niso bili nič manjši. Bili so samo še eno spričevalo več o njihovi proletarski sestavi, o njihovi brezmejni vdanosti stvari osvobodilnega boja in ljudske revolucije. . .

Motilni napadi na ljubljanska predmestja

Že po tistem, ko so tomšičevci odšli iz Klevevža v opisano reševalno akcijo na Rog, je Beblerjev štab ukazal, naj eden izmed treh bataljonov Tomšičeve brigade nemudoma odide v Podlipoglav in tam po Malenških poišče zvezo s Lojzetom Vodnikom-Jakom, komandirjem sprejemnega taborišča. Od njega bo dobil natančna navodila za akcije. To odredbo sta dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik in Viktor Stopar-Silvo Moščan potrdila s ponovljeno vsebino 22. avgusta 1942, s tem pa vnovič zahtevala, da se izvrši brez odlašanja.

Štab 1. SPUB Toneta Tomšiča je bil brez moči, saj ni imel nobenega bataljona več pri roki. V poštev pa bi lahko prišel 1. udarni bataljon, ki se je obotavljal okoli Frate, ali naj gre čez Krko ali ne. Zadrega komandanta Staneta Bizjaka-Koste Dobravca, ki je prišel na Zališec spraševati za svet, je prišla Beblerju kar prav.

»Ne, tvoj bataljon bo šel proti Ljubljani, kjer boste napadli aerodrom,« je zavzeto dejal Bebler. »To bo boljša akcija kot vse drugo in samo to lahko Italijane odtegne z Roga stran. . .« Bebler je še dodal, naj Kosta k nakazanim nalogam pritegne tudi obe četi iz 2. grupe odredov, ki sta se bili vrnili z Gorenjskega in se zadrževali blizu Razorov. Tema četama da poveljujeta Franc Bobnar-Gedžo in Egidij Sever-Štefan, ki pa sta za to priložnost podrejena Kostovemu štabu.⁹⁸

* To živino je Stane Škrabar-Braškar dobil pri Milki Sobarjevi, ki je dobila obvestilo, da bodo drugi dan prišli ponjo Italijani, vse imetje zasegli, Sobarjevo družino pa odpeljali v internacijo (Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah, tudi Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, Ljubljana 1963 na str. 16).

Brž po tem pogovoru — zvečer 23. avgusta — se je 1. udarni bataljon, ki sta mu bila priključena še dva voda 3. čete 2. udarnega bataljona, premaknil čez Vrbovec in Podliseč v vas Volčja jama. Tam je v ponedeljek ostal čez dan, že 25. in 26. avgusta 1942 pa je bil na Žičnem vrhu nad vasjo Potok pri Muljavi. Od tod se je v sredo zvečer odpravil čez Polževo in Peščenik proti Polici.

To je bil pospešen pohod proti Ljubljani. Partizani so morali hoditi hitro in skrivaj, pa spotoma niso smeli napadati Italijanov. Zato so zamudili več priložnosti za zmago. Že ob začetku pohoda — menda blizu Volčje jame — so naleteli na brezskrbno italijansko kolono, ki bi jo bili zlahka potolkli, a so se ji morali previdno izogniti. Po prehodu čez železniško progo Ljubljana-Novo mesto nad višnjegorskim predorom in ko so pripešali že blizu Podlipoglava, so opazili skupino Italijanov, ki so splezali na jablane, orožje pa prislonili k drevesom. Kakšna priložnost! Toda tudi teh Italijanov niso smeli napasti."

Prvi udarni bataljon Tomšičeve brigade je pot od Frate do Velikega Lipoglava prehodil v dobrih treh dneh in že 27. avgusta zjutraj je bil na Pugledu. Izkazalo pa se je, da je dolgo pot naredil brez pravega haska. Toliko obetavni napad, zavoljo katerega so propadle izredne priložnosti, je obvisel v zraku. Zakaj?

Ljubljansko letališče, odkoder so vzletale italijanske bombniške eskadrilje, je bilo težko dostopno, saj je ležalo kar za štirimi nevarnimi ovirami. Prva ovira je bila cesta Ljubljana-Sostro-Litija, druga ovira je bila dokaj globoka Ljubljanica, tretja cesta Ljubljana-Zalog, četrta ovira pa dvotirna železniška proga Ljubljana-Zidani most-Za-greb. Toda Italijani so letališče opasali še s široko bodečo žico in bunkerji. V takih okoliščinah ni bilo mogoče pričakovati, da bo letališče mogoče zavzeti s silo, in tudi ne, da bi to težavno nalogo lahko izpeljala močnejša partizanska enota. Zamišljeno je bilo, da bi odšlo v napad le trideset izbranih borcev. Za bodečo žico bi prišli preoblečeni v italijanske uniforme, kar mimo vratarnice, nato pa bi — ob slepilnih napadih glavnine — italijanska letala napadli s pehotnim orožjem in jih zažgali z molotovkami.*

Poglavitna postavka za uspeh so bile torej italijanske uniforme. Te bi moral priskrbeti Lojze Vodnik-Jaka, ki ni bil le komandir sprejemnega taborišča, marveč tudi glavni preskrbovalec Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Toda kakor že je bil sicer uspešen, pri italijanskih uniformah ni imel prav nobene sreče. O teh uniformah ni bilo ne duha ne sluha, s tem pa je ves partizanski načrt splaval po vodi. . .

Komandant Stane Bizjak-Kosta Dobravec se je zavedal, da je treba narediti nekaj drugega, nekaj, kar bi odtehtalo propadli napad na

* Molotovke so steklenice z vnetljivo snovjo, največkrat z bencinom.

ljubljansko letališče,* kar bi ustrezalo istemu namenu. Dne 27. avgusta 1942 se je o tem posvetoval s komandirji iz 2. grupe odredov Francem Bobnarjem-Gedžom, Egidijem Severjem-Štefanom in s Francem Sotlarjem-Pavijanom ter s svojimi komandirji. Prišel je do spoznanja, da bi bilo najbolje slepilno napasti italijanske straže na Rudniku in Belgijsko vojašnico ob Roški cesti, pa še utrdbe pri Bizoviku, vevško papirnico in karabinjersko postajo na Vevčah ter železniško postajo v Zalogu. Ker bi napadli hkrati na tako razpotegnjeni bojni črti, bi pri Italijanih ustvarili vtis, da gre za močne partizanske sile. Obenem bi to povzročilo izredno ugoden politični odmev med Ljubljanci, saj bi ti napadi krepko zanižali sovražnikovo propagando, da so partizani na Notranjskem in Dolenjskem popolnoma uničeni.

Takoj po tem dogovoru je Kosta poročal Beblerjevemu štabu o nastalih težavah in o tem, kaj je mogoče narediti namesto načrtovanega napada na letališče. Na vprašanje, ali to lahko storijo, je Bebler po nujnem kurirju odgovoril: »Naredite, kar hočete, samo akcija mora biti takoj!«¹⁰⁰

Enote so šle v napad zvečer 29. avgusta, se pravi na soboto, razvrstile pa so se takole: 1. četa, ki ji je poveljeval Albin Dolščak, je šla čez Golovec obstreljevat italijanske postojanke na Rudniku in na Rakovniku; 2. četa je šla deloma na Golovec in od tam streljala na Belgijsko vojašnico, deloma pa je obstreljevala italijanske bunkerje na koti 361, zahodno od Bizovika; 3. četa je imela nalogo napasti financarsko postojanko na Friškovcu ter papirnico in karabinjersko postojanko na Vevčah iz zadvorske strani; 2. četa 2. bataljona pohorskega odreda, ki ji je poveljeval Egidij Sever-Štefan, bi morala vdreti v vevško papirnico; 1. četa istega bataljona, katere komandir je bil Franc Bobnar-Gedžo, je prestopila Ljubljano, da bi obšla vevško karabinjersko postajo na levem bregu, jo napadla, zaminirala in zavzela — v ta namen ji je bil dodeljen tudi izurjen miner. Neka tretja bojna skupina — najbrž moštvo iz sprejemnega taborišča — bi morala zažgati železniško postajo v Zalogu. In nazadnje: dva voda 3. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade pod vodstvom Ignaca Kohneta, bi morala zavzeti italijanski bunker pri vasi Studenec, vod bombašev, ki je prodiral desno od Kohnetovega, pa bi moral vdreti na letališče in zažgati italijanske bombnike.

* Vse kaže, da so ljubljansko letališče vendarle napadli, čeprav drugače, kot je bilo prvotno zamišljeno. To dokazujejo sklepni zapiski Ignaca Kohneta v sestavku »Napad na Ljubljano«, ki je svoje spomine, napisane leta 1946 v srbohrvaščini (historiat borbe št. 43), končal takole: »Izid te borbe je bil naslednji: 1. Zažgana tovarna papirja, ki je imela v zalogi velike količine papirja, 2. Zažgana tri italijanska letala, 3. Zaplenjeno mnogo orodja, streliva, sanitetnega in drugega materiala.« To je dragocen, vendar osamljen podatek.

Bile pa so trojke na Vevčah pomešane, zakaj med borci 2. grupe odredov je bilo veliko domačinov, ki so tomšičevce vodili v boj. Da je 3. četa 1. bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča že v noči na 30. avgust sodelovala pri napadu na Vevče, priča več udeležencev. Ive Šubic celo navaja, da sta bila puškomitraljezec Anton Stojan in on kot njegov pomočnik pri tovarniškem mostu na Vevčah in da sta z mitralješkimi rafali krila tiste, ki so šli v papirnico.¹⁰¹

Italijani na Rudniku so besno odgovorili in streljali še potem, ko so napadalci že zdavnaj odšli. Menda so imeli 15 mrtvih in ranjenih. Pravi preplah je nastal v Belgijski vojašnici. Tam so Italijani manj odgovarjali, pri Bizoviku pa nič in je kazalo, da jih na koti 361 sploh ni bilo v bunkerjih. Finančna straža s Friškovca z brigadirjem Teodorom Catapanom vred je brez strela in pravočasno ušla. Ta pobeg je borce 3. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade prikrajšal za popoln uspeh. Pravega uspeha tudi ni bilo na železniški postaji v Zalogu. Tej se ni bilo mogoče dovolj približati, da bi jo zažgali, ker so Italijani napadalce opazili in začeli divje streljati. Tudi Gedžo s svojo četo ni mogel do živega vevški karabinjerski postaji, čeprav so se njegovi partizani dvajset minut pred polnočjo priplazili čisto do nje. Minerji so jo nameravali razstreliti, toda karabinjerji pod poveljstvom Francesca Azzaria so bili že zdavnaj zazidali vse line, zato ni bilo mogoče koristno namestiti razstreliva. Sicer pa so se karabinjerji še kar branili. Bilo je precej streljanja, močno poškodovana so bila okna in vrata, partizan Alojz Plavec-Slavko pa je pri padlem karabinjerju zaplenil tudi popolnoma nove čevlje, ki so mu prišli še kako prav.

Popolnoma je napad uspel v tovarni papirja. Partizani so zamini-rali in močno poškodovali tovarniški dimnik, vrh tega pa še zažgali dve polni skladišči. Zgorelo je kar 121 vagonov papirja. Kljub gašenju je gorelo še v nedeljo do enajstih. Škode je bilo za več kot tri milijone lir. Prav tako uspešen je bil Kohnetov vod, ki je zavzel bunker ob glavni cesti iz Ljubljane proti Zalogu, štiri vojake ubil ter tam zaplenil precej streliva in vojaške opreme. Nadaljnje prodiranje tega voda proti Mostam so sicer Italijani z nasprotnim napadom ustavili. Med borci pa je kljub temu zavladalo nepopisno olajšanje, ko so zagledali onjerii sij z letališča, kjer so gorela letala. Velik kres je bil tudi na Vevčah, kjer je gorela papirnica (Glej skico št. 10 na str. 411!).

Bilo je še nekaj manjših uspehov. Minerji iz Tomšičeve brigade so razstrelili električni transformator, zaseda, ki ji je poveljeval vodnik Ivan Žibert-Gašper, pa je zajela neko italijansko vohunko iz Ljubljane. Italijani so na tem koncu imeli najmanj dva mrtva, in to na kaveljskem mostu, kjer ju je pokosila partizanska zaščitnica. Na partizanski strani ni bilo niti mrtvih niti ranjenih.¹⁰²

V nedeljo zvečer, 30. avgusta 1942, so napad na Vevče in Zalog ponovili. Tokrat je bil na Vevčah in okoli njih ves 1. udarni bataljon

Tomšičeve. V zasedi pri cerkvi in pri železniški postaji Ljubljana-Polje je bila 3. četa, v zasedi proti Zalogu je bil del 1. čete, 2. četa pa je šla v ponovni napad na vevško karabinjersko postajo. Nekaj mož se je splazilo do postaje in jo zaminiralo, vendar ni bilo zaželenega učinka. Pač pa so spet vdrli v papirnico. Štefanova četa je skupaj z borci Tomšičeve brigade zažgala skladišče lesa, del brusilnice, skladišče celuloze, pa tudi skladišče rezervnega žvepla. Skladišča so pogorela do tal. Ogenj je bil še večji kot prejšnjo noč in le malo je manjkalo, da niso zgoreli tudi stroji. Tokrat so škodo ocenili na sedem milijonov lir. Po cenitvah belogardistov je bilo vse škode kar za 44 milijonov lir.

Del Gedžove čete je slepilno obstreljeval italijanske vojaške barake v Zalogu, glavni udarec pa bi morale zadati bojne skupine iz Gedžove čete in iz 1. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki so šle čez množico razvrščevalnih tirov med postajama Ljubljana-Polje in Zalog. Te so hotele italijanske položaje obiti in na postajo Zalog vdreti s severa, vendar je dobro zamisel preprečila nepričakovana nezgoda. Nekemu partizanu se je odpela bomba 'sifonarica', padla na tla in se gromko razpočila. Ranila je tri borce iz 2. grupe odredov. Toda Italijani so začeli streljati že prej. Ponovljeni napad na papirnico se je začel namreč, še preden so Gedžove bojne skupine dosegle izhodišča za napad na Zalog. Zaradi nesreče z bombo so bili sovražniki le še opozorjeni, da se jim partizani približujejo tudi od savske strani. Italijani so užgali z vseh položajev in vseh kotov. Treba se je bilo nemudoma umakniti. Celotna akcija je bila ustavljena in končana še pred polnočjo.¹⁰³

Navzlic opisani nezgodi z bombo je med italijanskimi vojaki zavladal splošen preplah. Major Giovanni Manca s svojim razvpitim 22. bataljonom obmejne straže se je v Ljubljani-Polju kratkomalo potuhnil, in si s tem prislužil pismeno grajo. Do konca preplašen je bil tudi poljski župnik Janez Kete. Sicer pa partizanski vojaški uspehi niso bili majhni. Italijanskemu poveljstvu sta sapo zaprla zlasti zavzetje bunkerja pri Studencu in požig treh vojaških letal na Ljubljanskem polju.

Za tolažbo so Italijani tolkli s topovi z Rožnika in z Ljubljanskega gradu, z minometi pa iz Ljubljane-Polj a in od Bizovika, seve kamor je nanese. Tako so v Sostrem zadeli in zažgali eno gospodarsko poslopje. Gozdove pod Pugledom pa so tudi preletavali in preiskovali s storkljo.

Na vso naglico so začeli svoje enote v bližino Ljubljane dovažati z vlaki in avtomobili. Že zarana 31. avgusta 1942 so do Dobrunj in Sostrega pripešale večje vojaške enote. Vojaki so bili prašni od glave do peta in komaj so še vlekli noge za seboj. Pridušeno so stokali, da hodijo že vso noč in da ne morejo nikamor več. V Sostrem so kar po-

padali na tla. Častniki so jih morali priganjati s silo, da so si naredili okope iz zemlje in važ, potlej pa so spet zaspali kakor ubiti.

Ne samo Ljubljančanom, temveč tudi visokim italijanskim častnikom je postalo jasno, da s svojo krvavo ofenzivo niso zmagali in da bodo bitko s slovenskimi partizani izgubili. V tedenskem vestniku obveščevalnega oddelka 11. armadnega zbora so med drugim priznali: »Drznost, s katero izvajajo posamezne akcije (n. pr. požig papirnice v Vevčah),* razodeva življensko silo in nepopustljivo voljo upornikov[^] da nadaljujejo boj, kakor smo že omenili, kjerkoli in dokler je mogoče. . .«^{1<M}

Potemtakem je dr. Aleš Bebler-Primož le našel zdravilo zoper veliko italijansko ofenzivo. Na njegov ukaz so enote 1. udarnega bataljona 1. SPUB Toneta Tomšiča in dve četi 2. grupe odredov Italijane požgečkale na najbolj občutljivem kraju. Velike številke o pobitih partizanih na Rogu, ki jih je tako prizadevno širil klerikalni 'Slovenec', so postale brez vrednosti, tega pa so se Italijani in njihovi opričniki najbolj bali. Ljubljane si niso mogli pridobiti nikoli, niti z najbolj pretkano in zastraševalno propagandno ukano ne. K tej neuklonljivi volji Ljubljančanov pa je prispeval skromen delež tudi 1. udarni bataljon Tomšičeve brigade. . .

Pot iz obroča in dogodki na Trebelnem

Utrudljivi pohod italijanskega vojaštva v Dobrunje in Sostro pa ni bil le posledica panike zavoljo partizanskih vznemirjevalnih napadov na vzhodna ljubljanska predmestja, temveč se je skladal z načrtovanimi premiki čet za začetek pete ofenzivne faze, ki je bila določena za 31. avgust 1942. Ta ofenzivni val je zajel ozek pas med dolensko železnico in med italijansko-nemško razmejitveno črto. Kot v prejšnjih fazah se je vse spet začelo z obkolitvijo. V novem obroču se je poleg 1. udarnega bataljona znašla še Efenkova četa, pa tudi Beblerjev štab, grosupeljski, stiški in novomeški aktivisti ter vrsta drugih partizanskih enot.

Efenkova četa, ki je tedaj s številko ena spadala v 3. udarni bataljon (Jankov) Tomšičeve brigade, se je umaknila s Frate v gozdove Kremenjka in Osredka že 24. avgusta 1942. Tedaj je Frato — kot vemo — zajela 4. ofenzivna faza. S tem se seveda za njene borce ni prav nič spremenilo: še naprej so opravljali posebne naloge pri Beblerjevem štabu. Zato so morali z njim — potem ko se je 31. avgusta začela peta faza velike italijanske ofenzive — iz Zalisca oditi proti Polici nad

* Oklepaj je v izvirniku.

Grosupljem. Tam so jih brž odkrili Italijani in že prvi dan so postali tarča težkih minometov, spoznali pa so tudi, da jim Italijani pripravljajo novo obkolitev.

S Police so najprej poizkušali priti čez železniško progo Ljubljana-Trebnje nad višnjegorskim predorom, da bi se prebili na Notranjsko. Toda tam so zaznali italijanske zapore, zato so se zasukali spet proti Gorenjemu Brezovemu in Leskovcu, z očitnim namenom, da bi se iz obkolitve izvili čez nemško zasedbeno ozemlje. S tako možnostjo je računal tudi Beblerjev štab. V pismu z dne 31. avgusta 1942, ki je bilo naslovljeno na komandanta 1. bataljona 2. manevrske brigade, je v 4. točki zapisano: »Zadnji kurirji nas obveščajo o večjih italijanskih koncentracijah na liniji Lavrica-Grosuplje. Verjetno je, da je na vrsti vaše področje. Če se boste morali z njega umakniti, se umaknite z daljšim pohodom po ozemlju, zasedenem od Nemcev. . .«

Beblerjev štab še ni vedel, da so Nemci na razmejitveno črto predstavili ves svoj 18. policijski polk gorskih lovcev. To pa ni ostalo skrito štabu 1. udarnega bataljona Tomšičeve brigade. Njegova opazovalnica je spremljala vse, kar se je dogajalo onstran razmejitvene črte. Tako je bil Stane Bizjak-Kosta Dobravec pravočasno obveščen, da Nemci zbirajo močne sile in jih razvrščajo na položaje ob mejni črti, ki so jo pri Leskovcu celo prestopili. Brž je vedel, kaj se pripravlja, da Italijani kanijo partizane potisniti proti nemškim zaporam in tako opraviti z njimi. Ukazal je, da se enote nemudoma pripravijo na dolg pohod.¹⁰⁵

Ukaz je bilo tak, da se morajo 1. udarnemu bataljonu Tomšičeve brigade pridružiti še drugi partizani s Pugleda, vštevši tudi borce sprejemnega taborišča. Iz teh in drugih partizanov je Stane Bizjak-Kosta Dobravec ustanovil novo 4. četo 1. udarnega bataljona. Čas za odhod je bil določen na dan 31. avgusta 1942 ob sedemnajstih.

Kuharji so pri Podlipoglavu skuhal močnik, ki pa se je prismojil. Tomšičevci so ga pojedli, oni iz sprejemnega taborišča pa ga niso marali. Ti partizani so bili slabo obuti in imeli so velike nahrbtnike. Komandant Kosta Dobravec jih je pozval, naj opremo razdele, da ne bodo pešali, vendar ga niso ubogali.

Že pri odhodu s Pugleda so kolono preletavala italijanska letala, a ji niso mogla do živega, ker se je gibala po gozdu in ker je bila kmalu noč. Ponoči se je kolona zelo povečala. Pri Polici so se ji pridružili grosupeljski, stiski in drugi aktivisti,* pri Leskovcu Efenkova četa, pri Pristavi pa tudi že omenjeni Štefanova in Gedžova četa, ki sta posledaj spadali v nastajajočo 2. manevrsko brigado.

* Na Polici se je tomšičevcem pridružil znameniti partizan češke narodnosti Emil Rendl-Čeh, znan po svoji izredni hrabrosti, ki bo še velikokrat omenjen (Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija 1978).

Kolona je štela več kot 320 ljudi in si je 1. septembra 1942 čez dan le s težavo iskala kritje po gozdovih od Police proti Primskovemu, kjer jo je preletavalo, iskalo in na slepo z bombami zasipalo kar 18 italijanskih letal. Tolklo je tudi topništvo. Pa se je vse srečno izteklo; bombniki in topovi ji niso prizadejali nobenih izgub. Samo tisti, ki so zaostali ali opešali, so bili plen prodirajočih kolon divizije *Caccatori delle Alpi*. Teh pa je bilo malo, zakaj zaščitnica, v kateri je bil puškomitraljezec Karel Zupančič, je pazila, da ne bi kdo zaostal, in onemoglim pomagala, da so nadaljevali pot. Od borcev, ki so prišli v roke Italijanom in bili ustreljeni, je bilo mogoče ugotoviti le enega.¹⁰⁶

Po dolini Temenice, čez Mišji dol in Primskovo so hodili ponoči, zato so bili varni pred letalskimi bombami in pred topovskimi granatami. Toda poskrbeti je bilo treba tudi za ranjene tovariše.

Na Kopačiji pri Primskovem se je zdravil ranjeni Ivan Hren. Pridružila sta se mu še dva ranjenca, od katerih je bil eden Žiči, železnikar iz Most v Ljubljani. Ta je bil žrtev nezgode; neki partizan ga je po nesreči ustrelil v zadnjico. Bili so v nevarnosti, da padejo v roke Italijanom, zato jih je bilo treba spraviti na varno. Jože Železnikar-Benše iz Selnika, Franc Traven iz Skopačnika in Jernej Janežič iz Klade so dobili nalogo, da jih prenesejo čez progo na operativno območje 2. bataljona ZDO k Selam-Šumberku, bil jim je dodeljen tudi medicinec.*

Od Primskovega so hiteli dalje, da bi se kar najhitreje izvili iz ogroženega območja. Na Čatežu so bili že Italijani, na zaporo ob cesti Velika Loka-Čatež pa so se prav tistikrat razvrščali. Belogardisti, ki bi morali Italijanom priskočiti na pomoč pri zapiranju obroča, so bili še daleč pri Laknici. Zategadelj je Stane Bizjak-Kosta Dobravec veliko kolono lahko varno pripeljal čez kritično črto 2. septembra 1942 še pred deseto uro. Nekateri pravijo, da so Italijani partizane dobro videli, pa take množice niso upali napasti, ker so se zavedali, da bi jih pregazila. Naj bo že tako ali drugače, okoli poldne so se tomšičevci in njihovi varovanci že prikazali v Mirenski dolini. Ob prehodu čez progo je to kolono celo pretrgal vlak, vendar streljanja ni bilo.

Pohod se je končal po štirinštiridesetih urah hitre in neprestane hoje šele na Blatnem klancu. Tomšičevci so ga dobro zdržali, oni iz

* Seveda ni nihče pričakoval, da bo peta ofenzivna faza zajela tudi to območje, zato so se ti tovariši z ranjenci znašli v zelo težavnem položaju. Pet dni so prebili skriti v bukovem šibju, nato pa so se odpravili na mučno pot proti Misljavi, Lučam, Medvedici v gozdove nad Želimljem, kjer jim je Jože Železnikar-Benše v Pojajščih našel varno zavetje. V Tomšičevo brigado se niso vrnili nikoli več (Ivan Hren po beležki z dne 3. junija, Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija in Milan Podlogar-Milanček po beležki z dne 19. julija 1978).

sprejemnega taborišča pa so pešali in odmetavali opremo, nekaj jih je tudi zaostalo.¹⁰⁷

Po dveh dneh so na Blatnem klancu skuhali in si spet nekoliko podprli želodce. Do slavnostnega trenutka so se tudi za silo odpočili in uredili. Za naslednji dan je bil napovedan velik partizanski mimo-hod na Trebelnem, ki se ga je udeležilo več kot 850 borcev za svobodo. Enote so se razvrstile že v Blatnem klancu. Spredaj so korakali na novo ustanovljeni bataljoni 2. manevrske brigade, zadaj pa razne enote kot gostje. Borci so se okrasili z zelenjem, zastave so se vile, harmonikarji so ubirali partizanske koračnice, vaščani pa so se zbirali pred hišami in začudeno opazovali množico radostnih borcev..

Prvi udarni bataljon je bil zadnji v dolgi koloni, 1. četa 3. udarne-ga bataljona (Jankovega) Tomšičeve brigade pa je celo nekoliko zao-stala, zakaj bila je v zaščitnici. Že je kazalo, da od Blatnega klanca ne bo nobenega partizana več, in očem neke prodane duše se je zazdelo, da so videle dovolj. Neka postava se je pognala izza poraščenega roba ob cesti, da bi dragocena sporočila odnesla še sveža Italijanom, toda vodniku Jožetu Kolencu je kar padla v naročje. Tisti človek, še ves zmeden, ni vedel povedati, kaj je počel in kam se mu tako mudi. Uganko pa sta že po nekaj minutah razvozlala puškomitraljezec Franc Murgelj-Lubče in kuhar Janez Nadu-Johan. V pritepencu sta prepoznala nevarnega italijanskega vohuna Antona Zupančiča-Afri-kanca iz Biške vasi. Pri preiskavi so mu v podlogi suknjiča našli še vohunsko izkaznico za prosto gibanje po vsej Ljubljanski pokrajini. S tem je bila njegova usoda zapečateni.¹⁰⁸ Ta pripetljaj je samo še kro-nal moč velikega partizanskega zmagoslavja na Trebelnem. . .

Še večja slovesnost je bila v petek, 4. septembra 1942. Ustanovlje-na je bila 2. manevrska brigada, že od tistikrat imenovana 2.SNOUB 'Matija Gubec'. Zbor njenih bataljonov in gostujočih enot je bil v goz-du Na ščitih pri Trebelnem. Med tistimi, ki so gubčevcem čestitali in jim želeli obilo bojnih uspehov, sta bila kar dva politična komisarja

1. bataljona Tomšičeve brigade: prva komisarka Mica Šlandrova, ki je novo brigado pozdravila v imenu 1. slovenske partizanske udarne brigade Toneta Tomšiča, in šesti komisar — udeleženec pohoda na Štajersko — Ljubo Jovan-Saša, ki je pozdrave prinesel iz Vrhovnega štaba in od Josipa Broza-Tita.

Ob tej priložnosti so tomšičevci in gubčevci slišali mnogo zanimi-vega. Dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik je bil res izreden v svojem izva-yanju. Na politični uri po ustanovitvi je govoril o mednarodnem voja-škem in političnem položaju, ki zanesljivo obeta zlom osovinskih ar-mad, Ljubo Jovan-Saša pa je govoril o velikih zmagah srbske in hrva-ške partizanske vojske. Po vsem tem so bili partizani pogoščeni. Do-bili so slastno in obilno večerjo z grozdom, sadjem in pijačo.¹⁰⁹

Štab Gubčeve brigade z glavnino njenih bataljonov je po večerji odšel na nove položaje proti Drečjemu vrhu, borci Gedžove čete 2. bataljona Gubčeve, 1. udarnega bataljona in Efenkove čete Tomšičeve brigade pa so bili še vedno tako utrujeni, da so ostali kar tam, kjer so bili dotlej. Ponoči je Stane Bizjak-Kosta Dobravec poslal eno četo k Trebnjemu na cesto, preostale tri so počivale pri potočku Gostinčica, severovzhodno od kote 360. Borci so se umivali in prali. Tam je bila tudi kuhinja. V šestih gorskih kotličih, ki so jih 1. bataljonu zavidali vsi drugi partizani, ker so bili lepi in lahki, se je kuhal golaž s polento. Še zmeraj je bilo vse praznično.

Za partizansko slavlje na Trebelnem pa so zvedeli beli izdajalci, ki so sami sebe imenovali 'legija smrti'. Brž so se dogovorili s svojimi gospodarji v Mokronogu, da bodo šli nad partizane in jih spravili v precep: čez Drečji vrh bodo pritisnili legisti, s tanki in pehoto po cesti čez Trebelno pa Italijani, ki bi tako prišli partizanom za hrbet. V boj so se odpravili na soboto, 5. septembra 1942.

Najprej so prišli do partizanskih nastanišč legisti, ki so hoteli pokazati svojo hlapčevsko vnemo in zvestobo tujcem, da bi jim ti dovolili večjo oblast. Njihova nakana je spodletela, ker so bile partizanske straže budne, vendar se je štab Gubčeve s 1. in 3. bataljonom prehitro umaknil, zato so legisti nemoteno napredovali po njivah in vinogradih k Gostinčici, kjer je bil pratež 1. bataljona Tomšičeve brigade s kuhinjo. Ker so prihajali s tiste strani, kjer bi morala biti Gubčeva, tomšičevci niso streljali nanje. Tako so beli prišli čisto blizu kuhinje in jo napadli z bombami, kuharji pa so ušli.

Šele tedaj je Polde Marinšek-Mišo poprijel za svoj puškomitraljez in užgal, nato pa legiste držal pod ognjem, da se niso mogli ganiti nikamor. Dobro se je izkazal tudi komandir 2. čete Vladimir Kogoj-Lado, ki je hitro naskočil sovražnike ter s skupino borcev rešil kotlične z golažem in polento, tako da so se potem lahko vsi dobro najedli.

Albin Dolščak s 1. četo je takoj pohitel in klinasto razvrstitev belih zaobšel, nato pa jim udaril v hrbet in z boka, da so morali bežati in na bojišču pustiti strojnico. Tedaj so tomšičevci zaplenili prvi puškomitraljez 'šoš' na francosko strelivo, za katerega prej sploh niso vedeli, da obstaja. Ta zaplemba je dobro dela zlasti jurišačema Antonu Gregoriču-Jakcu in Jožetu Škufci-Martinu.

Belogardisti so udarili tudi po tistih partizanih, ki so se kopali in umivali, iz 1. udarnega bataljona Tomšičeve pa so laže ranili samo enega partizana. Hudo pa so pritisnili na Gedžovo četo iz 2. bataljona Gubčeve brigade, ki je morala vzdržati najmočnejši naval, saj je krila umik štabu in drugima dvema bataljonoma. Ker pa je bila na levem boku odkrita, se je morala celo umakniti in pri tem enega huje ranjenega zakopati v listje. Vendar se je umaknila le toliko, da je lahko še

naprdj tolkla po sovražnikih. Franc Bobnar-Gedžo je nato borce pope-ljal v naskok, da so rešili ranjenca in ga odnesli na varno.

Tudi Efenkova in Kranjčeva četa sta pohiteli skupaj s komandan-tom Stanetom Bizjakom-Kostom Dobravcem, da bi bele obšli in obko-lili, toda Kosta je dobil povelje od štaba Gubčeve, da se mora umakni-ti. Kosta pa se z bataljonom ni smel umakniti, ker je moral počakati, da se vrne četa, ki je šla v zasedo k Trebnjemu. Zato je boj trajal še naprej, čeprav so se sovražniki obstreljevali na veliko daljavo. Belo-gardisti, ki so si obetali lahko zmago, so se opekli že takoj na začetku, pa niso več rinili dalje. Zasedli so cerkev in vas Drečji vrh, v zvonik postavili mitraljez in brez škode streljali proti partizanom.

Italijani, ki so s tanki in pehoto prišli na Trebelno, so se tam utrdi-li s težkimi mitraljezi in minometi. Rinili proti partizanom pa niso. Niti malo se niso pomujali, da bi bil napad z njihove strani uspešen. Raje so priganjali svoje hlapce z zelo značilnimi klici: »Avanti, bela garda!« Partizanu Francu Plevniku-Voju se je to zdelo še posebno za-nimivo in smešno.¹¹⁰

Da bi belogardisti Italijane tudi zares ubogali pa je bilo malo mož-nosti, zakaj s položajev 1. udarnega bataljona Tomšičeve brigade jim je odgovarjalo kar 11 puškomitraljezov in en poltežki mitraljez. Ob-streljevanje se je po poldrugi uri nehalo, ker so sovražniki z obeh strani spoznali, da boj ne obeta prednosti nobeni strani več. Belogar-dist so na Drečjem vrhu pobrali svoja orožja, padle in ranjene, se na Trebelnem pridružili Italijanom in se z njimi umaknili v Mokronog. Ta bojni pohod jim je prizadejal boleče izgube. Padli so štirje: Jožef Lojk z Zajčjega vrha, Ferdinand Dobnik z Ježice, Franc Neman z Vel. Cerovca in Franc Klemenčič-Gorazd, nam že znani četni poveljnik in morilec partizanskega komandanta Franca Packa. Med ranjenimi, ki jih je bilo najmanj pet, pa je bil tudi Franc Kremžar-Cezar,¹¹¹ s kate-rim so tomšičevci dobro leto pozneje poravnali vse račune.

Borci Gubčeve brigade ter 1. udarnega bataljona in 1. čete (Efen-kove) 3. udarnega bataljona (Jankovega) 1. SPUB Toneta Tomšiča bi bili belogardiste pri Drečjem vrhu lahko še mnogo huje porazili, če bi odločno posegle v boj enote obeh partizanskih brigad. Tomšičevci in Franc Bobnar-Gedžo so že takrat menili, da umik sploh ni bil potre-ben.*

* Zavoljo tega umika se je Gedžo potem sprl s štabom Gubčeve brigade in dosegel, da so mu dovolili prestop v Tomšičevo. Tako so v 1. udarni bataljon skupaj z njim prišli še: Ivan Bobnar-Bobi, Franc Jurca-Mičo in Franc Toma-žič-Zlato. Franc Bobnar-Gedžo je v Tomšičevi takoj spet postal četni koman-dir, prevzel pa je 4. četo 1. bataljona (Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. in Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in nedatiranem pismu).

Ker je moral Stane Bizjak-Kosta Dobravec čakati, da se od Trebnjega vrne četrta četa, in ker njegovi borci niso kazali prav nobenega strahu, so se 1. udarnemu bataljonu in Efenkovi četi Tomšičeve brigade priključili mnogi gubčevci, ki so zaostali ali se izgubili od naglo umikajočih se čet. Med njimi je bil tudi predvojni skojevec Miroslav Kos-Pičo. Vsi skupaj so odšli še isti večer v Šmarjeto, od tam pa proti Gorjancem. V Kronovem pri Jožetu Lavriču so se ustavili in skuhali, nato pa so jih vaščani prepeljali čez Krko z vozmi, da jim sploh ni bilo treba bresti.¹¹²

Lov za morilskimi belogardisti pod Gorjanci

V drugi točki že omenjene odredbe z dne 22. avgusta 1942, s katero je od štaba 1. SPUB Toneta Tomšiča zahteval, naj enega svojih bataljonov takoj pošlje k Podlipoglavu, je Beblerjev štab tudi ukazal, naj čete, ki jih vodi tov. Urban, »z enim teh dveh bataljonov nadaljujejo operacije proti beli gardi.«

Kot zapisano, so se medtem bataljoni Tomšičeve brigade, razdeljeni v bojne skupine, že razšli proti Kočevskemu Rogu. Štab Tomšičeve ni mogel spremeniti ničesar več. Za boj proti beli gardi je lahko uporabil le tiste čete in skupine, ki se na Rog niso mogle prebiti, to pa so bili le nekateri deli 2. udarnega bataljona.

Popolnoma zanesljivi viri govore, da je 2. četa 2. bataljona odšla nad belogardiste v Hrušico 28. avgusta ob devetih, pri Hrušici v zasedi je bila tudi 29. avgusta ves dan, zvečer pa je privržencem belogardistov zasegla 40 glav živine, 17 prašičev ter veliko živeža in opreme. Vendar je pri tej zasežbi sodelovala tudi 1. četa 2. bataljona. Hrano in živino so prepeljali v grad Prežek, kjer so delali salame za partizansko vojsko.* Prav takrat je brigadna obveščevalna služba prišla belogardistki Marijo Kastrevc iz Hrušice in Frančiško Ovniček iz Pangerc Grma 7, zaslišala pa je tudi Francko Hrovatin iz Dolža 48. Po tej poti je o belogardistih zbrala veliko koristnih podatkov.

Pri Hrušici v zasedi je bila 2. četa še 30. avgusta 1942, vendar brez takega vojaškega uspeha. Tudi udarni vod, ki mu je poveljeval Leopold Kastelic-Filip, je tiste dni zasledoval neke belogardiste, ki pa so ušli v Metliko. Prva in 2. četa 2. bataljona sta se 31. avgusta premak-

* Zbiranje te in druge hrane je vodil Stane Škrabar-Braškar ob sodelovanju terenskega političnega delavca Vinka Paderšiča-Batreje. Največ hrane je bilo zbrane za partizanske bolnišnice, predvsem za bolnišnice na Gorjancih. Tomšičeva brigada zase ni smela vzeti ničesar, najslabše pa je bilo to, da so večino te živine na Prežeku že čez nekaj dni zasegli Italijani (Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah).

Predvojni komunist Ignac Ferfila-Nace iz Zadvora (levo) in predvojni skojevec Miroslav Kos-Pičo iz Savelj (desno)

nili čez Gabrje v gozd Jugorje, kjer so si borci postavili šotore in delali barake. Vendar so morali šotore podreti že drugi dan in oditi mimo Uršnih sel na Štale, kar bralci že vedo.¹¹³

Odredba Beblerjevega štaba, da štab Tomšičeve izloči enega od bataljonov za obračun z belogardisti, pa ni bila stvarna, ker se ni dovolj ravnala po moči sovražnika. Dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, ki je z zaostalimi borci odšel iz Klevevža na Gorjance šele 25. avgusta in ki je bil o teh zadevah bolj na tekočem, je Beblerjevemu štabu že 27. avgusta 1942 natočil čistega vina. Zapisal je: »Glede bele garde niste popolnoma na jasnem, ker mislite, da bo zadostoval za njeno uničenje en bataljon. Sedaj jih je okoli 300 oboroženih z italijanskim lahkim in težkim orožjem. Za tako maso ljudi je pa potrebno že malo več kakor samo en bataljon. Njihove fortifikacije okoli logorov so posebno težke in predstavljajo težak posel, posebno ker ni računati, da nam bo vedno uspelo tako popolno presenečenje, kakor nam je zadnjič. . .«¹¹⁴

Te Dermastiave besede so zadevale 'legijo smrti', ki se je 17. avgusta — po porazu v Krški hosti — spet vrnila k Šentjoštu in si tam uredila novo utrjeno taborišče.* Od tam so legisti vdiral v partizanske

* Do napada Gorjanskega bataljona 11. in 12. julija 1942 je lažni 'Štajerski bataljon' taboril v Ožboltovem gozdu, v predelu, ki ga imenujejo Janežkov in spada pod katastrsko občino Zajčji vrh. Gozdna dolina, kjer je bilo prvo tabo-

vasi pod Gorjanci ter obračunavali s privrženci OF in z narodnimi zaščitniki. Že v noči na 19. avgust so v vaseh okoli Gabrja postrelili nekaj zaščitnikov, 25. avgusta so ti oddelki MVAC vdrli v Vinjo vas in na Potov vrh, kjer so ujeli šest ljudi in jih ustrelili, v noči na 28. avgust 1942 pa so v Potovem vrhu postrelili Draga Novaka, Antona Brudarja in Franca Forška. Mnoge so pred smrtjo strahovito mučili, jih pehali v ogenj, žive pekli ali rezali jermene z njih.¹¹⁵ Toda belogardistične patrulje ali zasede so postajale nevarne tudi partizanskim enotam, kar je prav kmalu izkusil tudi 1. udarni bataljon 1. SPUB Toneta Tomšiča.

Po prehodu čez Krko so 1. udarni bataljon, Efenkova četa in manjši deli Gubčeve brigade potovali mimo Mokrega polja na Tolsti vrh in Orehovico, od tam pa na Gorjance. Ker niso imeli nobenih zalog hrane, je šlo naslednji dan, bilo je 6. septembra 1942, deset borcev kopat krompir na neko njivo proti Gabrju. Komaj pa so dobro začeli, že so po poti iz Gabrja pritisnili belogardisti, ki pa jih je Vlado Oklešen-Klemen še pravočasno opazil. Beli so sicer užgali, toda partizani so hitro udarili nazaj, nato pa se umaknili urejeno in brez izgub. Belogardisti so zbežali proti Šentjerneju.

Blizu začasnega nastanišča tomšičevcev so belogardisti streljali tudi na kmetovalce in enega ranili. Nasproti jim je šla bojna patrulja s puškomitraljezom. Ko je z nekega hribčka opazovala okolico pod seboj, je proti tomšičevcem nenadoma pritekel človek s puško in jim začel klicati, naj odvržejo orožje. Alojz Kovačič-Lipe pa ni poznal šale in je vanj sprožil rafal. Vojak je padel in je Lipe zaplenil že drugo puško. Padli je imel sicer kapo z rdečo peterokrako zvezdo, a so vsi menili, da ni partizan, temveč belogardist.

Zvečer je Stane Bizjak-Kosta Dobravec s podrejenimi enotami odšel v vas Gabrje. Tam je dobil stik s političnim komisarjem Tonetom Šušteršičem-Tinetom Železnikom, ki je tomšičevce oskrbel s hrano, posredoval pa jim je tudi zvezo z obveščevalci in enim vodom 2. bataljona Tomšičeve brigade.¹¹⁶

Obveščevalna služba 1.SPUB Toneta Tomšiča je že do 31. avgusta 1942 zbrala natančne podatke o osrednjem taborišču belih v Šentjoštu pa tudi o njihovih najvnetejših privržencih v vaseh: Hrušica, Harbuleni hrib, Orehek, Šentjošt, Črmošnjice, Gornja Težka voda, Dolnja Težka voda, Stopiče, Dolž, Zajčji vrh in Verdun nad Stopičami.

To poročilo ugotavlja takšnole stanje: »V Št. Joštu je koncentrirana be-ga 150 mož. Logor imajo v gozdu blizu cerkve, v cerkvi opazo-

rišče, je bliže vasi Hrib kakor Šentjoštu in je od njega oddaljena kak kilometer proti vzhodu. Stražo so imeli pri Brkopčevi zidanci (Zapisnik o ogledu z dne 17. novembra 1978).

valnico z enim mitraljezom. Okoli gozda je prepletena žica (3 krat). Ležišča imajo v pravokotnih jamah, ki so pokrite s šotori in smrečjem. V vsakem se nahaja po 5 mož. V baraki, ki se nahaja v logorju, imajo en težki in lahki mitraljez. V logorju so oblečeni v italijanskih uniformah. Kontrolirajo do Hrušice, ki je vsa belogardistična, do Dolža in ostalih belogardističnih vasi, po 7 ali več mož, ki so oblečeni v civilu. Imajo tudi ital. čelade ... 25. 8. so prejeli 6 lahkih in 1 težki mitraljez, 6 zabojev municije, večjo pošiljko pušk in bomb. . .«

Povzetim podatkom je treba dodati prav mala dopolnila: Belogardisti so od 17. avgusta do 8. septembra 1942 taborili na pogozdenem griču Hrib v Vokotovem smrekovem gozdu, približno 200 metrov od šentjoške cerkve proti severozahodu. Podkopi za šotore in okopi so dobro vidni še dandanes. Speljani so bili v enakem krogu kakor v Krški hosti. Poleg tega so imeli opazovalnico z mitraljezom še v zvoniku šentjoške cerkve, v cerkvi skladišče in pisarno, na pokopališču pa velik daljnogled. Močnejša straža je bila še v Jurčetovi kleti na spodnji strani vasi, kjer je bil na položaju belogardist Martin Luzar s schwarzosom. V cerkveni kašči, ki je bila lesena, so imeli ranjenca. Štab 'Štajerskega bataljona' se je zadrževal sredi taborišča. Tam je bila nekoč maša, maševal pa je belogardistični kurat. . .

V Šentjošt do cerkve so Italijani pripeljali orožje in strelivo, prvič 25. in drugič 28. avgusta 1942. V nedeljo, 30. avgusta, ob petih je glavnina 260 do 300 belogardistov odšla iz Šentjošta čez Krko in Šmarjeto proti Mokronogu, da bi pomagala Italijanom v ofenzivi, in je bila tepena, kot vemo, pri Drečjem vrhu. Doma v Šentjoštu je ostal ranjeni komandant Dobrivoje Vasiljevič-Iztok s kakimi 120 ljudmi, ki pa niso bili posebno bojeviti.⁴⁷

Trenutek za napad je bil kar ugoden, razmerje sil pa tudi. Štiri čete 1. udarnega bataljona Tomšičeve brigade so takrat štejele morda 180 mož, Efenkova četa najmanj 40 mož, vod Mirana Šubica-Janeza iz 2. udarnega bataljona kakih 20 mož in deli Gubčeve brigade kakih 20 mož, skupaj torej 260 mož, kar je bila dvakratna premoč. Za sam napad je bilo to sicer dovolj, za popolno obkolitev in uničenje belogardistov pa še vedno premalo.

Tomšičevci so začeli obkoljevati širši okoliš Šentjošta že 7. septembra proti večeru. To je opazila prednja straža belogardistov v Stopičah in se o mraku umaknila v osrednje taborišče. Čez noč so nato partizani počasi stiskali obroč. Ponoči je prihajalo le do prask s patroljami. Pri tem pa so tomšičevci trčili ob sovražnikov pratež. Ta se je razbežal. Tamkaj so partizani ujeli tri konje, ki so jim belogardisti kopita ovili s cunjami. Bilo je jasno, da izdajalci mislijo na umik, zakaj s Tomšičevo brigado so imeli grenke izkušnje.

Partizanske čete so nameravale napasti spet podnevi, a so se uštele. Belogardisti so se iz Vokotovega gozda in iz Šentjošta umaknili

8. septembra 1942 točno ob sedmih. Odšli so proti Šentjerneju, v smeri, kjer partizanska obkolitev še ni bila sklenjena. Ob osmih, ko so udarne skupine vdrle čez žične in gozdne ovire, so našle belo taborišče prazno, ob devetih pa so partizani prišli tudi v Šentjošt. Tistega belogardističnega ranjenca so ujeli in se je pozdravil, pa potem tudi ostal pri partizanih.

Spopadi, kolikor jih je bilo, so bili zvečine vsi na precejšnjo daljavo, tako da beli niso imeli veliko padlih in ranjenih. Le puškomitraljezec Anton Gregorič-Jakec jih je dobil na muho od blizu in tri pokosil. Na partizanski strani sta bili le dve žrtvi: 8. septembra 1942 je bil pri Hrušici hudo ranjen Anton Župevec — že čez šest dni so ga ubili ustaši v Proseki — in neki Zega iz Novega mesta, ki je menda padel.¹¹⁸

Ta napad, ki se je šele začel razvijati, partizanom ni prinesel vojaških koristi, znova pa je pokazal njihovo nravstveno premoč. Po njem so bili belogardisti za vselej pahnjeni iz gozdov za zidove italijanskih utrdb. To pa je bilo tudi nekaj.

Da so bili belogardisti le pregnani, ne pa premagani, se je pokazalo še isti dan in naslednje dni. Proti večeru 8. septembra so se vrnili v Šentjošt tisti vojščaki, ki so se udeležili italijanske ofenzive po Mirenski dolini. Res jim ni ostalo drugega, kakor da jo 9. septembra 1942 še oni uberejo za pobeglimi pobratimi, povzročili pa so še veliko hudega. Že tisti dan in na tisti poti proti Šentjerneju.

Na pohod proti Šentjerneju je šlo močno krdelo pod poveljstvom poročnika Milana Kranjca. Legisti so prodirali v strelcih in s pobočnicami. Orehovških krajev sicer niso presenetili, zakaj pred njimi so od hiše do hiše in od vasi do vasi tekali otroci in ljudi opozarjali na nevarnost. Toda na Loki pred Šentjernejem sta se tedaj zadrževala dva partizana. Ko sta skozi okno zagledala legiste, sta kljub svarilu domačih, naj se skrijeta, začela streljati. Enega legista sta ranila, vendar sta se morala umakniti. Streljala sta tudi med umikanjem, vendar sta oba padla. Menda je bil eden doma iz Ljubljane-Polja,* drugi — ta je bil intendant — pa iz okolice Stične.¹¹⁹ Ti žrtvi sta vsekakor pripadali Kostovemu bataljonu, toda ugotoviti njunih imen ni bilo mogoče.

S pobočnicami te kolone so se tomšičevci udarili pri Gorenjem in Dolenjem Suhadolu, osrednjo kolono legistov pa so pričakali v gostem trnju že blizu Šentjerneja. V zasedi so bili trije puškomitraljezi: z zbroj evkama Franc Pakar-Vid in Martin Kotar-Pilat, z lahko brendo pa še Karel Zupančič. V zasedo je kolona belih zašla okoli poldne-

* Da bi tistikrat padel predvojni komunist Alojz Prešeren, ki je bil tudi v Tomšičevi brigadi, je malo verjetno, ker belogardistične Vesti navajajo, da se je na skrivaj zdravil pri teti v Ribnici na Dolenjskem še oktobra 1942 (fasc. toVAC 110-A, štev. 59563, v arhivu IZDG).

va. Nanjo so tomšičevci udarili na razdaljo manj od 150 metrov, jo presenetili in hitro pognali v beg, nato pa so jo gonili skoraj do Šentjerneja. Boj je trajal kaki dve uri.

Povračilo za ta belogardistični beg so partizanom na Gorenji Suhadol prinesli italijanski bombniki. Padla je neka bolničarka, ki jo je zasulo in ji pretrgalo drob. Italijanska letala so odkrila tudi kuhinjo. Kuhar je bil mrtev, nekaj pa je bilo ranjenih.

Tudi v dneh po 10. septembru 1942 so imeli Kostovi in Efenkovi partizani veliko opraviti z belogardisti, ki so si izbrali za svoje novo bojno izhodišče Šentjernej. Šlo pa je v glavnem za patroljne spopade. V enem izmed njih je bil neko dopoldne huje ranjen neznan partizan, proti večeru 14. septembra 1942 pa po nesreči še Slavko Kovačič. Tedaj je v bataljon pribežal Stanko Semič-Daki. Skupaj z Ivanom Zajcem-Zajčkom, ki je bil 14. septembra vnovič ranjen, se je rešil pred ustaši, ki so napadli partizansko bolnišnico v Proseki.¹²⁰

Tomšičevci v tem lovu belogardistov sicer niso ukrotili, so jih pa pregnali z Gorjancev, ki so ostali partizanski ves čas vojne. . .

Medtem je Stane Bizjak-Kosta Dobravec dobil zvezo s hrvaškimi partizani v Žumberku in se dogovoril za skupno bojno delovanje, ki je bilo pomembno predvsem za izmenjavo izkušenj. Toda Kosta je dobil zvezo tudi z brigadnim štabom in z glavnim poveljstvom. Ta dva pa sta ukazala, da mora 1. udarni bataljon takoj priti za brigadno glavnino na Rog, tistih nekaj gubčevcev pa mora oditi nazaj čez Krko v svojo brigado. Tem Gubčevcem se je pridružila še patrolja iz Tomšičeve brigade, ki naj bi iz Klevevža prinesla nekaj zakopane opreme. Med drugimi sta bila v tej patrolji tudi Franc Plevnik-Vojo in Anton Gregorič-Jakec. Toda zašli so ravno v italijansko ofenzivo, ki je s šesto fazo zajela prostor med Krko in Mirno do razmejitvene črte z Nemci, zato svoje naloge niso mogli opraviti.¹²¹

Ocene o ukrepih, uspehih in bojevitosti

Zaradi nevere v obvestila in opozorila o sovražniku je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja zašlo v silno nevarnost. Zavoljo napačne presoje položaja, ki je prevladala v Glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet, so bili Italijani že prav blizu svojega poglavitnega cilja, da na Kočevskem Rogu uničijo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Trditev, da se je vodstvo rešilo le po golem naključju, je docela upravičena.

Seve, enako utemeljena je tista resnica, ki pravi, da je velika italijanska ofenziva dosegla svoj vrh prav med fazo 3-B ali roško. Zares se mora priznati, da so Italijani ob naskoku na roško pogorje sprostili vse svoje moči in vse svoje taktično znanje. Tudi niso naredili kakih

podobnih poveljniških napak kakor partizani, ki so bili takrat še daleč od pravega vojaškega mojstrstva. Toda kljub vsem naštetim in drugim prednostim Italijani še zdaleč niso dosegli tistega, kar so pričakovali. Kje je bil potemtakem vir moči in znanja, ki sta partizane reševala pred načrtovanim vojaškim uničenjem?

Nekaj je bilo, kar je Italijanom manjkalo: imeli niso vojaka, ki bi bil užaljen zaradi poteptanega narodnostnega ponosa, besen zaradi tujega nasilja in ogorčen zaradi zla nad ubogimi ali nemočnimi. Partizani so imeli takega borca. Imeli so ga, do zadnjega živčnega vozliča prepojenega z vero, da njegova pravična stvar mora zmagati. Pripravljen je bil umreti sleherni trenutek, samo da bi rešil starše, sestre in brate ali otroke pred suženjstvom. Tak vojak je izravnava vse napake svojih poveljnikov, da niso škodoval niti njemu samemu niti stvari, za katero se je bojeval.

To je bila edina prednost, ki so jo partizani imeli v neenakem boju z Italijani med roško ofenzivo. Vrh tega pa so jim šle na roko še štiri srečne okoliščine.

Prva srečna okoliščina je bila v tem, da se je zunaj obkoljenega Kočevskega Roga znašla glavnina 1. SPUB Toneta Tomšiča, ki je imela dobrih deset udarnih čet, in da je zunaj obroča ostala glavnina enot 5. grupe odredov, skupaj vsaj pet popolnih partizanskih bataljonov, ki so že dotlej pokazali svojo bojevitost* S temi bojevitimi in klenimi enotami je bilo mogoče zasnovati nekatere akcije za razbremenitev, napade Italijanom v hrbet, reševanje izčrpanih in podobno, predvsem pa jih združevati v večje manevrske enote ter po tej poti preprečevati malodušje med partizani in med prebivalstvom.

Druga srečna okoliščina, seve predvsem za obvarovanje osrednjega partizanskega vodstva, je bila v tem, da je ostalo na Rogu obkoljenih veliko najrazličnejših in po večini neoboroženih partizanov, všteti tudi dele 3. udarnega bataljona (Jankovega) Tomšičeve brigade, ki so se kakor divjad zaletavali v najrazličnejše smeri. Ti so Italijanom pričarali bogat lov ter jih s svojim beganjem tako zelo zaposlili, da so pozabili, kaj in koga so prišli iskat na Rog.

Tretja, gotovo najsrečnejša okoliščina, je bila v tem, da so se zunaj italijanskega obroča znašli nekateri člani Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, med njimi namestnik komandanta dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik, ki je imel najpopolnejše vojaško znanje, izreden poveljniški dar in vsa potrebna pooblastila, da je lahko hitro izoblikoval sposoben nadomestni štab, ki je nemudoma pametno

* Od 5. grupe odredov so zunaj obkolitve ostali: 1. in 2. bataljon ZDO, 1., 2. in 3. bataljon Krškega odreda, ena četa 1. bataljona Belokranjskega odreda, od 2. grupe odredov pa še moštvo treh čet (Glej Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, od str. 19 do 28!).

ukrepal v vseh smereh. Zasluga tega, Beblerjevega štaba je predvsem ta, da je slovenski partizanski vojski dal trajno strateško usmeritev na ustanavljanje brigad. Za Tomšičevo brigado, ki je bila osnovana že pred tem, je bila ta usmeritev pomembna zategadelj, ker je svoje največje uspehe lahko dosegla le v povezavi z drugimi partizanskimi brigadami.

Beblerjev štab je vrhu tega znal najti pri Italijanih naj občutljivejšo točko za učinkovit udarec, mešal pa jim je štrene tudi v tem smislu, da niso vedeli, kje pravzaprav je pravo glavno poveljstvo.

Četrta srečna okoliščina je bila izredna napadalnost hrvaških partizanov, ki so tako ogrožali Italijane, da so za ofenzivo proti njim v Drežnici in Liki morali potegniti z Dolenjskega celotno divizijo Granatieri di Sardegna ter štiri bataljone M. To je med izvajanjem pete ofenzivne faze povzročilo take motnje, da so Italijani ozemlje med Krko in razmejitveno črto sicer pregazili, obkoliti ga in zapreti izhoda iz njega pa sploh niso mogli. Tako se je Robottiju ta ofenzivna faza čisto ponesrečila.

Po vsem zapisanem se zastavlja vprašanje, koliko so k razbremenjevanju in reševanju obkoljenih partizanov na Rogu prispevale enote Tomšičeve brigade in koliko so bili njeni bojni posegi vojaško uspešni.

Na splošno je treba ugotoviti, da je brigadna glavnina s 1., 2. in 3. udarnim bataljonom (Džemsovim) zamujala pri vseh tozadevnih bojnih posegih, pač zato, ker je bila brigada prepozno ustanovljena.

Od treh večjih napadov, ki naj bi italijansko pozornost odvrnili od Kočevskega Roga, je bil pravočasen samo napad na Ratež; nadaljnja dva — napad na belogardiste v Krški hosti in napad na postojanko nemških obmejnih straž v Malih Druščah — sta bila izvedena šele po začetku roške ofenzive. Ugotoviti moramo, da na italijanske načrte in potek roške ofenzive ni mogel vplivati noben izmed njih, četudi sta bila zadnja dva dokaj uspešna.

Za vse te tri napade je značilno, da so bili za tedanje čase zgledno pripravljeni, zelo dobro zamišljeni in uspešno začeti. Zasluga za to gre vojaškemu inštruktorju dr. Marjanu Dermastii-Urbani Velikonji, kije bil poln idej in ki je svoja prizadevanja za doseg brigadne napadalnosti gradil na borcu kot temeljnemu nosilcu vojskovanja, pa tudi na udarni trojki, ki se ne sme nikoli razdvajati in ki mora nadaljevati boj v vsakršnih, tudi najtežavnejših razmerah. Ta njegova prizadevanja so se bogato obrestovala predvsem v poznejšem brigadnem razvoju, pokazala pa so očitne prednosti že v Krški hosti in v Druščah. Toda v Krški hosti in v Druščah se je izkazalo, da noben napad — pa naj bo še tako dobro zamišljen in pripravljen — ne more biti do konca uspešen, če

odpove poveljstvo napada, ki mora med bojem voditi potek bitke v skladu z na novo nastalimi ali nepričakovanimi okoliščinami.

Glede izgub v teh napadih, je treba zapisati, da so bile hude, vendar skladne s težo bojnih nalog.*

Časovno še bolj so zamujale čete 1. udarnega bataljona Tomšičeve brigade in dodane čete iz 2. grupe odredov pri vznemirjevalnih napadih na vzhodna ljubljanska predmestja, ki so se začeli šele 29. avgusta 1942 ponoči. Toda izkazalo se je, da je za take napade bistveno, izbrati sovražnikove naj občutljivejše točke. Zares, te točke so bile pronicljivo izbrane. Dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik je pravilno doumel, da si italijansko poveljstvo največ obeta od propagande, ki je trobila, da so partizani vojaško popolnoma potolčeni in uničeni. Tako propagando so Italijani pojmovali kot del ofenzivnih operacij, njen namen pa je bil: med slovenski narod zasejati malodušje in s tem streti njegovo voljo za nadaljevanje osvobodilnega boja.

Nazadnje so bili zamujeni in brez pravega učinka tudi napadi v hrbet italijanske obkolitve okoli Kočevskega Roga ter tozadevne reševalne akcije v roških gozdovih. Dasi so bile te akcije izvirno zamišljene in po izvedbi izredno zanimive, vojaških uspehov niso dale. Kajpak tu pa ne gre zametavati čuta za tovariško pomoč nemočnim posameznikom in drugim partizanskim enotam, ki se je pri tomšičevcih najbrž prav tedaj izoblikoval tako izrazito in ki je v takratnih razmerah veliko pomenil za prenovitev boj nega duha v vsem slovenskem partizanstvu.

Če reševalne akcije brigadne glavnine na Rogu tehtamo po razumni uporabi enot in njihove udarne moči, potem velja zapisati, da bi bilo mnogo bolje, če bi bile te enote uporabljene za obračunavanje z belogardisti pod Gorjanci, ki so prav zaradi reševalnih akcij tomšičevcev na Rogu spet prišli do sape. Prvi udarni bataljon je to pomanjkljivost popravil lahko samo delno.

Izjema glede napadov sovražniku v hrbet in reševalnih akcij na Rogu pa so bile tiste čete Tomšičeve brigade, ki niso bile vezane na brigadni štab. To velja predvsem za 2. četo (Albina Grajzerja) 3. udarnega bataljona (Jankovega), ki je bila operativno vključena v Manevrski bataljon, ter za 1. četo (Efenkovo) istega bataljona in za del 3. čete 2. udarnega bataljona, ki ju je bil neposredno usmerjal Beblerjev štab. Te enote so udarjale pravočasno in so dosegle prav imenitne uspehe. To je mogoče trditi tudi za del 3. čete 3. udarnega bataljona (Džemsovega), ki se je kot bojna skupina pod vodstvom Rafaela Škrlja-Rafa povezal s

* Vsega skupaj je ob napadu na belogardiste v Krški hosti in ob napadu na Drušče padlo 20 borcev, eden je bil ujet, vsaj 15 pa je bilo laže in huje ranjenih.

štabom 2. bataljona Belokranjskega odreda in skupaj z njim izpeljal enega izmed najuspešnejših napadov iz zased.

Kot je videti iz nakazanih dejstev, se brigadni štab med opisanim bojnim delovanjem podrejenih enot sploh ni uveljavil. S svojimi zamislimi in pobudami ga je popolnoma zasenčil dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja. Gotovo je bilo tudi to vzrok, da se brigadni štab ni izkazal s svojimi izvirnimi pobudami.

Ostane še ocena o bojevitosti za brigado kot celoto in ocena o bojevitosti njenih borcev. Namesto besede odlično, ki je gotovo popolnoma upravičena, kaže tu posneti besede dr. Aleša Beblerja-Primoža Tratnika, ki je borce I.SPUB Toneta Tomšiča in njihovo bojevitost dobro poznal. V pismu štabu 2. grupe odredov z dne 31. avgusta 1942 je zapisal takole: »V naši vojski smo organizirali krepko Udarno brigado Toneta Tomšiča, ki ima že 4 bataljone. Tu so zbrani najboljši borci, ki bodo ostali, tudi če bi vse ostalo bilo uničeno ali bi razpadlo...«

Te besede je Bebler napisal Francu Rozmanu-Stanetu, Petru Stantetu-Skali in Dušanu Kvedru-Tomažu v tolažbo za hude izgube, ki jih je 2. grupa odredov utrpela na pohodu čez Gorenjsko na Štajersko. Ob tej priložnosti se je dal zanesti čustvom in je na koncu pripisal tudi tale pomenljiv stavek: »Enega teh bataljonov nameravamo poslati k vam...«^m

Kakor je mogoče ugotoviti iz 3. točke istega pisma in iz drugih virov, bi moral ta bataljon oditi na pomoč štajerskim partizanom čez Savo na Kozjansko. Za to nalogo je bil izbran 1. udarni bataljon pod poveljstvom Staneta Bizjaka-Kosta Dobravca in politične komisarke Mice Šlandrove. To je čisto razločno zapisano v pismu, ki sta ga Primož Tratnik in Bolko Brezar 1. septembra 1942 napisala ljubljanskemu političnemu vodstvu in ki se glasi: »Te dni smo dobili stik s štabom 2. grupe, ki je končno dosegel svoje pravo področje... Po načrtu štaba bo na njihovo področje v kratkem poslan 1. udarni bataljon, kar bo nudilo možnost razgibati najbolj zaostale dele področja 2. grupe. . . Pohod Udarnega bataljona bomo skušali maksimalno izkoristiti tudi za politično delo na terenu...«

Po vsem tem si lahko razlagamo, kam meri ost v poročilu štaba Gubčeve brigade z dne 8. septembra 1942, ki pravi, češ da so »udarniki odšli prek Krke brez komande«. Očitno je, da Stane Bizjak-Kosta Dobravec za te načrte Beblerjevega štaba sploh ni vedel, pa jih je z umikom s Trebelnega čez Krko proti Gorjancem nevede prekrizal.

Zaradi tega je nastal premor, ki je bil potreben, da sta za ta Beblerjev načrt izvedela Boris Kidrič-Peter Kalan in Ivan Maček-Matija, dva trezna človeka, ki sta se z vso resnostjo zavedala, kakšen položaj je nastal v Ljubljanski pokrajini z množičnim pojavom bele garde. Rekla

sta odločno ne in 7. septembra 1942 pripisala: »1. bataljon U. B. pa mora brezpogojno priti nazaj k brigadi, in sicer takoj..,«¹²³

S tem sta Boris Kidrič-Peter in Ivan Maček-Matija v skupih potezah načrtala bojne naloge Tomšičevi brigadi in njenim prekaljenim borcem za jesenski čas, ki ga je mogoče označiti kot najtežavnejše obdobje brigadnega razvoja.

Opombe o virih

¹ France Perovšek »Spomini na veliko italijansko ofenzivo v Sloveniji«, Borec 1980/1, na str. 1 in 2.

² Franček Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 502 in priloga XXVII.

³ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, od str. 92 do 116.

⁴ Prav tam, str. 92, Tomšičeva brigada 1, str. 21, in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 78, 165 in 188.

⁵ Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 118, 119 in 131, Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in štajerski partizani, str. 391 in 401, in Hermann Franz: Gebirgsjäger der Polizei, Bad Nauheim 1963, priloge št. 1, 2, 3 in 4.

⁶ Prav tam, od str. 128 do 158.

⁷ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 165, str. 494 in 495, dok. 197 v celoti in dr. Jože Brilej-Bolko po že omenjeni beležki.

⁸ Franček Saje: Belogardizem, zlasti od str. 272 do 281 ter od str. 282 do 285, in Jože Zamljen-Drejče: Šentjošt — gnezdo belogardizma na Slovenskem, Novo mesto 1969, od str. 17 do 32.

⁹ Franček Saje, ista knjiga, predvsem str. 277 in 286, in izvleček iz dnevnika Jožka Jakoša, Dokumenti o plavogardističnem narodnem izdajstvu, 1943, na str. 28 in 29 v arhivu IZDG.

¹⁰ Franček Saje, prav tam, str. 274 in 277.

¹¹ Prav tam, str. 294, 298 ter 293 in 292.

¹² Prav tam, str. 296 in 297 ter 302 in 303, in Ivan Ružič po historiatu borbe št. 22.

¹³ Franček Saje, prav tam, od str. 304 do 309, in Jože Zamljen-Drejče, ista brošura, od str. 33 do 38.

¹⁴ Zapisnik o ogledu in Viktor Cvelbar-Stane po prepisu magnetofonskega zapisa, oboje z dne 15. junija 1976 ter Franček Saje, prav tam, str. 322 in 301.

¹⁵ Franček Saje, prav tam, str. 286, 298, 312, 313, 314, 315, 316 in 310.

¹⁶ Prav tam, str. 310 in 320.

¹⁷ Katarina Zagorc, Kronika vasi Smolenja vas z dne 20. decembra 1945, Franček Saje, prav tam, str. 317, Jože Zamljen-Drejče, isto, str. 41, in Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 6. januarja 1978.

¹⁸ Franček Saje, prav tam, str. 321, in Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978.

¹⁹ Ivan Maček-Matija Spomini, Ljubljana 1981, str. 144 in 145.

²⁰ Ivan Maček-Matija, prav tam, str. 145, in Edvard Kocbek, Tovarišija, str. 84 in 85, in inž. arh. Edo Mihevc po beležki z dne 28. maja 1982.

²¹ Ivan Maček-Matija, prav tam, str. 145, in Edvard Kocbek, prav tam, str. 93 in 94 ter 99.

²² Ivan Maček-Matija, prav tam, str. 149, in Matija Maležič po beležki z dne 30. junija 1981.

²³ France Perovšek, že omenjeni Spomini, Borec 1980/1 na str. 18 in Borec 1980/2 na str. 70 in 71, in fasc. I/II-5-b v arhivu IZDG.

²⁴ France Perovšek, Borec 1980/2 na str. 72 in 73, in Matija Maležič kot malo prej.

²⁵ Arh. štev. 5155 in 5153 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 111 na str. 321, Franc Mlakar-Nane, pojasnilo z dne 8. marca 1982, in Janez Sušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija 1978.

²⁶ Milan Remih in Jože Snoj-Piki po že omenjenih prepisih magnetofonskih trakov, Janez Becele, Martin Jožef in Matija Cvetan po že omenjenih beležkah, Janez Žagar po beležki z dne 14. julija 1981, Jože Volk-Volčič po beležki z dne 17. novembra 1977 in seznamu borcev Efenkove čete, dopis Krajevne-ga urada Križevci pri Ljutomeru št. 10/118 z dne 21. 8. 1981, arh. štev. 5150, biografija Rudolfa Hohkrauta-Dolfa v zgodovinskem arhivu CK ZKS z dodatnimi pojasnili, Anton Teršelič-Žagar po sporočilu z dne 22. in po beležki z dne 30. septembra ter poizvedbe pri Pepci Koban z dne 27. novembra 1983 ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 109 in 111 na str. 291, 292, 293 in 321, in knjiga 4, dok. 68 na str. 198.

*7 Zbornik VI, knjiga 3, dok. 114 na str. 324 in Tine Mesojedec-Metod po beležki z dne 21. septembra 1981.

²⁸ Milan Remih. Jože Snoj-Piki, Jože Volk-Volčič in Janez Šušteršič-Zan po že natančno navedenih pričevanjih.

²⁹ Zapisnik o ogledu z dne 7. aprila 1978 in Majda Martelanc-Solza po beležki z dne 7. septembra

^{1981g} ³⁰ Že omenjeni zapisnik o ogledu, Ivan Černe-Janko po beležki z dne 25. in Matija Maležič po beležki z dne 30. junija ter Tine Mesojedec-Metod po beležki z dne 21. septembra 1981.

³¹ Zbornik VI in zapisnik o ogledu kot malo prej, France Šporar-Franjo, Ivan Černe-Janko in Leopold Kastelic-Filip po že omenjenih beležkah, Jože Lepin-Ris po pričevanju iz leta 1971 in prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975, Ivan Čerin po historiatu borbe št. 61 ter Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 14. julija 1981.

³² Janez Šušteršič-Zan, Matija Cvetan, Janez Becele in Ignac Tratar-Nace po že omenjenih beležkah.

³³ Zapisnik o ogledu in Viktor Cvelbar-Stane po prepisu magnetofonskega zapisa, oboje z dne 15. junija 1976, Janez Majnik-Džems, prepis magnetofonskega zapisa z dne 19. julija 1974, str. 10, Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 6. januarja in Rudi Lapanja po beležki z dne 18. junija 1978.

³⁴ Mihael Butara-Aleks, ustni vir.

³⁵ Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa ter Ivan Zore-Jernej po beležki z dne 21. junija 1976, Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978 in Sergej Vošnjak »Udarec«, Delo z dne 22. julija 1962.

³⁶ Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978, Ivan Majnik-Džems in Janez Kramarič kot malo prej, Bogomir Krenčič-Bogo po že omenjenih spominih, str. 8, Mihael Butara-Aleks, spomini v rokopisu, str. 18, Rafael Škrli-Rafo po beležki z dne 1. marca 1978, Jože Glavan-Cveto po pismu z dne 4. decembra 1967, Ivan Zore-Jernej po beležki z dne 21. julija 1976, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977 in Jože Pečnikar-Lev po beležki z dne 18. novembra 1981.

³⁷ Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenem prepisu in pripombi z dne 30. maja 1983, že omenjeni zapisnik o ogledu, Rafael Škrli-Rafo, Franc Črnugelj-Zorko in Janez Majnik-Džems kot malo prej ter Franček Saje, prav tam, str. 322.

³⁸ Viktor Cvelbar-Stane, Karel Zupančič in Rudi Lapanja kot malo prej.

³⁹ Ivan Zore-Jernej po beležki z dne 21. julija 1976 in prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, str. 22, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, Ljubljana 1963, str. 23, Anton Drečnik, Alojz Uršič, Franc Smrajc in Marjan Hočevvar po historiatih borbe št. 16, 46, 69 in 88, Jože Pečnikar-Lev in Karel Zupančič kot malo prej, Manek Fux po beležki z dne 21. septembra 1977, Franc Škof po beležki z dne 11. julija 1978, Mirko Malnarič po beležki z dne 6. in 9. januarja 1978 in Ludvik Kukavica-Papež po beležki z dne 24. novembra 1977.

⁴⁰ Franc Medle-Franček po beležki z dne 10. marca in Maks Jakhel po beležki z dne 15. junija 1978, Ivan Ružič po historiatu borbe št. 22, Viktor Cvelbar-Stane po pripombah iz maja 1983, ter Rudi Lapanja in Jože Breznik-Gorki kot malo prej.

⁴¹ Janez Majnik-Džems in Ludvik Kukavica-Papež kot malo prej, Ivan Zore-Jernej po že omenjenem prepisu, Jože Glavan-Cveto po istem pismu in dopis Krajevnega urada Šmarjeta št. 103/1-78 z dne 13.6.1978.

⁴² Miran Šubic-Janez, prepis magnetofonskega zapisa iz septembra 1974 ter Ivan Zore-Jernej, Leopold Kastelic-Filip, Franc Črnugelj-Zorko, Janez Kramarič in Manek Fux kot malo prej.

⁴³ Ludvik Kukavica-Papež kot malo prej, Bojan Fabjan po beležki z dne 19. oktobra 1977 in po pismu z dne 17. julija 1978, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, predlogi za odlikovanja — fasc. 124/1 v arhivu IZDG — ter Rafael Škrli-Rafo, Karel Zupančič in Franc Medle-Franček po že omenjenih beležkah.

⁴⁴ Jože Pečnikar-Lev po že omenjeni beležki.

⁴⁵ Zapisnik o ogledu z dne 15. junija 1976, Bogomir Krenčič-Bogo, že omenjeni spomini na str. 8, Viktor Cvelbar-Stane in Rafael Škrli-Rafo kot malo prej, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116 na str. 328, in dnevniški zapisek belogardista Joška Jakoša, prav tam.

⁴⁶ Bojan Fabjan po že omenjeni beležki in po pismu z dne 4. julija 1983, Rafael Škrli-Rafo, Karel Zupančič, Rudi Lapanja, Maks Jakhel in Manek Fux po že omenjenih beležkah, Janez Majnik-Džems, že omenjeni prepis na str. 11, že omenjeni dnevnik Joška Jakoša in Alojz Štajner po beležki z dne 21. marca 1978.

⁴⁷ Leopold Kastelic-Filip po že omenjeni beležki in Maks Jakhel po beležki z dne 15. junija 1978.

⁴⁸ Franček Saje, prav tam, str. 323.

⁴⁹ Katarina Zagorc, Kronika vasi Smolenja vas z dne 20. decembra 1945, seznam padlih, ujetih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade, str. 3 in 4, dr. Stanko Pirc-Ložje in Alojz Uršič po historiatih borbe, Mihael Butara-Aleks, spomini v rokopisu, str. 18, Rafael Škrli-Rafo po beležki z dne 1. marca 1978, Ivan

Zore-Jernej po beležki z dne 21. julija 1976, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977 in Jože Pečnikar-Lev po beležki z dne 18. novembra 1981, dopis Krajevnega urada Šmarjeta, štev. 103/1-78 z dne 13. junija 1978, pismo Vinka Dolinarja z dne 16. februarja 1978, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116 na str. 328 in dok. 205 na str. 608, Franček Saje: Belogardizem, druga, izpopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 322 in 323, Vesti z dne 14. avgusta 1942, fasc. MUAC 110-A — 59331 v arhivu IZDG.

⁵⁰ Franček Saje, prav tam, str. 322 in 323.

⁸¹ Prav tam, Vladimir Kogoj-Lado po beležki z dne 22. februarja 1978, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977, Janez Majnik-Džems po že omenjenem prepisu, Anton Drečnik po istem historiatu, Mihael Butara-Aleks po že omenjenih spominih ter France Medle-Franček, Manek Fux in Leopold Kastelic-Filip po že omenjenih beležkah.

⁵² Zbornik VI, knjiga 3, dok. 197 z opombo na str. 584 do 588 ter dok. 202, 203, 205, 206, 208, 209, 210, 212 in 215, in dr. Jože Brilej-Bolko po beležki z dne 8. aprila 1980.

⁵³ Janez Becela po beležki z dne 17. julija 1978 in Martin Jožef po beležki z dne 6. avgusta 1981.

⁵⁴ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, Rudi Knavs po beležki z dne 10. decembra 1979, dr. Jože Brilej-Bolko kot malo prej in Lado Ambrožič-Novljan »Spomini na peto grupo odredov in na roško ofenzivo«, Borec 1972/6-7 na str. 332.

⁵⁵ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 333 in 334, France Perovšek »Spomini na veliko italijansko ofenzivo v Sloveniji«, Borec 1980/2 na str. 77, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 150 in 151, Edvard Kocbek: Tovarišija, od str. 114 do 117, France Lubej-Drežče: Odločitve, str. 245 in 246, in Ignac Tratar-Nace po beležki z dne 15. avgusta 1981.

⁵⁶ Rudi Knavs, France Lubej-Drežče, France Perovšek in Jože Lepin-Ris kot malo prej ter Ivan Maček-Matija, prav tam, str. 156.

⁵⁷ Ante Novak po beležki z dne 29. aprila 1980, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 130 na str. 358, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Ignac Tratar-Nace kot malo prej.

⁵⁸ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 205 na str. 607 in dok. 206 na str. 609, Rudi Knavs po že omenjeni beležki in Ivan Čerin po historiatu borbe.

⁵⁹ Rudi Knavs po že omenjeni beležki in Vladimir Badovinac, ustni vir.

⁶⁰ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 208 na str. 612 in dok. 209 na str. 614, obvestilo o ustrelenih partizanih št. 173/NM, it. fasc. 922/V v arhivu IZDG, Silvo Ajdišek-Tomažek po pismu z dne 30. maja 1980, Adolf Vidergar-Ado po beležki z dne 16. maja 1978, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, Ignac Tratar-Nace, Leopold Kastelic-Filip, Rudi Knavs in Majda Martelanc-Solza po že omenjenih beležkah in Vladimir Badovinac, ustni vir.

⁶¹ Ante Novak po že omenjeni beležki.

⁶² Rudi Knavs po že omenjeni beležki, ki se ujema s pričevanjem Anteta Novaka.

⁶³ Lado Ambrožič-Novljan in Ignac Tratar-Nace kakor v opombi štev. 57 ter Ivan Čerin kot malo prej.

⁶⁴ Matija Cvetan po že omenjeni beležki.

⁶⁵ Janez Becela in Martin Jožef kot v opombi štev. 53.

⁶⁶ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 202, 203, 205, 206, 208, 209, 210, 212, 215 in 217, in poročilo 11. armadnega zbora za 22. avgust 1942, it. fasc. 671/1 v arhivu IZDG.

⁶⁷ Aleš Bebler: Čez drn in strn — spomini, Ljubljana 1981, str. 102 in 103, Franc Golobič-Oto po beležki z dne 26. maja 1978, Ivan Ferlež-Švejk, ustni vir, in Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 14. julija 1981.

⁶⁸ Janez Šušteršič-Žan, Jože Volk-Volčič in Milan Remih po že omenjenih pričevanjih ter Lado Ambrožič-Novljan in dr. Jože Brilej-Bolko kot v opombi štev. 54.

⁶⁹ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, Ljubljana 1972, str. 14 do 16, Viktor Stopar, pojasnilo z dne 12. aprila 1982, fasc. I/II — f (Beblerjev arhiv) v arhivu IZDG in dr. Jože Brilej-Bolko, isto.

⁷⁰ Milan Remih po že omenjenem prepisu magnetofonskega zapisa, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 121 na str. 337, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, in Janez Šušteršič-Žan kot malo prej.

⁷¹ Jože Kolenc po beležki z dne 15. avgusta 1981 in Jože Snoj-Piki, prepis magnetofonskega zapisa iz septembra 1974, str. 3 in 4.

⁷² Filip Tekavec-Gašper in Ante Novak po že omenjenih beležkah ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 210 na str. 615 in dok. 212 na str. 618.

⁷³ Fasc. I/II — c v arhivu IZDG, Olga Vipotnik »Drobcji iz mojega partizanstva«, Spomini na partizanska leta V, Ljubljana 1961, od str. 58 do 60, in beležka o pogovoru z dne 13. avgusta 1981, Majda Martelanc-Solza kot v opombi št. 29 ter Jože Žukovec-Vladimir po beležki z dne 29. oktobra 1981.

⁷⁴ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 217 na str. 627 in dok. 218, poročila 11. armadnega zbora za 25., 26. in 28. avgust 1942, it. fasc. 671/1 v arhivu IZDG (izbrala in prevedla prof. Nada Kobal), prof. dr. Metod Mikuz: Pregled II na str. 117, Filip Tekavec-Gašper kot malo prej in Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, št 84 na str. 174.

⁷⁵ Prof. dr. Metod Mikuz in Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, in Jože Žukovec-Vladimir kot malo prej.

⁷⁶ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 116 na str. 329, Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978, Jože Grmek po historiatu borbe št. 56 in Janez Majnik-Džems po že omenjenem prepisu, str. 13.

⁷⁷ Fasc. 5/V — d v arhivu IZDG, prepis dnevnika Nandeta Sedeja (fasc. 41) v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih spominih, str. 22.

⁷⁸ Zapisnik o ogledu z dne 26. oktobra 1977, Rafael Škrli-Rafo, Karel Zupančič, Manek Fux in Franc Črnugelj-Zorko kot v opombah štev. 33, 35, 36 in 39 ter Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija 1978.

⁷⁹ Prav tam ter Rudi Miiller-Mile po beležki z dne 17. februarja 1978, Jože Grmek kot malo prej in Stane Bizjak-Kosta, prepis magnetofonskega zapisa z dne 6. avgusta 1974.

⁸⁰ Franc Plevnik-Vojo kot malo prej, Jože Selan in Karlo Šuman po historiatih borbe št. 5 in 55, Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974 ter France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca, Alojz Kovačič-Lipe po beležki z dne 29. maja, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija in Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija 1978, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977 in Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978.

" Ista pričevanja kot pod štev. 80, Franc Planinc po beležki z dne 3. marca 1978 in Franc Murgelj-Lubče po zapisniku z dne 10. oktobra 1977.

⁸² Rado Cenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca in Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978, Jože Grmek po historiatu borbe in beležki z dne 10. maja 1983, Jože Selan, Karlo Šuman kot malo prej, Ivan Ružič in Rudolf Lešnjak po historiatih borbe št. 22 in 81 ter Rafael Škrli-Rafo, France Medle-Franček, Karel Zupančič, Franc Plevnik-Vojo in Vlado Oklešen-Klemen po že omenjenih beležkah ter sestavek dr. Marjana Južniča »Sanitetna služba I.SPUB Tone Tomšič«, Borec 1985/5 od str. 278 do 281.

⁸³ Že omenjeni zapisnik o ogledu, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra in Manek Fux po beležki z dne 21. septembra 1977, Ivan Pureber-Brico po beležki z dne 5. junija 1978 ter France Medle-Franček, Karel Zupančič, Zvonko Hanzelj, Anton Dremelj-Ante, Rudi Müller-Mile, Ivan Zibert-Gašper in Franc Črnugelj-Zorko po že omenjenih beležkah ter dopis Krajevnega urada Šmarjeta štev. 103/1-78 z dne 13. junija 1978.

⁸⁴ Dr. Stanko Pirc-Lojze po historiatu borbe št. 26, dr. Marjan Južnič kot malo prej in Rafael Škrli-Rafo po že omenjeni beležki.

⁸⁵ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 213 na str. 620, Stane Bizjak-Kosta, prav tam, ter Mihael Butara-Aleks in Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah.

⁸⁸ Franc Črnugelj-Zorko in Leopold Kastelic-Filip po že omenjenih beležkah, dr. Jože Brilej-Bolko po beležki z dne 8. aprila 1981, Stane Škrabar-Braškar po pripombah z dne 22. novembra 1983, Franc Smrajc po historiatu borbe št. 69 in Jože Glavan-Cveto, pismo z dne 4. decembra 1967.

⁸⁷ Prof. dr. Metod Mikuš, Pregled II, str. 116, fasc. I/II — f v arhivu IZDG, Jože Pečnikar-Lev po beležki z dne 18. novembra 1981, Franc Črnugelj-Zorko in Jože Grmek, prav tam, ter Janez Majnik-Džems in Rafael Škrli-Rafo po že omenjenih pričevanjih.

⁸⁸ Franc Črnugelj-Zorko, Manek Fux, Slavko Rode-Nande, Vlado Oklešen-Klemen, Alojz Kovačič-Lipe, France Medle-Franček, Karel Zupančič in Leopold Kastelic-Filip po že omenjenih beležkah, Mihael Butara-Aleks, spomini v rokopisu, str. 25, ter Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah na str. 5.

⁸⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Leopold Kastelic-Filip in Janez Kramarič po že omenjenih beležkah ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 215 na str. 624 in dok. 217 na str. 627.

⁹⁰ Stane Bizjak-Kosta, Jože Pečnikar-Lev, Franc Murgelj-Lubče in Vlado Oklešen-Klemen kot malo prej ter Zbornik VI, knjiga 3, dok. 121 na str. 338.

⁹¹ Fasc. I/II — f v arhivu IZDG in Stane Bizjak-Kosta, isto.

⁹² Ivan Zore-Jernej, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, Ludvik Kukavica-Papež po beležki z dne 24. novembra 1977, Franc Žugel-Zvone po beležki z dne 22. aprila 1980, Henrik Taurer po beležki z dne 29. junija in Jože Pečnikar-Lev po beležki z dne 18. novembra 1981 ter Edvard Kocbek: Tovaršija, str. 140, in France Lubej-Drejčec: Odločitve, str. 256.

⁹³ Bogomir Krenčič-Bogo, spomini z dne 7. junija 1974, Miran Šubic-Janez prepis magnetofonskega zapisa iz septembra 1974, str. 2 in 4, ter Viktor Cvelbar-Stane in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah.

⁹⁴ Rafael Škrli-Rafo in Rudi Müller-Mile po že omenjenih beležkah, zapisnik o ogledu z dne 19. marca 1978, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 218 na str. 629, in Radko Polič: Belokranjski odred, Ljubljana 1975, str. 284.

⁹⁵ France Medle-Franček in Janez Majnik-Džems po že omenjenih pričevanjih, Mihael Butara-Aleks po že omenjenih spominih, str. 31 in 32, zapisnik o ogledu kot malo prej, Rudi Müller-Mile in Franc Črnugelj-Zorko po že omenjenih beležkah ter Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah, str. 8.

" Rafael Škrli-Rafo in Rudolf Lapanje-Rudi po že omenjenih beležkah, Franc Smrajc po historiatu borbe, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 3. aprila 1978 in Radko Polič, ista knjiga na str. 285.

⁹⁷ Dnevnik Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 20. marca 1978.

⁹⁸ Fase. I/II — f v arhivu IZDG (v Zborniku VI, knjiga 3, je dok. 122 natisnjen z napako!) in Stane Bizjak-Kosta, že omenjeni prepis z dne 6. avgusta 1974 na str. 5.

⁹⁹ Ivan Ferlež-Švejk po kronologiji in dodatnih pojasnilih, Bogomir Krenčič-Bogo po že omenjenih spominih in Ignac Kohne »Napad na Ljubljano« (spominski sestavek v srbohrvaščini iz leta 1946), Polde Marinšek-Mišo, Vlado Oklešen-Klemen in Karel Zupančič po že omenjenih beležkah.

¹⁰⁰ Stane Bizjak-Kosta, isti prepis, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977 in Bogomir Krenčič-Bogo, že omenjeni spomini v rokopisu, str. 12, in Ivan Ferlež: Druga grupa odredov, str. 400.

¹⁰¹ Stane Bizjak-Kosta, isti prepis, str. 6, Iz borb in življenja prvih štirih brigad, Ljubljana 1953, od str. 40 do 45, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 3 na str. 15, Ivan Ferlež: Druga grupa odredov. . ., str. 400, 401 in 402, Rado Čenčič-Mitja, Alojz Kovačič-Lipe in Franc Plevnik-Vojko po že omenjenih beležkah, Franc Taurer-Plahun po beležki z dne 13. avgusta 1974, Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in po nedatiranem pismu, Ive Šubič po beležki z dne 9. marca 1978 in Ignac Kohne kot malo prej.

¹⁰² Prav tam, Ivan Žibert-Gašper po beležki z dne 18. junija 1978, Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu, str. 10, Vlado Oklešen-Klemen kot malo prej, Rudolf Lešnjak, Alojz Plaveč po nedatiranem pismu z januarja 1981, Franc Murgelj-Lubče in Ignac Kohne po historiatih borbe ter Janko Jarc »Prvi bataljon Tomšičeve brigade pred vrati Ljubljane«, Tovariš z dne 5. oktobra 1950, str. 539.

¹⁰³ Iste knjige in Janko Jarc, prav tam, Vesti — fasc. 110-A, šte. 59366, v arhivu IZDG, Ivan Pureber-Brico po beležki z dne 5. junija in Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978 ter Anton Gregorič-Jakec, Polde Marinšek-Mišo, Alojz Kovačič-Lipe, Vlado Oklešen-Klemen in Karel Zupančič kot malo prej ter Franc Tomažič-Zlato po že omenjenem pismu in beležki.

¹⁰⁴ Janko Jarc, prav tam, Ignac Kohne in Ivan Žibert-Gašper kot malo prej, Štefanija Ravnikar- Podbevšek: Sv. Urh, druga izdaja, Ljubljana 1972, str. 141, 142 in 143, zapisnik o ogledu z dne 7. oktobra 1977 in Zbornik VI, knjiga 3, dok. 220 na str. 633.

¹⁰⁵ Lado Ambrožič-Novljan, Gubčeva brigada, zlasti str. 16, 19, 23 in 24, Janez Šušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija 1978 in Milan Remih, že omenjeni prepis na str. 5, fasc. I/II — f v arhivu IZDG, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 3 na str. 16, ter Stane Bizjak-Kosta in Vlado Oklešen-Klemen kot malo prej.

¹⁰⁶ Stane Bizjak-Kosta, prav tam, Karel Zupančič, Vlado Oklešen-Klemen, Alojz Kovačič-Lipe, Franc Plevnik-Vojko in Polde Marinšek-Mišo po že omenjenih Beležkah, Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca 1979, Jože Volk-Volčič, pripombe-dopolnila z dne 22. junija 1981 ter Ivan Ferlež, prav tam, str. 402, in prof. dr. Metod Mikuž, Pregled II, str. 118.

¹⁰⁷ Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, Stane Bizjak-Kosta, Franc Plevnik-Vojko in Karel Zupančič kot malo prej ter Ivan Hren po beležki z dne 3. in Jože Železnikar-Benše po beležki z dne 20. junija 1978.

¹⁰⁸ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 26 in 27, Tone Zupančič-Silvo po prepisu magnetofonskega traku z dne 12. oktobra 1977, str. 6 in 7, Matija Cvetan po beležki z dne 11. avgusta 1981, Jože Volk-Volčič po beležki z dne 17. novembra 1977, Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca in Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978, Adi Osterc, pojasnilo z dne 30. aprila 1983, Alojz Kovačič-Lipe, Vlado Oklešen-Klemen in Karel Zupančič po že omenjenih beležkah ter Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 331.

¹⁰⁹ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 16 na str. 50 in 51, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, ter Janko Oven in Alojz Lamut, podatki z dne 10. maja 1982.

¹¹⁰ Prav tam in Franček Saje: Belogardizem, druga, dopolnjena izdaja, od str. 331 do 333, Stane Bizjak-Kosta kot malo prej, Polde Marinšek-Mišo, Karel Zupančič, Anton Gregorič-Jakec, Jože Snoj-Piki, Vlado Oklešen-Klemen, Alojz Kovačič-Lipe, Jože Mede-Janez, Radko Žumer, Ivan Pureber-Brico, Tone Zupančič-Silvo in Franc Plevnik-Vojko po že omenjenih pričevanjih, Vladimir Kogoj-Lado po beležki z dne 22. februarja, Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. marca in Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in nedatiranem pismu odboru 1. SPUB Toneta Tomšiča.

¹¹¹ Franček Saje, prav tam, str. 333 in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 16 na str. 52.

¹¹² Stane Bizjak-Kosta po že omenjenem prepisu, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 36, Miroslav Kos-Pičo po beležki z dne 9. julija 1981 ter Stane Boh-Vene, Jože Volk-Volčič, Ivan Pureber-Brico, Alojz Kovačič-Lipe, Vlado Oklešen-Klemen in Polde Marinšek-Mišo po že omenjenih beležkah.

¹¹³ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 122 na str. 339, dnevnik Nandeta Sedeja, prav tam, Ivo Pirkovič: Svobodna republika pod Gorjanci, Ljubljana 1982, str. 392 in 393, Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977, Jože Glavan-Cveto po že omenjenem pismu in Jože Grmek po historiatu borbe št. 56, arh. šte. 5680 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Leopold Kastelic-Filip po beležki z dne 18. junija 1981.

¹¹⁴ Jože Grmek-Jelen po že omenjeni beležki in isti Zbornik, dok. 131 na str. 364.

¹¹⁵ Franček Saje, kot malo prej, str. 323, 327, 328 in 329.

¹¹⁶ Stane Boh-Vene, Vlado Oklešen-Klemen in Alojz Kovačič-Lipe po že omenjenih beležkah, Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca 1978 ter Stane Bizjak-Kosta po istem prepisu.

¹¹⁷ Isto poročilo v zgodovinskem arhivu CK ZKS, zapisnik o ogledu z dne 17. novembra 1978 in Franček Saje, prav tam, str. 329 in 331.

¹¹⁸ Stane Bizjak-Kosta, Polde Marinšek-Mišo in Alojz Kovačič-Lipe kot malo prej, Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu, str. 12 in 13, Miran Šubic-Janez po enakem prepisu, str. 4, Ivan Purerber-Brico po beležki z dne 5. junija 1978, zapisnik o ogledu z dne 17. novembra 1978 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

¹¹⁹ Franček Saje, prav tam, str. 334, in Ivo Pirkovič: O svobodni republiki pod Gorjanci in o njem kirovskem junaku Bakšetu, Dolenjski list z dne 5. decembra 1974, nadaljevanje 21.

¹²⁰ Karel Zupančič, Polde Marinšek-Mišo, Jože Mede-Janez, Alojz Kovačič-Lipe in Jože Kolenc po istih beležkah, Anton Gregorič-Jakec kot malo prej ter Slavko Kovačič, telefonično pojasnilo z dne 29. aprila, in Ivan Zajec-Zajček, pojasnilo z dne 3. maja 1982, in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 35 na str. 106 in 107.

¹²¹ Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55 na str. 3, Stane Bizjak-Kosta, Franc Plevnik-Vojo in Anton Gregorič-Jakec kot malo prej.

¹²² Zbornik VI, knjiga 3, dok. 134 na str. 371.

¹²³ Prav tam in Ivan Ferlež: Druga grupa odredov, str. 402, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 2 na str. 14 in dok. 16 na str. 52, in fasc. I/II v arhivu IZDG.

RAZMERE, NALOGE, POTA IN NAPAKE, KI SO BRIGADO PEHALE V KRIZO

Posledice razrušenega in okuženega zaledja

S končano peto operativno fazo — 5. septembra 1942 — je velika italijanska ofenziva prišla nekako do polovice. Toda do takrat je zajela že večino partizanskih osvobojenih ozemelj (prostorsko celo več kot dve tretjini Ljubljanske pokrajine), obenem pa je po silovitosti tudi občutno oslabela. Vse to je naravnost izzivalo ocene o tem, ali je bila uspešna in koliko je bila uspešna. Take ocene pa so bile tudi potrebne. Pokazale naj bi izhod iz trenutnih težav in nakazale možnosti za nov polet partizanstva.

Ker je bilo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja razdeljeno na tri dele, le-ti pa brez medsebojne povezave, je nastalo več ocen, ki se v navedenih sicer nekoliko razlikujejo, se pa popolnoma ujemajo glede temeljnih ugotovitev. Vse poudarjajo, da italijanska ofenziva vojaško ni bila uspešna. Poglavitni italijanski namen je bil: »uničiti narodno vodstvo, glavno poveljstvo in in slovensko partizansko vojsko«, tega pa ofenziva ni dosegla. »Slovenska partizanska vojska in njeno glavno poveljstvo sta slovenskemu narodu ostala ohranjena. ..« Sovražniku »ni uspelo likvidirati žive sile slovenske partizanske vojske in ni mu uspelo politično zlomiti volje slovenskega ljudstva, da nadaljuje s svojo osvobodilno borbo do popolne zmage nad okupatorji in njihovimi domačimi priganjači.«¹

Ocene o vojaškem neuspehu italijanske ofenzive so bile popolnoma utemeljene. Spomniti velja le na besede generala Maria Robotija, ki je 7. avgusta 1942 zaneseno poudarjal: »Faza 3-B nam omogoča, da ujamemo vse, pravim vse uporniške sile, osredotočene na pogorju Kočevski Rog-Kopa. . .« Ali pa pomisliti na številke o trumah italijanskega vojaštva in o njegovi oborožitveni premoči, pri tem pa ne prezreti, kakšne načrte si je zastavilo poveljstvo 11. armadnega zbora: »Z neprepustnimi obkolitvami, skrbnim prečesavanjem gozdov in stekajočimi se gibanji napadajočih strelskih vrst zaplesti uporniške enote v frontalne spopade, razbiti jih in uničiti kar največ partizanske žive sile. Med partizane ter tudi med prebivalstvo zasejati ma-

lodušje, povzročiti pobege iz partizanskih vrst, vdaje upornikov, izdaje ali prestopa partizanov k sovražniku. . .«

Ti načrti so bili taki, da so napovedovali samo en izhod: popolno uničenje partizanstva. In kaj od tega je ostalo Mariu Robottiju v rokah? Zares malo ali nič, temu pa se pravi: vojaški neuspeh ali poraz. . .

Toda general Mario Robotti si je zastavil še dva cilja: 1. S krvavim nasiljem nad podeželskim prebivalstvom in neusmiljenim 'čiščenjem' vasi od privrženecv Osvobodilne fronte — pa tudi z odgoni partizanskih in sumljivih družin ter neodločenih, za boj sposobnih Slovencev, v taborišča smrti — spodsekati korenine za preskrbovanje in obnavljanje zdesetkanih partizanskih enot, in 2. S pomočjo župnišč, nazadnjaških in kapitulantskih krogov doseči ustanovitev protikomunističnih vaških straž ter si po tej poti pridobiti primerno orodje za trajno pomiritev podjarmljenega naroda.

Italijani so bili na tem, napol vojaškem in neslavnem področju veliko večji mojstri, bolj temeljiti, predvsem pa docela neovirani, zato so svoje zločinske načrte v dobršni meri uresničili. Partizansko zaledje na podeželju so gmotno popolnoma uničili, obenem pa so prebivalstvo tako iztrebili ali ga okužili z belogardistično izdajo, da so partizanske enote spravili v nepojmljive preskrbovalne težave. Ta označba izrecno velja za vsa prvotna partizanska osvobojena ozemlja in za kraje na Kočevskem, Notranjskem ter v Suhi krajini, ki jih je velika italijanska ofenziva zajela v prvih štirih fazah.

Da bi dobili podobo o tedanjih razmerah pa tudi o različicah razdejanja in belogardistične okužbe, kaže te italijanske 'operacije' natančneje opisati. Italijani so ukrepali takole:

1. Postrelili so člane krajevnih odborov OF, člane pred ofenzivo izvoljenih narodnoosvobodilnih odborov, obveščevalce, narodne zaščitnike in vidnejše privrženecv OF, če so jih le dobili v roke.

2. Od lakote umirat na Rab, v Gonars, Renicci in druga taborišča smrti so odgnali za orožje sposobne in politično neodločene moške, sumljive ženske, sorodnike partizanov in postreljenih ljudi, ne glede na spol ali starost, pogosto celo cele vasi.

3. Na Kočevskem so požgali domala vse izseljene vasi, na Notranjskem in v Suhi krajini pa so z ognjem pokončali vsa tista naselja, ki niso bila v dosegu belogardističnih ali njihovih patrolj. Vrh tega so, ne glede na obgozdno lego, požgali še domačije partizanov ali aktivistov, ki so se kakorkoli izognili smrti. S požari so uničili tudi veliko večino sadovnjakov in vodnjakov.

* Glej Zbornik VI, knjiga 3, dok. 197 na str. 587 in poglavje Temne nakane, ofenzivne faze in vojaške sile na straneh 97 in 98 te knjige!

4. Partizanskim in interniranim družinam so zasegli živino, izropali zaloge hrane in celo pobrali letino na poljih. Te družine, če so ostale žive in blizu rodne grude, so bile same zapisane stradežu, kaj šele, da bi lahko kaj dale svoji vojski.

5. Neuke in versko vdane ljudi so s prižnic naščuvali, da so za vse italijansko zlo krivi partizani in aktivisti OF. Obenem so privržencem župnišč dali puške, bombe, strelivo in makarone, pa tudi ukradena kolesa in na rjavo prebarvane francoske uniforme. Tako so jih naredili za dosmrtno dolžnike italijanske velikodušnosti.² Kajpak je bilo vse te darove treba odslužiti z lovom na partizanske kurirje, osamljene borce, manjše patrulje, z vodenjem po skrivnih gozdnih poteh in s postavljanjem zased.

Robottijski računi so bili globokoumni: partizani pri svojih privržencih ne bodo več mogli dobiti ničesar; lakota in pomanjkanje jih bosta prignala pred belogardistične in italijanske mitraljeze.

Partizanska stiska je bila zares nepopisna. Razumemo jo lahko samo, če upoštevamo, kako so pazili na svoj ugled med prebivalstvom in s kolikšno človečnostjo so gledali na ljudstvo, za katero so se bojevali. Vedeti moramo še, da je vsa preskrba do velike italijanske ofenzive potekala na prostovoljni podlagi in z nakupi. Hrano, živino in druge potrebščine so zbirali odbori Osvobodilne fronte. Na silo so jo partizani lahko jemali le iz italijanskih vojaških in preskrbovalnih skladišč ter iz hlevov in kašč italijanske družbe Emona. Z italijansko ofenzivo so take akcije oplele, presahnili pa so tudi vsi drugi viri. Celotno preskrbovanje je bilo postavljeno na glavo. Pravzaprav sploh ni bilo jasno, kako po novem priti do hrane, kaj se sme in kaj se ne sme...

Pri partizanskih ljudeh, kolikor jih je še ostalo na pogoriščih, hrane ni bilo mogoče dobiti, ker je niso imeli niti zase; pri tistih, ki se niso mogli odločiti, zlepa tudi ni šlo več, ker so se bali, da jih bodo za vse, kar bi dali ali prodali partizanom, Italijani ali belogardisti kaznovali z internacijo, s požigom domačije ali celo s smrtjo; za belogardiste pa je vodstvo z Borisom Kidričem-Petrom Kalanom na čelu še vedno menilo, da so orožje iz italijanskih rok prevzeli iz strahu in da se proti njim ne sme izvajati nikakih povračilnih ukrepov v obliki zasežb.*

* Naredba o zasegi premičnega premoženja izvira šele z dne 1. novembra 1942 (Dokumenti, zbral in uredil dr. Makso Šnuderl, Ljubljana 1949, str. 61). V bistvenem povzetku se glasi: »Premična imovina se sme zaseči le onim belogardističnim osebam, ki so lastniki te imovine in za katere je dokazano: a) da prostovoljno z orožjem sodelujejo v belogardistični enoti, b) da zavestno in prostovoljno podpirajo belo gardo z dajanjem živil in drugih potrebščin, c) da agitirajo pri ljudstvu proti OF bodisi z govorico ali z razširjanjem letakov in

Sicer pa je še vedno veljalo pravilo, da se smejo hrana in druge potrebščine za NOV nabavljati le po odborih OF oziroma po organih partizanske politične oblasti. Poprej je taka preskrba lepo delovala, ker so imeli odbori dobro povezavo z odrednimi štabi ali s poveljstvi terenskih čet. Toda razmere so se bistveno spremenile. Odbori OF po vaseh so bili razbiti; ni jih bilo več. Rajonski odbori OF pa so bili dobro skriti po gozdovih. Terenske čete ali odredni štabi so še vedeli zanje, gibljive enote iz udarnih brigad, ki so nenadoma prišle na neznano zemljišče, pa dolgo niso mogle dobiti stika z njimi. Ker je bila vsakršna samovolja strogo prepovedana, so bili borci prepuščeni stradežu. . .

Potrebe po hrani, obleki, obutvi in opremi v Tomšičevi brigadi, ki se je nenehno bojevala in ki je bila kar naprej na nogah, so bile zelo velike. Še toliko večje, ker njeni borci ob ustanovitvi niso dobili tistega, kar jim je bilo obljubljeno in kar je bilo tako lepo zamišljeno,* poleg tega se je začelo obdobje jesenskih deževij. O tem, kako zasnovati preskrbovanje, ki bi ustrezalo novim razmeram, pa ni nihče razmišljal, tako je kazalo, niti v glavnem poveljstvu niti v brigadnem štabu.

časopisov, č) da zbirajo in hranijo za belo gardo orožje in drugo strelivo, d) da izdajajo okupatorju ali beli gardi poedine člane ali družine, katerih sinovi so v partizanski vojski ali tudi druge člane OF in so bili zaradi izdajstva umorjeni ali so kako drugače utrpeli materialno škodo. . .« Pred tem — v odloku SNOO o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev z dne 16. septembra 1941 (prav tam, str. 22 in 23) — sta bili uničenje ali zasežba imetja predvideni le za odpadnike Osvobodilne fronte. Ne vemo pa, kaj sta določali odredbi z dne 30. julija in z 8. avgusta 1942, ker se nista ohranili. Vodstvo z Borisom Kidričem na čelu je politični odnos do belogardistov spremenilo šele prve dni novembra 1942, ko je predlagalo IOOF v odobritev tudi tle dve določbi: »2. Čete naj takoj začno z rekvizicijo hrane pri izrazitih belogardistih. 3. Rekvizicija hrane pri bogatejših kmetih, ki niso belogardisti, pa vendar nočejo prodati hrane (tem se mora plačati). — Potrebno je to zato, ker v večjih krajih razne hrane manjka, ki jo je pa mogoče iz drugih krajev dobiti, n. pr. mast z Dolenjske na Krim itd.« (Pismo Franca Leskoška z dne 3. novembra 1942 Edvardu Kardelju, Jesen 1942, listina št. 69 na str. 201). Toda to je bilo skoraj dva meseca pozneje, ko je krizno obdobje v Tomšičevi brigadi že preseгло vrh.

* V tej zvezi je zelo zgovoren nekoliko šaljiv dopis dr. Marjana Dermastie-Urbana Velikonje z dne 16. avgusta 1942 (fasc. I/II — 3 v arhivu IZDG), ki se v skrajšanem povzetku glasi: »Vprašanje preskrbe tolikšne mase ljudi nam zadaja prilične skrbi. Posebna težava je s prehrano, ker jo je v tolikšnih količinah skoroda nujno treba plačevati... Moštvo je strgano in razcapano, posebno pri novincih so čevlji pod psom in hodijo po podplatih, s katerimi so prišli na svet... Delno se je popravilo za prvo silo na mestu z lastnimi čevljarji in materialom, kar ga imamo. Toda to so flikarije za par dni, ker na tak način ne mo-

Eni in drugi so se prvenstveno ubadali z vprašanjem, kako opraviti z belo gardo, ki se je širila kot kuga.

Toda belogardistično izdajstvo, ki je dotlej okužilo marsikatero vas v Suhi krajini in na Notranjskem, ni bilo samo vzrok za pomanjkljivo preskrbo partizanov, marveč je povzročilo še druge težave, pa tudi zmotne odločitve.

Popolnoma razumljivo je, da si je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja goreče prizadevalo, belogardistične vaške straže kar najhitreje iztrebiti ali jih onemogočiti, vendar je pri tem bolj sledilo svojim željam kot možnostim. Naloge, ki jih je v tej zvezi dajalo Tomšičevi brigadi, so prepogosto presegale razumne meje in vsakršne možnosti človeške vzdržljivosti. Skratka, šlo je za čisto nekoristna in škodljiva pretiravanja.

Žal, je bilo to le eno od pretiravanj. Vrh tega se je to isto vodstvo še zbalo, da bi se kužno malodušje iz vasi zaneslo tudi v partizanske enote, pa je tako zaostriło budnost, da se je njen smisel sprevrgel v skrajnost, ki je celo telesno oslabeledost ali preutrujenost enačila z malodušjem, v kritiki, četudi upravičeni, iskala netilce nezadovoljstva, zavestno disciplino pa spremenila v strah pred poveljniki.

Vendar bi si le sramežljivo zatiskali oči, če ne bi priznali, da ta in taka pretiravanja v budnosti niso bila samo posledica velike italijanske ofenzive. Žal, bila so tudi nasledek tistih poveljniških razvad, ki sta jih bila dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik in Ivan Maček-Jernej Posavec že sredi junija 1942 ošvrkala kot tretji madež slovenskih partizanskih čet. .³

Urejanje, urjenje in politični tečaji

V dnevnem povelju z dne 1. septembra 1942 je glavno poveljstvo odredilo, naj razdobje po koncu roške ofenzive postane čas za urejanje ter vojaško in politično vzgojo slovenskih partizanskih čet, da bi se pripravile na nove odločne udarce in zmage. Ker so se možnosti za politično delo med prebivalstvom spremenile, je menilo, da težišče političnega dela v mnogočem prehaja na partizane, in zato je predpisalo politične tečaje za vse partizanske borce.*

reš popraviti čevlja, pri katerem ti palec gleda na svetlo. Isti položaj je s hlačami. Pri naskokih prek žice pač ne moremo zahtevati, da bi ljudje pazili na hlače, a popraviti bi se tudi to še dalo za silo, če bi bilo sukanca za šivanje. Tudi na to je treba misliti. Nič na bolšem nismo s perilom. Imamo ljudi brez srajce ali gat. . .«

* V tem dnevnem povelju (Zbornik VI, knjiga 4, dok. 1 na str. 9) so posebno pomembne in značilne točke 4., 5. in 6., ki se glasijo:

To povelje je v imenu glavnega poveljstva sestavil tisti del vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja, ki sta ga vodila Boris Kidrič-Peter Kalan ter Ivan Maček-Matija in ki se je po 27. avgustu 1942 še vedno zadrževal v osrčju roških gozdov. Ker pa se je na Kočevskem Rogu znašla tudi glavnina Tomšičeve brigade, ki je prva dobila stik prav s tem vodstvom, so se omenjene smernice začele uresničevati najprej v bataljonih 1. SPUB Toneta Tomšiča.

Po prihodu z Gorjancev se je štab Tomšičeve brigade najprej zadrževal pri 2. udarnem bataljonu v Štalah. Že 3. septembra je komandant Ivan Jakič-Jerin poiskal prostor za novo taborišče, in sicer v Komarni vasi, kamor sta še isti večer odšla štab in tudi 2. udarni bataljon. Zveza s Kidričevo skupino je bila vzpostavljena že prej, zakaj premik v Komarno vas je bil povezan s sestankom na Jeleniči. Tja so morali že zarana 4. septembra 1942 oditi vojaški inštruktor glavnega poveljstva dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, komandant brigade Ivan Jakič-Jerin in vršilec dolžnosti brigadnega političnega komisarja Niko Šilih-Boris Nikič. Klicani so bili na sestanek z Borisom Kidričem-Petrom in Ivanom Mačkom-Matijem. Tamkaj so se med drugim dogovorili za politično šolo, katere vodstvo je prevzel dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja.

Medtem so imeli borci 2. udarnega bataljona v Komarni vasi temeljit vojaški in politični pouk. Jedli so v glavnem sadje, ki ga je bilo v obilju. Čez dan je v Komarno vas prišel tudi 3. udarni bataljon (Džemsov). To je omogočilo, da sta se 5. septembra lahko sešla biroja KPS v 2. in 3. udarnem bataljonu, razpravljala pa sta o načrtu za vojaško delo in za politični študij ter sprejela ustrezne sklepe.⁴

»4. Dvigniti je treba strokovno uporabnost čet ter naučiti slehernega partizana rokovati s slehernim razpoložljivim orožjem. Do kraja je treba skovati železno, toda zavestno partizansko disciplino. Kar največjo pažnjo je treba posvetiti partizanski budnosti in konspiraciji. Da bi dvignili vojaško strokovno usposobljenost, je treba v vsaki četi uvesti sistematične kurze in dnevne vaje za vojaško izgraditev vseh partizanov.

5. Glede na dejstvo, da prehaja tudi težišče političnega dela v mnogočem na partizane, je potrebno, da nudijo partizanske čete zaledje in vso pomoč terenskim in političnim delavcem, in da se v političnih kurzih ter sistematičnih dnevniških političnih urah dvigne politična raven slehernega partizana. Partizani morajo postati hkrati dobri borci z orožjem v rokah in dobri agitatorji za enotnost slovenskih bratskih množic, neumorni kovači Osvobodilne fronte in goreči razkrinkovalci bele garde.

6. Partizanske čete so dolžne navezati najprisrčnejše stike s civilnim prebivalstvom in popraviti napake, ki so se v tem pogledu dogajale. Vsak postopek, ki bi rušil ugled partizanov med civilnim prebivalstvom, bo v bodoče najstrožje kaznovan. . .«

Predvojni komunist prof. Oskar Šavli-Silvo Marjanovič (levo) in Mihael Hrašovec (desno), ki sta v Tomšičevo brigado prišla iz 1. slovenske čete pri Vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije

Program kratkega političnega tečaja za partizanske čete s pripadajočim čtivom je razposlal Ivan Maček-Jernej Posavec, politični komisar glavnega poveljstva, vsem politkomisarjem, komadirjem, komandantom in poverjenikom šele 10. septembra. Toda štab Tomšičeve brigade ga je dobil šest dni prej na že omenjenem sestanku. V spremljevalnem ukazu je bilo v 3. točki zapisano, da je treba s tečajji začeti takoj, da mora tečaj zajeti vse partizane in da mora biti končan v štirinajstih dneh. Če razmere ne dovoljujejo, da bi na tečajjih sodelovala vsa četa skupno, naj komandir četo razdeli na skupine, ki se bodo menjavale pri vojaških in prehranskih opravkih, toda vsebino tečaja morajo predelati vsi borci.

Po programu je bilo treba na tečaju predelati sedem tem, ki so bile razvrščene takole: 1. Trenutne naloge slovenskih partizanskih čet na ozemlju tako imenovane Ljubljanske pokrajine, 2. Trenutna politična situacija, naše naloge in perspektive, 3. Osvobodilna fronta slovenskega naroda, 4. Slovenska narodnoosvobodilna vojska, 5. Bela garda, 6. Imperialistična in osvobodilna vojna ter 7. Borba za osvoboditev, združitev in samoodločbo slovenskega naroda — borba za srečno bodočnost delovnega ljudstva Slovenije ter internacionalni pomen slovenske osvobodilne borbe. Šlo je za izpopolnjeni program političnega tečaja, kakršnega je še pred roško ofenzivo na Frati imel

Boris Kidrič-Peter Kalan za novomeške politične aktiviste, najbrž pa tudi na Hinjah, za katerega vemo, da se je začel 30. julija 1942.⁵

Medtem sta se oba bataljona premaknila v požgano vas Smrečnik. Tam so tekli politični tečaji.

Za čete 2. in 3. udarnega bataljona Tomšičeve brigade je politična šola trajala pet dni, in sicer: 6. in 7. ter 10., 11. in 12. septembra 1942. Sodeč po predavateljih je bila šola na visoki ravni. Že vodja tečaja dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja sam je bil izredno dober predavatelj, 6. septembra sta predavala tudi Boris Kidrič-Peter Kalan in Ivan Maček-Jernej Posavec. Vrh tega je Kidrič še istega dne poklical na Jelenico tudi komuniste, kandidate in skojevce iz obeh udarnih bataljonov, ki so že tedaj predstavljali dobro tretjino moštva, ter se sešel z njimi. Vse to so bili bogati ideološko-politični napotki, ki so tomšičevcem omogočali pravičen političen čut do konca vojne, prav to je brigadi zagotavljalo dodatno nravstveno trdnost.

Vsi predavatelji po imenih in priimkih niso znani. Sodeč po znanem prof. Oskarju Šavliju-Silvu Marjanoviču, ki je predaval v dneh 10., 11. in 12. septembra, in tovariših, ki so se tedaj zadrževali pri Kidričevi skupini, je bil ves tečaj zares na visoki ravni. Izredna kakovost je razvidna tudi iz ohranjenih programskih tez.*

* Te programske teze velja ponoviti vsaj na kratko!

Prva tema je bila razdeljena na štiri trditve. Pod točko 1, 2 in 3 je vsebovala dejstva, ki so povzeta že v drugem, tretjem in četrtem odstavku poglavja Posledice razrušenega in okuženega zaledja, pa tudi v prejšnji opombi pod črto k prvemu odstavku tega poglavja, zato jih ne kaže ponavljati. Nova pa je sklepna ali 4. teza, ki se glasi: »Položaj Narodnoosvobodilne partizanske in prostovoljske vojske Jugoslavije. Strategija in taktika udarnih brigad.«

Druga tema je bila najobsežnejša. Vsebovala je kar deset trditev, ki so bile obogatene z novimi dokaznimi prvinami. Vrstile so takole: 1. Pomen več kot trimesečnega obstoja osvobojenega slovenskega ozemlja; 2. Zakaj je doživela italijanska ofenziva neupeh: a) naša vojska ohranjena, b) naš aktiv (politični) ohranjen, c) naše vodstvo — IOOF in glavno poveljstvo — ohranjeno; 3. Upad morale in belogardistični uspehi po vaseh. Vzroki: silovit italijanski teror, poskus kmeta, da se tako reši terorja, toda tudi posledica naših napak za časa trimesečne svobode. Izhod iz tega položaja. Zakaj je na vidiku nov polet osvobodilnega gibanja, če bomo pravilno delali; 4. Skupni nastop in skupna taktika okupatorjev ter bele garde. Poskus zanetiti državljansko vojno. Razkrinkavanje tega poizkusa, borba za enotnost slovenskih narodnih množic; 5. Svetovni položaj: vse tesnejše prijateljstvo med Sovjetsko zvezo, Anglijo in ZDA, londonska priznanja NOV Jugoslavije, kar omogoča, da laže dotolčemo belo gardo (zelo skrajšano); 6. Organizacijske naloge: Prilagoditev novemu položaju, spojitve nekdanih nelegalnih metod s partizanstvom, postavljanje zaupnikov namesto prejšnjih odborov OF, mobilizacija mladine in žena (močno skrajšano); 7. Politične naloge: Borba za enotnost slovenskih narodnih množic in proti državljanski vojni. Enotnost OF iznad vsega. Vsaka žalitev verskih čustev,

Ta politična šola je bila zares odlična, toda bila je tudi zelo napor-
na, saj to ni bilo edino, kar so partizani morali delati ali se učiti. Med
političnim poukom je teklo tudi napeto vojaško urjenje. Tako je bilo
že 7. septembra. Dopoldanski politični šoli je po obedu sledilo zelo na-
porno vojaško urjenje, ki je trajalo do večera, po večerji pa se je na-
daljevala politična šola. Osmega septembra je bil zbor takoj po zajtr-
ku, nato pa temeljito urjenje do večera, 9. septembra pa je urjenje te-
klo do desetih, nato pa je bila politična ura. Vojške bojne vaje so bile
tudi zarana 10., 11. in 12. septembra 1942, nato pa politična šola do
osemnajstih. S tem pa učnega dne še ni bilo konec. Tako so se borci v
četrtek zvečer spet urili v zavzemanju vasi, v petek po večerji so spo-
znali avtomatsko orožje in 12. septembra, v soboto, so se pripra-
vljali za boj, ki je bil v načrtu.

Poleg tega je bilo še več drugih sestankov. Tako je bil 8. septem-
bra po kosilu spet skupni sestanek birojev KPS v obeh bataljonih,
zvečer pa kulturni večer. Ta čas je bilo osnovanih tudi večina kandi-
datskih celic in aktivov SKOJ, bili so sestanki celic KPS, ki so izrecno
izpričani za 1. in 2. četo 2. udarnega bataljona na dan 6., 8. in 11. sep-
tembra, za vse tri čete 3. udarnega bataljona (Džemsovega) pa 10. in
11. septembra 1942. Največ partizanov Tomšičeve brigade je bilo

ki jo zagreše partizani bodisi v odnosu do sotovarišev v vojski bodisi v odnosu
do civilnega prebivalstva, se bo disciplinsko kaznovala. . . Tolmačiti množi-
cam, da partizanska vojska obstaja, tolmačiti partizanske uspehe na jugu in
zavezniške uspehe na svetovnih frontah; 8. Boj beli gardi: Razkrinkovanje
njene sodelovanja z okupatorjem in netenja državljanske vojne. Bela garda
je sokriva za ves pošasten teror italijanskih okupatorjev. . . Potrebna najširša
pojasnjevalna kampanja, ki jo mora opravljati OF med kmečkimi množicami;
9. Ponovni poudarek na najkorektnem odnosu do civilnega prebivalstva. . .
Pridobivanje množičnih kmečkih simpatij. Sistematična borba proti izkorišča-
nju verskih čustev s strani bele garde; 10. Borbena morala partizanov in akti-
vistov pogoj za dvig množične morale sploh. Trije trenutni neogibni deli bor-
bene morale: volja, da premagamo vse težave, sposobnost, da vidimo skozi te-
žave zmagovito perspektivo, neuničljiva vera v zmago OF slovenskega naroda
in delovnega ljudstva Slovenije.

Tretja tema je vsebovala sedem trditev: 1. Zakaj je razpadla versajska Ju-
goslavija; 2. Aprilski zlom; 3. Ustanovni sestanek OF na iniciativo CK KPS že
nekaj dni po okupaciji; 4. OF je omogočila vstop v svoje vrste vsem Slovencem
in političnim skupinam, ki se niso omadeževale s sodelovanjem z okupatorji.
Razredni razlogi in strah pred prebujenimi ljudskimi množicami pri tistih, ki
so sodelovanje odklonili; 5. Temeljne točke OF, tolmačenje stališča OF do sa-
moodločbe, do stare Jugoslavije, do sloge in enotnosti narodov Jugoslavije in
do njihovega bratskega sožitja na temelju enakopravnosti; 6. Značaj OF slo-
venskega naroda: OF ni koalicija strank, temveč vseljudsko demokratično gi-
banje, sestojče se iz raznih sestavin, ki pa zrcalijo enoten demokratičen pro-

sprejetih v SKOJ, v kandidatski staž ali v članstvo KPS ravno med bivanjem na Smrečniku od 6. do 12. septembra 1942.⁶

Zares odlično in napeto vse do konca! Slabo pri tem je bilo le to, da so partizani imeli premalo izdatne hrane, da so bili prepuščeni stradežu. Na jedilnem listu sta bila samo neosladkan kompot pa nezabeljen in neslan krompir, zmeraj enako, včasih samo dvakrat na dan. Kazalo je tako, kakor da nihče ne razmišlja o tem, da človeku ukazuje tudi želodec. Nič čudnega ni, da iz tistih dni izvira marsikatera pikra. Stane Šušteršič-Boštjan je na primer zapisal: »Moral je padla. Vojaški in partijski funkcionarji so se tega zavedali in so stori-
li vse, da borci ne bi utegnili razmišljati o trenutnih tegobah. Od jutra do mraka so nas motili s političnimi urami in sestanki. . .«⁷

Nekateri ukazi so imeli kaj malo skupnega s pravili vojskovanja. Zgodilo se je na primer, do so šli k Črmošnjicam kopat krompir, pa so borcem ukazali, da morajo puške poskriti v grmovje, bog ne daj, da bi jih pri tem delu Italijani zalotili z orožjem. . .

ces v slovenskih ljudskih množicah; 7. OF pomeni povezovanje osvobodilne voje slovenskega naroda s prvinami revolucionarnega demokratičnega razvoja.

Četrta tema z naslovom Slovenska narodnoosvobodilna vojska je vsebovala devet tez, ki so si sledile takole: 1. Prva lastna slovenska vojska v slovenski narodni zgodovini z lastnim glavnim poveljstvom, lastnimi poveljniškimi kadri, lastnim komandnim jezikom, vojaško službo in borbo na lastnih tleh, hkrati pa sestavni del enotne Narodnoosvobodilne partizanske vojske Jugoslavije. . . Tudi v tem se zrcali naše pojmovanje pravice slovenskega naroda do samoodločbe in naša volja po slogi in enotnosti narodov Jugoslavije; 2. Partizanska vojska je ljudska vojska, ki ima ljudsko komandno sestavo, ki služi hkrati narodnim in ljudskim interesom in ki je tudi naj učinkovitejše jamstvo za srečno prihodnost delovnega ljudstva Slovenije; 3. Partizanska vojska je politična vojska, je vojska OF, politične predstavnice slovenskega naroda in slovenskega ljudstva. V nasprotju s protiljudskimi vojskami, ki morajo uklepati svoje člane v nevednost, stremi partizanska vojska za čim večjo politično prosvetljenost svojih članov, kajti politično prosvetljeni partizani se bodo odločneje, požrtvovalneje in zavestneje borili za svete cilje slovenske narodne osvoboditve in srečno bodočnost delovnega ljudstva Slovenije; 4. Na osnovi prvih treh točk nazorno prikazati temeljno razliko med bivšo jugoslovansko armado in partizansko vojsko; 5. Zavestna disciplina v partizanski vojski za razliko od prisilne discipline v protiljudskih vojskah. Prav zaradi tega, ker je partizanska disciplina zavestna, pa je tudi lahko in mora biti železna; 6. Nujna potreba moralnopolitične enotnosti partizanske vojske; 7. Partizanska taktika za razliko od frontalne taktike. Moč partizanske taktike v borbi s sovražnikovo premočjo. Velikanski pomen partizanske taktike za borbo malih narodov. Povezanost partizanske taktike s stalnim političnim delom med civilnim prebivalstvom. Ponovni poudarek na potrebi korektne partizanskega odnosa do civilnega prebivalstva; 8. Napake, storjene za časa trimesečne svobode; 9. Naloga pridobivanja novega orožja.

Enote so se še zmeraj zbirale. Anton Marincelj-Janko je 6. septembra 1942 pripeljal s seboj tiste udarnike, ki so mu ostali od bataljona in ki so se prebili na območje 1. bataljona Kočevskega odreda. Bilo jih je komaj toliko, da so jih klicali kar za Jankovo četo. Tomšičevi brigadi pa se je pridružilo tudi veliko drugih partizanov, iz delavskih čet, pa tudi iz roških bolnišnic. Prišlo je celo nekaj borcev iz slo-vite Slovenske čete. V Tomšičevo brigado so jih vključili 8. septembra 1942. Priprave na nove boje so šle h koncu. . .⁸

Ponesrečeni napad na Italijane v Koprivniku

Naporno vojaško in politično delo med borci Tomšičeve brigade je **teklo** z eno samo željo: kar najhitreje napasti Italijane in jim zadati **hud** poraz. Uspešen napad ne bi le zanikal italijanske in belogardisti-čne propagande, da so partizani uničeni, marveč bi odgnal tudi malo-

Peta tema je bila posvečena beli gardi in je bila še nedodelana. Obsegala je uvodno in dve na hitrico oblikovani trditvi: 1. Razvoj bele garde kot protiljudske politične skupine do odkrite agenture okupatorjev. Poskusi bele garde, zakriti to svojo sramotno lastnost z demagogijo, da je londonski predstavnik; 2. Zbrati in ponoviti vse, kar je o beli gardi in njeni taktiki raztreseno po drugih temah; 3. Analizirati trenutno taktiko bele garde; pokazati bistveno razliko med pravimi belogardisti in zapeljanimi kmeti, prikazati potrebo fizičnega uničenja belogardističnih tolpa in njihovih organizatorjev ter široke objasnjevalne kampanje med zapeljanci.

Šesta tema je obsegala štiri teze: 1. Imperializem kot najvišja in poslednja faza kapitalizma; 2. Fašizem kot odkrita teroristična diktatura najreakcionarnejših, najbolj imperialističnih in najbolj šovinističnih delov finančnega kapitala; 3. Udeležba Sovjetske zveze kot izrazite protiimperialistične trdnjave na eni šestini zemeljske oble je spremenila značaj vojne iz imperialistične v pravično in osvobodilno; 4. Fronta za svobodo narodov, osvobodilna vojna — pravična vojna. Ožiti sedanjo vojno na razredno vojno bi pomenilo s sektaštvom pomagati Hitlerjevemu fašizmu kot avantgardi imperializma.

Tudi sklepna sedma tema je bila razdeljena na štiri teze: 1. Borbo za osvoboditev slovenskega naroda so prevzele v roke ljudske sile; 2. Slovenski narod in slovensko delovno ljudstvo imata skupnega sovražnika: imperializem, zato je tudi pot njune osvoboditve ista, čeprav se razvija po etapah; 3. Napačno bi bilo osvobodilno gibanje slovenskega naroda enačiti z razredno vojno slovenskega delovnega ljudstva. To bi nas privedlo v usodne napake. Osvobodilno gibanje in partizanstvo pomenita osvobodilno vojno, v kateri sodelujejo poleg delavskega razreda: kmetje, inteligenca in druge patriotske sile; 4. Internacionalni pomen slovenske osvobodilne borbe (Prepis, ki vsebuje že tudi precej napak, je najti v fasc. 7/V —3— d v arhivu IZDG).

dušje, ki se je podzavestno oprijemalo prebivalstva in partizanov. Sledeč tem željam se je v štab 1. SPUB Toneta Tomšiča napotil Dušan Majcen-Nedeljko Ložan, komandant Belokranjskega odreda. Prišel je na večer 8. septembra 1942 in predlagal skupni napad na obnovljeno italijansko postojanko v Koprivniku na Kočevskem. Predlog za napad je prišel kot naročen in načrt zanj so naredili takoj.

Italijanska postojanka v Koprivniku je takrat štela kakih 70 mož (od tega je bilo 12 karabinerjev), ki so bili oboroženi celo z enim težkim minometom, imeli pa so tudi radijsko oddajno postajo. Postojanka tedaj še ni bila dovolj utrjena: žičnih ovir okoli vasi sploh ni bilo, bunkerji, dvanajst po številu, pa niso bili niti dograjeni niti zasedeni. Vojaki (kraljevi) so jih gradili podnevi iz brun in zemlje, ponoči pa so hodili spat v šolo. V zvoniku, kjer so pozneje imeli mitraljez, jih še ni bilo. Bili pa so še v stari Šnelerjevi hiši, karabinerji pa v farovžu. Trgovina je bila v Šnelerjevi hiši, bunker pred njo pa še tudi ni bil narejen.⁹

Čas za napad je bil ugoden, vendar z napadom ni kazalo odlašati, ker so se Italijani hiteli utrjevati. Vrh tega je glavno poveljstvo na čelu z Borisom Kidričem-Petrom Kalanom in Ivanom Mačkom-Jernejem Posavcem imelo tudi svoje načrte. Napad je 12. septembra odobrilo, vendar je zaukazalo, da mora brigada takoj po njem na dolg pohod.

S Smrečnika sta bataljona odrinila 13. septembra 1942 ob pol osmih zjutraj. Najprej do Travnika. Tam sta morala čakati, ker so spremenili načrt za napad. Prosti čas so komisarji izrabili za politične ure. Zvečer so se enote razdelile: 2., 3. in 4. četa 3. bataljona so odšle čez Podstene na Divje jame ter od tam h križišču cest Dolenji Mačkovec-Koprivnik in Rajhenav-Koprivnik — na položaje so prišle pravočasno; 1. četa 3. bataljona in ves 2. bataljon pa sta se napotila čez Golobinjek, da bi h Koprivniku prišla od vzhoda, vendar sta zašla in precej zakasnila;* pratež je ostal pri požgani gozdarski koči na Travniku.¹⁰

Po cesti od Črnomlja čez Miklarje in mimo Bukove gore bi moral napad zavarovati 2. bataljon Belokranjskega odreda, po cesti Rajn-

* Miran Šubic-Janez (po prepisu magnetofonskega zapisa iz septembra 1974, str. 5) je v tej zvezi dal naslednje pojasnilo: »Ko je kolona šla, je bila tema kot v rogu, in mi smo konje imeli v koloni. Kolona se je ustavila in mi nismo vedeli, zakaj stojimo. Poslal sem enega naprej pogledat, zakaj stojimo. No in je tisti šel in je prišel kakih deset ali petnajst metrov naprej do konja, ga je tipal in ugotovil, da je privezan k drevesu, mi pa smo za tistim konjem stali. Vodičev potlej ni bilo in mi sploh nismo vedeli, kje smo, in smo se priko bacali po živih skalah in smo videli doli na desno Koprivnik, ampak zračne črte sigurno kakih 10 do 12 kilometrov. . .«

dol-Brezovica-Nemška Loka in Predgrad-Brezovica pa 1. bataljon Kočevskega odreda. Zasede na cesti Dolenji Mačkovec-Koprivnik, ki je predstavljala najverjetnejšo smer za posredovanje iz Kočevja, so bile prepuščene že omenjenim četam iz 3. bataljona Tomšičeve brigade.

Predvojna komunistka Micka Bizjak s Črnuč (levo) in znameniti komandir udarnega voda 1. bataljona Kočevskega odreda Stanko Zakotnik-Kočevski Johan (desno) na konjih tik pred začetkom roške ofenzive. V Tomšičevo brigado sta prišla prve dni septembra 1942. Johan je bil 25. junija 1943 imenovan za komandanta 4. bataljona Tomšičeve brigade

Načrt za napad na Koprivnik je bil tak, da bi italijanske utrdbe in nastanišča napadle udarne skupine, ki so štejele po 12 bombašev, in sicer iz vsakega bataljona Tomšičeve po ena, ena pa iz 1. bataljona Kočevskega odreda. Osrednji skupini, ki bi morala zavzeti šolo, je poveljeval Stane Zakotnik-Kočevski Johan. Napadalci so imeli namen: po strelovodni žici splezati na streho, vdreti skozi njo, potem pa z bombami napadati od zgoraj navzdol. Drugi dve bombaški skupini bi morali zavzeti staro Šnelerjevo hišo in farovž, močnejša mitralješka trojka pa zvonik. Mitralješki trojki na čelu z Antonom Dremljem-Antetom in Manekom Fuxom naj bi zasedli holmec Križ, od koder bi z rafali obvladali ves trg, z enim puškomitraljezom pa je bilo treba zasesti bunker v Nakelnu pri Žagi. Glavnina 1. čete 3. bataljona, ki ji je poveljeval Jože Preželj-Djuro, je čakala z vozmi pri Žagi. Imela je nalogo, izprazniti Šnelerjevo trgovino, 2. četa 2. bataljona, ki ji je poveljeval Franc Bernat-Čakla, pa je bila v rezervi nad križiščem cest Koprivnik-Sredgora in Koprivnik-Hrib (Glej skico št. 11 na str. 412!).

Napad bi se moral začeti 14. septembra 1942 ob petih zjutraj, s tem, da bi še ponoči brez streljanja zavzeli vse ključne točke. Kaže, da hude žrtve ob napadu na Male Drušče niso izučile partizanskih poveljnikov. Spet so načrtovali napad podnevi, čeprav bi bil glede na naloge bombašev edino primeren ponoči. Pri vsem tem se je zgodilo še nekaj zelo nenavadnega: napad je vodil komandant 3. bataljona Janez Majnik-Džems, čeprav je napadala glavnina 2. bataljona, zasedam na cesti proti Kočevju pa je poveljeval komandant 2. bataljona Ludvik Praznik-Suljo, čeprav je imel opraviti samo z enotami 3. bataljona Tomšičeve brigade.¹¹

Vsak bombaš je nosil dve dvokilogramski letalski bombi, ki jih je Egidij Bevčič, nekdanji italijanski vojak, predelal na ročni vžig. Od bombašev so znani: Jože Boldan-Silni, Anton Svete-Gustelj, France Medle-Franček, Viktor Cvelbar-Stane, Franc Ferbežar-Jovo in Stan-ko Sinčič-Sine. Zvečine so se za to nalogo priglasili prostovoljno, partizani Jager, Tomo, Levšek, Ante in še nekateri pa so bili določeni kazensko.

Tri čete 3. bataljona, določene za zasede, so prišle na položaje že ob mraku 13. septembra. Tretja četa, ki ji je poveljeval Rafael Škrli-Rafo, se je razvrstila po manjših robah ob cesti Rajhenav-Koprivnik, in sicer v dolžini kakih sto metrov od križišča proti Rajhenavu in le nekaj metrov z njene vzhodne strani. Ta cesta je bila že od prej dobro zasekana, prekopana in na škarpah razstreljena. Druga četa, ki ji je poveljeval Jože Matekovič, se je razvrstila z južne strani ceste Kočevje-Koprivnik od naselja Laze (kota 810) do namišljene črte med kotama 732 in 771, kjer je bil oster ovinek, z ene strani breg in z druge globača. Tam blizu je bila v rezervi 4. četa 3. bataljona, pri njej pa je imel svoje poveljniško mesto Ludvik Praznik-Suljo, ki je

strogo ukazal, da se sme streljati na Italijane samo po njegovem povelju.

Kraj med brežino in globačo je bil kot nalašč za zaseko, ki so jo borci 2. čete naredili na predvečer napada že okoli enaidvajsete ure. To pa je bilo slabo. Žaganje in trušč dreves so Italijani dobro slišali v Koprivniku, saj je bila njihova postojanka v koprivniški šoli od zaseke oddaljena le kakih 1800 metrov. Gotovo so po radijski zvezi sporočili poveljstvu v Kočevje, kaj se pripravlja.

V začetku je šlo vse po načrtu. France Medle-Franček se je priplazil z bombo pod bunker prav do line. Ta bunker je bil pravzaprav zavzet, samo še bombo je bilo treba vreči vanj. Tudi bunker pri Nakelnu in zvonik koprivniške cerkve sta bila zavzeta neslišno, kajti Italijanov ponoči sploh ni bilo tam. Udarni vod, ki mu je poveljeval Rudi Malešič-Čaruga, se je priplazil čisto zraven oken stare Šnelerjeve hiše. Borci so samo čakali povelja, da skozi okna namečejo bomb, ostanek 1. čete 3. bataljona pa je čakal povelja, da vdre v Šnelerjevo trgovino in začne na vozove nakladati partizanom tako potrebne dobrine. Udarni vod, ki mu je poveljeval Stane Zakotnik-Kočevski Johan, pa je tudi že bil pripravljen, da po strelovodni žici spleza na streho šolske stavbe. Anton Dremelj-Ante in Manek Fux sta samo še čakala dneva, da bi s holma Križ lahko obvladovala Koprivnik med hišami.

V trenutku najhujše živčne napetosti, ko je vsakdo le čakal, kdaj bo lahko opravil svojo nalogo, so kar nenadoma zabrnela motorna vozila in med presenečene napadalce sta zapeljala dva oklepna avtomobila, vojaki iz štirih malih tovornjakov pa so začeli razkladati hrano in strelivo. Umik je bil zapovedan prepozno, da Italijani partizanov ne bi opazili. Po Janezu Majniku-Džemsu in Vasju Kogeu so iz obeh oklepnih vozil nabijali samo toliko, da sta hitreje bežala. Najteže se je umikal Stane Zakotnik-Kočevski Johan, ki ga je italijanska pomoč iz Kočevja zalotila sredi vasi. Vendar kljub tolikemu streljanju noben od partizanov ni bil niti ranjen, kaj šele da bi padel. . .

Partizanom je bilo ukazano, da ne smejo odgovarjati — zakaj, tega nihče ne ve. Toda neki partizan, ki je zavzel bunker pri Nakelnu, tega ukaza ni spoštoval. Okoli sedmih zjutraj je pomeril in pred sedanjjo hišo Toneta Oberstarja v trebuh zadel italijanskega vojaka. Ta se je takoj zgrudil in umrl, ne da bi ga prepeljali iz Koprivnika. To je bil edini uspeh ponesrečenega napada na Koprivnik.¹²

Mnogi partizani sploh niso vedeli, zakaj so se morali umakniti iz Koprivnika, predvsem pa jim ni bilo jasno, po kateri cesti je prišla italijanska pomoč iz Kočevja. Kako se je to moglo zgoditi, ko so bile na vseh dostopih močne zasede?

Krivda je padla na 2. četo 3. bataljona in na njenega komandirja Jožeta Matekoviča. Obdolžili so ga, da je skupaj s četo zaspal v zase-

di. O tem so mnogi prepričani še danes. Pa je vprašanje, kako je sploh bilo in kaj je bilo vzrok za ta spodrseljaj.

Predvsem je treba povedati, da borci niso spali, vsaj vsi ne, zlasti pa ni zaspal njen komandir Jože Matekovič. Prave krivde za to nezašlišano prigodo pravzaprav ni bilo, bilo pa je več manjših vzrokov, med katerimi je treba dati na prvo mesto to, da so bili partizani izstradani, zato se niso mogli upirati spancu, ki jim je obnavljal vsaj del življenskih moči. Če je kdo zaspal, kaže, da je bil to prav komandant celotne zasede Ludvik Praznik-Suljo z rezervno četo, potem se je to zgodilo zaradi onemoglosti. Drugi vzrok gre iskati v poveljniški neizkušenosti in v togem ukazu, ki je puškomitraljezcem strogo prepovedoval, da bi smeli sami odločati o tem, kdaj je prišel najprimernejši trenutek za napad na sovražnika.

Puškomitraljezec Anton Strniša-Luka in njegov pomočnik Mihael Butara-Aleks, ki sta se bila z zbrojevko ugnezdila nad cesto tik po prvem zavoju od Laz proti Koprivniku, sta italijanske oklepnike in tovnjake dobro slišala. Ko so bili prišli mimo njiju, sta jih imela kakor na dlani, bi bila lahko potolkla večino vojakov, vendar jima je bilo strogo zabičano, naj počakata na prvi rafal pri zaseki.

Pri puškomitralješkem gnezdju pred zaseko je bil tak položaj, da bi Italijane lahko pobili s kamni, v usodnem trenutku pa se je zaskočil puškomitraljez: iz njega ni bilo mogoče spraviti niti strele, vsi drugi pa so čakali prav na te strele. V odločilnem trenutku bi moral poseči vmes Ludvik Praznik-Suljo z rezervno četo ali vsaj s poveljem za ogenj, a zgodilo se ni nič takega. Italijani so šarili pred zaseko in si s truščem delali pot mimo nje, vse okoli njih se je bleščalo od žarometov, povelja pa od nikoder nobenega. Puškomitraljezcu Antonu Rusu, ki je bil poprej in pozneje zgled nedosegljive hrabrosti, je ta moreča negotovost tako razžrla živce, da se je dvignil s položaja in zbežal proti vrhu kote 732. Za njim se je kot jelen pognal Vladimir Knežević-Volodja, politični komisar 2. čete, to pa je bil dovolj velik zgled, da so jima brž sledili še vsi drugi borci. Komandir Jože Matekovič je nenadoma ostal sam. Moral je steči za četo, da ne bi ostal brez nje. To je bila vsa resnica o njegovi krivdi, ki je ni bilo. .¹³

Borci so bili vsi nesrečni. Puškomitraljezec Anton Strniša-Luka je od ihte jokal in klel, ker je spoštoval nespametni ukaz. Toda brigadni štab je bil razkačen. Menil je, da je bila s ponesrečenim napadom na Koprivnik storjena nepopisna škoda ugledu partizanske vojske in velika politična škoda sploh. Da je bila mera nezadovoljstva polna, je mlademu partizanu Trčku iz Bele krajine nekdo — bil je to intendant delavske čete, ki je po požganih roških vaseh pobirala poljske pridelke in hudo stradala — ponoči ukradel vola, na katerega je moral paziti pri požgani gozdarski koči na Travniku. Tako se je zgodilo, da je

imela Tomšičeva brigada zaradi ponesrečenega napada na Koprivnik, ki je imel svoj vzrok predvsem v poveljniški neizkušenosti, kar tri smrtne žrtve: komandirja Jožeta Matekoviča, predvojnega komuniste Lovra* in pratežnika Trčka, vendar ne po italijanski zaslugi. Za Vladimira Kneževiča-Volodjo se je zavzel dr. Milan Dolenc-Milan Medved in mu rešil življenje.¹⁴

Plačilo za poveljniško naivnost v Kompoljah

Tisti del glavnega poveljstva, ki sta ga sestavljala Boris Kidrič-Peter Kalan in Ivan Maček-Jernej Posavec, je — po zapisu Edvarda Kocbeka-Pavleta Tratarja 4. septembra 1942 — »prišel na pametno misel, da bi čimprej zbral dosegljive in razpoložljive čete ... in z njimi naglo napravil vojaško in politično demonstracijo v Suhi krajini. S tem bi ne razorožili le vaše straže, ki se je organizirala po vseh vaseh, temveč bi moralno presenetili preprostega človeka, ki ga je nam nasprotna sila začasno zmedla. . .« Rojstvo te zamisli sta spremili znameniti listini, obe z datumom 5. septembra 1942: proglas Slovencev, ki so sprejeli orožje iz rok zatiralcev našega naroda,** in navodila politkomisarjem in terenskim delavcem, ki se udeležijo očiščevalne akcije v Suhi krajini.

* Lovro je izšel iz Dakijevega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Pred vojno je bil priložnostni delavec v Ljubljani. Nekateri govorijo, da je bil španski borec, zanesljivo pa je bil eden najpogumnejših borcev v okupirani Ljubljani. Nekoč je čez italijanski obmestni blok s trciklom prepeljal težki mitraljez schwarzlose. Za primer, če bi Italijani kaj posumili, je orožje nabil in napel ter ga samo prekril s plahto, da bi v sili lahko začel takoj streljati (Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977 in Janez Becele po beležki z dne 7. julija 1978)

**Ta proglas se glasi:

»Italijanski okupatorji in njihovi izdajalski pomočniki — belogardistični voditelji in organizatorji — so vam potisnili v roke svoje, s slovensko krvjo oškropljeno orožje. Storili so to z namenom, da po vseh strahotah naprtijo izmučenemu slovenskemu narodu še uničevalno državljansko vojno. Okupatorji in belogardisti bi namreč radi ušli zasluženi kazni za svoje nezaslišane zločine tako, da poskušajo uprizoriti na slovenskih tleh namesto borbe proti fašističnim roparjem in morilcem medsebojno slovensko kajnovsko klanje. Okupatorske in belogardistične kače hočejo pognati Slovence, da mori Slovence brata.

Ta podli namen preprečuje Slovenska partizanska vojska. Orožje, ki so ga pripravili okupatorji in belogardisti za bratomorno državljansko vojno, mora priti v tiste roke, ki ga bodo uporabile za osvobodilno borbo.

Glavno poveljstvo je sodilo, da vojaški in politični uspeh te akcije lahko sodi med poglavitne udarce, ki bodo med belogardiste zasejali nepričakovano demoralizacijo, med okupatorje pa nezaupanje, da se da s pomočjo bele garde doseči kaj večjega in trajnejšega. Akcija bi morala uspeti tudi politično, to se pravi, da bi morala partizanom vrniti izgubljeno zaupanje kmečkih množic v Suhi krajini. Namen te akcije je bil: 1. da se prebivalstvo prepriča o partizanski oboroženi sili, in 2. da politkomisarji in terenski delavci med akcijo na mitingih in političnih sestankih spodbijejo med prebivalstvom belogardistično demagogijo ter mu znova dokažejo, da je samo partizanska pot koristna slovenskim narodnim množicam.

V navodilu politkomisarjem in terenskim delavcem so bili natančni vsebinski napotki, kaj je vse treba povedati in dokazati za časa akcije na mitingih ali političnih sestankih, ki morajo zajeti vse prebivalstvo v Suhi krajini, moško, žensko in mladino. Politični komisarji in terenski politični delavci morajo predvsem razkrinkati namen bele garde, da razplamti državljansko vojno, povedati, kakšne strahote bi prinesla državljanska vojna, če bi se razžarela v celotnem obsegu, obenem pa pojasniti, kaj bo slovenskemu kmetu gospodarsko in socialno prinesla zmaga OF, kako bi ga pa gospodarsko in socialno zaslužila zmaga bele garde.

Navodilo je izrecno predpisovalo, kako se morajo partizani med akcijo vesti: »Odnos partizanov, komandirjev, komandantov, politkomisarjev in terenskih delavcev, ki se udeleže akcije v Suhi krajini, mora biti do civilnega prebivalstva skrajno korekten, prijateljski in pridobivajoč, toda hkrati odločen v smislu naše linije. Prebivalstvo naj občuti razliko med svojim obnašanjem do partizanov neposredno po italijanski ofenzivi in med partizanskim obnašanjem do sebe ob ponovni partizanski zasedbi. Razen orožja ni dovoljeno nikomur, ki ni obsojen, ničesar odvzeti oz. rekvirirati. Ob odvzemu orožja in municije je treba pojasniti, da so Italijani to orožje izročili za boj proti slovenskemu narodu in delovnemu ljudstvu, da pa sedaj prehaja v roke, ki ga bodo uporabile za osvobodilno borbo. . .«

Enaka strpnost do zapeljanih kmetov odseva iz dnevnega povelja, ki je izšlo 10. septembra: »Partizani, komandirji, komandanti in politkomisarji! Zakolnite se, da boste izvršili svojo dolžnost, kot se spodobi za slovenske junake! Akcija mora uspeti! Za pravično maščevanje izdane in prelite slovenske krvi gre. Za preprečenje slovenskemu na-

S tem odredjamo, da mora vsakdo, ki je prejel kakršnokoli orožje ali municijo od okupatorja ali belogardistov, izročiti oboje Slovenski partizanski vojski.

Kdor te odredbe ne bo izpolnil, bo na temelju Odloka o zaščiti naroda ustreljen kot narodni izdajalec.«

rodu pogubonosne državljanske vojne gre. Za zmago OF in slovenskega naroda gre. Hkrati vam nalaga glavno poveljstvo, da strogo razlikujete med resničnimi izdajalci in zavedenimi kmeti. Zavedajte se, da ste vi cvet slovenskega delovnega ljudstva, torej tudi predstavniki teh zbeganih in zapeljanih kmetov, ki so pod pritiskom italijanskega nasilja in pod vplivom gorostasnih belogardističnih laži sprejeli sovražnikovo orožje! Vi ste borci za slovensko svobodo, ne pa krvniki zavedenih slovenskih kmetov, ki so kljub vsemu kri naše krvi in ki se bodo kmalu borili z nami proti okupatorjem ter izdajalcem, če bomo le znali z njimi pravilno postopati. Vaše akcije morajo med zavedenimi kmeti prav tako znova pridobiti simpatije za nas, kakor morajo biti uničevalne za resnične, zakrknjene belogardistične izdajalce. ..«¹⁵

Povzetki iz Kocbekovega dnevnika in ohranjenih listin izpričujejo po eni plati izredno človečnost do preprostih, v izdajalstvo zapeljanih ljudi, po drugi pa tudi naivnost in popolno neobveščenost partizanskega vodstva o tem, kakšni ljudje so pristopili k vaškim stražam. Temu se ne gre čuditi, saj so Italijani s pomočjo župnišč in drugih belogardističnih ovaduhov Suho krajino temeljito počistili: partizanom naklonjene ljudi pobili ali odvedli v taborišča smrti. Na domovih so ostali samo zvesti cerkvenim in fašističnim postavam, in samo tem so Italijani izročali orožje. . .

Kdo je lahko v takih razmerah partizanom pošiljal natančna obvestila? Če je bil kje še kak privrženec partizanov, se je moral skriti v mišjo luknjo, kurirji, politični delavci in drugi partizani, vštevši tudi manjše patrolje, pa se iz Suhe krajine niso vračali. Tudi oni so izginjali v krtovo deželo. Navadno so bili pobiti kar s kmečkim orodjem*

Da bi ob razoroževanju vaških straž v Suhi krajini zagotovilo pravilno politično smer, je glavno poveljstvo na čelu s Kidričem že 7. septembra pismeno poklicalo na Gorenjo Toplo reber politično izredno sposobne aktiviste novomeškega okrožja: Viktorja Avblja-Rudija, Viktorja Stoparja-Silva Moščana, Vinka Paderšiča-Batrejo, Dušana Jereba-Štefana, pa tudi dr. Jožeta Brilej a-Bolka, dr. Aleša Be-

* Najstrahotnejša smrt te vrste je doletela aktivista Janeza Tominca-Tomaža Slivnika, ki je preveč zaupal svojim nekdanjim znancem. V Primči vasi pri Ambrusu se je 3. septembra ob dvaindvajsetih dogovoril za sestanek. Ljudem je hotel razložiti škodljivost bele garde. Sredi govora ga je eden izmed kmetov, ki je bil v dobi osvobojenega ozemlja izvoljen za predsednika narodnoosvobodilnega odbora, od zadaj z vso močjo udaril s krampom po glavi, nato se je vanj vsula še toča kamenja. Puneumljeni Suhokrajinci so ga kamnali kakor prvega krščanskega mučenika Štefana. Nato so ga s konji na plaz odvedli v Ambrus na kovačevo njivo; župnik ga ni hotel pokopati po krščansko (Edvard Kocbek: *Tovarišija*, str. 169, in Franček Saje: *Belogardizem*, str. 447 in 448).

blerja-Primoža in druge ljudi iz Beblerjevega štaba. In zato je tako priganjalo s političnimi tečaji za partizanske borce, ki so bili v 2. in 3. bataljonu Tomšičeve brigade po tavečjem končani že 12. septembra.

Medtem je za pohod v Suho kranjino zbiralo in pripravljalo tudi druge partizanske enote. Štabu Belokranjskega odreda je 11. septembra ukazalo, naj ustanovi bataljon s 100 ljudmi, 70 puškami in dvema puškomitraljezoma, ki morajo biti 15. septembra 1942 v prostoru med Polomom in Vrbovcem, s seboj pa morajo imeti hrane za dva dni. Skoraj popolnoma enak ukaz je istega dne poslalo štabu 1. bataljona Kočevskega odreda; ta bi se moral z 90 ljudmi, 70 puškami in štirimi puškomitraljezi 15. septembra zbrati v prostoru med Belim kamnom in Polomom. Štabu Tomšičeve brigade pa je 11. septembra ukazalo, da mora biti vsa brigada najpozneje 15. septembra v predelu, ki ga bo povedal kurir. Na odgovor tega štaba, da za 14. september načrtuje pomembno akcijo, je glavno poveljstvo 12. septembra odgovorilo, da akcijo odobrava, vendar naj ta štab takoj po napadu na Koprivnik svoje enote premakne v prostor Smuka-Sv. Peter in naj nemudoma pošlje patroljo po 1. udarni bataljon, ki je bil tedaj nekje v bližini Gorenjega Suhadola na Gorjancih. To patroljo je vodil Zvonko Hanzelj.¹⁸

Drugi in 3. bataljon sta s Travnika nadaljevala pot brez počitka do Jeleniče, kjer sta prenočila v gozdu. Od tod naprej sta zarana 15. septembra šla čez Podstenice na Rogatico, kjer jih je med opoldanskim počitkom v gozdu obiskal Boris Kidrič-Peter Kalan, jim govoril o pomeni akcije, ki je pred njimi, in jih zanjo navdušil do skrajnosti. Proti večeru so prehodili še pot do Komolca, kjer so 16. septembra 1942 počivali in se pripravljali za nadaljnji pohod. Vmes so po vodih utrjevali znanje iz političnih tečajev.

Tu so čakali na 1. udarni bataljon, ki pa ga niso pričakali.* Poleg novih vojaških in političnih voditeljev so se tu brigadi priključili še

* Zvonko Hanzelj je 1. udarni bataljon Tomšičeve brigade našel blizu samostana Pleterje. Pri njem sta bila še dva delavska bataljona. Od Pleterij je bataljon in posebno delavsko četo, ki naj bi na Kočevskem pospravljala poljske pridelke, popeljal čez Gorjance in mimo Jugorja v vas Sela, kjer so čez dan počivali, ponoči pa so odrinili naprej. Bila je tako huda tema, da so se morali ustaviti v gozdu. Zjutraj so ugotovili, da so samo sto metrov stran od dobro zastraženega vhoda v semiški tunel pri Rožnem dolu. Nekemu partizanu se je namreč sprožila puška, na kar so odšle patrolje na vse strani in tako so ugotovili, kje so. Italijani so se zabili v tunel in se potuhnili. Po poročilih Dušana Majcna-Nedeljka Ložana se je moralo to zgoditi natanko 16. septembra 1942. Iz tega pa je mogoče sklepati, da je 1. udarni bataljon odšel že prepozno z Gorjancev, zakaj poti od Štal do Komolca ni bilo mogoče prehoditi v enem dnevu (Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija 1978, Ivo Pirkovič, fasc. la/VIII in fasc. 4/III v arhivu IZDG).

številni zelo sposobni terenski politični delavci, med njimi Viktor Avbelj-Rudi, ki naj bi politično vodil pohod Tomšičeve brigade proti vaškim stražam v Struški dolini.¹⁷

Tako so bile končane še zadnje priprave za pohod proti vaškim stražam v Suhi krajini. Štabi brigad Toneta Tomšiča, Matija Gubca in Ivana Cankarja so 16. septembra 1942 dobili še bojno zapoved za velikopotezno akcijo, ki bi se morala začeti 18. septembra ob šestih zjutraj. Tomšičeva brigada naj bi z eno četo postavila zasedo od Kompolj proti Podgorju, z enim bataljonom preiskala vasi Kompolje in Brezje, z dvema pa vasi Četež in Struge. Cankarjeva brigada, v katero so šli že omenjeni bataljon Belokranjskega in 1. bataljon Kočevskega odreda, bi morala postaviti eno četo v zasedo pri Grmadarju, en vod v zasedo med Stari Log in Malo goro, preiskati pa: v prvi etapi vasi Gradenc, Hinje, Prevole in Žvirče, v drugi etapi pa Vrh, Sela, Lopato in Ratje. Gubčeva brigada naj bi: en bataljon razvrstila v zasede na cesti od Žužemberka mimo Zagradca do Krke, z eno četo tega bataljona preiskala vas Hočevje in nato postavila zasede med Hočevjem in Krko ter med Hočevjem in Zdensko vasjo, v prvi etapi naj bi z drugimi bataljoni preiskala Draščo vas, Šmihel z okolico, Korinj, Tisovec, Kal in Ambrus, v drugi etapi pa Budganjo in Stransko vas, Laze, Koželjevec, Globoko, Primčo vas, Višnje, Brezov dol in Kamni vrh. Splošen vtis o tej zapovedi je tak, da je bila po obsegu prezahtevna*

Ta zapoved pa tudi kaže, da glavno poveljstvo le ni bilo tako naivno, kakor je mogoče sklepati iz prejšnjih navodil. Najbrž so glede tega prevladala mnenja dr. Aleša Beblerja in Primoža, ki je Suho krajino bolje poznal in ki se je tudi sicer bolje razumel na vojaške zadeve. Iz navodil, kako je treba ukrepati med akcijo, so za tako sodbo pomembne zlasti prve tri točke, in sicer:

»1. Določena vas se obkoli s takim številom moštva, da tvori sklenjen obroč stražarjev v taki razdalji, da obstaja med njimi vidna zveza. Na vsakem stražarskem mestu morata biti dva stražarja. Obroč

* Štab Gubčeve brigade je to zapoved dobil v roke šele 18. septembra, kar je bilo za udeležbo v načrtovani akciji prepozno, zato je po zapovedi določena naloga za Gubčevo v celoti odpadla. Namesto tega je Gubčeva opravila podobno akcijo 19. septembra 1942 v vaseh Hrastov dol, Orlaka, Selca in Rožempelj. Iz istih vzrokov tudi Duletovega bataljona še ni bilo v sestavo nastajajoče Cankarjeve brigade, 1. bataljon Tomšičeve pa prav tako ni prišel pravočasno na zbirališče. Zaradi vsega tega je bila očiščevalna akcija v Suhi krajini izvedena v precej zmanjšanem obsegu. Z nastajajočo Cankarjevo brigado, kjer je še najbolj uspela, je zajela samo vasi Hinje, Žvirče, Ratje in Lopato, s Tomšičevo brigado, kjer se je popopolnoma ponesrečila, pa vasi Brezje in Kompolje (Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 51, in Cankarjeva brigada, str. 14 in 15, ter Šilihov dnevnik, fasc. 336/1 v arhivu IZDG).

stražarjev mora preprečiti vsako prihajanje iz vasi. Osebo, ki skuša vas zapustiti ali priti vanjo se mora brezpogojno ustaviti, pridržati in odvesti k četni ali bataljonski komandi. Na osebo, ki se na poziv 'Stoj, streljam!' ne ustavi, se strelja. Paziti je treba na otroke in jih pridržati brez streljanja!

2. Hkrati z obkolitvijo vasi vdere v vas zato določen del moštva. To moštvo zasede vojaško važne točke (cerkve, šole in druge večje zgradbe), da prepreči beli gardi, da se v njih utrdi. Patrulje vderejo v hiše znanih belogardističnih organizatorjev, grobih izdajalcev in jih aretirajo. Ostalo prebivalstvo kraja naj se nemudoma zbere na določenem mestu zaradi mitinga. Udeležba na mitingih je obvezna za vse vaščane, torej tudi za duhovščino, starce in otroke — izjema so težki bolniki.

3. Prostor, kjer bo miting, mora biti krepko zastražen, da se prepreči samovoljno odhajanje z mitinga. Tovariši, ki na mitingu nastopajo, morajo imeti nekaj strelcev za osebno obrambo. Vojaško važni objekti morajo biti tudi med mitingom zastraženi. . .«

Žal je borce in poveljnike še vedno uspavala 4. točka, ki je določala, da se hišne preiskave po vsej vasi opravijo šele po mitingu — takrat pa se zapleni orožje, municija in vojaška oprema (šotorska krila, vojaške odeje, čutare, menažke itd), pri tem pa je treba paziti, da se prebivalstvu ne odvzamejo civilni predmeti. . .¹⁸

Tomšičeva brigada je na svoj 1. bataljon čakala do 17. septembra. Tega dne ob pol devetih je odšla prek Rdečega kamna v Stari Log, od tam pa v Novi Log. Tam je bilo kosilo in sestanek z operativnim štabom. Vodila sta ga dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik in dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja. Oba bataljona sta se odpravila naprej ob petnajstih, in sicer prek Belega kamna in Poloma v Kuko vas. Tam so borci dobili skromno večerjo. Po njej so poveljniki naredili nadroben načrt za akcijo. Najprej naj bi postavili zavarovanja proti Vidmu-Dobropolju ter pretresli Brezje in Kompolje, kjer bi priredili velik miting. Nazaj grede bi preiskali še Četež in Struge ter v vasi Pri cerkvi tudi naredili velik miting.

Proti Rapljevemu in Struški dolini so odšli dobro uro pred polnočjo. Pratež s kuhinjo in enim zdravnikom je ostal v Kuka vasi...

Oba bataljona sta 18. septembra 1942 zgodaj zjutraj z juga vstopila v Struško dolino. Pri kozolcu na Podtaboru je bila belogardistična straža, ki pa partizanov ni ustavila ali streljala, temveč se je skrila in potuhnila. Bilo je še zelo temno in megleno. Enote so se tu razdelile:

1. in 2. četa 2. bataljona sta zavili na desno, 3. četa 2. bataljona, ki ji je poveljeval Jože Zemljak-Domen in ki je bila določena za zasedo, pa je nadaljevala pot skupaj s 3. bataljonom proti vasi Kompolje (Glej skico št. 12 na strani 413!).

Prva in 2. četa 2. bataljona, ki jima je poveljeval Martin Kos-Martinov, sta se pred vasjo Brezje razvili v strelce in jo začeli obkoljevati. Beli so ju pričakali pripravljeni in so takoj začeli streljati, brž ko so se prodirajoči dovolj približali. Partizani se jim klicali, naj nehajo streljati in naj oddajo orožje, ker se jim ne bo nič zgodilo, toda beli so streljali še srditeje. Zato so borci obeh čet v jurišu zasedli vas. Pri tem so zaplenili eno puško s strelivom. To pa je bilo tudi vse. Vas je bila v hipu prazna. Iz nje so proti Polšnikom tekli še zadnji belogardisti, ki so bili že tako daleč, da ni bilo vredno streljati za njimi. Z njimi sta tekla dva fantiča in opletala z dolgima francoskima puškama, kar se je partizanom zdelo na moč zabavno.

Prebivalci so prišleke grdo gledali, čeprav partizani sploh niso sili-li vanje. Zbrali so se sredi Brezja in začeli prepevati partizanske pesmi. Kmalu so se jim približali starejši možje in domači župnik. Začel se je kratek miting. Eden izmed aktivistov je začel govoriti o tem, za kaj se partizani bojujejo, o zlaganosti italijanske propagande in o pogubonosnosti državljanske vojne.¹⁹

Brigadna glavnina je vas Kompolje dosegla ob pol šestih in se brez ovir razvrstila po načrtu. Domnova četa je šla v zasedo k Logu za Kocerjevo hišo, 2. in 3. četa 3. bataljona sta se razdelili na trojke, ki so začele pritiskati v Kompolje od vseh strani. Za razpoznavanje so imeli borci na kapah zataknjene smrekove vejice. Strogo jim je bilo prepovedano streljati, tudi odgovarjati na streljanje ne bi smeli. Pač pa je Ludvik Praznik-Suljo menda imel nalogo, da z močnejšo skupino zasede cerkveni zvonik. Nihče se ni nadejal resnejšega odpora, ker so jim rekli, da je v vasi samo osem oboroženih vaških stražarjev. Tedaj je bilo še zmeraj precej temno in zelo megleno.

Ne da bi poprej opravili z oboroženimi belogardisti, so borci, razdeljeni po trojkah, začeli vabiti ljudi iz hiš na miting. Pa so naleteli na slab sprejem. Ženske so jih zmerjale in celo pljuvale nanje. Le malo je bilo takih, ki so samo tarnale. Kljub temu so se ljudje počasi zbirali na sredi vasi.

Toda v Kompoljah ni bilo le osem pušk. Tistikrat je bilo v vasi že 20 belogardistov. Vsi so bili oboroženi s puškami in z enim puškomitraljezom, ki so ga imeli v zvoniku ali pa v postojanki pri Marinčevih. Tam so spali in imeli stražo ponoči. Komandant kompolske vaške straže je bil Janez Mustar, lastnik Marinčeve hiše in gostilničar. Tisto jutro so bili belogardisti presenečeni; partizani so videli, da so nekateri zadnji trenutek pritekli v gostilno.

Ko bi vedeli, kje je postojanka in koliko belogardistov je v njej, bi jo bili prav lahko zavzeli, saj so bili že vsepovsod okoli nje. Rudolf Lapanja-Rudi in Bojan Fabjan sta bila celo naslonjena na gostilniški zid. Nenadoma je nekdo iz gostilne potisnil skozi okno puškomitra-

ljev in začel kričati: »Civili stran! Civili, bežite!« Bojan Fabjan je zgrabil za cev puškomitraljeza in ga skušal potegniti ven, a ni šlo, bomba z Rudijem nista imela. Tedaj so že padli rafali in streli.

Beli so streljali z mostovža Marinčeve gostilne in iz zvonika kompoljske cerkve. Pred Zajčjo hišo jo je skupil komandant 3. bataljona Janez Majnik-Džems. Dobil je strel v trebuh. Politkomisar Ivan Dorbež-Bojan je dobil strel skozi prsi. Padel je Anton Zupan-Jaka iz Studenčic pri Lescah, hudo ranjena pa sta bila še Danijel Goršič iz Mlake pri Kočevju in neki rudar, nekdanji vosovec iz Ljubljane, laže ranjen pa Drago Zupančič-Granit.

Vas je zajela zmeda. Ljudje so bežali nazaj na domove, ženske so vreščale, partizani so skakali v kritja. Razbiti so bili po trojkah in zatagadelj nesposobni, da bi napadli belogardiste v Marinčevi gostilni in postojanko zavzeli. Vrh tega so že ob prvih streljih izgubili komandanta Džemsa.

Vendar so se borci Tomšičeve brigade hitro uredili. Najprej so pobrali hudo ranjene ter jih odnesli na varno. Za kolono z ranjenci je poskrbel četni politični komisar Lojze Herman-Dušan. Umikali so se po desni strani Struške doline pod Grmado, Petelinjekom in Ogorelcem. Blizu Podtabora so nanje udarili belogardisti. Z nosil so pognali ranjenega Janeza Majnika-Džemsa, vendar na novo ranili niso nikogar več.

Iz Brezja sta v Kompolje soborcem na pomoč pohiteli 1. in 2. četa 2. bataljona. Urejenega in odločnega nastopa so se belogardisti zbal. Že po nekaj streljih so pobegnili iz vasi na drugi strani. Četi sta v strelcih hiteli za njimi, a so izginili, kakor bi se bili udrli v zemljo. Saj ni čudno, ko pa je bila taka megla, da bi jo lahko rezal. Nenadoma pa so spet udarili v hrbet, na kar so jih partizani gonili nazaj proti Kompoljam.²⁰

Prva skrb belih izdajalcev je bila, kako bi o prihodu partizanov v Kompolje najhitreje obvestili Italijane v Vidmu-Dobropolju. To nalogu sta prevzela 70-letni tesar Jože Strnad-Šuštarjev oče in mlajši belogardist Alojz Žnidaršič. Slednji ni imel veliko sreče, ker je naletel na zasedo Domnove čete, ki ga je ranila. S tem se je njegovo poslanstvo končano. Toda stari in zagrizeni klerikalec Jože Strnad se je po megli izmuznil mimo zased in v rekordnem času pritekel v Videm po pomoč. Italijani z belimi podrepniki so se brž odpravili na pot. .

V zasedo pri Logu je s konjsko vprego pridirjal Štihov hlapec Tone Strah, ki je šel po apno. Zaseda Domnove čete ga je ustavljala, a zaradi ropota klicev ni slišal. Partizani so streljali nanj s puškomitraljezom. Tako se je zgodila še ena nesreča. Oba, on in njegov enajstletni sin Stanko, sta bila hudo ranjena. Tone Strah je 20. septembra zaradi ran umrl, sin Stanko pa je ostal ohromljen do smrti.²¹

Anton Zupan-Jaka iz Studenčič pri Lescah (levo) je bil smrtno zadet od rafala, Danijel Goršič z Mlake pri Kočevju (desno) pa je umrl med prenosom .

Fašisti z Vidma so hiteli na pomoč od Bruhanje vasi čez Resnice. S pomočjo izdajalskega starca so zasedo 3. čete 2. bataljona obšli po levi strani, ena kolona pa je šla tudi po desni. Kar nenadoma so se prikazali iz megle. Borcem 3. bataljona so se približali na razdaljo petindvajsetih metrov. Zdaj ni bilo nobene izbire več. Treba se je bilo jadrno umakniti v gozd čez Rmanov Ukovec proti Tisovcu. S tem pa je odpadel tudi miting v Strugah Pri cerkvi.

Narava partizanom ni bila naklonjena. Za umikajočimi se je po močni rosi na otavi poznala razločna sled. Skupaj z Italijani so kompoljski belogardisti partizane zasledovali in jih dohiteli med počitkom pri Tisovcu. V zaščitnici je bil vodnik Jože Lepin-Ris. Ta je sovražnike pustil čisto blizu, nato pa po vsiljivcih usekal z rafali iz zbrojevke. Pomagala sta mu še dva puškomitraljezca. Ris je povedal, da se je ob zadetkih razločno slišal zven čelad, česar človek ne bi verjel. Tako so bele in Italijane pognali nazaj v dolino. Vendar je bila brigada na glavnina tedaj že tako zbegana, da se je začel splošen beg. Brigada je tekla čez Gozdarja in Hribko proti Kuka vasi.

Ris je s svojimi borci nenadoma ostal sam. Na kraju, kjer se je drževal štab, je ostalo precej nahrbtnikov, dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, ki je pohod v Struško dolino vojaško vodil, pa je pozabil celo karto specialko. Trije mitraljezci in njihovi pomočniki so vse pobrali, nato pa neovirano nadaljevali pot, toda glavnino so dohiteli

še le naslednje jutro v Kuka vasi. Tam so bili trije mitraljezci razoroženi, kakor da so kaj zagrešili. . .

Da je poveljevanje odpovedalo na vsej črti, pričajo tudi prigode iz zased, ki jih ni nihče odpoklical, kar je bilo proti vsem pravilom. Ker se je streljanje v Kompoljah stišalo in se od tam nekam čudno oddaljevalo, je šel Jože Pečnikar-Lev gledat za zvezo s sosednjo četo. Toda tam je zašel med ljudi s klobuki, modrimi predpasniki in puškami, ki so ga hoteli ujeti. Pravi, da nikoli v življenju ni tako bežal kakor takrat. V podobni kaši sta se znašla borca Dušan Kregar in Boris Uzar, ki ju je vodnik Jože Glavan-Cveto poslal enega za drugim proti Kompoljam, da ugotovita, kaj je na stvari, ker je čas za izvedbo akcije že davno minil. Njune vrnitvi ni dočakal. Borci Domnove čete in njegovega voda so se morali umakniti z veliko zamudo po lastni uvidevnosti. Samo megli so se mogli zahvaliti, da so se izvlekli mimo italijanskih kolon. Toda ne vsi. Dušan Kregar, Boris Uzar in Milan Zupančič, doma iz Dobrove pri Dobrniču, so zašli. Dne 19. septembra okoli poldne so šli vprašat za novice in hrano v vas Rapljevo. Domačin jih je zvabil v hišo in tam so vse tri ujeli že čez nekaj trenutkov. . *P*

To pa še ni bilo vse zlo, ki je ob pohodu h Kompoljam doletelo Tomšičevo brigado. Pratež, ki so ga pustili v Kuka vasi, ni bil zadosti zavarovan. Zato so doživeli presenečenje tudi tam.

Dr. Stanko Pirc-Lojze, Slavko Rode-Nande in Marija Cigale-Sonja so šli kopat krompir k Polomu. Nabrali so ga polno vrečo in jo z opasačema pripeli na drog. Nosila sta jo dr. Lojze in Nande, Sonja pa je šla kakih 30 metrov pred njima in nosila Nandetovo puško. Šli so po žlebastem polju, ki ga z zahodne strani omejuje poraščen greben s kotama 628 in 481, z vzhodne pa manj poraščen greben s koto 561. Na škarpi, jugozahodno od središča Kuke vasi, kjer je bilo vilasto križišče, so jih pričakali Italijani, kakih 30 po številu. Z razdalje manj kot 50 metrov so streljali na Sonjo in jo zadeli v ključnico. Dr. Lojze in Nande sta vrečo odvrгла in zbežala na pobočje kote 628, hudo ranjena Sonja pa je Nandetovo puško na begu izgubila.

Drugi izgub v Kuka vasi 18. septembra 1942 ni bilo. Pratežniki, ki so imeli kuhinjo v neki globači, so Lahe pravočasno opazili in se spretno potuhnili. Sovražnikov je bilo približno petdeset z nekaj mulami in so si v Kuka vasi privoščili celo malico, po spopadu pa so se naglo umaknili. Toda nesreča je bila v tem, da enote po vrnitvi iz Kompolj niso dobile nobene hrane.²³

Pohod v Struško dolino je Tomšičevo brigado stal tri mrtve, tri ujetе in štiri ranjene, vrh tega pa še tudi štiri izgubljene puške. Pač krepko plačilo za poveljniško naivnost in upravičen vzrok za nezadovoljstvo med borci, ki niso mogli razumeti, da je morala brigada bežati pred dvajsetimi belogardisti. . .

Brigadna preureditev na Ovčjaku

Razlogov za preureditev Tomšičeve brigade je bilo več in so se kazali že dalj časa. Prvi razlog je bil ta, da sta bila dva od njenih štirih bataljonov ustanovljena po brigadni razdelitvi in da se bataljoni še sploh niso sešli na enem kraju. Drugi razlog je bila roška ofenziva, ki je 3. udarni bataljon (Jankov) tako prizadela, da ga pravzaprav ni bilo več. Tretji in najpomembnejši razlog pa so bile potrebe po spremembah v poveljniški sestavi.

Beblerjev štab, ki je razmere v Tomšičevi brigadi še najboljše poznal, je glavnemu poveljstvu na čelu z Borisom Kidričem-Petrom Kalanom in Ivanom Mačkom-Jernejem Posavcem že 8. septembra 1942 predlagal, da bi »vojaško popolnoma nezadovoljivo vodstvo brigade Toneta Tomšiča okrepili s tovarišem Janezom Hlebšem-Čirom Zaslavcem, politično delo v brigadi pa z Dušanom Pirjevcem-Ahacem«. Ta predlog se je ujema z dnevnim poveljem glavnega poveljstva, ki je izšlo 1. septembra 1942 in ki je v prvih dveh točkah določalo:

»1. Komandirji, komandanti, polit, komisarji, ki so se pokazali v teku ofenzive kot nesposobni ali nevredni svojega odgovornega položaja, bodo odstavljeni.

2. Borce, ki so se izkazali v teku zadnje ofenzive, je treba ustreznoje njihovi sposobnosti dvigniti na odgovorne komandirske, komandantske in politkomisarske položaje, ne glede na to, ali so jih do sedaj zavzemali ali ne.«²⁴

To so bile odločne, kidričevske in izrednim razmeram ustrezajoče besede, ki so jih odobraval vsi partizani, saj so samo v taki politiki kadrovanja videli poročilo, da bo slovenska partizanska vojska premagala vsakršne težave, naj so takega ali drugačnega izvora.

Potrebo po spremembah v poveljniški sestavi je začutil tudi sam brigadni štab, ki je 9. septembra 1942 predlagal glavnemu poveljstvu tako sestavo bataljonskih štabov, kot je bila pozneje potrjena z eno samo izjemo.

Štab 1. bataljona: komandant Stane Bizjak-Kosta Dobravec, politična komisarka Mica Šlandrova, namestnik političnega komisarja Alojz Založnik-Nikola.

Štab 2. bataljona: komandant Martin Kos-Martinov, politični komisar Josip Zornada-Frenk, namestnik političnega komisarja Franc Tavčar-Rok.

Štab 3. bataljona: komandant Janez Majnik-Džems, politični komisar Vasja Kogej, namestnik političnega komisarja dr. Milan Dolenc-Milan Medved.

Prosil je tudi, da bi brigadnemu štabu dodelili za brigadnega obveščevalca Ivana Mavroviča-Ivanova.

Preureditev Tomšičeve brigade bi morala biti opravljena že na Komolcu 16. septembra 1942, še pred pohodom v Struško dolino, vendar je odpadla, ker se 1. bataljon še ni pridružil brigadi. Pač pa je tega dne izšla naredba glavnega poveljstva, ki je v štabu Tomšičeve uvedla naslednje spremembe in dopolnitve: za novega komandanta je bil imenovan Janez Hlebš-Čiro Zasavec, dotedanji komandant 5. grupe odredov, za namestnika komandanta Ivan Jakič-Jerin, dotedanji komandant brigade, za političnega komisarja Niko Šilih-Boris Nikič, dotedanji vršilec iste dolžnosti, za namestnika političnega komisarja Ladislav Babič-Lado Dolenc, dotedanji sekretar SKOJ brigade, za šefa agitpropa Oskar Šavli-Silvo Marjanovič, za obveščevalca Ivan Mavrovič-Ivanov,* za intendanta Stane Škrabar-Braškar in za brigadnega zdravnika dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac.²⁵

Kot vidimo, glavno poveljstvo ni ukrepalo tako korenito, kot je napovedovalo v prvi točki že omenjenega dnevnega povelja. Predlog Beblerjevega štaba ni upoštevalo v celoti, poveljniška vprašanja pa je rešilo samo na pol. Prejšnjega komandanta je postavilo v neroden položaj, novemu pa je tak položaj obetal, da bo dobival polena pod noge. Glede Dušana Pirjevca-Ahaca je imelo svoje načrte, ker ga je predvidelo za odhod na Primorsko, zato mu v tej zvezi ni kaj očitati.

Prvi udarni bataljon skupaj z Efenkovo četo se je brigadni glavni pridružil 18. septembra pozno zvečer, in sicer blizu Belega kamna. Pa se je takoj obrnil v tisto smer, od koder je prišel (Glej skico št. 13 na strani 414!). Namreč glavno poveljstvo s Kidričem in Mačkom na čelu je že 17. septembra ukazalo, naj brigada po končani akciji v Struški dolini odide na območje Belokranjskega odreda, kjer bo njen štab, ki mora vzdrževati zvezo s štabom Cankarjeve brigade, dobil nadaljnja navodila.

Iz Novega Loga sta 1. in 2. bataljon potovala čez Stari Log, nad njim počivala do jutra, zjutraj pa sta se napotila do vasi Kunč, kjer je bilo skromno kosilo. Ob sedemnajsti uri sta bataljona prispela na Podstenice in tamkaj prespala v gozdu, od tod pa sta 20. septembra zjutraj odšla na Rampoho, kjer sta ostala tri dni. Tretji bataljon je v Novem Logu ostal še čez dan 19. septembra, nato pa je odšel čez Stari

* Ivan Mavrovič-Ivanov in Marjan Seliškar-Črt sta bila v začetku avgusta 1942 poklicana h glavnemu poveljstvu v Stari Log. Tam sta čakala na Dušana Kraigherja-Juga, ki je bil določen za njunega predstojnika. Vsi trije so bili predvideni za osrednje vodstvo kontra-obveščevalne službe — KOS. S tem pa ni bilo nič, ker je načrte glavnega poveljstva prekrizala roška ofenziva. Ker je bil Ivan Mavrovič-Ivanov še zmeraj pri roki, ga je Ivan Maček-Matija napotil v Tomšičevo brigado za brigadnega obveščevalca, obenem pa mu je dal tudi napotke za snovanje kontra-obveščevalnega omrežja (Pismo Ivana Mavroviča-Ivanova z dne 26. junija 1983).

Ena redkih skupinskih fotografij iz jesenskih dni leta 1942. Na njej so: Janez Hlebš-Ciro Zasavec (levo), novi brigadni komandant, Niko Šilih-Boris Nikič (v sredi), brigadni politični komisar, in Martin Kos-Martinov (desno), komandant 2. bataljona

Log in Cesto proti Žagi Rog, 20. septembra 1942 pa je nadaljeval pot po gozdni železnici proti Golobinjeku, kjer je oddal ranjence, in končno prišel v Reso in Ribnik, kjer so borci počivali en dan. Od tod je moral naprej kljub dežju 22. septembra. V vasico Ovčjak nad Mavrle-
nom je prišel šele dopoldne 23. septembra. Istega dne sta tjakaj pripešala še prva dva bataljona z brigadnim štabom, ki sta z Rampohe potovala čez Komarno vas, Skrilje in Planino nad Semičem.²⁶

Borci so bili še vedno zelo utrujeni. Kazale so se tudi posledice dolgotrajnega stradeža, zato so bile čete krvavo potrebne počitka. Razen tistih, ki so odšle v dolino, so ga bile zares deležne. V štabih so pripravljali preureditev, po vseh enotah so bili sestanki birojev in celic KPS.

*Ladislav Babič-Lado Dolenc (levo), novi namestnik političnega komisarja, in
Ivan Mavrovič-Ivanov (desno), novi brigadni obveščevalec*

Posebna potreba po preureditvi se je kazala v 3. bataljonu, ki je imel štiri čete še pred pohodom v Kompolje. Bataljonski biro KPS je že 19. septembra sklenil, naj se 4. četa razpusti, borci pa porazdele po prvih treh četah, toda na Ovčjak je prišla še ena — Efenkova četa. Tudi 1. bataljon je takrat imel štiri čete. Vse to je bilo treba uskladiti z naredbo glavnega poveljstva, ki je za naprej določala, da ima brigada tri bataljone, bataljon pa tri čete po 40 mož. Vsa brigada s poveljniško sestavo vred po novem ni smela šteti več kot 380 partizanov.²⁷

Zbor vseh enot 1. SPUB Toneta Tomšiča na Ovčjaku je bil v četrtek, 24. septembra 1942, takoj po obedu. Partizani so morali poslušati branje ukazov o imenovanjih novih komandantov, političnih komisarjev, komandirjev, vodnikov in politdelegatov, pa tudi o razvrstitvah borcev tistih čet, ki so bile razpuščene. V tem smislu je največje spremembe doživel 3. udarni bataljon. Rafove čete ni bilo več. En njen del je odšel v sestavo 1. bataljona, vod Rudija Malešiča-Čaruge, v katerem je bil tudi Ivan Ružič, pa celo v Cankarjevo brigado. Borci Jankove čete in Risovega voda so večinoma prešli v sestavo 2. čete 3. bataljona. Nasploh se je veliko borcev, zlasti Belokranjcev priglasilo za Cankarjevo brigado.

Poglavitni spremembi sta bili v tem, da brigada ni imela več štirih bataljonov in da ni bilo več namestnikov bataljonskih komandantov.

Dr. Marjan Morelj (levo) in dr. Stanko Pirc-Lojze (desno), ki sta bila v študentskih letih neločljiva prijatelja, sta postala bataljonska zdravnika v Tomšičevi brigadi

Poslej je za nekaj časa obveljalo pravilo, da je bil vsakični komandir 1. čete obenem tudi namestnik bataljonskega komandanta.

Bataljonski štabi so ostali taki, kot jih je brigadni štab predlagal 9. septembra, le v štabu 1. bataljona je bil za namestnika političnega komisarja imenovan Stane Bajuk, ki je imel partizanski imeni Jure in Milko. Zdravnika sta ostala v brigadi poslej le še dva: dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac in dr. Stanko Pirc-Lojze, medtem ko je bil dr. Marjan Morelj-Marjan Jesenovec določen v Gubčevo brigado, čeprav je začasno še ostal pri 1. udarnem bataljonu Tomšičeve brigade.

Od prejšnjih poveljniških kadrov je ob preureditvi na Ovčjaku najbolj nazadoval Alojz Založnik-Nikola, ki je dotlej opravljal dolžnost namestnika brigadnega komandanta. Dobil ni niti položaja namestnika bataljonskega političnega komisarja, temveč so ga naredili za komandirja štabne patrulje, čeprav ni bil vojaško nič bolj nesposoben od tistih, ki so bili zares krivi skoraj za vse brigadne neuspehe. Nikola sta pokopali odkrita proletarska beseda in nasprotovanje nasilju nad borci. Tudi za Antona Marincija-Janka, dotedanjega bataljonskega komandanta s Ceste, se niso veliko zmenili, čeprav je med roško ofenzivo počel naravnost neverjetna junaštva in rešil marsikaj. Komaj kaj bolje se je godilo Ludviku Prazniku-Sulju, ki je bil od

12. avgusta komandant 2. udarnega bataljona, in komandirju Rafaelu Skriju-Rafu, ki je s svojo četo med reševalnim pohodom na Rog dose-

gel najpomembnejše uspehe. Tudi onadva sta zakrivila predvsem to, da sta nasprotovala trdi roki. Sulja so premestili v 1. bataljon za komandirja 3. čete. No, imel je vsaj dobrega političnega komisarja, Lojzeta Hermana-Dušana. Najslabše se je godilo Rafaelu Škrlju-Rafu, ki je postal vodnik voda v 1. bataljonu, kmalu za tem pa so ga začeli uporabljati le še za popravila pušk.

Sicer pa v 1. in 2. bataljonu ni bilo veliko sprememb. Za komandirja 2. čete 1. bataljona je bil na novo imenovan Franc Bobnar-Gedžo, komandir 1. čete pa je ostal Albin Dolščak, politična komisarja njunih čet sta bila Rado Čenčič-Mitja in Zvone Slak-Tilen. V 2. bataljonu sta zanesljivo znana komandir 2. čete Franc Bernat-Čakla in komandir 3. čete Jože Zemljak-Domen. Politični komisar 2. čete je bil Nande Sedej. Zelo natančna poveljniška sestava pa je znana za 3. bataljon. Novi komandir 1. čete je postal Rudi Vidergar-Brane, politični komisar Vilko Kos-Zoran, komandir 2. čete je postal Jože Podržaj-Šimen, politični komisar Marjan Grilc-Igor, komandir 3. čete pa Ivan Kovačič-Efenka in politični komisar te čete Lojze Terčič. Brez čet sta poleg Rafaela Škrlja-Rafa ostala komandirja Vladimir Kogoj-Lado in Jože Preželj-Djuro.²⁸

Slovesnemu trenutku primerna boljša jed se je tomšičevcem obetala šele dan pozneje. Brž po končanem preurejanju je odšel v dolino 2. udarni bataljon, ki je imel nalogo v vaseh od Dragatuša proti Vinici prirediti več mitingov in zbrati nekaj hrane.²⁹

Preureditev Tomšičeve brigade na Ovčjaku ni imela globljega pomena za razvoj brigadne udarnosti. Organizacija KPS in SKOJ v brigadi sta bili tedaj šele v razrastu, zato nista mogli odločilno poseči na področje kadrovanja. Edino, kar se o tej preureditvi lahko reče, je, da je postavila zares sposobna četna poveljstva, vendar s to pripombo, da je Tomšičeva brigada že tedaj imela dobrih četnih komandirjev na pretek. Prav ti so brigadi kmalu izbojevali tudi prvo veliko zmago...

Bojno sodelovanje s 4. kordunsko brigado

Italijani so 12. septembra 1942 začeli šesto fazo svoje velike ofenzive, ki je poleg Polhograjskih Dolomitov zajela tudi prostor med rekama Mirno in Krko do razmejitvene črte. Zaradi tega so na zaporno črto vzdolž Krke razvrstili močne sile. Ker je 14. septembra sledil ustaški napad na bolnišnico Krškega odreda v vasi Proseka in ker so žumberški partizani zapazili neke italijanske premike pri Vivodini in Sošicah, so na skupnem sestanku štabov 4. kordunske brigade in Krškega odreda prišli do prepričanja, da se je začela italijanska ofenziva na Gorjance. Zato je skupni operativni štab sklenil, da se partizanske enote obeh narodnosti skupaj z bolnišnicami umaknejo z Gorjan-

cev na zahod Bele krajine. Umik se je začel 16. septembra, do štaba **Belokranjskega** odreda, ki je bil v vasi Skrilje pri Kleču, pa je 4. kordunska brigada prišla 19. septembra 1942.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet na čelu s Kidričem je bilo o prihodu Korduncev nemudoma seznanjeno. Le-to je načrtovalo širokopotezen napad na 'legijo smrti' pod Gorjanci. Zato je Tomšičevo in nastajajočo Cankarjevo brigado že 17. septembra nujno napotilo na vzhodne obronke roškega pogorja, z vestjo o bivanju 4. kordunske brigade na območju Belokranjskega odreda pa se je nadejalo tudi, da bo k temu napadu pritegnilo še bojovite hrvaške partizane. Toda v štabu te brigade niso hoteli o tem nič slišati. Izgovarjali so se na preutrujenost borcev in na pomanjkanje streliva,³⁰ v resnici pa so se bali, da brigada ne bi prišla v klešče domnevne italijanske ofenzive na Gorjance. Vojaško vodstvo te bratske partizanske enote si je hotelo zagotoviti vso svobodo manevra in ohraniti pobudo na svoji strani, zato je bilo njegovo stališče popolnoma pravilno, navzlic mali zmoti glede Gorjancev. Dogodki so to kmalu potrdili.

Za navzočnost 4. kordunske brigade na vzhodnih obronkih Roga so v štabu Tomšičeve brigade izvedeli že 20. septembra, takoj po prihodu na Rampoho. S pomočjo štaba Belokranjskega odreda so s štabom bratske brigade navezali potrebne stike in se začeli dogovarjati za skupne bojne nastope. Kordunci so za tako sodelovanje pokazali veliko zanimanje. Kako tudi ne, ko pa so potrebovali slovenske partizane, da bi se lahko bolje znašli na neznanem zemljišču.

Štab 4. kordunske brigade se je odločil, da bo sovražnika udaril naravnost v glavo. Že v noči na 21. september 1942 je 2. bataljon napadel italijansko posadko v rudniku Kanižarica, ki je štela 50 vojakov, vendar je napad uspel le delno. Za noč na 22. september pa je ta štab načrtoval napad na Griček nad Črnomljem, kjer so Italijani imeli topovske položaje, in za napad na vojaške barake na Majerju. Belokranjski odred je dal domače partizane za vodnike, od Tomšičeve brigade se je Korduncem zanesljivo pridružila 1. četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Albin Dolščak, verjetno pa ves bataljon. Poleg tega pa kaže, da so šli v napad tudi precejšnji deli 3. bataljona pod vodstvom Rudija Vidergarja-Braneta.

Napad na Griček, ki je imel za cilj osvojitve topov, je spodletel, ker se je enemu izmed partizanov prezgodaj sprožila puška in Italijane opozorila na nevarnost. Napadalce so pričakali budni in pripravljeni. Kordunci so imeli tri mrtve in 17 laže ranjenih, ob tretji uri in petintrideset minut pa je bilo treba dati povelje za umik.³¹

Na umiku se je 1. četa 1. bataljona Tomšičeve brigade pridružila 1. in 3. bataljonu 4. kordunske brigade. Šli so po gozdu od Črnomlja mimo Čudnega sela in Butoraja čez most na Lahinji in dalje proti Tanči gori. Borci 1. bataljona 4. kordunske brigade so 22. septembra

ob pol devetih zapazili italijansko avtomobilsko kolono, ki je vozila iz Črnomlja proti Vinici. V njej so bili štirje oklepni in dva navadna tovornjaka ter en ambulantni avto. Borci čelnega bataljona Korduncev in 1. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade so na vso ihto stekli proti Tanči gori, da bi se dokopali ugodnih položajev pod vasjo Tanča gora, od koder so imeli cesto med Kvasico in Dragatušem kakor na dlani.

Ta nemogoča dirka se je bogato splačala. Kordunci in 1. četa 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki ji je poveljeval Albin Dolščak, so italijansko kolono prestregli in dvajset minut pred deveto udarili po njej, jo prikovali na neugodnem zemljišču in hitro obkolili. Po dveh zaporednih juriših so bili sovražniki popolnoma potolčeni. Puškomitraljezci in strelci Dolščakove čete so streljali tako natančno, da so Italijani padali kot snopi.

Albinova četa je napadala na levem krilu. Bila je od Kvasice proti gozdu in najbliže Črnomlju, nihče pa ni vedel, da je v gozdu med Kanizarico in Kvasico glavnina minometne čete 23. italijanskega pehotnega polka Como. Poleg te čete je okoli poldneva potolčeni avtokoloni priskočilo na pomoč še 80 na hitro zbranih italijanskih vojakov iz Črnomlja. Ti so prišli 1. četi 1. bataljona Tomšičeve brigade za hrbet (Glej skico št. 14 na strani 415!).

V ostrem spopadu iz bližine je padel partizan Niko Slovinc-Kosta, puškomitraljezec Alojz Kovačič-Lipe in njegov pomočnik pa sta bila ranjena. En vod Albinove čete je bil tu deloma razbit. Nekaj borcev se je izgubilo, med njimi tudi Alojz Kovačič-Lipe in njegov pomočnik, ki sta brigado dolgo zaman iskala.*

S pomočjo Korduncev se je Albinova četa Italijanov hitro otresla in se uredila, nato pa sodelovala še v drugem delu zmagovite bitke. Potolčeni italijanski koloni je prišlo na pomoč še 50 italijanskih vojakov z Vinice. Te je iz zasede napadel 2. bataljon 4. kordunske brigade in jih s prispelimi okrepitevami popolnoma porazil, Italijane deloma pobil, 18 pa jih je zajel. Boji so trajali do devetnajstih.

V bitki pri Kvasici so Italijani doživeli enega najhujših porazov na slovenskih tleh. Po lastnem priznanju so izgubili 5 oficirjev ter 109 podoficirjev in vojakov. Uničenih je bilo sedem motornih vozil, zaplenjeno pa: štirje težki mitraljezi, en lahki letalski mitraljez, trije puškomitraljezi, en lahki minomet z 19 minami, tri brzostrelke, 89 pušk, 35 pištol, 52 ročnih bomb, veliko streliva, en teodolit, dve motorni kolesi in več tovornih živali. Od tega plena je slovenskim partizanom

* Na poti čez Kočevsko sta prispela v bližino Predstrug pri Vidmu-Dobrepolju, kjer so ju napadli belogardisti. Lipetov pomočnik je tedaj izginil, Alojz Kovačič-Lipe pa se je ranjen prebil na Mokre, kjer se je vključil v Šerčerjevo brigado (Alojz Kovačič-Lipe po beležki z dne 29. maja 1978).

Borec Niko Slovenec-Kosta iz Bežigrada (levo), kije padel 22. septembra 1942 v bitki pri Kvasici, in predvojni komunist Janez Nadu-Johan (desno), kije s Filipovim vodom prešel v 4. kordunsko brigado. Ustaši so ga pozneje ujeli in obesili v Mahničnem

ostalo 21 pušk in nekaj pištol, za Tomšičevo brigado pa tudi vemo, da je pri tej priložnosti dobila dve muli.³²

Partizanska zmaga pri Kvasici je Italijane hudo prizadela, na daleč odjeknila in tudi veliko pripomogla k premagovanju posledic roške ofenzive, vendar pa javnosti in zgodovinarjem doslej ni bilo znano, da se je te bitke poleg 4. kordunske brigade udeležila tudi ena četa Tomšičeve brigade.

Med partizani je zavladalo veliko navdušenje. Tomšičevci so kordunske mladince, ki so po bitki počivali v Bistrici in na Toplem vrhu nad Mavrlenom, iskreno občudovali. Spoznali so, kaj vse se da narediti, če ima brigada sposobne poveljnike. Med ogledovanjem plena in ujetnikov so bila tudi uradna srečanja. Posebno zanimiv je bil sestanek Nika Šiliha-Borisa Nikiča z namestnikom političnega komisarja 4. kordunske brigade, bili pa so tudi vojaški sestanki.

Po porazu pri Kvasici je med Italijani zavladal preplah. To je kazalo izkoristiti. Ker so obveščevalci 4. kordunske brigade od zajetih italijanskih vojakov dobili zanimive podatke, je Kordunce zamikala predvsem sovražnikova posadka na Vinici, vendar je bilo treba pred napadom opraviti še poveljniški ogled. V družbi s tremi komandanti

4. NOB kordunske je šel Vinico ogledovat tudi komandant 1. bataljona Tomšičeve brigade Stane Bizjak-Kosta Dobravec. To pomeni, da bi moral pri napadu na Vinico sodelovati tudi njegov bataljon. In res je Tomšičeva brigada za napad na Vinico prispevala posebno bojno skupino, okrepljeno četo, ki ji je poveljeval Anton Marincelj-Janko. V tej bojni skupini so bili borci iz 1. bataljona. Korduncem v predhodnico pa je bil dodeljen tudi okrepljeni Filipov vod iz 3. bataljona, ki je štel 30 mož s tremi puškomitraljezi. Napad na Vinico bi se moral začeti očitno v noči na 26. oktober 1942.

Četrta kordunska brigada je iz Bistrice in s Toplega vrha nad Marlenom odšla 25. septembra ob 14. uri in 30 minut. Enote so šle mimo Dragatuša, 4. kordunska brigada s Filipovim vodom na čelu je pot nadaljevala prek Gorenjega in Dolenjega Suhorja. Pot proti Vinici in Kolpi je prehodila že po temi, vendar so Italijani za partizanske priprave zvedeli in napadalce pričakali pripravljeni. Filipov vod s Kordunci je zašel v italijansko krožno zasedo. Bili so obkoljeni. Ni bilo druge pomoči, kakor prebiti se čez Kolpo na hrvaško stran. Prebredli so jo 26. septembra 1942 ob enih po polnoči pri Vukovcih, prišli v Zdi-hovo, nato pa odšli počivat v Ponikve.

Ker se je že čez tri dni na tem območju začela osma faza velike italijanske ofenzive, ni bilo priložnosti, da bi se Filipovi borci lahko vrnili v matično brigado. Ostali so v 4. kordunski brigadi ter se na Hrvaškem in v osrednji Bosni častno bojevali za skupno zmago in za novo Jugoslavijo.³³

Slabo vodeni boj na Planini nad Semičem

General Mario Robotti je doumel, da je njegova ofenziva postala jalovo delo. Partizanske čete so se iz obkolitvenih obročev spretno izmikale. Divizije in bojne skupine 11. armadnega zbora so že vse od 24. avgusta udarjale v prazno. Dosledno izvajanje bojnega načrta, ne oziraje se na manevre upornikov, ki mu je pri prvih treh ofenzivnih fazah prinašalo velike prednosti, se je sprevrglo v popolno nasprotje. Postalo je očitno, da bo treba boljše zasledovati gibanja partizanskih enot in ofenzivne operacije prilagajati njihovi razmestitvi. Kje so trenutno zbrane poglobitve uporniške sile, se je dalo sklepati po očiščevalnih pohodih Tomšičeve, Gubčeve in nastajajoče Cankarjeve brigade proti vaškim stražam v Suhi krajini, pa tudi po množičnem premiku partizanov z Gorjancev, ki Italijanom ni ostal prikrit. Ob upoštevanju zbranih podatkov se je Mario Robotti odločil, da bo v dneh od 23. do 26. septembra 1942 ponovil ofenzivo na levem bregu Krke in na

roškem pogorju, s tem nastopom pa je hotel prikriti tudi svoje name-re glede Gorjancev, ki so ga vseskozi najbolj mikali.

Sile, ki jih je imel na voljo, je razdelil na dva dela: en bataljon 105. legije črnih srajc in ves 52. polk divizije Cacciatori delle Alpi je določil za hajkanje predela med gornjo dolino Krke (od črte Zagradec-Žužemberk-Soteska) in med dolensko železnico (od črte Radohova vas-Trebnje-Novo mesto), en bataljon divizije Macerata, ves 51. polk divizije Cacciatori delle Alpi in mobilno skupino divizije Isonzo pa za hajkanje roškega pogorja. Nas zanimajo enote, ki so imele na- logo vnovič prečesati območje Kočevskega Roga.

Že omenjeni 51. polk bi moral prodirati od Starega Loga po črti Topla reber-Kočevski Rog-Koprivnik. Bataljon divizije Macerata bi moral hajkati s položajev vas Mala gora-Stari Log in očistiti prostor od vasi Kleče prek Trnovca in Rajhenava do Koprivnika. Mobilna skupina divizije Isonzo naj bi pritisnila v nasprotni smeri, in sicer s črte Vrčice-Planina-Koprivnik, čistiti pa bi morala prostor proti Žagi Rog, Podstenicam in Topli rebri.³⁴ Nesreča za to bojno skupino je bila, da se je znašla dokaj osamljena, vrh tega pa je za svojim hrbtom ime-la še glavnino močnih in bojevitih uporniških sil. Partizanom se je ponujala izredna priložnost za veliko zmago. . .

O prihodu Italijanov čez Vrčice na Kleč in Planino je 24. septem-bra popoldne najprej poročal Vlado Mišica-Miha, obveščevalec Belo-kranjskega odreda. Z Ovčjaka sta takoj pohitela proti Sredgori 2. in 3. bataljon Tomšičeve brigade. Od tam proti Planini nad Semičem so šle bojne patrulje, ki so potrdile italijansko navzočnost in ugotovile njihovo približno številčno moč. Bojna patrulja petih mož, ki jo je vo-dil puškomitraljezec Polde Marinšek-Mišo, je zabredla celo preglobo-ko v italijansko razvrstitev. Italijani so jo hitro začutili in obkolili. V neenakem boju sta dva borca padla, trije pa so se rešili, vendar so na-zaj grede v temi zašli in se izgubili.³⁵

Partizanski štabi na Ovčjaku so imeli dovolj podatkov o moči so-vražnika. Ker je bila blizu 4. kordunska brigada, je bilo razmerje sil ugodno, bojni duh pa na višku tudi pri slovenskih enotah. Koman-dant bratske brigade Nikola Vidovič je bil takoj na voljo, da s svojimi udarnimi bataljoni pomaga potolči Italijane. Sovražnike je hotel obiti in napasti iz vzhodne strani. Toda besedo je imel dr. Marjan Derma-stia-Urban Velikonja, komandant Cankarjeve brigade. Ta bi bil rad pridobil kar največ puškomitraljezov, ki jih je manjkalo zlasti v nje-nem belokranjskem bataljonu. Računal je, da bo plen iz bitke pri Kvasici lahko delil pol na pol. O tem pa Vidovič ni hotel nič slišati, re-koč, da zaplenjeno orožje pripada tistemu, ki ga vzame sovražniku, ne glede na ozemlje, kjer je bilo zaplenjeno. Zavoljo tega je bil Der-mastia užaljen pa je ponujeno pomoč domišljavo zavrnil, češ da bo z

Italijani že sam opravil in sam pobral tudi bojni plen. Taka napoved pa je bila zelo tvegana, zakaj orožje je bilo še v rokah Italijanov.

V operativnem štabu si dolgo niso bili na jasnem, kaj storiti in kje pričakati sovražnike. Najprej so načrtovali zasedo pri vasi Sredgora, potem pa je prevladalo mnenje, da je treba Italijane pričakati takoj pri izhodu s Planine. Dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja se je odločil za globinsko zasedo od Planine proti Sredgori, ker je pričakoval, da bodo Italijani prodirali v tej smeri. Za to nalogo je izbral štiri partizanske bataljone. Prvi bataljon Tomšičeve brigade je ukazal razvrstiti v zasedo od Koprivnika proti Sredgori, da bi udarnim enotam zavaroval hrbet. Za napad iz zasede je izbral tri bataljone: belokranjski bataljon Cankarjeve brigade je velel razvrstiti po pobočju in robu gozda pod Mirno goro od kote 1013 proti koti 838, zahodno od tu Antetov bataljon Cankarjeve brigade, 3. bataljon Tomšičeve, ki mu je izjemoma — namesto ranjenega Janeza Majnika-Džemsa — poveljeval Drago Jerman-Drago Mateša, pa po venčku hribčkov in robu gozda od kote 760 proti Zajčjemu hribu (kota 690).

Čete 3. bataljona Tomšičeve so bile razvrščene takole: Položaje na skrajnem desnem krilu je zasedla 2. četa, ki ji je poveljeval Jože Podržaj-Šimen. Razvita je bila na majhnem poraščenem grebenčku in ob robu njiv Peglein. Od tod do cerkvenega zvonika je bilo največ 300 metrov, v vzhodni smeri do Zajčjega hriba (kota 690) pa največ 200 metrov. V sredi in ob robu njiv Bocknakel, ki so bile zasajene s koruzo, je bila razvrščena 1. četa pod poveljstvom Rudija Vidergarja-Braneta, od nje zahodno do kote 760 pa je bila 3. četa, ki ji je poveljeval Ivan Kovačič-Efenka. Položaji 3. bataljona Tomšičeve so bili višinsko na isti ali nižji ravni od italijanskih, obdani z jasami in goličavami, zato niso omogočali uspešnega manevra. Načrt je bil tak, da po Italijanih najprej udarita Antetov bataljon nastajajoče Cankarjeve brigade in Efenkova četa, in sicer šele takrat, ko dospejo do kote 760, druge enote bi morale z ognjem počakati (Glej skico št. 15 na str. 416!).³⁶

Italijani so prespali na Planini pri cerkvi in vzhodno od nje. Čez noč so zasedli in utrdili griček Klečki hrib in pobočje proti Skriljam, ki mu pravijo Škriljski hrib. Tako so se dobro in na široko zavarovali. Zjutraj so zasede samo delno potegnili. S Planine so nameravali iti v vas Ponikve in ne proti Sredgori. Ko je to postalo očitno, ni bilo na partizanski strani nikogar, ki bi ukazal naglo preureditev partizanskih sil s hitrim obhodom čez greben Mirne gore. Dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, ki se je sicer odlikoval z dobrimi bojnimi zamislimi, je znal poveljevati le od daleč, to pa je bilo krivo, da boj pri Planini ni potekal po volji partizanov in da ni mogel biti popolnoma uspešen.

Namesto po cesti proti Sredgori so šli Italijani mimo Dacarjeve hiše, da bi zavili na pot, ki vodi na Ponikve čez sedlo med vrhovoma Skalne gorice (kota 923) in Mirna gora (kota 1048). Dobrih sto metrov od hiše na Dacarjevem vrtu so ob šestih zjutraj trčili na položaje belokranjskega bataljona nastajajoče Cankarjeve brigade. Puškomitraljezec Štrukelj je po njih užgal tako od blizu, da so ga poškropili drobci možganov zadetih laških vojakov. Terezija Žnidaršič je tam preštelala štiri mrtve Italijane in 12 ranjenih.*

Hip pozneje so po nabiti italijanski koloni, ki se je iz požgane vasi šele razvijala, udarili tudi puškomitraljezi 2. čete 3. bataljona Tomšičeve brigade. Puškomitraljezec Jože Lepin-Ris je streljal na Italijane kar kleče in brez zaklona. Jože Podržaj-Šimen ga je vlekel nazaj za ovratnik, rekoč, naj si izbere zaklon. Italijani so hoteli priti v cerkveni zvonik, Ris pa jim je to z ognjem preprečeval. Na pratež, na italijanske kuharje in mule je streljal puškomitraljezec Anton Dremelj-Ante. Pobil je vse mule in več vojakov. Viktor Cvelbar-Stane pa je med obstreljevanjem Italijanov trikrat zamenjal položaj za puškomitraljez. Glavni boj je bil na desnem krilu. Tam so Italijani tudi kričali. Stekli so v vas in se skrivali za zidovi, nekaj pa se jih je pognalo v neko dolino proti Mavrlenu in tam, na tisti poti, jih je padlo precej.

Prva skrb presenečenih Italijanov je bila, da zavzamejo opuščene nočne položaje na Klečkem, Zajčjem in Škriljskem hribu. Tam so postavili težke mitraljeze in minomete v že zgrajene bunkerje. Druga skrb je bila, kako priti v zvonik, in tretja, kako hitro postaviti gorski top ter ga pripraviti za neposredno obstreljevanje uporniških položajev. To se jim je kar hitro posrečilo. Prav kmalu so po partizanskih položajih začele udarjati mine in granate.³⁷

Najhuje je Italijane motilo streljanje Šimnove čete, ki jim je bila najbližja in ki je obvladala vso požgano vas Planino. Zato so minomete in gorski top najprej namerili proti njej, obenem pa so vanjo bočno nažigali z mitraljezi s položajev na Zajčjem hribu in od tam grozili z naskokom v hrbet. Naleti min so bili že v drugi salvi tako natančni, da sta bila ranjena dva partizana. Bataljonski zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze, ki je bil v bližini, se je do ranjencev hitro priplazil po vseh vojaških predpisih in jima dal prvo pomoč. Toda mine so padale še kar naprej. Jože Podržaj-Šimen je moral dati povelje, da se četa umakne za sto metrov in se tako bolje zavaruje pred naleti min.

Italijani so si medtem poiskali dobra kritja. Sem in tja so tipali, kako bi prišli do svojih padlih in ranjenih, da bi jih spravili na varno.

* Za druge italijanske izgube Terezija Žnidaršič ne ve, ker se ni oddaljevala od hiše. Vsega tega se dobro spominja, ker je prav tistega dne imela rojstni dan in je mislila, da bo doživela svoj konec (Zapisnik o ogledu z dne 18. oktobra 1977).

Puškomitraljezci in strelci so poslej lahko nažigali samo še na posamične Italijane. Toda taki, navidez nespametni poizkusi sovražnikov so imeli tudi namen, ugotoviti razmestitev partizanskih puškomitraljezov, ki so jih potem obdelovali z minometi, kalibra 81 milimetrov. Položajni boj partizanom ni mogel prinese nobene prednosti. Nepotrebnih žrtev bi jih rešil lahko samo juriš iz kake nove smeri, tega pa ni bilo. Antetov bataljon Cankarjeve brigade je sicer že kmalu po šesti uri pohitel naokrog, da bi z južne strani zavzel Konjski hrib in od tam udaril v sovražnikovo osrčje, toda v obhod je šel po daljši poti in v prevelikem loku, zato je prišel prepozno.

Pač pa se je nekaj podobnega posrečilo Italijanom. Povzpeli so se k cerkvi Sv. Frančiška (kota 1013) in od tam jurišali cankarjevcem v bok. Ob tisti priložnosti je padel partizan Franc Kompare, čevljar iz Metlike. Komandant bataljona Ivan Pezdirc-Slavo je bil prepričan, da ga Italijani obkoljujejo, zato je okoli poldne ukazal umik. Tomšičevci za ta ukaz niso slišali in so še naprej ostali na položajih, toda poslej je bil ves italijanski ogenj namenjen samo njim.³⁸

Popoldne so Italijani skušali položaje 3. bataljona Tomšičeve brigade dvakrat celo naskočiti, pa so bili vsakič odbiti. Več sreče so imeli

Med bojem na Planini nad Semičem sta bila od mine smrtno zadeta vodnik Mirko Kofalt (levo) in puškomitraljezec Vlado Centa-Hinko (desno), oba Belokranjca

V bitki pri Kvasici je bil ranjen puškomitraljezec Alojz Kovačič-Lipe, ki se je pozneje bojeval v Serčerjevi brigadi, med bojem na Planini pa še Lojze Zakrajšek-Sašo (desno), ki je po okrevanju partizanal na Hrvaškem

z minometi. Tolkli so po bataljonski strelski črti. Najprej so mine letele predaleč, nato so padale nekaj metrov pred partizanska mitralješka in strelska gnezda, v tretje pa so zadevali v polno. Ena izmed njih je priletela vodniku Mirku Kofaltu med noge in ga hudo razmesarila, ubila puško mitraljezca Vlada Cento-Hinka in popolnoma uničila puškomitraljez 'šoš', več drugih borcev pa ranila. Od te in drugih min so bili ranjeni še: namestnik komandirja Lojze Zakrajšek-Sašo v vrat in roko, Zvonko Hanzelj v glavo, Franc Boštjančič-Slavc hudo v oko in roko, puškomitraljezec Viktor Cvelbar-Stane v gleženj, Matija Cvetan v kazalec leve roke in še dva neznana borca, Janez Šušteršič-Žan in Justin Vidmar pa sta imela nahrbtnike čisto razcefrane ter v odejah polno drobcev in krogel.

Dopoldne in popoldne so partizanske položaje preletavali italijanski bombniki. Svoje tovore so stresali po vrtačah in globačah. Čeprav niso imeli kake posebne sreče, je bojišče vendarle spominjalo na pekel. Kljub temu pa je 3. bataljon Tomšičeve brigade vztrajal na položajih vse do popoldneva. Se pravi, da boj na Planini nad Semičem ni trajal kratek čas, kot je v svoj dnevnik zapisal Janez Hlebš-Čiro Zasevec, marveč je trajal najmanj šest ur.³⁹

V patroljnih spopadih 24. in v boju pri Planini 25. septembra 1942 je imela Tomšičeva brigada štiri mrtve, sedem ranjenih in en uničen puškomitraljez, vrh tega pa izgubljeno še eno mitralješko trojko, od

katere je bil en borec pozneje tudi ranjen,* tako se je brigada zmanjšala za dva puškomitraljeza in 14 partizanov. Podatki o italijanskih izgubah so različni. Po dnevniku glavnega poveljstva in Mihaelu Butari-Aleksu naj bi padlo 70, po dr. Milanu Dolencu 75 in po Mihaelu Hrašovcu pa 100 italijanskih vojakov, kar je najbrž preveč. Sami Italijani so priznali štiri mrtve, od tega dva oficirja, in 13 ranjenih, med njimi tudi dva oficirja, po belogardističnem viru pa je 25. septembra 1942 na Planini padlo 70 Italijanov.

Razmerje v izgubah ene in druge strani kaže, da je bil boj pri Planini za partizane še kar uspešen, saj so Italijani, po lastnem priznanju, imeli za tretjino večje izgube kot partizani. S tem pa, seveda, ni rečeno, da partizani niso zamudili izredne priložnosti, saj bi bili lahko Italijane na Planini popolnoma potolkli in zaplenili celo gorski top.

Poglavitni partizanski uspeh je bil v tem, da mobilna skupina divizije Isonzo sploh ni mogla opraviti dobljene naloge. Po boju, že 25. septembra popoldne, se je namreč umaknila v Črnomelj. S tem se je ponovljena ofenziva na roško pogorje popolnoma ponesrečila, še bolj ponesrečila pa se je sedma ofenzivna faza na levem bregu Krke. Robotti je moral 52. polk premestiti v Srednjo vas pri Črmošnjicah, 51. polk divizije Cacciatori delle Alpi na Pogorišče (kota 730), bataljon divizije Macerata pa na koto 840 nad Kodlerjevo jamo. S tem je bilo sedme ofenzivne faze konec, ne da bi Italijanom prinesla kakršenkoli uspeh.⁴⁰

Premeščanje teh sil, ki je teklo 26. septembra 1942, pa je Tomšičevi in Cankarjevi brigadi, ki bi se morali zbrati v vasi Travniki, pokvarilo počitek. Borci 3. bataljona Tomšičeve so se priključili 2. bataljonu o mraku, ne da bi poprej kaj zaužili. Mimo Skalne gorice so pešačili proti zbornemu mestu, toda nekje na sredi poti so plegli ob kolovozu, da so dobili dve uri sna. Na poti proti Travniku so v vasi začutili Italijane. Obrnili so se in spotoma prišli skupaj z bataljonoma nastajajoče Cankarjeve brigade, nato pa čez Golobinjek že blizu jutra prišli do Kumrove vasi, kjer jih je nemilo namočil hud naliv. Jedli so lahko le sadje. V bližnji vasi Tanča gora pri Koprivniku ni bilo časa, da bi kaj skuhali. Vola so sicer zaklali, a so meso razdelili in se še pred poldnem 26. septembra odpravili proti Svetlemu potoku. Štaboma 2. in 3. bataljona Tomšičeve brigade so se pridružili tudi ranjenci

* Tu je mišljena mitralješka trojka, ki jo je vodil Polde Marinšek-Mišo in ki je z Roga odšla po sledovih za brigado proti Kočevski Reki. Trije borci so se preživljali samo s sadjem in tako se je zgodilo, da so jih Italijani zalotili na češpljah in enega ranili. Po tistem so se ti trije borci priključili Cankarjevi brigadi in zahtevali zvezo za odhod v Tomšičevo. Toda štab Cankarjeve brigade jih je od tega odvrčal z raznimi izgovori, da je po tej poti prišel do puškomitraljeza.

in bolniki, ki jih je vodil Stanko Zakotnik-Kočevski Johan. Ustavili so se za Svetlim potokom pri studencu v gozdu, kjer so meso skuhali vsak zase v menažkah in zaužili spet nekaj toplega.

Od Svetlega potoka so razposlali patrulje. Ena je šla proti Rajhenavu, kjer je trčila na Italijane, ki so začeli streljati že od daleč. Pri tem spopadu je bil v nadlaket leve roke zadet partizan Jože Mede-Janez.

Medtem je postalo jasno, da bo nova faza italijanske ofenzive zajela prav ta predel. Treba je bilo brez oddiha in hrane naprej na zahod. . .⁴¹

Spopadi na Ravnah, Borovski gori in v Glažuti

Politični komisar glavnega poveljstva Ivan Maček-Jernej Posavec in novi komandant Tomšičeve brigade Janez Hlebš-Čiro Zasavec sta osmo fazo velike italijanske ofenzive zaslutila cela dva dneva pred njenim začetkom. Možno je, seve, da sta o tem imela tudi natančne obveščevalne podatke. Naj je bilo tako ali drugače, Tomšičeva brigada je dobila smer in javko za svoj veliki pohod proti Borovski gori in Veliki gori že 26. septembra 1942 na Tanči gori pri Koprivniku, medtem ko se je osma faza začela šele 28. septembra. V tem delu ofenzive so Italijani prodirali od črte Črmošnjice-Rožni dol čez Planino in Kot pri Semiču, čez Mavrlen-Dobličje-Črnomelj, čez Tančo goro in Čudno selo pa do Učakovcev, Vinice in Zilj, kjer se je ta faza končala 2. oktobra.

Umik z ogroženega območja okoli Mavrlena proti zahodu Kočevske je potekal v petih skupinah. Prvo so sestavljali 2. in 3. bataljon s štabom Tomšičeve brigade, v drugi je bila glavnina 1. bataljona Tomšičeve brigade, v tretji del glavnega poveljstva s političnim komisarjem Ivanom Mačkom-Jernejem Posavcem in sedmimi spremljevalci, v četrti, ki jo je vodil Anton Marincelj-Janko, je bila 1. četa 1. bataljona s kakimi štiridesetimi borci, v peti pa pratež Tomšičeve brigade.⁴²

Ko se je Stane Bizjak-Kosta vrnil z ogledovanja Vinice v okolico Mavrlena, ni bilo tam več Korduncev, ni bilo več Cankarjeve in ni bilo 1. čete pod vodstvom Albina Dolščaka. Ostala sta tam le še njegov namestnik Franc Žužek-Jovo z dvema četama 1. bataljona Tomšičeve brigade in brigadni intendant Stane Škrabar-Braškar. Kam je šel štab brigade z drugimi enotami, ni vedel nihče. Pač pa je bilo čutiti Italijane, ki so pritiskali iz Koprivnika. Kosta je nekaj časa čakal, da bo od kod prišla zveza, a ni bilo nikogar. Zato je dal povelje za umik skozi Bukovo goro, kjer je še bila prosta pot proti Nemški Loki, Knežji lipi in Volčji steni, kamor je prišel zvečer 26. septembra. Kmalu je prišla Cankarjeva brigada, ni pa bilo njegove 1. čete (Albinove). Pač

pa je tamkaj od Ivana Mačka-Matija dobil smer in javko, kjer bo našel štab Tomšičeve brigade z 2. in 3. bataljonom.

Po tistem je pot z 2. in 3. četo 1. bataljona brž nadaljeval ob Kolpi čez Fedreng in Muho vas na Pučki hrib, tam blizu prekoračil cesto Kočevje-Brod na Kolpi, nato pa vodil svoj okrnjeni bataljon mimo obeh Brig in Borovca proti požgani vasi Ravne, kjer je še spomladi stala znana Cvarova žaga. Tja so dospeli 27. septembra 1942 malo po deseti uri (Glej skico št. 16 na strani 417!).⁴³

Vas Ravne pri Borovcu je poleg žage in cerkvice štela 21 hišnih števil, ki pa so bile avgusta 1942 vse požgane. Pet družin se je z živino vred naselilo v cerkvi, ena od družin se je naselila v obokani kleti Feršterjeve hiše, Ančka Muhvič, doma s Primorskega, ki je znala italijansko, pa se je z družino naselila v obokani kleti Rženove hiše. Pogorelci so bili skoraj ob vse; imeli niso niti posode za kuhanje, le Muhvičevi so ostali kotlički za kuhanje polente. Preživljali so se s krompirjem, ki je ostal na njivah in s sadjem, ki je bogato obrodilo. Posebno polne so bile češplje.

Borci 1. bataljona Tomšičeve brigade niso jedli že dva dni, zato je Stane Bizjak-Kosta Dobravec dovolil, da gredo na drevesa in se najedo češpelj, Stane Škrabar-Braškar pa je šel spraševati ljudi, da bi kje dobil posodo za kuhanje. Za zavarovanje bataljona sta bili določeni dve mitralješki trojki. Franc Murgelj-Lubče s puškomitraljezom in še dvema borcema je šel v zasedo na cesto iz Borovca proti Ravnem, in sicer kakih 50 metrov južno od ravske cerkvice, Gojko Gornik-Iztok z dvema borcema pa je bil v zasedi na zgornji strani Raven, tam, kjer se s ceste odcepi pot na Reški pild oziroma bližnjica proti Kočevski Reki. Zasedi bi morali biti kmalu zamenjani, da bi si potem še ti borci potešili lakoto, na ta dogovor pa so menda pozabili. Bataljon se je odpravljajal za pohod, po Murgljevo trojko je prišel kurir, pa se je še ona pomaknila v sadovnjak.

Stane Škrabar-Braškar, brigadni intendant, je medtem pri pogorelcih iskal posodo, da bi za moštvo tudi skuhali. Družine v cerkvi so mu povedale, da ima kotle za polento edinole Ančka Muhvič. Braškar je brž odšel v obokano klet največje Rženove zgradbe. Muhvičev je začel prepričevati, naj mu kotle proda. Toda ta je imela moža pri partizanih v bližnji četi Kočevskega odreda in se je zbala, da nje-mu in njegovim tovarišem ne bi mogla nikoli več ničesar skuhati. Zato se je uprla in se branila na vse kriplje, da kotličev ne proda za noben denar. Ker prigovarjanje ni pomagalo, je izvlekel pištolo.

»Hotel sem vam kotle drago plačati,« je odločno rekel Braškar, »pa mi jih niste hoteli dati. Zdaj jih bom vzel in vam zanje ne bom nič dal, ker naša vojska mora jesti. . .« Ko je to izrekel in kotliča snel, je zunaj začelo pokati.

Murgljeva mitralješka trojka se je umaknila do Dolgih njiv in za-verovano čakala, kdaj bo še sama smela na češplje. Od Borovca so se na fijakarju pripeljali trije italijanski vojaki, za njimi pa je s kareto pridrvelo še štirinajst Lahov. Začeli so streljati po presenečenih partizanih, ki so bili že na pohodu ali pa še na drevesih, zato ni nihče pomislil na odpor. Vsi so stekli proti gozdu, le puškomitraljezec Franc Murgelj-Lubče se je postavil v bran. Izstrelil je en šaržer, nato pa klical pomočnika Klešnika, naj mu podaja strelivo, toda ta je bežal, kakor da bi bil gluha.*

Ko je Stane Škrabar-Braškar planil iz kleti, kjer je hotel zaseči kotliča, se je znašel pred Italijanom z napeto brzostrelko. Skočil je in začel bežati za drugimi. Italijan je za njim izstrelil rafal in potem še več rafalov, Braškar pa je tekel cik-cak in ni bil zadet. Ko se je med enim rafalom vrgel na tla, se je znebil težkega nahrbtnika, v katerem je nosil tudi brigadni denar.

Ker je Franc Murgelj-Lubče ostal brez streliva, je bil brez moči in pomoči. Dva Italijana sta takoj navalila nanj. Murgelj pa se ni pustil ujeti kar tako. Opletal je s kopitom zbrojevke, da se mu fašista nista mogla približati, in pričakoval, da ga bodo tovariši podprli z ognjem. Toda kmalu je priletela bomba in se razpočila. Na hrbtu mu je zadala nešteto ran. To ga je za hip omamilo, tedaj pa je laški vojak skočil nanj. Začela sta se daviti. Murglju se je posrečilo Italijana spraviti podse. Ni si mogel pomagati drugače, kot da je Murglja ogrizel po roki za palcem, po vratu in tudi po licu. Italijanu je slabo kazalo. Nedomoma pa je Murgelj dobil udarec s kopitom po glavi, da je izgubil zavest.

Povelja za partizanski nasprotni udar ni bilo. Gojko Gornik-Iztok je bil od Murglja oddaljen kakšnih 500 metrov, zato po Italijanih ni upal streljati, ker se je bal, da ne bi zadel še Murglja. S puškomitraljezom je streljal Karel Zupančič, s puškami pa še nekateri, vendar na razdaljo 400 metrov ni bilo mogoče pričakovati zadetkov. Italijani, teh je bilo 17, so Murglja zlahka obvladali, zvezali in vsega krvavega naložili na fijakarski voz. Z ujetnikom in njegovo zbrojevko so oddirjali proti Kočevski Reki. Partizani so za njimi lahko samo milo gleda-

* Vzrok za ta beg je bil zelo nenavaden. Klešnik je pred dnevi nekje staknil med. Shranil ga je kar v torbico s strelivom. Na pohodu pa se je posodica z medom odprla, strd se je razlila po nabojih. Lepljive in polne drobirja je poskušal očistiti, pa ni šlo, zato je čakal na priložnost, da bi kje našel kako snov, s katero bi naboje izmil. Ob prihodu Italijanov v Ravne se je znašel v hudi stiski. Zavedal se je, da bi zamazani naboji povzročili zastoj puškomitraljeza in zbal se je, da ga partizani ne bi razglasili za saboterja in ustrelili, zato je raje prepustil Murglja nemili usodi in bežal, kolikor so ga nesle noge (Franc Murgelj po zapisniku z dne 10. oktobra 1977).

li. Le Stane Škrabar-Braškar je imel srečo. Z Danetom Benčino je šel nazaj na ravenske njive in našel svoj dragoceni nahrbtnik..⁴⁴

Po tem nesrečnem spopadu se je 1. bataljon Tomšičeve brigade umaknil v Dragarski gozd na linijo 18, kjer je bila pozneje partizanska bolniška postojanka Suhi dol. Tu se je sešel z 2. četo 2. bataljona Kočevskega odreda, pri kateri se je mudil komandant bataljona Franc Bombač-Zorko. Le-ta je vprašal svoje borce, ali so pripravljeni večerjo odstopiti borcem Tomšičeve brigade, zanje pa bodo do polnoči skuhalo drugo. Partizani so privolili, tomšičevci pa so si lahko privezali dušo.

Po večerji se je pohod nadaljeval. Toda ponoči je začelo strašansko liti. Curljalo je skozi smreke in voda se je po gozdnih tleh stekala v velike luže. Partizani so vedrili in dremali, naslonjeni na drevesa. Kako je bilo mučno! Vsakič, ko je kdo zadremal, je zdrknil v mlakužo, in sna je bilo konec. Vse je strahotno mrazilo. . .

Dan po Murgljevem zajetju, bilo je 28. septembra, se je 1. bataljon Tomšičeve brigade utaboril na majhni planoti, vzhodno od kraja, ki je označen z imenom Pri mrtvecu. Tega dne so Italijani hoteli priti na Borovško goro. Partizane so iskali po pobočju od vrha Krokra (kota 1121) proti vrhu Cerka (kota 1188). Tam je obnje trčila patrolja Kočevskega odreda, ki jo je vodil Jakob Curl, in stekla povedat v taborišče.

Borci 1. bataljona Tomšičeve in čete Kočevskega odreda so se za boj hitro pripravili in so Italijane lahko dostojno sprejeli. Tamkaj sta se posebej izkazala Ladislav Štefančič-Edi iz Ljubljane, ki je smrtno zadel šest sovražnikov, in vodnik Ivan Žibert-Gašper, ki je ustrelil dva. Potem so skočili še drugi, tri Italijane ujeli, druge pa tako napodili, da so se po gozdnatem žlebu proti Ravnam navzdol kotalili po riti in po glavi.

Ob tej priložnosti so imeli Italijani zanesljivo šest mrtvih, od teh enega oficirja, tri ujete, od teh je bil eden ranjen in je za ranami umrl, in sedem ranjenih. Prvi bataljon Tomšičeve je imel le enega ranjenega. Po stari navadi so se Italijani za ta poraz spet znesli nad prebivalstvom. Ravenčane so izgnali izpod obeh obokov in iz cerkvice ter jih odpeljali v Kočevsko Reko, čez nekaj dni pa so požgali še cerkvico.⁴⁵

Tri dni za 1. bataljonom Tomšičeve brigade in po sledi za njim je hodila skupina glavnega poveljstva s političnim komisarjem Ivanom Mačkom-Jernejem Posavcem na čelu. Tudi ta se je 30. septembra utaborila nad vasjo Ravne, 1. oktobra 1942 ob sedmih zjutraj pa je prišla do Medvedjeka.

Tiste dni so Italijani v Borovcu s hruške sestrelili nekega borca, zato so partizane povsod iskali. Trčili so tudi ob Mačkovo skupino.

Borec Ladislav Štefančič-Edi iz Ljubljane (levo) in vodnik Ivan Žibert-Gašper iz Novega mesta (desno) sta se nešteto krat junaško izkazala. Oba sta bila tudi večkrat huje ranjena

Najprej so jo napadli v starem taborišču 3. grupe odredov na Medvedjeku. Umakniti se je morala nad Gotenico, kjer jo je ob trinajstih spet napadla neka italijanska patrulja, tretjič, že med umikom, pa so Mačkovo skupino napadla italijanska letala.⁴⁶

Tudi tisti borci 1. bataljona, ki so nameravali skupaj s Kordunci napasti Vinico in ki so se izognili italijanski obkolitvi ob Kolpi tako, da so lahko ostali v Beli krajini, so se pod Borovško goro lahko prepričali, kako zelo bojoviti so Italijani iz divizije Macerata. Ta partizanska skupina, ki je štela 40 mož in ki jo je vodil Anton Marincelj-Janko, se je na Lapinjah priključila Cankarjevi brigadi. Z njo je odšla na pot 30. septembra, 1. oktobra 1942 pa je dospela h Krempu, kjer se je Cankarjeva brigada utaborila. Tomšičevci pod Jankovim vodstvom so se tu ločili in nadaljevali pot do Raven. Nastanili so se pri studencu nad nekdanjo Cvarovo žago.

Od tod je komandant Anton Marincelj-Janko poslal Vlada Oklešna-Klemenca z osmimi borci na Ravne, naj naberejo štiri nahrbtnike krompirja in štiri nahrbtnike sadja. Ko so vse to nabrali in je borec Janez Okoren-Morava prinesel še hrušk, so posedli na plošči vodnjaka in začeli jesti hruške. V tistem hipu so jih obkolili Italijani in začeli kričati: »Alto le mani!«

Partizani so se hitro znašli in proti Italijanom vrgli bombe, nato pa se začeli prebijati po dva in dva v več smeri. Pri tem je bil Janez Okoren-Morava* hudo ranjen s prestrelom stegenice — njega so Italijani ujeli, njegov tovariš pa je bil prestreljen v stegno in v roko le skozi mehko — ta pa se je rešil. . .⁴⁷

Tudi glavnina 1. bataljona Tomšičeve brigade ni imela miru. Po zelo uspešnem boju na Borovski gori je odšla mimo Goteniškega Snežnika in Goteniškega vrha proti Glažuti. Na poti so prišli do gozdarske koč, kjer je bila privezana stara in shujšana krava, ki je zgrižla že skoraj vse jasl. Rudi Miiller-Mile jo je odrešil smrti od glada in razdelil meso na kose. Na žagi v Glažuti so našli 400 litrski liti kotel, ki je bil tako težak, da so ga štirje možaki komaj dvignili. Vanj so dali kuhat meso stare krave in krompir rožnik, ki ga niso niti olupili niti oprali. Vse to so pojedli že čez poldrugo uro, čeravno bi bilo treba meso kuhati ves dan. Potem so v Glažuti našli še en manjši kotel. Poslej so kuhali v njem, v velikem pa so parili obleko, da bi se razušili.

Pri tem opraviu so jih 1. oktobra 1942 v Glažuti spet presenetili Italijani. Ustrelili so partizanskega stražarja, potem pa so tako našli v veliki koči, da so se resnično kresale iskre, vendar se je bataljon hitro uredil za boj in italijanski napad zavrnil, ne da bi utrpel še kako žrtev.⁴⁸

Čisto svojevrstno pot je imel brigadni pratež. Najprej je hotel priti na zbirališče po bližnici mimo Rajhenava, a je tam naletel na Italijane. Nekaj strelcev je bilo dovolj, da so kuharji in drugi pomožni partizani, ki so bili skoraj brez orožja, izbrali ovinkasto pot. Obrnili so se in po čudnem tavanju prišli blizu Lapinj. Tamkaj so se priključili Cankarjevi brigadi in 1. četi 1. bataljona Tomšičeve pod vodstvom Antona Marinclja-Janka. Z njima so odšli proti Krempu in dalje pod Borovško goro. Ko so potem Italijani napadli borce, ki so šli na Ravne po krompir in sadje, se je pratež od izvira pod Borovško goro spet umaknil po svoje in zgubil stik s 1. četo. Taval je okoli Medvedjeka. Ko je nazadnje dobil kurirja, je na poti proti Jelenovemu žlebu naletel na belogardiste iz Loškega potoka, ki so hajkali po grebenu od Sušnega brega proti Trem lužam, in zamudil še en dan.⁴⁹

Pratež ni povzročil velikanskih skrbi samo štabu brigade, temveč tudi komandantu Stanetu Bizjaku-Kosti Dobravcu, ki je sestradane borce iz Glažute pripeljal k žagi in logarnici v Jelenov žleb. Utaborili so se na majhni jasi za robom. Tam okoli so videli veliko srn, a nanje niso smeli streljati, čeprav so bili lačni. Italijani so bataljon še vedno zasledovali, to pa je sovražnikove vojake nazadnje spravilo v nenadejano past...

* Fotografija pokojnega Janeza Okorna-Morave iz Velike Račne je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, na str. 513 levo.

Kako je prišlo do prve zmage v Jelenovem žlebu

Od studenca pri Svetlem potoku sta 2. in 3. bataljon Tomšičeve brigade ob sedemnajstih odšla čez Kačji potok ter mimo Mozlja in Črnega potoka. Cesto Kočevje-Brod na Kolpi sta prekoračila pri Mrzlem studencu. Njuni borci so ostanek noči prespali samo sto metrov nad cesto. Toda zgodaj zjutraj 27. septembra 1942 jih je vrglo iz sna ropotanje italijanskih tovornjakov. Zbali so se, da so izdani, zato so se podvzivali čez koto 861 proti vasi Koče. Tam so bili Italijani, hrane pa nič. V gozdu blizu Koč so si v menažkah skuhalo ostanek mesa in kak strok fižola, potem pa zaspali do opoldne.

Od Koč jih je Stanko Zakotnik-Kočevski Johan peljal kar na vojaško cesto, ki se vije mimo Žeblja (kota 898) po zahodnem obrobju Kočevskega pogorja proti Rakitnici. Nekaj časa so hodili po njej, nato pa desno nad njo, a so zašli. Morali so se vrniti na cesto nad Ognjeni kamen. Patrulje so šle proti vasi Mlaka, če bodo našle kaj hrane, drugi pa so plegli kar po ostrem gramozu in trdno zaspali. Vendar se je v noči na 28. september utrgal oblak. Strašno je lilo in voda je drla po cesti kakor potok. Partizani so bili v hipu premočeni do zadnje niti, da se je kar cedilo z njih.

Ob dveh po polnoči so se morali dvigniti in nadaljevati pot. Do konca izčrpani so sredi dneva prispeli v gozdove nad Rakitnico. Nastanili so se pri skladovnici klafrskih polen, zakurili in se posušili. Tam so dobili stik z Rikijevo četo Manevrskega bataljona, nato pa so se premaknili k Vodnjaku, tam, kjer Rudeževa cesta zavije v Jelenov žleb. S pomočjo Filipa Tekavca-Gašperja, komandanta Manevrskega bataljona, so se brž povezali s skupino glavnega poveljstva, ki jo je spremljala in varovala Langijeva četa. V tej skupini je bil namestnik komandanta dr. Aleš Bebler-Primož. K njemu na sestanek sta takoj odšla Janez Hlebš-Čiro Zasavec, komandant brigade, in Oskar Šavli-Silvo Marjanovič, vodja brigadnega agitpropa.⁵⁰

Patrulje so se odpravile v vasi po hrano, a dobile niso veliko, ker so bili ljudje preplašeni. Borci so bili sestradani in preutrujeni. Iz stiske jih je rešil Filip Tekavec-Gašper, komandant Manevrskega bataljona, ki je dal 2. in 3. bataljonu Tomšičeve za hrano dva jahalna konja. Že 29. septembra je bilo na jedilniku konjsko meso, toda kuhali so le posamič v menažkah.

Konjska dobrotà je bila le za najhujšo silo. Treba je bilo tri ure daleč v dolino, da bi odkupili več hrane. Proti Blatu in Zadolju je še isti dan proti večeru odšel 2. bataljon. Nabrali so precej moke, jajc in drugih živil, pa tudi nekaj obleke in obutve. Na koncu so zbrali ljudi sredi vasi in priredili kratek miting. Drugi večer je podobno nalogo dobil 3. bataljon. En njegov del je šel proti Grčaricam kopat krompir,

ki je bil v glavnem že pobran, manjša skupina pa se je namenila k Prigorici, v mlin Založje, kjer je pri Janezu Lovšinu zasegla kravo in moko. Ta in druge zasežbe so belogardistom delale sive lase, da so preplašeno tarnali. Nasprotno pa poštenim kmetom ni bilo treba dvakrat reči, da partizanska vojska mora jesti. Po krompir so šli tudi 1. oktobra, in sicer oba bataljona. Šli so zelo daleč: 2. bataljon v Dane in 3. v Kot pri Novi Štiti. Akcijo proti Ribnici je zavaroval vod, ki mu je poveljeval Jože Glavan-Cveto.*

V dneh od 29. septembra do 1. oktobra 1942 so se že toliko odpočili, da so imeli spet politične ure, sestanke in vojaške vaje. Že 30. septembra sta komandant Tomšičeve brigade Janez Hlebš-Čiro Zasavec in namestnik komandanta glavnega poveljstva dr. Aleš Bebler-Primož izdelala načrt za obsežno vojaško akcijo v Ribniški dolini, ki bi morala steči 2. oktobra zvečer. Dva dni po tem dogovoru — zarana 2. oktobra 1942 — se je 2. in 3. bataljonu pri Vodnjaku priključila še 1. četa 1. bataljona, ki jo je vodil Anton Marincelj-Janko, v Jelenov žleb k žagi pa je prišla tudi glavnina 1. bataljona Tomšičeve brigade (Glej skico št. 16 na str. 417!). Za pohod v dolino so bile torej zbrane vse partizanske enote, toda brigadni obveščevalec Ivan Mavrovič-Ivanov je poročal tudi o zbiranju italijanskih sil..⁵¹

V zasedi na cesti med Grčaricami in Glažuto je bila 3. četa 2. bataljona. Tej zasedi je poveljeval komandir Jože Zemljak-Domen, štela pa je 30 do 35 mož. Prav tiste dni je italijanska garnizija v Ribnici na Dolenjskem dobila novega komandanta, ta pa si je hotel ogledati okoliško zemljišče. Spremljalo ga je več oficirjev, varovala pa manjša vojaška posadka. Iz Ribnice so odrinili na treh tovrnjakih in pri Grelcu (kota 929) nenadoma zašli v mitralješki ogenj. Čelni tovrnjak je bil uničen, italijanski pešaki so se razbežali brez vsakršnega odpora, nadaljnja dva tovrnjaka pa sta se obrnila in kot za stavo odbrzela nazaj proti Ribnici. V tem spopadu je izdihnil en italijanski poročnik, Domnova četa pa ni imela nobenih izgub.⁵²

Domnovi zasedi izognila pa se je italijanska pehota iz Ribnice, okrepljena z minometnim oddelkom iz Žlebiča, ki je odrinila na pot s petimi oklopnimi tovrnjaki 2. oktobra že ob štirih zjutraj in ki je štela 250 mož, od tega je bilo kar 50 karabinjerjev.

Italijani so bili za petami 1. bataljonu. Ta se je 1. oktobra umaknil iz Glažute k žagi in logarnici v Jelenov žleb. Tedaj je bilo deževno in zelo hladno, padlo je celo nekaj snega. Borci so tam posekali precej bukovine in zvečer zakurili velike ognje, da so se posušili. Toda ognje

* Stane Lesar (po beležki z dne 9. junija 1981) omenja tudi zasežbo in odkup živine v Jurjeviči in Brežah. To živino je med bojem v Jelenovem žlebu gonil proti Glažuti, verjetno pa je dogodek časovno zamenjal s 26. marcem 1943.

so opazili Italijani in belogardisti. Zelo natančno so izvohali, kje je taborišče 1. bataljona, medtem ko za 2. in 3. bataljon Tomšičeve brigade sploh niso vedeli. Zato so si obetali lahko delo, vrh tega pa so bili prepričani, da bodo partizane v odkritem taborišču presenetili. Pa so se krepko zmotili!

Na straži je bil spet Ladislav Štefančič-Edi, ki je Italijane pravočasno opazil in dal znak za pripravljenost, tako da je soborcem zamahnil s puško. Slaba stran nenadnega preplaha je bila samo v tem, da so kuharji naglo zvrnili kotel že skoraj kuhane jedi. A takrat so borci pozabili na lakoto. Sovraštvo do Italijanov jim je seglo že do obisti, zato so hitro skočili za rob na položaje. V zaklone se je v hipu razvrstilo osem puškomitraljezov, ura pa se je bližala trinajsti. . .

Italijani so prodirali previdno, na čelu je šel oficir, ki je kričal: »Avanti soldati, bombe le mani!« Ta jo je tudi prvi skupil.

Partizanski puškomitraljezci so udarili kakor v en mah, potem so strelci planili v naskok. Namesto, da bi Italijani lovili sestradane partizane, se je zgodilo ravno narobe. Borci 1. bataljona so sovražnike hitro odbili in jih nagnali daleč v gozd, na planjavi pred žago pa so obležali trije Italijani, kokor so zapisali njihovi pajdaši belogardisti. Na partizanski strani je bil v nogo od dumdumke laže ranjen samo puškomitraljezec Karel Zupančič. Toda Italijani so imeli ognjeno premoč. Zakotje Jelenovega žleba so začeli zasipati z minami. Zato je moral dati Stane Bizjak-Kosta Dobravec povelje za umik, ki so ga izvedli brez dodatnih izgub.⁵³

Umika pa ni poznala patrolja na čelu z vodnikom Janezom Janežičem-Orjakom, v kateri so bili še puškomitraljezec Tone Zupančič-Silvo, strelec Bogomir Krenčič-Bogo in še en borec. Ti so že zarana tistega dne dobili nalogo, da od Vodnjaka odidejo nazaj proti Ravnam pri Borovcu in poiščejo zaostali brigadni pratež, ki ga še vedno ni bilo k enotam.

Ko so se ti štirje partizani približali Glažuti, so zaslišali vojaški rog in lajanje psov. Takoj jim je bilo jasno, da so tam Italijani. Zamaknili so se desno, v strmino pod greben Debelega vrha, da bi od tam opazovali, kaj namerava sovražnik. Okoli desete ure pa se je čisto nad njimi nenadoma prikazala belogardistična kolona, ki pa ni šla proti zakotju Jelenovega žleba, marveč proti Sušnemu bregu (kota 1228), tako da se z Italijani v Glažuti ni sešla. Janežičevi partizani so se pritajili v malinovje in niso upali niti dihati. Čez nekaj ur, bilo je nekaj po trinajsti, pa so zaslišali streljanje pri žagi v Jelenovem žlebu. Vedeli so, da so Italijani napadli glavnino 1. bataljona.

Ob tem spoznanju je Janez Janežič-Orjak patroljo takoj odpeljal nazaj čez glažutsko cesto k Danskemu studencu in od tam proti Veliki Beli steni. Hiteli so, da bi čim prej prišli k svojim v taborišče pri

Vodnjaku. Na tej poti pa so prišli na sled Italijanom, ki so se umikali pred njimi v isto smer. Orjakova patrulja je sovražnike zasledovala, da bi udarila nanje od zadaj in tako pospešila italijanski umik iz Jelenovega žleba. Nenehno jim je bila za petami. Ko so pri Vodnjaku padli prvi streli, so štirje Janežičevi borci udarili po zadku sovražnikove kolone (Glej skico št. 17 na strani 418!).⁵⁴

Prva četa 1. bataljona se je pridružila 3. bataljonu, ki je taboril ob obeh straneh Rudeževe ceste med Črnim vrhom (kota 1144) in koto 838 oziroma Bradačem, ki je vzhodno od te kote. Bili so čisto blizu Vodnjaka, ki je bil zastražen. Na straži je bil Zvonko Hanzelj. Moral je paziti, da vode ne bi rabili po nepotrebem. Z njo niso smeli priti niti krompirja. Drugi bataljon je bil razmeščen vzhodno od tretjega, in sicer obakraj Rudeževe ceste, ki se je vila med gozdnimi vrtačami med koto 1084, imenovano Nok, in Bradačem. Ta bataljon je imel na skrbi zavarovanja proti Rakitnici, 3. pa proti Veliki Beli steni.

Enote so bile že sedmi dan brez prateža, borci so si morali še vedno kuhati v menažkah ali celo cmariti kar na žerjavici. Dobili so nekaj mesa od krave, ki so jo ubili in razkosali v vrtači, kakih 80 metrov od Vodnjaka stran proti vzhodu. Vse je bilo zaverovano v ogenjčke, da ne bi ugasnili, in v menažke, da se ne bi prismodilo.

Straža, ki jo je imel na skrbi 3. bataljon, je bila kakih tristo metrov od Vodnjaka proti Veliki Beli steni, in sicer na grebenčku nad Rudeževo cesto. Tisto dopoldne je bil dežurni Bogdan Struna-Jan, na straži pa trojka in z njo Vlado Badovinac. Malo pred poldnem je mimo straže prihlačal velikanski medved, ki so ga tam okoli že prej večkrat slišali ali videli. Mrcina je vohala drobovino pobitih govedi in se je klatila okoli partizanskega taborišča, da bi tudi sama dobila zajeten grižljaj. Seveda so se medveda bali vsi stražarji in nič čudnega ne bi bilo, če bi se moral kateri braniti s streljanjem. Na to so potem, ko se je začelo, tudi najprej pomislili. . .

'Sredi dneva je dežurstvo prevzel Jože Podržaj-Šimen, stražo nad Rudeževo cesto pa je prevzela nova trojka. Ker so se kmalu zaslišali mitraljezi od zahoda in iz zakotja Jelenovega žleba, je Šimen straže obhodil še enkrat. Bile so budne. To je bilo malo pred sedemnajsto.

Komaj se je Šimen vrnil v taborišče, je na straži proti Beli steni odjeknil strel. Nihče si ni mogel misliti, da bi bil s tem strelom ubit stražar Franc Uranič-Nero, večinoma so mislili, da je bil ta strel namenjen medvedu.

Da jih od zahoda napadajo Italijani, je prvi pritekel povedat Ivan Vadnjal-Jelen, intendant 2. bataljona. Tedaj je sovražnike zagledal tudi Jože Podržaj-Šimen. Bili so čisto blizu Vodnjaka, od koder bi lahko tolkli po vsem taborišču. Hiteli so, da bi brž postavili mitraljez. Dežurni Šimen je zarohnel: »Uzbuna! Italijani na sto metara. K oružju!«

*Spominsko znamenje pri Vodnjaku v Jelenovem žlebu, ki ga je dal leta 1952
Postaviti odbor pod vodstvom Ivana Kovačiča-Efenka. Podobnih znamenj na
bojni poti Tomšičeve brigade so takrat na Notranjskem, Dolenjskem in Štajer-
skem postavili okoli šestdeset*

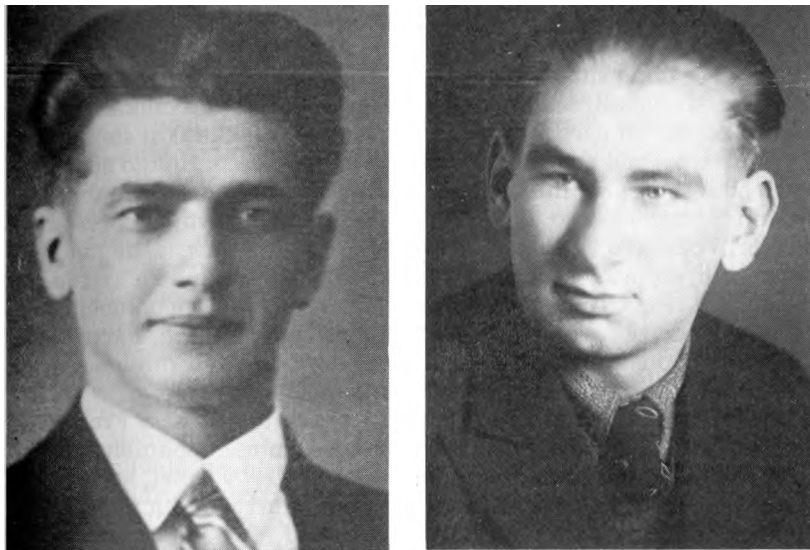
Začelo se je kakor v razdraženem panju. Partizani so podirali šotore in jemali borno opremo, grabili za puške, tekali in skakali v zaklone. Prvi so se postavili v bran strelci Franc Purkart-Čopek, Jože Grmek, Jože Šmuc, Anton Škrlj in Anton Gašper, politična komisarja Karlo Šuman in Vasja Kogej ter puškomitraljezca Alojz Kožar-Prajerjev Slave in Jože Lepin-Ris. Prajerjev Slave je zdirjal na položaj z zbrojevko kar bos, partizanka Reza Podboršek pa je hitela za njim, da bi mu dodajala strelivo. Prav tako naglo je bil s puškomitraljezom nared Anton Dremelj-Ante. S Stankom Sinčičem-Sinetom, njegovim pomočnikom, sta se vgnezdila za prevladujočim parobkom ob prven ovinku. Proti njima so šli Italijani, sedem po številu. Ante je tri pokosil, štirje pa so se umaknili h glavnini. Malo pozneje je prerešetal še dva. Tudi Anton Drečnik je ubil enega Italijana in ga brž sezul. Tako si je priskrbel poceni čevlje.⁵⁵

Ti prvi rafali in strelji so dobro opravili. Zadevali so v živo. Vrh tega se Italijani niso mogli hitro razviti v naskok, ker so imeli proti taborišču prav ozek dostop. Navzdol in nastopajočim Italijanom v bok se je pognala še Rikijeva četa Manevrskega bataljona, ki ni bila napadena, proti kraju spopada pa je hitela tudi Langijeva četa. Medtem so se 1. četa 1. bataljona in tri čete 3. bataljona v hipu uredile za boj.

Jože Podržaj-Šimen z 2. četo in Rudi Vidergar-Brane s 1. četo sta brž zasedla grebenasto pobočje kote 838, Ivan Kovačič-Efenka s 3. četo pa nasprotno stran ceste izpod Črnega vrha (kota 1144), medtem ko je 1. četa 1. bataljona italijansko kolono obšla ter po njej udarila iz boka in od zadaj. V tej smeri je pritislila tudi Rikijeva četa iz Manevrskega bataljona, proti koncu pa še Langijeva (Glej skico št. 17!).

Italijani so bili tako potisnjeni v partizanski precep. Pod Rudežev cesto je bila namreč prepadna strmina, zato ni bilo izbire. Morali so se prebijati ob cesti proti Rakitnici naravnost skozi taborišče obeh bataljonov Tomšičeve brigade, ki je bilo pod ognjem z obeh strani. V širino za boj razviti se niso mogli, ker je bil vrtačasti žleb preozek, pa tudi zato ne, ker so Šimnova, Branetova in Efenkova četa trdno držali svoje položaje z obeh strani ceste. Preskakovali so iz vrtače v vrtačo ter iskali kritja za skalami in hojami, vendar so od dobro merjenih strelcev cepali kakor muhe. Da bi premagali strah in našli izhod iz obupnega položaja, so se spodbujali s klici: »Avanti ragazzi, avanti Savoia!« Partizani so jim v odgovor zapeli Bandiero rosso, sicer pa je italijanske klice preglasilo splošno vpitje. Naskočila je 3. četa 3. bataljona pod poveljstvom Ivana Kovačiča-Efenke. Tam so se tolkli tudi s kopiti. Pri tem sta se posebej izkazala politični komisar Franc Bosnar-Breza in vodnik Jože Novak-Miha, ki je ustrelil tri Italijane.

Ker so jih partizani tolkli z bokov, predvsem pa po ozadju njihove kolone, so si Italijani odločno utirali pot proti vzhodu, kjer je držal po-

Franc Uranič-Nero iz Uranij (levo), ki je dobil 2. oktobra 1942 strel v čelo, in predvojni komunist Alojz Prešeren iz Ljubljane-šiške (desno), o katerem so belogardisti tiste dni poročali, da se je prišel kot borec Tomšičeve brigade zdravit k teti v Ribnico, potem pa je izginil. Fotografija politdelegata Marjana Pezdirca-Romana z Ižanske ceste, ki je bil v boju pri Vodnjaku smrtno ranjen, je bila objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 384

ložaje 2. bataljon. Ta pa ni deloval tako napadalno in domiselno kot tretji. Namesto, da bi klešče stisnil, se je vse preveč oklepal položajev. To so borci očitali predvsem komandirju Francu Bernatu-Čakli, ki je s četo zasedal greben Bradača in ki je bil najbližji Branetovi četi. Tam sta po Italijanih tolkla puškomitraljezca Janez Kramarič in Stane Gantar. Predloga, da bi Italijane naskočili, Čakla ni sprejel, rekoč, da bodo že sami prišli pred puške. Pa niso prišli, ker so otipali vrzel pod vrhom Noka in se tamkaj po skupinah prebili proti Rakitnici. Prva četa 2. bataljona, ki je čakala nanje v zasedi ob cesti od Bradača proti Grelcu (kota 929), sovražnikov ni dočakala.

Efenkova in Šimnova četa sta odrezali in obkolili le italijansko zaščitnico, ki je obtičala v gozdni vrtači. Tam je vodnik Efenkove čete Dušan Remih-Duško dobil na muho italijanskega poročnika in ga z dobro merjenim strelom ubil. Njegovi vojaki so bili poslej kot brez glave. Partizani so jih stisnili med skale, komandir Ivan Kovačič-Efenka pa je mednje zalučal bombo. Treba se je bilo vdati. Efen-

kovi borci so zajeli sedem zdravih, enega pa smrtno ranjenega. Tedaj se je že zmračilo. Boj se je končal. Trajal je komaj kaj več kot eno uro.

Obveščevalna služba Tomšičeve brigade je poročala, da so Italijani na bojišču pustili šest mrtvih vojakov in enega poročnika. To pa ni čisto tako, ker so partizani padle italijanske vojake takoj slekli in jih pometali v prepad pod Bradačem. Teh ni štel nihče. Koliko so jih Italijani odnesli s seboj in koliko jih je umrlo po poti, partizani tudi niso zvedeli. Splošno znano je, da so Italijani na kraju svojega prvega poraza pri Vodnjaku v Jelenovem žlebu postavili lesen križ, na katerega so zapisali, da je 2. oktobra 1942 tam padlo 42 vojakov. Ta križ je stal vse do leta 1952.* To pa pomeni, da so Italijani tedaj na območju Jelenovega žleba izgubili vsaj 49 mož, od tega sedem ujetih. Partizani so zaplenili 17 pušk, dva puškomitraljeza in dele dveh minometov, 35 min za težki minomet, precej opreme, oblačil in obutve.

Na partizanski strani sta bila samo dva mrtva: stražar Franc Ura-nič-Nero, ki je bil zadet v čelo že s prvim strelom, in politdelegat Šim-nove čete Marjan Pezdir-Roman, ki je dobil strel v hrbet, ko je boj že ponehaval, in je zaradi razbitega drobovja umrl v hudih mukah. Ra-njeni so bili trije partizani, od teh poznamo Marjana Grilca-Igorja, političnega komisarja 2. čete 3. bataljona, ki je bil zadet v roko.^{5*}

Zmaga pri Vodnjaku v Jelenovem žlebu je bila popolna. Tu se je uresničila napoved dr. Marjana Dermastie-Urbana Velikonje, da so vojaški tečaji za borce najboljša naložba v brigadno udarnost. Zmago pri Vodnjaku so izbojevali borci, vodniki vodov in četni komandirji sami. Štab brigade se je umaknil že ob prvih streljih k Pastirčku na Travno goro ter s seboj potegnil tudi oba zdravnika, enotam pa dal javko, kam naj se umaknejo. Komandant 3. bataljona Janez Maj-nik-Džems, ki se mu je rana iz Kopolj med nalivom prisadila in spet razbolela, se je od Vodnjaka moral umakniti in je izgubil stik s podrejenimi enotami.

V boju med borci sta ostala samo politični komisar 3. bataljona Vasja Kogej in njegov namestnik dr. Milan Dolenc, nobeden pa ni mogel ukazovati 2. bataljonu, ki bi bil lahko odločilno prispeval k po-

* Dušan Bravničar-Veljko Kočever je v brošuri Boj v Jelenovem žlebu (NOB tisk-brošure, 513 do 515 v arhivu IZDG), ki je nastala aprila 1943, pod psevdonimom Mato, o tem križu zapisal: »Malo pod vrhom stoji lesen križ z ita-lijanskim napisom. Tu je pokopanih 40 italijanskih vojakov divizije Mace-rata', ki so lansko jesen padli v bližnjem Jelenovem žlebu v bojih s Tomšičevo brigado. . .« Filip Tekavec-Gašper pa se spominja (po dodatni izjavi z dne 26. junija 1983), da je bilo deset križev. Na devetih križih so bila imena padlih vojakov, na enem večjem pa je pisalo, da je tam padlo 42 italijanskih vojakov. Tega napisa se spominjajo tudi drugi domačini in gozdarji (zapisnik o ogledu z dne 3. oktobra 1977).

polnemu uničenju italijanske kolone. Sicer pa bi bil moral hitro ukrepati štab 2. bataljona sam in na lastno pobudo, očitno pa se ni znašel. Komandir 1. čete 3. bataljona Rudi Vidergar-Brane se je celo pritoževal, da je poslal dvakrat kurirja h komandantu Martinovu s prošnjo za pomoč, ki pa je ostala brez odgovora. Komunisti, kandidati in skofjevcji so kritizirali tudi togost komandirja 2. čete 2. bataljona Franca Bernata-Čakle, ki jim ni dovolil juriša na italijansko glavnino.

Po povelju brigadnega štaba so se morale čete takoj umakniti z območja spopada. S tem je bila narejena nemajhna napaka. Zaradi tega enote niso mogle pregledati bojišča, da bi zarana naslednjega dne pobrale vse odvrženo italijansko orožje, česar brž po boju zaradi teme ni bilo mogoče storiti. Precej orožja, opreme in oblačil so nabrali borci Rikijeve čete Manevrskega bataljona, pa tudi Langijeva četa Krimskega odreda je našla podstavek za težki minomet in 18 min.⁵⁷

Navzlic temu da je poveljevanje na višji ravni docela odpovedalo, in kljub naštetim napakam je Tomšičeva brigada pri Vodnjaku v Jelenovem žlebu dosegla zmago daljnosežnega pomena. Ta zmaga je ugodno vplivala na brigadno samozavest in na bojnega duha med borci, pa tudi na utrditev vere v partizansko zmago med prebivalstvom Ribniške doline, ki je vztrajno zavračalo vse belogardistične vabe. Še največ vredna pa sta bilo malodušje in razkroj, ki ju je ta prva velika zmaga slovenskih partizanov povzročila med vojaki divizije Macerata.

Razorožitev v Retjah in zasežba v Ravnah

Ivan Maček-Jernej Posavec kot politični komisar in dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik kot namestnik komandanta glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske sta 2. oktobra 1942 pismeno ukazala, da se mora dogovorjena akcija v Dolenji vasi pri Ribnici izvršiti kljub italijanskemu napadu na Kostov bataljon, če ne 2. potem pa 3. oktobra. Ta ukaz pa je nastal še pred začetkom boja pri Vodnjaku, ki je načrtano zamisel postavil na glavo. Bataljoni Tomšičeve brigade so se namreč umaknili na Travno goro, Italijani iz Ribnice pa so kot obsedeni nabijali s topovi vso noč od 2. na 3. oktober, in sicer po vseh namišljenih partizanskih sestopih z Velike gore v dolino. To je bila njihova edina tolažba za poraz.

Toda politični komisar in namestnik komandanta glavnega poveljstva sta v 2. točki tega dopisa ukazala tudi tole: »Najkasneje 5. t.m. se mora izvršiti akcija v Loškem potoku. Ta akcija naj se prav tako izvrši po že dogovorjenem načrtu. Bistveno je, da se postavijo močne zasede na cestah iz Ribnice, z Blok in iz Drage. Akcija naj se izvrši ob

zori, zasede pa naj ostanejo na mestih tudi po izvršeni akciji in čakajo prihoda okupatorjev, če treba tudi ves dan. Politično zelo važno je da dobi poleg bele garde tudi okupator čim močnejši udarec. . . » 58

Z zmago Tomšičeve brigade pri Vodnjaku je bil dosežen močan politični vtis pri prebivalstvu, upi za načrtovano razorožitev belogardistov po vaseh okoli Loškega potoka in Nove vasi pa so postali stvarnejši. Predvsem je kazalo, da bo pri zagrizenih vaških stražah mogoče marsikaj doseči z ukano, zakaj partizani so imeli kar precej italijanskih uniform in orožja.

Ujete italijanske vojake so zaslišali 3. oktobra 1942 na Travni gori. Zasliševal jih je Ivan Mavrovič-Ivanov, za prevajalca pa je bil dr. Milan Dolenc-Milan Medved. Poročilo o teh zaslišanjih se je ohranilo. Zaslišani so bili triintridesetletni sergente Giovanni Valenti, pa še vojaki: enaidvaj setletni Raffaello Capriotti, petidvajsetletni Giuseppe, osemindvajsetletni Francesco lovino, dvajsetletni Carlo Finci, enaindvajsetletni Vittorio Merotto in kot sedmi triintridesetletni Paolo Serco. Ker so bili preprosti kmetje, ki so jih fašistične oblasti po sili vtaknile v vojaško suknjo, je brigadni štab, na predlog Ivana Kaučiča-Nandeta Kovača, ki se je v njem zadrževal kot bivši brigadni politični komisar in kot ranjenec s še vedno poškodovano roko, sklenil, da se jih spusti v dolino. Namestnik politkomisarja 3. bataljona dr. Milan Dolenc-Milan Medved je po zaslišanju ujetnikom naredil še poučno politično predavanje, obenem pa jim sporočil, da bodo izpuščeni na svobodo, le svoje obleke in obutev bodo morali pustiti partizanom.

Nadzor nad ujetniki je prevzel vod 3. bataljona, ki sta mu poveljevala vodnik Jožetov iz Račne in politdelegat Janez Becele. Ta vod je dobil nalogo, da ujetnike spremi proti najbližji italijanski postojanki v Sodražici, vendar jih sme spustiti šele po brigadnem odhodu proti Mokrcu, ki sta ga politični komisar in namestnik komandanta glavnega poveljstva* ukazala tudi že 2. oktobra.

Na Travni gori se je 3. oktobra 1942 zbrala spet vsa brigada. Čegre verjeti belogardističnemu viru, so ob tisti priložnosti naštel 320 partizanov. Tega dne se je brigadi po sedmih dneh priključil tudi pratež s kotli, ki so ga tako željno pričakovali. S tem so bile dane vse možnosti za uspeh pri načrtovanih akcijah proti vaškim stražam.

* Ivan Maček-Jernej Posavec in dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik, ki sta se podpisala na zadevni ukaz, od 1. oktobra 1942 teh dveh dolžnosti že nista imela več, tega pa nista vedela. Izvršni odbor Osvobodilne fronte je 1. oktobra 1942 dotedanjega političnega komisarja glavnega poveljstva Ivana Mačka-Jernej Posavca imenoval za komandanta, Borisa Kidriča-Petra Kalana za političnega komisarja, Jako Avšiča-Branka Hrasta za namestnika komandanta namesto dr. Aleša Beblerja-Primoža Tratnika, inž. arh. Eda Mihevca-Doreta Trdino za organizatorja strokovne vojaške izgradnje čet in poveljniškega kadra,

*Iz Slovenske čete sta v Tomšičevo brigado prišla predvojni komunist Albin Pi-
bernik (levo) in njegov sin Albin (desno, fotografija je nastala leta 1946), ki je
bil 5. oktobra 1942 na Žnidarjevi gmajni še ob očeta. Mater je izgubil na
igmanskem maršu*

V Loškem potoku so imeli belogardisti največ zaslombe v vasi Re-
tje. Postojanko so si uredili in utrdili v cerkvi na Taboru in okoli nje,
kjer so stražili in prenočevali, a čez dan so se večinoma zadrževali na
domovih v Retjah. Ta vas, ki leži v goli in globoki kraški kotlini, je bi-
la pod nenehnim varstvom italijanskih težkih mitraljezov. Do nje pri-
ti podnevi, bi bilo zelo tvegano, ponoči pa retenskih vaških stražarjev
ni bilo doma. Bili so v cerkvenih utrbah, tam pa bi bil napad nanje še
bolj negotov.

Kakšno akcijo v Loškem potoku sta imela v mislih Ivan Ma-
ček-Jernej Posavec in dr. Aleš Bebler-Primož Tratnik, ni natančno
znano. Dokazano pa je, da je štab Manevrskega bataljona skupaj s

za pomočnike političnega komisarja glavnega poveljstva pa dr. Jožeta Brile-
ja-Bolka Brezarja, Štefana Pavšiča-Jurija Dobravca in Lojzeta Vrhovca-Slav-
ka Gruma. Odstavitev dr. Aleša Beblerja-Primoža Tratnika s položaja namest-
nika komandanta glavnega poveljstva je Edvard Kardelj-Krištof utemeljil s
potrebo po večji giblivosti glavnega poveljstva, ker je Bebler zaradi poškodo-
vane noge iz Španije še vedno težko hodil (Zbornik VI, knjiga 4, dok. 49 na str.
147, in fasc. I/II —4— a v arhivu IZDG).

štabom Tomšičeve brigade prišel na misel, da bi v Retje podnevi poslal močnejšo skupino partizanov, ki bi se preoblekli v italijanske uniforme in oborožili z zaplenjenim italijanskim orožjem. Temu vodu preoblečenih partizanov naj bi poveljeval 'italijanski sergente' Egidij Bevčič-Ivo, ki je kot italijanski vojak pobegnil iz Ribnice že 6. junija 1942 in kmalu za tem prišel v Tomšičevo brigado. Ta je dobro obvladal italijanščino pa tudi vse mogoče navade italijanske soldateske.

Ukana se je obnesla. V Italijane preoblečeni partizani so nemoteno prišli v dolinsko vas Retje, kjer je 'sergente' Egidij Bevčič-Ivo v italijanščini sklical zbor vaške straže, ki so jo potem njegovi vojaki bliskovito in zlahka spravili ob orožje. Vse puške so pobrali in retnske vaške stražarje odpeljali s seboj na Travno goro pred dr. Aleša Beblerja-Primoža in Dušana Pirjevca-Ahaca. Bebler je ujetim belogardistom, ki jih je bilo 16, naredil imeniten govor. Prikazal jim je, kam jih lahko pripelje izdaja in začeta državljanska vojna, po govoru pa so jih partizani izpustili. Če je ta človečanska poteza partizanov kaj zalegla, je drugo vprašanje. Vendar pa je »velikodušno postopanje z ujetniki MVAC« zelo vznemirilo obveščevalni oddelek 11. armadnega zbora, ker je v tem videl namero partizanov, da spodkopljejo italijanskega bojnega duha, obenem pa zapeljejo belogardiste k pobegu...

O tem, kdaj so partizani izpeljali to razorožitev v Retjah,* ni pisane vira. Vendar se je to lahko zgodilo edinole 4. oktobra 1942, zakaj dr. Aleš Bebler-Primož je tega dne šele prišel na Travno goro, še istega dne pa je pot nadaljeval proti Mokrcu.

Partizanska predrznost v Retjah je Italijane in njihove bele pomagače tako razkačila, da so začeli pravcato ofenzivo. V noči iz sobote na nedeljo je manjša enota Tomšičeve brigade obiskala tudi vas Mali Log, da se je iz vodnjaka pri Antonovih oskrbela z vodo. Po tistem, bilo je v nedeljo, 4. oktobra, je prišlo v Mali Log veliko Italijanov, na čelu belogardistov pa tudi župnik Anton Hren iz Nove vasi. Ta je sklical vaščane Malega Loga in jim med poučno pridigo dejal, naj storijo ta-

* Zoper podatek o opisani razorožitvi vaške straže v Retjah ugovarja Lojze Marolt iz Raven na Blokah. Dokazuje, da v Retjah ni bilo belogardistične postojanke, marveč je bila na Taboru v Loškem potoku. Po njegovem mnenju je bila akcija proti belogardistom, o kateri prepričljivo govori Filip Tekavec-Gašper, v Malem Logu pri Loškem potoku, izvedli pa da so jo borci, ki so v glavnem pripadali Langijevi četi. Ti dokazi pa stojijo na šibkih nogah, zakaj Ivan Samsa iz Malega Loga odločno zatrjuje, da do 17. novembra 1942 v Malem Logu ni bilo nobene razorožitve belogardistov, takrat pa je bil v akciji 2. bataljon Notranjskega odreda, medtem ko je bila Langijeva četa že lep čas v sestavi Serčerjeve brigade, dr. Aleš Bebler-Primož in Dušan Pirjevec-Ahac pa na Primorskem (Lojze Marolt po zapisniku z dne 25. aprila in Ivan Samsa z dne 8. julija 1978 ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 119 na str. 345).

ko, kot so naredili vaščani Topola, ki so nekega partizana zvabili in zaprli v klet. In sploh naj ga pobijejo kar z motiko, če nimajo drugega pri roki. . .

Ob vsem besu pa se Italijani in njihovi belogardistični opričniki niso upali iti dalje v gozdove. Maščevalne udarce so raje prepustili italijanskim letalom. Ta so bombardirala vasi Blato in Zadolje, Glažuto in Jelenov žleb, preletavala, bombardirala in mitraljirala pa so tudi gozdove na Travnici gori in vse tja do Loškega potoka. Ti laški bombniški napadi na gozdove so bili v nedeljo, 4. oktobra, in sicer popoldne. Žal, so Tomšičevi brigadi povzročili tudi eno smrtno žrtev. Ob mitraljiranju je bil ubit starejši partizan iz Ljubljane, star 40 do 50 let, močne postave, visok, študiran človek.⁵⁹

Zvečer se je Tomšičeva brigada odpravila na izhodišča za nov pohod proti belogardističnim vaškim stražam. Odšla je čez Vagovko in za vasjo Betonovo na Kebel (kota 965), kjer se je utaborila sredi redkega gozda v dolinici Kambra. Od tod so šli intendanti po vola v Kročale, sicer pa so enote počivale, kuhale in čakale, da se približa mrak.

Prihod na Kebel je bil povezan z akcijo v vasi Ravne na Blokah, ki je štela 39 hiš. Treba je bilo razorožiti vaško stražo in zaseči hrano. Najprej so nameravali vaško stražo pripraviti k odložitvi orožja po mirni poti. V ta namen so s Kebla poslali tri patrolje, ki naj bi bele pregovorile, da bi ob partizanskem vpadu v vas streljali samo v zrak. Toda patrolje niso mogle priti niti do ravenških vrtov, ker so jih vaški stražarji že na daleč zavrnil s hudim ognjem. Vse to kaže, da štab Tomšičeve brigade iz poraza v Kampiljah ni izluščil prav nobenega koristnega pouka.

Po tej streznitvi so bataljoni dobili take naloge: če iz vasi ne bo odpora, naj 1. in 2. bataljon zasežeta hrano in živino samo pri Tekavcu, Klunu in Pakižu, če pa bi beli na partizane streljali, opravijo zasežbo po vseh hišah. Tretji bataljon je imel nalogo, da z glavnino sil postavi zasede proti vasi Topol, Novi vasi in delno proti Loškemu potoku, z eno desetino pa opravi zasežbo v ravenškem mlinu pri Lesarju.

Brigada se je razdelila na tri kolone. Dane Benčina in Lojze Marolt, ki je tedaj pripadal Langijevi četi, sta vodila 1. bataljon, in sicer s Kebla na Škale, čez Skranjce in po polju do Žabjeka, da bi v vas prišel od severozahoda. Andrej Kovačič in Jože Lesar sta vodila 2. bataljon, ki je odšel s Kebla čez Sela naravnost proti Ravnam, tako da je v vas prišel iz vzhodne strani. Najdaljšo pot je imel 3. bataljon, ki ga je Lovrenc Turk-Sergej vodil s Kebla čez Sušje na gozdno pot Peščenek in čez Gorenje laze na cestno križišče Javoršče. Čeprav so bile opisane poti različno dolge, so vse tri kolone s Kebla odšle hkrati.

Tako je brigadno poveljstvo že na začetku zagrešilo dve napaki. Prva napaka je bila v tem, da so s patroljami belogardiste opozorili

na partizansko navzočnost v blizini Raven, druga napaka pa v tem ker ni pretehtalo, da mora 3. bataljon prehoditi najdaljšo pot.

Prva je v vas Ravne prišla kolona 1. bataljona. Ko se je od Žabjeka v razstojanju usmerila na dolnji konec vasi, so začeli nanjo streljati belogardisti iz cerkve in okoli nje. Partizani so se takoj razpršili v strelce in stekli v naskok. Ko so pritekli za Kosarjevo hišo, je streljanje prenehalo: beli so se poskrili. Tretji bataljon je dotlej prehodil komaj polovico poti, belim v Ravnah na Blokah pa so že hiteli na pomoč belogardisti iz vasi Topol. Obnje je 3. bataljon trčil na križišču Javoršče, ko je pravkar zavzemal položaje. Lovrenc Turk-Sergej je dvakrat ustrelil in v ramo zadel belogardista Jožeta Žgajnarja iz Topola. Tega so partizani ujeli. Od partizanov je bil med spopadom na Žnidarjevi gmajni smrtno ranjen Albin Pibernik, znani jeseniški komunist, član stranke od leta 1932. Zavlekel se je za grm in tam umrl. Njegove posmrtno ostanke so našli šele po vojni.

Ko je bila zaseda 3. bataljona postavljena, belogardisti iz Topola zavrtnjeni in zasežba v Lesarjevem mlinu že v teku, sta partizana Lovrenc Turk-Sergej in dr. Stanko Pirc-Lojze od gozdička v Partah odšla v Ravne, da bi obiskala Marijo šega, Pirčevo staro mater. Medtem so partizani iz 1. in 2. bataljona sklicali ali privedli vse vaščane v cerkev na miting, kjer jim je govoril politični komisar 2. bataljona Josip Zornada-Frenk. Zajeli so še belogardista Jakoba Strleta, starega Ogradarja, in Jožeta Knavsa, ki se je skril v Trhlenovi kašči, zaplenili pa tudi šest pušk, od tega tri mavzerice. Intendanti so pobrali precej živine, prašičev, medu, žganja in druge hrane. Največ tega so dobili pri Trhlenu.

Komunisti štabne celice 3. bataljona so zasežbo ostro kritizirali, Janez Hlebš-Čiro Zasavec in Nande Sedej pa sta v svoja dnevnika zapisala, da zasežba v Ravnah ni bila opravljena tako, da bi partizanom prinašala čast in spoštovanje. Podobna je bila ropanju, ker so partizani jemali tudi tisto, česar sploh ne bi smeli. Zgodilo se je kljub zagroženim smrtnim kaznim, da je odločala lakota, ki je v vojni najhujši komandant, kot je ob neki drugi priložnosti zapisal dr. Milan Dolenc-Milan Medved. Dogajali so se primeri, ki so zares vredni graje. Posebno žalostno je bilo, da so brezvestneži zdravnika dr. Stanka Pirca-Lojzeta spravili ob darilo, ki mu ga je namenila dobra stara mati, iskrena privrženka partizanov, ki je postala tudi žrtev zasežbe.

Pa ni šlo samo za to. Predvsem je poveljstvo izgubilo sleherni nadzor nad zasežbo. Medtem ko je v ravnem mlinu ostalo veliko hrani, ki jih ni bilo mogoče odnesti, ker je bilo na delu premalo ljudi, je kazenska zasežba doletela tudi iskrene privrženice partizanov. In prav zato so morali politični delavci nekaj živine vrniti, to pa je lastnikom nakopalo še hujše gorje. Ko so belogardisti in Italijani izvedeli

za vračilo živine, so 9. oktobra 1942 prišli po Rozalijo Turk, Marijo Šega, Nežo Marolt, starejšo (mater), in Nežo Marolt, mlajšo (hči), ter jih odvedli v internacijo. . .⁶⁰

Velike izgube zaradi vihravosti in izdaje

Zasežbo v Ravnah je spremljalo veliko streljanja. Ker je bila noč, se ni vedelo, kako blizu je sovražnik in kaj namerava. A streljalo je le nekaj vaških stražarjev, ki so prilezli iz zasilnih skrivališč. To je zadoščalo, da je poveljstvo ukazalo umik, pri tem pa je čisto pozabilo na 3. bataljon v zasedi. Zasežba v Ravnah se je končala torej precej brezglavo.

S plenom so štab brigade ter 1. in 2. bataljon odšli najprej na Kročale in v Petrince, od tam pa navzdol v Globel in Žimarice. Iz Žimaric bi morali na Novi pot, od tam pa mimo Lužarjev proti brigadnemu zbirališču pri Podsmreki. Ker je bilo treba pod Boncarjem prečkati cesto iz Sodražice v Novo vas, po kateri bi lahko posegle vmes italijanske sile, je tudi ta del pohoda potekal zelo vihravo. Vodila sta Anton Modic in namestnik brigadnega komandanta Ivan Jakič-Jerin, ki je zavzeto trdil, da to pot dobro pozna. Pa se je zmotil. Bataljona sta hodila vso noč, zjutraj pa sta se znašla tam, kjer sta ponoči že bila, v obcestni globeli in čisto blizu Žimaric. Partizani so bili tako zelo zbiti, da so kar popadali na tla. Ni kazalo drugega kakor čez dan ostati v strmeh gozdu, čeprav le sto metrov nad cesto. S hudo muko so postavili najnujnejša zavarovanja, kuharji s kotli pa so odšli nekoliko više, da bi pripravili hrano.⁶¹

Tretji bataljon je pri Javorščah zaman čakal, da ga bo kdo odpoklical iz zasede. Ker se je čakanje zavleklo že čez določeni čas in ker je v Ravnah medtem že čisto potihnilo, je Anton Marincelj-Janko, ki je bataljonu poveljeval namesto ranjenega Janeza Majnika-Džemsa, poslal tja kurirja Mihaela Butaro-Aleksa. Ta je ugotovil, da v Ravnah ni več nobenega partizana. Po vasi je tekalo le izgubljeno živinče, ob neki hiši pa je našel pozabljeno vrečo fižola. Na umiku so potem borci 3. bataljona to živinče ujeli in vrečo pobrali, nato pa odšli proti zbirališču. Kakega domačina niso imeli. Ponoči jih je uspešno vodil bataljonski politični komisar Vasja Kogej. Toda v močvirno globel k Podsmreki je pripeljal samo 1. in 3. četo.

Vihra je nalezljiva. Drugače ni mogoče razložiti, zakaj je Anton Marincelj-Janko pozabil na 2. četo. Ta je v zasedi pri Lesarjevem mlinu ostala do jutra, potem pa se je morala še sama oskrbeti s hrano in se umakniti po lastnem preudarku. Odšla je čisto po svoji poti. Njen komandir Jože Podržaj-Šimen jo je vodil proti Mokrcu. V neki hiši

blizu Benet je dal skuhati ajdovih žgancev, da bi njegovi borci laže hodili, zakaj čakala jih je dolga pot. Tu so se dobro najedli.⁶²

Druga četa 3. bataljona je proti Mokrcu potovala kar podnevi. Malo pred poldnem 6. oktobra 1942 je pri Zakraju in Škrabčah prekoračila cesto Velike Bloke-Strmca-Velike Lašče. Po robu gozda se je od Škrabč pomikala h kapelici, ki stoji na gozdni poti med Lužarji in Sv. Ožbaltom, kota 796. Od te cerkve na prevladujoči strmini, z obzidjem in trdno grajeno mežnarijo je bil dober pregled nad vso okolico. Mežnarija in košenice okoli nje so bile v posesti zagrizenega belogardista Antona Ogrina, ki je imel precej pajdašev tudi v bližnji vasici Lužarji. Ti so partizane napadali ravno iz zasede pri cerkvi Sv. Ožbolta*.

Strmina proti Staremu Lužarjevemu bregu je bila gola, pot pa jo je prečkala poševno proti vzhodnemu delu grebenčka, ki ga imenujejo Ograje. Ob poti je rasla živa meja, sicer pa je bilo vse golo. Le na vzhodni strani se je začel redek gozd. Na tistem zavitem grebenu, ki mu pravijo Železnica, so rasle v glavnem breze. Vreme je bilo lepo.

Ko je 2. četa zavila na pot ob seči, je komandir Jože Podržaj-Šimen zagledal belogardista, ki je tekel k obzidju s puško in z zavihanimi rokavi. Šimen je nanj ustrelil in beli je padel. Toda pobral se je in skočil za obzidje.

Šimnova četa je bila večinoma v italijanskih uniformah, zato belogardisti niso bili na jasnem, koga imajo pred seboj. Neki belogardist je izza obzidja Šimna vprašal, koliko je ura. Šimen ni nič odgovoril, marveč je potihoma velel, naj gredo borci hitro naprej, da bi kar najhitreje prišli za rob na Ograjah. Belogardisti so po vrečah in drugi krami, ki so jo nosili borci, le spoznali, da so pred njimi partizani. Hip pozneje so že udarili. Večji del čete je stekel za rob, nekaj partizanov je bežalo navzdol proti Lužarjevemu bregu, nekaj pa se jih je umaknilo v smrekice h kapelici, od koder so začeli streljati.

Jože Podržaj-Šimen je med streljanjem opazil, kako je pomočnik puškomitraljezca Renato Bolafia padal po strmini, ker mu je zaradi slabih čevljev drselo. Pa niso bili krivi čevlji, temveč izdajalski strel. Smrtno zadeti so bili tam še trije partizani. Vrh tega jo je v levo roko nad komolec skupil puškomitraljezec Janez Potokar-Sokol, v levo nadlaket in v desno stran trebuha Vladimir Flerin-Lela, v noge pa še en partizan. Šimen pa je tudi videl, da je sirotek Albin Pibernik med najhujšim svinčenim metežem odložil nahrbtnik, odvezal in zavrgel težko črno suknjo, si ga spet zadel na hrbet in tekel naprej za četo. Ko jo je dohitel, je poprijel puškomitraljez ranjenega Janeza Potokarja-Sokola in mu ga pomagal nositi proti Mokrcu.

* Cerkev Sv. Ožbalta z mežnarijo je pozneje požgal 3. bataljon Šercerjeve brigade. Razrušil je tudi druge tamkajšnje belogardistične utrdbe. To je storil 5. januarja 1943 (Milan Guček: Šercerjeva brigada, Ljubljana 1973, str. 97).

Četni politični komisar Marjan Grilc-Igor, sekretar četnega aktiva SKOJ Črt, puškomitraljezec Jože Lepin-Ris in partizanka Pepca Kordiš so obtičali v smrekicah nad kapelico, ki rastejo na peščenih in z resjem prekritih tleh. Tu je bilo nekaj skritih peščenih jam in vanje so se zatekli do večera. Igor, Črt in Ris so zvečer nadaljevali pot za četo in jo srečno našli, za Pepco Kordiš, ki se je tudi skrila, pa niso vedeli. Ostala je tam. Sedmega oktobra se je zatekla k Janezu Knau-^{su}-Andrijaniču v Lužarje, ta pa jo je odpeljal v Velike Lašče. Tako je prišla v ječo in od tam v Gonars. .⁶³

Zaradi tega, ker 2. čete 3. bataljona ni nihče odpoklical iz zasede in ker ni poznala razmer v okolici Lužarjev, je izgubila osem ljudi: štiri padle, tri ranjene in eno ujetu. Toda belogardistični napad iz zasede pri Sv. Ožbaltu ni bil edini neugodni nasledek poveljniške nepremišljenosti.

Ker brigadni štab s 1. in 2. bataljonom ob določenem času ni prišel na zbirališče k Podsmreki, se je napletlo več neprijetnih posledic. Štab 3. bataljona je moral brigadno glavnino iskati s patroljami. To je šlo na roko zagrizenim karloviškim belogardistom, ki so napadali in preganjali le osamljene partizane ali manjše patrolje, ker so tako edino lahko kakega partizana ubili ali ujeli.

Zarana je šla na javko v Brlog patrolja, ki jo je vodil puškomitraljezec Anton Dremelj-Ante. Zavila je mimo gostilne v Podstrmcu. V njej so popivali belogardisti, ki so skrili puške v kuhinjo, tega pa patrolja ni vedela. Ker izdajalci orožja niso imeli pri roki, je patrolja nemoteno prišla v Brlog. Šele nazaj grede je trčila na bele, udarila po njih in enega ranila.

Druga je šla iskat brigadno glavnino patrolja, ki ji je poveljeval vodnik Jože Avsec-Čapajev. Da bi dobila kak podatek, je morala poizvedovati pri hišah ob domnevni brigadni poti in tako je bila hitro izdana. Belogardisti s Karlovice so pohiteli za njo na kolesih in jo pri zaselku Brlog prestregli. Sredi dneva se je razbesnel hud spopad. Ob tej priložnosti je bil Čapajev ranjen v roko. Tedaj so kuharji v globeli pri Podsmreki ravno delili skromen obed. Borci 1. in 3. čete so morali teči na položaje s polnimi menažkami, Anton Marincelj-Janko pa je brž določil še eno patroljo. Vodil jo je Jože Novak-Miha in tudi ta je trčila na karloviške belogardiste, ki so dobro merili. Kakor malo prej jo je spet skupil vodja patrolje. Tako je 3. bataljon 6. oktobra v patroljnih spopadih imel ranjena kar dva vodnika, Jožeta Avsca-Čapajeva in Jožeta Novaka-Miha.

Vendar pa to še ni bilo vse. Patrolje je pošiljal tudi brigadni štab, ki je med nezaželenim bivanjem v gozdu nad Žimaricami prišel do spoznanja, da bi se bilo dobro ogniti močvirne globeli med Podstrmcem in Knejem. Ker je smer poti na Mokre znatno spremenil, je mo-

ral to sporočiti štabu 3. bataljona, opazovati pa je moral tudi zemljišče, po katerem naj bi vodila nova pot. Tako je brigada izgubila še nekaj svojih patrulj.

Proti Škrabčam in Ravniku je šla patrulja, v kateri je bil Viktor Arhar-Puškin. Blizu Ravnika je naletela na četo Italijanov z Blok, ki so patruljo zagledali in začeli nanjo streljati z minometi. Ker se je patrulja gibala med jelšami in po močno zamočvirjenem zemljišču, je bilo obstreljevanje jalovo. Padlo je veliko težkih min, a razpočila se je samo ena. Ta je Puškina do vratu zasula z zemljo. Bil je ves blaten in omotičen, rane pa na srečo ni dobil nobene.

K 3. bataljonu je odšla patrulja, ki ji je poveljeval puškomitraljezec Alojz Kožar-Prajerjev Slave. Zglasila se je pri Fani Kraševac v Podstrmecu. Tam je vprašala za Ovnovo Karlo, ki je bila zvesta podpornica partizanov. Kraševčeva jim je pokazala pot in Ovnov mlin, ki ga je od Kraševčevih dobro videti, potem pa je pohitela na Karlovico javit belogardistom, kam je šla partizanska patrulja.

Ko je Ovnova Karla od Prajerjevega Slavca zvedela, kdo jim je pokazal pot, partizanom ni marala dati nobene hrane in jim je rekla, naj se brž umaknejo, ker je nevarno. Partizani so se nato zadrževali pri Ovnovem kozolcu, zakaj tudi sami so slutili nevarnost. Belogardisti so jih kmalu napadli, vendar partizanom niso mogli do živega, ker so se dobro krili. Beli izdajalci so morali celo bežati in belogardist Janez Kraševac-Štefe iz Podžage je tistikrat izgubil dolgo francosko puško.

Toda izdajalski vojščaki so natančno poznali vse poti za umik od Ovnovega mlina, zato so pohiteli k prehodom na Železnici, da tamkaj počakajo v zasedi. Tako so partizane prestregli in enega ujeli. Na vozu so ga odpeljali v Velike Lašče. Ujeti partizan je bil invalidni komandir Anton Sever, ki je imel poškodovani obe roki še iz preboja pri Ragljevki. V Velikih Laščah so ga Italijani obsodili na smrt in ga ustrelili še istega dne. Bili so zelo razkačeni, zakaj prav 6. oktobra 1942 so v hribih od Železnice proti Mačkovcu izgubili dva vojaka. Padla sta Luigi Arnera in Mario Nanni.

Slabo pri teh spopadih je bilo samo to, da so se izgube Tomšičeve brigade nadaljevale, kajti 7. oktobra 1942 so prišli v ujetništvo: Alojz Zakrajšek iz Podkoglja, Ludvik Zalar iz Strletov in Anton Brodnik iz Dvorske vasi, ki so vsi pripadali 2. bataljonu.⁶⁴

Mnoge vasi od Travnje gore do Mokrcja so bile okužene z izdajalstvom. To je bilo tisto, kar je partizane Tomšičeve brigade najbolj presenečalo, pa tudi učilo previdnosti. O tem priča tudi pripetljaj, ki ga je opisal Anton Drečnik. Po izkušnjah iz vasi Topol je borcem svoje skupine velel, naj si narobe obrnejo pokrivala, da se ne bo videla rdeča zvezda. Ko so stopili v hišo premožne kmetije, jih je gospodinja

vprašala, kdo so. Drečnik je odgovoril, da so »naši od Sv. Gregorja«. Ženska je takoj verjela, da so belogardisti in jih dobro nahranila, nato pa jim je dala še veliko dobrot za popotnjo. Potem ko so se poslavljali, so se Drečnikovi tovariši pustili prepoznati za partizane. Tedaj je ženska začela kričati na pomaganje in klicati 'svoje fante' ter preklinjati prevaro. Žal, se je tako srečno končalo le malo obiskov na kmečkih domačijah. Marsikje so se oglasile dolge francoske puške.⁶⁵

Najstrahotnejšo hudobijo je doživela patrolja, ki jo je vodnik Jožetov poslal s Travne gore po hrano v Mali Log pri Loškem potoku.

Pri Vodnjaku zajete italijanske vojake je varoval vod devetih partizanov, ki sta mu poveljevala vodnik Jožetov in politdelegat Janez Becele, za puškomitraljezca pa je bil Filip Klemenčič-Nenard. Ti partizani so 4. oktobra 1942 dobili nalogo, da sedmero ujetih Italijanov stražijo še dva dni, nato pa jih izpustijo.

S temi Italijani so partizani ostali sami, kot da so odpisani. Javke, kje naj iščejo brigado po opravljeni nalogi, niso dobili. Saj jim je tudi nihče ni mogel dati: brigadni komandant Janez Hlebš-Čiro Zasavec jim je povedal le splošno smer, pri tem pa je vodniku Jožetovemu še posebej zabičal, da se morajo njegovi borci na poti za brigado izogibati naseljenim krajem.

Z italijanskimi vojaki so ravnali natanko tako, kakor jim je bilo naročeno. Noč pred izpustitvijo so z ujetniki prebili za nekimi skalami, izpustili pa so jih dopoldne ob devetih. Italijani bi bili najraje ostali z njimi tudi še naprej. Med potjo proti Novi Štifti so mahali nazaj, dokler so partizane videli. Slovo je bilo skoraj ganljivo. Toda prave skrbi so se po tistem šele začele. Najprej so morali najti brigado. Odšli so po njeni sledi, ki je bila na široko shojena. Našli so tudi sledove boja — izstreljene tulce. . .

Bili so lačni. Vodnik Jožetov je izbral tri: Jaroslava Kryško, Jožeta Bolto in Zvonka Hanzlja. Vsi so bili mlajši od dvajset let. Napotil jih je k vaškemu zaupniku v Mali Log z naročilom, naj jim preskrbi hrane.⁶⁶

Trije partizani so se najprej zglasili pri Klemenovih, kjer je bila gostilna in trgovina in kjer so si kupili sto cigaret. Žal, pa sta bila prav trgovca Klemenov, ki se je pisal Anzeljc, in Lojze Debeljak-Oražmov, ki so ga beli pozneje po pomoti sami ubili, glavna snovalca bele garde v Malem Logu. Najprej je Klemenova nagovarjala partizane, naj se gredo javit v Loški potok. Ker so to odločno odklonili, so se Klemenovi brž domislili besed, ki jih je dan poprej vaščanom položil na dušo novovaški župnik Anton Hren. Zato jih je Klemenova naklepno napotila k Oražmovim na sredo vasi, češ da jih bodo tam nahranili in jim tudi spekli kruh, v resnici pa le zamotili. Klemen je Hračanovega poslal najprej k Ivanu Samsi, naj gre po bele v Loški potok,

vendar je le-ta to odklonil, nato so belogardiste klicat poslali Lojzeta Knausa iz Malega Loga 10, ki je bil takrat star 16 let.

Partizani so bili previdni in se niso dali spraviti v hišo. Ker ta zvi-jača ni zalegla, so si Oražmovi izmislili prav sadistično podlost. Pred sestradane partizane na klop so postavili vrelo zelje s krompirjem, da bi jih zadržali do prihoda potoških belogardistov.

Belogardisti s Hriba so prihiteli čez Žagarje proti Mihovemu in Oražmovemu skednju. Tam jih je pričakal Lojze Debeljak-Oražem in jim dajal znake z rokami in prsti, da so partizani samo trije in da so majhni. Tako je izdaja bila popolna in potoški belogardisti so imeli lahko delo.

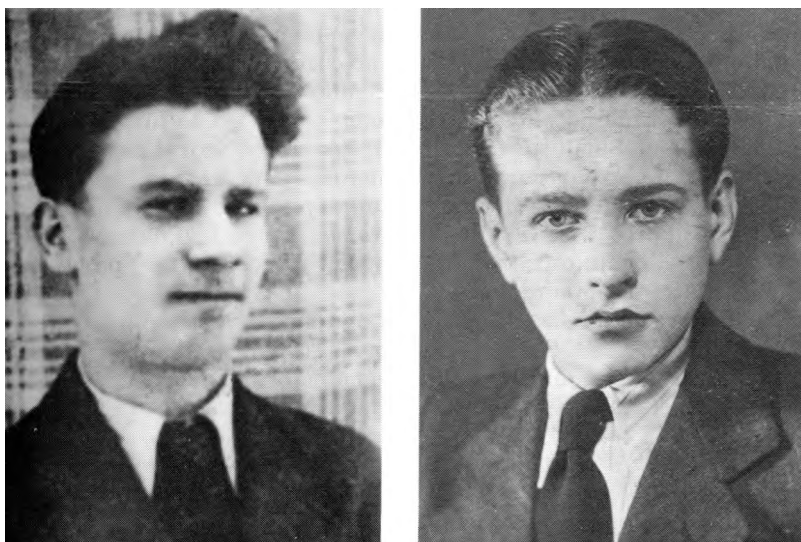
Mislili so, da bodo partizane kar polovili. Vendar ni šlo vse gladko. Zvonku Hanzlju se je nekaj zazdelo sumljivo. Prvi je odložil žlico, stopil za vogal in pri svinjaku zagledal belogardiste, ki so začeli kričati, naj se vda. On pa je skočil. Vsi trije so začeli bežati proti Podhribu. Najhitrejši je bil Zvonko Hanzelj. In tudi Jože Bolta je tekel zelo hitro, čeprav je bilo brž opaziti, da je ranjen. Jaroslav Kryška pa ni mogel nikamor. Pribežal je samo kakih sto metrov daleč do Ogradarjevega skednja.

Tam sta se izza vogala obstreljevala šestnajstletni Kryška in belogardist Rudolf Zbačnik-Andrejev. Partizan je belogardista zgrešil, belogardist pa je pritiskal, a mu je naboj odpovedal. Nato je belogardist skočil, prijel za cev in partizana mahnil s kopitom po glavi, da je ves zatrepetal in omahnil. Pa mu ni bilo dovolj. Zamahnil je še nekajkrat in mladeniču razbil lobanjo. Belogardist se je potem pomujal in Kryško še zvezal.

Stara Ogradarica, pisala se je Kordiš, je kričala: »Norci, kaj delate! Spomladi smo zanje zbirali hrano, zdaj jih pa pobijate. . .« Zaradi tega so Ogradarico zaprli, a je bila trdna in je nezaslišani zločin javno obsojala.

Jaroslava Kryško so zvezanega odgnali na Hrib. Ko je Franc Knaus-Pangre prišel po njegovo puško, je bil ujetnik obvezan po glavi in je v blodnjah prosil: »Lačen, lačen!« Italijanski častnik je vprašal Pangreta, kaj govori ujetnik. Pangre je odvrnil, da bi rad dobil kaj za pod zob. Italijan pa je odgovoril: »Domani comunque non avra bisogno bi nulla (Jutri tako ne bo potreboval ničesar več).« In res, Jaroslava Kryško so obsodili na smrt kljub mladoletnosti in ga 7. oktobra 1942 na Hribu tudi ustrelili* izdajalski vojščaki pa so zanj dobili 500 lir nagrade.

* Jaroslav Kryška se je rodil 13. decembra 1925 v Novem mestu, k partizanom pa je odšel iz Ljubljane po končanem petem razredu 4. realne gimnazije (Bežigradske), ki jo je zdeloval z odličnim uspehom. Njegova ostalina kaže, da se je zanimal zlasti za pesništvo in sploh za književnost. Jaroslavova mati Ma-

Jože Bolta iz Sneberij (levo), ki je padel kot žrtev izdajstva, in Jaroslav Kryska iz Bežigrada (desno), ki je bil v Malem Logu ujet in 7. oktobra 1942 ustreljen na Hribu v Loškem potoku

Na partizana Jožeta Bolto sta streljala belogardista Antonov Anton in Frenk Debeljak-Bastičkov iz Skrilj. Zadet je bil v hrbet in skozi trebuh. Čudno se je opotekal in se zavlekel pod smreko na Pižmeči košenici Pod hribom, kakih 150 metrov stran od Pižmečega skednja. Zvečer je od tamkaj odjeknil samotni strel. Bolta si je skrajšal smrtno muke sam. Ustrelil se je pod brado, krogla pa je izstopila na temenu. Pokopati ga je moral Ivan Samsa, čeprav je ugovarjal, naj ga pokoplje tisti, ki ga je ustrelil.

Zvonka Hanzlja je krogla samo oplazila. Ker si je med begom okrvavil srajco, je mislil, da je po njem. Začel je bežati cik-cak, potem pa se je vrgel za kup kamenja in streljal na belogardiste, a zadel ni nobenega.

Pri tem izdajalskem zločinu so malološki belogardisti zaplenili samo dve puški. A ti puški je 17. novembra 1942 dobil nazaj 2. bataljon Notranjskega odreda.⁶⁷

rija Kryska, roj. Radež, je bila zelo razgledana in plemenita ženska. Nasproti topniške vojašnice na Tyrševi cesti (sedaj Titova 101) je imela šiviljski salon in majhno stanovanje, ki ju je za javko in tajno zatočišče dolgo uporabljala ljubljanska VOS (Ivo Svetina in Jovo Strnad, ustna vira).

Poslej je Jožetov vod štel le šest partizanov. Očitno so potoški belogardisti za to vedeli. Osamljene partizane so hoteli poloviti. Pehota jim je po gozdu hotela priti za hrbet, po cesti pa so proti njim hiteli na konjih. Vendar šest partizanov ni klonilo. Konjenike so pričakali v zasedi, udarili nanje z dvema plotonoma, nato pa se hitro umaknili proti Sodražici. Skrili so se v grmovje tako blizu Sodražice, da so zjutraj zagledali nad sabo na opazovalnici Italijana, ki si je česal lase in se gledal v ogledalce. Za hrbtom so se mu previdno splazili na greben in od tam naprej proti Gori nad Sodražico. Po poti so naleteli na privrženko Osvobodilne fronte, se okrepčali in odšli naprej po sledi za brigado, ki so jo potem kmalu našli.

Zvonko Hanzelj, ki je v Malem Logu smrti sicer utekel, ni našel več svojih tovarišev. Sklenil je, prebiti se nazaj proti Beli krajini. A tak, ves izčrpan, da je hodil kakor senca, je pri Kanižarici zašel v italijansko zasedo. Planili so po njem, ga ukrotili in ga odvedli v italijanske ječe.⁶⁸

Po vsem tem se zastavlja vprašanje, kakšen pouk je iz vseh teh žalostnih prigod izvelkel štab Tomšičeve brigade. Kmalu bomo spoznali, da se iz tega ni naučil veliko. . .

Premiki in praske okoli mokrškega pogorja

Na Mokre je najprej prišla 2. četa 3. bataljona, ki je po spopadu pri Sv. Ožbaltu čez noč počivala v Rutah, nato pa 7. oktobra v lepem vremenu in neoviranem pohodu prispela do taborišča Šerčerjeve brigade. Od Ljubljane je bila oddaljena le šest ur hoda. To tovariško snidenje je povzročilo spremembo v njeni poveljniški sestavi. Štabu Šerčerjeve brigade je primanjkovalo sposobnega vojaškega kadra. Iz Tomšičeve brigade je potegnil komandirja Jožeta Podržaja-Šimna in ga imenoval za namestnika komandanta 2. bataljona. Za Šimnom je bil za komandirja 2. čete imenovan Marjan Grilc-Igor, njen dotegantji politični komisar.

Prva in 3. četa z bataljonskim štabom sta prispeli na Mokre šele zvečer 8. oktobra, in sicer po tistem, ko sta se na Mačkovcu združili s 1. bataljonom in brigadnim štabom.

Ti četi sta prehodili najtežavnejšo pot. Od Podsmreke sta odšli ponoči. Da bi se ognili vasem pod Robom, kjer bi ju utegnile presenetiti belogardistične vaške straže, sta zavili na levo proti Sv. Primožu. Bili pa sta brez vodnika in sta potovali navprek in po brezpotju. Naredili sta mnogo daljšo in napornejšo pot, kot bi bilo potrebno. Šele drugi dan zjutraj sta dospeli na Mačkovec k Uzmanom, kjer se jima je čez kako uro pridružil 1. bataljon z brigadnim štabom. Po poveljniških

Zvonko Hanzelj iz Metlike (levo), ki se je v Malem Logu sicer rešil, vendar so ga pozneje izgubljenega in izčrpanega ujeli Italijani, in Milan Zupančič iz Dobrave pri Dobrniču (desno), kije bil ujet 19. septembra 1942 v Rapljevem in vojne ni preživel. Umrl je v Dachauu

sestankih in politični uri sta se četi odpravili dalje mimo Krvave peči. Začeli sta se vzpenjati po gozdu proti Repičniku.

Borci so bili strašno utrujeni in lačni. Ob poti je raslo vse polno mladih gob. Partizani so jih pobirali ter jedli kar surove, to pa se je mnogim maščevalo. Dobili so hude bolečine v želodcu, bruhalo so in podobno. Predvsem pa so bili zvečer prikrajšani za izdatno enolončnico, ki so jim jo gostoljubno odstopili borci Šercerjeve brigade in ki je bila gosta kot polenta.⁶⁹

Po nenadejanem in neljubem počitku v strmem gozdu nad Žimamicami se je brigadni štab priključil 1. bataljonu in 6. oktobra zvečer z njim odšel proti Podstrmcu, prekoračil cesto Velike Bloke-Lužarji-Velike Lašče, tam prenočil, 2. bataljon pa je prenočil na Novem potu. Sedmega oktobra ob šestih zjutraj sta se oba bataljona razvrstila v zasede: 2. na Boncarju ob cesti Nova vas-Žlebič, 1. pa na Lužarjevem bregu ob cesti Velike Bloke-Velike Lašče. Uspeha ni bilo, ker po teh cestah ni bilo nobenega prometa. Italijani in belogardisti so čutili navzočnost močnih partizanskih sil, pa se iz svojih utrjenih gnezd niso niti ganili.

Že popoldne sta si bataljona privoščila počitek. Drugi je na Novem potu najprej opravil zasežbo pri Francu Turku, ki se je pred partizani

umaknil v Velike Lašče, nato pa se je premaknil v vas Naredi. Tam so imeli politični komisarji pogovore s kmeti, zvečer pa je odšel na Mačkovec, kjer je ostal vse do 11. oktobra. Borci so počivali, se urejali in imeli politični pouk. Prvi bataljon pa se je iz zasede pod Lužarjevim bregom najprej pomaknil k Sv. Ožbaltu, zvečer 7. oktobra tam nekoliko zaspal, nato pa odrinil proti Mačkovcu, kamor je prišel v četrtek zjutraj.⁷⁰

Za tretjim se je v Petelinove doline na Mokre odpravil tudi 1. bataljon. V taborišču Šerčerjeve brigade je 8. oktobra zvečer še našel slavalok, ki so ga pred dvema dnevoma partizani postavili v čast njene ustanovitve. Šerčerjeva, ki je bila na Mokrcu doma in ki ni živela z rok v usta kakor Tomšičeva, je brez omahovanja dobro nahranila svoje sestradane goste ter jim zagotovila vse za miren počitek. Slabše oskrbljen je bil 2. bataljon, ki se je nastanil blizu vasi Bukovec pri Krvavi peči in pri katerem se je zadrževal tudi brigadni štab. Tu je bil na jedilniku samo krompir. Ponj sta še istega dne odšli dve četi.

Da bi ne bile enote 1. in 3. bataljona odvisne samo od gostiteljev, so že 9. oktobra šle na zasežbo v Želimplje, toda ta pot je bila zaman, ker so morali vrniti vso živino. Nastala je stiska. V 1. bataljonu so hoteli pobiti edino mulo, a žival se je strgala in ušla. Rešila jih je šele zasežba na Turjaku, od koder je 3. bataljon pripeljal več volov. Nekaj več sreče so imele enote 2. bataljona 9. oktobra. Dobile so kravo, prašiča ter nekaj krompirja in sadja.

Na Mokrcu je brigada mirovala kar pet dni. Borci so se očistili, spočili in si pozdravili žulje ali še hujšo nadlogo. Že na Kočevskem so se med borci razpasle garje, zdravniki pa niso imeli ustreznih zdravil. Bližina Ljubljane in dobre zveze z njo, ki jih je v glavnem vzdrževal takratni tomšičevec Pavel Keršič-Ježek* so odpomogle tudi tej nadlogi. Brž je bilo na voljo dovolj žvepljenih pripravkov, in nadležna bolezen po enotah je bila ozdravljena. Po Ježku pa je 3. bataljon poskrbel tudi za svojega varovanca, sirotka Albina Pibernika, zakaj otrok ne bi zmozel brigadnih bojnih naporov. Skrivaj ga je spravil na varno k dobrim ljudem v Ljubljano.⁷¹

Italijani so premike Tomšičeve brigade spremljali zelo pozorno. Domnevne brigadne položaje so prvič obmetavali z letalskimi bombami že 8. oktobra zvečer, in sicer od Krvave peči proti Mokrcu, 10. oktobra proti večeru pa so letalski napad ponovili v okolici Mačkov. A njihovo početje je bilo obakrat brez haska, ker so se enote

* Pavle Keršič-Ježek je te zveze vzdrževal po zaročenki Milki Selan in kurirki Veri Razboršek-Vitki. Pri dobavi mazila proti garjam so sodelovali Štefka Kump, por. Sever, poklicni gasilec Alojz Buh-Maks in šofer Franc Podbevšek, ki je dve ročki te maže pripeljal na javko v Črno vas, kjer ju je prevzel Ježek (Ivan Jevc-Čufi, pismo z dne 20. maja 1983).

takoj, ko so zaslišale letala, umaknile proti gozdnim vrhovom. V tretje — 11. oktobra — so Lahi uporabili topove. Dopoldne so z njimi obstreljevali taborišče 2. bataljona na Mačkovcu, vendar brez vsakršne škode.

Politično in vojaško vzgojno delo je potekalo skoraj nemoteno. Delno so za borce obnovili tudi politično šolo. Za predavatelja je bil prof. Oskar Šavli-Silvo Marjanovič. Na političnih urah in študijskih sestankih so se zvrstile izredno zahtevne teme. Vrh tega so vadili še pevski zbori in recitatorji. Tega taboriščnega reda ni vznemirila niti novica, ki jo je 10. oktobra prinesel namestnik brigadnega komandanta Ivan Jakič-Jerin, da se za napad na Mokre spet zbirajo velike italijanske sile. Pa mu niso verjeli. Bilo je očitno, da se ga je lotila hujša bolezen. Na njegovo zahtevo se je sešla štabna celica. Tovarišem je sporočil, da ne more nič več. . . *

Brigadna obveščevalna služba je do 11. oktobra 1942 zbrala podatke o ljudeh v tridesetih okoliških vaseh, ki so od Italijanov sprejeli orožje ali pa so bili pobudniki belogardističnega izdajstva. Zato so v brigadnem štabu še tisto nedeljo popoldne izdelali načrt zasežb, razorožitev in mitingov po kužnih vaseh in zaselkih. Bataljone so poslali na tri strani. Prvi bataljon je dobil nalogo, premakniti se v prostor med cesto, ki iz Škofljice vodi na Turjak in do Ponikev, ter med železniško progo, ki gre od Škofljice do Grosupljega ter od tam čez Čušperk proti Kočevju. Drugi bataljon bi moral delovati na območju med Mačkovcem, Turjakom, Velikimi Laščami in Karlovico. Štab brigade bi se priključil 3. bataljonu, ta pa bi ostal še nadalje na Mokrcu. Bataljoni naj bi odšli na nove položaje še isti večer: 1. bataljon je ponoči prišel le do Hudega Rogatca, 2. z Mačkovca proti Karlovinci, 3. bataljon, ki je bil do takrat na Visokem, pa h Krvavi peči.

Toda Italijani so vendarle poskusili bojno srečo že v ponedeljek, 12. oktobra 1942. Prišli so zjutraj. Na polju pri Hudem Rogatcu so presenetili skupino partizanov iz 1. bataljona, ki so šli kopat krompir. Ti partizani so se vsi rešili, izgubili so le dve puški. Italijani so pritiskali z Iga čez Skrilje proti Kureščku. Proti njim so nastopile čete 1. bataljona. Razplamenel se je boj, ki je trajal do mraka. Toda Italijani so prišli tudi z robarske strani. Bilo jih je vse polno na Krvavi peči, pri Sekiriščah in po dolini. Na polju pri Krvavi peči so streljali na patroljo 3. bataljona. Čete 3. bataljona so se morale podvizati na položaje: 2. je zasedla vznožje Repičnika, da bi zavarovala dostope iz Krvave peči, 1. in 3. četa pa sta odšli proti Zapotoku. Vkljub vsemu temu so v 3. bataljonu kuhali.

* Ivan Jakič-Jerin je pojasnil, da se ga je takrat lotila akutna tuberkuloza. Po vojni so mu zdravniki na pljučih odkrili zaraslo kaverno (po beležki z dne 9. februarja 1978).

Na bojni črti proti 1. bataljonu so Italijani prišli samo do vasi Visoko, dalje si niso upali. Gozdov so se bali, in čeprav so Mokre branile šibke partizanske sile, pravega napada v njegovo osrčje niso tvegali. Kolikšne izgube so imeli, ni znano. Iz 1. bataljona Tomšičeve brigade je bil eden ranjen v roko, eden pa je padel. Bil je študent iz Ljubljane in prav tisti dan ga je prišla obiskat sestra. Prišla je uro po boju. Žal ga je lahko videla samo mrtvega. . .

Ponoči na 13. oktober je 1. bataljon odšel čez dolino, v nekem mlinu zasegel moko, nato pa se povzpел proti cesti Škofijica-Turjak, jo prekoračil in se ustavil na Medvedici. Pač pa je bil ob tem jalovem italijanskem sunku veliko huje zaskrbljen brigadni štab. S 1. in 3. četo ter z ranjenci in bolniki 3. bataljona se je 12. oktobra pod noč premaknil na Mokre in od tam proti vasi Skrilje, ne da bi odpoklical 2. četo iz zasede nad Krvavo pečjo. Ta je na položaju ostala vso noč, potem pa je še tri dni potovala, ne da bi vedela, kje naj išče bataljonsko glavnino. Njeni borci so stradali spet kakor psi. Otepali so sadje pa korenje, repo, koruzo in kostanj, vse surovo.

Komaj kaj bolje se je godilo 1. in 3. četi. V noči na 13. oktober sta hodili po hudi temi in brezpotju od Golega mimo Rogatca proti Visokemu. Po dolgem, zavitem in utrujajočem pohodu sta se izvili iz domnevnega italijanskega obroča in se nastanili v gozdu Izver med Visokim in Kureščkom. Izkazalo se je, da so Italijani že zdavnaj zapustili obrobja Mokrca in da je bilo beganje nepotrebno. Prav ti nepotrebni premiki pa so med partizani 3. bataljona zbujali hudo nejevoljo. . .⁷²

Tretji bataljon je imel nasploh veliko smolo. Ko se je vračal od zasežbe na Turjaku in se vzpenjal od Želimljega proti Visokemu, je nekemu partizanu na strmi kamniti stezi spodrsnilo. Omahnil je, udaril z glavo ob skalno vzboklino in pri priči izdihnil. Še bolj nesrečno se je končala pot Jožeta Godca iz Laz nad Krko, ki si je izprosil dovoljenje, da sme iti obiskat osamljeno mater. Mimo Čušperskega klanca in Jahuh je po dveh dneh hoje prišel 16. oktobra srečno do doma, bil pa je izdan že prvo uro. Domači belogardisti so hišo v Lazah obkolili, in moral se je vdati. Sodili so mu po naglem postopku in ga dan pozneje ustrelili.

Podobne in komaj kaj manj strašne nezgode so doletele še nekatere borce, ki so obiskali domače. Njihovo črevesje je bilo prestradano in nenavajeno krepke hrane, pestile so jih razne črevesne bolezni, zdravniki pa še vedno niso imeli vseh potrebnih zdravil. Največ ranjencev in bolnikov je bilo ravno v 3. bataljonu. Da bi tem borcem omogočili učinkovito zdravljenje, za katero je bilo potrebno zlasti mirovanje, so po zamisli dr. Stanka Pirca-Lojzeta ob potočku Bavščici začeli graditi začasno in skrivno partizansko bolnišnico.⁷³

Po pohodu na Karlovico se je 2. bataljon 13. oktobra nastanil v gozdu blizu vasi Srnjak. Zvečer tistega dne je odšel na Veliki Osolnik.

Zasegel je dve kravi, tri prašiče, moko in drugo hrano, nato pa se je **odpravil** mimo Zapotoka proti Hudemu Rogatcu in tam počival skoraj dva dni. Na večer 15. oktobra je odšel čez Želimeljsko dolino k Lipljenam, kjer so čete imele politične ure in sestanke. Zvečer 16. oktobra sta šli na akcije dve četi. Ena je priredila miting v Velikih Lipljenah, druga pa pri Sv. Ahacu. V gozd k Ahacu se je premaknil ves bataljon. **Spotoma** je priredil lep miting v Sloki gorici, kjer je na prostovoljni podlagi nakupil tudi precej hrane.

O vsem tem so bili Italijani kajpak kmalu obveščeni. Že 17. oktobra malo pred mrakom so prileteli z bombniki in stresali bombe po gozdu okoli Sv. Ahaca. To pa bataljona ni motilo, zakaj že naslednji dan je priredil miting v vasi Gradišče, nato pa nadaljeval pot do Drenika, kjer so borci jedli.

O bojnem delovanju 1. bataljona za čas od 13. do 18. oktobra ni natančnih podatkov. Belogardisti so poročali le o partizanskem obisku v vasi Gradež pri Turjaku. Borci 1. bataljona Tomšičeve brigade so tjakaj prišli 16. oktobra ob dvaindvajsetih, tam »popolnoma izropali hišo in čevljarsko delavnico najagilnejšega protikomunističnega moža Jožeta Petelina«, nato pa priredili miting. Ta je trajal nemoteno do štirih zjutraj, čeprav je Gradež oddaljen komaj slabe četrt ure od Turjaka, kjer je bila posadka štiridesetih fašistov in še desetih karabinjerjev.

Toda 1. bataljon je tiste dni dosegel še en lep uspeh. V Rožniku pri Tomšičevih je obtičal italijanski oklepni avto. Četa, ki je bila v zasedi nad vasjo, je to opazila in takoj udarila. Italijanska posadka je pobegnila. Partizani so ga zajeli in brž poslali sla v zasedo k Pijavi gorici po vodnika Rafaela Škrlja-Rafa, da bi oklepnik popravil in odpeljal. Pa ni šlo. Skušali so ga odvreči z voli, pa tudi tako ni šlo. Rafo je iz vozila pobral mitraljez in topič. Ker ni bilo niti ene granate, so topič zakopali. Potem je Rafo v oklepnik vtaknil tri težke naletne mine, ki so jih prenašali s seboj že od zmage pri Vodnjaku v Jelenovem žlebu, nanesele vanj slame in vse skup zažgal, da je razneslo šasijo in odtrgalo kupolo. Takrat je pogorela tudi Tomšičeva hiša, ki je zdaj ni več.⁷⁴

Medtem je bilo v brigadi še nekaj kadrovskih sprememb. Zvečer 15. oktobra 1942 je iz glavnega poveljstva prispela pošta, da sta Stane Bizjak-Kosta Dobravec in Oskar Šavli-Silvo Marjanovič premeščena na Gorenjsko. Odšla sta že 18. oktobra. Položaj vodje agitpropa v brigadnem štabu je za nekaj časa ostal prazen, pač pa je 1. bataljon brž dobil novega komandanta. To je postal Anton Marincelj-Janko.

Brigadni štab in glavnina 3. bataljona sta 17. oktobra naredila le majhen premik — odšla sta h Kureščku, od tam pa 18. oktobra 1942 spet na Mokre, da bi se od njega poslovila še tisto noč. Namreč kurirji so prinesli ukaz, da morajo vsi trije bataljoni takoj oditi čez progo Ljubljana-Grosuplje in se zbrati na območju Molnika.⁷⁵

Napad na bele v Polju, Bizoviku in Dobrunjah

Komadant Tomšičeve brigade Janez Hlebš-Čiro Zasavec je že 15. oktobra zvečer dobil ukaz, da mora priti na posvet v glavno poveljstvo. Čez Barje in Molnik k Podlipoglavu se je odpravil brez odlašanja. Drugi dan ob osmih se je že zglasil na sedežu glavnega poveljstva. Tam ga je sprejel politični komisar Boris Kidrič-Peter Kalan*

Posvet je trajal ves dan. Čiro je nekajkrat govoril s Petrom. Po teh pogovorih je Janez Hlebš-Čiro Zasavec odšel prenočevat na Debeli hrib, kjer se je tedaj mudila Gubčeva brigada. Boris Kidrič-Peter Kalan ga je sprejel še enkrat 17. oktobra 1942. Pogovarjala sta se vse do opoldne. Čiro je dobil navodila, kako sestaviti bataljon dvestotih mož, ki bi moral oditi čez Savo na Štajersko, dobil pa je tudi ukaz za obračun z belo gardo, ki se je razpasla v vzhodnih ljubljanskih predmestjih. Na podlagi dobljenih nalog je Čiro sestavil zapoved, da morajo vsi trije bataljoni Tomšičeve brigade čez železniško progo Ljubljana-Grosuplje in se najpozneje do 19. oktobra zbrati na Molniku. To zapoved so v brigadnem štabu na Mokrcu dobili v nedeljo, 18. oktobra.

Čisto ponevedoma je čez progo najprej prišla 2. četa 3. bataljona, ki so jo imeli za izgubljeno. Na Molniku se je znašla 17. oktobra in tako so njeni borci po petih dneh spet prišli do kuhane hrane.

Za njo sta dospela na cilj 1. in 2. bataljon, ki sta se odpravila na pot iz okolice Smrjen. Natančna pot je znana samo za 2. bataljon. Po večerji je šel iz Drenika, progo prekoračil nad železniškim predorom pri Tlakah in še ponoči prišel na Lipoglav, nastanil pa se je v Podmolniku.

Najdaljšo in najbolj tvegano pot je imela glavnina 3. bataljona, pri kateri je bil tudi brigadni štab. Z Mokrcu čez Golo in skozi Drago so se odpravili že v nedeljo zvečer. Ker pa je sijala polna luna in je bila noč presvetla, so morali ob cesti Ig-Škofljica zadremati do dveh po polnoči, nakar so šli naprej ob Iščici. Mimo Grmeza in Babne gorice so se približali k progi pri Lavrici in jo ob štirih prekoračili, ne da bi Italijani iz bunkerjev streljali nanje. Z dnevom 19. oktobra, so dosegli Molnik. Tako je bila skupaj spet vsa brigada (Glej skico št. 18 na strani 419!).⁷⁶

Borci Tomšičeve brigade so imeli pred sabo težavno pa tudi prezahtevno nalogo: hkrati napasti belogardistične postojanke v Polju,

* Drugih članov glavnega poveljstva ni bilo. Komandant Ivan Maček-Jernej Posavec je bil takrat že na poti v Polhograjske Dolomite. Spotoma se je 15. oktobra 1942 ustavil pri Šercerjevi brigadi na Ljubljanskem vrhu (Zbornik VI, knjiga 4, dok. 145 na str. 406, in Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 171 in 172).

Bizoviku in Dobrunjah.* Toda ta naloga je bila tudi izredno pomembna. Belogardistične posadke iz teh predmestnih vasi so se namreč že tako številčno povečale, da so začele ogrožati partizansko politično zaledje v najbližji okolici Ljubljane in zveze tega upornega mesta s partizanskim vodstvom v gozdovih. Bilo se je bati, da bodo pretrgale poglavitni uporniški živec. Torej je bilo treba tem belogardistom zadati hud udarec.

Izdajalske vaše straže v ljubljanskih predmestjih so začele nastajati po 5. septembru 1942, ko se je končala 5. faza velike italijanske ofenzive. Ta je zajela namreč tudi kraje med Savo in molniškimi hribi. Šele ko je italijanska soldateska pregazila tudi te vasi in jih očistila privržencev Osvobodilne fronte, so prilezli na piano farški prirepaniki in poprijeli za dolge francoske puške iz rok zavojevalcev. Brž je prišlo tudi do prvih spopadov.

Vaška straža v Bizoviku je doživela prvi partizanski napad že v noči na 4. oktober 1942. V akciji so bili borci čete Albina Grajzerja, ki so belogardistom prizadejali dve smrtni žrtvi. Naslednjo noč je partizanska patrulja trčila ob belogardistično zasedo v Zg. Kašlju na Zamudovem vrtu. V tem spopadu je bil ubit belogardist Habič. Dobrunjskim belogardistom pa je četa Albina Grajzerja — pridružil se ji je tudi Peter Stante-Skala z brzostrelko — prvič postavila zasedo v noči na 8. oktober. Pričakala jih je na njivi med zeljnatimi glavami. Ukaz je bil, da morajo te belogardiste poloviti brez streljanja. Pa se ni posrečilo. Med zeljem skrite partizane je prezgodaj opazil nekdanji orožnik Rudolf Jurkovič-Copatar. Ustrelil je. Takoj je dobil odgovor iz partizanske zbrojevke. Belogardist Anton Babnik-Rekarjev je bil smrtno zadet, njegov tovariš Lovro Peterca-Zavašnikov ranjen, belogardista Peter Kregar iz Dobrunj in Lovro Tesner is Sostrega pa sta bila ujeta in usmrčena. Albinovi borci so zaplenili tri dolge francoske puške.⁷⁷

Našteti spopadi so bili kar uspešni. Navzlic temu je bilo treba belogardistom pokazati še večjo partizansko moč. Občutili naj bi, kaj zmore partizanska udarna brigada.

Zapoved za tak obetavni napad na belogardiste je bila napisana 20. oktobra 1942. Tisti dan so v štabu Tomšičeve brigade — ob sodelovanju Ludvika Smrekarja, komandanta 3. bataljona ZDO — izdelali natančen načrt za hkratni napad na štiri belogardistične postojanke. Težišče napada je bilo namenjeno postojanki belogardistov v Polju, v tamkajšnjem prosvetnem domu, to pa zato, ker so partizani namera-

* Gubčeva brigada bi morala isto noč napasti belogardiste v Temeniški dolini: na Mačkovi domačiji v Temenici in pri Španu v Dolenji vasi. Zaradi neurja napada ni bilo (Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 66 in 67).

vali iz zaporov osvoboditi vrsto svojih ljudi, med njimi zlasti Marijo Leskošek-Rij o in Heleno Leskošek-Alenko.* Sicer bi bilo bolje vse sile posvetiti obema postojankama v Bizoviku in tisti v Dobrunjah, kjer bi se bila zares lahko pokazala partizanska premoč.

Vdor v prosvetni dom Device Marije v Polju, ki je že sam zase predstavljal zelo zahtevno in tvegano operacijo, je padel na ramena

1. bataljonu Tomšičeve brigade. Ta naj bi deloval takole: 3. četa bi napad zavarovala proti Zalogu, 1. četa bi z enim vodom zaprla izhode Italijanom iz treh postojank na Vevčah, ki so bile v nekdanji orožniški postaji, v papirniški jedilnici in v gasilskem domu na Vevčah, z dvema vodom pa zasedla dostope pri cerkvi in na križišču v Polju, da bi preprečila izpad iz italijanske postojanke v poljski osnovni šoli,

2. četa z dvema vodom, okrepljena z udarno skupino 3. bataljona ZDO pa bi morala tiho opraviti z belogardističnim stražarjem pred prosvetnim domom, vdreti v dom, razorožiti belogardiste in rešiti zapornike. Tem enotam je poveljeval Egidij Sever-Štefan, komandant

2. bataljona Gubčeve, ki se je trenutno mudil na zdravljenju pri sprejemnem taborišču na Pugledu. Kot domačina sta bila napadalni skupini dodeljena še Lojze Vodnik-Jaka, komandir sprejemnega taborišča, in Stane Zupančič iz Sp. Kašlja.

Obračun z belogardisti v Bizoviku je bil prepuščen 2. bataljonu Tomšičeve, ki je dobil v okrepitev en vod 2. čete 1. bataljona in Nebošmejevo četo iz 3. bataljona ZDO. Ta je moral z dvema četama napasti glavno postojanko v Bizoviku, ki je bila v Rekarjevi gostilni (lastnik Rudolf Babnik), v pritlični Drčarjevi hiši (lastnik France Leben) in v hiši Dragonarjeve France, vse na sedanji Periški cesti, z 2. in delom 3. čete napasti pomožno belogardistično postojanko v trdno zidani enonadstropni hiši pri Ižančevemu Johanu, sedaj Pot v Dolino 7-A, z delom 3. čete in dodanim vodom iz 1. bataljona pa postaviti zasedi proti italijanskim bunkerjem na koti 361 in proti Litijski cesti. Glavna belogardistična postojanka v Bizoviku je štela kakih 40 belogardistov, pomožna postojanja pa približno 20. Za vodnika napadajočim enotam na glavno postojanko sta bila komandir Anton Vrbinč-Nebošme in politični delavec Ivan Jager, Kruharjev z Orlega, vodnik napadalcem na utrdbo pri Ižančevemu Johanu pa je bil Jakob Mojškerč iz Bizovika.

* Da sta ujeti in v prosvetnem domu Ljubljana-Polje zaprti Marija Leskošek-Rija in Helena Leskošek-Alenka, žena in hčerka Franca Leskoška-Luka, so bili partizani napačno obveščeni, ker sta bili tedaj še obe na svobodi. Ujeli so ju šele čez pet dni, in sicer 26. oktobra 1942, ko so belogardisti na domu Valentina Petača v Obriju odkrili bunker glavnega poveljstva (Stane Zupančič »Kronološki pregled«, Zbornik prispevkov . . . Ljubljana Moste-Polje, Ljubljana 1965, str. 352, in Jesen 1942, Ljubljana 1963, št. 49 na str. 144 z opombo).

Vodnika pri napadu 2. bataljona Tomšičeve brigade na belogardistično postojanko v Bizoviku: Ivan Jager-Kruharjev z Orlega (levo) in Anton Vrbinc-Nebošme iz Bizovika (desno), ki sta pozneje oba padla. Zaradi izdajalca s Sel pri Lavrici je moral kot ranjenec mučeniško umreti predvsem Ivan Jager-Kruharjev

Belogardistično postojanko v Dobrunjah, ki je bila v močno grajeni in še dodatno utrjeni avtokolarski delavnici Mežnarjevega Jožeta, zdaj Cesta II grupe odredov 16, naj bi zavzeli 3. četa (Efenkova) iz 3. bataljona Tomšičeve in Matičkova čete iz 3. bataljona ZDO, preiskati hiše vodilnih belogardistov v Dobrunjah in opraviti zasežbe bi morala 1. in del 2. čete 3. bataljona Tomšičeve, medtem ko so bili trije vodi iz teh dveh čet določeni za zasede, ki so bile: prva pri Gramoznici (zdaj avtomobilski trg) proti Vevčam, druga pri Križovcu na križišču ceste proti Vevčam in tretja v Zadvoru pri Dingeljnu, tudi proti Vevčam (Glej skico št. 19 na strani 420!). Za zvezo med temi enotami in 2. bataljonom Tomšičeve brigade v Bizoviku je bil določen Slavko Rode-Nande.⁷⁸

Bataljoni Tomšičeve brigade so se 21. oktobra zbrali na Molniku. Prišli so tudi terenski politični delavci, ki naj bi dali dodatna obvestila o sovražnikih in četam ponoči kazali pot. Tekle so še zadnje priprave. Motili jih niso niti trije italijanski bombniki, ki so malo pred kosilom z bombami zasuli taborišče 2. bataljona, čeprav je bilo ob letalskem napadu nekaj partizanov ranjenih.

Pripraviti je bilo treba kar največ bomb, tudi težkih, letalskih, ki so jih partizanski minerji predelali na ročni vžig. Prav tako se je veljalo oskrbeti z zažigalnimi steklenicami, ki so jim rekali molotovke. Toda najprej so morali dobiti bencin. Tega je čez most in mimo italijanske straže na vozičku pripeljala desetletna Slavka Strah. Bilo ga je dovolj. Izdelali so kar dvajset molotovk. Vsaka udarna skupina jih je dobila pet.⁷⁹

Napad se je najprej začel v Bizoviku. Belogardisti so ga zaznamovali že v sredo ob triindvajsetih.

Prva in del tretje čete skupaj z Nebošmejevimi borci sta tiho obkolili glavno postojanko ter čakali, da se bo boj začel pri Ižančevemu Johanu, kjer so partizani računali na presenečenje. Tam je napadalcem — v odsotnosti komandirja Franca Bernata-Čakle — poveljeval njegov namestnik Franc Črnugelj-Zorko. Njegovi borci so prišli po Dolini z južne strani. Potiho so se plazili proti lopi, ki je stala pred utrjeno enonadstropno hišo. Dež, ki se je začel vsipati vse močneje, je dušil nezaželene šume. Belogardistični stražar se je stiskal pod kap in hodil od hiše do lope. Z njim bi moral tiho opraviti Emil Rendl-Čeh, ki se je lopi bližal z ostrim rezilom v rokah. Ko je stražar spet prišel k lopi in ni bil od nje oddaljen niti pet korakov, se je Čeh pognal, da ga pokonča z nožem. Toda Čeh se je spotaknil ob nizko napeto žico, na kateri so bile navezane konzervne škatle in stara posoda, in nepričakovano telebnil.

Stražar je odskočil in ranjen utekel v hišo. Začel je streljati skozi priprta vežna vrata. Belogardisti so bili zbujeni in presenečenje je propadlo. Franc Črnugelj-Zorko in Srečko Učakar sta sicer vdrla v hišo. Srečku se je celo posrečilo vreči okroglo angleško bombo v zgornje prostore, a uspeha ni bilo. Mnogo več bomb je priletelo od zgoraj po stopnicah. Beli so jih zmetali gotovo najmanj petdeset. Bombni drobcji so ranili: Franca Črnuglja a-Zorka, Ivana Kambiča, Alberta Topolška-Igorja in Ivana Zajca-Zajčka. S tem je bil napad Čaklove čete odbit. Zaradi naoknic ni bilo mogoče metati bomb v prvo nadstropje. Okoli te postojanke so se borci motali še dve uri in poizkušali vse mogoče, a edino, kar so lahko naredili, je bilo to, da so prestrelili naoknice in šipe na oknih. Pri tem so pozabili celo na zasežbo, ki je bila njihova vzporedna naloga.⁸⁰

Več sreče je bilo pri Rekarjevi gostilni, kjer je bila zbrana belogardistična elita z Gabrijelom Capudrom na čelu. Tu so Capudrovi bojovníki partizane pričakali že budni, ker so jih zdramili strelj od Ižančevega Johana. Iz podstrešnih prostorov so začele leteti bombe. Na partizanski strani jo je prvi skupil vodnik Ivan Jager-Kruharjev. Paradžarica mu je priletela na roko in mu jo skoraj odtrgala, dobil pa je še strel skozi pljuča.

Predvojni skojevec Franc Čmugelj-Zorko (levo), ki je vojno preživel, in znani bombaš Srečko Učakar (desno), ki je pozneje padel

Partizanov ta nesreča ni zadržala. Odločno so napadli in obe stavbi hitro zažgali. Na roko jim je šlo predvsem to, da je imel Drčar veliko zalogo butar, zloženih ob zidu skoraj do strehe. Tako je pritlična Drčarjeva hiša po dveh zažigalnih steklenicah že gorela kakor bakla. Belogardisti so iz nje skakali kakor ščurki čez dvometrski presledek v Rekarjevo gostilno. Ta presledek med obema hišama je držal pod ognjem Alojz Klančar-Maček z zbrojevko. Blizu njega je z enakim puškomitraljezom nažigal Jože Grmek-Jelen.

Dragonarjeve hiše partizani niso napadali, ker je beli stražar izpred njenih vrat takoj skočil k Rekarju. Zavzeti in preiskati bi morali tudi to stavbo. V njej je imel štabno pisarno zločinec Gabrijel Capuder, stanoval pa je tam tudi kaplan Juš Lesjak, ki je bil Capudrova desna roka. Ker hiše partizani niso preiskali, so svinčenke začele leteti v hrbet tistim, ki so naskakovali Rekarjevo gostilno. Dragonarjeva Franca je namreč dajala zavetje belogardistoma Francu in Lojzetu Prepeluhu. Potem ko so napadalci vendarle vdrli še v to hišo, sta jo oba brata jadrno popihala, partizanom za spomin pustila svoji puški, gostiteljico Fani Prepeluh pa prepustila nemili, a zasluženi usodi.

Ker je bilo v okolici Rekarjeve gostilne svetlo kot po dnevi in ker so vse naokrog gospodovali štirje partizanski puškomitraljezi, se je požar razširil tudi na gostilniško gospodarsko poslopje. Tako je bilo potrebnih samo še nekaj zažigalnih steklenic in vnela se je tudi

gostilna. Toda v njej je imel Capuder zaprte Janeza, Ivano in Angelo Vrbinc, starše in sestro partizanskega komandirja Nebošmeja. Čakal je dneva, da bi jih dal ustreliti. S partizanskim napadom pa se mu je ponudila priložnost, da se izogne pregrešnemu dejanju. Izmisli si je drugačno smrt. Sklenil je, jetnike pognati pred mitraljeze napadalcev.

Ko je Rekarjeva gostilna že gorela, so beli potisnili skozi glavni zgornji vhod tri Vrbinčeve. Oče Janez je bil takoj mrtev, hči Angela pa smrtno ranjena. Partizani so jo odnesli še živo, a je izdihnila na slami pod kozolcem. Ne ve se, ali so nanju nehote streljali partizani ali pa sta dobila strele v hrbet. V vsakem primeru je bil to pravi in preiščeni capudrovski zločin.

Komandirja Antona Vrbinca-Nebošmeja je to strašno zlo vrglo iz tira. Tako so bili napadalci še ob drugega vodnika. Iz vrst domačinov niso imeli več bojnega svetovalca. Ne da bi vedeli, so belogardistom prizanesli. . .

Ogenj je divjal in vsi partizani so menili, da se bodo beli izdajalci scvrli. Toda v smrtni stiski so se splazili v obokano Rekarjevo vinsko klet. Iz sodov so spuščali vino, si z njim polivali hlapčevske uniforme in se hladili. Tako so pričakali dan, ko so se partizani umaknili. Takrat šele so dobili pomoč. Njihovi gospodarji so prišli pogledat v Bizovik na dveh oklopnikih in sedmih tovarnjakih. Svoje hlapce so našli na smrt preplašene, žrtev pa niso imeli velikih. Menda so padli štirje belogardisti. Njihova komanda je priznala samo dva mrtva, pa še ta dva je razglasila za pomagača partizanov. To sta bila Ivan Lampič in Ivan Vrbinc, Nebošmejev bratranec. Ker nista hotela streljati, so ju legisti pobili sami. Ranjen je bil Ivan Habič-Bizoviški vrag. Tedaj je dobil le štiri lažje rane v nogo, toda s Tomšičevo ni imel nikoli sreče..⁸¹

Tačas je bil kašelski most že podrt, zato so morali partizani Ljubljanico prebresti na plitvini pri Jožefovcu. To, da so se zmočili do kolena, pa je bilo premalo. Še niso bili vsi na levem bregu, že se je ulilo kakor iz škafa. Ivan Bobnar-Bobi, ki se je sezul, se je hotel spet obuti, pa je tako lilo, da sta bila oba čevlja v hipu polna vode. Moral se je obuti kar v taka. Padalo je, kot da se obeta sodni dan. Partizani, ki jih je mokrota stresala do kosti, so vdano hiteli dalje, da opravijo svojo nalogo. Kdo le bi jih pričakoval v takem vremenu!

Tretja četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Ludvik Praznik-Suljo se je usmerila proti Zalogu. Razvrstila se je ob cesti in železniški progi nekako tarn, kjer zdaj stoji žitni silos. Prva četa se je razdelila na dva dela: eden je zavil proti Vevčam in drugi proti cerkvi. Najbolj previdno in prihuljeno so se plazili borci 2. čete. Krili so se za visokim zidom, ki je obdajal prosvetni dom. Plazili so se kakor sence in vsakič, ko se je začul kak šum, so negibno obstali. Kakor temačni obrisi!

Od Rekarjeve gostilne in Drčarjeve hiše, kjer so se junačili Capudrovi belo gardisti v Bizoviku, so 22. oktobra 1942 ostali samo ožgani zidovi

Kljub naliveu je nenadoma zažvenketalo kolo. Poganjala ga je dolga postava, ki je opletala še z bolj dolgo puško. Partizani so onemeli. Ko je brezskrbni dolgin pridirkal mimo, se je Milan Našič kakor ris pognal nanj. Povalil ga je po mokri cesti, da presenečeni belogardist ni mogel niti pisniti. Tako je bil ujet Franc Govže, starejši, ki je bil namestnik komandanta vaške straže v Ljubljani-Polju.

Praktični partizani iz 2. čete 1. bataljona Tomšičeve so hoteli ujetnika zabosti, da ne bi imeli opravka z njim. Bil je namreč močan in so še presenečenega komaj ukrotili. Komandir sprejemnega taborišča Lojze Vodnik-Jaka pa se je domislil, da bi z njegovo pomočjo lahko prišli do jetnikov v prosvetnem domu. Zvezali so ga, mu v usta zatlačili robec in ga gnali pred sabo proti postojanki. Ko je bil že blizu vrat, je Govže robec izpljunil, se izstrgal in začel vpiti: »Fantje, pomagajte!«

Partizani so ga znova ujeli in podrli na tla. Stane Zupančič ga je mahnil dvakrat s kopitom po glavi. Mislili so, da mu je dovolj, toda dedec je bil trden in je vseeno ušel. Tako je bilo vse pokvarjeno ...

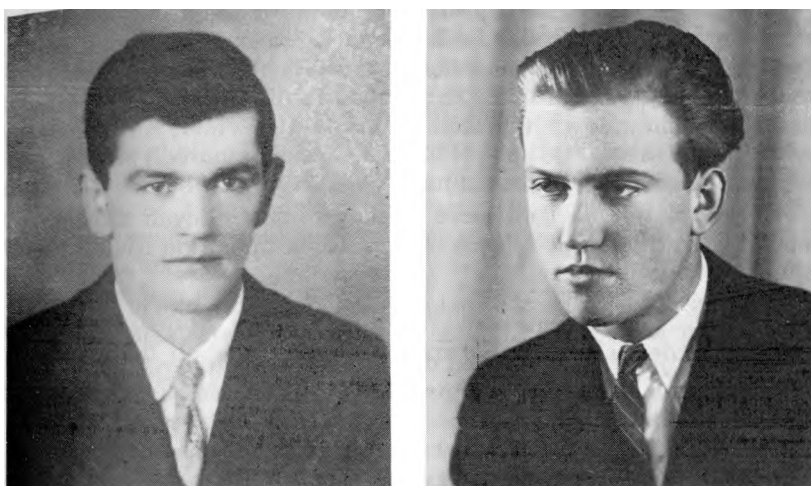
Medtem so belogardisti začeli streljati od vsepovsod, Italijani pa tudi iz zvonika. Za obzidje so beli streljali od peka Krmca in iz hiše, ki jo je po vojni kupil Zrimšek. Partizani so v hipu imeli hude izgube. Zasedeni so bili: Jože Ajdešček, ki je obležal tam z zažigalno steklenico v rokah, Tone Stepančič-Savo, ki ga je Rado Čenčič-Mitja na hrbtu nesel čez Ljubljano vse do Podlipoglava, in Stanislav Špelič iz Gabrovca pri Krki. Med umikom, že na desni strani Ljubljane, je bil smrtno ranjen v prsi še politdelegat Štefan, doma iz Ljubljane. Ko gaje Ivan Mavrovič Tvanov prinesel do zdravnika dr. Marjana Južnič-Nika Kraševca, je bil že mrtev. Druga četa 1. bataljona Tomšičeve je torej izgubila štiri borce, uspeha pa ni dosegla nobenega.⁸²

Razmeroma največ uspeha je imel 3. bataljon, ki je napadal in preiskoval Dobrunje.

Belogardistične postojanke, ki je bila v avtokolarski delavnici Mežnarjevega Jožeta sicer ni bilo mogoče zavzeti. Belogardisti so bili močno utrjeni in na napad opozorjeni, ker se je iz Bizovika že slišalo

Dva izredna junaka deževne noči v Ljubljani-Polju in Dobrunjah: Milan Našič iz Trziča (levo), ki je ujel belogardista Franca Govžeta, in Ludvik Vider, Bregarjev iz Račne (desno), kije obvladal belogardista Toneta Rožnika-Kovača. Vojne ni preživel nobeden. Milan Našič je padel 15. avgusta 1943 kot namestnik komandanta Prešernove brigade, Ludvik Vider pa februarja 1945 kot namestnik komandanta Notranjskega odreda

Pri prosvetnem domu v Ljubljani-Polju je v noči na 22. oktober 1942 padel Jože Ajdešek iz Dolenje vasi pri Mimi peči (levo), drugi dan pa je umrl ranjeni Tone Stepančič-Savo iz Trbovelj (desno)

streljanje. Poleg tega so dobro obvladali okolico z utrjenega balkona, kjer so razen mitraljeza imeli še močan žaromet.

Tudi razmere za napad so bile nemogoče. Postojanka je bila od vseh strani obdana z njivami, te pa so bile zaradi divjega naliva tako razmočene, da so bili partizani blatni od glave do peta. Ker so se morali plaziti po tleh, je bilo orožje tako zamazano, da so bili puškornice nerabni. Po napadu so jih borci lahko očistili večinoma tako, da so jih oprali v potoku. Napaka s partizanske strani pa je bila, da so pred začetkom napada belogardiste pozvali, naj se vdajo. Ti so odgovorili s hudim ognjem.

Borci Efenkove in Matičkove čete so se avto kolarnici čisto približali. Z zažigalnimi steklenicami si niso mogli nič pomagati, ker je bila belogardistična trdnjava vsa iz železobetona. Zelo natančno pa so obstreljevali zlasti balkon in druga žarišča odpora. Ranili so dva sovražnika: že znani belogardist Rudolf Jurkovič-Copatar je bil zadet v glavo, drugi ranjeni vaški stražar pa ni znan.

Napad ni obetal veliko, a je bilo treba belogardiste oblegati, da ne bi šli na pomoč kateri od drugih napadenih postojank. Zato so partizani kljub dežju vztrajali v razorih, kjer jih je voda močila od zgoraj in od zdolaj. Stanko Golli-Ilija in Jože Snoj-Piki sta celo preslišala povelje za umik. Bojišče sta zapustila, ko se je že svitalo, a sta četo kmalu dohitela.

Medtem sta 1. in 2. četa preiskovali domove zagrizenih belogardistov. Cerkovnika Jakoba Jesiha-Lenarta sicer niso dobili doma presenetili pa so Toneta Rožnika-Kovača. Skril se je v klet, tam je s sekiro napadel nekega borca in ga hudo ranil v roko, s tem pa se je tudi izdal. Potem je v klet skočil vodnik Ludvik Vider, Kovaču strgal sekiro iz rok in ga z njo pokončal. Za dokaz, da je naredil prav, je bilo 30 italijanskih bomb, ki so jih našli v omari.

Borci 3. bataljona Tomšičeve brigade so obstreljevali z zažigalnimi naboji tudi papirnico Vevče in tam, kot se spominja Rudolf Lapanje-Rudi, zanetili požar.

Nameravali so napasti še belogardistično postojanko pri Sv. Urhu. To skupino je vodil bataljonski politični komisar Vasja Kogej, za bombaša pa je bil med drugimi določen še Rudi Müller-Mile. Vendar pa postojanka v urhovski mežnariji tedaj ni bila še zadosti utrjena. Belogardisti so iz nje na hitro pobegnili, pustili so še vse za sabo. Vasjevi udarniki so jo zavzeli brez boja. V njej so zasegli, kar je bilo koristnega, nato pa so v mežnarijo nanosili slame, klopi in drugega lesa ter belogardistično postojanko požgali. Cerkve se pa niso dotaknili. Pri Lenartu in pri Rožniku je bataljon kazensko zasegel precej oblačil in živine, prašičev, žita in druge hrane pa še za dva voza.⁸³

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je napad Tomšičeve brigade na belogardistične postojanke v Bizoviku, Ljubljani-Polju in Dobrunjah ocenilo slabo. Vzroke za premajhen oziroma slab uspeh je valilo na nezadostne in neustrezne priprave. Taka ocena pa ni bila stvarna. Bila je še zmeraj nasledek želja, da bi z belogardisti opravili na hitro, in posledica jeze zaradi izgubljene priložnosti za velik uspeh, ki se je brigadi izmuznil v Bizoviku.

Posebno nejevoljen je bil Edvard Kardelj, ki je menil, da so belogardisti nedorasli pokovci.⁸⁴ Toda bil je v hudi zmoti, saj je pozabil, da sovražnika ni mogoče premagati tako, ako ga podcenjuješ. Belogardisti niso bili nič drugega kot domači fašisti, do konca prepojeni z versko nestrpnostjo in z voljo, ohraniti razredne koristi za vsako ceno. Zato so se zavzeto utrjevali in zagrizeno bojevali. Take sovražnike pa je težko premagati. Boj z njimi je težaven in dolgotrajen. . .

Vzrok za razmeroma boren uspeh ni bil v slabih ali pomanjkljivih pripravah, ki so bile tudi tokrat temeljite in vsestranske. Vzrok je iskati predvsem v računanju s presenečenjem, ki se obnese navadno lepri nebudnem sovražniku. Za zanesljiv uspeh pa si je treba zagotoviti ustrezno in nekajkratno premoč.

Če napade Tomšičeve brigade v noči na 22. oktober 1942 ocenimo po tej strani, je treba zapisati, da je za svojo številčno in oborožitveno moč dobila prezahtevne naloge. Zapisati pa velja tudi to, da je vendarle dosegla kar lep uspeh. Res je utrpela razmeroma precejšnje iz-

gube: enega mrtvega, štiri lažje in štiri huje ranjene, od katerih so potem še trije umrli za poškodbami, torej štiri mrtve in pet ranjenih. **Belogardisti** so imeli pet **mrtvih**, štiri ranjene in eno ujetu, kar je nekoliko več. Toda partizanom je treba prišteti tudi tri zaplenjene puške in 30 napadnih bomb. Na prvi pogled se zdi, da so bili boji izenačeni. Vendar ni bilo tako. Belogardiste je kar dvakrat rešila le izjemna sreča. Bili so pred hudim porazom in to na pragu Ljubljane, ki je bila nagnetena z italijanskim vojaštvom. Prebivalstvo je to dobro opazilo in pravilno razumelo, prav to pa je bil za partizane velik in nesporen prebitek. . .

Pri vsem tem pa si velja zapomniti še en dragocen pouk, namreč ta, da se na ogenj v stavbah ne gre preveč zanašati. Zmeraj je treba računati s tem, da je lahko kje kak prostor ali luknja, kamor vročina in ogenj ne sežeta.

Kako streljati na bombnike in kam z ranjenci

Ti vprašanji sta se zastavljali že v mokrških gozdovih, še bolj pa v molniških.

Vprašanje, kako se braniti pred letalskimi napadi in ali sploh streljati na italijanske bombnike, na Mokrcu ni bilo tako zelo pomembno, ker so bili tam gozdovi gosti in so dajali dovolj kritja. Huje je bilo z ranjenci. To velja zlasti za 3. bataljon, ki je šel skozi največ bojov. Že pri odhodu z vzhodnih roških pobočij so se temu bataljonu pridružili ranjenci: Janez Majnik-Džems, Marija Cigale-Sonja, Ivan Dorbež-Bojan, vrh tega pa tudi napol okrevanci Anton Sever, Franc Šušteršič-Frenk in Ivan Kaučič-Nande Kovač. Od boja pri Planini nad Semičem sta hodila z njimi Viktor Cvelbar-Stane in Franc Boštjančič-Slavc, od Lužarjev in Brloga pa Janez Potokar-Sokol, Jože Novak-Miha, Vladimir Flerin-Lela in Jože Avsec-Čapajev, če naštejemo samo znane. Bilo je tudi nekaj hudo bolnih, na primer Ernest Walla.

Nekaj tega je rešil tek dogodkov sam. Na bolje se je obrnilo Francu Šušteršiču-Frenku, ki je bil odpuščen in ki se je čez Barje srečno pretihotapil v Ljubljano, na slabše pa Antonu Severju, ki je bil pod Železnico ujet in takoj ustreljen, in Ernestu Walli, ki je bil na Molniku 19. oktobra tudi odpuščen iz partizanske vojske, še isti dan pa so ga na Gornji Slivnici ujeli Italijani in prav tako takoj ustrelili. Vendar je ostalo še 12 ranjencev. Tem je bilo potrebno predvsem mirovanje.

Da bi zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze to vprašanje zadovoljivo rešil, se je obrnil k Janezu Germku z Visokega, naj mu pomaga izbrati varen kraj za partizansko bolnišnico, ki ne bi smel biti preveč oddaljen od glavne poti in kamor bi se prišlo po potočku. Germek je za bol-

nišnico izbral skrit kotic v Graščinskem šibiču ob Bavščici pod Poznikovim stelnikom, kakih 400 metrov nad sotočjem potočkov Bavščice in Zaloščice. Do ceste iz Želimljega proti Hudemu Rogatcu je bila oddaljena 500, do Bavščice pa 80 metrov, bila pa je v tako gostem bukovem mladju, da ga je bilo treba razmikati z rokami, kočico pa je bilo mogoče opaziti šele na nekaj metrov. Le kuriti niso smeli ponoči da ognjenega sija ne bi opazili belogardisti iz Škocjana na turjaški strani.

Za postavitev bolnišnice so bili določeni zanesljivi in preizkušeni borci, med njimi nekdanji mizarski pomočnik Mihael Butara-Aleks. Bolniško barako so naredili iz oblic in desk, streho pa so pokrili tudi z deskami. Kakih dvajset metrov stran so postavili še šotor za osebje in ognjišče za gretje vode oziroma za prekuhavanje instrumentov.

V tej bolnišnici so se zdravili skoraj vsi imenovani in nekateri neugotovljeni ranjenci, pozneje celo komandir Albin Dolščak, v njej ali blizu nje pa tudi Marija Kikelj, ki jo je mož Andrej prenašal na hrbtu.*

Ranjence je negovala bolničarka Marija Jurca-Meta, za prehrano pa je skrbel intendant Albert Ilovica-Lazar. Pri vzdrževanju bolnišnice je pomagala vsa vas Visoko. Med in žganje, ki ga je bilo tisto leto kakih 70 litrov, pa suho sadje in suho meso so dobivali pri Gašperju, po mleko so hodili k Poznikovim, Okrogarjevim in k Srnjaku, vendar je pri zbiranju hrane sodelovala vsa vas Visoko. Zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze je prihajal le občasno.⁸⁵

Gozdovi okoli Molnika so bili manjši in redkejši. V njih je prevladoval rdeči bor, ki daje kaj malo kritja iz zraka. Ker se je začelo osipati še listje, so bili ti gozdovi za laške letalce mnogo preglednejši od mokrških. In prav zato je prišlo v ospredje vprašanje, kaj storiti za varstvo pred zračnimi napadi, saj so ti povzročali največ ranjencev.

Pred zračnimi napadi so se partizanske enote varovale predvsem s prikrivanjem, in to tako, da so večino premikov opravile ponoči ali po gozdovih, da niso povzročale dima v taboriščih in da so se v vsem prilagajale okolju. Treba pa je vedeti, da italijanska letala niso napadala le pohodnih partizanskih kolon, temveč so z bombami najraje obmetavala slovenske vasi, ki so bile naklonjene partizanom. Takih

* Kikljevo mamo je ranil drobec granate v gleženj leve noge 26. septembra 1942 kot partizanko v taborišču na Mokrcu, ko so Italijani streljali od Ustja. Dogodek je opisan v knjigi Jožeta Tekavca: Dnevi preizkušnje od 240 do 242 strani. Andrej ni bil le silno skrben in požrtvovalen mož, marveč tudi skrajno nezaupljiv človek, zato je nenehno menjaval skrivališča. Oba Kikljeva je ubila črna roka, sin Ivan, borec Tomšičeve brigade pa je vojno preživel (Milan Podlogar-Milanček in Janez Germek po zapisnikih z dne 25. julija in 2. avgusta 1978).

Puškomitraljezec Janez Potokar-Sokol (levo) in Marija Cigale-Sonja, poročena Kržišnik (desno), ki sta se zdravila v bolnišnici Tomšičeve brigade ob Bavščici pod Hudim Rogatcem

vasi je bilo največ ravno okoli Molnika in prav zato je bilo treba kaj ukreniti, da Italijani z letali le ne bi razgrajali nekaznovano.

Kot vemo, so italijanska letala prvič napadla taborišče 2. bataljona že 21. oktobra, torej dan pred nočnim napadom na Polje, Bizovik in Dobrunje. Po teh napadih se je 3. bataljon umaknil skozi Podlipoglav na Pugled (kota 587), kjer se je zadrževal potem še tri dni, 1. bataljon je odšel skozi Podlipoglav in od tam na Molnik, 2. bataljon pa čez Orle na Molnik. Oba sta se utaborila na njegovem zahodnem pobočju. Italijani so bili preveč prestrašeni, da bi jih zasledovali, belogardisti pa še bolj, pač pa so 22. oktobra 1942 spet prileteli bombniki, ki pa niso dosegli nobenega uspeha. Tomšičevci so bili v vsakem primeru popolni gospodarji molniških hribov. Od tod so hodili v zasede in na manjše akcije. Na Orle, na Repče in v druge hribovske vasi so hodili podnevi, v Bizovik, Dobrunje in v Zadvor pa ponoči.

Prav zaradi italijanskega letalstva bi bilo dobro, če bi se Tomšičeva brigada nekoliko odmaknila od Molnika. Toda ostala je v njegovi okolici, zato, da bi si našla možnosti za preskrbo opreme, obleke in obutve, ki so jo borci spričo bližajoče se zime nujno potrebovali. Kajpak je obenem prežala tudi na kako priložnost za večji ali manjši obračun z belimi izdajalci. Po Dobrunjah, Zadvoru, Bizoviku in na

Iz Tomšičeve brigade sta izšla dva zaslužna organizatorja partizanskega zdravstva: Jože Oblak-Sime (levo), ki je najprej skrbel za ranjence v bunkerju nad Šahovcem pri Dobrniču, nato pa v bolnišnici Tomšičeve brigade Ute na Požarjih, in Marija Jurca-Meta, por. Kogej (desno), ki je vodila bolnišnico Tomšičeve brigade ob Bavščici pod Hudim Rogatcem

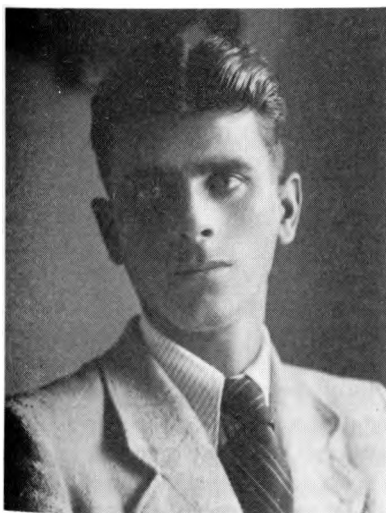
drugi strani Ljubljane v Kašlju je postavljala zasede, ki pa niso obrodile sadu, kajti belogardisti so ponoči čepeli v svojih utrdbah. Veljalo se je tudi oskrbeti z ročnimi bombami, ki so jih partizanski minerci pobirali ob nemških obmejnih ovirah.* V nekaj dneh so zbrali toliko ročnih bomb, da jih je imel vsak borec tudi po pet, medtem ko za čete 3. bataljona ZDO vemo, da so takrat zbrale kar 300 ročnih in 25 neeksplozivnih letalskih bomb, ki so jih brž predelali za ročno uporabo.

* O zbiranju ročnih bomb ob razmejitveni črti med Razori in Javorom se je ohranila zanimiva pripoved. Zgodilo se je nekega sončnega dne. Patrulja iz 3. bataljona je pobirala bombe, tam blizu pa je stal na straži nemški vojak, koruški Slovenec. Da bi partizane odgnal, je namenoma zakašljal. In res, partizanska patrulja je zbežala. Toda nenavadni tatovi nemških min so se spet duševno zbrali in sklenili nevarno delo nadaljevati. Menili so, da je nemški stražar medtem odšel, a ko so se spet lotili min, se je oglašil: »Za vraga! Kaj jih nimate še zadosti?« (Po »Zgodovini 3. bataljona. . .« v rokopisu dr. Milana Dolenc, str. 5, fasc. 336/1 v arhivu IZDG).

Zbiranje opreme in oblačil je povzročalo več težav in negotovosti. Nekaj te robe sta dobila 1. in 2. bataljon po skrivnih preskrbovalnih zvezah, ki so vodile iz Ljubljane mimo Škofljice k Molniku, vendar je bilo to v primerjavi s potrebami kakor kaplja v morje. Razne drobnarije so brigadni intendanti tudi nakupili, nekaj opreme pa skušali zbrati z zasežbami pri belogardističnih gorečnejih.⁸⁶ Opisati je treba vsaj dve izmed njih, žal, zlasti zato, ker je edina uspešna akcija proti belogardistom povzročila razkritje taborišča na Molniku. Tako so italijanski letalci naposled lahko le pokazali svoje bombniške sposobnosti ...

Kot rečeno, Italijani in belogardisti niso upali iti po sledi za partizani. Toda 23. oktobra se je na molniško hribovje ulegla gosta megla, ki so jo brž izrabili beli in Italijani. Prišli so na Orle, prijeli Kruharjevo družino, jo odvedli v zapore, domačijo pa izropali in požgali. Ob tej priložnosti se je z Italijani spopadla patrulja iz 1. čete 1. bataljona in izgubila enega borca. Smrtno ranjen je bil Jože Lamovšek-Gandi, nekdanji partizan Dakijevega I.SPU bataljona Toneta Tomšiča.

Pri tem pohodu so bizoviški belogardisti zbrali tudi podatke, ki so jih potrebovali njihovi previdni gospodarji, da bi proti partizanskim ljudem lahko učinkovito ukrepalo italijansko bombniško letalstvo. Za svoj maščevalni nastop so si izbrali nedeljo, 25. oktobra 1942. Ob šestnajstih in trideset minut so prileteli štirje bombniki. Obdelovali so

Ernest Walla (levo), kije bil 18. oktobra pri Gornji Slivnici ujet in takoj ustreljen, in Jože Lamovšek-Gandi (desno), ki je padel 23. oktobra 1942 blizu vasi Orle

molniške gozdove in okoliške vasi do noči. Obstreljevali iz zraka in bombardirali so vasi od Orlega do Podlipoglava in Šentpavla, potem pa poleg Molnika in Pugleda še Reko, Dole, Lipoglav, Troščine in Pance, ki so pogorele skoraj do tal, ker so Italijani na vasi metali predvsem zažigalne bombe.

Partizani so si dobro iskali kritja in le eden je bil laže ranjen; dobil je nekaj bombnih drobcev za spomin. Ker pa so italijanski bombniki tomšičevce nadlegovali že nekaj dni zapovrstjo, je bilo sklenjeno, da bodo na letala streljali s puškomitraljezi. Puškomitraljezca Bogdan Marčenko-Tiger in Alojz Klančar-Maček sta si v ta namen oskrbela naboje s svetlečimi se krogli. Izbrala sta si tudi primerne položaje na vrhovih, od koder je bilo mogoče bombnike obstreljevati na več strani.

Posebno mojstrsko je to opravil Bogdan Marčenko-Tiger, ki je puškomitraljez naslonil v rogovilo. Že po prvem rafalu se je pokadilo iz italijanskega bombnika. Letalo je hitro zaokrožilo proti Ljubljanskemu Barju in tam treščilo na močvirnata tla. »Madona, pa sem ga!« je izdaval Tiger, ki je besede zlogoval počasi, kakor da bi sekal z njimi ..⁸⁷

Zvečer po opisanem Tigrovem uspehu se je posrečil še bojni nastop 1. in 2. bataljona v Perovem pri Grosupljem. Seveda po zaslugi dobre obveščevalne službe!

Tisto nedeljo zvečer je kaplan Anton Hočevar iz Stare vasi sklical sestanek belogardističnih zaupnikov pri Ogrincu v Perovem. Izdajalci so pretresali take zanimivosti, da jih je hotel slišati tudi belogardistični stražar. Škilil je skozi duri v hišo in vlekel na ušesa, kaj pripoveduje duhovnik. Medtem so partizani potihem obkolili hišo. Karel Zupančič je stražarja spretno zalezel, se mu od zadaj približal, ga zgrabil in razorožil, da ni niti črnil. Borci so hišo brž tesno obkolili in pozvali domače, naj takoj odprejo. Ker ni nihče ubogal in ker so bila vrata od znotraj zaklenjena, so zagrozili, da bodo ključavnico razstrelili. Mitraljezec Alojz Klančar-Maček je v ta namen že pripravil zbrojevko, tedaj pa so Ogrinčevi ubogali in udarniki so brž skočili skozi vrata ter udeležence posveta polovili. Skril se je le Alojz Mehle-Jakope, in sicer v prekaževalnico, tam pa ga partizani niso našli. Uspeh je bil vseeno velik, saj so zaplenili petero pušk in več bomb.

Med zaslišanjem ujetnikov so zvedeli, kateri čevljar izdeluje obutev in nahrbtnike za belogardiste. Podvizali so se v Staro vas in tam dobili precej čevljev, nahrbtnikov in orodja. Ob tej priložnosti so zasegli tudi nekaj živine ter drugih živil. Po vzornem političnem pouku so preproste vaške stražarje izpustili, kaplana Antona Hočevarja in njegovega zagrizenega pajdaša Franceta Boštjančiča-Figarjevega pa so odpeljali s seboj v taborišče na Molnik.⁸⁸

Alojz Purkart-Slavc s Turjaka (levo) in poznejši četni politični komisar Franc Tomažič-Zlato (desno), ki sta bila hudo ranjena ob italijanskem letalskem napadu na Molnik 29. oktobra 1942

Za ta poraz so se belogardisti s Police nad Grosupljem znesli nad vaščani s Panc in iz Troščin. Na Pance je prišlo njihovo krdelo že v ponedeljek, 26. oktobra. Belogardistom ni bilo dovolj, da so od bombardiranja ostale cele le štiri hiše in da so bili vsi moški že v internaciji, marveč so že spet nekaj zažgali in ustrahovali ženske. V Troščine pa so prišli Italijani v torek, 27. oktobra. Bilo jih je vsaj 60 s šestimi mitraljezi. Grozili so, da bodo z vasjo naredili enako kot s Pancami, ki so jih popolnoma uničili, obenem pa so po hišah v Troščinah zahtevali partizanske ranjence. Iz tega se vidi, da so bili prav ranjeni partizani v največji nevarnosti in je bilo treba res skrbeti zanje.

Na večer po dogodku v Troščinah je četa 1. bataljona prebredla Ljubljano. V Ljubljani-Polju je nameravala zaseči usnje, da bi se oskrbela z obutvijo. Toda ta pot je bila zaman, ker so partizani padli v zasedo belogardistov. Na srečo ni bilo nobene žrtve.

Italijanski bombniki so vzletali vsako popoldne. To se je dobro videlo zlasti iz taborišča 3. bataljona Tomšičeve brigade, ki se je že 24. oktobra premaknil v gozd k Pancam. Poleti nad Molnikom in okolico so si vrstili tudi 26., 27. in 28. oktobra. Večinoma je šlo za ogledniške polete in za nenatančna bombardiranja, zato so enote postale že preveč samozavestne, vrh tega pa se je pripetilo še nekaj nerodnega in nepričakovanega.

Oba ujetnika s Perovega sta bila namreč po zaslišanju obsojena na smrt. Kaplan Anton Hočevar je bil pokončan brez zapletov, njegovemu opričniku Francetu Boštjančiču-Figarjevemu pa se je posrečilo pobegniti. Z njegovo pomočjo so Italijani dobili natančne podatke, kje je na Molniku taborišče 1. in 2. bataljona Tomšičeve brigade. Drugi se je po tem dogodku — 27. oktobra zvečer — nekoliko premaknil, 1. bataljon pa je ostal, kjer je bil dotlej. Ta neprevidnost se je hudo maščevala.

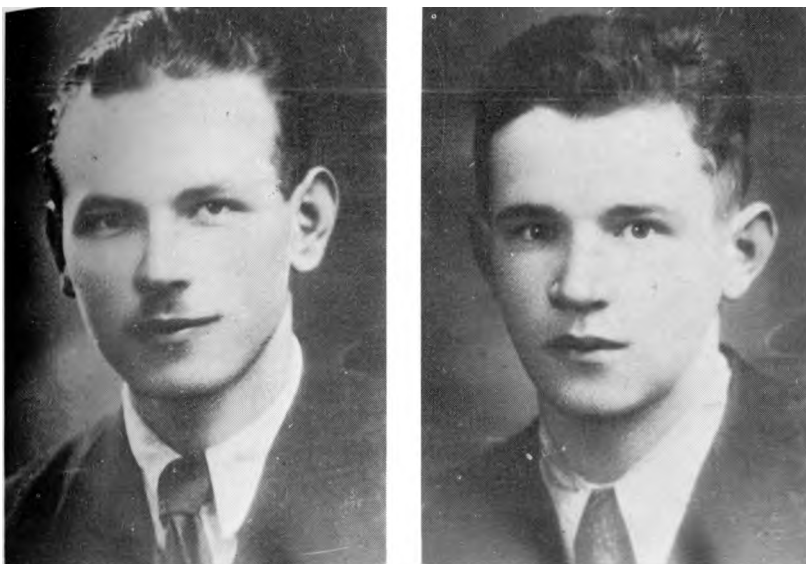
Opoldne so se z ljubljanskega letališča spet dvignila letala. Pri 1. bataljonu se je pravkar končala politična ura in borci so bili klicani v zbor za kosilo. Tedaj so iznad kuhinje zaokrožili štirje bombniki. Neki starejši partizan, puškomitraljezec se je ozrl proti letalom in zlagoma rekel: »Bombe!« Završalo je, borci so skočili za bližnja drevesa in v zaklone. Potem je tudi zapiskalo, ob prvem naletu pa ni bil ranjen še nihče.

Partizana Jože Mede-Janez in Jože Selan-Mohor sta tedaj nesla vodo v kotliču proti kuhinji. Šla sta po planem in po stezi, ki se je vila po koničastem slemenu. Ko so po zraku letele bombe, sta se zamaknila za rob pod stezo v nekakšen spodmol. Bomba je padla ravno na stezo in vsi drobci so se razleteli nad njima. Medtem je pri 2. bataljonu zarezgetala Tigrova zbrojevka. Spet je bil zadet en bombnik. Moral je prisilno pristati, a je prezgodaj izgubil višino, zato je zgorel. Vendar se v 1. bataljonu niso utegnili veseliti tega novega strelskega uspeha Bogdana Marčenka-Tigra.

Ob drugem naletu si je laški letalec izbral za cilj partizansko kuhinjo. Spustil je bombe, povezane v sveženj, da ne bi bilo prevelikega raztrosa. Te bombe so oplazile lege, na katerih je bilo poravnanih šest gorskih kotličev, ki so bili hipoma zmaličeni s hrano vred. Toda okoli kuhinje si je izbralo zaklone največ partizanov in prav oni so prestregli množico bombnih drobcev, ki so jih večinoma ošibrali po nogah. Ranjenih je bilo 16 ljudi, med njimi kar 14 tako hudo, da jih je bilo treba nositi. Najhuje jo je skupil Franc Tomažič-Zlato, ki se mu je drobec zazrl nad gleženj v kost desne noge, huje ranjeni pa so bili še komandir Albin Dolščak, Alojz Purkart-Slavc, France Medle-Franček, Gabrijel Bogdanovič, Milivoj Dubrovič, politična komisarka Mica Šlander in še osem neugotovljenih. Med najlažje ranjenimi je bil dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac, ki je dobil manjši drobec v zgornji del nosu.⁸⁹

Po tem italijanskem bombniškem uspehu se je prav zares zastavilo vprašanje, kam s toliko in tako hudo ranjenimi partizani.

Tomšičeva brigada si je na molniških hribih postavila nekakšno zasilno partizansko bolnišnico že 22. oktobra 1942, ko so na Repče pripeljali tri ranjence, ki so jo bili hudo skupili pred prosvetnim do-

Brata Rudi in Ludvik Brglez iz Repč, ki sta bila oba v Tomšičevi brigadi in ki sta oba padla. Rudi (levo) je padel 31. avgusta 1943 ob napadu na plavogardiste pri Starem, gradu Ortneku, Ludvika (desno) pa so ujeli Nemci in ga obesili v Dolenji vasi pri Ribnici. Ob napadu na Sv. Urh, 18. septembra 1943, je padel tudi njun tretji brat Stanislav, in sicer kot borec 3. bataljona Cankarjeve brigade. Mater Heleno in očeta Franca so odpeljali v nemška uničevalna taborišča, njihova domačija pa je bila požgana

mom v Ljubljani-Polju. Od teh sta politdelegata Štefan in Tone Štančič-Savo umrla že drugi dan, toda število ranjencev se je po malem le večalo, ker so prihajali novi. Alojz Košir-Zmago se je bil ponesrečil z ročno bombo. Ko se je usedel na nahrbtnik, se je sprožila in mu je odtrgalo skoraj pol zadnjice. Ker so se ranjenci množili in ker v vasi niso bili varni, jih je bilo treba spraviti na težko dostopen, skrit in varen kraj.

Prostor za to zasilno partizansko bolnišnico je izbral borec 1. bataljona Tomšičeve brigade Ludvik Brglez-Ljubo, ki je bil poleg Franca Židana-Šmida iz Spodnjega Kašlja in Franca Zavodnika-Jona s Krke določen tudi za njenega oskrbovalca. Od Benkotovih so ranjence prenesli strmo navzdol v Galetove smrekice, ki spadajo v gozd, imenovani Brinovec. Na majhno ravan, takoj nad strmo grapo, so postavili tri šotore. Tja so potem prenesli še borce, ki so bili ranjeni 29. oktobra 1942 ob bombardiranju Molnika. Vseh ranjencev je bilo 12. Tudi te je hodil redno pregledovat in prevezovat dr. Stanko Pirc-Lojze.

Bolničar Franc Židan-Šmid iz Spodnjega Kašlja (levo), ki je padel 5. novembra 1942 pod Repčami, in Stanislav Špelič-Branko iz Gabrovčca pri Krki (desno), ki ga je istega dne ugonobil tetanus

Javka je bila pri Benkotovih v Repčah, kjer so skrbeli tudi za hrano. Kuhala je mati Helena, hrano v bolnišnico pa je večinoma nosila dvanajstletna hčerka Ana Brglez.

Ta bolnišnica je obstajala do 5. novembra 1942. Tega dne okoli šestnajstih se je iz Galetovih smrekic bolničar Franc Židan-Šmid napotil k Benkotovim, da bi vrnil kanglico od mleka in prevzel večerjo. Nič hudega sluteč je stopil iz gozda na Benkotovo njivo. Toda ravno takrat je šla od Pleš skozi Repče italijanska bojna patrolja iz postojanke v Šmarju-Sapu, ki je štela trideset mož. Laški vojaki so prišli že na drugo stran Repč do Frkolije, ko so zagledali partizana Franca Židana-Šmida. Začeli so noro streljati in so ga zadeli. Italijani so mu razbili glavo, mu vzeli kanglico in spraševali, čigava je.

Ranjenci so kajpak menili, da je bolnišnica izdana in napadena. Poskakali so navdol v grapo, Franc Tomažič-Zlato, ki ni mogel hoditi, se je privlekel do roba in se zakotalil v žleb, medtem ko je Franc Zavodnik-Jon rojaka Stanislava Špeliča, ki je umiral zaradi tetanusa, zavil v odejo in ga skril v gosto podrast. Umikali so se neurejeno, najprej po grapi proti vzhodu, a so tam naleteli na mitralješki ogenj, na kar so se vrnili in se prikrili v gozdu blizu kote 478. Na Franca To-

mažiča-Zlata so pozabili, potem pa ga niso mogli najti. Ponoči ga je rešil komandir Vlado Kogoj-Lado, ki je s četo pohitel proti bolnišnici, brž ko je v tisti smeri zaslišal streljanje. Stanislavu Špeliču pa ni bilo pomoči. Ko je Franc Zavodnik-Jon prišel ponj v skrivališče, je že popolnoma otrdel. Strah je končal tisto, kar je neusmiljeno začrtal tetanus...

Še tri dni po tej nezgodi so morali ranjenci preživeti na prostem in v negotovosti, 8. novembra pa so ponje prišli borci 3. bataljona. Začel se je prenos čez progo, čez cesto Pijava gorica-Turjak in čez Želimejsko dolino. Trajal je cele tri dni. Šele dopoldne 10. novembra 1942 so prispeli na varno k bolničarki Mariji Jurci-Meti, ki je upravljala bolnišnico ob potočku Bavščica. Ta bolnišnica je bila tako dobro vodena, da ni v njej preminil niti en ranjenec. Celo Alojz Košir-Zmago, ki mu je bomba po nesreči razmesarila zadnjico, se je izlizal, dokončno pa pozdravil v Bercetovi bolnišnici Krvavice.

Bolnišnica Tomšičeve brigade ob Bavščici pod Hudim Rogatcem je bila ena prvih bolnišnic, ki so bile zgrajene po vseh pravilih kon-

Partizana Alojz Košir-Zmago iz Rožne doline v Ljubljani (desno) in Jože Avsec-Čapajev iz Bistrice v Mirenski dolini (levo), ki sta se zdravila v bolnišnici ob Bavščici. Alojz Košir-Zmago, ki je kmalu po okrevanju postal politični komisar čete, je padel med nemško ofenzivo oktobra 1943 neznano kje, Jože Avsec-Čapajev, ki je pozneje partizanal na Primorskem, pa 17. februarja 1944 blizu Cerknega kot komandant Vojkove brigade

spiracije. Izdana ali odkrita ni bila nikoli, dasi so o njeni legi lahko zelo natančno sklepali vsi prebivalci Visokega. Varovali so jo, kakor da bi bila njihova. To spodbudno ugotovitev pa greni dejstvo, da je zdravnikom Tomšičeve brigade primanjkovalo celo injekcij proti tetanusu.⁹⁰

Krepitev KPS in ZKM ter vzpon kulturnega dela

Da mora imeti Tomšičeva brigada v svoji sestavi veliko komunistov, je bilo določeno že ob njeni ustanovitvi, toda delo pri pridobivanju članov KPS, kandidatov in skojevcev se je razmahnilo šele po reševalnem pohodu na Kočevski Rog. K temu je največ pripomogel sestanek, ki ga je sklical Boris Kidrič-Peter Kalan 6. septembra 1942 na Jeleniči za člane KPS iz Tomšičeve brigade. Ti so v prepričljivih Kidričevih ocenah dobili napotilo, ki se je glasilo, da je treba brez odlaganja sprejeti v ZKM* ali med kandidate vse tiste borce, ki so se med italijansko ofenzivo zgledno izkazali.

Ta splošna resnica je potrjena s poročili in zapisniki za 2. in 3. bataljon. Iz njih izhaja, da so bili v času od 6. do 12. septembra 1942 aktivni Zveze komunistične mladine ustanovljeni tudi po tistih četah, kjer jih dotlej ni bilo, po četah, kjer ni bilo celic KPS, pa so bile ustanovljene kandidatske celice. Uveljavljeno je bilo določilo, da mora imeti celico KPS in aktiv ZKM vsaka četa, to pa je veljalo tudi za bataljonske štabe in za brigadni štab, pri katerih so delovali še biroji KPS in ZKM, sestavljeni iz četnih ali bataljonskih sekretarjev.

V 2. bataljonu, kjer je bil sekretar Franc Tavčar-Rok Zaplotnik, je bilo 11. septembra 1942 takole stanje: v 1. četi je bilo šest članov KPS, en kandidat in 14 članov ZKM — sekretar celice je bil Bogdan Marčenko-Tiger, sekretar aktiva ZKM pa Benko; v 2. četi je bilo pet članov KPS, za člane KPS je bilo predlaganih šest skojevcev, vseh članov ZKM pa je bilo tudi 14 — sekretar celice je bil Stojan Pevc, sekretar četnega aktiva ZKM je bil Franci Šlajpah-Pogačev, ki je bil obenem še sekretar bataljonskega biroja ZKM; v 3. četi je bilo pet članov KPS in osem članov ZKM — sekretar je bil Jože Breznik-Gorki, sekretar skojevskega aktiva pa Ivan Zupanc-Bezljaj; štabna celica je štela najmanj štiri člane KPS. Torej je bilo v celem bataljonu 21 članov KPS, en kandidat in 36 članov ZKM (skojevcev).

V 3. bataljonu, kjer je deloval dr. Milan Dolenc-Milan Medved, je bilo 12. septembra število komunistov takole: v 1. četi so bili štirje

* ZKM pomeni Zveza komunistične mladine, kar je slovenska kratica za SKOJ.

člani KPS, pet kandidatov in deset skojevcev — celico je vodil dr. Milan Dolenc-Milan Medved, sekretar aktiva ZKM pa je bil Jože Preželj-Džuro; v 2. četi je bila le kandidatska celica z enim članom KPS in tremi kandidati, skojevcev pa je bilo 15 — sekretar celice je bil Vladimir Kneževič-Volodja, sekretar aktiva ZKM pa Črt; celica v 3. četi je štela tri člane KPS, dva kandidata, aktiv ZKM pa pet skojevcev — sekretar celice je bil Stane Bajuk-Milko, sekretar aktiva ZKM pa Erazem; za 4. četo (Efenkovo) še ni bilo podatkov, čeprav je četa imela celico KPS in tudi aktiv ZKM; v štabni celici so bili dva člana KPS in en kandidat — sekretar celice je bil Vasja Kogej. V vsem bataljonu, ki je brez 4. čete štel 88 ljudi, je bilo torej 10 članov KPS, 11 kandidatov in 30 skojevcev. Potemtakem je bilo neorganiziranih samo 37 borcev ali 42,05 odstotka.⁹¹

Kako je organiziranost napredovala v dobrih dveh mesecih, je mogoče sklepati samo za 3. bataljon, ki je do 15. novembra nazadoval na 81 mož. Od tega je bilo 30 članov KPS, šest kandidatov in 33 članov ZKM ali organiziranih skupaj 69, kar znese 85,19 odstotka. Zasluge za tak uspeh je treba pripisati sekretarju bataljonskega biroja KPS dr. Milanu Dolencu-Milanu Medvedu in sekretarju bataljonskega biroja ZKM dr. Stanku Pircu-Lojzetu. Sekretarji četnih celic KPS so se medtem menjali dvakrat. Ob koncu septembra so bili sekretarji: v 1. četi Stane Miklošič-Lobanja, v 2. Marjan Grilc-Igor in v 3. Stanko Golli-Ilija. Pozneje, do začetka novembra sta nastali samo dve spremembi: sekretar celice v 1. četi je postal Vilko Kos-Zoran, sekretar celice v 2. četi pa Franc Žugel-Zvone.

Podatki o številčni moči čet in o številu komunistov v 1. bataljonu datirajo šele iz 16. novembra 1942, vendar kažejo, da v njem organizacijsko delo ni bilo tako zagnano kakor v 2. in 3. bataljonu. Vzroke za to je treba najbrž iskati v menjavah sekretarjev bataljonskih birojev KPS, ki so bili kar trije. Namestnik političnega komisarja oziroma sekretar biroja KPS v 1. bataljonu za čas od konca avgusta do 23. septembra ni znan, od 23. septembra do 29. oktobra je bil Stane Bajuk-Milko, po 9. novembru 1942 pa je bila Mica Šlandrova.

Številčno stanje v četah in v štabu 1. bataljona je bilo 16. novembra naslednje: 1. četa je štela 20 partizanov, od tega pet članov KPS in devet članov ZKM — sekretar celice je bil Stane; 2. četa je štela 30 ljudi, od tega je bilo 11 članov KPS in 13 članov ZKM — sekretar celice je bil Rado Čenčič-Mitja; 3. četa pa 32 partizanov, od tega pet članov KPS in 13 članov ZKM — sekretar je bil Lojze Herman-Dušan; bataljonski štab je štel 10 ljudi, od tega pet članov KPS — sekretar celice je bil Ljubo Antončič. Bataljon je potemtakem štel 92 partizanov, od tega je bilo 26 članov KPS in 35 članov ZKM — organiziranih skupaj 61 ali skoraj dve tretjini.

Za 2. bataljon je iz tega časa na voljo samo podatek o številu vseh partizanov: 15. novembra 1942 jih je bilo 90. Da bi dobili podobo o tem, kakšno je bilo tačas razmerje med organiziranimi in neorganiziranimi partizani v brigadi kot celoti, bomo za 2. bataljon upoštevali podatke izpred dveh mesecev, čeravno se je število komunistov medtem zagotovo povečalo. Stanje v celotni brigadi bi bilo torej takšnote: 1. bataljon je imel 92 partizanov, od tega 26 članov KPS in 35 članov ZKM; 2. bataljon je imel 90 partizanov, od tega najmanj 20 članov KPS, enega kandidata in 36 članov ZKM; 3. bataljon pa le 81 partizanov, od tega 30 članov KPS, šest kandidatov in 33 članov ZKM; za brigadni štab bomo vzeli, da je imel 10 ljudi, od tega sedem članov KPS. Če vse to seštejemo, je podoba taka: Tomšičeva brigada je do 15. novembra 1942 nazadovala na 273 partizanov, od tega pa je bilo 83 članov KPS, sedem kandidatov in 104 člani ZKM ali kar 194 organiziranih komunistov. V primerjavi s številom vsega moštva je bilo organiziranih več kot dve tretjini ali natančno 71,06 odstotka partizanov Tomšičeve brigade.

K tako močni okrepitvi Komunistične partije Slovenije in Zveze komunistične mladine v Tomšičevi brigadi je velik delež prispevalo tudi vodstvo brigadnega biroja KPS. To je mogoče razbrati iz dnevnika Nika Šiliha-Borisa Nikiča, ki je bil namestnik brigadnega političnega komisarja oziroma sekretar brigadnega biroja KPS do 23. septembra, čeprav je medtem od 11. avgusta 1942 opravljal tudi posle brigadnega političnega komisarja. Za njim je brigadni biro KPS vodil dotedanji sekretar brigadnega biroja ZKM Ladislav Babič-Lado Dolenc, izredno živahen, razgiban, sposoben in delaven človek. Pomočnik sekretarja brigadnega biroja je bil sprva Oskar Šavli-Silvo Marjanovič, po 18. oktobru pa dr. Milan Dolenc-Milan Medved.⁹² Velika škoda je, da je Ladislav Babič-Lado Dolenc padel že 4. novembra. Kdo je za njim — se pravi od 23. septembra 1942 dalje — v Tomšičevi brigadi usmerjal Zvezo komunistične mladine, pa ni znano.*

Moč organizacij KPS in ZKM pa ni bila samo v številu članstva, marveč predvsem v zgledih in osebnem ugledu ter v nenehni politični, kulturni in vzgojni dejavnosti njunih članov. Sestanki celic KPS in aktivov ZKM so bili navzlic pogostim bojem in pohodom dokaj redni. Celotnih podatkov o tem seveda nimamo, sklepati velja na podlagi drobcev. Iz listin je mogoče razbrati na primer, da se je biro KPS

* Nekateri domnevajo, da je 23. septembra 1942 vodstvo ZKM v Tomšičevi brigadi prevzel Zvone Slak-Tilen. To je čisto mogoče, toda Zvone Slak-Tilen v anketni list, ki je nastal januarja 1943, ko je bil namestnik komisarja Notranjskega odreda, te svoje dolžnosti ni vpisal. Da bi se mu zdela nepomembna, je malo verjetno.

3. bataljona v času od 9. septembra do 26. oktobra 1942 sešel devetkrat, štabna celica istega bataljona od 26. septembra do 4. novembra šestkrat, celica 2. čete 2. bataljona pa od 6. septembra do 15. novembra 1942 petkrat.

Člani KPS in ZKM so se morali nenehno izobraževati. Poznati in obvladati so morali vse vrste orožja. Zato so se vadili razdirati in sestavljati puškomitraljeze z zavezanimi očmi, kar se je obrestovalo zlasti med nočnimi boji. Morali so nenehno spremljati tekoči vojaški in politični položaj v svetu, poznati zgodovino svojega naroda in zgodovino revolucij. Študirali so ves razpoložljivi tisk od Slovenskega poročevalca in Mlade Slovenije do Dela ter razne brošure. V zapiskih o študiju so omenjene celo take teme, kot so: Revolucionarna vojska in revolucionarna vlada, Borba na domu, Oporišča okupatorja, zgodovina KPJ, zgodovina VKPb in delo Georgija Dimitrova »O kadrih«⁹³

Toda komunisti, kandidati in komunistični mladinci so morali biti zgled pri vsaki stvari, v boju in tudi pri premagovanju drugih vojnih tegob. Morali so biti bojevit in pogumni, morali so biti prvi pri osebni snagi in pri redu v taborišču, zlasti pa na pohodih. Nasproti prebivalstvu so se morali vesti vljudno, spoštljivo in skromno, vendar budno in odločno.

Organizacije KPS in ZKM v Tomšičevi brigadi so gojile kritiko in tovarišтво. Kritično so razčlenjevali vsak boj, zasežbo, pomanjkljivosti na pohodu, nepravilnosti v zasedi, na straži ali v taborišču. Niti en sestanek ni minil brez kritike in samokritike. Z množičnim razrazom celic KPS in aktivov ZKM po četah je kritika postajala vse bolj ljudska in človekoljubna. Enako je bilo s tovarištvom, ki je bilo usmerjeno v skupne koristi in skupno premagovanje bojnih naporov.

Vsa našeta prizadevanja komunistov in komunističnih mladincev pa ne bi bila uspešna, če ne bi vseh svojih moči posvečali bogatitvi partizanske kulture.

Temeljna oblika kulturnega izživljanja je bilo petje. Peli so ob pokopih padlih tovarišev, ob tabornem ognju, na mitingih in na proslavah ob pomembnih obletnicah. Pevskih zborov po četah je bilo več, posebno znan pa je bil pevski zbor Efenkove čete. Zanj na primer vemo, da je nastopil na velikem mitingu ob ustanovitvi Gubčeve brigade.

Da so petje gojili načrtno, pričajo dnevniški vpisi: 10. 9. petje, 30. 9. zjutraj gimnastika za 2. in 3. bataljon, na večer petje in spanje, 10.10. branje Proletarskih novel, pevske vaje, kulturno-prosvetne vaje, deklamacije. O mitingih med prebivalci po vaseh, ki so vsebovali politične govore, pevske točke, recitacije in nastope šaljivcev ali le nekatere od teh točk, obstajajo pričevanja: 24. septembra po vaseh južno od Dragatuša, 29. septembra v Zadolju, 5. oktobra v Ravnah pri Novi vasi, 16. oktobra v Velikih Lipljenah in Gradežu, 17. oktobra v

Sloki gorici in pri Sv. Ahacu ter 18. oktobra 1942 v Gradišču nad Pijavo gorico.

V dnevniških in zapisniških listinah zbuja posebno pozornost dva pomenljiva zapisa, ki sta nastala tako rekoč hkrati. Niko Šilih-Boris Nikič je za 8. september zapisal stavek: »Kulturni večer.«, dr. Milan Dolenc-Milan Medved pa je — v zapisnik o sestanku bataljonskega biroja KPS z dne 9. septembra 1942 — zapisal tudi tale sklep: »Organizirati kulturni krožek!«

Po Dolenčevih zapisnikih je mogoče natančno slediti, kako je napredovalo kulturno delovanje v 3. bataljonu. Skrb za kulturno delo je 27. septembra prevzel politični komisar 2. čete Marjan Grilc-Igor, ki je bil nadarjen za pisanje in risanje, že čez tri dni — 30. septembra pa je bataljonski biro KPS sklenil: »Vsaka celica naj ima žepni časopis. Iz najboljših člankov urediti bataljonski stenski časopis. . .« Ker je Marjan Grilc-Igor medtem postal četni komandir, je 12. oktobra skrb za kulturno-prosvetno delo prevzel dr. Milan Dolenc-Milan Medved, štabna celica pa je tega dne sklenila, da morajo biti do 13. oktobra zvečer za žepni časopis napisani vsi članki. Ob tej priložnosti je bilo Antonu Marinciju-Janku naloženo, da mora napisati članek: Kaj je bomba in kako se uporablja.

Na naslednjem sestanku, ki je bil 20. oktobra 1942, je dr. Milan Dolenc med drugim zapisal takele sklepe: »Naloga agitpropa je, da čimprej izda žepni časopis, ker so že vsi članki zbrani. Dr. Stanko Pirc-Lojze napiše članek o prenosu in o ravnanju z ranjenci. Vzbuditi moramo zanimanje za razna vprašanja in dvigniti kulturni nivo naših borcev.«

Katerega dne je izšla 1. številka lista Žep-čas 3. bataljona Tomšičeve brigade, ni natančno znano. Izpričano pa je, da se je to zgodilo na Pugledu nad Podlipoglavom, tam pa se je 3. bataljon zadrževal od 22. do 24. oktobra 1942. List je imel velikost šolskega zvezka in je obsegal kakih 20 strani. Izšel je le v dveh izvodih, na roko ga je izpisal Franc Žugel-Zvone, ilustracije pa je prispeval Marjan Grilc-Igor.

Da je 1. številka Žep-časa 3. bataljona zares izšla okoli 24. oktobra, je mogoče sklepati po zapisniku z dne 26. oktobra. »Za drugo številko Žep-časa,« je zapisano pod 3. točko, »napišejo članke: Milan (dr. Milan Dolenc) Socialna sestava 3. bataljona, Lojze (dr. Stanko Pirc) Nega in oskrba ranjencev, Borut (Gorazd Škoporec) Partija na vasi, Džems (Janez Majnik) Partizan — strokovnjak v orožju, Vasja (Kogej) Partizan — vojak in politični voditelj slovenskega naroda, Aleks (Mihael Butara) Moji vtisi o sotovariših, in Albin (Vinko Volavšek) Partizan — obrtnik.« Povzeti sklep je veljal le za člane štabne celice, bataljonski biro KPS pa je istega dne sklenil tole: »Kandidati morajo napisati en članek in znati rokovati z vsem orožjem. . .«

Najzaslužnejša ustvarjalca Žep-časa 3. bataljona Tomšičeve brigade sta bila dr. Milan Dolenc-Milan Medved (levo) in Marjan Grilc-Igor (desno), ki sta 12. januarja 1943 napredovala: prvi za političnega komisarja, drugi pa za komandanta 3. bataljona

Druga številka Žep-časa 3. bataljona je izšla verjetno za 7. november 1942, ko so v taborišču pripravili slovesno proslavo v čast oktobrske revolucije. To je mogoče sklepati iz poročila, ki je nastalo 15. novembra in ki se med drugim glasi: »V tem času smo tudi izdali dve številki Žep-časa z 12 članki in imamo nabranih člankov za 3. številko, ki pa zaradi tehničnih ovir ni mogla iziti* Vsak partijec je dolžan napisati en članek. . .«

Poročilo, ki prinaša to vest, izdajo Žep-časa namreč obravnava pred opisom slovesnosti v čast velikega oktobra. Slovesnosti so se začele že dopoldne, ko so imeli po celicah izredne slavnostne sestanke, na katerih so študirali govor J. V. Stalina ob deseti obletnici oktobrske revolucije. Po teh sestankih je zvečer sledila osrednja proslava. Ob tej priložnosti so v gozdu naredili celo oder, komandir 2. čete Marjan Grilc-Igor je narisal veliko Stalinovo sliko, z vsake strani odra pa sta viseli slovenska partizanska in sovjetska zastava. Po recitacijah in govorih se je razpoloženje tako razvnelo, da so glasno zapeli pa tu-

* Tretja številka Žep-časa je izšla šele v Dančulovičih od 3. do 6. februarja 1943. Po kartotečnem zapisu eno od teh številk hrani Vojni muzej JLA v Beogradu, vendar je nisem mogel najti.

Portret Emila Rendla-Čeha iz Prage (levo) in Janeza Vogrinca iz Jelševnika pri Dobličah (desno), ki ju je upodobil Ive Šubic na Mokrcu

di zavriskali. Na slavlju so bili navzoči najbližji partizani iz 3. bataljona ZDO pa tudi lažji ranjenci iz bližnjih skrivnih ambulant.

Iz istega poročila izhaja, da so imeli v 3. bataljonu tudi dva debatna večera o gospodarski ureditvi v svobodni Sloveniji s posebnim poudarkom na razvoju kmetijstva, prav to pa je partizane vsestransko razgibalo. Izvajanjem so sledili z velikim zanimanjem.⁹⁴

Za 1. bataljon je dokazano, da je 25-letnico oktobrske revolucije slovesno počastil na Mokrcu s 1. in 2. bataljonom Šercerjeve brigade. Če jo je slavil tudi 2. bataljon Tomšičeve in kako je slavil, ni natančno znano. Vemo, da je 7. november 1942 preživel v vasi Brezje pod Pugledom. Zapisek v dnevniku Nandeta Sedeja za ta dan se glasi: »Brezje — jedli obilo in dobro, presušili se in odpočili. Zanimanje za Stalinov govor.« Iz tega zapisa je mogoče sklepati, da je bivanje 2. bataljona v Brezju minilo v slavnostnem razpoloženju.

Kaj so komunisti v 1. in 2. bataljonu storili za vzpon kulturnega dela, je vprašanje. Gotovo so glede tega precej zaostajali za 3. bataljonom, kar pa je bilo zanje vsekakor velik izziv. Da se je zanimanje za

kulturno delo razgibalo tudi v 1. bataljonu, je mogoče sklepati zlasti po številnih in zanimivih slikarskih študijah Iveta Šubica, ki je od 29. septembra do srede novembra 1942 skiciral vrsto svojih bojnih tovarišev. Največ teh podob je nastalo na Mokrcu od 6. do 23. novembra, žal, pa se jih je ohranilo samo nekaj.⁹⁵

Skupina borcev 1. bataljona Tomšičeve brigade med lupljenjem krompirja na Mokrcu, kakor jih je narisal njihov tovariš Ivo Šubic

Zanimivo je, da so ti zarodki kulturnega vzpona nastali v najtežavnejših dneh brigadne zgodovine. To jim daje pečat neuničljive človečnosti...

Zablode zaradi zmot, neznanja in nesposobnosti

Možnosti za brigadno preskrbo na Kočevskem, kjer so bile vse vasi požgane in izropane, ter na Notranjskem in njegovem obrobju, kjer so bila naselja enako uničena ali pa okužena z belo gardo, so bile zares neznatne. Bile so del tiste danosti, ki je ni bilo mogoče spremeniti. Iz te danosti so izvirale obupne težave, ki so pestile partizane v Tomšičevi brigadi.

Toda tistemu, česar ni mogoče spremeniti, se je pač treba prilagoditi, zato je vzrokov za slabo ali nikakršno preskrbo ni mogoče zvrčati na dozdevno danost, ki je zunaj nas, zunaj tistih, ki o čem odločajo, ki imajo oblast nad drugimi. Ti morajo najti izhod iz vsakršnih težav, drugače so nesposobni za dolžnost, ki jim je zaupana. Vsa nesreča za Tomšičevo brigado med veliko italijansko ofenzivo pa je bila ravno v tem, da ni imela sposobnega brigadnega štaba. Vendar so tudi v bataljonskih štabih delovali ljudje, ki niso bili na jasnem, po kakšni poti doseči zeleno bojevitost, pohodni red ali 'železno disciplino' sploh. Večinoma so se oprijemali le prisiljevanja in strogih kazni. Dva izmed njih sta, po nekakšni preprosti pravdnosti, ki pa med kmeti velja samo za živali in ne za ljudi, ranjencem celo »skrajševala smrtne muke«, kar je med partizani izzivalo hudo nejevoljo.

Veliko slabega je izviralo iz osebnostne nemoči za uspešno vodenje v spremenjenih razmerah vojskovanja, ki se je bistveno razlikovalo od tistega pred veliko italijansko ofenzivo, in v pogojih nove brigadne taktike, ki je imela prav malo skupnega s prejšnjo, odredno. Opaziti je, da so se poveljniki še novembra 1942 krčevito oklepali pojmovanja o potrebi večje stalnosti v določenem prostoru, o trdnih in stalnih gozdnih oporiščih z zalogami hrane za prezimovanje, z gozdnimi barakami in podobnim, in da so s tem povezovali tudi možnosti za boljšo preskrbo. To pa ni bilo nič drugega kot usedlina odredne miselnosti, da sem ne štejemo raznih odrednih navad in razvad iz časov 'vojvodstva'.

V primerjavi z odredom se je morala brigada nenehoma premikati, in to v glavnem ponoči. Poglavitna pomanjkljivost je bila v tem, da borci niso bili dovolj izurjeni za nočne pohode, za vzdrževanje zveze na takih pohodih, poveljniki pa niso imeli znanja in izkušenj o tem, kako je treba take pohode pripraviti ter na kaj vse je treba misliti še pred začetkom pohoda. To pomanjkljivost je opazil že vojaški in-

štruktor dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja, ki pa je problem enačil z disciplino, o kateri je 8. avgusta 1942 menil, da jo bo treba uvesti zlepa ali zgrda.

Dermastievo mnenje, da je treba pohodni red doseči tudi s silo, je kaj hitro povzročilo več slabega kakor dobrega, saj je ustvarilo razmere, ki so bile naklonjene takim ali drugačnim pretiravanjem. Še slabša pretiravanja je povzročila naredba štaba 3. grupe odredov z dne 30. maja 1942, ki je uvedla takole skrajnost: »Prepove naj se uživanje alkoholnih pijač. Pijanega partizana je treba takoj aretirati in ustreliti brez vsakega predhodnega obvestila. . .«⁹⁶

Zablode, ki so izvirale iz tako zaostrenih izhodišč do uvajanja splošnega in pohodnega reda v partizanskih enotah, so pokazale svoj slabi obraz že med reševalnim pohodom čez Krko proti Gorjancem in Kočevskemu Rogu.

Kot je bilo že omenjeno, so dobili partizani v Klevevžu za popotnjo veliko svežega kruha, kuhanega in suhega mesa, kuhanih jajc in podobne 'suhe hrane'. Vendar kruh še ni bil ohlajen, zato se je, stlačen v nahrbtnike, v tistih vročih avgustovskih dneh hitro pokvaril. Takisto je bilo s kuhanim mesom. Tisti, ki so tak kruh ali pokvarjeno meso jedli, so zboleli, kdor pa je to hrano zavrgel, je ostal tešč, kdor si je tešil glad s suhim mesom, je bil neznansko žejen. Vsi pa so po stari kmečki šegi iskali zdravila v pijači, ki je okoli Gorjancev ni manjkalo, enim, drugim in tretjim pa se je hitro poznalo, da so pili.

Ta nesreča je bila usodna za Franceta Ferbežarja a-Jova, komandirja 1. čete 3. bataljona, in Ludvika Selana-Marcela, politdelegata iste čete. Takoj sta bila razrešena, obsojena na smrt in pomiloščena s pristavkom, da se bo kazen izvršila brž, ko bosta zagrešita kak podoben prestop. Smrtna kazen je grozila celo komandirju Francu Bernatu-Čakli in partizanu Kopaču iz Ljubljane, ki sta belogardistom v Dolžu zaplenila steklenico žganja in ga malo odpila, brigadno vojaško sodišče pa je 3. septembra 1942 obravnavalo zaradi pijanosti še Levška, Toma in Anteta. Pomiloščeni so bili vsi, vendar partizani kljub temu take pretirane strogosti niso odobraval.

Bili pa so še drugačni primeri. Spominjali so bolj na samovoljo kot na poveljniško pravičnost.

Na poti od Krke proti Gorjancem je za kolono zaostal borec Novak iz Črnomlja. Bil je hudo ožuljen in je čevlje nosil v rokah. Komandant ga je prignal pred zbor, češ da je saboter in ga je hotel ustreliti, čeprav mu nihče izmed borcev ni pritrdil. Vsi so molčali. Od podobnega primera, ki se je zgodil 29. julija 1942 ob izviru pri Selih blizu Rateža in ki ga je moral z življenjem plačati borec Anton Kuhar, je minilo komaj dobre tri tedne. Spomin je bil še svež in odločitev neomajna: tistega, kar se je dogajalo v odredu na Gorjancih, v

Tomšičevi brigadi ne bodo dopustili. Ko je krvoločnik dvignil pištolo da obračuna s dozdevnim saboterjem, so vsi partizani kot na povelje dvignili puške na strel in pištola se je morala povestiti. . .

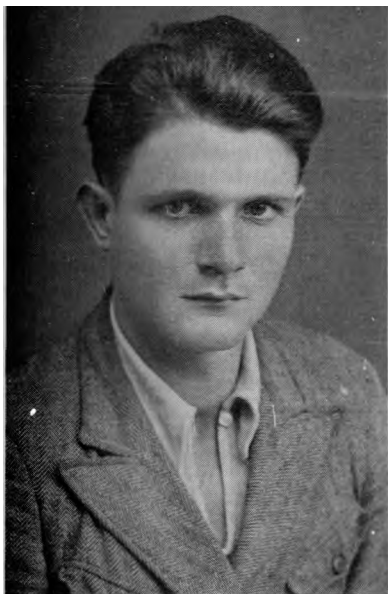
To pa ni bil edini dogodek take vrste. Partizan Franc Planinc je bil obsojen na smrt, ker so ga obdolžili, da je med pohodom na Gornjance pretrgal zvezo in s tem povzročil zamudo na pohodu. Pozneje so 'ugotovili', da so bili za pretrganje zveze krivi on, Jože Šterk in še neki borec, zato je bil Planinc smrtno kazni oproščen, namesto tega pa so bili vsi trije kaznovani, da morajo nositi pet dni kotel.

Nad Gabrjem bi moral biti ustreljen neki Jager, ki je kmetu vzel suho svinjsko čeljust. Za tako strogo kazen se je zavzemal komisar Josip Zornada-Frenk, vendar je bila vsa Čaklova četa proti ustrelitvi, in tako se kazni ni mogla izvršiti. Toda Jager je kljub temu ostal pod stražo. Frenk je začel celo poizvedovati, kdo je 'organiziral' odpor proti strogi kazni. Ugotovil je, da je bil to Manek Fux, na kar je dal zastražiti še njega. Po tem dogodku so z Vrčic proti Štalam — pred bataljonsko glavnino — odšli kuharji, da bi pripravili hrano. Ker tega niso storili, je ukazal Frenk staviti pod stražo še njih. Vsi skupaj so bili zaprti v neki kolibi, toda ponoči so oni iz prateža pobegnili v Novo mesto, le Jager in Manek Fux sta vdano čakala sodbe. Zaradi tega, ker se begunom nista pridružila, čeprav bi tudi onadva zlahka pobegnili, so ju potem oprostili.

Med bivanjem na Smrečniku od 6. do 13. septembra 1942 so bili na smrt obsojeni trije stražarji. Razorožili so jih in jih imeli pod stražo. Razlog za tak ukrep je bil strel, ki ga je sprožil stražar Viktor Cvelbar-Stane proti Josipu Zornadi-Frenku. Ta je stražo nadzoroval in zalezoval tako, da se je plazil po vseh štirih. Torej je stražar ravnal popolnoma pravilno. Proti smrtni kazni je nastopil vodnik Rudi Malešič-Čaruga, na kar jim je bila kazni spremenjena, in sicer tako, da morajo iti obdolženi stražarji kazensko kot bombaši napadat Koprivnik, četudi je bil vsak od njih pripravljen iti za bombaša prostovoljno.⁹⁷

Nekaj na las podobnega sta doživela puškomitraljezca Jože Lepin-Ris in France Medle-Franček ter njuni soborci, ki so 18. septembra 1942 na jasi pri Tisovcu pobrali karto specialko, nahrbtnike in druge odvržene reči ter jih drugi dan prinesli dr. Marjanu Dermastii-Urbani Velikonji in še nekaterim pozabljivim lastnikom iz štaba Tomšičeve brigade, le da tokrat pobudnik razorožitve ni bil 'rdeči komisar', kakor so borci klicali Frenka, marveč sam Urban.

Če je šlo v teh primerih bolj za nasilje nad borci v obliki zastraševanja, kar bi mogel kdo razlagati tudi kot človekoljubnost, pa so vendarle tudi primeri, ki kaj takega nedvoumno zanikajo. Smrtna kazni je obveljala tedaj, če je bilo mogoče obdolženca pred borci s č-

Po krivem obsojeni komandir Jože Matekovič (levo) je bil prvi organizator OF na Radoviči, Konrad Pančur-Dit (desno) iz Ljubljane pa star partizan, toda na Cimiku je 20. maja 1943 doživel podobno usodo kot Matekovič

merkoli prikazati za krivca. Taka usoda je doletela komandirja Jožeta Matekoviča, ki so ga krivili za neuspeh pri napadu na Koprivnik, čeprav je bil, po mnenju takratnih njegovih soborcev, obsojen po krivem.* Seveda, nekdo je moral biti grešni kozel.

Še slabše se je godilo predvojnemu komunistu Lovru, ki je zakrivil samo to, da si je upal javno oporekati taki kazni in s prstom pokazati na prave krivce za vse brigadne neuspehe. Tokrat borcev nihče ni niti vprašal, ali se strinjajo s smrtno kaznijo ali ne. Naprtili so mu, da je bolničarkam srkal žganje iz čutaric in pa, da je javno spodkopal avtoriteto brigadnega komandanta. Tudi borcu Trčku ni nihče omogočil, da bi lahko dokazal svojo nedolžnost, a izkazalo se je, da mu je vola ukradel intendant delavske čete, ki je pospravljala poljske

* Smrtno kazen za Matekoviča je izrecno zahteval Josip Zornada-Frenk. Na prigovarjanje, da Matekovič ni kriv, je rekel, da ga je treba kljub temu ustreliti, če je kriv ali ne, za zgled drugim. To je slišal Stane Škrabar-Braškar (pripombe z dne 20. marca in 30. aprila 1983), ko je mimogrede prišel v brigadni štab, kjer so razpravljali o neuspešnem napadu na Koprivnik.

pridelke po roških vaseh in trpela hudo lakoto. Vola so razsekali in meso raznesli po podzemnih jamah.⁹⁸

Zavoljo teh usmrtitev je Ivan Maček-Matija, politični komisar glavnega poveljstva, klical na zagovor komandanta Tomšičeve brigade in vse kaže, da so bile prav te usmrtitve poglavitni vzrok za spremembe v brigadnem štabu, ki jih je glavno poveljstvo objavilo 16. in uveljavilo 23. septembra 1942. Ivanu Mavroviču-Ivanovu, novemu obveščevalcu Tomšičeve brigade, ki je zamenjal Gorazda Škoporca-Boruta, je Matija naročil, da mora organizirati tudi protiobveščevalno službo, ki naj poroča o razpoloženju med borci in o nepravilnostih, češ da so v brigadi ustrelili enega komandirja čete in enega predvojnega komunista. Ivan Maček-Matija se je zaradi tega jezil in tako početje še dandanes obsoja."

Ivan Mavrovič-Ivanov je imel bataljonske obveščevalce, ki so delovali navzven, zbirali so podatke o italijanskih in belogardističnih postojankah, o namerah sovražnikov in o njihovih privržencih po vaseh. To obveščevalno dejavnost so po bataljonih vodili: Franc Bobnar-Gedžo v 1. bataljonu, ki je bil tudi pomočnik Ivanova, Gorazd Škoporec-Borut je bil sprva v 2., nato pa je odšel v 3. bataljon. Bataljonski obveščevalec pred Gorazdom Škoporcem-Borutom v 3. bataljonu je bil Antoft Marincelj-Janko, dokler ni bil imenovan za komandanta 1. bataljona. V 2. bataljonu je za Borutom postal bataljonski obveščevalec Franc Mavec-Boris.

Toda Ivanov si je postavil tudi obveščevalce med borci. Spominja se, da so v 2. bataljonu bili njegovi obveščevalci Bogdan Marčenko-Tiger in Ančka Zajc, v 3. bataljonu pa je bil eden izmed njih tudi Vladimir Badovinac. Ti obveščevalci so delovali navznoter, med partizani po četah. Zbirali so podatke o razpoloženju med borci, o napakah in samovolji poveljnikov ter o morebitnih povzročiteljih malodušja v enotah. Tako se je Ivanov lahko hitro prepričal, kakšno strahotno malodušje so v 2. in v 3. bataljonu Tomšičeve brigade povzročile opisane smrtno obsodbe.

V primerjavi s temi obsodbami je bila velika italijanska ofenziva ničla. Iz časov roške ofenzive je znan en sam pobeg iz Tomšičeve brigade in ena sama vdaja sovražniku, v oktobru 1942 pa je bilo samo med potjo čez Bloke do Molnika kar sedem takih primerov, pozneje pa so bili še štirje. Toda teh sramotnih pobegov ali vdaj je bilo še vedno zelo malo, pobegi v druge partizanske enote pa so bili množični. Belokranjci so bežali ali prestopali zlasti v Cankarjevo brigado. Že ob njeni ustanovitvi je prestopil vanjo ves Čarugov vod, od drugih posameznikov pa, kdor je le mogel. Belokranjci so pozneje bežali še z Mokrica in iz okolice Vodice ali Molnika, pri tem jih je nekaj padlo celo v roke belogardistov. Notranjci so prestopali ali bežali v Šercerjevo bri-

gado, nekateri tudi v Notranjski odred. Zato so bataljoni Tomšičeve hitro kopneli.

Tako razpoloženje med partizani, ki je brigado vodilo v razkroj, je najbolj boleče občutil Alojz Založnik-Nikola, ki je nekoč z Dakijem ustvaril tako sijajno bojno vzdušje, da so njuni borci prezirali smrt in kakor levi naskakovali premočne sovražnike. Zdaj so isti borci iskali zavetja v Šerčerjevi brigadi. . .¹⁰⁰

Štab Tomšičeve brigade, kolikor ga je ostalo po tistem, ko sta bila hudo ranjena Ivan Kaučič-Nande Kovač in Stanko Semič-Daki, ni živel s svojimi borci, kot sta živela nekoč v 1. slovenskem proletarskem udarnem bataljonu Toneta Tomšiča komandant Daki in politični komisar Nikola, ki sta odhajala v boj skupaj z njimi in ki sta jim bila vzor v vsem. Člani tega štaba so bili po navadi daleč stran od položaja, kjer je govorilo orožje.

Ko so čete in bataljoni, razdeljeni po bojnih skupinah, odšli reševati vodstvo osvobodilnega gibanja na Kočevski Rog, se jim ta štab ni pridružil, marveč je ostal tam, kjer je bil, pri Klevevžu in potem na Gorjancih. Beblerjev štab ga je zaradi tega ostro opozoril. To pa ni dosti pomagalo: po 7. septembru, ko so partizani 2. in 3. bataljona Tomšičeve brigade najbolj stradali, se je vojaški inštruktor glavnega poveljstva dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja z delom štaba* vrnil nazaj na Gorjance v bližino 1. bataljona in se tam zadrževal vse do 12. septembra. Ni čudno, če je oskrba s hrano tako šepala. Celo 2. oktobra 1942, ko je brigadi že poveljeval Janez Hlebš-Čiro Zasavec in ko se je vnel zmagoviti boj z Italijani pri Vodnjaku, se je štab takoj umaknil daleč stran od obeh bataljonov — kar k Pastirčku na Travno goro. Udeležil se je enega samega bojnega pohoda, namreč pohoda v Struško dolino h Kompoljam, pa bi bilo veliko bolje, če tega ne bi bil storil, kajti borci so dobili le zgled, kakšen je brezglavi beg.¹⁰¹

O osebni hrabrosti novega brigadnega komandanta Janeza Hlebša-Čira Zasavca gre samo dober glas. Toda tovariši, ki so ga zelo dobro poznali ali se z njim udeležili kakega boja, vedo tudi povedati, da je bil Čiro predvsem gverilec, ki se je najraje vojskoval sam, ne da bi se veliko zadrževal v štabu in ne da bi imel smisel za organizacijo načrtnega poveljniškega dela. Poleg tega je treba vedeti, da je Janez Hlebš-Čiro Zasavec doživel pogubno italijansko obkolitev na Kočevskem Rogu in neizmerno se je bal, da bi se brigada znašla v podobnem položaju. Le tako si je mogoče razlagati nestrpni in neurejeni pohod z zahodnih obrobij Bele krajine k Borovski in Travni gori.

* Brigadni komandant Ivan Jakič-Jerin in vršilec dolžnosti brigadnega političnega komisarja Niko Šilih-Boris Nikič sta — kot je mogoče sklepati iz Šilihovega dnevnika — ostala pri obeh bataljonih na Smrečniku.

Enako velja za umik s Travne gore, z zasežbe v Ravnah na Blokah in s položajev pri Krvavi peči.

Vsakokrat se je ob teh premikih zgodilo, da patrolje, zasede ali posamezne čete, ki so opravljale kako posebno nalogo, niso dobile javke. Tako se je zgodilo patrolji, ki jo je brigadni štab z Ovčjaka poslal na Gorjance in ki jo je vodil puškomitraljezec Anton Strniša-Luka. Njega, zlasti pa njegov puškomitraljezec, so v 3. bataljonu zelo pogrešali. Takisto je bilo s četo, ki je odšla k Vinici in ki jo je vodil Anton Marincelj-Janko, pa z vodom, ki je imel nalogo izpustiti zajete italijanske vojake in tako dalje. Najbolj pogubna sta bila nenadna umika iz Raven na Blokah in od Krvave peči, ko iz zased ni bila odpoklicana 2. četa 3. bataljona, ki je potem zavoljo tega imela hude izgube ali prestala veliko lakoto.

Najhujša napaka tega štaba je bila, da je med pohodom proti Borovski in Veliki gori brigadni pratež ločil od čet in ga na cilj poslal ločeno. Odločitev, naj borci kuhajo v menažkah, je bila neprimerna in nepravilna. Večina borcev sploh ni imela posodic za kuhanje. To nevšečnost je doživel celo Franc Črnugelj-Zorko, namestnik komandirja 2. čete 2. bataljona. Za kuhanje je dobil deset fižolov, tri krompirčke in nekaj konjskega mesa. S tovarišem sta to lahko skuhala v zavrnem predalčku za pepel iz štedilnika, ki sta ga prej dobro odrgnila rje in umazanije.¹⁰²

Pokojni Jože Lepin-Ris je menil, da je bila Tomšičeva brigada takrat, ko je njeno vodstvo prevzel Janez Hlebš-Čiro Zasavec, že tako zaonegavljena, da se ni dalo narediti nič več za preobrat na bolje. Vzlic temu se zastavlja vprašanje, ali je mogoče novega brigadnega komandanta izvzeti od naštetih poveljniških napak. Iz njegovega in Šilihovega dnevnika je razvidno, da je bil Čiro dosti premalo v brigadnem štabu. Kar naprej je hodil na razne posvete v višje ali sosednje štabe. Koliko je bil tega sam kriv, je drugo vprašanje. V tej zvezi je treba zapisati, da je glavno poveljstvo samo kršilo 7. točko odredbe št. 8 z dne 26. julija 1942, ki je prepovedovala klicanje podrejenih poveljnikov v višje štabe. Vsekakor drži, da so v brigadi novega komandanta pogosto zelo pogrešali in da je bilo po bataljonih in četah vojaško delo s podrejenimi poveljniki občutno prizadeto. Toda vsa pričevanja zbujaajo vtis, da se Čiro v brigadnem štabu ni dobro počutil..¹⁰³

Po enem mesecu, kar je Janez Hlebš-Čiro Zasavec postal komandant, je šla brigada še vedno rakovo pot. Nezadovoljstvo med borci se je krepilo z vsakim nepotrebnim umikom. Hrana je bila še vedno slaba, partizani bosi in razcapani, še huje pa je bilo to, da je bilo zmeraj več bolnih. Razmere so postale obupne. V tej zvezi je posebno zanimiva ocena, ki je ni napisal nihče drug kot Josip Zornada-Frenk. Glasi

pa se: »Kdorkoli naših sestradanih in še zdaj mnogih bosih partizanov je imel priliko videti opremo in prehrano Šercerjeve brigade ali drugih, v sedanjem primeru terenskih čet ZDO, si nikakor ne more razlagati, kako da je baš on imel smolo — priti v Tomšičevo brigado. Naše brigade je bil sam 'pravec', o čem drugem še časa ni bilo misliti, ker smo morali spati na pohodih! O rezervni hrani, kot n. pr. v Šercerjevi b., ni ne duha ne sluha. . .«

Josip Zornada-Frenk je bil odličen govornik in sposoben politični komisar, pa je v povzetem poročilu res vsestransko zadel takratno miselnost borcev Tomšičeve brigade ter pokazal na prave in globlje vzroke za nastale razmere. Pozabil pa je na nekaj, na grdo ravnanje z borci, h kateremu je sam še največ pripomogel.¹⁰⁴

Najzgovornejši dokaz o obupnih razmerah in negotovosti, ki so vladale v Tomšičevi brigadi tisto jesen, so množične prijave prostovoljcev za odhod na Gorenjsko in Štajersko, dasi datirajo šele iz 14. in 16. novembra 1942.* Za odhod na Gorenjsko in Štajersko, kjer so imeli partizani opraviti s hujšimi in bolje izurjenimi sovražniki, kot so bili Italijani in belogardisti skupaj, se je iz Tomšičeve brigade prijavilo 54 najboljših borcev, kar je bilo veliko preveč. Po teh prijavah je mogoče sklepati, da je najslabše moralno-politično stanje vladalo v 2. udarnem bataljonu, kjer se je prijavilo 31 prostovoljcev, skoraj enako slabo je bilo v 1. bataljonu, kjer se je prijavilo 19 najboljših borcev, najbolj zdrave moralno-politične razmere pa so bile v 3. udarnem bataljonu, kjer so se prijavili samo štirje prostovoljci.¹⁰⁵

Res je, da se ljudje iz obupnih razmer rešujejo vsak po svoje, kakor iz potapljajoče se ladje, vendar to ni značilno za posebno izbrane ljudi, ki so cvet svojega naroda. Vsa naša revolucija je polna dokazov, da je borec ob dobrem in pravičnem poveljniku zmožen zdržati celo nemogoče, drugače pa je, če se ga boji bolj kakor sovražnika. Tudi za prebege iz Tomšičeve brigade v druge partizanske brigade ali odrede velja, da niso bili iz obupa, temveč iz protesta. O tem pričajo vsi raziskani primeri, zlasti pa prebeg Franca Planinca in Jožeta Štefaniča, ki sta izkoristila preplah ob nenadnem naletu italijanskih bombnikov in se poslovila od brigade z besedami: »Beživa od teh krvoločnikov!« Pri tem pa je treba povedati, da sta se v Cankarjevi brigadi oba zgledno izkazala. Štefanič je prav kmalu postal komandir čete.¹⁰⁶

* Kdaj je Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske razpisalo poziv, naj se prijavijo prostovoljci za odhod na Gorenjsko in Štajersko, ni natančno znano, ker se zadevni razpis ni ohranil. Kaže, da se je to zgodilo okoli 10. novembra. Ohranil pa se je razpis z dne 22. novembra 1942, ki je vabil prostovoljce-nekdanje člane Sokola, naj se prijavijo za odhod na politično delo na Gorenjsko, Štajersko in Primorsko (Listina št. 69 na str. 200 v knjigi *Jesen 1942* in arh. števil. 5055 v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

Pa ni šlo samo za prebege, pobege in druge prestopke zoper partizanska pravila, marveč tudi za čisto preproste nesreče, ki se dogajajo prestradanim ljudem. Tako so France Ferbežar-Jovo, Anton Dremelj-Ante in Bogomir Krenčič-Bogo po prihodu na Mokre dobili dovoljenje, da obišejo Antetov dom v Bičju pri Ponovi vasi. A sestradani, kot so bili, so se pri Antetovi materi preveč najedli zabeljenih žgancev in hudo zboleli. Vrnil se je edini Bogo, Ante in Jovo pa sta obležala. Ko sta ozdravela, so ju terenci Jože Šerjak, France Štibernik-Miklavž, Zalka Rode in Ivan Erjavec-Cene z raznimi izgovori zadržali za osebno zaščito, češ da bodo zadevo že uredili z brigadnim štabom. Ko ju je patrulja iz Tomšičeve brigade našla, je nastopila izredno grobo in ju razorožila. Zbala sta se, da bosta ustreljena, posebno France Ferbežar-Jovo, ki je bil obremenjen z znano pogojno kaznijo še z Gorjancev. Med potjo je Jovo rekel, da bi šel rad na potrebo, a to mu je bil le izgovor, da je lahko pobegnil.

Pozneje so Franceta Ferbežarja-Jova po terenskih zvezah skušali prepričati, naj se vrne, toda bal se je ustrelitve. Ker so ga preganjali, se je vdal Italijanom, ti pa so ga odpeljali v Gonars. Tako je zaradi prevelike strogosti Tomšičeva brigada izgubila sposobnega in priljubljenega komandirja, vdanega partizanski stvari.*

Še hujši nesreči sta doleteli četnega sekretarja ZKM Črta in borca Franca Pangeršiča. Črt si je bil tako pokvaril črevesje, da je kar naprej držal hlače v rokah. Takšen je bil določen za stražo, tamkaj pa ga je s stražarskega prostora pognala driska. Bil je popolnoma buden, le malo odmaknil se je. Pa so ga obtožili, da je samovoljno zapustil stražarski prostor in da je nemarnež preveč ušiv. Obsodili so ga in pokončali. Podobno se je zgodilo Francu Pangeršiču, ki je bil dober partizan, vendar nekoliko naglušen. Nihče se ni vprašal, ali tak človek sploh lahko straži, marveč so ga kratkomalo obdolžili, da je spal. Na Molniku sta bila še dva taka primera iz 1. bataljona, in sicer Milan Vidmar in Janče, vendar o njuni nedolžnosti ni dokazov.

Da se je France Ferbežar-Jovo upravičeno bal krivične obsodbe in sramotne smrti, dokazuje primer Toneta Platnarja, ki je bil pogumen borec in sposoben komandir voda. Ker je šel domov v Iško z dvema tovarišema po opremo, med potjo pa mu je pobegnil Anton Zalar-Gliha, je bil 24. oktobra 1942 obsojen in ustreljen. Zato, ker je bil vodnik in za strah drugim. Njegova smrt naj bi bila dokaz, da partizansko

* Ni res, da bi Jovo prestopil k beli gardi in tam padel, kot trdijo nekateri. France Ferbežar-Jovo je bil izredno pogumen borec in zvest partizanski stvar, a je imel to slabo lastnost, da je rad kaj popil. Po kapitulaciji Italije je znova vstopil v NOV. Bil je komandir čete v IO.SNOB Ljubljanski, razhajkan nekje v Iški se je znova vdal, a prišel je v roke domobrancem, ki so ga ustrelili (Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977).

sodstvo ne bo poznalo milosti za nikogar. Namreč v brigadnem štabu so prišli do spoznanja, da je treba postrožiti disciplino v vse smeri. Torej jo je treba doseči zgrda in ne zlepa!¹⁰⁷

Pa je bilo zaman, ker niso začeli s pravega konca. To se je izkazalo prav kmalu ...

Izdaja na Vrheh — kazen za lastne in tuje grehe

Marsikdo se bo vprašal, zakaj organizaciji KPS in ZKM v brigadi nista pravočasno spoznali naštetih nepravilnosti in zakaj nista nastopili proti njim, ko sta bili številčno tako močni. Tako vprašanje je upravičeno, saj je dokazano, da je brigadni biro KPS celo odobral, zlasti pa opravičeval izvršene smrtne kazni.

Naj to nikogar ne moti! KPS kot celota se je resnično in nenehno bojevala proti nepravilnostim znotraj lastnih vrst, vendar je bila to le njena splošna praksa, vrh tega pa je bil ta boj enkrat bolj in drugič manj uspešen. Izid je bil odvisen od stopnje demokratičnosti, ki je bila v vojnih razmerah zelo omejena, predvsem pa od teoretične podlage, se pravi od tega, kako so njeni člani obvladali marksistično-leninistične zakonitosti o družbenem razvoju. Možnosti za pravilno presojo so bile sprva majhne, ker so bile celice maloštevilne in odtrgane od potrebnih podatkov za nepristranske sodbe. Število članov KPS in ZKM nasproti neorganiziranim borcem je bilo zares veliko, toda ti člani so bili zvečine še slabo teoretično podkovani in v kritikah štabov zelo zadržani.

Kdo od komunistov naj bi govoril o napakah komandanta in drugih vodilnih ljudi v brigadi, ko pa je bila splošna usmeritev taka, da je treba kovati železno disciplino brez pridržka in pa da je treba komandantom brezpogojno dvigati veljavo? Preobrat je lahko nastal šele potem, ko so prišle na površje posledice: ko je bilo polovico borcev bolnih in bosih, ko so prebegi v druge enote postali vsakdanja stvar in ko je postalo očitno, da smrtne kazni udarnosti ne bodo izboljšale, marveč jo bodo kvečjemu poslabšale. . .

Kritična spoznanja o vzrokih za brigadne neuspehe so lahko bruhnili na dan šele na Molniku, ko je o vzrokih za šibko udarnost začel razglabljati pooblaščenec centralnega komiteja KPS Jože Moškrič-Ciril. Zaropotal ni nihče drug kot Janez Majnik-Džems, komandant 3. bataljona, in sicer pismeno. Brigadni štab je označil za poglavitnega krivca vihravih premikov, nepotrebnih in brezglavih umikov, za lakoto in razcapanost ter za razmah množičnih obolenj med borci. Ob teh očitkih je odločno zahteval, da se brigadi določi tako operativno območje, kjer bi se borci lahko izdatno nahranili, odpočili in po-

zdravili, obenem pa se opremili za bojevanje v bližajočih se zimskih razmerah.

Džemsov nastop zoper brigadni štab je bil zelo oster; očitek strahopetnosti je bil jasen. Oporekati ni bilo mogoče, čutiti je bilo samo poparjenost. Če so podobni protesti prišli tudi iz drugih štabov, ni znano, vendar je iz listin, ki so nastale pozneje, dokazano, da so bili enakega mnenja Josip Zornada-Frenk, Mica Šlandrova in Franc Tavčar-Rok.¹⁰⁸

Brž po tej kritiki sta se Janez Hlebš-Čiro Zasavec in Jože Moškrič-Ciril zedinila, da se brigadna glavnina s 1. in 2. bataljonom premakne v gozdni okoliš k Frati, kjer bo imela možnosti za izdatno oskrbovanje, 3. bataljon pa naj še naprej ostane blizu Podlipoglava, da bo pomagal četam Ludvika Smrekarja krotiti belogardiste v Bizoviku, na Urhu in na Polici nad Grosupljem. Pismo zapoved za premik je brigadni štab izdal 30. oktobra 1942 v gozdu Blinkovca pri Hudi Polici, takoj po tistem, ko je ponoči prekoračil progo Ljubljana—Grosuplje. Poleg končne javke na Frati je bataljonoma določil še vmesni javki na Taboru in pri Sv. Duhu na Polževem, na pot pa naj bi brigadni štab ter 1. in 2. bataljon šli vsak zase.

Vprašanje, zakaj je hotel brigadni štab potovati in taboriti ločeno od bataljonov, je uganka. Od bataljonov se je ločil z obrazložitvijo, da gre pripraviti vse potrebno za organizacijo novega taborišča. Vendar vse kaže, da je načrtoval samostojno akcijo, najbrž zato, da bi se opral očitka strahopetnosti in da bi si pridobil opremo za zimo. Ivan Jakič-Jerin je izjavil, da je Čiro z okrepljeno štabno patruljo nameraval napasti neki bunker pri Čušperku oziroma italijansko obhodno patruljo ob tamkajšnji železniški progi, obenem pa si priskrbeti šotorskih kril in druge opreme, ker se je bližala zima.

Jerinovo pojasnilo je popolnoma verjetno, zakaj Čiro je hotel imeti zraven sebe najsposobnejše in najpogumnejše puškomitraljezce. Iz 3. bataljona je za tak podvig snubil Jožeta Lepina-Risa, vendar mu komandant Džems ni dovolil oditi iz bataljona. Tako je moral zahtevana puškomitraljezca za okrepitev štabne patrulje prispevati le 1. bataljon. To sta bila Filip Klemenčič-Nenard in Stane Boh-Vene. Z njima je razpolagal Alojz Založnik-Nikola, ki je bil tistikrat komandir štabne patrulje, ali pa kar sam Čiro Zasavec.¹⁰⁹

Štab brigade s 1. in 2. bataljonom je nameraval priti k Frati postopoma in v velikem loku. To je videti po javkah, ki sta bili 31. oktobra pri Sv. Miklavžu na Taboru (kota 492), 3. novembra 1942 pa pri Sv. Duhu (kota 629) na Polževem. Brigadni štab se je ob premiku čez progo pri Šmarju-Sapu gibal samostojno. V petek, 30. oktobra se je zadrževal v gozdu Blinkovca med Zgornjim Blatom, Hudo Polico in Drenikom, 31. oktobra 1942 pa se je premaknil k Taboru.

Kako se je gibal 1. bataljon, ki bi moral poskrbeti za številne ranjence in bolnike, ni natančno znano. Zanesljiv podatek o njegovi **razmestitvi** imamo edino za 5. november. Natančno pa je znana pot 2. bataljona, ki je odšel na pot brez komandanta Martinova.* Z Molnika čez progo ga je peljal politični komisar Josip Zornada-Frenk. Prvi postanek je imel v gozdu pod koto 394 pri vasi Sela, od tod se je popoldne 31. oktobra namenil proti Taboru, kjer se je zvečer Frenk sesel z brigadnim štabom.

Blizu Tabora sta štab brigade in 2. bataljon doživela prvo neljubo presenečenje. Njuna preskrbovalna patrulja je zarana 1. novembra skupaj s političnima delavcema Francem Štibernikom-Miklavžem in Zalko Rode odšla na zasežbo k Anžkovim in Klajniščkovim v Podlom. Pri Anžku so vzeli vola, v hišo belogardistke Pavle Habjan, Klajniščkove, ki je z družino pobegnila pod zaščito Italijanov v Sp. Slivnico, pa FO šli po moko in krompir. Sprva je zasežba potekala nemoteno, toda okoli poldneva so po skrivnih poteh nenadoma prišli Italijani. Ti so partizane v izdajalski hiši obkolili, vendar so se partizani prebili brez izgub, terenca Zalka in Miklavž pa sta se skrila na podstrešje in potegnili lestev za seboj. Čete 2. bataljona so naglo posredovale, toda sovražniki so jo bliskovito popihali.

Brigadni štab je pohitel k Čušperku že popoldne tistega dne, a je k progi prišel prepozno. Nameravana akcija je iz neznanih vzrokov odpadla. Progo za Čušperkom je prekoračil šele zvečer 2. novembra, takoj na drugi strani prenočil v gozdu, zarana 3. novembra pa odšel proti Ragljevki. Skoraj enako pot je naredil 2. bataljon, le da je do Vodic dospel dan za brigadnim štabom, še isti večer odšel čez progo in se 3. novembra 1942 zadrževal v gozdu blizu Krke. Vendar je bil njegov prehod čez progo izdan. Po sledi za njim sta šli dve četi belogardistov in ga do trdne noči zasledovali po gozdovih med Hočevjem, Ravnim dolom in Krko. Izdajalci so Lahom sporočali natančne podatke, zato so njihovi bombniki smrtonosni tovor odmetavali prav blizu taborišča. Treba se je bilo premakniti. Še isti večer je 2. bataljon mimo Mevc odšel v gozd pri Oslici.¹¹⁰

Pri Polževem bi se morali sniti brigadni štab in oba bataljona, na kar naj bi odločili o nadaljnjem poteku pohoda proti Frati. Po vrnitvi kurirjev z javke pri Sv. Duhu se je izkazalo, da je v bližino prišel le 2. bataljon. Prvega še ni bilo in je bilo treba nanj počakati.

Brigadni štab je zvečer po prihodu v Ragljevko obiskal nekatere ljudi na Velikih Vrheh. Niko Silih-Boris Nikič je zapisal v svoj dnevnik: »Vasi dobre in neoborožene... Napol belogardisti in drugače

* Martin Kos-Martinov je hudo zbolel. Bil je poln turop po celem telesu. Zaradi tega je ostal z ranjenci pri 3. bataljonu na Pugledu (lastna izjava z dne 19. novembra 1977).

naši ljudje. Iščejo nekaj kompromis med belogardisti, Italijani in nami. ..« To je bilo zanimivo, vendar le nekako preveč naivno. Velike Vrhe niso bile več tista vas, ki je nekoč pomagala Dakijevim borcem. V njej so prišli do veljave izdajalci, kakršen je bil Jože Škufca-Strojin. Ta je zvedel, kako imenitni partizani so prišli v gozd R_a, gljevka in o tem takoj poslal pošto na Krko k Italijanom — natanko tako, kot je bil naročil župnik Franc Jeraša. . .

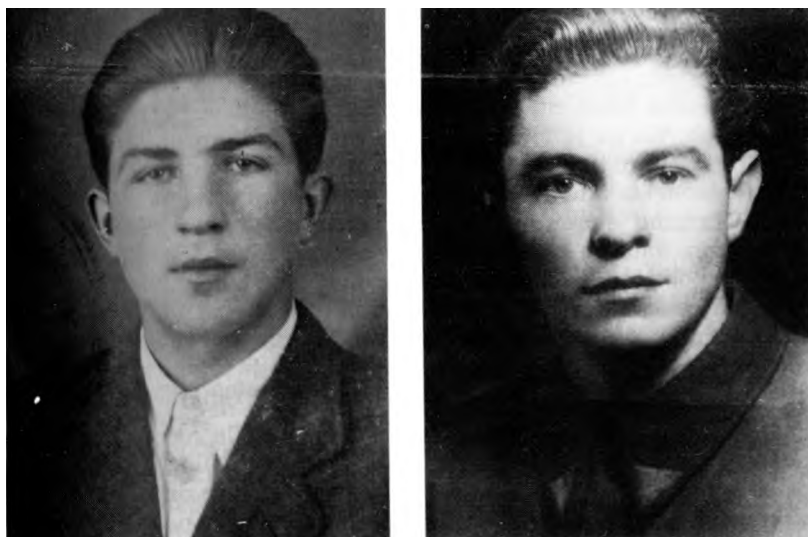
Za taborišče je Alojz Založnik-Nikola, komandir štabne patrulje,* izbral gozdno ravninico, jugozahodno od kote 470. Poskrbel je za dobro zavarovanje. Eno stražo je postavil kakih sto metrov pod taboriščem vrh preglednega gozdnega grebena in nad križiščem gozdnih poti, ki vodijo s ceste Luče-Krška vas, drugo pa proti Velikim Vrhem. Tudi ni pozabil na obhodno patruljo, ki je krožila tja do Mevc in Polževega.

Noč na 4. november 1942 je bila lepa in mrzla, podnevi pa še dokaj toplo in suho, čeprav se je spet oblačilo. Po zajtrku se je štabna patrulja zbrala k študijskemu sestanku. Dopoldne se je zaslišalo streljanje. Patrulja, ki je odšla proti Oslici, je sporočila, da je bil 2. bataljon izdan in da se je že spopadel z belogardisti in Italijani. Štab se je hotel takoj premakniti naprej, pa se je premislil, češ da naj se poprej skuha kosilo. Medtem sta mimo pripeljala dva kmeta iz Mevc in z njima so se štabovci malo pogovorili. . .

Malo pred poldnem se je študijski sestanek za štabno patruljo končal. Slavko Rode-Nande je šel zamenjat Vikija Prepeluha-Prepa na spodnjo stražo, Anton Svete-Gustelj pa je odšel na gorenjo stražo. Filip Klemenčič-Nenard je začel čistiti puškomitraljez, Alojz Založnik-Nikola in politični komisar Niko Šilih-Boris Nikič pa sta ravno vlekla srajci s telesa, da bi si začela čistiti uši. Dva dni prej je bil novi stražar Slavko Rode-Nande dobil od doma nekaj dobrot, med drugim tudi gnjat in kruh. Bratranec Prepo je za to vedel in je Nandeta poprosil, naj mu da malo šunke, ta pa mu je dejal, naj odveže nahrbtnik in naj si jo vzame. Viki Prepeluh-Prepo se je lotil šunke, a nanagloma jo je odvrigel in polglasno šepnil: »Slave, Italijani!«

Nande je najprej mislil, da se bratranec šali, ko pa se je ozrl navzdol proti križišču gozdnih poti, je tam na razdalji kakih sto metrov zagledal množico Italijanov in pred njimi razoglavega oficirja. Pomeril je vanj, sprožil, nato pa tekel povedat v štab. Tam so bili razpravljani in nekateri bosi. V tistem se je zaslišalo streljanje tudi z drugih strani. Na mah je bilo vsem jasno, da so jih hoteli sovražniki obkoliti in poloviti. Podvzivali so se. Zadnji je tekel Alojz Založnik-Nikola, ki se je moral prej še obleči. Med begom si je zadel še nahrbtnik na rame. To-

* Franc Škof je 12. julija 1978 izjavil, da je bil Alojz Založnik-Nikola tedaj načelnik štaba brigade in ne komandir štabne patrulje.

Viki Prepeluh-Prepo (levo), ki je prvi opazil Italijane, in Stane Boh-Vene (desno), kije začel nanje streljati s puškomitraljezem. Prepo je padel 12. novembra 1943 na Ledinah nad Idrijo, Vene pa je postal invalid

da tisti hip ga je od zadaj že zagrabil fašist. V zadnjem trenutku je Nikola segel za pas po pištolo in ustrelil na slepo nazaj čez ramo. To ga je rešilo cikle, a za sabo pogledati ni utegnil. . .

Puškomitraljezec Filip Klemenčič-Nenard je v naglici ostal brez pomočnika in brez šaržerja, tako da ni mogel na Italijane izstreliti niti rafala. Skupaj s stražarjem Antonom Svetetom-Gustljem sta se umikala ob robu gozda proti kotama 489 in 589.

Štab z borci ožje zaščite se je začel jadrno umikati čez koto 470 proti vzhodu, da bi se zatekel v varstvo 2. bataljona. Partizani so tekli k poseki v Jeričkovem gozdu, hoteli so jo prečkati, tam pa so zagledali drugo italijansko kolono. Niko Šilih-Boris Nikič je hotel, da bi se umikali kljub temu po gozdu proti Mevcam, vendar se je komandant Janez Hlebš-Čiro Zasavec odločil za umik po čistini proti Velikim Vrhem. Stekli so iz gozda in navzdol v Jeričkov dol, edino Stane Boh-Vene, ki je zemljišče poznal, se je dolu ognil po levi strani, in ko je pritekel čez Mahnetove kračce, začel streljati.

Medtem so štabovci začeli gristi kolena, da bi zmogli strmino onstran Jeričkovega dola, ki je podoben globokemu, golemu žlebu. Pljuča so sople v razparanih tonih, da bi spihala še nekaj moči za beg do

vrha. A hropenje so malo pod vrhom preglasili mitraljeski rafali. Zemlja se je cefrala in brizgala v prepotene obraze. Po njih so noro nabijali enako zasopli Italijani. . .

Namestnik komandanta Ivan Jakič-Jerin je pešal in obupaval. Nika Šilih-Boris Nikič mu je skušal pomagati, da bi se prekobalil iz žleba čez rob. Ko ga je vlekel za roko, mu je Italijan prestrelil rokav prej in po tistem pa tudi torbico s papirji in obleko na več krajih. Toda z Jerinom sta uhitela čez rob in v grmovju z desne našla vsaj malo kritja. Strmino je premagal tudi Čiro Zasavec, velikan s še večjim nahrbtnikom, nato pa zavil še bolj na levo proti vasi. Sledil mu je namestnik političnega komisarja Ladislav Babič-Lado Dolenc, ki se je zvijal od bolečin, dobil je strel v trebuh. Ves skremžen je poril z nosom v zemljo Jože Pucihar-Fistrov, a se je pobral s prebito lopatico in z izmaličeno desnico. Tone Kastelic-Franci jo je skupil v levo nadlaket, Ciril Polk je bil zadet neznano kam, četrti ranjenec pa ni znan.

Najslabše je bilo to, da se je na Vrheh našlo nekaj izdajalskih pušk in izdajalskih duš. Na Nika Šiliha-Borisa Nikiča, ki je srečno pribežal na Male Vrhe, je izza vogala Ribčeve hiše priletela italijanska bomba. Ko sta z Jerinom že prišla skozi vasico, pa sta ju izza debele tepke na levi strani poti z bombami sprejela še dva belogardista in tedaj je Nikič dobil nekaj aluminijevih drobcev po vratu in glavi. Ladislav Babič-Lado Dolenc se je ranjen zavlekel v Cesarjev stelnik, a ga je izdala Francka Tomažin-Cesarjeva. Takoj so ga ustrelili. Tistega na Ribčevem travničku, menda je bil Slavko iz Stepanje vasi, so dobili še živega. Rekel je, da ima ženo in otroka, pa so ga kljub temu pokončali. Nad Štefanovo dolino je izkrmavel partizan Franček, doma iz Ptuja. Od vseh najhuje izdan je bil komandant Janez Hlebš-Čiro Zasavec. Na Mahnetovih kračcah ga je pokosil dobro merjen strel iz dolge francoske puške, ponoči pa ga je nekdo iz vasi še oropal brigadnega denarja. . .^m

Veliko borcev iz štabne patrulje se je razbežalo, nekateri so se tudi izgubili. Sedmega novembra je bil ujet Slavko Retelj iz Zavod pri Kostanjevici, dva dni pozneje je sestradan in obnemogel prišel v roke belogardistom predvojni komunist Viktor Frece. Dobropoljski zločinci so ga grozovito mučili in ustrelili. Drugi so imeli več sreče. Stražar Viki Prepeluh-Prepo se je prebil na Mokre. Puškomitraljezec Filip Klemenčič-Nenard in stražar Anton Svete-Gustelj sta na koti 589 počakala do večera, zvečer pregledala bojišče, ugotovila padle in se nato prebila čez progo k 1. bataljonu na Vodice. Brigadni obveščevalec Ivan Mavrovič-Ivanov se je prebijal sam proti Rampohi na Kočevskem, kjer je bila javka glavnega poveljstva. Največ partizanov štabne patrulje se je umikalo proti Polževemu, od koder jim je hitela za hrbet nova kolona belogardistov, ki pa so jo razhajkanci pravočasno

opazili. Niko Šilih-Boris Nikič, Ivan Jakič-Jerin, Jože Kopač-Tomo, **Franc Škof** in Slavko Rode-Nande so se skrili v Ribčeve smrekice. Belogardisti, ki so jim bili na sledi, so se tam ustavili in eden izmed **njih je** rekel: »Dobro bi bilo, če bi ta gozdiček malo prescali!« S puško-**mitraljezom** so začeli rešetati po smrekovem gozdičku, vendar niso zadeli nikogar.

Skupini, ki so jo vodili Niko Šilih-Boris Nikič, Ivan Jakič-Jerin in Alojz Založnik-Nikola, se je pridružilo še nekaj razhajkanih partizanov. Še isto noč so šli čez cesto Ivančna gorica-Muljava in nadaljevali pot proti Frati.

En član štabne patrulje je naletel na umikajoči se 2. bataljon. Ta je streljanje sicer slišal kar blizu, a štabu ni mogel pomagati, ker ni natančno vedel, kje se zadržuje in kam se umika. Bataljon se je ponoči vrnil čez Ilovo goro in čez železniško progo k Limberku, kjer se je srečal s 1. bataljonom. Poskrbela sta za štiri rešene ranjence in jih spravila na varno.¹¹²

Slepilo o samostojni akciji brigadnega štaba in huda naivnost glede prebivalstva, ki je bilo že okuženo z belogardistično izdajo, sta bila pri Velikih Vrheh pošastno kaznovana. Tako se je zgodilo, da je Tomšičeva brigada prav na zadnji dan velike italijanske ofenzive pretrpela najhujše izgube, čeprav je ta njena faza potekala daleč stran od nje — na Gorjancih. . .

Belogardisti so poročali, da je pri Vrheh padlo sedem partizanov. V resnici so padli štirje, ranjeni so bili tudi štirje, eden se je izgubil, pozneje so ga s prevaro ujeli in ustrelili. Enemu ujetniku pa so Italijani prizanesli. To so bile hude in nepotrebne žrtve. En smrtno zadet častnik na nasprotni strani je bil neznatna tolažba, tembolj zato, ker je slovenska partizanska vojska izgubila dva najbolj obetajoča častnika. Janez Hlebš-Čiro Zasavec in Ladislav Babič-Lado Dolenc sta bila za kritično stanje v Tomšičevi brigadi še najmanj kriva. Poravnati sta morala račun predvsem za tuje grehe.

Glavno poveljstvo je določilo Janeza Hlebša-Čira Zasavca za novega komandanta 1. grupe odredov in bi moral nemudoma oditi na Gorenjsko. Iz Tomšičeve brigade ga je odpoklicalo 1. novembra 1942, obenem pa določilo, da položaj začasnega brigadnega komandanta prevzame dotedanji njegov namestnik Ivan Jakič-Jerin.¹¹³ To povelje pa se je zakasnilo in je do brigade prišlo šele po tragediji na Velikih Vrheh. Trije bataljoni so tako ostali pravzaprav brez brigadnega štaba ...

Opombe o virih

¹ Ivan Maček-Matija: Spomini na str. 162, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 3, št. 63 na str. 128 in št. 68 na str. 137, ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 1 na str. 7 in dok. 24 na str. 66.

² Anton Ožbolt: Dežela Petra Klepca, dipl. inž. Rafael Baraga »Za take ni strehe, ničesar. . .« in Rezka Razdrih »Spomini na trpljenje v gozdovih«, Slivniški bataljon, Lož 1973, od 9 str. do 14 in od 19 do 22, Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, str. 187 do 193 in od 199 do 225, in piščevi spomini z Notranjskega, iz doline Kolpe, Kočevskega, Blok in okoli Mokreca.

³ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 24 na str. 62.

⁴ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 1 na str. 8 in 9, Šilihov dnevnik, fasc. 336/1 v arhivu IZDG, in dnevnik Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵ Isti Zbornik, knjiga 4, dok. 18 na str. 51, Šilihov dnevnik, prav tam, fasc. 7/V — 3 — d v arhivu IZDG in Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 98.

⁶ Šilihov dnevnik in dnevnik Nandeta Sedeja, prav tam, dnevnik Mihaela Hrašovca pri avtorju, poročila partijskih celic in aktivov SKOJ (arh. štev. 5701, 5704, 5708, 5709 in 5710) v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Mihael Butara-Aleks po pripombah z dne 6. januarja 1984.

⁷ Mihael Butara-Aleks, že omenjeni spomini od str. 32 do 38, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 25.

⁸ Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975 ter dnevnik Nika Šiliha in Mihaela Hraševca, prav tam.

⁹ Šilihov dnevnik, prav tam, ter zapisnika o ogledu z dne 18. oktobra 1977 in 31. marca 1978.

¹⁰ Prav tam, fasc. I/II v arhivu IZDG, dnevnik Nandeta Sedeja v prepisu, str. 2, in Mihael Butara-Aleks, spomini v rokopisu, str. 40.

¹¹ Janez Majnik-Džems po že omenjenem prepisu, str. 21, Anton Svete-Gustelj po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976, Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra, Anton Dremelj-Ante z dne 20. oktobra, Manek Fux po beležki z dne 21. septembra in Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977 ter Rafael Škrli-Rafo po beležki z dne 1. marca in Jože Lepin-Ris po beležki z dne 31. marca 1978.

¹² Ista pričevanja kot v opombi 11, zapisnik o ogledu z dne 19. marca 1978, Jože Boldan-Silni po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977, Stanko Sinčič-Sine po beležki z dne 6. decembra 1977, Jože Lepin-Ris, prav tam, Franc Planinc po beležki z dne 3. marca 1978, Jože Grmek, Franc Smrajc in Ivan Ružič po historiatih borbe št. 56, 69 in 22 ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 152 na str. 426.

¹³ Mihael Butara-Aleks, Janez Majnik-Džems, Rafael Škrli-Rafo in Franc Planinc po že omenjenih pričevanjih, Rudi Müller-Mile po beležki z dne 17. februarja in Rudolf Lapanja-Rudi po beležki z dne 18. junija 1978.

¹⁴ Mihael Butara-Aleks in dnevnik Nandeta Sedeja, prav tam, Franc Smrajc in Ivan Ružič kot malo prej, dr. Milan Dolenc po izjavi z dne 18. oktobra 1977, Stane Škrabar-Braškar, pripombe po beležki z dne 20. marca in 26. aprila 1983.

¹⁵ Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 157, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 8 in dok. 9 na str. 23, 24 in 25, in fasc. I/II v arhivu IZDG.

¹⁶ Šilihov dnevnik, fasc. I/II in 5/II v arhivu IZDG, Radko Polič: Belokranjski odred, str. 294, in Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija 1978.

¹⁷ Že omenjena dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, prav tam, ter Janez Majnik-Džems po že omenjenem prepisu, str. 19, in Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978.

¹⁸ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 29 na str. 84, 85 in 86.

¹⁹ Dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, prav tam, dr. Milan Dolenc »Zgodovina 3. bataljona Tomsčičeve brigade«, fasc. 336/1 v arhivu IZDG, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 30, Mar-

tin Kos-Martinov po historiatu borbe št. 41 ter Jože Pečnikar-Lev, Janez Kramarič in Franc Črnugelj. Zorko po že omenjenih beležkah.

²⁰ Šilihov dnevnik in dr. Milan Dolenc, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 27. oktobra 1977, Rafael Škrli-Rafo, Rudolf Lapanja-Rudi, France Medle-Franček in Leopold Kastelic Filip po že omenjenih beležkah, Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16, Janez Majnik-Džems in Mihael Butara-Aleks, prav tam, Vasja Kogej po beležki z dne 8. oktobra 1977, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, Rudi Vidergar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1974, Anton Svete-Gustelj po enakem prepisu z dne 14. junija 1976, str. 9 in 10, Stane Škrabar-Braškar, ustni vir, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, Franc Zavodnik-Jon po beležki z dne 12. junija 1978 in Stane Šušteršič-Boštjan kot malo prej.

²¹ Vesti z dne 1. oktobra 1942, fasc. 110 MVAC, števil. 59457, v arhivu IZDG, že omenjeni zapisnik o ogledu ter pismi Stanka Straha z dne 30. novembra in 10. decembra 1977.

²² Zapisnik o ogledu, Rafael Škrli-Rafo, Rudolf Lapanja-Rudi, Jože Pečnikar-Lev in Anton Svete-Gustelj kot malo prej ter Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978 in Jože Lepin-Ris, ustni vir, pismi Jožeta Glavana-Cveta z dne 4. decembra 1974 in 3. junija 1979, Boris Uzar po beležki z dne 1. avgusta 1979, Pepca Mohorčič ustno dne 15. decembra 1983 in TMG, fasc. 261 — 2941 v Arhivu IZDG.

²³ Že omenjeni zapisnik o ogledu, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977, Marija Kržišnik-Sonja, ustni vir, in Stane Škrabar-Braškar pripombe z dne 20. marca in 26. aprila 1983.

²⁴ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 14 na str. 41 in dok. 1 na str. 9.

²⁵ Prav tam, dok. 17 na str. 50 in dok. 27 na str. 80 in 81, ter Šilihov dnevnik kot malo prej.

²⁶ Fasc. I/II v arhivu IZDG, že omenjeni dnevniki Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hrašovca, dr. Milan Dolenc kot malo prej in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih spominih v rokopisu.

²⁷ Šilihov dnevnik kot malo prej, zapisniki partijskih sestankov 3. bataljona v prepisu dr. Milana Dolenca in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 27 na str. 81.

²⁸ Že omenjeni spomini Mihaela Butare-Aleksa, dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, prav tam, dr. Milan Dolenc kot malo prej, spomini Alojza Založnika-Nikola v rokopisu, potem pa še Rafael Škrli-Rafo, Rudi Müller-Mile in Lojze Terčič po že omenjenih beležkah, Ivan Ružič po historiatu borbe, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja 1978, Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca in Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. marca 1978 ter Ivan Mavrovič-Ivanov po beležki z dne 14. februarja 1979.

²⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja in spomini Mihaela Butare-Aleksa, prav tam.

³⁰ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, od str. 128 do 130, fasc. 4/III v arhivu IZDG, Radko Polič: Belokranjski odred, od str. 302 do 305, in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 152 in 153 na str. 425, 426 in 427, dok. 35 na str. 106 in 107, dok. 42 na str. 127 in 128 ter dok. 40 na str. 121 in 122.

³¹ Šilihov dnevnik in Radko Polič, prav tam, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 42 na str. 128 in 129, ter Alojz Kovačič-Lipe po beležki z dne 29. maja 1978 in Rudi Vidergar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1974.

³² Zbornik VI, knjiga 4, dok. 42 na str. 129 in 130, Radko Polič, prav tam, od str. 309 do 312, spomini poročnika Hvastje, fasc. 339/11 v arhivu IZDG, Rudolf Lešnjak, Jože Grmek in Karlo Šuman po historiatih borbe št. 81, 56 in 55, Alojz Kovačič-Lipe kot malo prej, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Slavko Rode-Nande po že omenjeni beležki.

³³ Dnevnik Nika Šiliha, prav tam, Stane Bizjak-Kosta po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. avgusta 1974, str. 9, Leopold Kastelic-Filip po beležki z dne 17. junija 1981, str. 5, in Zbornik V, knjiga 8, dok. 11 na str. 39.

³⁴ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, str. 141 in 142, in Radko Polič, prav tam, str. 313 in 314, in Alojz Plave po historiatu borbe št. 24.

³⁵ Polde Marinšek-Mišo po beležki z dne 23. decembra 1977.

³⁶ Radko Polič, prav tam, str. 316 in 317, zapisnik o ogledu z dne 18. oktobra 1977, Mirko Malnarič po beležki z dne 6. in 9. januarja 1978, Karel Zupančič in France Medle-Franček po že omenjenih beležkah ter Mihael Butara-Aleks po že omenjenih spominih.

³⁷ Radko Polič, prav tam, Terezija Žnidaršič in Viktor Cvelbar-Stane po zapisniku o ogledu z dne 18. oktobra 1977, Jože Podržaj-Šimen po beležki z dne 25. februarja 1979, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, spomini poročnika Hvastje ter Jože Grmek in Karlo Šuman kot malo prej ter Jože Lepin-Ris, prepis magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975.

³⁸ Arh. št. 5681 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Ivo Pirkovič, fasc. la/VIII v arhivu IZDG, dr. Milan Dolenc, prav tam, in Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija 1978.

³⁹ Arh. števil. 5681 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Jože Lepin-Ris, Zvonko Hanzelj in Mihael Butara-Aleks kot malo prej, Janez Becela po beležki z dne 7. julija in Janez Šušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija 1978, Milan Remih po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra 1976, str. 6, Matija Cvetan po beležki z dne 11. avgusta 1981, Franc Centa, pismo z dne 23. marca 1978, seznam padlih, ra-

nih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, dnevnik Mihaela Hrašovca in prof. dr. Metod Mikuž »Del evnika Tomšičeve brigade«, Borec 1949/1, od str. 10 do 12.

⁴⁰ Zbornik VI, knjiga 4, priloga št. 1 na str. 556, Mihael Butara-Aleks, dr. Milan Dolenc in dnevnik ihaela Hrašovca kot malo prej, Karlo Šuman po historiatu borbe, it. fasc. 670/1 in fasc. MVAC 110-A, lt. 59451, v arhivu IZDG ter prof. dr. Metod Mikuž, Pregled II, str. 142.

⁴¹ Dnevnik Nandeta Sedeja, Šilihov dnevnik in dr. Milan Dolenc kot malo prej, spomini Mihaela tare-Aleksa, str. 54 in 55, in pripombe na rokopis, str. 6, Stanko Zakotnik po historiatu borbe št. 47 in [Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija 1978.

⁴² Prof. dr. Metod Mikuž, prav tam, str. 143 in 144, Šilihov dnevnik, Ivan Maček-Matija po beležki z dne 8. januarja 1979 in Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija 1978.

⁴³ Stane Bizjak-Kosta kot malo prej, Franc Murgelj »Nenavadne zgodbe« — šte. 18, Borec 1958/8 na str. 396, Stane Škrabar-Braškar po zapisniku o ogledu z dne 10. oktobra 1977 in Zbornik VI, knjiga 4, priloga št. 1 na str. 556 in 557.

⁴⁴ Isto kot opomba št. 45, Franc Murgelj-Lubče po isti zgodbi in istem zapisniku ter po historiatu borbe št. 57, Gojko Gornik-Iztok po beležki z dne 10. oktobra 1977, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978 ter Vladimir Kogoj-Lado, Ivan Pureber-Brico in Rudi Müller-Mile po manj natančnih beležkah.

⁴⁵ Jure Križ-Rude in Ančka Poje po istem zapisniku, Karel Zupančič in Stane Bizjak-Kosta kot malo prej, Franc Murgelj-Lubče po historiatu borbe št. 57, Ivan Žibert-Gašper po beležki z dne 18. junija 1978 ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 51 na str. 152 in priloga št. 1 na str. 557.

⁴⁶ Že omenjena priloga v istem Zborniku, Ivan Maček-Matija po beležki z dne 8. januarja 1979 in Spomini, Ljubljana 1981, str. 168.

⁴⁷ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, Ljubljana 1975, str. 33 in 34, ter Stane Bizjak-Kosta in Vlado Oklešen-Klemen kot v opombi šte. 45.

⁴⁸ Stane Bizjak-Kosta kot malo prej ter Karel Zupančič, Rudi Müller-Mile, Vladimir Kogoj-Lado, France Medle-Franček, Rado Čenčič-Mitja in Ivan Pureber-Brico po že omenjenih beležkah ter Ivan Jakič-Jerin po beležki z dne 9. februarja in Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. marca 1978.

⁴⁹ Dr. Milan Dolenc, že omenjena zgodovina 3. bataljona na str. 3, Šilihov dnevnik in Stane Bizjak-Kosta kot malo prej.

⁵⁰ Dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hraševca, Milan Guček: Jutri bo vse dobro, od str. 164 do 173, spomini in pripombe Mihaela Butare-Aleksa, pripomba Viktorja Cvelbarja-Staneta, dr. Milan Dolenc kot malo prej ter Stanko Zakotnik-Johan po historiatu borbe.

⁵¹ Dnevnik in spomini kot pod šte. 49, Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 19. februarja 1978, Jože Glavan-Cveto po pismu z dne 4. decembra 1967, Vesti, fasc. MVAC 110-A, in fasc. LIII v arhivu IZDG.

⁵² Lojze Erjavec-Pastir po beležki z dne 15. septembra 1977, in MVAC fasc. 110-A, šte. 59483, v arhivu IZDG.

⁵³ Karel Zupančič, France Medle-Franček in Stane Bizjak-Kosta po že omenjenih pričevanjih, Franc Tomažič-Zlato po nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Vesti, fasc. MVAC 110-A, in fasc. LIII kot v opombi šte. 51.

⁵⁴ Bogomir Krenčič-Bogo, Spomini v rokopisu z dne 7. januarja 1974, str. 17, in Tone Zupančič-Silvo po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 12. oktobra 1977 in po beležki z dne 16. maja. 1979.

⁵⁵ Zapisnik o ogledu z dne 3. oktobra 1977, Bogdan Struna-Jan po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974, str. 4, in Vlado Badovinac po beležki z dne 12. oktobra 1977, Zvonko Hanzelj po beležki z dne 9. junija in Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978, Bogomir Krenčič-Bogo kot malo prej, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, Jože Grmek, Karlo Šuman in Anton Drečnik po historiatih borbe št. 56, 55 in 16, predlogi za odlikovanja, fasc. 124/1 v arhivu IZDG, Anton Gašper po beležki z dne 19. septembra 1982, in arh. št. 5681 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵⁶ Vse isto, potem pa še: dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hrašovca, dr. Milan Dolenc po že omenjeni zgodovini 3. bataljona Tomšičeve, spomini Mihaela Butare-Aleksa, prepisi magnetofonskih zapisov Janeza Majnika-Džemsa, Rudija Vidgarja-Braneta, Jožeta Snoja-Pikija, Jožeta Boldana-Silnega, Mirana Šubica-Janeza, Antona Sveteta-Gustlja, Milana Remiha in Staneta Bizjaka-Koste, beležke o pogovorih z Radkom Žumrom, Janezom Becetom, Martinom Kosom-Martinovim, Janezom Kramaričem in Francem Črnugljem-Zorkom, Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 14. junija 1981, Jože Vidmar-Djoni, ustni vir, Anton Drečnik, Stanko Zakotnik-Johan in dr. Stanko Pirc po historiatih borbe št. 16, 26 in 47, predlogi za odlikovanja — fasc. 124/1 v arhivu IZDG, Zbornik VI, knjiga 4, priloga št. 1 na str. 557, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter pismo Milice Grlic z dne 16. decembra 1977.

⁵⁷ Zapisnik sestanka štabne celice 3. bataljona po rokopisu dr. Milana Dolenca, str. 12 in 13, ter njegova zgodovina kot malo prej, Janez Kramarič po že omenjeni beležki, Jesen 1942 — korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963, dok. 59 na str. 167, in Milan Guček, ista knjiga, str. 175.

⁵⁸ Dnevnik Nika Šliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hrašovca, prav tam, Del dnevnika Tomšičeve brigade, Borec 1949/1 na str. 11, ter fasc. MVAC 110-A, šte. 59483, in fasc. I/II v arhivu IZDG.

»• Ivan Mavrovič-Ivanov po pismu z dne 26. junija 1983, Filip Tekavec-Gašper po beležkah z dne 19. februarja 1978 in 14. junija 1981, Janez Šušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija 1978, Zbornik Vi knjiga 4, dok. 169 na str. 470 in priloga št. 1 na str. 558, Šilihov dnevnik, Del dnevnika Tomšičeve brig., de, spomini Mihaela Butare-Aleksa, str. 68, Zvonko Hanzelj in Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59483 in 59593, kot malo prej ter Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 169, Ivan Samsa po beležki z dne 8. julija 197g in France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, str. 4.

⁶⁰ Zapisnik o ogledu z dne 25. aprila 1978, že omenjeni dnevniki in zapisniki s partijskih sestankov, že omenjeno pismo Jožeta Glavana-Cveta, spomini Mihaela Butare-Aleksa in Ivan Mavrovič-Ivanov kot malo prej ter Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah.

⁶¹ Zapisnik o ogledu z dne 25. aprila 1978, Jože Glavan-Cveto po pismu z dne 4. decembra 1967 str. 4, Tone Zupančič-Silvo po že omenjenem prepisu in Niko Šilih-Boris Nikič po beležki z dne 26. januarja 1979.

⁶² Že omenjeni spomini Mihaela Butare-Aleksa, od str. 70 do 72, že omenjena zgodovina dr. Milana Dolenca ter Jože Lepin-Ris, prepis magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975 in Janez Potočar-Sokol po beležki z dne 28. aprila 1978.

⁶³ Zapisnik o ogledu z dne 25. aprila 1978 in z dne 17. junija 1982, Jože Lepin-Ris in Janez Potočar-Sokol kot malo prej, Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981, Karla Prelesnik po beležki z dne 21. maja 1978, Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59593, prav tam, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁶⁴ Anton Dremelj-Ante, ustna izjava z dne 30. avgusta 1983, dr. Milan Dolenc, Mihael Butara-Aleks, Viktor Arhar-Puškin in Karla Prelesnik kot malo prej, Jože Žužek po beležki z dne 18. maja 1978, mrliška matična knjiga Velike Lašče in TMG, fasc. 382-3647 v arhivu IZDG.

⁶⁵ Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16, str. 3.

⁶⁶ Ivan Mavrovič-Ivanov po že omenjenem pismu, Janez Becele po beležki z dne 7. julija ter Zvonko Hanzelj po beležki z dne 10. junija 1978 in po neobjavljenem sestavku z dne 20. julija 1983.

⁶⁷ Marija Debeljak in Ivan Samsa po beležki z dne 8. julija 1978, Zvonko Hanzelj kot malo prej in Ivo Likavec »Zvonko Hanzelj: Ušel sem smrti. . Dolenjski list 1963/1, str. 10.

⁶⁸ Janez Becele in Zvonko Hanzelj kot malo prej.

⁶⁹ Dnevnik Mihaela Hrašovca in Janeza Hlebša, Jože Lepin-Ris, Janez Majnik-Džems, dr. Milan Dolenc in Mihael Butara-Aleks kot malo prej ter Jože Podržaj-Šimen, ustni vir.

⁷⁰ Dnevnik Nika Šliha, Nandeta Sedeja in Janeza Hlebša, prav tam.

⁷¹ Vlado Oklešen-Klemen in Rudi Müller-Mile po že omenjenih beležkah, spomini Mihaela Butare-Aleksa, Šilihov dnevnik kot malo prej in Jože Podržaj-Šimen po izjavi z dne 17. junija 1982.

⁷² Arh. šte. 5681 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, že omenjeni dnevniki Nika Šliha, Janeza Hlebša, Nandeta Sedeja in Mihaela Hrašovca, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, Jože Lepin-Ris že omenjeni prepis, str. 5, Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59557, v arhivu IZDG in Janez Germek po izjavi z dne 12. junija 1982.

⁷³ Spomini Mihaela Butare-Aleksa, str. 76, 77 in 78, ter Vesti, prav tam.

⁷⁴ Dnevnika Nandeta Sedeja in Nika Šliha, prav tam, Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59535, v arhivu IZDG, pismo Franca Bajta z dne 6. oktobra 1982 in Rafael Škrlj-Rafo po beležki z dne 1. marca 1978.

⁷⁵ Šilihov dnevnik, prav tam.

⁷⁶ Dnevnik Janeza Hlebša, Mihaela Hrašovca, Nandeta Sedeja in Nika Šliha, Jože Lepin-Ris in Janez Majnik-Džems kot malo prej, str. 6 in 24, in Jesen 1942, št. 14 na str. 72.

⁷⁷ Zapisnik o ogledu z dne 6. oktobra 1977 in Stane Zupančič »Kronološki pregled«, Zbornik prispelkov . . . Ljubljana Moste-Polje, Ljubljana 1965, str. 352.

⁷⁸ Zapisniki o ogledu z dne 15., 6. in 5. oktobra 1977, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja in Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978, Stane Zupančič po beležki z dne 2. decembra in Vasja Kogej po beležki z dne 8. oktobra 1977, Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca in nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Radko Žumer z dne 21. junija in Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 9. januarja 1978, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29 ter Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977.

⁷⁹ Dnevnik Janeza Hlebša, Nika Šliha in Nandeta Sedeja ter Franci Strle »Zvesti idealom revolucije«, TV-15 št. 45 z dne 14. novembra 1974, str. 6.

⁸⁰ Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59524, v arhivu IZDG, zapisnik o ogledu z dne 6. oktobra 1977, Franc Črnugelj-Zorko kot malo prej, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸¹ Isti zapisnik in iste Vesti, Jože Boldan-Silni, Miran Šubic-Janez in Ivan Zore-Jernej po že omenjenih prepisih, Martin Kos-Martinov po historiatu borbe št. 41, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 34, Jože Germek-Jelen po beležki z dne 10. maja 1983, Štefanija Ravnikar-Podbevšek: Sv. Urh, druga izdaja, Ljubljana 1972 na str. 187, 188 in 189, Jesen 1942, št. 26, 27, 30 in 49 od str. 97 do 101 in od 106 do 107 ter str. 145.

⁸² Zapisnik o ogledu z dne 15. oktobra 1977 in Vesti štev. 59925, prav tam, Jesen 1942, št. 26 in 27 kot malo prej, ter Ivan Bobnar-Bobi, France Medle-Franček, Vlado Oklešen-Klemen, Stane Zupančič in Rado Čenčič-Mitja po že omenjenih beležkah, Ivan Mavrovič-Ivanov po že omenjenem pismu, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja in Franc Zavodnik-Jon po beležki z dne 12. junija 1978, dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979, Jože Grmek po že omenjenem historiatu ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸³ Zapisnika o ogledu z dne 5. in 6. oktobra 1977, Vesti kot malo prej, dnevnika Janeza Hlebša in Nika Šiliha, Jože Snoj-Piki, Rudi Vidergar-Brane, Jože Lepin-Ris in Janez Majnik-Džems po že omenjenih prepisih, dr. Stanko Pirc in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 26 in 29, Rudolf Lapanja-Rudi, Rudi Müller-Mile in Vasja Kogej po že omenjenih beležkah, Vladimir Badovinac po beležki z dne 12. oktobra 1977, Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978, Jesen 1942, prav tam, in št. 138 na str. 358, ter Viktor Cvelbar-Stane po že omenjenih pripombah, str. 8.

⁸⁴ Jesen 1942, Ljubljana 1963, št. 64 na str. 187 in 188, št. 47 na str. 142 in št. 65 na str. 188, 189 in 192.

⁸⁵ Marija Kržišnik-Sonja po beležki z dne 27. junija 1978, spomini Mihaela Butare-Aleksa, str. 77 in 78, ter Janez Germek in Milan Podlogar-Milanček po zapisnikih o ogledu z dne 2. avgusta in 25. julija 1978.

⁸⁶ Dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hrašovca, že omenjena zgodovina dr. Milana Dolenca, Jože Snoj-Piki, Rado Čenčič-Mitja in Franc Črnugelj-Zorko kot malo prej ter Jesen 1942, št. 39 na str. 129, št. 40 na str. 131 in št. 44 na str. 137 in 138.

⁸⁷ Jesen 1942, št. 33 na str. 112, Vesti, fasc. MVAC 110-A, štev. 59542, že omenjeni spomini Bogomirja Krenčiča-Boga, str. 19, in pismo Francke Slak-Vilfan z dne 12. marca 1982 ter dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, prav tam, Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977, dr. Stanko Pirc in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 26 in 29 ter pripomba Jožeta Oblaka-Simeta z dne 9. marca 1983.

⁸⁸ Jesen 1942, št. 33 na str. 112, Ivan Zore-Jernej in Anton Svete-Gustelj po že omenjenih prepisih, str. 23 in 12, dnevnik Nandeta Sedeja, France Medle-Franček in Vlado Oklešen-Klemen po že omenjenih beležkah, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978 in zapisnik o ogledu z dne 17. julija 1982.

⁸⁹ Prav tam, potem pa še Jesen 1942, št. 39 na str. 129, št. 40 na str. 131 in 132, št. 44 na str. 138, št. 49 na str. 145 in št. 53 na str. 151 in 152, dnevniki Janeza Hlebša, Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hraševca, Jože Mede-Janez po beležki z dne 3. junija in Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in po nedatiranem pismu odboru 1. SPUB, Milivoj Dubrovič in Karlo Šuman po historiatih borbe št. 17 in 55, Alojz Purkart, prijava za priznanje vojaške invalidnine z dne 23. marca 1977, Rado Čenčič-Mitja, France Medle-Franček, Slavko Rode-Nande in Radko Žumer po že omenjenih beležkah in že omenjena zgodovina dr. Milana Dolenca.

⁹⁰ Zapisnik o ogledu z dne 24. junija 1978, Franc Zavodnik-Jon po beležki z dne 12. junija 1978, Jesen 1942, št. 80 na str. 231, dnevnik Mihaela Hraševca v prepisu, str. 4 in 5, Franc Tomažič-Zlato, isto in po dodatni beležki z dne 16. junija 1983, Marija Kržišnik po beležki z dne 27. junija 1978 in pojasnilu z dne 17. februarja 1983 ter Marija Kogej-Meta po beležki z dne 23. maja, Miroslav Usar-Vili po beležki z dne 9. junija in Stane Vadjal-Zdene po beležki z dne 13. junija 1983.

⁹¹ Dnevnik Nandeta Sedeja ter poročila partijskih birojev 2. in 3. bataljona iz septembra 1942, arh. štev. 5701, 5704, 5708, 5709 in 5710 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁹² Poročili birojev KPS 3. in 1. bataljona z dne 15. in 16. novembra 1942 (arh. štev. 5711, 5714 in 5686 v zgodovinskem arhivu CK ZKS) ter zapisniki sestankov z dne 27. septembra in 11. novembra 1942 kot malo prej, Jesen 1942, št. 127 na str. 333, dnevnik Nika Šiliha z ustnimi dopolnili, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 27 na str. 80, Ivan Jakič-Jerin po že omenjeni beležki in Filip Tekavec-Gašper, ustni vir.

⁹³ Dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, že omenjeni zapisniki in spomini Mihaela Butare-Aleksa.

⁹⁴ Dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Mihaela Hraševca, prepisi zapisnikov dr. Milana Dolenca, str. 1, 8, 9, 14, 15, 16 in 17, in njegova zgodovina 3. bataljona, str. 5, že omenjeno poročilo z dne 15. novembra 1942, Jesen 1942, št. 87 na str. 246, ter že omenjene belogardistične Vesti.

⁹⁵ Milan Guček: Jutri bo vse dobro, Ljubljana 1959, str. 214 in 215, in Šercerjeva brigada 1, Ljubljana 1973, na str. 53 in 54, dnevnik Nandeta Sedeja, Ive Šubic po beležki z dne 9. marca 1978 in njegova mapa v Muzeju ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani.

⁹⁶ Zbornik VI, knjiga 3, dok. 101 na str. 270, in knjiga 2, dok. 121 na str. 303.

⁹⁷ Dnevnik Nika Šiliha in Nandeta Sedeja kot malo prej, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja, Janez Becele po beležki z dne 7. julija, Rudolf Lapanja-Rudi po beležki z dne 18. junija in Franc Planinc po beležki z dne 3. marca 1978, Karel Pirc po beležki z dne 29. julija 1982, mrliška matična knjiga Šmihel-Stopiče, vpis št. 34, spomini Mihaela Butare-Aleksa, od str. 27 do 29 in od 34 do 35, in Manek Fux po beležki z dne 21. septembra 1977.

⁹⁸ France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978 in Jože Lepin-Ris, ustni vir, ter Rudolf Lapajne-Rudi, Franc Planinc, Janez Becele in Jože Breznik-Gorki po istih beležkah, Stane Škra-

bar-Braškar po pripombah z dne 20. marca in 26. aprila 1983 ter Ivan Jakič-Jerin po beležki z dne 9. februarja 1978.

⁹⁹ Ivan Jakič-Jerin po isti beležki ter Ivan Maček-Matija po beležki z dne 8. januarja in Ivan Mavrovič-Ivanov po beležki z dne 14. februarja 1979.

¹⁰⁰ Ivan Mavrovič-Ivanov, isto, Vladimir Badovinac, ustni vir, in Alojz Založnik-Nikola po izjavah iz leta 1970.

¹⁰¹ Dopis Behlerjevega štaba z dne 26. avgusta ter dopisi glavnega poveljstva z dne 9., 11. in 12. septembra 1942, fasc. I/II v arhivu IZDG, ter Janez Majnik-Džems in Jože Lepin-Ris po že omenjenih prepisih magnetofonskih trakov.

¹⁰² Lado Ambrožič-Novljan, pripombe z dne 14. junija 1983, Ivan Maček-Matija po že omenjeni beležki, poročilo štaba 3. bataljona z dne 16. novembra 1942, arh. šte. 5713, in prepisi Dolenčevih zapisnikov, str. 12 in 13, v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Vlado Oklešen-Klemen, Jože Podržaj-Šimen in Michael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah, zapisnikih in spominih ter Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 6. januarja 1978.

¹⁰³ Jože Lepin-Ris po že omenjenih prepisih, dnevnika Janeza Hlebša in Nika Šiliha, Zbornik VI, knjiga 3, dok. 83 na str. 214, in izjave Alojza Založnika-Nikola iz leta 1970.

¹⁰⁴ Poročilo Josipa Zornade-Frenka z dne 14. novembra 1942, arh. šte. 5713 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, in Franc Črnugelj-Zorko po isti beležki.

¹⁰⁵ Arh. šte. 5700 in 5706 v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Jože Boldan-Silni, ustni vir.

¹⁰⁶ Karlo Šuman po historiatu borbe šte. 55 in Franc Planinc po beležki z dne 3. marca 1978.

¹⁰⁷ Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, Ivan Ferlež-Švejk, ustni vir, Bogomir Krenčič-Bogo po že omenjenih spominih, Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 26. maja 1982, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja 1978, Jože Podržaj-Šimen in Alojz Uršič, ustna vira, dnevnik Nika Šiliha in poročilo obveščevalne službe z dne 26. oktobra 1942 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁰⁸ Prepisi Dolenčevih zapisnikov, str. 7, 12 in 13, Jesen 1942, št. 72 na str. 208, Jože Lepin-Ris, prepis magnetofonskega posnetka z dne 23. januarja 1975, str. 6, dopis štaba 3. bataljona in Mice Šlandrove z dne 16. ter Josipa Zornade-Frenka z dne 14. novembra 1942, arh. šte. 5713, 5707 in 5686 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹⁰⁹ Jože Lepin-Ris, prav tam, Vasja Kogej po beležki z dne 8. oktobra 1977, Ivan Jakič-Jerin po beležki z dne 9. februarja 1978, Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca 1979, Anton Dremelj-Ante, pojasnilo z dne 29. junija 1982, in zaslišanje Filipa z dne 15. novembra 1942, arh. šte. 5699 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

¹¹⁰ Dnevnik Janeza Hlebša, Nika Šiliha in Nandeta Sedeja, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 29. junija in zapisnik o ogledu z dne 16. maja 1983, Martin Kos-Martinov po isti beležki in Vesti, fasc. 110 MVAC, šte. 59593, v arhivu IZDG.

¹¹¹ Zapisnik o ogledu z dne 5. oktobra 1977, Ivan Jakič-Jerin in Stane Boh-Vene kot malo prej, nedatirani spomini Alojza Založnika-Nikola v tipkopisu, Ivan Mavrovič-Ivanov po beležki z dne 14. februarja 1979, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977, Franc Škof po beležki z dne 11. julija in Fani Jurčič po beležki z dne 12. julija 1978 ter Ciril Lovše-Čiro, pismo z dne 30. marca 1978.

¹¹² Vse isto, poročili štabov 1. in 2. bataljona z zaslišanji Antona Sveteta-Gustlja in Filipa Klemenčiča-Nenarda, arh. šte. 5713, 5707 in 5699 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, ter dnevnika Nika Šiliha in Nandeta Sedeja.

¹¹³ Že omenjene Vesti, Jesen 1942, št. 61 na str. 181, št. 79 na str. 229 in št. 64 na str. 188, ter arh. šte. 5169 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

BATALJONI Z OKRNJENIM IN ZAČASNIM BRIGADNIM ŠTABOM V PARTIZANSKO PROTIOFENZIVO

Premiki, dogodki in spopadi do desetega novembra

Z odločitvijo brigadnega štaba, da odide k Brezovi rebri ločeno, so bili vsi trije bataljoni Tomšičeve brigade prepuščeni lastni iznajdljivosti in odgovornosti. To velja za 1. in 3. bataljon že od 30. oktobra dalje, na splošno pa od 4. novembra 1942 naprej.

Ob odhodu z Molnika je Janez Hlebš-Čiro Zasavec pooblastil štab 3. bataljona, da odpira vso pošto, naslovljeno na brigadni štab, glede nujnih zadev pa tudi ukrepa v njegovem imenu. Sicer pa je dobil nalogo, da sodeluje s 3. bataljonom ZDO, vzdržuje zvezo s kurirsko postajo Jožica in pooblaščenec CK KPS Jožetom Moškričem-Cirilom, napada belogardiste in jim postavlja zasede, ob razmejitveni črti pobira bombe ter opremlja svoje borce z obleko in obutvijo za bližajočo se zimo.

Vreme za taborjenje v gozdu je bilo še kar primerno. Deževno je bilo le 1. in 5. novembra, oblačno in vetrovno pa 6. in 7., medtem ko so bili drugače lepi dnevi. Borci so bili še kar naprej sestradani in s hrano nezadovoljni, čeprav je kuhinja delala in stregla po pravem taboriščnem redu. Obroki so bili majhni, ker so večino hrane spravili v skladišča za zimo. Sicer pa je bilo od že tako šibkega bataljona, to je zapisal Ludvik Smrekar, polovica moštva bolna, šepasta ali drugače nadložna, tri čete pa so imele samo štiri puškomitraljeze, kar pa je bilo v primerjavi s terenskimi enotami še vedno precej.

Politično razpoloženje med borci se je boljšalo. Bili so na tekočem z radijskimi poročili, ki so bila za zavezniško stran ugodna. Pri El Alameinu se je 23. oktobra 1942 začela ofenziva britanske 8. armade, ki je do 4. novembra razbila italijansko-nemško afriško armado in jo začela goniti proti Tripolisu, od 8. do 11. novembra so se britanske in ameriške sile izkrcale v Alžiru in Maroku. Na ruski fronti se je nemška poletna ofenziva skrhala in že 14. oktobra so Nemci povsod prešli v obrambo. V lastno pogubo so tiščali le še v Stalingradu, kjer jih je 19. novembra presenetila neustavljiva nasprotna ofenziva rdeče armade.

Drugi vzrok za boljšanje razpoloženja je bila bližina osvobodilni stvari privržene Ljubljane. O tej privrženosti so partizani dan z_a dnem doživljali ganljive dokaze. Kdorkoli izmed njih je imel znotraj žice kakega sorodnika ali znanca, je presenetljivo hitro dočakal obisk ali pošiljko s toplimi oblačili in s trpežno obutvijo, da o že skoraj pozabljenih jestvinah ne izgubljam besed. Tako se je 3. bataljon vsaj delno in posamično opremljal za zimo.¹

Med devetdnevnim samostojnim bivanjem na Pugledu je 3. bataljon Tomšičeve brigade pošiljal patrulje in postavljaj zasede, opravil pa je tudi kako zasežbo pri belogardistih. Rudi Vidergar-Brane je moral s 1. četo okrepiti 3. četo 3. bataljona ZDO, ki je taborila v Kamnju nad Selom pri Panchah. S svojimi borci je deloval proti Polici nad Grosupljem ter proti Javoru in razmejitveni črti. Ta razvrstitev je veljala od 3. do 8. novembra 1942, sicer pa so enote 3. bataljona Tomšičeve brigade in čete 3. bataljona ZDO delovale precej pomešano.

Janez Majnik-Džems jez Ludvikom Smrekarjem kar dobro sodeloval. Največ sta pretresala možnosti za rešitev Marije Leskošek-Rije in Helene Leskošek-Alenke iz belogardistične postojanke v Ljubljani-Polju. Namreč, terenci so poročali, da sta zaprti v tamkajšnjem prosvetnem domu. Toda možnosti za osvoboditev iz zapora po poizkusu v noči na 22. oktober ni bilo skoraj nobenih. Sicer pa je Ludvik Smrekar nenehno pritiskal, da bi mu Džems odstopil bataljonskega zdravnika dr. Stanka Pirca-Lojzeta in da bi mu spulil še kak puško-mitraljez. Prošnje je naslavljal na Kardelja ali na Leskoška skoraj vsak dan.

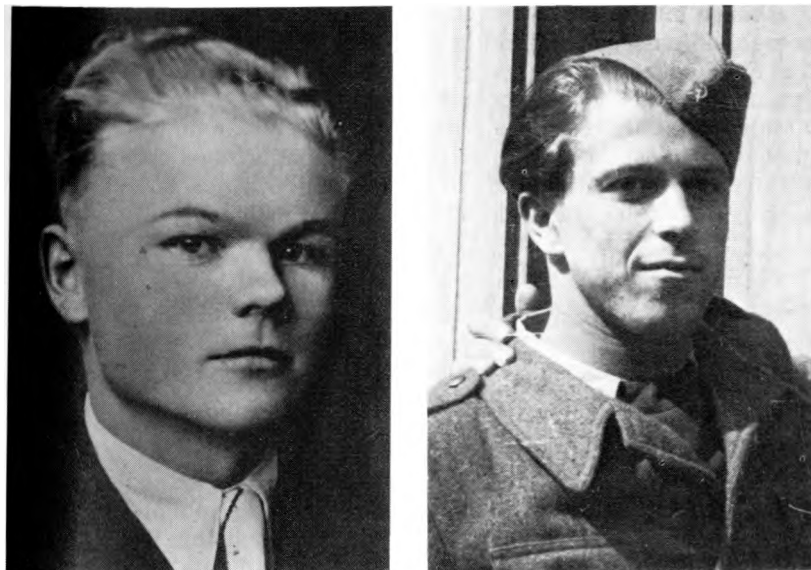
Belogardisti na Urhu so se spravili v cerkveni zvonik, za cerkvenim obzidjem pa so začeli graditi nove utrdbe in barake. V vasi do Sostrega so se upali priti samo podnevi in še to le kdaj pa kdaj in zelo previdno. Zasede 3. bataljona torej sploh niso prišle v poštev, z bojnimi patruljami pa so partizani navadno prišli prepozno. Tako se je zgodilo tudi 3. novembra, ko je 30 urhovskih belogardistov potihoma in hitro obšlo Sostro in Zadvor. Več so si upali poliški belogardisti, ki so bili gotovo o vsem bolje obveščeni.

• Petega novembra so presenetili zasedo Branetove čete. Šestdeset belogardistov s Police je prišlo na Pance čisto iz druge strani, kot jih je pričakovala zaseda. Ker so borci mislili, da so izdani, so se iz zasede hitro umaknili. Izdajalci, ki so prišli na Pance prijet tri, partizanom naklonjene ženske, so imeli lahko delo. Ženske so odvedli v sosednjo vas Doli. Partizani, ki so vse to opazovali, so natanko vedeli, kako in kaj. Neopaženo so se približali sovražnikom z nasprotni strani na manj kot 150 metrov. Počakali so samo toliko, da ni bilo več bližu vaščanov, potem pa so užgali v njihovo gručo. Le škoda, da puško-mitraljez Matičkove čete že po treh nabojih ni več delal, drugače bi

belih tamkaj precej obležalo, tako pa je bilo zadetih samo pet belogardistov, ki so jih njihovi zdravi sobojevniki odvedli s seboj na Polico. Toda pomembno je bilo tudi to, da so preplah izrabile ujete ženske in pobegnile na varno.

Svoj pohod so poliški belogardisti ponovili 6. novembra 1942, vendar so na Pance prišli spet od drugod, bolj previdno in že razviti v strelce. Tudi partizanska zaseda je bila budnejša, vendar je udarila prezgodaj. Boj je potekal celo uro, toda na precejšnjo daljavo. Bilo je veliko streljanja, zadetkov pa malo. Izdajalski vojščaki so si hitro našli zaklone v okopih, ki so jih bili zgradili Italijani v septembrski ofenzivi, nato pa so se spretno izvili iz boja in se umaknili proti Stari vasi. Kljub temu so imeli enega mrtvega in več ranjenih. Na partizanski strani ni bilo izgub niti 5. niti 6. novembra, torej sta bila spopada kar uspešna.²

Podobne spopade v okolici Boštanja in Čušperka je imel tudi 1. bataljon. Ivan Erjavec-Cene si je prizadeval, da bi bataljon pridobil za napad na boštanjsko belo gardo v utrjenem gradu, a komandant Anton Marincelj-Janko in njegovi tovariši so bili mnenja, da je treba

Puškomitraljezec Anton Stojan (levo) je padel 10. marca 1944 na Trški gori kot namestnik komandanta Dolenjskega odreda, Ive Šubic pa je vojno preživel in se po njej uveljavil kot akademski slikar

belogardistom priti do živega po drugi poti — z napadi iz gibanja in iz zased. Priložnost za tak obračun se je ponudila že 5. novembra 1942

Prvi bataljon Tomšičeve brigade je taboril v gozdu nad Žlebom proti Staremu gradu (kota 598). Tjakaj se je ponoči s Polževega vrnil 2. bataljon. Tako so bili v 1. bataljonu na tekočem o napadu na brigadni štab. Čutili so, da je bela garda na nogah, zato so se na poglavitnih smereh zavarovali kar z dvema puškomitralješkima zasedama. Prva pod vodstvom puškomitraljezca Antona Stojana, ki mu je bil za pomočnika Ive Šubic, je bila v Majerjevi bukovini, na križišču poti, ki drži iz vasi Cesta proti Vodicam, druga pa na robu gozda pri studencu Bajerju, takoj za Vodicami.

Drugi bataljon, ki je bil nekoliko stran od prvega, je poslal eno četo na zasežbo hrane v Velike Lipljene, in je že dopoldne doživel bombardiranje. Bilo je jasno, da ga belogardisti zasledujejo, zato so čete brž po preplahu odšle na položaje.

Že dopoldne so stražo pri Vodicah presenetili trije belogardisti na konjih. Prišli so s kmečkim vozom in napravljeni v kmete. Zaplenili so šaržerje za puškomitraljez. Partizani so šli v pregon za njimi, a jih niso dobili. Nato so čete čakale pripravljene, da lahko hitro posežejo v boj.

Dan je bil lep, nebo brez oblaka in sonce toplo. Taka priložnost za trebljenje uši se je ponudila le redko, to pa je bila skušnjava, ki se ji ni mogla upreti niti mitraljeska trojka v Majerjevi bukovini. Anton Stojan, ki je bil še vedno pokrit z nemško oficirsko kapo, zaplenjeno v Malih Druščah, in njegov pomočnik sta se slekla do pasu, na preži in oblečen je ostal le tretji partizan. Sredi nadležnega opravila, ko so bili trije partizani malo tudi že omamljeni od sonca, so se prikazali dobrepoljski belogardisti, ki so ob previdni podpori Italijanov prodirali že razviti v strelce. Časa za oblačenje ni bilo. Stojan si je zataknil srajco za pas in začel nažigati z zbrojevko. Druga četa 1. bataljona se je hitro razvila v strelce in svoji zasedi pohitela na pomoč.

Varovalna zaseda je obtičala na sredi med četnimi položaji in položaji belogardistov. Franc Bobnar-Gedžo je kričal svojim borcem, naj pazijo, da ne bodo pobili lastne zasede. Medtem sta se v boj spustili še 1. in 3. četa. Začeli sta belogardiste obkoljevati. Teh je bilo kakih 120, niso pa imeli nobenega puškomitraljeza. Ker so se na partizanski strani oglašali štirje lahki in en težki mitraljez, so brž spoznali, da tu nimajo kaj iskati, vrh tega jim je grozila še obkolitev. Gibljivi boj, ki so ga narekovali partizani, ni ne belogardistom ne Italijanom obetal nič dobrega. Zato so oboji kmalu nabrusili pete in zbežali v dolino.

Toda belogardisti so bili natančno obveščeni, kako so partizani razvrščeni, zato so jih hoteli dobiti v klešče. Imeli so tak načrt, da bi

partizane v Majerjevi bukovini le zamotili, medtem pa bi jih z drugo kolono obšli po levem krilu čez Vodice ter v njihovo taborišče udarili od Bajerja. Pa so se zmotili. Trčili so na pripravljene partizane, ki so nanje divje jurišali in jih čisto razbili. V skrajni stiski se je skupina belogardistov zatekla v kraško jamo Slanico. Tu so bili belogardisti skriti več dni. V jami so tudi kuhali, po vodo pa so hodili k Bajerju.

Brž po tistem so priletela italijanska letala in bombardirala Male Lipljene, na Vodica pa so obstreljevala hlode. Očitno zato, ker so piloti menili, da se tam sončijo partizani.

Boji 1. in 2. bataljona Tomšičeve brigade pri Vodica pod Limberkom 5. novembra 1942 so bili torej zelo uspešni. Na partizanski strani ni bilo nobenih izgub. Belogardisti niso priznali ne mrtvih, ne ranjenih in ne pogrešanih. Pa so bili, saj si na spregled niso upali dolgo časa.³

Po bojih pri Vodica sta se 1. in 2. bataljon umaknila proti Mokrcu, kjer se je 1. povezal s Šercerjevo brigado, 2. bataljon pa je že popoldne 6. novembra stopil na zasežbo v Smrjene, od tam pa čez progo proti Pugledu. Pri Lipoglavu je borca zajel hud dež, da so mokri in prezeblji prispeli v Brezje pod Pugledom, kjer so našli malo zavetja in gostoljubnosti. V Brezju so ostali do 8. novembra popoldne. Posušili so se, odpočili in počastili spomin na oktobrsko revolucijo, potem pa spet najboljše volje zavili v gozd na Pugledu.

Pri 3. bataljonu je bilo vse po starem.

Zvečer 6. novembra 1942 je patrolja petnajstih borcev, ki so jo v glavnem sestavljali kurirji s postaje Jožica,* prebredla mrzlo Ljubljano in čakala v zasedi. Partizani so hoteli dobiti v roke razvpitega belogardista Jožeta Bezlaja, po domače Bevkarjevega iz Zgornjega Kašlja, prevzeti pa bi morali tudi nekaj opreme. Ker je bilo deževno in mrzlo, so se čakanja naveličali in sklenili izdajalca poiskati kar na domu. Hišo so obkolili, potrkali in zahtevali, da jim lastnik odpre, nato pa so hoteli vlomiti skozi vrata. A trije izdajalci, ki so vedrili v hiši, so bili oboroženi in so napadalce zasuli z bombami. Tako je vse propadlo. Bombe so ubile enega partizana, huje ranile dva in tri laže. Od huje ranjenih je znan le politični delavec Ferdo Godina-Marko.⁴

Tretji bataljon so hudo obremenjevali ranjenci in bolniki. Treba jih je bilo spraviti v varnejše gozdnato zaledje, saj so hajko na molniške gozdove pričakovali že konec oktobra. Janez Majnik-Džems, Ludvik Smrekar in Jože Moškrič-Ciril so na sestanku sklenili, da jih

* O tem, da bi v akciji sodelovali tudi borci 3. bataljona Tomšičeve brigade, ni pravih dokazov. Glede na podatke, da je patrolja štela 15 mož, je morala zagotovo imeti s seboj tudi puškomitralješko trojko, ki pa jo je mogla dobiti le v 3. bataljonu Tomšičeve. Tretji bataljon ZDO je imel namreč samo en puškomitraljez, pa še ta ni bil zanesljiv.

je treba spraviti na Mokre, nekaj huje ranjenih pa je našlo zavetje v zemljankah nad Podmolnikom. Med bolniki je bil, kot rečeno, tudi komandant 2. bataljona Martin Kos-Martinov. Ta je predlagal, da bi namesto 3. bataljona na Pugledu ostal 2. bataljon, kar bi imelo to prednost, da bi se on lahko zdravil v varstvu svojega bataljona. Ker je bil 2. bataljon številnejši in bolje oborožen od tretjega, sta Ludvik Smrekar in Jože Moškrič-Ciril sprejela predlog, Džems pa tudi ni imel nič proti. Tako je 3. bataljon odšel 8. novembra zvečer proti Mokrcu.

Pohod z ranjenci in bolniki je z vmesnim počitkom na Medvedici trajal skoraj dva dni. Potekal je nemoteno, le na Pijavi gorici so doživeli nenavaden spopad. Janeza Majnika-Džemsa in moštvo iz njegovega spremstva so napadli terenski politični delavci, ker so bili prepričani, da so naleteli na belogardiste. Hoteli so jih kratkomalo zajeti in jim vzeti orožje. Vnel se je hud pretep, ne da bi padel en strel in počila ena sama bomba. Nihče ni imel časa niti, da bi jo odvil. Na koncu so terenci zbežali skozi ena vrata, Džemsovi partizani pa skozi druga. Na srečo so eni in drugi odnesli le nekaj bušk.⁵

Enajstega novembra 1942 je bila razmestitev bataljonov Tomšičeve brigade takale: 1. in 3. bataljon sta taborila na Mokrcu, kjer sta se operativno podredila štabu Šercerjeve brigade, 2. bataljon pa se je zadrževal na Pancah in je bil operativno podrejen Ludviku Smrekarju in zastopniku CK KPS Jožetu Moškriču-Cirilu. O brigadnem štabu tačas še ni bilo ne duha ne sluha.

Bojno sodelovanje s Šercerjevo brigado

Šercerjeva brigada je v dneh od 4. do 9. novembra 1942 ob znožju Mokra hodila predvsem na diverzantske akcije. Po tistem je na Mokre prišel terenski politični delavec Ivan Erjavec-Cene. Prikazal je potrebo po večjem vojaškem udaru na belogardiste v zahodnih predelih grosupeljskega okrožja. Toda tačas je bila glavnina Šercerjeve brigade usmerjena na zahod — 1. bataljon se je premaknil 10. novembra na Padež, 3. bataljon je šel v zasede okoli Rakitne, v taborišču na Mokrcu pa je ostal samo 2. bataljon.

Ivan Erjavec-Cene je predlagal, da bi postavili močno zasedo blizu kraja, kjer so se na svojih obhodih shajali belogardisti iz Boštanja in iz Škocjana pri Turjaku. Če je hotel Bojan Polak-Stjenka, komandant Šercerjeve brigade, ustreči takšni zamisli, je moral v nameravano akcijo pritegniti še 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki sta prišla gostovat v Petelinove doline. Dogovor je bil tak, da bodo prišli ti bataljoni 12. novembra ob enih ponoči k žagi na Medvedico, tam bi jih priča-

kali terenci, nato pa odpeljali v zasedo. A enote so tako zakasnile, da so blizu dogovorjenega kraja prišle šele ob zori.

V časovni stiski je komandant 2. bataljona Šercerjeve Jože Mirtič-Zidar bataljone hitro razvrstil tam, kjer se mu je zdelo, da belogardisti ne bodo mogli mimo iti. Pri tem pa se je napletlo še dvojje nepričakovanih dogodkov.

Ker enot ni bilo na Medvedico, so terenci menili, da so zašle, pa so jih šli iskat. Ivan Erjavec-Cene in Zalka Rode sta se odpravila proti Taboru, toda med potjo so iz grmovja nanju planili belogardisti. Cene ta so zgrabili za nahrbtnik, zato jim ga je prepustil in srečno utekel, Zalka pa je obtičala izdajalcem v rokah. Da pa bi se lahko bolj bahali, so okoli Tabora pobrali še nekaj partizanskih ljudi in jih odgnali s seboj proti Škocjanu. To je bila prva nezgoda.

Belogardisti z ujetjo Zalko in prijetimi ženskami so šli mimo zasede, toda ta je zaspala. Ob hrupu na cesti se je najprej zdramil puškomitraljezec in užgal tak, še ves zmeden. S tem pa je bil najugodnejši trenutek za uspeh izgubljen. Po belogardistih je res začelo nabijati osmero puškomitraljezov in težka zbrojevka, s katero je streljal Novozelandec John Denvir-Frenk, toda beli razbojniki so se bili po začetni zmedi razpršili na vse strani. K temu je prispeval zlasti 1. bataljon Tomšičeve brigade, ki jim je zaprl izhod. En belogardist ni mogel nikamor, bil je ranjen, na kar ga je Milan Našič ohladil s kopitom po glavi. Hujših izgub pa beli izdajalci niso imeli, ker so jim pomagali Italijani, ki so začeli nažigati iz vasi. Po partizanskem poročilu so imeli štiri mrtve ter sedem huje in pet lažje ranjenih, Milan Guček pa navaja, da je na bojišču obležal samo eden, trije belogardisti pa so bili ranjeni. Izdajalski vojščaki so bili ob eno puško ter ob ujetnico Zalko Rodetovo, ki je ob nenadnem preplahu izkoristila zmedo in zbežala...

Prvi bataljon Tomšičeve se je ob tisti priložnosti kar dobro odrežal, tretji pa je opravil spotoma tudi večjo zasežbo.

Po hrano je bilo treba hoditi zelo daleč. Nekoč je šel 3. bataljon po krompir celo na Bloke, celih devet ur hoda na eno stran, se pravi 18 ur tja in nazaj. Odveč je poudarjati, da je bilo treba na Mokre prnesti vse v nahrbtnikih. Prebivali so v nekakšnih kolibah, spletenih iz smrekovih vej, okoli katerih so nabili zemlje in nasuli listja. Pokrili so jih večinoma s šotorskimi krili, ki pa jih ni bilo za vse. Vsak večer so si pripravili po dva metra drv, da so kurili pred kočicami. Drugače se niso mogli ogreti, ker so bili preslabo oblečeni in hranjeni, zima pa ni prizanašala s snegom in z zmrzaljo.⁶

Tiste dni je bilo slabo in megleno vreme. Na Mokrcu je bil 13. novembra hud mraz, vse drevje je bilo v ivju. Italijani in belogardisti so to izrabili in so 14. novembra 1942 zasedli požgano Krvavo peč. Četa

1. bataljona Tomšičeve, ki je šla v zasedo proti Robu, je Italijane opazila, vendar so borci mislili, da se v vasi zadržuje Šercerjeva brigada. Ko so se vračali iz zasede, se je megla že dvigala, tedaj pa ni bilo več dvoma, kdo je v Krvavi peči. V ljudeh, ki so se motali pri cerkvi sv. Lenarta, so prepoznali italijanske vojake, niso pa pričakovali, da je čisto blizu njih bunker, v katerem nanje prežijo Italijani. Prav tedaj pa se je megla razkadila tudi tam in znašli so se na razdalji nekaj metrov pred sovražniki, ki so jih pozivali k vdaji s klici: »Alto le mani!«

Italijani so divje udarili. Tomšičevci so morali hudo bežati in slaba bi jim bila predla, če ne bi bila začela prav tedaj tolči po sovražnikih težka zbrojevka, s katero je streljal John Denvir-Frenk, partizan Šercerjeve brigade, doma z Nove Zelandije. Tako so jo odnesli brez praske.

Manj sreče je imela patrulja iz 3. bataljona Tomšičeve, ki je pri Krvavi peči prva odkrila Italijane. V ramo je bil ranjen osemnajstletni Milan Merčjak-Iztok, doma z Drske pri Novem mestu.

Čez dan so sovražne pritepenice v Krvavi peči napadale bojne patrulje iz 2. in 3. bataljona Šercerjeve brigade in jih potisnile v cerkev, okoli katere so se Italijani močno utrdili. Tu so jih nameravali ponoči napasti bombaši iz 2. bataljona Šercerjeve in 1. bataljona Tomšičeve brigade. Napadalc, ki jim je poveljeval Ludvik Praznik-Suljo, so se neslišno priplazili na domet ročnih bomb, tedaj pa sta od zadaj prišli dve osebi in nato še povelje za umik. Tako bombaškega napada sploh ni bilo. Ko so razčlenjevali ta primer, nikakor niso mogli ugotoviti, kdo je dal povelje za umik, ker bi bilo treba samo nametati bomb in uspeh bi bil popoln.

Dan po umiku, bilo je 15. novembra, so enote iz obeh brigad ostale na položajih okoli Krvave peči. Suljeva četa je pazila na izhod v Iško proti severozahodu. Na straži je bil partizan Alojz Štiren, doma iz Dobrniča. Ko je komandir Ludvik Praznik-Suljo obhodil straže, Štirna ni našel. Takoj je ukazal preplah. Iskali so ga v strelcih, vendar ga niso našli. Mislili so, da se je šel vdat Italijanom. Toda vrnil se je v taborišče, brez puške. Le-to je bil izgubil v Iški. Tja je zbežal pred Italijani in belogardisti, ki so prišli na pomoč obkoljenim sobojevnikom prav skozi Iško, pri tem pa je tako zašel, da je komaj živ našel pot iz soteske.

Sovražniki so naredili velik ovinek in se pritipali skozi obkolitvene vrzeli blizu vasice Bukovec. Na poti proti Krvavi peči je to kolono napadla 3. četa 2. bataljona Šercerjeve brigade. Od njenih strelcev in rafalov sta bila smrtno zadeta dva belogardista in več Italijanov.

S prihodom te sovražnikove kolone so boji okoli Krvave peči ponehali, zakaj Italijani in belogardisti so jo hitro odkurili daleč stran od partizanskega Mokreca. .⁷

Dan po sovražnikovem umiku se je vreme na Mokrcu ujužilo. Zaradi ugodnih poročil z bojišč v Severni Afriki je bilo bojno razpoloženje partizanov na vrhuncu. Kazalo je zadati belogardistom hujši udarec, obenem pa se je veljalo oskrbeti tudi s hrano. Bataljoni Tomšičeve in Šercerjeve brigade so se 16. novembra 1942 napotili v belogardiščno vas Škocjan pri Turjaku. Na pot so šli z 18 puškomitraljezi in eno težko zbrojevko.

Tamkaj je iz Tomšičeve brigade padel Jože Markovič iz Martinje vasi, Rudi Matoh z Drske pa je bil huje ranjen. Večjega uspeha pri napadu na postojanko belogardistov v Starem Apnu pa kljub žrtvam ni bilo. Velik plen pa so dobili na njihovih domovih v Škocjanu. Partizani so zaseženo hrano težko nosili in živino na Mokre dolgo gonili. Še hoja je bila težavna, ker je čez noč zapadel prvi sneg. Za slabo obute in oblečene borce ga je bilo kar preveč.

Po 18. novembru je spet pritisnil tako hud mraz, da je pokalo dreve. Tomšičevci so spali na prostem ob tabornih ognjih, kljub temu pa jih je mrazilo, ker so bili slabo oblečeni. Nekaj je odlegla hrana, ki je postala izdatnejša.

Tega dne se je z Ustja na Mokre vrnil še 1. bataljon Šercerjeve brigade. Za toliko vojske je bilo treba veliko hrane. Zvečer 19. novembra 1942 so šli znova ponjo k belim na drugo stran Želimeljske doline:

1. bataljon Šercerjeve v Zabukovje pri Gradežu, 2. bataljon v Udje in Ponovo vas, 3. bataljon Šercerjeve pa v Šentjurje (Podtabor). Zasegli so petero govedi, enega konja, šest prašičev, potem pa še precej koruze, ajde, ječmena in ovsu ter nekaj orodja in oblačil. Kje sta bila tisto noč na delu 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade, ni natančnih podatkov.

Po teh zasežbah se je hrana izboljšala, popustil pa je tudi mraz. Poročila s svetovnih bojišč so bila še naprej ugodna. Dvaindvajsetega novembra so partizani dobili vesti o začetku ofenzive rdeče armade pri Stalingradu in o njenih prvih velikih uspehih. Ta dan pa je bil tudi zadnji, ki sta ga 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade preživela na Mokrcu v Petelinovih dolinah.⁸ V taborišču Šercerjeve brigade sta bila deležna res pravega partizanskega gostoljubja. . . *

* Pooblaščenec CK KPS Jože Moškrič-Ciril in Ludvik Smrekar sta 1. bataljonu Tomšičeve brigade na Mokre že 7. novembra 1942 sporočila, naj se poveže z Notranjskim odredom in pri njem išče navodil za svoje bojno delovanje in oskrbovanje (Jesen 1942, Ljubljana 1963, št. 98 na str. 274 in št. 100 na str. 277). Ta odred se je s četami 1. bataljona zadrževal zahodno od Iške, z dvema četama 2. bataljona pod Snežnikom in z dvema na Travnji gori, s 3. bataljonom pa okoli Borovške gore. Štab odreda ni imel stalnega bivališča, ker so se komandant, politični komisar in njuna namestnika zadrževali izmenoma pri enem izmed bataljonov (Zbornik VI, knjiga 4, dok. 119 na str. 343, in knjiga 3,

Udari iz bataljonskega oporišča pri Pancah

Glavnina 2. bataljona Tomšičeve brigade se je od 10. pa do 26. novembra 1942 zadrževala na Tičnici pri Pancah. Čeprav je bil bataljon prostorsko močno omejen in čeprav se ves čas tako rekoč ni nikamor premaknil, je bilo njegovo delovanje zelo razgibano in dokaj uspešno.

Vzroki za to so tičali v načrtih belogardističnega vodstva, ki je hotelo vojaško obvladati tudi prostor, dotlej naklonjen osvobodilni stvari, v katerem so že od začetka gospodarili slovenski partizani. Izdajalci so hoteli svoje postojanke številčno okrepiti, jih dodatno utrditi in osnovati nove ob gornjem toku Panske reke, največ pa so si obetali od Police nad Grosupljem. Le-to so nameravali preurediti v napadalno izhodišče za širokopotezne bojne pohode, ki bi partizanom in njihovim zvezam zadajali smrtne udarce. Te nevarnosti se je najbolj zavedal Edvard Kardelj-Krištof, ki je nenehno zahteval, da je treba to belogardistično gnezdo uničiti, pri tem pa je največ računal prav na 2. bataljon Tomšičeve brigade.

Novo postojanko so belogardisti poizkušali ustanoviti najprej v Sostrem. Zasesti in utrditi so hoteli tamkajšnji prosvetni dom. Za to namero so 10. novembra 1942 zvedeli partizanski obveščevalci in še tisti večer so dom požgali Nebošmejevi ljudje. Kajpak je to na belogardiste delovalo kakor mrzla prha. Kakih 60 jih je pridrla v Sostro. V onemoglem besu so lovili, strahovali in pretepali partizanom naklonjene ženske. Toda Nebošmejeva četa je bila na tekočem prav o vsem. Njena bojna patrulja je takoj pohitela v napad. Žal, pa se je Lojzetu Vodniku-Jaku prezgodaj sprožila puška, zato ni bilo takega uspeha, kot bi bil lahko. Belogardisti so se hitro zabili po hišah. Ko so čez čas poizkušali pobrati ranjence, so jih partizani znova napadli. V obeh napadih so padli štirje, šest je bilo ranjenih, pri tem pa so partizani rešili tudi štiri ujetnice.

Italijani si zaradi svojih hlapcev niso delali sivih las. Da bi belogardisti omajali njihovo malomarnost, so jim natvezili, naj gredo pobrat padle partizane, ki ležijo od Sostrega proti Podlipoglavu. Enajstega novembra so prišli čez Sostro in od tam po cesti, ki vodi k Pečarju ter naprej v Litijo. Proti Podlipoglavu si niso upali, čeprav jih je bilo kar 152 in čeprav so imeli šest težkih in šest lahkih mitraljezov. Še pred sedemnajsto so se umaknili v Ljubljano.

dok. 83 na str. 214). Zaradi vsega tega je bilo mnogo bolj razumljivo, da sta 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade operativno sodelovala s štabom in bataljoni Šercerjeve brigade. O kakih stikih, ki bi jih ta dva bataljona Tomšičeve brigade tačas vzdrževala s štabom ali enotami Notranjskega odreda, ni nikakršnih dokazov.

Puškomitraljezec Mirko Malnarič iz Krupe (levo) in komandir Janez Hočevar (desno), ki je bil do odhoda k partizanom hlapec v Črnomlju, sta na daleč slovela po svoji izredni hrabrosti. Mirko je pozneje postal komandant 2. bataljona Prešernove brigade in komandant topniškega divizionu v 9. korpusu. Oba sta bila večkrat ranjena in oba sta že umrla zaradi posledic vojnih naporov

Belogardisti pa niso odnehali. Ker jim je načrt glede prosvetnega doma propadel, so nameravali zasesti gasilski dom v Sostrem, pa so jim partizani 14. novembra upepelili še tega. Za vabljeni prodor ob Panski reki so se potemtakem obrisali pod nosom.⁹

Še bolj vsiljivi so bili poliški belogardisti. Partizani so jih skušali krotiti zasedami. Že 12. novembra 1942 so se spopadli z njimi na stari cesti med Grosupljem in Polico. Če so belogardisti imeli kaj izgub, ni znano. Najbrž jih ni bilo, zakaj prišli so čisto iz druge smeri, kakor jih je pričakovala mitralješka zaseda 2. bataljona Tomšičeve brigade. Le-ta se je morala umakniti. Umikala se je počasi proti Pancam, belogardisti pa so jo zasledovali.

Na pohodu je bilo najmanj 40 belogardistov in sedem karabinjerjev. Ubrali so malo znano pot po zahodnem robu Debelega hriba. Tričlanska opazovalna zaseda, ki je bila na peščenem gričku Zajevica, 150 metrov vzhodno od Panc, je belogardiste in Italijane pravočasno opazila, vendar se je namenoma umaknila, da bi sovražnike zvalila v past. In res, ta umik je belogardiste in Italijane najbolj opogu-

mil. Obrnili so se in začeli pritiskati po robu proti Tičnici. Druga četa 2. bataljona je brž zasedla sedlast grebenček na robu Martinčevega in Nacetovega gozda, kjer so bili res dobri obrambni položaji. Puškomitraljezec Mirko Malnarič z italijansko lahko bredu in pomočnik Janez Kramarič pa sta se pomaknila kakih osemdeset metrov pred četne položaje. Skrila sta se za dračje in predse potaknila še nekaj vej. Tam sicer ni bilo nobenega pravega zaklona in ne lahkega umika, imela pa sta dober pregled nad križiščem na Treščeh, kateremu se belogardisti niso mogli ogniti.

Na Treščeh se pot s Panc razveja z enim krakom proti Kopavniku z drugim pa na Tičnico. Pri tem križišču je bil manjši laz, ki so ga Martinčevi tedaj še kosili, gozd tam okoli je bil posekan in klafterska polena zložena.

Do križišča je prvi prišel belogardist iz predhodnice, se obrnil in počakal na glavnino. Tako so se belogardisti natepli na kup, k njim pa je stopil še laški oficir s karto specialko. Mirko Malnarič, ki je sovražnike ves čas imel na muhi, je tedaj pritisnil. Toda smola, iz puškomitraljeza je padel samo en strel!

Italijan se je zvil od bolečin, Malnarič pa je znova repetiral in pritisnil. To je ponovil še večkrat, vendar zaman. V odločilnem trenutku mu orožje ni delalo.

Sovražniki so začeli nabijati proti njemu iz daljave največ tridesetih metrov. Najprej je bil ranjen v levo roko, s katero je tiščal kopito k rami. Krogla mu je prebila kost na mezinu in prstancu. Drugič je zadela ščitnik sprožilca in se razletela. Drobci so ga zadeli v palec desne roke in zapestje roke. To so bili streli iz puške, potem pa je začel nanj streljati še Italijan z brzostrelko. Skozi zvito šotorsko krilo ga je s tremi krogli zadela v prsi. Za hip je izgubil zavest, glava mu je omahnila na nezanesljivi puškomitraljez. Tedaj pa so sovražniki skočili proti njemu. . .

Ta prizor se mu je zavrtil v očeh kakor v sanjah. Imel je še toliko moči, da se je pobral, zbežal in povlekel za sabo puškomitraljez. Potem je znova padel.

Četa se je pognala v naskok. Belogardiste in Italijane je pognala v beg. Ivan Božič-Jovo je na pol mrtvem Malnariču vzel mitraljez. Partizani so bele in Italijane gonili čez Pance in mimo Dol proti Grosupljemu. Nazaj grede pa je šel Jovo pogledat, ali je Malnarič še živ.

Ranjenca je rešil hud mraz. Kri iz pljuč se je kmalu strdila in zmrznila. Takega so odnesli v taborišče, kjer so ga obvezali. Zlizzal se je 24. decembra 1942. Ranjeni Lah pa ni imel take sreče. Prestreljen je bil skozi medenico in je izdihnil na Grosupljem.¹⁰

Po tem poučnem boju je imela Čaklova četa pet dni mir. Ni pa bilo tako pri 3. četi, katere komandir je bil Janez Hočevár. Belogardisti z

Urha in Dobrunj so že 13. novembra vdrli v Podmolnik, oropali dve hiši in odvedli vse ljudi s seboj. Kmeta, ki jim je moral voziti naropano **blago**, so hoteli ustreliti, druge ljudi so nekaj dni mučili, potem pa so jih izpustili. Ker so imeli partizani v gozdovih okoli Podmolnika tri **bunkerje** za ranjence, je morala 3. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade postaviti zasedo tudi pred to vas. Vrh tega je Janez Hočevar sklenil, belogardistom na Urhu pripraviti past.

Skupino izbranih in dobro oboroženih borcev je poslal pod urhovsko obzidje kar sredi popoldneva. Belogardisti se take predrznosti niso nadejali, zato so takoj po izhodu iz utrdb zašli v hud navzkrižni ogenj. Doživeli so pravi črni petek, čeprav je bila 15. novembra 1942 nedelja. Padli so štirje, pet pa je bilo ranjenih. Bili so tako presenečeni, da so se borci 3. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade lahko umaknili brez izgub.

Dan po tem porazu, bilo je 16. novembra, so hoteli spet priti v Podmolnik, a se je njihov pohod končal že pri Zadvorškem hribu. Le nekaj strelav je zadoščalo, da so se panično razbežali. Potem so po italijanskem zgledu nabijali celo uro z vsem orožjem iz svojih utrd, kar pa partizanom ni moglo škodovati.¹¹

Tiste dni so med 2. bataljonom Tomšičeve brigade in 3. bataljonom ZDO osnovali nekakšen operativni štab, ki pa ni opravičil pričakovanj. Poznala pa se je dobra, obilna in redna hrana. Večina bolnikov, ki jih je pregledoval dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac, je okrevala, vsi skupaj pa so postali živahnejši in bojevitejši. Zaradi stalnega tabora sta se taboriščni in splošni red zelo izboljšala. Politične ure in vojaški pouk so potekali nemoteno, izboljšalo se je tudi delo celic KPS in aktivov ZKM.

Hrano si je 2. bataljon oskrboval z odkupi, še več pa z zasežbami. Zlasti na roko mu je bila Stara vas, kjer so si intendanti domove belogardistov privoščili kar trikrat: 14., 16. in 20. novembra 1942. Z nemških minskih polj ob razmejitveni črti so si nabrali tudi ročnih bomb. Samo 19. novembra popoldne so jih prinesli 130. Sicer pa so se borci posamič in po malem opremljali tudi z boljšo obutvijo in toplejšo obleko, če je le kdo imel kakega znanca ali sorodnika v bližini.¹²

Sedemnajstega novembra 1942 je zapadel prvi sneg. Bilo ga je do kolen, to pa borcev ni motilo. V zasedo k Polici je odšlo osem borcev iz Čaklove čete. S puškomitraljezom je namesto ranjenega Malnariča ravnal Janez Kramarič.

Prejšnja cesta Grosuplje-Polica je držala skozi vasico Gradišče. Janez Kramarič se je s puškomitraljezom postavil za hruško na Francetovem hribu. Za ščit je imel na pol trhlo deblo. Njegovi tovariši so se razvrstili po robu gabrovega in bukovega gozdiča. Tokrat je v past zašlo le nekaj belih in skupina fašistov, ki so šli s Police proti Grosu-

pljemu. Bili so precej brezskrbni, najbrž prav zaradi na novo zapadlega snega. Toda nenadoma je zaropotalo. Kramaričeva lahka bređa je tolkla brez zastoja. Uspeh je bil kar dober. V veži pri Francetovih, pišejo se Skubic, sta izdihnili dva fašista, eden hudo ranjen je pozneje umrl na Grosupljem, več ranjenih pa je ozdravelo. Odpora skoraj ni bilo, zato tudi izgub med partizani ne.

Fašisti so bili razkačeni in so grdo ustrahovali Gradiščane. En Italijan je s kopitom mahnil mater in nato še sestro Franca Skubica, drugi fašist je udaril sosedo. Hoteli so jih postreliti s Francem Skubicem vred. Pozneje so zahtevali, da mora Franc Skubic posekati tisto hruško. Namreč, že čez pet dni so prav na istem kraju prišli pred partizanske cevi tudi razvpiti poliški belogardisti.¹³ Sovražniki so jo spet pošteno skupili.

Italijanom in belogardistom ni kazalo drugega, kot da proti Pancam udarijo z večjo močjo. To so poskušali 21. novembra, vendar so jih enote 2. bataljona Tomšičeve brigade skupaj z Matičkovo četo 3. bataljona ZDO nagnale, da se je za njimi kar prašilo, čeravno je bilo oblačno in čmerikavo vreme.

Izkazalo se je, da je bil ta napadalni poskus le del široko zasnovane hajke, ki se je začela 22. novembra 1942. Italijani so tisto nedeljo pridrli čez Molnik in Šentpavel do Podlipoglava, že dopoldne pa so se partizani udarili tudi na dostopih od Lipoglava proti Pugledu. Da bi 3. četa 2. bataljona Tomšičeve te sovražnike prestregla in zadržala, je zasedla položaje proti Malemu Lipoglavu, večina borcev 1. čete 3. bataljona ZDO pa je bila v zasedi blizu Sostrega. Tako so imeli Italijani lahko delo in tudi čas za ropanje. Vdrli so celo v taborišče Nebošmejeve čete in vzeli dva prašiča, ki so ju bili partizani zaklali malo prej.

Edina partizanska tolažba za 22. november je bila, da so sovražniki s Police vnovič padli v njihovo zasedo na Francetovem hribu. Rafali so usekali po njih prav izza iste hruške in z istega gozdnega roba kakor 17. novembra 1942. Razlika je bila samo ta, da je tokrat na Gradišču padlo šest sovražnikov, ranjenih pa je bilo veliko več. Med drugimi je tedaj padel belogardist Svetinov z Brezovega.

Italijani in belogardisti so bojni pohod ponovili 24. novembra 1942. Skozi Podlipoglav je šla kolona kakih 1500 mož z mulami, težkimi minometi in z gorskimi topovi. V Podlipoglavu so prijeli dve ženski in požgali dva domova. Pri Malenških so pšenico in drugo blago kar zažgali. Potem so zavili čez Razore na Javor, kjer so požgali še eno hišo, partizanom pa zaplenili precej na pol suhega svinjskega mesa. Njihova kolona se je vlekla za razmejitveno črto, od Javora pa spet v dolino mimo Rekarja in čez Lipoglav proti Grosupljemu. Belogardisti pa so na Veliki in Mali Lipoglav prišli že ob pol osmih zjutraj, vendar čisto z druge strani.

Kaže, da so bili sovražniki o vsem natančno obveščeni * Zjutraj in po megli so belogardisti vpadli v taborišče Čaklove čete na Tičnici, vendar pa so se borci 2. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade umaknili brez izgub. Propadlo je le nekaj opreme; šotore in kolibe so sovražniki požgali.

Sicer pa so eni in drugi vztrajali na položajih, ne da bi se resneje spopadli. Partizanom ni kazalo začenjati bitke, ker so imeli opraviti s preveliko premočjo, Italijani pa so bili zadovoljni, da so se lahko sprehajali od vasi do vasi in plenili po mili volji.

Te hajke so se končale šele 26. novembra 1942. Tisti četrtek so k Pancam spet pridrli Italijani. Bilo jih je več kot sto. Druga četa 2. bataljona Tomšičeve brigade tudi tokrat ni marala sprejeti boja. Umaknila se je k Javoru in se tam potuhnila čisto blizu razmejitvene črte, kjer je ostala do večera. Tisti večer so se čete na novo razvrstile. Namreč že 21. novembra 1942 je padla kocka, da bo 2. bataljon ostal še nekaj časa na tem bojnem območju, zato se je pripravil na prezimitev. To pa sodi že v novo poglavje.¹⁴

Prehodne odločitve o prenovi brigadnega štaba

Preživeli člani brigadnega štaba, ki so se zatekli v Ribčeve smreke, sploh niso raziskovali, kakšna usoda je zadela komandanta Janeza Hlebša-Čira Zasavca in namestnika političnega komisarja Ladislava Babiča-Lada Dolenca. Tudi niso iskali 1. in 2. bataljona, čeprav sta bila v bližini, da bi se jima pridružili. Ker na javki pri Sv. Duhu ni bilo nikogar na zvezo, so se odločili za pot proti Frati, proti naslednji javki.

Od brigadnega štaba so ostali politični komisar Niko Šilih-Boris Nikič, namestnik komandanta Ivan Jakič-Jerin in komandir štabne patrulje Alojz Založnik-Nikola z nekaj spremljevalci. Čut odgovornosti jih je gnal po brezpotjih in skozi neznane gozdove proti Selam-Šumberku, kjer se je bila nevarno razpasla bela garda. Bili so lačni, od časa do časa jih je namočil tudi dež. Petega novembra proti večeru so prišli do zaselka Zavrh, kjer so si kupili večerjo in potem v vasi Reber še kruh, vendar jim je vaška straža pripravila odhodnico s treskanjem italijanskih bomb. . .

Čez noč so prešli okoliš nad Žužemberkom, ki je bil najhuje oku-

* Za izdajstvo so sumili Lojzeta Vodnika-Jaka, ki se je že dolgo časa zelo čudno vedel in ki je imel tri brate pri beli gardi. Obsojen in ustreljen je bil 29. novembra 1942 (Poročilo obveščevalca Rudija Puharja-Stjenka Razina, dok. št. 5646 v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

žen z belogardizmom, in nadaljevali pot do vasi Podlipa. Tam so 6. no vembra zvedeli, da v vasi Ajdovec gospodarijo oboroženi belogardisti čakala pa jih je še ena slaba novica. Na javko k Frati so poslali patroljo, ki pa je koč našla požgano. Zato so zavili proti Rdečemu Kalu. V soboto, 7. novembra 1942, so tam zajtrkovali, nato pa odrinili naprej, mimo Brezove rebri proti Straži. Ves čas jih je neusmiljeno namakal dež.

Po dolgi in mučni hoji so zvečer prišli nad Stražo, a pri jezu čez Krko so čakali v zasedi Italijani, zato niso mogli na drugo stran. Ljudje v tamkajšnjih vaseh pa so bili še vedno trdno na strani partizanov. Dokaz o tem je bil prepričljiv, ko so ponoči po naključju srečali človeka z Gorenjega Polja. Ta jim je brž priskrbel nekaj kruha in sadja, obenem pa tudi dal podatke, da so lahko varno in brez težav prešli Krko. Ostanek noči so prespali nad Podturnom, 8. novembra 1942 pa so pot nadaljevali proti Rampohi. Po patrolji, ki je šla na javko glavnega poveljstva, so dobili zvezo z inž. Edom Mihevcem-Doretom Trdino, ki je pri glavnem poveljstvu vodil operativne zadeve. Na pogovor z njim sta še isti dan odšla Niko Šilih-Boris Nikič in Ivan Jakič-Jerin. Z njim sta se srečala tudi 9. novembra pri Podstenicah, vendar sta v negotovosti čakala še vse do 14. novembra 1942, ko se je v spremstvu obveščevalca Ivana Mavroviča-Ivanova pojavil novi brigadni komandant Dušan Majcen-Nedeljko. Tedaj šele jima je postalo jasno, da sta Janez Hlebs-Čiro Zasavec in Ladislav Babič-Lado Dolenc na Velikih Vrhah padla.¹⁵

Zaslugo za to, da so pristojni ljudje lahko takoj ukrepali, je treba pripisati brigadnemu obveščevalcu Ivanu Mavroviču-Ivanovu, ki je še isti večer raziskal prizorišče napada na brigadni štab, nad Jeričkovim dolom ugotovil smrt komandanta Čira Zasavca in namestnika političnega komisarja Lada Dolenca, nato pa se prebil brez spremstva h Gubčevi brigadi, kjer so mu omogočili stik z namestništvom Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske.

Namestništvo, ki se je zadrževalo na Dolenjskem, je bilo nekakšen operativni štab glavnega poveljstva za reševanje tekočih zadev, obenem pa je skrbelo za povečevanje napadalnih sposobnosti partizanskih brigad. Sestavljali so ga namestnik komandanta Jaka Avšič-Branko Hrast, namestnik političnega komisarja dr. Jože Brilej-Bolko Brezar in še trije njegovi pomočniki, ki so nadzorovali politično delo v partizanskih enotah, ter inž. arh. Edo Mihevc-Dore Trdina, ki je skrbel za operativno-administrativne zadeve. Od teh sta Avšič in Brilej imela dokajšnja pooblastila, saj sta smela v imenu glavnega poveljstva podpisovati odredbe in povelja. Pri imenovanjih so bile njune odločitve začasne narave; potrditi sta jih morala Ivan Maček-Jernej Posavec in Boris Kidrič-Peter Kalan.

Ob poročilu Ivana Mavroviča-Ivanova, da je Tomšičeva izgubila brigadnega komandanta, je namestništvo brž ukrepalo. Na položaj padlega Janeza Hlebša-Čira Zasavca je imenovalo dotedanjega namestnika komandanta Gubčeve brigade Dušana Majcna-Nedeljka Ložana, najprimernejšo osebo, ki je bila hitro dosegljiva. O tej svoji odločitvi je Glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske poročalo 11. novembra 1942. Poročilo so zaradi Brilejeve bolezenske odsotnosti podpisali Jaka Avšič-Branko Hrast, Lojze Vrhovec-Slavko in Štefan Pavšič-Jure. Po tem datumu gre sklepati, da je od Čirove smrti do imenovanja Dušana Majcna-Nedeljka minilo največ sedem dni.¹⁶

Jaka Avšič je ravnal po najboljšem čutu odgovornosti, vendar njegov izbor ni bil pretehtan z vseh plati in tudi ne v skladu s tistim, kar je o Dušanu Majcnu-Nedeljku vedel Ivan Maček-Jernej Posavec. Vrh tega so Maček, Leskošek in Kidrič tako rekoč hkrati izbrali drugega in sposobnejšega človeka. To ni bil nihče drug kot Ivan Kaučič-Nande Kovač, ki je oktobra okreval in do 8. novembra 1942 prispel na sedež glavnega poveljstva v Polhogradske Dolomite. Kdaj so ga imenovali za novega komandanta Tomšičeve brigade, sicer ni natančno znano, moralo pa je to biti v dneh med 12. in 14. novembrom. Namreč, za smrt Janeza Hlebša-Čira Zasavca je Edvard Kardelj-Krištof vedel že 10. novembra, to pa je bilo dan pred odhodom Borisa Kidriča-Petra Kalana iz Ljubljane v Polhogradske Dolomite. Kidrič je do 14. novembra izpeljal že dve seji, sejo IOOF in sejo CK KPS. Zagotovo so vsaj na eni od njih razpravljali tudi o zadevnem imenovanju.

Počasne zveze so bile vzrok, da v Dolomitih o Avšičevi odločitvi še lep čas niso vedeli. Ivan Kaučič-Nande Kovač se je napotil na novo dolžnost skupaj s komandantom glavnega poveljstva Ivanom Mačkom-Jernejem Posavcem, ki je bil namenjen k brigadam na Dolenjsko. Po 25. novembru sta odrinila iz Dolomitov. Na točki Jožica pri Podlipoglavu je Maček izvedel za imenovanje Dušana Majcna-Nedeljka in bil nemalo presenečen. Pravzaprav se je znašel v zelo kočljivem položaju. Zadevo je rešil tako, da je Ivana Kaučiča-Nandeta imenoval za komandanta vseh enot in za pooblaščenca CK KPS na območju od Molnika, Pugleda do Razorov, s tem pa ni bila njegova nejevolja nič manjša. Ta nejevolja odseva iz njegovega poročila Borisu Kidriču-Petru z dne 28. novembra 1942, kjer je svoje nerazpoloženje do Dušana Majcna-Nedeljka zakril z zabavljanjem čez intelektualce nasploh, vendar je mislil samo na Nedeljka.

Dušan Majcen-Nedeljko je imel na vesti smrt izrednega junaka in enega najbolj obetajočih partizanskih poveljnikov Dušana Zorca-Martina Černeta, ki ga je ustrelil 13. junija 1942 v votlini Taborske stene, rekoč, da se mu je puška po nesreči sprožila. Martin je bil začet naravnost v glavo. Ivan Maček je Dušana Majcna-Nedeljka v tej

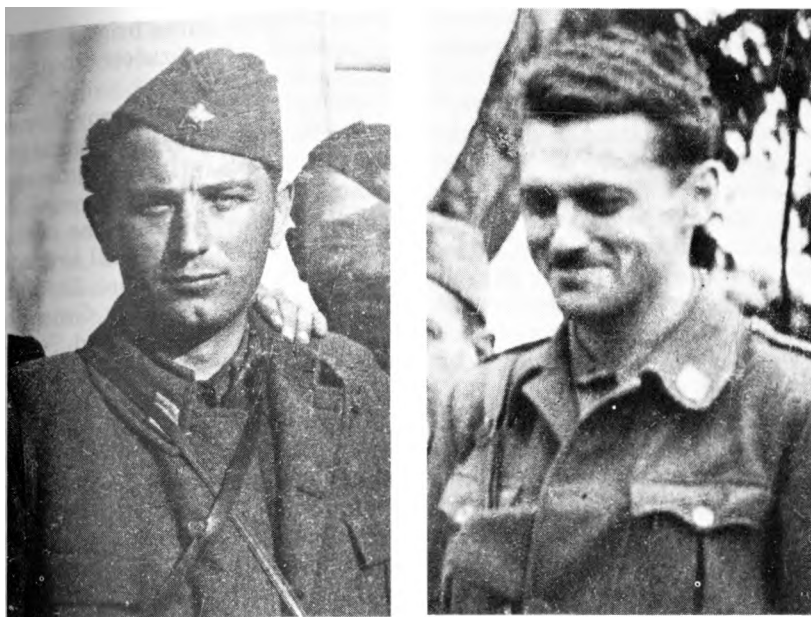
zvezi hudo vrtil po roški ofenzivi. Nedeljkove izpovedi o 'nesreči' v Taborski steni so bile zelo dvomljive, a dokazati mu ni bilo mogoče da je Dušana Zorca-Martina ustrelil hote. Toda Nedeljko je med zaslišanjem naredil zelo slab vtis. Prav to je bil poglavitni razlog, da se Ivan Maček-Jernej Posavec ni strinjal z Jakom Avšičem-Brankom Hrastom. In prav zavoljo tega je Dušan Majcen-Nedeljko ves čas ostal le začasni komandant Tomšičeve brigade, kmalu pa je bil tudi razrešen.¹⁷

To pa je bil le eden od zapletov, ki so bili vzrok, da Tomšičeva brigada še lep čas ni dobila sposobnega in stalnega brigadnega štaba. Omajani bojni duh, pomanjkanje opreme in splošna oslabeledost borcev so zahtevali korenite spremembe v brigadnem vodstvu. Tega se je zavedal že Jaka Avšič-Branko Hrast, ki je ob Nedeljkovem imenovanju zapisal, da bo treba skrbeti, da se bataljoni Tomšičeve brigade, ki so precej pretrpeli in oslabeledi, povzpno na raven drugih brigad. . .

Gotovo gre prav v tem Avšičevem spoznanju iskati vzrok za razčiščevanje, ki se je na Rampohi začelo 15. novembra 1942, tikalo pa se je predvsem Ivana Jakiča-Jerina in Nika Šiliha-Borisa Nikiča. Kaj so ju spraševali, iz Šilihovega dnevnika ni razvidno, očitno je le, da zadevi niso prišli do dna. Vnovič je bila rešitev prepuščena času in naravnemu toku. Sklenili so le to, da Ivan Jakič-Jerin s patroljo čez Suho krajino takoj odide po 1. in 3. bataljon na Mokre in ju pripelje na območje Kamenskega hriba in Srobotnika nad Sotesko. Jerin s spremstvom se je na pot odpravil še istega dne. Preostali brigadni štab z Nikom Šilih-Borisem Nikičem, Dušanom Majcnom-Nedeljkom Ložanom in obveščevalcem Ivanom Mavrovičem-Ivanovim je 17. novembra odšel čez Krko do Gubčeve brigade, po njej dobil stik z namestništvom, se 18. novembra 1942 sešel z Jakom Avšičem in dr. Jožetom Brilejem-Bolkom, nato pa nadaljeval pot ob razmejitveni črti proti Podlipoglavu, z namenom, da na novo operativno območje pripelje tudi 2. bataljon.

V taborišče 2. bataljona Tomšičeve brigade so štabovci prispeli 21. novembra in se sešli z bataljonskim štabom. Pomembnejši pa je bil sestanek z Jožetom Moškričem-Cirilom, pooblaščenec CK KPS, in Ludvikom Smrekarjem, komandantom 3. bataljona ZDO, ki je bil popoldne 21. novembra 1942. Na tem sestanku so se dogovorili, da bo 2. bataljon še naprej ostal v okolici Podlipoglava, zakaj 3. bataljon ZDO se je čutil prešibkega za zavarovanje partizanskih zvez in oporišč v tem za osvobodilni boj tako pomembnem predelu.

Niko Šilih-Boris Nikič, Dušan Majcen-Nedeljko in Ivan Mavrovič-Ivanov so pri 2. bataljonu ostali še tri dni in doživeli že opisano italijansko hajko. Ob zori 24. novembra 1942, ko so belogardisti napadli Čaklovo četo, so morali bežati prav iz njenega taborišča. Spet je

Pero Popivoda (desno), načelnik štaba, in Dušan Majcen-Nedeljko (levo), začasni komandant in politični komisar Tomšičeve brigade

bil pred njimi dolg in utrudljiv pohod proti osrčju Dolenjske h Gubčevi brigadi.¹⁸

Medtem je Ivan Jakič-Jerin s spremljevalci prišel na Mokre k 1. in 3. bataljonu Tomšičeve brigade. Zbral je še toliko volje, da je obema štaboma izročil ukaz in navodila za premik na Dolenjsko, potem pa je šel spet na bolezenski dopust. Njegovo bolezen je spremljala huda vročina, zagotovo pa so vzroki zanjo tičali v razrvanosti živcev, s katerimi je bil čisto na koncu. Tako se je za vselej končalo njegovo povečevanje v Tomšičevi brigadi.

Franc Leskošek-Luka je bil o tem obveščen 29. novembra 1942 in tako se je odprlo še vprašanje, kdo bo postal novi namestnik komandanta brigade.

Razpoloženje v Tomšičevi brigadi je bilo slabo. Vera v poveljniški pogum, sposobnost in pravičnost je bila med partizani popolnoma omajana. Niso več zaupali niti novemu brigadnemu komandantu, ki se je vedel nekam vzvišeno in za navadne partizane nedostopno. Njihov up se je sukal okoli dveh nepozabnih mož: Ivana Kaučiča-Nandeta in Stanka Semiča-Dakija, ki sta se vedla tako človeško in ki nista nikoli pokazala niti najmanjšega strahu. Le ta dva sta uživala nji-

hovo popolno zaupanje in samo eden ali drugi bi lahko brigadi vrnil tisto, kar so drugi z nesposobnostjo zapravili: njeno začetno bojevitost. ...

To razpoloženje je dobro čutil komandant Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske Ivan Maček-Jernej Posavec. Spoznal je, da se mora Stanko Semič-Daki takoj vrniti za namestnika komandanta v Tomšičevo brigado, zakaj njegova osebnost je imela magično moč med borci. Z njim in ob njem so se bili kot levi, ki jih ne more ustaviti nič na svetu. Maček je vedel, da bo z Dakijem vrnil brigadi slavo in bojnega duha proletarskega udarnega bataljona. Zato je ukrepal brez odlašanja. Po pohodu Cankarjeve brigade iz Gaja na Gorjancih proti Sredgori in po njenem prihodu k Planini nad Semičem je takoj poklical Dakija in mu pomenljivo dejal: »Nazaj v Tomšičevo greš. Si zadovoljen?«

Vprašanje namestnika komandanta Tomšičeve brigade je bilo potemtakem rešeno že 2. decembra 1942, to pa je bila edina rešitev, ki je bila trajna in obetajoča. Vsi drugi so opravljali svoje dolžnosti začasno in prehodno. Malo za Dakijem je Tomšičeva brigada dobila tudi načelnika brigadnega štaba Pera Popivoda in novega vodjo agitpropa Fedorja Kovačiča-Jožeta. Vendar je bil veljavni brigadni štab imenovan šele na Čatežu 12. januarja 1943. . ,¹⁹

Premik k Abčevemu vrtu in priprave na zimovanje

Po povelju, ki ga je prinesel Ivan Jakič-Jerin 1. in 3. bataljonu Tomšičeve brigade, se je v taborišču na Mokrcu začelo veliko veselje. Menda nikoli, ne prej in ne pozneje, ni bilo v brigadi toliko petja. Premika na Dolenjsko so se veselili predvsem Dolenjci, ki jih je bilo največ. Obetali so si, da se bodo blizu domačih vasi bolje opremili za zimo in bolje hranili. Žal, je bilo to veselje tudi vzrok, da so se na pot slabo pripravili.

Ob slovesu od Petelinovih dolin so se dogovorili, da bodo tomšičevci izročili Šercerjevi brigadi dele italijanskega težkega minometa, ki so jih zaplenili 2. oktobra v boju pri Vodnjaku. Šlo je za podstavek, šest dolgih min in dve kratki ter za dodatne smodniške polnitve. Druge dele težkega minometa je pobrala Langijeva četa, pa je bilo treba vse to sestviti, da bi bilo zaplenjeno orožje popolno. Nalogo, da manjkajoče dele minometa odkoplje na Travnji gori in izroči šercerjevce, je dobil vodnik Jože Lepin-Ris. Po izročitvi bi moral s spremljevalcema priti na javko pri Starem Logu in se tam priključiti bataljonomu.

Na pohod z Mokra sta se bataljona odpravila 22. novembra 1942 ob štirinajstih. Do večera sta prečkala Želimeljsko dolino in cesto Pi-

java gorica-Turjak. Ponoči sta pešačila mimo Malih Lipljen, Čušperka in Hočevja. Ob osmih zjutraj, po osemnajstih urah hoje, sta dosegla sredino Jauh in tam čakala noči. Mraz je lezel v kosti, drevje je bilo v ivju, zemlja zmrzla, kuriti pa niso smeli, ker so jih od vseh strani obdajale nevarne belogardistične postojanke. Borci so se zavijali v odeje in stiskali v klobčiče. Tudi za pod zob ni bilo nikjer nič. Sreča se je nasmehnila le partizanu Janezu Strnadu-Ladu, doma s Hočevja. V gozdu je naletel na očeta in ta je potem k Jauham prinesel nekaj v pleterju, a to je bilo vsakemu komaj za grižljaj.

Pohod mimo Tisovca so nadaljevali proti večeru. Šli so čez Poljane, mimo Gozdarja na Hribko, brez spopada prešli cesto Struge-Žvirče, potem pa skozi Žvirški gozd, Šahen in Beli Kamen dospeli v Stari Log, kamor so prišli sredi noči. Zavetje pred najhujšim mrazom in streho nad glavo so našli v starološki cerkvi. V njej so 24. novembra čez dan kurili in nekaj skuhali. Redko in neokusno jed, a bilo je vsaj nekaj, kar jih je malo pogrelo.

Ker je bil Stari Log blizu Kočevja, je veljalo poskrbeti za obveščevalno zavarovanje. Vodnik Jože Novak-Miha, Justin Vidmar in Milan Remih, vsi trije dobri poznavalci okoliških krajev, so šli zbirat podatke o Italijanih, njihovih navadah pri izpadih iz Kočevja in moči njihovih postojank.

Proti večeru 25. novembra sta se bataljona premaknila h kolibam in barakam v gozd Šenberk, kjer so prezebali in životarili begunci iz požganih partizanskih vasi na Kočevskem. Komaj bi bilo, da bi jim tomšičevci prinesli kaj hrane, nikar, da so morali še krompir v oblicah deliti z njimi. A naj nihče ne misli, da so to morali storiti! Ne, zakaj samo kdor je skusil glad, je zmožen z lačnim deliti zadnjo mrvico, dati vse od sebe s svojim zlatim srcem vred.

Brata Duško in Milan Remih iz 3. čete 3. bataljona sta med brezdomci srečala mater Katarino. Sina Martina ji je vzela roška ofenziva, zato je bila še zmeraj v črnini, toda iz njenega nagubanega obraza je sevala neizmerna dobrota, ki so jo čutili vsi, ne samo njena junaška sinova.

Naloge, ki sta jih imeli Risova in Mihova patrulja, so bile uspešno opravljene; obe sta se spet vključili v brigadno sestavo. Mraz je 27. novembra popustil, nebo se je pooblačilo in obetal se je nov sneg.

V Šenberku niso počivali, temveč so čakali na brigadni štab, ki pa ga ni bilo na javko. Torej je poveljevanje še zmeraj bolehalo za slabimi zvezami in starimi napakami, ki so partizane silile v stradež. Za končni cilj potovanja in za kraj razmestitve so zvedeli šele 28. novembra 1942, na kar so opravili še zadnji del poti. Iz Šenberka so odšli po cesti čez Smuko in skozi Lašče nad Dvorom k Jami, na Dvoru so prešli most čez Krko in se povzpeli proti Velikemu Lipovcu, od tam pa k

vasi Brezova reber (Glej skico št. 20 na strani 421!). Odkar so se odpravili z Mokrca, je minilo pet dni.²⁰

Po prihodu v začasno taborišče pri Brezovi rebri se je bilo treba najprej oskrbeti s hrano. Za borci je bil spet šestdnevni stradež, vrh tega bataljona nista imela niti najmanjših zalog. Zaloge pa so bile na domovih zagrizenih ajdovskih belogardistov, ki so po okoliških vaseh zganjali nezaslišano nasilje. Obveščevalci so hitro zbrali potrebne podatke, in bataljonska štaba sta sklenila, da bodo najprej obiskali vasi Sela pri Ajdovcu.

V Selih je bilo šest domačij in ena kajža. Bela garda je okužila dve: Gnidovčevo in Leganovo. Od Gnidovčevih so bili med legisti na Ajdovcu bratje Ciril, Karel in Feliks, od Leganovih pa brata France in Jože; pri Gnidovcu je bilo 14 glav živine in veliko prašičev, pri Leganu pa šest glav govedi. Obetal se je torej obilen plen.

Partizani so šli na zasežbo popoldne 29. novembra 1942. Zavarovanja so postavili na Hribu nad vasjo. Straže so bile pri Mašni poti in pri Jami, puškomitralješka zaseda na čelu z Leopoldom Urajnarjem-Leonom pa ob robu gozda Birne dole. Zasežba izdajalskih deležev je sprva potekala nemoteno. Pri Gnidovcu so partizani vzeli vseh 14 glav živine, odpeljali dva voza prašičev in veliko druge hrane, pri Leganu je delo šlo h koncu. Zaklane prašiče in drugo hrano so že naložili na vozove, tedaj pa se je začelo streljanje. . .

Belogardisti so začeli najprej streljati s poti, ki z Ajdovca pripelje do kraja pri Jami. Merili so na Efenkove borce, ki so bili splezali na drevesa, da si narepkajo jabolk. Pri tem je bil ranjen vodnik Duško Remih. Dobil je podkožni strel na levi strani prsi, kar pa ga v spopadu ni motilo. Belogardistu je vrnil strel z obrestmi vred, obležal je za vedno.

Ta skupina belogardistov je prišla okoli gozda Birne dole. Vodnik Miha je pritekel po puškomitraljezcu Leopolda Urajnarja-Leona, naj z zbrojevko pohiti na desno krilo. Ko se je dvignil izza zaklona, je iz gozda pri Mašni poti na skrajnem levem krilu dobil strel v koleno desne noge. Potem so belogardisti začeli streljati in pritiskati tudi naravnost iz Ajdovca. Prodirali so v strelski vrsti. Partizani so se razvrstili v kritja na rob vasi, Mihael Butara-Aleks se je spravil pod kozolec, od koder je imel dober pregled in je lahko natančno streljal. Belogardisti so doživeli hud in smrtonosen ogenj, nato pa sta komandirja Franc Bobnar-Gedžo in Ivan Kovačič-Efenka s četama pohitela v nasprotni napad. Tedaj je dobil podkožni strel Gedžo, huje ranjena pa sta bila še dva partizana.*

* Te ranjence je odnesla čez Krko na Kočevski Rog četa osemnajstih partizanov pod poveljstvom komandirja Ivana Kovačiča-Efenke (Viktor Cvelbar-Stane, pripombe iz maja 1983, str. 8).

Puškomitraljezec Leopold Urajnar-Leon (levo), ki je postal invalid že 29. novembra 1942 v Selih pri Ajdovcu, in Vlado Oklešen-Klemen (desno), ki je pri Abčevem vrtu imel pomembno vlogo pri vzpostavljanju zvez z OF v Novem mestu, brigado pa je moral zapustiti po bitki pri Biču in Zagorici, ker je bil tudi on hudo ranjen

Gedžovi in Efenkovi partizani so belogardiste nagnali proti Ajdovcu, zasežbe pri Leganu pa ni bilo mogoče končati, ker je zmanjkalo ljudi, da bi naložili še en voz.

Postalo je očitno, da bo treba iti v sršenje gnezdo in tam obračunati z izdajalskimi vojščaki. Nad Ajdovec so šli 1. decembra 1942 proti jutru. Bele so presenetili pri zajtrku in puškomitraljezi so uspešno kosili. Po sovražnikovih Črnih bukvah je popadalo dvanajst belogardistov. Žužemberški belogardisti so prišli ajdovskim na pomoč šele 2. decembra in se pobahali, da so partizane odgnali proti Brezovi rebri, resnica pa je bila ta, da so bili zelo previdni in da so se partizanom ogibali na daleč.

S tem prvim sunkom na Ajdovec so borci Tomšičeve brigade napovedali, da bodo po okoliških hribih za vselej gospodovali partizani. Pečat k tej napovedi je bil ponovni obisk Sel pri Ajdovcu. Tja so šli 1. decembra zvečer, izterjat zaostalo doto za belogardiste. Meso zaklanih svinj pri Leganu je bilo sicer že nasoljeno in predelano v klobase, to pa je bilo še bolj prav. Za kazen, ker so morali priti še enkrat, so pobrali tudi nekaj ovac. . .²¹

Bataljonska štaba sta še naprej razmišljala o stalnem zimovališču po zgledu Šercerjeve brigade. Prostor zanj so našli v gozdu na jugovz-

hodni strani Srobotnika (kota 592), pri jasi, imenovani Abčev vrt. Tjakaj so se premaknili 1. decembra in začeli takoj graditi. Delali so velike brunarice. Najuspešnejši je bil 1. bataljon. Ta si je naredil odlična zimovališča: za vsako četo po eno veliko brunarico, ki so jih postavili po vrtačah in nad njimi. Pripeljali so tudi strešno opeko. Le-to so pobrali iz gozdarske barake pri Nemcu, in strehe lepo nakrili. Vsa dela je vodil komandir Ivan Hrovat-Žan, ki je bil izučen za tesarskega mojstra. Partizani so bili od podiranja in obdelave smrek tako zamazani, da so si morali pilpoh z rok drgniti kar s sirkovimi krtačami in pepelom.

Vodja tesarskih del v 1. četi 3. bataljona je bil Jože Škufca-Martin. Borci so pripravili les in ga začeli obdelovati. Toda 3. bataljon svojih brunaric ni dokončal. Ostalo je le pri ostenjih in zasilnih nastreških.

Kuhinja je stala na južni strani na majhni ravnici. Tam sta partizan Valentin Pirh-Vili in vodnik Jože Toman-Mirko, oba izučena mesarja, delala salame. Kuhala sta jih v bakrenem kotlu za žganjekuho. Uredila sta si tudi prekajevalnico. S salamami so se nameravali založiti za vso zimo.

Po vodo so hodili k studencu Kauc. Ta izvir je kakih 400 metrov od Abčevega vrta proti severu v strmi in globoki vrtači. Kadar je tam zmanjkalo vode, so hodili ponjo na Brezovo reber. Toda belogardisti so zastrupili vse bližnje vode, zato je bilo treba hoditi ponjo zelo daleč.²²

Prvega decembra je bil prazničen dan. Že za kosilo so dobili naravnost gosposko jed, zvečer so pekli še janjce na ražnju. Tega dne se jim je predstavil tudi novi komandant brigade Dušan Majcen-Nedeljko. Proslava, posvečena nekdanjemu državnemu prazniku, pa je bila 2. decembra po kosilu.

Med bivanjem v taborišču pri Abčevem vrtu je kronist Mihael Hrašovec, ki je bil vedno nezadovoljen s kuharji, zapisal v svoj dnevnik, da je hrana odlična-hotelska. Razpoloženje med borci je bilo na visoki ravni, odlične so bile tudi novice o zavezniških in partizanskih zmagah, vse to pa ni bilo nič nasproti doživetju, ki so mu bili priče na železniškem postajališču v Prečni.

Brigadni obveščevalec Ivan Mavrovič-Ivanov je že 29. novembra ostal na drugi strani Krke pri Martinu Šlibarju z nalogo, da po novomeških železničarjih vzpostavi stik za prevzem vagonске pošiljke iz Ljubljane, ki je obetala, da bodo tudi borci Tomšičeve brigade dobili potrebno opremo za zimo, kakršno je bila 26. novembra 1942 v Mirenski dolini prevzela Gubčeva brigada. Razlika je bila le ta, da je šlo tokrat za manjšo količino — za vagon obutve in sanitetnih potrebščin. Zvečer 2. decembra 1942 je organizacija OF med novomeškimi železničarji na postajališče v Prečno skrivaj spravila dragoceni vagon.

Vagon z opremo in obutvijo je šel na postajališče v Prečno razkladat Janez Majnik-Džems z dvema četama 3. bataljona, brigadni obveščevalec Ivan Mavrovič-Ivanov in Vasja Kogej pa sta z 2. četo ostala v Dolenjem Globodolu. Razkladanje je potekalo brez motenj. Blago so z vozmi prepeljali na Brezovo reber. Od tam so opremo za bolnišnice ter obvezila in zdravila prenesli v kočevske gozdove, obleko in obutev pa so razdelili še istega dne. Med drugimi sta nove čevlje dobila tudi partizana Mihael Hrašovec in Vladimir Badovinac. Po 3. decembru 1942 v 1. in 3. bataljonu Tomšičeve brigade ni bilo več nobenega bosega borca, prav to pa je bil poglobitni razlog za zaupanje v poveljstvo, ki se je porajalo z novimi prvinami. . .

Prevzem vagonске pošiljke v Prečni pa je zamikal tudi belogardiste, ki so bili nekaj izvohali. Tretjega decembra čez dan je bilo megleno, pa ni bilo mogoče razločiti, ali so v Dolenji Globodol prišli partizani ali belogardisti. Zato sta Ivan Mavrovič-Ivanov in Vasja Kogej poslala patruljo. Kmalu so belogardisti začeli vpiti na patruljo in zmerjati borce s komunisti. Tedaj je Jože Lepin-Ris, ki je bele ves čas imel na muhi zbrojevke, užgal z vso ihto. Po nekaj rafalih je belogardistom v hrbet udarila še četa, ki se je vračala z zavarovanja prevoza iz Prečne. Tako so morali izdajalski vojščaki, ki so bili dan poprej prišli na pomoč ajdovski postojanki, bežati naravnost proti domači postojanki v Žužemberk. Pri tem so bili trije belogardisti ranjeni. Na partizanski strani jo je skupil v roke komandir 2. čete 3. bataljona Jože Preželj-Djuro.

Ranjeni partizanski komandir je potreboval nego in mir. Zato so ga prepeljali v bunker nad Šahovcem, ki sta ga zgradila Jože Slak-Silvo in Lavriha že oktobra 1942. Za vodjo zasilne partizanske bolnišnice je bil imenovan Jože Oblak-Sime, ki je malo pred začetkom vojne naredil skavtski tečaj za prvo pomoč. Po velikem napadu na Ajdovec je dobil v varstvo še tri ranjence: dva iz Gubčeve brigade in enega iz Tomšičeve.²³

Po prvem uspešnem napadu na Ajdovec partizanske bojne patrulje niso mogle nikoli več presenetiti belogardistov z lipovške, selske in brezovrške strani. Nasprotniki so jih vselej prestregli še pred vasio. Privrženci belogardistov so izdajalske sinove o vsem obveščali natančno in pravočasno. Toda bojna patrulja iz Žanove čete 1. bataljona, ki jo je vodil Rado Čenčič-Mitja, je 5. decembra 1942 zarana Ajdovec obšla in se mu približala z nasprotne, globodolske strani. Neopaženo se je priplazila h kapelici nad Ajdovcem in v vasi zalotila belogardiste, ki so se ravnali v zbor. Nenadoma so partizani udarili s puškomitraljezom in s puškami, tri ubili, dva pa ranili. . .

Ko se je patrulja vrnila v taborišče pri Abčevem vrtu, ni hotela nič povedati, s kakšno zvijačo je dosegla tak uspeh. Takoj drugo jutro so

se ti borci spet prostovoljno priglasili za patroljo proti Ajdovcu. Ubrali so isto pot, kakor prejšnje jutro, toda ko so se približevali kapelici so jih tam v zasedi čakali belogardisti. Tokrat so se znašli v hudem navzkrižnem ognju. Morali so bežati, kolikor so jih nesle noge. Rado Čenčič-Mitja in še en borec sta kmalu pritekla do Abčevega vrta, puškomitraljezec pa se je vrnil šele čez dve uri, in so vsi menili, da je padel.²⁴

Podobnih patroljnih spopadov je bilo še več, večjega pomena pa niso imeli. Pomembnejši od tega so bili stiki s prebivalstvom v dolini Krke, ki so segali celo v Novo mesto. Vinko Špelič-Peter in Vlado Oklešen-Klemen, borca 3. čete 1. bataljona, sta bila tako predrzna, da sta organizirala mletje žita v mlinu pri Zalogu ob Krki, kjer so Italijani imeli 30 mož posadke. Kmetje so za partizane v mlin vozili žito, iz mlina proti Brezovi rebri pa moko. Po teh zvezah sta dobivala tudi cigarete, obvezila in druge zdravniške potrebščine, pa tudi poročila o moči in gibanju Italijanov.

Povezava s terenskimi političnimi delavci je bila zelo dobra. Taborišče pri Abčevem vrtu so že 4. decembra 1942 obiskali člani okrožnega odbora Osvobodilne fronte za Novo mesto. Ob tem obisku je bila proslava s prisrčnim sporedom, nekakšen mali miting. Po drugi strani pa so tudi politični komisarji posegali v politično delo na vasi. Pri Oklešnovih v vasi Loke je imela Mica Šlandrova sestanek s privrženci OF. To je bil prvi množični sestanek take vrste po roški ofenzivi. Od partizanov je bil na tem sestanku tudi Valentin Pirh-Vili, doma iz Dolenje Straže.

Veliko hrane so zbrali na prostovoljni podlagi, vrstile pa so se tudi zasežbe na domovih belogardistov vse tja do Globodola. Osmega decembra sta šli 3. četa 1. bataljona in 2. četa 3. bataljona po izdajalsko doto celo na Brezovo reber. Obiskali sta dom ajdovskega župana in vnetega snovalca bele garde Štefana Vidriha, ki je prejel zaslužen kazni že oktobra 1942. Partizani teh dveh čet so tam poleg hrane zasegli tudi dva konja serca.

V taborišče pri Abčevem vrtu je bilo razločno slišati Italijane iz njihove postojanke v Straži: glasbo po zvočniku, kletvice in stražarske klice. Zagotovo so tudi sovražniki slišali zabijanje žeblicev, o navzočnosti partizanov na Srobotniku pa so lahko sklepali še po drugih znakih. Odločili so se, da bodo partizane skušali kako dobiti v past.

S tem namenom so se v noči na 10. december prihulili med Stražo in Poljem nad Strmole in tamkaj postavili močno zasedo. Vanjo sta zabredla kurirja glavnega poveljstva Albin Kulovec in Vinko Pirc-Miki. Kulovec je bil hudo ranjen v nogo in skozi kolk, pri preskoku čez skalo pa si je še zlomil nogo, zato so ga Italijani 10. decembra 1942 ujeli. Vinko Pirc-Miki je imel več sreče. Krogla ga je le močneje

oplazila po glavi. Bridka pa je predla tudi Vinku Špeliču-Petru, Vladu Oklešnu-Klemenu in terencu Antonu Rakošetu-Rakušku. Vračali so se z obiska pri Francu Špindler ju-Javsovemu Francetu, političnem delavcu, ki so ga pozneje dobili v roke Italijani in ga ustrelili v Vavti vasi. Peter, Klemen in Rakušek so kmalu opazili, da je v Strmolah nekaj narobe. Pognali so se v Faleskinijevo hosto, tam pa so zašli v precep med glavno italijansko kolono in laško pobočnico, za nameček pa so po Vladu Oklešnu-Klemenu in Antonu Rakošetu-Rakušku še pomotoma streljali partizani.

Na jezo Italijanov se je za te tri partizane vse srečno izteklo. Iz maščevanja, ker so jim utekli, so se znesli nad hišo in gospodarskim poslopjem gozdarja Mihiča, ki so ga partizani ustrelili kot italijanskega ovaduha. Pozabili so na gozdarjeve usluge im mu požgali vse imetje. . .

V tistih dneh so zasede 1. in 3. bataljona Tomšičeve brigade napadle še italijansko kolono z mulami, ki je bila na pohodu iz Soteske proti Dvoru. Italijani so grdo bežali, vendar o njihovih izgubah ni nobenih podatkov.²⁵ Dokaj natančni podatki so o padlih in ranjenih ajdovskih belogardistih. Zanesljivo je bilo 15 mrtvih in šest ranjenih, medtem ko so bili iz Tomšičeve brigade trije laže ranjeni in trije huje, iz neke druge partizanske enote pa še eden huje ranjen in ujet.

Priprave na zimovanje pri Abčevem vrtu tomšičevcev torej niso odtegovale od njihovih bojnih nalog. Spopadi v okolici Ajdovca, Lipovca in Srobotnika so bili kar uspešni, predvsem pa vsestransko obetajoči. . .

Napad na Ajdovec in odhod iz gozdov med ljudi

Splošne smernice za partizansko nasprotno ofenzivo sta izvršni odbor OF in Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske predpisala 15. novembra 1942, ko so zavezniški bojni uspehi v severni Afriki resno prizadeli italijansko vojaško moč. Menila sta, da je napočil čas, ko naj partizanske čete preidejo znova k osvobajanju ozemlja. V ta namen je bilo treba: povečati aktivnost proti beli gardi in okupatorjem ter sovražnikove patrulje in oddelke uničevati povsod, kjer se pojavljajo na terenu; zavzetne utrjene postojanke bele garde in okupatorjev z jurišem napadati in zavzemati; težko zavzetne postojanke obkoliti z vrsto zased, porušiti ceste, vodovode, proge, mostove, telefon in električne vode, ki vodijo v postojanke, ter sistematično uničevati patrulje in oddelke, ki bi hoteli ven ali noter; odvzemati sovražniku orožje; nenehno kontrolirati teren in prebivalstvu prikazati partizansko moč. Smernice so tudi določale, naj enote takoj začno novačiti;

treba je bilo z vsemi razpoložljivimi sredstvi razviti agitacijo za nov dotok k partizanom.

Namestništvo glavnega poveljstva so najhuje bodle v oči belogardistične postojanke, ki so se pletle kot venec okoli Gorjancev. Ta pletež je bilo treba pretrgati. Jaka Avšič-Branko Hrast je za svoj načrt pridobil tudi štab 2. operativne cone Hrvatske, ki je Cankarjevo brigado podprl s 13. hrvaško proletarsko udarno brigado Radeta Končarja. Ustanovljeno je bilo skupno operativno poveljstvo. Napad na belogardistično postojanko v Suhorju pri Metliki se je začel 26. novembra 1942 ob 18. uri in se končal še pred zoro 27. novembra. Partizanska zmaga je bila popolna: padlo je 23 sovražnikov, zajetih pa jih je bilo 99, med njimi popoln štab 3. bataljona legije smrti z razvpitim Dobri-vojem Vasiljevičem-Iztokom na čelu. Veliko orožja je zgorelo, kljub temu pa so partizani zaplenili še 104 puške in šest puškomitraljezov.²⁶

Zavzetje Suhorja je med belogardisti povzročilo pravi preplah. Venca njihovih oporišč okrog Gorjancev ni bilo več. Že v nekaj dneh so mnoge postojanke izginile. Od šestnajstih postojank jih je ostalo le še sedem, a s petimi od njih so morali vedriti v varstvu Italijanov. Sami belogardisti so ugotavljali, da njihova stvar propada na vsej črti. Drugega decembra so partizanski obveščevalci poročali, da bela garda pošilja nove mobilizacijske pozive, toda odziva nanje ni bilo nobenega.

Razmere so bile ugodne za nov partizanski udarec. Ta je bil namenjen postojanki belogardistov na Ajdovcu.

Da se glede Ajdovca nekaj pripravlja, je postalo jasno v dneh po 7. decembru, ko je bilo borcem Tomšičeve brigade naročeno, naj ajdovske belogardiste za nekaj časa pustijo pri miru, in ko sta se med Gubčevo in Tomšičevo brigado zamenjala obveščevalca: iz Tomšičeve v Gubčevo je odšel Ivan Mavrovič-Ivanov, iz Gubčeve v Tomšičevo pa je prišel Tone Pirjevec-Marko Belin. Kaj se je skrivalo za to spremembo in tako nenavadnim ukazom, je vedel samo namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki, ki je 9. decembra prišel v taborišče pri Abčevem vrtu.

Daki je prinesel vest, da se Tomšičeva brigada ne bo več potikala po gozdovih, marveč bo šla med ljudi po vaseh. To načelo je uveljavil načelnik Vrhovnega štaba NOV in POJ Arso Jovanovič, ki je 3. decembra 1942 na skupnem sestanku vodstev Gubčeve in Tomšičeve brigade kritiziral dotedanjo vojaško taktiko slovenskih partizanov, z utemeljitvijo, da se partizanska vojska ne sme osamiti od ljudstva. Ta ideja sicer ni zrasla na Arsovem zelniku, vendar je bila njegova zasluga v tem, da jo je lahko prepričevalno zagovarjal iz izkušenj proletarskih udarnih brigad. Že 22. novembra 1942 je Edvard Kardelj-Krištof napisal Jaku Avšiču-Branku Hrastu obsežno pismo, v ka-

terem je temeljito ocenil tedanji vojaško-politični položaj in v 5. točki navodil priporočil tudi tole: »Okrepiti politično delo partizanov v množicah! Naj gredo partizanske čete v vasi na shode! Ne se več ogibati vasi! Sedaj je treba biti v vaseh in pokazati prebivalstvu, da smo mi v ofenzivi in beli v defenzivi. . .«²⁷

Ta zamisel je bila zares prelomnega pomena. Kljubovati hudi zimi in mrazu je bilo mogoče uspešno samo po ljudskih bivališčih. Tam je bilo mogoče poskrbeti tudi za snago, ne pa v gozdovih, kjer je vode primanjkovalo še za kuho, nikar za umivanje in pranje. Ker je Daki opazil, kako so njegovi nekdanji borci zamazani, je že 11. decembra 1942 ukazal, da se bataljona nastanita na Brezovi rebri. Partizani so se ves dan umivali, prali in si parili oblačila, da bi se razušili.

Tomšičevci so vas dobro zastražili, tako da ajdovski belogardisti niso nič vedeli, kaj se v njej dogaja. Da bi se prepričali, zakaj iz te vasi ni nikogar na Ajdovec, so se kmalu po zajtrku napotili proti Brezovi rebri. Kakih petdeset mož. Toda varovalna zaseda je bila budna in je Dakiju nemudoma sporočila, kdo se približuje vasi. Na položaje je šel 1. bataljon. Borci so počakali, da so se jim belogardisti dovolj približali, nato pa so udarili. Po mitraljeških rafalih so se borci dvignili iz zaklonov in naskočili sovražnike, ki so začeli bežati in odmetavati dolge puške. Toda zbežali niso vsi, kajti dva izmed padlih so partizani slekli.

Potem so tomšičevci imeli mir do večera in so se lahko dobro pripravili za pomoč Gubčevi brigadi, ki se je prikrila v gozdu pri Rdečem kalu. Daki je odbral dvajset bombašev in še sedem najboljših puškomitraljezcev: Antona Stojana, Lovra Fabjana, Lojzeta Klančarja-Kovača, Filipa Klemenčiča-Nenarda, Karla Zupančiča, Rudija Lešnjaka in Franceta Medleta-Frančka. Za bombaša je šel tudi Ivan Bobnar-Bobi. Partizana Rudija Müllerja a-Mileta pa je Daki takole povabil med najpogumnejše: »Ti imaš tudi slabe čevlje, zato pojdi z nami, da boš dobil nove!«

Dopoldne so bili sestanki celic KPS in aktivov ZKM, na katerih so se dogovorili za agitacijo med borci o. nujnosti napada na Ajdovec. O tej zadevi je izrecno razpravljala biro KPS v 3. bataljonu. Vzporedno so tekale poveljniške priprave. Brž popoldne so se Franc Bobnar-Gedžo, Rudi Vidergar-Brane in Jože Lepin-Ris pridružili komandirjem in komandantom iz Gubčeve brigade, ki so šli na poveljniško ogledovanje vasi Ajdovec. Do večera je bilo potem še nekaj sprememb. Ris je moral iti v zasedo, komandirjema Gedžu in Branetu pa sta že poprej določeni nalogi ostali.

Načrt za napad na Ajdovec je bil takle: 3. bataljon in deli 2. bataljona Gubčeve brigade postojanko obkolijo ter zavzamejo izhodiščne položaje; izbrane puškomitralješke in bombaške skupine iz Gub-

čeve brigade napadajo iz jugovzhodne (novomeške) in iz zahodne (žužemberške) strani, bombaške skupine iz Tomšičeve brigade pod poveljstvom komandirjev Franca Bobnarja in a-Gedža in Rudija Vidergarja-Braneta pa iz severovzhodne strani; del 2. in del 1. bataljona Gubčeve brigade zavarujeta smeri proti Dobrniču oziroma Trebnjemu, Jurčetova četa ZDO smer proti Luknji oziroma Novemu mestu, 1. bataljon Tomšičeve brigade proti Globodolu in Mirni peči, 3. bataljon Tomšičeve pa smer proti Žužemberku, ki je bila za prihod sovražnikov pomoči najverjetnejša (Glej skico št. 21 na strani 422!). Napadalci so se za boj razvili okoli triindvajsete ure.²⁸

Belogardisti na Ajdovcu so napad pričakovali. Imeli so namen, umakniti se z Ajdovca na varno, zato jim je prišlo na pomoč 40 mož iz matične postojanke v Žužemberku. Umik pa so iz neznanih razlogov odgodili in tako so ajdovske legiste samo številčno okrepili: od prejšnjih 36 mož se je posadka povečala na približno 76 mož. Od tega jih je bilo 21 v šoli, 46 v prosvetnem domu, v cerkvi pa 6 do 8.

Partizansko udarno skupino s puško mitraljezcema Karlom Zupančičem in Francom Medletom-Frančkom, ki bi morala napasti od Gorenjega Ajdovca, je predčasno odkrila belogardistična patrolja ter jo zadržala. Toda napadalci so patroljo kmalu pregnali, se uredili in določene jim položaje zasedli po zapovedi. Slabo je bilo le to, da so belogardisti medtem poslali mitralješko trojko v zvonik, zasedli pa so tudi druge obrambne točke. Ker je bila noč dokaj svetla, so se uspešno branili. Vseskozi so se junačili: zmerjali so, kleli, peli in celo igrali na harmoniko. To pa jim ni dosti pomagalo.

Prvi uspeh je dosegla skupina, ki je napadala šolo in jo zažgala, vendar je večina belogardistov zbežala. Po zavzetju šole je prišla na vrsto cerkev. Tu so družno naskakovali Branko Radulovič, Franc Rojšek-Jaka in Franci Kolar iz Gubčeve ter Rudi Vidergar-Brane, Ivan Bobnar-Bobi, Franc Bobnar-Gedžo, Lojze Klančar-Kovač, Lovro Fabjan in Rudi Müller-Mile iz Tomšičeve brigade. Tomšičevci so našli dobro kritje za skladovnico klafrskih polen, od tam pa so potem preskakovali proti cerkvi, ki so jo zažgali skupaj z borci Gubčeve brigade. Celo tedaj, ko je že zagorelo pod njimi, so belogardisti v zvoniku peli: »Še nikol se nismo tolk smejal, kje bajtica gorela. . .«

Pa je bilo petja kmalu konec. En belogardist je skočil iz zvonika in se ubil, drugi se je spustil po strelovodni žici in utekel, tisti, ki so v zvoniku vztrajali, pa so se scvrli. A treba je bilo vdreti tudi v župnišče, od koder so letele bombe.

Belogardiste v prosvetnem domu so ukrotili šele po hudih mukah. Pomagali so si z gorečimi butarami na dolgih rantah in zanetili ogenj tudi v tej stavbi. Toda prvi požar so belogardisti pogasili, razgorelo se je šele drugič. Tedaj so izdajalski vojščaki pritiskali skozi stranska

vrata, ki sta jih imela pod ognjem Karel Zupančič in Franc Medle-Franček. Tu jih je največ padlo.

Partizani so potem vdrli tudi v kletno dvorano, tam belogardiste lovili in se z njimi bili mož proti možu. Tako so prisilili še zadnje, da so se vdali 12. decembra 1942 ob sedmih zjutraj. Ujetih je bilo 25, padlo ali zgorelo jih je vsaj 30, od teh je bil eden smrtno pokošen v zasedi nad Dvorom, v Žužemberk pa se jih je rešilo 21, med njimi pet huje ranjenih. Na partizanski strani sta padla dva, ranjeni pa so bili trije; dva iz Gubčeve in eden iz Tomšičeve brigade.

V zasedah 3. bataljona Tomšičeve brigade so doživeli prav smešne prigode. V zasedo 2. čete, ki je bila obrnjena proč od Ajdovca, je pribežal belogardist puškomitraljezcu Jožetu Lepinu-Risu za hrbet. Ko je spoznal, v kakšni pasti je, se je obrnil in zdivjal stran. Ris je streljal po njem, a ne ve, če ga je zadel. Še bolj nenavaden primer je bil pri zasedi 1. čete. Vanjo je pridirjal belogardist, odmaknil Martinovo brzostrelko* in tekel dalje, čeprav so po njem streljali vsi križem. Takoj zatem so za varovanje zasede proti Ajdovcu poslali partizana Antona Drečnika, ki si je naredil dober zaklon. Kmalu je iz Ajdovca prišel nov belogardist. Drečnik ga je ustavil, a je bežal dalje in zašel v zasedo, kjer so ga ujeli. Potem je bil Drečnik previdnejši. Naslednjega belogardista je spustil na tri metre in ga ustrelil. Pritekla sta še dva, od teh je eden obležal mrtev, enega hudo ranjenega, ki je obupno vpil in klical mater, pa so potem spravili do Dvora.

Razpoznavanje so motili zelo nerodni znaki, ki so se glasili: Jure — juriš. Zaradi teh znakov je Jože Lepin-Ris užgal po patrulji 3. čete, v kateri sta bila poleg drugih Milan Remih in Lojze Terčič. Le s težavo so se sporazumeli, da so na obeh straneh partizani.

Kakšne pomoči z žužemberške strani ni bilo, iz drugih smeri pa še manj. Italijani so pozabili na svoje zveste hlapce in jih prepustili partizanskemu maščevanju, sami pa so tičali na varnem.

Ujetnike na Ajdovcu so prevzele in zastražile udarne skupine iz 1. bataljona Tomšičeve brigade pod poveljstvom Franca Bobnarja-Gedža. Sedem ujetnikov, ki so se vdali na prvi klic, so oprostili in izpustili, 18 drugih, ki so se zagrizeno bojevali do zadnjega, pa je bilo obsojenih na smrt in pokončanih.²⁹

Največja zasluga za novo veliko partizansko zmago in za uničenje belogardistične postojanke na Ajdovcu pripada Gubčevi brigadi, ki je

* Anton Gregorič-Jakec odločno trdi, da je bil njegov sovaščan in soborec Jože Škufca-Martin oborožen z italijansko brzostrelko, ki jo je zaplenil 28. novembra 1942 v neki zidnici pri Birčni vasi, ko je z manjšo patruljo presenetil, razorožil in zajel tri že precej vinjene italijanske vojake (Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974). V to navedbo močno dvomita (po že omenjenih pripombah) Viktor Cvelbar-Stane in Mihael Butara-Aleks.

takrat premogla sposobnejše vojaško vodstvo in številčno precej močnejše bataljone kot Tomšičeva brigada. Iz opisov napada in bojnega delovanja v zasedah pa je očitno, da so partizani 1. in 3. bataljona Tomšičeve brigade glede na svojo številčno moč enakovredno sodelovali ne samo v zasedah, marveč tudi v napadu. Zato si tomšičevci upravičeno lastijo, da je bilo uničenje belogardistične postojanke na Ajdovcu tudi njihova zmaga...

Po vrnitvi iz zased sta se nastanila na Ajdovcu tudi 1. in 3. bataljon. Plena sta bila deležna v enaki meri kot Gubčeva brigada. To posebej velja za oblačila in obutev, ki jih je še vedno primanjkovalo. Na Ajdovcu sta bataljona tudi prespala noč, zarana 13. decembra pa sta se premaknila do Podlipe, od tam pa po počitku in obedu v vas Dobravo pri Dobrniču. Pohod je trajal devet ur.

Italijani 12. decembra niso šli na pomoč, toda njihovo poveljstvo se je zbal, da bosta partizanski udarni brigadi takoj napadli postojanko v Žužemberku ali Selih-Šumberku. Zaradi tega so za 13. december 1942 pripravili vdor večjih enot proti Žužemberku. Glavna kolona, ki je štela 500 Italijanov in 150 belogardistov, je šla iz Trebnjega in prodirala po cesti čez Dobrnič proti Žužemberku, vendar je pri Dobravi trčila na položaje 2. bataljona Gubčeve ter na 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade. Ti so jo ustavili in po srditih bojih zavrnil. Toda Italijani so partizanske položaje obšli in čez Lisec do mraka dosegli Žužemberk.

V vasi Dobrava so se tomšičevci zadrževali še 14., 15. in 16. decembra 1942. Štab je bil pri Janezu Zupančiču, po domače pri Bačevu. Italijani so bili o tem dobro obveščeni, pa so 14. decembra Dobravo obstreljevali s topovi kar dvakrat. Prvo kanonado je 3. bataljon Tomšičeve brigade doživel med štirinajsto in petnajsto uro, drugo pa ob trindvajsetih. Žrtev med borci ni bilo, v Dobravi pa je pogorel en hlev. Tačas so odstavili Karla Šumana, političnega komisarja 1. čete 1. bataljona. Njegovo mesto je prevzel Rado Čenčič-Mitja.

Iz teh dni velja omeniti še dva dogodka, ki sta močno vplivala na zgodovino Tomšičeve brigade.

Prvi je povezan s komandantom 3. bataljona Janezom Majnikom-Džemsom, ki je zapustil bataljon in z Matijom Cvetanom odšel obiskat prijatelje na Trško goro, tam pa je ostal na nenapovedanem dopustu. Sam trdi, da se mu je rana na trebuhu, ki jo je dobil 18. septembra v Kompoljah, znova odprla. Štabna celica in bataljonski biro KPS sta proti njemu strogo ukrepala in predlagala odstavitev. S tem se je 23. decembra odprlo vprašanje novega komandanta. Ta položaj je za nekaj časa prevzel Ivan Lokovšek-Jan, ki je bil prišel iz Cankarjeve brigade skupaj z Dakijem in sprva še ni imel določenega položaja.

Drugi dogodek zadeva brigadni arhiv za obdobje od 23. avgusta do 10. decembra 1942. Spravili so ga v pomite in presušene kante za mast, ga zalili s smolo in zakopali med skalovje blizu Abčevega vrta skupaj s težkim mitraljezom. Arhiv je tam zakopan še dandanes, ker ga ni bilo mogoče najti.*

Tačas so belogardisti in Italijani pritiskali tudi od Straže prek Soteske. Te sovražnike je 14. decembra 1942 z grebena Boršt (kota 531) napadel 1. bataljon Tomšičeve brigade in jih po srditem boju pognal skozi Srednji in Mali Lipovec. Padel je en italijanski vojak, ranjena pa sta bila dva belogardista. Tomšičeva ni imela izgub.

Dne 17. decembra sta bataljona vnovič prišla na Brezovo reber. Poslovila sta se 18. decembra 1942 popoldne. Šla sta mimo obeh Globodolov, ponoči pri Ponikvah — nad svetoanskim predorom — prešla železniško progo Trebnje-Novoto mesto ter pohod nadaljevala prek Rodin proti Mirenski dolini. Trajal je do jutra 19. decembra 1942.³⁰

Razmestitev, spopadi in preureditev 2. bataljona

Po italijanskih sunkih na območje Molnika, Lipoglava in Razorov je 2. bataljon Tomšičeve brigade svojo razvrstitev nekoliko preuredil. Štab z 2. četo se je 27. novembra 1942 preselil na Pugled. Na Velikih dilah pod Izerjem je začel delati zemljanke, znotraj obdane z lesom in do vrha zasute z zemljo. Nekateri so opremili celo z gašperčki. Kuhinja je bila pri studencu na Velikih dilah pod Izerjem. V njej je imel glavno besedo kuhar Tine Klemenčič-Zdravko. Dokler zemljanke niso bile dodelane, so hodili prenočevat na Vovkovo kajžo, ki spada pod Mali Lipoglav. Nebošmejeva četa 3. bataljona ZDO je prebivala nekoliko niže, v nekdanjem taborišču 1. štajerskega bataljona v Beruževem hribu.

Prav take zemljanke si je naredila 3. četa na Molniku, ki je nadzorovala dostope od Škofljice, Orlega, Bizovika in Sv. Urha.

Čisto na drugi strani, v Kamnju nad Selom pri Pancah, je skupaj z Matičkovo četo ZDO taborila 1. četa. Šotore in zemljanke je imela v Pernatovem gozdu, kakih 300 metrov od kote 600 proti severozahodu. Kuhinja je stala na križišču poti. Glavna straža ali opazovalnica je bila nad Ipavcem. Od tod so nadzorovali dohode po cesti od Sv. Lenarta, Javora in Lipoglava. Druga straža je bila pri Jazbini nad vasico Selo,

* Leta 1976 so skrite kante našli gozdni delavci, vendar so se zbali, da je skrivališče zaminirano. Vest o tej najdbi je prišla do pravih ljudi šele čez dobro poldrugo leto, medtem pa so na tistem kraju do golega posekali velik del gozda, zato kant z arhivom tudi gozdni delavci več niso mogli najti (zapisnik o ogledu z dne 8. aprila 1978).

tretja pa v smeri Loma. Z minami je bilo zavarovano jugovzhodno pobožje kote 600 v Srednjem delu.³¹

Zavarovanju nastanišč so čete 2. bataljona Tomšičeve brigade posvečale veliko pozornost, dobro zastavljeni sta bili tudi opazovalna in obveščevalna služba. Zategadelj sta vojaški in politični pouk potekala nemoteno, vrh tega so enote lahko hitro posredovale.

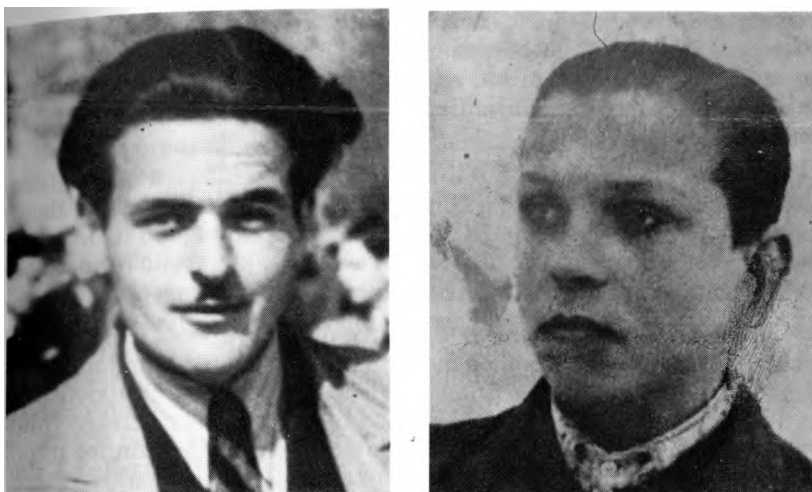
Prvič sta 1. in 2. četa posegli v boj 28. novembra. Tega dne je na Javor po skritih poteh prišlo 30 belogardistov s petimi puškomitraljezi. Partizani so tako navalili nanje, da so se izdajalci z enim ranjenecem morali umakniti na nemško stran. Od tam so se vrnili skozi Zalog v Dobrunje in Bizovik vsi poklapani.

Med belogardisti so se širile panične vesti, da ima Tomšičeva brigada na Pugledu betonirane utrdbe. Dva vagona cementa zanje da je dobila po železnici s postaje Višnja gora. Da partizanska moč zares narašča, so se Italijani in njihovi hlapci lahko prepričali 29. novembra, ko jih je pri Vevčah sredi popoldneva napadla Matijeva patrolja. Ubila je tri italijanske vojake, vendar je tudi sama imela eno žrtev. Hudo ranjen je bil spremljevalec Ivan, ki je za ranami umrl še istega dne.

Belogardistom so delale sive lase kazenske zasežbe, ki so si vrstile noč za nočjo. Domove belogardistov v Bizoviku so obiskali partizani zvečer 29. novembra, v Perovem so se zglasili ponoči 30. novembra in 1. decembra. Nazadnje so 12. decembra 1942 odšli na domove izdajalcev celo v Paradišče pri Šmarju-Sapu, od koder so odpeljali več krav in bika, ki pa je med potjo ušel, in na Velike Vrhe, daleč tja na drugo stran železniške proge. Večina zasežb v okolici Pugleda in Molnika ni bila uspešna, to pa zato, ker niso bile usklajene s štabom 3. bataljona ZDO, ki je tomšičevce večkrat prehitel. Seveda je za belogardistov zato ni bila nič manjša.

Da bi se maščevali, so poliški belogardisti postavili zasedo na Panceh. Na piko so vzeli krožno patroljo, ki je iz taborišča v Kamnju hodila po robu Debelega hriba v vas Dole in potem čez Pance nazaj proti Selu. Pot te patrolje so skrbno preučili in kraj za zasedo domiselno izbrali. V noči na 4. december so se prihulili k Halebovim na Pance. Ob pol petih je šla skozi Pance bojna patrolja proti Polici in progi Ljubljana-Trebnje-Nov mesto. Pri Halebu je gorela luč. Partizani so mislili, da mati, katere mož je bil v internaciji, previja otroke. Belogardisti te patrolje niso hoteli napasti, ker se jim je zdela premočna. Čakali so na manjšo, v kateri je bilo samo pet partizanov z enim puškomitraljezom.

Ob šestih je napočil njihov čas. Partizanska patrolja je prek Dol prišla na Pance z južne strani. Spustili so jo mimo, potem pa so od Haleba skozi okno udarili s francoskim šošem partizanom v hrbet.

Pod izdajalskimi streli na Panceh so 4. decembra 1942 umrli trije partizanski borci: puškomitraljezec Milan Rupnik-Andrejček, Klemenov z Malega Vrha (njegovo fotografijo so odnesli brezvestni krošnjarji), Rado Binder-Stojan iz Ljubljane (desno) in France Trtnik-Vitez iz Zadvora (levo — v Tomšičevi sta bila še dva brata)

Rafali so kosili vzdolž kašče in hiše pri Gatincu, Pance 5, na vsega osem metrov. Smrtno so bili zadeti: puškomitraljezec Milan Rupnik-Andrejček, Klemenov z Malega Vrha pri Šmarju, Rado Binder-Stojan iz Ljubljane in France Trtnik-Vitez iz Zadvora, Jože Čakš-Pepi in še eden pa sta se rešila. Belogardisti so zaplenili puškomitraljez in dve puški.

Partizani so šli še isti večer na Polico, da v sršenjem gnezdju obračunajo z zahrbtnimi zločinci. Kaj so dosegli, ni znano, toda gospodarji belogardistov so bili v velikih skrbih. Italijani so z olajšanjem poročali, da je njihova baterija z Grosupljega odbila napadalce.

Nov zastraševalni napad na Polico so borci 2. bataljona Tomšičeve izvedli 11. decembra 1942 ob enaindvajsetih. Tudi tokrat ni bilo nobene uspeha, če izvzamemo strah, ki so ga Italijani imeli zmeraj polne hlače.³²

O hudi partizanski predrznosti priča zlasti spopad pri Podlipoglavu, 8. decembra 1942.

Bojevit komandir Polde Skalja-Miki, puškomitraljezec Ivan Zrnec-Milče, Stane Novak-Fužinc in Vinko Toni-Cene so šli s Pugleda mimo Sostrega v Zavoglje h kmetom po volnene odeje nekdanje jugoslovanske vojske. Bera je bila precejšnja. Nazaj grede so obloženi za-

vili v gostilno Miha Jerihe sredi Zadvora, kjer so dobili vsak kozarec vermuta. Prav tedaj pa je začelo brneti, in zagledali so tovornjak, ki je zavil proti Sadinji vasi in Podlipoglavu. Štirje partizani so pohiteli v hrib in ob njem za Italijani po levi strani ceste, da bi sovražnike prestregli.

Italijanski vojaki so se bili medtem že razlezli po Podlipoglavu, začeli klati svinje in ropati. Komadir Miki je ukazal počakati, da se bodo zbrali pri tovornjaku. In res! Ko so bili spet vsi lepo na kupu, je Ivan Zrnec-Milče užgal z zbrojevko. Tovornjak je navzlic rafalom odpeljal, vendar je nekaj fašistov obležalo, drugi so se razbežali. . .

Na Mikijevo povelje so štirje partizani takoj jurišali, z druge strani sta jim prihitela na pomoč dva voda in z njima še bataljonski komandant Martin Kos-Martinov. Z združenimi močmi so ulovili dva Italijana, še več pa jih je obležalo, med njimi belogardist Drago Haložan. Tega je puškomitraljezec Milče ustrelil najprej v zadnjico in potem še v glavo. Vinko Toni-Cene je slekel padlega 'capo centra', zaplenil karabinko z bajonetom, več bomb in končno, v nahrbtniku ukradenega kunca. Bomb so zaplenili še več, Polde Skalja-Miki pa tudi samokres na boben. Italijani so se za ta poraz brž maščevali: že 9. decembra so pridrli v Podlipoglav in zažgali spet nekaj hiš.

Boj je opazoval celo načelnik Vrhovnega štaba NOV in POJ Arso Jovanovič, toda imel je to smolo, da si je Martin Kos-Martinov izposodil njegovo brzostrelko. Iz nje je na Italijane izstrelil vse naboje do zadnjega. Tako je nehote zadostil pravici, zakaj brzostrelko je bil v Malih Druščah zaplenil Rado Čenčič-Mitja in se bojeval z njo štiri mesece, dokler je ni za Arsa zahteval Pero Popivoda. Vendar velja tudi povedati, da je prihod Arsa Jovanoviča, Pera Popivode in Radomira Božoviča-Raca na partizane, ki so prezebali v gozdovih, naredil močan vtis. Dobro so si zapomnili besede Pera Popivode, ki je navdušeno pozdravljen dejal: »Nečemo dovoliti, da nas hajkaju Talijani, hajkaju se vukovi. Boričemo se i otimati jim oružje. . .«³³

Arso Jovanovič ni odkril nič novega, ko je ugotovil, da so slovenske brigade številčno prešibke. Pred njim sta to spoznala že Edvard Kardelj-Krištof 7. oktobra in Josip Broz-Tito 16. novembra 1942. Prav gotovo se je Arso ravnal po napotkih, ki mu jih je pred odhodom v Slovenijo načrtoval vrhovni komandant, in resnično, ukrepal je, kakor da so njegova pooblastila nepreklicna. Ne da bi s pristojnimi veliko razpravljali, je odločil: brigade okrepiti na škodo odredov. V tem smislu je izvenel sestanek, ki so se ga na Pugledu 10. decembra 1942 udeležili: Ivan Kaučič-Nande, Dušan Majcen-Nedeljko, Niko Šilih-Boris Nikič, Pero Popivoda in Radomir Božovič-Raco. V skladu z dobljenim ukazom so se dogovorili, da se 3. bataljon ZDO razpusti, njegovo mo-

štvo pa vključi v sestavo 2. bataljona Tomšičeve brigade.* S tem je bila za vselej razrešena pravda Ludvika Smrekarja za puškomitraljeze, ki jih je za svoje čete priboril od 2. in 3. bataljona Tomšičeve brigade. Vrnili so jih spet tja, kjer so bili poprej.³⁴

Načrt za preureditev je bil pripravljen 12. decembra, naslednje dopoldne sta se sešla štaba 3. bataljona ZDO in 2. bataljona Tomšičeve brigade, čete pa so bile preurejene popoldne 13. in dopoldne 14. decembra 1942. Prenovljeni 2. bataljon se je povečal na 170 partizanov, od tega je bilo 47 članov KPS, 11 kandidatov in 51 članov ZKM.

V poveljniški sestavi so nastale le manjše spremembe. Nov je bil namestnik bataljonskega komandanta. Ta položaj je dobil Radomir Božovič-Raco. Po četnih poveljstvih je bila večja sprememba le v 1. četi, kjer je bil za novega komandirja imenovan Polde Skalja-Miki, namesto starejšega človeka, ki so ga klicali Poštar. Za političnega komisarja je bil iz 2. v 1. četo prestavljen Nande Sedej, na njegovo mesto v 2. četo pa je bil imenovan Miran Šubic-Janez. V 3. četi se je spremenilo le to, da je komandir Janez Hočevan, ki je bil precej bolehen, za namestnika dobil hrabrega Ivana Kamnikarja-Matička. Za političnega komisarja je v tej četi še naprej ostal Bogomir Hribar-Silvo. Ob tej priložnosti je bila ustanovljena tudi 4. četa, ki so jo večinoma sestavljali starejši, za boj manj sposobni partizani. Za političnega komisarja 4. čete je bil imenovan predvojni komunist Jože Gašperšič-Matija. Od bolničark so prve tri imele sanitetni tečaj, razvrščene pa so bile takole: Marija Majeršič-Dunja v 1. četi, Sandra v 2. četi, Danila Kumar-Andreja v 3. četi in Neda Zirkelbach-Nataša v 4. četi.

Velike spremembe na bolje so nastale pri zdravstvenem varstvu. Dr. Marjan Južnič-Niko Kraševanec je že po prihodu v 2. bataljon Tomšičeve brigade na Pugled začel oskrbovati tudi nekatere bolniške postojanke 3. bataljona ZDO, po 14. decembru 1942 pa so popolnoma prešle v njegovo pristojnost.

Na severnem pobočju Molnika so bili trije bunkerji za ranjence. V največjem je bilo prostora za 12, v srednjem za šest in v najmanj-

* Tretji bataljon ZDO je štel tri čete, imel pa je 93 borcev, dva puškomitraljeza, 81 pušk in devet pištol. Njegova poveljniška sestava na dan 22. novembra 1942 je bila takale: komandant Ludvik Smrekar-Ludvik Zupanc, politični komisar Tone Šušteršič-Tine Železnik, namestnik političnega komisarja Peter Mendaš-Iztok, operativni oficir Egidij Sever-Štefan, intendant Karel Poljanšek-Marko in obveščevalec Rudi Puhar-Stjenka Razin. Četam so načelovali tovariši: Karel Štrumbelj-Miloš je bil komandir, Rastko Bradaškja pa politični komisar v prvi, Tone Vrbinc-Nebošme komandir in Tone Sešek-Ante politični komisar v drugi ter Ivan Kamnikar-Matiček komandir in Lovro Omahen-Orlov politični komisar v 3. četi (po obveščevalnem poročilu, arh. št. 5646, v zgodovinskem arhivu CK ZKS in pojasnilih Velimira Kraševca-Igorja).

šem za štiri ranjence. Bili so ločeni in je bilo mogoče zamaskirati vsakega posebej. Na Kladniku je bil bolniški nastrešek. Za ranjence sta skrbela Adolf Boben in Feliks Vidergar-Brko, oba predvojna komunisti, ki sta si našla pomočnike: Toneta Marolta-Tržana, Matevža Lenčeta-Kebra in Franca Lampiča-Aubiča iz Podmolnika. Največjo oporo je dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac imel pri Tržanovih, v hiši, ki je bila najbližja gozdu. Marija in Terezija Marolt sta za ranjence kuhali v velikem žehatarskem loncu, zdravnik dr. Niko pa je imel v hiši shranjene še razne zdravniške potrebščine, predvsem obvezila ter dve kjantarici alkohola. Zdravnik dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac je zasnoval imenitno službo za preskrbo sanitetnih potrebščin; z njimi je bil dobro založen, kar velja tudi za četne bolničarke.

Dr. Marjan Južnič-Niko Kraševac se je veliko zadrževal v vasi Podmolnik. Vaščani, ki so podpirali partizane kakor en mož, čeprav so to skrivali drug pred drugim, se dr. Nika spominjajo kot sposobnega in požrtvovalnega zdravnika, ki je zdravil tudi otroke in vaščane, med drugim jih je rešil garij. Toda belogardisti so nekaj izvohali. Pri Tržanovih so zapored naredili dve hišni preiskavi, našli so alkohol in nekaj drugih zdravniških potrebščin, vendar partizanskega zdravnika niso dobili. Bil je pravočasno obveščen in se je srečno izmuznil belogardistični zasedi na Velikem in Malem Marenčku. Tako je lahko še naprej opravljal človekoljubno poslanstvo.³⁵

Partizani 2. bataljona Tomšičeve brigade so še tudi po preureditvi hodili na minska polja k nemški razmejnitveni črti in tamkaj nabirali bombe 'sifonarice'. Okoli 17. decembra je šla ponje v bližino vasi Javor skupina borcev, v kateri sta bila tudi puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček in borec Vinko Smolič-Džim. Bomb so nabrali polne nahrbtnike. Ko so se vračali, je Džim nenadoma v nahrbtniku zaslišal sumljivo sikanje. Kriknil je in bliskovito odvrnil nahrbtnik. Obenem so se vsi vrgli po tleh. Tresnilo je, toda sreča v nesreči je bila, da se je razpočila samo ena bomba. Razstrgala je nahrbtnik, druge bombe pa je le razmetala, ni pa sprožila nobene več. Džimove tovariše je spreletavala groza, ker so čakali, da bodo začele treskati tudi druge. Bali pa so se zaman. Z velikim olajšanjem so pobrali razmetane bombe in se napotili proti taborišču.

Drugo skupino partizanov je proti Javoru odpeljal Cveto Sedevčič-Marko. Šli so čez razmejnitveno črto, potem pa postavili zasedo na cesti ob Besnici. Čakali so na nemški vojaški tovornjak. Ob napadu nanj so pokosili enega oficirja in več vojakov. Ta napad je Cvetu Sedevčiču-Marku največ pripomogel, da je bil imenovan za politdelegata.³⁶

Ob vsem tem je treba zapisati, da to niso bile edine akcije 2. bataljona Tomšičeve brigade v decembru 1942. Bile so tudi take, ki so Ita-

lijane in izdajalsko belo gardo šavsne v osrednji živec. Potek teh domiselnih akcij, njihov pomen in odmev zahtevata posebno poglavje. ..

Operativne cone in ustanovitev 4. bataljona

Na jesen 1942 sta se v slovenski partizanski vojski čutili predvsem dve pomanjkljivosti: pomanjkanje sposobnih višjih štabov in sploh vojaških poveljnikov, ki bi zmogli bojovite borce popeljati v uspešne boje večjih razsežnosti, in premajhna številčna moč prvih slovenskih partizanskih brigad, da bi lahko močneje udarile po sovražniku. Josip Broz-Tito, vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije, je pravočasno spoznal ti pomanjkljivosti in, ne da bi kaj omahoval, ukrenil vse potrebno, da bi se stanje izboljšalo.

Josip Broz-Tito o slovenskem poveljniškem kadru ni imel najboljšega mnenja. Zato je v Slovenijo napotil načelnika Vrhovnega štaba NOV in POJ Arsa Jovanoviča, ki je veljal za vojaškega izvedenca, ter še dvanajst sposobnih partizanskih oficirjev, ki so imeli velike izkušnje iz bojev proletarskih udarnih brigad v Sandžaku, Črni gori, vzhodni in osrednji Bosni.* Tito je menil, da bodo ti vojaški kadri lahko največ pomagali slovenskemu partizanstvu. Tako je mislil tudi Jože Bradeško-Boštjan, ki je imel možnost te tovariše opazovati celih osem dni.³⁷

Iz te kadrovske pomoči sta v Tomšičevo brigado prišla Pero Popivoda, ki je prevzel položaj načelnika brigadnega štaba, in pa Radomir Božović-Raco, ki je postal namestnik komandanta 2. bataljona.

Pomoč v vojaških kadrih za slovenske udarne brigade je bila eno. Toda Tito je spoznal, da bi veljalo poveljevanje urediti tudi od brigade navzgor. Načelnika Arsa Jovanoviča je pooblastil, da na Slovenskem oblikuje sposoben glavni štab. Kajpak, Arso bi moral poveljeva-

* Ti oficirji so bili: Milovan Šaranović, Predrag Jevtić-Dragan, Zdravko Jovanović, Rajko Tanasković, Mile Kilibarda, Pero Popivoda, Danilo Šorović, Aleksandar Marjanović-Leko, Radomir Božović-Raco, Mile Čubrić, Petar S. Brajović in Svetolik Jovanović-Mito (spremljevalec Milovana Šaranoviča). Toda Tito je napotil v Slovenijo tudi dva politična delavca slovenske narodnosti — Branka Babiča in Dušana Boleta. Skupaj z Arsom Jovanovićem in njegovim spremljevalcem Boškom Dedeičem jih je bilo sedemnajst. Jože Bradeško-Boštjan je s temi tovariši odšel na pot 18. novembra 1942 iz Bosanskega Petrovca, do 26. novembra pa so prispeli v Žumberk, kjer sta se tedaj mudila člana glavnega poveljstva dr. Jože Brilej-Bolko Brezar in Jaka Avšič-Branko Hrast (Petar S. Brajović: Predrag Dragan Jevtić, Gornji Milanovac 1980, str. 150, 154, 156, 165 in 195, in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 109 na str. 316 in 317).

nje preurejati v soglasju s slovenskim političnim vodstvom, vendar je menil, da s temi zadevami ne gre odlašati. Ukrepal je odločno in oblastno. Najprej je sklenil ustanoviti poveljstva operativnih con, kakršna so pred tem imeli hrvaški partizani. Koliko se je v tej zvezi posve-toval z namestništvom glavnega poveljstva in s komandantom Iva-nom Mačkom-Jernejem Posavcem, ni znano, resnica pa je, da je Ma-ček o operativnih conah razmišljal že 28. novembra 1942, ko ni še nič vedel o Arsovem prihodu.

Komandant Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske Ivan Maček-Jernej Posavec se je z Arsom Jovanovičem in njegovimi oficirji prvič resneje pogovarjal 5. decembra 1942, ko jih je povabil na večerjo k Bulcu v Mirno. Če je takrat tekla beseda tudi o operativnih conah, iz Mačkovih spominov ni razvidno, vendar je dokazano, da je bil štab 1. ali Dolenjske operativne cone ustanovljen šele 7. decembra 1942, se pravi: dva dni po tej večerji, ne pa pred njo. Težko je verjeti, da Maček ob tisti priložnosti ne bi niti z besedico omenil predloga o ureditvi poveljevanja po hrvaškem vzorcu, o katerem je pred sedmi-mi dnevi pisal Borisu Kidriču-Petru, vsako besedo v tem smislu pa je Arso Jovanovič razumel kot namig, da so v Sloveniji čakali samo še na njegovo odločitev.

V takih okoliščinah je Arso 7. decembra ustanovil štab 1. ali Do-lenjske operativne cone; za komandanta je imenoval Milovana Šara-noviča, za političnega komisarja pa dr. Jožeta Brileja-Bolka. Na Mo-kracu je 11. decembra 1942 ustanovil še štab 2. ali Notranjske operati-vne cone; Arso Jovanovič je vanj za štabnega načelnika imenoval Zdravka Jovanoviča.

Uvedbo operativnih con je Glavno poveljstvo slovenske partizan-ske vojske potrdilo 26. decembra 1942, ko je poleg naštetih ustanovilo še 3. ali Alpsko operativno cono in 4. ali Štajersko operativno cono, vanje razvrstilo obstoječe partizanske enote, obenem, z vzporednim ukazom, pa tudi imenovalo štabe con, brigad in odredov. Tomšičeva brigada je pripadla (skupaj s Šercerjevo brigado in z Notranjskim odredom) v sestavo 2. ali Notranjske operativne cone, ki so ji povelje-vali: komadant Ivan Kaučič-Nande Kovač, politični komisar France Popit-Jokl Petrov in načelnik štaba Zdravko Jovanovič. V resnici pa je bila Tomšičeva brigada vseskozi podrejena štabu 1. ali Dolenjske operativne cone, ki so ga od 26. decembra 1942 dalje sestavljali: ko-mandant Milovan Šaranovič, politični komisar Viktor Avbelj-Rudi in namestnik komandanta Lado Ambrožič-Jure Novljan.³⁸

Pri taktičnem vodenju brigad se je uveljavil samo štab 1. ali Do-lenjske operativne cone, ki je imel na voljo tri slovenske brigade in dva manjša odreda, občasno pa je dobil na pomoč še dve hrvaški. Vo-jaške operacije, ki jih je zasnoval in vodil, so postale velika šola za

vzgojo slovenskih vojaških starešin in dragocena šola vojskovanja sploh.* Pod vodstvom tega štaba je Tomšičeva brigada dosegla najvišjo stopnjo svoje udarnosti.

Ne glede na to, kako je to storil, je Arso Jovanovič z uvedbo operativnih con nesporno pripomogel k izboljšanju poveljevanja na slovenskem ozemlju. To pa ni edino, kar mu gre šteti v dobro. Koristen ukrep je bila odločitev o številčni okrepitvi brigad, pa čeprav na račun odredov. Vse do Arsovega prihoda je Edvard Kardelj-Krištof gojil namero, da bi odrede okrepili, očitno tako, da bi tri brigade razpustili, eno samo pa povečali na 800 borcev. Arso je ukrenil drugače. V tej zvezi velja vsekakor pritegniti mnenju Karla Šumana, ki je v svojem historiatu borbe zapisal, da je »prihod teh vojaških voditeljev pomenil veliki prelom« v boju slovenskih partizanov.

Arsu Jovanoviču ni mogoče naprtiti, da je počel čisto vse na svojo pest. Dokazano je, da je ravnal predvsem po navodilih, ki mu jih je bil začrtal Josip Broz-Tito. O tem je mogoče soditi po Titovem pismu z dne 16. novembra 1942, ki ga je Arso prinesel s seboj.

»Ne strinjam se, da ustanavljate številčno tako šibke brigade,« je zapisal Tito, »ampak bi veljalo ustvariti iz teh treh ali štirih brigad, kolikor jih imate do zdaj, dve brigadi s po najmanj 800 do 1000 borcev. 300, 400 in 500 mož ni brigada, ampak bataljon. Zatorej ni nobenega smisla, da hitite in da imate čimveč brigad, pa da niti ena izmed njih ne bo sposobna za kake večje samostojne operacije. Poleg tega vam že tako in tako primanjkuje vojaškega kadra, kar bi spet vplivalo na kakovost in uspešnost operacij. To vprašanje rešite skupno z načelnikom V. Š.! Jaz tu ne bom zahajal v vse detajle teh vojaško-organizacijskih vprašanj, niti ne v vprašanja morebitnih vaših vojaških operacij in načrtov, ker bo to mogoče najbolje rešiti na kraju samem z načelnikom tega štaba. . .«

Nasledek Arsovih korenitih posegov v odrede med potjo v Polhograjske Dolomite in povzetega Titovega pisma je bil ta, da so se v glavnem poveljstvu zedinili: dotedanje štiri brigade takoj povečati na število 500 in še čez, odrede pa zmanjšati na nekaj četic, ki bi opravljale posebne terenske dolžnosti. Na spomlad bi brigade še povečali na 600 do 700 mož ali morda še več.³⁹

Zadrega, komu dati prednost, odredom ali brigadam, je navzlic jasno oblikovanim sklepom životarila naprej, vse tja do konca marca 1943, ko so sijajne zmage štirih slovenskih brigad v Suhi krajini in

* Uveljavil se je tudi štab 4. ali Štajerske operativne cone, ki se je kot pokrajinsko poveljstvo obdržal do 16. maja 1945 in ob koncu vojne imel odločilno vlogo pri zajetju generalpolkovnika Aleksandra Löhra, njegove, že močno zdesetkane armadne skupine ter jugoslovanskih kvislingov vseh barv (Franci Strle: Veliki finale na Koroškem, druga, dopolnjena izdaja, Ljubljana 1977).

Jelenovem žlebu razpršile še zadnje dvome o svoji prikladnosti. Najboljša priča o teh zadregah je usoda na novo ustanovljenega 4. bataljona Tomšičeve brigade.

Kot je delno znano iz prejšnjega poglavja, je Arso Jovanovič na poti iz Mirenske doline čez Pugled in Mokre odločil, naj se Tomšičeva brigada okrepi s 3. bataljonom ZDO in z 2. bataljonom Notranjskega odreda, Šercerjeva pa s 1. in 3. bataljonom Notranjskega odreda. Brigadi naj bi se po tej poti povečali na štiri bataljone. Za ustanovitev 4. bataljona Tomšičeve brigade je bil določen dotedanji 2. bataljon Notranjskega odreda.

Drugi bataljon Notranjskega odreda je imel štiri čete: 2. in 3. sta taborili v gozdovih pod Snežnikom, 1. in 4. pa pod Ostrim vrhom na Travnici gori ali v njeni okolici. Koliko borcev je štel ta bataljon, ni natančnih podatkov.* Vemo pa, da je bilo 2. decembra 1942 v njem 26 članov KPS, 13 kandidatov in najmanj 35 članov ZKM, in to: v 1. četi šest članov KPS, trije kandidati in šest članov ZKM, od tega ena tovarišica; v 4. četi, ki je nastala konec novembra z delitvijo prejšnje 1. (Ribniške) čete, pet članov KPS, od tega ena tovarišica, dva kandidata in šest članov ZKM, od tega dve tovarišici; v 2. in 3. četi skupaj je bilo 12 članov KPS, dva kandidata in 13 članov ZKM, od tega šest v 2. in sedem v 3. četi; ostanek trije člani in pet kandidatov odpade na bataljonski štab. Bataljonu in četam so poveljevali:

Komandant 2. bataljona Notranjskega odreda je bil Lado Mavsar-Ronko. Politična komisarja sta bila predvojna komunista najprej **Jože** Kopitar-Gregor, nato Franc Sterle-Nino, njegov namestnik pa **Jože** Kopitar-Gregor. V prejšnji Ronkovi četi, ki so ji rekli tudi Ribniška — imela je številko 1 in je taborila na Travnici gori — je bil komandir od 6. oktobra do konca novembra 1942 Alojz Alič-Lesnika, za njim do januarja 1943 pa Viktor Kraševac, njen politični komisar do 3. novembra 1942 je bil predvojni komunist Vinko Knol-Aleš, nato Milan Paternost-Vojte. Druga in tretja četa sta taborili pri izviri Otrobovcu Pod Snežnikom. Drugi četi je do konca novembra 1942 poveljeval

* Glede 2. in 3. čete 2. bataljona Notranjskega odreda je France Popit zapisal, da je pod Snežnikom po odhodu Loškega odreda čez nekdanjo rapalsko Olejo ostalo »70 prebranih ljudi s komaj enim puškomitraljezom«. Iz tega lahko utemeljeno sklepamo, da sta omenjeni četi skupaj šteli vsaj 70 ljudi. Glede 1. čete 2. bataljona NO, ki se je ob koncu novembra razdelila na dve četi (na »ovo 1. in 4. četo), pa je njen politični komisar Milan Paternost-Vojte izjavil, daje v začetku novembra 1942 štela 63 ljudi, pozneje pa je vanjo prišlo še nekaj razhajkancev in so jo zaradi tega razdelili na dve četi. Pomeni, da je 2. bataljon Notranjskega odreda štel najmanj 140 partizanov (Dokumenti ljudske revolucije 4, Ljubljana 1968, št. 94 na str. 72 in št. 206 na str. 273, in Milan Paternost-Vojte po beležki z dne 12. avgusta 1985).

ostrostrelec Viktor Kraševac (kdo ga je nasledil, ni znano), njen politični komisar pa je bil Jože Janež-Belizar. Komandir 3. čete je bil Rafael Martinčič, njen politični komisar pa Stanko Petelin-Vojko. Konec novembra 1942 je na Travni gori z delitvijo prejšnje prve nastala še četrta četa. Komandir 4. čete je bil Alojz Alič-Lesnika, politični komisar pa Janez Mohar-Harašo. Tedaj je komandir 1. čete postal ostrostrelec Viktor Kraševac.

Ukaz za pohod proti Mokrcu je najprej dosegel 1. in 4. četo, ki sta taborili pod Ostrim vrhom na Travni gori. Pod Snežnikom so ta ukaz dobili šele 14. decembra 1942. Druga in tretja četa sta iz snežniških gozdov odšli 15. decembra. S 1. in 4. četo sta se združili na Travni gori, od tam pa sta odrinili proti Rutam, kjer se je združen bataljon priključil Šercerjevi brigadi in štabu 2. operativne cone. Slovesen zbor Ronkovega bataljona v Rutah je bil na nedeljo, 20. decembra 1942. Ob tisti priložnosti so v Rutah oklicali ustanovitev 4. bataljona Tomšičeve brigade in ga preuredili v tri čete.⁴⁰

O tem, kako močan je bil novi 4. bataljon Tomšičeve brigade, ni natančnih podatkov. Po pričevanjih je bil zelo močan. Štel je do 160 partizanov, čete so štejele po 45 do 60 mož, bile pa so tri.

Na zboru v Rutah se poveljniška sestava ni veliko spremenila. Večje spremembe so nastale po politični plati. Komandant je ostal Lado Mavsar-Ronko. Prejšnji bataljonski politični komisar Franc Sterle-Nino je bil razrešen z 22. decembrom. Kdo je opravljal to dolžnost od 22. decembra 1942 do srede januarja 1943, ko je bil na njegov položaj imenovan Janez Japelj-Lovrenc, ni znano. Že v Rutah je bil za namestnika bataljonskega komandanta imenovan Alojz Alič-Lesnika, namestnik bataljonskega političnega komisarja pa je postal Jože Janež-Belizar.⁴¹

V Rutah se je 4. bataljon Tomšičeve brigade pripravil za napad na Runarsko, ki je bil sicer pretežno naložen 1. bataljonu Šercerjeve brigade in ki se je začel pozno zvečer 23. decembra 1942. Tistikrat je Rafael Martinčič s svojo četo izpeljal slepilni napad na belogardistično postojanko pri Fari v Novi vasi. V napadu na belogardistične utrdbe je s 1. četo sodeloval tudi komandir in ostrostrelec Viktor Kraševac, ki je v zvoniku runarske cerkve z natančnim strelom utišal belega puškomitraljeza in s tem pripomogel, da so partizani izvlekli na varno tri huje ranjene borce.

Napad na belogardistično postojanko na Runarskem sicer ni bil kronan s popolnim uspehom, toda Viktorjeva četa 4. bataljona Tomšičeve in 1. bataljon Šercerjeve brigade sta izdajalce tako zdelala, da so od tod zbežali za vselej. To je bil za belo gardo hud politični udarec, predvsem pa je bilo pomembno, da so partizanske poti z Mokrc na Travno goro postale varnejše.

Kurir Ivan Šega, Jemejškov iz Retij v Loškem potoku (levo – pri partizanih je padel še brat), je bil edina smrtna žrtev v času, ko je Ronkov bataljon spadal v Tomšičevo brigado. Njegov tovariš France Levar-Ljubo iz Grahovega pri Cerknici (desno) je bil le ranjen in je vojno preživel, vendar so mu kroglo iz noge odstranili šele pred leti

Po napadu na Runarsko je 4. bataljon Tomšičeve brigade najprej odšel — skupaj s Šercerjevo brigado — na Goro. Od tam se je 26. decembra 1942 umaknil pred italijansko hajko, ki jo je vodil polkovnik Leonardo Siliato, v staro taborišče 1. čete na Travno goro, kjer ga je zametlo. V taborišču je moral ostati tri dni. Preživljal se je le z divjačino, in sicer po zaslugi komandirja Viktorja Kraševca, ki je ustrelil štiri košute in jelena. Pred novim letom se je Ronkov bataljon spet odpravil proti Mokrcu. Na poti tja se je najprej nastanil pri 3. bataljonu Šercerjeve brigade v Rutah.⁴²

Petega januarja 1943 sta nesla pošto iz Rut na Travno goro bataljonska kurirja Ivan Šega, Jernejčkov iz Retij v Loškem potoku, in France Levar-Ljubo, Rožančev iz Grahovega. Pridružila sta se patrulji, s katero je Alojz Popek-Vandek odhajal na Dolenjsko za komandanta Cankarjeve brigade. V tej patrulji so bili še: obveščevalec Šercerjeve brigade Konrad Šimnic-Črt, njegov spremljevalec Stane Kušar-Zeleni, borec Stane Pribil-Brinski in še dva partizana, tako da jih je bilo skupaj osem. Na poti od Naredov proti Lužarjem, ko so prišli k Sv. Ožbaltu, so zašli v belogardistično zasedo. Takoj sta padla Stane Kušar-Zeleni in Stane Pribil-Brinski, Konrad Šimnic-Črt je bil pre-

streljen skozi kolke in trebuh pa je na saneh proti Mokrcu umrl zaradi poškodb. Zadeta v noge sta bila tudi oba kurirja 4. bataljona Tomšičeve, a sta se umaknila, pošto pa zakopala v brinov grm. Ivan Šega je kmalu izkrvavel, France Levar-Ljubo, ki je bil ranjen v desno nogo pod kolenom, pa se je rešil in kmalu ozdravel.

S podobno nalogo je v Loško dolino odšel Andrej Mlakar, Lohnetov s Knežje njive. V globokem snegu se je zatekel na Pogačo k Podložanom, ki so poleti postali žrtev zastrupitve s strojnim oljem in so tam imeli svojo barako. Toda Andrej ni imel sreče. Barako so izvohali pudobski belogardisti in jo 20. januarja 1943 napadli. Pobili so tri partizane in dva civila, dva partizana, eden je bil Andrej Mlakar, pa so ranili. Ronkov bataljon je torej v času, ko je pripadal Tomšičevi brigadi imel le enega mrtvega in dva ranjena.⁴³

Ronkov bataljon se je do konca preuredil šele v prvih dneh januarja 1943 na Mokrcu. Komandir Viktor Kraševac je odšel nazaj v gozdove pod Snežnikom že 2. januarja, kajti bil je odpuščen iz operativne enote zaradi srčne napake. Zbolel je tudi Milan Paternost-Vojte, že 6. januarja 1943 pa se je na Mokrcu obnovil Notranjski odred z

Komandir 1. čete Vinko Simončič-Gašper (levo) je padel kot namestnik komandanta 14. divizije 8. novembra 1944 v Blagovici in je bil razglašen za narodnega heroja, komandir 2. čete Ivan Furlan-Drago (desno) pa je padel kot komandant Notranjskega odreda 19. junija 1944 na Radljeku

dvema četama. Vanj sta odšla Rafael Martinčič in Stanko Petelin-Vojko, partizane zanj, ki so večinoma izhajali iz prejšnjega 1. bataljona Notranjskega odreda, pa je pretežno prispevala Šerčerjeva brigada. Komandir 1. čete novega Notranjskega odreda je postal Matija Smuk-Mato, politični komisar pa Stanko Petelin-Vojko. Komandir Rafael Martinčič je poslej poveljeval 2. četi, v njej za političnega komisarja pa je bil Miro Vesel-Iztok. Iz prejšnjega 1. bataljona Notranjskega odreda so jih v 4. bataljonu Tomšičeve brigade nadomestili Vinko Simončič-Gašper, Ivan Furlan-Drago, Janez Zalar-Tavčar in Anton Okorn-Pavlin. Poslej je bataljon štel še 140 mož, četna poveljstva pa so bila sestavljena takole: komandir 1. čete je bil Vinko Simončič-Gašper, njen politični komisar pa Janez Zalar-Tavčar, komandir 2. čete je bil Ivan Furlan-Drago, njen politični komisar pa Mirko Gorše-Iztok, komandir 3. čete je bil Ivan Polak-Iskra, politični komisar pa Anton Okorn-Pavlin. Kmalu za temi poveljniškimi izpopolnitvami je 4. bataljon Tomšičeve brigade dobil tudi uradno imenovanega političnega komisarja — to je bil Janez Japelj-Lovrenc Kajžar⁴⁴

Zaradi že opisanih zadreg pri vodstvu v Polhograjskih Dolomitih so Ronkovi partizani prav malo časa spadali v 4. bataljon Tomšičeve brigade. Listina, ki je nastala dne 12. januarja 1943 in ki je bila naslovljena na štab Notranjske operativne cone, je v osmi točki prinesla tudi tale ukaz:

»Bataljon, ki smo ga predvideli za brigado Toneta Tomšiča, ne bo vključen v sestavo te brigade, temveč ga napotite takoj na sektor Dolomitskega odreda. Na ta način smo namreč okrepili Dolomitski odred in ustvarili v vrhniškem predelu močnejšo skupino, ki bo s svojim delovanjem razdelila sovražnikovo pažnjo na večji prostor. Razen tega je ta sektor zelo važen, in se morajo zaradi tega na njem nahajati večje sile. V pripravnem trenutku lahko ta odred operira v sestavi vaše cone. Glede na to je potrebno, da vzdržujete s tem odredom zvezo.

Dolomitskemu odredu smo izdali naredbo, naj napoti patrolo po omenjeni bataljon, ki smo ga bili prej določili za sestavo Tomšičeve brigade. Vendar pa je tudi vaša dolžnost, da napotite ta bataljon čez Verd v vasi Samotorica in Koreno. V teh vaseh bo moral bataljon piskati zvezo z Dolomitskim odredom. Računamo, da bo bataljon prišel na odrejeno mesto najkasneje do 25. januarja. Bataljon mora biti kompleten, tak, kakor smo ga predvideli za brigado Toneta Tomšiča. . .«

štab 2. ali Notranjske operativne cone je ravnal tako, kot mu je bilo ukazano. O tem je 23. januarja 1943 poročal Glavnemu poveljstvu slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov s temi

jedrnatimi besedami: »Po vašem nalogu smo dne 22. 1. 1943 poslali **4. bataljon** TJBTT v Dolomite. . .«⁴⁵

Bojna pot Ronkovega bataljona v sestavi Tomšičeve brigade je bila **nezasluženo** kratka. Od ustanovitvenega zbora v Rutah do njegovega **odhoda** v sestavo Dolomitskega odreda je minilo le 33 dni. Odhod v **Dolomite** je bil za borce nerazumljiv in so ga večinoma pojmovali kot **kazen**. Obenem je bil to edini 4. bataljon Tomšičeve brigade, ki ni nikoh prišel v stik z brigadnim štabom. . .

Napadi na vlake, Dobrunje in umik s Pugleda

Decembra 1942 ni nobena partizanska enota tako dosledno uresničevala odredbe Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske, da je treba rušiti ceste, vodovode, proge, mostove, telefone in električne vode, kot 2. bataljon Tomšičeve brigade. Te in takšne akcije pa so bile pomembne tudi zaradi tega, ker so močno poživljale bojevitost njegovih borcev.

Napadi na vlake in železniške naprave so se začeli že prve dni decembra. Na železniško progo med Lavrico in Višnjo goro so šli velikokrat, ne samo zato, da bi jo zaminirali, temveč predvsem zato, da bi uničili italijanske patrulje, ki so jo nadzorovale. Napadi na obhodne patrulje so se vrstili enkrat z večjim, drugič spet z manjšim uspehom. Največji uspeh so dosegli 1. decembra 1942, ko so ob progi pri Višnji gori napadli bunker in ga uničili ter pregnali posadko. Nekoč so v useku proge pobili patruljo petih vojakov, toda orožja niso mogli pobrati, ker je začela proti njim nabijati druga patrulja. Ker je bila tam ravnina in čistina, so se morali umakniti. Takih napadov na patrulje je bilo več. Še večkrat so ustavili progovne preglednike, jim pobirali ključke za privijanje matic in bunde. Redno so trgali telefonske zveze. Navadno so splezali na drogove in žice presekali ali pa so drogove kar spodžagovali. Nekaj teh akcij je bilo tako pomembnih, da so jih zaznamovali celo v sovražnikovih poveljstvih ali na železniški direkciji v Ljubljani.

Prvi vlak je 2. bataljon Tomšičeve brigade iztiril v noči na 1. december 1942 pri Škofljici. V barje sta zleteli dve lokomotivi in 10 vagonov. Tako so zapisali belogardisti. Druga večja akcija bi morala biti v noči na 4. december pri Lavrici. Kaže, da ni bila uspešna, ker so Italijani poročali, da so pregnali skupino komunističnih upornikov. Kmalu zatem so borci 2. bataljona skušali v šmarskem predoru razorožiti italijansko stražo, toda sovražniki so jih pričakali budni, zato se je napad izjalovil. Enako neuspešen je bil naskok bojne patrulje iz 1. čete na italijansko železniško utrdbo pri Višnji gori.

Lep uspeh je imela bojna patrolja sedmih partizanov, ki je zvečer 11. decembra odšla proti Šmarju-Sapu z nalogo, da med Šmarjem in Grosupljem raztrosi letake o naj novejših zmagah na vzhodni fronti. Po končanem trošenju 12. decembra 1942 ob tretji uri in štirideset minut so na lastno pobudo napadli železniško čuvajnico na Cikavi pri Šmarju, ki so jo stražili trije Italijani. Ti so po rafalu puškomitraljeza Ivana Lamovška-Runa ušli, železniški čuvaj Jože Brodnik pa je ostal. Partizani so razbili telefonske naprave, čuvajnico zažgali, za dokaz o zavzetju čuvajnice pa so odnesli bundo, čuvajevo kapo in telefonsko slušalko.

Po končani preurejanju 14. decembra 1942 je šla ena četa na zasežbo, dve četi pa na progo k Cikavi. Namen partizanov je bil, pričakati potniški vlak, ki je vozil Italijane iz Ljubljane proti Novemu mestu. Toda imeli so težave s ključi in nikakor niso mogli odviti matic, da bi progo razmaknili, zato jim je ta vlak ušel. Potem so na progo navalili skale in jo še zaminirali. V zasedo je nato 35 minut pred dvajseto privozil tovorni vlak s premogom od Novega mesta, ki sta ga vlekli dve lokomotivi, in se s truščem iztiril. Napadla ga je 1. četa. Tu se je vnovič odlikoval komandir Polde Skalja-Miki. Neustrašeno in bliskovito se je pognal na vlak in v kotle lokomotiv nametal bomb. Uničeni sta bili obe lokomotivi in dva vagona, ranjenih pa je bilo tudi pet železničarjev.

Četa, ki je napad zavarovala proti Grosupljemu, je ob istem času naskočila utrdbe fašistov na Brinju (kota 401). Pri tem so bili trije črnosrajčniki laže ranjeni, ko pa so hiteli proti Cikavi na pomoč, se je razvil boj, v katerem sta bila hudo ranjena še dva Italijana. Partizani niso imeli izgub.

Tega napada na vlak se je udeležil tudi novi načelnik štaba Tomšičeve brigade Pero Popivoda. Zmeden od množice luči, je zbežal s položaja. Prav zato je bil toliko bolj navdušen nad izrednim pogumom slovenskih partizanov, zlasti nad junaštvom komandirja Poldeta Skaljčiča-Mikija.⁴⁶

Nov napad na vlak je 2. bataljon izvedel 19. decembra 1942 med postajama Škofljico in Šmarjem-Sapom. V zasedo sta šli dve četi pod vodstvom komandirja Jožeta Zemljaka-Domna. Ena četa z dvema puškomitraljezoma je zasedla hribček Babko, kjer je peskovnjak, druga četa pa rob vasice Reber, ki je en puškomitraljez prikrila za vaško kapelico. Na ovinku proge med Babko in vasico Reber sta dva partizana, eden izmed njiju je bil Ladislav Grat-Kijev, odvila matice na spojih tirnicah. Delo je bilo treba opraviti skrajno previdno in brez vsakega ropota. Da bi pridušili šume, se je na vsak tir po dolgem uleglo nekaj borcev. Namreč, le dobrih sto metrov od tod so imeli Italijani močan bunker. Če bi zaslutili, da so na progi partizani, bi akcija pro-

Komandir Jože Zemljak-Domen (levo) in Ladislav Grat-Kijev (desno), ki sta na daleč slovela po svoji hrabrosti in bojevitosti. Domen je velikokrat napredoval za komandirja in po kapitulaciji Italije celo za komandanta 3. bataljona, a ni imel nikoli sreče, da bi doseženi položaj obdržal za dalj časa

padla. Ko so matice odvili, so s koli razmaknili tire, tako je bilo za iztiranje vlaka pripravljeno vse.

Komandir Jože Zemljak-Domen, puškomitraljezca Bogdan Marčenko-Tiger in Ladislav Grat-Kijev s svojima pomočnikoma so se spravili na Babko. Njihov načrt je bil, pokositi morebitno italijansko patruljo, če bi prišla po progi in bi odkrila sabotazo. Če pa bi pripeljal vlak in se iztiril, so ga nameravali še poškopiti dobro s svincem.

Blizu štirih zjutraj je od Škofljice prisopihal vlak s cisternami. Vlekli sta ga dve lokomotivi z vso paro. Pod Rebrijo se je zaslišalo strahotno rjojenje železja, ogenj, dim in piskanje pare. Obe lokomotive sta se iztirili in se prevalili z nasipa na desno stran proge, šest metrov globoko v blato na močvirno Kocmurjevo senožet, poštni vagon in trije vagoni-cisterne pa so skočili s tirov na levo stran. Prevrnila sta se le dva in sta bila popolnoma uničena, dva pa sta ostala na nasipu. Vlakovodja, strojevodja in še en železničar so bili mrtvi, od partizanov ni nihče dobil niti praske.

V močvirje pogreznjeni lokomotivi sta železničarjem povzročili velike preglavice. Iz blata so ju lahko izvlekli le tako, da so naredili

pomožni nasip in položili nove tire. To je trajalo 25 delovnih dni, promet po progi na Dolenjsko pa je bil ustavljen za 36 ur.

Skoraj prav tako akcijo in samo dobrih 200 metrov od Koemurjeve senožeti proti vrhovškemu predoru so borci 2. bataljona opravili o božiču, natančneje 26. decembra 1942. Spet sta v močvirje zgrmeli dve lokomotivi, za nameček pa še službeni vagon. Promet je bil prekinjen devet ur, toda lokomotiv iz blata do 23. januarja 1943 še niso izvlekli. Iz tega je mogoče sklepati, kolikšno škodo sovražnikovemu prometu so povzročili s tem napadom.⁴⁷

Drugi bataljon Tomšičeve brigade je v decembru 1942 na dolenski železniški progi vrgel s tirov kar štiri vlake in sploh je bil večji gospodar te proge kot Italijani. Poleg tega je spretno krotil belogardiste, ni jim pa mogel do živega. Ponovni napad na belogardistično postojanko v Dobrunjah ni bil uspešen, čeprav je bil dobro zamišljen in dobro pripravljen.

Partizanski obveščevalci so zvedeli namreč, da so šli dobrunjski belogardisti 18. decembra na pohod v Dravlje in da je v postojanki ostala samo maloštevilna straža. Vest je bila potrjena in bataljonski štab je sklenil, da avtokolarsko delavnico Mežnarjevega Jožeta, spremenjeno v belogardistično utrdbo, zavzame in razruši. V napad sta šli dve četi zvečer 20. decembra 1942, ena četa pa je razposlala bojne skupine. Te naj bi slepilno napadle postojanke pri Vazarju v Bizoviku, v prosvetnem domu Ljubljana-Polje in na Vevčah. Postavljene so bile tudi varovalne zasede pri gramoznici, pri Križovcu in pri Dingelju.

Napad se je začel ob dvaindvajsetih in 30 minut. Žal, pa partizani niso vedeli, da so se belogardisti s pohoda v Dravlje vrnili prav tisto nedeljo zvečer, malo pred enaindvajseto uro. Partizani tudi niso vedeli, da so belogardisti postojanko dodatno utrdili. Okoli betonske zgradbe so postavili tri močne bunkerje in do njih speljali pokrite rove, na okna pa pritrdili še jeklene naoknice. S tem so se razmere za napad popolnoma spremenile in zato je bil tudi ta napad obsojen na neuspeh.

Vreme je bilo deževno, njive okoli utrjene postojanke nedavno preorane in razmočene, belogardisti pa so napadalce tudi pravočasno opazili in jih osvetlili z žarometom, nato so začeli partizane zmerjati in izzivati v srbohrvaščini. Očitno so bili prepričani, da jim napadalci nič ne morejo.

Z izredno natančnim strelom je puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček bleščečo svetlobo kmalu upihnil, v vrat pa je zadel tudi belogardističnega komandanta Lojzeta Dežmana, kar je pomenilo obetajoč uspeh. Toda vsi poskusi bombašev, ki so se priplazili do zgradbe, so bili zaman, zakaj bombe so se odbijale od oken. Partizani so

nehali napadati 21. decembra 1942 o pol ene po polnoči z bolečim občutkom. V tem napadu so za vselej izgubili enega izmed najpogumnejših puškomitraljezcev Ivana Avsca-Risa, za dolgo časa pa tudi namestnika komandirja 1. čete Ivana Zupanca-Bezljaja, ki je bil huje ranjen.

Napadalci so bili spet blatni od glave do peta in spet so morali svoje orožje umivati v potoku. Drugače ga pač ni bilo mogoče očistiti in ga pripraviti za nove boje.⁴⁸

Drugi neuspešni napad na močno utrjeno belogardistično postojanko v Dobrunjah je bil še zadnji poskus 2. bataljona Tomšičeve brigade, da bi beli gardi v vzhodnih ljubljanskih predmestjih zadal odločilen udarec. Postajalo je očitno, da bo boj z belimi izdajalci trdovraten in doglotrajen in da ga bo treba dobiti kje drugod na slovenskem podeželju, ne pa čisto blizu Ljubljane. . .

Belogardisti v Bizoviku, na Urhu in v Dobrunjah so se počutili močne, ker so se opirali na množice italijanskega vojaštva v Ljubljani in njeni bližnji okolici. Samozavest pa jim je zrasla tudi zategadelj, ker so med partizani na Pugledu imeli svojega obveščevalca. Ta izdajalec sicer ni veliko vedel, a belogardiste je obveščal o približni moči in namestitvi čet, pa tudi o nekaterih partizanskih javkah in navadah.

Zaradi teh obvestil in s prevaro, preoblekli so se v partizanske obleke, so urhovski belogardisti ujeli kurirja Karla Polka in Franca Pezdirja-Čorta, dva nekdanja borca Tomšičeve brigade, ki sta vzdrževala zvezo čez Savo pri nekem mlinu, vendar te zveze ni izdal nobeden od njiju. Da bi dobil priložnost za pobeg, je Franc Pezdir zaigral skesanca, ki je pripravljen 'izdati' vse. Ker pa je bilo treba povedati vsaj nekaj oprijemljivega, da bi mu sovražniki verjeli, je šel 24. decembra 1942 pokazat zemljanke v taborišču nad Kovačevim mlinom pri Podlipoglavu. To je storil zato, ker so se bili partizani, še preden so ga ujeli beli, dogovorili, da bodo to taborišče opustili in izpraznili. Zgodilo pa se je nekaj, česar nihče ni pričakoval.

Rado Trošt-Murko, na eno oko slepi Polh z Ilove gore in Drago s Cikave so 23. decembra 1942 zvečer preplavali Ljubljanico, da bi v Zgornjem Kašlju uredili neke važne stvari. Ko so prišli pozno ponoči nazaj k Podlipoglavu, se jim ni ljubilo lesti k četi na vrh Pugleda. Spravili so se v eno izmed zemljank v opuščenem taborišču in zaspali. Na dogovor o tem, da bodo postojanko opustili, pa sta pozabila tudi kurirja Jelo Gašperšič-Lojze in Branko Defar-Striček, ki se jima je zahotelo, da bi si tam spekla kruh. Tako je Franc Pezdir-Čort, ki na kaj takega ni niti pomislil, ne vede zagrešil prav tisto, kar je hotel samo zaigrati. Belogardisti so zalotili partizane zatopljene v pekovsko opravilo in v spanju, začeli so metati bombe in s puškomitraljezom streljati v zemljanko. Vendar se je Branko Defar-Striček spet odlično znašel. S strelji iz puške je pobil tri napadalce, nato pa vrgel še nase-

kano bombo, ki je belogardiste čisto zmedla. Potem pa se je pognal ven in se rešil s prestreljeno nadlahtnico.

Druga četa 2. bataljona, ki je taborila na Velikih dilah, je brž po prvih strelah pohitela navzdol k opuščnemu taborišču in belogardiste pregnala, a partizanu Dragu ni bilo pomoči. Dobil je rafal skozi brado in strel skozi trebuh, skupaj kar 16 strellov, zato ni ugledal božičnega dne. Pač pa je ta juriš koristil Jelu Gašperšiču-Lojzetu, ki ga je oplazila krogla po glavi. Utekel je samo s prasko. .⁴⁹

Bolj kakor partizanski obračuni z belimi izdajalci, so Italijane vznemirjali napadi 2. bataljona Tomšičeve brigade na vlake in železnico. Ogroženo je bilo oskrbovanje njihovih enot v okolici Trebnjega, ki so se znašle pod hudim pritiskom treh udarnih brigad. Če so hoteli zagospodovati nad dolensko progo, so morali očistiti predel od Molnika do Pugleda. To hajko so dolgo in skrbno pripravljali, pred novim letom pa so izvedli tudi več ogledniških sunkov.

Prvič so poskusili 26. decembra 1942. Snega, razen nekaj krp, takrat še ni bilo. Italijani so zabredli na minska polja. Tako so bili borci 2. bataljona pravočasno opozorjeni. Začeli so streljati in obkoljevati sovražnike, ki so hudo bežali, partizani pa so jih lovili. Tistikrat sta bila mrtva dva Italijana, partizani pa so imeli samo enega ranjenega.

Čez dva dni se je v bližino taborišča priplazilo kakih petnajst karabinjerjev. Tudi ti so imeli smolo. Naleteli so na mitralješko zasedo. Druga četa jih je hitro obšla in jim udarila v desni bok. V spopadu je imel važno vlogo Janez Kramarič s puškomitraljezom. Karabinjerje na begu je potem prestregla še 3. četa. Lovila jih je vse do postojanke.

Do taborišča v Beruževem hribu, kjer so se zadrževali neborci, pa so se po visokem snegu podvzivali Italijani in njihovi beli hlapci. Tomšičevci so takoj skočili Nebošmeju na pomoč in sovražnike pregnali v dolino proti Sostremu.⁵⁰

Hrane je bilo med bivanjem 2. bataljona Tomšičeve brigade na Pugledu kar dovolj. Organizacija OF je delovala odlično. Za novo leto je nanese najmanj 70 centimetrov snega. To pa političnih delavcev s terena ni oviralo, da ne bi obdarili partizanov. Pripeljali so dva voza paketov. V njih so bile šunke, potice, salame in druge dobrote, v drugih spet perilo in obutev. Posebno veliko je bilo flanelastih srajc. Vsak je dobil po eno ali dve, poleg tega pa dolge spodnje hlače, rokavice in druge tople reči za zimo. Obdaritev je borce zelo navdušila.

Že ob prevzemanju daril v Zadvoru, le-to se je zavleklo do prvih jutranjih ur 6. januarja, je zaščitnica, ki jo je vodil Tone Trtnik-Jure, naštel dva oklepna in še 14 navadnih tovarnjakov z nemškim vojaštvom, ki je zasedalo razmejitveno črto od Kašeljkega hriba proti Besnici. Kmalu zatem so patrolje prinesle vest, da se Italijani vkopavajo na Orlem. Bataljonsko poveljstvo je spoznalo, da se bo moralo

otepati z novo italijansko hajko, čeprav je imelo čisto drugačne načrte.

V začetku januarja 1943 je na Pugled prišel namestnik komisarja glavnega poveljstva Boris Kraigher-Janez. Zato so 6. januarja v gasilskem domu na Malem Lipoglavu pripravili bataljonsko konferenco KPS. Med razpravo so začeli pritiskati Italijani, začeli so se boji, med katerimi je na položajih proti Grosupljemu padel Janez Božič. Dolgo napovedovana italijanska hajka je bila stvarnost. Konferenca je delo nadaljevala, potem pa je morali prenehati.

Zvečer so zemljanke na Pugledu zaminirali z nevarnimi odskočnimi minami, ki so jim rekli mustafarice. To delo je opravil izkušeni Egidij Bevčič-Ivo s svojimi ljudmi, ki so vsi postali mojstri miniranja. Dr. Marjan Južnič-Niko pa je poskrbel tudi za to, da so na varno prenesli ranjence in izpraznili bolniške bunkerje na Molniku. Vse ranjence so spravili na nosila in prevzele so jih čete. Le enega s hudo poškodbo v stopalu so pustili, mu dali zalogo hrane in skrivališče dobro zamaskirali. Iz italijanske obkolitve so se 2., 3. in 4. četa izmuznile proti Molniku in od tam čez Mali Vrh nad šmarskim predorom proti Pijavi gorici in Mokrcu. Snežni metež je za njimi zabrisal vse sledove, bil pa je tudi vzrok, da so se pod Brezjem pomotoma udarili z deli 1. bataljona Šercerjeve brigade, ki so se 8. januarja vračali z mitinga na Pijavi gorici. Bila je sreča, da ni zadelo nikogar.

Prva četa, ki ji je poveljeval Polde Skalja-Miki, je dobila nalogo, da se prebije proti vzhodu in zavaruje pot Borisa Kraigherja-Janeza proti Primskovemu. S to četo sta hodila bataljonski politični komisar Josip Zornada-Frenk in namestnik bataljonskega komandanta Radomir Božovič-Raco. S Pugleda so se odpravili 7. januarja, na Primskovo pa so prišli 8. januarja 1943, ne da bi kje zašli v ogenj italijanskih mitraljezov.⁵¹

Za 2. bataljon Tomšičeve brigade se je tako končala posebna naloga, ki jo je opravljal na Molniku, Pugledu in ob Panski reki natanko dva meseca ...

Napad na Dob, boji okoli Sevnice in Trebinca

Življenju med ljudmi po vaseh so se partizani 1. in 3. bataljona začeli privajati šele po prihodu v Mirensko dolino. Že v Mirni, kamor so pripešali 19. decembra 1942, jih je čakal obilen zajtrk. Po njem so pot nadaljevali še do vasice Selo, od tam pa so 20. decembra dopoldne odšli v Tihaboj. V Tihaboju so se jim 21. decembra 1942 pridružili komandant, politični komisar in načelnik brigadnega štaba, ki so se takoj sešli s štaboma obeh bataljonov. Odredili so, naj položaj komandanta 3. bataljona namesto odsotnega Džemsa prevzame Ivan Loko-

všek-Jan. Potem je bil zbor obeh bataljonov. Borce je nagovoril novi načelnik Pero Popivoda. Pozdravil jih je v imenu vrhovnega komandanta Josipa Broza-Tita, kar je vzbudilo veliko navdušenje. Tega dne je odšel proti Trški gori tudi predstavnik mladincev-partizanov iz Tomšičeve brigade,* ki naj bi se z Vilmo Baeblerjevo-Špelco udeležil 1. kongresa USAOJ v dneh od 27. do 29. decembra 1942 v Bihaću. Vendar s Trške gore nista šla, ker sta bila že prepozna za tako dolgo pot.

Proti večeru 21. decembra sta oba bataljona odrinila na Gabrovko. Tisti večer je Tomšičeva brigada priredila svoj prvi veliki miting za tamkajšnje prebivalstvo, ki je bilo navdušeno. V prosvetnem domu pri Sv. Križu so borci celo zaplesali z domačimi dekleti, čeprav so bili še vedno močno utrujeni. Od Sv. Križa so dopoldne 22. decembra odšli na Čatež. Tudi v čateškem prosvetnem domu so nastopili z mitingom, četudi sta tamkajšnja župnika ostro ugovarjala proti uporabi dvorane. Kje tiči vzrok za tako nasprotovanje, se je izkazalo pri preiskavi 23. decembra v župnišču in v mežnariji na Zaplazu. V obeh poslopih so odkrili znatne zaloge belogardističnega in mihajlovičevskega tiska.

S Čateža so se 23. decembra spet napotili v vasico Selo, od tam pa 24. decembra zvečer v Mirno, kjer je 3. bataljon pripravil dotlej najuspešnejši miting. Mirenski prosvetni dom je bil nabito poln domačinov in partizanov. Po sporedu so rajali skoraj do jutra. Bataljona sta miting priredila tudi po božični maši v Dolenji Sevnici. Borci so v Sevnici in Dolenji vasi počivali še ves božični in na Štefan dan. Deležni so bili mnogih božičnih dobrot, s tem pa se je čas za počitek in urejevanje čet tudi iztekel. Na vrsti je bilo novo napadalno obdobje.⁵²

Glavno poveljstvo je štabu Dolenjske operativne cone ukazalo, da mora do 25. decembra zbrati vse tri brigade ter se lotiti čiščenja ozemlja od Mirenske doline proti Ljubljani sovražnikovih posadk. Glavnina Tomšičeve brigade je bila že pripravljena, Cankarjeva je na poti z Gorjancev v noči na 22. december prešla Krko in se potem pomaknila do Nove gore in reke Radulje, Gubčeva pa je šla čez želeniško progo Trebnje-Novovo mesto in se 25. decembra 1942 nastanila v Rihpovcu, Stari gori in na Gradišču. Tako so partizanske sile zasedle izhodiščne položaje za ofenzivne operacije v Mirenski dolini. Sledila je ustrezna zapoved.

Središčni udar po tej zapovedi naj bi izvedla Gubčeva brigada, ki bi morala razdreti železniško progo na odseku od Rakovnika do Bistrice, uničiti fašistično postojanko v gradu Dob in napad zavarovati proti Mokronogu. Cankarjeva brigada bi morala razrušiti progo med

* Kdo je bil ta tovariš kljub vsestranskim poizvedbam ni bilo mogoče ugotoviti.

Bistrice in Tržiščem ter uničiti sovražnikovi postojanki v Tržišču in **Krmelju**. Prvi in 3. bataljon Tomšičeve brigade pa bi se morala lotiti **železniške** proge med Mirno in Rakovnikom ter med Mirno in Gomi-
lo. **Poleg** tega je bilo 1. bataljonu, ki je bil okrepljen s 1. četo ZDO, **ukazano**, da mora preprečiti prihod sovražnikove pomoči iz Trebnje-
ga, 3. pa j^e bil v rezervi štaba cone za bojni nastop v najprimernejši **smeri**. Začetek napada je bil določen na večer 26. decembra 1942 ob **enaidesetih** setih.

Na Štefan dan so bile izvedene vse potrebne priprave. Štabi in čet-
na poveljstva so skrbno pretresli in obdelali načrte za nočni napad,
po četah so se opremili s primernim orodjem za rušenje.⁵³

Tretji bataljon Tomšičeve brigade je začel preobračati progo to-
čno ob enaindvajsetih. Od začetka je bilo naporno. Na spojih odvite
tire je bilo treba s pragovi vred dvigati in premagovati silno težo. Kaj-
pak so to delali s koli in z drogovi, sicer tudi množica ljudi ne bi opra-
vila nič. Ko pa so progo toliko obrnili, da so se tiri prevesili na hrbtno
stran, se je proga obračala kakor brazda pod plugom, in šlo je hitro
izpod rok. Po poldrugi uri so obrnili kake tri kilometre proge. Vrh te-
ga so razbili postajne naprave, železniško postajo v Mirni in postaja-
lišče Rakovnik pa so tudi zažgali.

S tem je bil 3. bataljon sproščen. Od Zapuž, Mirne in Rakovnika
je takoj odšel proti Bistrici, da bi okrepil 2. bataljon Gubčeve brigade,
ki je dobil zapoved preprečiti prihod laške pomoči iz Mokronoga, kjer
je bila nastanjena glavnina 117. bataljona črnih srajc. Ivan Loko-
všek-Jan s svojimi borci je zasedel položaje okoli železniške postaje
Bistrica-Mokronog, ne da bi vedel, da v postajnem poslopju in v bun-
kerjih okoli postaje tičijo Italijani. Davno prej so okna zadelali z de-
belimi deskami in drugim gradivom, ko pa so začutili partizane, so se
potuhnili, in spopada sploh ni bilo.

Še ko so čete korakale mimo Doba, je prišlo povelje, da morata
na pomoč 1. bataljonu Gubčeve brigade, ki je napadal grad Dob, dve
mitralješki trojki. Le-temu se je medtem posrečilo vdreti v prvo nad-
stropje gradu, to pa je bil imeniten začetni uspeh.* Potem sta morali
na pomoč še dve mitralješki trojki. Iz 1. čete 3. bataljona so šli Anton
Gregorič-Jakec, Jože Škufca-Martin in Emil Žgajnar iz Mirne, iz 3.
čete pa Franjo Ločniškar-Sine, pomočnik Cirilček in Jože Snoj-Piki.
Do gradu so prišli ravno ob zamenjavi, ko je napad prevzemal 3. bata-
ljon Gubčeve brigade. Bil je tam še komandant 1. bataljona Anton
Zgonc-Vasja, a poveljeval je že Stane Potočar-Lazar. Ob njem je bil
sloviti komandir 1. čete 3. bataljona Gubčeve brigade Franc Roj-
šek-Jaka.

* Rudolf Lešnjak v historiatu borbe št. 81 navaja, da je borcem Gubčeve
brigade uspelo ujeti stražarja, potem pa so hitro pristavili lestve.

Iz gradu se je slišalo streljanje in treskanje bomb. Gubčevci so bili že vdrlji v klet, kjer je bilo vsega: vina, žganja in medu. Stane Potočar-Lazar je mitraljeski trojki najprej peljal na okrepčilo. Tomšičevcem je ponudil medu in vina iz kjantarice. Potem sta se morali trojki povzpeti po lestvi v prvo nadstropje, kjer je besnel boj. Fašisti so se zagrizeno branili. Bombe so letele z ene in druge strani, omet se je krušil, da je bilo vse zadimljeno od prahu, puškomitraljezi so prav malo pomagali. V takih okoliščinah je neki fašist ob treh zjutraj izza podboja sosednje sobe zabrisal bombo natanko pred Sineta. Franjo Ločniškar-Sine je dobil več kot 36 bombnih drobcev, Jožetu Snoju-Pikiju je izbilo zob, zbrojevka je bila vsa zaprašena in nerabna, ker je bilo ohišje skrivljeno.

Jože Škufca-Martin in Anton Gregorič-Jakec sta imela več sreče. Odnosla sta celo kožo. Toda drugi pomočnik, pek Emil Žgajnar je bil tudi hudo ranjen.

Še pred četrto uro je v 3. bataljon Tomšičeve prispel kurir, da je treba poslati še dve puškomitralješki trojki. Šla sta Jože Lepin-Ris in Anton Dremelj-Ante, vsak z dvema pomočnikoma.

Ko je Ante prišel do gradu, kjer je gorelo in se vse podiralo, ga je Stane Potočar-Lazar vprašal, ali zna streljati prostoročno, se pravi stoje in brez naslona. Ker je Anton Dremelj-Ante odkimal, je Lazar vzel njegov puškomitraljez in sam odšel v najhujši ogenj. Pa je bil kmalu hudo ranjen. Potem so Antetovi trojki dali čutarico žganja, toda zato se ji ni godilo nič bolje kot drugim. V gradu je neki fašist medpe vrget bombo. Ante je bil od drobcev laže ranjen v glavo in koren nosu, a se je kljub temu bojeval naprej, dokler niso popolnoma uničili fašistične postojanke v Dobu.⁵⁴

Prvi bataljon Tomšičeve brigade je preobračal progo od Gomile po dolini Zvijavnice proti Mirni. Pomagali so mu tudi borci 1. čete Zapadno-dolenjskega odreda.

Po opravljeni nalogi je 1. bataljon osredotočil svoje sile pri Bunkariji. Posredoval je lahko proti Zvijavnici, ki jo je bilo mogoče od tu tolči s težkimi mitraljezi, pa tudi proti Račjemu selu. Na obe strani so delovale bojne patrulje, nepregledni Brezovski hrib pa so varovale prednje straže s puškomitraljezi, ki so bile daleč pred bataljonskimi nastanišči. Pri Brezovici je ostala 1. četa Zapadno-dolenjskega odreda, ki je pazila na razdejano progo. Žal, pa je bila premalo budna.

Sedemindvajsetega decembra zjutraj ob osmi uri je iz Trebnjega odpeljal vlak proti Krmelju in pri Gomili zapeljal na gramoz. Iztirili so se: lokomotiva, tender in dva vagona. Potem so prišli Italijani z drugim vlakom. V napad je šla 3. četa pod poveljstvom Ludvika Praznika-Sulja, ki pa ni imela uspeha, ker so sovražniki okolico iztirjenega vlaka že zavarovali z močnimi zasedami. Vnel se je oster spopad v

Zvijavnici in Suljeva četa se je morala umakniti. Tako so Italijani lahko odklopili nepoškodovane vagone in jih odvedli na trebanjsko postajo. Kazalo je, da je s tem vse končano.

Proti večeru je prišla italijanska pehota. Napadla in pregnala

1. četo ZDO, nazadnje pa trdno zasedla položaje okoli iztirjenega vlaka. Vojaki so zakurili ognje in se vedli tako, kakor da bodo tam preživelci noč. Pa jih je pregnal snežni metež. Zategadelj so šli borci 1. bataljona Tomšičeve brigade spet razdirat progo. Preobrnili so jo še s trebanjske strani, iztirjeni vlak pa so razbili, kolikor so ga mogli s preprostimi orodjem. Iz Gedžove čete in borcev ZDO so sestavili kombinirano četo, ki je ostala v zasedi pri iztirjenem vlaku.⁵⁵

Boj za grad Dob je trajal še ves dan. Zaradi požara so se morali fašisti umakniti iz drugega nadstropja, obdržali pa so se v prvem in v pritličju, kjer so se umikali iz sobe v sobo in se spretno branili. Toda z vdorom borcev Roberta Borštnarja-Radeta skozi glavni vhod v pritlične prostore se je položaj za branilce hudo poslabšal. Partizani so jih vse bolj stiskali, dokler se niso zatekli na stopnišče, ki pa ga je z razstrelivom razrahljal miner Andrej Žagar-Maj. Tedaj, bilo je 27. decembra 1942 ob dvajsetih, po triindvajsetih urah srditih bojev, so se fašisti vdali, vendar se niso držali dogovora, da morajo orožje izročiti nepoškodovano. Ker so polomili udarne igle, so jih partizani postrelili. Plen pa je bil kljub vsemu kar lep: ena težka in ena lahka bređa, povrh pa še sedemnajst pušk.

Napad Cankarjeve brigade na italijansko postojanko v Krmelju se ni posrečil popolnoma, toda železniško progo od Bistrice do Krmelja, postajno zgradbo in postajne naprave je uničila popolnoma.

Z uničenjem gradu Dob so bile napadalne akcije treh udarnih brigad sklenjene. Zato se je 1. bataljon Tomšičeve brigade premaknil na Trebinški hrib. Čete so se razmestile v Trebincu po hišah okoli Zalarja, kjer je bil bataljonski štab, in so večinoma počivale. Enako je bilo pri 3. bataljonu, ki se je premaknil od Mokronoga h Gorenji vasi pri Sevnici.⁵⁶

Italijani so bili neznansko okorni. Na pomoč napadenim fašistom v gradu Dob so se odpravili šele 28. decembra 1942 ob zori, ko je bila usoda tamkajšnje posadke zapečateni že celih 10 ur. Bojno skupino, ki jo je za reševalni pohod v Mirensko dolino zbobnal polkovnik Antonio Pelazzi, so sestavljali: 3. bataljon 23. pehotnega polka, en mešan bataljon 98. legije črnih srajc, vod rušilcev, vod minometov 81 mm, vod gorskih topov 75 mm in četa belogardistov. Iz Trebnjega je nastopalo najmanj 1300 mož. Na pot so odšli v dveh kolonah: prva in šibkejša je prodirala po desni strani proge od Primštala h Gomili, glavčina pa je pritislila čez Pekel na Račje selo in od tam prek Blata proti Sevnici in Trebincu (glej skico št. 22 na strani 423!).

Kakor vedno, so tudi ta italijanski pohod že zjutraj naznanili topovi iz Trebnjega, vendar so tolkli na slepo.

Najprej se je z italijansko kolono udarila kombinirana četa, ki pa se v boju ni obnesla. Dobro so se izkazali samo Gedžovi borci. Italijansko kolono so napadli z lanšpreške strani in jo pri Brezovici zavrtili proti Hudejam. K gradiču Lanšprež je pohitela tudi 1. četa, ki ji je poveljeval Milan Tominec. Okoli poldneva se je blizu njihove zasede prikazalo kakih 20 ljudi, ki so imeli na nahrbtnikih pripete italijanske čelade. Tominčevi borci so jih vprašali, kdo da so, oni pa so jim odvrnili, da so iz Gubčeve brigade in da so čelade dobili ob zavzetju gradu Dob. Ko se je skupina zagonetnih partizanov oddaljila, se je proti zasedi usulo, takrat pa so vsi vedeli, da so imeli opraviti z belogardisti. Prva četa se je potem umaknila nazaj na Trebinec.

Takrat je Anton Marincelj-Janko že vedel, kako prodira italijanska glavnina, ki se je od Račjega sela razvrstila v tri kolone. Že nad Brezovico je na eno trčila bojna patrulja šestih partizanov, ki jo je vodil sloviti puškomitraljezec Stane Mihelčič-Mato. Mato je užgal, toda odgovor je dobil v bok. S tovariši je moral bežati proti dolini Zvijavnice, kjer so poskakali v potok. Od tam, so čisto zmrzli prepolzeli zasneženo belino, po kateri so kot šivalni stroji pikljale italijanske težke brede. Do grmovja so se privlekli, ne da bi koga zadelo, kar je bilo skoraj neverjetno.

Boji z italijansko glavnino so se začeli 28. decembra 1942 ob trinajstih. Prvi bataljon Tomšičeve brigade je tri italijanske kolone pričakal na Trebinškem hribu. Pred sabo je imel njive, snega je bilo za kako ped. Ko so sovražniki prišli na sredo njiv, so partizani z vsem orožjem užgali po treh kolonah. Med Italijani je nastal tak preplah, da so bežali na vse strani in tudi nazaj v Brezoviški gozd, nekaj jih je obležalo, enega pa so partizani potegnili iz listja v šupi, kamor se je bil skril. Jože Jerman je zavpil: »Juriš!«

Vse tri čete so se pognale v nasprotni napad čez njive v Brezoviški gozd, kjer je pokalo vse navzkriž. Šlo je tudi na nož in tolkli so se s kopiti. Takega boja Italijani niso vzdržali. Čete so jih nezadržno podile skozi ves gozd, vse do ravnine pri Dobravi. Tam so se partizani ustavili in nažigali na večjo daljavo. Kmalu so rob gozda zasule salve topovskih granat. Zato so se partizani odpravili nazaj na Trebinški hrib. Med potjo so pobirali plen. Tominčeva četa je pobrala dve puški, vrh tega so ujeli nekaj mul s strelivom. Dobro volje so vnovič plegli v prejšnje zaklone.⁵⁷

Medtem je 3. bataljon uspešno naskakoval sovražnikove vrste v bok od Gorenje vasi proti Sevnici, tako da so bili Italijani navzlic silni številčni premoči popolnoma brez moči. Toda boji zato niso bili nič manj srditi.

Prvi udar bojne skupine iz 2. čete 3. bataljona, ki jo je popeljal v napad vodnik Jože Lepin-Ris, je sijajno uspel. Največ zaslug za to je imel novinec Polde Skol, ki je pred tem kot vodja ogledniške patrolje odkril več šibkih strani italijanske razvrstitve pri Dolenji Sevnici. Italijanov je tam veliko popadalo, ker so se bili nagnetli na kup. Risovi borci so zaplenili nekaj pušk in en poškodovan puškomitraljez. Toda kmalu zatem so Italijani proti položajem 3. bataljona navalili s svežimi močmi. Bilo jih je kot listja in trave. Z njimi so se dajali nekaj ur. Poizkušali so partizane tudi obiti, pa jih je prehitela Efenkova četa in jih zavrnila (Glej skico št. 22!).

Črnosrajčniki so jurišali kot obsedeni, 3. bataljon pa je njihove naskoke zavračal z nasprotnimi juriši. Šestkrat v enem popoldnevu so se partizani pognali mož proti možu in fašiste vrgli nazaj. Jože Lepin-Ris je povedal, da je v bojih pri Sevnici padlo šest borcev, zvečine novincev, ki so se odlično izkazali. Ranjenih je bilo osem.

Položaj 3. bataljona je bil zelo težak. Njegova bojna črta se je zaradi umika 1. bataljona od Dobrave k Trebincu zelo raztegnila in postala bolj ranljiva.⁵⁸

Ob ponovnih izstopih iz Brezoviškega gozda čez njive proti Trebincu so bili Italijani zelo previdni. V ogenj so poslali svoje hlapce. Tako so se Tominčevi borci popoldne srečali s prav istimi belogardisti, ki so jim bili nevede prizanesli sredi dneva pri Lanšprežu, le da so jih tokrat videli v strelcih. Italijani so jih uporabili za vabo, da so lahko odkrivali partizanska mitraljeska gnezda, ki so jih nato obdelovali s topništvom. Granate so padale vse bolj na gosto in natančno.

Poveljstvo Tomšičeve brigade je kmalu spoznalo, da 1. bataljon ne bo mogel zdržati, zato so se odločili zažgati mirenski grad, da se vanj ne bi naselili Italijani.

Nobenega pomena ni bilo vztrajati na Trebincu in borce izpostavljati topovskim granatam, zato je ob šestnajstih prišel kurir z ukazom, naj se 1. bataljon umakne čez Mirno na Stan. Med umikom je Italijane in belogardiste zadrževal puškomitraljezec Franc Parker-Vid.

Milan Tominec se je s 1. četo umikal mimo Koščaka in Savodnjega mlina proti Zapužam in na Stan. Italijani so jo z minometi in težkimi mitraljezi tolkli do nekdanje Kolenčeve tovarne pil. Četa se je razbila na dva dela: ena skupina je iskala kritja po vodi, druga pa se je prebijala v zavetju požgane železniške postaje. Ob umiku ni bilo nobenih izgub. Italijani so se do noči natepli v Mirno, od tam pa pohiteli v Mokronog. Po mrliče na razdejani Dob so prišli šele 29. decembra 1942 v prvih popoldanskih urah.

Na Stanu in v njegovi okolici so borci 1. bataljona Tomšičeve brigade sprva nemoteno počivali. Belogardisti in fašisti so pritiskali za

njimi šele 30. decembra 1942. Najprej so vdrli v vas Volčje njive, od tam pa na Stan in Debenec. Spotoma so požgali 36 poslopij, večinoma zidanic.⁵⁹

S tem so se končale operacije treh udarnih brigad za uničenje mirenske proge ter fašistične postojanke v gradu Dob. Prispevek borcev 1. in 3. bataljona Tomšičeve brigade pri doseženih zmagah je bil velik. Samo pri zavzemanju Doba so njune mitralješke trojke imele dva huje in dva laže ranjena, v bojih pri Sevnici, po nepotrjenih podatkih, pa šest mrtvih in osem ranjenih. Potemtakem reklo »Dob — fašistov grob« veliko pomeni tudi za Tomšičevo in ne samo za Gubčevo brigado. Boji na dostopih iz Trebnjega h Gomili, Trebincu in Sevnici so pokazali, da prevladuje v Tomšičevi brigadi spet prvotni proletarski bojni duh. . .

Zmaga pri Španu, v Temenici in na Primskovem

Pelazzijeva bojna skupina ni pokazala volje, da bi se pošteno spoprijela s tremi udarnimi brigadami na obrobjih Mirenske doline. V sredo, 30. decembra 1942, so Italijani sicer poizkušali dvakrat zabiti klin od Volčjih njiv proti Stanu in Debencu, pa so bili obakrat tepeni. Tudi sunka od Trebnjega čez Rodine proti Gradišču in Stari gori ter proti Gomili in Korenu se jim nista posrečila. Enote Gubčeve in Tomšičeve brigade so jih povsod z lahkoto zavrnila. Ni jim kazalo drugega, kakor da se naložijo na vlak in se za Silvestrovo odpeljejo proti Črnomlju. Tako je bil trg Mirna spet na voljo partizanom.

Štab Tomšičeve brigade s 1. in 3. bataljonom je odšel v Mirno že na Silvestrovo zvečer. Tu je nameraval slaviti prihod novega leta, vendar se je čas za pripravo mitinga že iztekal, zato so novoletno zabavo prestavili na 1. januar 1943. Toda zgodilo se je, kot se v vojnem času tolikokrat zgodi, da so morali miting še enkrat preložiti.

Na novega leta dan so brigadni obveščevalci v Mirni odkrili nevarne belogardistične niti in izsledili kar dva belogardistična sla: bogoslovca Janeza Hočevarja z Vrha nad Šentrupertom in njegovega opričnika Alojzija Grozdeta z Vodal. Pri sebi sta imela več italijanskih dovolilnic za prosto gibanje po vsej Ljubljanski pokrajini, propagandno gradivo in zaupno pošto. Grozde je skušal pobegniti, toda straža mu je beg preprečila s smrtnim strelom, Hočevarja pa je brigadno vojaško sodišče spoznalo za krivega. Bil je obsojen na smrt in ustreljen.

To odkritje je brigadni štab zelo zaposlilo, že sredi dneva pa je prišlo tudi povelje štaba cone, da je treba na novoletni večer ponoviti rušenje železniške proge. Delo je veljalo opraviti bolj temeljito, da proge ne bo mogoče brž popraviti. Tomšičeva je popolnoma razdrla en ki-

lometer tirov. Pomagali so ji tudi borci 1. čete ZDO, ki jih je komandant Marincelj pridobil za akcijo tako, da jih je povabil na miting, nato pa jim je dal v roke kole in drogeve za dviganje proge. Kaže pa, da so v štabu ZDO dobro vedeli, za kakšen 'miting' gre. Rušila je tudi Gubčeva. Skupaj so razdrli osem kilometrov proge in Italijani so jo lahko popravili šele čez dober mesec. Cankarjeva brigada je šla isto noč na progo k Dolenjemu Podborštu, kjer je vrgla iz tirov dve lokomotivi in uničila nekaj cistern s surovim oljem.

Šele po vsem tem je prišla na vrsto novoletna zabava v Mirni, ki so jo priredili na soboto, 2. januarja. Kulturni spored je bil sicer bolj slab, kar pa ni skalilo veselega razpoloženja.⁶⁰

Medtem je štab Dolenjske operativne cone že pripravil načrt za nov napadalni nalet treh udarnih brigad. Sklenil je pomesti sovražnikove postojanke v Temeniški dolini in na njenem hribovitem obrobju, ker so bile nevarne zlasti partizanskim zvezam z Dolenjskega proti Ljubljani.

Najbolj nevarna je bila belogardistična postojanka na Primskovem. Stala je na strmem hribu, za visokim cerkvenim obzidjem, najmočnejša trdnjava pa so bili debeli cerkveni in župnijski zidovi. Za njimi se je utaborilo 50 zagrizenih belogardistov, ki so hodili v zasede na kurirske poti in ustrahovali partizanom naklonjene ljudi. Ta utrdba se je opirala na tri manjše postojanke v Temeniški dolini, na nekakšno verigo vmesnih členov na poti k silno močnemu italijanskemu obrambnemu vozlu v Šentvidu pri Stični. V vasi Temenica sta bili dve postojanki: na Mačkovi domačiji se je utrdilo 35 fašistov, v njegovi soseščini pri Japoncu pa je bilo še približno 20 belogardistov. Komaj petsto metrov južno od tod pri Španu, ki spada pod Dolenjo vas, pa se je močno utrdilo še 35 belogardistov.

Najtežjo nalogo, napad na močno utrjeno postojanko na Primskovem in zavarovanje napada proti nemški razmejnitveni črti, je dobila Cankarjeva brigada. Gubčeva brigada naj bi uničila sovražnikovi postojanki pri Japoncu in Mačku v Temenici, obenem pa napad zavarovala proti Selam pri Šentpavlu, kjer je bila močnejša fašistična postojanka, in proti Šentvidu pri Stični, kjer je bilo italijansko garnizijsko središče. Tomšičeva brigada s 1. in 3. bataljonom ter 1. četo ZDO pa je morala uničiti belogardistično gnezdo pri Španu in postaviti zasedo proti manjši italijanski postojanki v vasi Breg.⁶¹

Okoli samotne, široke in močno grajene Španove domačije so belogardisti napeli 40 centimetrov visoko žico, da bi se partizani obnjo ponoči spotaknili, prostor okoli Španovine pa so osvetljevali s štirimi močnimi žarnicami na električnih drogovi. Bunkerja iz smrekove hlodovine in zemlje sta bila dva: eden je bil na koncu dvorišča proti jugovzhodu — proti grebenčku Pašnik, kjer je sosednja hiša, drugi

bunker pa je bil na zgornji strani pri kozolcih in obrnjen proti gričku Kačjek. Za obrambo prirejena sta bila še podolgovati svinjak in stanovanjska hiša. Pisarno so belogardisti imeli na hlevu pod zgornjim bunkerjem. Na tisti strani je bila tudi kašča. Izdajalski bojovníki so spali pod podom v obokani kleti. Ležišča so bila narejena iz desk, kakih 40 centimetrov od tal, nastlana s slamo. Tam sta stala tudi dva soda vina.

V teh prostorih, na svinjaki in v drugih poslopjih se je po navadi gnetlo 35 belogardistov. Srečna okoliščina za napadalce pa je bila, da so tisti večer pred napadom prišli belogardisti iz Sel pri Šentpavlu z oddelkom fašistov, ki so imeli s seboj dva puškomitraljeza. Španove belogardiste so povabili, naj gredo z njimi v zasedo na Vrh-Sobrače, kjer so kanili prestreči in napasti partizane, ki so se zbirali na Čatežu in o katerih so domnevali, da so namenjeni proti Ljubljani. Obetali so si lahek posel in obilen plen, pa se jim je pridružilo še 22 mlajših belogardistov iz Španovine. Za obrambo matične postojanke pri Španu je tako ostalo le trinajst starejših belogardistov. Zvečer je k Španu prišel še Franc Stopar, Hribarjev z Malih Dol, ki jim je prinesel žganja, potem pa tam ostal do partizanskega napada.⁶²

Prvi bataljon Tomšičeve z vsemi tremi četami je šel v napad z vzhodne in južne strani, 3. bataljon s 1. in 2. četo pa je postojanko obšel od Pungarta po severni strani med Španom in Temenico, tako da je napadal iz severozahoda, s hribčka Kačjek, na severnem spoju med 3. in 1. bataljonom je bila 1. četa ZDO, 3. četa 3. bataljona pa je šla v zasedo proti Bregu (Glej skico št. 23 na str. 424!). Dve mitralješki trojki, ki sta bili ostali pri Gubčevi brigadi še od napada na Dob, pa sta se udeležili napada na postojanki pri Japoncu in Mačku. Napad bi se moral začeti ob dvaindvajsetih. Nekaj pred napadom so partizani prekinili električni tok. Bilo je precej snega in gosta megla.

Bombaši 1. bataljona so prodirali v strelcih čez polje. Potok Temenica je bil suh ali zamrznjen. Za cesto, ki vodi od Temenice proti Bregu, je bilo treba preskočiti še plot iz rant, nato pa čez Španov vrt priti do svinjakov. Bombaše je ščitil Vladimir Kogoj-Lado s puškomitraljezom.

Bombaša Ivan Bobnar-Bobi in Ive Šubic sta prišla do škarpe, kjer sta bila v mrtvem kotu. Od tam sta na svinjak metala bombe. Nenadoma je od zgoraj priletela bomba Bobiju na glavo, se odbila in počila dva metra stran, da je obema vroče puhnilo v obraz, vendar nista bila zadeta. Še hujšo nevarnost je doživel četni politični komisar Jože Zajc-Ris. Belogardistična bomba mu je tresnila čisto poleg pasu, da mu je raztrgalo nabojnice, pas in obleko. Najhuje pri tem je bilo, da se mu je sprožila bomba sifonarica, ki jo je imel privezano za pas. Začela je sikati, on pa je ni mogel odtrgati, zato se je zvil čeznjo, da bi s

svojim telesom zavaroval bližnje tovariše. Toda čudež vseh čudežev je **bil**, bomba se ni razpočila. Menda je imela razvlažen detonator.

Belogardistična bomba je ranila tudi Karla Zupančiča v roke in **obraz**. Tudi Rado Čenčič-Mitja je doživel, da je belogardist vrgel bombo predenj. Drobci so ga zadeli v ramo in zgornjo čeljust, vrh tega je **od** svetlobnega sija izgubil vid za štirinajst dni.

Napadalci iz 1. bataljona so v svinjake vrgli več bomb. Nekatere so bile predelane letalske in težke po dva kilograma, vendar odpora niso strli. Beli so se uspešno branili.* Posebno močno so se upirali iz bunkerja na koncu dvorišča. Do živega jim je prišel šele namestnik komandirja Jože Jerman s težko dvokilogramske bombe, ki jo je v bunker vrgel s klicem: »Evo vam paket iz Amerike!«

V Španove svinjake je prvi vdrl puškomitraljezec Filip Klemenčič-Nenard in notri sam streljal na belogardiste. Ker mu je zmanjka-
lo bomb in streliva, so ga beli celo potisnili ven, pri tem pa ga je po pomoti prerešetal drugi partizanski puškomitraljezec.

Po tresku Jermanove bombe so beli popustili in ušli. Na spoju med enotami 1. in 3. bataljona so se odplazili po gosti megli proti Temenici, tam pa so naleteli na gubčevce, zato se s fasisti pri Mačku niso mogli združiti.

Napadalci iz Jermanove udarne skupine so medtem hitro razbili ključavnico na dvoriščnih vratih ter planili v kletne prostore, v svinjake in na dvorišče, da zavzamejo še utrjeno Španovo hišo.⁶³

Četi 3. bataljona sta nekoliko zamudili. Pritisnili sta z zgornje strani, od Kačjega hriba. Od tam je bilo slišati tudi namestnika brigadnega komandanta Stanka Semiča-Dakija in načelnika brigadnega štaba Pera Popivoda. Glavna tarča njihovega napada je bil velik bunker pri kozolcih. Tega je držal v šahu puškomitraljezec Anton Dremelj-Ante. Njegova skupina, v kateri sta bila še Jože Škufca-Martin in Anton Gregorič-Jakec, pa tudi načelnik Pero Popivoda, je prišla do postojanke brez strela. Šele po tistem so proti Antetu padli trije streli, vendar nanje ni odgovarjal. Skriti belogardist ga ni mogel zadel, ker je Ante s puškomitraljezom ležal za kupom gnoja.

Tudi napadalci 3. bataljona so začutili, da je odpor belogardistov pojenjal. Borca Jože Škufca-Martin in Anton Gregorič-Jakec sta skočila v belogardistično pisarno na hlevu, kjer sta dobila francosko puško. Ko sta vdrla v sosednji prostor, sta se tam tresla dva belogardi-

* Karel Groznik, ki je bil takrat petnajst let star, je povedal (po zapisniku z dne 26. oktobra 1977), da so bili beli hudo preplašeni. Kar tresli so se in menda ni noben pomislil na obrambo. Po istem viru je bil vaški stražar Dremelj France z Otečkega vrha povezan s partizani in jim je dal znak za napad. To pa je malo verjetno in iz partizanskih virov ni potrjeno. Bombe, ki so priletele iz svinjskih hlevov, pa tudi število ranjenih partizanov to pričevanje zanikajo.

sta in jima dopovedovala, da nista nič streljala. Martin in Jakec sta zasegla veliko denarja in cigaret.

Ker odpora iz bunkerja nad hlevom ni bilo, je na hlev in v kaščo pritisnila tudi glavnina 3. bataljona. Do oken obokane kleti so navali-li, kakor da boj še traja, in hoteli v notranjost nametati bomb. Le malo je manjkalo pa bi se zgodila še ena nesreča, zakaj v kletnih prostorih so bili že partizani iz 1. bataljona. To so ugotovili šele zadnji hip.

Slabo se je odrezala puškomitralješka trojka na levem krilu 3. bataljona, ki se je pred nekaj belogardisti celo umaknila. Prav zaradi te napake so se beli izmuznili proti Temenici, čeprav so imeli tam zares skopan rov.⁶⁴

Boj za utrjeno belogardistično postojanko pri Španu je trajal le dobrih petnajst minut. Bela garda je izgubila pet vojakov: legist Franc Lesjak iz Šentvida pri Stični in še eden sta padla, Ličkovega Lojzeta in še enega so partizani ujeli, eden pa je bil ranjen. Za tako zmagoslavje so bili najzaslužnejši borci 1. bataljona, ki so naskočili hitro in odločno. Svoje zmage pa se niso mogli veseliti, ker so hudo objokovali po nesreči padlega Filipa Klemenčiča-Nenarda, ki je bil neustrašen borec in zgleden tovariš.*

Časa za žalovanje pa tisto noč ni bilo. Treba je bilo hitro pospraviti velik plen. Poleg desetero pušk, bomb, streliva in vojaške opreme je bilo pri Španovih tistikrat 26 govedi in en plemenski bik, dva para konj, 44 spitanih prašičev, ki so bili že zaarani, ter še kakih 36 prašičev, mlajših od šest mesecev. Intendant so zavihali rokave in začeli pripravljati odvoz blaga. Vodnik Ivan Žibert-Gašper je prašiče streljal s puško, Radko Žumer jim je puščal kri, drugi so jih nakladali na vozove. Pobrali so tudi pšenico, 500 litrov žganja, 200 kilogramov medu, nekaj obleke, rjuh, obutve in drugega blaga, odgnali pa vso živino in 21 ovac.

Tako kazensko zasežbo si je prislužil hišni gospodar Alojz Groznik, ki je s pomočjo čevljarja Franca Novaka iz Radohove vasi, v Temenici in na svojem posestvu v Dolenji vasi osnoval belogardistični postojanki, brž po italijanski ofenzivi zmoledoval pri Italijanih prvih šestnajst pušk ter svoje vojščake vodil v zasede in na druge bojne pohode proti narodnoosvobodilni vojski.

Partizansko vodstvo je Španovim, med katerimi je bilo poleg petnajstletnega Karla Groznika še šest mlajših otrok, dovolilo, da so odšli na toplo k sosedu, potem pa so hišo, gospodarska poslopja in priti-

* Ivan Čerin-Jan (po beležki z dne 16. julija 1979) navaja, da je bil takrat v 3. bataljonu namestnik četrtega komandirja neki Viki, ki je padel pri Španu, ko je lezel na streho belogardistične postojanke. Druge priče te navedbe niso potrdile.

Puškomitraljezec Filip Klemenčič-Nenard (levo), ki je ob napadu na Špana padel po nesreči, in Karel Zupančič iz Črnomlja (desno), ki ga je 4. januarja 1943 ranila bomba po obrazu in rokah

kline zažgali, da se je proti nebu dvignil strahoten plamen. Vse to je bilo dokončano 5. januarja 1942 ob dveh po polnoči. Belogardistične trdnjave pri Španu v Dolenji vasi ni bilo več.

Kajpak, Italijani so svoje zveste hlapce spet pustili na cedilu. Belogardisti so se pritoževali, da italijanska posadka iz vasi Breg na partizane ni marala streljati niti 5. januarja ob osmih, ko so se ji partizani približali na razdaljo 200 metrov.

Ponoči so po stari navadi pomagali samo s topništvom. Granate so udrihale, kakor da je sodni dan. Padale so blizu tistih, ki so spremljali vozove in gonili živino. Orale so zasnežene travnike in brizgale zmrzlo zemljo na vse strani. Povzročile so veliko strahu, ranjencev in mrtvih pa ne. Edina škoda je bila, da se je splašil bik. Treba ga je bilo ustreliti. Nato so ga odvedli na plaz proti Pungartu, kjer pa so ga morali pustiti.⁶⁵

Tudi belogardistično postojanko pri Japoncu so borci Gubčeve brigade kmalu obvladali in zažgali. Beli vojščaki so se rešili v varstvo fa-

šistov k Mačku. Toda tudi njim je trda predla. Iz oblegane Mačkove hiše so se proti jutru izmuznili v Sela pri Šentpavlu. Ubežniki iz obeh postojank v Temenici so imeli šest ranjenih.

Najmanj uspeha je imela Cankarjeva brigada, ki je napadala številčno najmočnejšo in najbolj utrjeno posadko bele garde na Primskovem. Kako srdito so borci Cankarjeve naskakovali osovražene izdajalce, priča število mrtvih in ranjenih. Padli so štirje partizani na čelu s komandirjem Francem Ambrožem-Ašovim, kar 22 pa je bilo huje ranjenih. Te izgube so okrnile napadalno moč 1. bataljona Cankarjeve brigade, ki je zjutraj prenehal napadati. Belogardiste je le še oblegal z zasedami.

Štab Dolenjske operativne cone se je trdno odločil, da bo začetni napad na Primskovo zmagovito končal. V novem nočnem naskoku je nameraval uporabiti 2. bataljon Gubčeve brigade in 3. bataljon Tomšičeve brigade. Na Čatežu so mrzlično šivali bela zaščitna oblačila, ki bi Branetove, Igorjeve in Efenkove partizane varovala med približevanjem nevarnim utrdbam na Primskovem, kjer je bilo precej snega.

Vsi so bili prepričani, da jim tokrat zmaga ne bo ušla, zakaj položaj belogardistov na Primskovem se je zelo poslabšal. Z uničenjem njihovih in italijanskih postojank v Temeniški dolini niso mogli pričakovati nobene pomoči iz doline. Da je položaj brezupen, pa so ugotovili tudi sami belogardisti in so se 5. januarja 1943 okoli šestnajstih odločili za izpad. Partizane so presenetili. Namreč, niso se prebijali v dolino, marveč so bežali k Nemcem čez razmejitveno črto. Ti so italijanske in svoje zaveznike lepo sprejeli ter jih okrepčali. V italijansko varstvo okoli Stične so se belogardisti vrnili prek Litije in Ljubljane, njihov poraz pa zato ni bil nič manjši.

Cankarjeva brigada je belogardiste med begom napadla, zasegla nekaj zapreg in drugih potrebščin, vendar posebnih žrtev jim ni prizadejala. Le poslopja na Primskovem je hitro zasedla in uničila vse utrjene zgradbe razen cerkve. S tem je bila trdnjava belogardizma na Primskovem izločena iz sovražnikovega obrambnega sistema. To je bilo velikega pomena za vse nadaljnje operacije Cankarjeve, Gubčeve in Tomšičeve brigade v letu 1943. .⁶⁶

Začetki in pomen novačenja novih borcev

Razpuščanje in zmanjševanje odredov ni moglo biti trajen ukrep za krepitev udarnih brigad. Najti je veljalo pot za številčno okrepitev vse narodnoosvobodilne vojske, torej brigad in odredov. To je narekovala predvsem potreba, da se beli gardi, ki je prisilno novačila, odtegne kar največ ljudi in jih privede pod neposredni vpliv osvobodilne

fronte, ki ga je odločno uveljavljala nova revolucionarna partizanska **vojska**. Mlade ljudi, ki dotlej še niso bili pritegnjeni v osvobodilno gibanje po vaseh, a so bili vzgojeni v poštene Slovence in naklonjeni **partizanom**, je bilo treba razgibati v nezlomljive privrženice osvobodilne fronte in prevzgojiti v pogumne partizanske borce.

»Nič zato, če ti partizani sprva ne bodo imeli orožja,« je menil **Edvard Kardelj-Krištof**, »dobili ga bodo pozneje v bojih. Važno je, da se za te boje politično pripravijo in vojaško usposobijo. . .«

Pa ni šlo le zato, da bi se partizanske čete številčno krepile z neoboroženimi novinci iz političnih razlogov. Po enotah je zmeraj bila kaka puška odveč, naj jo je pustil hudo ranjeni ali padli borec ali pa so jo zaplenili belogardistom. Te puške je bilo treba koristno uporabiti za pridobivanje novega orožja. Vrh tega so partizani že na veliko pobirali bombe z minskih polj ob nemški razmejitveni črti, to pa je nakazovalo možnost, da bi bil del borcev oborožen samo z bombami. Takšna delna oborožitev bi se lahko dobro obnesla zlasti v juriših, kar bi spet omogočilo pridobitev strelnega orožja. Prav to sta spoznala **Jaka Avšič-Branko Hrast** in dr. **Jože Brilej-Bolko Brezar**.

»Na našem sektorju se kaže potreba po mobilizaciji v partizansko vojsko,« sta zapisala 19. novembra 1942, »in jo nameravamo izvesti s pomočjo partizanskih enot in okrožnih odborov. Vojaško je taka mobilizacija zagotovljena, ker je akcija za bombe odlično uspela in ker se bo organizacija partizanskih enot na podlagi statuta dovolj okrepila. . .«⁶⁷

Pojasniti je treba, da ta Avšičeva in Brilejeva ocena velja za osrednjo Dolenjsko in Belo krajino, ki nista bili žrtev prvih štirih faz velike italijanske ofenzive in kjer je politično zaledje partizanske vojske skoraj neokrnjeno delovalo naprej. Čisto drugače je bilo na **Notranjskem** in **Kočevskem**, pa tudi v **Suhi krajini**, od koder so Italijani vse nezanesejive moške odpeljali v taborišča lakote, po vaseh pa je obnova osvobodilne fronte dosegla kvečjemu stopnjo zaupniškega sistema. Z drugimi besedami: na Dolenjskem in v **Beli krajini** so bile okoliščine za partizansko novačenje sila ugodne..

Tudi splošne razmere za dotok novih partizanov so bile ugodne. Osvobodilna fronta je vnovič zakoračila v nesluteni razmah. Spodbujale so ga velike zavezniške zmage v **Severni Afriki** in ob **Volgi** po eni strani in očiščenje od notranjih nezdravih pojavov po drugi strani. Po opravljenih političnih tečajih so partizanske enote postale ideološko enovite in notranje trdne, prve velike zmage nad belo gardo pa so okrepile tudi bojni polet partizanov. To so bili temeljni vzvodi, ki so zagotavljali velikanske uspehe pri politični in vojaški vzgoji novincev.

Da bi se poznal občutnejši premik v nakazani smeri, so morala dozoreti tudi nova spoznanja, ki so velevala: mobilizirati kar največ bor-

cev, četudi jih takoj ne bi bilo mogoče oborožiti, in uvesti določeno obliko prisilne mobilizacije, ki bi družinam novincev dala možnost, izgovarjati se na partizansko prisilo, da bi se lahko izognile povračilnim ukrepom obeh zavojevalcev.⁶⁸

Takšne razmere je morala izkoristiti zlasti Tomšičeva brigada, ki je bila jeseni 1942 številčno naj slabotnejša.

Zelena luč za novačenje novih borcev se je prižgala s peto točko že omenjenih smernic, ki sta jih 15. novembra 1942 predpisala izvršni odbor Osvobodilne fronte in Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske. Ta točka se glasi:

»Izvajati moramo takoj novo partizansko mobilizacijo. Razviti je treba z vsemi razpoložljivimi sredstvi agitacijo za nov dotok v partizane,« se glasi ta točka.

Še razločnejše je bilo postavljeno vprašanje novačenja nekaj pozneje štabu Notranjske operativne cone. »Mobilizacija novih partizanov je sedaj na splošno glavna naloga,« piše v zadevni točki. »Vprašanje se danes postavlja takole: ali bodo mobilizirali belogardisti in okupatorji ali pa mi. Zato smo tudi odredili, kot vam je že znano, splošno mobilizacijo, pa čeprav mora biti ta splošna mobilizacija deloma tudi prisilna. Gre seveda za to, da vse te ukrepe predhodno in naknadno politično objasnimo in z mobiliziranci dovolj intenzivno politično delamo. . .«⁶⁹

Natančnih podatkov o tem, kako se je novačenje začelo, kajpak ni. Po ustnih pričevanjih, ki so na splošno potrjena tudi v ohranjenih listinah, sta 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade prvih šest novincev pridobila v dneh po napadu na Ajdovec, ko sta se zadrževala v Dobravi pri Dobrniču in v Srednjem Lipovcu.

Novačenje se je razmahnilo šele po prihodu v Mirensko dolino. Karabinjerska postaja iz Trebnjega je poročala, da so uporniki 23. decembra 1942 novačili v vaseh: Vrhtrebnje, od koder so odpeljali dvanajst mladeničev, iz Repč pet in Gorenjega Podboršta enajst. Le-te so karabinjerji tudi poimensko ugotovili. Najbrž je bila tam na delu Gubčeva brigada. Tomšičeva je za Božič novačila v Mirni in njeni okolici, kjer je pridobila 25 novih borcev. Toda Tomšičeva brigada ni novačila samo okoli Mirne. Njene patrulje za novačenje so hodile vse do Vodal in onstran Škocjana, pa tudi v vasi okoli Velike Loke.⁷⁰

Novinci iz Mirenske doline so se zelo dobro izkazali. Mnogi izmed njih so se razvili v sposobne vodnike vodov, komandirje čet in obveščevalce, še več je bilo ranjenih ali pa so padli, ker so se tako rekoč brez izjeme odlikovali z izrednim pogumom. Za primer kaže omeniti brata Poldeta in Lojzeta Skola. Prvi je prav kmalu postal vodja brigadnega obveščevalnega centra, drugi pa komandir štabne patrulje. Dalje odličnega komandirja voda Antona Mauca-Lada.

Za uspeh pri novačenju so politični komisarji Tomšičeve brigade razvili vsestransko dejavnost, vse od shodov s prebivalci po vaseh, kjer so bile čete nastanjene, do mitingov v drugih večjih krajih. Obstaja podatek, da so 9. januarja priredili osrednji miting v Šentrupertu, več manjših pa v okoliških vaseh, predvsem v Škovcu, kjer so bili tedaj nastanjeni oba bataljona in brigadni štab. Na nedeljo, 10. januarja, po maši so v Šentrupertu sklicali zbor obeh bataljonov, ki se je spremenil v nevsiljiv miting s petjem in govori. Kajpak je bil ta zbor namenjen vernim domačinom, ki so prav tedaj zapuščali cerkev in z velikim zanimanjem prisluhnili partizanom. Poleg tega se je Mica Šlandrova še tisto popoldne sešla s šentruperskimi ženskami. Prišlo jih je 35, kar je bil lep uspeh. Zvečer je bila pa še zabava, na katero je prišla predvsem mladina.

Po zmagi pri Španu so morale enote hoditi na položaje, ker so Italijani vsak dan tolkli s topovi, pričakovati pa je bilo tudi njihov obsežnejši nastop proti partizanom na Čatežu in v njegovi okolici. Kljub temu so se tomšičevci tistikrat veliko več ukvarjali z novačenjem, saj jim ni bilo treba skrbeti za hrano, s katero so se bili pri Španu dobro založili. Po novince so hodili predvsem v dolinske vasi okoli Velike Loke in Trebnjega. Podatki kažejo, da se je brigada v dneh od 15. decembra 1942 do 12. januarja 1943 povečala kar za 56 novih borcev.⁷¹

Poudariti velja, da brigada tačas, navzlic počivanju, kulturnemu in političnemu delu med ljudstvom, novačenju in pripravam na širokopotezne napadalne posege, vojaško niti malo ni mirovala. Že 7. januarja 1943 so spet dobili besedo minerji. Šli so na progo k Veliki Loki ter jo razstrelili. Pri tem se je iztirila lokomotiva in razkopala velik del proge. Italijani so skušali do lokomotive priti 8. januarja, toda to se jim ni posrečilo, čeprav so uporabili oklopni vlak. Čete Tomšičeve brigade, ki so bile v zasedah na okoliških položajih, so te poskuse odločno zavrnile.

Italijani so poročali, da so 8. januarja 1943 ob 20,35 komunistični uporniki napadli stražarsko mesto črnih srajc na železniški postaji Velika Loka ter patroljo črnih srajc pri km 103/200. Ker je patrolja hitro ukrepala in takoj dobila pomoč, so se napadalci razpršili. Pri tem je bil en črnosrajčnik ubit, eden pa ranjen. Naslednje jutro so morali italijanski karabinjerji poročati tudi o tem, da so bile ob 5,10 snete vezi na spojih tirnic med postajama Velika Loka in Radohova vas. Toda tirnice so popravili samo zasilno, da je promet lahko potekal z zmanjšano hitrostjo.

Tako stanje je trajalo do 9. januarja 1943, ko se ni dalo več zavlačevati popravila proge. Italijani so morali nastopiti z velikimi silami. Uporabili so dele 98. legije črnih srajc, pri tem pa so imeli enega mrtvega in enega ranjenega. Ker sta bila bataljona potrebna počitka in

da bi se izognili topovskemu obstreljevanju, sta se 9. januarja, kot že omenjeno, premaknila v Šentrupert oziroma v Škovec.⁷²

Razume se, da za številčno okrepitev Tomšičeve brigade ni skrbel samo brigadna poveljniška sestava, temveč še bolj štab Dolenjske operativne cone, ki je v ta namen uporabljal obe četi Zapadno-dolenjskega odreda. Večino partizanov, ki so takrat prišli v Tomšičevo brigado s tega območja, so nanovačili borci ZDO, zakaj novačenje je bila ena njihovih pglavitnih nalog. Drugo takšno pomoč je tomšičevcem dal Moravški bataljon pod poveljstvom Franca Poglajna-Kranjca, ki je januarja 1943 novačil po vaseh okoli Jevnice, Ribč in sploh po vaseh v dolini Save. Skoraj vse zbrane novince — bilo jih je najmanj 23 — je čez Savo in Janče pripeljal na Pugled, kjer so bili dodeljeni v 2. bataljon Tomšičeve brigade.⁷³

Zadnje večje novačenje v tem delu Dolenjske je opravil 3. bataljon Tomšičeve brigade 15. januarja 1942 v vaseh pri Metnaju, zlasti pa v Dobravi, kjer je priredil tudi velik miting. Nabral je štirinajst novih borcev, ki so se z eno izjemo odlično izkazali.⁷⁴

Ta prva novačenja so bila zelo spodbudna. Pokazala so, da je po dolenjskih vaseh še veliko mladih ljudi, ki so se pripravljali bojevati proti Italijanom in belogardistom z enakim pogumom kot partizanski prostovoljci iz leta 1942. To spoznanje je bilo izredno pomembno, kajti nakazovalo je možnosti za obnavljanje in številčno krepitov bataljonov, ki so v bojih imeli precejšnje izgube.

Zadnje slepilo o tem, da bodo za številčno krepitev enot skrbeli drugi, so se razblinile s sporočilom glavnega poveljstva, ki je 12. januarja 1942 štab Tomšičeve brigade obveščalo, da ne bo dobil bataljona iz Notranjskega odreda, ker so ga dodelili v sestavo Dolomitskega odreda. Na koncu zadevnega odstavka je bila pripisana namreč taka tolažba: »Skušajte čim preje dopolniti brigado z novo rekrutiranimi borci s terena, da ne ostane vaša brigada številčno najslabša.«⁷⁵

Brigada se je po tem povelju spet zmanjšala od 515 na 375 partizanov. Novačenje je postalo nujnost. Bilo je enako pomembno kakor bojne akcije.

Delovanje KPS in imenovanje novih poveljstev

Novembra in decembra 1942 je bila organizacija KPS v bataljonih Tomšičeve brigade precej dobro urejena, kar je izrecno potrjeno za

2. bataljon, vendar še ni imela prave usmeritve. Ostala je na stopnji in pri nalogah, ki jih je komunistom začrtal Boris Kidrič-Peter Kalan . 6. septembra 1942, ko jo je usmeril na množično pridobivanje članstva. Nasledek množičnega sprejema je bil, da je bilo članstvo zveči-

ne še mlado in teoretično slabo podkovano. Torej je bilo pravilno, da so po celicah študirali politični tisk. To je bila dolgoročna naložba. Toda potrebno bi bilo tudi takojšnje odzivanje na politične dogodke doma in v svetu, tega pa organizacija še ni bila sposobna, zakaj v njenem razvoju je nastal zastoj. Prvi vzrok za zastoj je bil v tem, da je zelo zgodaj izgubila sekretarja brigadnega biroja, drugi pa, da tudi CK KPS ni imel primernega človeka, ki bi se posebej ukvarjal z organizacijskimi zadevami.

V vrhu so se razmere popravile po prihodu Borisa Kraigherja a-Janeza s Primorskega, ki se je iz internacije v Gonarsu rešil 31. avgusta, se 9. oktobra pisмено oglašil iz štaba Soškega odreda, potem pa s Francem Ravbarjem-Vitezom do 9. novembra prispel k štabu 1. bataljona Notranjskega odreda. S Krima je odšel v Polhograjske Dolomite in se je na sedežu CK KPS zglasil 15. novembra 1942. Tam je vnovič prevzel posle organizacijskega sekretarja in krepko prijel za delo. Že po dveh dneh, 17. novembra 1942, je sestavil okrožnico, ki je bila v glavnem namenjena organizacijam KPS v brigadah in bataljonih.⁷⁶

O tej okrožnici velja ugotoviti, da je bila prelomne narave za vse nadaljnje delo komunistov v vojski. Odločno je postavila, da morajo partijske organizacije takoj preiti na načrtno politično delo v četah, za dviganje bojne morale, za večanje politične zrelosti partizanov in partijcev, pri tem pa je izrecno poudarila, da se biroji KPS nimajo pravice vmešavati v delo štabov. Ta okrožnica je nazadnje vendarle kritično obračunala z gonjo proti 'vojvodstvu', ki je celice in biroje KPS v vojski spravljala v skrajnost in jih potiskala na spolzka pota nepotrebnih in nevarnih razprtij.

»Partijske organizacije v četah, bataljonih in brigadah so in morajo biti ilegalne,« poudarja Boris Kraigher-Janez v imenu CK KPS, da bi lahko takoj za tem opozoril na pomembno značilnost marksistično-leninističnega boja za množice: »Osnovni in edini način dela partijske organizacije je in mora biti sistem prepričevanja. . .«

Boris Kraigher-Janez že v uvodu ugotavlja, da je pred vrati nova partizanska ofenziva, ki ji mora biti podrejeno vse delo organizacij KPS v vojski. »V dobi priprav na novo ofenzivo je naša glavna dolžnost,« poučuje dalje, »izvesti pravilno reorganizacijo in razporeditev razpoložljivih sil, pravilno razmestitev komandnega, komandirskega in politkomisarskega kadra — ter predvsem aktivizirati partizanske enote, ki zadnji čas zapadajo v nekakšno predzimsko omrtvelost. Proti temu pojavu zlasti moramo mobilizirati ves partijski aparat pri partizanih kot na terenu. Zato pa si morajo biti partijske organizacije na jasnem v dveh stvareh:

Prvič — vprašanje reorganizacije je stvar Glavnega štaba in odrednih ter brigadnih štabov. V tej stvari nimajo partijske organiza-

cije nobene pravice direktnega vmešavanja. V tem vprašanju je osnovna naloga vseh partijskih enot, nuditi odgovarjajočim štabom z masovnim političnim delom vso pomoč za dviganje avtoritete, za populariziranje novih komand, za razlaganje pravilnosti in nujnosti storjenih reorganizacijskih ukrepov. Utemeljevati pravilnost postavljanja novih komand. Popularizirati dobre lastnosti teh novih komand. Podpirati komande in njihove ukrepe pri 'prekomandiranju' raznih enot v brigade, druge bataljone in podobno. Ustvariti zdrave odnose med partizani odredov do partizanov iz brigad. Ustvariti zdrav odnos med partizani v četah in raznimi kurirji in podobno.

Drugič — glavna naloga partijskih organizacij pa je pomoč komandantom in komandirjem v njihovih težnjah po borbeni aktivizaciji partizanov, pri dviganju morale, pri ustvarjanju resnične zavezanosti, vojaške discipline v četah, pri politični in vojaški pripravi partizanov na naslednje akcije, pri organiziranju vojaških vaj, pri pripravah in organiziranju političnega dela partizanov na terenu itd. Zato je glavna naloga naših partijskih organizacij masovno delo v četah med partizani. Tu morajo komunisti razviti vso svojo aktivnost, tu morajo prikazati vzor tovarištva in požrtovalnosti. . „⁷⁷

Vsebinsko te okrožnice je bilo treba nekoliko obsežnejše posneti za tegadelj, da bi lahko primerjali, kakšno organiziranost je dosegla KPS v Tomšičevi brigadi, pa tudi s katerimi napakami se je morala otepati.

Celice po četah so bile zdrave. Še naprej so se ravnale po načelu, da morajo biti komunisti najboljši borci in najboljši tovariši. Iz vrst takih borcev so nabirale nove kandidate, veliko pozornost pa so posvečale tudi študiju političnega in ideološkega tiska. Vsaj za 2. bataljon je mogoče trditi, da so se ukvarjale tudi z urejanjem manj pomembnih notranjih problemov po četah, kar velja zlasti za vprašanja prehrane ali preskrbe, pa tudi glede obnašanja borcev pri zasežbah. To stanje res ni bilo nevarno, je pa kazalo na pomanjkanje pravilne politične usmeritve.

Hujši so bili pojavi nekakšne uspavalne miselnosti, da je treba samo še počakati na konec vojne. Ta se je porajala kot posledica kratkovidnih političnih prijemov iz septembra in oktobra 1942, ko je bojni duh zdrknil na najnižjo raven. Nekateri goreči strankini agitatorji so ga hoteli vrniti za vsako ceno, tudi tako, da so si izmišljali zavezniške in partizanske zmage, ki jih sploh ni bilo, in da so nenehno obetali konec vojne. Ko je potem zares prišlo do preobrata na svetovnih bojiščih in so zavezniški zmagovali v Severni Afriki in pri Stalingradu, se je to pretiravanje obrnilo v škodo osvobodilni stvari, zakaj mnogi partizani so bili zares prepričani, da je konec vojne pred vrati, da je treba samo še počakati in paziti na glavo.

Takšni in podobni pojavi so bili v marsičem nasledek breizhodnega bivanja v gozdovih z obilico vsemogočih tegob, ki jim ni bilo videti konca. Zanimivo je, da so pri 1. in 3. bataljonu izginili sami od sebe, brž ko sta se bataljona spustila v vasi in ko sta posegla v širokopotezne napadalne udare po sovražnikih. Bojevitost in aktivnost partizanov v teh dveh bataljonih je bila boljša kot pri tistih, ki so še zmeraj taborili po gozdovih okoli Pugleda.⁷⁸

Več nezdravih pojavov se je kazalo po štabnih celicah in bataljonskih birojih, kjer je bilo čutiti napete odnose. Napajali so se večinoma iz prejšnje 'protivojvodske' smeri, ki je bila vzrok za marsikatero nepotrebno zaostritev, kar je značilno za vsako gonjo. Tak spor je izbruhnil v štabni celici 1. bataljona, kjer sta se izoblikovali dve nasprotujoči si struji. Nastal je po zamenjavi komandantov, ko je na mesto Staneta Bizjaka-Koste prišel Anton Marincelj-Janko. Namreč med Kostom in bataljonsko politično komisarko Mico Šlandrovo so bili odnosi zelo dobri in kaže, da je slednja imela veliko besedo tudi pri čisto vojaških odločitvah. Z nastopom Antona Marincelja-Janka, ki je bil predvsem dober vojak, čeprav je bil tudi predvojni komunist, pa se je vse to nehalo. Marincelj je ravnal zelo odrezavo, nato pa tudi zafrkljivo. Brž je postalo očitno, da tu ne bo zaželenega soglasja.

Pritožbe proti Marinceljevemu ravnanju so se množile, vendar so se splošne razmere v 1. bataljonu naglo boljšale. Preobrat je bilo čutiti zlasti glede bojevitosti, ki se je izredno povečala. Pri borbah je Marincelj užival sloves pravičnega in pogumnega partizanskega komandanta, ki so mu bili pripravljeni slediti tudi v najbolj krvavi obračun s sovražniki. Brigadni štab si ni vedel pomagati drugače, kot da je naredil še eno zamenjavo: za bataljonskega političnega komisarja je imenoval Staneta Bajuka-Milka, Mica Šlandrova pa je prevzela partijsko delo v bataljonu. Toda tudi to ni izboljšalo odnosov. Poslej sta si stala nasproti dva tabora: v prvem sta bila komandant Anton Marincelj-Janko in politični komisar Stane Bajuk-Milko, v drugem pa Mica Šlandrova, ki je imela na svoji strani Ljuba Antončiča in morda še koga.

Brigadni štab kaj več za odpravo nesoglasij ni mogel storiti, ker je imel po 4. novembru 1942 naravo začasnosti in ker je bil edini preostali član prejšnjega, veljavnega štaba obremenjen z očitki enakega izvora, brigadnega biroja KPS pa do 26. decembra 1942 ni bilo.⁷⁹

Nov premik v delovanju organizaciji KPS se je začel s prihodom Fedorja Kovačiča-Jožeta, novega vodje agitpropa v Tomšičevi brigadi, ki je 10. decembra prispel na Pugled in tam ostal do 23. decembra. Najprej je pregledal delo KPS v 2. bataljonu, že 24. decembra 1942 pa se je znašel v Mirni pri brigadnem štabu in brigadni glavnini. Na njegovo pobudo se je najprej nanovo sešla celica brigadnega štaba, nato

se je udeležil sestankov obeh bataljonskih birojev, nazadnje pa ustanovil še brigadni biro KPS. Le-ta se je sešel prvič 26. decembra in drugič 29. decembra 1942. Člani tega biroja so bili: Fedor Kovačič-Jože, Stanko Semič-Daki, dr. Milan Dolenc-Milan Medved in Mica Šlandrova, 8. januarja 1943 pa se jim je na obrobju Mirenske doline pridružil še Peter Mendaš-Iztok.⁸⁰

Peter Mendaš-Iztok je začel urejati organizacijo ZKM. Njeno delo je bilo dotlej preveč raztrgano. Poprej so delo v aktivih ZKM vodili partijci. To dolžnost so jim naložile celice KPS, vendar pa se tako varuštvo ni najbolje obneslo. Po novem letu so si aktivni izvolili sekretarje iz lastnih vrst, kar je organizacijo ZKM zelo poživilo. Poslej so se aktivni shajali dvakrat na teden, bataljonska biroja in brigadni biro ZKM pa na vsakih štirinajst dni. Konec leta 1942* je bilo v brigadi kar 112 članov Zveze komunistične mladine, od tega: v 1. bataljonu 28, v 2. bataljonu 51, v 3. bataljonu 29 in štabni patrulji štirje. Začasni 4. bataljon na Mokrcu ni vštet.

O članih KPS ni tako natančnih podatkov. So le za 2. in 3. bataljon. V 2. bataljonu je bilo 47 članov KPS in 10 kandidatov, v 3. pa 30 članov KPS in šest kandidatov. Po poročilih z dne 16. novembra 1942 in 13. februarja 1943 je mogoče sklepati, da je bilo število organiziranih v 1. bataljonu skoraj prav tolikšno kot v tretjem, to pa pomeni, da je moralo biti ob koncu leta 1942 v Tomšičevi brigadi 112 članov KPS in 22 kandidatov. Vseh organiziranih (članov KPS, kandidatov in članov ZKM) je bilo torej 246, vseh borcev v brigadi pa je bilo približno 375. Tu seveda ni vštet začasni 4. bataljon, ki je po nekem zapisu štel še 140 partizanov.⁸¹

Od tedaj izvirajo tudi dalekosežni ukrepi za izboljšanje kulturno prosvetnega dela v enotah. Politkomisariat glavnega poveljstva je odredil, da je treba v vsaki brigadi osnovati kulturnoprosvetno komisijo in določiti njenega vodjo, ki bo za svoje delo odgovoren brigadnemu političnemu komisarju in njegovemu namestniku. Te komisije naj bi predvsem pobudile petje partizanskih pesmi, snovale pevske in recitacijske zборе, skrbele za nabavo harmonik in kitar ter za pisanje stenskih časopisov.⁸² Toda za izboljšanje kulturnega življenja po enotah in za ureditev nekaterih kadrovskih vprašanj je bila potrebna predvsem neposredna pomoč.

Boris Kraigher-Janez ni le pisal bistroidnih okrožnic, marveč je z organizacijami KPS po brigadah in odredih iskal tudi živ stik. Ta mu je omogočal pri viru urejati vsa vprašanja in s prepričevalno be-

* Datum poročila ni ohranjen, vendar je čas njegovega nastanka mogoče določiti po vsebinskem soskladju s poročilom brigadnega biroja KPS, ki je nastalo 30. decembra 1942 (Zbornik VI, knjiga 4, dok. 140) in ki o številu članov ZKM v 2. bataljonu vsebuje popolnoma enak podatek.

sedo nakazovati trajne usmeritve pri graditvi organizacij KPS v vojski. Tako se je zgodilo, da je med prvimi obiskal prav Tomšičevo brigado. Najprej se je ustavil na Pugledu pri 2. bataljonu in se udeležil bataljonske partijske konference, ki je bila 6. januarja 1943 v gasilskem domu na Malem Lipoglavu.

Ta konferenca je bila prelomnega pomena za razvoj celic, hkrati pa tudi izredno zanimiva, čeravno se je zaradi italijanske hajke končala predčasno in brez sklepov.

Boris Kraigher-Janez je orisal položaj na svetovnih bojiščih, izčrpno, stvarno in brez olepševanja. Posebej je poudaril nevarnost razraščanje belogardizma, ki pod krinko boja proti komunizmu razbremenuje zavojevalske sile na frontah. Ta proces se bo, je menil Kraigher, še zaostroval. Treba je pričakovati še hujše boje in še hujše povračilne ukrepe okupatorjev. Tedaj so partizani že vedeli za veliko zmago rdeče armade pri Stalingradu, čeprav von Paulusova armada še ni bila dotolčena. Boris Kraigher pa je poudaril, da še ni čas za pričakovanje konca vojne, temveč še vedno čas za žrtvovanje. Zlasti poudaril je potrebo po preureditvi čet iz partizanske armade v redno, ki pa mora biti revolucionarna armada. Nakazal je možnosti za nov gospodarski razvoj in naloge za poveljni čas.

»Oficirji v tej novi armadi boste vi in vi boste novi gospodarstveniki,« je zavzeto vzkliknil Boris Kraigher.

O notranjih vprašanjih bataljona se je malo govorilo, čeprav je bilo nekaj zelo žgočih. Odnosi četnih poveljstev do bataljonskega štaba so bili namreč precej napeti. Sicer pa je bil Boris Kraigher-Janez o poglobitnem zelo natančno poučen na podlagi ostrih opazk, ki jih je zapisal Ivan Kaučič-Nande Kovač v zaupnem pismu z dne 25. decembra 1942.⁸³

Po opažanjih Fedorja Kovačiča-Jožeta je ta vprašanja načel brigadni biro na sejah 26. in 29. decembra 1942. Predlagal je zamenjavo komandanta v 2. bataljonu, pa tudi pretresal nekatere druge kadrovske spremembe, med drugim predlog, da se za komandanta 3. bataljona imenuje Marjan Grilc-Igor. Na teh ali prihodnjih dveh sejah brigadnega biroja KPS je bil navzoč tudi Bogdan Osolnik-Jug Bogdan, ki ga je bil dr. Jože Brilej-Bolko Brezar po prihodu 1. in 3. bataljona v Mirno na Dolenjskem določil za začasnega namestnika političnega komisarja brigade.

Obravnavo na prvih dveh sejah brigadnega biroja je bila ustvarjalna in kritična, saj ob tem nihče ni mislil na osebne koristi. Drugače je bilo na seji z dne 8. januarja 1943. Tedaj je bilo že znano imenovanje štabov con, brigad in odredov z dne 26. decembra 1942, s katerim so bili v štab Tomšičeve brigade določeni: za komandanta Dušan Majcen-Nedeljko, za bolitičnega komisarja Jože Malnarič-Križevski, za namestnika komandanta Stanko Semič-Daki, za namestnika ko-

misarja Jože Bradeško-Boštjan,* za načelnika brigadnega štaba na Pero Popivoda.

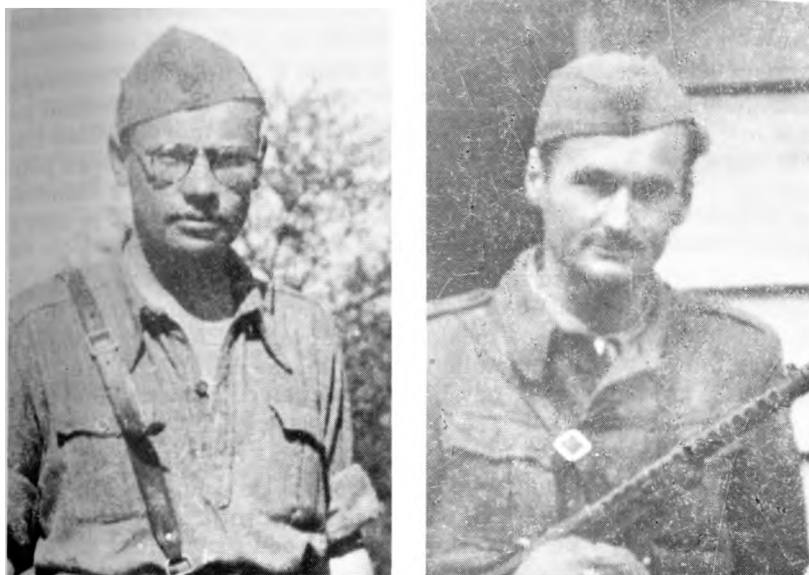
To imenovanje ni ostalo brez odmeva. V brigadnem biroju KPS je sprožilo ugovore, ki so bili toliko bolj neutemeljeni, ker so v obeh pr. merih zadevali tovariša, ki ju v Tomšičevi brigadi ni mogel nihče dobro poznati. Namreč, člani biroja so nasprotovali imenovanju Jožeta Malnariča-Križevskega za brigadnega političnega komisarja in Jožeta Bradeška-Boštjana za njegovega namestnika, s pripombo, da bi bilo treba ljudi za te dolžnosti dobiti v brigadi sami. Biro je predlagal, naj bi brigadni politični komisar, namesto Nika Šiliha-Borisa Nikiča, postal dr. Milan Dolenc-Milan Medved, njegov namestnik pa naj bi bil Fedor Kovačič-Jože. Tovariš Bogdan Osolnik je dobil slab vtis o vzdusju, ki je vladalo na tej ali kateri drugi seji, ko so člani kritizirali I Mico Šlandrovo zaradi domnevnih pristranskih odnosov do Franca Puterleta-Cureta. Bogdan Osolnik je skušal razpravo speljati v to, kaj je treba delati, pa se mu ni posrečilo.

Težko je soditi o tem, če je šlo za skomine neskromnosti, vsekakor pa je biro ravnal čisto nasprotno, kot je velevala povzeta Kraigherjeva okrožnica; to pa je samo en dokaz več, kako zelo je bila potrebna. Vmešavanje birojev KPS v zadeve višjih štabov potemtakem ni bila posebnost samo na Notranjskem in v Dolomitih, marveč je začelo svoje nezdrave kali poganjati tudi v Tomšičevi brigadi.⁸⁴

Na srečo je ostalo le pri kaleh. Boris Kraigher-Janez je bil tedaj namreč že na poti mimo Primskovega in Čateža. Prva četa 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki ga je na poti z Lipoglava varovala, je 8. januarja prišla na Primskovo, in sicer prav takrat, ko so v Cankarjevi brigadi slavili zmago nad tamkajšnjimi belogardisti. Ozračje je bilo tako, da so tudi Kraigherjevi spremljevalci prišli na svoj račun: dobili so svinjsko pečenko.

Boris Kraigher-Janez je potrkal na vrata štaba 1. ali Dolenjske operativne cone 11. januarja 1943. Tudi ta štab je 9. januarja napisal svoje spreminjevalne predloge zoper sestave brigadnih štabov, kar pa ni veliko pomagalo. Boris Kraigher-Janez se je še istega dne, 11. januarja 1943, sešel s štabi treh brigad. Čez noč so bile rešene vse kadrovske zadrege: 12. januarja 1943 je Tomšičeva dobila nov brigadni štab, obenem pa so bili imenovani tudi novi bataljonski štabi.

* Jožeta Bradeška-Boštjana takrat še ni bilo v brigadi, kot bi se dalo sklepati po opombi v Zborniku dokumentov in podatkov VI, knjiga 4, dok. 140 na str. 390, kjer je napisano, da je poročilo partijskega biroja udarne brigade "Tone Tomšič" napisal nam. politkomisarja Jože Bradeško-Boštjan, to pa ni res. Po primerjavi rokopisov sva s tovarišico Elo Krasno 25. avgusta 1982 ugotovila, da tega poročila ni napisal Jože Bradeško-Boštjan, marveč Fedor Kovačič-Jože, ki se s tem strinja, čeprav po vsebini poročila o tem ni popolnoma prepričan (po beležkah z dne 24. in 25. avgusta 1982).

Ivan Lokovšek-Jan (levo), novi brigadni komandant, in Bogdan Osolnik (desno), začasni namestnik političnega komisarja Tomšičeve brigade

Za komandanta Tomšičeve brigade je bil imenovan Ivan Lokovšek-Jan, posle brigadnega političnega komisarja pa je prevzel prejšnji začasni komandant Dušan Majcen-Nedeljko. Stanko Semič-Daki je ostal namestnik brigadnega komandanta, Pero Popivoda pa načelnik brigadnega štaba. Kljub ugovoru je svoje imenovanje obdržal tudi Jože Bradeško-Boštjan, ki je namestnik političnega komisarja Tomšičeve brigade ostal do svoje prezgodnje smrti. Za vodjo agitpropa je bil, kot rečeno, imenovan Fedor Kovačič-Jože, vodstvo obveščevalne službe pa je za Tonetom Pirjevcem-Markom Belinom, ki je odhajal k štabu cone, spet prevzel Gorazd Škoporec-Borut.

Komandant 1. bataljona je ostal Anton Marincelj-Janko, za namestnika je dobil Filipa Tekavca-Gašperja. Dotedanji politični komisar 1. bataljona Stane Bajuk-Milko je prevzel spet posle namestnika političnega komisarja, medtem ko je za bataljonskega političnega komisarja prišel Vasja Kogej, ki je to dolžnost dotlej opravljal v 3. bataljonu.

V štabu 2. bataljona se je menjal samo komandant. Na to dolžnost je bil imenovan Radomir Božovič-Raco, ki pa še ni imel namestnika.

Politični komisar Josip Zornada-Frenk in njegov namestnik Franc Tavčar-Rok sta ostala na svojih položajih.

Največje spremembe so nastale v štabu 3. bataljona. Za novega komandanta je bil imenovan Marjan Grilc-Igor, njegov namestnik pa je postal Ivan Kovačič-Efenka. Lepo je napredoval tudi dr. Milan Dolenc-Milan Medved, ki je bil imenovan za novega bataljonskega političnega komisarja, medtem ko je namestnica postala Mica Šlandrova, ki je bila prestavljena iz 1. bataljona. Po tej premestitvi je tudi v štabu 1. bataljona zavladovalo popolno soglasje.

Ob tej priložnosti so se četna poveljstva spremenila samo v 3. bataljonu. Marjana Grilca-Igorja, ki je bil dotlej komandir 2. čete, je zamenjal Jože Lepin-Ris, na mesto Ivana Kovačiča-Efenke, dotedanjega komandirja 3. čete 3. bataljona, pa je bil imenovan Viljem Kastelic-Vili. Že pred tem so v 1. bataljonu zamenjali političnega komisarja 1. čete. Ta položaj, na katerem je bil nekaj časa Rado Čenčič-Mitja, je dobil Valentin Aš.⁸⁵

S povzetimi imenovanji in preimenovanji je Tomšičeva brigada dobila veljaven brigadni štab, prvi, ki je v nasprotju s prejšnjim, naravnanim pretežno politično, imel vse potrebne značilnosti pravega vojaškega štaba. Tudi njegovi člani so se dobro dopolnjevali in celo

Proti koncu decembra 1942 sta prišla v Tomšičevo brigado tudi dva novince, udeleženca pohoda na Štajersko: vodnik Anton Mauec-Lado z Rakovnika (levo), kije padel ob napadu na Radomlje 4. aprila 1944, in Lojze Erjavec-Pastir (desno), kise je posebno odlikoval kot bombaš ob zavzetju Moravč 19. marca 1944

načelnik Pero Popivoda je tiste prve čase imel pozitivno vlogo. Zlasti pomembno pa je bilo, da je komandant Ivan Lokovšek-Jan uvedel stalna posvetovanja z bataljonskimi štabi, pa tudi četnimi in vodnimi komandirji. To je bil korenit prelom s preteklostjo, prav to pa je omogočilo izvirne pobude nižjih vojaških starešin, njihovo voljo za doseg vsestranskega vojaškega mojstrstva in nazadnje tudi natančen pregled nad njihovim poveljniškim usposabljanjem. S tem je Tomšičeva brigada stopila na prag popolnoma novega, bojovitega in zmagovitega obdobja, ki je kmalu obnovilo njeno prvotno proletarsko slavo in ji prineslo zaslužen prvenstvo.

Tudi organizaciji KPS in ZKM v brigadi sta stopili odločno na pot, ki jima jo je začrtal novi organizacijski sekretar Boris Kraigher-Janez in sta jo enodušno sprejeli konferenci komunistov z dne 6. in 25. januarja 1943.⁸⁶ Poslej v njuni usmeritvi ni bilo več nobenih slabih odklonov.

Opombe o virih

¹ Dopis štaba 3. bataljona z dne 16. novembra 1942, arh. štev. 5713 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, dnevnik Mihaela Hrašovca, Jesen 1942, št. 72 na str. 206 in št. 77 na str. 217, Drugi svetski rat — pregled ratnih operacija III, Beograd 1964, od str. 152 do 170, str. 28 ter od 36 do 42, ter spomini Mihaela Butare-Aleksa, str. 83.

² Jesen 1942, št. 68, 76, 80, 86 in 87 na str. 199, 216, 231, 245 in 246.

³ Prav tam, št. 50 na str. 46, dnevnik Nandeta Sedeja, zapisnik o ogledu z dne 2. julija, Radko Žumer po beležki z dne 21. junija, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija, Janez Strnad-Lado po beležki z dne 12. junija in Ive Šubic po beležki z dne 9. marca 1978, arh. štev. 5698 v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Vesti, fasc. MVAC 110, štev. 59585, v arhivu IZDG.

⁴ Dnevnik Nandeta Sedeja, Jesen 1942, št. 97 in 98 na str. 273 ter št. 138 na str. 358, in spomini Ferda Godine z dne 27. januarja 1975.

⁵ Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977, Jesen 1942, št. 98 in 100 na str. 201 in 277, dnevnik Mihaela Hrašovca in Janez Majnik-Džems, že omenjeni prepis, str. 25.

⁶ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 99 na str. 286 in 287, Milan Guček, Šerčerjeva brigada, str. 54,55 in 56, dnevnik Mihaela Hrašovca, dr. Milan Dolenc po že omenjeni zgodovini, str. 5, Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55 in Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija 1978.

⁷ Prav tam ter Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija in Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija 1978.

⁸ Zbornik VI, Milan Guček in Mihael Hrašovec, prav tam, kartoteka borcev Tomšičeve brigade ter Jesen 1942, št. 170 na str. 440, 441 in 442.

⁹ Jesen 1942, št. 115, 116, 127 in 138 na str. 306, 307, 332 in 359.

¹⁰ Prav tam, št. 127 na str. 332 in št. 138 na str. 359, dnevnik Nandeta Sedeja, zapisnik o ogledu z dne 17. julija in Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977 ter mrliška matična knjiga Šmarje-Sap.

¹¹ Jesen 1942, št. 138 na str. 360 in št. 142 na str. 365, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977 in Feliks Vidergar-Brko po beležki z dne 9. novembra 1979.

¹² Jesen 1942, št. 138 na str. 360, dnevnik Nandeta Sedeja in dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979.

¹³ Dnevnik Nandeta Sedeja, zapisnik o ogledu z dne 2. julija 1978 in Janez Kramarič po že omenjeni beležki.

¹⁴ Dnevnika Nandeta Sedeja in Nika Šiliha ter Jesen 1942, št. 178 in 179 od str. 453 do 456.

¹⁵ Šilihov dnevnik v prepisu, str. 6, fasc. 336/1 v arhivu IZDG.

¹⁶ Ivan Mavrovič-Ivanov po beležki z dne 14. februarja 1979 in dr. Jože Brilej-Bolko po beležki z dne 8. aprila 1980 ter Jesen 1942, št. 109 na str. 294 in 295.

¹⁷ Jesen 1942, št. 188, 192, 103, 120 z opombo, 99 in 187 na str. 478, 488, 282, 314, 275 in 475, Spomini Ivana Mačka-Matija, str. 178, in beležka z dne 8. januarja 1979 ter napis na spominski plošči v Taborski steni.

¹⁸ Jesen 1942, zlasti št. 109 na str. 294, 156 na str. 394 in 172 na str. 444, in Šilihov dnevnik v prepisu, str. 6 in 7.

¹⁹ Jesen 1942, št. 188 na str. 478, Ivan Jakič-Jerin po beležki z dne 9. februarja 1978, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, Ljubljana 1971, str. 50 in 51, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, Ljubljana 1975, str. 44, Šilihov dnevnik v prepisu, str. 10, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 16 na str. 54.

²⁰ Dnevnik Mihaela Hrašovca, Jože Lepin-Ris in Milan Remih po že omenjenih prepisih magnetofonskih trakov, že omenjena zgodovina dr. Milana Dolenca, spomini Mihaela Butare-Aleksa v rokopisu, od str. 88 do 90, in Karlo Šuman kot malo prej.

²² Milan Remih, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 7. aprila 1978, dr. Milan Dolenc in Mihael Butara-Aleks kot malo prej, Šilihov dnevnik, prav tam, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 193 na str. 527, Anton Drečnik, Rudolf Lešnjak in Jože Selan po historiatih borbe št. 16, 81 in 5, seznam iz Črnih bukev in Vesti, fasc. 110-A štev. 59802 v arhivu IZDG.

²³ Dnevnika Mihaela Hrašovca in Nika Šiliha, zapisnik o ogledu z dne 8. aprila 1978, Jože Selan, Rudolf Lešnjak in Anton Drečnik, prav tam, Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija in France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, Mihael Butara-Aleks, Jože Lepin-Ris in Anton Svete-Gustelj po že omenjenih pričevanjih ter Viktor Cvelbar-Stane, pripombe iz maja 1983, str. 8.

²⁴ Dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca z dopolnitvami Vladimira Badovinca, Anka Vidovič Miklavčič: Slovenski železničarji pod italijansko okupacijo v Ljubljanski pokrajini 1941-1943, Ljubljana 1980, str. 332 in 333, Jože Selan, Rudolf Lešnjak in Anton Drečnik kot malo prej, Mihael Butara-Aleks, prav tam, Ivan Mavrovič-Ivanov po beležki z dne 14. februarja 1979, Jože Oblak-Sime »Spomini na snežniške gozdove«, Primorske novice od 31. marca do 23. maja 1980 in Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 381.

²⁵ Šilihov dnevnik ter Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 10. marca in Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978.

²⁶ Dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 31. maja in 16. julija 1982, poizvedbe na kraju samem z dne 3. maja 1983, zapisek o zajetju Albina Kulovca in njegovo telefonično pojasnilo z dne 18. julija 1982 ter Franc Plevnik-Vojo kot malo prej.

²⁷ Jesen 1942, št. 129 na str. 336, 337 in 338, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 105, 106 in 109, ter Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, od str. 61 do 68.

²⁸ Prav tam, Franček Saje: Belogardizem 1952, str. 372 in 373, Šilihov dnevnik, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, od str. 54 do 58, Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 90, 91 in 96, Ivan Mavrovič-Ivanov po že omenjeni beležki, Vlado Oklešen-Klemen kot v opombi štev. 25 in Jesen 1942, št. 166 na str. 433.

²⁹ Stanko Semič-Daki in Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Velimir Kraševac-Igor: Dolenjski puntarji, Ljubljana 1985, str. 183, prepisi zapisnikov dr. Milana Dolenca, str. 17 in 18, Rudi Vidergar-Brane, Jože Selan po historiatu borbe št. 5, Jože Lepin-Ris in Milan Remih po prepisih magnetofonskih travok z dne 2. oktobra 1974, 23. januarja 1975 in 8. septembra 1966, Franc Ločniškar-Sine po beležki z dne 17. oktobra 1977 ter France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca in Rudi Müller-Mile po beležki z dne 17. februarja 1978.

³⁰ Lado Ambrožič-Novljan, Stanko Semič-Daki, Rudi Vidergar-Brane, Rudi Müller-Mile, Franc Medle-Franček, Jože Lepin-Ris in Milan Remih kot malo prej, dnevnik Mihaela Hrašovca v prepisu, str. 7, že omenjeni spomini Mihaela Butara-Aleksa, Anton Gregorič-Jakec po magnetofonskem prepisu z dne 11. oktobra 1974, Anton Drečnik, Rudolf Lešnjak in Karlo Šuman po historiatih borbe št. 16, 81 in 55 ter Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija 1978 ter Zbornik VI, knjiga 4, dok. 123 na str. 354 in 355 ter dok. 197 na str. 533.

³¹ Italijanski fasc. 670/1 v arhivu IZDG, Ivan Zibert-Gašper po beležki z dne 18. junija 1978, spomini Mihaela Butara-Aleksa v rokopisu, od str. 94 do 96, in dodatna pojasnila z dne 17. julija 1982, dnevnik Mihaela Hrašovca kot malo prej, Zoran Hudales, ista knjiga, opomba na str. 382, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 196 na str. 351 in 352.

³² Dnevnik Nandeta Sedeja in zapisnik o ogledu z dne 5. oktobra 1977.

³³ Dnevnika Nandeta Sedeja in Nika Šiliha, Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja 1978, Jesen 1942, št. 191 na str. 485, zapisnik o ogledu z dne 5. oktobra 1977, pismo Milke Binder z dne 3. februarja 1978, nedatirano pismo Franca Sajeta-Rada, poizvedbe Leopolda Marinka-Miša, telefonično sporočilo Janka Čolnarja z dne 9. februarja 1978, Tone Trtnik-Jure po beležki z dne 20. maja 1983, Slavko Rode-Nande po že omenjeni beležki, arh. štev. 5648 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in it. fasc. 670/1 v arhivu IZDG.

³⁴ Dnevnik Nandeta Sedeja in dok. št. 5648 kot malo prej, Zbornik prispevkov . . . Ljubljana Moste-Polje 1965 na str. 352, Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977, Vinko Toni-Cene po že omenjeni beležki, Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978 in Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29.

³⁵ Jesen 1942, št. 2 na str. 15, prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, str. 160, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 178, 179 in 180, in Šilihov dnevnik.

³⁶ Dnevnika Nandeta Sedeja in Nika Šiliha, poročilo z dne 30. decembra 1942, arh. štev. 6387 in 6395 ter anketni list za Jožeta Gašpersiča-Matija v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 27 na str. 83, dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979, Marija Marolt, Feliks Vidergar-Brko in Stane Keber po beležkah z dne 9. novembra 1979 ter poročili z dne 7. in 25. januarja 1943-fasc. 360/11 v arhivu IZDG.

³⁷ Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni na str. 42.

³⁸ Titovo pismo Edvardu Kardelju z dne 16. novembra 1942 (neobjavljeni del) v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, št. 170 na str. 183.

³⁸ Titovo pismo, prav tam, Zbornik II, knjiga 7, dok. 109 na str. 320, 321, 322 in 323, Jesen 1942 št. 187 na str. 474, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 179, in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 143 na str. 398 dok. 130 na str. 367, dok. 138 na str. 388 in dok. 136 od str. 382 do 385.

³⁹ Zbornik II, knjiga 7, dok. 109 na str. 320 in 330, že omenjeno Titovo pismo v zgodovinskem arhivu CK ZKS (neobjavljeni del) in Karlo Šuman, historiat borbe št. 55 na str. 3.

⁴⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 4, št. 8 na str. 13, št. 120 na str. 99 in št. 132 na str. 114. Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1, Ljubljana 1957, str. 37, Franci Strle: Partizanski volk samotar, Ljubljana 1975, str. 137 in 144, in »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15, št. 27 in 28 z dne 1. in 8. julija 1971, Lojze Vršnik, Pregled. . . , Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1960/1, str. 190, dnevnik Francke Kraševce, ustni izjavi Rafaela Martinčiča in Milivoja Kraševca iz leta 1970 in 1974, Vinko Knol po beležki z dne 9. avgusta, Matija Maležič-Ciril Gorenje po beležki z dne 6. januarja 1983, Rado Jakin po beležki z dne 7. septembra 1982, Janez Japelj-Lovrenc po beležki z dne 26. avgusta 1982, Janez Mihelčič-Majdar in Janez Mihelčič-Antonov po beležki z dne 21. oktobra 1982, Andrej Mlakar-Lohnetov po beležkah z dne 4. avgusta in 25. septembra 1981 in Milan Paternost-Vojte po beležki z dne 12. avgusta 1985 ter vprašalne pole za Viktorja Kraševca, Janeza Moharja-Harašoja in Milana Paternosta-Vojte v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁴¹ Ustni izjavi Mirka Goršeta-Iztoka z dne 27. in Rafaela Martinčiča z dne 28. julija 1982, Franci Strle, prav tam, anketni listi v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 80 na str. 205, ter Janez Japelj, ustni vir, in Rado Jakin po beležki z dne 7. septembra 1982.

⁴² Franci Strle: Partizanski volk samotar, str. 145 do 147 in 154, Milan Guček: Šercerjeva brigada, str. 81 do 90 ter 99 in 100, Mirko Gorše-Iztok in Stane Šega-Šofer po ustnih izjavah z dne 28. julija 1982.

⁴³ Milan Guček, ista knjiga na str. 98, 99 in 519, Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjeni beležki in France Levar-Ljubo po beležki z dne 1. avgusta 1982.

⁴⁴ Listina štev. 6393 in vprašalne pole v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Presejce v NOB, Ljubljana 1983, str. 241, Milan Guček, ista knjiga na str. 101, Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB, Ljubljana 1974, str. 410, Rado Jakin, Rafael Martinčič, Janez Mihelčič-Majdar, Janez Mihelčič-Antonov, Stane Šega-Šofer in Mirko Gorše-Iztok po že omenjenih pričevanjih ter Srečko Lipovec po beležki z dne 21. novembra 1982.

⁴⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 13 na str. 46, dok. 12 na str. 41, dok. 15 na str. 52 in dok. 23 na str. 73.

⁴⁶ Že omenjena poročila v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29, Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 9. januarja 1978, Vinko Toni-Cene in Martin Kos-Martinov po že omenjenih beležkah, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 42, Ivan Lamovšek-Runo po zapisniku z dne 29. septembra 1977, Šilihov dnevnik, Pero Popivoda »Pregled borbe«, fasc. 330/V, NEZGODE 1940-1944 žel. direkcije v Ljubljani — vpisi št. 1451, 1480 in 1501, italijanski fasc. 668/V in 670/1 ter Vesti, fasc. 110 MVAC, št. 59781 in 59871, v arhivu IZDG.

⁴⁷ Zapisnik o ogledu z dne 12. oktobra 1977, Ladislav Grat-Kijev »Napad na vlak«, Slovenski poročevalci št. 166 z dne 14. julija 1950, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 198 na str. 535 in 536, Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra in Jakob Mojšker-Jaka po zapisniku z dne 7. oktobra 1977, Anton Kocjančič in NEZGODE 1940-1944 kot malo prej, Anka Vidovič Miklavčič, ista knjiga, str. 198, Vesti, fasc. MVAC 110, št. 59852, 59871 in 59898, v arhivu IZDG.

⁴⁸ Zapisnika o ogledu z dne 5. in 7. oktobra 1977, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 135 na str. 380 in 381 in dok. 202 na str. 547, Vesti št. 59882 in 59897, fasc. MVAC 110-A in italijanski fasc. 668/V in 670/1 v arhivu IZDG, Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga, str. 40 in 41, Franc Tavčar-Rok, Jakob Mojšker-Jaka in Jože Breznik-Gorki kot malo prej, Stane Zupančič po beležki z dne 2. decembra 1977, Martin Kos-Martinov po historiatu borbe št. 41 in nedatirano pismo Vladimira Avsca.

⁴⁹ Ludvik Kukavica-Papež po beležki z dne 24. novembra 1977, Štefanija Ravnikar-Podbevšek: Sveti Urh, tretja izdaja, Ljubljana 1978, str. 242, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 135 na str. 381, Vesti, fasc. MVAC, št. 59871, 59879 in 59897, v arhivu IZDG, Branko Defar-Striček po beležkah z dne 26. oktobra 1979 in 11. septembra 1982, podatki, ki jih je zbral Polde Marinšek-Mišo do 11. oktobra 1982 in Jelo Gaspersič po beležki z dne 22. aprila 1983.

⁵⁰ Franc Črnugelj-Zorko in Mirko Malnarič po beležkah z dne 6. januarja 1978.

⁵¹ Franc Črnugelj-Zorko, prav tam, Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra in Stane Zupančič po beležki z dne 2. decembra 1977, dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979, Tone Trtnik-Jure, nedatirani spomini na str. 12, Milan Guček, ista knjiga, str. 102, in arh. štev. 6387 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁵² Arh. štev. 5691 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, dnevnika Mihaela Hrašovca in Nika Šiliha, poročilo z dne 25. decembra 1942, Vilma Pirkovič po beležki z dne 24. septembra 1982, Dokumenti iz istorije omladinskega pokreta Jugoslavije, tom I — 1. i 2. kongres USAOJ, Beograd 1953, str. 9, 10, 13 in 15, in Omladinski pokret Jugoslavije 1919-1969, Beograd 1969, str. 214, spomini Mihaela Butare-Aleksa, že omenjena Dolenjčeva zgodovina in Rudolf Lešnjak po historiatu borbe.

⁵³ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 143 na str. 400, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, Ljubljana 1965, od str. 61 do 63, Gubčeva brigada, str. 117 in 118, in Cankarjeva brigada, str. 72, 73 in 74, Milovan Šaranović »Operacije u Dolenjskoj«, 1943, fasc. 330/V v arhivu IZDG, Velimir Kraševac-Igor:

Dolenjski puntarji, od str. 200 do 209, dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca ter Mihael Butara-Aleksa in dr. Milan Dolenc kot v opombi št. 50.

⁵⁴ Dnevnik Mihaela Hrašovca, spomini Mihaela Butare-Aleksa in zgodovina dr. Milana Dolenca kot malo prej, Ivan Čerin po historiatu borbe št. 61, Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 117, 118, 126, 976 in 977, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 384, 386 in 388, zapisnik o ogledu z dne 9. maja in Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija 1978, Franc Ločniškar-Sine po beležki z dne 17. oktobra 1977, Rudolf Lešnjak in Karlo Šuman po historiati borbe št. 81 in 55, Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega traku z dne 11. oktobra, str. 18, 19 in 20, in Jože Snoj-Piki po enakem prepisu iz septembra 1974, str. 8, 9 in 10, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁵⁵ Zapisnik o ogledu, Šilihov dnevnik in knjiga Velimira Kraševca-Igorja kot malo prej, Vlado Oklešen-Klemen po beležki z dne 11. junija 1978 in italijanski fasc. 668/V v arhivu IZDG.

⁵⁶ Lado Ambrožič-Novljan kot v opombi št. 51 in že omenjeni zapisnik o ogledu.

⁵⁷ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 204 na str. 549, Šilihov dnevnik, že omenjeni zapisnik o ogledu in Vlado Oklešen-Klemen kot malo prej, Jože Medle-Janez po beležki z dne 3. junija, Radko Žumer po beležki z dne 21. junija in France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, Karel Zupančič, pismo z dne 20. februarja 1978, Karlo Šuman, prav tam, in Zoran Hudales, ista knjiga, str. 398.

⁵⁸ Jože Lepin-Ris in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih prepisih, Franc Plevnik-Vojo kot malo prej ter Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979.

⁵⁹ Zapisnik o ogledu, Vlado Oklešen-Klemen, France Medle-Franček in Milan Tominec kot malo prej, Šilihov dnevnik in Zoran Hudales, prav tam, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 109 na str. 359 in 360.

⁶⁰ Dnevnik Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca, arh. štev. 6389 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Milan Tominec po zapisniku z dne 10. maja 1978, mrliška matična knjiga v Mirni, Zoran Hudales, ista knjiga na str. 398 in 399, Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva, str. 124, in Cankarjeva brigada, str. 76, Velimir Kraševac-Igor po isti knjigi in Vlado Oklešen-Klemen po isti beležki ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 8 na str. 22, dok. 103 na str. 321 in dok. 109 na str. 360.

⁶¹ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 68, in Cankarjeva brigada, str. 77, Velimir Kraševac-Igor, prav tam, Karel Groznik po zapisniku o ogledu z dne 26. oktobra 1977 in Vesti, fasc. MVAC 110-A, št. 59922, v arhivu IZDG.

⁶² Zapisnik o ogledu z dne 26. oktobra 1977 po izpovedih Karla Groznika.

⁶³ Zapisnik o ogledu, dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca ter Velimir Kraševac-Igor kot malo prej, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra 1977, Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 19. februarja, Ive Šubic po beležki z dne 9. marca, Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1., Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7., France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja in Filip Tekavec-Gašper z dne 19. februarja 1978, Karel Zupančič po pismu z dne 31. januarja 1978, Ivan Čerin po historiatu borbe št. 61 in Zoran Hudales, ista knjiga na str. 390.

⁶⁴ Isti zapisnik, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, Anton Gregorič-Jakec in Jože Lepin-Ris po prepisih magnetofonskih trakov z dne 11. oktobra 1974 in 23. januarja 1975, Pero Popivoda kot malo prej, ter Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1951/2, str. 68.

⁶⁵ Isti zapisnik in Šilihov dnevnik, Franc Plevnik-Vojo po beležki z dne 17. junija in Radko Žumer po beležki z dne 21. junija 1978 in Stanko Semič-Daki, prav tam, že omenjene Vesti, Črne bukve, Ljubljana 1944, str. 148, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 115 na str. 375, in Franček Saje: Belogardizem, str. 454, 455, 463 in 592.

⁶⁶ Lado Ambrožič-Novljan kot v opombi štev. 59, Jože Lepin-Ris, Anton Gregorič-Jakec, Franc Plevnik-Vojo in Pero Popivoda kot malo prej, Vesti, fasc. MVAC 110-A, št. 59944, v arhivu IZDG in Zbornik VI, knjiga 5 kot malo prej.

⁶⁷ Jesen 1942, zlasti št. 156 na str. 394.

⁶⁸ Prav tam, št. 153 na str. 386 in 387, št. 166 str. 430 in 432 ter 207 na str. 541.

⁶⁹ Prav tam, št. 129 na str. 338, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 60 na str. 154.

⁷⁰ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 13 in 14, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 143 na str. 398, in knjiga 5, dok. 8 na str. 22, italijanski fasc. 668/V v arhivu IZDG, Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979, spomini Alojza Koprivca z dne 31. decembra 1978 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

⁷¹ Dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca, kartoteka borcev Tomšičeve brigade ter Zoran Hudales, ista knjiga, str. 444 — opomba.

⁷² Šilihov dnevnik, Zoran Hudales, ista knjiga na str. 400, 401, 402 in 444 — opomba, Zbornik VI, knjiga 5, priloga na str. 660, in arh. štev. 6389 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

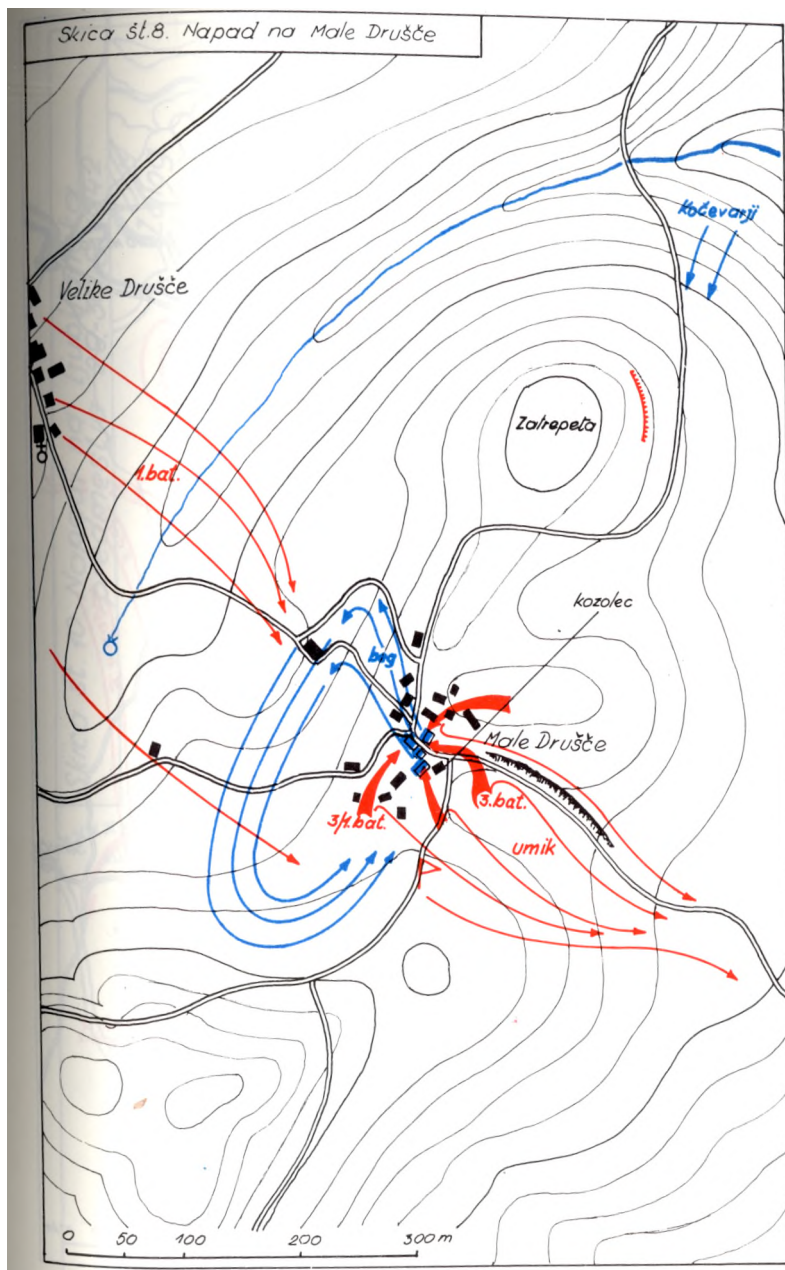
⁷³ Kartoteka borcev Tomšičeve brigade, Anton Godec-Tomaž po historiatu borbe št. 28 in ustna izjava Jožeta Tisovca-Dušana iz leta 1971.

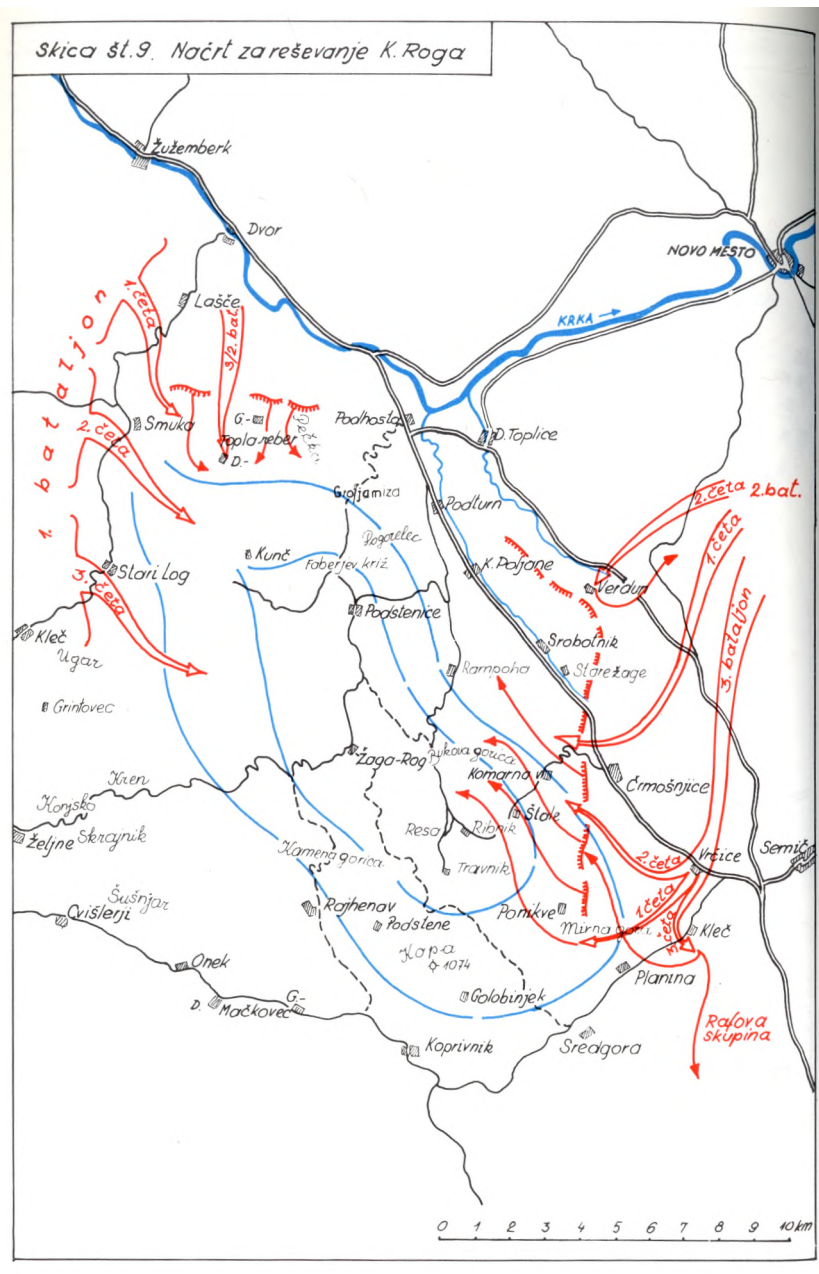
⁷⁴ Isti kartoteka, Šilihov dnevnik, arh. štev. 6389, prav tam, in Rafael Čož, ustni vir.

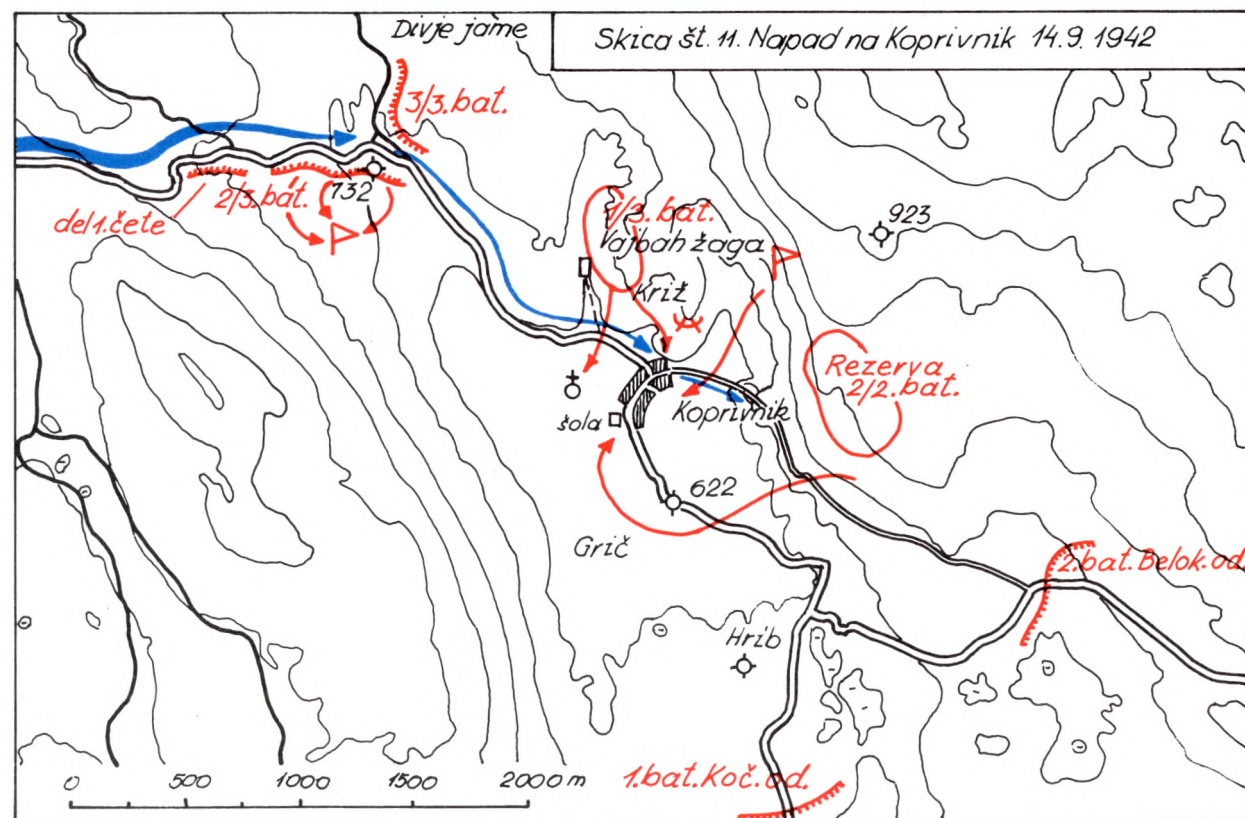
⁷⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 15 na str. 52.

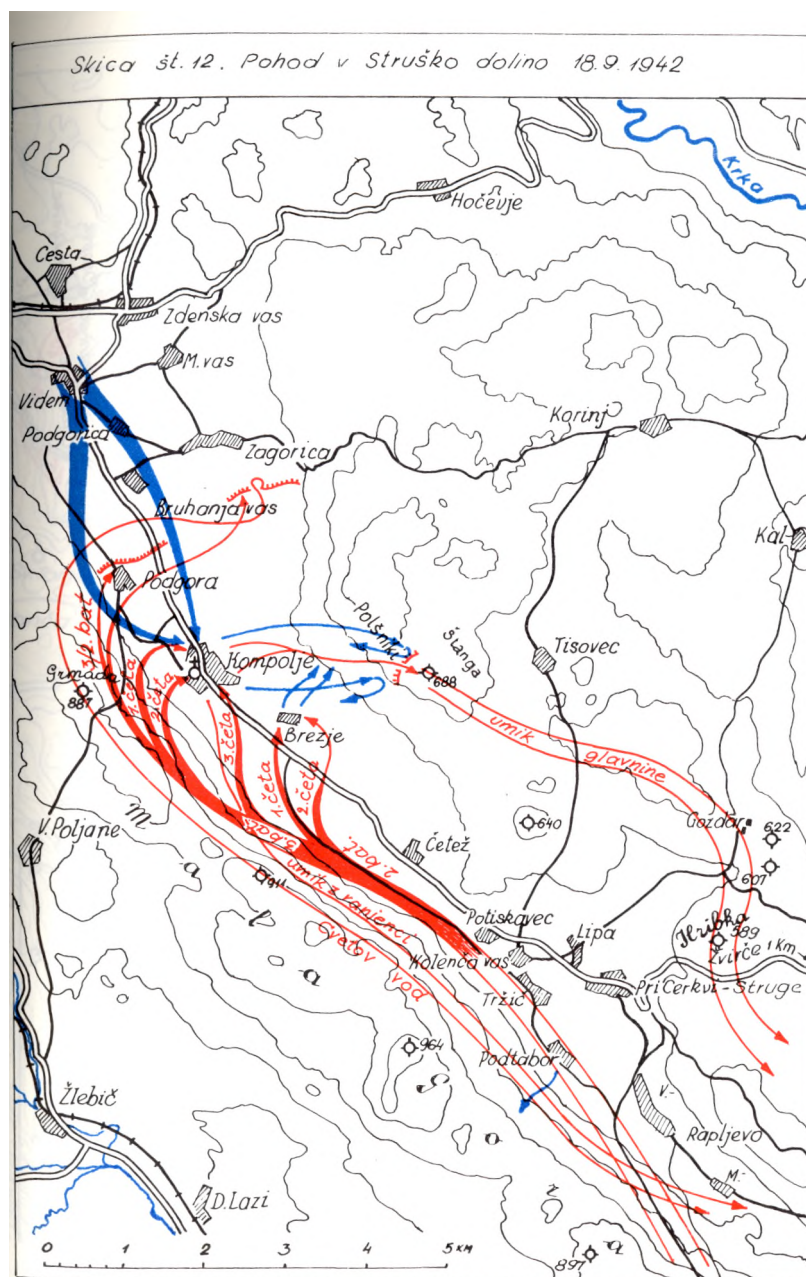
⁷⁶ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 140 na str. 391 in 392, in Jesen 1942, št. 9 na str. 51 in 57, št. 103 na str. 282, št. 120 na str. 314, in št. 143 na str. 366.

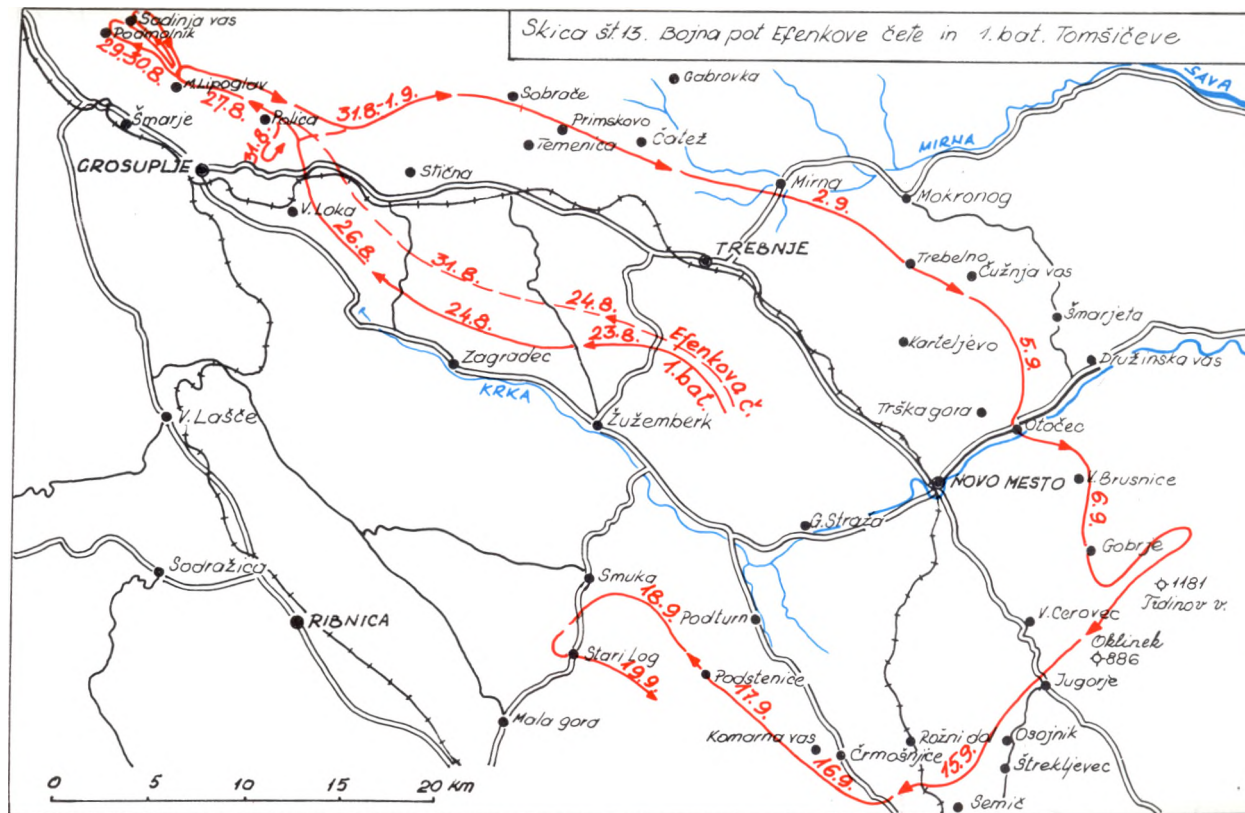
- ⁷⁷ Jesen 1942, št. 147 na str. 367 in 368.
- ⁷⁸ Zbornik VI, Knjiga 4, dok. 140 na str. 390, 391 in 392, dnevnik Mihaela Hrašovca in Vlado Badovinac, ustni vir.
- ⁷⁹ Obveščevalna poročila — arh. štev. 5688 in 6393 — in Dolenjčevi zapisniki v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Vlado Oklešen-Klemen, ustno pojasnilo z dne 31. maja 1982.
- ⁸⁰ Zbornik VI, knjiga 4 kot v opombi štev. 75, Šilihov dnevnik in Dolenjčevi zapisniki.
- ⁸¹ Nedatirano poročilo sekretarja ZKM, poročilo z dne 16. novembra 1942 in poročilo z dne 13. februarja 1943, arh. štev. 5686 in 6396 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Zbornik VI, knjiga 4, dok. 140
- ⁸² Zbornik VI, knjiga 5, dok. 3 na str. 12 in 13.
- ⁸³ Franc Tavčar-Rok in Stane Zupančič, zlasti pa Franc Črnugelj-Zorko kot malo prej, in Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 4, št. 198 na str. 248.
- ⁸⁴ Že omenjeni Dolenjčevi zapisniki in pismo z dne 9. januarja 1943, arh. štev. 6384 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 136 na str. 383, Jesen 1942, št. 143 na str. 367 in št. 147 na str. 375, in Bogdan Osolnik po beležki z dne 27. avgusta 1982.
- ⁸⁵ Šilihov dnevnik, prav tam, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 16 na str. 54, Tomšičev glas 1943/1, predzadnja stran, P/462 — I v arhivu IZDG, kartoteka borcev Tomšičeve brigade, in Jule Sočan, pojasnilo z dne 6. januarja 1983.
- ⁸⁶ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu magnetofonskega posnetka z dne 23. januarja 1975, str. 22, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra in 6. decembra 1977, Franc Tavčar-Rok, prav tam, in arh. štev. 6396 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

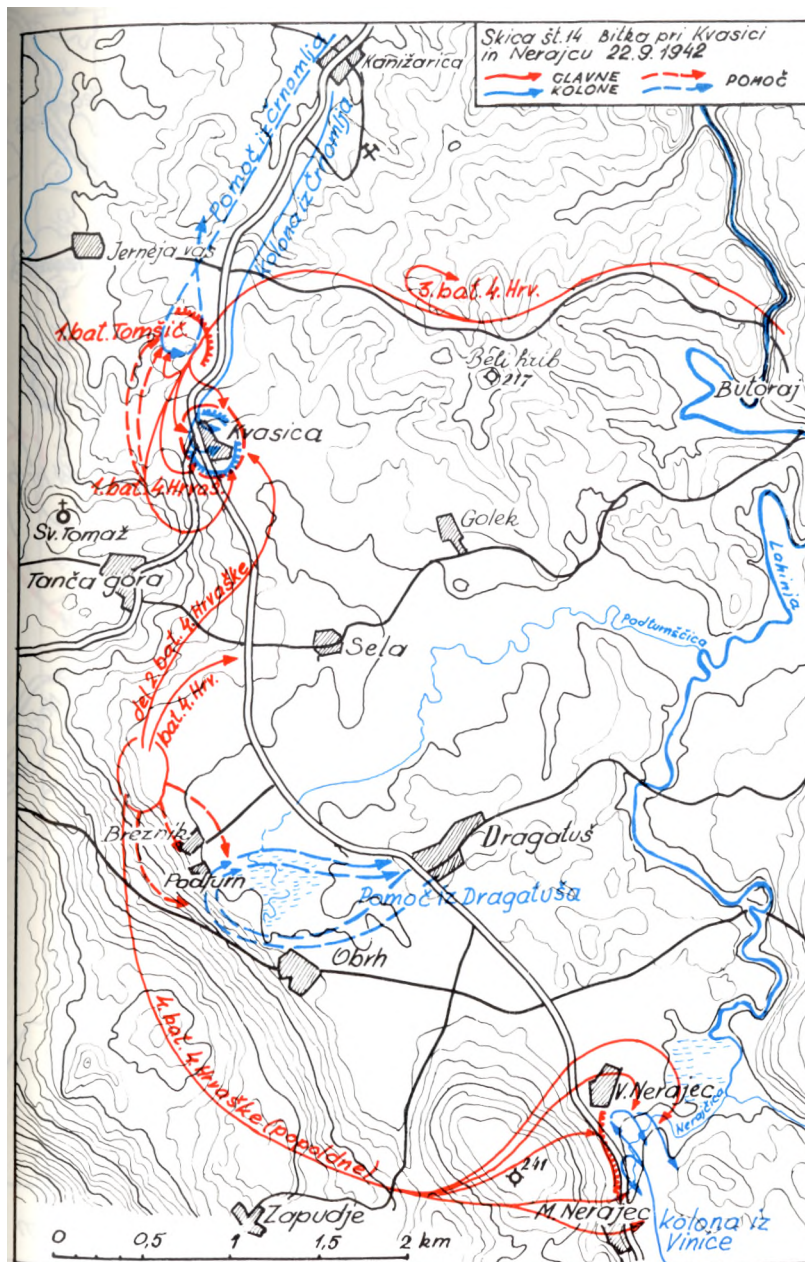

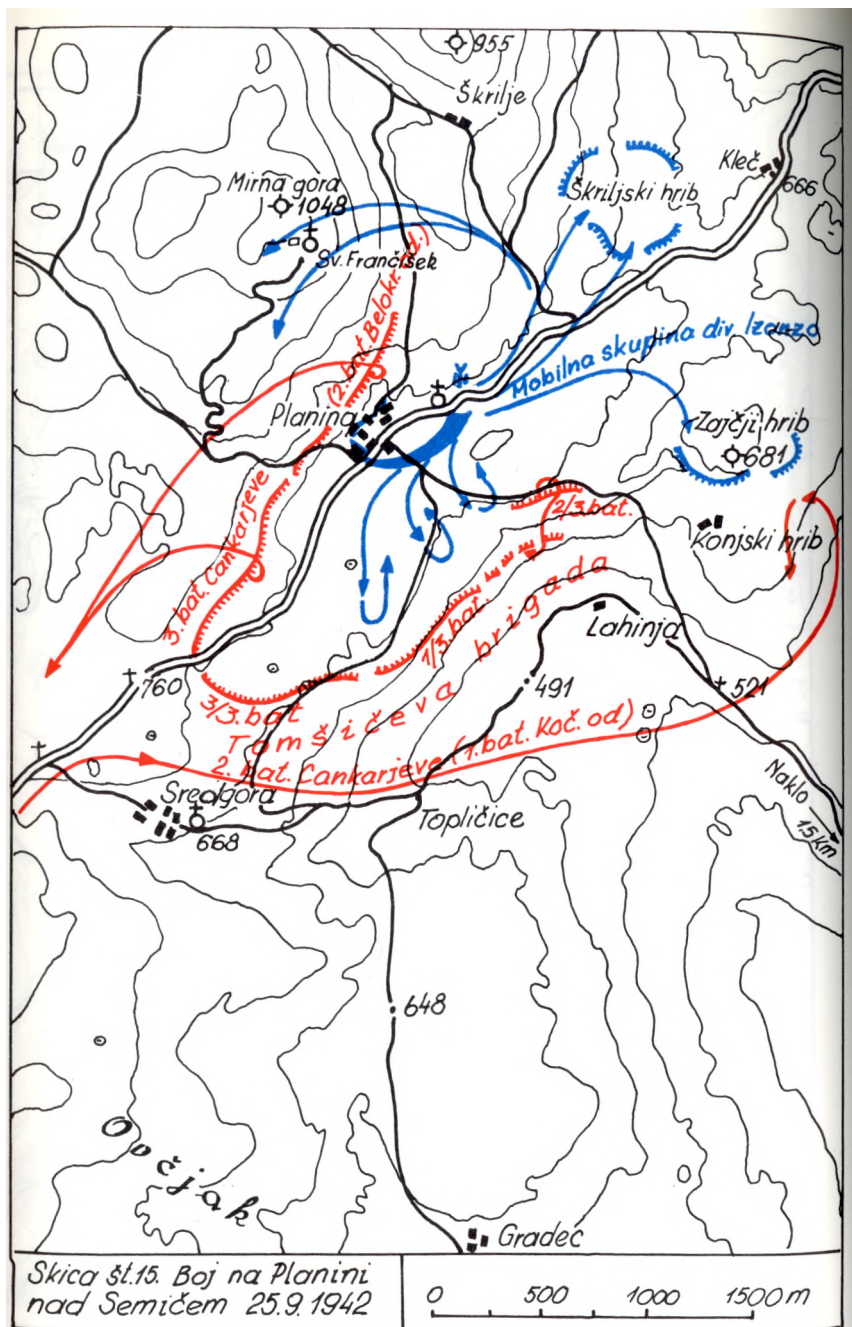

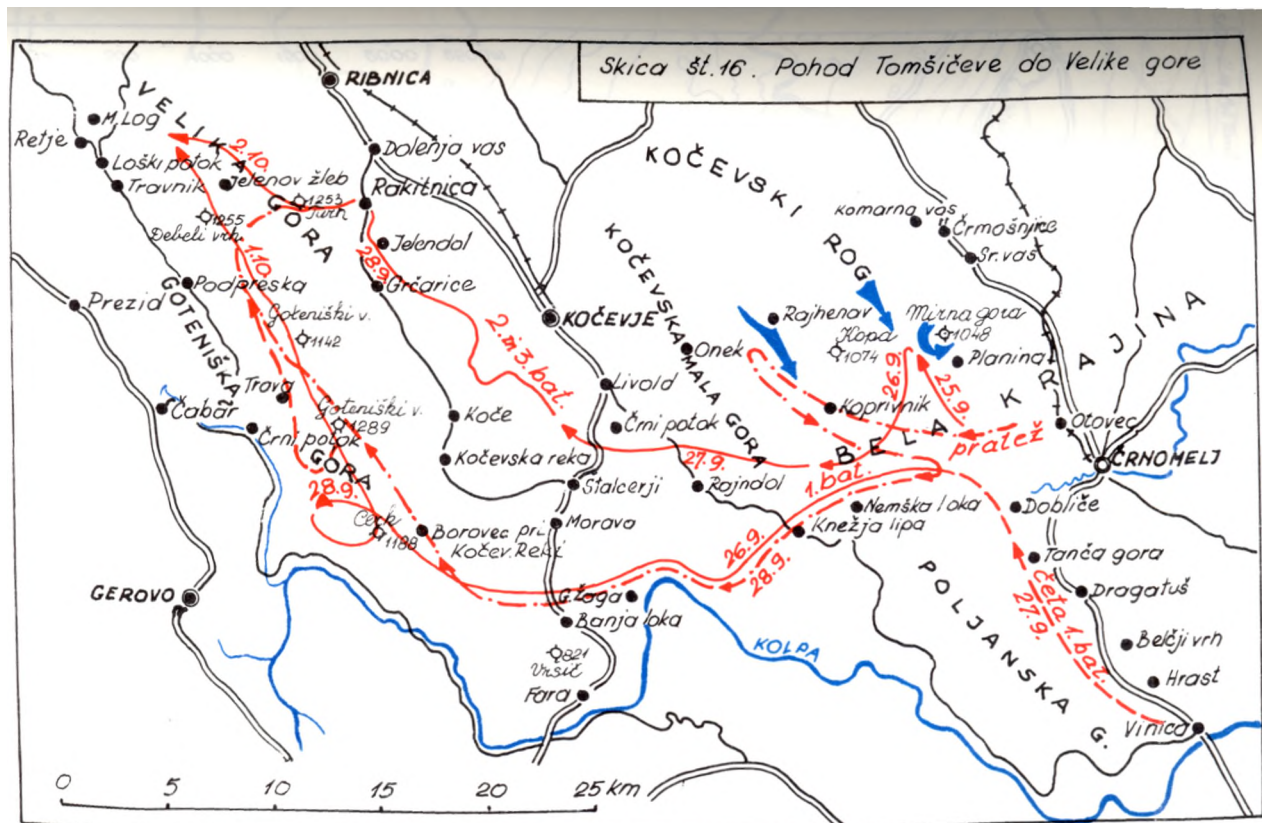

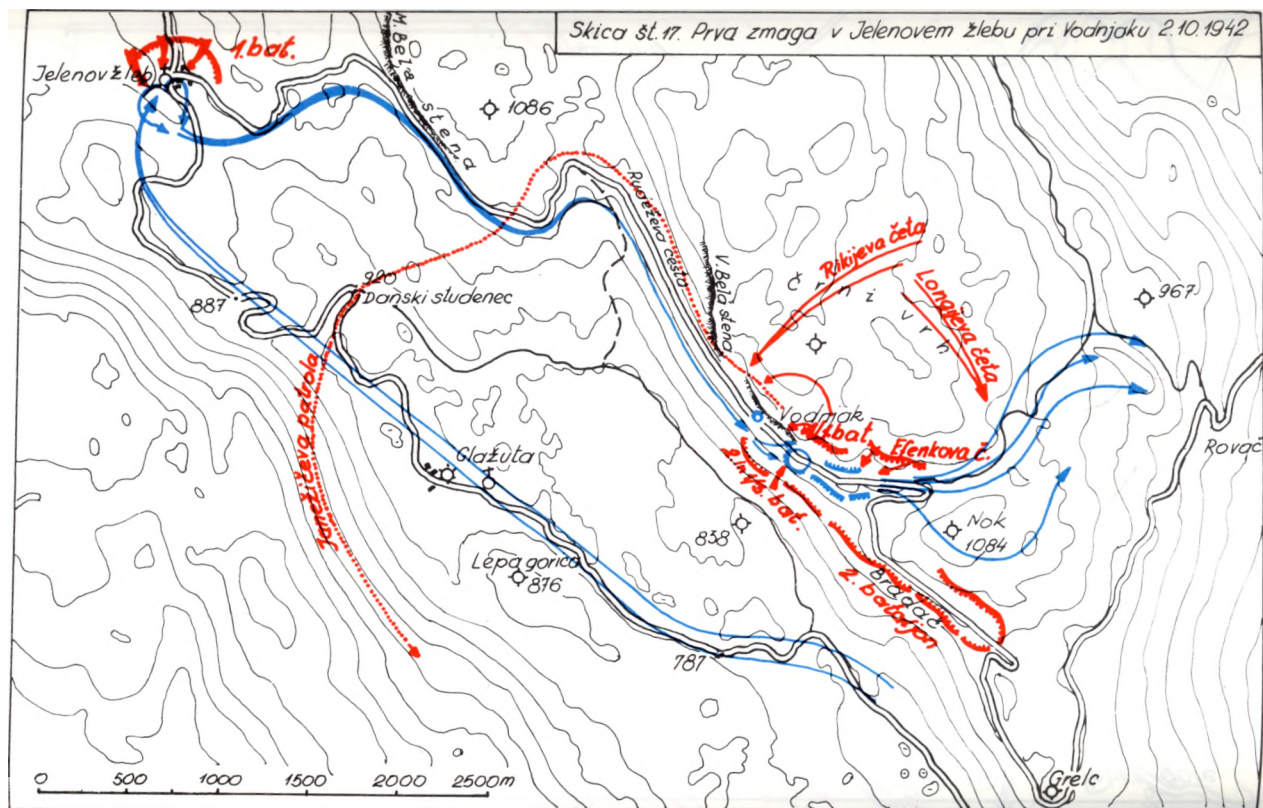

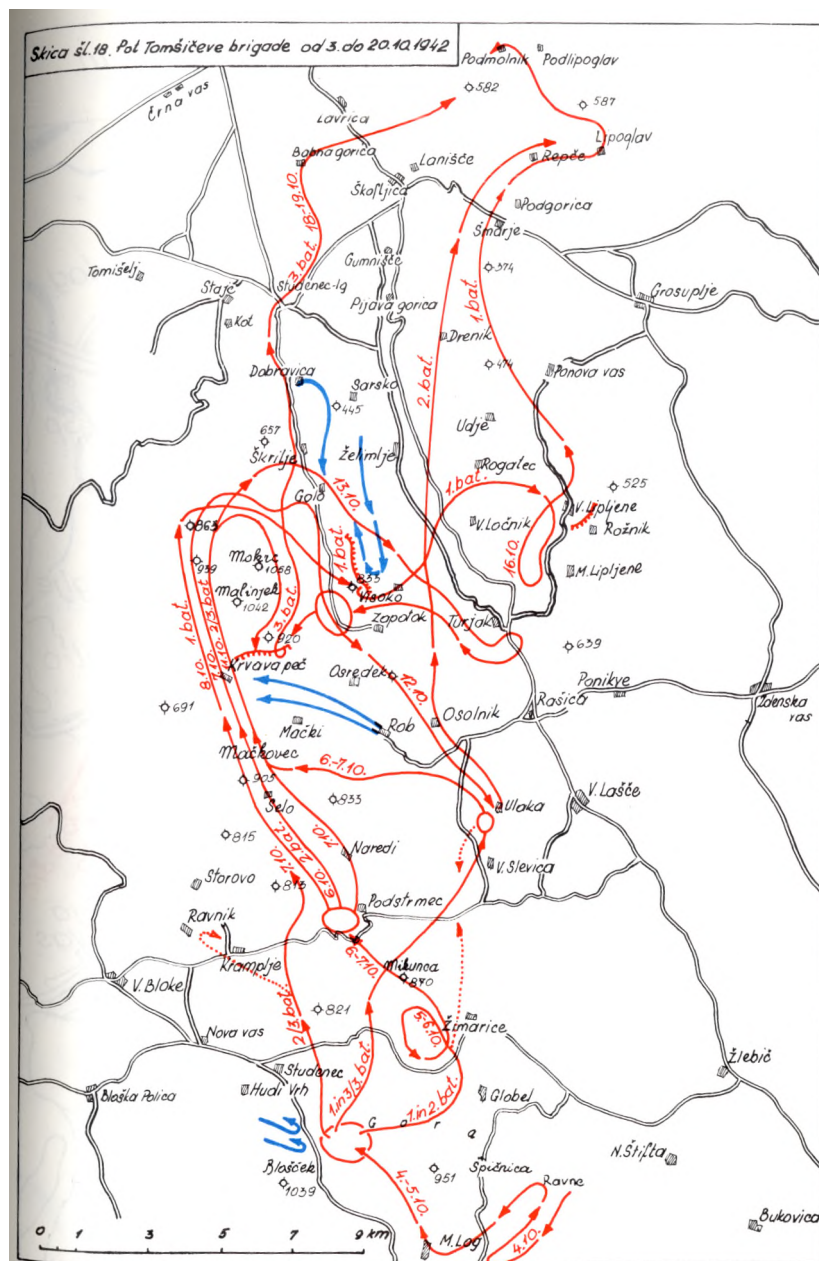

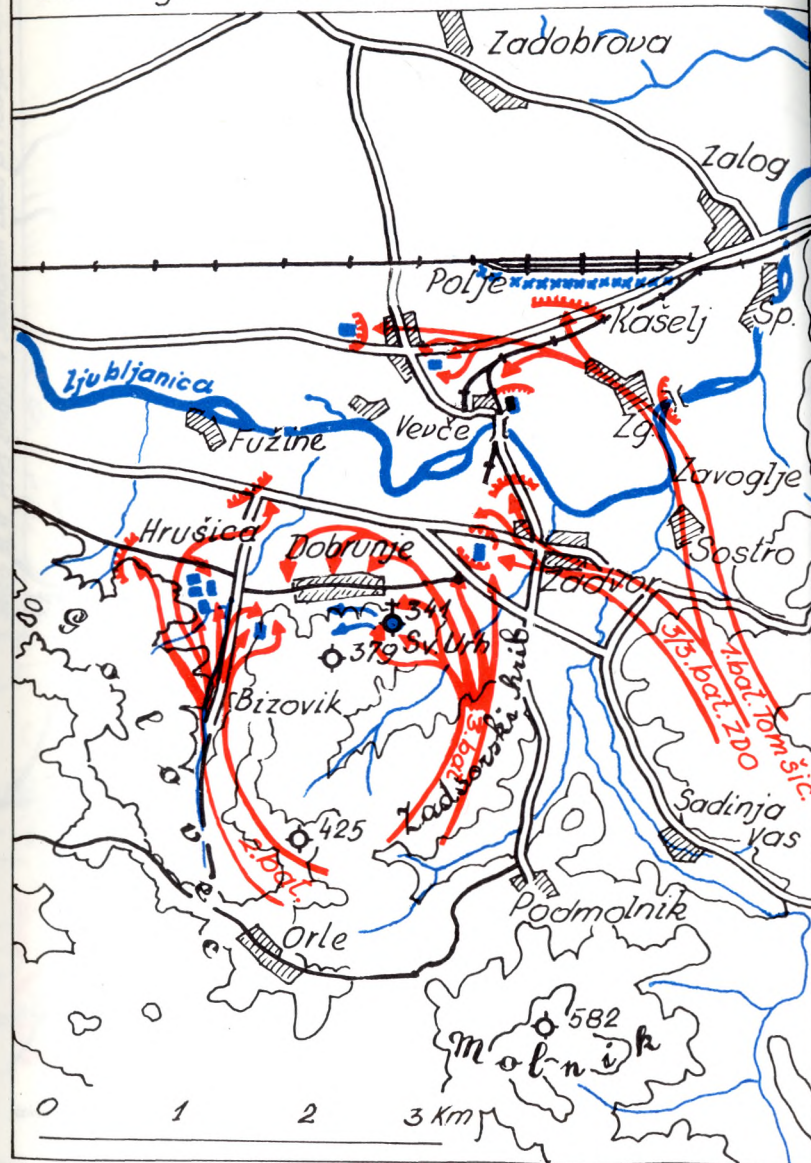

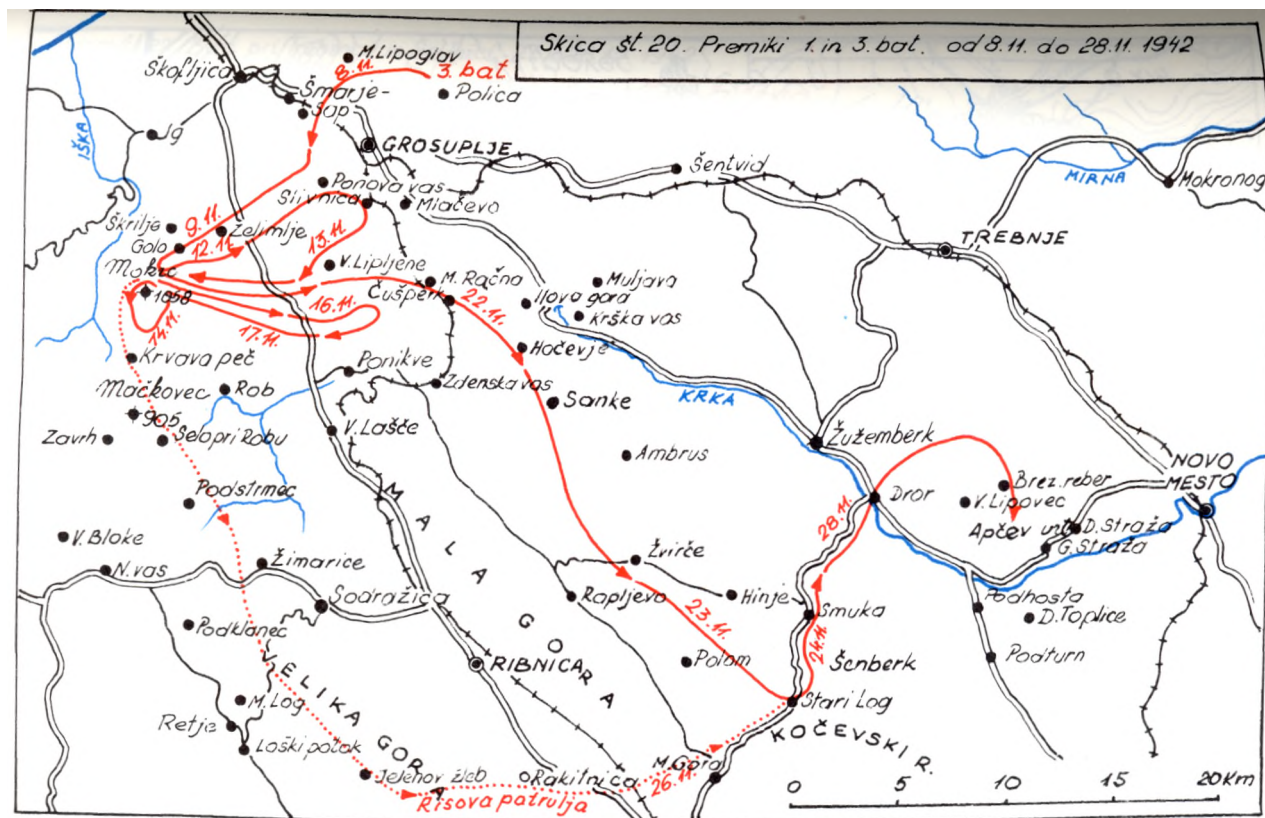

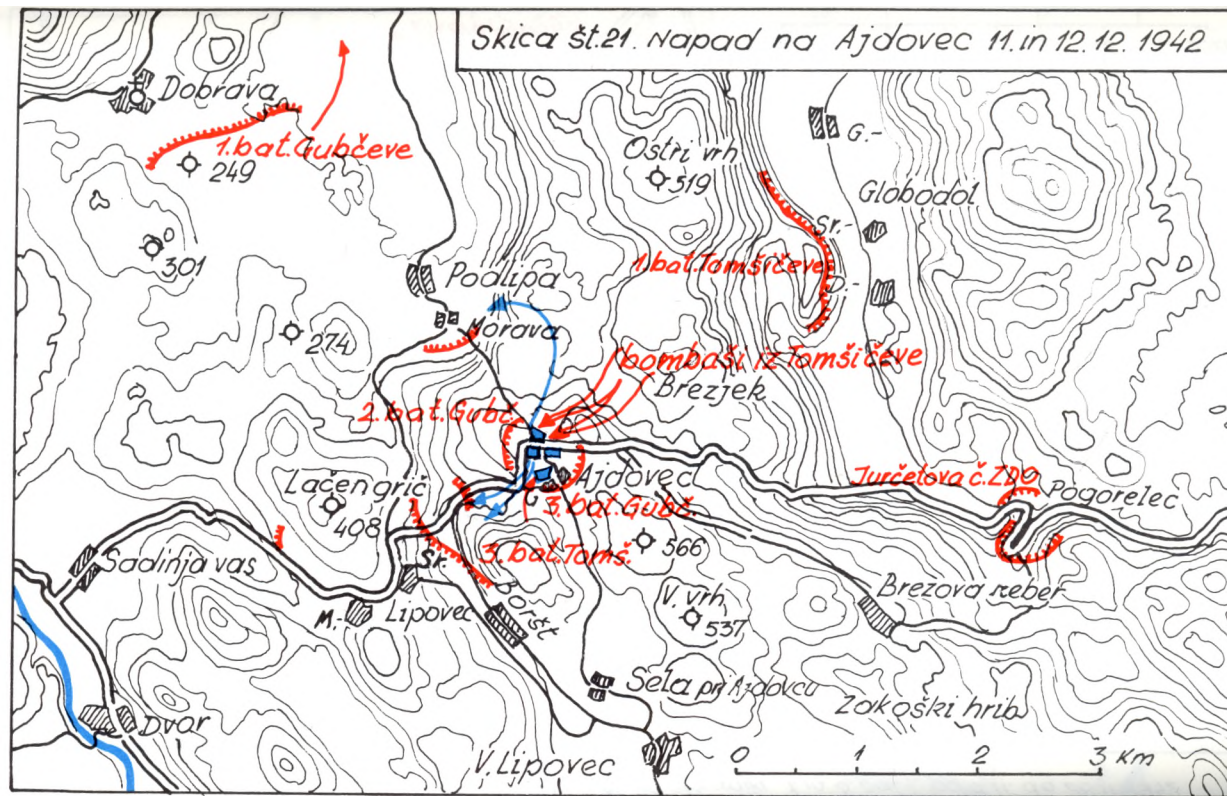

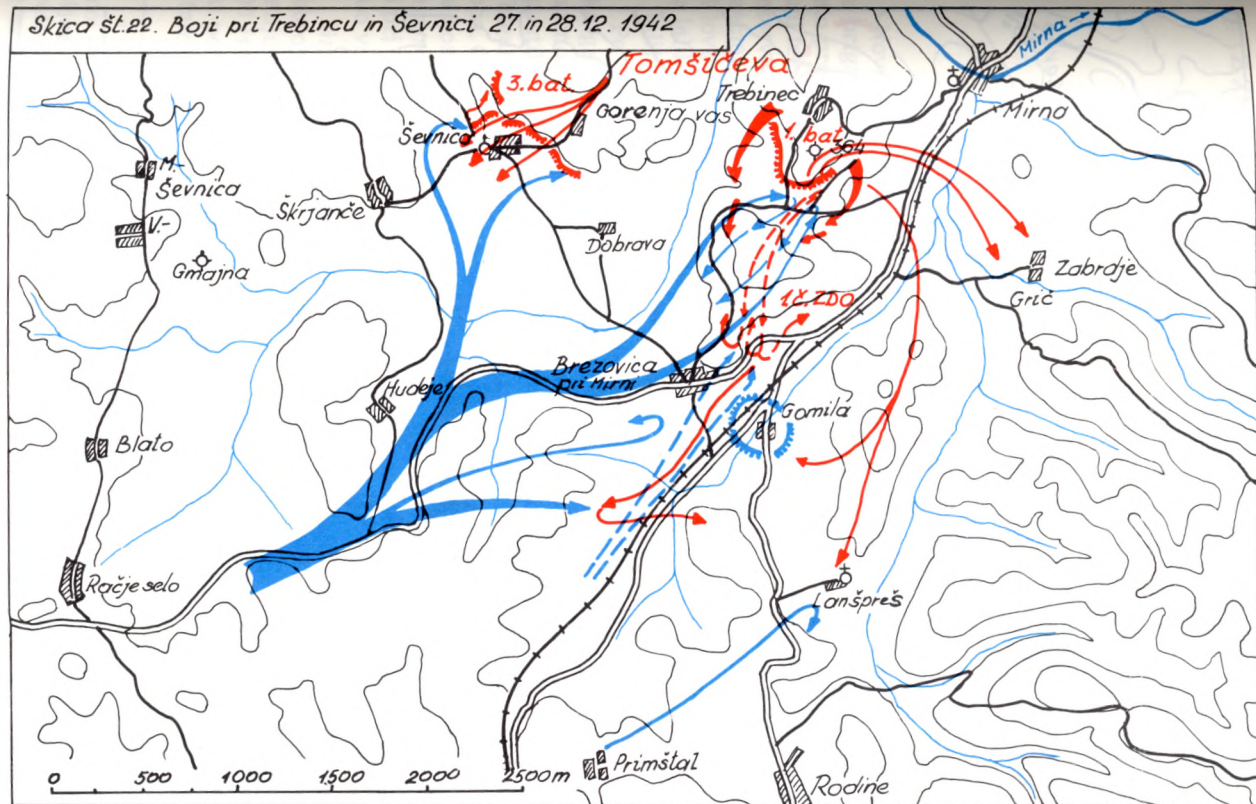
Skica št. 19. Napad na Polje, Bizovik in Dobrunje v noči na 21.10.1942

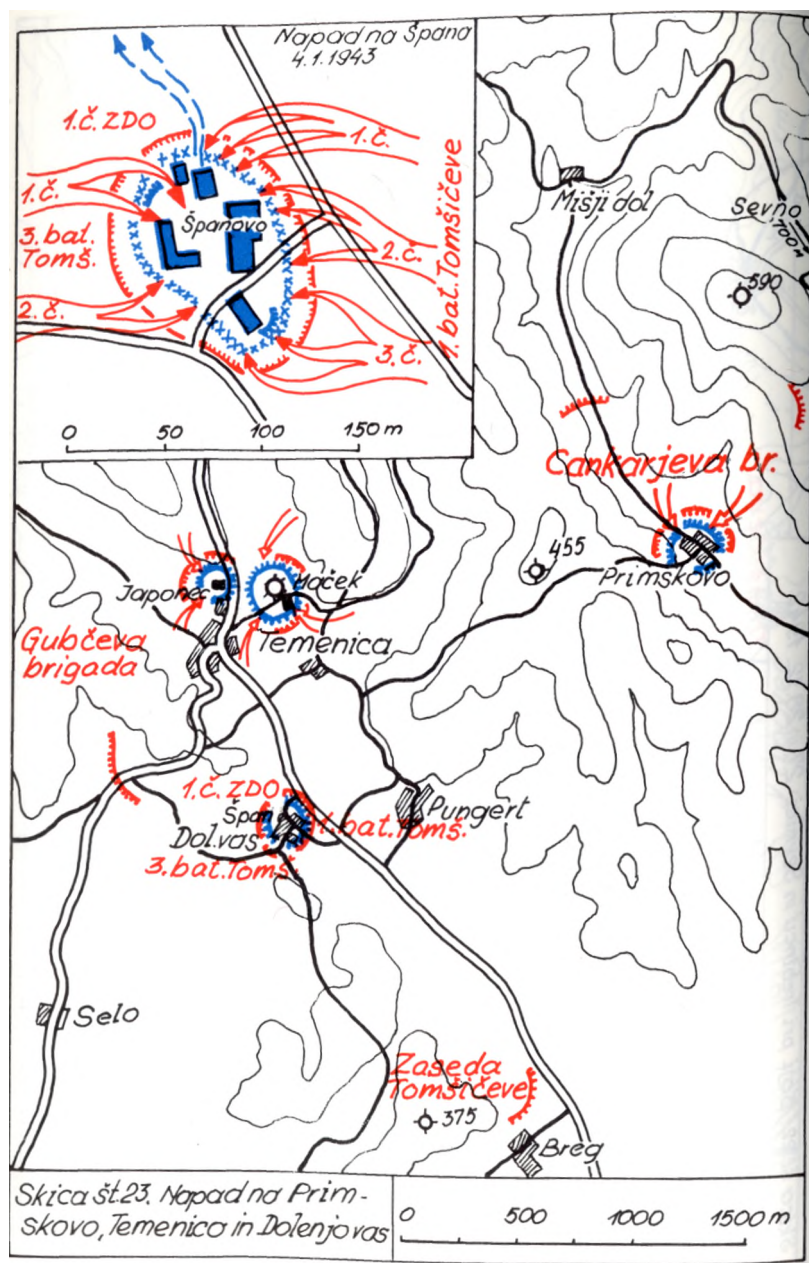

Skica št. 22. Boji pri Trebincu in Ševnici 27. in 28. 12. 1942

z ŽELJO PO TOPOVIH OD ŠENTVIDA PRI STIČNI DO DRAGANIČEV IN METLIKE

Usnje in topovi — vaba za napad na Šentvid

Novi brigadni štab si je prizadeval na vse pretege, da bi Tomšičeva brigada postala najboljša med tremi brigadami. Da bi se vse podiralo pred njo, niso bili potrebni le pogumni borci, marveč predvsem tudi težko orožje. Ivan Lokovšek-Jan, ki se je bil pred vojno izšolal za rezervnega častnika, je vedel, da brez topov brigada ne bo mogla zavzemati utrjenih postojank.* Zatorej se je silno razveselil, ko mu je Milovan Šaranovič, komandant Dolenjske operativne cone, namignil, da lahko brigada pride do njih v Šentvidu pri Stični, kjer pa so bili še v italijanskih rokah.

Po podatkih, ki so jih zbrali partizanski obveščevalci, je italijanska garnizija v Šentvidu pri Stični štela kakih 300 vojakov. Bili so močno utrjeni, ograjeni z bodečo žico, v katero so lahko po potrebi spustili elektriko, oboroženi z mnogimi mitraljezi in minometi, na Vidgarjevem vrtu, ki mu pravijo tudi Farovski hrib, pa so imeli dva topa. Glavna posadka s poveljstvom garnizije je tičala v hiši Jakljevega gospoda, ki je bila še posebej utrjena z dvema bunkerjema. Poleg tega so bili Italijani tudi v občinski hiši, kjer so imeli konjarno, v frčadi pri Obrškovem Jožetu pa so imeli radiooddajno postajo. To pa še ni bilo vse!

Garnizijsko postojanko v Šentvidu je obdajalo še več manjših in dobro utrjenih postojank. Najbližja je bila pri Sv. Roku, kjer je stala italijanska postaja za usmerjanje topovskega ognja, štela pa je kakih 100 Italijanov. V tej smeri sta bili še dve manjši posadki: na železniški postaji Šentvid pri Stični in železniški postaji Radohova vas. Tudi v tamkajšnjih utrdbah so Italijani imeli nekaj težkega orožja. Nekak-

* To zamisel je 2. februarja 1943 podprlo tudi glavno poveljstvo, ki je zapisalo: »Napade vršite na one točke in na one kraje, kjer lahko pridete tudi do težjega orožja. To je resna naloga, ki je sedaj pred vami. Če boste imeli težko orožje, boste lahko zavzemali utrjene postojanke (Zbornik VI, knjiga 5, dok. 40 na str. 109)«.

šna prednja straža je bila v Selah pri Šentpavlu. Ta postojanka je imela prevladujočo in izpostavljeno lego. Vanjo se je k fašistom naselilo tudi 80 belogardistov, ki so bili pobegnili od Špana, Temenice in Primskovega. Laško vojaštvo iz vseh naštetih postojank je pripadalo pehotni diviziji Cacciatori delle Alpi.¹

Štab Dolenjske operativne cone sprva ni imel v načrtu napada na italijansko garnizijo v Šentvidu pri Stični, ker mu je glavno poveljstvo naložilo, da mora čimprej opraviti z belogardisti na Polici nad Grosupljem. To gnezdo je bilo daleč najnevarnejše, pa tudi najmočnejše utrjeno. Pozornost partizanskih poveljnikov pa je bolj pritegnil Šentvid, ker je nakazoval možnost, da bi v njem z malo sreče prišli do topov in ti bi potem prinesli uspeh tudi v boju za Polico. Poleg tega je partizanska poveljstva privlačila Lavričeva tovarna usnja, saj je obutve po brigadah še vedno primanjkovalo. Končno je šlo tudi za taktično potezo, ki naj bi pri sovražnikih vzbudila vtis, da bodo brigade močnejše udarile na postojanke ob železniški progi. Skratka, načrt je bil drzen, vendar tudi dobro premišljen.

Štab Dolenjske operativne cone je sile treh brigad za napad na Šentvid razdelil takole: italijansko postojanko v Šentvidu pri Stični naj bi napadli Tomšičeva in Gubčeva brigada, prva iz zahodne in druga iz vzhodne strani. Obenem naj bi napadajoče enote zavarovali pred izpadi iz Sel pri Šentpavlu in iz Stične. Glavna zavarovalna naloga je bila zaupana Cankarjevi brigadi, ki naj bi slepilno napadla postojanko pri Sv. Roku in postavila zapore proti železniškima postajama Šentvid in Radohova vas. Čas za začetek napada je bil določen na 13. januar ob 23. uri in trideset minut.

Za izvedbo dobljene naloge je štab Tomšičeve brigade imel 1. in 3. bataljon ter 1. četo 2. bataljona, ki se je brigadi priključila 11. januarja 1943. To je bilo skupaj sedem čet ali približno 250 borcev. Razvrstil jih je takole: za napad je porabil ves 3. bataljon ter Tominčevo in Suljevo četo iz 1. bataljona, 2. četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Franc Bobnar-Gedžo, je šla v zasedo proti Stični, 1. četa 2. bataljona, tej je poveljeval komandir Polde Skalja-Miki, pa bi morala vdreti v Šentvid ob boku Gubčeve brigade, vendar tako, da bi držala v šahu karabinjersko postajo. Izbrano udarno skupino je sestavljala 3. četa 1. bataljona, katere komandir Ludvik Praznik-Suljo je Šentvid pri Stični natančno poznal (Glej skico št. 24 na strani 537!).

Vse priprave za napad so bile opravljene že v Mirenski dolini, po vaseh okoli Šentruperta. Bataljoni bi za pot do Šentvida po visokem snegu potrebovali kakih dvajset ur. Napasti bi bilo treba torej iz pohodne razvrstitve, s tem pa je poveljstvo hotelo doseči taktično preseñenje, saj sovražniki niso mogli pričakovati, da bodo partizani tako

daljavo prehodili že v enem dobrem dnevu. Iz Šentruperta je Tomšičeva odrinila 12. januarja zvečer, čez dan pa je ostala na Čatežu.²

S presenečenjem pa ni bilo nič.

Zbiranje partizanskih sil ni ostalo prikrito. Gubčeva brigada se je morala 13. januarja 1943 pri Čatežu spopasti z italijansko ogledniško enoto iz Velike Loke. Proti večeru so partizanske enote trčile še na belogardiste iz Sel pri Šentpavlu, ki so izpadli proti Temenici. Partizani so jih nagnali in enega legista smrtno zadeli.

Gubčeva brigada je kljub spopadu pri Čatežu pravočasno prišla do Šentvida. Njeni borci so si naredili širok prehod skozi žične ovire na Gmajni pri Meklenovem potoku. Žice so neopazno prestrigli in ob 23. uri in 30 minut skozi vrzel vdrli v Lavričevo usnjarno, kjer se je razvnel hud boj. Toda že po prvih strelah so italijanski vojaki zasedli položaje, ki so bili določeni za primer napada.

Bataljona Tomšičeve brigade sta imela precej daljšo pot. Že na Češnjice, kjer naj bi bilo previjališče, sta prišla z zamudo, potem pa sta morala Šentvid obiti ob Pristavlji vasi. Ker sta zabredla v prevelik lok in ker sta morala še gaziti celec, sta zamudila poldrugo uro. Napadati sta lahko začela šele okoli polnoči, ko so bili Italijani že dodobra predramljeni in pripravljeni na vse.³

Gedžova četa 1. bataljona je na cesti Stična-Šentvid spodžagala tri drogove in s tem prekinila telefonsko napeljavo, nato se je utrdila ob večjem hlevu na Vrhu blizu kote 377. Imela je dobre položaje, da bi lahko odbila vsak prodor iz te smeri.

Čete 3. bataljona in 1. četa (Tominčeva) 1. bataljona so prišle do žičnih ovir in so začele italijanske poljske bunkerje obstreljevati na razdaljo kakih 40 metrov. Rudiju Vidergarju-Branetu, komandirju 1. čete 3. bataljona, so najhujše preglavice delali neizkušeni novinci. Nekateri so ostajali daleč za strelsko vrsto in tam iskali zaklone, te je moral poditi naprej, drugi pa so silili pred strelce in so bili v nevarnosti, da bodo popadali od svojih. Ker je moral veliko laziti ob četnih položajih, so ga dobili na muho s strelivom založeni Italijani. Dobil je strel skozi kolk in zadnjico, pa so ga morali odnesti s položaja. Tako je na tem odseku nastal zastoj, kar ni bilo čudno, saj res ni bilo upanja za vdor čez žico.⁴

Bombaši, med katerimi je bil tudi novi partizan Jože Kocjančič, so se skušali splaziti čez žico, vendar se je to posrečilo samo enemu. Jakob Mesojednik iz Spodnjih Lakenc je obvisel na njej, ubil ga je električni tok. Partizani si zaradi toka precej časa niso znali pomagati, potem pa so se spomnili na verigo. Vrgli so jo čez žice in poslej jim tok ni bil več nevaren.

Komandir Ludvik Praznik-Suljo, ki je svoje napadalce odpeljal po Dolcu, je kraj za prehod žičnih ovir izbral v mrtvem kotu pri Kovače-

vi in Krištofovi hiši, malo više od gasilskega doma. Tam so njegovi bombaši čez žice nametali lestve in deske ter hitro osvojili izhodišča za prodor ob škarpni proti cerkveni terasi. Na tem prehodu so Italijani začeli streljati šele, ko je bilo polovico napadalcev že čez žico. Od tod so si v zavetju zidov in škarp naglo krčili pot naprej ter z dvema puškomitraljezoma obstreljevali grad in karabinjersko postajo. To postajo je skušala zavzeti 1. četa (Mikijeva) 2. bataljona, vendar je ni tnošla. Med tistimi, ki so šli prek žice, je bil tudi Radko Žumer.

Grad in bunkerje so partizani uspešno obstreljevali tudi z nasprotne strani, iz hiše posestnika Verbiča, kjer so v zidu izbili opeko in skozi nastalo lino potisnili težko strojnico.

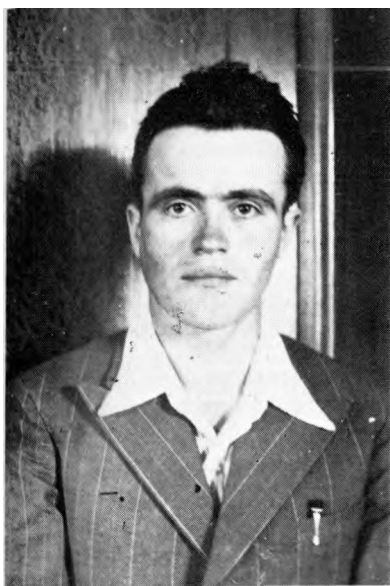
Italijane v manjšem bunkerju pod teraso so utišali z bombo, vendar se obema bunkerjema ob hiši Jakljevega gospoda niso mogli približati. Tudi do velikega bunkerja na vzhodu, ob Lavričevi tovarni Usnja, niso mogli, ker je bila njegova okolica osvetljena z močno žarnico. Zares nerazumljivo je, zakaj partizani niso pretrgali električne napeljave še pred začetkom napada. Če bi uničili ta veliki bunker, bi odprli pot borcem Gubčeve brigade, ki so že zagospodarili znotraj Usnjarne in začeli iz nje odnašati usnje. V tej smeri so dosegli samo en uspeh: smrtno so zadeli laškega vojaka pri Zmaju, drugi je padel tla Valdetovem dvorišču, dva pa so ugonobili gubčevci v usnjarni.

Zaradi osamljenosti prodor Suljove čete ni obetal, da bi se razvil Proti Vidgarjevemu vrtu. Italijani so ga kmalu zaježili, tomšičevci pa so se za topove obrisali pod nosom. Vendarle pa se jim je ob pol treh po polnoči posrečilo vdreti v hišo Obrškovega Jožeta, kjer so ujele šest vezistov z radiooddajno postajo vred. Ujete vojake so takoj spravili čez žico v Češnjice, odkoder so tri izpustili, aparature pa so razbili.⁵

Položaj Suljove čete se je poslabšal tudi zategadelj, ker so Italijani z zažigalnimi izstrelki zanetili požar na Ječmenovi hiši, ki je bila blizu prehoda čez žice in ki je zagorela s tolikšnim plamenom, da je bilo svetlo kakor podnevi. Ta ogenj ni samo preprečil dotok okrepitev, marveč je spravil v kritični položaj celo Suljove borce, ki so se ob Petih umaknili z veliko težavo, pri tem pa je na Lončarjevem vrtu bležal smrtno zadet še partizan Albin Štefančič, doma iz Stare vasi Pri Krškem. Od gubčevcev je še pred tem padel Rudi Šiler, doma iz Češče vasi.

Ludvik Praznik-Suljo je svojo četo izza žičnih ovir v Šentvidu lahko izvlekel šele ob zori. Čez dan je moral s četo ostati v gozdiču pod Gfolim vrhom. Brigadni glavnini se je lahko priključila šele 15. januarja 1943.

Druge enote so se umaknile še isto jutro brez večjih težav. Tomšičeva brigada se je s 1. bataljonom nastanila v Metnaju, štab brigade s

Novinec Jakob Mesojednik iz Sp. Lakenc (levo), ki je padel ob napadu na Šentvid pri Stični, in Justin Vidmar iz Željn pri Kočevju (desno), ki je bil ranjen ob napadu na Polico, pozneje pa je padel. Za padlega Albina Štefančiča iz Stare vasi pri Krškem nismo mogli dobiti fotografije

tretjim pa je bil v Dobravi. Tam so borci počivali, se pripravljali na miting in novačili, kar je trajalo poldrugi dan.⁶

Ranjence iz previjališča v Češnjicah so borci odvažali naravnost proti Primskovemu in Čatežu. Potovali so vso prvo in naslednjo noč. Med potjo so se tovarne sani celo dvakrat prevrnile. Šele po mučnih dveh dneh je karavana prispela na Sela nad Šmarjeto, kjer je partizansko zdravstveno osebje pripravilo zasilno bolnišnico.

Koliko partizanov je bilo ranjenih ob vdoru v Šentvid pri Stični, ni natančno znano. Po pričevanjih gre sklepati, da jih je bilo deset, padli pa so trije. Italijani so imeli tri ranjene, šest jih je bilo ujetih, padli pa so štirje.⁷

Po izgubah v ljudeh, ki so bile na italijanski strani sicer nekaj večje, bi bilo mogoče sklepati, da partizani z napadom na Šentvid pri Stični niso dosti pridobili. To pa seveda ni res, saj so vdrli ne le v usnjarno, marveč tudi v središče Šentvida, uničili dva bunkerja, italijansko radiooddajno postajo in Lavričevo tovarno usnja, zaplenili pa neznanske količine usnja. Kaj več se v tako utrjenem kraju zares ni da-

lo narediti. Vendar velja vsemu temu prišteti še velikanski politični odmev, saj se je prebivalstvo prepričalo, da so bili Italijani v napadenih postojankah popolnoma brez moči. Tudi niso upali zasledovati partizanov, saj so vedeli, da bi manevrski boj na snežnih planjavah izgubili. Edino, kar so spet počeli, je bilo topovsko obstreljevanje. Zato je mogoče upravičeno reči, da je bil napad Tomšičeve in Gubčeve brigade na Šentvid zelo uspešen.

Uvodni boji okoli Brezovega in napad na Polico

Vedenje Italijanov ob napadu na Šentvid pri Stični in v dneh po njem je potrdilo račune štaba Dolenjske operativne cone, da Italijani iz divizije Cacciatori delle Alpi ne kanijo posredovati v korist belogardistov. Po stari navadi so pred partizanske mitraljeze naganjali samo svoje zveste hlapce. Prav to pa je bilo ugodno za načrte, ki jih je imelo partizansko poveljstvo.

Tri udarne brigade so bile tedaj že na poti k svojemu poglavitnemu cilju. Proti izhodiščem za napad na Polico se je 15. januarja prva odpravila Tomšičeva brigada. Še isti večer je po močnem snežnem metežu dosegla vasi Leskovec in Mlake, ter v njih presenetila štiri belogardiste, ki so s Police prišli na obisk k domačim. Takoj je zalepnila eno puško in eno pištolo, do jutra pa še tri.

V Leskovcu so prijeli bogatega in velikega posestnika, ki so ga bili nasilno vpoklicali beli. Bil je pohleven kakor ovca. Borcem 1. bataljona Tomšičeve brigade je velel, naj si na posestvu vzamejo, kar potrebujejo, povedal pa je tudi vse potankosti o italijanski in belogardistični postojanki na Polici. Na Mlakah pa so borci 3. bataljona zajeli štiri belogardiste; tri so spremili v brigadni štab, enega, ki jih je imel že čez štirideset, pa so obdržali. Stražili so popolnoma slečenega. Ponoči je prosil na potrebo in straža ga je pustila ven, ker je bil popolnoma gol in ker je bilo hudo mraz. Pa jo je popihal, čisto nag, čeprav mu niso nameravali storiti nič žalega.⁸

Do jutra so v bližino prišle še druge partizanske sile. Cankarjeva brigada se je ustavila na Vrh nad Dednim dolom, od koder se je popoldne pomaknila do Blečjega vrha, Gubčeva pa se je nastanila v vasi Poljane, delno pa še v Leskovcu. Vse enote so se dobro zavarovale s stražami in patruljami.

Patrulja treh borcev iz 1. bataljona Tomšičeve brigade je 16. januarja 1942 zgodaj dopoldne odrinila v vas Gorenje Brezovo. Ustavila se je v neki hiši in vljudno povprašala gospodinjo za novice. Ženska se jim je dobrikala. Rekla jim je, naj počakajo, da jim bo kaj skuhala, v isti mah pa je hčerko, majhno deklico, poslala na Polico, naj pove, da

so v njeni hiši trije partizani. Pepe Cvetkovič, komandant poliških belogardistov, je takoj po sporočilu izdajalskega sla odbral 43 mož in jim zabičal: »Pripeljite mi tiste tri partizane žive ali mrtve!«⁹

Partizani pa se niso pustili speljati na led. Iz izdajalske hiše so hitro odšli in oprezali po okolici, kakor jim je bilo ukazano. Kmalu je to patruljo zamenjala druga, v kateri je bil puškomitraljezec Ivan Lamovšek-Runo. Ta je bila še bolj previdna in je že nad vasjo opazila, da se Gorenjemu Brezovemu bližajo belogardisti v treh kolonah po 10 do 20 mož. Pohitela je nazaj na Mlake, na kar so čete 1. bataljona in 1. četa 2. bataljona že stekle na položaje, belogardistom nasproti.

Belogardisti so hoteli Gorenje Brezovo najprej obiti, zato je najmočnejša kolona hitela, da bi pred drugima dvema dosegla vzhodno pobočje Kuclja (kota 748) in tri partizane prestregla na begu iz vasi, vendar je lezla naravnost pred skrite partizanske puške in puškomitraljeze. Borci, ki jim je poveljeval Anton Marincelj-Janko, so izdajalske vojščake spustili na lučaj bombe, potem pa udarili. Padali so kakor snopi in bežali, kolikor se je po visokem snegu dalo. Pa so partizani vseeno enega ujeli, dvanajst pa jih je obležalo.

Medtem je srednja kolona že prišla v vas in se napotila v izdajalsko hišo, kjer pa partizanov ni našla. Nalogo za napad na te belogardiste, je dobila Mikijeva četa. Del belih se je razbežal že po prvih strelah. Osemnajstletni Vinko Nageljšek se je skril in potuhnil v domači hiši, pri Fincu, na Gorenjem Brezovem 7, pa se jih je zabunkalo pet. Dva sta bila v shrambi. Od tam je eden ustrelil na partizana Antona Lambergarja-Pika, ki je s puškomitraljezom čakal pri luži. Bil je hudo ranjen in morali so ga odnesti. Po tem strelu so partizani neusmiljeno napadli. V hišo so začeli metati bombe. Ena je ubila devetletnega Lojzka Vovka, ranila pa petnajstletno Frančiško, medtem ko je dvanajstletni Tone dobil sedem manjših ran po vsem telesu. V obupu je njihova mati Katarina Vovk skočila na prag in kriknila: »Nehajte! Ne metajte bomb, nas boste vse pobili!« Partizani so rekli: »Nehali bomo, samo če pridejo belogardisti ven. . .«

Po tistem sta se vdala France Gerželj-Kovačev, doma iz Velike Stare vasi, in Jože Zajc-Selanov, doma s Police, France Erjavec-Anžičkov iz Kriške vasi si je prerezal žile na vratu, belogardista Ivan Jevnikar-Svetinov iz Spodnjega Brezovega in France Ahlin iz Dednega dola pa sta čez prag planila in ubežala nenatančnim strelom. S puškomitraljezom sta se zatekla na podstrešje k Obrukarju, Gorenje Brezovo 4.

Ker se zaslepljenca nista hotela vdati, so partizani spravili na varno otroke in najpomembnejše imetje, nanесли butar, dračja in slame ter hišo zažgali. Komandirju Poldetu Skalji-Mikiju pa se je zdelo škoda, da bi zgorela strojnica, zato je sklenil belogardista pregovoriti k

vdaji. Ko je hiša že vsa gorela, je neki vodnik pristavil lestev. Miki se je povzpел po njej do podstrešnega okna in začel belogardista pozivati, naj se vdasta, rekoč: »Tu Skalcatov, vdajta se!« Vendar pa izdajalec France Ahlin ni maral za prijateljsko besedo, pomeril je v sošolca in ustrelil. Komandir Miki je omahnil z lestve in kmalu umrl.

Partizani so menili, da se bosta belogardista scvrla. Zares, Obrukarjeva hiša je skoraj vsa pogorela, le podstrešna izbica ne. V njej pa sta bila skrita oba zagrizenca. Ko so šli partizani na večerjo, ju je Obrukar pozval, naj bežita, pa sta se rešila k svojim na Polico.¹⁰ Torej so bili partizani spet opeharjeni. Že vdrugič se je izkazalo, da ogenj le ni zanesljivo sredstvo za uničevanje zagrizenih sovražnikov.

Poliški belogardisti bi bili radi svoje ogrožene brate na Gorenjem Brezovem rešili, zato so proti Mlakam tiščali od vseh strani, Italijani pa so nabijali s topovi kot nori celo popoldne. Granate so okoli Mlak izkopale lijak zraven lijaka in sneg je bil od razstrelivnih saj ves črn.

Milovan Šaranovič je na Leskovcu zbral vse komandirje čet in jih učil brati vojaške specialke, vendar je moral pouk preložiti, ker so morale enote v sneg na položaje. Del 3. bataljona Tomšičeve brigade je v neki globači zašel v nevaren položaj, ker je bil obkoljen s treh strani. Izhod je našel namestnik komandanta Ivan Kovačič-Efenka in čete varno odpeljal, da ni bilo niti ene žrtve.

Belogardisti so nažigali iz varne razdalje in previdno skriti. Od teh strelav jo je skupil komandant 1. bataljona Anton Marincelj-Janko. Dobil je prestrel skozi sence in je izgubil vid. Hodil in govoril je še pravilno, toda bil je slep in brez upanja, da ostane živ.

Tako je Tomšičeva brigada 16. januarja 1943 izgubila kar dva junaška poveljnika, ki sta veliko obetala s svojimi poveljniškimi sposobnostmi. To pa je zahtevalo več kadrovskih sprememb. Namesto padlega Poldeta Skalje-Mikija je poveljstvo nad 1. četo 2. bataljona prevzel Ivan Zupanc-Bezljaj, namesto Antona Marincelja-Janka pa je novi komandant 1. bataljona postal Filip Tekavec-Gašper.¹¹

Medtem so tekale še zadnje priprave za napad na Polico. Partizani 3. bataljona ter 1. čete 1. bataljona in 1. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade so zbirali lestve, na drogove natikali butare ali snope in delali molotovke. Steklenice od piva so nalivali z bencinom. Belogardista, ki sta se dopoldne vdala na Gorenjem Brezovem, sta dala natančne podatke o utrdbah, oborožitvi in številu sovražnikov na Polici. Zlasti France Gerželj-Kovačev je iskreno obžaloval dotedanjo zablodo in se zavezal, da bo svoj izdajalski madež opral kot bombaš še isto noč. Bil je iz dobre družine, in partizani so mu zaupali. Kakor mnoge druge borce so tudi njega oborožili z molotovko.

Po zbranih podatkih je partizansko poveljstvo pravilno sklepalo, da je na Polici 150 belogardistov in 60 fašistov. Belogardisti so se do

začetka leta 1943 zares namnožili na 150 mož, imeli pa so 153 pušk in štiri puškomitraljeze,* le da takrat v postojanki še ni bilo Danila Capudra. Nenehni manjši partizanski napadi, zlasti pa nesrečen konec njihovih pobratimov na Suhorju in na Ajdovcu, so poliške belogardiste pripravili do tega, da so se še dodatno utrdili. Na roko jim je šla že naravna lega vasi, ki ima prevladujoč položaj nad dokaj pregledno okolico (Glej skico št. 25 na str. 538!).

Polica nad Grosupljem je gručasta vas z več zaselki. Sama vas je v dolini, vendar so se belogardisti in fašisti naselili in utrdili po zgradbah Na hribu, razvrščenih po grebenu v obliki podkve. Od vrha se podkovski lok začne z dvema močnima stavbama, kjer sta bili takrat gostilni, pri Možaku, Polica 37, in pri Francetu, Polica 38. Sledil je prosvetni dom, Semetova hiša pri gasilskem domu, cerkev s pokopališčem in župniščem, nato pa še hiša upokojenega župnika in Dremljeva hiša. V Dremljevi hiši so belogardisti imeli štab in pisarno, petdeset metrov pred to hišo proti vzhodu je bil velik bunker, v hiši župnika Habjana so bili fašisti s cofi, belogardisti pa v prosvetnem in gasilskem domu. Glavni bunker je bil pri Francetovem kozolcu, ta je branil smer z Bliskega vrha, beli pa so imeli mitraljez tudi v zvoniku. Vse stavbe so bile trdno grajene, vendar so jih dodatno utrdili in Hrib opasali še z bodečo žico. Potemtakem je bila Polica trd oreh.¹²

Štab Dolenjske operativne cone je za napad na Polico določil glavnino Cankarjeve in glavnino Tomšičeve brigade. Cankarjeva bi morala napadati od severovzhoda, in sicer čez goli žleb v strmino, in iz severozahoda, od Gradišča in Bliskovega vrha, kjer ji je bil na poti velik bunker pri Francetovem kozolcu. Tretji bataljon Tomšičeve brigade bi moral napadati iz jugozahodne strani, po njivah od Zajčje kapelice, 1. četa 1. bataljona skupaj z 2. četo 2. bataljona Tomšičeve brigade pa iz jugovzhodne strani, od Zakotljaja. Tam je bilo med hišami precej kritja, vendar bi morali borci zavzeti pokopališko obzidje, ki je bilo na visoki terasi. Na Mlakah v rezervi sta ostali 2. in 3. četa 1. bataljona Tomšičeve brigade. Vsa Gubčeva brigada je bila očitno določena za varovanje napada** z Grosupljega in iz Višnje gore, pa tudi za slepilni napad na Šentvid pri Stični, ki so ga belogardisti zaznamovali na 16. januar 1943 s začetkom v večernih urah.¹³

* Katarina Janežič s Police 45 (tedaj 38) je kot očividka navedla precej manjše številke: 35 do 70 belogardistov ter 15 do 20 fašistov s cofi, toda ti njeni podatki zagotovo veljajo za čas pred začetkom leta 1943 (zapisnik o ogledu na Polici z dne 29. septembra 1977).

** Lado Ambrožič-Novljan v svojih knjigah Gubčeva brigada na str. 134, in Cankarjeva brigada na str. 82 piše, da je Cankarjevo pri napadu okrepila Gubčeva z enim bataljonom, vendar natančnih dokazov za svojo trditev ne navaja, napada Tomšičeve brigade na Polico pa sploh ne omenja. Toda pri tem gre za

Tomšičeva brigada si je za vodiče zagotovila odlične poznavalce zemljišča. Prvo četo 2. bataljona je vodil ujeti belogardist Jože Zajc-Selanov, 3. bataljon pa Rafael Čož in France Gerželj-Kovačev, ki se je prijavil za bombaša. Vodnik je bil še Tone Zajc z Gorenjega Brezovega, ki je partizane tako dobro vodil, da niso imeli nobenih žrtev.

Tretji bataljon Tomšičeve brigade bi moral zavzeti in zažgati Dremljevo hišo, Možakovo in Francetovo gostilno ter gasilski dom in hišo upokojenega župnika Habjana, 1. četa 2. bataljona pa cerkev. Napad bi se moral začeti 16. januarja ob 23. uri, ker pa je sijal mesec in je bilo svetlo kakor podnevi, je Šaranovič čas za napad premaknil na 17. januar 1942 ob tretji uri.

Belogardisti niso bili presenečeni, saj so napadalce pričakali pripravljeni. Druga nevšečnost, ki je začetni nalet zadržala, je bil hud mraz, zaradi katerega večina puškomitraljezov ni delala.

Janez Šušteršič-Žan je bil določen med bombaše, ki jih je vodil Jože Novak-Miha. Ko so prišli do žičnih ovir, je Žan še lahko vrgel lestev čez; žice, potem pa so beli začeli tako divje streljati, da nobeden izmed bombašev ni mogel čez. Namestnik komandirja Jože Novak-Miha je bil kmalu ranjen v peto. Žan ga je odnesel na hrbtu proti previjališču, ker pa je bila megla, je z ranjencem celi dve uri gazil cellec okrog previjališča. Tudi druge borce 3. čete 3. bataljona je megla hudo motila. Rinili so naprej po umih, ko pa se je megla dvignila, so se znašli tik pred bodečo žico in pred bunkerjem. Tam jo je skupil Justin Vidmar, vendar ne prehudo. Izpred bunkerja ga je po snežni belini izvlekel Milan Remih. K ranjenemu bombašu se je pognala tudi bolničarka Albinca Mali in ga rešila iz najhujšega belogardističnega ognja.

Tudi Lojze Skol in Jože Toman-Mirko sta bila bombaša. V ta namen sta dobila bele halje ter veliko bomb. Skol je dobil eno dvokilogramsko bombo, štiri nasekane kragujevke in tri sifonarice. Najprej bi moral vreči po eno bombo na obe strani vhoda, nato razmakniti španske jezdece, potem pa bi morala po strelskih jarkih čistiti vsak v svojo smer. Pa ni bilo uspeha. Edina sreča je bila, da iz te bombaške skupine ni nihče padel.¹⁴

Anton Dremelj-Ante je bil eden redkih mitraljezcev, ki mu orožje zaradi mraza ni odpovedalo. Njegovi rafali so sekali po linah bele utrdbe, toda tistih lin je bilo veliko preveč. Nenadoma je dobil natančen odgovor. Krogla je zadela ohišje njegove zbrojevke, se razbila in ga huje ranila v roke in v desno stegno. Tudi on je moral z bojišča.

zmoto, saj je napad 3. bataljona in 1. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade natančno opisalo kar 10 tomšičevcev, vrh tega pa udeležbo Tomšičeve brigade potrjujejo tudi žrtve.

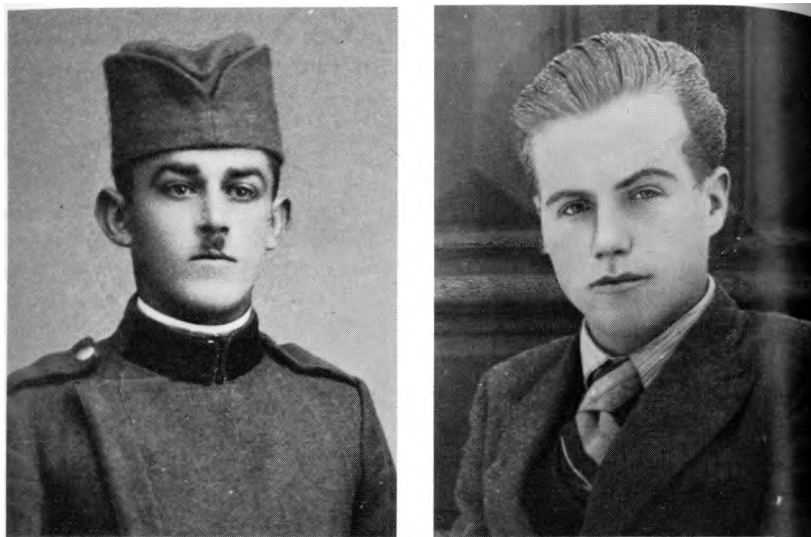

Dva preizkušena bombaša: Rudolf Lešnjak z Dobravnice pri Igu (levo) in Rudi Müller-Mile iz Črnomlja (desno)

Bombaška skupina pod vodstvom Rudolfa Lešnjaka je bila oblečena v bele zaščitne halje. Navzlic temu se ni bilo mogoče priplaziti do bunkerja, ker so belogardisti Rudolfu Lešnjaku prišli po megli za hrbet.

Največ uspeha je imela bombaška skupina, v kateri sta bila Jože Škufca-Martin in Anton Gregorič-Jakec. Ta je zavzela Janežičevo hišo. V njej so bili prej belogardisti, vendar so se umaknili v gasilski dom in v Ladovo hišo, da bi jih bilo več skupaj. Dalje od tod se ni dalo. Anton Kašič, Kelnišček iz Trstenika, in Stane Kolenc iz Dolenje vasi, ki sta to poizkušala, sta obležala na tistem dvorišču, in ju še izvlači ni bilo mogoče.

Tretji, ki je ta napad plačal z življenjem, je bil France Gerželj-Kovačev. Napadalce je pripeljal do bunkerja pred Dremljevo hišo in začel bele pozivati k vdaji, rekoč: »Vdajte se, ne bo se vam nič zgodilo! Jaz sem včeraj nosil še vašo puško, zdaj pa nosim partizansko...« Po imenu je k vdaji vabil več belogardistov, celo Cvetkoviča, češ: »Pepe, vdaj se, drugače vas bodo do jutra itak uničili. . .« Ker se beli niso hoteli vdati, se je France Gerželj splazil proti bunkerju, da bi nanj vrgel steklenico z bencinom. Pa so ga prereševali takoj, ko se je dvignil, da bi steklenico zavihtel. . .

Anton Kašič-Kelnišček iz Trstenika (levo) in France Gerželj-Kovačev iz Velike Stare vasi (desno), ki sta padla kot bombaša ob neuspešnem napadu na Polico 17. januarja 1943. Fotografije padlega Staneta Kolenca iz Gorenje vasi pri Mimi ni bilo mogoče dobiti

Drugače je ravnal zajeti belogardist Jože Zajc-Selanov. Po Zakotljaju je četo sicer pripeljal do Koščakove domačije, potem pa je izrabil prvo priložnost, se izmuznil in izginil. Tako je 2. četa 2. bataljona ostala brez vodnika. Cerkveni stavbi se je približala na 50 metrov s tiste strani, kjer je oltar, a zavzeti je ni mogla.

Ves čas napada je dohode k Polici tolklo italijansko topništvo iz Višnje gore. Sneg je bil bolj črn kot bel, izgub pa med napadalci granate niso povzročile.

Milovan Šaranović je kmalu spoznal, da utrjene Police ne bo mogoče zavzeti. Ukazal je umik. Kljub temu je bil navdušen nad junastvom tomšičevcev.

»Neverovatno borbene jedinice su to. Nisam dozvolio, da ginu bez potrebe,« je pribil, ko je zagovarjal ta umik, čeprav je pričakoval, da bodo partizani napad na Polico ponovili naslednjo noč.¹⁵

Tomšičeva brigada je ob neuspešnem napadu na Polico imela tri mrtve in štiri ranjene. Tudi Cankarjeva brigada je menda imela precej žrtev. Belogardisti so poročali, da so imeli samo enega ranjenega. Vprašanje je, ali so se partizanske žrtve splačale. Nekaj so hasnile, to je gotovo. Pokazale so veliko partizansko moč. Poslej si poliški belo-

gardisti niso več upali veliko šariti okoli Blečjega vrha in drugod po hribovskih vaseh, to pa je bilo zelo pomembno.

Po napadu na Polico, ki se je končal 17. januarja malo pred zoro, se je Tomšičeva brigada umaknila čez Mlake v Sela nad Višnjo goro. Ker so z one strani razmejitvene črte pritiskali in nabijali Nemci s težkim mitraljezom, je štab Tomšičeve brigade ukazal v zvonik na Sela postaviti partizanski težki mitraljez, ki je začel Nemcem vračati milo za drago. Zategadelj so Nemci kmalu utihnili, niso pa prenehali Italijani, ki so še kar naprej nabijali s topovi in tipali z bojnimi patroljami. Tomšičevcev kanonada ni preveč motila, pa tudi patroljni spo-padi ne. Na Selah so ostali vse do 19. januarja 1943. Medtem so kulturniki pod vodstvom Fedorja Kovačiča-Jožeta in Petra Mendaša-Iz-toka izdelali celo prvo številko brigadnega glasila Tomšičev glas, in sicer na nedeljo, 17. januarja. .¹⁶

Dramatična bitka pri Biču in Zagorici

Štab Dolenjske operativne cone se je za trdno odločil, da napad na Polico ponovi in da to belogardistično gnezdo za vselej uniči. Toda zaradi težavnih okoliščin, v katerih se je znašla NOV in PO Jugoslavije na Hrvaškem in v Bosni, je nastal preobrat. Tam se je začela 4. ofenziva združenih Nemcev, ustašev in Italijanov.* Tri slovenske udarne brigade so morale takoj odriniti proti Žumberku, da bi tam, Nemcem in ustašem za hrbtom, začele razbremenilne operacije. Štabu Dolenjske operativne cone je Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske ukazalo, naj operacije okoli Grosupljega ustavi in brigade hitro zbere pri Črmošnjicah.

Na sestanku z brigadnimi štabi v Leskovcu, ki je bil 18. januarja 1943, je conski štab določil, naj se premik izvede po najkrajši, najugodnejši in najvarnejši poti: od Leskovca čez Zagorico na Vrbovec, Ajdovec, Lipovec, nato čez Krko na Poljane in v Črmošnjice. Sneg je bil visok in za hojo težak, zato je bilo treba daljavo razdeliti na tri nočne pohode po 24 km oziroma po 12 ur. Na prvem nočnem pohodu naj

* Četrta sovražnikova ofenziva proti glavnini NOVJ s šifriranima oznakama Weiss I in Weiss II se je začela 22. januarja 1943, načrti zanjo so bili končani 9. januarja, potrebne enote pa zbrane do 20. januarja 1943. Najpomembnejše pri tem je, da je Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije za pripravo te ofenzive in za zbiranje divizij zvedel že v začetku januarja 1943, zato je od Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske lahko zahteval ustrezne premike in napade sovražnikovim silam v hrbet (Tomo Čubelič in Milovan Milostić: Pregled historije narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije, Zagreb 1955, str. 147, in Vojna enciklopedija 2, Zagreb 1971, str. 274 in 275).

bi brigade prišle v okoliš Zagorica-Hrastov dol-Gombišče, na drugem | v okoliš Dobrnič-Ajdovec-Lipovec in na tretjem v okoliš Črmošnjic.¹⁷

Iz okolice Leskovca so se tri brigade odpravile na pohod 19. januarja ob osemnajstih. Tomšičevo brigado je vodil Rafael Čož, in sicer s Sel po strmem Babjem kolenu navzdol v vas Potok, od tam pa **mimo** Spodnjega Plankarja, vasi Mekinje, Gomilarjeve hiše pri Šentvidu na Bič in v Zagorico. Enote so šle čez železniško progo med postajama Šentvid in Ivančna gorica. Kljub snegu, hudemu mrazu in gosti **megli** med potjo ni bilo nobenih zastojev ali nepričakovanih dogodkov. **Po-**hod je bil končan do jutra in enote so se razporedile za počitek. Gubčeva se je nastanila na Rdečem Kalu, Sadu in Hrastovem dolu, Cankarjeva pa v vaseh Velike in Male Dole ter Babna gora. Najbliže **že-**lezniški progi in Šentvidu pri Stični je ostala Tomšičeva brigada. Njen 1. bataljon se je nastanil v vasi Bič, 3. z brigadnim štabom v Zagorici, 1. četa 2. bataljona pa v vasi Dobravica.¹⁸

Med dolensko železnico in razmejitveno črto Italijani in belogardisti niso imeli veliko privržencev ali pa so se ti njihovi ljudje izdajanja ustrašili. To je mogoče sklepati zaradi tega, ker so Italijani udarjali popolnoma v prazno. V petek, 15. januarja, na primer, ko je bila Tomšičeva v vaseh okoli Metnaja, so šli z okrepitvami prečesavat območje med Radohovo vasjo in Primskovim, 19. januarja 1943, ko **so** vse tri brigade že prekoračile progo južno od Šentvida in vasi Dob, pa so kar štiri ure zaman preiskovali okolico Metnaja. Drugače je bilo v vaseh na obeh straneh Trnuškega griča in Strmca. Komaj so se brigade tam prikazale, že so belogardisti v Selah-Šumberku vedeli za njihov prihod.

Po stari navadi so skupaj z Italijani sestavili enoto štiridesetih mož, ki je 20. januarja odrinila s Sel navzdol proti Gombišču. Združeni sovražniki so se prihulili že skoraj do Zagorice. Toda ob dvanajstih in trideset je po njih udarila bojna patrulja iz Cankarjeve brigade. V hudem spopadu sta dva belogardista takoj izdihnila, eden pa je bil hudo ranjen. Na partizanski strani je padel politdelegat Viktor Müller-Dušan, en partizan pa je bil ranjen. Po tem spopadu so belogardisti in Italijani vedeli, kje so tri udarne brigade. Zbali so se, da kanijo napasti posadko v Selah-Šumberku in so takoj začeli zbirati sile, da bi to preprečili. V noči na 21. januar je prišel z Grosupljega en pehotni bataljon, ki so se mu pridružili fašisti iz Stične, Sel pri Šentpavlu, Šentvida pri Stični in iz Trebnjega, pa celo belogardisti iz Boštanja in Krke. Skupaj se je nabralo vsaj 900 mož.¹⁹

V vasi Bič, ki je bila bolj naklonjena partizanom kot Zagorica, je 1. bataljon odkril in prijel tri belogardiste. Prvega so našli skritega pri Štončkovih, kjer se je morala nastaniti Suljeva četa. To je bil domači sin Jože Gliha, ki so ga iz Stične poslali na smučarski tečaj, pa

se je poprej oglasil doma na dopustu. Še večji ribi sta bili Anton Kocjan, Strmeljev iz Biča, ki je bil belogardistični sel, in bogoslovec Tonček Hauptman, Balentinov iz Stične, ki so ga tudi našli v belogardistični uniformi. Brigadno vojaško sodišče je vse tri obsodilo na smrt in bili so ustreljeni. V Zagorici ni bilo takšnega uspeha, ker so bili vaščani belim bolj naklonjeni. Rešila sta se dva belogardista, ki sta se mudila na obisku pri domačih. Prvi je bil Jože Primožič, Kranjčanov, drugi pa Alojz Štros, Lazarjev. Tega so domači založili z drvmi, v noči na 21. januar pa je pobegnil tako, da se je pokril z rjuho. Tudi Kranjčanov se je doma čez dan dobro skril in ponoči neopazno ušel iz Zagorice.

Za sovražnike bi bilo zelo koristno vedeti, v katerih hišah so nastanjeni štabi, kuhinje in moštvo. Pri Štrosu v Zagorici se je nastanil brigadni štab, pri Žafranu je bila 1. četa 3. bataljona. Sredi vasi pri Španu, Bič 7, je imel svoje prostore štab 1. bataljona, pri Binku je bila bataljonska kuhinja, pri Štončkovih blizu cerkve na Biču pa je prebivala 3. četa 1. bataljona. Za takšne potankosti pa Italijani kljub opisanim pobegom niso zvedeli. Oba pobegla belogardista sta preživljala pač prehud strah, da bi lahko kaj zvohala o teh zadevah.²⁰

Enote Tomšičeve brigade so se čez dan 20. in v noči na 21. januarja 1943 pošteno in v miru odpočile. Prvi bataljon, ki je bil najbolj izpostavljen, se je dobro zavaroval. Pred vasjo in pri cerkvi je imel stražo, eno mitralješko zasedo na Špajhribu nad vasjo, pošiljal pa je tudi bojne patrulje. Dopoldne 21. januarja so imeli na Biču bataljonsko skupščino, na kateri so razpravljali o budnosti, na kar so imeli še vojaško vajo s predpostavko, da jim je sovražnik prodril za hrbet in zavzel okoliške vrhove, oni pa so ga z odločnim nasprotnim napadom vrgli nazaj. Ludvik Praznik-Suljo s četo je moral zasesti cerkev in pokopališko obzidje, ki je tedaj še stalo. Najdaljšo pot je imela 2. četa 1. bataljona, ki je morala zavzeti neki gozdiček. Po vaji so se borci vrnili v hiše, da bi se malo pogreli in počakali na obed.

Iz Biča je že jutraj odšla proti Stični bojna patrulja, v kateri so bili: študent Anton Skala, France Medle-Franček, Janko Živčič in politdelegat Nande iz Ljubljane. Snega je bilo do kolena, bilo pa je tudi zelo mrzlo in zelo megleno. Od Pristavice proti Škofju so srečali enajstletno deklico. Spraševali so jo, ali je videla kaj belogardiste in Italijane, a ni hotela nič odgovoriti. To jim je bilo sumljivo, zato so šli naprej še bolj previdno. Kmalu so zaslišali ropot, kakršnega povzroča vojska na pohodu. Ugotovili so, da gre za bele in Italijane. Jadreno so se vrnili v Bič in poročali dežurnemu oficirju Milanu Tomincu, kaj so opazili. Skoraj enako vest sta prinesla Franc Bobnar-Gedžo in Ivan Bobnar-Bobi, ki sta se med zadnjimi vračala z vaje in sta zagledala Italijane.

Toda italijanska predhodnica je takrat že pritisnila v Bič. Ker je bila po doleh megla, je partizanski stražar zapazil najprej tiste sovražnike, ki so lezli po zahodnem grebenu Špajhriba. Ustrelil je, nato pa zdrvel čez vso vas in kričal, da so prišli Italijani.²¹

Ko so padli prvi streli, sta pred komandantom Filipom Tekavec-Gašperjem ravno stala Franc Bobnar-Gedžo in Milan Tominec, da si izmenjata dežurstvo. Gedžo je sicer izrekel besede: »Predajam dežurstvo 1. bataljona. . .«, Milan Tominec pa še ni odgovoril, da dežurstvo prevzema. Komandant Filip Tekavec-Gašper je takoj poveljeval, naj Milan Tominec s 1. četo pohiti na Špajhrib in ga zavzame, Gedžo pa naj skupaj z Ludvikom Praznikom-Suljem brani dostope v vas. Tako se je 21. januarja 1943 malo pred dvanajsto začela bitka pri Biču in Zagorici, ki je bila ena najbolj srditih.

Mitralješka trojka v zasedi na Špajhribu je Italijane in belogardiste toliko zadržala, da so Tominčevi partizani sovražnike prehiteli in pred njimi zasedli greben. Vendar ne povsod. Na dobršnem delu Špajhriba so morali Italijane vreči nazaj za 50 metrov z jurišem in v boju na nož. Šele potem so lahko zasedli greben Špajhriba od Srovinovega vinograda do Žrebca. Pri tem naskoku je komandir Milan Tominec ustrelil italijanskega kapetana, kar je sovražnike zmedlo in največ pripomoglo, da so partizani v nasprotnem napadu uspeli.

V nasprotni napad na Špajhrib so pohiteli tudi člani bataljonskega štaba: politični komisar Vasja Kogej, njegov namestnik Stane Bajuk-Milko in komandant Filip Tekavec-Gašper, in sicer s tako naglico, da je Gašper pri Španu pozabil plašč in torbico.²²

Špajhrib pa je bil le del bojišča, ki se je razraščalo v polkrogu na obe strani. Četa, ki jo je vodil Gedžo, je znova odhitela proti gozdičku na vzhodu Špajhriba, ki ga je bila zavzela malo prej med vajo, vendar so bili v njem že Italijani. Tako so borci 2. čete obtičali na planem nad majhnim žlebom. Tam je obležal hudo ranjen Franc Lenart, puško-mitraljezec Vid Predalič-Krajc pa si je še našel dober zaklon, od koder je potem branil ranjenca ves dan s kratkimi rafali, da beli niso mogli do njega.

Huje je bilo na položaju pri 3. četi, ki zaradi megle ni pravočasno opazila sovražnikov. Belogardiste in fašiste, ki so prodirali v strelski vrsti od Pristavice, so Ludvik Praznik-Suljo in njegovi borci zagledali, ko so bili že blizu cerkve. Da bi planili v zvonik in za nizko cerkveno obzidje, ni bilo niti časa niti možnosti. Njegovi borci so se komaj umaknili skozi zadnja vrata Štončkove hiše, razviti za boj pa se niso mogli. Umik je bil nujen (Glej skico št. 26 na strani 539!).

Politični komisar 3. čete Lojze Herman-Dušan je en vod odpeljal v kritju hiš in je s temi borci srečno dosegel gozd na Rebri. Vodnik Ivan Žibert-Gašper je svoj vod popeljal na Špajhrib ob bok Tominčevi

četi. Pri tem ni izgubil nobenega borca. Nasprotno, Gašper in Radko Žumer sta naletela na dva fašista in streljala. Gašper je svojega zadel v glavo, da so iz nje brizgnili možgani, Radko Žumer pa je **zgrešil**, in Lah, ki je padel, se je le potuhnil, potlej pa se je prekobilil v zaklon. . .²³

V najtežavnejši položaj je zašel Ludvik Praznik-Suljo, ki se je z enim vodom umikal proti Zagorici. Na sredi poti je stal osamljen kozolec, ki je obetal vsaj malo kritja. Vse naokoli je bila planjava. Žal, pa so se bili Italijani medtem že spravili v zvonik bičke cerkve. Od tam so merili na junaškega komandirja in njegove borce. Puškomitraljezec Janko Živčič je dobil strel v nogo, ta mu je zdrobil kost. Svojega komandirja je zaman prosil pomoči, zakaj laški rafali so spravili na tla tudi njega. Najprej je bil zadet v roko in nato v prsi, ko pa se je hotel dvigniti, mu je težka breza prevrtala še lobanjo. Tako je umrl junak med junaki — Ludvik Praznik-Suljo. Obležala pa sta tam še namestnik komisarja Jože Zajc-Ris z Muljave in Anton Pungarčar iz Zagraške gore.²⁴

Takoj po prvih rafalih je na položaje pohitel tudi 3. bataljon. Glavnina njegovih čet se je razvila od Zagorice čez gozdič Reber. Pri tem so čete morale prečkati čistino med Zagorico in Rebrijo, po kateri je tolkel italijanski mitraljez iz zvonika bičke cerkve. Pod naj hujšim ognjem so bili tisti borci, ki so nevarno planjavo preskakovali med zadnjimi. To velja zlasti za namestnika komandanta Ivana Kovačiča-Efenko in namestnico političnega komisarja Mico Šlandrovo. Italijani v zvoniku so prepozno opazili te premike, zato niso zadeli nobenega od borcev, tudi Mice Šlandrove ne, čeprav so jo najbolj obšipavali z rafali in čeprav je trmasto rinila dalje, oborožena samo s pištolo.

Tretji bataljon je takoj razpostavil svoje mitraljeze, da so z ognjem obvladovali vso vas Bič in dostope proti njej iz Velikega in Malega Gabra. Na belogardiste in Italijane v Biču so borci 3. bataljona tolkli tudi iz vasi Zagorica in z grička Gorica nad vasjo, kjer so partizani pri Sušilni jami postavili težki mitraljez. Žal, so sprva pomotoma streljali tudi na 1. četo 1. bataljona.

Po vsem tem je nastal izredno zanimiv položaj: belogardisti in Italijani so sicer zavzeli vas Bič, toda dalje niso mogli; glavnino 1. bataljona na Špajhribu so obkolili, niso pa mogli nanjo udariti od zadaj, ker jim je to preprečeval 3. bataljon. Brž na začetku so ujeli dva partizana. Prvi je bil kuhar in so ga ulovili, ko je bežal na Špajhrib, drugi se je skril pod jasli pri Binku, tam pa so ga izdali. Bila sta brez orožja, kljub temu so v bližnji Pristavici oba takoj ustrelili. Partizanski novinec, Ki se je skril v Srovinovem hlevu, pa ni bil izdan in se je rešil.

Ker Italijani niso dosegli, kar so pričakovali, in ker so imeli hude izgube, so se pri Binku v onemoglem besu spravili tudi nad kuhinjo, prevrnili kotle in hrano razlili.²⁵

Medtem so si Italijani na Špajhribu opomogli od prvega presenečenja in razplamenel se je hud boj. Neprenehoma so jurišali. Tominčevo četo so naskočili trikrat, a je niso mogli vreči s položajev, čeprav so imeli veliko ognjeno premoč. Nabijali so s težkimi minometi in topovi, partizanom pa je vrh vsega primanjkovalo še streliva. Vsak borec, ki je imel več kot pet nabojev, jih je moral oddati za puškomitraljez. Komandant Gašper je nenehno rotil svoje borce, naj varčujejo z naboji, naj streljajo samo na blizu in v živo.

Še huje kot Špajhrib so Italijani s topovi obdelovali položaje 3. bataljona in vas Zagorico. Granate so udrihale od Sv. Roka, Šentvida in Radohove vasi. Hlev Jakoba Pevca v Zagorici so zadele tri granate. Ubilo je kravo. Tudi pri Žafranu je granata zadela hlev, ena je udarila k vodnjaku pred Kovačevo hišo, tri so zadele hišo, kjer so bili člani širšega brigadnega štaba. Treskalo je, kakor da se podira svet, a redki partizani v vasi so bili le prašni, krvavi pod nosom in na smrt preplašeni. Na nekem dvorišču je med političnega komisarja dr. Milana Dolenca-Milana Medveda in kurirja Slavka Rodeta-Nandeta priletela granata. Vrgla je vsakega v svojo stran. Dolenca je vrglo v listnik, od koder se je pobral s krvavim nosom.²⁶

Ker Italijani in belogardisti čelno niso mogli zlomiti odpora na Špajhribu, so nekaj pred sedemnajsto partizanske položaje obšli iz vzhoda in jurišali po ozkem žlebu. Tedaj so Tominčevi in Gašperjevi borci skočili v nasprotni napad. Razvnel se je hud boj prsi ob prsi, zakaj partizani so napadli z bajoneti in kopiti. Na zobotehniku Janeza Župevca-Žana, namestnika političnega komisarja čete, in na nekdanjega orožnika Alojza Hladeta sta se pognala dva belogardista. Žan in Hlade sta ustrelila na nekaj metrov. Oba belogardista sta omahnila v sneg. Žan je takoj skočil k svojemu, mu odvzel nahrbtnik in mu hotel odpeti še pas z naboji, takrat pa je smrtno ranjeni zgrabil puško in Žana ustrelil v trebuh. In tako sta neizprosna sovražnika umrla eden zraven drugega*

še pretresljivejšo usodo je doživel novinec Stanislav Škrobut iz Osrečja, ki je v tem spopadu obležal hudo ranjen. Izdajalski vojščak, ki je navalil nanj, mu je iz rok najprej iztrgal puško, potem pa ga pobil prav z njenim kopitom. Z enako zlobo se je neki belogardist spravil na hudo ranjenega Franca Lenarta. Hotel ga je za roko zvleči k

* Podobno je smrt Janeza Župevca-Žana opisal Ivan Pureber-Brico (po beležki z dne 5. junija 1978), meni pa, da je Žana prepral mitraljeski rafal. Janez Župevec-Žan je bil zelo priljubljen. Kljub politični dolžnosti je tovarišem v bataljonu s preprostim orodjem popravljaj zobe.

V bitki pri Biču sta iz 1. bataljona padla dva namestnika četnih političnih komisarjev: Janez Župevec-Žan iz Žabje vasi pri Novem mestu (levo) in Jože Zajc-Ris z Muljave (desno). Fotografije padlih namestnika bataljonskega političnega komisarja Staneta Bajuka-Milka in komandirja Ludvika Praznika-Sulja ter smrtno ranjenega četnega političnega komisarja Staneta Miklošiča-Lobanje so natisnjene v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 161, 239 in 170 (171), medtem ko je za padlega borca Stanislava Škrobuta iz Osrečja ni bilo mogoče dobiti

Italijanom, da bi si prislužil nagrado v lirah, toda ni se mu posrečilo. Natančno merjen strel Lenartovega tovariša mu je preprečil umazano nakano. Na Špajhribu je dobil plačilo za svoje zločine tudi Tinčkov z Muljave, ki se je na strani fašistov bojeval že v Španiji in ki je poveljeval četi bele garde. Bil je zadet v trebuh in je izdihnil na Biču pri Antonu Kancu-Srovinu.

Zagrizeni sovražniki so se bili med seboj z menjajočo se srečo. Med nasprotnim napadom je bil prejšnji komandir 2. čete Ignac Taufer-Nace prestreljen skozi želodec. Malo kasneje se je namestnik bataljonskega političnega komisarja Stane Bajuk-Milko potegnil iz strelske vrste kake tri metre naprej na rob, da bi bolje videl. Od tam je ustrelil samo trikrat, potem je utihnil. Ker se ni oglašal, se je Radko Žumer splazil k njemu in videl, da je mrtev. Zadet je bil natančno v čelo, kar dvakrat. Toda tudi partizani so imeli odlične strelce. Lojze

Ivančič-Vanj o, se je zarekel, da bo utišal italijanskega mitraljezca, kj je borcem 1. bataljona nabijal v hrbet iz zvonika bičke cerkve. Streljal je in večkrat zadel zvon, nazadnje pa tudi puškomitraljezca. Ta strel je izzval veliko olajšanje. Na Špajhribu sta se odlično izkazala tudi Valentin Aš, doma iz Straže, in mitraljezec Franc Pakar-Vid, ki je tistikrat pobil štiri Italijane.²⁷

Položaj 1. bataljona Tomšičeve brigade na Špajhribu je postajal zaradi pomanjkanja streliva iz ure v uro bolj kritičen. Komandant Filip Tekavec-Gašper je po pomoč poslal tri kurirje, vrnil pa se ni noben. Najbrž so jih belogardisti ujeli. Taka usoda je doletela Ivana Dolinška iz Zagorja ob Savi, ki so ga Italijani ustrelili v Šentvidu pri Stični 22. januarja, najbrž pa tudi Feliksa Dovča in Ivana Rojca. O njiju je znano samo to, da sta tedaj izginila.

Mine in granate so piskale in prhutale brez nehanja. Od dvanajstih do večera je samo bobnelo, od razstrelivnih saj in zemlje pa je bil sneg črn. Še sreča, da je bilo snega kakih 70 centimetrov, zato niso povzročale žrtev. Čisto blizu Mice Šlandrove je priletela granata, ki pa se ni razpočila, toda vanjo je vrgla toliko snega, da jo je čisto zasul. Ivanu Žibertu-Gašperju vrh Špajhriba pa je mina iz lahkega minometa prifrčala celo med razkrečene noge, toda počila ni. Še večja sreča je bila, da je iz oblačnega neba naletaval sneg in Italijani niso mogli izrabiti pomoči bombnikov* Združeni fašisti in belogardisti so se morali bojevati brez tehniške premoči, se pravi peš, prav tako kakor partizani. Da bi ugnali trdovratne Gašperjeve borce, so se posluževali predvsem manevra. Kar dvakrat so se pognali v naskok tudi iz vasi Bič. Upali so, da bodo z udarcem v hrbet dosegli svoj namen.

Za partizane je zares nastal nadvse kritičen položaj. Borci Tominčeve čete so začeli preskakovati nazaj, da bi strelsko črto oblikovali v nasprotni smeri in sovražnike pravočasno prestregli. Ko se je dvignil politični komisar 1. čete Stane Miklošič-Lobanja, znani predvojni komunist, so ga zadele tri krogle. Tedaj je bil hudo ranjen tudi Vlado Oklešen-Klemen, ki mu je dumdumka razbila kost v nadlahti in mu odtrgala velik kos mišice. Toda partizani so bili urni in so natančno streljali. Sovražnike so zavrnil, ne da bi le-ti dosegli svoj namen.

Kmalu so belogardisti in fašisti spet jurišali iz vasi na Špajhrib. Ta sovražnikov juriš je s svojo četo razbil Franc Bobnar-Gedžo. Naskok njegovih borcev je bil tako hud, da so zaplenili lahko bredo, več pušk in veliko streliva. Prav to je še posebej poživilo partizanski odpor.²⁸

Kljub neuspehu so Italijani iz Biča na Špajhrib rinili še v tretje. Tedaj se je že mračilo. Borci 3. bataljona, na levem krilu okrepljeni s

* Bojne nastope italijanskega letalstva v tej bitki omenja Leopold Skol, vendar brez natančnejših opisov (pismo z dne 10. januarja 1968).

V bitki pri Biču in Zagorici sta se posebno izkazala ostrostrelec Lojze Ivančič-Vanjo (levo) in narodni heroj Ivan Hrovat-Žan (desno)

1. četo 2. bataljona in eno četo Cankarjeve brigade, so medtem vse bolj stiskali lok od Rebri in Zagorice proti Italijanom, katerih nemoč v Biču je postajala vse očitnejša. Slišati je bilo tudi vpitje borcev Gubčeve brigade, ki so od vasi Sad pritiskali proti Dobravici. Zdaj je prišel čas za splošen nasprotni napad. V hipu, ko so borci 3. bataljona skočili iz zaklonov, so bili ranjeni Johan, Milče in Štefan,* ko so bili v Biču med hišami, je bomba laže ranila še Milana Remiha. Te izgube tomšičevcev niso mogle več ustaviti. Opogumljeni so navalili še borci 1. bataljona s Špajhriba. Italijani in belogardisti so začeli bežati ter se skrivati. Fašistična mitralješka trojka iz bičkega zvonika ni mogla pobegniti in so jo zajeli.

Položaj se je zasukal. Partizani so postali gospodarji Biča. Pri preiskavi hiš so prijeli dva belogardista, našli pa so tudi Skubičevega iz Male Dobreve, ki se je skrnil v peč. V hlevu pri Binku so ujeli velikega in močnega Italijana, pri Platanu pa je zaspal fašist s cofom. Tega je Ivan Hrovat-Žan zgrabil za ovratnik in mednožje, ga dvignil visoko nad glavo, zavihtel in treščil ob dvoriščni tlak, da je bil takoj mrtev. Pri tem nasprotnem napadu so se posebej izkazali Stanko Sinčič-Si-

* Podatek je iz reportaže Ferda Godine »Zagorica«, Tomšičev glas 1943/3, zato naštetih partizanskih imen ni bilo mogoče odgonetiti.

ne ter Janez Kramarič in Ivan Božič-Jovo, ki sta pokončala kar devet Italijanov.

Vseh hiš v Biču Italijani in belogardisti niso mogli pretakniti. Pri Španu je ostalo vse nedotaknjeno. Gašperjev plašč in torbica sta visela še prav tam kot opoldne. Tudi hrana, ki se je kuhala v peči, je počakala lačne partizane.

S tem je bila bitka pri Biču in Zagorici pravzaprav končana. Toda štab Dolenjske cone je ukazal, da je treba Italijane napasti tudi v vasi Pristavica. V ta nočni naskok so šli borci, ki so imeli še kaj streliva. Komendant Filip Tekavec-Gašper je stal ob koloni in izločal borce, ki so imeli samo en naboj ali dva. Tem so veleli počakati pri nekem kozolcu. Vsi drugi so morali znova v sneg, čeprav so bili na smrt izmučeni. Tedaj sta posegli v boj še dve četi 2. bataljona Cankarjeve brigade. Po tem naskoku so se fašisti in belogardisti znašli obkoljeni v Pristavici, kjer so jih partizani oblegali do pol dveh po polnoči, ko je štab Dolenjske operativne cone ukazal umik in nadaljevanje pohoda.

Medtem so bolničarji pobrali padle in hudo ranjene ter jih pripravili za prevoz. Intendanti so opravili zasežbi pri Štončkovih v Biču in pri Žafranu v Zagorici, kjer so pobrali par konj, petero govedi, voz in komate. Po drugi uri ponoči se je začel pohod proti Dobrniču. Na borci, ki so pod kozolcem čakali brez nabojev, so utrjeni poveljniki pozabili. Za brigado po sledi so odšli, ko se je že svital dan. Zasledoval jih ni nihče. Italijani in belogardisti si k Biču in Zagorici niso upali, le vso noč do sedmih zjutraj so nabijali s topovi in težkimi minometi. Že po odhodu partizanov je ena mina priletela na streho Kovškove hiše v Biču, ena na Mahnov hlev, ena pa je udarila pri Rusu.²⁹

Bitka pri Biču in Zagorici je trajala celih trinajst ur in pol. Bila je dotlej najdaljša, najtežavnejša, pa tudi najbolj srdita. Potekala je v hudih zimskih razmerah, ko so bili premiki enot in juriši zelo oteženi, sovražnikova tehniška premoč pa brez pomena. Prvi bataljon Tomšičeve brigade je v boju pokazal trdovratnost, gibčnost in neuničljiv bojni polet. Izbrane fašiste in kvislinge je taktično prekosil, jim prizadejal hude izgube in jih tako izčrpal, da so ob naskoku delov drugih bataljonov doživeli popoln poraz. Fašisti so priznali 16 mrtvih in 14 ranjenih, poleg tega so bili še štirje ujeti, belogardisti pa so priznali štiri mrtve, štirje pa so bili ujeti. Poleg tega so partizani zaplenili dva puškomitraljeza, deset pušk,* eno brzostrelko in tri pištole ter 600 nabojev, precej oblek, obutve in več druge opreme.

* Jože Kocjančič v historiatu borbe št. 10 navaja, da je 3. bataljon Tomšičeve zaplenil tri puškomitraljeze, Viktor Avbelj-Rudi v svojih dnevniških zapisih pa navaja, da so imeli Italijani 50 mrtvih, belogardisti sedem mrtvih, partizani pa da so med drugim zaplenili približno 30 pušk.

Komandir čete Ignac Taufer iz Zaloga (levo) je bil smrtno ranjen v bitki pri Biču in Zagorici, pomočnik intendanta Ivan Strojanc s Hradeckega ceste v Ljubljani (desno) pa je bil 23. januarja 1943 ujet pri Tlakah. Ustrelili so ga 12. februarja istega leta v Ligojni

Tudi izgube Tomšičeve brigade niso bile majhne. V boju je padlo pet partizanov, ujetih je bilo tudi pet, deset pa ranjenih. Ujetnike so Italijani in belogardisti postrelili, od teh so imensko ugotovljeni trije, trije hudo ranjeni pa so umrli v bolnišnici, od teh sta ugotovljena dva. Najhuje je bilo, da so bili med padlimi in smrtno ranjenimi skoraj sami voditelji: en namestnik bataljonskega političnega komisarja, dva odlična komandirja čet, en politični komisar čete in dva namestnika četnih političnih komisarjev. To so bile res dragocene žrtve.

Bitka pri Biču in Zagorici je Tomšičevo brigado veljala potemtaka 13 mrtvih, dva hudo ranjena in pet laže ranjenih. To je res veliko, toda še zmeraj vsaj za polovico manj od sovražnikovih izgub. Se pravi, da ta bitka za partizane ni bila samo srdita, marveč tudi zmogovita. . ,³⁰

Pohod in novačenje od Dobrniča do Žumberka

Tomšičeva brigada je s tovornimi sanmi spravila padle in ranjene od Zagorice do Dobrniča. Od tam so ranjence odpeljali naprej proti Ajdovcu. Spremljala jih je nekdanja Suljeva četa, namenjeni pa so

bili čez progo Trebnje-Novovo mesto na Sela k Šmarjeti. Toda partizanska bolnišnica je bila izdana. Belogardisti so jo napadli ravno tistega dne (22. januarja 1943) ob petih zjutraj, nekaj hudo ranjenih takoj poklali, nekaj pa odgnali čez Krko v Šentjernejo, kjer so jih izročili Italijanom* Tretja četa 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki ji je do bitke pri Biču in Zagorici poveljeval Ludvik Praznik-Suljo, je napadeni bolnišnici pohitela na pomoč. Tako se je zdravniško osebje z večino ranjencev rešilo ter se umaknilo proti Ajdovcu, tam pa je sprejelo tudi ranjence od Biča in Zagorice. Pri Gorenjem Brezovem ranjeni komandant 1. bataljona Anton Marincelj-Janko je bil takrat še živ.

Padle so zagrebli na pokopališču v Dobrniču. Cerkvene časti jim je izkazal župnik Ignac Omahen, ki je bil menda partizanom zelo naklonjen, to je bilo videti tudi ob tej priložnosti. Ko je junakom iz bitke pri Biču pevski zbor 3. bataljona zapel žalostinko in druge pogrebne pesmi, se je častiti mož razjokal, solze v očeh pa so se zalesketale še mnogim Dobrničanom. Padlemu komandirju Ludviku Prazniku-Sulju so pogrebci izkazali posebno čast. Pokopali so ga v skoraj novih gozdaricah, dasi bi jih potreboval marsikdo izmed njegovih borcev.³¹

V Dobrniču je skušala Tomšičeva brigada napasti kolono Italijanov in legistov iz Žužemberka. Brigadna glavnina se je bila že umaknila na Ajdovec, zaostal pa je pratež, ki ga je s svojim vodom ščitil Ivan Žibert-Gašper. Italijani so bili tega še bolj veseli in so takoj napadli, toda uspeha ni bilo nobenega. Kuharji in drugi pomožni partizani so se rešili brez izgub.

Belogardisti in Italijani so bili zaradi tega strašno togotni. Prav tedaj jim je prišla kakor naročena nasproti skupina borcev, na katere je bilo poveljstvo pozabilo v kozolcu pri Biču in ki so bili tako rekoč čisto brez streliva. Sovražniki so hitro postavili zasedo v Zagorici pri Dobrniču. A partizani so bili zelo previdni. Obotavljali so se, kot da bi

* Belogardisti iz postojanke v Kronovem so zabodli puškomitraljezca Antona Lambergarja-Pika, ki je bil ranjen 16. januarja na Gorenjem Brezovem (fotografija je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 524), ujeli in Italijanom izročili pa so Toneta Ahačiča-Daneta, ki je bil po nesreči hudo ranjen v dneh okoli 22. decembra 1942 pri Čatežu, in Slavka Knipiča, starejšega partizana iz Ljubljane-Polja. Zaradi tega napada belogardistov je nesrečno končal tudi hudo ranjeni komandant Anton Marincelj-Janko, ki se je ob skoku z ležišča z glavo zaletel v prečnik, med begom v gozdu pa še v drevo, kar je povzročilo izliv krvi v možgane. Ker so ga tovariši zakopali v sneg, si je rano še prisadil, to pa je bilo usodno. Ob tej priložnosti je bil na Selih v bolnišnici tudi borec Anton Drečnik. Še s petimi tovariši se je belogardistom postavil po robu in omogočil varen umik osim ranjenim partizanom (Franc Lambergar, Ive Šubic, Vlado Oklešen-Klemen in Anton Dremelj-Ante, ustni viri, italijanski fascikel TMG v arhivu IZDG in Anton Drečnik po historiatu borbe št. 16 iz arhiva VII v Beogradu).

nekaj slutili. Italijani, ki so se zbal, da bi utegnili zaviti kam drugam, so začeli streljati na precejšnjo daljavo. Pa so bili spet opeharjeni. Tudi ti borci so se srečno izmuznili in se 23. januarja združili z brigadno glavnino na Ajdovcu.³²

Tri udarne brigade so se nastanile v trikotu. Gubčeva je varovala dostope od Dobrniča proti Podlipi in Ajdovcu, kjer se je tudi nastanila. Cankarjeva se je razporedila v Lipovcu in od tam varovala smeri od Soteske in Dvora. Pri štabu Dolenjske operativne cone na Ajdovcu se je nastanil 3. bataljon Tomšičeve brigade, na Brezovi rebri pa sta bila brigadni štab in 1. bataljon Tomšičeve, od koder so njegove zasede in patrulje varovale nastanišča od Mirne peči in od Globodola. Tako so se enote krožno zavarovale. Sovražniki so mirovali, le ponoči 23. januarja* so s topovi tolkli na Brezovo reber, 25. januarja pa tudi v druge vasi.

Medtem se je 22. januarja 1943 ojužilo, to pa je bilo za slabo obute partizane še slabše kakor hud mraz. Sneg je postal moker in težak, zato je tridnevni počitek na Ajdovcu in na Brezovi rebri prijal kot še nikoli. Ni pa šlo samo za počitek. Vse tri dni je tekel pouk vojaških spretnosti, še temeljitejše so bile politične ure. Že 24. januarja je enote spet obiskal Boris Kraigher-Janez. Z njim sta bila tudi Ivo Ribar-Lola in Rato Dugonjić. Obisk je brigadni biro KPS izrabil za sklic konference komunistov obeh bataljonov. Ta je bila 25. januarja v poslopju osnovne šole na Ajdovcu. Ob tej priložnosti so ugotovili, da je v 1. in 3. bataljonu skupaj 68 članov KPS, od tega 17 razumnikov, 51 pa kmetov ali delavcev. Članov ZKM je 64, od tega razumnikov le pet, vsi drugi pa delavci ali kmetje.

Tudi na tej konferenci so poudarili, da je poglavitna naloga KPS: iz partizanov vzgojiti dobre vojake. Sklenili so, naj partijci uveljavijo med partizani kar naj strožjo disciplino ter jo utrde kot najvažnejšo in najpotrebnejšo lastnost vsakega vojaka. Vojaško vodstvo morajo podpreti v vsem in poskrbeti, da bo vsako povelje takoj, brez ugovora in kar najbolje izvršeno. Sklenili so še, naj partijci — poleg ideološkega študija po celicah in organizacijskega dela — okrepijo politično delo med partizani. Te je treba prepričevati, ne siliti, ne uporabljati nasilnih sredstev. Paziti je treba, da delo med partizani ne bo šablonsko in birokratsko. Nazadnje so sprejeli še načelno stališče, da mla-

* Dne 23. januarja 1943 se je od Tomšičeve brigade poslovil Niko Šilih-Boris Nikič, ki je brž po ustanovitvi vodil partijsko delo, od srede avgusta 1942 pa tudi politično delo v brigadi. Odšel je v 2. bataljon Gubčeve brigade. Z njegovim odhodom je presahnil dragocen zgodovinski vir, zakaj Niko Šilih je bil eden redkih partizanov, ki so vestno pisali svoj dnevnik. Iz tega dnevnika je videti, da je vestno opravljal tudi vse drugo delo, ki mu ga je bila naložila KPS.

dinci, ki so sprejeti v KPS, še naprej delujejo v ZKM, če jih partija ne določi za kako drugo delo.

Od sklepov so bili posebno pomembni naslednji: da se uvedejo tečaji za politične delavce in komandni kader, da se morajo četni politični delavci v bojih, na pohodih in na položajih osebno bolj izkazati, ker bodo potem z besedo lažje dvigali bojnega duha partizanov, da se morajo v bojih politični komisarji zadrževati zraven komandirjev oziroma komandantov in da naj se brigadno glasilo urejuje z namenom večje vojaške, politične in kulturne izobrazbe partizanov. Prav glede na zadnji sklep so sestavili ožji uredniški odbor za Tomšičev glas.

Med počitkom na Ajdovcu in na Brezovi rebri so izvedli tudi nekaj izpopolnitev v 1. bataljonu. Padlega Staneta Bajuka-Milka je na položaju namestnika političnega komisarja 1. bataljona zamenjal Peter Mendaš-Iztok, ki je še naprej odgovarjal za delo brigadnega biroja ZKM, komandir 3. čete 1. bataljona pa je za Ludvikom Praznikom-Suljom postal Stanko Zakotnik-Johan.³³

Dobro spočite in politično pripravljene brigade so 25. januarja, zvečer odrinile proti Krki in blizu Soteske šle čeznjo. Tomšičeva brigada je z Ajdovca in Brezove rebri po osemurnem pohodu prišla 26. januarja 1943 v partizanski Podturn. Borci niso bili preveč utrujeni, zato so že proti večeru odšli na novačenje. Prvi bataljon je obiskal vasi ob Krki. V Gorenjem in Dolenjem Polju je nabral kar 23 novih borcev, med katerimi so bili tudi trije bratje Faleskiniji. Patrulje 3. bataljona in 1. čete 2. bataljona pa so novačile od Stranske vasi do Uršnih sel. Te so zbrale še pet novincev, kar je bilo precej manj, toda ti mladeniči so bili izredno pogumni in zavedni. Skupaj je brigada tiste dni torej zbrala 28 novih partizanov.

Med bivanjem v Podturnu je tomšičevce zelo razburil pobeg zajetega belogardista Škufčevega z Male Dobrave, ki mu je življenje izprosil partizan Rafael Čož, od Zagorice do Podturna pa je moral nanj paziti Janez Becele. Škufčev je pobegnil v noči na 27. januar in tako povzročil svojima varuhoma obilo nevšečnosti, toda k beli gardi se ni vrnil. Torej mu je šestdnevno ujetništvo le pomagalo k pameti.

Bolj pomembno je bilo, da je v Podturnu 27. januarja 1943 izšla že 2. številka brigadnega glasila Tomšičev glas, ki je na dvaindvajsetih straneh prinesla toliko zanimivega branja, da so njeno vsebino takoj predelali na političnih urah. Namestnik političnega komisarja 2. čete 1. bataljona Ive Šubic se je tudi tokrat predstavil z obilico slikovnih motivov iz partizanskega življenja in s šaljivimi portreti brigadnih voditeljev. Od branja v vezani besedi pa je bila največje pozornosti deležna romanca Ivana Bobnarja-Bobija z naslovom Vesela recitacija, ki je obravnavala prigode iz spopadov z belogardisti pri Mlakah in na Gorenjem Brezovem.³⁴

Fedor Kovačič-Jože in Peter Mendaš-Iztok, kakor ju je upodobil Ive Šubic za 2. številko Tomšičevega glasu

Iz Podturna sta se 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade odpravila 27. januarja zvečer. Potovala sta čez Črmošnjice in Vrčice na Tajčbirt in Semenič, naprej pa nad semiškim predorom mimo Pleša proti vasi Podreber pri Semiču (Glej skico št. 27 na str. 540!).

Prva četa 2. bataljona Tomšičeve skupaj z bataljonskim komandantom Radomir om Božovičem-Racom in političnim komisarjem Josipom Zornado-Frenkom je čez noč še ostala v Podturnu. Dobila je zaupno nalogo, da čez Kočevski Rog in Suho krajino proti Krimu spremi partizanske voditelje in goste, ki so bili namenjeni v Polhograjske Dolomite. To so bili: Boris Kraigher-Janez, Edvard Kocbek-Pavle Tratar, Jože Rus-Andrej Hribar, Rato Dugonjič, Danilo Šo-

rovič in morda še kdo. Od brigadnega štaba se je četi pridružil namestnik komandanta Stanko Semič-Daki.

Iz Podturna so odšli 28. januarja 1943, prenočili v Šenberku, **zara-** na 29. januarja pa so se pomaknili k Polomu, kjer so prebili sončen dan. Zvečer so pohod nadaljevali prek Seča v hribovje med Strugami in Žvirčami, da so obšli Ambrus in pot nadaljevali proti Krki. Do kočevske železniške proge so prišli šele proti jutru 30. januarja. Tu so prvič počile puške, vendar je vsa kolona srečno prišla čez tire. Kratek počitek je bil na Vodicah, potem pa so odšli še do Medvedice. Ta del poti je trajal kar trinajst ur.

Četa z visokimi voditelji je nameravala čez Mokre na Krim. Enaintridesetega januarja je v jutranji temi šla čez cesto Pijava gori-ca—Turjak in se povzpela na Mokre. Toda prav tisti dan so Italijani sprožili veliko hajko na drugi strani Iške, okoli Ustja in Krima, zato poti ni bilo mogoče nadijevati.³⁵

V vas Podreber pri Semiču so enote 1. in 3. bataljona Tomšičeve brigade dospele po devetih urah hitre hoje. Čez dan so partizani počivali, proti večeru 28. januarja 1943 pa so se tu spopadli z Italijani in belogardisti, ki so pririnjali iz Semiča do Sel. Od Hrasta sta jih z jurišem nagnala 3. bataljon Tomšičeve in 3. bataljon Cankarjeve brigade. Bežali so po dolini proti Semiču. Ta spopad pa na pohod in počitek Tomšičeve brigade ni vplival. Brž ko so se borci malo naspali, je 29. januarja sledil premik do vasi Jugorje (Glej skico št. 27). Od tam sta bataljona še istega dne proti večeru pot nadaljevala do Radoviče in Boldraža. Tja sta dospela zarana 30. januarja 1943. Deli 3. bataljona so morali iti takoj na položaje k Metliki, vendar se niso spopadli.

Patrulje so novačile že od Jugorja dalje, večje število novincev pa so dobile šele v Radoviči, Slamni vasi, Boldražu in Čurilah, kjer so nabrale 35 novih borcev. Zlasti zgledno sta se odrezali vasi Boldraž, od koder je prišlo v brigado 12, in vas Radoviča, ki je dala 15 novih partizanov.

Število novincev v brigadi se je začelo večati, stari borci pa so odhajali na nove, zaupne dolžnosti. Ob prihodu v Belo krajino je brigado zapustila Mica Šlandrova, ki so jo bili hudo izčrpali že italijanski zapori, pozneje pa še pohodi, stradež in bitke v Tomšičevi brigadi, kjer je bila od ustanovitve, na Molniku pa celo huje ranjena. Mica je odšla na politično delo v Belokranjsko okrožje. Dodati velja še to, da je brigadni politični komisar Dušan Majcen-Nedeljko v Drašičih brž obiskal mater Staneta Bajuka-Milka in ji sporočil vest o sinovi junški smrti.³⁶

Blizu Jugorja je tri slovenske udarne brigade pričakal komandant Glavnega poveljstva narodnoosvobodilne vojske in **partizanskih** odredov Slovenije Ivan Maček-Matija, ki se je 29. januarja 1943 v va-

sici Drage sešel s štabom Dolenjske operativne cone in predstavniki brigadnih štabov. Sporočil jim je povelje vrhovnega komandanta Josipa Broza-Tita za skupne razbremenilne akcije z dvema hrvaškima brigadama na obrobjih Žumberka. Tu so še enkrat obravnavali naloge, ki čakajo tri slovenske udarne brigade na Hrvaškem, obenem pa je Ivan Maček-Matija poudaril njihov vojaški in politični pomen. Vojaški pomen je videl v tem, da gre za prvo večjo usklajeno akcijo slovenskih in hrvaških brigad, politični pomen pa v tem, da bodo bojno sodelovale slovenske brigade na hrvaškem ozemlju, kjer bo treba poskrbeti za pravilen odnos do hrvaških partizanov in tamkajšnjega prebivalstva ter po tej poti pokazati veliko moralno-politično zavest slovenskih partizanov.

Sklepe in napotke s sestanka v Dragah so komandanti in politični komisarji brigad prenesli na podrejene štabe. Začele so se temeljite politične priprave borcev za boje in bojno delovanje na hrvaških tleh.

Tomšičeva brigada je dobila nalogo, ščititi Gubčevo in Cankarjevo brigado od Metlike. Res se je brigadna glavnina zvečer 30. januarja premaknila iz Boldraža v Drašiče, toda to je bilo še vedno na slovenskih tleh. Vsekakor velja, da je Tomšičeva brigada zadnja prestopila slovensko-hrvaško mejo. Za 2. četo 3. bataljona vemo, da je šla čez šele 3. februarja 1943, ko je prišla v Radino vas. Vendar pa so posamezne enote Tomšičeve brigade mejo prekoračile že prej, se pravi 30. in 31. januarja 1943, vsekakor pa so bile na položajih in pripravljene, da vsak hip pohitijo v boj.³⁷

Najbrž je Tomšičeva brigada dobila varovalno nalogo zategadelj, ker je bila številčno najšibkejša. Manjkal je ves 2. bataljon, ki ga je brigadni štab nestrpno pogrešal. Zlasti komandant Ivan Lokovšek-Jan se je zavedal, da bodo usklajene operacije slovenskih in hrvaških brigad velika šola udarnosti in manevrskega boja, pa tudi priložnost za pridobitev orožja in streliva. Te operacije bi utegnile celo uresničiti vroče želje vseh slovenskih partizanov za pridobitev kakega topa ali vsaj minometa. . .

Akcije 2. bataljona na poti k brigadi

Tri čete 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki so se 7. januarja 1943 umaknile s Pugleda in Molnika proti Mokrcu, so se pridružile 1. bataljonu Šercerjeve brigade. Skupaj z njim so hodile v zasede, na zasežbe in v druge akcije. Borci obeh brigad so čakali belogardiste v zasedah prvič 9. januarja pri Hudi Polici in Selah, 10. januarja pa so izvedli zasežbo v Šentjurju pri Grosupljem, kjer so tudi požgali osnovno šolo in župnišče, ker so se nameravali v obe stavbi naseliti belogardisti. Iz vasi Vino so šli na večjo akcijo proti telefonskim nape-

ljavam. Akcija je bila v noči od 11. na 12. januar 1943. Drugi bataljon Tomšičeve brigade je podrl telefonsko napeljavo med Črno vasjo in Igom. Partizani so drogeve podrli, žico pobrali in odnesli, izolatorji pa razbili. Spodžagali so še lesen most in šest električnih drogov z visoko napetost, da so ugasnile luči po vsem Barju.

Isto noč je telefonsko napeljavo podirala tudi 2. četa 1. bataljona Šercerjeve brigade, in sicer med Igom in Škofljico, medtem ko sta bili 1. in 3. četa Lukovega bataljona v zasedah pri Škocjanu in na Taboru.

V noči na 13. januar sta se oba bataljona odpravila na zasežbo na Cikavo, vendar sta v Selah pri Šmarju zašla v belogardistično zasedo. I Ker je ta zasežba propadla, so si noč pozneje privoščili belogardističnega privrženca v Ponovi vasi.

Tedaj je Notranjska operativna cona načrtovala napad na belogardistično postojanko na Robu. Pri tem je računala tudi na glavnino 2. bataljona Tomšičeve brigade, zato sta morala oba bataljona priti na Golo, nato pa v Zapotok in v Osredek, da bi šla v zasede proti postojankama na Turjaku in v Velikih Laščah. Toda z napadom na Rob, ki bi se moral začeti 16. januarja 1943, ni bilo nič. Prevladalo je mnenje, da bi bilo preveč žrtev. Zato je bilo treba gaziti debel sneg spet nazaj proti Zapotoku, potem pa se skrivati pred italijanskimi bombniki, ki so popoldne 18. januarja napadli partizanske položaje na Mokrcu.

Med temi premiki se je 2. bataljonu priključil novi namestnik političnega komisarja Tomšičeve brigade Jože Bradeško-Boštjan, namestnik političnega komisarja Franc Tavčar-Rok in komandant 2. bataljona Tomšičeve brigade Martin Kos-Martinov pa sta dobila povelje* ki je velevalo, naj s svojim moštvom zapustita okolico Pugle- da in nemudoma odideta za brigado proti Gorjancem.³⁸

Dvajsetega januarja zvečer je 1. bataljon Šercerjeve brigade izvedel zasežbo v Velikih Lipljenah in priredil miting na Udju, naslednji večer (21. januarja) pa še mitinga na Pecah in na Bičju, obenem je

* Za to povelje vemo iz ustnega vira in iz dopisa, ki ga je glavno poveljstvo 12. januarja 1943 naslovilo na štab Tomšičeve brigade. Drugi bataljon zadevata 2. in 3. točka, ki se glasita: »Vzemite v svojo sestavo bataljon, ki se nahaja pri Podlipoglavu. Pri Podlipoglavu ne sme biti več nikake baze niti za ranjence niti za material. Ranjence in material morate premestiti na sigurno mesto na Dolenjsko. Z ozirom na težave pri prenosu ranjencev morate zbrati ugodno vreme. O vsem tem smo obvestili tudi vaš bataljon pri Podlipoglavu. Področje okrog Podlipoglava bodo ščitile sile Zapadnodolenjskega odreda. Dokler pa ne dosepejo sile Zapadnodolenjskega odreda, je treba, da ostane na Podlipoglavu ena četa vašega bataljona. Vendar morate težiti za tem, da pride tudi ta četa čimprej v sestavo vašega bataljona (Zbornik VI, knjiga 5, dok. 15 na str. 51 in 52).«

skušal narediti tudi sabotažo na progi Ljubljana-Grosuplje, vendar se ni posrečila. Če je pri teh akcijah sodelovala glavnina 2. bataljona Tomšičeve brigade, ni znano, je pa verjetno. Na to kaže zlasti podatek, da je komandant Tone Vidmar-Luka Suhodolc na Lipoglav in Pugled poslal osemčlansko patruljo. Toda o tem, kdaj so tri čete 2. bataljona Tomšičeve brigade spet odšle proti Molniku in Pugledu, ni nobenega dvoma. Ta datum je znan ne samo iz partizanskih, marveč tudi iz sovražnikovih virov.

Železniško progo od Škofljice do Šmarja-Sapa so imeli Italijani in belogardisti dobro zastraženo. Prav takrat so proti Metliki namreč prevažali enote, ki bi morale sodelovati pri slepilnem sunku na Žumberk. Železničarji so blizu vasi Reber še zmeraj popravljali hudo poškodovano lokomotivo, ki se je iztirila 26. decembra 1942. Ker je delavce stražil močan oddelek Italijanov, tam proga že tako ni bila primerna za prehod. Drugje ob progi so bili bunkerji in v njih posadke z mitraljezi, na cestnih ovinkih proti Malemu Vrhju so beli čakali v zasedah, povsod pa je bila snežna belina in je sijal mesec, da je bilo svetlo kot podnevi.

Vodstvo pohoda se je odločilo, da bodo šle enote čez progo levo od Tlak, tam, kjer se stara cesta vijuga proti Šmarju. Zavaljo tega je bilo treba čez cesto večkrat in se zasedi belogardistov ni bilo mogoče izogniti. Torej je bil spopad neizbežen. Beli so zares brž užgali, toda bataljon se ni umaknil, marveč je jurišal navkreber v več bojnih skupinah. Belogardisti so zbežali in celo Italijani so v strahu zapustili en bunker. Tako so čete 2. bataljona srečno prešle nevarne ovire, ne da bi utrpele kakšno žrtev. Žal, nesreča nikoli ne počiva.

Na močvirnem travniku pod vasjo Tlake se je vdrlo mulo, ki je nosila kuharsko kramo, zaloge živil in orožje. Z nje pobrali so orožje in druge vredne reči, a hoteli so rešiti tudi mulo. Pri njej so ostali intendant Ivan Vadjal-Jelen in njegova pomočnika Ivan Dovč-Hasan in Ivan Strojanc-Cene, ki so skušali tovrstno žival izvleči iz močvirja. Bili so tako zaverovani v svoje opravilo, da niso odjenjali niti potem, ko jih je zalotil svit. Medtem so si Italijani že opomogli od strahu in na tistem spet zavzeli izgubljene bunkerje. Zdaj se jim je ponudila priložnost, da dobijo zadoščenje za prestani strah. S proge nad Tlakami so začeli streljati in so ranili vse tri partizane, mulo pa ubili. Najhuje ranjen v nogo je bil Ivan Dovč-Hasan. Jelen in Cene sta ga skušala odnesti. Pa ni šlo, ker so jima po gozdu za hrbet prišli belogardisti. Trije partizani so obtičali v pasti. Celo zaščitnica, v kateri je bil s puškomitraljezom Jože Grmek-Jelen in ki ji je poveljeval politdelegat Stane Zupančič, jim ni mogla pomagati. Ujeli so in ustrelili vse tri. Najhuje ranjenega Hasana že naslednje jutro v Grosupljem, Ivana Vadjala-Jelena in Ivana Strojanc-Ceneta pa 12. februarja 1943 v Veliki Ligojni.

Ko je vodstvo preboja izvedelo za nesrečo z mulo, je poslalo nazaj močnejšo bojno skupino, vendar se do Tlak ni mogla prebiti, zaščitnica pa se je morala umakniti na Golo, kjer je ostala do 2. februarja 1943.³⁹

Po prihodu na Pugled so imeli partizani kaj videti. V taborišču na Velikih dilah so bile zemljanke nedotaknjene, le ena je bila razrita, a na drevju so viseli kosi laške uniforme in roka nekega tenenteja, dokaz, da je neki Italijan 8. januarja 1943 stopil na mino. To nesrečo in z njo nastalo zmešnjavo je izkoristil ujeti kurir Franc Pezdir-Čort, ki je šel sovražnikom kazat pot. Zbežal je proti skrivališču v kašelske hribe, žal, pa je med potjo zašel v zasedo belih, ki so ga vnovič ujeli. Nato so ga Italijani odpeljali na Velike dile in ga tam ustrelili. Prepričani so bili, da jih je namenoma zapeljal na mine. Poleg njega so za padlega partizana razglasili še enega svojega vojaka, ki je bil tako zmaličen, da ga ni bilo mogoče prepoznati.

Skrivnih bunkerjev okoli Pugleda sovražniki niso našli. Tudi veliki bunker na Molniku s skritim ranjencem je ostal nedotaknjen, ranjenec pa živ. Brž so ga spravili na svetlo, ga prevezali in mu zagotovili zdravniško oskrbo. Medtem sta Franc Tavčar-Rok in Jože Bradeško-Boštjan uredila še odnose na kurirski postaji, da bi zveze čez Savo bolje potekale.

Sicer pa so šle čete takoj v zasede, da bi presenetile belogardiste, ki so bili medtem obvladali zemljišče ter ga začeli redno nadzorovati. V zasede je šlo pet bojnih skupin. Nekaj uspeha je bilo samo blizu Šentpavla. Zaseda, v kateri je bil Franc Črnugelj-Zorko, je tam napadla belogardistično patruljo in jo pognala v beg. Nekaj belih je bilo ranjenih, ker so šepali, vendar so se urejeno umikali. Povsod drugod so partizani čakali zaman. Belogardisti so previdno tičali v svojih utrjenih gnezdih na Urhu, v Dobrunjah in v Bizoviku, saj so bili že zjutraj obveščeni, da je močna partizanska enota prešla na območje med Molnikom in Pugledom. V zasedah so borci 2. bataljona Tomšičeve brigade čakali še naslednje dni, pa ni bilo nobenega haska. Je pa res, da so partizanske patrulje ponoči gospodovale vse do Bizovika, kjer so zažgale hišo snovalca bele garde Janeza Sibuna.⁴⁰

V nedeljo, 24. januarja 1943, sta se pri poveljstvu 2. bataljona Tomšičeve brigade na Pugledu zglasila dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja in Albert Jakopič-Kajtimir. Bila sta namenjena na Primorsko. S seboj sta vodila več izbranih partizanov, nabirala pa sta še nove. Tedaj sta 2. bataljon Tomšičeve zapustila Egidij Bevčič-Ivo, sloviti minerec, in Stane Glavič. Pridružila sta se Kajtimiru in odšla z njim čez nekdanjo državno mejo.

Bataljonsko poveljstvo je nameravalo od Podlipoglava proti Dolenjski oditi že 25. januarja zvečer, pri Pugledu pa pustiti 4. četo, ka-

tere politični komisar je bil Jože Gašperšič-Matija. Kaj se je zgodilo v resnici, ni mogoče dognati. Če so se enote 2. bataljona zadržale na Pugledu do 2. februarja 1943, kakor navaja Stane Zupančič, potem so to naredile najbrž zaradi tega, ker so dobile sporočilo, naj počakajo na novince iz okolice Jevnice in z Moravskega. Ti namreč trdijo, da so se v 2. bataljon Tomšičeve vključili konec januarja 1943 na Pugledu, od tam pa nato v njegovi sestavi odšli čez Troščine in Metnaj proti Primskovemu in Gabrovki. A nekaj drži zanesljivo: 4. četa, v kateri so bili predvsem starejši partizani in precej žensk, je znova prešla v sestavo Zapadnodolenjskega odreda, 2. in 3. četa, okrepljeni z novinci iz Zasavja, pa sta pohod nadaljevali proti Beli krajini.⁴¹

Prva četa je medtem še poizkušala zavarovati pohod na Krim. Enaintridesetega januarja se je zadrževala v požgani vasi Skrilje. Tam se ji je priključilo nekaj okrevancev iz bolnišnice v grapi potočka Bavščica, med njimi je bil Franc Tomažič-Zlato. Čez tri dni je s svojimi varovanci prešla sotesko Iške in se povzpela na požgani Gorenji Ig, kjer se je povezala s 1. četo Notranjskega odreda, nazadnje pa je v noči na 4. februar 1943 pri Črni vasi skušala zavarovati prehod čez naraslo Ljubljano, ki pa ni uspel. Voditelji Boris Kraigher-Janez, Rato Dugonjič, Jože Rus-Andrej Hribar, Edvard Kocbek-Pavle Tratar in Danilo Šorovič ter dr. Marjan Dermastia-Urban Velikonja in Albert Jakopič-Kajtimir, ki sta se jim pridružila prejšnjega dne, so se morali umakniti čez progo proti Molniku in na Lipoglav. Tam so čakali na zvezo do 9. februarja, ko se jim je prehod Ljubljane posrečil.

Vse tako kaže, da je 1. četa 2. bataljona, pri kateri so bili namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki, bataljonski komandant Radomir Božovič-Raco ter politični komisar Josip Zornada-Frenk, odšla za bataljonsko glavnino že 6. februarja, zakaj belogardisti so navzočnost te skupine zaznamovali na Primskovem v nedeljo, 7. februarja 1943.⁴²

S Pugleda čez Primskovo in Čatež do Gabrovke in od tam do Žalovič je glavnino 2. bataljona Tomšičeve brigade vodil Martin Jožef. Po izdatnejšem počitku v Gabrovki je ta del 2. bataljona odšel proti Stari gori in Trebelnemu, kjer so belogardisti zaznali njegov prihod 6. februarja 1943 (Glej skico št. 28 na strani 541!). Tam je 2. bataljon dobil stik s terensko četo, ki se je zadrževala na Trebelnem. Poveljstvo te čete je Martinova prosilo, naj 2. bataljon Tomšičeve brigade pomaga uničiti belogardiste v Kronovem, ker so četo nenehno preganjali, čeprav jih je bilo le 30. Belogardisti so imeli postojanko na hribčku v gostilni Karla Hasla, kjer so imeli pred vojno svojo postajo orožniki. Banovi legisti, ki jim je poveljeval Drago Furlan-Oran, so Haslovo gostilno zasedli konec decembra 1942 in se v njej zadrževali približno

mesec dni. Tačas so naredili partizanom precej škode. Na vesti so imeli tudi že omenjeno partizansko bolnišnico v Selah nad Šmarjeto ki so jo bili napadli 22. januarja 1943.

Martin Kos-Martinov je prošnji terenske čete ustregel, prepričan da bodo njegovi borci bele brž pozobali, in se s četama takoj odpravil v napad. Naglica pa ni nikoli dobra. Partizane 2. bataljona Tomšičeve brigade je prehitel dan in ostali so v neki vasici pred Kronovim. Čeprav so vse dobro zastražili, pa so belogardisti le morali nekako izvedeti za partizansko namero.

Zvečer so šli tomšičevci napadat. Po prvih rafalih so z jurišem navalili v postojanko, toda ta je bila prazna. V njej je ostalo samo nekaj vojaške opreme, streliva in bomb, kar je pričalo, da so jo izdajalci popihali zadnji hip.

Zares je bilo tako. Pa niso šli daleč. Premaknili so se le 200 metrov proti zahodu in se naselili v nedozidani hiši, last Toneta Vidmarja iz Kronovega 7, kjer so se takoj močno utrdili, čeprav stavba še ni imela ne oken ne vrat. Ko so partizani ugotovili ukano, so šli v nov napad, vendar hudega belogardistom niso naredili. Z rafali in bombami so razbili le nekaj strešne opeke in naluknjali zid. To pa je bilo vendarle dovolj, da so trebanjski legisti pobrali šila in kopita ter za vselej zapustili Kronovo.

Med umikom proti Trebelnemu so jih belogardisti pričakali v zasedi s težkim mitraljezom schwarzlosom. Streljali so na daleč in partizanom niso prizadejali žrtev. Slabše pa se je godilo Martinu Jožefu, ki se je vračal s poti čez Krko in iskal bataljon. Med potjo se mu je pridružil partizan-domačin Lojze Jožef-Muc. Lačna sta se zatekla v zidanico k Rezki na kašo, tam pa so ju obkolili in napadli belogardisti. Komaj sta se rešila, oba ranjena. Dokaz več, da se nad polovičnim uspehom v boju ne velja naslajati.⁴³

Uspeh pri napadu na belogardiste v Kronovem je bil le polovičen. Napadalni polet partizanov dokazuje, da bi bili svoje zaklete sovražnike lahko ne le pregnali, marveč tudi uničili. Tudi tokrat pa se je pokazalo, da bi morali imeti sposobnejše vojaško vodstvo. In prav tako vodstvo je bilo tedaj že izbrano.

Kmalu za tem je prišla v Mirensko dolino tudi 1. četa, pri kateri so bili, kot rečeno, Stanko Semič-Daki, Josip Zornada-Frenk in že 12. januarja imenovani komandant 2. bataljona Radomir Božovič-Raco. Tam se je znašel tudi Pero Popivoda, načelnik brigadnega štaba. Šele tedaj je Martin Kos-Martinov izvedel, da ni več komandant 2. bataljona in da mora poveljstvo nad bataljonom izročiti Radomiru Božoviću-Racu. Popivoda se ga je znebil z izgovorom, da Martinova kličejo v štab Notranjske operativne cone na Mokre. Od tam se je prek Dolomitov odpravil na Gorenjsko.⁴⁴

S tem so se poglavitni dogodki na poti 2. bataljona v brigadno sestavo končali. Čez Krko pa ni odšel pri Kronovem, temveč je najprej prekorlačil železniško progo od Trebnjega proti Novemu mestu nad svetoanskim predorom, se ustavil na Brezovi rebri in za prehod izbral most pri Dolenjem Polju. Daljši počitek je imel v Podturnu. Zvečer 11. februarja je šel čez Draganja sela in Mihovec na zasežbo k belogardistom v Podgrad, opravil pa jo je dopoldne 12. februarja 1943. Pot je nadaljeval proti Vahti in od tam navzdol v Maline pri Semiču. Že popoldne tistega dne je pripešal v vas Drage. Od tam se je 13. februarja premaknil na Gorenji Suhor, s tem pa je prispel v bližino brigadne glavnine, ki je medtem doživela nova zmagoslavja.⁴⁵

Delež Tomšičeve k veliki zmagi pri Bukovici

Načelni dogovor o bojnem sodelovanju treh slovenskih udarnih brigad z dvema hrvaškima brigadama v Žumberku sta dosegla predstavnik Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije Ivo Ribar-Lola in komandant glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske Ivan Maček-Matija. Sporazumela sta se tudi o sestavi skupnega operativnega štaba. V Črmošnjicah sta 26. januarja 1943 obiskala Cankarjevo brigado, po tem obisku pa je Ivo Ribar-Lola odšel spet v Žumberk. Skupaj z njim sta tja kot predstavnika Dolenjske operativne cone odšla Milovan Šaranovič in Ferdo Šetraj čič-Ferdo Henrik. V navzočnosti Iva Ribarja-Lole je bil 28. januarja 1943 v Žumberku ustanovljen skupen operativni štab. Sestavljali so ga: Milovan Šaranovič kot komandant, Marko Belinič kot politični komisar, Peter Kleut kot namestnik komandanta, Viktor Avbelj-Rudi kot namestnik političnega komisarja, Joco Tarabič kot načelnik štaba in Ferdo Šetraj čič-Ferdo Henrik kot glavni intendant.

Ta štab je takoj izdelal operativni načrt za skupne udare petih brigad proti železniški progi Zagreb-Karlovac in sovražnikovim postojankam ob njej. Dal je ukaz, naj tri slovenske brigade 29. januarja 1943 odidejo v Žumberk in se na območju Krašiča povežejo s 13. hrvaško proletarsko udarno brigado Radeta Končarja in 4. kordunsko mladinsko brigado. Nalogo, da slovenske brigade privede na Hrvaško, je dobil Lado Ambrožič-Novljan, namestnik komandanta 1. ali Dolenjske operativne cone.

V predhodnici je korakala Cankarjeva brigada, katere borci in voditelji so Žumberk dobro poznali, za njo je šla Gubčeva, v zaščitnici pa je bila Tomšičeva brigada. V noči na 30. januar sta prvi dve prestopili slovensko-hrvaško mejo, hkrati pa je Lado Ambrožič-Novljan sprejel ukaz skupnega operativnega štaba, naj z brigadami nadaljuje

pot skozi Vivodino proti Krašiću. Cankarjeva kot čelna brigada je dosegla Kašt in Dančuloviče, tam pa je nastal nenavaden položaj. Partizani so spoznali, da hodijo za hrbtom velike italijanske kolone, ki je bila takisto namenjena proti Vivodini in Krašiću.⁴⁶

Kaj se je zgodilo?

Z dogovorom za ofenzivo so Italijani prevzeli nalogo, da skupaj z ustaši izvedejo slepilne napade proti Žumberku in tamkajšnje partizanske čete privežejo na to ozemlje, da ne bi motile preskrbe in da ne bi napadale v hrbet nemških, ustaških in italijanskih sil, ki so prodirale proti Liki, Kordunu, Baniji in Bosanski Krajini. General Gastone Gambara, novi komandant 11. armadnega zbora, pa je bil zelo častihlepen in s tako skromno nalogo ni bil zadovoljen. Obe hrvaški brigadi v Žumberku sta mu bili že dolgo trn v peti, zato jima je hotel zadati hud udarec ter se jima maščevati za poraze, ki sta jih bili prizadejali Italijanom od bitke pri Kvasici dalje.

Da bi zadostil svojim željam po uspehu, je nameraval na območju med Bukovico in Jezerinami v spopad zaplesti 13. proletarsko udarno brigado Radeta Končarja in 4. kordunsko mladinsko brigado, nato pa ju uničiti z manevrskim napadom štirih kolon. V ta namen je sestavil dvoje bojnih skupin: vzhodno, imenovano 'Vetrano' — ta je bila pod poveljstvom divizije Lombardja — iz 2. bataljona 51. pehotnega polka, 105. bataljona črnih srajc* čete 73. pehotnega polka in dveh čet tankov L, ter zahodno, imenovano 'Orifici', ki ji je v imenu štaba divizije Isonzo poveljeval polkovnik Domenico Orifici. Ta je bila precej močnejša. Sestavljena je bila iz 1. bataljona 23. in 3. bataljona 24. pehotnega polka, 85. bataljona črnih srajc, 2. čete 14. minometnega bataljona, dveh baterij topov 75/13 iz 6. topniškega polka in iz oddelka bele garde. Ta bojna skupina je štela 1.510 podoficirjev in vojakov ter 66 oficirjev, potem pa še 235 tovornih živali. In prav njej je bila določena poglobitna naloga: medtem ko bi bojna skupina 'Vetrano' obe hrvaški brigadi zapletla v boj, naj bi jima bojna skupina 'Orifici' skočila v hrbet in ju potolkla. Pri tem naj bi jo izdatno podprlo daljinsko topništvo iz Metlike in Ozlja, pa tudi bombniško letalstvo. Tak je bil Gambarov načrt.⁴⁷

Bojna skupina 'Orifici' je zarana 29. januarja 1943 v veliki tajnosti odšla iz Črnomlja in Metlike. Ob 9. uri in 30 minut je njena predhodnica pri vasi Vidošiči trčila na šibko zasedo hrvaških partizanov in jo razpršila. Potem je pohod nadaljevala brez spopadov. Tistega dne je prispela do Vivodine, kjer je prenočila, ne da bi vedela, da ima za hrbtom tri slovenske udarne brigade. Gastone Gambara je bil namreč trdno prepričan, da še zmeraj operirajo nekje na Dolenjskem. Ta zmota pa je bila usodna.

* Oba bataljona sta bila iz sestave divizije Cacciatori delle Alpi.

Ko je Lado Ambrožič-Novljan dobil poročila oglednikov o italijanski bojni skupini, ki prenočuje v Vivodini, je po posvetu s komandanti brigad odredil, naj se Cankarjeva in Gubčeva brigada primakneta do vasi in 30. januarja še pred svitom napadeta sovražnike. Napad naj bi izpeljali v obliki manevra, ki bi omogočil obkolitev. S tem namenom sta 2. in 3. bataljon Cankarjeve brigade sicer dosegla Dvorišče, vendar sta prišla prepozno, zakaj Italijani, ki so iz Vivodine odrinili še pred peto uro zjutraj, so šli že mimo po cesti proti Krašiču.

Načrt za napad je bilo treba spremeniti. Gubčeva brigada je dobila ukaz, da pohod skrivaj in pospešeno nadaljuje po strmem zemljišču vzporedno z italijansko kolono ter da se razvije za boj na položajih okoli vasi Galin. Odločilna naloga je pripadla Cankarjevi brigadi, ki je morala v hitrem pohodu italijanski koloni slediti in ji zapirati pot zavrnitev. Partizanski poveljniki niso marali ponoviti italijanske napake, da bi si ne zavarovali hrbta. Nalogo za zavarovanje proti Metliki je dobila Tomšičeva brigada. Obstaja podatek, da je bila tega dne 2. četa 3. bataljona na položaju čisto blizu Metlike, 31. januarja 1943 pa je bil na položaju pri Drašičih ves 3. bataljon. Del Tomšičeve je varoval smer iz Kamanja čez Tukličevac proti Vivodini.

Lado Ambrožič-Novljan, namestnik komandanta Dolenjske operativne cone, je upal, da bosta obe hrvaški brigadi na primernem kraju pričakali in zadržali Italijane, medtem ko bi jih Cankarjeva brigada tolkla v hrbet in jim zaprla pot za vrnitev, Gubčeva pa bi po njih udarila z boka. Zamisel je po hitrih slih na konjih sporočil skupnemu operativnemu štabu slovenskih in hrvaških brigad. Uspeh je bil odvisen zlasti od tega, če bo komandant Milovan Šaranovič to sporočilo dobil v roke pravočasno.⁴⁸

Italijani so tako spešili, da so izginili izpred oči Cankarjevi brigadi, ki je zaostala daleč za njimi. Nastala je nevarnost, da bi zamisel o obkolitvi sovražnikov padla v vodo. Treba je bilo nemudoma ukrepati, da bi s hitrim pohodom dosegli taktično prednost. Poveljstvo je zatemgadelj sestavilo manjšo skupino izbranih in dobro oboroženih borcev, ki so jim dodelili tudi težki mitraljez. Njena naloga je bila, kar najhitreje doseči in zasesti sedlo od Dvorišča proti Loviču Prekriškemu, ki je bilo prevladujočega pomena.

Bojna skupina 'Orifici' je dopoldne dosegla Dvorišče, si nekoliko odpočila in nadaljevala pot v dolino, ne da bi na Loviču pustila zaščitnico. Tridesetega januarja ob 11. uri je njena predhodnica dosegla Radino gorico. Nič hudega sluteč se je spustila proti Bukovici, saj je bila prepričana o svoji hitri zmagi nad hrvaškima brigadama. A partizanski sli na konjih so pravočasno predirjali velike razdalje, zato je bil Milovan Šaranovič natančno obveščen o vsem. Dva bataljona, ki ju je imel pri roki, je takoj poslal Italijanom nasproti. Drugi bataljon

13 proletarske brigade, okrepljen z mitraljesko četo, bi moral sovražnike prestreči pri Loviću Prekriškem, 3. bataljon 4. kordunske mladinske brigade pa je hitel čez Prekrižje na Hutin Lovič. Italijanska kolona je hodila v silnem tempu, zato je bilo treba načrt spremeniti:

2. bataljon in mitralješka četa 13. proletarske udarne brigade sta se za boj razvila pri Kuprezovi gorici.

Ko so se Italijani začeli vzpenjati po cestnem klancu, je s Kuprezove gorice nanje udarilo nešteto mitraljezov in drugega orožja. Pot naprej jim je bila zaprta. Presenečenje je bilo tako hudo, da je nastal nered in se je med vojaki začel širiti hud preplah. Italijani so se začeli motati po Bukovici in okoliških naseljih, da bi si kje našli kritje pred mitralješkim ognjem. Tedaj šele se je poveljnik laške kolone spomnil, da je šel le malo prej mimo položajev nad vasema Dvorišče in Lovič Prekriški, ki so ustvarjeni kakor nalašč za obrambo; prav z njih bi se dalo razviti napad na hrvaške partizane. Polkovnik Domenico Orifici je brž napotil močnejšo skupino, da bi zasedla te položaje. Komaj pa so se Italijani približali vrhu klanca, kjer drži cesta čez sedlo, že je po njih užgalo troje puškomitraljezov in en težki. Tam jih je z ognjem sprejela izbrana bojna skupina Cankarjeve brigade, ki je sedlo zasedla tik pred sovražniki, in jih zavrnila. Italijani so se znašli v pasti, kot že dolgo ne.

Streljanje je predramilo na smrt zbite partizane 2. in 3. bataljona Cankarjeve brigade, da so planili naprej kot prerojeni. Drugi bataljon je zasedel Sv. Križ na Loviču, najpomembnejšo točko tega območja, 3. pa se je razvil po grebenu desno od njega. Italijani so bili obkoljeni. Začeli so se zbirati na raznih točkah in se utrjevati, toda njihovi položaji so bili slabi, zakaj partizani so jih lahko obstreljevali z okoliških Višin.

Partizani so se dobro zavedali, da je zdaj priložnost za popolno Uničenje sovražnika. Enote so pohitele v napad. Proti večeru je 3. četa 3. bataljona Cankarjeve brigade ob sodelovanju 2. bataljona Gubčeve brigade napadla fašiste v Raduščah in jih popolnoma uničila. Cankarjevci so zasegli prvi bojni plen: en težki mitraljez, en puškomitraljez, en lahki minomet, šest pušk in drugo opremo. Do noči so borci obeh bataljonov hrvaških brigad ter Gubčeve in Cankarjeve brigade očistili skoraj vse vasi italijanskih čet, obenem pa jedro bojne skupine 'Orifici' potisnili na ozek prostor v Bukovico, kjer so se Italijani vkopali in pripravili za krožno obrambo. Tak položaj se je izoblikoval 30. januarja 1942.⁴⁹

Obkoljeni Italijani na golem hribčku v Bukovici so se znašli v brezupnem položaju, vendar so se krčevito branili. Naskoki Gubčeve in Cankarjeve ter obeh bataljonov hrvaških brigad v noči na 31. januar So bili zavrtnjeni z natančnim zapornim ognjem, stanje čez nedeljo pa

je bilo skoraj enako kakor na soboto zvečer. Laški vojaki so se navzlic velikim izgubam žilavo upirali in pričakovali pomoč, partizani pa niso imeli dovolj sil, da bi jih uničili. Glavnina obeh hrvaških brigad je bila namreč zaposlena s sovražniki, ki so pritiskali proti Krašiču z nasprotni strani. Šlo je za že opisano vzhodno bojno skupino pod poveljstvom generala Vittoria Ruggera, komandanta divizije Lombardia, ki se je na pot odpravila 30. januarja 1943 iz Draganičev, Zorkovca in Jastrebarskega v dveh kolonah in s 14 tanki proti Krašiču, z nalogom, da bi zapletla v boj obe hrvaški brigadi in s tem omogočila zmagovit naskok kolone 'Orifici'.

Čez dan so se razplameneli hudi boji pri Brlenícu in pri Brezariču. Poskus, da bi z nočnim naskokom Italijane nagnali nazaj k Draganičem, pa ni uspel. Zato sta 1. in 3. bataljon 13. proletarske udarne brigade postavila močne protitankovske ovire na cesti Brezarič-Hrženik in v vasi Hrženik. Tam so Italijani 31. januarja silovito napadali. Zdaj jim ni šlo več zato, da bi partizane premotili, temveč so se hoteli pretolči do obkoljenih in zdesetkanih vojakov v Bukovici. Pa ni šlo. Tanki so obtičali, trije so bili poškodovani, s tem pa je ves napad propadel. Res so se morali proletarci umakniti k Pavlovemu bregu, toda na črti Bukovica-Pavlov breg-Grandič breg-vas Vrbovac so ustvarili pravo fronto in sovražnikovo napredovanje popolnoma ustavili.

Okoli Bukovice so brigade tega dne izpopolnile zapore. Gubčeva in Cankarjeva brigada sta se povezali med seboj in še tesneje oklenili sovražnika. Sicer pa so si partizani z vsemi močmi prizadevali zavzeti Bukovico, a kaj ko jim je primanjkovalo celo mitralješkega streliva. Nasprotno pa so Italijani imeli vsega dovolj, vrh tega tudi še vso podporo težkega topništva in bombniškega letalstva, ki je nenehno obdeleževalo domnevne in prave partizanske položaje.⁵⁰

Zvečer tega dne je italijansko poveljstvo spoznalo, da s silami vzhodne bojne skupine ne bo moglo rešiti obkoljenih pri Bukovici, zato je v noči na 1. februar poklicalo na pomoč bataljon ustašev in fašistični bataljon 'Nizza' iz Ozlja. Nasprotno pa je operativni štab, ki je tega dne prevzel vajeti poveljevanja, ugotovil, da Italijani iz Metlike obkoljenim pri Bukovici ne morejo poslati nobene močnejše bojne skupine na pomoč. Zaradi tega je Tomšičeva brigada dobila nalogo, to smer nadzorovati le z ogledniškimi patruljami in z manjšimi enotami, glavnino pa je morala premakniti k Vivodinskemu Loviču (G. in D. Lović) in dalje proti Loviču Prekriškemu in Prekrižju, da bi pomagala pri napadu na obkoljene in preprečila prihod pomoči iz Ozlja (Glej skico št. 29 na strani 542!).

Obstaja deset dokaj natančnih pričevanj, po katerih je mogoče sklepati, da so tomšičevci posegli v boje pri Bukovici 31. januarja 1943, prav tako pa še dan pozneje. Karel Zupančič se spominja boja

pri Vivodinskem Loviću, ki je trajal kaki dve uri. Fašiste, ki so hoteli priti na pomoč obkoljenim, so pregnali proti Kolpi. Tudi France Medle-Franček navaja, da se je ena četa 1. bataljona Tomšičeve tolkla pri nekem pokopališču blizu Vivodine. Le-to je prehajalo z rok v roke. Bilo je pobitih veliko Italijanov in veliko mul, nekaj mul pa zaplenjenih. Dobili so veliko orožja. Rudi Müller-Mile navaja, da se je Tomšičeva v Žumberku tolkla z Italijani, ki so hoteli priti na pomoč obkoljenim. Lojze Herman-Dušan pa navaja, da je 3. četa 1. bataljona imela v Žumberku hude položajne boje z Italijani. Pravega kraja se ne spominja, vendar trdi, da so boji trajali ves dan, da so Italijani četne položaje obdelovali s topovi, minometi in letalstvom ter da so ji zadali tudi precejšnje izgube. Tudi Rudolf Lešnjak navaja, da fašisti kljub hude-mu pritisku niso mogli prodreti skozi zapore 1. bataljona Tomšičeve brigade. Zelo natančen je Slavko Mavretič, ki navaja, da so bili ti boji Tomšičeve brigade v kraju Sv. Križ pri Hrženiku. Bitko na dostopih proti Bukovici opisuje tudi Ivan Pureber-Brico in pravi, da so tam Italijane lovili kar okoli grmovja. To je trajalo štiri ure. Pobitih je bilo veliko mul. Zaplenili in odpeljali so štiri voze orožja, streliva in opreme. Veliko pušk so Italijani pokvarili. Potiskali so jih v blato in streljali, kar je povzročilo, da jim je napihnilo cev. Te puške je popravljaval Rafael Škrli-Rafo. Poškodovani del cevi je odžagal in naredil novo muh».

Vsa povzeta pričevanja so iz 1. bataljona, vendar sta dve tudi iz tretjega, obe iz 1. čete. Komandir Rudi Vidergar-Brane govori o teh bojih precej na splošno, saj so položajni boji zares podobni eden drugemu, vodnik Anton Gregorič-Jakec pa pravi, da so šli na pomoč hrvaškemu mladinskemu bataljonu k Prekrižju, 1. bataljon pa se je tolkel desno od njih, od Vivodine doli. Italijane so napadli v hrbet in jih popolnoma zmedli. Zadnji dan so Italijanom prišli na pomoč ustaši, vendar so skupaj s Kordunci zavrnilo tudi njih. Zaplenili so med drugim en težki minomet in tri lahke, a je bil eden izmed njih pokvarjen. Manjkal mu je zapirač. Vse to orožje je obtičalo v strašanskem blatu.⁵¹

Po ukazu operativnega štaba je Cankarjeva brigada proti večeru 31. januarja s štirimi četami zasedla Lovič Prekriški, da bi preprečila bojni skupini 'Orifici' umik proti Kolpi. Ta vas leži na grebenu, ki se spušča proti potoku Bukovica. Toda ti položaji niso bili ugodni, ker so bili dobro vidni in izpostavljeni natančnemu sovražnikovem ognju, ki se je zlasti okrepil z nastopom nove italijanske bojne skupine. Le-to je na hitro skupaj zbobnal podpolkovnik Giorgio Lodi in je bila sestavljena iz vsemogočih enot, ki jih je nabral v Črnomlju: 118 mož je pripadalo 23. pehotnemu polku, 41 mož 111. mitralješkemu bataljonu, 68 mož pa 6. topniškemu polku. Tridesetega januarja je šla v

Ozalj, kjer se ji je 31. januarja 1943 priključila še pomoč iz Novega mesta, v kateri je bilo 155 mož iz 24. pehotnega polka, bataljon črnih srajc 'Nizza' s 438 možmi ter oddelek z dvema topovoma 75/13 in 57 možmi. Ta skupina je štela 877 vojakov, 42 oficirjev ter še 7 podoficirjev; operativno vodil jo je general Guido Cerutti, poveljnik pehote v diviziji Isonzo.

Slaba stran položajev Cankarjeve brigade se je pokazala drugi dan, 1. februarja, ko je posegel v boj fašistični bataljon 'Nizza'. Ta je prodiral iz Ozlja proti Grandiču-bregu in od tam še naprej proti Loviču Prekriškemu. Pod pritiskom z Grandiča-brega sta se morala 2. in 3. bataljon Cankarjeve brigade umakniti na vrh grebena, k cerkvi Sv. Križa in na pokopališče. Tem fašistom se je posrečilo priti čez potok Bukovico. Začeli so se vzpenjati proti cerkvi. Če bi zavzeli to točko, bi bil umik iz Bukovice zagotovljen. Italijani so napeli vse moči in trikrat silovito jurišali. Podprlo jih je topništvo in letalstvo z dolgotrajnimi udari. Kljub pomanjkanju streliva in po nevarnih stiskah na partizanski strani pa so bili fašisti vsakokrat krvavo odbiti. Partizanov ni vrgla iz tira niti smrt namestnika brigadnega komandanta Alojza Popka-Vandka. Proti večeru se je brigada pognala v splošen nasprotni napad z Loviča Prekriškega in nagnala sovražnike daleč stran. Veliko jih je ujela in ubila.

Toda Italijani so napadali še v dveh smereh. S tanki in pehoto od Hrženika proti Bukovici ter s tanki in pehoto od Grandiča-brega skozi vas Jezerine proti Prekrižju. Nekje v smeri teh dveh klinov je imel hude izgube 2. bataljon Gubčeve brigade. Imel je dva mrtva in devet ranjenih. Med hudo ranjenimi so bili: komandant Ivan Hostnik-Jovo, njegov namestnik Janez Hribar-Rokca, bataljonski politični komisar Franc Taurer-Plahun, četni politični komisar Stane Vrhovnik in še nekateri. Kljub presenečenju je Gubčeva brigada budno pazila na Bukovico. Italijanski pritisk pa je bil vendarle prehud. Manjši enoti sovražnikov iz bojne skupine generala Vittoria Ruggera se je posrečilo vzpostaviti ognjeni stik z obkoljenimi, ti pa so se potem pod zaščito teme izmuznili iz Bukovice.⁵²

S tem je bila bitka pri Bukovici končana. Italijani iz bojne skupine 'Orifici' so po lastnih navedbah izgubili 436 mož, iz skupine 'Lodi' pa 70 mož, medtem ko izgube skupine 'Vetrano' niso znane* Veliki

*. Tu se opiram na izsledke prof. Janka Jarca, le škoda, da so premalo natančni. Jarc je leta 1948 očitno imel v rokah italijanska poročila, ki so se pozneje, žal, izgubila, zato jih Lado Ambrožič-Novljan ni mogel uporabiti. Novljanski podatki o laških izgubah, ki jih je priznal general Gastone Gambara, so res natančnejši — 59 padlih, od tega štirje oficirji, 160 ranjenih, od tega 10 oficirjev, in 38 pogrešanih, vendar prilagojeni Gambarovim stremuškim ciljem, tako da predstavljajo samo del italijanskih izgub iz te bitke.

italijanski poraz je moral poravnati z življenjem tudi polkovnik Domenico Orifici, ki je umrl za ranami v karlovški bolnišnici. Na partizanski strani je bilo le 18 mrtvih in 67 ranjenih, od tega so slovenske brigade imele osem mrtvih in 41 ranjenih. V splošnem so bile italijanske izgube skoraj desetkrat večje. Italijani so torej doživeli strahoten poraz, ne da bi pri tem šteli še velike količine orožja, ki je prišlo v roke partizanov.

O zaplenjenem orožju ni natančnih podatkov, marveč so o tem ohranjeni le drobci. Četrta kordunska brigada je na primer zaplenila: en težki mitraljez, tri puškomitraljeze, dva lahka minometa s 70 minami, en težki minomet s 36 minami, 24 topovskih granat, štiri mule, več kot 6000 nabojev in veliko druge opreme. Trinajsta proletarska udarna brigada je zaplenila dva težka minometa s 30 minami, pet lahkih minometov s 100 minami, več težkih mitraljezov in več puškomitraljezov ter nešteto pušk. Kaj so zaplenile slovenske brigade, ni natančno znano. Izjema je Cankarjeva brigada, vendar le za pomembnejše orožje. Zaplenila je dva lahka minometa, en težki mitraljez in dva puškomitraljeza. Milovan Šaranović omenja tudi zaplembo enega nepopolnega topa. Pušk očitno ni prešteval nihče.⁵³

Delež Tomšičeve prigade pri plenu je bil skromen, kot je bila skromna tudi njena bojna naloga, čeprav še malo ni bila nepomembna in četudi nekoliko bolj krvava, kot bi kdo mislil. V vsakem primeru so se njene enote dobro izkazale. Pokazale so enak bojni polet kot pri Biču in Zagorici, pa tudi topovska in letalska bombardiranja so dobro zdržale. Od vsega najpomembnejše pa so bile izkušnje. Eno najkoristnejših spoznaj je bilo, da je velike uspehe mogoče doseči samo v širokopoteznih bojnih operacijah, pri katerih sodelujejo številne in močne partizanske sile, ter da je mogoče z domiselnim in trdovratnim bojem poraziti še tako močnega sovražnika. . .

Draganići — prva priložnost za Tomšičevo

Po bitki pri Bukovici so bile italijanske sile razbite in onespособljene, da bi združenim partizanskim brigadam v Žumberku lahko preprečile vdore na Pokupsko ravnino ali pa napade na železniško progo Zagreb-Karlovac in na postojanke ob njej. Sicer je res, da so bile zlasti slovenske brigade zelo utrujene, ker je bila pred bitko pri Bukovici za njimi dolga pot, bile pa so tudi slabo hranjene. Še huje utrujene in slabše hranjene pa so bile enote iz glavnine NOV Jugoslavije, ki jih je zajela 4. sovražnikova ofenziva. Zato je bilo treba z razbremenilnimi napadi proti cestnim in železniškim povezavam v sovražnikovem zaledju začeti brez odlašanja.

Že v noči na 4. februar sta prišli na vrsto ustaška postojanka v Klinča selu in italijansko-ustaška postojanka v Zdenčini. Ustaše v Klinča selu je napadla 4. kordunska mladinska brigada, Italijane in njihove ustaške podrepnike v Zdenčini pa Gubčeva in Cankarjeva brigada. Uspeh je bil le polovičen. Kordunci so ustaše sicer pregnali, tri ranili in zažgali stavbe, v katerih so bili nastanjeni, a kaj ko so ustaši pobegnili k Italijanom v Zdenčino in s tem še okrepili tamkajšnjo postojanko, ki je bila tudi brez njih trd oreh. Za nameček sta obe slovenski brigadi po neznanem ravninskem in močvirnem zemljišču prišli prepozno. Napadati sta začeli šele 4. februarja 1943 ob enih po polnoči in tako jima je ostalo premalo časa, da bi lahko dosegli kaj več. Partizani so zavzeli le utrdbe pri občinski stavbi in stavbo zažgali. Na progi proti Jastrebarskemu so razstrelili tudi en most in obrnili kake dva kilometra železniških tirov, nato so se morali umakniti.⁵⁴

Tomšičeva brigada je imela še vedno varovalno nalogo. Njen 3. bataljon je bil nastanjen v Dančulovičih, vendar so bile njegove čete na položajih in v zasedah vse od 4. do 8. februarja 1943. O 2. četi 3. bataljona vemo, na primer, da je bila v zasedi pri vasi Brezje nad Vivodino. Prvi bataljon je najbrž varoval smer proti Tukličevcu in Ozlju.⁵⁵

Toda operativni štab slovenskih in hrvaških brigad je medtem zasnoval novo širokopotezno akcijo. Z njo je želel dati priložnost tudi Tomšičevi brigadi, da bi se izkazala in da bi prišla do plena. Ta akcija je bila napad na Draganiče.

Zapoved je določala, da morajo postojanke sovražnikov v Draganičih napasti 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja, 1. slovenska udarna brigada Toneta Tomšiča in 3. slovenska udarna brigada Matija Gubca. Preostali brigadi bi morali napad zavarovati in obenem preobračati progo, in sicer: Cankarjeva brigada proti Karlovcu in Mahničnemu, 4. kordunska mladinska brigada pa proti Jastrebarskemu. Čas za začetek napada je bil določen na torek, 9. februarja 1943, ob 21. uri. Operativni štab je bil nastanjen v vasi Guci, previja-lišče pa je bilo v Brleniču.

Draganići so razvlečena vas z več zaselki, ki tičijo obakraj glavne ceste na zahodnem robu Pokupske ravnine. Ta cesta, ki drži od Jastrebarskega proti Karlovcu, se pri vasi Vrh, to je le malo pred Draganići, odcepi proti Krašiću. To je najkrajša pot v središče Žumberka. Draganići so bili odskočna deska za pohode v Žumberk. Italijani, ustaši in domobrani so imeli tam precej svojih enot, ki so Žumberk ogrožale, obenem pa partizanom preprečevale večje napade proti železniški progi od Zagreba proti Karlovcu.

V Draganičih sta bili tedaj dve večji in nekaj manjših sovražnikovih postojank. V najbolj trdne stavbe, in sicer v gasilski dom, hišo

učiteljskih stanovanj, nekdanjo šolo, občinsko zgradbo in žrebčarno so se nastanili Italijani, ki jim je poveljeval polkovnik, bilo pa jih je najmanj 500. Ta postojanka je bila tudi najbolj utrjena. Ograjena je bila z bodečo žico iz zvitkov, na prehodih so bili španski jezdeci. Na stolpu gasilskega doma so Italijani imeli težki mitraljez in lahki minomet, na dvorišču dva težka minometa, za bodečo žico je bilo več poljskih bunkerjev, za obrambo pa so bila prirejena tudi okna zgradb. To postojanko, ki je bila steber celotnega sovražnikovega vozlišča, bi morala napasti 1. bataljon Tomšičeve brigade brez ene čete iz jugozahoda, iz zaselka Petaki, in 1. bataljon Gubčeve brigade od severovzhoda, od vasi Guci (glej skico št. 30 na strani 543!).

Druga po številčni moči je bila domobranska postojanka na Šipku, v budrovškem župnišču in na pokopališču. Tam se je utrdila nepopolna četa hrvaških domobranov, 82 po številu, ki niso veljali za resno in bojovito vojsko. Domobrane je moral napasti 3. bataljon 13. proletarske udarne brigade.

Tretja postojanka je bila v vasi Dariči, kjer je bilo 63 domobranov. Te domobrane bi moral poiskati in napasti 2. bataljon 13. proletarske udarne brigade, obenem pa pretresti še zaselka Goljak in Mrzljak.

Četrta postojanka je bila v vili trgovca Pavaa Turčiča. V njej je bilo 30 do 40 orožnikov, od tega tudi več ustašev. Ta postojanka sploh ni bila napadena. Očitno partizani niso vedeli zanjo.

Peta postojanka je bila v Mrzljakih, na drugi strani železniške postaje Draganiči. Tam so se Italijani utrdili v dveh hišah, ki sta bili last opekarne Treppo. Tudi tu so se italijanski vojaki obdali z žičnimi ovirami v zvitkih in s štirimi betonskimi bunkerji. Od postajnega poslopja je bila ta postojanka oddaljena največ 80 metrov, skoraj še enkrat toliko pa od gostilne Mileta Novaka, kjer so imeli tistega večera zabavo ustaši in domobrani. Te postojanke partizani niso nameravali napasti; 1. četa 1. bataljona Tomšičeve pa bi morala zavzeti in uničiti železniško postajo Draganiči, ki jo je ta postojanka varovala.

Šesta postojanka je bila v poslopju železniške postaje Lazina in v bunkerjih okoli nje. Tam je bil vod domobranov, 35 po številu. To postojanko in utrdbe ob železniški progi proti Zdenčini je imel nalogo napasti 3. bataljon Tomšičeve brigade.⁵⁶

Iz zapovedi in podatkov, ki so bili ugotovljeni pri ogledu na kraju samem, je videti, da operativni štab ni imel natančnih obveščevalnih podatkov o sovražnikovih posadkah in utrdbah. Zbiranje le-teh je bilo prepuščeno enotam med nastopanjem, se pravi njihovi iznajdljivosti.

Po utrjenosti in sestavi opisanih postojank sodeč sta najtežavnejšo nalogo dobila jedro 1. bataljona Tomšičeve in 1. bataljon Gubčeve brigade. Možnosti, da bi o njuni zmagi odločilo orožje, ni bilo, računa-

Ij so lahko zgolj na presenečenje in na ukano. Zategadelj je Franc Bobnar-Gedžo prevzel nalogo, da se z udarno skupino neslišno priplazi do straže ob vhodu v italijansko vojašnico in tiho opravi z njo. Za razširitev začetnega uspeha je bila določena 3. četa pod poveljstvom **Staneta** Zakotnika-Johana, medtem ko je Milan Tominec s 1. četo odšel proti železniški postaji Draganiči, se pravi proti Mrzljakom. Gubčevci bi morali zavzeti žrebčarno.

Tomšičevci so se za boj razvili v Petakih. Vodnik Ivan Bobnar-Bobi je prvo udarno skupino odpeljal na levo, druga pa je šla desno. Štab 1. bataljona s komandantom Filipom Tekavcem-Gašperjem je imel poveljniško točko v Petakih pri Tomu Haraminčiču.

Z italijanskim stražarjem pri glavnem vhodu je Gedžo s svojimi borci opravil, da ni niti črnil. S tem je bil zavzet tudi bunker ob vhodu. Treba bi bilo odmakniti samo še španske jezdece in planiti k zgradbam. Vendar Italijani niso imeli le enega stražarja. Drugi stražar, ki je stal na pragu gasilskega doma, je opazil prerivanje ob glavnem vhodu in začel streljati. Po teh streljih so črnosrajčniki takoj skočili k orožju in zasedli obrambne položaje. Presenečenje je propadlo in v napadu je nastal zastoj. Dobro pa je bilo to, da sovražniki niso izpadli, temveč so se samo branili.

Medtem je 1. četa 1. bataljona pod poveljstvom Milana Tominca hitela k železniški postaji Draganiči, in sicer po bližnici od severovzhoda. Njeni borci so spotoma ujeli dva neoborožena domobrana in ju slekli. Postajno poslopje so zavzeli brez težav. Ko so Italijani odkrili napadalce, so se zatekli v bunkerje in od tam začeli streljati kot nori, vendar si izza žičnih ovir tudi v Mrzljakih niso upali. Ustaši in domobrani, ki so bili na zabavi v krčmi pri Miletu Novaku, so deloma zbežali v Karlovac delno pa v gozd, južno od proge. Tako so Tominčevi borci lahko brez ovir uničevali železniške naprave. Postajo so tudi zažgali in je delno pogorela. Pri tem so ujeli še pet domobranov brez orožja, jih slekli in sezuli, potem pa spustili.

Še pred prihodom Tominčeve čete je železniško postajo Draganiči prevozil tovorni vlak iz Karlovca. Kordunci so ga zaustavili onkraj postaje Lazina, v Domagoviškem gozdu. V njem so bili en major, dva kapetana in kakih 20 vojakov za zaščito, ki pa se niso hoteli vdati brez boja. Vendar so jih Kordunci kmalu obvladali, jih 10 pobili, šest pa polovili. Vlak je bil poln hrane, zlasti makaronov, slanine in cigaret. Iz njega so pobrali predvsem cigarete, nato pa zažgali vseh 48 vagonov. Makarone in drugo hrano so kljub ognju odnesli okoliški prebivalci. Iz Zagreba je pripeljal potniški vlak. Tega so zažgali Kordunci na Strugah. Vrh tega so Kordunci razstrelili most čez Volavčico, uničili 250 metrov proge, zaplenili devet pušk in eno pištolo, zavrnil pa so tudi nastop sovražnika pri Čegljah in Izimju. V teh spopadih je

imela 4. kordunska mladinska brigada osem ranjenih, od teh je eden umrl.⁵⁷

Prva in 3. četa 3. bataljona Tomšičeve brigade sta na postaji Lazine brž opravili. Domobranski stotnik je že po nekaj rafalih prosil, naj partizani nehajo streljati, ker se bodo njegovi vojaki vdali. To se je tudi zgodilo. Vdalo se je kakih 30 domobranov z dvema puškomitraljezoma in enim lahkim minometom nemškega izvora. Dobil ga je Anton Rus, ki je bil v Tomšičevi od ustanovitve.* Domobrani iz bunkerjev proti Domagovičem pa se niso hoteli vdati. Eden je bil celo tako zagrizen, da je zagnal dve bombi, pa sta bila dva slovenska partizana ranjena. Nekaj teh domobranov, štirje ali pet, je ušlo v Domagoviški gozd.

Ustaši so hoteli postajo Lazina znova zavzeti, toda 1. in 3. četa 3. bataljona sta jo trdno držali do petih, ko je prišlo povelje za umik. Medtem sta uničili postajne naprave, poslopje pa zažgali.⁵⁸

Boj okoli osrednje postojanke v Draganih je trajal dalje. Partizani so čakali na obljubljeni top. Postojanko od vseh strani so držali v šahu s pehotnim orožjem. Karel Zupančič je s puškomitraljezom žgal izpod nekega svinjaka. Italijane je pregnal s šolskega balkona, več pa se ni dalo narediti. Jože Mede-Janez si je našel zaklon za neko hišo, 80 metrov stran od gasilskega doma. S tovariši je od tam streljal, vendar brez uspeha. Borci so si kritje poiskali celo v trgovini Antona Turka in po drugih hišah, po jarkih in za kupi gnoja, od koder so nažigali proti linam, proti prasketajočim plamenčkom. Vsak poskus, da bi prešli žične ovire, se je končal s padlim ali ranjenim. Najhujše preglavice sta partizanom povzročala mitraljez in minomet s stolpa gasilskega doma. Pred njima se borci niso mogli skriti niti v jarkih niti za kupi prsti ali gnoja. En tak poskus partizanskega novince se je končal grozljivo. Za njim je ostala na bojišču le dolga puška in mlaka krvi. Filip Tekavec-Gašper je poslal v napad mitralješki vod, ki pa ga je ustavil italijanski težki mitraljez.

V napad je posegel tudi 1. bataljon Gubčeve brigade, ki je skušal zavzeti žrebčarno, da bi od tam in v njenem kritju nadaljeval prodor proti gasilskemu domu. Partizani 3. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade pod poveljstvom Staneta Zakotnika-Johana so šli v naskok s harmoniko. Peli so tudi »Avanti popolo, bandiera rossa«, načelnik štaba Tomšičeve brigade Pero Popivoda, pa je sovražnike nagovarjal k vdaji v italijanščini. Toda odgovora ni bilo. Italijani niso bili domo-

* Rudi Puhar-Razin trdi, da je bil ta minomet zaplenjen belogardistom pri Vrhju nad Želimljem 6. aprila 1943 (po beležki z dne 27. septembra 1977), to pa je malo verjetno, nasprotno pa Ivan Lokovšek-Jan navaja (po beležki z dne 6. decembra 1977), da je 3. bataljon Tomšičeve ta minomet dobil od hrvaških domobranov med boji pri Draganih.

brani, ki bi komaj čakali na vdajo. Vedeli so, da so za zidovi varni. Ne-ki Istran v laški vojaški suknji je zbijal celo šale na račun partizanov, češ naj pridejo bliže, če potrebujejo strelivo. Pri vsem tem pa oblju-bljenega topa ni hotelo biti od nikoder. Malo pred svitom so top sicer pripeljali, a takrat se je bilo treba umakniti, s tolažbo, da bodo napad uspešneje ponovili zvečer. Prvi bataljon Tomšičeve se je začel umika-ti že pri dnevu in pod mitralješkim ognjem, ki pa na srečo ni bil na-tančen.

Tista noč je 1. bataljon Tomšičeve brigade veljala dva mrtva. Omahnila sta novince Martin Matekovič in Jože Saje iz Radoviče, ki sta bila pri partizanih komaj deset dni, Tone Škof, Dovičin iz Boldra-ža pa je bil ranjen. Med umikanjem po močvirju proti Krašiču je bila zajeta še tričlanska patrolja, ki so jo sovražniki postrelili.⁵⁹

Veliko uspešnejša od 1. bataljona Tomšičeve brigade sta bila 2. in 3. bataljon 13. proletarske udarne brigade Radeta Končarja. Drugi bataljon, ki je pretresal naselja od Goljaka prek Mrzljakov, je v Dari-čih naletel na domobrane 1. čete 9. bataljona novincev, ki so se hitro vdali. Ujetih je bilo 63 domobranov, med njimi en oficir in en vojaški zdravnik, zaplenili pa so: štiri puškomitraljeze, eno brzostrelko, 50 karabink, 12 konj, eno poljsko bolnišnico in veliko druge vojaške opreme.

Domobranci iz 2. čete 9. bataljona novincev, ki so bili nastanjeni v budrovskem župnišču in na pokopališču pri Sv. Juriju (kota 230), pa so bili bolj trdovratni. Vendar so bili partizani 3. bataljona 13. prole-tarske udarne brigade že v prvem naletu uspešni. Pregnali so sovraž-nike iz rovov na pokopališču in od cerkve. Domobrane so stisnili v močno in osamljeno župnišče, ki se mu je bilo zelo težko približati, štirje juriši so bili zamaženi. Zato je bilo treba za dne čete nekoliko umakniti, vendar so enote budrovsko župnišče trdno obkolile, 10. fe-bruarja 1943 ob štirinajsti uri in 30 minut pa so začele stiskati obroč z namero, da znova napadejo. Domobranci so se hudo upirali, vendar so jih proletarci zlomili z dvema minama, ki sta prileteli v poveljniški prostor, ubili enega vojaka, ranili pa dva in enega stotnika. Domobra-ni so se nato takoj vdali. Proletarci so ujeli 81 domobranov, od tega dva oficirja, zaplenili pa sedem puškomitraljezov, štiri brzostrelke, kakih 70 karabink, dva konja z vozmi in mnogo druge opreme.

Uspeh obeh bataljonov 13. proletarske udarne brigade je bil tem večji, ker sta imela samo šest laže ranjenih.⁶⁰

Cankarjeva brigada je ponoči proti Karlovcu neovirano razdirala progo, obenem pa je bila vsak trenutek pripravljena, da odbije so-vražnika. Posebno buden je bil 3. bataljon, ki je dopoldne najprej za-vrnil dva tovornjaka Nemcev, potem pa še en oklepnik in en tovor-njak z Nemci. Nato je bataljon jurišal v vas Vukoder, ki je že blizu

Kolpe in sovražnikove postojanke v Zorkovcu. Po tistem je v zasedo Cankarjeve brigade iz Karlovca zapeljalo pet tovornjakov, naloženih z usnjem. Cankarjevci so zasegli in odpeljali vse usnje, tovornjake pa zažgali. Sovražniki so čez dan sicer večkrat poskušali priti do Draganičev, a so jih bataljoni Cankarjeve nagnali. Italijani so se po neuspehu umaknili, nato pa sta napadli dve četi ustašev, ki ju je zavrnil 2. bataljon.

Doseženi uspehi in nemoč sovražnikov, da bi prišli na pomoč napadenim domobranom in Italijanom v Draganičih, so operativni štab spodbudili, da je sklenil ponoviti napad na osrednjo italijansko postojanko v Draganičih. Za vnovični napad je določil Gubčevo brigado, ki naj bi jo podprla top in minomet 13. proletarske. Tokrat je bil top pravočasno na položaju, a je ustrelil samo trikrat, ker mu je zmanjkalo granat. Topničarji 13. proletarske so gasilski dom enkrat zadeli, dve granati pa sta se razpočili na dvorišču za žrebčarno. To pa ni kaj prida olajšalo težavne naloge napadalcev, ki so nekaj utrdb po šestih jurških res zavzeli, vendar za ceno precejšnjih žrtev. Še posebno hude izgube je imela četa 1. bataljona Gubčeve pri žrebčarni, kjer sta dva partizana padla, 14 borcev pa je bilo ranjenih.

Da bi napad na Draganiče uspešno končali, pa ni bilo veliko možnosti. Predvsem je zmanjkalo časa. Ko se je začelo mračiti so iz Karlovca pritisnili sovražniki s tanki, ki jih Cankarjeva s svojim orožjem ni mogla zadržati ali zavrniti. Cestne ovire na ravnini so zlahka obšli in vdrli od zahoda v Draganiče. Cankarjeva brigada se je umaknila ob dvaindvajsetih; napad na osrednjo italijansko postojanko je bilo treba ustaviti in se umakniti. Tako se je končala širokopotezna napadalna akcija petih brigad na sovražnikove postojanke v Draganičih.⁶¹

Napadalna akcija združenih slovensko-hrvaških brigad na Draganiče je bila zelo uspešna. Sovražnikom je prizadejala 16 mrtvih, 12 ranjenih in 184 ujetih, zaplenjeno pa je bilo 13 puškomitraljezov, pet brozostrelk, en lahki minomet, ena pištola in 156 pušk.* Na partizanski strani so bile izgube v mrtvih in ranjenih sicer nekaj večje: padlo je 18 borcev, ranjenih pa jih je bilo 32, vendar pa ujetniki in zaplenjeno orožje ter vojaška oprema in druge potrebščine za partizane pomenijo čisti prebitek, ki mu je treba prišteti tudi dva uničena vlaka, dve zažgani železniški postaji, en most in nekaj sto metrov uničenih železniških tirov. Poudariti pa je treba, da je imela akcija tudi izreden politični in propagandni odmev.

* K podatkom, ki jih navaja Lado Ambrožič-Novljan v svojih treh knjigah, je med ujetnike prišteto še 37 domobranov, ki sta jih ujela 1. in 3. bataljon Tomšičeve brigade, k zaplenjenemu orožju pa dva puškomitraljeza, en lahki Oinomet in 27 pušk. Viri za popravek so spominska pričevanja.

Martin Matekovič (levo) in Jože Saje (desno) iz Radoviče, ki sta padla med boji Tomšičeve pri Draganičih

Nekoliko se velja pomuditi še pri partizanskih izgubah, katerih levji delež odpade na Gubčevo in Tomšičevo brigado. Zanimivo je, da sta hrvaški brigadi imeli le enega mrtvega in 13 ranjenih, tri slovenske brigade pa so imele 17 mrtvih in 19 ranjenih. Ta primerjave kaže, da sta Gubčeva in Tomšičeva brigada imeli veliko težjo nalogo, kot jo je dobila 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja.

Kajpak, pri vsem tem je bil pomemben le skupni uspeh in to, da so se slovenske brigade iz skupnega plena dobro oborožile. Tomšičeva brigada je pri Draganičih dobila tudi svoj prvi in silno priročni minomet, ki je bil dolgo ponos brigade. Priznati je treba, da so se tri slovenske brigade častno izkazale. Bojni polet v napadu je bil tak, da tudi pri obeh bratskih brigadah ni bil boljši. Vsaj začetni uspeh 2. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki je neslišno uničila italijanskega stražarja, je pomenil takšno bojno spretnost in junaštvo, da bi ga slovenskim borcem lahko zavidali tudi poveljniki najsijajnejših enot v vseh armadah na svetu. . .

Bratstvo, vojaške razčlembe in posebne naloge

V Tomšičevi brigadi so se za nastop na hrvaških tleh dobro politično pripravili. Politični komisarji so še po prestopu slovensko-hrvaške meje opozarjali in poučevali, kakšen mora biti odnos slovenskih partizanov do hrvaškega prebivalstva. V 3. bataljonu je bila politična ura s tako vsebino na vrsti že 4. februarja 1943, dan po nastanitvi v Dančulovičih, ponovili pa so jo 7. februarja, medtem ko so 5. in 8. februarja obravnavali obrise nove Jugoslavije, 12. februarja 1943 pa je bila po četah politična ura z naslovom »Povezanost narodov Jugoslavije«. Tudi delovanje članov KPS in ZKM je bilo uglaseno na prebujanje občutkov bratstva med obema narodoma. Toda že 2. februarja, še pred prestopom nezačrtane meje, so se vadili tudi v recitiranju in petju, prepisovali so pesmi in se nasploh pripravljali za mitinge v Žumberku. V Dančuloviče so prikorakali z zastavami in harmonikarji na čelu, da je drlo skupaj staro in mlado.

Prvi miting v Dančulovičih je 3. bataljon priredil 6. februarja zvečer. Na sporedu so bili politični govor, petje in recitacije, vendar se prebivalstvo ni nič kaj razživel. Ljudje so bili zelo zadržani. Kazalo je, da so siti vojske, ki samo jemlje. Ta vtis je bil toliko zaznavnejši, ker so tomšičevci komaj prišli iz Bele krajine, kjer je bilo vse ljudstvo trdno organizirano v Osvobodilni fronti in je na svojo vojsko gledalo z vso skrbjo. Doživetja, ko so borcem na položaje okoli Metlike mladinke prinašale polne jerbaze kmečkih dobrot, so bila nepozabna. Razliko so si slovenski partizani razlagali z ugotovitvijo, da hrvaški partizani s svojim prebivalstvom ravnajo preveč po vojaško in premalo z njim politično delajo. Izkazalo se je, da so tudi v tej vasi ljudje dobri in da jih je mogoče s pravilnim odnosom močneje navezati na osvobodilno stvar. S priljudnostjo so se jim borci Tomšičeve brigade prikupili in ob slovesu so jih vaščani vabili, naj še pridejo, ker bodo vedno dobrodošli.

V Kaštu so brigadni kulturniki priredili več uspešnih zabavnih večerov. Takih prireditev je bilo v Žumberku precej. Eden naj večjih mitingov je bil v Crkvenem Pribiču, ki so ga 12. februarja skupno pripravili partizani slovenskih in hrvaških brigad, vendar pa tam ni bilo zraven Tomšičeve brigade.⁶²

V večini žumberških krajev so borci Tomšičeve brigade doživljali ganljive prizore. Prihajali so jim nasproti in jih pozdravljali starci z nagubanimi obrazi, v očeh pa so se jim lesketale solze prevzetosti. Otroci in dečki pa so skakali okoli njih in z žarom v očeh otipavali lesketajoče se orožje. V neki na pol požgani vasi jim je stekla naproti sključena ženska v črnini, ki so ji bili italijanski fašisti zverinsko ubili sina, moža pa odvlekli v taborišče lakote, kjer je umrl. Stiskala je

pesti, obenem pa rotila slovenske partizane: »Otroci moji, koljite fašiste! Ne prizanašajte tem človeškim izvržkom!«

Čim bolj so se bližali Krašiću, tem pogosteje so lahko prisluhnili sveži ljudski pesmi, ki je v gladkem desetercu ali osmercu s slikovitimi prisposodobami opevala naj novejšo partizansko zmago, zabavljala čez ustaše in njihovo roparsko drhal, pa tudi čez trinoga Anteta Paveliča, ki je bil dober samo kot oproda Hitlerju in Mussoliniju, dvema svojima krvavima pajdašema. Glasniki te nove, ljudske pesmi so bili večinoma dečki v zakrpanih oblačilih, vendar s triglavkami na glavah. Vrsto teh pesniških drobcev je zapisal Stane Škrabar-Braškar, potem pa jih je prineslo glasilo Tomšičev glas. Za ponazoritev ljudskega sodoživljanja osvobodilnega boja in bratskega bojnega sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanov velja posneti vsaj eno izmed njih.

Od Metlike do Stoj drage
partizanske jesu snage.
Kuda one operišu,
ustaše sa zemlje brišu.

Kajpak, večino teh pesmi so njihovi glasniki peli. Zato so jih ljudje še raje ponavljali, slovenske partizane pa so spravljale v smeh in dobro voljo, čeprav so bili še tako utrujeni in še slabše hranjeni.*

Četudi so bile čete večinoma na položajih, je brigada vendarle sorazmerno mirovala. Redno sta tekla vojaško urjenje in politično delo. Še več, prav po prihodu v Dančuloviće je 3. bataljon izdal 3. številko svojega Žep-časa.

Seveda, tudi med bivanjem v Žumberku je bilo nekaj sprememb v četnih poveljniških sestavah. Vemo na primer, da je bil tedaj za političnega komisarja 2. čete 1. bataljona imenovan Novomeščan Jože Oblak-Sime, namestnik političnega komisarja 3. čete istega bataljona pa je takrat postal Mihael Butara-Aleks. Dogodilo se je tudi to, da je med bivanjem v Žumberku nekaj partizanov prestopilo iz Tomšičeve v 13. proletarsko udarno brigado Radeta Končarja. Od Slovencev na primer prejšnji četni politični komisar Karlo Šuman.⁶³

Odnosi slovenskih partizanov do hrvaških so bili dobri in prisrčni. Obe hrvaški brigadi sta uživali velik ugled, zlasti zaradi številčne moči in dobre oborožitve. Slovenski borci so šli radi na Hrvaško, saj so zavzeto upali, da jim bodo skupne uspešne akcije s Hrvati navrgle

* Stane Škrabar-Braškar je pojasnil (po beležki z dne 14. julija 1978), da se njegov sestavek v Tomšičevem glasu z naslovom »Slovenski partizani na Hrvaškem« nanaša na slovensko vas Drage, na meji Bele krajine z Žumberkom. Braškar je zanalašč pisal tako, kot da se to dogaja na Hrvaškem, ker je hotel prebivalstvo zaščititi pred povračilnimi ukrepi. S tem seveda ni rečeno, da teh pesmi niso peli na hrvaških tleh, saj so se v Drage razširile iz Žumberka.

> kaj težkega orožja, s katerim bi potem na Slovenskem razbijali utrjene belogardistične postojanke. Prav zato so pokazali povsem enak napadalni polet kakor na slovenskih tleh. Naučiti pa so se hoteli tudi vseh bojnih spretnosti in znanja, ki so ga občudovali pri hrvaških tovariših.

Za vzgojo slovenskih poveljniških kadrov sploh in za napredek poveljniških sposobnosti v Tomšičevi brigadi še posebej so bile izredno koristne vojaške razčlembe, ki jih je operativni štab prirejal po vsaki bitki ali pomembnejši akciji. Prva taka razčlemba je bila po bitki pri Bukovici in Krašiču, sklicali pa so jo v Sorževem 8. februarja 1943. Na podlagi izkušenj 13. proletarske udarne brigade v boju s tanki v Hrzeniku so slovenski partizani spoznali, da je mogoče tanke uničiti tudi s pehotnim orožjem, vendar pa je treba izdelavi protitankovskih ovir posvetiti posebno skrb. Za podiranje mostov in drugih cestnih naprav je treba izbrati vedno take kraje, ki jih tanki ne morejo obiti. Prav tako so spoznali, da se ni treba preveč bati sovražnikovih obkoljevalnih manevrov in da je treba takoj pohiteti na pomoč sosednji enoti, če je napadena.

Pridobitve iz bojevanja in bivanja na hrvaških tleh so bile velike in vsestranske. Slabih strani pravzaprav sploh ni bilo, zakaj tudi zdravstvena služba se je dobro pripravila na te operacije. V Tomšičevi brigadi so med tem časom imeli samo en primer tifusa. Za to nevarno nalezljivo boleznijo je obolel puškomitraljezec Karel Zupančič. Moral je zapustiti brigado. Toda nadvse pomembno je bilo, da je ostalo samo pri tem edinem primeru.

Izkušnje, ki so jih izluščile prva in poznejše vojaške razčlembe, je zbral in prikrojil v zelo poučen članek Pero Popivoda, načelnik štaba Tomšičeve brigade. Objavljene so bile že v 4. številki Tomšičevega glasa, s tem pa so postale dostopne slehernemu partizanu v brigadi.

Na konferenci brigadnih štabov v Sorževem ni nobenega slovenskega poveljnika presenetila izjava Marka Beliniča, da operativni štab zahteva najstrožje izpolnjevanje povelj, saj se je to vsakemu izmed njih zdelo samo po sebi umevno, niso pa se strinjali z zahtevo, da ne dovoljuje nobene kritike članov operativnega štaba. Za stare komuniste je to bila novost, ki je zametavala preizkušena partijska vodila. A tistikrat je imela prednost zahteva, partizansko vojsko preoblikovati v redno armado, v njej pa mora biti vsakršno kritizerstvo izključeno.⁶⁴

Vojaška razčlemba, ki je 12. februarja sledila napadu na Draganiče, je pokazala, da izgube Gubčeve in Tomšičeve brigade niso bile v sorazmerju z doseženimi uspehi. Kazalo je spremeniti taktiko. In res, naslednja akcija, ki je dobila označbo rušenje proge med Domagovičem in Lazino, je imela nove taktične značilnosti. Napadat niso šle

V vasi Gaj na Gorjancih je nastalo več znamenitih fotografij iz življenja Tomšičeve brigade. Posnel jih je Jule Sočan-Tomaž Skala. Med njimi je tudi ta, ki prikazuje skupino borcev 1. bataljona; v sredi je komandant brigade Ivan Lovkovek-Jan in ob njem na levi namestnik političnega komisarja 1. bataljona Peter Mendaš-Iztok

več vse brigade, temveč posebej oblikovana bojna skupina, ki so jo sestavljali: 2. bataljon Gubčeve brigade, 1. in 2. bataljon Cankarjeve brigade in 4. bataljon 4. kordunske mladinske brigade. Poveljeval jim je štab Cankarjeve brigade. Naloga je bila, razdreti 500 metrov proge, **potem** pa se postaviti na koncih prekinitev, počakati na najavljeni **vlak**, ga iztiriti in uničiti. Akcijo je bilo treba opraviti v noči na 14. februar 1943.

Novost se je odlično obnesla. Zares so tako prekinili progo. Nato so se enote razvrstile v zasedo. Ob prekinitvi pri Domagoviču so čakali Kordunci, ob prekinitvi blizu postaje Lazina gubčevci, medtem ko sta v sredi čakala oba bataljona Cankarjeve brigade. Najprej je pripeljal potniški vlak iz Zagreba. Napadla sta ga 4. bataljon Korduncev in en bataljon Cankarjeve. Padlo je 10 italijanskih vojakov in trije oficirji, trije ustaški letalci in dva vodilna ustaša, ujetih pa je bilo 23 Italijanov in 18 domobranov. Pri tem je Cankarjeva zaplenila 15 pušk, eno pištolo in več kot sto bomb. Na karlovški strani ni šlo tako gladko, zakaj najprej je privozil ogledniški vlak, sestavljen iz dveh oklopnih vagonov, obteženih s kamenjem, in lokomotive. Ker je vozil počasi, se ni iztiril in sovražniki so užgali po partizanih Cankarjeve brigade. Medtem je iz Karlovca pripeljal še en vlak, ki ga bataljon Gubčeve brigade ni ustavil. Tako so se borci Cankarjeve brigade znašli v navzkrižnem ognju z dveh vlakov in so se komaj izvlekli.* Pri tem so imeli pet ranjenih, Kordunci pa enega padlega in enega ranjenega.⁶⁵

* To je bila zadnja večja akcija združenih slovensko-hrvaških brigad na hrvaških tleh. Železniško progo Zagreb-Karlovac je šla dvakrat podirati še

Tomšičeva brigada pri tej akciji ni sodelovala. Že 10. februarja je dobila nalogo, naj zavaruje prevoz ranjencev v vas Dučiče na zahod Žumberka, kjer je delovala edinstvena Slovensko-hrvaška vojna partizanska bolnišnica. To so bili ranjenci iz napada na Draganiče, 32 po številu. Potovati je bilo treba zelo hitro. Brigada je 11. februarja 1943 prispela v Bukovico, 12. februarja pa na Oštrc. Ranjence je oddala na javko v noči na 13. februar 1943. Dopoldne istega dne je 1. bataljon prišel v vasico Gaj na Gorjancih, kjer je ostal tudi brigadni štab, tretji pa je zavil čez Suhor na Jugorje, kjer ga je čakal zasluženi počitek. Na poti od Krašiča do Gaja je bila najhuje obtežena 3. četa 1. bataljona. Njeni borci so morali nositi tudi po več pušk, toliko jih je iz te čete padlo ali bilo ranjenih v Draganičih.

Te poti pa ni opravila vsa brigada, saj se 2. bataljon še ni vključil v njeno sestavo. Medtem je morala Tomšičeva prispevati okrepljeni vod 2. čete 3. bataljona za varstvo komandantu glavnega poveljstva Ivanu Mačku-Matiju. Ta vod je sestavljalo 20 izbranih borcev z dvema puškomitraljezoma iz Tomšičeve in štirje borci iz Šercerjeve brigade, ki jim je poveljeval Jože Lepin-Ris. Vod je dne 9. februarja 1943 zapustil vas Srednji Pribič pri Krašiču, namenil pa se je proti Ljubljani, v Polhograjske Dolomite. V brigado ga ni bilo do 14. marca.* Toda

Gubčeva brigada, in sicer jo je v noči na 18. februar 1943 razdejala med postajama Draganiči in Karlovac ter med postajama Domagovič in Lazina, v noči na 19. februar pa le med postajama Domagovič in Lazina. Prvič je razdrla nekaj več kot kilometer proge in razstrelila nekaj mostov, drugič pa uničila le nekaj sto metrov proge. Obe akciji sta minili brez spopadov (Zbornik VI, knjiga 5, dok. 86 na str. 217 in dok. 102 na str. 293).

* Po zaslugi borca Mihaela Hrašovca, ki je pisal zasebni dnevnik, je natančno znana pot tega voda. Iz Srednjega Pribiča je že 10. februarja 1943 prispel v vas Dole blizu Suhorja, kjer je stražil in hodil na položaje devet dni. Zvečer 18. februarja je šel čez progo mimo Uršnih sel do Poljan pri Podturnu. Od tam je naslednjo noč nadaljeval pot čez Krko do Brezove rebri, v noči na 20. februar pa je prekorščil železniško progo Trebnje-Novovo mesto, vendar se je pri prestopanju tirov spopadel z italijansko patruljo. Večina zaščite je prišla na drugo stran, Ivo Ribar-Lola in Ivan Maček-Matija pa sta se vrnila. Naslednjo noč sta se vrnila čez progo obe mitralješki trojki z Risom na čelu po oba voditelja, vod pa je 22. februarja nadaljeval pot mimo Čateža in Gabrovke v Pečine pri Tihaobju. Tu so se jima potem čez dva dni priključili Jože Lepin-Ris in obe trojki z izgubljenima voditeljema, na kar so v tej vasi počivali do 1. marca 1943, ko so se premaknili v Brezje, 3. marca pa h Kumpoljskemu gradu. Od tod so 7. marca 1943 šli nazaj čez progo Trebnje-Novovo mesto na Brezovo reber, 8. marca pa do Velikega Lipovca. Tam so počivali do 14. marca, ko je 18 borcev z Risom odšlo v Dobrnič in se priključilo brigadi, Mihael Hrašovec in neki Trboveljčan pa sta za zmeraj ostala pri glavnem poveljstvu (Dnevnik Mihaela Hrašovca z dopolnitvami Jožeta Lepina-Risa in Vladimira Badovinca).

brž po prihodu 1. bataljona na Gaj in tretjega v Jugorje je brigadni štab dobil povelje, da mora dati eno popolno četo za varovanje prve mladinske konference, ki je bila sredi februarja 1943 v vasi Ravnace. Na konferenci so obravnavali predvsem potrebo po odhodu belokranjske mladine k partizanom, kar se je prav tako tikalo tudi Tomši-

Naslovna stran 3. številke Tomšičevega glasu. Na njej je Ive Šubic upodobil harmonikarja Zvonka Faleskinija

čeve brigade. Pretresali so obdelavo zapuščenih zemljišč ter preudarnejše zbiranje hrane in drugega blaga za partizanske enote in podobno.⁶⁶

Čeravno razdvojena, je Tomšičeva brigada počivala, se urejala in novačila. Vendar je 1. bataljon med bivanjem v Gaju šel tudi na manjšo napadalno akcijo. Z odločnim in bliskovitim udarom je uničil belogardistično postojanko v vasi Ržišče nad Kostanjevico. Ob tej priložnosti je 1. četa 1. bataljona zaplenila težki mitraljez St. Etien.⁶⁷

Počitek 1. bataljona v vasi Gaj in tretjega na Jugorju so brigadni kulturniki izrabili za natis 3. številke glasila Tomšičev glas. Izšla je 16. februarja, lepo opremil pa jo je Ive Šubic. Na naslovni strani je upodobil harmonikarja Zvonka Faleskinija, k besedilom pa je prispeval štirinajst ilustracij in vinjet. Ta številka je vsebovala 11 proznih prispevkov, eno pesem in eno karikaturu. Brigadni politični komisar Dušan Majcen-Nedeljko je napisal uvodnik »Povezanost narodov Jugoslavije«, Fedor Kovačič-Jože članka »Velika sovjetska ofenziva« in »Ob 19-letnici Leninove smrti«, Ferdo Godina črtico »Pri Baštkovih« in reportažo »Zagorica«, Rado Čenčič-Mitja »Tiskarno« in »Iz Bele krajine«, Marjan Grilc-Igor »Kmečki upori«, Peter Mendaš-Iztok »O zvezi delovne mladine«, prispevka »Zakaj sem prišel v partizane« in »O konspiraciji« ter pesem »Partizanova oporoka« pa še trije neznani avtorji: Danilo, Karlo in Stanko.

Z Jugorja in iz okoliških vasi je Tomšičeva brigada odšla v noči na 17. februar 1943. Četa, ki je šla na zavarovanje mladinske konference v Ravnace, se je do premika že vrnila. Drugi dan — 17. februarja se je h glavnini spet priključil njen 2. bataljon, ki ga tovariši iz 1. in 3. bataljona niso videli že več kot štiri mesece. Skupaj z njim pa je prišel tudi dolgo pričakovani namestnik brigadnega političnega komisarja Jože Bradeško-Boštjan. Tako je Tomšičeva imela tudi popoln brigadni štab.⁶⁸

Novačenje ob Kolpi in uspešen boj pri Nerajcu

Med boji na hrvaških tleh je Tomšičeva brigada iz skupnega plena dobila 200 pušk. To je bila zares dobra podlaga za izvedbo novačenja, zakaj vsak novi borec je želel imeti predvsem puško, da bi se lahko bojeval. Novačiti brez upa, da bodo novinci dobili orožje, je bila kaj kočljiva stvar. Še tako so mladeniči neradi zapuščali domove in odhajali neznanim tegobam in neznani usodi nasproti.

Prvi in 3. bataljon sta začela novačiti brž po vrnitvi na Jugorje. O tej dejavnosti po vaseh okoli Semiča je izredni občinski fašistični komisar Ermano Callegaris poročal, da so partizani na večer 13. februarja odpeljali z doma kakih 20 mladeničev. Po ohranjenih sezna-

mih sodeč je s Krupe, Vrtače, Osojnika, Praproti, Podrebri, Brezove rebri, Maverne vasi, Kala, Stranske vasi, Sadinje vasi in Mihelje vasi **to noč odšlo** k partizanom 25 mladincev. Enako bi bil lahko ugotovil **tudi** v vaseh iznad Metlike, če bi tudi tam imel svoje ovaduhe.

Večina tovarišev, ki so v Tomšičevo brigado prišli iz vasi Suhor, Lokvice, Bušinja vas in okoliških krajev, ima za datum vstopa v NOV **vpisan 14. februar 1943**. Da je šlo v tistih dneh za množičen dotok **novih** partizanov, priča med drugim tudi podatek iz dnevnika dr. Milana **Dolenca**, ki je za sredo, 16. februarja 1943, zapisal, da 3. bataljon šteje **184 ljudi**, to pa pomeni, da se je od 25. decembra 1942 kljub izgubam **povečal** za več kot **100** borcev. Če se je v enakem razmerju povečal **tudi** 1. bataljon, potem je Tomšičeva brigada sredi februarja 1943 znova presegla število 500.⁶⁹

Pri zbiranju novih borcev pred pohodom na Hrvaško so patrolje **Tomšičeve** brigade za novačenje pogosto naletele na nasprotovanje **najbližjih** sorodnikov novačenih, dasi je bila organizacija OF dobro razpredena in čeravno je bilo čutiti močno narodno zavednost. **Brigadni biro** KPS je krivdo za takšne razmere pripisoval slabemu **političnemu** delu terencev in zaščitnikov, ki niso znali ljudstvu dopovedati, kakšne žrtve so potrebne za svobodo. Toda razmere so se po **štirinajstih** dneh spremenile. Čutiti je bilo odločno roko Borisa Kraigherja-Janeza in Ivana Mačka-Matija, ki sta znala prepričljivo prikazati potrebo po odhodu mladih ljudi v partizanske brigade, politične **delavce** pa preusmeriti od nebistvenega k bistvenemu. Pravi preobrat pa je povzročila že omenjena prva mladinska konferenca v vasi **Ravnace**, ki je mlade ljudi naravnost navdušila za odhod k partizanom.

Tej konferenci je sledilo novačenje v vaseh ob Kolpi, novačili pa sta dve četi 2. bataljona in četa 3. bataljona. Politični delavci so ga odlično pripravili in tam je vse teklo brez neljubih prizorov. Ena **najsvetlejših** osebnosti političnega delavca je bil Miha Žunič, neustrašeni mlinar iz Krivoglavic, ki je pripravil za odhod v NOV kar dvajset **mladeničev**, čeprav je ta vasica zagozdena na ozek prostor med železniško progo in Lahinjo in čeravno je bila laškim vojakom v bunkerju ob progi nenehno na očeh. Odšli so 17. februarja 1943.

Sedemnajsti februar 1943 je bil zgodovinski dan ne samo za male in zakotne Krivoglavice, marveč še za mnoge vasi ob Kolpi, vse od Čuril onstran Metlike do Adlešičev, potem pa tudi za Kočevje, Svibnik in še nekatere vasi v okolici Črnomlja, ki so dale v Tomšičevo mnogo pogumnih borcev. Samo iz vasi Krasinec, Boginja vas, Boršt, Prilozje, Otok, Zemelj, Grm in Primostek so partizani pobrali kakih 70 **mladeničev** — tako je poročal gradaški župan. Komandant laške posadke iz Podzemlja Antonio Milia je pri tem ugotovil, da so partizani tisti večer novačili vse samske, za vojsko sposobne moške. To mu

po triinštiridesetih letih velja samo potrditi, zakaj vsi novi partizani so se prav tako junaško bojevali kot oni iz pomladnih dni leta 1942. Da so Italijani in njihovi beli podrepniki zares lahko osupnili nad množičnostjo tega novačenja, priča podatek, da je 17. februarja 1943 v Tomšičevo brigado prišlo kar 73 mladih Belokranjcev.

Vse te mlade ljudi je zdravniško pregledal dr. Stanko Pirc-Lojze ter jih potrdil ali izvrigel, kakor se pač to dela na naborih. Za napore, ki so jih čakali v Tomšičevi brigadi, so bili sposobni samo popolnoma zdravi. Tisti, ki tem zahtevam niso ustrezali, so morali domov, to pa ni bilo niti malo prijetno, ali pa so dobili pomožne dolžnosti v enotah Vzhodno-dolenjskega odreda.⁷⁰

Tri večere pozneje so partizani nabirali nove borce že pri Vinici. Obiskali so zaselke Podklanec, Ogulin in Golek, čisto pred nosom močnih italijanskih postojank, in odpeljali 16 mladeničev. Toda še prej, v noči na 19. februar 1943, so bili na delu po vaseh od Obrha pri Dragatušu do Nove Lipe in Hrasta. Tam je novačila 3. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki ji je poveljeval Janez Hočevnar, za političnega komisarja pa je bil Stane Zupančič. Takrat se je porodila misel, da bi veljalo stopiti na prste belogardistom, ki so tisti večer prispeli v Dragatuš. Bilo jih je 70, namenjeni pa so bili proti Vinici. Politični delavci in tudi navadni ljudje so bili mnenja, da belogardisti vse preveč šarijo po okoliških domovih, nadlegujejo kmete in se šopirijo po vaseh, vrh tega pa še ovirajo terence pri političnem delu. Naj jih partizani pričakajo v zasedi, so prosili kmetje iz vasi Nerajec, s tem pa se je strinjal tudi politični aktivist Tone Dvojmoč. Kajpak, četno poveljstvo je predlog sprejelo brez omahovanja.

Četa je postavila bočno zasedo ob znožju poraščenega griča Nerajčki Cirk (kota 241). Komandir Janez Hočevnar je partizane s tremi puškomitraljezi razvrstil ob robu gozda, ki mu domačini pravijo Podolac, v dolžini 300 metrov. Streljati naj bi začeli šele tedaj, ko bi belogardistična predhodnica prišla do konca zasede, se pravi 150 metrov od Velikega Nerajca proti Malemu Nerajcu (Glej skico št. 31 na strani 544!). Vse je bilo lepo zamišljeno in borci so 19. februarja 1943 ob zori nestrpnostno pričakovali sovražnike.

Belogardisti so prišli v dveh kolonah. Ena je šla po cesti, druga pa skozi vas, skozi usek in po trasi železniške proge, ki naj bi Črnomelj povezala z Vrbovskim, vendar ni bila nikoli dograjena. Belogardisti so bili zelo previdni. Hodili so v precejšnjih razmikih. Imeli so s sabo tudi dva policista z velikim psom. Ta pes pa se je nenadoma vznemiril, ustavil in začel vohati. Belogardisti, ki so šli po cesti, so začeli posamično zavijati proti prvim hišam v Velikem Nerajcu, da bi si tam poiskali kritje. Zaradi tega so morali partizani udariti prej, kot je bilo dogovorjeno.

Po prvih strelah so se beli iz prve kolone razbežali, iz druge pa so se umaknili za nasip. Vendar so partizani zelo natančno merili. Največ belogardistov je bilo ranjenih pri Leščjem skednju, partizani so ubili tudi psa. To je pri sovražnikih izzvalo preplah, ki so ga partizani izkoristili, skočili na juriš in belogradiste pognali skozi Veliki Nerajec. Belogardisti, ki so šli po trasi skozi usek in še niso prišli do nasipa, pa so si poiskali kritje, vendar so bili v brezupnem položaju. Partizani bi bili brž opravili z njimi, če jim ne bi že čez pol ure prihiteli na pomoč Italijani iz Dragatuša. Tako pa so jih lahko samo držali v šahu še kako uro. Ob devetih je komandir Janez Hočevvar zapovedal umik.

Dobro je vedel, da bodo Italijani partizanske položaje kmalu zasuli s topovskimi granatami in minami, kar bi lahko povzročilo nepotrebne žrtve. In res. Četa je komaj zapustila Nerajski Cirk, že so po njem in po vasi Veliki Nerajec jele orati granate in mine. Iz Črnomlja je tolklo težko topništvo in izstrelilo kar 64 granat. Vse to železje pa je nabijalo v prazno. Partizani niso imeli niti ene žrtve, pa tudi ranjen ni bil nobeden. Drugače je bilo na nasprotni strani. Italijani so poročali, da je padel en belogardist, ranjeni pa so bili štirje belogardisti in en italijanski vojak.

Čeprav se je presenečenje izjalovilo, so sovražniki vendarle izgubili šest bojevnikov, poleg tega so na bojišču pustili precej streliva, ki so ga partizani pobrali sami ali pa so ga pobrali nerajski mladinci. To strelivo je zbral Jože Regina in ga zvečer prinesel na Suhor k cerkvi sv. Antona. Ta nadrobnost pove, kakšno podporo so uživali partizani med belokranjskimi ljudmi, ki so se vsake zmage nad sovražniki veselili skupaj s svojimi borci. Tudi zmago pri Nerajcu so praznovali. Partizane 3. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade so povabili na kosilo v vas Obrh pri Dragatušu. Jasno je, da je bilo na tistem kosilu kljub vojnim razmeram vsega, kar sodi k takemu slavlju.⁷¹

Vas Obrh pri Dragatušu se ni izneverila izročilu DKFID, ki je od leta 1933 pripravljalo pot osvobodilnemu boju. Ne samo, da je partizane pogostila, marveč jih je tudi okrepila z nekaj zavednimi mladeniči.

V zahodnih predmestjih Metlike, v Dobravicah, Geršičih, Zastavi, Desincu, Cerkvšču, Bednju in v Gradcu, kjer je bila močna italijanska posadka, so bili tomšičevci na delu v noči na 25. februar 1943. Gradaški izredni komisar je po imenu naštel 20 mladeničev, iz Cerkvšča pa 18, ki so jih odpeljali partizani. Zadnje novačenje je 1. marca 1943 zajelo še Griblje, od koder je prišlo deset prostovoljcev. Sled o tem nakazuje fašistično poročilo, ki navaja, da so partizani odpeljali pet delavcev iz vinograda v Plešivici pri Adlešičih, ki so prišli tja iz Gribelj okopavat trtje.

V času od 28. januarja do 4. marca 1943 je v Tomšičevo brigado iz Bele krajine — po dosedanjih podatkih iz brigadne kartoteke, ki pa

še vedno niso popolni — prišlo najmanj 324 novih borcev. To pomeni da se je brigada tačas številčno več kakor podvojila.⁷² To novačenje je navzven sicer kazalo nekatere oblike pritiska, v resnici pa so bili naborniki prostovoljci, od mladinske organizacije in odborov OF vnaprej pripravljeni za odhod k partizanom. Upravičeno velja zapisati da je prav Tomšičeva brigada iz Bele krajine dobila najboljše ljudi,* ki so se v bojih odlično izkazali že prej kot v enem mesecu.

Napad na Pleterje in boji pri Mokrem polju

Medtem je operativni štab slovenskih in hrvaških brigad sklenil ustaviti vojaške operacije na Hrvaškem in jih spet prenesti na slovenska tla. Razlogov za tako odločitev je bilo več. Poglavitni je bil ta, da se je bojna črta sovražnikove ofenzive pomaknila daleč proti vzhodni Bosni, Hercegovini in Dalmaciji. Pomen železniške proge Zagreb-Karlovac za oskrbo sovražnikovih sil se je zmanjšal na najmanjšo mero, saj so si Nemci, ustaši in Italijani izbrali krajše preskrbovalne poti. Drugi razlog je bil pa ta, da so bile tri slovenske brigade že dolgo stran od domačih tal, zato je beli gardi znova zrasel greben. Nasledek take odločitve je bil, da je 4. kordunska mladinska brigada 15. februarja 1943 odšla čez Kolpo pri Kamanju nazaj na Kordun. Operativnemu štabu so poslej ostale na voljo še štiri brigade, tri slo-

*Tega pa ni mogoče trditi za poznejša novačenja v krajih, ki so bili pod klerikalnim vplivom. Na primer 18 novincev iz Nove Lipe je od partizanov pobegnilo in se med 23. in 24. marcem vrnilo domov. Še hujši primer se je pripetil Cankarjevi brigadi 21. aprila 1943, ki je vnovič novačila po vaseh okoli Semiča. Iz Drag sta z orožjem pobegnili novince Lovro in Ciril Malnarič iz Maverne vasi. Prvoborec Ciril Stipanič, Jankov iz Kloštra, ju je dohitel in pozval, naj se vrneta. Pa sta mu začela dopovedovati, da nista nameravala uiti, marveč iti le domov na priboljšek. Ko je prišel blizu in povsili puško, sta planila nanj, ga razorožila in odpeljala proti domači hiši. Stipanič je tam skočil in stekel čez vrt, da bi ušel, toda Lovro Malnarič je pomeril in ga smrtno zadel v glavo. Oba Malnariča sta šla potem še po svoji skriti puški in odšla k belogardistom v Semič. S tem pa zgodbe še ni konec! Po kapitulaciji Italije so belogardista Lovra Malnariča, ki se je umikal proti Turjaku, ujeli borci 2. bataljona Prešernove brigade. Hoteli so ga ustreliti, toda preprosili jih je, da bo svoj zločin odslužil z junaštvom in v boju z Nemci. Na Gorenjskem se je zares odlično izkazal. V Selški dolini je pobil nemško stražarsko izmeno in zaplenil dva Šarca. Potem pa je iz Bele krajine prišla ovadba z zahtevo, da se ga za zločin nad Stipaničem obsodi na smrt in ustrelj. Sodba je bila izvršena na Primorskem. Brat Ciril pa se je med nemško ofenzivo vdal Nemcem in se je iz ujetništva vrnil živ (Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978).

venske in ena hrvaška. Z njimi je zasnoval nov veliki udarec. Tokrat je nameraval razbiti še zadnji steber obrambnega spleta legije smrti okoli Gorjancev, postojanko v kartuzijanskem samostanu Pleterje.

Kartuzijanski samostan Pleterje je bil bogat, zidovje pa močno. To **oboje** je belogardistom burilo skomine, da bi se naselili in utrdili v njem. Računali so, da bodo izza njegovih varnih zidov laže obvladovali **gorjansko** pogorje. Proti volji priorja in menihov se je 7. novembra 1942 v samostan naselilo prvih **50** belogardistov, ki jim je poveljeval **Marjan** Pavlič-Svarun. Začeli so graditi utrdbe. En bunker so naredili **pri vratih**, ki vodijo iz samostana proti gozdu v vas Javorovico, drugega **pred** staro cerkvijo, v zvoniku se je utrdil mitraljezec, za obrambo so **utrdili** in pripravili tudi hodnike v prednjem delu samostana, vse **to pa** so zunaj poslopij izpopolnili še z žičnimi ovirami in **španskimi** jezdec.

Po polomu belogardistične čete na Suhorju pri Metliki 26. novembra 1942 so belogardisti opustili devet postojank, z njimi pa okrepili preostalih sedem, med njimi tudi pletersko. Tedaj so za samostanske zidove prišli še pripadniki legije smrti iz opuščenih postojank Orehovica in Gracarjev turn. Število nepovabljenih gostov se je tako povečalo na kakih 250 mož, ki so iz samostana hodili na lov za partizani in sodelavci OF.

Pleterska postojanka je bila globoko zadrta v Gorjance, ki so jih obvladovali partizani. Partizane je to neznansko oviralo, legiste v Pleterjah pa nenehno ogrožalo. Zatorej so si hoteli zagotoviti oporo in preskrbovalne poti. Za ta namen jim je služila vmesna postojanka v Dolenji Brezovici, dober kilometer iz Šentjerneja proti Pleterjam. Tam so se utrdili: ena četa in štab bataljona legije smrti, okroglo 150 mož, in vod Italijanov, 30 mož. V največjo oporo pa je bila legistom močna italijanska posadka v Šentjerneju, ki je štela več kot 500 mož. Proti vzhodu je bila še postojanka v Kostanjevici na Krki, kjer je bilo kakih 120 Italijanov in 100 legistov, proti zahodu pa v Novem mestu, kjer je domovala močna laška garnizija s štabom divizije Isonzo na čelu.⁷³

Poglavitno in najtežavnejšo nalogo, zavzeti kartuzijo Pleterje, je dobila Cankarjeva brigada, ki je šla v napad s 1. in 3. bataljonom, drugega pa je poslala na Ban, da bi zavaroval kostanjeviško smer. Zavzeti postojanko v Dolenji Brezovici bi morala 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja, in sicer z 2. in 1. bataljonom, tretji pa bi moral slepilno napasti Šentjernej in napad na Dolenjo Brezovico zavarovati proti Šentjerneju ter proti Kostanjevici na Krki. Varovanje najverjetnejše in najnevarnejše smeri za prihod sovražnikove pomoči, smeri proti Novemu mestu, je bilo naloženo Tomšičevi brigadi. Gubčeva brigada in ena četa 13. proletarske udarne brigade sta dobili

važno in zanimivo slepilno nalogo: z rušenjem železniške proge Zagreb-Karlovac in razstrelitvijo treh betonskih stebrov za visoko napetost električne napeljave iz Ozlja proti Zagrebu pri vasi Čegljje bi morali ustvariti vtis, da se glavnina slovensko-hrvaških brigad še vedno zadržuje na južni strani Žumberka. Po teh akcijah bi se morala Gubčeva brigada z delom sil zadrževati na položajih Oštrc (kota 569)-Begovo Brdo-Mačkovič Brdo in z nalogo, preprečevati sovražnikovo prodiranje proti Sošicam, z delom sil v vaseh Galin, Konjarič Vrh in Prekrižje, da bi zavarovala dostope iz Metlike prek Vivodine in iz Ozlja, z delom sil pa bi morala držati položaje Strmac-Pribić-Okrug-Slavetić, da bi preprečila sovražnikove vdore iz Karlovca in Jastrebarskega.

Štabi in enote obeh brigad, ki jima je bil zaupan napad, so morali vse priprave zanj opraviti še daleč na hrvaških tleh, nato pa s hitrim pohodom prekoračiti Gorjance in obe postojanki napasti 18. februarja 1943 ob dvaindvajsetih.

Razvrščanje enot je bilo precej zamotano, vendar so ga izpeljali v veliki tajnosti. Obe brigadi, določeni za napad, sta se zbrali 16. februarja opolnoči, in sicer: Cankarjeva brigada v okolišu Strmac, od koder je 17. februarja ob četrtna tri odšla proti Gorjancem in se naselila s 1. bataljonom v Petričkem Selu, z drugim v Hartju, s tretjim pa v Križu; 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja se je zbrala v okolišu Kostanjevac, potem pa odšla proti Gorjancem malo pred Cankarjevo ter se naselila v vaseh Kalje, Gornja vas in Javor. Tretji bataljon Tomšičeve brigade je 17. februarja 1943 prispel z Jugorja v Popoviče, nato pa čez Sekuliče v Gaj, kjer sta že bila 1. bataljon in štab brigade, tja pa sta prispeli tudi dve četi 2. bataljona. Od tod so enote popoldne 18. februarja skrivaj odšle proti določenim položajem.⁷⁴

Najtežavnejšo nalogo za zavrnitev prihoda sovražnikove pomoči napadenim belogardistom iz Novega mesta je dobil 1. bataljon Tomšičeve brigade, ki je moral preprečiti vsakršen prodor po cesti iz Novega mesta čez Ratež proti Šentjerneju. Po dve četi 2. in 3. bataljona so čakale v rezervi: četi iz 2. bataljona nad Brezovico in Orehovcem, četi 3. bataljona pa med Gorenjim Suhadolom in Gabrjem. Imele so nalogo, zavrniti morebitno prodiranje sovražnikove pehote ob znožju Gorjancev ali pa poseči v boj drugje.

Da bi 1. bataljon Tomšičeve Italijanom preprečil prodor s tanki, zoper katere ni imel nobenega orožja, je izbral za zasedo zamočvirjene Otoške travnike, ki jih ni bilo mogoče obiti. Ti položaji so bili na grebenčkih pred vasjo Mokro polje. Komandir Milan Tominec je s 1. četo zasedel greben Koželj, kakih 80 metrov nad struškim mostom. Njegovi borci so si naredili globoke okope in bunkerje, katerih sledovi so dobro vidni še danes. Nataknili so tudi bajonete na puške in pripravili bombe. Druga četa, ki ji je poveljeval Franc Bobnar-Gedžo, se

je usidrala na poraslem grebenčku Globinek, 3. četa pod poveljstvom Staneta Zakotnika-Johana pa je bila razvrščena od Žerjavina proti Brezju in Malim Brusnicam. Položaji 1. bataljona so bili izbrani tako, da so čete sovražnika pred struškim mostom in na Otoških travnikih lahko obstreljevale z navzkrižnim ognjem. Struški most je bil razstreljen že leta 1942 ter le zasilno obnovljen, in so ga Tominčevi borci zlahka do konca podrli, cesto od Rateža do struškega mosta večkrat zasekali, od struškega mosta k Mokremu polju pa prekopali na treh krajih.

Prva četa 2. bataljona je bila v zasedi pri Orehovici, 2. četa pa v rezervi v tej vasi, kjer je bil tudi pratež 1. in 2. bataljona s kuhinjama. Prva četa 3. bataljona je bila na položajih od Tolstega vrha proti Gorenjemu Suhadolu, 3. četa pa pri Gabrju, kjer je bil tudi pratež 3. bataljona s kuhinjo. Hrano so vsem enotam nosili na položaje. Brigadni štab je bil v gradu Orehovec.⁷⁵

Brigadi, določeni za napad, 13. proletarska udarna in Cankarjeva brigada, sta 18. februarja neopaženi dosegli vas Dolenje Vrhpolje. Tam sta se ločili in se razvili za napad. Načrtovano presenečenje je bilo popolno.

Hrvaški partizani so neopaženo prestrigli žične ovire, vdrli skoznje ter obkolili postojanko v Dolenji Brezovici. Natančno ob 22. uri je temo razsvetlila bela raketa, hkrati je udarila na postojanko topovska granata, priletelo pa je še nekaj min. To je bilo znak za napad. V prvem naletu so borci 13. proletarske udarne brigade sovražnike pregnali iz prve utrjene zgradbe in iz bunkerjev okoli nje. Medtem so začeli napadati tudi drugo, ki je bila ograjena z bodečo žico. Sovražniki so se umaknili v klet. Komandir partizanske čete s svojimi borci se je že priplazil čisto do poslopja in celo napravil odprtine v zazidanih oknih, da bi skoznje nametal bombe med malodušne sovražnikove vojaške. Tedaj pa se je iz kleti prikradel italijanski vojak in se s komandirjem začel pogajati o vdaji. Ta ukana je komandirja premotila, da bomb ni nametal v klet, sovražniki pa so dobili čas, da so se pripravili za obrambo. Ko so partizani zgrabili Italijana, je ta začel kričati, da so pred kletjo partizani, na kar se je iz kleti vsul močan ogenj. Komandir je bil ranjen, z njim pa še nekaj partizanov, obenem se je bilo treba umakniti.

Za nov naskok so partizani čakali na podporo edinega topa, ki so ga postavili le 80 metrov stran od zgradbe. Od tam je najprej izstrelil dva šrapnела, ki pa seveda nista imela nobenega učinka. Tudi rušilna granata ni prebila zidu. Partizani so sicer obkolili še druge stavbe, vendar napada niso mogli uspešno končati. Ob peti uri so se vse enote 13. proletarske udarne brigade umaknile v Gorenje Vrhpolje in tako tudi 3. bataljon, ki je slepilno napadel Šentjernej, pritegnil nase

sovražnikov ogenj in preprečil, da bi obleganci v Gorenjem Brezovem dobili pomoč.

Tudi napad Cankarjeve brigade na Pleterje se je začel zelo obetavno. Na izhodišča za napad sta bataljona prišla neopaženo. Prvi bataljon, ki bi moral zavzeti glavni vhod, je dosegel obzidje po strugi majhnega potoka. Medtem je 3. bataljon po lestvi hitro preplezal zunanji zid in se začel bojevati v samostanu. Ta bataljon bi moral obvladati zadnja vrata, ki so držala na križni hodnik, in vrata, ki vodijo na Apnenik, ter zasesti bunker ob stari cerkvi.

Cankarjevci so napadli srdito in odločno, belogardisti pa so bili hitro pripravljeni za boj. Po skupinah so zasedli obrambne točke, ki so bile med seboj dobro povezane, prav to pa jim je omogočilo trdno obrambo. Zagrizeno so se upirali in prvo noč jih partizani niso mogli ugnati. Oba bataljona sta se ob svitu iz kartuzije umaknila, obenem pa postojanko obkolila, da bi zvečer začela znova napadati.

Devetnajstega februarja čez dan so skušale priti na pomoč šibkejši skupine belogardistov od Kostanjevice na Krki, toda vse so bile zlahka zavrnjene. Četa belogardistov in Italijanov iz Dolenje Brezovice je odrinila proti samostanu ob enajstih, a ni prišla daleč. Enote 13. proletarske udarne brigade so jo nagnale. Sicer pa so Italijani belogardistom priskočili na pomoč z več letali, ki so nenehno bombardirala partizanske položaje in okoliške vasi, kjer so povzročili veliko gmotne škode. Tolkli so tudi s topovi iz Šentjerneja in s težkimi topovi iz Novega mesta.⁷⁶

Na položajih Tomšičeve brigade je bilo tisti dan sprva mirno. Enote so bile sicer na položajih, dostope iz Novega mesta so nadzorovale tudi s patruljami, vendar je bilo povsod zatišje, tako da so čete celo novačile. V vaseh od Brusnic do Gabrja so nabrale precej novih borcev. Seveda, Italijani so to dejavnost čutili, pa so skušali tomšičevce vznemirjati s topovskim obstreljevanjem. Pri tem so se znašali le nad prebivalstvom. Na Gorenjem Suhadolu je granata ubila dvanajstletnega Mihaela Roliha in osemindvajsetletno Nežo Božič, močno poškodovani pa sta bili Klajderjeva in Lužarjeva hiša.

Reševalna kolona iz Novega mesta proti Šentjerneju je šla na pomoč šele 19. februarja 1943 ob šestnajsti uri. Sestavljali so jo: dva tanka, trije oklepni avtomobili, 3. bataljon 24. pehotnega polka in en bataljon bele garde, ki jim je poveljeval podpolkovnik Manlio Berardi. Italijanska in bela pehota sta se v Kandiji vkrcali na 23 tovornjakov, ki so ju čez Žabjo vas odpeljali proti Ratežu. Dalje se ni dalo, ker je bila cesta zasekana, zaseke pa branjene (Glej skico št. 32 na strani 545!).

Nalogo, da partizane preženejo, so dobili belogardisti. Filip Tekavec-Gašper in Tominčevi borci so razločno slišali italijanskega oficirja, ki je kričal: »Avanti, bela garda!«

Belogardisti so najprej poskušali z ukano, tako da so pred sabo nali civiliste. Toda Tominčeva četa je domačine spustila mimo, udarila pa je po belogardistični pobočnici. Obležali so štirje belogardisti. Mrtvi so bili: 36-letni Jože Guštin s Potovega vrha, 32-letni Franc Saje iz Zbur pri Škocjanu in 18-letni Janez Košmrlj s Pristave pri Novem mestu, smrtno pa je bil zadet 20-letni Martin Stopar iz Vrbij pri Črneči vasi, ki je kmalu umrl v Novem mestu. Drugi belogardisti so se panično razbežali. V napad so skušali iti tudi Italijani. Na čelu svojih enot so šli oficirji s pištolami v rokah, vendar vojakov niso mogli spraviti na juriš. Potaknili so se po zaklonih in tam obtičali. Streljali so sicer res, vendar na slepo, kar pa za partizane ni bilo nevarno.

Ukana s civili, ki naj bi bili belogardistom za ščit, se je popolnoma izjalovila, za čelni napad italijanske pehote pa tudi ni bilo nobenih upov. Zato je podpolkovnik Berardi ukazal belogardistom, naj partizanske položaje obidejo po desnem krilu, po gozdu in čez vasico Brezje. Izdajalcem, ki so poznali vsako stezo, se je res posrečilo Gedžovi četi priti kar dvakrat za hrbet z gorjanske strani. Razvnel se je nenavaden in srdit boj na nekaj metrov, pri tem pa so se partizani morali belogardistov otepati celo z bombami. Martin Kotar-Pilat je tam precej časa izzival komandanta belogardistov, ki ga je osebno poznal.

Posebno sta se izkazala puškomitraljezca Alojz Selan-Slavko Mohor in Lojze Klančar-Kovač, ki sta po belih kosila kar stoje, ranjen pa je bil Janez Kukman-Duško. Ne gre pa prezreti nekaterih novincev iz Bele krajine, ki so tedaj doživeli ognjeni krst. Iz Gedžove čete se je posebno izkazal Jože Žlogar-Šoši, iz Tominčeve pa Jože Pečarič, ki je skočil na juriš, oborožen samo z bajonetom.

Partizani, ki jim je poveljeval Franc Bobnar-Gedžo, so odbili oba zahrbtna belogardistična napada, potem pa so se pognali v nasprotni napad ter sovražnike gonili daleč proti Novemu mestu. Med pogonom je omahnil še en belogardist, več je bilo ranjenih, eden pa pogrešan. Pogrešani je bil Stanko Švajger iz okolice Šmarjete, ki je do partizanskih bojnih vrst prišel brez puške in z dvignjenimi rokami, rekoč: »Že dolgo sem čakal na priložnost, da lahko prestopim na vašo stran. . .«

Po tem partizanskem nasprotnem napadu Italijani in belogardisti niso imeli več nobenega upanja, da bi si ponoči izsilili prehod do Šentjerneja. Boj je sicer trajal še po začetku mraka, vendar je pome nil jalov posel. Podpolkovnik Manlio Berardi je dal ob dvajsetih povelje za umik, malo pred enaindvajseto pa se je njegova reševalna vojska vsa poklapana in na skrivaj vrnila v Novo mesto.

Razčlemba položaja na dan 19. februarja 1943 je pokazala, da ni pomembno, če partizani zavzamejo postojanko v Dolenji Brezovici; poglavitno je, da premagajo sovražnika v kartuziji Pleterje. Zato je operativni štab sklenil napad ponoviti samo na samostan, v ta namen

pa 1. in 3. bataljon Cankarjeve okrepiti z odličnim 1. bataljonom 13 proletarske udarne brigade Radeta Končarja. S temi enotami se je zvečer začel nov napad.

Tokrat je bil napad lažji zato, ker so borci Cankarjeve brigade že dobro poznali položaje belogardistov in njihovo obrambno moč, imeli pa so ob sebi tudi vsestransko izkušene hrvaške borce. Kmalu se jim je posrečilo vdreti v samostan. Uničili so namreč bunker, ki je branil vhod v staro cerkev, nato se je vnel srdit boj v notranjščini cerkve, dokler partizani belih niso potisnili iz nje. Od tam so se umaknili proti glavnemu samostanskemu vhodu. Ni pa se partizanom posrečilo zavzeti bunkerja ob vhodu iz Drče, čeprav sta tam padla dva bombaša. Kljub temu partizanski pritisk ni odjenjal, marveč se je še stopnjeval. Belogardistom se je poznalo, da so utrujeni in da jim primanjkuje streliva, zato je njihov odpor popuščal, z rdečimi raketami pa so obupno klicali na pomoč. Vdati se vendarle niso marali in kazalo je, da bodo partizani imeli preveč žrtev, če sovražnikov ne bodo ugnali z ognjem. Zato so samostan zažgali in 20. februarja 1943 ob dveh je začel goreti z velikim plamenom.

Najprej se je samostan vžgal na tisti strani, kjer so vrata v gozd. Kmalu je bilo v ognju 16 celic, v plamenih pa sta bila tudi dva kraka križnega hodnika. Požar se je širil z veliko naglico. Kaj hitro so zgorele krojaške delavnice in zaloge zdravil, nato se je vnela lopa s poljedelskimi stroji ter s samostanskim in partizanskim žitom. Belogardisti so se znašli v obupnem položaju. Umikati so se morali pred ognjem in pred partizani. Toda dan se je hitro bližal in partizani so morali tik pred ciljem spet odnehati, zakaj podnevi bi bilo prenevarno ostati znotraj samostanskih zidov. Operativni štab je sklenil, da je treba tudi ta dan samostan oblegati, v noči na 21. februar 1943 pa sovražnike uničiti.

Italijansko topništvo iz Novega mesta in Šentjerneja tudi ponoči ni mirovalo. Tolklo je namišljene partizanske položaje, kar pa belim legionarjem ni olajšalo malodušja. Zdaj jim ni šlo več za to, da bi postojanko ohranili, temveč da se živi rešijo iz nje. Napeli so vse sile. Iz Pleterij seje navzlic partizanski obkolitvi zjutraj prebil v Šentjerneji italijanski častnik z dvema vojakoma, potem se je celo vrnil in obupnim branilcem naznanil, da so rešitelji že na poti.⁷⁸

Rešilna vest za belogardiste v Pleterjah je izvirala z bojišča pred Mokrim poljem, kjer se je tisti dan bitka začela kmalu po šesti uri zjutraj. Izpostavljena zaseda 1. čete 3. bataljona jih je napadla že pri Malem Slatniku in jih potem vseskozi po malem streljala v bok.

Topništvo iz Novega mesta je malo pred tem utihnilo, potem pa je začelo znova nabijati, tokrat čisto od blizu, z Rateža. Po **položajih** 1. bataljona Tomšičeve brigade je tolklo neprenehoma dve uri. Gra-

nate pa niso povzročale žrtev, ker je bilo zemljišče mehko in močvirno. Večina granat se ni razpočila.

Medtem so začeli Italijani odstranjevati zaseke od Rateža proti struškemu mostu, da bi lahko uporabili tanke in oklepne avtomobile. Z ognjem njihovih topov in strojnic so hoteli inženircem omogočiti popravilo mostu. Tanki pa si niso upali blizu, ker so jih Tominčevi borci obmetavali s svežnji ročnih bomb, en oklepni avtomobil pa so partizani pokvarili, prestrelili so mu gume. Sovražnikom potemtakem niso mogli koristiti ne topovi ne tanki. Da bi pregnali tomšičevce s položajem pri Struškem mostu, so morali uporabiti domiselni manever.

Z oklepniki so še naprej pritiskali proti struškemu mostu in partizane motili z ognjem, bataljon belogardistov pa je podpolkovnik Manlio Berardi poslal na desno, proti Brezju in Tolstemu vrhu, da bi nase pritegnil partizanske sile. In res so se tam razbesneli srditi boji, ki so zaposlili še 1. četo 2. bataljona in 1. četo 3. bataljona.

Kazalo je, da sovražniki nameravajo položaje Tomšičeve brigade prebiti prav čez Tolsti vrh, ki ga je besno tolklo tudi topništvo z Rateža. Toda prav v tem je zviti Manlio Berardi prekosil partizanske poveljnike. Našel je edino prosto in nebranjeno pot. Glavnino svoje pehote je napotil od Rateža na levo proti Dolenji vasi in Gumberku, potem pa skozi Struški gozd v vasi Polhovica, Gradišče in Maharovec. Seveda je pehoto dobro zavaroval. Vse kraje, kjer se je pomikala, je prej temeljito obdelal s topovskimi granatami, obenem pa je za predhodnico porabil dva voda belogardistov, ki sta iz Kronovega vdrla čez Krko na desni breg. Ukana se mu je posrečila. Znašel se je za partizanskimi položaji, in boji pri struškem mostu so postali odveč. Brigadni štab je ukazal, naj se 1. bataljon takoj umakne.

S tem so bili boji Tomšičeve brigade pri Mokrem polju in Tolstem vrhu končani. Italijanska pehota je prodrla čez Mokro polje ob enajstih, podrti struški most in trikrat prekopano cesto pa so italijanski inženirci popravili šele ob štirinajsti uri in deset minut. V Šentjernej so oklepna vozila in tovornjaki prišli 20 minut pozneje.⁷⁹

Na tem pohodu so se belogardisti vnovič izkazali s svojim razbojništvom. Na Mokrem polju so pokradli kruh in ustrahovali dečke. Hoteli so jih postreliti, češ da so partizanski vohuni, kar je bilo najbrž res. Okoliške vasi pa je poleg topništva ves čas strahovalo tudi italijansko letalstvo. Med drugim so ta dan, po partizanskem umiku, trije bombniki napadli vas Gabrje, kjer se je še zadrževal pratež 3. bataljona. Ploha bomb je Slavka Rodeta-Nandeta, bataljonskega intendanta, zalotila ravno v lesenem kmečkem stranišču. Ena bomba je padla in se razpočila prav na gnojišču, da je stranišče z Nandetom vred odneslo kakih deset metrov daleč, Nande pa je bil ves onesnažen, ven-

dar živ in zdrav. V polno zadeta je bila samo ena hiša, od partizanov iz Tomšičeve pa ranjen vodnik Ludvik Vider.

Huje kot v Gabrju je bilo v Gorenjem Suhadolu. Tam je bomba enega borca ubila, Antona Jurejevčiča pa do vrha zasula z zemljo, da so ga tovariši komaj odkopali.⁸⁰

S prodorom Berardijeve reševalne kolone v Šentjernej se je končalo tudi obleganje samostana Pleterje. Italijani so s tanki in oklepni-mi avtomobili takoj pohiteli belim na pomoč. Ker zaseda 13. proletarske udarne brigade na cesti nad Dolenjo Brezovico ni premogla nobene protitankovskega orožja, niti ni imela protitankovskih ovir, **so** brez zamude in težav prodrli v samostan. Vendar se jim je strašno mudilo. Za obzidjem mogočne kartuzije so ostali le toliko časa, da **so** belogardisti lahko pobrali svoja šila in kopita, brž po šestnajsti uri pa se je začel splošen beg proti Šentjerneju, ki so mu dajali pospešek partizanski mitraljezi z obrobni položajev. Ob sedemnajstih je Cankarjeva brigada že zavzela samostan in v njem našla pet mrtvih belogardistov, 14 pušk, mnogo streliva, vojaške opreme in živil. Medtem je prispelo poročilo, da so bili tepeni tudi legisti iz Kostanjevice na Krki, ki so rinili proti Banu. Tam sta padla dva Italijana in štirje belogardisti.⁸¹

Tako je bila bitka za Pleterje končana dokaj uspešno. Veljalo je le še pobrati plen in uničiti preostale utrdbe. Prispevek Tomšičeve brigade k temu uspehu je bil pomemben, čeprav so jo Italijani prelisičili. V dvodnevni bojih s 1. bataljonom Tomšičeve brigade pri struškem mostu, Brezju in Tolstem vrhu so imeli Italijani po lastnin navedbah dva mrtva in 10 ranjenih vojakov, belogardisti pa pet mrtvih, 10 ranjenih* in enega pobeglega, skupaj torej: 7 mrtvih, 20 ranjenih in enega pogrešanega. Tomšičeva ni imela mrtvih, marveč le nekaj ranjenih.⁸²

V bojih pri struškem mostu, Brezju in Tolstem vrhu so se borci Tomšičeve brigade trdovratno, neustrašeno, pa tudi iznajdljivo boje-

* Podatki o izgubah, ki jih navaja Gambarino poročilo z dne 21. februarja 1943 (Zbornik VI, knjiga 5, dok. 155 na str. 490), veljajo samo za reševalno kolono Manlia Berardija, ne pa za celotno pletersko operacijo. Sovražniki so imeli precej večje izgube, kakor navaja Lado Ambrožič-Novljan v svojih knjigah. Izgubam Berardijeve kolone je treba namreč prišteti še padle sovražnike, ki so ostali v pleterskem samostanu, in tiste, ki so obležali na bojišču nad Kostanjevico, ker so natančno ugotovljeni. Nobenih podatkov pa ni za ranjene sovražnike v Pleterjah in nad Kostanjevico, za sovražnike iz Dolenje Brezovice pa ni podatkov niti o padlih niti o ranjenih. Vendar bomo šteli samo izpričane izgube. Po tem seštevku so Italijani imeli štiri mrtve in 10 ranjenih, belogardisti pa 14 mrtvih, 10 ranjenih in enega pogrešanca, skupaj torej 18 mrtvih, 20 ranjenih in enega pogrešanega. Podatki o partizanskih izgubah so tudi sa-

vali- Zmotiti jih niso mogli ne italijansko topništvo ne bombniki in **tudi ne** obhodi belogardistov za hrbet. Odlično so se izkazali tudi **novinci**. Četna poveljstva so premišljeno, pravilno in zgledno ukrepala, **vse to** pa je že napovedovalo poznejše sijajne uspehe, ki so Tomšičevi **brigadi** vrnili začetni proletarski sloves. . .

Akcije, naloge in oddih z obeh strani Gorjancev

Po dvodnevnih bojih pri struškem mostu in Žerjavinu se je 1. bataljon Tomšičeve brigade umaknil na Tolsti vrh. Tam so se njegovi borci v noči na 22. februar za silo odpočili, zjutraj pa so čez Gabrje odšli na Suhor in v Bušinja vas. Obe četi 2. bataljona sta prek Gorjancev odšli že dan prej. Prva je vodila novince, druga pa spremljala ranjence. Nastanili sta se v vasici Ravnace, kjer se je naselil tudi brigadni štab. Z novinci sta se na Gorenji Suhor vrnila tudi 3. četa 2. bataljona, ki je novačila od Dragatuša proti Vinici in nažgala belogardiste pri Nerajcu, ter vod 2. čete 3. bataljona. Prva in 3. četa 3. bataljona sta se od Malega Slatnika, Tolstega vrha in Gorenjega Suhadola premaknili v Gabrje, od tam pa sta 22. februarja 1943 prišli na Jugorje. Tako je bila po dolgem času spet vsa brigada zbrana. Čakal jo je zasluženi oddih.⁸³

V Beli krajini je brigada počivala in se urejala tri dni. Prav v teh treh dneh so se zvrstili štirje dogodki, ki so večini borcev ostali v neizbrisnem spominu.

Prvi bataljon s štabom ter 1. in 3. četo je bival v Bušinji vasi, njegova 2. četa, ki ji je poveljeval Franc Bobnar-Gedžo, pa je bila na Suhorju. Na teh položajih je enote kar naprej preletavalo italijansko letalo, zato je Gedžo poslal mitraljezca v zvonik suhorske cerkve, da bi nadlego sestrelil. Mitraljezec Alojz Kadunc-Slavc je na letalo večkrat streljal, toda kazalo je, kakor da ima neprebojni oklep. Za obstreljevanje pa je zvedel vaški zaščitnik in obveščevalec Franc Slobodnik iz

mo približni, vendar popolnoma verjetni. Padlo je 17 partizanov, prav toliko pa je bilo ranjenih. Potemtakem so bile sovražnikove izgube le nekaj večje od partizanskih. Kot zanimivost velja povzeti še navedbe štaba Tomšičeve brigade o padlih Italijanih pri Mokrem polju, teh naj bi bilo 64, in belogardistih, ki da jih je padlo 60 (Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5 na str. 24). Zanimivi, vendar tudi stvarni sta navedbi Franca Črnuglja-Zorka (po beležki z dne 9. februarja 1978) in Emila Rendla-Čeha (po zapisu Iva Pirkoviča), ki sta v Dučiče prevažala partizanske ranjence vseh treh brigad. Teh ranjencev je bilo 13, med njimi tudi hudo ranjena bolničarka. Prevažanje ranjencev pa je bilo izredno utrudljivo, ker so morali z vozovi premagati hudo strmino (Anton Cajnar po historiatu borbe št. 71).

Slamne vasi, ki je imel zvezo z Giovannijem Cuccujem-Ivom, italijanskim vojakom s Sardinije. Le-ta mu je pomagal dobiti ustrezno prebojno strelivo. Ko je drugi dan italijanski bombnik spet priletel nad Suhor, se je iz njega pokadilo že po prvem Kadunčevem rafalu. Dima je bilo vse več, letalo je začelo izgubljati višino, onstran Metlike pa je treščilo na zemljo in zgorelo.

Krajevne priče vedo povedati, da so tomšičevci letalo sestrelili s težkim mitraljezom St. Etien, njegovi tovariši pa menijo, da je Alojz Kadunc-Slavc streljal s mitraljezom znamke fiat.⁸⁴

Tudi za drugi dogodek je poskrbel Franc Bobnar-Gedžo, ki je šel 22. februarja 1943 zvečer nabirat nove borce v Dobravice, Geršiče, Gradac in Cerkvišče. Na poti tja se je ustavil pri že omenjenem Francu Slobodniku v Slamni vasi, ta pa mu je povedal, da Sardincu Giovanniju Cuccuju gorijo tla pod nogami. Dal mu je tudi zvezo pri Avgustu Jakši in Juletu Nemaniču v Gornjih Dobravicah. Ko je Gedžo z 2. četo 1. bataljona ponoči prispel, je hitro našel italijanskega vojaka Giovannija Cuccuja. Temu je zavoljo zvez s partizani pretela smrtna kazen. Cuccu je povedal, da bi s kaplarjem Zefferinom Graziosom rad tisto noč prestopil k partizanom. Gedžo je že v Slamni vasi zaslutil priložnost za uspešno akcijo in tudi naredil načrt zanjo. S Sardincem Giovannijem Cuccujem-Ivom se je dogovoril, da bo posadko osmih mož, ki bi morala zjutraj ob železniški progi pri Gorenjih Dobravicah zasesti 'bunker smrti', pripeljal v partizansko zasedo. Franc Bobnar-Gedžo in njegovi borci so se namreč skrili prav v tisti razvpiti bunker.*

Giovanni Cuccu-Ivo in Zefferino Grazioso-Giuseppe sta poskrbela, da so vojaki iz postojanke na železniški postaji v Dolenjih Dobravicah odšli kar najbolje oboroženi. Nosili so: lahki minomet in 96 min, puškomitraljez 'breda' in dva zaboja streliva ter šest pušk, dve pištoli in zalogo bomb. Ko so prihlačali do 'bunkerja smrti', je planil prednje Gedžo, brkat, tak, kakor so si ga Italijani mogli samo zamišljati. Na smrt prestrašene vojake so obstopili še izbrani jurišači, Gedžo pa je divje zarohnel: »Alto le mani!«

Po zgledu kaplarja Graziosa in zvitega Cuccuja, ki sta bila spre-daj, so vsi vojaki dvignili roke in odvrgli orožje. Gedžovi borci so pr-

* Spomini Giovannija Cuccuja-Iva: Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani, Ljubljana 1979, so doživeli hude vsebinske posege. V tem je iskati vzrok, da Franc Bobnar-Gedžo v njih sploh ni omenjen in da je opisana akcija povezana z Antonom Kambičem-Dušanom in štabom Vzhodno-dolenjskega odreda, ki pa 23. februarja 1943 nista bila pri 'bunkerju smrti'. Neizpodbiten dokaz za to je — poleg mnogih prič — zaznamek v Vojaški kroniki, ki jo je v peti številki prinesel Tomšičev glas. Ta med drugim navaja točen datum, število vojakov, ki so se vdali, natančno našteva pa tudi zaplenjeno orožje in opremo.

*Vojak Giovanni Cuc-
cu-Ivo iz Samassija na
Sardiniji (levo) in ka-
plar Zefferino Grazio-
so-Giuseppe iz Spi-
lamberta pri Modeni
(desno), ki sta se od 23.
februarja 1943 dalje
častno bojevala v se-
stavi 1. bataljona
Tomšičeve brigade*

vih sedem prijeli, zadnji pa se je izmuznil in zbežal brez puške. Partizani so bili s tem tudi zadovoljni, zakaj Tomšičeva brigada je 23. februarja 1943 po tej poti dobila svoj drugi minomet.

Za nesrečo posadke 'bunkerja smrti' so Italijani kmalu zvedeli. Še isti dan je laško topništvo iz Metlike zasulo Gorenje Dobravice z granatami, 24. februarja 1943 pa so si karabinjerji že toliko opomogli od strahu, da so prišli po Marijo Žugelj iz Dobravic 21. Dolžili so jo za nesrečo zajetih vojakov. Medtem sta Giovanni Cuccu-Ivo in Zefferino Grazioso-Giuseppe postala partizana 1. bataljona Tomšičeve brigade in strokovnjaka za streljanje z minometi. Kaj se je zgodilo z drugimi ujetniki, ni znano. Menda so partizani tri ustrelili, ker so bili nezanesljivi in naklonjeni fašizmu, dva pa pustili pri Vzhodno-dolenjskem odredu.⁸⁵

Za tretji dogodek so poskrbeli Fedor Kovačič-Jože, Ive Šubic in Stane Škrabar-Braškar, ki so 24. februarja v vasi Ravnice izdali četrto številko Tomšičevega glasu. Izšla je na 32 oštevilčenih straneh, za nameček pa je vsebovala še štiri znamenite portrete in eno karikaturu. Opremil jo je, kot vse prejšnje, Ive Šubic. Za to priložnost je izdelal linorez Josipa Broza-Tita. Črtno je upodobil bombaša Emila Rend-

la-Čeha ter namestnika brigadnega političnega komisarja Jožeta Bradeška-Boštjana in namestnika brigadnega komandanta Stanka Semiča-Dakija. Posebno Dakija je zadel mojstrsko. To je ena najbolj posrečenih Dakijevih podob sploh. S temi portreti, ilustracijami in vinjetami se je spodobno poslovil od brigadnega glasila in od svojih soborcev. Moral je oditi v tehniko Urška. S tem je nastopil pot partizanskega umetnika.

V besednem delu je bila ta številka Tomšičevega glasu precej boljša od prejšnjih. Krog sodelavcev se je počasi večal. Med novimi pisci so zbudili pozornost dr. Milan Dolenc s sestavkom »Novim tovarišem«, Emil Rendl-Čeh s spomini »Iz Prage k partizanom«, Jože Bradeško-Boštjan s prispevkom »Koljite fašiste!«, Stane Škrabar-Braškar z vtisi »Slovenski partizani na Hrvatskem«, Jože Oblak-Sime pa celo s prevodom »Lota Pavlovna«. V vezani besedi se je predstavil nadarjeni pesnik Stjenka, ki mu ne vemo imena. Članki Franca Golobiča-Ota, Fedorja Kovačiča-Jožeta in Rada Čenciča-Mitja so ostali na zgledni ravni, izstopa pa sestavek Pera Popivode »Kritični pregled na zadnje akcije«, ki pa mu je pomagal do veljave tudi dober prevajalec.⁸⁶

Za četrti dogodek so poskrbeli politični komisarji in mladi Belokranjci, ki so se množično odzvali klicu domovine na boj za svobodo. Šlo je namreč za prisego novincev, ki je bila 24. februarja 1943 in ki so jo združili s proslavo 25-letnice rdeče armade, ponekod pa še s počastitvijo spomina na Vladimira Iliča Lenina. Med bivanjem v Dragah pa je bilo še mnogo mitingov in plesov. Namen teh prireditev je bil, za boj pripraviti nove borce.

Vojaško urjenje je bilo temeljito vse tiste dni. Borci so spoznavali predvsem italijanske mitraljeze in se vadili v merjenju iz vsakršne lege. Politični pouk je potekal redno in je bil na kakovostni ravni. O tem priča nekaj naslovov: Organiziranje Zveze delovne mladine, Kdo je bil Tomšič, O gospodarskem vprašanju kmeta po osvoboditvi, Obraz begunske vlade in njena kriza, Uspehi NOVJ, O vojaški disciplini, O kapitalizmu, Diktatura proletariata, Laži o komunistični partiji, Delavska enotnost, Poslednji korak bele garde in podobno.⁸⁷

Zvečer 25. februarja se je brigada premaknila na drugo stran Gornjancev. Tretji bataljon je prispel v vas Konec pri Podgradu, prvi pa se je nastanil v Dolžu. V nekatere od teh vasi so še zmeraj zahajali belogardisti. Tako se je zgodilo, da je 1. bataljon ob prihodu v Dolž prešenetil brata Murn, dva huda belogardista, ki sta se v zadnjem hipu skrila na kozolec. Mislila sta, da so se partizani ustavili samo na poti skozi vas, a kmalu sta spoznala, da bodo v njej ostali dalj časa. Le-ti so se takoj dobro zavarovali, na nesrečo pa so stražo postavili prav pod tisti kozolec. Na straži je bil borec Jože Marentič, doma iz Fuč-

Tone Škof, Dovičin iz Boldraža (levo), kije bil prvič ranjen ob napadu na Draganiče, smrtno ranjen pa 17. januarja 1944 pri Turjaku, in Jože Marentič iz Fučkovcev (desno), ki ga je v noči na 26. februar 1943 v Dolžu z bombo smrtno ranil belogardist Murn

koveev. Nenadoma je postal žrtev zahrbtnega napada. Bela zagrizenca sta nanj vrgla bombo, ki je Marentiča ranila po nogah tako hudo, da je čez devet dni umrl. Ranjen v glavo je bil Jože Vraničar, doma iz Slamne vasi pri Metliki. Belogardista sta izrabila zmedo in ušla. Soborci so skočili za zločincema, a ju niso mogli dohiteti.⁸⁸

Ta pripetljaj je partizane opozoril, da morajo biti še bolj previdni in da morajo belogardistične domove natančno pregledati. Dve žrtvi in ena izkušnja več!

Bataljoni Tomšičeve brigade so se k Podgradu, Dolžu in Gabrju premaknili po zapovedi operativnega štaba slovenskih in hrvaških brigad. Ta je ukazal, naj Cankarjeva brigada in 13. proletarska udarna v noči na 26. februar 1943 napadeta ustaško postojanko v Stojdragi, uničita bataljon ustašev in kraj osvobodita. Kakor po navadi sta brigadi vse priprave za napad izvedli daleč stran od postojanke, še na slovenski strani Gorjancev, da bi ustaše presenetili. Toda štaba obeh brigad sta slabo preračunala čas za pohod čez Gorjance. Posledica tega je bila, da se je napad na Stojdrago začel s precejšnjo zakasnitvijo, presenečenje je propadlo, akcija pa se je popolnoma izjalovila. Za nameček so ustaši, ki so iz Samobora prišli napadeni posadki na pomoč,

odkrili še zasedo 2. bataljona 13. proletarske udarne brigade pri vasi Gabrovica in jo obšli po obeh krilih. Potem je bataljonu nenehno grozil precep, in moral se je umikati s položaja na položaj. Ker se je štab 13. proletarske udarne brigade bal, da se okrepitev ne bi združile z ustaši v Stojdragi, je v boj proti Gabrovici poslal še ves 3. in dele 1. bataljona, s tem pa mu je zmanjkalo sil za ponovitev napada naslednjo noč. Operativnemu štabu ni kazalo drugega, kot da je ukazal umik.⁸⁹

Tomšičeva brigada bi morala med napadom na Stojdrago zadržati morebitne italijanske kolone, ki bi šle proti Gorjancem iz Novega mesta. Ker pa se je napad na Stojdrago ponesrečil in ustaši niso potrebovali pomoči, se Italijani iz Novega mesta niso ganili nikamor, tomšičevci so počivali, delali preiskave in kazenske zasežbe na domovih belogardistov, imeli pa so tudi nekaj patroljnih spopadov. Prvi bataljon je bil nastanjen v Vinji vasi, drugi menda v Jurni vasi, tretji pa v vasi Konec. Med bivanjem v Vinji vasi je Franc Bobnar-Gedžo postal namestnik komandanta 1. bataljona, za komandirja 2. čete pa je bil imenovan Tomaž Kolenc-Pavle.

Vojaško urjenje in politični pouk sta tekla prav tako nemoteno kakor v Beli krajini, pridno pa so tudi novačili. V februarju in prve dni marca 1943 je prišlo v brigado s tega dela Dolenjske najmanj 74 novih borcev. Tretji bataljon je imel tak mir, da je 27. februarja priredil miting za prebivalstvo Podgrada, 28. februarja pa se je celo preštel. Do tega dne se je povečal na 226 mož, od orožja pa je imel 130 pušk, pet puškomitraljezov in en lahki minomet, vendar tu ni všteto Mačkovo spremstvo iz 2. čete, ki je imelo še dva puškomitraljeza in 18 pušk.⁹⁰

Škoda, da takih podatkov nimamo za vso brigado. Toda če sta toliko štela tudi 1. in 2. bataljon, kaže pa da sta, ker so novince pravično razdeljevali po bataljonih, potem je Tomšičeva brigada 28. februarja 1943 štela 680 borcev in bork, od tega 240 brez strelnega orožja.

Operativni štab je medtem snoval že nov in še zadnji veliki napad. Da bi svoje namene prikrl, je preurejal in premeščal razpoložljive sile. Na drugo stran Gorjancev je zategadelj poslal tudi Gubčevo brigado. Ta je v noči na 27. marec dospela s prvim bataljonom v Koroško vas, z drugim na Pristavo in s tretjim v Mihovec. Te tri vasi so bile čisto blizu nastanišč Tomšičeve brigade, ki se je tokrat zbrala okoli Jurne vasi, zato sta se oba štaba takoj povezala in se dogovorila za nekaj skupnih akcij na železniško progo.

Gubčeva je šla na progo že v noči na 28. februar, toda v zasedi je čakala zaman. Naslednjo noč, ki se je prevesila na 1. marec sta šli razdirat progo obe brigadi. Razdejali sta jo na več krajih od Uršnih sel do Birčne vasi, vendar s tem nista bili zadovoljni. Takoj po zajtr-

ku je šel v zasedo 1. bataljon Gubčeve brigade, ki pa je le preprečeval popravilo tirov. Ponoči od 1. na 2. marec 1943 je šla čakati v zasedo Tomšičeva brigada. Ta je imela več sreče. Iztirila in zavzela je tovorni vlak, na katerem je dobila mnogo živeža: sliv, jajc, lešnikov, moke in drugega blaga, ki pa so ga po večini odpremili v partizanske bolnišnice na Kočevski Rog.

Obe brigadi sta šli progo rušiti še v noči na 3. marec, in sicer spotoma, ko sta se vračali v Belo krajino. Takrat je Tomšičeva razdrla 306 metrov proge in spet ustavila ves promet. Nato pa se je premaknila na Suhor in v Bušinj vas, da bi se kar najbolj približala Metliki,⁹¹ Tako je bilo konec oddiha, varovalnih nalog in manjših akcij ob progi. Borce je spet čakal napad. . .

Metlika — še zadnji poskus za zavzetje topov

Operativni štab je vedel, da je italijanska posadka v Metliki zelo številna, odlično oborožena in močno utrjena, menil pa je, da je hudo malodušna. To je sklepal po vdaji sedmih laških vojakov iz 'bunkerja smrti' pri Dobravicah, po živahnem pripovedovanju Giovannija Cucuja-Iva, pa tudi zaradi hudega italijanskega poraza pri Bukovici, ki je moral vendarle zapustiti globoke sledove nemoči. Zato je sklenil, da je treba udariti sovražnika naravnost v glavo oziroma oditi k njemu v volčji brlog. Najbolj so ga seveda spet mikali poljski topovi, ki so jih Italijani imeli razpostavljene na majhni ravnici pred vlaško cerkvijo.*

Po pridobitvi drugega lahkega minometa je zlasti v 1. bataljonu Tomšičeve brigade zelo zrasel bojni duh in borci so bili prepričani, da so topovi že njihovi, čeprav so bili še za bodečo žico in v italijanskih rokah. Vsi so bili navdušeni, ko so zvedeli, da bodo šli v Metliko po topove. Brigadni štab pri tem ni bil nikakršna izjema.

Tomšičeva brigada se je za napad na Metliko temeljito pripravila. Dopoldne 4. marca 1943 je bil najprej sestanek vseh treh bataljonskih štabov v brigadnem štabu, kjer so s skicami natančno prikazali in pojasnili potek napada. Takoj nato so bili taki sestanki še v bataljonskih štabih s četnimi poveljstvi. Tu so natančno preučili naloge posameznih čet, političnim komisarjem pa je bil pojasnjen politični pomen akcije. Po četah so se potem zvrstili še sestanki celic KPS in aktivov ZKM, tako da so bile enote tudi duhovno dobro pripravljene.

Ker bi morale enote italijanske bunkerje napadati po planem, so si borci po četah napravili fašine, velike svežnje šibja, povezanega v

* Gre za cerkev sv. Čirila grškokatoliške vere.

butare, ki naj bi jih partizani točili pred seboj kakor valjarje. Vsaka fašina bi dajala zaklon za dva borca.

Po ustaljeni navadi so poskrbeli za zaloge bomb in za steklenice vnetljivo snovjo. Zbrali so tudi nekaj Škarij za obrezovanje trte, te s₀ bile v sili uporabne tudi za rezanje bodeče žice, in sekiric, s katerim bi bilo mogoče žico presekati. Ker so trdno verjeli v uspeh, so zbrali kakih 50 voznikov z vpregami, ki naj bi takoj po vdoru v Metliko začeli odvažati zaplenjeno strelivo, vojaško opremo, zaloge hrane in drugega partizanom potrebnega blaga.

Stanko Semič-Daki je sestavil pet bombaških desetini, eno iz tretjega, po dve pa iz 1. in 2. bataljona. Za vodje teh skupin je izbral prekaljene borce, ki so bili izkušeni pri tem opravilu, in po možnosti take, ki so Metliko vsaj malo poznali. Bombaški skupini iz 2. bataljona sta vodila Janez Kramarič in Mirko Malnarič, skupini iz 1. bataljona sta poveljevala Rudi Müller-Mile in Jože Jerman, bombaško skupino iz 3. bataljona pa je vodil Milan Merčjak-Iztok. Za bombaše so se večinoma prijavili mladi Belokranjci, ki so dobro poznali dostope k Metliki, saj so bili doma iz okoliških vasi.⁹²

O številčni moči Italijanov in belogardistov v Metliki partizanski štabi niso imeli natančnih podatkov. Posadko so cenili na približno 500 mož, z precejšnjim številom mitraljezov in puškomitraljezov, z več lahкими in nekaj težkimi minometi ter s štirimi topovi. Število bunkerjev je bilo ugotovljeno zelo natančno, to velja tudi za njihovo lego. Škoda pa je, da so podcenjevali sovražnikovo pripravljenost za odpor in njegovo številčno moč. V noči na 5. marec so Italijani imeli v Metliki namreč najmanj 900 mož. Tam je bil nastanjen in razvrščen skoraj ves 3. bataljon 23. pehotnega polka, okrepljen s 3. četo 111. mitralješkega bataljona in 5. baterijo 6. topniškega polka, potem pa je bilo v mestu še: 32 financarjev, 25 karabinjerjev in 39 belogardistov iz 4. čete 3. bataljona legije smrti.

Dodati je treba še pojasnilo, da so bile italijanske utrdbe povezane z rovi, da so imeli Italijani pripravljene dodatne položaje in da je bila Metlika opasana s prepletenimi in močnimi žičnimi ovirami. Posebno dobro utrjeni so bili topovski položaji. Ti so bili spremenjeni v pravo utrdbeno vozlišče, ki ga je bilo mogoče uspešno braniti, tudi če bi partizani kak bunker zavzeli.⁹³

Zavzetje Metlike je bila drzna in tvegana bojna naloga. Da bi jo uresničil, je imel operativni štab na voljo štiri brigade ter Vzhodno-dolenjski in Žumberško-pokupski odred. Oba odreda je namerala uporabiti za širše zavarovalne ter razne motilne naloge, poglavito udarce pa naj bi izvedle tri slovenske brigade in ena hrvaška. Najverjetnejši smeri za prihod sovražnikove pomoči sta vodili od zahoda, zato je napad od Črnomlja in Semiča zavarovala Gubčeva brigada, k¹

naj bi slepilno napadla italijansko postojanko v Črnomlju in razrušila železniško progo med Črnomljem in Metliko. Za'prihod sovražnikove pomoči s hrvaške strani Kolpe je bilo manj možnosti, zato je Cankarjeva brigada poleg varovalne naloge dobila tudi zapoved, naj zavzame železniški postaji v Metliki in Rosalnicah ter nekatere utrdbe na tem odseku železniške proge. Obrambni pas okoli Metlike bi morali na dveh krajih razbiti 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja in Tomšičeva brigada. Prva bi morala napadati od vzhoda in severovzhoda, zavzeti laške utrdbe na Veselici, Tomšičeva pa bi morala napadati od zahoda, zavzeti utrdbe okoli bloka ter obrambno vozlišče s topovskimi položaji pri vlaški cerkvi (Glej skico št. 33 na strani 546!). Napad bi se moral začeti natančno 4. marca 1943 ob dvajsetih.

Zapovedi obeh napadajočih brigad sta se ohranili. Tako je mogoče natančno posneti naloge njunih bataljonov.

Vsaka brigada je za napad določila po dva bataljona, enega pa je zadržala v rezervi. Trinajsta proletarska je v napad poslala 2. in 3. bataljon. Drugi, ki so mu dodali en težki mitraljez, bi moral uničiti sovražnikove posadke v bunkerjih številka 2, 3 in 4, prodirati proti kantini in obvladati cesto Radovica-Metlika od Sokolskega doma do zapornice. Tretji proletarski bataljon, okrepljen z težkim mitraljezom in lahkim minometom, bi moral uničiti posadko v bunkerjih številka 5, 6 in 7, pri tem pa si prizadevati, da bi se — takoj na začetku — en del njegovih sil polastil stavb ob cesti Metlika-Novo mesto, nakar naj bi se spojil z 2. proletarskim bataljonom in pomagal Tomšičevi brigadi. Prvi proletarski bataljon pa naj bi bil nared pomagati predvsem Gubčevi brigadi, če bi nanjo od Črnomlja navalile večje italijanske sile.

Po zapovedi je Tomšičeva brigada v napad poslala 1. in 3. bataljon, ki naj bi uničila bunkerje številka 8, 9, 10, 14, 15 in 16. V začetku napada naj bi z dvema vodoma prešla žične ovire med bunkerjema 7 in 8 ter bunkerjema 8 in 9. Takoj za tem naj bi skozi ti vrzeli vdrli dve udarni četi z leve in desne strani k bunkerju številka 11, kjer so bili topovi, ne glede na uničenje bunkerjev številka 8 in 9. Tretji bataljon naj bi sledil prvemu tako, da bi prodril čez grebenček med vlaško cerkvijo in cerkvijo sv. Roka, od tam naj bi del sil vrgel proti glavni cesti, da bi preprečil prihod pomoči k topovom, z delom sil pa naj bi topovske položaje napadel od zadaj in jih tako pomagal zavzeti. Drugi bataljon, ki je bil določen za rezervo, bi moral postaviti en vod s puškomitraljezom h križišču cest Metlika-Črnomelj, da bi preprečil morebitno italijanske pobege, poleg tega bi moral dati 1. in 3. bataljonu v pomoč po dva puškomitraljeza in en vod bombašev. Ostanek 2. bataljona je bil na voljo brigadnemu štabu za morebitno razširitev začetnega uspeha.

Štab Tomšičeve brigade je bil pri Vranešiču v vasi Bočka, prevjalsko pa v Bušnji vasi. Tokrat so zdravniki prvič postavili na noge, tudi kirurško ekipo, ki je imela svoje delovno mesto pet kilometrov od Bušnje vasi proti Žumberku. Nočni bojni znaki so bili Matija-Tone, znaki razpoznavanja pa bacač-Bosna. Obe poveljstvi sta v svojih zapovedih izrecno opozorili podrejena poveljstva, da se napadalci med vdorom v Metliko ne smejo raztepeti po hišah.⁹⁴

Malo pred večerom so se čete Tomšičeve brigade strnile v kolono in pojoč odhajale proti Metliki, zadaj je roštalo 75 voz. Za partizanske namere so vedeli skoraj vsi okoliški prebivalci, kar pač ni moglo prispevati k presenečenju. Na izhodišča za napad sta bataljona prispela že ob devetnajsti uri in 30 minut.

Takoj po prihodu skozi Bočko se je izkazalo, da so se partizani ušli v dveh postavkah. Prva je bila ta, da 13. proletarska udarna brigada Radeta Končarja ni prišla pravočasno na izhodiščne položaje. Le-ta pa bi morala dati znak za začetek napada s topovskim izstrelkom brž za tem, ko bi zmanjkalo elektrike in bi ob bodeči žici ugasnile luči. To pa se ni uresničilo. Tomšičevci so že nekaj pred dvajseto naredili dva precej široka prehoda v žičnih ovirah, nato pa so z vdorom skoznje čakali na dogovorjeni znak, vendar ga niso dočakali. Hrvati so zamudili kar dve uri.

Druga postavka je bil skriven dogovor z italijanskimi vojaki iz velike utrdbe pri Smiljaniču, da se bodo vdali, takoj ko se bo začel napad. Ti vojaki so bili Sardinci. Ker so jih celinski Italijani zapostavljali, so bili partizanom naklonjeni. Če bi se vdali, bi napadalcem omogočili začetni uspeh in najbrž tudi zasežbo topov, toda laško poveljstvo je moralo nekaj izvedeti ali zaslutiti, zato je tisti dan proti večeru zamenjalo vso posadko v velikem bunkerju pri Smiljaniču, v Metliko pa pripeljalo tudi precejšnje okrepitve.⁹⁵

Prekinitev električnega toka je imela to slabo stran, da je Italijane vznemirila. Ko so ugasnile luči, so takoj poslali patrolje z ročnimi električnimi svetilkami pregledovat žične ovire. Prva četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Milan Tominec, si je medtem že naredila prehode skozi žico. Mimo je prišla italijanska patrolja z magnetno električno svetilko, ki bi jo bili lahko pokončali. Ta patrolja je opazila vrzeli v žičnih ovirah, tedaj pa se je začelo streljanje. Če bi partizani takoj planili skozi, bi bili verjetno zavzeli nekatere bunkerje, ker v vseh še ni bilo posadke, tako pa so prve trenutke zamudili, medtem pa se je od povesod začel hud zaporni ogenj. Druga četa 1. bataljona, ki je čakala na prehod ovir na planem, tik poleg bodeče žice, se je morala umakniti nekaj metrov nazaj, da so borci našli kritje za majhno brežino.⁹⁶

Nekatere bombaške skupine so vdrle skozi žične ovire. Najbliže uspehu je bila bombaška skupina iz 2. bataljona, ki jo je vodil Janez Kramarič in v kateri je bil tudi sloviti junak Jože Pečnikar-Lev. Ta se je pomikala po obeh straneh ceste od Bočke proti Smiljaniču. Bombaši ki so se plazili po jarku na desni strani ceste, so prišli do žičnih ovir, vendar žice s škarjami za obrezovanje trte niso mogli prerezati. Zasilen prehod so si naredili pod njo, in sicer tako, da so jo privzdignili. Na levi strani so si poiskali kritja ob Kremeščevem kozolcu ter za gospodarskim poslopjem in za Smiljaničevo hišo. Kramarič s svojimi bombaši bi moral zavzeti bunkerja obakraj ceste. En bunker je bil na levi, na Kremeščevem vrtu. Iz njega sovražniki niso mogli tolči po napadalcih, ker so bili v mrtvem kotu, pač pa so bili bombaši pod ognjem iz velikega bunkerja na desni. Za Kremeščevim kozolcem je čakal Ivan Kovačič-Efenka, da bi s 3. četo 3. bataljona, ki ji je poveljeval komandir Viljem Kastelic-Vili, vdrl čez zapornice, takoj ko bi Kramaričevi bombaši uničili oba bunkerja.

Mirko Malnarič je s svojo udarno skupino napadal odsek med cesto Metlika-Gradac in cesto Metlika-Krvoški vrh pri gasilskem domu. Njegovi bombaši so prodrli čez žične ovire in prišli do bunkerja, vendar so jih tam čakale okrepitve. Skozi žico je prišla tudi bombaška skupina, ki jo je vodil Milan Merčjak-Iztok. Njena naloga je bila, naskočiti topove od vlaške cerkve. Bombaši so se krili v neki kotanji znotraj žičnih ovir in čakali na povelje za naskok. Topove napasti in zavzeti bi morala še skupina 23 bombašev, v kateri so bili med drugimi tudi prvoborec Rudolf Lešnjak in novinci Leopold Šegina, Jože Pezdirc in Anton Križan. Žične ovire so prav tako prekoračili borci

1. čete 1. bataljona, ki jim je poveljeval Milan Tominec. Napadali so nekako od sedanje vinske kleti in se približali metliški proštiji, vendar so se morali umakniti, čeprav so zavzeli dva bunkerja. Skupina, v kateri je bil borec Martin Jožef, je napadala bunker pri Bračiku. Imela je dva ranjena, toda žice sploh ni mogla prekoračiti. Tudi bombaška skupina, ki jo je vodil Ivan Čerin-Jan ni mogla preiti čez žico.⁹⁷

Napad od zahoda je popolnoma zastal. Bombaši Tomšičeve brigade niso dosegli prav nobenega uspeha. Edina korist je bila, da so nase k vlaški cerkvi in k Smiljaniču pritegnili italijanske okrepitve. Nekaj več začetnega uspeha je bilo pri 13. proletarski udarni brigadi, ki je jela napadati ob dvaindvajsetih. Na pobočju Veselice se je enemu udarnemu vodu posrečilo priti skozi žične ovire in se pretihotapiti proti prvim hišam ob glavni cesti. Štab Tomšičeve brigade je proti vrzeli nemudoma napotil 2. bataljon, da bi izrabil vsaj to priložnost. Vendar pa se hrvaškim proletarcem ni godilo nič bolje kot bombašem Tomšičeve brigade: brž ko so jih Italijani začutili znotraj žičnih ovir, so nadnje poslali okrepitve, jih potisnili ven in spet zaprli nastalo vrzel.⁹⁸

Italijani so imeli natančno preračunan zaporni ogenj. Z mitraljezi so tolkli pet do deset centimetrov iznad tal, da se ni bilo mogoče niti ganiti. Iz 2. čete 1. bataljona jo je prvi skupil puškomitraljezec Alojz Selan-Slavko Mohor, ki je nabijal po strelnih linah velikega bunkerja. Zadet je bil v glavo in prsi. Tudi komandir čete Tomaž Kolenc-Pavle, ki se je plazil od borca do borca in pazil, da kdo ne bi zaspal, je bil zadet natančno v glavo. Od mitralješkega rafala smrtno zadet je bil tudi Martin Tajčman iz Čuril, od krogel ranjeni pa so bili Slavko Sluga-Justi Župin, Lojze Plavec-Slavc, Tone Koprivec-Ante in Anton Ban-Zorko. Z mitraljezom so se sovražniki spravili tudi v zvonik cerkve sv. Roka, pa niso imeli sreče. Tam jih je ukrotil Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo. Z lahkim minometom je nekajkrat zadel zvonove oziroma strelne line ter s tem preprečil mnoge žrtve na partizanski strani. Nato je streljal v line bunkerja, iz katerih sta bila ubita komandir Pavle in puškomitraljezec Mohor, in za nekaj časa utišal italijanske mitraljeze. V line tega bunkerja pa je s težkim fiatom meril tudi novinec Anton Kralj iz Gribelj. Novi partizani so se pri napadu kar dobro obnesli, pravega uspeha pa le ni bilo.

Toda Italijani so streljali tudi z minometi in topovi. Topničarji granat sicer niso uporabljali, ker so napadalci na Korenovih njivah tičali preblizu in v mrtvem kotu, zato pa so topovske cevi polnili s kartečami, te pa so namenjene pehoti, kadar juriša ali pride čisto blizu. Od takega izstrelka je bil tisto noč ranjen Rado Čenčič-Mitja, na Korenovih njivah pa sta bila smrtno zadeta še dva borca, katerih imen se ni dalo ugotoviti. Še nevarnejši pa so bili minometi. Namreč zoper njih ni bilo mogoče najti zaklona.

Prva četa 3. bataljona je čakala na povelje za naskok v neki globeli. Od nekod so dobili precej cigaret in borcem so dovolili, da si jih prižgo pod odejo. Toda v to dolinico se je videlo z Veselice, na kar so Italijani začeli tolči z minometom. Prva mina je padla pred dolinico, druga čeznjo, tretja pa med borce. Smrtno zadet je bil Lado Bobnar iz Podgore, ranjen pa Martin Plut iz Vidošičev. Vendar je bilo ranjenih še več, med njimi Janez Šušteršič-Žan, ki je dobil v levo koleno šest drobcev, po enega v trebuh, prsi in členek desne noge, dva pa v prste leve roke. Od mine jo je skupil tudi Ignac Anžlovar-Nace, kar v obe roki. Bombaša Antona Prusa, Racinega iz Dolenje Lokvice je mina smrtno ranila za Smiljaničevo hišo. Za Kremeščevim kozolcem jo je skupil Jože Sever-Krajc iz Tomažje vasi. Dobil je nešteto drobcev v trebuh. Prus in Sever sta umrla drugi dan v Radatovičih. Od min so bili ranjeni še Stane Blažič v glavo in oko, Jože Humljan iz Metlike, Ivan Tomc iz Primostka, nekdanji orožnik Simon Tratenšek, doma s Sloke gore na Štajerskem, in nazadnje še komandant brigade Ivan Lokovšek-Jan."

Puškomitraljezec Alojz Selan-Slavko Mohor z Repč (levo zgoraj), komandir Tomaž Kolenc-Pavle s Poljan pri Podturnu (desno zgoraj) ter novince Anton Prus iz Lokvice (levo spodaj) in Martin Tajčman iz Čuril (desno spodaj) so izdihnili na bojišču pred žičnimi ovirami ali ob prenosu

Mitraljeske krogle, karteče in mine pa niso bile edino, kar je p_estilo borce Tomšičeve brigade tisto peklensko noč. Mrazilo je do kosti, da so zobje šklepetali. Bila je huda slana; tla so bila na debelo prekrita s srenom, da je hrustalo pod nogami in pod komolci, med siji raket pa je bilo svetlo kakor podnevi. In v takem mrazu so morali partizani ležati negibno, kakor da so pribiti na tla. Kakšno olajšanje jih je prešinilo, ko so ob štirih zjutraj dobili povelje, da morajo v samomorskem naskoku čez žične ovire! Mnogim so udje že otrdeli, da se niso mogli niti dvigniti. Toda juriš se je zlomil na žicah, ne da bi Italijani nanje natančno streljali. Videti je bilo, kakor da nalašč merijo previsoko. Kaj ne bi, ko pa je bilo očitno, da jim partizani prav nič ne morejo. Edini pametni ukaz v takih okoliščinah je bil: umik.

Enote Tomšičeve brigade so pobrale svoje žrtve in se umaknile brez napake; na bojišču ni ostal niti en padli ali ranjeni. Vendar so se umaknile le do najbližjih gozdičev, na Bočko in Rosinov hrib, zakaj zvečer so napad nameravale ponoviti.

Italijanska letala so priletela brž, ko se je zdanilo, in obstreljevala 3. bataljon, ki so ga med umikom zalotila na planem. Toda borci so si hitro našli kritja. Nikogar ni zadelo. Kmalu dopoldne so Italijani poslali še belogardiste, da bi izvohali, kje so napadalci. V spopadu je padel partizan Alojz Mohar, doma s Hudega vrha na Blokah, Jože Tramte-Urh pa je bil ranjen. Dodati velja, da so beli vojščaki hudo tekli, za sabo pa pustili enega padlega.¹⁰⁰

Padlim borcem ob napadu na Metliko so na pokopališču v Bušnji vasi priredili slovesen vojaški pogreb. Navzočih je bilo veliko partizanov in okoliških prebivalcev. Prav med pokopom so se spet vrnili štirje bombniki, da bi se maščevali za laški prestani strah v Metliki. Odvrgli so bombe, vendar so vse zletele prek pokopališča po njivah na Ravni in niso povzročile dodatnih žrtev.

Na pokopališču v Bušnji vasi so pokopali sedem padlih, med njimi tudi eno partizanko, za katero domačini trdijo, da je bila doma iz Zagreba. Podatek, ki ga navaja zanesljiva listina, da je na partizanski strani padlo sedem borcev, ranjenih pa je bilo 18, velja torej za žrtve, ki so bile ugotovljene pred prevozom v bolnišnico. Tam sta iz Tomšičeve brigade umrla še dva borca.* Skupno število mrtvih ob napadu na Metliko je torej devet, skupno število ranjenih pa 16. Te izgube, razen dveh ranjenih, gredo na rovaš Tomšičeve brigade. Razmerje

* V kartoteki Tomšičeve brigade je za napad na Metliko poimensko ugotovljenih sedem padlih, od teh sta dva umrla v Radatovičih, to pomeni, da bi bilo treba ugotoviti še dva. Od ranjencev, ki so preživeli, je ugotovljenih vseh 14. Dva sta namreč umrla pozneje, dva pa sta pripadala 13. proletarski udarni brigadi Radeta Končarja.

Slavko Sluga-Justi Župin (levo), in Jože Sever-Krajc iz Tomažje vasi (desno), ki sta bila ob napadu na Metliko hudo ranjena. Jože Severje umrl že v Radatovičih, Slavko Sluga-Justi Župin pa po vojni

med njenimi izgubami ter izgubami 13. proletarske udarne brigade pove, kdo je nosil težo napada.

Sovražnikove izgube ob napadu na Metliko so bile: en belogardist mrtev, ranjenih pa pet vojakov in podporočnik Eros Bruni. Tudi te izgube lahko mirno pripišemo napadu iz zahoda, ki je bil resnično silovit.

Zapisati je treba, da v mestu Metliki partizani niso imeli skoraj nobenega uspeha. Delni uspeh je dosegla samo Cankarjeva brigada, ki je pregnala manjše italijanske posadke iz železniških postaj Rosalnica in Metlika, uničila nebranjene bunkerje ob progi in razstrelila most čez Kolpo. Na progi je bila uspešna tudi Gubčeva brigada. Razdrla je progo pri Dobravicah in močno poškodovala most v Primostku.¹⁰¹

Partizanske izgube ob napadu na Metliko so bile vsaj petkrat večje od italijanskih in belogardističnih, uspehov pa znotraj bodeče žice ni bilo tako rekoč nobenih. Med borci Tomšičeve brigade sicer prevladuje mnenje, da so bile žrtve glede na utrjenost izredno majhne, to pa ne more spodbiti ocene, da odločitev za napad na Metliko ni imela stvarne podlage. Morebiti bi partizani zares dosegli večji uspeh, če bi bile vse enote napadle hkrati in če bi bile bojne akcije primerno usklajene, kakor meni Ivan Lokovšek-Jan, topov pa partizani zagotovo ne bi mogli zapleniti, saj so bili Italijani prav tam okoli najmočnejše utrjeni.

Kako lahko opravičimo odločitev operativnega štaba, da napade Metliko? Je mar hotel izvabiti Italijane iz drugih postojank na piano da bi jih potolkel v manevrskem boju, kot se mu je posrečilo pri Bukovici v Žumberku? Niti listine niti razvrstitev brigad ne dajejo nobenih znamenj, da bi šlo za tak namen. Vse kaže, da je operativni štab popolnoma verjel v uspeh, kar velja tudi za štab Tomšičeve brigade. Potemtakem je njegovo odločitev mogoče opravičiti edinole z reklom, da poskusiti ni greh, pa seveda tudi s pridobljenimi izkušnjami, vendar so bile le-te plačane s prehudimi žrtvami.

Ljudje, ki hlastajo za uspehi, glede žrtev niso posebno tankovestni. To se je pokazalo le malo za pokopom padlih v Bušnji vasi. Na Suhorju je bil zaradi neznatnega prekrška obsojen na smrt in ustreljen Vide Gorenc, star partizan in borec 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Različic o njegovi krivdi ali nekrivdi je sicer več, prevladujejo pa tiste, ki navajajo, da je smrtno kaznen zanj izposloval Pero Popivoda in si tako spravil s poti tekmeča pri bolničarki Mariji Majeršič-Dunji, ki je bila v Gorenca zaljubljena. Najbrž bi se zanj le dalo najti milejšo kazen, tudi če je kaj naredil narobe. Suhorčani, ki so bili z vsem srcem na strani osvobodilnega boja, in stari borci so bili ogorčeni nad to obsodbo. V njej so videli nevarno surovost in krivičnost, ki lahko postane pogubna za celotno partizansko stvar.¹⁰²

Petega marca so morali borci Tomšičeve brigade opustiti misel, da bi topove dobili od Italijanov izza bodeče žice. Spomin na zadnji tak poskus jim niso grenile le hude žrtve, marveč tudi neprijeten dogodek...

Opombe o virih

¹ Milovan Šaranovič, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 280 in 281 in dok. 122 na str. 407 in 408, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 72 in 73, Gubčeva brigada, str. 131 in 132, in Cankarjeva brigada, str. 80, Vesti, fasc. MVAC 110-A, štev. 59992 in 59993, v arhivu IZDG ter zapisnika o ogledu z dne 29. septembra 1977 in 8. maja 1978.

² Prav tam, dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca, Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 19. februarja in Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. marca 1978, Milan Tominec po zapisniku z dne 8. maja 1978, Ivan Lamovšek-Runo po zapisniku z dne 29. novembra 1977 in Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29.

³ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, že omenjene Vesti in Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 23. januarja 1975, str. 16.

⁴ Ivan Bobnar-Bobi, prav tam, Zbornik VI, knjiga 4, dok. 122, Jože Lepin-Ris kot malo prej, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra in Rudi Vidergar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1977, str. 6 in 7, ter Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977.

⁵ Že omenjena zapisnika o ogledu, Ignac Tratar-Nace, ustni vir, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, Jože in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 10 in 29, Filip Tekavec-Gašper kot malo prej, Radko Žumer po beležki z dne 21. junija, Franc Plevnik-Vojko po beležki z dne 17. junija in Vladimir Kogoj-Lado po beležki z dne 22. februarja 1978, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 122 na str. 408 in priloga na str. 662, fasc. 865/11 in Vesti, prav tam.

⁶ Zapisnik o ogledu z dne 8. maja 1978, Vlado Oklešen-Klemen kot že velikokrat, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Šilihov dnevnik.

⁷ Rudi Vidergar-Brane, prav tam, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 122 s prilogo, in fasc. 865/11 v arhivu IZDG.

⁸ Dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978, Vlado Oklešen-Klemen in Jože Lepin-Ris kot malo prej ter Vesti, fasc. MVAC 110, štev. 59973, v AIZDG.

⁹ Milovan Šaranovič, prav tam, str. 282 in 283, Lado Ambrožič-Novljan kot v opombi štev. 1 in Karel Zupančič, prav tam.

¹⁰ Vlado Oklešen-Klemen kot malo prej, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra, zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1977 ter Jože Kocjančič, Albin Šulem in Rudolf Lešnjak po historiatu.

¹¹ Vlado Oklešen-Klemen, Milan Tominec, Radko Žumer, Jože Lepin-Ris in Filip Tekavec-Gašper kot malo prej, Milan Remih po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 8. septembra in Anton Svete-Gustelj po enakem prepisu z dne 14. junija 1976, Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974, Janez Šušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija in Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja 1978 ter kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

¹² Janez Šušteršič-Žan, Milan Remih in Milovan Šaranovič, prav tam, Franček Saje: Belogardizem, str. 459, in zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1977.

¹³ Lado Ambrožič-Novljan kot v opombi štev. 1, že omenjeni zapisnik o ogledu, Ivan Ferlež-Švejk, kronologija na str. 21, Milan Tominec, prav tam, dnevnika Nika Šiliha in Mihaela Hrašovca ter Vesti, fasc. MVAC UO-A, štev. 59994, v arhivu IZDG.

¹⁴ Šilihov dnevnik in že omenjeni zapisnik o ogledu, Janez Šušteršič-Žan in Milan Remih kot malo prej, Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978, Lojze Škol po zapisniku z dne 12. aprila 1978 in Vesti štev. 59979, prav tam.

¹⁵ Anton Dremelj-Ante, Anton Gregorič-Jakec, Jože Lepin-Ris in zapisnik o ogledu kot malo prej, Rudolf Lešnjak in Alojz Plave po historiatih borbe št. 81 in 24, Rafael Čož, prepis magnetofonskega zapisa z dne 10. marca 1977, Vesti štev. 59973 in 59979, prav tam, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Ignac Tratar, ustni vir.

- ⁶⁶ Že omenjeni zapisnik o ogledu in Rafael Čož kot malo prej, Vestí šte. 59973, prav tam, Šilihov dnevnik in Tomšičev glas 1943/1, P/462 — I v arhivu IZDG.
- ⁶⁷ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 76 in 77, Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55, Šilihov dnevnik in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 283 in 284 ter dok. 103 nastr. 322 in 323.
- ⁶⁸ Zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1977 in Rafael Čož, prav tam, str. 4 in 5, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 78, in Cankarjeva brigada, str. 83, Zbornik VI, knjiga 5, prav tam, in Radomir Božović-Raco: Bič, Ljudska pravica 1947, št. 301 na str. 7.
- ⁶⁹ Vesti, fasc. MVAC 110-A, šte. 59993 in 59994, v arhivu IZDG, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 284, dok. 103 na str. 323 in dok. 132 na str. 436, in Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 84.
- ⁷⁰ Zapisnika o ogledu z dne 29. septembra 1977 in 10. maja 1978, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, Ljubljana 1975, str. 395, ter že omenjene Vesti.
- ⁷¹ Filip Tekavec-Gašper in Ivan Bobnar-Bobi kot malo prej, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca in Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja ter zapisnik o ogledu z dne 10. maja 1978.
- ⁷² Filip Tekavec-Gašper in Milan Tominec, prav tam, ter zapisnik o ogledu z dne 10. maja 1978.
- ⁷³ Ivan Bobnar-Bobi kot malo prej, Franc Lenart po prepisu magnetofonskega posnetka z dne 15. junija 1976, str. 6 in 7, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja, Radko Žumer po beležki z dne 21. junija, Ivan Žibert-Gašper po beležki z dne 18. junija in Jože Medle-Janez po beležki z dne 3. junija 1978.
- ⁷⁴ Lojze Herman-Dušan in France Medle-Franček, prav tam, in Ferdo Godina »Zagorica«, Tomšičev glas 1943/3 od str. 14 do 28, NOB tisk, fasc. T-2, P/462 - I v arhivu IZDG.
- ⁷⁵ Ferdo Godina, prav tam, Pero Popivoda »Pregled borb na Dolenjskem«, Slovenski zbornik MCMXLV na str. 627 in 628, in že omenjena zapisnika o ogledu.
- ⁷⁶ Prav tam ter Filip Tekavec-Gašper in Slavko Rode-Nande po že omenjenih beležkah.
- ⁷⁷ Filip Tekavec-Gašper, Vlado Oklešen-Klemen, Franc Lenart in Radko Žumer kot malo prej, zapisnik o ogledu z dne 10. maja 1978, Janez Strnad-Lado po beležki z dne 12. junija 1978, predlogi za odlikovanja, fasc. 124/1 v arhivu IZDG ter že omenjene Vesti.
- ⁷⁸ Filip Tekavec-Gašper, Ivan Žibert-Gašper in Vlado Oklešen-Klemen, prav tam, Albin Šulem, Slavko Mavretič in Rudolf Lešnjak po historiatih borbe št. 68, 80 in 81 ter Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1952/3, in »Najboljši so padli 2«, str. 108.
- ⁷⁹ Milan Tominec, Filip Tekavec-Gašper, Milan Remih, Lojze Herman-Dušan, Milovan Šaranović, Ferdo Godina, Radomir Božović-Raco in France Medle-Franček, prav tam, Lojze Terčič kot v opombi šte. 14, predlogi za odlikovanja — fasc. 124/1 v arhivu IZDG, zapisnik o ogledu z dne 29. septembra 1977, dnevniki Mihaela Hrašovca, Nika Šiliha in dr. Milana Dolenca, Ivo Pirkovič »Neznani 'junaki' iz Balkanije«, Tovariš 1952, str. 717 in 718, Pero Popivoda, prav tam, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 80, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 323.
- ⁸⁰ Dnevnik Mihaela Hrašovca, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 39 na str. 106 in dok. 132 na str. 437, Vesti šte. 59994, prav tam, Jože Lepin-Ris, Milan Tominec in Filip Tekavec-Gašper po že omenjenih virih, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.
- ⁸¹ Vlado Oklešen-Klemen, Jože Lepin-Ris, Rafael Čož, Milan Remih, Lojze Herman-Dušan in Stanko Semič-Daki kot malo prej ter dnevniki Nika Šiliha, Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca, Pero Popivoda, prav tam na str. 628, ter Franček Saje: Belogardizem, str. 462 in 664.
- ⁸² Ivan Žibert-Gašper in France Medle-Franček po že omenjenih pričevanjih.
- ⁸³ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 137, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 323, dnevniki Nika Šiliha, Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca, Fedor Kovačič-Jože po beležki z dne 24. avgusta 1982, arh. šte. 6396 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 322.
- ⁸⁴ Dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca, kartoteka borcev Tomšičeve brigade, Zvonko Faleskini po historiatu borbe št. 90, Janez Becele po beležki z dne 7. julija 1978, Rafael Čož po že omenjenem prepisu, Fedor Kovačič-Jože po beležki z dne 14. julija 1978 iri Tomšičev glas 1943/2, prav tam.
- ⁸⁵ Dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca, Edvard Kocbek, ista knjiga, od str. 325 do 329, Danilo Šorovič, »Še pomnite, tovariši!« z dne 16. januarja 1983, Jože Boldan-Silni po beležki z dne 25. oktobra 1982, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, od str. 120 do 122 (s časovnim pridržkom), in Milan Guček: Šercerjeva brigada, od str. 111 do 121.
- ⁸⁶ Dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca, življenjepis Ivana Kovačiča-Efenka in Mice Šlandrove v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Jože Lepin-Ris in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih prepisih, Mihael Butara-Aleks po pripombah z dne 6. januarja 1984, str. 7, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 87, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 323, in kartoteta borcev Tomšičeve brigade.
- ⁸⁷ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 325, in Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 87 in 88, ter dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca.

- ³⁸ Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 9. januarja 1978, Tone Trtnik-Jure, nedatirani spomini na str. 14, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 104 na str. 330 in 331 in dok. 15 na str. 52, in Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 102, 107 in 108.
- ³⁹ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 104 na str. 331 in dok. 27 na str. 81 in 82 ter priloga na str. 664 in 665, Franc Črnugelj-Zorko in Tone Trtnik-Jure kot malo prej, Jože Grmek-Jelen po beležki z dne 10. maja 1983, Stane Zupančič po beležki z dne 2. decembra 1977 in Vesti, fasc. MVAC 110-A, štev. 60012, v arhivu IZDG.
- ⁴⁰ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 27 na str. 82, 83 in 84, dok. 116 na str. 381 in priloga na str. 660 in 661, Štefanija Ravnikar Podbevšek: Sveti Urh, str. 242 in 243, Branko Defar po beležki z dne 26. oktobra in dr. Marjan Južnič-Niko po beležki z dne 19. septembra 1979 ter Stane Zupančič in Franc Črnugelj-Zorko, prav tam.
- ⁴¹ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 27, Stane Glavič po beležki z dne 12. julija 1981, Albert Jakopič-Kajtimir, pojasnilo z dne 16. in 18. novembra 1978, Stane Zupančič po že omenjeni beležki in kronologiji Ivana Ferleža, str. 23, Dušan Kisovec, ustni vir iz leta 1971, in Stanislava Lepin-Marta, ustni vir.
- ⁴² Edvard Kocbek, ista knjiga, od str. 329 do 337, Franc Tomažič-Zlato, nedatirano pismo odboru I.S.PUB, Jože Boldan-Silni po že omenjeni beležki in Vesti, štev. 60041, prav tam.
- ⁴³ Ivan Zore-Jernej, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, Martin Jožef »Med tomšičevci«, Borec 1967/8-9, str. 682, in po beležki z dne 6. avgusta 1981, Vesti, štev. 60041, kot malo prej, Franček Saje: Belogardizem, str. 470, Martin Kos-Martinov po beležki z dne 18. novembra 1977, Franc Črnugelj-Zorko, prav tam, in pričevanja, ki jih je zbral in 13. decembra 1977 napisal Franc Lenart.
- ⁴⁴ Martin Kos-Martinov, prav tam, in Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra 1977.
- ⁴⁵ Tone Trtnik-Jure, isti spomini na str. 15, in Stane Zupančič po zapisu Ivana Ferleža v kronologiji.
- ⁴⁶ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 86 in 87, in Partizanska protiofenziva, str. 90, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 323.
- ⁴⁷ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 134 na str. 443, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 89, in Janko Jarc »Borbe slovensko-hrvatskih brigad v Žumberku . . . T o v a r i š , št. 10 z dne 5. marca 1948.
- ⁴⁸ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 90, 91 in 92, Janko Jarc po istem sestavku, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 37 na str. 100 in 101, dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca ter kronologija Ivana Ferleža na str. 22.
- ⁴⁹ Lado Ambrožič-Novljan in Janko Jarc, prav tam, Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55 na str. 5, Zbornik V, knjiga 12, dok. 12 na str. 41 in 42, in knjiga 13, dok. 43 na str. 185.
- ⁵⁰ Lado Ambrožič-Novljan, po že omenjenih knjigah in prav tam ter Zbornik V, knjiga 12, dok. 15 na str. 55, 56 in 57.
- ⁵¹ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 94, Karel Zupančič in Lojze Herman-Dušan po že omenjenih beležkah, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca, Rudi Müller-Mile po beležki z dne 17. februarja, Ivan Pureber-Brico po beležki z dne 5. junija in Rafael Škrli-Rafo po beležki z dne 1. marca 1978, Rudolf Lešnjak in Slavko Mavretič po historiatih borbe št. 81 in 80 ter Rudi Vidergar-Brane in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih prepisih.
- ⁵² Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 94, 95 in 96, Gubčeva brigada, str. 145 in 146, in Partizanska protiofenziva, str. 101 in 102, ter Janko Jarc po že omenjenem sestavku.
- ⁵³ Lado Ambrožič-Novljan in Janko Jarc, prav tam, Zbornik V, knjiga 13, dok. 43 na str. 185, in knjiga 12, dok. 15 na str. 57, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 288 in dok. 103 na str. 323 in 324.
- ⁵⁴ Milovan Šaranović v Zborniku VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 290 in 291, Zbornik V, knjiga 12, dok. 121 na str. 393 in 125 na str. 401, in Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, od str. 110 do 116, Gubčeva brigada, od str. 148 do 151, in Cankarjeva brigada, od str. 97 do 100.
- ⁵⁵ Dnevnika Mihaela Hrašovca in dr. Milana Dolenca.
- ⁵⁶ Milovan Šaranović in Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 9. maja 1978, Zbornik V, knjiga 12, dok. 29 na str. 93, 94 in 95, dok. 30 na str. 96 in 97 ter dok. 44 na str. 142, 143 in 144, ter Anton Gregorič-Jakec in Rafael Čož po že omenjenih prepisih.
- ⁵⁷ Filip Tekavec-Gašper in Rudi Müller-Mile po že omenjenih beležkah, isti zapisnik o ogledu, Albin Šulem in Zvonko Faleskini po historiatih borbe št. 68 in 90, Fedor Kovačič-Jože »Topa pa ni . . . Tomšičev glas 1943/5 na str. 12, 13 in 14, Zbornik V, knjiga 13, dok. 43 na str. 186 in 187, in delno Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 115.
- ⁵⁸ Rafael Čož in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih prepisih, France Medle-Franček po isti beležki, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 6. decembra 1977 in že omenjeni zapisnik o ogledu.
- ⁵⁹ Isti zapisnik o ogledu, Karel Zupančič, Jože Mede-Janez, Lojze Herman-Dušan in Filip Tekavec-Gašper po že omenjenih beležkah, Albin Šulem in Zvonko Faleskini, isto, Fedor Kovačič-Jože po isti reportaži, listina štev. 6396 v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.
- ⁶⁰ Zbornik V, knjiga 12, dok. 44 na str. 143 in 144.
- ⁶¹ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 99 in 100, in Gubčeva brigada, str. 150, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 324, ter zapisnik o ogledu z dne 9. maja 1978.

- ⁶² Dnevnik dr. Milana Dolenca, Tomšičev glas 1943/3 na str. 13 in 14, NOB tisk, fasc. T-2, P/4Q₂ I v arhivu IZDG, listina števil. 6396 v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 str. 324.
- ⁶³ Tomšičev glas 1943/4, prav tam, str. 11 in 12 ter 25, 26 in 27, dr. Milan Dolenc, ustno pričevanje Franc Golobič-Oto po beležki z dne 26. maja 1978, Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 11. septembra 1982 in Karlo Šuman po historiatu borbe št. 55.
- ⁶⁴ Listina števil. 6396 in Zbornik VI kot malo prej, Karel Zupančič po beležki z dne 9. junija 1978 ter Tomšičev glas 1943/4, od str. 13 do 16, prav tam.
- ⁶⁵ Milovan Šaranovič, potem pa še dok. 86 na str. 217 in dok. 103 na str. 325 v isti knjigi, Zbornik V, knjiga 13, dok. 43 na str. 187, ter Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 100 in 101. 1
- ⁶⁶ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Mihaela Hrašovca ter Lojze Herman-Dušan kot malo prej, že Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981, Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah, str. 8, listina števil. 6396 kot malo prej in Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, Ljubljana 1973, str. 221 in 222.
- ⁶⁷ Milan Tominec po beležki z dne 11. aprila 1978.
- ⁶⁸ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Fedor Kovačič-Jože po beležki z dne 14. julija 1978 ter Tomšiče*! glas 1943/3 in Tomšičev glas 1943/4, predzadnja stran, prav tam.
- ⁶⁹ Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5, str. 24, Rudi Vogrič, prav tam, str. 217, Radko Polič: Belokranjski odred, str. 363 in 364, Nekaj iz arhiva komunističnih tolpa, Slovenec z dne 20. januarja 1944, Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 9. decembra 1977, Jože Žlogar-Šoši po beležki z dne 15. marca 1978 in dnevnik dr. Milana Dolenca.
- ⁷⁰ Listina števil. 6396 kot malo prej, Rudi Vogrič, prav tam, str. 217, 221 in 222, Franc Črnugelj-Zorko po že omenjeni beležki, spomini Ivana Križana »Pot enega izmed tisočev«, str. 5, Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.
- ⁷¹ Tone Trtnik-Jure, Stane Zupančič in Janez Kramarič kot malo prej, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977, zapisnik o ogledu z dne 2. aprila 1978, Radko Polič, prav tam, str. 368 in 369, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 154 na str. 488 in 489.
- ⁷² Radko Polič, prav tam, str. 365, Rudi Vogrič, prav tam, str. 224, Leopold Šegina, ustni vir, Anton Papič po beležki z dne 21. avgusta 1983 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.
- ⁷³ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, od str. 101 do 105, in Partizanska protiofenziva od 125 do 130, Franček Saje: Belogardizem, zlasti str. 357 in 373, Zbornik V, knjiga 13, dok. 43 na str. 187, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 57 na str. 147 in 148 ter dok. 102 na str. 294.
- ⁷⁴ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Rade Bulat: Žumberak i Pokuplje u NO borbi, Zagreb 1951, str. 185, 186 in 190, dnevnik dr. Milana Dolenca in Mihael Butara-Aleks, ustni vir.
- ⁷⁵ Zapisnik o ogledu z dne 8. maja 1978, Ive Šubic po beležki z dne 9. marca, Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja, Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 9. januarja, Mirko Malnarič po beležki z dne 6. in 9. januarja, Janez Sušteršič-Zan po beležki z dne 4. junija in Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978, Ivan Čerin, Franc Žugelj in Anton Jurejevčič po historiatih borbe št. 61, 31 in 58, dnevnik dr. Milana Dolenca, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra 1977 in Mihael Butara-Aleks, že omenjene pripombe, str. 8.
- ⁷⁶ Lado Ambrožič-Novljan, Milovan Šaranovič in Rade Bulat, prav tam.
- ⁷⁷ Že omenjeni zapisnik o ogledu, Ivo Pirkovič »Bitka za Pleterje«, Prosveta, glasilo slovenske podporne jednote, Chicago 1950, od št. 10 z dne 16. januarja do št. 14 z dne 20. januarja 1950, Milani Tominec, Rudi Müller-Mile, Radko Žumer, Ive Šubic, Filip Tekavec-Gašper, Jože Pečarič in Jože Žlogar-Šoši kot malo prej, Karel Rozman, Zvonko Faleskini in Rudolf Lešnjak po historiatih borbe št. 23, 190 in 81, Franc Tomažič-Zlato, nedatirano pismo odboru I.SPUB, Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 23. maja 1978 in poizvedbe po beležki z dne 3. maja 1983.
- ⁷⁸ Lado Ambrožič-Novljan, Milovan Šaranovič, Rade Bulat in Ivo Pirkovič, prav tam.
- ⁷⁹ Ivo Pirkovič in zapisnik o ogledu, prav tam, Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu, I. Milan Tominec, Filip Tekavec-Gašper, Rudi Müller-Mile, France Medle-Franček, Radko Žumer, Jože J. Pečarič, Jože Žlogar-Šoši, Mavricij Štefanič-Mavriče, Vinko Toni-Cene, Karel Rozman, Zvonko Faleskini, Rudolf Lešnjak, Franc Tomažič-Zlato in Mihael Butara-Aleks po istih pričevanjih ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.
- ⁸⁰ Ivan Čerin, Franc Žugelj in Anton Jurejevčič po istih historiatih, Slavko Rode-Nande po že omenjeni beležki, Franc Petric-Peter po beležki z dne 20. oktobra 1983 in zapisnik o ogledu z dne 17. novembra 1978.
- ⁸¹ Lado Ambrožič-Novljan, Milovan Šaranovič, Rade Bulat in dnevnik Jožeta Borštnarja, prav tam.
- ⁸² Zbornik VI, knjiga 5, dok. 155 na str. 490, Ivo Pirkovič in Stane Škrabar-Braškar, prav tam, ter I. seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.
- ⁸³ Filip Tekavec-Gašper po beležki z dne 17. septembra 1982, Rudi Müller-Mile, Ive Šubic, Franc Črnugelj-Zorko in Stane Zupančič po že omenjenih beležkah, Anton Cajnar po historiatu borbe, Stane I.

Sušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 46, že omenjeni spomini Ivana Križana in dnevnik dr. Milana Dolenca.

^M Filip Tekavec-Gašper po pravkar omenjeni beležki, poizvedbe po Alojzu Kambiču iz Lokvice 37 in predlogi za odlikovanja v arhivu VII, št. reg. 17 — 6, k. 923.

^w Filip Tekavec-Gašper in Ivan Bobnar-Bobi po že omenjenih beležkah, Zvonko Faleskino po historiatu borbe št. 90, Tomšičev glas 1943/5 na str. 24, Giovanni Cuccu-Ivo: Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani, Ljubljana 1979, na str. 58 ter od str. 84 do 93, Rudi Vogrič, prav tam, str. 119, in Zbornik VI, knjiga 5, priloga na str. 672 in 673.

^M Ive Šubic in Fedor Kovačič-Jože po istih beležkah ter Tomšičev glas 1943/4, prav tam.

⁸⁷ Dnevnik dr. Milana Dolenca, že omenjeni spomini Ivana Križana, Slavko Mavretič po historiatu borbe št. 80, pa tudi dnevnik Jožeta Borštnarja, prav tam.

⁸⁸ Dnevnik dr. Milana Dolenca, kronologija Ivana Ferleža-Švejka, str. 24, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, Jožef Vraničar po historiatu borbe št. 33 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸⁹ Zbornik V, knjiga 12, dok. 83 na str. 269 in 270, ter Lado Ambrožič-Novljan, Milovan Šaranovič in Rade Bulat, isto.

^{•o} Dnevnik dr. Milana Dolenca, Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga, str. 79, in Filip Tekavec-Gašper, prav tam.

⁹¹ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 160, Milovan Šaranovič, prav tam, Šilihov dnevnik, Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga na str. 98, Anton Jurejevčič po historiatu borbe št. 58, NEZGODE žel. direkcije Ljubljana 1940-1944, vpis 3232/II — 43, in dnevnik dr. Milana Dolenca.

⁹² Dnevnik dr. Milana Dolenca, zapisnik o ogledu z dne 2. aprila 1978, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 6. decembra in Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja, Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 4. aprila, Franc Golobič-Oto po beležki z dne 26. maja in Janez Šušteršič-Žan po beležki z dne 4. junija 1978, Filip Tekavec-Gašper, Rudi Müller-Mile, Mavricij Štefanič-Mavriče, Jože Žlogar-Šoši in Jože Pečarič po že omenjenih beležkah, Rudolf Lešnjak in Janez Boltez po historiati borbe št. 81 in 65 ter Vesti, fasc. MVAC 110-B, štev. 60269 v arhivu IZDG.

⁹³ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 75 od str. 192 do 195 in dok. 76 od str. 196 do 198, Radko Polič: Belokranjski odred, str. 378, zapisnik o ogledu in Albin Šulem po historiatu borbe št. 68.

⁹⁴ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 75 in 76, zapisnik o ogledu kot malo prej ter Stane Zupančič, Jože Breznik-Gorki in Vinko Toni-Cene po že omenjenih beležkah, dr. Stanko Pirc-Lojze ter Franc Črnugelj-Zorko kot v opombi štev. 83.

⁹⁵ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Ivan Lokovšek-Jan, Mihael Butara-Aleks, Jože Žlogar-Šoši in Mavricij Štefanič-Mavriče po istih beležkah, dr. Stanko Pirc-Lojze in Jože Macele po historiati borbe št. 26 in 9, ter Franc Kremesec po zapisniku z dne 2. aprila 1978.

⁹⁶ Filip Tekavec-Gašper, Jože Pečarič in Jože Žlogar-Šoši, isto, in Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978.

⁹⁷ Isti zapisnik o ogledu, Janez Kramarič, Mirko Malnarič, Mavricij Štefanič-Mavriče, Milan Tominec in Jožef Martin po že omenjenih beležkah, Tone Trtnik-Jure po že omenjenih spominih na str. 17, Ivan Čerin, Leopold Šegina, Rudolf Lešnjak, Franc Petrič in Janez Dehlic po historiati borbe št. 61, 21, 81, 4 in 72, ter Vesti štev. 60269, prav tam.

⁹⁸ Rade Bulat, prav tam, in Pero Popivoda »Pregled borb na Dolenjskem«, Slovenski zbornik 1945, str. 629.

⁹⁹ Filip Tekavec-Gašper, Jože Žlogar-Šoši, Ivan Pureber-Brico, Ivan Bobnar-Bobi, Rado Čenčič-Mitja, Janez Šušteršič-Žan, Janez Kramarič, Jože Tramte-Urh in Ivan Lokovšek-Jan po istih beležkah, Anton Gregorič-Jakec po že omenjenem prepisu, Joško Kranjc-Ris po beležki z dne 3. junija in Ignac Anžlovar po beležki z dne 5. maja 1978, Alojz Plave, Franc Žugelj, Karel Rozman, Jože Macele, Anton Kocjančič in Anton Kralj po historiati borbe, št. 24, 31, 23, 9, 29 in 76, Marija Sluga, nedatirano pismo iz leta 1981, Vesti, fasc. 110/B, štev. 60269 in 60281, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁰⁰ Jože Žlogar-Šoši, Filip Tekavec-Gašper in Jože Tramte-Urh, isto, Zvonko Faleskino po historiatu borbe št. 90, ter Ivan Križan po že omenjenih spominih in Rafael Čož po že omenjenem prepisu.

¹⁰¹ Zapisnik o ogledu ter Rado Čenčič-Mitja in Rudi Müller-Mile kot malo prej, Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Anton Kocjančič kot malo prej, Zbornik V, knjiga 13, dok. 25 na str. 97, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 115 in 116, in Gubčeva brigada, str. 160 in 161, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 298, dok. 103 na str. 326, dok. 164 na str. 515 in 516 s prilogo na str. 680 in 681.

¹⁰² Že omenjeni zapisnik o ogledu, Martin Jožef po že omenjeni beležki, poizvedbe na Suhorju 6. januarja in Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 8. januarja 1979, Ivan Zore-Jernej, ustni vir, in Franc Čmugelj-Zorko po beležki z dne 9. januarja 1978.

NAPADALNI POLET OD BITKE ZA SUHO KRAJINO DO ZMAGE V JELENOVEM ŽLEBU

Spremenjena napadalna smer in slepilni premiki

Borcem treh slovenskih brigad se je zdelo nenavadno, da napada na Metliko ni ponovila nobena izmed brigad. Še bolj presenetljivo je bilo, da se je operativni štab združenih slovensko-hrvaških brigad razšel. Tri slovenske brigade so bile spet podrejene štabu Dolenjske operativne cone.

Kaj se je skrivalo za temi spremembami?

V štab Dolenjske operativne cone je 5. marca prispelo zaupno pismo, katerega zastrtost naj bi z dodatnimi navodili pojasnil dr. Jože Brilej-Bolko Brezar. Določalo je nove in še odločnejše napadalne akcije. Od belogardistov bi bilo treba očistiti predvsem osrednjo Suho krajino, ki je v načrtih Glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov dobivala spet strateški pomen.

Suha krajina je bila za nadaljnji razvoj osvobodilnega boja resnično zelo pomembna. Glede na Ljubljansko pokrajino je imela ugodno središčno lego. Bila je kot klin usmerjena proti Ljubljani, naslonjena pa je bila na težko dostopni in gozdnati Kočevski Rog, ki je za partizane pomenil varno in široko zaledje. Izguba Suhe krajine bi bila hud udarec za Italijane in za belo gardo. Partizani bi namreč od tod zlahka napadali obe železniški progi, od Novega mesta do Grosupljega in od Grosupljega do Kočevja, na udaru bi bile ceste in sovražnikovi premiki. Predvsem pa bi postala zveza z Notranjsko za partizane krajša in varnejša, kar je bilo izrednega pomena zaradi pričakovane prihoda množice novincev s Primorskega in Gorenjskega.¹

Belogardistom v Suhi krajini je bilo treba stopiti na prste tudi za voljo tega, da ne bi šarili po Kočevskem Rogu, kjer so bile skrite partizanske bolnišnice in kamor so spet nameravali priti CK KPS, izvršni odbor Osvobodilne fronte in glavno poveljstvo.*

* Poglavitni vzrok za selitev vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja iz Polhograjskih Dolomitov na Bazo 20 v Kočevski Rog je bila italijanska ofenziva na Dolomite, ki so jo precej natančno napovedali obveščevalci VOS. Dva

V pismu, ki sta ga podpisala Boris Kidrič in Arso R. Jovanovič, je glavno poveljstvo štabu Dolenjske operativne cone svetovalo, naj n_a pad na Polico začasno opusti in naj v svojih akcijah zajame večji prostor. Vrh tega je izrecno pripominjalo: »Prilepiti se na take utrjene postojanke, ki jih ne morete zavzeti, nikakor ni priporočljivo. Če vam uspe očistiti Suho krajino, bo to za nas izrednega pomena. Pri vseh akcijah stremite tudi, da dobite čimveč orožja. . .«

V nadaljevanju navodil je glavno poveljstvo sporočalo, da sovražnik — po vesteh partizanske obveščevalne službe — na Dolenjsko pripravlja ofenzivo večjega obsega. V tej zvezi je naročalo, naj se štab Dolenjske operativne cone izogne škodljivim frontalnim bitkam.

To pismo je bilo napisano 3. marca, a je iz Dolomitov v Belo krajino prispelo že čez dva dni, prav tedaj, ko bi bilo treba napad na Metliko ponoviti. Zato tako nenadejan preobrat in nova napadalna smer, ki pa je bila nova samo na videz. Glavno poveljstvo je namreč že

12. januarja 1943 zaukazalo, da je treba očistiti območje gornje Krke in določilo, da morajo to nalogo družno uresničiti enote obeh con. To pa je pomenilo, da se mora Tomšičevi, Gubčevi in Cankarjevi brigadi pridružiti še Šercerjeva brigada.²

Vključitev Šercerjeve brigade v bitko za Suho krajino je bila pomembna zavoljo dveh razlogov: 1. Štab Dolenjske operativne cone je imel na voljo vse štiri slovenske brigade, in 2. Šercerjeva brigada je dobila priložnost, da si pridobi temeljite bojne izkušnje v manevrskih

poizkusna ali slepilna ofenzivna sunka so Italijani in belogardisti napravili že 9. in 12. marca, prava ofenziva pa je tekla od 17. do 22. marca 1943. V njej je sodelovalo več kot 3000 Italijanov in skoraj 1000 legistov (Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB, Ljubljana 1974, od str. 389 do 410). O pripravah na to ofenzivo je glavno poveljstvo z Borisom Kidričem-Petrom na čelu vedelo že prve dni marca, hkrati pa je sumilo, da je vmes izdaja. Sum je bil upravičen. Gestapu se je v kurirske zveze posrečilo vriniti nekdanjega orožnika Ferda Robido, ki je 'ilegalno' hodil kot kurir iz Ljubljane v Dolomite, obenem pa pisma dajal skrivaj fotografirat na gestapo, kar se je razkrilo do konca šele po vojni (Ivan Maček-Matija: Spomini, od str. 190 do 192). Bili so še drugi vzroki. Možnost, da bi vodstvo odšlo na Gorenjsko, so zavrnili po hudih izgubah v PK KPS za Gorenjsko in po obisku Borisa Kidriča na Gorenjskem, kamor je odšel 29. novembra in odkoder je poročal 1. decembra 1942, da so tam »vsa pota hudičevo nevarna« (Jesen 1942, št. 188 na str. 476 in št. 195 na str. 496, ter Zbornik VI, knjiga 4. dok. 113 na str. 327). Odločilno pa je bilo najbrž mnenje Iva Ribarja-Lole, ki je Ivanu Mačku-Matiju svetoval, naj poskrbi, da bo glavno poveljstvo čim bližje glavnini slovenske partizanske vojske, se pravi na Dolenjskem, kjer so se uspešno bojevale prve štiri brigade (Ivan Maček-Matija, prav tam, str. 189).

bitkah večjega obsega in pri napadih na utrjene postojanke, saj je v tem zaostajala za prvimi tremi brigadami.

Po prejemu navodil za nadaljnjo napadalno usmeritev se je štab Dolenjske operativne cone znašel pred vrsto nalog. Kar najhitreje je moral zbrati vse štiri slovenske brigade, jih odpeljati v kraje, kjer bi se borci lahko odpočili, se z izdatno hrano telesno okrepili ter vojaško in duhovno pripravili na silne napore, ki so jih čakali. Misliti je moral tudi na to, da bo z domiselnimi premiki ali akcijami preslepil sovražnikovo poveljevanje in prikril svoje prave namene.

Brigade so bile pravzaprav že zbrane. Prve tri so bile v Beli krajini, četrta, Šercerjeva, je skupaj z dr. Jožetom Brilejem-Bolkom Brezarjem pripešala v Podturn in Poljane. Od tam je šla po mostu pri Dolenjem Polju čez Krko na Veliki Lipovec, pa na Brezovo reber, 7. marca spet nazaj na Veliki Lipovec in 10. marca 1943 vnovič na Brezovo reber. Ob tem je okoli Mirne peči zbirala hrano za partizanske bolnišnice na Kočevskem Rogu.

Tomšičeva se je od Metlike vrnila s 1. bataljonom v Bušinja vas, z drugim na Gorenji Suhor in s 3. bataljonom na Jugorje, Cankarjeva v vasi Brezovica, Ravnace in Drage, Gubčeva brigada pa na Gradnik in Štrekljevec.

Cankarjeva je odšla naprej že 5. marca ob dvajsetih, prešla pobočje nad semiškim predorom in proti jutru prišla v Poljane pri Podturnu, 7. marca je dospela na Lipovec, že popoldne istega dne šla čez železniško progo ter 8. marca 1943 dosegla Cirkov pri Čatežu in Kumpoljski grad. Potem se je spet obrnila, 9. marca odšla čez Novo goro na Karteljevo, od tam pa 10. marca v Šmarjeto (Glej skico št. 34!). Ti vijugavi premiki so bili res prava slepilna mojstrovina!³

Tomšičeva in Gubčeva brigada sta še ostali med Metliko in Semičem, da bi počivali. Navzočnost Gubčeve brigade na Štrekljercu pa so izvahali belogardisti v Semiču in s svojimi gospodarji Italijani 6. marca 1943 pohiteli v napad. Z njimi se je spoprijel 2. bataljon Gubčeve brigade in jih napodil v Semič. Pri tem je padel podporočnik Pietro Cardillo, podporočnik Marcello Foresti, en italijanski vojak in en belogardist pa so bili ranjeni. Žal, pa gubčevci tudi niso bili brez žrtev. Italijani so menda ubili štiri partizane, tri pa so ujeli. Kajpak, ujetnike so ustrelili še istega dne. Na semiškem pokopališču so umrli: Martin Golobič iz Šmihela, Martin Stopar iz Drganjih sel in Mirko Simčič iz Ljubljane.⁴

Ta spopad je prišel kakor naročen, saj je 'dokazal', da so v Beli krajini še zmeraj močne partizanske sile. Da bi štab Dolenjske operativne cone to prepričanje pri italijanskem poveljstvu še utrdil, je velel Vzhodno-dolenjskemu odredu, naj 6. marca zvečer slepilno napade Metliko. Streljanje se je začelo kmalu po dvajseti in je trajalo vso

noč. Cankarjeva brigada je medtem že šla čez Krko, Tomšičeva in Gubčeva pa sta bili na drugi strani Gorjancev. Z Jugorja, iz Suhorja in Bušinje vasi je Tomšičeva odšla že 6. marca popoldne. Tretji bataljon je v Gabrje prišel kmalu po polnoči, prvi pa v Dolž. Gubčeva je pot nadaljevala vse do Brusnic. Sedmega marca zvečer sta obe brigadi nadaljevali pot proti Krki. Prešli sta jo po lesenem mostu pri Dragi. Gubčeva se je 8. marca naselila s 1. bataljonom v Beli cerkvi, z drugim v Kronovem in s tretjim v Družinski vasi. Tomšičeva brigada je naredila še daljšo pot. Od Krke je pohod nadaljevala čez Dobrušno vas in mimo Šmarjete proti Trebelnemu, kamor je dospela šele 8. marca dopoldne. Tam sta ostala štab in 2. bataljon, prvi se je nastanil v vasi Češnjice, tretji pa v Dolenjem vrhu.⁵

Za Tomažem Kolencem-Pavletom je poveljstvo nad 2. četo 1. bataljona Tomšičeve brigade prevzel Vid Radel. Borci te čete so takoj po prihodu v Češnjice odhiteli na lov. Izvedeli so namreč, da se pri neki ženski zadržuje Giuseppe Savaglia, vojak 1. čete 14. minometnega bataljona in ga brez težav ujeli. Giovanni Cuccu-Ivo ga je potem dolgo nagovarjal, naj ostane pri partizanih, pa ni maral. Toda partizani so bili previdni. Menili so, da je videl in slišal preveč, zato so ga ustrelili.

Gubčeva brigada se je iz okolice Bele cerkve že 8. marca premaknila s 1. bataljonom v Ždinjo vas, z drugim v Kamenje in s tretjim v Karteljevo. Po tem premiku je pri Beli cerkvi prišlo do večjega spopada. Vanj so posegli borci 1. čete 3. bataljona Tomšičeve brigade, ki so belogardiste izganjali iz zidanic in z njimi prav hitro obračunali. Sovražnikove izgube niso znane.⁶

Enote Tomšičeve brigade so počivale in se pripravljale na bojne naloge, ki so jih čakale. Filip Tekavec-Gašper, komandant 1. bataljona, je tretji dan po prihodu v Češnjice v štab povabil preizkušenega partizana Franceta Medleta-Frančka. Dodelil mu je še šest ljudi in mu ukazal, da mora takoj nazaj čez Krko in Gorjance v belokranjsko vas Drage, kjer je bila skrita cev od težkega minometa. Prinese naj jo na Češnjice. Če bi bataljon medtem moral dalje, jih bo čakala zveza, je naročil komandant Gašper.

France Medle-Franček si je za pot do Krke našel vodnika. Čez njo so šli pri Otočcu, še pred dnevom prešli cesto pri Ratežu in zjutraj prišli v Gabrje. Tam so se najedli in nadaljevali pot. Proti večeru so se že vračali z dragoceno cevjo in minami, priključilo pa se jim je še 30 novincev iz Bele krajine, ki so verjetno namenoma zaostali za brigado. Nazaj grede so šli po bližnjicah do Mokrega polja in še pred dnem prešli Krko pri Kronovem. Večina novincev je vnovič zaostala, ostalo jih je le dvanajst. Potovanje je bilo res divje, saj ni trajalo niti dva dni. Trinajstega marca 1943 ob petnajstih je bil Medle s cevjo, minami in z novinci spet na Češnjicah, toda tam ni našel ne bataljona ne

zveze. Moral je poizvedovati in hoditi po sledi za brigado. S tovariši in novinci jo je dohitel v Dobrniču.⁷

Medtem je tekel pospešen vojaški pouk. Borci so vadili pohod na položaj, razvijanje v strelce, prodiranje, naskok in obkoljevalni manever, zlasti pa boj v utrjenem naselju. Bataljoni so nekaj malega tudi novačili. Za 3. bataljon Tomšičeve imamo podatek, da je 10. marca 1943 pridobil tri nove borce, Jožeta Abino iz Loga, Aleksandra Bevca-Sandija z Debenca in Franca Lokarja iz vasi Bačje. Iz drugih vasi so prišli Vilko in Ludvik Bon, Ivan Sitar, Ivan Janežič ter Jože in Franc Sladič, medtem ko je bil Ivan Bon odpuščen.

Še temeljitejše so bile vaje v poveljevanju. Te so se končale 11. marca v Šmarjeti z obsežno vojaško vajo treh brigad. O pravih krajih napada in o načrtih za bitko v Suhi krajini pa so bili brigadni štabi seznanjeni na sestanku, ki se je začel 12. marca 1943 ob dvajsetih v zidnici na Hmeljniku. Na njem so izrecno poudarili, da mora biti napad odločen in neusmiljen, da bi belogardizmu v Suhi krajini zadali uničujoč udarec. Še prej pa je štab Dolenjske operativne cone poskrbel za akcije na progah, da bi z njimi preslepili sovražnika in prikrili prave namene štirih brigad.⁸

Napadi na železnico so se začeli že 10. marca. Tisti večer je šla na progo Trebnje-Novo mesto Gubčeva brigada ter razdrla tire pri Malenški vasi. Privozil je tovorni vlak. Iztirile so se dve lokomotivi in tri cisterne, ovor je bil zdrobljen, en italijanski vojak smrtno ranjen, vlakovodja hudo ranjen, zavirač pa laže.

Tretji bataljon Tomšičeve brigade je šel 11. marca proti večeru k Mirni čakati vlak iz Mokronoga in mu nastavil mino. Akcija ni bila uspešna. Miner Piki ni imel naprave za električni vžig. Uporabil je vžigalnik od bombe 'sifonarice' na poteg, ta pa se je prezgodaj sprožil. Močan tresk je izdal partizansko zaseda. Italijani so skozenjo privozili pripravljeni. Iz oklepnega vagona so nabijali z vsem orožjem. Da bi sovražnikom vendarle povzročili kakšno škodo, ni preostalo nič drugega, kot da so šli prevračati železniško progo. Podrli so je en kilometer in pol. Na postaji v Mirni so uničili pet vagonov. Tisto noč so požgali tudi Potrbinovo skladišče oglja. Zgorelo ga je približno 400 stotov.

Italijani so 12. marca proti mraku napadli 1. bataljon Gubčeve brigade v Ždinji vasi. Borci Gubčeve brigade so jih nagnali, čeprav jih je izdatno podpiralo topništvo. Precej hujša škoda se je tisti večer obetala Italijanom v Mirenski dolini. V akcijo je šel 2. bataljon Tomšičeve.

Drugi bataljon je šel na progo v Zvijavnico in k Mirni 12. marca 1943 zvečer. Na železniški postaji Mirna je vnovič zažgal postajno splotje, hudo poškodoval postajne naprave in uničil en vagon. Poleg

tega je na dveh krajih razdril železniške tire, na enem — v dolžin' 2.300 metrov, na drugem pa 300 metrov. Oviral ga je italijansko ton. ništvo iz Trebnjega. V Zvijavnici je padel en partizan. Sorodniki so ga prekopali še med vojno.⁹

S to akcijo se je stekel čas za počitek in za priprave na veliki obračun v Suhi krajini. Tri brigade so 13. marca 1943 proti večeru odrinile na zahod. . .

Sovražnikova taktika in moč — razdelitev nalog

Trinajstega marca proti večeru so Tomšičeva, Gubčeva in Cankarjeva brigada odšle proti zahodu. Ponoči so prešle cesto in železniško progo Trebnje-Novno mesto in 14. marca proti jutru prišle v Dobrniško kotlino. Tomšičeva brigada se je nastanila v Dobrniču, Gubčeva v Vrbovcu in Koritah, Cankarjeva pa s 1. bataljonom na Vrh, z drugim na Jordankalu in s tretjim na Rdečem kalu. Tudi Šercerjeva se je čez Ajdovec spustila v kotlino in se nastanila v vasi Dobrava. Prve štiri slovenske brigade so bile tedaj prvič zbrane na tako majhnem prostoru.¹⁰

V Dobrniču je bil velik partizanski vrvež. Tu sta se znašla tudi Ivo Ribar-Lola, odposlanec Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, in Ivan Maček-Matija, komandant Glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov, s svojim spremstvom. To spremstvo je svojo nalogo opravilo. Jože Lepin-Ris in 18 njegovih borcev se je vrnilo v Tomšičevo brigado. Zdaj je bila 2. četa 3. bataljona spet popolna, vendar pa se Ris ni več vrnil vanjo. Namesto Milana Tominca, ki je začasno odšel v Cankarjevo brigado, je postal komandir 1. čete 1. bataljona. Politični komisar te čete je bil Valentin Aš iz Straže.

V zameno za vrnitev teh mož je morala prispevati vsaka brigada v Mačkovo zaščito po dva stara in izbrana borca. Iz Tomšičeve sta ostala Mihael Hrašovec in Dimnikar. Vendar to še ni bilo vse. Po odredbi političnega komisarja glavnega poveljstva z dne 21. februarja 1943 je morala vsaka brigada izbrati še štiri do šest borcev, ki bi odšli na Primorsko za bataljonske ali četne politične komisarje. Iz Tomšičeve jih je na Primorsko odšlo pet: Franc Tavčar-Rok, Franc Golobič-Oto, Franc Črnugelj-Zorko, Gojko Gornik-Iztok in Aleksander Dimnik-Mihajlo, od ustanovitve do jeseni 1942 pa je bil tomšičevec tudi Branko Jerkič, ki ga je dala Cankarjeva brigada.¹¹

V Dobrniču je Tomšičeva brigada 14. marca 1943 dobila prvih 31 partizanov iz vasi okoli Senožeč. Pripotovali so v skupini 107 novincev s Primorskega, ki je 7. marca prišla v Podturn, 10. marca na

Med tistimi, ki so šli marca 1943 na Primorsko, sta bila tudi Branko Jerkič (levo) in Franc Golobič-Oto (desno)

Ajdovec, 14. marca 1943 pa v Dobrnič, kjer so jih razdelili po brigadah. Ker zanje ni bilo orožja in ker še niso bili vojaško izurjeni, so jih napotili v Veliki Lipovec, kjer naj bi počakali na vrnitev brigade od Ambrusa.¹²

Po opisanih izločitvah in izpopolnitvah ter po krajšem počitku so se začele politične ure, ki so imele 14. in 15. marca takšne-le naslove: Nastanek bele garde, njen razvoj in naše naloge, Fiziognomija bele garde in postopek z njo, Grozodejstva bele garde in podobno. Politični komisarji so borcem o tem govorili zelo nazorno, vendar ne tako, da bi omenjali, kam bodo brigade udarile. Zelo natančno pa so o tem razpravljali štabi brigad in bataljonov, ki sta jih 14. marca 1943 v Dobrniču povabila na posvet Ivo Ribar-Lola in Ivan Maček-Matija. Ti so brez ovinkov naštevati zločinstva iz Suhe krajine in jo primerjali z izrazitimi izdajalskimi predeli v Jugoslaviji, kot so bili Borač, Kninska krajina in Vasojeviči. Posebej so opozorili na zagrizenost, divjo zahrbtnost do partizanov in poniževalno vdanost prebivalcev Suhe krajine italijanski soldateski, kar vse je sodilo v politično pripravo pohoda nad belogardiste v Suho krajino.¹³

Milovan Šaranovič, komandant Dolenjske operativne cone, se je s komandanti in komandirji pogovarjal drugače. Njega so zanimale: sovražnikova številčna moč, oborožitev, utrdbe, razmestitev in bojna taktika. Sovražnika lahko premagamo le, če poznamo njegovo moč, njegove namere, zvižaje in bojne spretnosti.

Kajpak, Šaranovič je imel le približne podatke in ni vedel vsega kar je znano dandanes. Poudariti pa velja, da je bila partizanska obveščevalna služba tedaj že zelo dobro urejena in da je dajala precej natančne podatke. Po navodilih glavnega poveljstva z dne 17. februarja 1943 so bili uvedeni obveščevalni centri pri štabih operativnih con ter pri brigadnih in odrednih štabih. Ti centri so si morali ustvariti široko razpredeno obveščevalno omrežje, obenem pa so morali biti povezani z varnostno-obveščevalno službo (VOS) na terenu. Vodili so jih načelniki centrov, ki so bili izkušeni obveščevalci.*

Vrh tega je treba poudariti, da je Milovan Šaranovič obveščevalne podatke pojmoval le kot pripomoček za začetno bojno usmeritev in je že vnaprej računal s tem, da so lahko zastareli ali drugače pomanjkljivi. Poveljnike je navajal na sprotno zbiranje in preverjanje podatkov, na nenehno in hitro prilagajanje neznanim razmeram ali hipnim spremembam, na razmišljanje o tem, kje bi utegnil biti sovražnik.

Zapovedi za napadalni pohod štirih slovenskih brigad v Suho krajino se niso ohranile, čeprav so bile zagotovo napisane. Belogardistično in italijansko številčno moč je zato mogoče prikazati samo na podlagi listin in povojnih izsledkov. Po teh podatkih sta bili marca 1943 v osrednji Suhi krajini razvrščeni dve močni četi bele garde. Posadke na Tisovcu, v Kompoljah, Strugah in na Žvirčah so sestavljale eno, posadke iz Ambrusa, Korinja, Hočevja in Zagradca pa drugo. Ta četa je imela 194 mož, in sicer: v Ambrusu 69, v Korinju 35, v Hočevju 60 in v Zagradcu 30 belogardistov. Vse te postojanke so bile dobro utrjene. Okna stavb so bila spremenjena v strelne line, okoli njih pa so bili zgrajeni bunkerji in skopani strelski jarki, do katerih so vodili rovi.

Seveda velja našteti še mešane ali čiste italijanske postojanke iz okolice, ki bi napadenim lahko prihitele na pomoč ali kako drugače ovirale partizanski napad. Manjši italijansko-belogardistični postojanki sta bili v Žvirčah in v Hinjah, večje mešane postojanke pa v Žužemberku, Zagradcu, na Krki in v Vidmu-Dobropolju.

Ker se je pripravljala bitka velikih razsežnosti, je treba pregledati celotno italijansko vojaško moč ter prikazati, odkod bi Italijani lahko pripeljali okrepitve.

Osrednja Suha krajina je bila na sredi med poveljstvi treh italijanskih divizij, ki so bila v Kočevju, Ljubljani in Novem mestu. Štab divizije Macerata, ki je štela 8695 mož, je prebival v Kočevju. Njene enote so bile nastanjene v Kočevju in njegovi okolici ter v postojan-

* Natančna navodila za zgraditev obveščevalne službe bralec lahko najde v Zborniku VI, knjiga 5, dok. 56, od str. 141 do 146.

kah proti Kolpi. Ker je bila ta divizija številčno najšibkejša, ji je bila v oporo fašistična jurišna sestavina '21. Aprile' s 3482 črnosrajčniki. Sedež njenega poveljstva je bil v Ribnici na Dolenjskem, njeno operativno območje pa je obsegalo še ozemlje do Velikih Lašč, Vidma-Dobrepolja ter do Krke in Zagradca, torej vso osrednjo Suho krajino, tako da sta bili obe že omenjeni belogardistični četi podrejeni temu štabu. Štab divizije Cacciatori delle Alpi, ki je štela 15.721 mož, je bil v Ljubljani. Glavnina njenih sil je bila v Ljubljani, njeni okolici in na Dolenjskem do Šentvida pri Stični in do Radohove vasi. Prav takrat se je ta divizija pripravljala na ofenzivo proti Polhograjskim Dolomitom. Za poseg proti Suhi krajini je imela na voljo prav malo sil in možnosti. Štab divizije Isonzo, ki je štela 14.592 mož, je bil v Novem mestu. Njene enote so bile nastanjene vse od Trebnjega in Soteske pa do Črnomlja, Vinice in Metlike na jugu in do Kostanjevice na Krki na vzhodu. Od Suhe krajine so bile razmeroma najbolj oddaljene in so imele zelo težavne dostope. Še bolj oddaljeno je bilo poveljstvo

11. sestavine Guardie alla Frontiera, ki je štela 4945 mož* Njene enote so bile razvrščene na Notranjskem, od Vrhlike pri Ljubljani prek Logatca, Rakeka, Cerknice do Starega trga pri Ložu ter do Velikih Blokov in Loškega potoka. Da bi lahko bojno posegle v Suho krajino, je bilo malo verjetnosti. Druge enote s štabom 11. armadnega zbora so štejele še 4071 mož, kar je bilo skupaj 51.506 mož z dopustniki vred, od tega je bilo 2235 oficirjev. Italijanom pa je treba prišteti še 4833 belogardistov.¹⁴

Vse našteje enote so bile podrejene poveljstvu 11. armadnega zbora, ki je 17. decembra 1942 dobil za novega poveljnika generala Gastona Gambaro, znanega po odpravi in nastopih v Španiji na strani falangistov. Gambaro je kmalu spoznal, da njegova vojska preveč tiči za utrdбами in da jo hudo razjeda obrambna miselnost. Že 1. januarja 1943 je podrejenim oficirjem napisal pismo, s katerim je hotel enote razgibati in pripraviti k večji bojevitosti. Podrejena poveljstva je skušal prepričati, da italijanske sile le niso tako šibke, kot kaže na prvi pogled. V dokaz je navedel podatek, da je v vsej Ljubljanski pokrajini 167 posadk, od katerih ni nobena manjša od 60 do 70 mož, vsaka pa ima po več mitraljezov. Če bi te posadke bojno delovale tako, da bi

* Številčni podatki izvirajo z dne 1. maja 1943 in so namenjeni samo za ponaazoritev. V začetku marca so morale biti te enote močnejše, saj so izgube v marcu in aprilu znašale kar 706 mož. Pripomniti je treba, da je bilo 17,81 odstotkov moštva na dopustih; to pomeni, da je imelo poveljstvo 11. armadnega zbora na voljo le 43.040 mož, z belogardisti vred pa 47.873 mož, kar je bilo še zmeraj ogromno (Glej Metoda Mikuža Pregled II na str. 289!). Vse tri divizije so imele po dva pehotna polka in en topniški polk, diviziji Cacciatori delle Alpi in Isonzo pa še po eno legijo fašistov.

10 mož varovalo utrjene postojanke, drugi pa bi križarili in hajkali po okolici, potem bi Slovenijo hitro pomirili. Tako je menil Gambara

Toda general Gastone Gambara se ni zadovoljil samo s splošnim pozivom k napadalnosti, temveč je skušal ustvariti jurišne enote za hitre posege, ki naj bi bile sestavljene iz prostovoljcev, deloma Italijanov deloma belogardistov. Šlo je za tako imenovane posebne bataljone. Ti so bili po številu moštva nekaj šibkejši od rednih bataljonov, šteli so le približno 260 mož, vendar so bili dobro oboroženi z lahkim pehotnim orožjem, mitraljezi in minometi, obenem pa prilagojeni in usposobljeni za hitre premike. Sestavljeni so bili mešano: dve četi arditov, skupaj 200 Italijanov, in manjša četa belogardistov — 60 mož, ki pa so tudi nosili ardijske uniforme in boljše orožje.* Eni in drugi so bili precej bolje plačani od drugih vojakov ali belogardistov, imeli pa so še druge ugodnosti, predvsem nagradne dopuste in podobno, kar vse naj bi spodbudilo njihovo bojevitost.

Te posebne bataljone so Italijani ustanavljali v drugi polovici februarja 1943. Pri diviziji Isonzo so ustanovili posebni bataljon št. 1, pri diviziji Cacciatori delle Alpi posebni bataljon št. 2, pri jurišni sestavini '21. Aprile' pa posebni bataljon št. 3.** Te posebne bataljone je Gambara prvič preizkusil ravno v Suhi krajini. Bili so del njegove napadalne taktike v boju s partizani, ki jo je v začetku marca 1943 v Rimu blagoslovil sam Benito Mussolini.

Za hiter poseg v Suho krajino sta bila najbolj pripravna in tudi naj bliže 1. bataljon črnih srajc v Krški vasi in posebni bataljon št. 3 v Rii>nici.^u

Glede na številnost belogardističnih postojank in moč italijanskega vojaštva je štabu Dolenjske operativne cone primanjkovalo sil. Uporabiti jih je moral skrajno razumno. Za predmet napada je izbral tri belogardistične postojanke in za napad določil tri brigade. Za napad na belogardiste v vasi Ambrus je določil Tomšičevo brigado, ki bi se morala zavarovati proti Žvirčam, Hinjam in Zagradcu. Šercerjeva brigada bi morala napasti utrjeno postojanko Mali Korinj in postaviti varovanja proti Krški vasi. Cankarjevi brigadi je pripadla naloga, napasti in zavzeti belogardistično postojanko v vasi Hočevje, obenem pa se zavarovati proti italijanskima postojankama v Krški vasi in

* Navadni belogardisti so nosili rjavo prebarvane uniforme francoske vojske in baretke, oboroženi pa so bili z zastarelimi francoskimi puškami na tri naboje. Tudi drugo orožje je bilo zastarelo, kar velja tako za puškomitraljeze 'šoš' in za mitraljeze St. Etien.

**■ Malo pozneje je bil ustanovljen še posebni bataljon št. 4, in sicer v okviru divizije Cacciatori delle Alpi (Franček Saje: Belogardizem, str. 542).

Vidmu-Dobrepolju. Samo Gubčevi brigadi je bila dodeljena splošna varovalna naloga, vendar združena z napadom na železnico. Njen 3. bataljon bi moral razrušiti železniško progo, iztiriti in napasti vlak pri Čušperku, potem pa oditi v zasedo proti Zdenski vasi, da bi okrepil varovalne enote Cankarjeve brigade. Preostala dva, 1. in 3. bataljon Gubčeve, pa bi morala oditi na cesto Kočevje-Stari Log-Dvor ter preprečiti sovražnikov prodor iz Kočevja ali iz Novega mesta čez Sotesko in Dvor.

Da bi brigade sovražniku pripravile presenečenje, so se morale za napad razviti s pohoda, brez vmesnega počitka, kar je bila izredno zahtevna naloga. Iz Dobrniča do Čušperka ali Ambrusa je po cesti 26 do 30 kilometrov, po obrobni poteh pa precej več. To je pomenilo, da bodo enote za prihod na izhodišča za napade potrebovale najmanj osem ur. Ker je bil čas za odhod iz Dobrniča določen na 15. marec proti večeru, bi bilo mogoče začeti napade šele 16. marca 1943 precej po polnoči. Slaba stran take zapovedi je bila, da za nočni napad ne bi ostalo dovolj časa. Toda pomembna sta bila presenečenje in dober začetni uspeh!¹⁶

Štab Tomšičeve brigade je za napad na Ambrus določil 2. bataljon, 3. bataljon bi moral napad zavarovati z 2. in 3. četo proti Zagradcu, s prvo pa proti Žvirčam in Hinjam. Prvi bataljon bi moral preiskati Kal nad Ambrusom, kjer bi se nastanil brigadni štab, nato pa bi ostal na voljo, da poseže v boj, kjer bi bilo najbolj potrebno.

Čez dan 15. marca 1943 so štiri brigade okoli Dobrniča počivale. Tekle so še zadnje poveljniške priprave za nočni pohod in za izvršitev zadanih nalog. Vendar sovražniki niso mirovali. Neka ogledniška enota, sestavljena iz Italijanov in belogardistov, se je prikradla med Dobravo in Korita ter tam napadla partizane, bila pa je hitro odbita.

Priprave na pohod so nemoteno tekale dalje. Oblikovale so se tri kolone. V eno so se zvrstili 3. bataljon Gubčeve ter Cankarjeva in Šerčerjeva brigada. Ta kolona je odrinila že ob šestnastih. Priključila sta se ji Ivo Ribar-Lola in Ivan Maček-Matija. Tomšičeva je oblikovala samostojno kolono, na pot pa je šla pozno popoldne. Samostojno kolono sta sestavljala tudi 1. in 2. bataljon Gubčeve brigade, ki sta se odpravila proti Dvoru (Glej skico št. 34 na str. 547!). Prvi dve koloni sta do Krke in čeznjo prišle brez spopadov, 1. in 2. bataljon Gubčeve pa sta pri Dvoru naletela na zasedo belogardistov, vendar sta jo hitro pregnala in nadaljevala pot proti Smuki. Edini spodrseljaj je bil ta, da sta prvi dve koloni za pot do Krke porabili precej več časa, kot so poveljniki predvidevali. Kaže, da se iz Stojdrage niso dovolj naučili.¹⁷

S tem pohodom se je v Suhi krajini začel krvavi bojni ples, ki je pokazal silno taktično premoč štirih slovenskih brigad nad Italijani in belogardisti. . .

Napad na Ambrus in zmaga pri Kamnem vrhu

Tomšičeva brigada je prešla na drugo stran Krke čez leseni most pri Marinči vasi. Njena kolona je zavila po desnem bregu Krke proti Globokemu; od tam pa se je začela vzpenjati po cesti proti Ambrusu. Italijani so nekaj slutili, ker so začeli streljati s topovi v tisto smer, vendar to ni motilo njene poti. Pomembno je bilo le to, da ni naletela na kako belogardistično patruljo. Iz Ambrusa jih je tisto noč šlo ven lepo število, vse pa so rinile proti Dvoru in Smuki. Potemtakem je Tomšičeva brigada dosegla kar dvojno presenečenje: belogardisti je niso pričakovali niti ob tem času niti s te strani.

Tam, kjer se cesta prevesi in se poti odcepita proti Kamnemu vrhu in Kalu, je bil kratek počitek. Brigada se je razdelila: bataljoni so se razšli vsak v svojo smer, borci in nižji poveljniki so šele tam izvedeli za naloge, ki so jih čakale. Prva četa 3. bataljona je odhitela okrog Ambrusa proti Žvirčam in Hinjam, da bi se tam razvrstila v zasedo, 2. in 3. četa 3. bataljona pa naj bi prekopali in zasekali cesto Zagradec-Ambrus, vendar sta morali najprej pomagati 1. bataljonu pri obkrožitvi in preiskavi Kala nad Ambrusom. Najbolj se je mudilo 2. bataljonu, ki bi moral zasesti vse glavne točke v Ambrusu, vas čvrsto obkrožiti, jo preiskati in v njej obvladati posadko 69 belogardistov in še 30 fašistov. Morali so pohiteti, zakaj bližal se je svit.¹⁸

Jože Boldan-Silni, ki je Ambrus dobro poznal, je dobil nalogo, da na izhodišča za napad razvrsti 1. in 3. četo 2. bataljona. Ti četi bi morale zavzeti utrjeno postojanko pri Peregrinu zraven gasilskega doma, cerkveno obzidje, zvonik in župnišče. Prvo četo, takrat je bil njen komandir Jože Jakič-Dušan, je odpeljal od Kala po grebenu in za gričem Beč. En vod je razvrstil pri ambruški žagi in v zahodnem delu vasi, drugega pa je razpostavil okoli cerkve; v zvonik je šel puškomitriljevec Alojz Klančar-Maček. Nato je hitel še po 3. četo, ki bi morala v kritju dolinice Žiče zavzeti trgovino, gostilno in zvonik. Vse to se je posrečilo, čeprav se je medtem že začelo streljanje.

Na odpor je prva naletela 2. četa. Ta si je za vodnika poiskala nekega domačina, ne da bi vedela, da je tudi on belogardist. Veleli so mu, naj jih odpelje k šoli od vzhoda (Glej skico št. 35!). Ko je napadalce pripeljal čisto blizu, je nalašč rekel na glas: »Tu mora biti nekje. . .«

Menda je šel neki partizan celo trkat na šolska vrata in spraševati, ali je tam šola, vendar ni spraševal nikogar drugega kot belogardista, ki je začel na ves glas kričati: »Na pomoč, komunisti!«

Nato so padli prvi streli. Belogardisti so stekli v bunkerje in okope. V šoli in zunaj nje je bila zmešnjava. Partizani niso zasedli položajev, ki bi jih v prvem trenutku lahko, njihovi sovražniki pa so brezglavo iz zgornjih prostorov metali ročne bombe, a padale in mesarile

so po belogardistih, ki so hiteli v okope in bunkerje. Ker se je že zdani-
lo, pa so njihove krogle dobro zadevale. Na vod, ki mu je poveljeval
Lojze Uršič, so usekali z mitraljezom iz na pol lesenega bunkerja.
Tam so padli trije Uršičevi borci, politdelegatu so belogardisti pre-
strelili noge, Uršič pa je bil ranjen v hrbet. Ostanek Uršičevega voda
se je utrdil pri Vežarju, vod, ki mu je poveljeval Vinko Mojšker-Je-
sen, pa je zasedel Mlekarjevo hišo in od tam držal pod ognjem šolo,
ki je bila le 50 metrov stran.

Utrjeno postojanko pri Peregrinu so branili samo trije belogardi-
sti, a so morali kmalu zbežati. Tam je Marjan Jager-Ris zaplenil dve
puški in pištolo. Med naskokom je dobil rafal v levo roko Štefan Kr-
hin-Stevo. Od partizanov po nesreči je bila zadeta Ivanka Mišmaš,
skrivna sodelavka Osvobodilne fronte, ki je prav tedaj stopila iz hiše
in ki je kmalu potem umrla.

Medtem je 1. četa obvladala že ves zahodni del vasi. Kljub temu
so strelili sekali napadajočim partizanom v hrbet, iz hiš so letele bom-
be. Ena takih hiš je bila Gočkova. Ko so vdrli vanjo in jo preiskali, so
imeli kaj videti. Miza je bila pregrnjena z velikim prtom, pod prtom
pa so bila skrita tri Gočkova dekleta s polno košaro rdečih italijan-
skih bomb. Razkačeni borci so jih hoteli postreliti, a komandant Ra-
domir Božovič-Raco tega ni dovolil, in so jih izpustili. Bombe so letele
tudi iz Kopinčkove hiše. Tej niso prizanesli. Zažgali so jo in gospodar-
ja ustrelili. Tako je končal Jože Muhič. Bombe pa je na partizane lu-
čal celo 85-letni Anton Vidic in si zaslužil smrt. Za pravcata svoja
vojščaka so belogardisti šteli padla vaščana Alojza Muhiča in Ivana
Šinkovca.

Rdeče italijanske bombe so partizani našli po mnogih ambruških
hišah. Tudi v župnišču, kamor je morala 3. četa vlomiti skozi stranski
vhod, tako da so partizani z ovnom razbili vrata. Tam je bilo vsega:
mesa, klobas, jajc, vina in drugih dobrot. Župniku niso skrivili niti la-
su. Pač pa so na farovška okna postavili mitraljeze in nabijali z njimi
proti šoli. Poleg bomb in streliva je bilo po hišah še vse polno makaro-
nov, riža, moke, sladkorja in denarja, v prehodnem skladišču za am-
bruške in hinjske belogardiste pa so imeli sovražniki 18 ton moke in
riža, 800 kg sladkorja ter veliko slanine in cigaret. To blago je bilo v
hiši trgovca in mesarja Jožeta Mikliča, ki je bil komandant ambru-
ških belogardistov. Tja so prvi vdrli vodnik Ivan Zor e-Jernej, puško-
mitraljezec Ladislav Grat-Kijev in neki Trboveljčan. Vodnik Jernej,
ki bi se bil rad preoblekel, je staknil 120.000 lir. Izročil jih je namest-
niku političnega komisarja Jožetu Bradešku-Boštjanu. Pri Mikliču je
bilo tudi veliko pijače. Ob tej najdbi se je najbolj znašel puškomitra-
ljezec Alojz Klančar-Maček. Ob Kopinčkovi hiši je predse na cesto
postavil tri zaboje piva in izza njih z zbrojevko nabijal proti belogar-
distom v šoli.

Medtem se je po ambruških domovih razvnel pravi sodni dan Partizanska bombaša Emil Rendl-Čeh in Mirko Malnarič sta zažgala samo dve domačiji, iz katerih so letele bombe. Toda takrat je bilo že dolgo sušno vreme, mnoge hiše pa na pol lesene in s slamo krite, zato je plamen zajel skoraj ves zahodni del vasi. Med dimom so ječali ranjenci rdečih in belih, ženske so vreščale, otroci vpili, najbolj presunljivo pa je tulila živina.¹⁹

Prvi bataljon je vpadel v vas Kal nad Ambrusom, ko se je že svitalo. V predhodnici je bil tudi Stanko Semič-Daki. Pri prvi hiši jih je pred hlevom zaustavil belogardist in dolgo francosko puško naperil proti Dakiju, ki je šel edini naprej. Ko je Daki prišel blizu, je naglo zgrabil za dolgo cev in jo dvignil. Tedaj je počilo, strel je namesto vanj švignil v nebo, belogardist pa je opelel.

Proti borcem 1. bataljona in 3. čete 3. bataljona je padlo še nekaj strellov, ki pa partizanov niso vznemirili. Le Janeza Povšeta-Janka je ranila odbita krogla,* ki se mu je zadržala med palec in kazalec desne roke, vendar so mu jo tovariši izdrli sami. Belogardista, ki je nanj streljal, so dobili in pokončali. Potem so pretaknili vse hiše, a našli niso nobenega belogardista več. Sreča se je nasmehnila edino Sardincu Giovanniju Cuccuju-Ivu, ki je stikal po hišah, da bi dobil kak priboljšek, pa je v neki kleti za kupom krompirja našel skritega belogardista. Brž so ga odpeljali v bataljonski in potem v brigadni štab, ki je bil tudi v vasi Kal. Medtem sta morali 1. in 2. četa prispevati nekaj puškomitraljezcev za pomoč 2. bataljonu, da so streljali po linah v utrjeni ambruški šoli. Težki mitraljez 'fiat' je velel Franc Bobnar-Gedžo postaviti na goličasti in valoviti grič pod Kalom. Od tam do šole je bilo kakih 150 metrov. Mitraljez je tolkel na edino okno, ki je bilo obrnjeno proti Kalu. Z njim je streljal Anton Kralj, doma iz Gribej, poleg njega na položaju je bil tudi politdelegat Zvonko Faleskini. Tam zraven, na poveljniškem položaju, je bil tudi brigadni komandant Ivan Lokovšek-Jan in ob njem komandir 1. čete 1. bataljona Jože Lepin-Ris. Vendar so se morali ob naletu bombnikov vsi umakniti, tudi Anton Kralj s težkim fiatom.

Ko je bila vas Kal zasedena in očiščena, je 3. četa 3. bataljona odšla prekopavat in zasekavat cesto od Zagradca v Ambrus, 2. četa tega bataljona je odrinila na Ratenco.

* Janez Povše-Janko je bil malo pred tem obsojen na smrt, ker je Antonu Dremlju-Ante tu brez dovoljenja vzel zbrojevko, da bi se z njo postavil pred domačini. Kazen mu je bila spremenjena v obveznost, da mora iz prvega boja prinesiti puško, saj je bil brez nje. Ob napadu na Ambrus je Janez Povše-Janko zaplenil in prinesel namesto ene puške kar sedem pušk. Tako se je bogato oddolžil za svoj nepremišljeni disciplinski prekršek (Anton Dremelj-Ante po zapisniku z dne 3. aprila 1978).

En vod 2. bataljona se je odpravil v zasedo h Kamnemu vrhu, en vod 3. čete 3. bataljona pa je šel v Primčo vas, da bi prijel vaščane Jožeta Hočvarja in oba Ferkulja, ki so 3. septembra 1942 zvabili na pogovor in zahrbtno umorili terenca Janeza Tominca-Tomaža Slivnika, potem pa so se še nečloveško izživljali nad njegovim truplom. Toda ti izdajalci so se tako dobro skrili, da jih potem še njihovi pajdaši-belogardisti niso mogli najti.

Prva četa 3. bataljona je bila v zasedi proti Žvirčam in Hinjam, vendar tam ni bilo bojev.²⁰

Drugi bataljon je že zgodaj zjutraj prečesal vso vas. Belogardisti so bili le še v ambruški šoli in v bunkerjih okoli nje, ki so bili narejeni iz brun in zemlje. S prvim sunkom in presenečenjem so borci dosegli velik uspeh, saj je v šoli ostalo le 30 belogardistov. Drugi, ki so hodili spat domov, in tisti, ki so šarili s patruljami po okolici, so morali zbežati in se zateči v varstvo postojanke v Hinjah. Partizani za to sovražnikovo slabost niso vedeli, ker so belogardisti iz šole srdito streljali. Pravilno pa so sklepali, da bo belim kmalu zmanjkalo streliva in bomb, zato so obkoljene izdajalce samo izzivali.

Iz 1. čete jo je pri ambruški cerkvi najprej skupil desetar Franc Fink-Bogo, doma iz Podbukovja pri Krki. Soborci so ga pokopali kar za cerkvenim zidom. Iz 3. čete je podobna usoda doletela Kramaričeva pomočnika Filipa. Puškomitraljezec Janez Kramarič in njegov pomočnik Filip sta bila izkušena borca. Večkrat sta menjala položaj. Streljala sta izza kamnite ograje, drugikrat pa spet iz hiše skozi okno. Filip je stopil za mizo. Mislil je, da ga sovražni strelec v temni izbi ne bo zagledal, pa se je zmotil. Malo pred poldnem ga je zadelo v trebuh. Izstopilo mu je črevesje, in je kmalu umrl. To je bila edina smrtna žrtev iz 3. čete v vseh štirih dneh srditih bojev v Suhi krajini.

Partizanom v Ambrusu je najbolj prav prišel jarek, skopan za vodovod. Po njem so varno prihajali sli s povelji, po njem so se premeščale mitralješke trojke in po njem so spravljali na varno ranjence. Vse je kazalo, da so belogardisti že na koncu svojih moči. Primanjkovalo jim je streliva, jedi in pijače. Mnogi Ambrušani so bili ranjeni, ker so branilcem v šolo poskušali prinesiti hrano. Naloga 2. bataljona je bila: belogardiste in črnosrajčnike v šoli izčrpavati in držati obkoljene do noči, nato pa streti njihov odpor z ognjem in bombami.²¹

Da obleganim belogardistom v Ambrusu primanjkuje vsega, predvsem streliva in bomb, je najbolje vedel general Renzo Montagna, komandant jurišne sestavine '21. Aprile'. Ravnal se je pač po ukazu generala Gastona Gambare in dajal belim hlapcem samo toliko nabojev in bomb, da se z njimi ne bi mogli upreti svojim črnim gospodarjem. To fašistično nezaupanje bi se utegnilo obrniti v italijansko škodo, za-

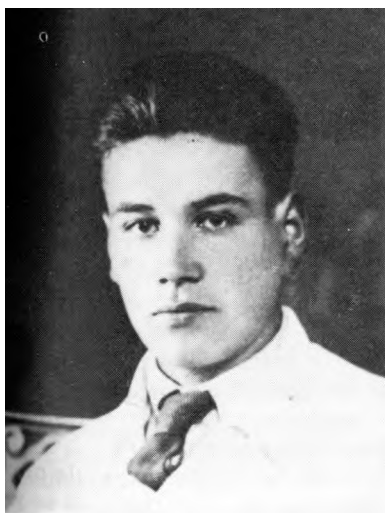
to je general Montagna 16. marca dopoldne ukazal, naj ena četa 1. bataljona črnih srajc iz Krške vasi takoj odide proti Ambrusu s strelivom, bombami in hrano, obenem pa tamkajšnjo posadko tudi okrepi. Komandir te čete fašistov je pravilno pričakoval, da ob cesti iz Zagradca proti Ambrusu čakajo v zasedi močne partizanske sile, tem pa bi se rad izognil, zato je fašiste in dodane belogardiste odpeljal na levo po gozdni poti, ki pelje čez Ratenco in Kamni vrh. Čeprav se je črnosrajčnikom posrečilo presenetiti stražo 3. bataljona in pobiti stražarsko trojko, pa jim je nakana, da bi tam skozi prišli do Ambrusa, spodletela. Že pred poldnem je v štab na Kalu prihitel kurir in prinesel sporočilo, kam je prodrla italijanska pomoč. Komandir Stanko Zakotnik-Johan je s 3. četo 1. bataljona, ne da bi čakal na ukaz, takoj pohitel proti Kamnemu vrhu.

Pri Lesniku in Ratenskem na Ratenci je bila v zasedi 2. četa 3. bataljona, ki so se ji fašisti izognili ter po vzhodni strani dosegli greben Trebevnik in cerkvico sv. Petra (kota 500). Bili so tudi na Kamnu, na veliki skali, po kateri se kraj imenuje Kamni vrh. Tam so jih odkrile patrolje 2. čete 3. bataljona, 3. četa 1. bataljona, ki je prispela zadnji hip, pa se je z njimi spopadla iz gibanja. Razdivjal se je boj prsi ob prsi. Partizani so sovražnike ustavili ter se jim postavili v bran na grebenčkih Vrtača in Stopica. Res so bili fašisti trdno prikovani na zavzetih položajih, to pa je bilo komaj dober streljaj nad Ambrusom.

Srdita bitka pri Kamnem vrhu se je slišala tudi v Ambrus. To je branilce spodbudilo, napadalce pa vznemirilo, da so se začeli umikati. Ta umik je veljal 1. in 2. četo 2. bataljona takoj deset mrtvih, tri smrtno ranjene in 13 huje ranjenih. Padli so: predvojni komunist in politični komisar 2. čete Jože Porenta-Ture, ki je bil med prvimi zadet v glavo, puškomitraljezca Ivan Zrnec-Milče in Anton Eršte-Kos ter borci Franc Čerin-Šturm z Ježice, Ciril Polk-Ferdo iz Zaloga, Adolf Kamšek iz Kočevja, Stanko Medic, Šepčkov iz Stranske vasi pri Novem mestu, Franc Korelc-Gašper s Trnja, ter Janez Bahor in Anton Debeljak-Debelko. Slednji je bil samo hudo ranjen, a so ga v roke dobili belogardisti, ga strahovito mučili in umorili. Smrtno ranjeni so bili: politdelegat Stjenka ter partizana Anton Šoba in Jože Filak. Hudo ali huje ranjeni so bili: politični komisar Stane Zupančič in namestnik političnega komisarja čete Franc Kralj-Ivanov, ki je bil zadet v koleno od granate, ko se je k četi vračal iz brigadnega štaba, politdelegat Anton Kastelic-Knof, četna bolničarka Marija Orožim-Katjuša, puškomitraljezca Bogdan Marčenko-Tiger, in Stane Mihelčič-Mato (iz 1. bataljona) ter borci Polde Vidergar, starejši, Tone Jarc-Anton, Tone Zajc-Cveto, Jure Jeran, Vladimir Komarov, Anton Križan, Anton Jakovčič, Martin Kure, Marija Bizjak iz Vidma-Krškega, Franc Radoš iz Radoviče in morda še kdo, ki bo naveden pozneje. V bolniš-

Padli ob napadu na Ambrus: politični komisar 2. čete in predvojni komunist Jože Porenta-Ture z Ižanske ceste v Ljubljani (levo zgoraj), partizan Ciril Polk-Ferdo iz Zaloga (desno zgoraj) ter mitraljezca Ivan Zmec-Milče iz Hrušice pri Ljubljani (levo spodaj) in Anton Eršte-Kos iz Ločne pri Novem mestu (desno spodaj)

nico so morali poslati tudi Janeza Klobučarja, ki si je med preskakanjem ovir hudo zvil nogo.

Mnoge izmed hudo ranjenih je bilo mogoče rešiti z bojišča šele potem, ko je komandant 2. bataljona Radomir Božovič-Raco ukazal puškomitraljezcem, naj nepretrgano obstreljujejo sovražnikove strelne line.²²

Komandir 2. čete 3. bataljona Jože Toman-Mirko je takoj zaukazal natančen ogled sovražnikovih položajev na Trebevniku, kar je minilo brez spopada. Medtem sta na položaje pri vasi Kamni vrh prispele tudi komandant 3. bataljona Marjan Grile-Igor in politični komisar istega bataljona dr. Milan Dolenc-Milan Medved, za njima pa še načelnik štaba brigade Pero Popivoda. Po številu mitraljezov, ki so se oglašali na laški strani, so ocenili, da pred sabo nimajo posebno močnega sovražnika. Zato so sklenili, da ga bodo napadli in potolkli. H Kamnem vrhu so potegnili še večji del 3. čete 3. bataljona. Ta naj bi pod vodstvom namestnika bataljonskega komandanta Ivana Kovačiča-Efenke sovražnike obšla po desnem krilu, da bi Italijanom in belogardistom preprečila umik (Glej skico št. 35 na str. 548!). Toda bistveno je bilo, kaj bo storila 2. četa, ki je imela v svojih rokah ključ do zmage. K njej je pohitel komandant Igor.

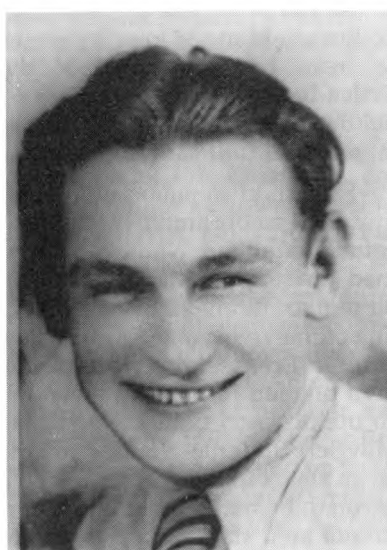
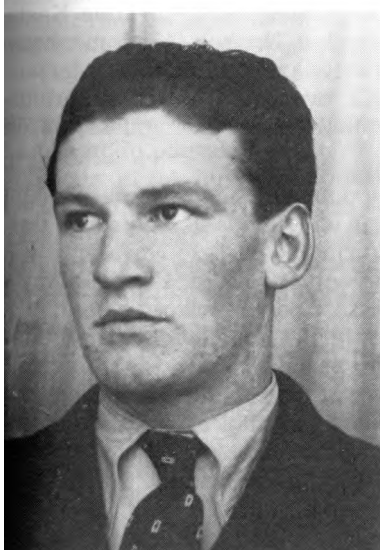
Iznajdljivi Jože Toman-Mirko je 2. četo razdelil na dva dela. Prvi, ki mu je poveljeval sam, je imel namen v hrbet napasti sovražnikove položaje na Trebevniku, drugi pa naj bi mimo Gabra (kota 520) in čez Tratne v strelcih pritisnil proti cerkvi sv. Petra na sam Kamni vrh.

Bojna skupina, v kateri so bili komandir Mirko, njegov namestnik Jože Avsec-Čapajev, politični komisar Vladimir Knežević-Volodja in njegov namestnik Franc Žugel-Zvone, Ivan Čerin-Jan ter še trinajst partizanov, se je sovražnikom na Trebevniku neopazno približala in jih napadla z bombami. Boj je bil silovit, bombe so nenehoma grmele. Partizani so začeli streljati belogardistom in črnosrajčnikom v hrbet in kričati: »Druga armija, obkoljuj! Hura, juriš!«

Fašisti niso vedeli, koliko partizanov jih naskakuje v hrbet. Njihovi beli spremljevalci so razlagali, da je armija velika vojska. In prav ti, belogardisti tega juriša niso vzdržali. Takoj za njimi so s Trebevnika v dolinico Bič med Kamnim vrhom in Ratenco zbežali tudi črnosrajčniki. Med begom jih je dobil na muho puškomitraljezec Anton Čremelj-Ante ter smrtno zadel dva in ranil enega fašista.

Borec Vladimir Flerin-Lela je skočil na fašističnega puškomitraljezca, ki je imel od bombe razmesarjeno koleno, mu vzel pištolo, pograbil njegovo lahko brezo in začel nabijati po bežečih fašistih. S tem je preprečil še zadnji neurejeni odpor, zanimivo pa je, da si je ranjeni fašist medtem, ko je Lela streljal, zgrizel vso kravato.

Vsa pozornost sovražnikov na Kamnu in pri Sv. Petru je bila obrnjena proti Trebevniku in Tratnam. Tretje čete 1. bataljona, ki se je

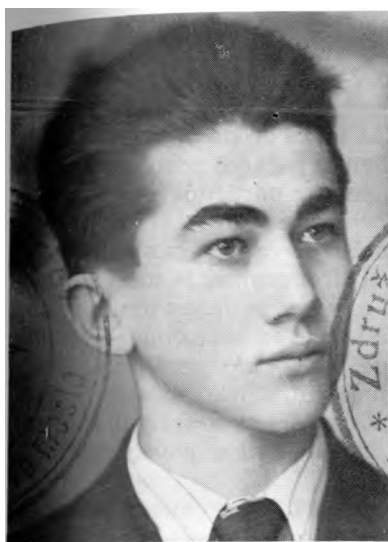

Padli partizani v boju za Ambrus: Franc Čerin-šturm z Ježice (levo zgoraj), Fink Franc-Bogo iz Podbukovja pri Krki (desno zgoraj), Jože Filak iz Grma pri Metliki (levo spodaj) in Anton Debeljak-Debelko iz Kočarije pri Kostanjevici na Krki (desno spodaj)

pod vodstvom Staneta Zakotnika-Johana v strelcih pognala proti cerkvi sv. Petra iz jugozahoda po čistini kakor en mož, očitno niso opazili, ker na te borce niso nič streljali. Prav tedaj pa se je začel od vzhoda, od Malega vrha in Malega Rilca gromko oglašati Ivan Kovačič-Efenka s partizani 3. čete 3. bataljona. To je pri fašistih naredilo vtis, da so v precepu, zato so se močno vznemirili, to pa je bil pravi trenutek za splošen juriš.

Borci 3. čete 1. bataljona, pogumni kakor levi, so se okoli cerkve sv. Petra lovili s fašisti. Tam se je znašel tudi vod 3. čete 3. bataljona, ki mu je poveljeval vodnik Jože Kolenc. Njegovi borci so sovražnike tolkli s kopiti. V metežu so se vsi pomešali, v njem pa ni bilo veliko streljanja. Partizani so večino sovražnikov dobili v roke živih. Pri tem se je posebno izkazal novinec Jože Mrak iz Velikih Brusnic, ki je bil oborožen s francosko puško in je imel samo tri naboje. Z njo je pokončal italijanskega merilca pri težki bređi, zaplenil pa tudi boljšo puško in samokres na boben. Izkazal se je tudi Gregor Bohte iz Malih Brusnic, ki se ni maral skloniti in je nenehno kričal na juriš. Blizu njega je udarila težka mina in mu raztrgala trebuh, da mu ni bilo pomoči. Ranjena iz Johanove čete sta bila samo vodnika Stane Boh-Vene, ki mu je krogla prebila koleno in potrgala kite, in Tone Kastelic-Franci, ki mu je krogla razmesarila dlan. Naskok fašistom v hrbet je tretji bataljon veljal le dva ranjena: komandanta Marjana Grilca-Igorja je strel oplazil po rebrih z leve strani prsi in mu preluknal dozo za cigarete, Franc Žugel-Zvone, namestnik komisarja 2. čete, pa je bil tudi samo laže ranjen.

Fašisti, ki so popustili in zbežali v dolinico Bič, niso imeli nobene možnosti za obrambo. Od zahoda jih je obdelovala 2., od vzhoda pa 3. četa 3. bataljona. Namestnik komandirja 3. čete Jože Novak-Miha je med jurišem pobil štiri fašiste in zaplenil tri puške, Franc Bukovec pa je ustrelil enega belogardista. Bili so v pasti. Gozdno globel, ki je bila edina vrzel za beg proti Zagradcu, je ukazal Ivan Kovačič-Efenka zažgati. Presušeno resasto travo, suho listje in dračje je v hipu zajel divji plamen in pokopal fašistom vsak up na rešitev. Proti Zagradcu so utekli samo tisti, ki so zbežali zadosti zgodaj, drugi so popadali. Mavricij Štefanič-Mavriče je smrtno zadel karabinjerskega maresala, ga slekel in sezul. Tam je bilo pobitih še deset fašistov in trije belogardisti. Fašisti so pustili precej orožja in tudi težko bređo. Že po končanem boju sta do nje pritekla dva belogardista. Začela sta jo razstavljati in razmetavati njene dele, nato se je eden zakopal v listje, drugi pa je zbežal. Vse to pa je opazoval partizan Mavricij Štefanič-Mavriče, potem pa je šel tja in belega zbežal iz listja. Ukazal mu je, naj poišče razmetane dele, toda enega dela nikakor ni maral pokazati. Pa mu ga je pokazal Mavriče sam ter ga za nameček še oplazil z njim po

Padla borca Stanko Medic, Šepčkov iz Stranske vasi pri Novem mestu (levo), in Franc Korelc-Gašper iz Trnja pri Trebnjem (desno). Za padla borca Adolfa Kamška iz Kočevja in Gregorja Bohteta iz Malih Brusnic pa ni fotografije

glavi nad sencem, da se mu je pocedila kri. Mavričeta je izdajalska trma pač hudo pogrela.

Partizani so ujeli dva belogardista. Eden je bil Jože Mustar, po domače Mustarjev, drugi pa Jože Erjavec, po domače Čebračev. Ušel je belogardist Janez Kastelic, Glavičev iz Kuželj evca, belogardistu Fazarinčku pa so partizani zaplenili mitraljez.

Boj je bil končan. Del Efenkovih borcev je sovražnike preganjal navzdol proti Zagradcu, drugi so pobirali plen in si ogledovali pobite sovražnike. Pri padlih sovražnikih so partizani našli tudi steklenico žganja, ki so ga nosili fašisti za zbujanje poguma. Vodnik Anton Gregorič-Jakec in desetar Štefan Rodič ter njuni tovariši so prišli na misel, da bi bilo dobro zmago zaliti. Žganje so hitro popili, na kar je Rodič prazno steklenico zagnal v trnje ob kamniti groblji. Tedaj pa so se iz nizkega trnja dvignili štirje fašisti z dvignjenimi rokami. Ker je dišalo po ognju in dimu, so mislili, da so partizani mednje vrgli zažigalno bombo, pa so se vdali. .²³

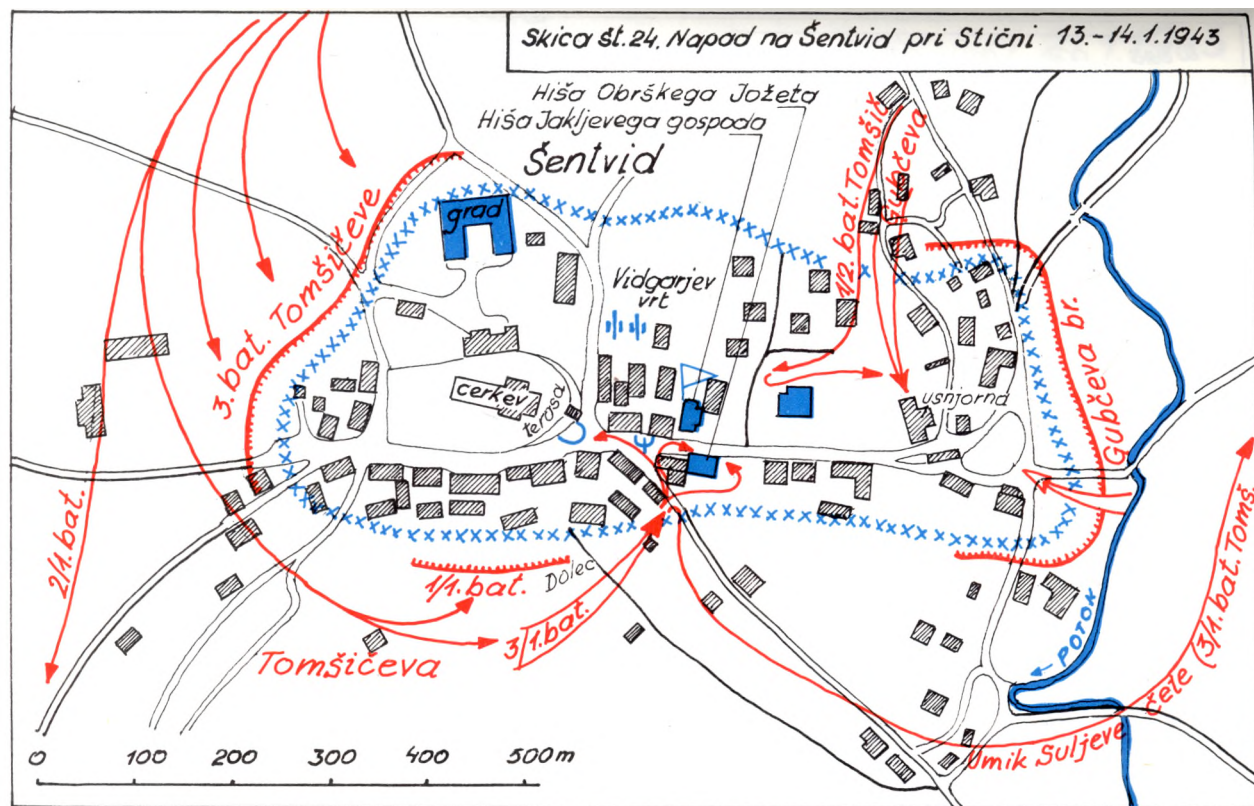
O tem, kako hud poraz so doživeli Italijani pri Kamnem vrhu, priča tudi podatek, da so njihovi bombniki 17. marca 1943 iz maščevanja napadli vas Kamni vrh. Zaradi zažigalnih bomb sta pogoreli Jurčkova in Rabljanova hiša. Rabljanoko je ubilo, Jurčkovi so bili ob živino.

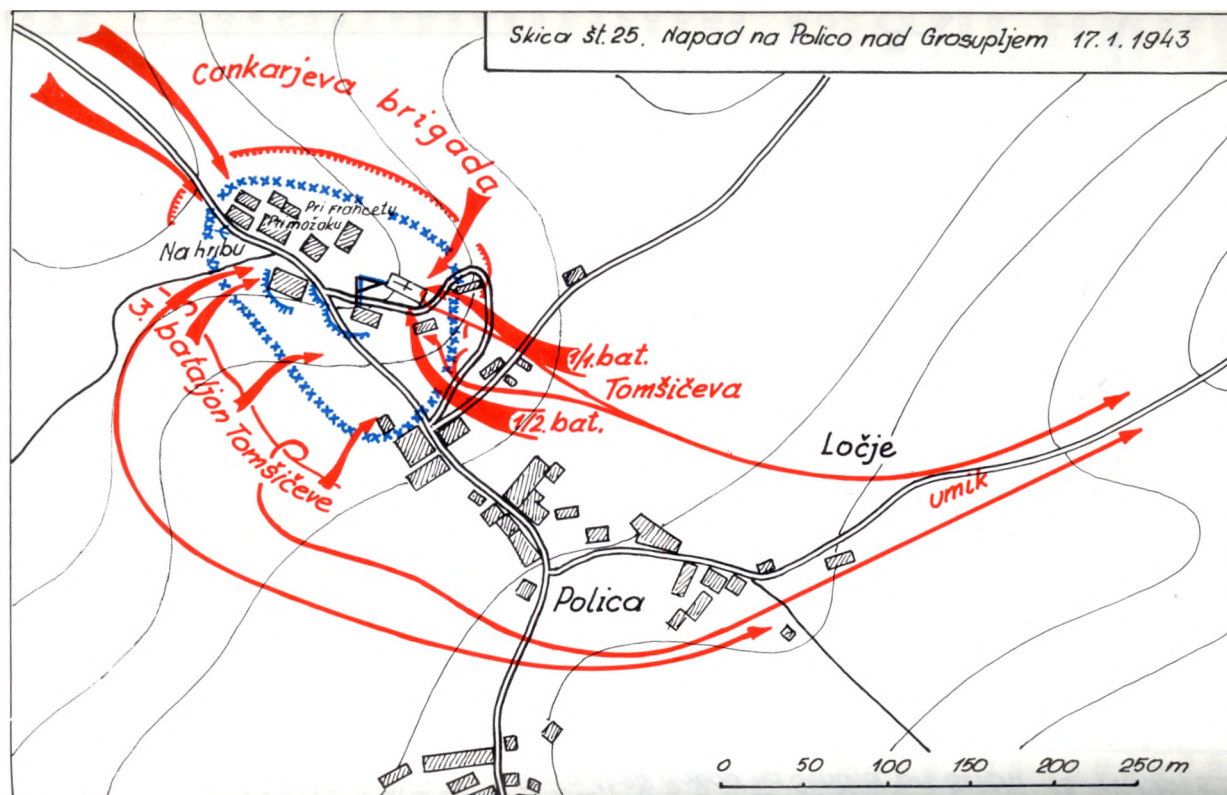
Partizanska zmaga pri Kamnem vrhu je bila res popolna. Na bojišču je obležalo 20 fašistov in belogardistov, šest so jih partizani ujele, koliko je bilo ranjenih, pa ni znano. Zaplenili so: en lahki minomet, tri težke brede, tri lahke brede, 20 pušk, dve pištoli, mnogo bomb in streliva ter druge vojaške opreme. Ena težka bređa ni bila uporabna, manjkale so ji ročke s sprožilcem. Efenka je takoj poslal eno desetero, da preišče vso goščavo v okolici, vendar partizani manjkajočega dela niso našli.²⁴

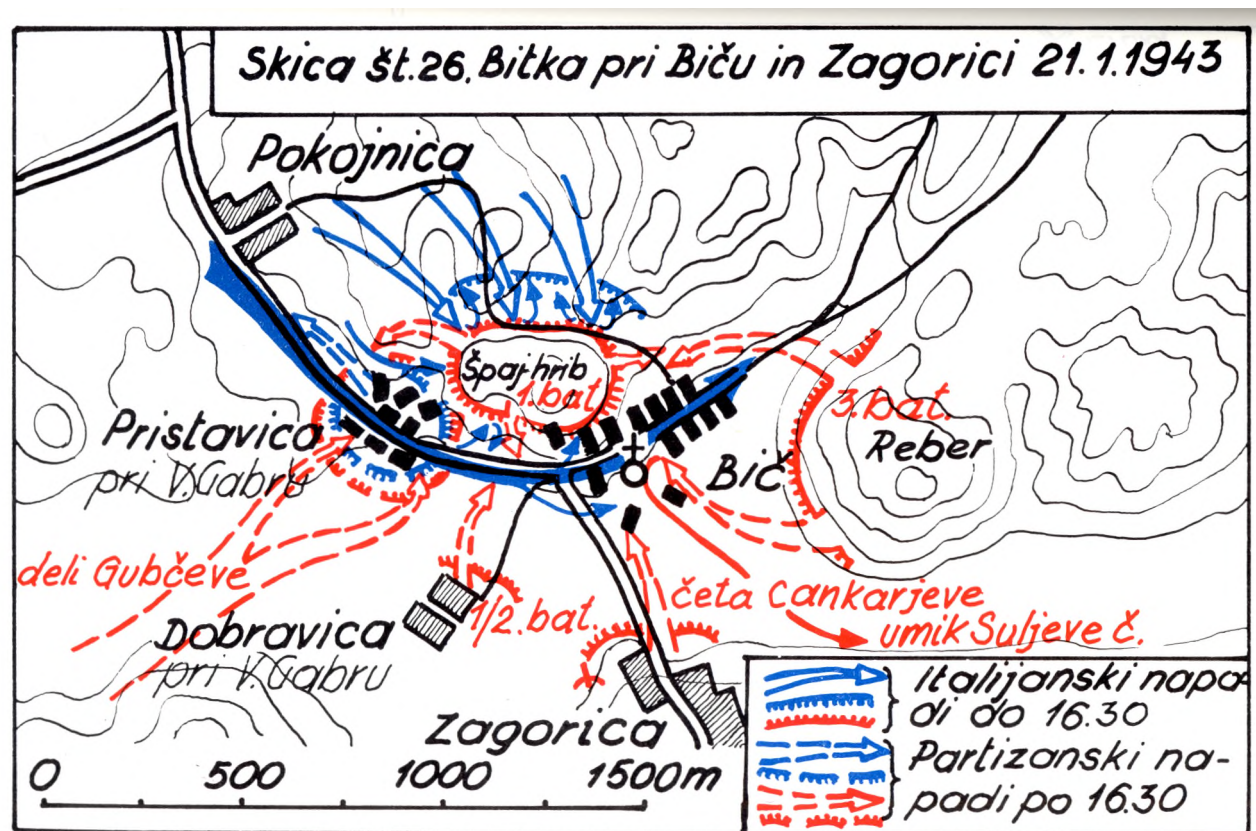
Poskus fašistov in belogardistov iz Krške vasi, da bi oblegano ambruško posadko okrepili z moštvom in strelivom, se je torej popolnoma ponesrečil. Žal je pri 2. bataljonu izzval nepotreben umik in hude žrtve pred šolo v Ambrusu. Vendar to ni bilo edino, s čimer so Italijani partizanom skušali zagreniti občutek velike zmage. Njihovi letalci so bili na delu ves dan. Bombardirali in mitraljirali so vsak premik, vsako živo stvar in vse okoliške vasi. Že zgodaj so se spravili nad Kal. Očitno so morali kaj vedeti o tem, da je tamkaj poveljstvo napadalcev.

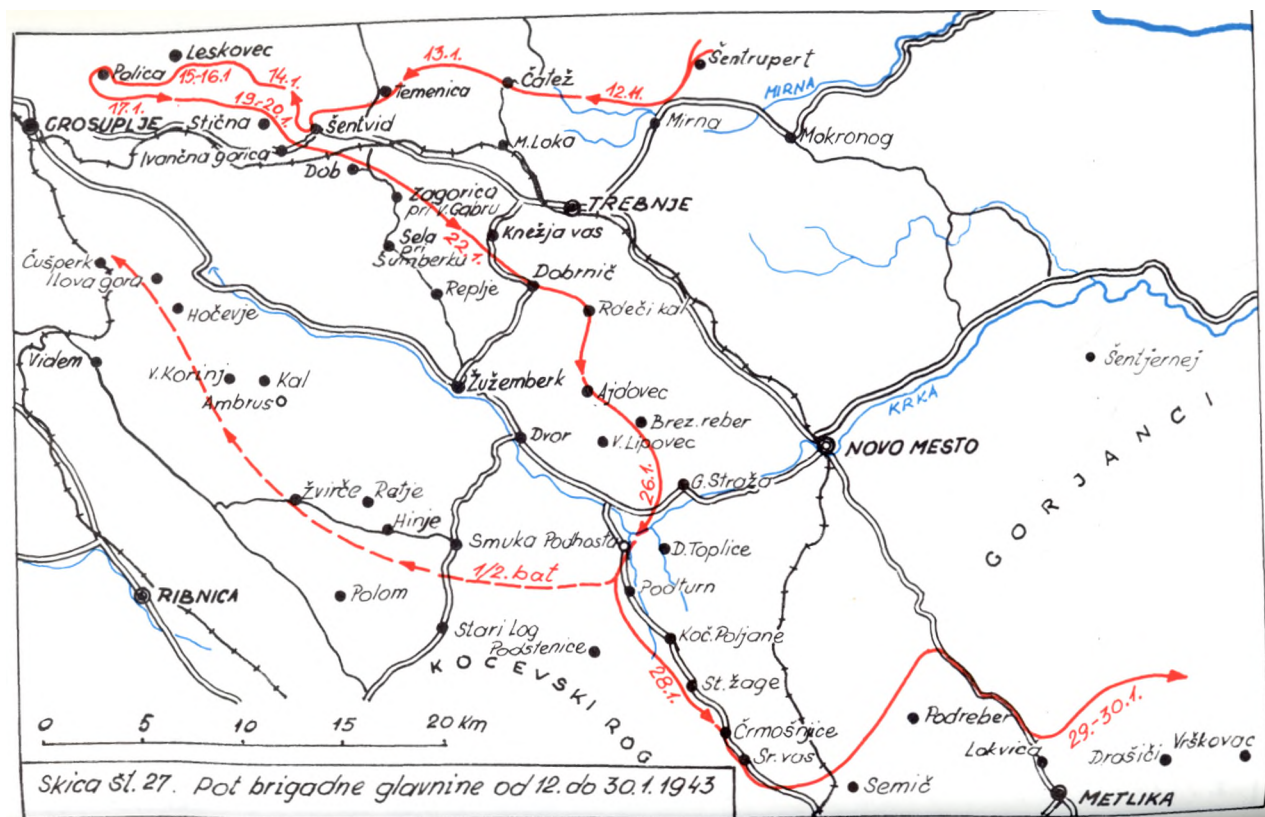
Komandant Filip Tekavec-Gašper in politični komisar 1. bataljona Vasja Kogej sta se ravno spravila k obedu. Domači so jima ponudili domačo klobaso s kislim zeljem. Sedela sta v kotu. Tresk bombe ju je zalotil z zalogajem v ustih. Ves strop se je sesul, le nad njima je ostal še kosček celega. Hiši, v kateri je dr. Stanko Pirc-Lojze prevezoval in operiral ranjence, je bomba odnesla cel vogal in razmetala kirurške instrumente, da je imel njegov pomočnik Albin Polk-Fajfa potem še več dela. Borec Jože Žlogar-Šoši je bil ob tresku bombe ves zmeden, iz ušes pa mu je udarila kri. Vodnik Ivan Bobnar-Bobi je bil tedaj v hlevu. Zračni sunek je vrgel hlevska vrata s tečajev in jih zabil k jaslom med krave; Bobi se je stisnil za steber, da ga vrata niso dosegla. Tudi Mihaela Butaro-Aleksa je zračni piš vrgel ob steno, da je izgubil zavest. Po obrazu je bil ves opraskan in krvav. Iz ogrebotin nad očmi, s korena nosu in iz leve zgornje čeljusti je močno krvavel. Ko se je ovedel in napotil v previjališče, je na drugi strani dvorišča zaslišal klice na pomoč. Med vrati razrušene hiše je našel četrtega intendanta Milana Našiča, ki se je držal za stegno, javkal in se zvijal. Aleks si ga je brž zadel na rame in ga odnesel v ambulanto, tam pa je šaljivi bolničar Albin Polk-Fajfa ugotovil, da je »bolni nosil zdravega«, ker je Našič dobil le hud udarec. Toda ni se povsod tako srečno končalo: dva partizana sta bila ubita, dva pa ranjena. Poznamo samo oba ranjena. To sta stara borca Ivan Pureber-Brico in France Medle-Franček.²⁵

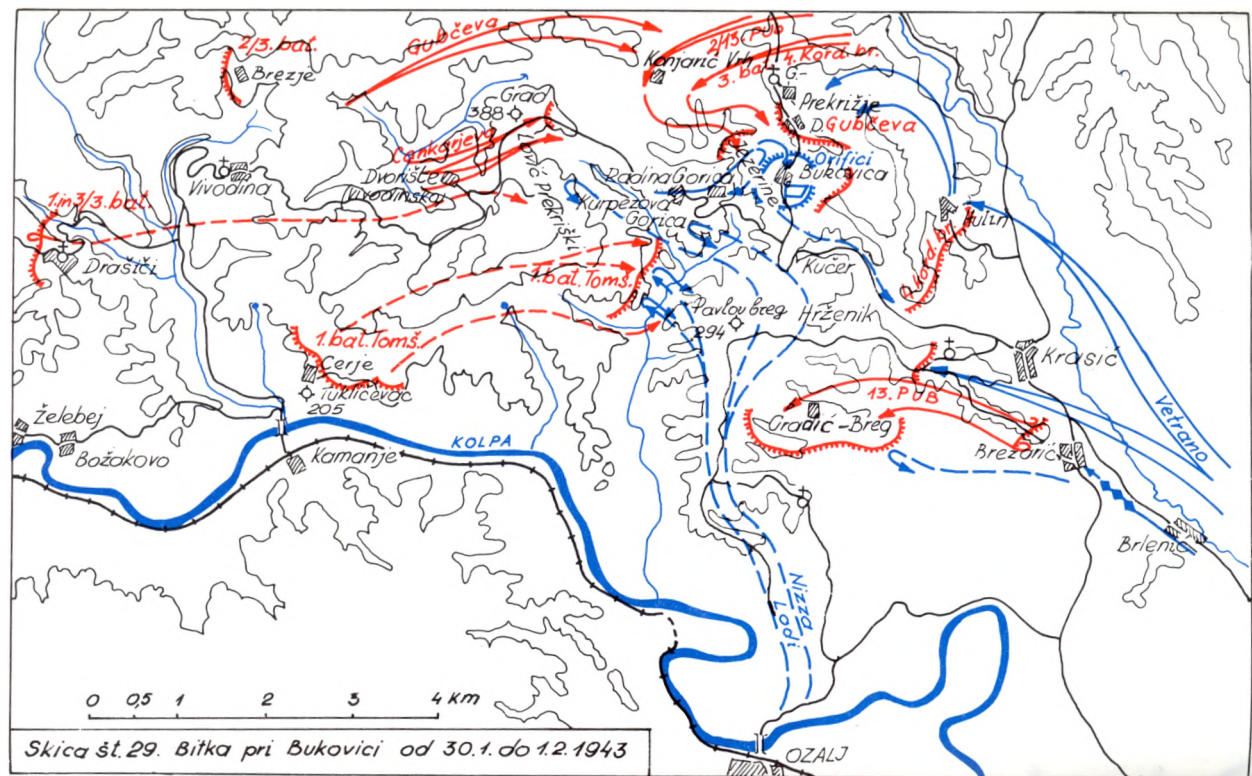
Prvi dan bojev za Ambrus in okoli njega je Tomšičevo brigado veljal 14 padlih in pet smrtno ranjenih ter 22 hudo ali huje ranjenih. Ti podatki govorijo sami po sebi dovolj nazorno, kako zagrizeno so se bojevali njeni borci. . .

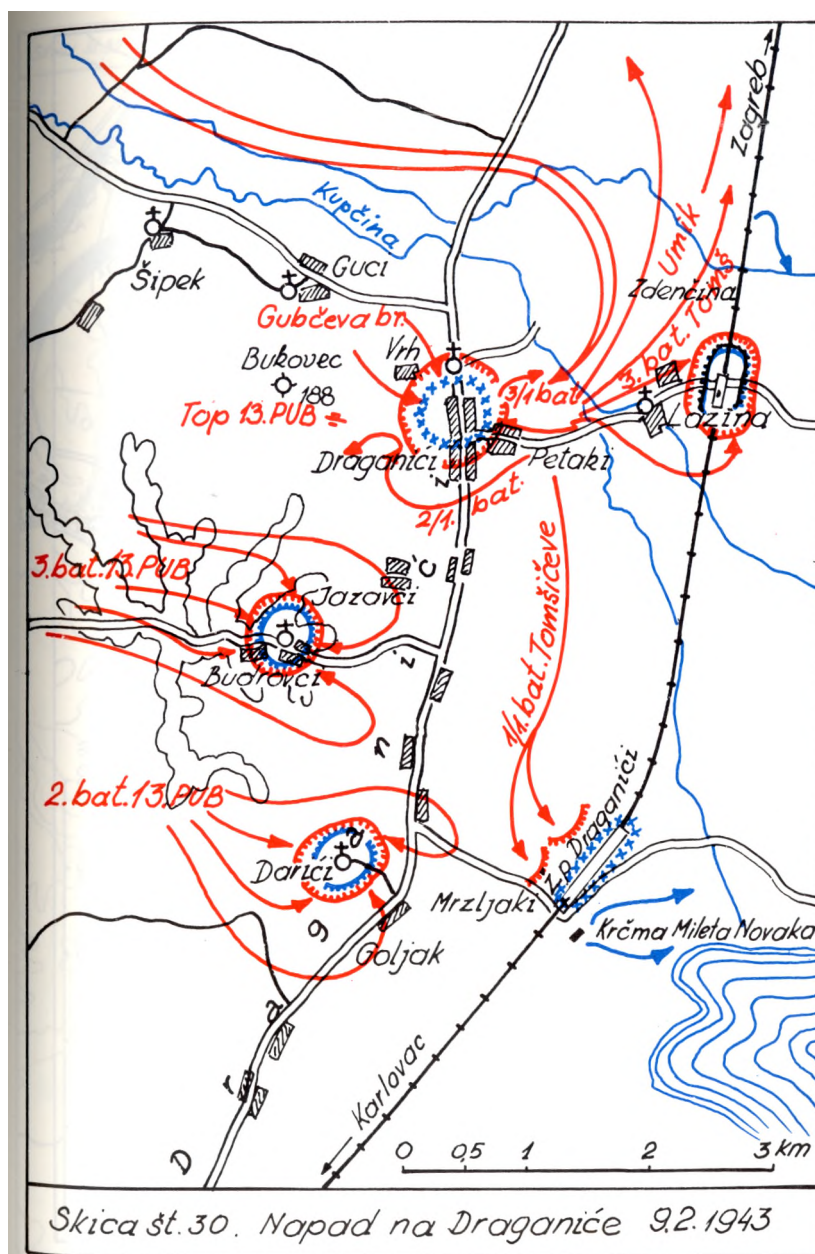

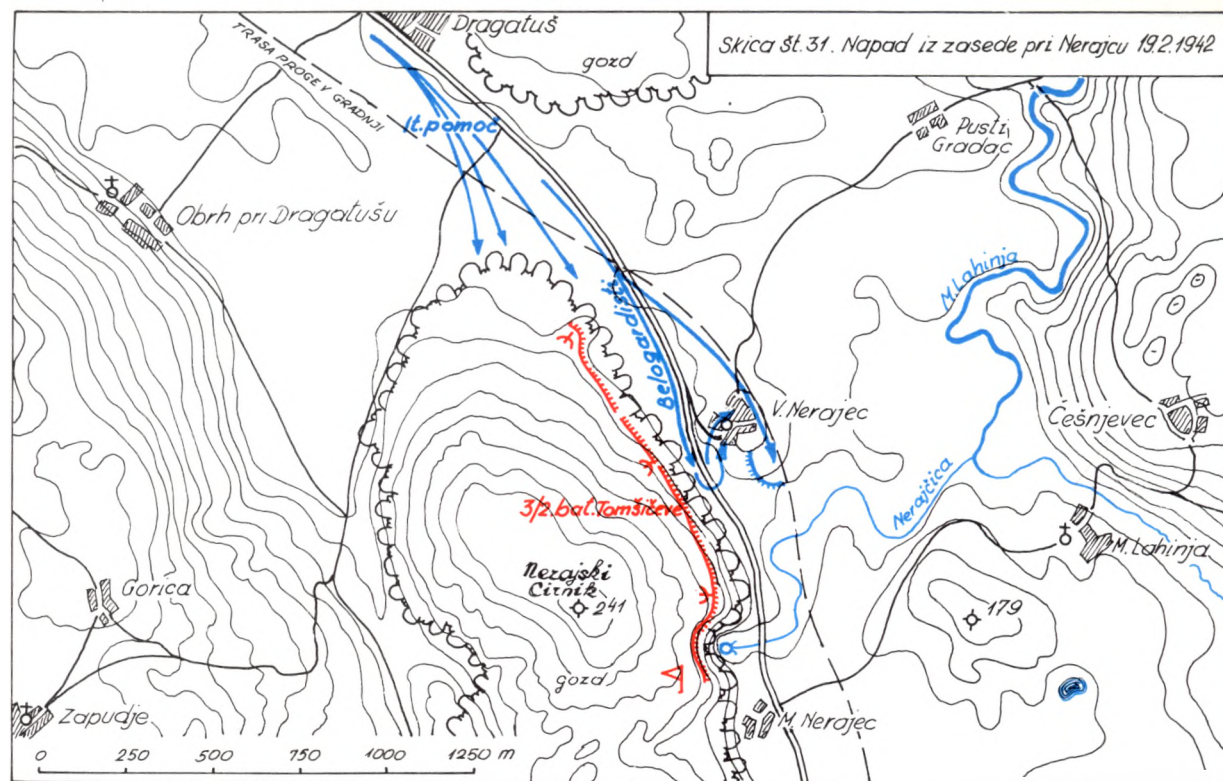

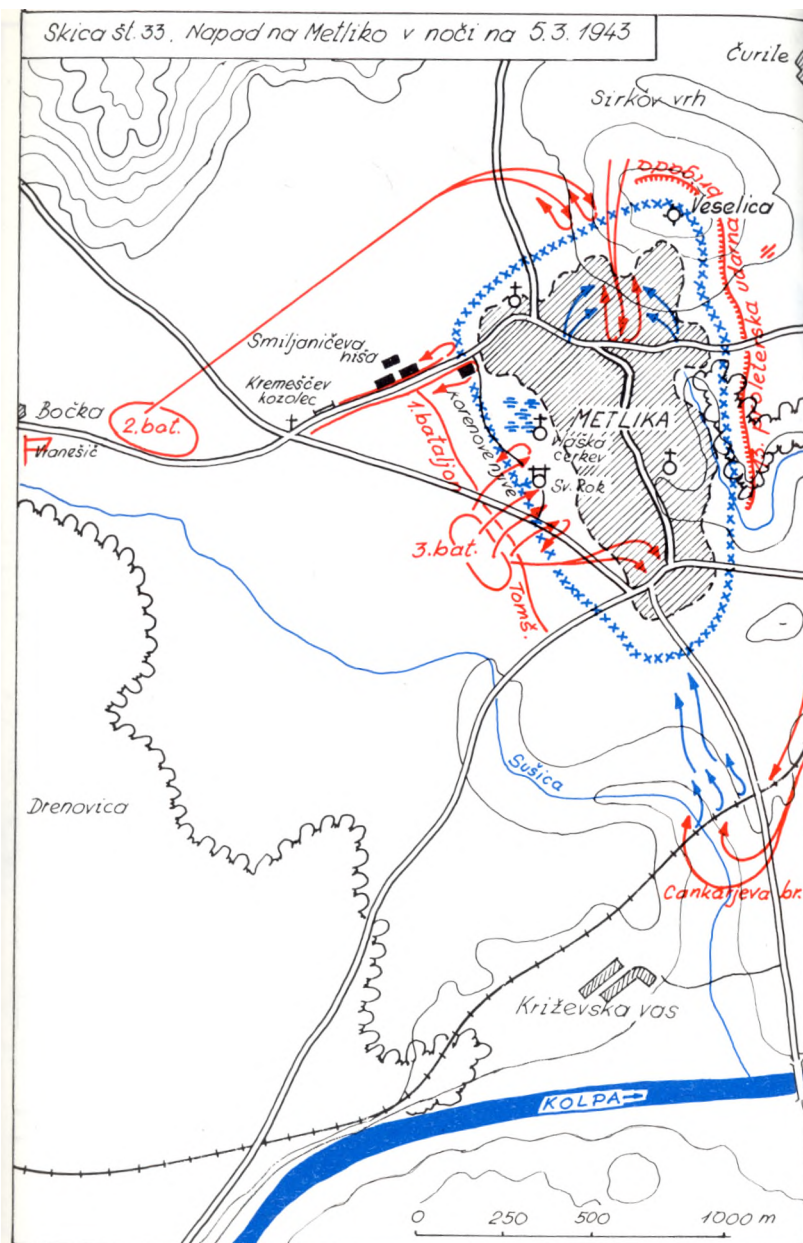

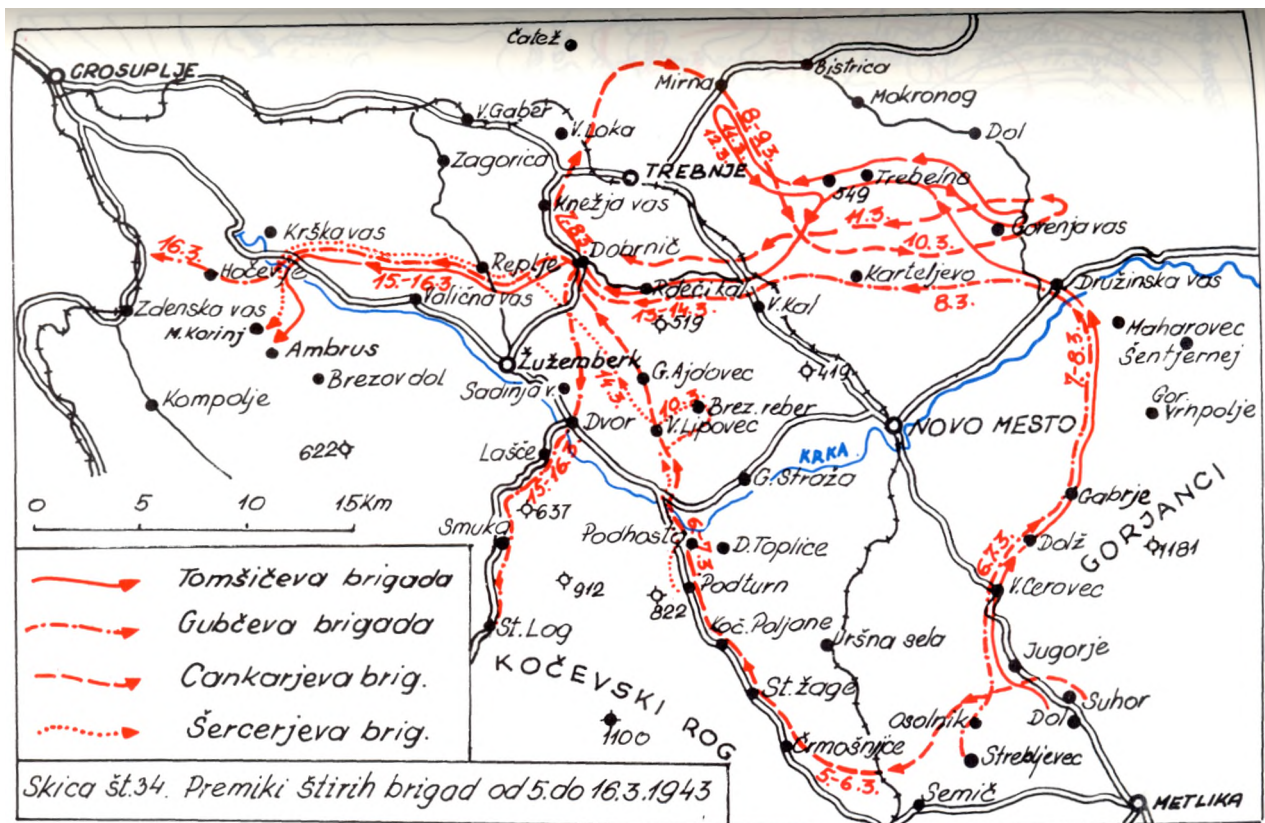

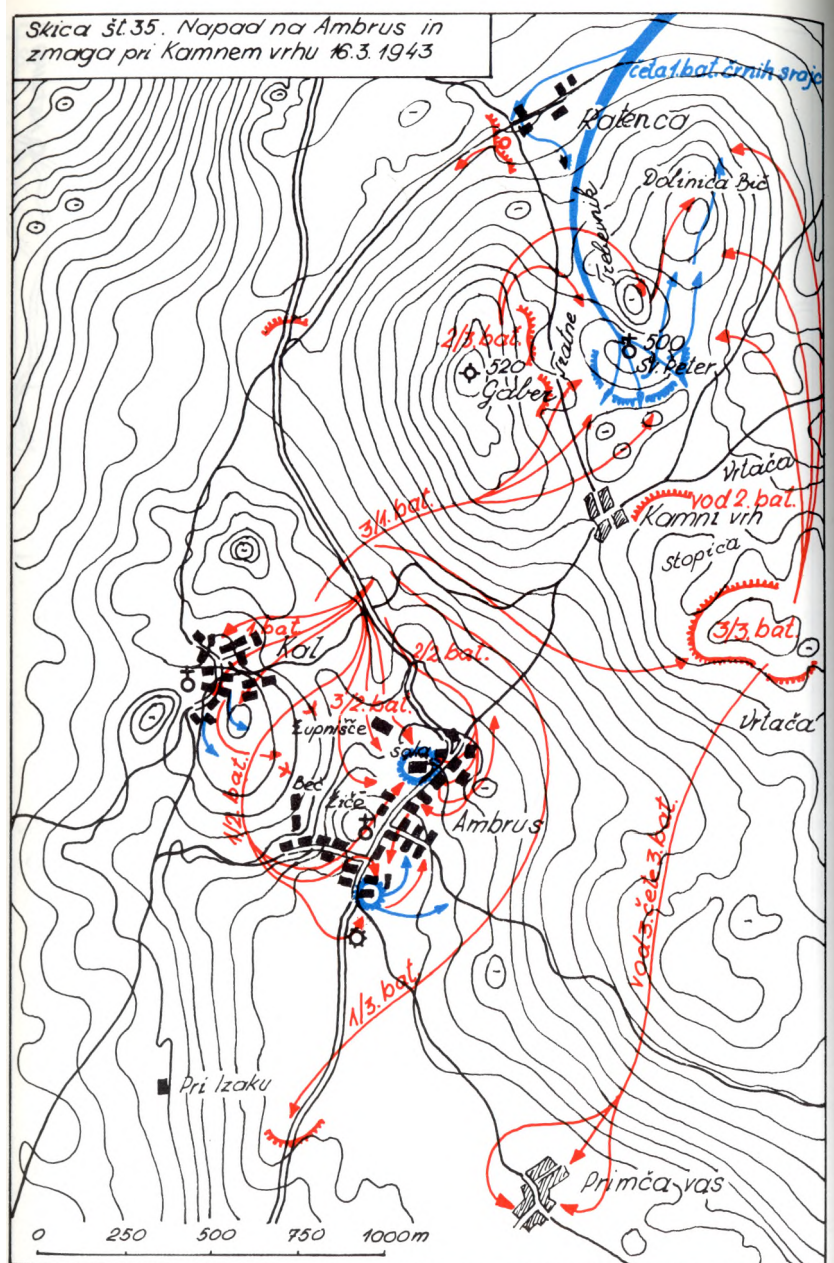

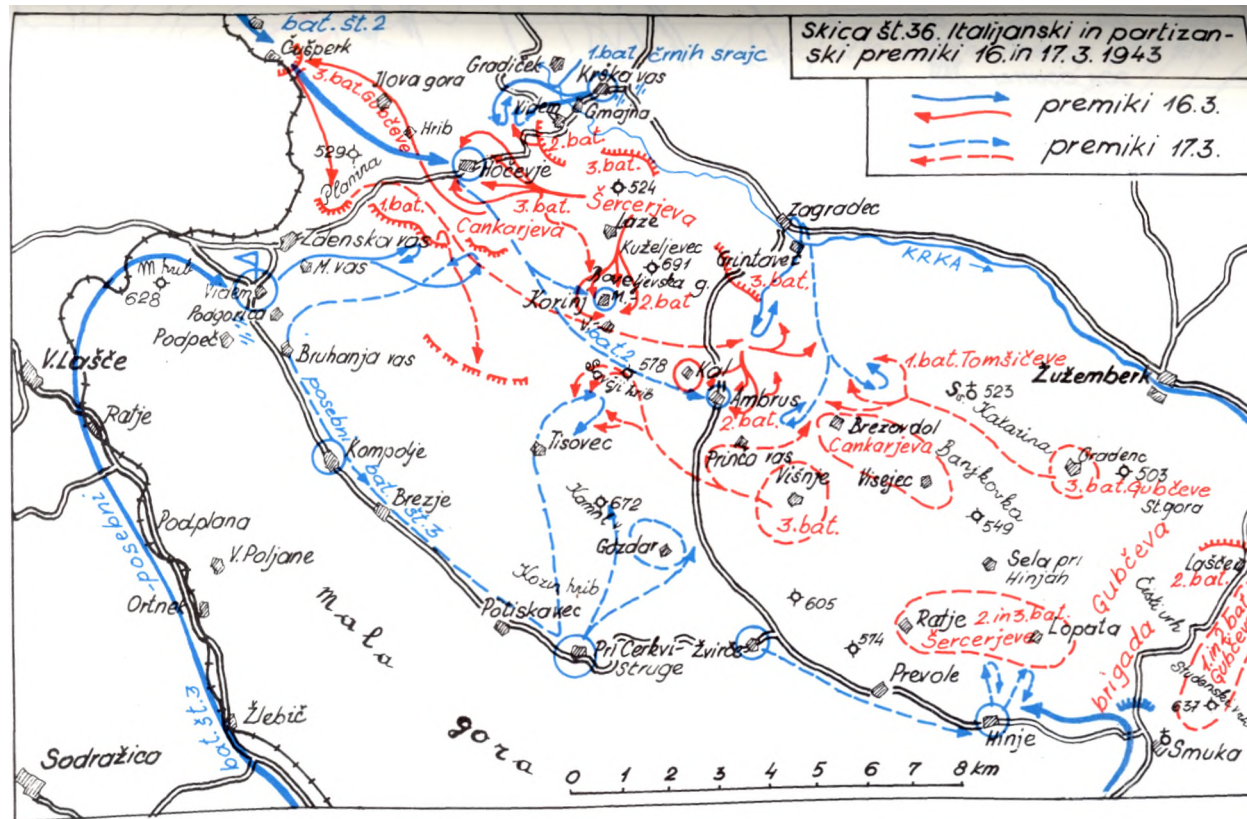

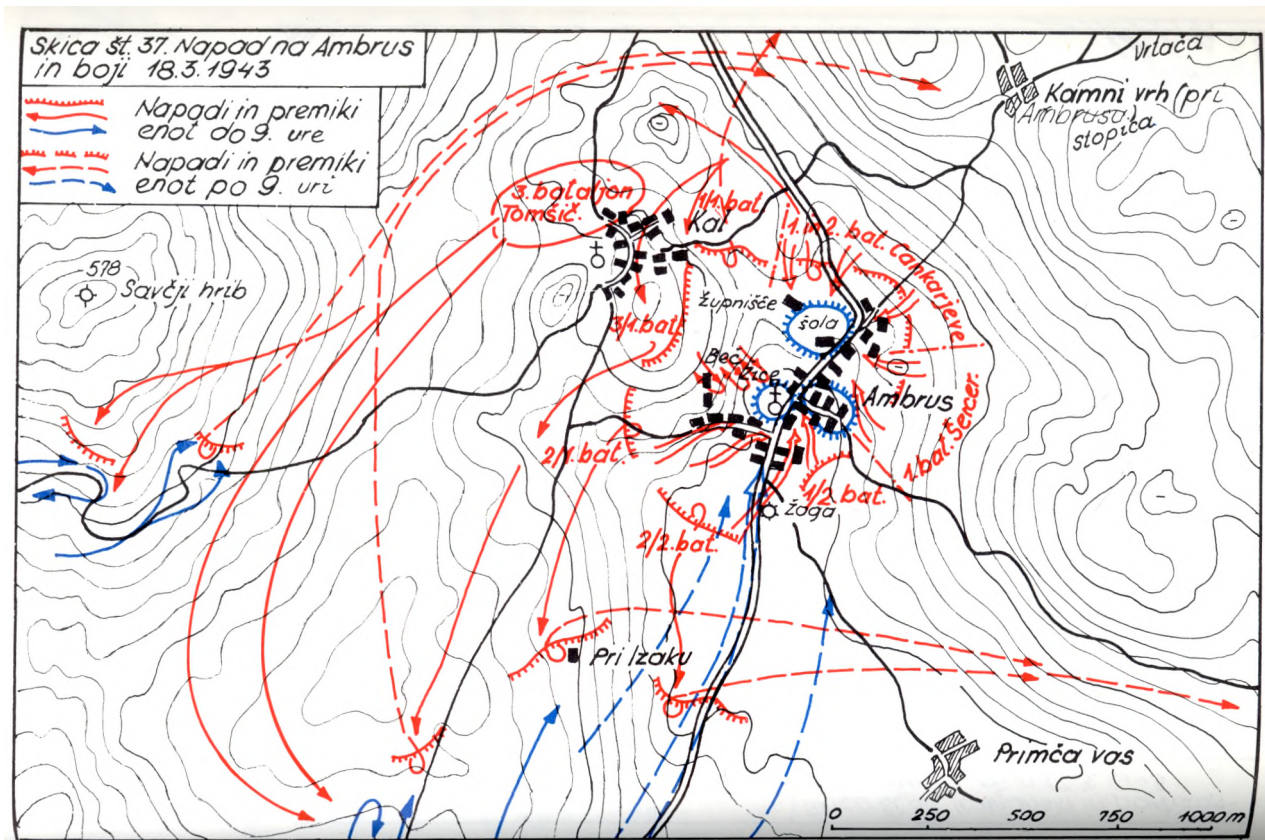
*

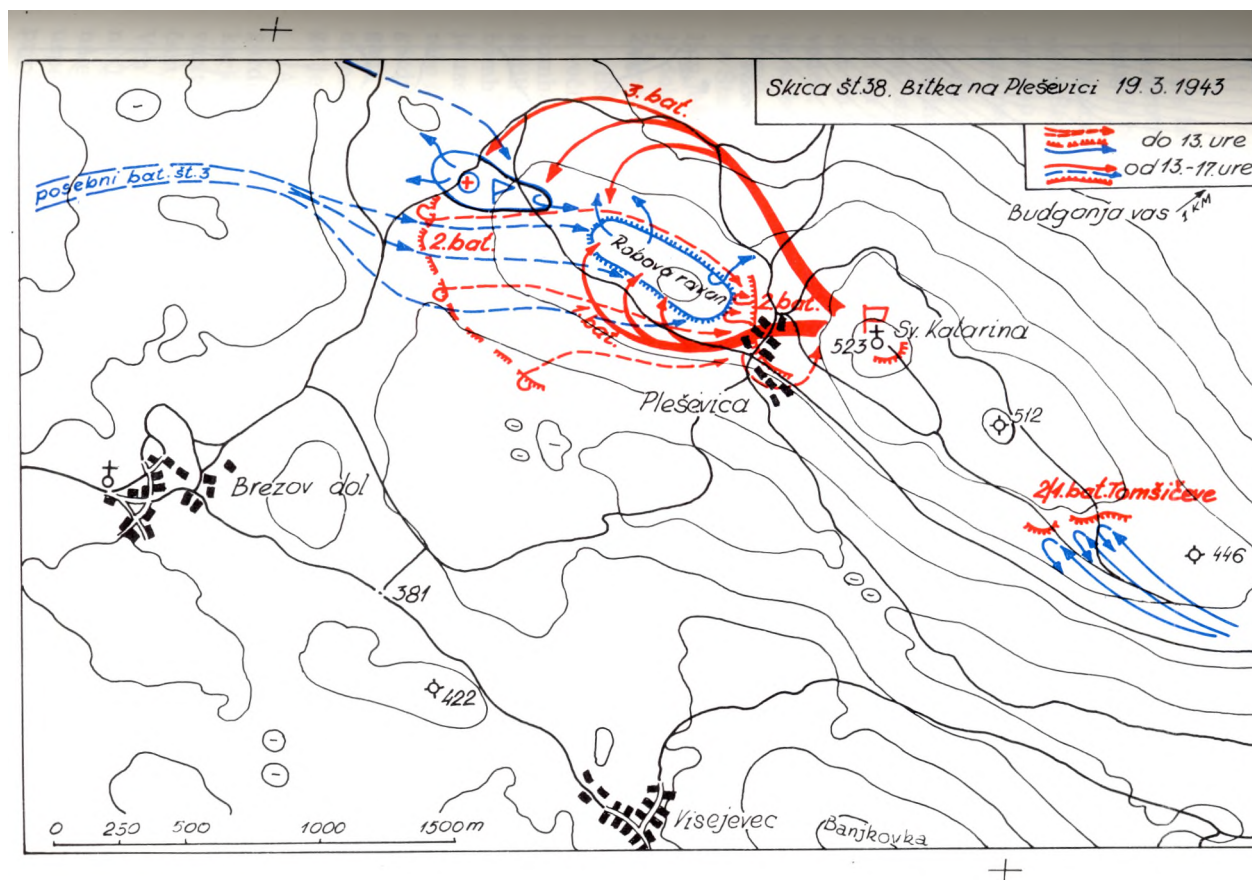

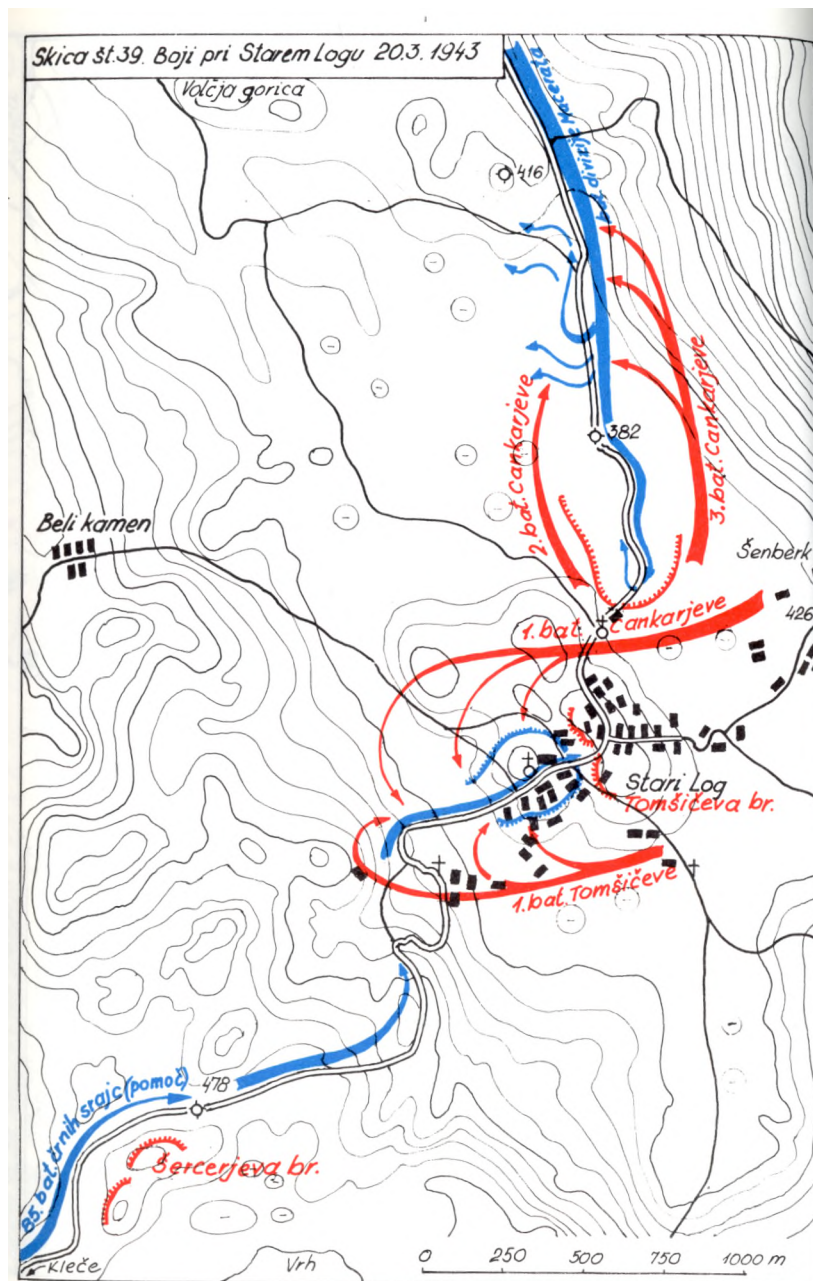
Skica št. 35. Napad na Ambrus in zmaga pri Kamnem vrhu 16.3.1943

Nastop posebnih bataljonov in še en poraz

Da bi lahko razumeli celotno partizansko operacijo in italijanske nasprotne ukrepe, se moramo najprej seznaniti še z napadi in boji drugih brigad.

Kolona, v kateri so bili 3. bataljon Gubčeve brigade ter Cankarjeva in Šercerjeva brigada, je šla čez Krko po brvi pri Velikih Lesah. Ta prestop je povzročil velik zastoj, zato so enote precej kasnile. V vasi Laze nad Krko se je kolona razdelila na desno in levo.

Od teh je največ dosegla Šercerjeva brigada. Imela je sicer slabega vodnika, ki jo je zapeljal v Mali Korinj kar do prvih hiš, ne da bi se prej razvila za napad. S tem je bilo kakih 40 belogardistov opozorjenih na nevarnost. Obe postojanki, šolo in cerkev, so zasedli prej, preden so se partizani sploh znašli. Medtem se je že zdanilo. Borci niso vedeli, kako naj se utrjenim postojankam približajo pri belem dnevu in kako naj preiščejo vas, kjer je bilo po hišah polno italijanskih bomb.

Štab Šercerjeve je imel na voljo samo dva bataljona, zakaj 1. bataljon je bil ostal v Podturnu, kjer je izvajal posebno nalogo. Za napad je določil 2. bataljon, tretjega je napotil v zasede proti Krški vasi in Zagradcu ter proti Kompoljam in Zdenski vasi.

Borci 2. bataljona so počasi vendarle stisnili obroč in tudi preiskali večino korinjskih hiš. Po tej poti so si pripravili izhodišča za napad bombašev, ki jih je spodbujala harmonika. Jurišnike in bombaše so ščitili vsi mitraljezci, da so se lahko približali šoli ter vanjo nametali bomb in steklenic z bencinom. Zagorelo je kot grmada, dušec dim se je usedal na zemljo. To je šlo na roko branilcem, izmuznili so se iz goreče šole in ušli v utrjeno cerkev. Pri tem sta bila ranjena le dva belogardista, vsi drugi so odnesli zdravo kožo. Ta uspeh je Šercerjeva brigada drago plačala. Padlo je pet partizanov, med njimi kar dva komandirja in dva mitraljezca, ranjenih pa jih je bilo še več. Zavaljo tega je v napadu nastal zastoj; Šercerjeva si je obetala več od noči.²⁶

Ako velja mnenje, da Šercerjeva brigada v Malem Korinju belogardistov ni presenetila, potem je treba ugotoviti, da pri napadu Cankarjeve na postojanko v Hočevju o presenečenju sploh ni mogoče govoriti. Šestdeset belogardistov, ki jih je nadzoroval italijanski podčastnik, se je močno utrdilo in se pripravilo na dolgotrajno obrambo. Vrh tega so bili zelo budni ali pa so bili o prihodu partizanov obveščeni. Tretji bataljon Cankarjeve brigade je zarana 16. marca v Hočevju naletel na močan odpor in s prvim naletom ni dosegel prav nobenega Uspeha. S svitom je moral odnehati, obkolil je postojanko in se začel Pripravljati na ponovitev napada. Prvi in 2. bataljon sta zasedla polo-

žaje proti Zdenski in proti Krški vasi, da bi odbila pričakovano italijansko pomoč.

Smola se je držala tudi 3. bataljona Gubčeve brigade. Nameravani napad na vlak med Čušperkom in Zdensko vasjo se ni posrečil. Res je še pred svitom razvrstil čete za napad in na zavarovanja; minerji so nastavili mino, na katero bi moral zavoziti vlak in se iztiriti. Toda italijanska patrulja je po naključju odkrila zasedo. Prihittel ji je na pomoč še oddelek za zaščito proge. Razvnel se je spopad, v katerem so imeli Italijani mrtvega enega oficirja, tri vojake pa ranjene. Toda nesreča je bila v tem, da je kmalu pripeljal tudi oklepni vlak; pod njegovim varstvom so Italijani našli partizansko mino, jo onesposobili in progo popravili. Z napadom na vlak torej ni bilo nič. Bataljon se je umaknil na Ilovo goro, potem pa odšel na položaje pri Planini (kota 511), da bi skupaj s Cankarjevo brigado zavaroval smer iz Zdenske vasi.²⁷

Na silovito partizansko akcijo v Suhi krajini je hitro sledil italijanski odgovor tudi iz Kočevja. Po vijugavi cesti proti Staremu Logu je pripeljalo 20 tovornjakov vojaštva, ki so jih spremljali oklepniki. Tam je prodiral bataljon divizije Macerata, ki je kanil zasesti Stari Log in Smuko, obenem pa je nameraval okrepiti italijansko posadko v Hinjah ter jo oskrbeti. Te Italijane je iz zasede napadel del 1. bataljona Gubčeve brigade ter jim prizadejal dva mrtva in štiri ranjene, dva tovornjaka pa je močno poškodoval. Toda z oklepniki so se hitro prebili proti Smuki in Hinjam. Tam jih je Gubčeva brigada zadržala, da niso mogli naprej proti Lopati.²⁸

Pobudnik nakazanih italijanskih ukrepov je bil general Renzo Montagna, ki se je s taktičnim poveljstvom iz Ribnice preselil v Videm-Dobrepolje, na ogrožene položaje k Čušperku pa je napotil svojega namestnika polkovnika Leonarda Siliata. Takoj je začel zbirati enote, ki jih je imel pri roki. Iz Ribnice je na tovornjaki v Videm-Dobrepolje poslal posebni bataljon črnih srajc št. 3, hkrati je iz Velikih Lašč ukazal prepeljati v Videm tudi vod topov 100/17 mm. Toda še zmeraj je imel prešibke sile, zato je od poveljstva 11. armadnega zbora zahteval okrepitve. Obljubili so mu posebni bataljon št. 2, sicer podrejen štabu divizije Cacciatori delle Alpi, ki pa ga do večera 16. marca ni bilo mogoče pričakovati.

General Renzo Montagna je imel na voljo razmeroma malo sil, predvsem zato, ker je bila ena četa 1. bataljona črnih srajc razbita pri Kamnem vrhu. Iz Krške vasi je lahko nabral 150 črnosrajčnikov, posebni bataljon št. 3 pa tudi ni štel več kot 250 mož. Poveljnikoma teh dveh bataljonov je ukazal, naj odideta proti Hočevju, partizanske sile napadeta in razbijeta njihovo obleganje belogardistične postojanke. To naj bi dosegla z obkoljevalnimi premiki. Posebni bataljon št. 3 naj

bi prodiral iz Vidma-Dobropolja po prevladujočih vrhovih Vodeni dol (kota 587) in Šentrumar (kota 673), 1. bataljon črnih srajc iz Krške vasi pa bi moral partizanske položaje obiti po severni strani čez Velike Dele (kota 514) proti vasi Hrib (Glej skico št. 36 na str. 549!). Vse to bi moralo napadalce prisiliti, da bi opustili obleganje Hočevja.

Pa ni šlo vse tako gladko. Sam Montagna je poročal, da so njegove enote naletele na velike ovire, ker so partizani zasedli vse prevladujoče položaje in zaprli vse dostope do Hočevja. Črnosrajčnike so napadli s številnimi mitraljezi; le-ti jih niso mogli pregnati niti z minometi 81 mm niti s topovi iz Vidma-Dobropolja in Krške vasi. Fašisti so imeli hude izgube: padel je en oficir in en fašist, ranjenih je bilo 11 in pogrešanih 10 fašistov. To pa še ni bilo vse. V zasedo 3. bataljona Gubčeve brigade nad Zdensko vasjo je zapeljal italijanski oklepni tovornjak s strelivom. Neki partrizan je vanj zabrisal bombo. Ob tej priložnosti je bilo huje ranjenih še šest fašistov in dva belogardista. Črnosrajčniki so prišli v Hočevje in bele rešili iz obkolitve šele 16. marca 1943 ob dvajsetih, to pomeni, da so za ta uspeh potrebovali ves dan.²⁹

Kljub temu je jasno, da je Cankarjeva brigada v Hočevju doživela neuspeh. Da bi to popravila, se je odločila v noči na 17. marec postojanko v Hočevju napasti vnovič. Tedaj pa je prišlo do nesporazumov pri obeh vojskujočih se straneh. Italijani so dobili sporočilo, da so se partizani od Hočevja umaknili, pa so se temu primerno veselili in se brezskrbno vedli, v štab Cankarjeve brigade pa je prišlo obvestilo, da so Italijani s posadko vred zapustili Hočevje. Glede na tako vest je brigadi ostalo samo še to, da zasede Hočevje. Namestnik komandanta brigade Franc Kočevar-Ciril je hotel to nalogo izpeljati kot vojaško vajo. En bataljon je začel v bojni razvrstitvi prodirati proti postojanki, toda vaja se je kmalu sprevrgla v hud boj. Ker so Italijani zasedli tudi položaje okoli Hočevja, se je morala brigada umakniti: 1. in 2. bataljon Cankarjeve sta se proti jutru premaknila skozi Kal na Kamni vrh nad Ambrusom, s tem pa je bil napad na Hočevje končan.³⁰

Za zavzetje Hočevja res ni bilo več nobenih možnosti. Take možnosti pa so še zmeraj bile v Malem Korinju in Ambrusu, kjer sta Šercerjeva in Tomšičeva brigada vendarle dosegli lepe začetne uspehe. Da bi štab Dolenjske operativne cone napad na Korinj le kako zmagovito končal, je sklenil Šercerjevi brigadi poslati v pomoč 3. bataljon Cankarjeve brigade. Toda cerkvena zgradba v Malem Korinju je bila trdna in odporna proti ognju, pa še ograjena z bodečo žico. Napadalci 2. bataljona Šercerjeve so zvečer poskusili še dvakrat. Belogardisti pa so si natančno uredili zaporni ogenj, na napadalce so metali tudi bombe v svežnjih, zato sta se oba naskoka skrhala. Ker borcev ni bilo več mogoče pognati na juriš, je šel napadat brigadni štab, pa je bil

edini uspeh samo ta, da je obležal ranjen tudi komandant Bojan Polak-Stjenka. Četrtrič so jurišali samo še zato, da bi ga rešili iz ognja.

V teh nočnih naskokih so padli še štirje šerčerjevci, med njimi neustrašeni jurišač Ivan Jankovič iz Črne vasi. Napad na Mali Korinj je Šerčerjevo brigado veljal devet mrtvih, število ranjenih pa se je povzpelo na 15.

Kakšno vlogo je v nočnem napadu na utrjeno postojanko v Malem Korinju imel 3. bataljon Cankarjeve brigade, ni natančno znano. Zanesljivo drži samo to, da uspeha ni bilo nobenega. Zjutraj 17. marca se je tudi ta bataljon umaknil na Kamni vrh, nato pa skupaj z drugim odšel v vas Visejec. Drugi in 3. bataljon Šerčerjeve brigade sta se premaknila na Ratje in Lopato, da bi Tomšičevo in Cankarjevo brigado dodatno zavarovala pred prodiranjem že omenjenega bataljona iz divizije Macerata, ki je prodril čez Stari Log do Hinj.³¹

Zmaga nad četo fašistov pri Kamnem vrhu je Tomšičevi brigadi precej podaljšala čas, da napad na Ambrus uspešno konča. Ker je imel 2. bataljon številne žrtve, sta v napad posegli še 1. in 2. četa

1. bataljona, ki sta se dobro pripravili. Da bi se bombaši šoli lahko približali, so si spet izdelali fašine, toda ne take, ki bi jih kotalili pred seboj, temveč so si omislili nekakšna zaščitna vozila z butarami in senom.

Druga četa se je najprej poskušala šoli približati v kritju dolinice Žiže, a se tu ni dalo priti blizu. Borci so morali izbrati že ustaljena kritja. Največ jim je koristil jarek za vodovod in po njem so prišli najdalj. Pomagali so si tudi z vozom sena, ki so ga potiskali pred seboj, da bi se šoli približali na domet ročnih bomb. Navzlic temu so lahko zavzeli le tiste stavbe, ki jih je bil dopoldne zavzel že 2. bataljon. Čeprav jim je za pogum igral na harmoniko novinec iz Gabrja, so naskakovali vse preveč previdno, saj niso vedeli, da so belogardisti že na koncu z bombami in s strelivom. In tako se je zgodilo, da so se belogardisti in fašisti v ambruški šoli obdržali, čeprav so bili že skoraj vsi ranjeni in na koncu z močmi.

Edina korist tega napada je bila izdatna zasežba. Intendanti so poskrbeli za odvoz 18 ton moke in riža, 800 kg sladkorja, 10.000 cigaret, pobrali pa so tudi veliko blaga za obleke in drugih potrebščin. Ni pa ostalo samo pri tem. Zasegli so tudi 40 glav govedi. Tako so se z vsem dobro založili.³²

Z dnem 17. marca je pri Ambrusu nastal zanimiv položaj. Štiri brigade so se osredotočile vzhodno od tod: 1. in 2. bataljon Gubčeve sta bila med Laščami nad Dvorom in Smuko, 3. bataljon je bil v vasi Gradene, Šerčerjeva v Ratju in na Lopati, Cankarjeva v vaseh Visejec in Brezov dol, Tomšičeva brigada s 3. bataljonom in brigadnim štabom v Višnjah, z drugim v Primči vasi, s prvim okoli Kamnega vrha in Ka-

la (Glej skico št. 36!). Ta prostor je bil ugoden za boj in taktične premike, vrh tega pa dovolj blizu roških gozdov, kamor so odvažali ranjence.

Sovražnikovo postojanko v Ambrusu so enote oblegale le bolj od daleč. Njej najbližja je bila 1. četa 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki je še vedno držala vas Kal. Toda vse je kazalo, da napad na Ambrus ni več v ospredju. Partizani so z obleganjem očitno hoteli izzvati prihod sovražnikovih sil. Te bi bilo v manevrskem boju mnogo lažje premagati, kar bi bilo bolj koristno, kakor krvaveti pred utrdбами.

Da Italijani res nameravajo prodreti do Ambrusa, je potrjevalo silovito topovsko in letalsko bombardiranje bližnje okolice, zakaj zmeraj so imeli tako navado, da so s tem pripravljali pot pehoti. Pet letal je streslo bombe na Visejec. Vas je pogorela. Ubitih je bilo pet partizanov in en vaščan. Bombniki so napadli tudi Kamni vrh in Višnje. Najbrž so Italijani dobro vedeli, da se tam zadržujeta štab Dolenjske operativne cone in štab Tomšičeve brigade.

Večjih izgub med partizanov Višnjah ni bilo, kajti 3. bataljon Tomšičeve brigade je bil razvrščen v gozdičku nad vasjo, tja pa bombe niso padale. Izgube pa so bile vendarle. Smrtno ranjen je bil borec Simo Vrlinič-Simon, o katerem so vsi vedeli, da je zaljubljen v bolničarko Albinco Mali. Bil je grdo raztrgan, vendar se je upiral smrti še natanko dva meseca, do 17. maja. Tudi za Marjana Indofa je zapisano, da je bil ranjen tega dne, za mladega partizana Antona Štublarja iz Cerkvišča pa vemo, da jo je skupil na straži pri cerkvi na Kamnem vrhu. Vse tri so prepeljali v roške bolnišnice, vendar živ ni ostal nobeden. V Višnjah pod kozolcem, ki ga je podrla letalska bomba, je bil huje ranjen v roko tudi Rudolf Žugelj-Rudi. Sicer pa so bombe prizadele le prebivalstvo. Vas je zvečine pogorela. Borec Lojze Konda je v nekem hlevu videl spečenih osmero govedi.

Medtem so proti vzhodu krenile karavane z ranjenci treh brigad. Ranjence iz Tomšičeve brigade je spremljala 3. četa 1. bataljona. Ranjencem se je priključil še Jože Oblak-Sime, ki pa je s tem prenehal biti politični komisar 2. čete 1. bataljona. Ker se je že zdanilo in ker so bila italijanska letala spet v zraku, se je četa z ranjenci prikrila v gozdičku med Brezovim dolom in Visejcem. Tako jih je srečno pripeljala do javke pri Gradencu in jih izročila Gubčevi brigadi. Ranjenci so na kmečkih vozeh prek noči prispeli na Toplo reber, tam pa so jih 18. marca 1943 zalotila italijanska letala in povzročila velik preplah. Na srečo pa bombe niso nikogar zadele. Kolona z ranjenci je pot nadaljevala do Pogoreleca. Tam so jo bombniki 19. marca vnovič izsledili in bombardirali. Štirje ranjenci so bili ubiti, štirje pa vnovič ranjeni. Med slednjimi je bil Tone Kastelic-Franci, ki je zavljo bombnih poškodb umrl. Enako usodo je menda doživel Marjan Indof, Francu Ra-

došu z Radoviče pa je bomba najprej odtrgala obe nogi in potem še glavo.³³

Računi partizanskih poveljnikov so bili pravilni. Iz Vidma proti Malemu Korinju in Ambrusu je 17. marca 1943 že ob sedmih zjutraj odšla reševalna kolona. Sestavljal jo je posebni bataljon št. 2 iz divizije Cacciatori delle Alpi z 250 možmi. Posebni bataljon št. 3 je naskoval kote 673, 514 in 500 v prazno in menda zato, da bi reševalni koloni zagotovil prosto pot. General Renzo Montagna je ob enajstih ustavil to jalovo početje in ukazal posebni bataljon št. 3 na tovarnjakih prepeljati do Strug, od koder naj bi prodiral po črti Struge-Lipa-Gozdar-Kamni vrh-Reber-Ambrus.

Čeravno so imeli vojaki posebnega bataljona št. 2 med potjo opraviti le s partizanskimi patruljami, so bili silno previdni in počasni. Ob enajstih šele so prišli v Mali Korinj, ob petnajstih pa v Ambrus. Žrtev med potjo niso imeli, zadet je bil le en konj. Toda njihova posadka v Ambrusu je bila močno zdelana. Od tridesetih fašistov sta bila dva mrtva, 20 pa je bilo ranjenih. To pa še ni bilo vse. Belogardisti so imeli v Korinju dva ranjena, v Ambrusu pa so našli 14 ranjenih vojščakov; o mrtvih niso poročali. Se pravi, da napad Tomšičeve na Ambrus le ni bil čisto brez haska.

Še pred tem je iz Strug odšlo 24 italijanskih vojakov na čelu s poročnikom, ki so nesli komandantu postojanke v Ambrusu naj novejša navodila. Te sovražnike je pri Tisovcu prestregla 3. četa 3. bataljona Tomšičeve, jih sedem pokončala, obenem je zasegla pomembne listine o sovražnikovih bojnih načrtih za ta dan. S tem je brigadni štab izvedel za bojno nalogo in za številčno moč 1. bataljona črnih srajc iz Krške vasi, ki ga je general Montagna s 160 možmi in pod poveljstvom majorja Bassanija poslal proti Ambrusu. Bassani je svoje vojaške popeljal spet čez Zagradec in Ratenco na Sv. Peter in Kamni vrh, skoraj natanko po isti poti, kjer je bila prejšnjega dne razbita ena izmed njegovih čet, le da je zavil še bolj na levo, čez greben Mali Rilec proti Golemu vrhu in Malemu vrhu. Kljub temu se glavnini 1. bataljona črnih srajc ni godilo nič boljše. Proti večeru so jo pri Sv. Petru napadle čete 1. bataljona in ena četa 3. bataljona Tomšičeve brigade, potisnile nazaj proti Malemu in Golemu vrhu, jo tam obšle in obkolile. Tomšičevcem je izdatno pomagal 1. bataljon Cankarjeve brigade. Bitka je divjala več ur, vse do mraka. Črnosrajčniki so doživeli še en poraz in edino noč jih je rešila pred popolnim polomom. Imeli so pet mrtvih, med njimi enega oficirja, devet pogrešanih in šest ranjenih, med temi sta bila tudi komandant bataljona Bassani in še en oficir. S tem porazom je bil 1. bataljon črnih srajc izločen iz bojev za Suho krajino. Te fašiste je zajelo tako malodušje, da niso bili za nobeno rabo več.³⁴

Padla borca Simo Vrlinič-Simon iz Adlešičev (levo) in Franc Radoš iz Radoviče (desno), ki sta bila žrtvi letalskih bomb. Za Antona Štublarja iz Cerkvišča fotografije ni bilo mogoče dobiti, ker ni več nikogar od sorodnikov

K zmagi 1. in ene čete 3. bataljona pri Malem vrhu pa je precej pripomogel tudi 2. bataljon. Zlasti 1. bataljon se je znašel v zelo kočljivem položaju, zakaj iz Ambrusa so ga skušali napasti v hrbet izbrani vojaki posebnega bataljona št. 2 in belogardisti, ki pa so morali poprej obvladati še položaje 2. bataljona. Posrečilo se jim je sicer, da so zasede 2. bataljona Tomšičeve brigade potisnili iz Primče vasi proti Brezovemu dolu in Malemu vrhu. To je hudo ogrozilo zaledje 1. bataljona, vendar se je tam bojna sreča obrnila. Drugi bataljon se je brez obotavljanja pognal v nasprotni napad po pobočju kote 433 nad vasjo Višnje. Z jurišem je nagnal sovražnike nazaj v vas Ambrus, ranil tri alpske lovce in 41 belogardistov, pokončal pa štiri belogardiste.

Pozno popoldne se je Tomšičeva brigada spopadla še z eno italijansko kolono. To je bil posebni bataljon št. 3, ki je prodril mimo Hribke do Gozdarja. S pobočij Debelega hriba in Kamenvrha sta ga napadli dve četi 3. bataljona in ga zadržali. Z nočjo je utihnil boj tudi na tej strani. Partizani so bili prepričani, da so se Italijani čez noč umaknili, kakor je bila njihova stara navada. . .

Štab Dolenjske operativne cone se potemtakem ni zmotil, ko je poizkušal zvabiti italijanske bataljone v osrčje Suhe krajine. Sedemnajstega marca 1943 so bili že tam. Tega dne je Tomšičeva brigada

pri Malem vrhu izvojevala že svojo drugo zmago. Pobila je devet belogardistov in fašistov, 50 belogardistov, fašistov in laških alpskih lovcev ranila, devet fašistov pa ujela in pokončala. Kakšne so bile izgube Tomšičeve brigade tega dne, ni natančno znano. Velike prav gotovo ne. Predvsem je pomembno, da so se njeni borci sijajno bojevali. Štab Dolenjske operativne cone in Ivo Ribar-Lola sta tomšičevcem izrekla navdušene čestitke.³⁵

Kljub zmagi pri Malem vrhu pa položaj za naslednji dan ni bil preveč obetaven. Tomšičeva brigada je en fašistični bataljon sicer izločila, toda na skrbi je imela še dva. . .

Vnovič nad Ambrus — srdita bitka se nadaljuje

Poveljstvi obeh bojujočih se strani sta drugi dan boj mrzlično iskali možnosti, kako bi drugo stran prelisičili in porazili.

Vajeti na italijanski strani je prijel v roke general Gastone Gambara, ki je menil, da se mu bo nazadnje vendar ponudila priložnost, maščevati se za poraz v Žumberku. Bil pa je slab računar. Pričakoval je, da se bodo brigade iz Suhe krajine umaknile tja, od koder so prišle, se pravi k Dobrniču. Ukazal je torej, naj divizija Isonzo s silami garnizije v Trebnjem in Žužemberku nadzoruje dostope od zahoda, divizija Cacciatori delle Alpi naj z okoliškimi garnizijami nadzoruje območje Sela-Šumberk med dolenjsko progo in Krko, posebni bataljon št. 1 iz divizije Isonzo naj zasede okoliš Topla reber, divizija Macerata pa naj z rednim bataljonom nadzoruje okoliš Starega Loga, obenem pa skuša vzpostaviti neposredni stik s posebnim bataljonom št. 1 pri Gorenji Topli rebri.³⁶

Štab Dolenjske operativne cone, ki je 17. marca zvečer v Višnjah sklical sestanek z brigadnimi štabi, ni imel tako vedrega pogleda na razvoj dogodkov. Ko je pretresal položaj, je spoznal, da mora napasti Italijane v Ambrusu, sicer bodo oni napadli partizane. Napad bi utegnil biti dokaj uspešen, zakaj utrjena ambruška šola je bila za prispele posebni bataljon št. 2 premajhna, zunaj nje pa italijanski vojaki še ne bi utegnili narediti novih utrd. Brez njih so bili Italijani čisto neobgljeni. V najslabšem primeru bi jim lahko prizadejali hude izgube.

Za napad na okrepljene sovražnikove enote v Ambrusu je štab Dolenjske operativne cone določil vse tri bataljone Tomšičeve brigade, 1. in 2. bataljon Cankarjeve brigade in 2. bataljon Šercerjeve brigade. Tretji bataljon Cankarjeve bi bil v rezervi, 3. bataljon Šercerjeve pa naj bi obkolil in slepilno napadel postojanko v Hinjah (Glej skico št. 37 na strani 550!). Napad bi se moral začeti 18. marca 1943 ob treh zjutraj.³⁷

Štab Tomšičeve brigade je imel največ upa na uspeh pri napadu od zahoda, izza grička Beč proti cerkvi, ker bi tam prodiral v kritju hišnih zidov. Na to stran je razvrstil 1. bataljon. Desno od njega, med cesto Ambrus-Žvirče in koto 347 bi moral nastopati 2. bataljon, da bi **spet** zavzel žago in gasilski dom. Levo, čez vas Kal proti župnišču in šoli pa 3. bataljon, ki bi moral poprej očistiti tudi Kal. Prek kote 347 bi moral napadati 2. bataljon Šercerjeve, ki je imel za oporo precej goščave. Cankarjeva brigada s 1. in 2. bataljonom bi morala napadati od Brezovega dola, Kamnega vrha in vzhodno od ceste Zagradec-Ambrus.

Stanko Semič-Daki je v 1. bataljonu Tomšičeve brigade odbral tri skupine bombašev, borci pa so si spet naredili fašine. Ob nenadnem vdoru v vas Kal nad Ambrusom so ujeli domačina-belogardista in hitro očistili izhodiščne položaje za napad na Ambrus.

Tomšičeva je napadla prva, vendar šele ob štirih, ker sta oba bataljona Cankarjeve zamudila. Najprej so vse tri bombaške skupine poskušale napasti od zgoraj čez Beč proti cerkvi in trgovini, vendar se tam ni dalo priti nikamor. Zato je Daki odpeljal bombaško skupino, ki jo je vodil Rudi Müller-Mile, po desni na spodnjo stran vasi. Bombaši so od tam zavzeli trgovino. Skušali so prodreti še proti cerkvi, pa spet ni šlo. Naložili so voz drv in vanj napregli konje, da bi se v kritju voza lahko približali sovražnikom in nanje nametali bombe. Vendar se ta nenavadna fašina ni obnesla, ker so sovražniki konje postrelili, voz pa je obtičal. Bombaš Jože Košir iz Retij pri Loškem potoku je bil hudo ranjen od rafala v prsi.

V isti smeri je prodirala tudi 1. četa 2. bataljona, ki se je morala bojevati za vsako hišo posebej. Le počasi je potiskala Italijane iz manjših zgradb, dokler jim ni ostalo še zadnje zavetje — cerkev, obdana z obzidjem in debelimi zidovi. Cerkvi pa se z razstrelivom ni dalo približati. Juriš bi terjal preveč žrtev. Tretja četa 2. bataljona je skušala prodreti v Ambrus po jarkih* ki so bili skopani za vodovod, toda v vas ni več prišla. Nato so sovražniki šli v nasprotni napad in 2. bataljon se je moral umakniti na vsej črti.

Bombaši 1. bataljona Tomšičeve brigade so uničili več zasilnih bunkerjev iz kamnja, zemlje in lesa. Sovražniki so bili po temi čisto

* Tam blizu je padel neki borec, ki na videz ni imel nobene rane in tudi ni od njega priteklo nič krvi. Potegnili so ga v jarek in odnesli dr. Stanku Pircu-Lojzetu. Ta je po natančni preiskavi našel pod levo prsno bradavico kapljico tekočine. Ko mu je odprl prsi, je ugotovil, da ga je zadela tombakova iver od krogla, v velikosti žeblička za čevlje, in to naravnost v srce. Krogla je namreč pred njim zadela skalo in se tam razletela na trščice (Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, str. 5).

zbegani in so tolkli tudi po svojih. Belogardisti v neki hiši so izobesili belo zastavo, neka ženska pa je prišla povedat, da se bodo vdali. I₂

2. čete 1. bataljona je proti tisti hiši odšla ena desetina, toda beli so užgali po njej. Padlo je ali bilo ranjenih več mladih partizanov iz Bele krajine.

Še največ je dosegel 3. bataljon, ki je s Kala hitro pregnal sovražnikove zaščitne oddelke in zasedel pobočje proti Beču. Od tam je obstreljeval šolo in cerkev.³⁸

Slabo za partizane je bilo to, da sta oba bataljona Cankarjeve brigade zamudila več kot za eno uro. Bataljon Šercerjeve pa je brž pritegnil nase veliko italijanskega ognja in tomšičevcem je bilo takoj lažje. Pomen udeležbe dveh bataljonov Cankarjeve in 1. bataljona Šercerjeve brigade v napadu na Ambrus je bil samo v tem, da so morali sovražniki oslabiti svojo obrambo proti Tomšičevi brigadi. Ti bataljoni so dosegli še manj kakor tomšičevci. Dobro pa se je izkazal 3. bataljon Šercerjeve brigade, ki je slepilno napadel postojanko v Hinjah. Sovražnike je ta napad zelo vznemiril in skušali so se otresti pritiska okrog utrdb. Okoli Hinj so se razvneli srditi spopadi in bile so tudi žrtve. Belogardisti so skušali prebiti partizansko obkolitev, nazadnje pa so morali še jurišati, da so pobrali mrtve in ranjene. Iz Šercerjeve brigade je padel partizan Anton Lazar, doma iz Idrije.

Pritisk na Hinje je popustil šele po napadu laškega letalstva, ki je silovito bombardiralo vso bližnjo okolico in do temeljev uničilo štiri vasi. Iz Hinj čez Prevole na Vršiček so prodrle belogardistične patrulje, toda naprej od tam niso mogle.³⁹

Najslabše za napadalce na Ambrus je bilo, da jih je prehitel svit. Z dnem je spet prišla do veljave italijanska ognjena premoč, saj so premogli mnogo več mitraljezov in lahkih minometov kakor partizani, glede težkih minometov pa že tako ni bilo nobene primerjave. V Ambrusu so poleg minometov imeli še vod gorskih topov, čeprav jih je izdatno podpiralo tudi težko topništvo iz Vidma-Dobropolja, iz Krške vasi in iz Zagradca. Potem je bilo na delu še bombniško letalstvo, ki je nenehno preletavalo partizanske položaje, stresalo bombe in mitraljiralo. To je bilo usodno za borca Alojza Klepca, ki je padel ob umiku že zunaj Ambrusa. Zadet je bil od letalskega mitraljeza z dvema streloma v pleče, da ga je kar narobe zvilo.

Ogenj iz strelnega orožja je bil peklenski. Ozračje je bilo tako zašičeno s streljanjem, da ni bilo ločiti strela iz puške od mitralješkega rafala. A največ partizanskih žrtev je bilo vendarle od minometov, ki so sipali mine za zasilne zaklone. Posebno na udaru so bile mitralješke trojke. Samo okoli puškomitraljeza, s katerim je streljal David Plut-Aleš, je padlo več kot 20 min. Ranjena sta bila merilec Aleš in njegov pomočnik, tretji iz trojke pa je padel. Nekemu partizanu z Do-

lenjskega je težka mina odtrgala celo spodnjo čeljust, in je umrl v strašanskih mukah. Na položajih 3. bataljona so se za boj blizu skupaj razvrstili trije puškomitraljezci: Lojze Klančar-Kovač, Alojz Koprivec in Albin Šulem. Mine so padale tako natančno, da je bil od vsake ranjen kak borec. Kmalu je bil hudo ranjen tudi puškomitraljezec Alojz Koprivec.

Tega dne se je primerilo štirikrat, da so mine v polno zadele posamezne partizane. Prvi je bil tako ubit borec Stane Bizjak, Malnarjev iz Mirne na Dolenjskem, ki je šel patroljirat, a se s te poti ni več vrnil. Še bolj osupljivo sta končala politični komisar 1. čete 1. bataljona Valentin Aš-Tine, ki ga je mina iz lahkega minometa zadela v komisarsko torbico in ga smrtno ranila, in partizan Martin Rozman iz Boldraža. Slednji je bil najprej ranjen in se je skušal umakniti s položaja, da bi ga obvezali, med plazenjem proti bolničarki pa mu je težka mina padla na hrbet, in je vsega razneslo. Četrti primer pride na vrsto pozneje.⁴⁰

Z vnovičnim napadom na Ambrus se je štab Dolenjske operativne cone spustil v zelo tvegano operacijo. Izrecno ogrožena pri tem je bila Tomšičeva brigada, ki je napadala od zahoda, ne da bi imela zavarovan hrbet ali kakršnokoli zaledje. Smer proti Tisovcu je nadzorovala le s patroljami, 3. četo 3. bataljona pa je imela v rezervi za vsak primer. Fašisti iz posebnega bataljona št. 3 so proti pričakovanju prenočili okoli Gozdarja, zjutraj 18. marca 1943 pa so se potuhnili, da bi partizane lahko uspešno napadli v hrbet (Glej skico št. 37!). Bolničarka Albinca Mali, ki je skrbela za ranjence, je ob osmih naletela nanje v gozdu proti Žvirčam. Prvi bataljon se je moral od Ambrusa hitro obrniti in zasesti goščavnati predel Reber od kote 494 čez koto 439 do Izaka, domačije, od katere so septembra 1942 ostali samo še zidovi. Tam se je začel zagrizen boj z bombami in na nož.

Tomšičeva brigada se je znašla v najhujšem bojnem metežu. Veliko ranjenih in padlih je bilo že pri naskokih bombašev na bunkerje, še več pa potlej, ko so jih sovražniki spravili v precep. Padli so: Jože Cajnar in Janez Brodarič iz Krasinca ter Ban iz Brusnic. Od ran izlivali so se: Jože Kirn-Marjan, Franc Saje, Avgust Nučič-Ludvik, Jože Ribič-Gašper, Jože Konda-Marko, Ivan Škof-Jovo, Alojz Koprivec in Franc Hrovat.⁴¹

Fašisti in belogardisti iz posebnega bataljona št. 3 so se prihuljeno plazili in pritiskali, partizanske vrste so bile razredčene, za nameček pa je partizanskim borcem primanjkovalo še streliva. Vodnik Ivan Bobnar-Bobi je imel samo še tri naboje, na položaju pa je ostal skoraj sam. Za varstvo ranjencev je odposlal že skoraj vse borce, ostali so tam samo trije. Tedaj je zagledal črnikastega fašista, ki se je povzpел na zid požgane hiše, hodil sem in tja ter mahal z roko in kli-

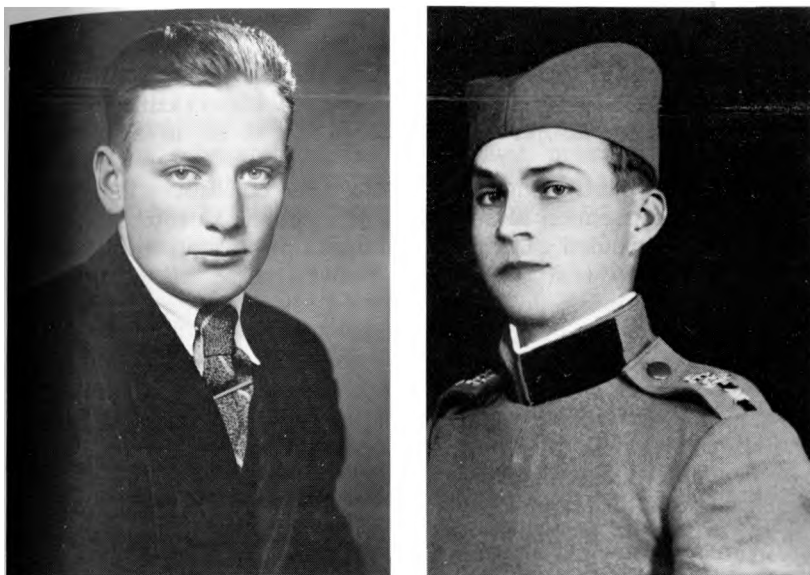
cal: »Via, via! Avanti ragazzi, avanti ragazzi!« Bobiju je kazal hrbet Vodnik Ivan Bobnar-Bobi je dobro pomeril in sprožil. Kmalu za tem je po poti in kamniti ograji prodrla četa fašistov, ki je Bobi z dvema borcev in dvema nabojema ni mogel zadržati. Moral se je umakniti. Tudi skupini borcev iz 1. čete 1. bataljona, ki je nosila hudo ranjenega Valentina Aša-Tineta in še enega borca, je trda predla. Oba ranjenca je morala odložiti in sprejeti boj. Nič ni kazalo, da se bodo z ranjencevma pretolkli na varno. Medtem sta oba zaradi poškodb umrla in zakopali so ju kar tam, tako rekoč v pričo fašistov, potem pa so se prebili nazaj proti Kalu.

V najhujši pasti se je znašel Jože Bradeško-Boštjan, namestnik brigadnega političnega komisarja, ki je obtičal hudo ranjen na položajih pri Izaku. Iz nevarnega položaja se je izmuznil samo kurir Vladimir Omahen-Borut, ki se je prebil na Kal po pomoč, da bi šla reševati Boštjana.

Sovražniki so medtem pritisnili še od Tisovca. Pri tem so naleteli na pratež 3. bataljona in na šest ranjencev. Te bi gotovo zajeli, če jim prav tedaj ne bi prihitel na pomoč bataljon Cankarjeve brigade. Tedaj so se borci pognali v nasprotni napad, čeravno so bili sovražniki številčno veliko močnejši, bolj spočiti in bolj založeni s strelivom.⁴²

Vendar tudi na italijanski strani ni bilo vse rožnato. Da bi razbremenil okrepljeno postojanko v Ambrusu, je moral posebni bataljon št. 3 razdeliti svoje sile na več skupin. Toda s tem so v sovražnikovi razvrstitvi zavezale praznine, skozi katere so zlahka vdirale partizanske čete. Italijani so bili silno počasni. Začetne prednosti nikakor niso znali izkoristiti. Vsakič so se vse preveč in predolgo pripravljali. Tako se je lahko zgodilo, da je mladi partizan Mavricij Štefanič-Mavriče med potjo čez Savčji hrib naletel na italijanskega podpolkovnika, ki si je z dvema častnikoma ogledoval partizanske položaje pri Kalu. Mavriče je nameril puško, podpolkovnik je padel, oba oficirja pa sta zbežala. Da ne bi zamudil enkratne priložnosti, je Mavriče padlemu sovražniku vzel torbico in pas s pištolo, nato pa ga je še sezul in slekel. Uniformo je potem nosil Ivan Kovačič-Efenka. *

Stanko Semič-Daki in Pero Popivoda sta s 3. bataljonom pohitela v napad proti Rebri in Izaku, da bi črnosrajčnikom otela ranjenega Jožeta Bradeška-Boštjana, ki pa mu ni bilo več pomoči. Fašisti so ga ujeli, mu potrgali rdeče oznake in ga zabodli. Potem so okoli njega polegli na sonce, kakor da so storili težko in dobro delo. Tretja četa 3. bataljona se je medtem pretihotapila skozi fašistične položaje in jih obšla, tako da je k Izaku navalila od Tisovca. Fašisti so bežali proti Kamenvrhu, sedemnajst pa se jih je znašlo tesno obkoljenih. Partizani so jih naskočili na nož, večino zabodli, šest ujeli, zaplenili pa en puškomitraljez, sedem pušk in eno pištolo. Med ujetniki je bil tudi fa-

Viljem Kastelic-Vili iz Knežje vasi, komandir 3. čete 3. bataljona (levo), in Martin Rozman iz Boldraža (desno), ki sta bila z minami zadeta v polno. Fotografiji padlih komisarjev Valentina Aša-Tineta in Jožeta Bradeška-Boštjana sta objavljeni v knjigi Tomšičeva brigada 1 na straneh 526 in 139.

šistični poročnik Russo. Pri njem so partizani našli komisarske oznake, torbico in druge predmete, last umorjenega Boštjana.*

Borci so prignali ujetega poročnika pred komandirja Viljema Kastelica-Vilija in mu pokazali, kaj so pri njem našli. Bilo je več kot očitno, da je Russo sam zabodel ali ukazal zabosti ranjenega Boštjana. Razkačeni komandir je takoj potegnil bodež in fašističnemu oficirju vrnil milo za drago. Da je bila morija še strašnejša, je prav tisti hip Viliju za hrbet priletela italijanska težka mina in mu razsekala hrbtenico. Tako sta neizprosna sovražnika umrla eden za drugim in drug poleg drugega, 3. četa 3. bataljona pa je dobila novega komandirja. To je postal znani vodnik Efenkove čete Jože Novak-Miha.⁴³

* Pri zajetem poročniku Russoju so partizani zaplenili tudi dve pisem. Eno je napisal nadrejenemu poveljstvu s prošnjo, naj ga iz Slovenije premesti kamorkoli, čeravno na vzhodno fronto. Drugo, nedokončano, je pisal svojemu prijatelju. V njem je obupano ugotovil: »Izgubil sem vsak pojem o vojskovanju (Pero Popivoda »Pregled borb na Dolenjskem«, Slovenski zbornik 1945, str. 631). . .«

Toda bojna sreča je preskakovala zdaj na eno zdaj na drugo stran. Da je bilo še hujše, so bili partizanski borci tako strašansko utrujeni, da so zaspali takoj, ko so se le kje ustavili. Ne smemo pa pozabiti, da veliko novincev ni imelo strelnega orožja. V takih razmerah bi bile partizanske čete obsojene na uničenje, če bi se le za trenutek ustavile.

Komaj je 3. bataljon uspel z jurišem, že so od Tisovca napadle nove sovražnikove enote, ki so 1. bataljon potisnile proti Kalu in na Savčji hrib. Možnosti za umik 3. bataljona po tej poti ni bilo več. A partizani so hoteli rešiti vsaj truplo padlega namestnika brigadnega političnega komisarja Jožeta Bradeška-Boštjana, zato so se obrnili čez Reber, da bi prekoračili cesto Žvirče-Ambrus. Toda tam so zagledali novo italijansko kolono. Ni bilo druge pomoči, kot padlega Boštjana zasilno pokopati tam, kjer so bili. Z bajoneti so izgrebli plitev grob in ga prekrili z zemljo. Potem so se spet zagnali na juriš, da bi prepodili italijansko pehoto, ki je prodirala ob cesti od Žvirč proti Ambrusu. Trenutek zmede pri sovražnikih je bil dovolj, da je 3. bataljon Tomšičeve brigade prišel v zavetje gozda na drugi strani ceste. Od tam so se na smrt izčrpani borci umaknili do vasi Brezov dol, ki je še gorela, ker so jo okoli osmih napadla italijanska letala.⁴⁴

Od tistih, za katere nam je uspelo dobiti fotografije, sta v bitki pri Ambrusu padla še Janez Bahor iz Belčjega vrha (desno) in Jože Cajnar iz Krasinca (levo). Fotografije za padlega Janeza Brodariča iz Krasinca ni bilo mogoče dobiti

S tem so boji okoli Ambrusa nekoliko ponehali. Posebni bataljon črnih srajc št. 3 je 18. marca ob desetih dopoldne vkorakal v Ambrus, takoj nato pa odrinil proti Kamnemu vrhu. Ne glede na žrtve si je hotel zagotoviti prosto pot za preskrbo s strelivom, hrano, zdravniškimi in drugimi potrebščinami. Hotel je zavzeti in zavarovati cesto Zagradec-Ambrus, odstraniti zaseke in popraviti prekopano cestišče. Pri tem je vnovič trčil na 1. bataljon Tomšičeve. Razvneli so se novi in nič manj srditi boji kot dopoldne na Rebri in pri Izaku. Fašistom se je za-

V bitki pri Ambrusu je padel tudi Alojz Klepec iz Prilozja (levo), Viktor Zakrajšek iz Meglenika pri Trebnjem (v sredini) in Anton Dragoš iz Adlešičev (desno) pa sta bila ujeta in 31. marca 1943 ustreljena

res posrečilo, da so prišli do cestnih ovir, jih začeli odstranjevati in cesto popravljati. Takoj za tem so iz Zagradca prihrumeli oklepni avtomobili. Po prvih srečnih vožnjah so šli na pot tudi tovornjaki. To je bila priložnost za Jožeta Lepina-Risa in njegovo 1. četo 1. bataljona Tomšičeve brigade. Komandant Filip Tekavec-Gašper, ki se je z bataljonom upiral posebnemu bataljonu št. 3, je nenadoma pogrešil 1. četo in Risa. Zelo je bil zaskrbljen, saj je potreboval slehernega partizana.

Toda drzni Jože Lepin-Ris je svojo četo odpeljal mimo Gabra (kota 520) in Ratence, da bi po goščavi in skrivnih poteh prišel do ceste Zagradec-Ambrus. Borce je zadržal v goščavi kakih 200 metrov od ceste, pripravljene skočiti na juriš takoj, ko se bo pod njimi zaslišalo hrzanje tovornih avtomobilov. Italijani so po prvih srečnih vožnjah menili, da jim nad Grintovcem ne grozi več nobena nevarnost. Prav tedaj, ko so motorji tovornjakov najhuje tulili navkreber, je Ris sprostil svoje nestrpne borce. V hipu so razbili sovražnikovo preskrbovalno kolono in uničili vsa tovorna vozila, nato pa so se umaknili. In prav ta domiselni napad je največ pripomogel, da je bil Ris čez dva dni imenovan za komandanta 1. bataljona.⁴⁵

Dopoldanski boji so pokazali, da se bodo brigade prej ali slej *morale* umakniti od Ambrusa, to pa je pomenilo, da bodo belogardistični izdajalci, ki so tičali v zavetju kar dveh posebnih bataljonov, ušli zasluženi kazni. Zategadelj je Cankarjeva brigada dobila ukaz, da kazensko zažge Bakrc, vasico, v kateri so bili 22. januarja 1943 izdani in napadeni Ivan Maček-Matija, Jože Rus-Andrej Hribar, Edvard Kocbek-Pavle Tratar in Viktor Stopar-Silvo Moščan s spremstvom. Takrat sta padla dva partizana — eden je bil puškomitraljezec in nekdanji borec Tomšičeve brigade Anton Mucher-Muhec. S tem požigom sta bila vsaj delno maščevana.⁴⁶

Zanimive bojne dogodivščine okoli Ambrusa pa s tem še niso bile končane. V zbombardirano vas Brezov dol, kjer je počival 3. bataljon Tomšičeve brigade, je proti večeru 18. marca 1943 prihitel brigadni obveščevalec in prinesel vest, da v Ambrusu pred šolo v zboru stojijo belogardisti in italijanski vojaki. Proti Ambrusu sta takoj pohiteli dve puškomitralješki trojki. Vodil ju je izkušeni partizan Franc Ločniškar-Sine. Prikradli sta se na gozdno vzpetino nad Kozlovim dolom, vzhodno od Ambrusa. Od tam do šole je bilo največ dvesto metrov, belogardisti in Italijani pa so še vedno stali v zboru. Franc Ločniškar-Sine in Mavricij Štefanič-Mavriče sta v zbrane belogardiste izstrelila vsak po nekaj rafalov, potem pa sta se trojki umaknili brez izgub.

Tomšičevi brigadi je bilo po hudem in utrudljivem boju prisojeno nekaj počitka, brez počitka pa so ostali poveljniki in intendanti. Obveščevalec 3. bataljona Polde Skol, ki so ga hoteli žvirški belogardisti ujeti s prevaro, je prinesel poročilo, da je v Žvirčah le 15 belih stražarjev. V brigadnem štabu so sklenili, naj dve četi 2. bataljona obiščeta tudi to vas, kjer je bilo treba zažgati šolo, ki so jo belogardisti spremenili v utrdbo, vendar so jo v strahu zapustili in se pridružili posadki v Hinjah. Obiskati je bilo treba tudi gostilno in trgovino Naceta Puglja, ki je bil poleg duhovščine glavni pobudnik bele garde v Žvirčah, sprva tudi njen komandant. Partizani 2. bataljona Tomšičeve brigade so v Žvirče vdrli 18. marca 1943 ob osemnajstih in vse naredili tako, kot jim je bilo naročeno. Žvirška šola je pogorela z vso opremo vred, na domu Naceta Puglja pa so se intendanti obilno založili s hrano, živino in drugimi potrebščinami.⁴⁷

General Renzo Montagna je 18. marca 1943 rano dopoldne, ko so bili boji okoli Izaka v polnem razmahu in še pred prodorom posebnega bataljona št. 3 do Ambrusa, poročal, da so padli štirje vojaki in dva belogardista, en vojak je bil pogrešan, ranjenih pa je bilo 21 vojakov, trije oficirji in sedem belogardistov. Bitka pa je bila tedaj šele v razvoju, zato je upravičeno soditi, da so bile sovražnikove izgube precej

večje* in da je bilo poročilo štaba Tomšičeve brigade, ki je navajalo dvajset padlih sovražnikov, stvarno in točno. Od orožja so tomšičevci tedaj zaplenili: en puškomitraljez, sedem pušk in dve pištoli ter precej streliva in vojaške opreme.

Čeprav se je Tomšičeva brigada 18. marca znašla v zelo kočljivem položaju, ni imela prevelikih izgub. Padlo je 12 partizanov, od teh namestnik brigadnega političnega komisarja ter en komandir in en politični komisar čete, 11 jih je bilo huje in laže ranjenih, zajeti pa so bili štirje: Viktor Zakrajšek, Anton Šuštaršič, Franc Pušnik in Anton Dragoš. En ujeti partizan — Alojzij Glač iz Grintovca — je bil iz Cankarjeve brigade, med ujetnike pa so Italijani vtaknili tudi Franca Koščaka iz Velikih Les in Franca Poljanca iz Gabrovčca, ki so ju partizani uporabili za vodnika. Noben od teh ujetnikov ni nosil orožja.⁴⁸

Skupni seštevek priznanih sovražnikovih izgub je 37, seštevek izgub Tomšičeve brigade pa je 27. To pomeni, da se je Tomšičeva brigada tudi 18. marca 1943 bojevala zelo uspešno, saj je sovražniku prizadejala še veliko drugačne škode, predvsem pa izdatno načela italijanskega bojnega duha. . .

Popolna zmaga nad črnosrajčniki pri Pleševici

Borci Tomšičeve brigade so se že tri dni bojevali kot levi in bili so na smrt potrebni počitka. Tak počitek jim je Milovan Šaranovič, komandant Dolenjske operativne cone, rade volje obljubil. Velel je, naj se brigada umakne v vas Pleševico ter se tam dobro hrani in počiva.

Za prvo silo so se borci odpočili že v Brezovem dolu, kjer so bili po treh dneh in treh nočeh deležni vsaj šest ur spanja. Dobro založeni s hrano za kuhanje so 19. marca 1943 ob štirih pripešali v gorsko vas Pleševico, ki je imela lepo zavetno lego pod košatim grebenom Sv. Katarine.

Bilo je na Jožefovo, ki ga kmečki ljudje štejejo za velik praznik. V Beli krajini imajo na primer običaj, da za god slavlencu na ta dan ocvrejo dve jajci. To razkošje si je tisto jutro privoščil partizan Jože Žlogar-Šoši, ki je po žepih izbrskal še nekaj pomečkanih lir. Ko je ta-

* Zbirni podatki v pregledu izgub 11. armadnega zbora (Zbornik VI, knjiga 5, priloge na str. 686 in 687) na dan 18. marca 1943 niso bili vpisani. Vse tako kaže, da je general Montagna (isti Zbornik, dok. 183 na str. 557) upošteval samo izgube posebnega bataljona št. 2 in bele garde, ker govori le o padlih in ranjenih vojaki in pripadnikih MVAC, prav nič pa ne o padlih in ranjenih črnosrajčnikih, katerih izgube so italijanska poročila zmeraj posebej navajala. Se pravi, da povzete izgube veljajo le za posebni bataljon št. 2, ki je bil sestavljen iz kraljevih vojakov (alpincev), ne pa za posebni bataljon št. 3, ki so ga sestavljali fašisti.

ko ukanil neusmiljeni vojni čas in pojedel zaželeno jed, se je zleknil med tovariše, da bi še v spancu nabral nekaj moči. Vsi so polegli kamorkoli, saj je bilo veliko udobje že to, da so bila tla suha in da se je obetal lep dan. Edino kuharji so zavihali rokave. Hitro so postavili kotle v neko dolinico in zakurili, da bi pripravili lačni vojski kaj za pod zob. A vojska, ta se je pogreznila v ugodje sna, kakor da je napočil tudi njen praznik.⁴⁹

Položaj okoli Pleševice pa ni bil tako jasen kot nebo, ki je bilo sinje in čisto kot umito, zakaj ljudje v vojni so kakor zveri. Prežijo na plen in snujejo skrivne nakane. Fašistični general Gastone Gambara ni bil pri tem nobena izjema. Za obračun s partizani si je izbral prav območje Sv. Katarine. Dan poprej, 18. marca, je zelo natančno preračunal, kam se bodo brigade umaknile od Ambrusa. Zbral je že zadosti sil in kanil je okoli nepremagljivih sovražnikov zategniti zanko. Ob triindvajsetih je ukazal, naj bataljoni divizije Isonzo zasedejo Trški boršt (kota 516 in 503) in Gradenc, bataljon divizije Macerata vas Lopato in koto 442, posebna bataljona št. 3 in št. 2 pa položaje na Sv. Katarini (kota 523), Golem vrhu (kota 466) in Kamnem vrhu (kota 500), ker je še vedno mislil, da se bodo brigade umaknile čez Krko. Druge enote naj bi nadzorovale predel od Ambrusa do Žvirč in Hinj. Obenem je napovedal, da bo letalstvo že navsezgodaj temeljito bombardiralo obkoljeno območje.⁵⁰

Ko je štab Dolenjske operativne cone ukazal, naj se Tomšičeva brigada umakne na počitek v vas Pleševico in Sv. Katarino, je potemtakem ravnal tako, kakor da bi natančno vedel za te nakane, le s to razliko, da je Gambaro prehitel. Prevladujoče položaje na grebenu Sv. Katarine in okoli nje, ki bi jih moral 19. marca 1943 zasesti posebni bataljon št. 3, je pred njim zasedla Tomšičeva brigada. Bitka je bila potemtakem neizbežna, vendar bitka z izdatnimi prednostmi za partizansko stran.

Štab Tomšičeve brigade se je zavedal nevarnosti letalskih napadov, zato sta Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo in načelnik štaba Pero Popivoda partizanske položaje označila z velikim belim križem iz desk, ki sta jih potem prebelila še z apnom. Za te znake je Ivo vedel kot nekdanji italijanski vojak. Da se bo ukana posrečila, ni bilo nobenega dvoma, in oba s Popivodo sta bila prepričana, da bodo partizani ležali v miru vse do večera.

Straže, zasede in patrolje okoli Pleševice je moral do poldneva prevzeti 2. bataljon, dežurna pa je bila 1. četa, čeprav njeni borci niso bili nič manj utrujeni in izčrpani od drugih. Saj so kar popadali po bližnjem travniku in med drevje, zakaj pomanjkanje spanca je bilo poleg žeje nekaj najhujšega, kar so doživljali partizani. Ta sen, ki je bil boleče zaželen, pa je trajal le malo časa.⁵¹

Italijanska letala so priletela zelo zgodaj. Preletavala so Pleševico in okoliške položaje, toda bombardirala so le Brezov dol, Višnje in **Bakrc**, to pa je bilo preveč stran, da bi lahko kaj škodilo Tomšičevi brigadi. Vsi so verjeli, da jih je rešil Sardinec Ivo, in dobro se jim je zdelo, da sovražniki tolčejo v prazno. Toda na partizanski opazovalnici, ki je bila v zvoniku cerkve sv. Katarine (kota 523), so že pred deseto uro opazili premik močnejših sovražnikovih sil proti Kamnemu vrhu in Sv. Petru (kota 500). Sprva je kazalo, da se sovražniki umikajo iz Ambrusa v Zagradec, prav kmalu pa so opazovalci zagledali, da se sovražnikovi ogledniški oddelki spuščajo po rebri od Malega vrha in prodirajo proti gozdnatemu pobočju, za katerim se je dvigala Robova ravan. Komandant cone Milovan Šaranovič je takoj ukazal preplah, načelnik štaba Tomšičeve brigade Pero Popivoda pa je velel, naj 1. četa 2. bataljona sovražnikom nasproti takoj pošlje bojno patroljo. Medtem je iz Budganje vasi prihitel še neki domačin in povedal, da ena italijanska kolona prodira tudi iz Žužemberka.

Na hipnem posvetu v brigadnem štabu so sklenili, da bo sovražnike zasedami pričakal 2. bataljon, tretji in prvi pa bosta čakala pripravljena, da posežeta v boj po potrebi (Glej skico št. 38 na str. 551!).

Patrulja iz 1. čete je prisopihala nazaj že čez deset minut in prinesla vest, da se Robovi ravni po gozdu bliža kakih 80 Italijanov, ki bodo vsak čas tam. Prva četa je planila na noge in se razvila v strelce. Ob desetih, ko 2. in 3. četa še nista pritekli na položaje, so že padli prvi streli. Partizani so udarili na sovražnikovo predhodnico, namesto da bi počakali na glavnino, toda drugače ni bilo mogoče, sicer bi fašisti prišli predaleč. Samo tako se je lahko na položaje razvrstil ves 2. bataljon. Žal, so tako fašisti zvedeli, kje jih čakajo partizani in so se za napad pripravili po vseh pravilih.

Brž po prvih strelah je komandant Ivan Lokovšek-Jan sklenil, da bo sovražniku za hrbet poslal 3. bataljon. Ta naj bi položaje napadalcev obšel po strmem gozdnem jarku med Budganjo vasjo in Robovo ravni, komandant Dolenjske operativne cone Milovan Šaranovič pa je ukazal Cankarjevi brigadi, naj z enim bataljonom prodre prek Brezovega dola in sovražnike napade v desni bok. A poti za ta manever so bile dolge in težavne, zato si 2. bataljon Tomšičeve od te zamisli ni mogel obetati skorajšnjega olajšanja.

Cofarji so naskočili kmalu po enajsti uri. V napad so šli po skupinah in zelo drzno. Po redkih strelah so sklepali, da so trčili na šibko partizansko enoto, ki je ne bo težko pregnati. Zato so odločno napadli.

Od vsega najhuje je bilo, da je partizanom primanjkovalo streliva. Vodnik Stane Šušteršič-Boštjan je imel samo dva naboja, namest-

nik četrtega komandirja Jože Boldan-Silni in partizan Vinko Smolič-Džim po tri, puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček pa šestnajst Morali so streljati tako, da je zadela vsaka krogla. Puškomitraljezec Klančar in njegov pomočnik Marjan Jager-Ris sta spustila fašiste na 20 metrov. Džim je opozoril Klančarja na šesterico Italijanov, ki so na levem krilu hiteli postavljat težko brečo. Klančar je brž sprožil le štiri strele in pokosil štiri fašiste. Dva sta pobegnila, ko so partizani s kričanjem planili k breči, ob kateri je bilo polno streliva. Ves srečen je Klančar segel po novem orožju, brečo obrnil in začel sipati rafal za rafalom v napadalce. S tem je bil prvi naval fašistov odbit.⁵²

Pri 1. četi jim je spodletelo. Poslej so se od tam oglašali tudi daljši rafali. Zato so pri naslednjem napadu zavili na severno stran grebena. Tega so poprej na gosto zasuli z minami, ki so klestile po črnih gabrih in cerovju, da je bilo vse nastlano z vejami. Alojza Klančarja-Mačka in Marjana Jagra-Risa je ena skoraj zasula, Tone Trtnik-Jure pa je za nekaj dni oglušel. Na srečo pa so mine udarjale predalet, ker so se bili partizani ugnezdili prav za kamnito ograjo. Tam so ždeli in čakali, da bodo fašisti prišli na nekaj metrov. Vedeli so, da bo le na blizu zadel vsak naboj in da se bodo le od blizu dobro obnesla rezila in kopita. Fašisti, bili so sami cof ar ji, in belogardisti so prodirali v gručah. Videlo se jim je, da so dobili ruma in žganja, ker so rinili naprej kakor nori.

Tudi puškomitraljezec Ladislav Grat-Kijev je čakal, da bo sprožil na nekaj metrov. To pa je bilo slabo, ker se je fašistov predenj nateplo preveč. Nekaj jih je popadalo ali leglo, drugi so metali bombe. In tako se je zgodilo, da je Kijev dobil eno na zadnjo plat. Razcefralo mu je vso rit. Spopasti se je bilo treba na nož in s kopiti. Lovili so se z rokami za vrat in davili, kakor je kdo mogel. Med bojem od blizu so se spet obnesli takrat že redki borci nekdanjega Šiškovskega bataljona, kot Ivan Zore-Jernej in Jože Pečnikar-Lev. Levje sta se bojevala tudi partizana Stane Šušteršič-Boštjan in Rudolf Bertoncelj. V metežu je dobil strel skozi usta in jezik študent Ivan Božič-Jovo, vendar ni odnehal, dokler cofarji niso pokazali podplatov. Žal, pa je bilo fašistov preveč. Komaj so odpodili prvega, je že naskočil nov val. Bilo je še manj nabojev in ročnih bomb kot prej, spopad še srditejši, sovražni-kove mine pa so nenehno deževale ter brizgale železje, kamenje in prst.

Precej je zaleglo to, da se je Alojz Klančar-Maček s težko brečo premaknil na ta odsek. Tudi za puškomitraljeze so zbrali nekaj streliva. Dobro merjeni rafali so cofarje razredčili, brž ko so se približali na jurišno razdaljo. Nato so tudi partizani zagnali huronski vrišč. Vrste sovražnikov, iz katerih je puhtel alkohol, so se zamajale, z redki-

Med umikom pri Pleševici je padel Stane Cimerman iz Ljubljane-Polja (levo), med odbijanjem fašističnih jurišev pa Franc Stankovič iz Boldraža (desno). Fotografije za padlega Stanka Švajgerja ni bilo mogoče dobiti

mi, ki so še tiščali naprej, je bilo laže. V tistem prelomnem trenutku je omahnil Franc Stankovič, Jože Škof iz Črmošnjic pa je bil ranjen.

Od upanja, da bo Ivan Kovačič-Efenka s 3. bataljonom udaril sovražnikom v hrbet, ni ostalo nič. Tudi Cankarjeva brigada ni pri Brezovem dolu dala nobenega glasu. Kako le, ko pa so ji sovražniki prodrli v zaledje pri Gradencu in v Trškem borštu. Vsem je neusmiljena stvarnost bolščala iz oči: zaradi pomanjkanja streliva 2. bataljon Tomšičeve brigade tretjega juriša fašistov in belogardistov ne bo več vzdržal. Malo pred štirinajsto se je bilo treba umakniti. Partizani 2. bataljona so se razvrstili na rob gozda pod Sv. Katarino za kamniti plot; opazovalnico so si omislili na velikem hrastu. Tam bi morali sovražniki jurišati po golem in po strmini navzgor, zato bi jih bilo laže zavrniti, vrh tega pa bi po njih od Sv. Katarine uspešno streljal težki mitraljez 1. bataljona, ki je imel dovolj streliva.

Ta umik je bil usoden za brigadni pratež in širši štab, ki sta morala pod ognjem zapustiti vasico Pleševico. Pri tem sta bila od rafalov smrtno zadeta Stane Cimerman, intendant 2. bataljona, in Stanko Švajger, mulovodec pri kulturniški skupini, Gorazd Škoporec-Borut, vodja brigadnega obveščevanega centra, pa je bil ranjen v ramo. Fašist s puškomitraljezom je streljal kar stoje, vendar mu je Stane škrabar-Braškar kmalu vrnil milo za drago. Črnosrajčnike je uspeh

sicer spodbudil, saj so dosegli nekaj tistega, kar so hoteli: zasedli so valoviti hribček, Robovo ravan, kjer so razpostavili težke in lahke mitraljeze ter težke in lahke minomete, da bi si pripravili izhodišča za zavzetje prevladujočega grebena Sv. Katarina.⁵³

Fašisti so kmalu poskusili. Toda na prehodu z Robove ravni proti Sv. Katarini je bilo treba čez ozko in golo sedlo, ki ga je bilo partizanom lahko braniti. Tod se ni dalo priti naprej, zato so skušali sovražniki z minometi omehčati položaje 2. bataljona. Močan napadalni oddelek je položaje 2. bataljona obšel in v hrbet napadel mitraljeski vod 1. bataljona. Težki fiat se je znašel v rokah sovražnikov. Toda tisti hip je z vrha Sv. Katarine navalila 2. četa 1. bataljona, hitro pregnala napadalce in dragoceno orožje dobila nazaj.

Komaj so partizani odstranili hudo nevarnost, že jim je grozila nova. Po sončnem nebu so se pripodili bombniki, vendar so bombe metali po prejšnjih položajih 2. bataljona, ki so jih bili zavzeli Italijani in belogardisti. Bombe so sovražnike vznejevoljile in jim povzročile nemajhne žrtve. Po tem zgrešenem bombardiranju je italijanski pritisk proti Sv. Katarini popolnoma prenehal. Še minometi niso nabijali več. Tedaj je 2. bataljon dobil ukaz, naj udari na Robovo ravan in prežene fašiste, vendar je bil odbit.⁵⁴

Kmalu po tem poskusu se je zaslišalo streljanje fašistom za hrbtom z desne strani. Natanko so se razločili rafali zbrojev in vpitje Ivana Kovačiča-Efenke. Tretji bataljon je nazadnje fašiste vendarle obšel in prišel do besede (Glej skico št. 38 na strani 551!).

Napad v hrbet se je posrečil, čeprav je bila pot skozi gozdne grape zelo dolga in naporna. Tretja četa je napadla štab posebnega bataljona št. 3. Partizanom je padla v roke radioodajna postaja s kopijami odposlanih brzojavk, ki so prosile za pomoč letalstvo in sporočale, da bodo položaji fašistov in belogardistov označeni z velikimi črkami W. Ta sporočila je štab Tomšičeve takoj uporabil v svoj prid in zavaroval borce pred bombniki. Prva četa 3. bataljona pa je trčila na sovražnikov sanitetni vod. Padlo je 12 do 15 bolničarjev s cofi; nekaj fašistov in belogardistov se je zabunkalo v ozko vrtačo, a jim ni bilo mogoče priti do živega, ker je prišlo prej povelje za umik. Od partizanov so bili ranjeni partizana Anton Kukar iz Gribelj in Jože Pezdirc z Otoka pri Metliki ter vodnik Dušan Jurčič-Svarun, ki je malo prej zamenjal padlega vodnika Miloša. Zadeli so ga drobci naletne mine.

Tudi puškomitraljezec Vladimir Flerin-Lela iz 2. čete 3. bataljona je streljal na fašiste, ki so reševali nekega ranjenega vojaka, in prerušetal tri. Sledil je nov juriš. Sovražnikovo zaledje je bilo razbito. Ko sta Lela in njegov pomočnik pregledovala bojišče, sta naletela na ranjenega tenenteja, ki je dobil rafal v trebuh. Smrtne srage so mu prekrile obraz. Lelov pomočnik mu je odpel uro na roki in mu hotel sneti

Brata Ciril Jurčič-Uboj (levo) in Dušan Jurčič-Svarun (desno) z Muljave, ki sta bila v Tomšičevi brigadi od ustanovitve. Dušan Jurčič-Svarun je bil v bitki pri Plešemci huje ranjen v nogo

še prstan, toda ranjenec je prst boleče skrčil. Pozabil je, da premagani sovražnik v tuji deželi ne more pričakovati nobenih pravic. Ko je to kretnjo opazil vodnik Matija Kastelic-Tiče, je potegnil bajonet in ga tenenteju zasadil v prsi. Borec Anton Križan si je hotel od mrtvega fašističnega oficirja prisvojiti daljnogled, ko pa je torbico odprl, je v njej našel velik kos mortadele, ki mu je zelo teknila.

Puškornitraljevec Franc Jakša, Janez Guštin in Mavricij Štefančič-Mavriče so bili v trojki, ki jo je napadlo šestero fašistov na čelu s karabinjerskim marešalom. Jakši tedaj ni delal puškornitraljeza za rafale, marveč je lahko streljal le posamič. Italijani so to opazili in so navalili z vso močjo, vendar so vsi popadali. Jakša je dva ubil, pet pa ranil. Tudi Justi Povše je dva fašista ubil in dva ranil, komandir Jože Novak-Miha je ubil enega. Izkazal se je celo priletni politični komisar Franc Bosnar-Breza, ki je smrtno zadel dva črnosrajčnika. Tam je obležal tudi karabinjerski marešalo, ki je bil oborožen z brzostrelko. V njegovem velikem nahrbtniku so našli cerkveni prt z oltarja, zlat kelih, razne kipce in druge nakradene predmete.⁵⁵

Z udarom sovražnikom v hrbet 3. bataljon sicer ni dosegel odločilne zmage. Fašisti in belogardisti so si kmalu opomogli. Nevarne vrzeli v zaledju so zakrpali tako, da so od Robove ravni potegnili tiste sile,

ki so se prej pripravljale za naskok proti Sv. Katarini. Poslej je bilg vsa pozornost fašistov obrnjena proti tretjemu in nič več proti 2. bataljonu. Podoba je bila, da je sovražnikoma zmanjkalo moči.

Bitka se je popolnoma stišala. Italijani novega napada partizanov niso pričakovali. Nikjer na nebu ni bilo oblačka. Sonce je prijetno in močno grelo, kakor nalašč za spanje na položajih. Fašiste sta omamila toplota in žganje, ki so ga bili za juriš dobili preveč. Partizani pa so bili budni. Njihovi ogledniki so takoj opazili to napako. Že pred tem je komandant Ivan Lokovšek-Jan ukazal, naj 1. bataljon oblikuje bojvito udarno skupino, ki so ji na čelo postavili Jožeta Lepina-Risa. Tisti hip je dal Jan samo še zadnja navodila.

»Efenka se bije tam zadaj v gozdu že ves popoldan,« je Jan velel Risu, »ti pa pojdi po tisti čistini doli fašistom in belogardistom za hrbet!«

Jože Lepin-Ris je hitro in potihoma odpeljal svoje borce od Sv. Katarine po gozdni poti navzdol. Prvi je sledila 2. četa. Pridružila sta se jim še Ivan Kaučič-Nande, komandant Notranjske operativne cone, in komandant 1. bataljona Filip Tekavec-Gašper. Tretjo četo pa sta črnosrajčnikom za hrbet popeljala komandir Stanko Zakotnik-Kočevski Johan in namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki (Glej skico št. 38 na strani 551!).

Risovi jurišači so se spuščali prihuljeno kakor mačke. Iz gozda mimo golega slemenca so prišli neopaženi, potem pa je njihova kolona prodirala v kritju teras ob Robovi ravni še kakih 250 metrov proti zahodu. Tako so se znašli fašistom in belogardistom za hrbtom. Razvili so se za boj in prišli na jurišno razdaljo. Terasasto zemljišče jim je dajalo odlično kritje. Preskakovali so od brežine do brežine, od zaklona do zaklona in od kamna do kamna. Še zmeraj niso naleteli na odpor. Opazili so jih le nekateri redki budni sovražniki na levem krilu. Neki fašist je izza drevesa dobil na muho puškomitraljezca iz Bobijeva voda 2. čete in ga prikoval v zaklon. Zakričal je Ivanu Bobnarju-Bobiju, naj opravi z njim, ker sam ne sme pomoliti ven niti glave. Vodnik Bobi je videl le fašistovo puško, glave pa sploh ne, ker je bila skrita za drevesom. Po legi puške je preračunal, kam je treba pomeriti, in je ustrelil kar skozi drevo. Puškomitraljezec po strelu ni bil več ogrožen in se je lahko pognal naprej.

Jurišači z Risom na čelu so po tem strelu naskočili in zalučali bombe, tolkli s kopiti in prebadali, obenem pa kričali kakor jesiharji. Sovražniki so bili čisto zmedeni in so se kar vrteli. Nekateri so se takoj vdali. To pa jim ni pomagalo, ker so partizani vseeno opravili z njimi, ne da bi koga spraševali, zakaj ima črno srajco in črne ovijače. Ko je Bobi pritekel do tistega drevesa, je videl, da ga je krogla gladko prebila in fašista zadela v vrat. Zraven njega je neki drug fašist ležal

na zobeh. Bobi je pobral zaplenjeno puško in ga ustrelil v glavo, nakar se je fašist v smrtnem krču preobrnil vznak, kar je pomenilo, da se je poprej le potuhnil. V bližini je ležal tudi ranjen belogardist, ki je milo prosil, naj ga puste pri življenju. Blizu postavljenega težkega minometa je ležal še en belogardist, ranjen v vrat. Pokončal ga je vodnik Ivan Žibert-Gašper. Podobno in v arditski uniformi je končal tudi belogardist Jože Zaletel iz Kuželjevca, ki je bil prostovoljno odšel v fašistični posebni bataljon št. 3.

Nezadržno so jurišali tudi drugi prekaljeni borci. Franc Pakar-Vid je pobil pet fašistov, Anton Svete-Gustelj dva, Marko Stepan pa je ustrelil enega Italijana in enega ujel ter zaplenil puško in sedem bomb. Posebej so se izkazali tudi Ivan Gršič, Franc Bukovec in Stan-ko Sinčič-Sine.

Bobi ali Šoši sta ustrelila fašističnega oficirja. Ko je Šoši pritekel mimo, mu je dal še strel v glavo, mu vzel bereto, razvezal nahrbtnik in iz njega privlekel fašistično zastavo posebnega bataljona št. 3, partizansko torbico in uro budilko.* Zaplenjeno bojno zastavo je namestnik bataljonskega političnega komisarja Peter Mendaš-Iztok že čez nekaj trenutkov slovesno izročil brigadnemu komandantu Ivanu Lokovšku-Janu. Več kakor zastava pa je bil vreden težki minomet in ob njem zaboji težkih min, pa še bela mula, ki jo je ujel jurišač Slave Kadunc s Sel pri Šmarju-Sapu.⁵⁶

Pa ni bilo časa za ogledovanje veličastnega prizorišča. Pritekel je Stanko Semič-Daki in zavpil, da je treba za fašisti in belogardisti. Del Italijanov, ki so bili na Robovi ravni napadeni v hrbet in najbližje položajem 2. bataljona, je v stiski zdrvel kar čez goličavo in čez ograje iz kamenja, izza katerih so streljali partizani 2. bataljona, nato pa brezglavo navzdol v grapo h Krki in Budganji vasi. Te so zasledovali borci 2. bataljona. Največ fašistov, ki so se dotlej tolkli s 3. bataljonom, pa se je spustilo v beg po gozdnem jarku proti Drašči vasi. Pregarjani kakor divjad, da se niso utegnili niti ozreti nazaj, so se čez mostič na Krki zatekli v Zagradec, vsi razcapani, brez pušk in brez črnih cofov.

Medtem so na prizorišče strahotnega poraza fašističnega bataljona št. 3 prišli tudi tisti, ki so se dotlej tiščali na varnem. Imeli so kaj videti: en težki minomet z 20 minami, en lahki minomet, dve težki bredi, najmanj 40 pušk, 10 pištol ter zelo veliko streliva in vojaške opreme. Našteli so, vse to je zapisano v Vojaški kroniki Tomšičeve

* Torbica je bila last prejšnji dan umorjenega namestnika političnega komisarja Tomšičeve brigade Jožeta Bradeška-Boštjana, ki je bil s to najdbo najboljše maščevan. Povedati je treba tudi to, da je Jože Boldan-Silni pri padlem fašističnem oficirju zaplenil še fotografije, na katerih so bile v družbi s tem oficirjem slikane tri Gočkove hčere, ki so jih partizani v Ambrusu zalotili s košaro bomb (zapisnik o ogledu z dne 1. julija 1978).

brigade, 50 padlih sovražnikov, med njimi šest oficirjev. Nekaj je bilo ujetih, nekaj v zadnjih zdihljajih*

Tako je Tomšičeva brigada pri Pleševici premagala tudi fašistični posebni bataljon št. 3, na katerega se je general Gastone Gambara tako zanašal. Po priznanju samega Gambare je bilo mrtvih 25 črnosrajčnikov, 37 ranjenih in trije pogrešani. Med padlimi sta bila tudi komandir čete Antonio Biserni in komandir voda Amadeo Rosso. To poročilo, napisano 22. marca, pa ni točno, zakaj belogardisti so 26. marca 1943 poročali, da se je posebni bataljon št. 3 pri Pleševici 19. marca zmanjšal kar za 100 mož. Tudi število tega bataljona na dan 22. marca kaže, da je Gambara zatajil 22 mrtvih.

Poveljstvo Dolenjske operativne cone na čelu z Milovanom Šaranovičem in političnim komisarjem Viktorjem Avbljem-Rudijem je štabu in borcem Tomšičeve brigade navdušeno čestitalo k veliki zmagi. Toda časa za slavlje ni bilo, zakaj prav tedaj so se nad Sv. Katarino pripodili trije bombniki in cerkvico zasuli z bombami. Partizani so imeli še enega ranjenca, vsa bitka pa je Tomšičevo brigado veljala le pet mrtvih in sedem ranjenih.

Zakaj je fašistični posebni bataljon št. 3 doživel tako strahoten poraz? Menda je bil tega kriv posebni bataljon št. 1 iz divizije Isonzo, ki bi moral napasti položaje Tomšičeve brigade pri Sv. Katarini od Gradenca. Te italijanske sile je onstran kote 512 v zasedi pričakala ena četa 1. bataljona, pri kateri je bil namestnik komandanta Franc Bobnar-Gedžo, in se z njimi bojevala približno tri ure. Se razume, da so vojaki raje, kot da bi rinili pred partizanske mitraljeze in puške, stikali po zidanicah na Gradenski gori, se napili in fašiste pustili na cedilu. Na pomoč so šli šele proti večeru, ko je Gedžo zapovedal umik, vendar tako previdno, da jih je lahko zadržalo samo 15 partizanov iz 3. bataljona, ki so pri Sv. Katarini ostali za zaščitnico. Brigada je tedaj namreč že odhajala iz Suhe krajine na nove položaje..⁵⁷

* Med ranjenimi fašističnimi oficirji je ležal nenavaden fašist z velikim lesenim križem, kurat posebnega bataljona št. 3. Bil je še živ in Ivan Zore-Jernej je videl, kako mu je partizan tuje narodnosti stopil za vrat, mu izpulil fašistični nož in odrezal prst z velikim prstanom. Slovenski partizani so ujele in slečene črnosrajčnike prepuščali kar njemu, ki je fašizem in fašiste neizmerno sovražil, da je opravil z njimi. Ravnal pa je tako kruto, da jim je zapiralo sapo. Politični komisar 1. bataljona Vasja Kogej ga je moral poklicati in najstrože opozoriti, da slovenski partizani ne bodo trpeli nobene krutosti. Če kaj podobnega stori samo še enkrat, mu nobene zasluge v boju ne bodo pomagale in bo obsojen na smrt, ker krši partizanski zakon, ki spoštuje dostojanstvo vsakega človeka, tudi ujetega sovražnika (Ivan Zore-Jernej, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, str. 38, in Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977).

Sklepni spopadi, obračun uspehov in imenovanja

Zvečer 19. marca 1943 je bil položaj v Suhi krajini tak, da partizanom ni obetal več kakih posebnih uspehov. Tomšičeva brigada je med štiridnevno bitko sicer izločila iz bojevanja dva fašistična bataljona, toda sovražnikove sile v dolini Krke, pri Smuki in Hinjah so se kljub temu krepile. Postalo je očitno, da Gambara namerava brigadam vsiliti tak boj, v katerem bi lahko izrabil številčno in tehnično premoč svojih sil. To je bilo prvo, kar je bilo vredno razmisleka. Toda partizanski borci so bili po štirih dneh bitke[^] telesno popolnoma izčrpani, primanjkovalo pa jim je tudi streliva. Če bi navzlic takim okoliščinam vztrajali v Suhi krajini, bi bilo to nevarno in nespametno.

Iz Suhe kranjine se je bilo treba torej umakniti, toda kam. Umik v roške gozdove bi pomenil, izneveriti se ofenzivnemu vodilu, ki se mu štab Dolenjske operativne cone nikakor ni hotel odreči. Vrh tega se je umik v to smer zdel vprašljiv zato, ker je bilo v prostoru med Hinjami, Smuko in Laščami nad Dvorom čutiti močne sovražnikove sile. Nazadnje pa je bila ta smer neugodna tudi zategadelj, ker ni obetala dobrih možnosti za prehranjevanje tolikšne vojske. Mnogo ugodnejše razmere so se kazale v prostoru okoli Dobrniča, čeravno so bile ob Krki navzoče precejšnje italijanske okrepitve. Žal, je to smer za partizanski umik pričakoval tudi general Gambara.

Kakšen je bil prvotni načrt štaba Dolenjske operativne cone za umik iz Suhe krajine, ni natančno znano. Vse kaže, da je bil pred težavno odločitvijo in da je resno računal z umikom proti Dobrniču.*

Razlogov za vrnitev v okolico Dobrniča je bilo seveda več. Poglavitni je bil ta, da so na Velikem Lipovcu čakali novinci s Primorskega. Nesreča je bila v tem, da so se tam znašli brez vsakega varstva, in to prav na ozemlju, ki ga je Gastone Gambara izbral za pričakovani obračun z štirimi brigadami. Kot vemo, je divizija Isonzo dobila nalo-

* Anton Gregorič-Jakec je izpovedal (po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974), da se je brigada najprej spustila levo od Pleševice proti Krki in pri Šmihelu čez most. Njeni prednji oddelki so prišli na drugo stran Krke brez spopada in se začeli vzpenjati proti Orlaki. Vendar daleč niso prišli. Kmalu so trčili na močne zasede. Razvil se je kratek boj z enotami divizije Isonzo. Le-te so poročale o zajetju dveh partizanov, dva pa naj bi se vdala (Zbornik VI, knjiga V, dok. 189 na str. 568). Po podatkih iz kartoteke borcev Tomšičeve brigade so Italijani takrat ujeli Romana Šušteršiča iz Dolenje Straže in Venclja Mrvarja iz Hruševca, ki so jima prizanesli, ter Antona Šuštaršiča iz Cerkvišča in Viktorja Zakrajška iz Meglenika, ki so ju ustrelili 31. marca v Ribnici na Dolenjskem. Vse to dokazuje, da Jakčevo pričevanje ni iz trte zvito, čeprav se zastavlja vprašanje, zakaj naj bi se Tomšičeva brigada v noči na 20. marec sprehodila do Krke in nazaj.

go, da z močnimi silami zasede greben od Soteske do Ajdovca. S tem so novinci zašli v nevarnost. Italijani in belogardisti so jih napadli v Velikem Lipovcu 17. marca 1943. Padlo je pet partizanov, med njimi sekretar okrožnega odbora OF Novo mesto Dušan Jereb-Štefan, ki je z nekaj tovariši novincem kril umik. Izmed novincev, ki so pripadali Tomšičevi brigadi, sta padla Franc Pavlovčič in Ivanka Martinčič partizanki Štefka Pegan-Magda in Zora Saksida-Vojka pa sta bili ranjeni.

Drugi razlog bi utegnile biti močne italijanske zapore od Hinj proti Smuki. Gubčeva brigada je morala poskrbeti za varen prevoz ranjencev v osrčje Roga, zato ni mogla varovati prehodov iz Suhe krajine. Ko se je oddaljila od ceste Smuka-Lašče-Dvor, je bataljon divizije Macerata brez težav zasedel ugodne položaje na Svinjskem hribu in Lukaš vrhu, s tem pa je trem brigadam zaprl najnaravnejši prehod za umik iz Suhe krajine. Cankarjeva brigada je ob enaindvajsetih trčila na zasede. Začelo se je streljanje, ki je sicer kmalu ponehalo.

Tomšičeva brigada je o mraku odšla v vas Visejec, ki je bila čez dan bombardirana. V njej ni bilo žive duše razen 85-letnega starčka. V tisti požgani vasi se je koloni priključil konjiček-bosanček. Tekal je ob koloni, čeprav so ga odganjali. Ker se ni dal odgnati, so ga vzeli s seboj in je poslej nosil brigadno kuhinjo. Iz Visejca je šla brigada najprej proti Hinjam.⁵⁸

Cankarjeva brigada se ni dala odgnati od namere, da se umakne proti Smuki. Štab je ukazal komandirju 1. čete 1. bataljona Andreju Cetinskemu-Levu, naj zasedo na Lukaš vrhu obide in ji udari v hrbet. Levovi borci si niso dali dvakrat reči. Takoj so napadli, ubili enega vojaka, v kratkem spopadu premagali in pregnali sovražnikovo zasedo, zaplenili pa eno težko brezo in več pušk. Pri tem je padel en partizan, dva pa sta bila ranjena. To je bila nova zmaga v bitki za Suho krajino, toda poglavitno je bilo, da so zapore bataljona divizije Macerata popustile.

Tomšičeva brigada s Šercerjevo v zaščitnici je odšla z Ratja čez Prevole. Tam je čakalo v zasedi 20, na Vršičku (kota 574) pa 40 belogardistov, vendar so oboji pobegnili. Tako sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada čez cesto od Hinj proti Žvirčam prišli brez spopadov. Pohod sta nadaljevali čez Seč in zarana 20. marca dospeli v Stari Log.⁵⁹

Šercerjeva je pot nadaljevala ter se nastanila v Starem Bregu, Novem Bregu, Grintovcu in Kleču. Dostope iz Kočevja je zavarovala z zasedami pri vasi Mala gora. V Starem Logu sta ostali Tomšičeva in Cankarjeva brigada. Tomšičeva se je razmestila na vzhodnem obrobju vasi, Cankarjeva pa nad vasjo in na Šenberku, tako da je varovala sm[^]r in cesto od Smuke. Edino živinče je Tomšičeva delila s Cankar-

Franc Pavlovčič (levo) in Ivanka Martinčič (desno) iz Senožec pri Divači, ki sta padla 19. marca 1943 v Velikem Lipovcu

jevo; kuharji so začeli pripravljati pičlo jed. Sreče, da bi hrano skuha-
li v miru, pa niso imeli.

Z umikom proti Staremu Logu je propadel ves Gambarov načrt o obkolitvi in uničenju treh brigad. Zapore njegovih sil okoli osrednje Suhe krajine so postale odveč; že pozno zvečer 19. marca je spoznal, da je spet izgubil bitko, ter velel, naj se bataljoni umaknejo v izhodiščne postojanke. Tako je 20. marca ob desetih zapustil položaje med Hinjami in Smuko tudi bataljon divizije Macerata, ki je imel namen, vrniti se v Kočevje. Toda pri Starem Logu je zašel v precep med 2. in 3. bataljon Cankarjeve brigade, ki sta ga v hipu obkolila. Italijani so se hoteli prebiti nazaj proti Smuki in Hinjam, cankarjevci pa jim tega niso dovolili, temveč so jih bili od vseh strani (Glej skico št. 39 na str. 552!). Padlo je 16 vojakov, ranjenih je bilo 10. Cankarjeva brigada, ki je imela enega mrtvega in tri ranjene, je zaplenila glavo težke brede, puškomitraljez in 11 pušk, toda boj še ni bil končan.

Da bi obkoljeni pehotni bataljon oteli iz partizanskih klešč, so Italijani poslali na pomoč glavnino 85. bataljona črnih srajc. Ta je malo pred dvanajsto odrinila iz Kočevja na tovarnjakih, ki jih je spremljala ena tanketa. Pri vasi Mala gora so jih prestregle zasede 2. bataljona Šercerjeve brigade in uničile en tovarnjak. Toda črnosrajčniki so se razvili za boj in so silovito pritiskali. Od partizanov je omahnil pu-

škomitraljezec Alojz Lukšič-Bradač, nekdanji borec 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča, ranjen pa je bil puškomitraljezec Dule. Črnosrajčnikom se je posrečilo, da so se ob petnajstih prebili do Starega Loga, tam pa so obtičali. Vozila so ostala v vasi, fašisti pa so se razvili za boj obakraj ceste.

Takrat je posegel vmes štab Dolenjske operativne cone in ukazal, naj 1. bataljon Tomšičeve brigade fašistično kolono obide proti koncu po vzhodni strani, med Klečami in Starim Logom, naredi zaseke in fašiste od zadaj napade, 1. bataljon Cankarjeve brigade, ki je bil na Šenberku, pa naj kolono obide in napade od zahoda. Partizanom 1. bataljona Tomšičeve brigade se je manever posrečil, sovražnikom pa niso prišli dovolj blizu. Streli na precejšnjo daljavo niso mogli povzročiti večjih žrtev. Med napadom z boka so zavzeli in zažgali en to-vornjak, zaplenili dele težkega minometa in zajeli dva italijanska vo-jaka-šoferja, še dva Italijana pa je ujela bolničarka Ančka Zajc. Uspeh se sicer ni mogel primerjati z onim pri Plešivici, bil pa je ven-darle uspeh.

Tedaj so fašisti, ki od zahoda še niso bili popolnoma obkoljeni, spoznali svoj obupni položaj. Začeli so jurišati proti 1. bataljonu Can-karjeve brigade, ki je bil na pohodu s Šenberka. Čeprav so se partiza-ni hitro znašli in udarili, se je sovražnikom vendarle posrečilo prebiti iz obkolitve. Fašisti so imeli pet mrtvih, 10 ranjenih in 11 pogrešanih, toda kaj ko je bila zamujena izjemna priložnost, da bi iz boja izločili tudi ta fašistični bataljon.⁶⁰

Italijani so pri Starem Logu doživeli nov hud poraz, h kateremu je spet nekaj pripomogla Tomšičeva brigada. Ker se partizanom niso znali maščevati drugače, so pozno popoldne 20. marca spet uporabili bombnike, ki so bombe tokrat metali zelo natančno. Od bomb je bilo v 1. bataljonu Tomšičeve več ranjenih. Iz 3. čete sta bila ranjena Niko Požek in Anton Papič, oba iz Gribelj, iz 2. čete pa je Jože Stariha-Du-šan za ranami umrl. Pokopali so ga še isti dan. Tudi v 3. četi 2. bata-ljona je bila ena žrtev: bomba, ki je padla blizu kuhinje, je ubila bolni-čarko.

Ti bombniški napadi so bili vzrok za nekatere spremembe v parti-zanski razvrstitvi. Tretji bataljon Tomšičeve se je 20. marca zvečer premaknil v požgano vas Cesta, medtem ko je 2. bataljon Tomšičeve prevzel zasede od Šercerjeve brigade pri Mali gori. Tako so tomšičev-ci na teh položajih imeli še en spopad. Dvaindvajsetega marca je iz Kočevja pripeljalo šest tankov, ki so imeli namen prodreti čez Štari Log, da bi tam pobrali trupla padlih Italijanov. Tretja četa 2. bataljo-na je tanke napadla s strelnim orožjem. Le-ti so odgovorili z brzo-strelnimi topovi, vendar partizanom niso nič škodovali, ker topovskih ceví niso mogli dvigniti dovolj visoko. Granate so udarjale pod parti-

zanske zaklone. Ker streljanje s puškami in puškomitraljezi na tanke ni bilo učinkovito, se je četa po polurnem boju umaknila.

p₀ bojih pri Starem Logu je imel 1. bataljon Tomšičeve brigade dva težka minometa, vendar je vsakemu nekaj manjkalo. Zato je vodnik Rudi Müller-Mile z enim odšel čez Kočevski Rog v Stare žage, da bi ga tam izpopolnili oziroma popravili.⁶¹

Z boji pri Starem Logu je bila sklenjena suhokrajinska operacija štirih slovenskih brigad. Vsiljuje se vprašanje, ali je bila uspešna in v čem je bila uspešna.

Glede temeljnih nalog, da je treba uničiti belogardistične postojanke v Ambrusu, Malem Korinju in Hočevju ter da je treba napasti vlak pri Čušperku, je bila neuspešna, s to pripombo, da partizanski napad na Ambrus le ni bil čisto neuspešen, saj je fašistom in belogardistom v postojanki prizadejal hude izgube: dva mrtva fašista in 20 ranjenih ter šest mrtvih belogardistov, 14 ranjenih, skupaj osem mrtvih in 34 ranjenih.

Popolnoma uspešna pa je bila suho krajinska operacija v bitki, ki se je razvila kot nasledek zapovedanih napadov. To dokazujejo: zaplenjeno orožje po kakovosti in številu, zaplenjena živina ter zaloge živil, tobaka in tekstilnega blaga, uničena ali poškodovana motorna vozila, postojanke ali utrdbe; primerjave v izgubah obeh strani. Pojdimo lepo po vrsti!

Od orožja so partizani zaplenili: en popolni in en nepopolni težki minomet, dva lahka minometa, pet popolnih težkih bred in dve nepopolni, pet puškomitraljezov, eno brzostrelko ter najmanj 78 pušk in 14 pištol, od vojaške opreme pa tudi prenosno radijsko oddajno postajo. Ta plen je večji del nabrala Tomšičeva brigada; na Cankarjevo odpade ena popolna in ena nepopolna težka breza, ena lahka breza in 11 pušk, vse drugo je zaplenila Tomšičeva. Vrh tega je Tomšičeva brigada zaplenila 40 govedi, 18 ton moke in riža, 800 kilogramov sladkorja, 10.000 cigaret, 120.000 lir ter vrsto druge hrane, živil in blaga, kar je šlo večinoma za roške partizanske bolnišnice. Uničene so bile zelo utrjene belogardistične postojanke: ena v Malem Korinju (šola) in ena v Ambrusu (bunker pri gasilskem domu) ter samostojna v vasi Žvirče (šola); več bunkerjev, mitraljeških gnezd in izdajalskih hiš. Vrh tega je bilo uničenih najmanj šest vojaških tovornjakov, en oklepni tovornjak pa poškodovan.

Oglejmo si in primerjajmo še izgube obeh strani!

Na partizanski strani je imela največ izgub Tomšičeva brigada. V petih dneh je padlo 33 partizanov, sedem je bilo smrtno ranjenih, šest ujetih in ustreljenih ter 36 ranjenih; poenostavljeno 46 mrtvih in 36 ranjenih. Gubčeva brigada ni imela nobenih izgub. Cankarjeva 12 padlih, 10 ranjenih in enega ujetega ter ustreljenega; poenostavlje-

no 13 mrtvih in 10 ranjenih. Šercerjeva brigada je imela 12 mrtvih in 16 ranjenih. Skupne izgube Tomšičeve, Cankarjeve in Šercerjeve brigade so torej bile: 71 mrtvih in 62 ranjenih.

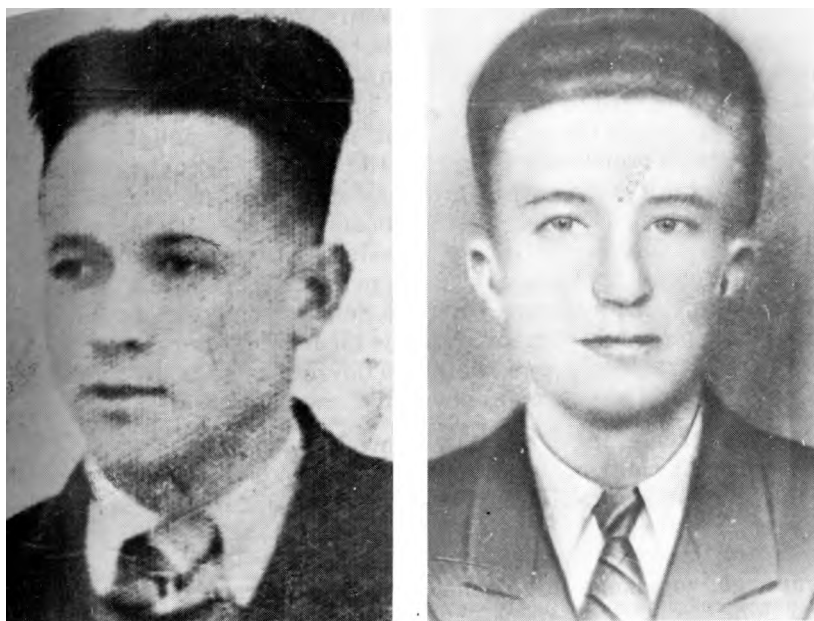
Na sovražnikovi strani so imeli največ izgub fašisti. Teh je bilo 77 mrtvih in 76 ranjenih, sledijo belogardisti, ki so imeli 30 mrtvih in 50 ranjenih, ter kraljeva vojska, ki je imela 27 mrtvih in 17 ranjenih. Skupne izgube na sovražnikovi strani so bile: 134 mrtvih in 143 ranjenih.* Če seštejemo mrtve in ranjene na obeh straneh in števila primerjamo, vidimo, da so bile sovražnikove izgube več kot še enkrat večje od partizanskih. Če račun obrnemo, so partizanske izgube v primerjavi s sovražnikovimi znašale le 48,01 odstotka. Tako razmerje pa pomeni, da so štiri brigade v Suhi krajini dosegle sijajno zmago.⁶²

Levji delež k tej zmagi so prispevali borci Tomšičeve brigade, ne le po izgubah, ki so znašale 61,36 odstotka vseh partizanskih izgub, marveč tudi po onih izgubah, ki so jih prizadejali sovražnikom. Dokaj natančen račun pokaže, da so borci Gubčeve, Cankarjeve in Šercerjeve brigade pobili 47 in ranili 59 sovražnikov,** kar pomeni, da so tomšičevci pobili 87 in ranili 84 sovražnikov, na njihov rovaš gre kar 61,73 odstotka vseh padlih in ranjenih sovražnikov.

Tomšičeva brigada je med bitko v Suhi krajini od 16. do 20. marca 1943 izvojevala nekaj svojih najčistejših in največjih zmag. Lado Ambrožič-Novljan ni zaman zapisal, da je v Suhi krajini slavo požela

* Podatki o izgubah so — v primerjavi s tistimi, ki jih navaja v svojih knjigah Lado Ambrožič-Novljan — popravljeni oziroma zvečani za partizansko in za italijansko stran. Pri Tomšičevi je Ambrožič navedel 18 mrtvih in 30 ranjenih, po kartoteki ugotovljenih pa je 33 padlih, 7 smrtno ranjenih, 6 ujetih in ustreljenih ter 35 ranjenih; razlika je za 28 mrtvih in 5 ranjenih. Pri Cankarjevi brigadi je Ambrožičevim podatkom prištet samo en ujet in ustreljen, pri Šercerjevi pa je po Gučkovih ugotovitvah prištetih 9 padlih in 11 ranjenih. Glede sovražnikovih izgub sem uporabil Ambrožičeve podatke z edino izjemo, da sem k padlim belogardistom prištel še 20 mrtvih, ki jih je general Renzo Montagna označil za oborožene civiliste (Glej Zbornik VI, knjiga 5, str. 578!). Pripomniti velja še to, da Ambrožičevi podatki temeljijo na italijanskih poročilih. V resnici so bile sovražnikove izgube zagotovo precej večje, saj je dokazano z več primeri, da je Gastone Gambara prikrival resnično število padlih, ranjenih in pogrešanih italijanskih vojakov.

** Gubčeva brigada je zanesljivo ubila tri sovražnike in 13 ranila, Cankarjeva prvi dan 11 ubila in 11 ranila, sovražnikove izgube zadnji dan (30 mrtvih in 20 ranjenih) so z izjemo dveh ujetih pripisane Cankarjevi in Šercerjevi brigadi, sovražnikove izgube pri Ambrusu 18. marca so deljene — polovico na Cankarjevo in Šercerjevo (trije od šestih padlih in enega pogrešanega ter 16 od 31 ranjenih sovražnikov), polovico pa na Tomšičevo (štirje mrtvi in 15 ranjenih), vrh tega so Šercerjevi brigadi v Malem Korinju priznani dva ranjena in en padli belogardist. Pogrešani so šteti med mrtve.

Alohjz Pureber iz Drganjih sel (levo), ki je padel pri Pleševici, in Jože Stariha-Dušan iz Dragomlje vasi (desno), ki je padel kot žrtev letalskega napada pri Starem Logu

predvsem Tomšičeva brigada. Resnično se je tistikrat vojskovala kakor prerojena; njen bojni polet je bil neustavljiv in za vzor drugim brigadam; njen proletarski izvor dokazan nesporno. Vsekakor si velja zastaviti vprašanje, kje so bili vzroki za tako veličasten vzpon njene bojevitosti.

Po mnenju Ivana Lokovška-Jana je k bleščečim bojnim uspehom Tomšičeve brigade spomladi 1943 največ prispevala načrtna kadrovska politika in bogastvo z vojaškimi kadri, ki so vanjo prišli ob ustanovitvi. Po Janu je Tomšičeva imela sijajen kader. Vsak od bataljonskih komandantov, pa celo vsak komandir čete, je bil sposoben stvarno in hitro presoditi moč ter namere sovražnika, potem pa naglo in samostojno ukrepati; vsakdo izmed njih je bil zmožen voditi brigado. Po mnenju Jožeta Lepina-Risa pa je k veličastnim bojnim uspehom Tomšičeve brigade odločilno prispeval njen štab, v katerega so imeli borci in nižji poveljniki popolno zaupanje.

Ivan Lokovšek-Jan je po Risovem mnenju vnesel v brigado čisto novega vojaškega duha, saj je bil v bistvu vojak. Znal je prisluhniti borcem in tudi upoštevati, kar so mu dobrega predlagali. Uveljavil je

stalne posvete s komandanti, komandirji in političnimi komisarji. Na teh posvetih so skrbno pretresali vse borce, ki so se v bojih ali na vojaških vajah dobro izkazali. Pojasnjeval je svoje zamisli in določal kaj naj kdo dela. Jan je uvedel tudi šolske ure za vojaške poveljnike začel je predavati in pisati o vojaških spretnostih, vpeljal je stalne vojaške vaje in preizkusne preplaha. Prav tako je uvedel načrtno zavarovanje: ožje in širše zavarovanje nastanišča, zavarovanje na pohodu s predhodnico, zaščitnico in pobočnicami. Njegova povelja so bila jedrnata in jasna. Sestavljal jih je vselej s karto specialko v roki. Pri tem je zajemal iz bogatega vojaškega znanja, ki si ga je bil pridobil med šolanjem za rezervne častnike nekdanje jugoslovanske vojske, predvsem pa je bilo pomembno, da je bil Jan dovzeten za partizanske izkušnje in za predloge od zdočaj. Ta dovzetnost ga je proslavila tako, da so mu borci in podrejeni poveljniki zaupali.

Enako zaslužen je bil Janov namestnik Stanko Semič-Daki, ki je po vrnitvi iz Cankarjeve poživil Tomšičevo s svojo življensko močjo in bojevitostjo, s človeško toplino do borcev, s preprostostjo in skromnostjo. Tretji človek, ki je brigadi pomagal do vnovičnega vzpona, je bil Pero Popivoda. On je prinesel v brigado nekaj novega, nekaj živahnega, vojaškega in odločnega, in sicer takrat, ko je bila brigada na tleh.

Štab je deloval kot ubrana celota, kar je nedvomno zasluga Ivana Lokovška-Jana. Začel je dvigati poveljniške kadre na podlagi hrabrosti; za napredovanja in imenovanja so postale odločilne vojaške lastnosti in pogum, ne več politična zanesljivost ali politična vzgojenost, ki sta bili odločilni prej. Jan in Popivoda sta izbrala popolnoma nove poveljniške moči, od vodnikov, komandirjev čet do bataljonskih komandantov in njihovih namestnikov. Posebej pomembno je bilo, da je hrabrost kot merilo za imenovanja postala odločilna tudi pri političnih komisarjih. Prav to je bilo najpomembnejše za tako sijajne zmage.⁶³

To načelo je štab Tomšičeve brigade uresničeval tudi med bitko v Suhi krajini in takoj po njej. Največ sprememb je bilo tedaj med političnimi komisarji čet: dva sta padla, eden je bil hudo ranjen, dva pa sta bila razrešena. Na ta mesta so bili v 1. bataljonu imenovani: Jule Sočan-Tomaž Skala v 1. četo namesto padlega Valentina Aša-Tineta, Franc Tomažič-Zlato v 2. četo namesto Jožeta Oblaka-Simeta, Bernard Bizjak-Kosta v 3. četo namesto Lojzeta Hermana-Dušana, ki je postal merilec pri težki'bredi; v 2. bataljonu pa: Ivan Zupanc-Bezljaj v 1. četo namesto padlega Jožeta Porente-Tureta ter Danila Kumar-Andreja v 3. četo namesto hudo ranjenega Staneta Zupančiča. Novi komandirji čet so postali trije: v 1. četi 1. bataljona je Jožeta Lepina-Risa zamenjal Vlado Kogoj-Lado, v 2. četi 3. bataljona je Jožeta Toma-

Komandant 2. bataljona Radomir Božovič-Raco (levo), in na novo imenovani komandant 1. bataljona Tomšičeve brigade Jože Lepin-Ris (desno), ki je 22. septembra 1943 postal namestnik brigadnega komandanta

na-Mirka zamenjal Jože Avsec-Čapajev, v 3. četi 3. bataljona pa je padlega Viljema Kastelica-Vilija zamenjal Jože Novak-Miha. Zlasti pomembno in značilno je, da sta bila ob koncu bitke v Suhi krajini zamenjana kar dva bataljonska komandanta. Komandant 1. bataljona je postal Jože Lepin-Ris (zamenjal je Filipa Tekavca-Gašperja), komandant 3. bataljona pa je postal Ivan Kovačič-Efenka (zamenjal je Marjana Grilca-Igorja), medtem ko je njegov namestnik postal Jože Toman-Mirko.⁶⁴

Če natančneje pogledamo ta imenovanja, opazimo, da je šlo v sedmih primerih za izpopolnitve na mesta treh padlih in enega hudo ranjenega ter na mesta treh povišanih, štiri spremembe pa so nastale zaradi razrešitev. Poudariti pa je treba, da prizadeti tovariši niso bili razrešeni zato, ker bi bili nesposobni, marveč zato, da so jih lahko zamenjali sposobnejši, tisti, ki so se med bitko posebej izkazali. S tem je bilo uveljavljeno načelo naravne odbire kadrov, kar ni nikogar motilo in nihče ni bil užaljen, ko ga je zamenjal sposobnejši. Se pravi, ^a je za doseg nadpovprečnih uspehov potrebna le taka naravna in nepristranska odbira, kot so jo uveljavili komunisti v Tomšičevi brigadi...

Obračun z belimi v Brezah in bitka pri Danah

Medtem je štab Dolenjske operativne cone izdelal načrt za nove ofenzivne operacije. Za cilj napadov štirih brigad je izbral manjši belogardistični postojanki v Dolenji vasi in Brezah, obenem pa je pričakoval, da bo na položajih pod Veliko goro, ki so bili za partizane zelo ugodni, izzval v boj večje italijanske enote in jih porazil.

Pod Veliko goro je najprej poslal Šerčerjevo brigado, ki se ji je nazaj grede iz Starih žag pridružil tudi Rudi Müller-Mile s težkim minometom iz Tomšičeve brigade. Po načrtu naj bi Šerčerjeva pritegnila sovražnikovo pozornost. Na pot je odšla že 21. marca, ponoči prekoračila železniško progo in cesto Ribnica-Kočevje, nato pa še isto noč prišla v vas Dane pod Veliko goro. Od tam je po kratkem počitku odrinila naprej na položaje okoli Kota, Nove Štife in Ravnega dola, kjer so jo 22. marca že ob pol osmih opazili belogardisti. Osmerica je takoj zavila proti Kotu, tam pa je nanje udarila partizanska zaseda in jih nagnala. Med spopadom sta padla dva belogardista, eden pa je bil ranjen.

Ob enajstih je breškimi belogardistom prišlo na pomoč 20 Italijanov iz Žlebiča, za njimi pa še belogardisti iz Dolenje vasi. Te sovražnike so šerčerjevci obstreljevali z izposojenim težkim minometom in menda dosegli dobre zadetke.

Po stari navadi so začeli italijanski topničarji iz Ribnice takoj obdelovati partizanske položaje, popoldne pa je posegel v boj še zdesetkani posebni bataljon št. 3, in sicer le še s 166 možmi. Pobrateni sovražniki so napadali potem vse do večera, ko se je Šerčerjeva brigada umaknila proti Lenčku (kota 923). Imela je dva mrtva, medtem ko so belogardisti priznali le še enega padlega, Italijani pa so izgube zanižali.⁶⁵

Šerčerjeva brigada je dobro opravila svojo nalogo, saj je belogardiste iz Dolenje vasi in posebni bataljon št. 3 priklenila na Novo Štifo in Kot. Medtem so tri partizanske brigade od jugovzhoda nemoteno vdrle v Ribniško kotlino.

Tomšičeva brigada je šla čez cesto Kočevje-Stari Log že 22. marca popoldne pri vasi Mala gora, in sicer za hrbtom Italijanov, ki so s šestimi tanki prodrli k Staremu Logu. Še podnevi je prešla Koblerski hrib, kmalu po prvem mraku pa je šla čez železniško progo med *Lipovcem* in Ložinami, ki jo je 2. bataljon tudi razrušil. S priročnimi sredstvi je poškodoval signalne in telefonske naprave. Alojz Erjavec-Pastir je splezal na bližnjo bukev, da bi presekali žice, vendar je med delom telebnil na tla tako nesrečno, da si je hudo poškodoval hrbtnico. Morali so ga spraviti na nosila in odnesti v bolnišnico. Na

prehodu čez progo so se spopadli z italijansko patruljo za nadzorovanje proge, vendar jo je ta hitro popihala. Druge brigadne enote so medtem nadaljevale pot ter mimo Rakitnice prišle do gozdnega izvira pred Danami, zahodno od kote 562, kjer sta ostala prva dva bataljona, tretji pa se je premaknil v vas Dane, kamor je došel proti jutru.

Gubčeva brigada se je po prehodu proge ustavila v Rakitnici in njenem zaselku Kot, takoj prekopala cesto in postavila zasede. Cankarjeva je pot nadaljevala v Blato in Zadolje, le da je spotoma z vsemi tremi bataljoni vdrla v Dolenjo vas, kjer je zasegla hrano na domovih nekaterih belogardistov.⁶⁶

Zvečer 23. marca so enote spet obiskale domove belih. Drugi in 3. bataljon Cankarjeve brigade sta vnovič vdrla v Dolenjo vas ter napadla postojanko karabinjerjev in bele garde, ki so jo partizani obstreljevali z minometom. Prva mina je zadela občinsko hišo, nadaljnjih pet pa vojašnico. Mina je ubila osemnajstletnega belogardista Jakoba Hrena, dva karabinjerja pa sta bila ranjena. Iz Ribnice sta na pomoč pohitela dva oklepna avtomobila, do Dolenje vasi pa se nista mogla prebiti, ker so partizani cesto onesposobili z neprehodnimi ovirami. Italijani so se lahko tolažili le s topništvom, ki je nabijalo na vse pretege, toda v prazno. Partizani so lahko brez težav prišli celo v kaplanijo in župnišče. Župniku Karlu Škulju in kaplanu Stanislavu Kapšu, vnetima snovalcema bele garde, so zasegli veliko hrane in premoženja, iz Riglerjeve trgovine pa odpeljali kar štiri zvrhane vozove blaga.

Gubčeva brigada je šla k belogardistom v Prigorico. Karlu Mrharju in Janezu Zobcu je kazensko zasegla po eno kravo in kobilu, veliko živeža in obleke, drugemu Janezu Zobcu enega prašiča, suho meso, mast in živež, mlinarju Janezu Kromarju mast, suho meso in oblačila, Janezu Hrenu vso živino, devet prašičev, meso, slanino, živež in oblačila, Karlu Bojcu pa so prav tako zasegli vse.

Posebno uspešna sta bila 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade, ki sta vdrla tako rekoč v samo Ribnico, v Goričo vas. Tam sta opravila kazenske zasežbe na domovih šestih belogardistov, ki je vsem postalo strašno žal, da so vzeli v roke izdajalske puške. Po uspešnem kazenskem opraviu sta se tudi ta dva bataljona nastanila v Danah.⁶⁷

Italijani v Ribnici in njeni okolici so bili popolnoma brez moči. Imeli so premalo sil. Oslabljeni posebni bataljon št. 3 je bil še vedno zapleten v spopade pri Novi Štifti in Kotu, drugi fašistični oddelki so skušali preprečiti vdor v Dolenjo vas. Prava panika jih je zajela, ko so po Ribnici začele padati mine, kalibra 81 mm. Štiriindvajsetga marca se je Rudi Müller-Mile vrnil v 1. bataljon Tomšičeve, in to s popravljenim minometom. Jože Lepin-Ris ga je hotel takoj preiskusiti, za tarčo pa si je izbral ribniško vojašnico.

Poveljstvo jurišne sestavine črnih srajc 21. Aprile je zahtevalo nujne okrepitve in poseg letalstva. Ko je dobilo zagotovila, da so okrepitve že na poti, je začelo z oklepnimi avtomobili nasilno ogledovati položaje proti Jelendolu in Jelenovemu žlebu, proti Kotu in tudi proti Danam. V mraku je iz Ribnice čez Bukovico v Dane pripeljal oklepni avto, in sicer prav do prvih hiš. Borci 1. bataljona so se hitro znašli in udarili po njem. Prestrelili so mu gume, vendar jim je ušel kar po kolesnih obročih. Po tistem so zasekali cestni ovinek na Vrh nad Bukovico.

Večina hiš v vasi Dane je bila požgana že leta 1942. Kljub temu je bilo dovolj prostora za pratež in poveljstva. Štab Tomšičeve brigade se je nastanil v hiši Franca Šilca, čete so bile večinoma na položajih. Občasno streljanje pri Kotu in Novi Štifti ni motilo partizanov. Vse je teklo kot po navadi. Poleg težkega minometa so 24. marca prišli za brigado tudi novinci s Primorskega, ki so preživeli napad na Veliki Lipovec. Šele v Danah so jih razdelili po četah. Istega dne je prišla tudi skupina novincev z Gorenjskega. Da ne bi bil dolg čas, so popoldne prileteli trije bombniki in napadli. Bataljonski mesar Slavko Rode-Nande, ki je prav tedaj iz kože deval teleta, je zagledal, kako z neba letijo bombe. Pognal se je čez cesto pod most, bombe pa so padle prav tja, kjer je bil malo prej. Ena celo na teleta in ga vsega raznesla ter odnesla mesarski gladilnik.⁶⁸

Navzlic bombnemu napadu so se partizani pripravljali za nočni pohod na belo gardo, kajti obveščevalci so prišli s poročili, da je v postojanki Breže samo devet oboroženih belogardistov. V to vas se je odpravljal 3. bataljon, ki mu je poveljeval Ivan Kovačič-Efenka.

Breže štejejo 43 hiš. Vas leži na zaobljeni goličavi, ki jo s severa in vzhoda oklepa koleno potočka Bistrica. Strnjeno naselje se kopiči na planotici, nagnjeni nekoliko proti jugozahodu. Najvišjo točko označuje kota 640. Tam stoje na samem tri hiše, v katerih so si Italijani in belogardisti uredili postojanke. Pri Petrovčevih, št. 4, se je naselilo 10 karabinjerjev. Glavnina belogardistične posadke, kakih 20 mož, je prebivala pri Micnikovih, št. 5, kjer je bila včasih gostilna, bili pa so tudi pri Maticu, Breže št. 3. Utrdbi so imeli dve. Glavni bunker je stal pred Petrovčevo hišo. Ta je obvladoval dostope od zahoda in juga, se pravi iz vasi. Drugi, manjši, pa je bil med Maticovo hišo in Petrovčevim hlevom, iz katerega naj bi obvladali severovzhodno obrobje kote 640. Italijani in belogardisti so postojanko delno obdali tudi z bodečo žico, pri glavnem bunkerju pa je bil še žaromet. Gozda za kritje napadalcev ni nikjer blizu, hiše pa so od drugih odmaknjene.

Srečna okoliščina za partizane je bila, da je večina belogardistov pod vodstvom Toneta Trdana šarila nekje pri Novi Štifti, karabinjerji pa so na večer 24. marca nekam ušli. Tako Efenkovi jurišači niso ime-

li težkega opravila. Posebno na roko jim je šel dogodek v vasi Sajevec. Opazili so, da po hišah gorijo luči, in sicer tam, kjer so bili belogardisti in Italijani. Efenka je ukazal Sajevec hitro obkoliti in počasi stiskati obroč. Njegovi borci so brez strela prišli v sredo vasi, potem pa se je začel čuden lov, ki je Efenkovim borcem navrgel še sovražni-kove znake razpoznavanja. Vendar so iz neke hiše začele leteti tudi laške ročne bombe. Nekemu partizanu je bomba priletela na nahrbtnik, pa ga je laže ranila le po vratu.

Zaradi temačne noči so sovražniki večinoma ušli. Trije oficirji so se rešili v samem perilu. Ujeli so samo dva italijanska vojaka, eden je bil doma s Sicilije, drugi pa iz pokrajine Modena, in belogardista Jožeta Debeljaka iz Žlebiča. Poleg njihovih oblek so zaplenili še dve ofirski uniformi in škornje.

Ker so vedeli za znake, ni bilo težko zavzeti postojanke v Brežah. Na straži je stal belogardist Alojz Lovšin, Micnikov iz Brež, ki so ga prijeli, ne da bi kaj pisnil. Nato so po Brežah pobrali veliko živeža in šestero govedi. Mnogo hrane in eno kravo pa so zasegli tudi pri Petrovčevih.

Ujetega Italijana in oba ujeta belogardista so poslali v Zadolje, kjer je bil štab Dolenjske operativne cone. Tam so jih po zaslišanju 25. marca izpustili in ni res, da bi pobegnili, kot se je hvalil belogardist Jože Debeljak.⁶⁹

Sicer pa sta se 24. marca zvečer partizanski in italijanski štab pripravljala na odločilno bitko, ki sta jo predvidela za 25. marec. Štab Dolenjske operativne cone je od vrha Marinovca (kota 1106) poklical Šercerjevo brigado, da je imel pri roki vse štiri. Razvrščene so bile takole: Tomšičeva brigada od Trnja pri Počivaj nar ju čez Steljnike in mimo Sv. Frančiška na Tintavico, Borovje, Hrib in Brezje, Šercerjeva brigada od kote 562 mimo kote 489 in proti koti 484, Cankarjeva brigada od kote 484 in ob vzhodnem znožju kot 569 in 731, Gubčeva pa od tu dalje nad vasema Blato in Kot mimo kote 577 do kote 510. Enote so se vkopale, iz priročnega gradiva pa so si naredile strelska in mitralješka gnezda ter jih prikriale z vejami.

Italijanski polkovnik Leonardo Siliato, ki je namesto generala Renza Montagne prevzel poveljstvo, si je čez dan 24. in v noči na 25. marec zagotovil nujno pomoč še štirih bataljonov, tako da je lahko računal z naslednjimi enotami: s 1. bataljonom 51. pehotnega polka — po številu 501 mož, z 71. bataljonom črnih srajc — približno 401 mož, s posebnim bataljonom št. 3 — po številu 166 mož, z eno četo 2. legije in eno četo 4. bataljona črnih srajc — skupaj najmanj 200 mož, z belogardisti iz Jurjeviče in Dolenje vasi — 71 mož, z belogardisti iz Sodražice in Petrincev — 81 mož, s 3. četo 7. delavskega bataljona — vsaj 100 mož, z baterijo topov 75/18 mm — 186 mož in 5 topov, z

vodom oklepnih avtomobilov — 16 mož in 6 oklepnikov, z vodom tankov metalcev plamena — 8 mož in dva tanka, z oklepnim vlakom in oklepnim tirnim vozilom. Te sile je namenil za neposredni napad in za podporo napada na štiri brigade pod Veliko goro. Toda tem brigadam za hrbet sta prodirala: bataljon obmejne straže — 522 mož in bataljon divizije Macerata — 490 mož, proti Ribnici na pomoč pa sta hitela še po en bataljon iz divizij Isonzo s 531 možmi in posebni bataljon št. 2 iz divizije Cacciatori delle Alpi z 218 možmi ter baterija topov 152/13 mm s 84 možmi in 4 topovi. V operacijah je sodelovalo še 25 karabinjerjev in 43 mož iz poveljstva sestavine 21. Aprile. Polkovnik Leonardo Siliato je imel potemtakem na voljo najmanj 3608 mož, od tega 146 oficirjev, pa še popolno topniško in letalsko podporo. To se mu je zdelo dovolj, da bo premagal štiri udarne brigade, čeprav je priznaval, »da je sovražnik na visoki stopnji borbene sposobnosti, zelo gibljiv in da mu je neprehodno zemljišče v tem predelu dobro znano«.

Leonardo Siliato je sklenil napasti 25. marca 1943 ob šestih zjutraj. Sprva je v napad poslal tri bataljone: 1. bataljon 51. pehotnega polka je usmeril od vasi Blato proti Zadolju in Podgori, moral pa bi doseči Prigoriški plaz in vrhove (kote 1156, 833, 1129 in 736) in zajeti uporniške sile, se pravi Gubčevo in Cankarjevo brigado; 71. bataljon črnih srajc je poslal čez Sajevec in Bukovico proti cerkvi sv. Frančiška (kota 558) ter proti Danam in Podgori (kota 489), moral pa bi zajeti upornike, se pravi Šercerjevo in Tomšičevo brigado; posebni bataljon št. 3 je moral zapreti predel Kot-Ravni dol-Nova Štifta. Ogledniška oklepna vozila je dodelil temu in 71. bataljonu črnih srajc, ki sta imela med bitko oba opraviti s Tomšičevo brigado (Glej skico št. 40 na strani 617!).⁷⁰

Na dostopih k Danam se je 25. marca razplamenela ena najhujših bitk, kar jih pomnijo borci Tomšičeve brigade. Da bi lahko razumeli potek bitke, velja to vas z okolico natančneje opisati!

Vas Dane leži sredi podolgovatega, žlebastega in rahlo proti jugu nagnjenega polja. Od ribniške strani jo ograjuje pogozdeni greben, ki se na jugu začenja z Brezjem, nadaljuje s Hribom, Borovjem, Tintavico, Steljniki in Trnjem. Na tem grebenu sta najvišja Tintavica (k. 607) in Trnje (kota 663). Glavna pot drži v vas čez Bukovico in po manjših klancih doseže Vrh, nato zavije proti severozahodu in proti severu. Ta pot se skozi vas vleče čez polje Gornji konec do Vrat, kjer kopljejo pesek, nato pa se strmo spušča proti Lazarju oziroma h Kotu. Od vasi do Vrat je približno 800 metrov. Do vasi se pride tudi iz Sajeveca po gozdni poti mimo cerkvice sv. Frančiška čez sleme med Tintavico in Borovjem. Na zahodni strani Dan se dviga strmo pobočje Velike gore z Zagradcem (kota 1031) in Kopico (kota 1003), za njima pa se dviga še Ostri vrh (kota 1121).

Enote Tomšičeve brigade so bile na grebenu pred Danami razvrščene od severa proti jugu, in sicer: 2. bataljon je zasedel Trnje, Steljnice in Borovje, 1. bataljon je držal osrednji del bojne črte s Tintavico in Hribom, 3. bataljon pa položaje pri Brezju, kjer je imel za sosedo Šercerjevo brigado.⁷¹

Fašisti iz 71. bataljona so napadli zelo zgodaj v več kolonah in so jurišali kot nori, val za valom. Najprej so poizkušali zavzeti cerkvico sv. Frančiška ter doseči Hrib in Tintavico. Najhuje so pritiskali na spoju med 1. in 2. bataljonom. Tam so večkrat naskočili, partizani pa so jih odbijali z nasprotnimi juriši. Tolkli so se čisto na blizu, prsi ob prsi. Fašistov je kar gomazelo, čeravno so jih mitraljezi že močno preredčili. Ivan Zupanc-Bezljaj, politični komisar 1. čete 2. bataljona, je v bojnem zanosu vzklikal: »Enega sem že, drugega tudi. ...« Spet je pritisknil, a je le šklocnilo, ker je bil naboj zanič. Repetiral je, pa mu je naboj vnovič zatajil. Ti zamujeni hipi so bili dovolj, da je fašistični oficir nanj nameril pištolo in ga zadel v glavo, ki se mu je povesila naprej. Tudi proslavljeni borec in harmonikar Milan Rojc-Tiger je bil ubit s pištolo. Toda padale so tudi težke mine, korenine in skale so ruvale granate. V teh spopadih iz bližine sta se najbolj izkazala puškomitraljezca Alojz Klančar-Maček in Lojze Klančar-Kovač. Mina je ranila Filipa Šublja-Jureta, dobil je drobce v koleno in gleženj leve noge, enega pa v prsi. Tam je padel Anton Škufca iz Malega Lipja, ranjeni pa so bili borci: Jakob Luzar z Jugorja, ki je ranam podlegel 6. julija, Jože Pajk iz Gabrja in Rafael Čož iz Velike Dobrave, potem pa še Karel Kink-Lipe, Stanislav Ožbolt, Franc Pavček-Andrej in Pepi Kocjančič-Jože. Toda sovražniki niso prebili partizanskih bojnih vrst.

Ker jim pri cerkvici sv. Frančiška ni šlo od rok, so vse svoje moči vrgli proti jugu. Šibko točko so našli na spoju med 3. bataljonom Tomšičeve brigade in četami Šercerjeve brigade. Le-te so se umaknile proti Podgori, da so se lahko močneje naslonile na Cankarjevo brigado. Ivan Lokovšek-Jan trdi, da se je moral 3. bataljon Tomšičeve brigade umakniti samo zato, ker so ga fašisti obšli skozi položaje, ki bi jih morala braniti Šercerjeva brigada. Na položajih pri Brezju se je ta bataljon krčevito bojeval dve uri. Huje ranjeni so bili partizani Jože Štembal-Brglez, Jože Mede-Janez in Franjo Mide. Kljub tem žrtvam Brezja niso mogli obdržati. Ivan Kovačič-Efenka je moral dati povelje za umik z južne strani Dan v strmine proti Zagradcu. Tretja četa, ki je bila v zasedi na nekem gričku, pa je položaje obdržala.

Med umikom so 3. bataljon silovito napadali bombniki. Nad Danami je bomba zadela bukev, za katero je v zaklonu ležal partizan; bukev je kar spodsekalo, od partizana pa je ostal samo nahrbtnik. Kako kaže, kadar letalo zaloti človeka na planem, je tistikrat izkusil polit-

delegat Jože Snoj-Piki, ki je šel pogledat, kaj v Danah počne pratež. Ko se je čez njive vračal na položaje, ga je italijansko letalo opazilo in odvrгло bombe. Osamljena tepka je stala še precej daleč, zato se ni imel kam skriti. Moral se je prilepiti k zemlji in ena bomba je padla na njivo čisto blizu njega. Piki je lahko stekel dalje šele potem, ko so naleti minili. Podobno sem in tja med bombami je 'plesal' na planjavi tudi brigadni bolničar Albin Polk-Fajfa, pa so mu pozneje zato rekali 'baletnik'. Bridke minute med letalskimi napadi je preстал tudi Stane Škrabar-Braškar, ki mu je mitraljeski rafal z glave posnel triglavko. Med dopoldanskim bombardiranjem Dan je bila zadeta Odamova hiša, razrušeni pa Matevževa hiša in Jernejčkova klet. Mrtvih ali ranjenih v vasi ni bilo.⁷²

Bitka pred Hribom in Tintavico je medtem divjala dalje. Pri 1. bataljonu Tomšičeve brigade je bilo ob prvem naskoku fašistov zelo kritično, zakaj Lojzetu Hermanu-Dušanu je na izpostavljenem položaju odpovedala težka bređa*. Partizani pa so se navzlic temu hitro uredili in sovražnike odbili. Poslej si fašisti niso upali priti blizu. Partizane so le izzivali na daljavo, kamor partizanski streli niso mogli več natančno zadevati, pri tem pa so položaje 1. bataljona zasipali z minami in topovskimi granatami. Na tem odseku je bil smrtno ranjen Ivan Matjašič-Janko, huje ranjena sta bila Stanislav Živec in Jože Ban, laže od krogle pa Jožko Kranj c-Ris.

Neprenehoma pod topovskim ognjem so bili tudi položaji 2. bataljona. Granate so kopale velike lijake in klestile drevje. Le deset metrov stran od Marjana Jagra-Risa je ena udarila nizko v debelo smreko in jo prelomila, kakor da bi jo razcepil in razcefal.

Malo po deseti uri so Italijani od Bukovice navalili s tremi tanki in z dvema tanketama. Ker 3. bataljon Tomšičeve ni več branil Brezja, jim na Vrhju ni bilo težko odstraniti zasek. Zdaj so tanki z nekaj pehote lahko vdrli v Dane. Prvi in 2. bataljon so skušali odrezati tako, da so držali pod ognjem polje Gornji konec. Zato se je moral 1. bataljon umakniti od Tintavice mimo Vrat proti Kopici že ob enajstih. Prehod pri Vratih je bil pod navzkrižnim ognjem oklepnika od Lazarja in belogardistov z vrhov nad Počivaj nar jem, pa tudi pod ognjem italijanskega tanka, ki je nabijal iz srede Gornjega konca. Čez tolčeni pas so se morali borci plaziti po trebuhu, kljub temu pa je bil četni politični komisar Franc Tomažič-Zlato huje zadet v stopalo desne noge.

* Lojze Herman-Dušan (po beležki z dne 23. maja 1978) bi bil zaradi tega skoraj obsojen na smrt in ustreljen. Rešil ga je mulovodec, ki se je spomnil, da je ponoči njegova tovarna žival s sedlom zadela ob bukev. Pri tem se je skrivilo ohišje težke bređe, kar so pri natančnem pregledu tudi ugotovili in potem dragoceno orožje hitro popravili.

V bitki pri Danah je bil smrtno ranjen Ivan Matjašič-Janko iz Metlike (levo), ujeta partizana Ivana Korimška iz Senožeti ob Savi (desno) in Alojza Škaljina iz Mržljakov, za katerega fotografije ni bilo mogoče dobiti, pa so Italijani v Danah živa pregazili s tankom

Nikakor pa se pri Vratih ni dalo spraviti čez huje ranjenih. Tri so morali pustiti v peščenih jamah. Varovali so jih s težkimi mitraljezi iz strmega žleba Jamni dol. Od tam je s težko brezo kril umik Anton Dremelj-Ante.

Ob vdoru v Dane so fašisti od vaščanov ustrelili Jožeta Čampo, starega 50 let, Franca Šilca pa odvlekli v taborišče lakote. Žal, so v drvarnici pri Skajževih staknili dva skrita partizana, vendar brez orožja. To sta bila Ivan Korimšek iz Senožeti ob Savi in Alojz Škaljin iz Mržljakov na Hrvaškem. Za oba so si izmislili grozotno smrt. Na robu vasi so ju živa pregazili s tankom.

Posebni bataljon št. 3, ki je zabil klin od Kota proti Trnju (kota 663) z namenom, da bi razbremenil 71. bataljon črnih srajc, je naletel na silovit odpor. Prav kmalu se je znašel v precepu. Grozil mu je dokončen polom. Zato mu je moral polkovnik Leonardo Siliato poslati na pomoč oklepna vozila. Le-ta so poklicali prav iz Ljubljane, da se je ob štirinajstih lahko umaknil na izhodične položaje in pobral svoje žrtve. Imel je dva mrtva in enega ranjenega.

Takrat je s položajev odšel tudi 2. bataljon Tomšičeve brigade, in sicer po šestih urah srdite bitke. Pomaknil se je nad Dane, kakor dru-

ga dva bataljona. Vsa brigada je od tam z ognjem branila dostope k vasi Dane, na Gornji konec in do Vrat, s tem pa je sovražnike ustavila.⁷³

Ob desetih je glavnina 71. bataljona črnih srajc s pomočjo tankov pritiskala od kote 485 h koti 489. Skušala je priti celo čez leseni most na potoku Ribnica, obenem pa se je eni četi fašistov posrečilo zavzeti koto 562. Šerčer jeva brigada se je morala od tod umakniti, ni pa se dal odgnati njen 3. bataljon, ki je vztrajno branil prodor fašistov ob koti 489 proti Podgori. Tu ga je najprej izdatno podprl 3. bataljon Cankarjeve brigade. Medtem je šel v nasprotni napad 2. bataljon Šerčer j eve brigade. Obšel je po gozdu in čez koto 562 fašistični klin ter udaril iz ozadja. Fašisti so se znašli v hudih kleščah in so v mitralješkem gnezdu pustili težko bredo, ki pa so jo branili s tankom. V boju za to orožje so padli: Miha Furlan-Mihol iz Borovnice, Franc Hirš iz Lipe pri Kočevju in Marjan Lapanje iz Idrije. Tankistu ni preostalo drugega, kakor da težko bredo pregazi, ker bi drugače prišla v roke partizanom.

Medtem so fašisti znova pritiskali. Tedaj se je začel splošni nasprotni napad partizanov. Naskočila sta še 1. bataljon Šerčerjeve, ki mu je poveljeval sloviti Ivan Martinec-Langi, in 3. bataljon Cankarjeve brigade. Takega naskoka pa fašisti niso vzdržali. Začeli so divje bežati ob potoku Ribnici in so se ustavili šele v Nemški vasi (kota 485). Črnosrajčniki so imeli sedem mrtvih in 11 ranjenih, topničarji enega ranjenega, belogardisti pa enega mrtvega in enega ranjenega. Zaradi tega je nastal med Italijani v Ribnici velik preplah. Posebni bataljon črnih srajc št. 3 je imel tistikrat enega mrtvega, enega ranjenega fašista in enega ranjenega belogardista. Edina slaba stran tega zmagovitega partizanskega naskoka je bila v tem, da je bil komandant Langi smrtno ranjen.⁷⁴

Še manj bojne sreče je imel 1. bataljon 51. pehotnega polka, ki je naskakoval položaje 2. bataljona Cankarjeve in položaje Gubčeve brigade. Proti večeru se mu je nekako posrečilo, da se je skozi spoj med obema brigadama pretihotapil čez Grček (kota 531) in po gozdnih strminah dosegel koto 731. Tako je ogrozil osrednji del bojne črte pri Zadolju. Drugi bataljon Cankarjeve brigade je šel takoj v nasprotni napad. Ker so se sovražniki krčevito oprijemali zavzetih položajev, sta jim grozila obkolitev in popolno uničenje. Zato so se morali zvečer jadno umakniti tja, od koder so prišli, na Grček pri Prigorici, prav do glavne ceste. Ta bataljon je imel tri mrtve, med njimi enega oficirja, in osem ranjenih.⁷⁵

Našteta italijanska poraza sta sprostila pritisk 71. bataljona črnih srajc proti Danam. Tomšičeva brigada se je že pozno popoldne vrnila v vas, pokopala padle, pri Vratih v peščenih jamah pobrala skrite

ranjence, nato pa skuhala večerjo. S tem je bila bitka pri Danah končana.

Izgube Tomšičeve brigade na položajih pri Danah niso bile majhne, Padli so štirje partizani, od tega en politični komisar čete, dva sta bila smrtno ranjena, ranjenih pa jih je bilo 12, med njimi prav tako en politični komisar čete; skupaj torej šest mrtvih in 12 ranjenih. Polkovnik Leonardo Siliato je priznal, da je padlo devet črnosrajčnikov, troje pripadnikov kraljeve vojske in en belogardist, ranjenih pa je bilo 12 črnosrajčnikov, osem vojakov, en topničar in en belogardist.

Da bi lahko primerjali izgube ene in druge strani, je treba izgubam Tomšičeve brigade prišteti še izgube drugih brigad. Za Gubčevo brigado ni podatkov o izgubah, torej jih ni bilo. Iz Cankarjeve brigade sta padla dva, štirje pa so bili ranjeni. Glede Šercerjeve vemo samo za štiri mrtve. Celotne partizanske izgube na dan 25. marca 1943 so bile 12 mrtvih in najmanj 14 ranjenih, Italijani pa so priznali 13 mrtvih in 22 ranjenih. Če so bili italijanski podatki resnični, potem so bile izgube obeh vojskujočih se strani skoraj enake.⁷⁶

Razmerje v izgubah torej ne govori o zmagi partizanov. Toda vedeti je treba, da trije italijanski bataljoni niso dosegli nobenega od zaukazanih ciljev, kar je bilo še kako pomembno, in da so morali celo bežati. Italijani so pokazali pravzaprav nemoč. O tej nemoči in o brezglavem begu so se na lastne oči lahko prepričali vsi Ribničani, to pa je bila za štiri partizanske udarne brigade velika duhovna in politična zmaga.

Finale v Jelenovem žlebu, nasledki in premor

O uspehu bitke pod Veliko goro, kakor je edino mogoče pravilno označiti bitko med Danami, Zadoljem in Rakitnico, je treba soditi po ciljih, ki sta si jih zastavila general Gastone Gambara in njen taktični vodja polkovnik Leonardo Siliato. Njune ukaze je mogoče strniti v dvoje pglavitnih vodil: 1. bataljon 51. pehotnega polka, 71. bataljon črnih srajc in posebni batljon št. 3 naj delujejo v več kolonah in z največjo silovitostjo, da zajamejo in zapletejo v boj štiri partizanske brigade v prostoru od Rakitnice do Dan; bataljon divizije Macerata in bataljon obmejne straže naj zapreta prehode skozi Jelenov žleb in čez Lenček ter tako preprečita umik štirim brigadam in jih zadržita do prihoda glavnih kolon. Te jih bodo nato zasledovale in nazadnje Potolke. Kako slepo stremuški so bili ti cilji, lahko vidimo po nestvarnem povelju, da mora 1. bataljon 51. pehotnega polka poleg kote 731 zavzeti še pobočje Prigoriškega plazu. Ob takih sovražnikovih načrtih je bila poglavitna naloga štirih udarnih brigad, da svoje položaje

obdržijo ter napade 1. bataljona 51. pehotnega polka, 71. bataljona črnih srajc in posebnega bataljona št. 3 zavrnejo. To se jim je posrečilo v celoti. Bataljon divizije Macerata in bataljon obmejne straže sta torej ostala brez dela, ker se štiri brigade nikakor niso marale umakniti. Čemu le?

Čeprav je bila ta zamisel italijanskega poveljstva nestvarna, pa je taktično zelo zanimiva, če že ne zaradi drugega, zato ker je pripeljala do naj večjega poraza Italijanov na slovenskih tleh. Po tej zamisli, naj bi dva močna bataljona udarila štirim brigadam v hrbet.

Bataljon obmejne straže je štel 522 mož, od tega 20 oficirjev. Od pomembnejšega orožja je imel: šest težkih mitraljezov, 26 puškomitraljezov in težki minomet. Za zvezo je imel radijski oddajnik. Dobil je povelje: zasesti Lenček (kota 923) ter zapreti vse prehode in poti, tam čez ali mimo. Za izvršitev te naloge ni imel nobenih ovir, zato je lahko 'naglo' prodiral od Loškega potoka čez Kamni grič in Kaliči vrh (kota 1116) do Lenčka, kamor je došel šele ob sedemnajstih po enajstih urah, čeprav je do tja mogoče priti že v dveh urah. Za oporo je ta bataljon dobil še 81 belogardistov iz posadk v Sodražici-Petrincih, ki so morali zasesti koti 980 in 979 na Pšeničnem vrhu, da bi obmejnim stražnikom varovali hrbet in zaledje.

Bataljon divizije Macerata je štel 490 mož, od tega 24 oficirjev. Ta je bil še bolj oborožen. Imel je: 12 težkih mitraljezov in 24 puškomitraljezov ter dva težka minometa. Tudi ta je bil opremljen z radijsko oddajno postajo, imel je dva vodnika belogardista, poveljeval pa mu je podpolkovnik Michele Genovese. Ta bi moral zasesti Malo Belo steno, tam zapreti prehode skozi Jelenov žleb in zajeti umikajoče se uporniške enote. Za pohod od Grčaric do Male Bele stene je imel precej daljšo in težavnejšo pot kakor bataljon obmejne straže od Loškega potoka do Lenčka, toda zanjo je porabil manj časa. Iz tega vidimo, kako prizadeven je bil njegov poveljnik. Kolona bataljona Macerata je prišla v Glažuto ob dvanajstih, pri Mali Beli steni pa bila že ob 15. uri in 30 minut. Spotoma je naletela na nekaj partizanskih patrolj, ki jih je pognala v beg. Dotlej je vse teklo po načrtih.⁷⁷

Prva nesreča se je pripetila ob šestnajstih in 45 minut. Polkovnik Leonardo Siliato je poslal brzojavni ukaz, naj bataljon divizije Macerata zavzame koti 1156 in 1157 nad Prigoriškim plazom, da bi ogrozil partizanske enote, ki so tako zavzeto obdelovale 1. bataljon 51. pehotnega polka pri koti 731, da se je znašel v nevarnem precepu. Je morda bila brzojavka v zadnjem delu besedila zares nejasna, kakor se je potem izgovarjal podpolkovnik Michele Genovese, ali pa so bili njegovi vojaki tako utrujeni, da se jim ni dalo nikamor? Vsekakor je podpolkovnik Genovese ukazal, naj bataljon prenoči v bližini Male Bele stene, vendar s tem še ni zagrešil nič usodnega.

Na večer 25. marca sta poveljstvi obeh vojskujočih se strani razčlenjevali dosežke tega dne in delali načrte za 26. marec 1943.

Čeprav so se italijanski načrti čez dan izjalovili, je polkovnik Leonardo Siliato kljub temu vztrajal pri prvotni zamisli, ki jo je nameral val uresničiti 26. marca s pomočjo prispelih okrepitev v moči dveh bataljonov pa tudi tako, da je namenil dejavnejšo vlogo bataljonoma, ki sta prežala v zasedah brigadam predaleč za hrbtom. Od bataljona obmejne straže je zahteval, naj se premakne z Lenčka čez koto 1035 in zasede Ostri vrh (kota 1121), podpolkovnik Genovese pa naj z bataljonom divizije Macerata zasede Veliki vrh (kota 1129), kjer naj čakata novih ukazov. Toda Leonardo Siliato je bil v zmoti. Bil je prepričan, da je bataljon divizije Macerata prenočil na Prigoriškem plazu.

Mnogo skrbneje so položaj pretresali v štabu Dolenjske operativne cone, kjer je bil navzoč tudi Ivan Kaučič-Nande Kovač, komandant Notranske operativne cone. Štabni posvet je bil pozno zvečer v Zadolju ob navzočnosti komandantov in političnih komisarjev vseh štirih brigad. Milovan Šaranovič se je ogreval za nadaljevanje bitke pod Veliko goro, da bi Italijane vnovič potolkli. Menil je, da so bili prek dneva poraženi in da so imeli velike izgube. Vprašal je za mnenja brigadnih štabov, ti pa so položaj presojali mnogo tehtneje. O nadaljevanju bitke pod Veliko goro so izražali pomisleke. Partizani so imeli precej ranjencev, poleg tega pa so bili tudi pretrujeni in zato so potrebovali daljši počitek. To je bil tehten razlog, ki je narekoval umik, toda pglavritni pomisleki so se vendarle tikali sovražnika, ki je dobil čez dan izdatne okrepitve. Razen tega je štab Tomšičeve brigade dobil poročila, da sovražniki prodirajo skozi Jelenov žleb štirim brigadam za hrbet. Ta poročila so bila najtehtnejši razlog, da je treba bitko pod Veliko goro končati. Zapoved je bila taka, naj se brigade umaknejo na počitek v vasi Lazeč, Podpreska in Draga, in sicer v dveh kolonah: Tomšičeva in Šercerjeva brigada naj bi se premaknili mimo Ostrega vrha in čez Jelenov žleb, Gubčeva in Cankarjeva brigada pa čez Vodnjak in Glažuto.⁷⁸

Štiri brigade so odrinile na pot 26. marca ob dveh po polnoči. Najtežavnejši pohod je imela pred sabo Šercerjeva brigada, ki se je začela vzpenjati od Zadolja po slabem in ozkem kolovozu proti skalnim strminam Prigoriškega plazu. Njeni partizani so dosegli vrh šele z dnevom. Potem so si začeli utirati pot po gorski divjini in čez sesedle zamete proti Jelenovemu žlebu. Nikjer niso srečali ne partizanov ne Italijanov. Glavnina Tomšičeve brigade se je iz Dan povzpela po strmi stezi pod koto 1031 in od tam k Ostremu vrhu (kota 1121), kjer jo je že od prejšnjega dne čakal 3. bataljon. Od tam se je za Velikim vrhom (kota 1150), za Marinovcem (kota 1106) in mimo Glavice (kota 977) napotila proti Jelenovemu žlebu. Tudi ona ni nikjer trčila na so-

vražnike. Kako le, ko pa je bataljon obmejnih straž za pot z Lenčka do Ostrega vrha potreboval kar devet ur in pol, saj je do tja 'prodrli' šele ob 15. uri in 30 minut? Toda tomšičevci so se že ob osmih znašli zahodno od Male Bele stene, prav tam, kjer je prenočil bataljon divizije Macerata (Glej skico št. 41!). O tem so pričale prazne pločevinke, kopice drugih odpadkov in zasilna mitralješka gnezda. Bilo je več kot očitno, da so sovražniki odrinili od tod le malo pred njihovim prihodom.⁷⁹

Res so Italijani odrinili šele ob sedmih, vendar so odšli v neznano. Podpolkovnik Michele Genovese ni mogel vso noč dobiti zveze s poveljstvom v Ribnici; zato se je namenil, po lastnem preudarku bataljon premakniti na Turen (kota 1253) in Stene (kota 1129). Toda od tedaj, ko so njegovi vojaki zapustili varna mitralješka in strelska gnezda, nista minili niti dve uri, že so mu pot proti vzhodu prekrižali partizanski rafali.

Medtem je v razvrstitvi italijanskih bataljonov pri Ribnici prišlo do mrzličnih premikov in zmede. Polkovnik Leonardo Siliato je šele ob pol osmih izvedel od nekega partizanskega beguna, da so se štiri brigade izpod Velike gore že ob treh ponoči napotile proti Jelenovemu žlebu. Deset minut pred osmo je izdal ukaz za nagle premike:

3. bataljon 24. polka naj od Podgore po gorski stezi doseže Veliki vrh (kota 1129), 71. bataljon črnih srajc naj se iz Dan, ki jih je medtem 'zavzel', pomakne mimo Lazarja in Kota na Ostri vrh (kota 1003), posebni bataljon št. 3 naj gre na Lenček (kota 923), 1. bataljon 51. polka naj od kote 572 odide na Prigoriški plaz (kota 833), bataljonu divizije Macerata, ki bi moral prenočiti na Prigoriškem plazu, pa zapovedi ni bilo mogoče sporočiti, ker ni delovala radijska zveza. Ti premiki so imeli namen: zajeti partizanske enote na begu, dobiti jih v klešče in jim vsiliti boj. Toda že ob izdaji teh ukazov je moralo biti vsakemu izkušenemu poveljniku jasno, da so Siliatovi načrti propadli.⁸⁰

Če bi se bili partizani držali pismene zapovedi štaba Dolenjske operativne cone, se z bataljonom Macerata ne bi bili nikoli srečali. Cankarjeva in Gubčeva brigada, ki sta se začeli ob dveh po polnoči vzpenjati po Rudeževi poti od Rakitnice proti Vodnjaku, bi morali še pred vrhom zaviti s poti na levo, po nekakšni drči proti Glažuti. Toda vodnik Stane Kozina je menil, da je ta drča za prenos ranjencev neprimerna in da s hojo po njej ne bosta brigadi prav nič časovno pridobili. Partizane je nameraval peljati po drugi, nekoliko boljši stezi, ki z Rudeževe poti zavija strmo na levo nekoliko naprej od Vodnjaka. Ivan Kaučič-Nande, komandant Notranjske operativne cone, ki je stezo tudi dobro poznal, pa je menil, da ni primerna za pohod takšne kolone. Odločil je, naj gre predhodnica naprej po Rudeževi poti. Po tej spremembi maršrute sta se začeli sovražni koloni primikati ena

roti drugi, ne da bi za to vedeli. Tako je do bitke v Jelenovem žlebu prišlo čisto po naključju.⁸¹

Okoli devetih je partizanska predhodnica dospela do ostrega ovin-
ka pred Veliko Belo steno. Milovan Šaranovič je ukazal počitek, proti
steni pa je velel napotiti v zasedo puškomitralješko trojko. Le-to je
odbral in popeljal za ovinek Ivan Ferlež-Švejč, obveščevalec Cankar-
jeve brigade. Nazaj grede pa mu je za hrbtom zarezgetal mitraljeski
rafal. Tega rafala si Dragan Jevtič, komandant Cankarjeve brigade,
ni znal pojasniti drugače, kot da je po pomoti prišlo do spopada s par-
tizani Tomšičeve brigade. Kmalu pa se je lahko prepričal, da so za
ovinkom Italijani (Glej skico št. 41 na strani 618!).

Treba je bilo naglo ukrepati. Milovan Šaranovič se je po hipnem posvetu odločil, da bo napadel neznano italijansko enoto. Draganu Jevtiču je velel, naj Italijanom nasproti pošlje dva bataljona, da bi jih napadla in zaustavila. To nalogo sta prevzela 1. bataljon Cankarjeve pod poveljstvom Dušana Švare-Duleta in 2. bataljon Cankarjeve pod vodstvom Aleksandra Marjanoviča-Leka. Šaranovič pa je ukazal poklicati še 2. bataljon Gubčeve brigade, ki mu je poveljeval Petar S. Brajovič. Zavedal se je namreč, da bo bitko dobil tisti, ki bo prvi zasedel greben Male Bele stene, zato je veljalo v diru pohiteti navkreber. Nalogo, priti na vrh pred Italijani, je dobil 2. bataljon Gubčeve brigade. Dirka se je izplačala: gubčevci so za nekaj skokov prehiteli italijansko četo in udarili po njej. Imeli so dobre zaklone in dober pregled, italijanske vojake pa pod seboj. Tri čete 2. bataljona Gubčeve so se razvrstile tako, da se je 1. četa pod poveljstvom Janeza Hribarja a-Rokce povezala s 1. četo 1. bataljona Cankarjeve, ki ji je poveljeval Andrej Cetinski-Lev, 2. četa istega bataljona Gubčeve pod poveljstvom Ivana Šmuca-Romana je bila v sredi, na vrhu, tretja pod poveljstvom Andreja Žagarja pa je vrh Male Bele stene obšla tako daleč, da je lahko z ognjem obvladala celo cesto, ki od Velike Bele stene drži k zakotju Jelenovega žleba z logarnico in žago.⁸²

Brž potem, ko se je zaslišalo streljanje onstran Male Bele stene, sta po sledih za Italijani pohiteli 1. in 2. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki sta bili v predhodnici. Z bojnim posegom teh dveh čet na lastno pobudo je bila bataljonu divizije Macerata zaprta pot tudi za umik na zahod, v zakotje Jelenovega žleba. Za beg mu je ostala le še vrzel po prepadni strmini proti Danskemu studencu, ki bi jo bil moral zapreti 2. bataljon Cankarjeve brigade, vendar pa ta tega ni mogel storiti dovolj temeljito, ker so se njegove čete razvlekale preveč na daleč.

Pomoč obeh čet iz 2. bataljona Tomšičeve, ki sta v boj posegli neodvisno, torej brez Šaranovičevih povelj, je bila gotovo več kot dobrodošla, vendar je treba priznati, da sta se vključili v boj šele potem, ko

je bil njegov zmagoviti konec že zagotovljen. Lahko sta izstrelili samo nekoliko rafalov in zagnali kak ducat ročnih bomb. **Komandant** Ivan Kovačič-Efenka, ki je s 3. bataljonom Tomšičeve tekel na pomoč po vzhodni strani Male Bele stene, pa je na prizorišče prihitel šele takrat, ko je bilo že vse končano.⁸³

Boj je bil izredno srdit. Več kot eno uro so treskale bombe, rafali pa so preglaševali drug drugega, kakor da so zvarjeni v verižni splet. Bombe so metali zlasti Italijani, ki so proti 1. bataljonu Cankarjeve večkrat jurišali, a so bili vselej odbiti. Največ partizanov je bilo ranjenih od bomb, toda vsi so vztrajali v prvi bojni črti in se bili dalje. Partizanski borci so zmetali sicer manj bomb, vendar so bili bolj natančni in učinkoviti. Podpolkovnik Michele Genovese je menil, da njegove vojake obdelujejo s trombloni, a niso imeli niti ene tromblonske puške. Pravi trombloni so bili edinole partizanske roke. Z njimi so počasi ugonabljali eno sovražnikovo mitralješko gnezdo za drugim, dokler niso zavzeli vseh ključnih točk. Italijani so se umikali kakor raki, partizanski pritisk pa je bil zmeraj močnejši, dokler se ni navzdol proti Veliki Beli steni usulo kakor plaz. Vojaki so gazili drug čez drugega in drveli čez cesto. Kar jih ni tam pokosilo partizansko orožje, so šli brezglavo v prepad, kakor čreda za svojim ovčjim vodnikom.

Ob enajstih so italijanski radiotelegrafisti v Ribnici še prestregli klice: »Od bataljona Macerata, SOS, SOS, SOS!« Pa niso mogli nič izvedeti, kje se bije nesrečni bataljon.

Morsejevi znaki so zamrli, zakaj radijski oddajni postaji sta se znašli v partizanskih rokah. Samo nekaj po enajstih je bilo vse končano. Mrtvecev in orožja je bilo na kupe. Gubčeva in Cankarjeva brigada sta zaplenili še dva težka minometa, osem težkih mitraljezov, deset ali dvanajst puškomitraljezov in približno 190 pušk ter veliko vsakovrstne bojne opreme. Mrtvih Italijanov je obležalo 106, od tega osem oficirjev, ranjenih pa je bilo 102, od tega štirje oficirji. Kazalo pa je še veliko hujše, zakaj Genovese je prvotno pogrešal še 42 vojakov. Mnogi so se namreč izgubili in so pritavali v Kočevje šele po dveh dneh. Ta podatek pa kaže, da bi bili partizani lahko dosegli še veliko večjo zmago, če bi njihovo poveljstvo takoj ukazalo zasledovati razbite sovražnike. To je delno naredil na lastno pobudo samo Ivan Kovačič-Efenka s 3. bataljonom Tomšičeve brigade in pri tem ujel štiri italijanske vojake, ki so bili potem izpuščeni, zaplenil pa štiri puške, eno pištolo in več bomb.

Na zmagoviti strani sta v Jelenovem žlebu padla po dva partizana iz Gubčeve in Cankarjeve brigade, med njimi četni komandir in narodni junak Ivan Omerza-Johan iz 2. bataljona Cankarjeve, ranjeni so bili iz Gubčeve trije, iz Cankarjeve brigade pa 17. Skupaj so partizani imeli potemtakem štiri mrtve in 20 ranjenih, Italijani pa

106 mrtvih, 102 ranjena in štiri ujete. To razmerje pomeni, da so bile italijanske izgube devetkrat večje od partizanskih.⁸⁴ Torej so Italijani doživeli strahoten poraz.

Po klicih na pomoč ob enajstih je polkovnik Leonardo Siliato izdal **ukaz** vsem bataljonom, naj z naj večjo naglico odidejo v okoliš Marinovec (kota 1106) in Prigoriški plaz (koti 1156 in 833), kjer naj bi bil, **po** njegovih domnevah, bataljon divizije Macerata, obenem pa je ukazal posebnemu bataljonu št. 2, naj z oklepnimi avtomobili in tanki **prodira** vzdolž Rudeževe poti do Male Bele stene. Vsi ti premiki pa so **begali** podrejena poveljstva, vojake pa po nepotrebnem utrujali, **zakaj že** ob štirinajstih je dobil sporočilo, da je bil bataljon divizije Macerata potolčen. Ukaze je moral spet spremeniti in italijanski bataljoni so na prizorišče poraza prišli šele 26. marca zvečer, medtem ko so **trupla** padlih vojakov pobrali šele dan pozneje. Da bi kateri od bataljonov brigade zasledoval, se Siliato ni niti spomnil, 28. marca 1943 pa je vse svoje nemočne in preutrujene bataljone z Velike gore odpoklical v Ribnico.⁸⁵

Italijanski bataljoni so bili zelo previdni in si do zakotja Jelenovega žleba sploh niso upali. Tako so brigade lahko počivale do sedemnajstih, potem pa so se odpravile proti Podpreski. Tomšičeva brigada, **ki** je odšla na pot prva, je ta dan opravila še eno koristno delo: pri vasi Bele vode je razgnala belogardiste iz Loškega potoka, z Blok in iz Loške doline, ki so se pred tem zbrali na Hribu in odšli na pomoč proti Jelenovemu žlebu. Ta izdajalska vojska je tako noro bežala, da je Tomšičevi udarniki sploh niso mogli dohiteti in zaplesti v boj. Ni kazalo drugega kot iti naprej. Tako je Tomšičeva že proti večeru dospela v Podpresko, Šercerjeva, ki se je nastanila v Lazcu, je prišla za njo. Ponoči sta za njima prišli še Gubčeva, ki je čez dan tudi ostala v Podpreski, in Cankarjeva brigada, ki je šla nekoliko dalje in se nastanila v Dragi.⁸⁶

Bitka, ki se je z uvodnimi boji začela 22. marca pri Novi Štifti pod Veliko goro in se končala 26. marca 1943 z veličastno zmago Gubčeve in Cankarjeve brigade v Jelenovem žlebu, je bila sklenjena. Italijanska stran je v tej bitki imela: 122 mrtvih, od tega štiri belogardiste in devet oficirjev, 124 ranjenih, od tega dva belogardista in štiri oficirje, ter osem ujetih in izpuščenih, od tega tudi dva belogardista. Partizanska stran je imela 18 mrtvih in vsaj 36 ranjenih, in sicer: Tomšičeva brigada šest mrtvih in 12 ranjenih, Gubčeva dva mrtva in tri ranjene, Cankarjeva šest mrtvih in 21 ranjenih, Šercerjeva brigada pa šest mrtvih in neznano koliko ranjenih.⁸⁷

Tomšičeva brigada je imela v tej bitki nadvse časten delež, kar se vidi po njenih izgubah, pa tudi po izgubah, ki jih je prizadejala sovražnikom, saj je pobila najmanj šest fašistov, ranila tudi šest, zajela

pa osem sovražnikov, od tega šest italijanskih vojakov in dva belogardista.*

Bitka pod Veliko goro je bila za partizane zmagovita; kronali so jo v Jelenovem žlebu, kjer so do konca potolkli elitni bataljon divizije Macerata. Kako nemočni in besni so bili Italijani, priča to, da so za povračilo 31. marca 1943 v Ribnici obsodili na smrt in ustrelili sedem ljudi, pet partizanov in dva sodelavca OF, ki so jih dobili v roke med bitko v Suhi krajini. Od teh so bili iz Tomšičeve brigade Viktor Zakrajšek, Franc Pušnik, Anton Šuštaršič in Anton Dragoš, iz Cankarjeve brigade pa Alojzij Glač, medtem ko sta bila Franc Koščak iz Velikih Les in Franc Poljanec iz Gabrovca nedolžna kmeta.

Te ustrelitve pa niso mogle zabrisati laške nemoči in brezizhodnosti belogardizma. Boleče malodušje ni razjedalo samo vojakov divizije Macerata, ki jo je moralo poveljstvo 11. armadnega zbora 7. maja 1943 izločiti iz svoje sestave in premestiti v bolj 'zdravo' okolje, temveč je razkrajalo tudi belogardistične postojanke. Poročilo okrožnega odbora OF za Ribnico-Velike Lašče v tej zvezi izrecno omenja zasluge Tomšičeve brigade, ki ni samo zavzela postojanke v Brežah, marveč je z zasežbami v Goriči vasi tudi povzročila, da so se tam prizadete družine začele med seboj obtoževati, kdo je kriv, da so njihovi družinski člani sprejeli izdajalske puške. Izid vsega tega je bil, da je orožje odložilo vseh sedem, ki so prej pripadali belogardistični posadki v Brežah. Podoben razkroj bele garde je bilo čutiti tudi v Loškem potoku in pri Sv. Gregorju. Najbolj presenetljiv nasledek partizanskih zmag pod Veliko goro in v Jelenovem žlebu pa sta bila pobega belogardističnih komandantov iz Brež in od Sv. Gregorja. Tone Trdan, snovalec bele garde iz Ribnice in Brež ter komandant bele postojanke v Brežah, in Lojze Grebenc, komandant bele garde pri Sv. Gregorju, sicer doma iz Brež, sta izgubila vero v svoje izdajalsko početje in zapustila svoje poveljniške dolžnosti, češ da gresta nadaljevat študije v Zagreb.⁸⁸

Torej se Gambarove zamisli niso uresničile, njegova poveljstva pa so daleč zaostajala za partizanskimi štabi. Njegovi bataljoni so bili vse preveč počasni, vojaki pa telesno premalo zdržljivi in udarni, zato mu je šlo vse po zlu.

Po prihodu v siromašne vasi Lazeč, Podpreska in Draga, ki so jih Italijani izropali in delno uničili že avgusta 1942, so se morale brigade

* Te izgube so približne in so izračunane tako, da so izgube posebnega bataljona št. 3 Tomšičevi brigadi pripisane v celoti (3 mrtvi in 1 ranjen), izgube 71. bataljona črnih srajc pa so deljene na pol (Tomšičevi 4 mrtvi in 5 ranjenih, šerčerjevi 3 mrtvi in 6 ranjenih). Popolnoma točno je število ujetih. Ugotovljeni so po listinah, pisanih spominih in pričevanjih.

najprej oskrbeti s hrano. Zato je morala 27. marca zvečer vsaka pripeljati en bataljon, da so šli obiskat domove potoških belogardistov na Hrib in v Retje, od koder so 28. marca pripeljali precej živin in živine. Kljub temu pa je bila hrana slaba. Partizani so jedli zadnje ostanke krompirja in napol gnilo kislo zelje. Zelo pomembno je bilo, da so se vsaj malo odpočili. Vreme je bilo dotlej suho, toda 29. marca je deževalo, prvič od kar je nehal padati sneg.

Po bataljonih in četah se je začel spet redni vojaški in politični pouk; bilo je mnogo sestankov celic in birojev KPS ter aktivov ZKM. Začelo se je zlasti delo z novinci, ki jih je 30. marca s Primorskega v brigade prišlo spet 200.

Sicer pa so tiste dni na poveljniških sestankih razčlenjevali pretekle bitke ter načrtovali nove. Že 28. marca so brigade obiskali Arso Jovanovič, Rato Dugonjič, Ivan Maček-Matija, Boris Kraigher-Janez, dr. Marjan Breclj in dr. Metod Mikuž. Sestanki s štabi brigad so tekli kar dva dni zapored, 28. in 29. marca, 30. marca 1943 pa je bil še sestanek štaba Dolenjske operativne cone. Na teh sestankih so razpravljali zlasti o vprašanju, ali naj se štiri slovenske udarne brigade še naprej bojujejo združeno ali naj se ločijo. Prevladalo je mnenje, da je za njimi že bogata vojna šola, da so sposobne samostojnih bojnih dejanj in da so potrebne počitka. Zadnje je še posebej veljalo za Šerčerjevo brigado, ki je dobila zapoved, naj odide v Belo krajino. Gubčeva in Cankarjeva naj bi se vrnila na svoje operativno območje v okolico Trebnjega in Mokronoga. Prav posebno in najtežavnejšo nalogo pa je dobila Tomšičeva, ki naj bi takoj odšla proti Mokrcu.⁸⁹

Tako se je za Tomšičevo brigado in njene borce izteklo eno najslavnejših obdobj v njeni zgodovini, obenem se je začelo novo, nič manj težavno, za njeno nadaljnjo rast pa izredno pomembno. . .

Opombe o virih

¹ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 74 na str. 191, dok. 13 na str. 45 in dok. 64 na str. 165 in 166, in Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 154 in 155.

² Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 192 in 193, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 74 in 13.

³ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Milan Guček: Šercerjeva brigada, str. 165 in 167, in dnevnik Jožeta Borštnarja (Zbornik VI, knjiga 5, str. 326).

⁴ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 166 na str. 518, Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 161 in 162, Rudi Vogrič: Boj Belokranjec, str. 228, in mrliška matična knjiga župnije Semič.

⁵ Zbornik VI, prav tam, Vesti, fasc. MVAC 110-B, šte. 60281, v arhivu IZDG, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 158, in Gubčeva brigada, str. 162, dnevnika Nika Šiliha in dr. Milana Dolenca, Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 1. in France Medle-Franček po beležki z dne 8. marca 1978 ter Mihael Butara-Aleks, pripombe z dne 6. januarja 1984, str. 10.

⁶ Lado Ambrožič-Novljan, isto, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 416, Ivan Bobnar-Bobi, isto, Jože Žlogar-Šoši po beležki z dne 15. marca 1978 ter Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 9. decembra in Rafael Čož po prepisu magnetofonskega traku z dne 10. marca 1977.

⁷ France Medle-Franček kot malo prej.

⁸ Kartoteka borcev Tomšičeve brigade, spomini Alojza Koprivca z dne 20. decembra 1978 ter dnevnika dr. Milana Dolenca in Jožeta Borštnarja, prav tam.

⁹ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, dnevnika Nika Šiliha in dr. Milana Dolenca, Zoran Hudales, prav tam, str. 417 in 418, NEZGODE 1940-1944, vpisi šte. 3718/11 in 3777/11 — 43, Franc Žugelj po historiatu borbe št. 31, Franc Tomažič-Zlato, nedatirano pismo odboru I.SPUB, Mavricij Štefanič-Mavriče po isti beležki, Stane Zupančič po beležki z dne 2. decembra 1977 in Ludvik Golob-Rekar po beležki z dne 5. maja 1978.

¹⁰ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Nika Šiliha in Jožeta Borštnarja, prav tam, ter Zoran Hudales, prav tam, str. 418, in Milan Guček, prav tam, str. 170.

¹¹ Dnevnika Mihaela Hrašovca in Jožeta Borštnarja, Pero Popivoda »Pregled borb na Dolenjskem«, izvirnik, fasc. 339/11 — 4 v arhivu IZDG, Jože Lepin-Ris po prepisu magnetofonskega traku z dne 23. januarja 1975, str. 19, Vladimir Badovinac, ustni vir, Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 64 na str. 166, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra, Franc Tavčar-Rok po beležki z dne 6. decembra in Gojko Gornik-Iztok po beležki z dne 10. oktobra 1977, Franc Golobič-Oto po beležki z dne 27. maja in Franc Črnugelj-Zorko po beležki z dne 16. januarja 1978 ter Branko Jerkič po beležki z dne 17. julija 1982.

¹² Dnevnik Jožeta Borštnarja, prav tam, pismo Ljuba Antončiča z dne 4. aprila 1943 v fotokopiji in Maks Vidmar-Ljubo po beležki z dne 20. junija 1981.

¹³ Dnevnik dr. Milana Dolenca in Pero Popivoda, Pregled borb na Dolenjskem, Slovenski zbornik 1945, str. 629.

¹⁴ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 155, prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji 2, str. 289, in Zbornik VI, knjiga 5, priloge od str. 680 do 700.

¹⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 105 od str. 341 do 347, dok. 168 od str. 527 do 529 in dok. 190 na str. 571 in 572, Franček Saje: Belogardizem, str. 527, 531 in 542, in Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 156 in 157.

¹⁶ Milovan Šaranović »Operacije u Dolenjskoj«, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 od 299 do 307, in Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 162 in 163, Gubčeva brigada, str. 166 in 167, in Cankarjeva brigada, str. 122 in 123, ter dnevnika Nika Šiliha in Jožeta Borštnarja.

¹⁷ Lado Ambrožič-Novljan in Jože Borštnar, prav tam, Filip Tekavec-Gašper in Mavricij Štefanič-Mavriče po že omenjenih beležkah, zapisnika o ogledu z dne 29. marca in 1. julija 1978, Anton Dre-

tnelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1977, Zoran Hudales, prav tam, str. 418, ter dnevnik dr. Milana Dolenca in Pero Popivoda, prav tam.

⁴⁸ Franc Bradač-Mišmaš, ustni vir z dne 15. junija 1976, Jože Boldan-Silni »S Tomšičevo skozi Suho krajino«, Borec 1967/3 na str. 238, in po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977, str. 5, Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1951/3, str. III, Pero Popivoda, prav tam, Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 9. decembra 1977, Vesti, fasc. 110-B, štev. 60302, v arhivu IZDG in Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 162.

⁴⁹ Zapisniki o ogledu z dne 21. oktobra 1975 ter 29. marca in 30. junija 1978, Jože Boldan-Silni, Stanko Semič-Daki in Pero Popivoda, prav tam, Marjan Jager-Ris, spomini-življenjepis z dne 18. julija 1957, fasc. 1/1 v arhivu IZDG, Vinko Toni-Cene po beležki z dne 7. februarja in Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, od str. 47 do 48, Tone Trtnik-Jure, nedatirani spomini na str. 19, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra in Ivan Zore-Jernej po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 22. marca 1977, str. 37 in 38, Filip Šubelj-Jure po beležki z dne 3. avgusta in Martin Jožef po beležki z dne 6. avgusta 1981, Franc Žugelj, Anton Cajnar, Anton Kocjančič, Albin Šulem in Karel Rozman po historiatih borbe št. 31, 71, 29, 68 in 23, ter Vesti, štev. 60302, 60306 in 60307 v arhivu IZDG.

⁵⁰ Že omenjeni spomini Alojza Koprivca, str. 16, zapisnik o ogledu z dne 21. oktobra 1975, Mavricij Štefanič-Mavriče, Jože Zlogar-Šoši, Filip Tekavec-Gašper in Ivan Bobnar-Bobi po že omenjenih beležkah, Anton Papič po beležki z dne 21. avgusta in Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja 1983, Anton Jurejevčič, Anton Kralj, Zvonko Faleskini in Jože Selan po historiatih borbe št. 58, 76, 90 in 5, Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981, Ivan Stankovič »Tomšičevci v Suhi krajini«, Dolenjski list št. 12 z dne 23. marca in št. 13 z dne 30. marca 1961, dr. Milan Dolenc »Juriš pri Kamen vrhu«, Tomšičev glas 1943/7 na str. 15 in 16 (nedokončan zapis, edino znano številko hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani), Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 20 in 21, že omenjene Vesti, štev. 60302, Franček Saje: Belogardizem, str. 447 in 448, Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 169, podatki, ki jih je 2. junija 1983 sporočil Ludvik Mišmaš, in Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra 1970.

⁵¹ Ivan Stankovič, Vinko Toni-Cene in Ivan Zore-Jernej, prav tam, ter Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra in Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977.

⁵² Zbornik VI, knjiga 5, dok. 105 na str. 346 in dok. 190 na str. 571, dr. Milan Dolenc, prav tam, njegov dnevnik in »Kamni vrh«, Ljudski miličnik št. 8 z dne 1. avgusta 1950 in Vestnik ZROP 1961/6, str. 3, Pero Popivoda, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 29. marca in 25. septembra 1978, Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah na str. 10, predlogi za odlikovanja v VII, reg. št. 17 — 6, k. 923, Franc Kralj-Ivanov in Janez Klobučar po historiatih borbe, št. 30 in 36, Filip Šubelj-Jure po že omenjeni beležki, zbornik Padli v ognju revolucije, Krško 1971, str. 109, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁵³ Dr. Milan Dolenc in Pero Popivoda, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 21. oktobra 1975 in 25. septembra 1978, predlogi za odlikovanja, fasc. 124/1 v arhivu IZDG, Ivan Čerin, Stanko Zakotnik-Johan in Leopold Šegina po historiatih borbe, št. 61, 47 in 21, Vladimir Flerin-Lela po že omenjeni beležki, Vladimir Badovinac po beležki z dne 13. maja, Jožko Kranjc-Ris po beležki z dne 3. junija in Ivan Pureber-Brico po beležki z dne 5. junija 1978, Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 27. septembra, Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 24. oktobra in Lojze Konda po beležki z dne 9. novembra 1977, Stane Boh-Vene po beležki z dne 9. marca 1979, Janez Strnad-Lado po zapisniku z dne 2. junija 1978, Mavricij Štefanič-Mavriče, prav tam, že omenjeni spomini Antona Križana, str. 7, in Alojza Koprivca, str. 17, in Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 11. oktobra 1974.

⁵⁴ Isti zapisnik o ogledu, Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5 na str. 24, ter dr. Milan Dolenc in Pero Popivoda, prav tam.

⁵⁵ Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga, Filip Tekavec-Gašper, Jože Žlogar-Šoši, Ivan Bobnar-Bobi, France Medle-Franček in Ivan Pureber-Brico po že omenjenih beležkah, Anton Jurejevčič po historiatu borbe št. 58 in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah, str. 10.

⁵⁶ Milan Guček: Šercerjeva brigada, od str. 172 do 177.

⁵⁷ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 123, in Gubčeva brigada, str. 167, ter dnevnik Jožeta Borštnarja in Nika Šiliha, prav tam.

⁵⁸ Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 181 na str. 555.

⁵⁹ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 190 na str. 571 in 572, dok. 177 na str. 550 in dok. 179 na str. 553 (opomba), ter Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 169.

⁶⁰ Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 125 in 126.

⁶¹ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, in Milan Guček, prav tam, od str. 178 do 180.

⁶² Filip Tekavec-Gašper, David Plut-Aleš, Jože Boldan-Silni in Alojz Koprivec kot malo prej, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 6. decembra 1977, že omenjene Vesti in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 180 na str. 554.

³³ Pero Popivoda, prav tam, že omenjena dnevnika dr. Milana Dolenca in Jožeta Borštnarja, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 169, zapisnik o ogledu z dne 21. oktobra 1975, Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 16. aprila 1979, Lojze Konda in Stane Boh-Vene po že omenjenih beležkah, Viktor Jakofčič, pojasnilo z dne 18. septembra 1983, Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah na str. 11 in sestavek »Beg v neznanu«, TV-15 št. 21 z dne 24. maja 1982, Janez Klobučar po historiatu borbe št. 36, fase. 369/III v arhivu IZDG ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

³⁴ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 180 na str. 554, dok. 179 na str. 553 in dok. 190 na str. 572 in 573, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29, ter Vesti, štev. 60306 in 60359, prav tam.

³⁵ Prav tam, Pero Popivoda in Stanko Semič-Daki po že omenjenih spominih, Milovan Šaranović, isti zbornik in ista knjiga, str. 302 in 303, in Franci Strle »Tomšičevci v grosupeljski občini«, Zbornik občine Grosuplje 1975-VII, str. 22 in 23.

³⁶ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 178 na str. 552.

³⁷ Pero Popivoda, Jože Borštnar, Milovan Šaranović, Lado Ambrožič-Novljan in Milan Guček, prav tam.

³⁸ Pero Popivoda, prav tam, Ivan Lokovšek-Jan, Rudi Müller-Mile, Anton Klobučar-Šnajder in Mirko Malnarič po že omenjenih beležkah, Franc Tomažič-Zlato, nedatirano pismo odboru I.SPUB, Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga, str. 37, že omenjeni spomini Alojza Koprivca in IvanStankovič po že omenjenem sestavku v Dolenjskem listu št. 13 z dne 30. marca 1961.

³⁹ Lado Ambrožič-Novljan in Milan Guček, prav tam, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 183 na str. 557 in dok. 190 na str. 574, in Slavko Mavretič po historiatu borbe št. 80.

⁴⁰ Ivan Stankovič, prav tam, Jože Ribič-Gasper po beležki z dne 7. junija 1978, Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979, Niko Obradović po historiatu borbe št. 7, spomini Alojza Koprivca, David Plut-Aleš, Filip Tekavec-Gasper, Radko Žumer, Anton Klobučar-Šnajder in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah.

⁴¹ Seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, Franc Medle-Franček in Anton Gregorič-Jakec, isto, ter pismo Antona Cajnarja z dne 20. marca 1984.

⁴² Pero Popivoda in Stanko Semič-Daki, prav tam, Ivan Stankovič po že omenjenem sestavku, predlogi za odlikovanja v VII Beograd, reg. št. 17 — 6, k. 923, Franc Petrič po historiatu borbe št. 72, Ivan Bobnar-Bobi po že omenjeni beležki, Alojz Koprivec po že omenjenih spominih, str. 17 in 18, in Ignac Tratar-Nace, ustno z dne 28. septembra 1982.

⁴³ Mavricij Štefanič-Mavrič, Pero Popivoda, Stanko Semič-Daki in Ivan Stankovič, prav tam, zapisnik o ogledu z dne 25. septembra 1978, Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki, Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5, str. 24, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 190, str. 574.

⁴⁴ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 127 in 128, in dnevnik dr. Milana Dolenca.

⁴⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 190 na str. 574, in Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu.

⁴⁶ Dnevnik Jožeta Borštnarja, prav tam, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 185 in 186, Edvard Kocbek: Tovarišija, od str. 311 do 319.

⁴⁷ Zapisnik o ogledu z dne 25. septembra 1978, Mavricij Štefanič-Mavrič po že omenjeni beležki, spomini Poldeta Skola z dne 8. junija 1981, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 185, Franček Saje: Belogardizem, str. 445, in Vesti štev. 60307, prav tam.

⁴⁸ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 183 na str. 557, Pero Popivoda, prav tam, in Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5 na isti strani in Vesti, štev. 60306 in 60307, prav tam.

⁴⁹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Pero Popivoda in Stanko Semič-Daki, prav tam, Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu, str. 9, Miha Pečjak po zapisniku o ogledu z dne 21. oktobra 1975 in Jože Žlogar-Šoši po isti beležki.

⁵⁰ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 182 na str. 556.

⁵¹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Pero Popivoda po istem sestavku, Jože Boldan-Silni »S Tomšičevo skozi Suho krajino«, Borec 1967/3 na str. 237, in že omenjeni prepis, str. 9, Stane Šušteršič-Boštjan: Kovači lepših dni, str. 49, in Jože Žlogar-Šoši kakor malo prej.

⁵² Milovan Šaranović v Zborniku VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 305, Ivan Lokovšek-Jan »Iz partizanske ofenzive«, Tovariš 1952, str. 676, Pero Popivoda, Jože Boldan-Silni in Stane Šušteršič-Boštjan, prav tam, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih ter že omenjeni zapisnik o ogledu.

⁵³ Isto ter Ivan Zore-Jemej po že omenjenem prepisu, Marjan Jager-Ris in Tone Trtnik-Jure kot malo prej, predlogi za odlikovanja, fasc. 124/1 v arhivu IZDG, Mirko Malnarič in Ivan Lokovšek-Jan kot malo prej, Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 23. maja 1978 in pripombah z dne 19. novembra 1983, Miha Pečjak po že omenjenem zapisniku, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 190 na str. 574.

⁵⁴ Ivan Zore-Jemej po že omenjenem prepisu ter Ivan Čerin in Leopold Šegina po historiatih borbe št. 61 in 21.

⁵⁵ Isti zapisnik o ogledu, Ivan Lokovšek-Jan, prav tam, predlogi za odlikovanja kot malo prej, Vladimir Flerin-Lela, Anton Dremelj-Ante in Mavricij Štefanič-Mavrič po že omenjenih beležkah, Anton

Križan po že omenjenih spominih, str. 8, Dušan Jurčič po historiatu borbe št. 40 in dodatnih pojasnilih z dne 22. marca 1983 ter že omenjeni seznam.

⁸⁴ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 20 in 21, zapisnika o ogledu z dne 21. oktobra 1975 in 2. julija 1978, Jože Žlogar-Šoši, Filip Tekavec-Gašper, Radko Žumer in Ivan Bobnar-Bobi po že omenjenih beležkah, že omenjeni predlogi za odlikovanja in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah, str. 12 in 13.

⁵⁷ Ivan Bobnar-Bobi in Mirko Malnarič po že omenjenih beležkah, Ivan Zore-Jernej in Jože Boldan-Silni po že omenjenih prepisih, Milovan Šaranovič, Ivan Lokovšek-Jan, Pero Popivoda in Ivan Stankovič, po že omenjenih sestavkih, Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5, str. 25, Viktor Jurejevčič, Alojz Uršič, Karel Rozman, Niko Obradovič, Franc Žugelj, Anton Kocjančič, Albin Šulem, Rudolf Lešnjak in Zvonko Paleskini po historiatih borbe št. 52, 46, 23, 31, 29, 68, 81 in 90, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 187 na str. 565, dok. 189 na str. 569, dok. 190 na str. 574 in 576 ter dok. 202 na str. 609, Vesti, fasc. MVAC 110-B, števil. 60358, v arhivu IZDG, Franci Strle »Tomšičevci v grosupeljski občini«, isti zbornik, str. 24 in 25, Miha Pečjak po že omenjenem zapisniku, Rudi Müller-Mile kot malo prej, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977 in dnevnik dr. Milana Dolenca.

^M Jože Žlogar-Šoši, prav tam, Milovan Šaranovič in Pero Popivoda, prav tam, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 189 na str. 568 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

^w Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 129 in 130, Maks Vidmar-Ljubo po beležki z dne 20. junija 1981, Zbornik knjiga 5, priloge na str. 680, Zoran Hudales, ista knjiga, str. 413 (z napako v datumu), Jože Borštnar po že omenjenem dnevniku, Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 184 in 185, Vesti, števil. 60360 in 60361, prav tam, ter Pero Popivoda, prav tam.

^o Milan Guček in Lado Ambrožič-Novljan, isti knjigi in prav tam, Milovan Šaranovič in Pero Popivoda, prav tam, Ivan Orel, Janez Grubor, Franc Žugelj in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 35, 3, 31 in 29, Leopold Šegina po historiatu borbe št. 21 in po pismu z dne 3. februarja 1983, Radko Žumer po že omenjeni beležki, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih, Vojaška kronika, Tomšičev glas 1943/5 na str. 25, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 183 na str. 569 in priloga na str. 688 in 689.

⁶¹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Pero Popivoda, prav tam, Jože Žlogar-Šoši, Janez Kramarič, Filip Tekavec-Gašper in Rudi Müller-Mile po že omenjenih beležkah, Anton Papič po beležki z dne 21. avgusta 1983, Tone Trtnik-Jure, isti spomini na str. 18, ter že omenjeni seznam padlih.

⁸² Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 182, Gubčeva brigada, str. 172, in Cankarjeva brigada, str. 132 in 850, Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 177, 179, 182, 185, 519 in 520, mrliška matična knjiga župnije Ribnica, vpisi za 31. marec 1943, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 189 na str. 568, dok. 190 na str. 576, s prilogami ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸³ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 172, Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 21, 22 in 23, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977 in Stane Škrabar-Braškar, že omenjene pripombe, str. 8.

^M Mihael Butara-Aleks po ustni izjavi z dne 6. oktobra 1982, Jože Lepin-Ris, Lojze Herman-Dušan, Jože Breznik-Gorki in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah, Tone Trtnik-Jure, isti spomini na str. 22, Tomšičev glas 1943/6 na str. 13, Muzej ljudske revolucije v Ljubljani, in Franci Strle po lastnih spominih.

⁸⁵ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, od str. 189 do 192, Milan Guček, ista knjiga, str. 186, 187 in 188, Rudi Müller-Mile po že omenjeni beležki in Vesti, števil. 60333 in 60334, prav tam, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 102 na str. 308, dok. 192 na str. 380 in dok. 202 na str. 597.

⁸⁸ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam in Cankarjeva brigada, str. 134, dnevnika dr. Milana Dolenca in Jožeta Borštnarja, Pero Popivoda, prav tam, Alojz Erjavec-Pastir, pojasnilo z dne 4. julija 1983, zapisnik o ogledu z dne 31. marca 1978, že omenjeni dok. 202 na str. 598 in Vesti, prav tam.

⁸⁷ Prav tam, Vesti, števil. 60373, in poročilo OOO Ribnica-Vel. Lašče, fasc. 435/1 v arhivu IZDG.

⁸⁸ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 194 na str. 582 in 583 ter dok. 202 na str. 598 in 600, že omenjeni zapisnik o ogledu, dnevnika dr. Milana Dolenca in Jožeta Borštnarja, Maks Vidmar-Ljubo, Radko Žumer, Rudi Müller-Mile, Rudi Puhar-Razin in Slavko Rode-Nande po že omenjenih beležkah, Zvonko Paleskini po istem historiatu in Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu.

⁸⁸ Dnevnik dr. Milana Dolenca, že omenjeni zapisnik o ogledu, Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1951/4 na str. 155, Lojze Konda po beležki z dne 9. novembra 1977, Rafael Čož po že omenjenem prepisu, Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga na str. 105 in 106, Vesti, števil. 60373 in 60374, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 195 na str. 585 in 586.

⁷⁰ Lado Ambrožič-Novljan in Milan Guček po že omenjenih knjigah, zapisnik o ogledu z dne 31. marca 1978 in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 194 na str. 582, 583 in 584, dok. 196 na str. 588, dok. 198 na str. 592 in dok. 202 na str. 598, 600 in 604.

⁷¹ Že omenjeni zapisnik o ogledu.

ⁿ Vinko Toni-Cene, Janez Kramarič, Mirko Malnarič, Jože Breznik-Gorki, Filip Šubelj-Jure, Lojze Konda in Rudi Puhar-Razin po že omenjenih beležkah, Jože Boldan-Silni in Anton Gregorič-Jakec po že omenjenih prepisih, Tone Trtnik-Jure, isti spomini na str. 23, in Bogomir Trtnik-Miro po beležki

z dne 12. avgusta 1974, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 2. aprila 1978, že omenjeni zapisnik, Jože Snoj-Piki, pojasnilo z dne 11. oktobra 1982, Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 197 na str. 590.

⁷³ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 23 in 24, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih, str. 32, Anton Kocjančič in Anton Cajnar po historiatih borbe št. 29 in 71, Lojze Herman-Dušan, Jožko Kranjc-Ris, Radko Žumer, Jože Pečarič, Tone Trtnik-Jure in Anton Dremelj-Ante po že omenjenih beležkah, Franc Tomažič-Zlato po že omenjeni beležki in pismu odboru I.SPUB, Anton Svete-Gustelj po že omenjenem prepisu, str. 21, Jože Ribič-Gašper po beležki z dne 7. junija 1978, že omenjeni zapisnik o ogledu, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 202 na str. 602.

⁷⁴ Milan Guček, prav tam, str. 192 in 193, Milovan Šaranovič, isti Zbornik, str. 310 in 311, dok. 197 na str. 590 in dok. 202 na str. 602, 603 in 609 s prilogo na str. 688 in 689, ter Anton Kocjančič kot malo prej.

⁷⁵ Milovan Šaranovič in pravkar omenjeni italijanski listini na str. 591, 603 in 609.

⁷⁶ Pero Popivoda, prav tam, Lado Ambrožič-Novljan po istih knjigah, Milan Guček in Jože Borštnar, prav tam, ter italijanske listine v Zborniku VI, knjiga 5, na str. 591, 602, 603, 688 in 689.

⁷⁷ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 194 na str. 583, dok. 202 na str. 600, 603 in 609 ter dok. 198 na str. 592.

⁷⁸ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 196 na str. 588 in 589, dok. 198 na str. 592, dok. 202 na str. 604 in 605 ter dok. 103 na str. 327, Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 202, Cankarjeva brigada, str. 140, in Gubčeva brigada, str. 181, in Pero Popivoda, prav tam, str. 632.

⁷⁹ Dnevnika Jožeta Borštnarja in dr. Milana Dolenca, Milan Guček, ista knjiga, str. 194, in Jože Boldan-Silni, isti prepis na str. 11 in 12.

⁸⁰ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 198 na str. 592 in dok. 202 na str. 605.

⁸¹ Lado Ambrožič-Novljan: Partizanska protiofenziva, str. 203 in 205, Cankarjeva brigada, str. 146, in Gubčeva brigada, str. 183 in 184.

⁸² Lado Ambrožič-Novljan, iste knjige v nadaljevanju.

⁸³ Jože Boldan-Silni po istem prepisu, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, str. 5, Alojz Uršič po historiatu borbe, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih in Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1951/4 na str. 155.

⁸⁴ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Stanko Semič-Daki »Spomini . . .«, Borec 1951/4 na str. 155, Rafael Čož, isti prepis, str. 12, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 198 na str. 592 in 593, dok. 199 na str. 594, dok. 202 na str. 609 s prilogo na str. 686 in 687.

⁸⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 202 na str. 606, 607 in 608.

⁸⁶ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 141, dnevniki dr. Milana Dolenca, Nika Šiliha in Jožeta Borštnarja, Pero Popivoda, Lado Ambrožič-Novljan in Milan Guček, prav tam.

⁸⁷ Seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade, dnevnik Jožeta Borštnarja, Lado Ambrožič-Novljan in Milan Guček, prav tam, ter Zbornik VI, knjiga 5, dok. 192, 195, 197, 199 in 202 s prilogami.

⁸⁸ Mrliška matična knjiga župnije Ribnica in že omenjeni seznam, Cankarjeva brigada, str. 850, poizvedbe v Velikih Lesah in Gabrovčcu, poročili v fasc. 435/1 v arhivu IZDG ter Zbornik VI, knjiga 6, dok. 81 na str. 218.

⁸⁹ Dnevnika Jožeta Borštnarja in dr. Milana Dolenca, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 193, Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB, str. 416, in Milan Guček, ista knjiga, str. 198 in 200.

BOJNE NALOGE NA NOTRANJSKEM IN VIRI ZA USTANOVITEV 4. BATALJONA

Pomen Notranjske — moč in strategija sovražnika

Sklep o tem, kje in kako bodo štiri slovenske udarne brigade delovale spomladi, je bil sprejet 30. marca 1943 v Podpreski na sestanku med štabom Dolenjske operativne cone in člani Glavnega poveljstva NOV in PO Slovenije. Takoj po tem sestanku sta Šercerjeva in Tomšičeva brigada že odšli na pot: Šercerjeva proti Beli krajini, Tomšičeva pa proti Kročalam, v Globel in Petrince, kamor je prišla še isto popoldne.

Milan Guček je ugotovil, da sta si brigadi zamenjali smeri. Kaj je narekovalo to zamenjavo?¹

Najprej moramo vedeti, da je bila Tomšičeva brigada le začasno podrejena štabu Dolenjske operativne cone, v resnici pa je skupaj s Šercerjevo brigado in Notranjskim odredom že od ustanovitve operativnih con spadala v sestavo Notranjske operativne cone. Glavno poveljstvo je večkrat obljubilo, da bo prešla pod poveljstvo štaba Notranjske operativne cone brž, ko bosta območji okoli Police nad Grosupljem in v Suhi krajini očiščeni od bele garde. Želje glede bele garde se sicer niso uresničile, toda operacije udarnih brigad v teh okoliših so bile sklenjene.²

Drugi in nadvse nujni razlog, da se Tomšičeva brigada premakne v okoliš Mokrc in Krma, je bila selitev vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja iz Dolomitov, kjer se je znašlo v veliki nevarnosti. Gestapu se je namreč posrečilo odkriti, da se zadržuje v Dolomitih, na kar so Italijani in belogardisti začeli izvajati skrbno pripravljene ofenzive, ki naj bi to vodstvo uničile. Po prvih neuspešnih poskusih 9. in 12. marca se je Italijanom in belogardistom posrečilo, da so 18. in 19. marca dobili v past 1. bataljon Dolomitskega odreda, ga v Belški grapi premagali in mu prizadejali hude izgube. Temu je sledila še zagonetna obkolitev delov 2. bataljona in razkropljenih skupin 1. bataljona 22. marca 1943 v Bezenici, kar je bil nov poraz. S tem je bila nevarno načeta bojna moč Dolomitskega odreda, saj se je od prejšnjih treh zmanjšal na dva bataljona. Odred bi moral predvsem

varovati osrednje partizansko vodstvo, ki se je tudi tokrat v celoti rešilo; izgubilo je le nekaj tehničnega osebja, aktivistov in skrivališč. Toda Varnostno-obveščevalna služba je dobila natančna obvestila, da kani j o združeni sovražniki Polhograjske Dolomite vnovič in še temeljiteje prečesati. Torej ni bilo druge pomoči, kakor pobrati šila in kopita. Naloga Tomšičeve brigade je bila, za zavarovanje selitve prispevati nekaj mitraljeških trojk in sprejem vodstva vojaško zavarovati na vsem območju Mokrca.³

Tretji razlog so bile karavane novincev, ki so le z malim oboroženim spremstvom prihajale v udarne brigade s Primorskega čez nekdanjo rapalsko mejo in z Gorenjskega čez razmejitveno črto v Dolomitih. Ti novinci, ki so bili brez orožja, so se morali prebiti najprej čez eno ali drugo mejno črto, ki sta bili precej temeljito zastraženi,* potem pa so morali še čez železniško progo Ljubljana-Trst, ki je bila prav tako zavarovana z zasedami, patruljami in bunkerji. Prek teh ovir so prihajali sestradani in izčrpani, zato bi bili lahek plen belogardistov in Italijanov, če se le-ti ne bi bali kakšne močne partizanske enote.

Odveč je poudarjati, da so bili novinci s Primorskega in z Gorenjskega 'kapitalnega pomena' za nadaljnji razvoj partizanstva, za njegovo številčno in kakovostno rast. Šlo je v resnici za prostovoljce, ki jih na Dolenjskem in v Beli krajini ni bilo več mogoče najti v večjem številu, z Notranjskega pa so partizanski somišljeniki tako ali tako že dolgo hiral na Rabu, v Gonarsu ali na Ustici. Zatorej je veljalo prostovoljcem s Primorskega in Gorenjskega zagotoviti popolno varnost in lep sprejem.

Poglavitno nalogo za sprejem novincev je imel sicer Notranjski odred, ki pa je sprva štel samo dve četi in 60 partizanov, v začetku aprila pa tri čete in 86 partizanov, to pa je bilo premalo, da bi se ga belogardisti in Italijani zares bali. Strahotno pa so se bali brigade. Kadar so jo čutili blizu, si niso upali šariti po gozdovih ali po gorskih poteh. In tedaj so bile tudi karavane novincev popolnoma varne.⁴

Če selitev partizanskega vodstva iz Dolomitov v Kočevski Rog ter sprejem novincev s Primorskega in Gorenjskega strnemo, velja označiti, da je Notranjska imela izreden prehodni pomen, ne samo za poti s Primorskega in Gorenjskega, temveč tudi v obratni smeri. Toda Notranjska je bila v partizanski strategiji pomembna tudi zaradi svoje-

* To velja zlasti za razmejitveno črto med Nemci in Italijani, prepleteno s štiri metre širokimi ovirami iz bodeče žice. Te ovire so bile na ravnem dopolnjene z dva metra visoko mrežo, na vseh možnih prehodih pred bodečo žico pa z minskimi polji, po katerih so Nemci nastavili štiri vrste min, med njimi tudi najnevarnejše odskočne mine S-42 (Jakob Sedej, pojasnilo z dne 15. oktobra 198[^]).

ga uporniškega izročila in velike revolucionarne veljave, saj se je tod partizanstvo zakoreninilo že leta 1941, spomladi in poleti 1942 pa doživelo nesluten razmah, ki je kot zgled spodbujalo druge slovenske pokrajine. Važno je bilo, da Notranjska kljub strahotni moriji, lakoti in razdejanjem ostane nepokorjena, da v njej še naprej plamti upor, da v njej ne prevladajo narodni izrodki.

Belogardistični izdajalci so skušali kovati svojo moč in vpliv na pogorišnih notranjskih vasi, na bedi, lakoti in obupu, ki so se rojevali iz trpljenja in stradeža na Rabu, v Gonarsu, Reniciju in v drugih taboriških poteptanega človeškega dostojanstva. Kdor se je hotel rešiti smrti od gladu in zoprnega mrčesa, je moral podpisati pristopnico, da se bo bojeval 'za vero' in 'proti komunizmu', dobil je dolgo francosko puško in moral je hoditi v predhodnice, da je prestrezal Italijanom namenjene kroglice. Tako se je bela garda bohotila, nasilje nad partizanskimi ljudmi pa se je stopnjevalo do nečloveške krutosti.

Celo Šerčerjeva brigada, ki je decembra, januarja in februarja križarila po Notranjskem, ni zmogla silnih nalog, da bi ukrotila pobojne izdajalce. Potem je morala zapustiti bojno območje Notranjske operativne cone in 26. februarja 1943 oditi čez kočevsko progo, da bi se priključila drugim trem brigadam v bitki za Suho krajino. Tako je Notranjska na pomlad ostala brez večje partizanske enote. Jasno je, da je belogardistom hitro zrasel greben. V upanju, da bodo na svojo stran pritegnili večino kmečkega prebivalstva, so začeli snovati nove postojanke. Na območju Notranjske operativne cone in na njenem obrobju jih je bilo v začetku aprila 1943 že 37, ki so skupaj štejele 2148 italijanskih hlapcev.*

Mnogi izmed teh italijanskih hlapcev so bili res samo za število, to velja zlasti za tiste, ki so se s pristopom k beli gardi odkupili za smrt

* Upoštevane so tele postojanke: Pudob 58 mož, Dane pri Ložu 45, Grahovo pri Cerknici 45 mož, Begunje pri Cerknici 216 mož, Unec 20 mož, Planina pri Rakeku 26 mož, Grčarevec 54 mož, Loški potok 169 mož, Sodražica-Petrinci 81 mož, Nova vas-Fara 167 mož, Sv. Vid (Žilce) 33 mož, Rakitna 68 mož, Sv. Gregor 45 mož, Velika Slevica in Karlovica skupaj 145 mož, Rob na Dolenjskem 50 mož, Gorenja Brezovica 10 mož, Podpeč 45 mož, Brezovica, Niževce, Ohonica in Sobočevo skupaj 80 mož, Stara Vrhnika, Bevke, Ligojna in Drenov grič skupaj 194 mož, Ig 82 mož, Pijava gorica 60 mož, Šmarje-Sap 63 mož, Šentjurje pri Grosupljem 50 mož, grad Boštanj 63 mož, Turjak 15 mož, Staro Apno 65 mož, Kompolje 112 mož, Breže 40 mož, Dolenja vas pri Ribnici 38 in Stara cerkev pri Kočevju 9 mož. Niso pa štete postojanke v Hotedršici, Žibršah, Rovtah, na Zaplani, pri Šentjoštu ter v Logu, Brezovici pri Ljubljani in Vnanjih gorah (Franček Saje: Belogardizem, str. 392, 407, 413, 418, 420, 423, 425, 427, 428, 430, 432, 433, 434, 437 in 461, Franci Strle »O ustanovitvi Loške brigade«, Borec 1971/5, str. 383 in 384, Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 72, in Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Preserje v NOB, str. 247, 248 in 249).

na Rabu in v Gonarsu, večina od tega števila pa je bila slepo verna župniščem do konca pokorna in partizanom zagrizeno sovražna. P₀1 sebnno znane po izdajalski vnemi so bile belogardistične posadke v Loškem potoku in Novi vasi, v Pudobu, Danah in v Grahovem, p.j Sv. Vidu in v Begunjah pri Cerknici, na Rakitni, v Karlovinci, na Veliki Slevici, pri Sv. Gregorju, Kompoljah in v Starem Apnu. Te so se redno udeleževale večjih italijanskih hajk po Mokrcu, Krimu, na Veliki gori, Račni gori in po drugih hribih. Belogardisti iz naštetih postojank imajo na vesti marsikaterega padlega ali zločinsko ubitega partizana.

Da bi partizanske brigade močnejše udarile na to izdajalsko vojsko, tudi ni bilo gmotnih možnosti, ker izropana, požgana in že po naravi siromašna Notranjska ni mogla prehraniti toliko partizanske vojske. Namreč na Notranjskem, in seveda še na Kočevskem, je laško vojaštvo dosledno uresničilo Robottijevo strategijo: popolnoma uničiti partizansko zaledje. Italijani so požgali vse hribovske ali odročne vasi, ki so bile dostopne partizanom in ki jih niso mogli redno nadzorovati, v dolinskih vaseh so požgali domove partizanskih družin, pobrali vsa živila ali jih celo odvlekli umirat od gladu. Prepuščali so lakoti vsakogar, ki je bil zunaj bodeče žice njihovih postojank.

Tako imenovana ograjena naselja si niso izmislili šele Američani v Vietnamu, marveč so jih preizkusili že Italijani na Notranjskem. Taki ograjeni vasi sta bili zlasti v Nemški vasi na Blokah in na Rakitni. Tudi drugje po notranjskih krajih so morali kmetje živino čez noč voditi v italijanske ali belogardistične postojanke, prebivalci nekaterih vasi pa so se morali kar preseliti za bodečo žico, z vso živino in z živežem vred. Seveda se po dolinskih vaseh takih ukrepov ni dalo do konca izpeljati, ker v postojankah ni bilo dovolj prostorov, pa tudi zato ne, ker so pametni ljudje prepričljivo in vztrajno dokazovali, da je to nespametno.

Italijanom in belogardistom je šlo na roko že to, da na Notranjskem prevladujejo gručaste vasi in da do njih vodijo dobre ceste, ki so bile primerne za uporabo oklepnih avtomobilov in tankov.⁵

Ozemlje Notranjske operativne cone, ki je v aprilu 1943 postalo področje bojnega delovanja Tomšičeve brigade, je bilo značilno po tem, da je na njem potekala razmejitev operativnih območij kar štirih italijanskih bojnih skupin. Na jugozahodu ga je z zelo močnima postojankama v Prezidu in Čabru zapirala 5. sestavina Guardie alla Frontiera, ki pa ni dejavneje posegala na slovensko stran. Večji del Notranjske so zasedale in nadzorovale enote 11. sestavine Guardia alia Frontiera, ki so štejele 4945 mož, nastanjene pa so bile v Loškem potoku, Velikih Blokah, Starem trgu, Cerknici, na Rakeku, na Planini pri Rakeku, v Logatcu in na Vrhniki pri Ljubljani. Na vzhodu — ob

Partizana Jože Brodarič (levo) in Martin Starešinič (desno) iz Krasinca, ki sta padla 7. aprila 1943 na dohodih k Mokrcu

kočevski progi — je bila razvrščena fašistična jurišna sestavina 21. Aprile s 3482 možmi, ki so zasedali postojanke Videm-Dobropolje, Velike Lašče, Žlebič in Ribnica na Dolenjskem. Postojanke na Robu in na Turjaku, v Šmarju-Sapu in na Škofljici, na Igu, v Podpeči, na Rakitni in v Borovnici so zasedale enote divizije Cacciatori delle Alpi, ki so štejele 15.721 mož. Z glavnino so bile nastanjene v Ljubljani, v njeni okolici do Brezovice in Dobrove, ob dolenjski progi pa do Velikega Gabra. Karabinjerji in financarji so imeli postojanke skupaj z belogardisti v Novi vasi, Sodražici in Dolenji vasi pri Ribnici, sicer pa so beli izdajalci vedrili v varstvu italijanskih garnizij v vseh večjih krajih. Vse omenjene italijanske enote so štejele vsaj 24.148 mož, ki pa jim je treba prišteti še 2184 belogardistov. To vse skupaj znese natančno 26.332 mož. Pristaviti je treba kajpak, da so mogli združeni sovražniki od vsega tega poslati v boj največ šest italijanskih bataljonov in dva belogardistična, toda to je bilo še zmeraj vsaj petkrat več, kakor je tistikrat štela Tomšičeva brigada.⁶

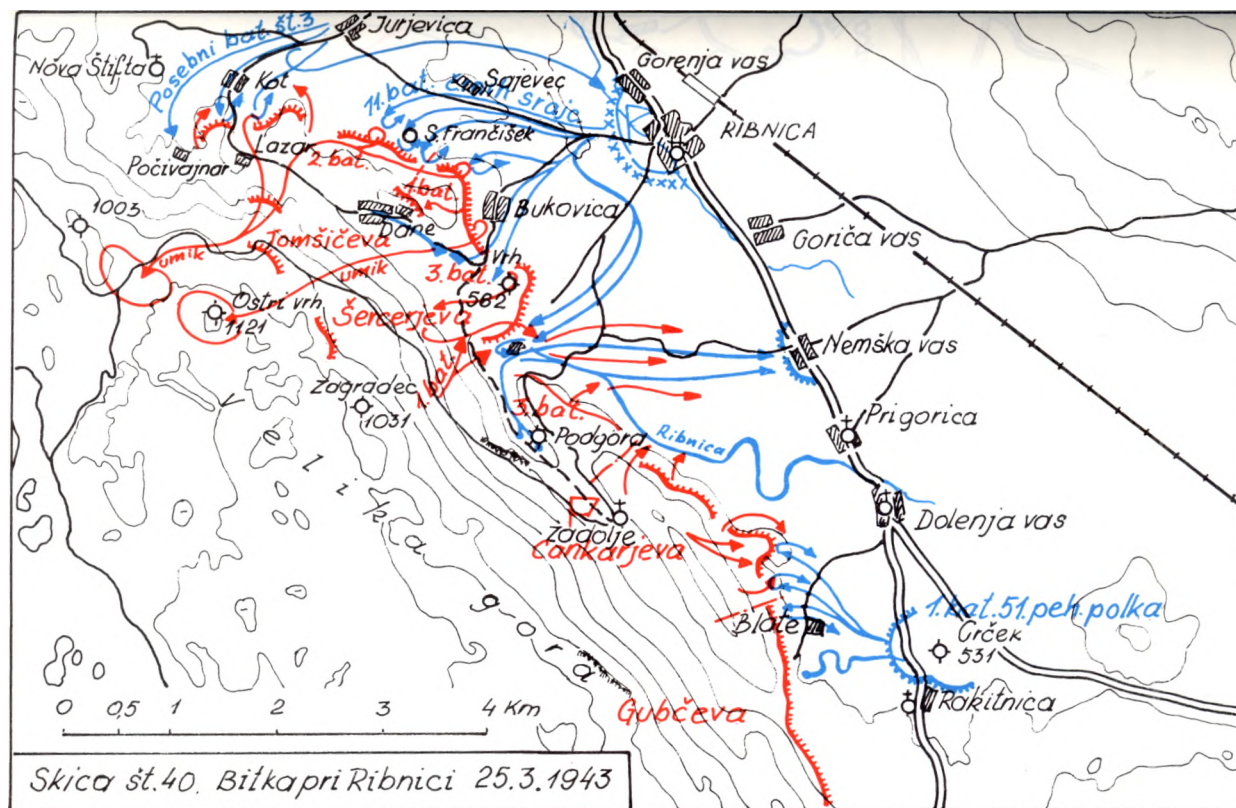
Iz teh podatkov je več kot jasno, da Tomšičeva brigada ni dobila lahke naloge. Položaj je oteževalo tudi to, da so Italijani in belogardisti zavoljo enomesečne odsotnosti Šercerjeve brigade vzpostavili nadzorstvo nad vsemi tistimi predeli, ki so veljali za partizanske. Prav to je kazalo, da se bo Tomšičeva brigada hitro zapletla v hude boje, kar

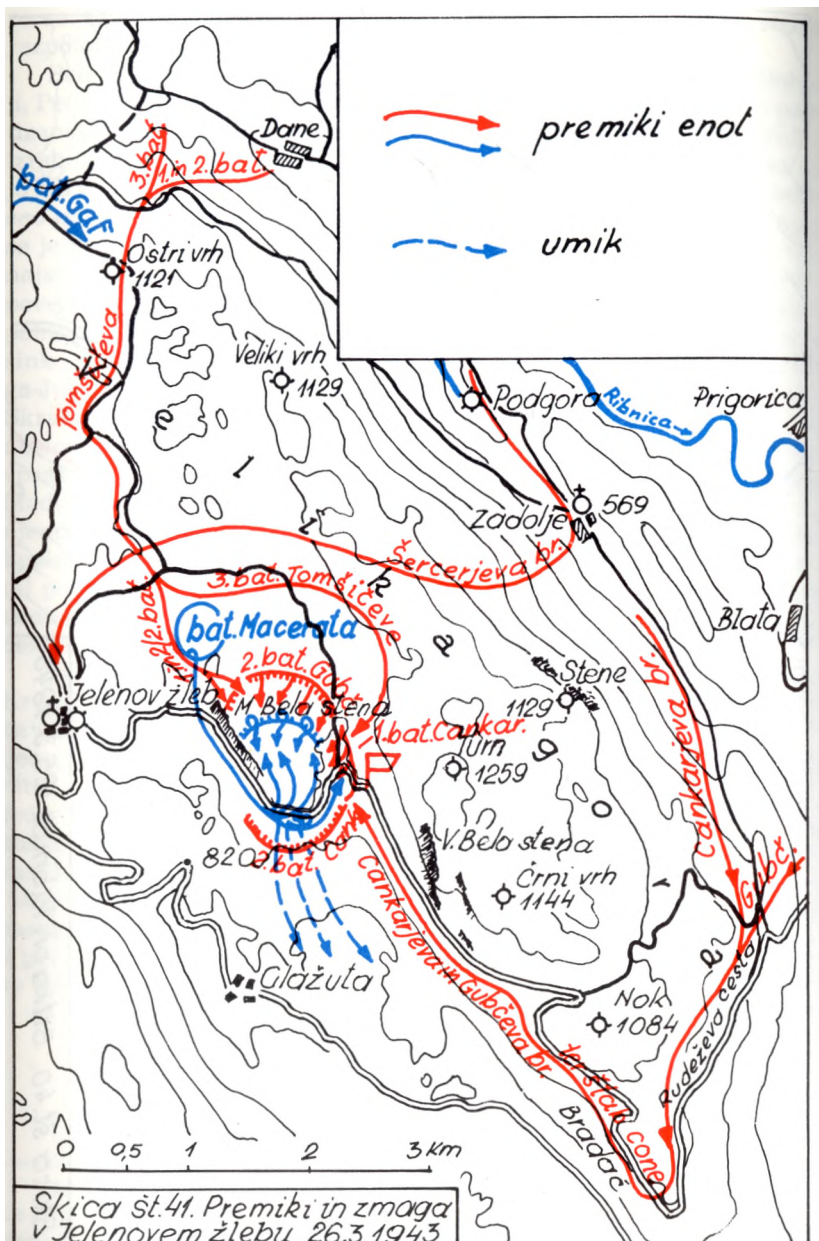
pa seveda njenih borcev ni motilo. Kot vselej so bili tudi tokrat vedro razpoloženi in polni napadalnega duha.

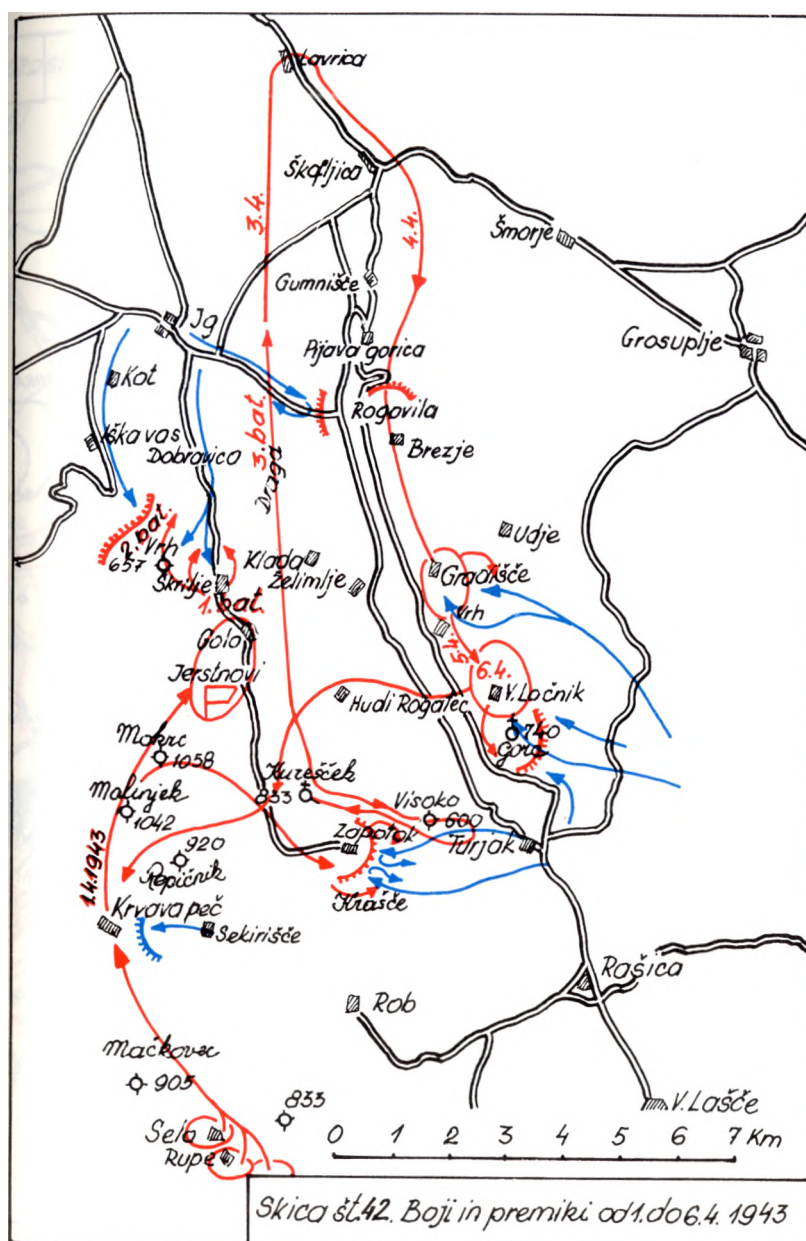
Brigada je hitela proti Mokrcu. V noči na 31. marec se je iz Globe-li, Petrincev in Kročal premaknila v vasi Vrh, Rupe in Selo. V teh partizanskih vaseh je počivala samo čez dan. Kratek oddih so kulturniki izrabili za izdajo pete številke brigadnega glasila Tomšičev glas, ki so jo bili zvečine pripravili v Podpreski. Izšla je 31. marca 1943 s simbolično naslovno stranjo — sliko partizana z minometom 81 mm. V njej se je predstavilo 11 ustvarjalcev s petimi prispevki v vezani in s trinajstimi prispevki v nevezani besedi. Od pesmi je bila najgloblje izpovedna »Od kod smo mi«, ki jo je napisal v Ambrusu smrtno ranjeni politdelegat Stjenka, zelo dobri pa sta tudi pripovedni »Partizanov sinko piše očetu« in »Upor Slovencev«, ki sta ju napisala Slavko Sluga-Justi in Albin. S humorjem v verzih se je uspešno poskusil Stane Škrabar-Braškar, ki je prispeval pesmici »Žicarjeve sanje« in »Vesele novice«. Fedor Kovačič-Jože je napisal razpravo »Slovensko kmečko vprašanje« in vojno reportažo »Topa pa ni«, dr. Milan Dolenc-Milan Medved agitko »Skrunilci cerkva«, dr. Stanko Pirc-Lojze »Za naše ranjence«, manjše prispevke pa so napisali še Peter Mendaš-Iztok, Špelca, Rado Čenčič-Mitja in Dušan Majcen-Nedeljko, ki se je spomnil padlega Jožeta Bradeška-Boštjana. Posebnost te številke je zelo zanimiva »Vojaška kronika« vsebinski napredek, zunanja oprema, delo Marjana Grilca-Igorja, pa je skromnejša.⁷

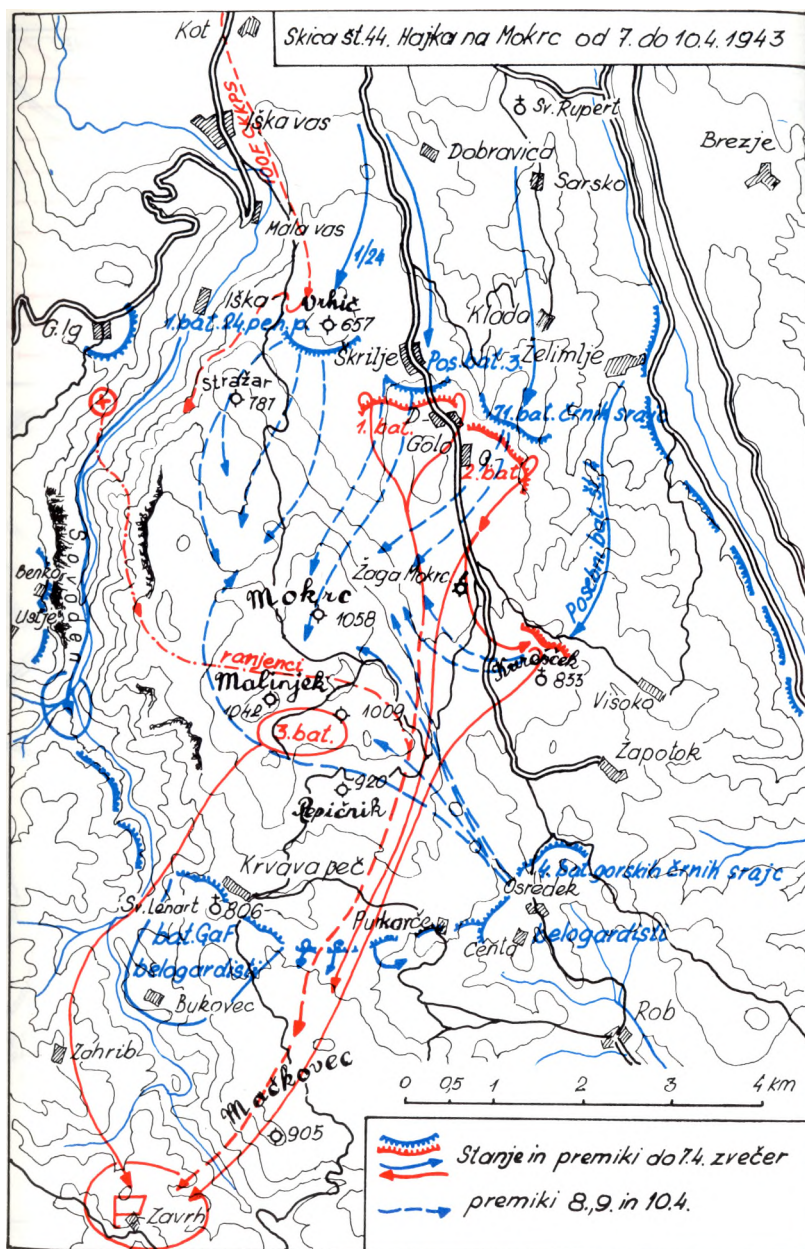
Časa za ogledovanje ni bilo, zvečer je Tomšičeva odšla naprej. Pri Krvavi peči so jo 1. aprila pričakali Italijani in njihovi beli hlapci, toda streljali so na veliko daljavo. Ranjen je bil en partizan iz 3. bataljona, dobil je drobec od mine v stegno. Tomšičevci pa so sovražnike hitro razpršili in še istega dne pripešala na Mokre in na Golo. Do večera so poveljniki izbrali dvanajst najpogumnejših borcev s štirimi puškomitraljezi* ki so s prvim mrakom odrinili čez Barje in mimo vasi Lipe čez Ljublanico v Dolomite. Dobili so nalogo, da od tam do južnih obrobij Barja pospremijo in zavarujejo selitev slovenskega partizanskega vodstva. Tako je Tomšičeva brigada začela uresničevati prvi del zapovedi Glavnega poveljstva NOV in PO Slovenije, pošiljke novincev s Primorskega pa so tako ali tako že tekle. . .⁸

* Med temi borci je bil tudi puškomitraljezec Anton Kralj, doma iz Gribelj. Le-ta je pot čez Ljublanico v Dolomite in od tam nazaj čez Iško vas v Kozje stene natančno popisal (po historiatu borbe št. 76).

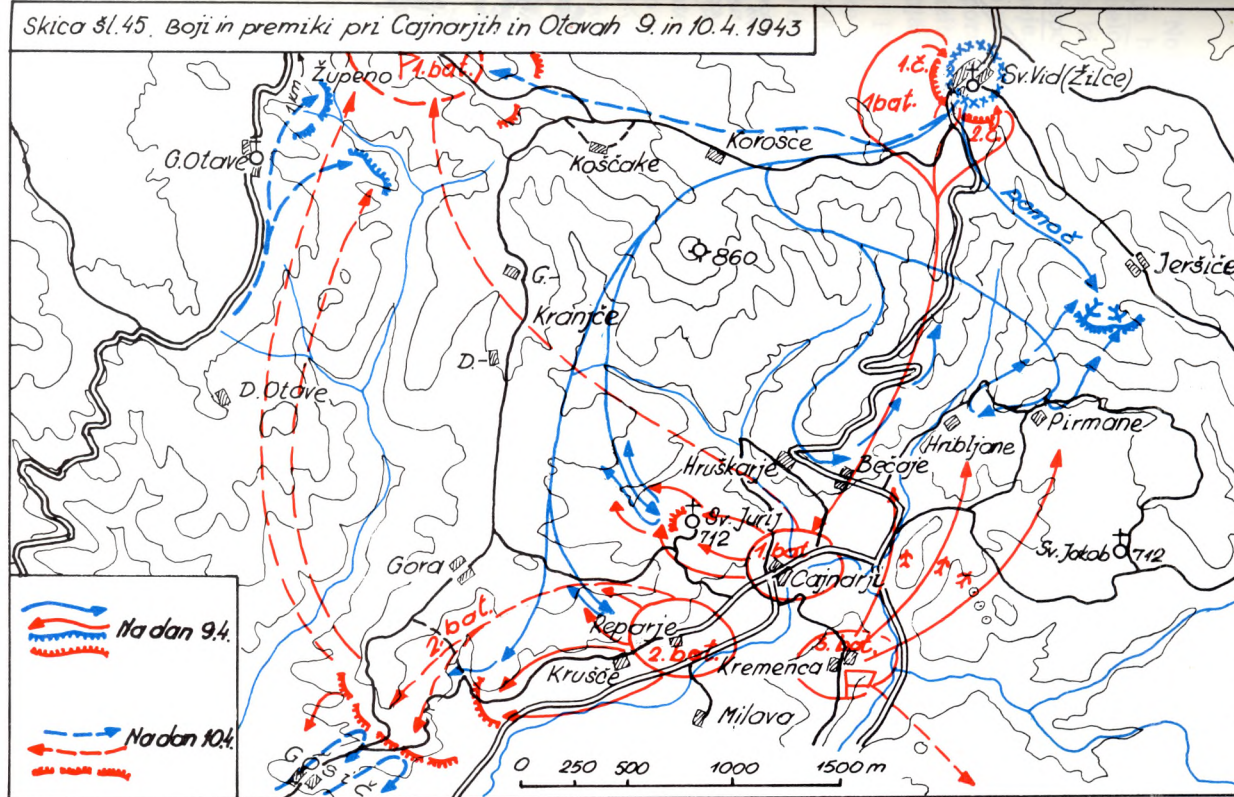

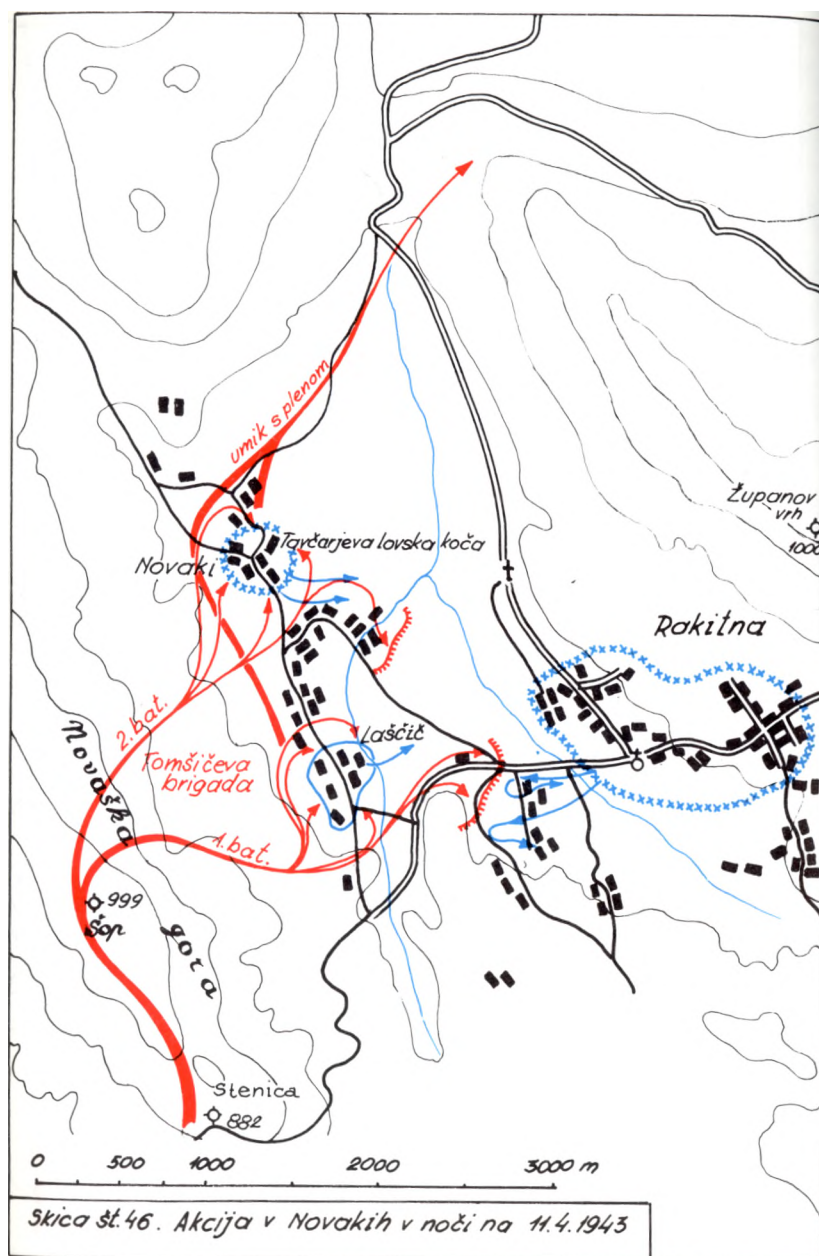

Skica št. 45. Boji in premiki pri Cajnarjih in Očavah 9. in 10. 4. 1943

Korenine primorskih novincev in njihov dotok

Nobena pokrajina na Slovenskem ni pričakala partizanov s tolikšnim hrepenenjem po odrešitvi kakor Primorska. To hrepenenje je imelo svoj izvor predvsem v dvajsetletnem zatiranju slovenske besede, ki jo je spremljalo fašistično divjanje in naklepno spodkopavanje gospodarskih temeljev slovenskega življa onstran nekdanje rapalske meje. Nikakor pa ni šlo samo za to, zakaj tudi Primorci so črpali svojo moč za nezlomljiv odpor italijanskemu raznarodovanju v bogatem uporniškem in kulturnem izročilu, tudi oni so se, oprti na močno in izrazito levičarsko usmerjeno delavsko gibanje, napajali iz stoletnega boja za odpravo socialnih krivic.

Prvi valovi kmečkih uporov so se krajev onstran nekdanje rapalske meje sicer ognili, toda od prvega znanega upora na Goriškem leta 1556 so postali kmečki upori na Primorskem že reden pojav. Obstajajo dokazi, da so bili podložniki s Krasa dogovorjeni s kmečkimi voditelji, ki so leta 1573 zasnovali veliki hrvaško-slovenski upor, uporniško razpoloženje pa je takrat seglo prav do Goriškega. Leta 1605 so se Volčani uprli glavarju Formentiniju. Ker mu niso hoteli plačevati dajatev, jim je dal zapleniti živino. Kljub pritožbi se je izžemanje in grdo ravnanje s podložniki nadaljevalo. Leta 1627 se je razplamenel prvi večji tolminski upor. Kmetje so se uprli novi dajatvi za izkrčene površine, zamenjevanju tlake z dajatvami v denarju in novi mitnini na vino. Vodili so jih Kobal, Golja, Kragulj in Maurič, ki so za uporniško zvezo pobirali tudi poseben puntarski davek. Upor je uspel samo na pol, večina dajatev pa je obveljala. Leta 1629 je izbruhnil še krajevni upor v Cerknem, kjer so prebivalci zapodili župnika in mu zmetali stvari na cesto. Tolminski glavar je pregnanca vnovič pripeljal v župnijo šele konec leta 1630.

Kmetje ob trgovskih poteh na Krasu so se tačas upirali zaradi oviranja tovarništva in trgovine s soljo. V začetku junija 1610 so se tovarniki uprli De Leonovim jezdecem pri Hrušici v novograjskem okraju, štiri ubili in dva zakopali živa v zemljo. Še hujši spopad je izbruhnil v Postojni 20. junija 1610. Kmetje so De Leonove nadzornike trgovanja s soljo hitro ugnali, premagali in pobili. Zaradi teh uporov so bili deželni stanovi primorani že 4. decembra istega leta odpraviti zakup trgovanja s soljo. V Istri se je položaj podložnikov poslabševal zlasti z avtoriteto pogostega menjavanja zemljiških gospodov. Posebno v okolici Podgrada so bila davčna bremena silno navita. Leta 1712 so se uprli podložniki Pazinske knežije.

Ob koncu sedemnajstega stoletja se je gibanje proti izkoriščevalskim župnikom na Tolminskem spet okrepilo. Tak dogodek je leta 1675 odjeknil najprej v Bovcu. Opeharjeni in razjarjeni Bovčani so

pometali na cesto vse premoženje župnika Jurija Klonkona, mu odrekli bero in se proti njemu pritožili pri cesarju. Na Šetviški gori so bili kmetje še odločnejši: leta 1699 so iz župnišča do farne meje odnesli kar župnika samega in ga nagnali. To so naredili zato, ker jim je prigovarjal, naj v redu plačujejo davek, ki ga je pobiral njegov brat Jakob Bandel.⁹

S tem se je na Tolminskem začela nova, višje razvita kmečka upornost. Le-ta se je začela obračati od graščakov proti davčnim izterjevalcem oziroma proti novim bremenom, ki jih je uvajala absolutna država. Povod za razrast tega uporniškega gibanja sta bila pobiranje 'mesnega krajcarja', ki je bilo odrejeno leta 1698 za vse dežele, ter splošni davek na pijače, odrejen leta 1705. Uvajanje teh dajatev je padlo ravno v čas, ko so bili tolminski kmetje že tako ali tako vznemirjeni zaradi sporov s tolminskim glavarjem, grofom Coroninijem, in ko so jih pestile zapovrstne slabe letine, potem pa v letih od 1711 do 1714 še živinska kuga, ki je pobrala mnogo živine. Izterjavo novih davkov v zakup je prevzel Jakob Bandel, ki ga kmečka nesreča ni niti malo ganila. Davke je izterjeval neusmiljeno in s tem obogatel že po štirih letih, kar velja tudi za njegove pomočnike.

Priprave na upor so najprej zajeile vasi od Ročinja, Sel, Idrije pri Bači in Roč, vse do Šetviške gore. Pozneje so se uporniški zvezi pridružili tudi kmetje po dolini Soče navzgor, Čepovanci, Trebušarji in Banjškarji. Plačevali so poseben puntarski davek, prisegali zvestobo uporniški zvezi na življenje in smrt, obenem pa so si izbrali sposobne in odločne voditelje.

Upor je izbruhnil 27. marca 1713, ko se je zbralo 500 Tolmincev, da bi odrinili v Gorico in osvobodili rojake, ki jih je dal zapreti izterjevalec Jakob Bandel ter jim zaseči živino in tovor. Pri solkanskem pokopališču jih je pričakal grof Leopold Adam Strassoldo s četo dragonov in mušketirjev. Vojaki so Tolmince razgnali ter ujeli in spravili za zapahe še 25 upornih kmetov. Strassoldo je v zasedi na solkanskem klancu pustil oddelek bramborcev in nekaj mušketirjev. Toda 28. marca je prikorakalo vsaj 5000 upornikov, oboroženih z gorjačami, meči, sabljami, puškami, cepci in drugim kmečkim orožjem. Brambovci so prestopili na njihovo stran, mušketirji pa so pobegnili. Pot v Gorico je bila Tolmincem odprta in v hipu so jo preplavili, kmalu dosegli osvoboditev zaprtih tovarišev, razdvojile in pomirile pa so jih obljube, da bo oblast preiskala kmečke pritožbe proti Jakobu Bandlu.

Nekaj sto upornikov se je nazaj grede obrnilo proti Števerjanu, kjer so porušili hišo barona Tacca in zanesli seme upora še v Goriška Brda. Dan pozneje — 29. marca — je najmanj tisoč upornikov napadlo mitnico v Kobaridu. Mitničarju Jurančiču so pobrali denar iz uradne blagajne, živila in premičnine, župnik mu je rešil le živino.

Konec aprila in v začetku maja se je upor razširil od severa prav do Tržaškega Krasa. Zadnje dni aprila 1713 so kanalski podložniki napadli mitnico v Kanalu. Tamkajšnjemu mitničarju so zasegli vse premoženje, mu pobrali denar iz blagajne, raztrgali uradne knjige in vzeli pečatnik. Tiste dni je bila opljenjena tudi mitnica v Ročinju. Čepovanci so napadli podružnico deželnega gozdnega mojstra, izpraznili blagajno in zahtevali, da se v urbarju črtajo vsi novi davki, da zemlja in rovti postanejo last soseske ter da se obnovi skupno sodišče s Trebušarji. Če bi se urad gozdnega mojstra v Gorici temu upiral, so imeli namen iti skupaj s Tolminci v Gorico in pobiti gozdne uradnike. Šli so tudi v Nemški Rut in tam porušili podružnico urada gozdnega mojstra.

Kmetje iz Gradnega, Višnjevika in Neblega so napadli župnišče v Biljani, upornim Tolmincem pa so se pridružili tudi cesarski drvarji v Gorici, ki so raznašali vest, da ne bo nihče več plačeval lesnega daca. Uporni Tolminci so tudi idrijskim podložnikom naročali, naj ne plačujejo več vinskega daca, že 3. maja pa so pridrli v Idrijo, kjer so opleni- li župnišče. Obrobje Vipavske doline je upor zajel 24. aprila 1713, ko so rihemberski podložniki ob sejmu v Komnu izbrali odposlanstvo, ki naj bi iz Gorice prineslo izvirno kopijo patenta o oprostitvi dacov na meso in vino. Ko je poslanstvo izvedelo, da gre samo za predlog cesarju, je vložilo pritožbo tudi proti graščaku Lanthieriju, ki so mu kmetje odvzeli urbar.

Tačas je upor zajel tudi Kobenzovo gospostvo Štanjel, kjer so se podložniki uprli tlaki. V začetku maja je v Devin prišlo kakih 7000 kmetov, ki so obkolili grad in zahtevali izročitev urbarja v izvirniku. Grajski poveljnik jih je s topovi razgnal in več pobil. Več sreče so imeli uporniki v Švarceneku. Grad so napadli 11. maja, ga v naskoku zavzeli in pobrali urbarje. Najbolj so se kmetje jezili zaradi plačevanja mitnin. Uprli so se celo mitnici v Zagraju pri Gradiški. Upor se je do 20. maja 1713 s Tolminskega razširil na gospostva Kanal, Rihemberk, Štanjel, Devin, Švarcenek, Socerb, Novi grad in na ves pas Spodnjega Krasa proti morju. Proti Goriški je hitelo 600 krajišnikov iz Karlovca in Senja ter 600 mož nemške pehote z 200 konjeniki, ki so upor postopoma zadušili, voditelje upora pa večinoma polovili. Ivan Miklavčič-Gradnik, Martin Munih, Lovro Kragulj, Gregor Kobal, Andrej Laharnar, Simon Golia, Štefan Maraž, Andrej Golja, Valentin Munih, Matija Podgornik in Valentin Lapanja so bili v Gorici obsoje- ni na smrt. Obglavili in razčetrverili so jih 17., 20., 21. in 23. aprila 1714, 150 Tolmincev obsodili na razne zaporne kazni, vsem drugim upornikom pa naložili hude denarne kazni.¹⁰

Navzlic porazu in grozljivim kaznim je vidiki tolminski upor kmetom prinesel vendarle nekatere olajšave, zlasti glede tlake, ki je bila

leta 1772 v časih največjih poljskih del sploh prepovedana. Zaradi okrutnih kazni nad kmečkimi voditelji uporniški duh na Tolminskem, na Krasu in v slovenski Istri ni bil nič manjši; oblast ga je krotila le z zmernejšimi davčnimi bremenmi. Prav to je bilo vzrok, da zgodovina v poznejših časih pomni na Krasu in v Istri samo protifrancoske upore leta 1813. Kmetje so se močneje razgibali spet v revolucijskem letu 1848, ko so se razvneli večji nemiri v Rihemberku.

Razdelba zemljiške posesti onstran rapalske meje je bila vsaj tako krivična kakor v Dravski banovini; najboljšo zemljo so tudi pod Italijo imeli veleposestniki. Še huje: kraje zahodno od Soče je bremenil celo kolonat, ki je bil z dednimi posestnimi najemniki izrazita usedlina tlačanstva, vzhodno od Soče pa je fašistična vladavina uvedla množico najraznovrstnejših davkov, katerih namen je bil, slovenske kmetije spravljati na boben. Formalno pravno in finančno je ta umazani posel delala banka za obnovo (*Ente per la rinascita agraria delle tre Venezie*).¹¹ Prav zato je bilo izročilo o kmečkih uporih na Primorskem med obema vojnama živo kot še nikoli dotlej.

Jasno je, da je uporniške značilnosti svojega naravnega zaledja poprijemalo tudi nastajajoče delavsko gibanje. Že ob marčni revoluciji leta 1848 so rudarji v Idriji prisilili rudniško vodstvo, da jim je izročilo bratovsko skladnico v neomejeno upravo. To je bil samonikel in zanimiv primer prebujanja delavske zavesti, ki si je začela bolj na široko utirati pot šele dobrih dvajset let pozneje. Pri tem so bili tudi v Trstu prvi grafični delavci. Že 6. junija 1869 so tudi slovenski delavci ustanovili društvo »Čbela«, toda oblast njegovih pravil ni odobrila, dovolila pa je Societa operaria triestina (Tržaško delavsko društvo), ki je bilo v meščanskih rokah. Tačas je zajel Trst tudi prvi stavkovni val. Poleti so stavkali obrtni delavci, novembra 1869 pa je stavka v petih tržaških podjetjih zajela 2500 delavcev, vendar je policija zadušila obe stavki. Zanimiv je tudi nastop graditeljev železniške proge Pivka-Reka, ki so 10. februarja 1873 ustavili delo, se odpravili v Ilirsko Bistrico in tam demonstrirali pred okrajnim glavarstvom.

Po ustanovitvi Avstrijske socialnodemokratske stranke in omiljenju policijskega nasilja je bruhnil nov stavkovni val. Aprila 1889 so stavkali delavci v tržaški ladjedelnici, za njimi kurjači v plinarni in delavci tovarne testenin v Trstu, kraški in tržaški kamnarji, delavci ladjedelnice v Kopru in delavke tkalnice v Gorici, še več mezdnih gibanj pa se je uspešno končalo brez stavk. Leta 1890 je delavsko gibanje na Tržaškem doživelo pravi vzpon. Poživile so ga priprave na prvo slavje delavskega praznika — 1. maja, ki so ga delavci slavili kljub grožnjam s silo. V Trstu je 2. oktobra 1890 izšel tudi Delavski list, nato pa so odjeknile nove stavke: marca 1892 so stavkali tržaški zidarji, aprila istega leta pa kamnarji v okolici Trsta. Vse to je privedlo leta

1893 do ustanovitve Občnega delavskega izobraževalnega, pravovarstvenega in podpornega društva za Primorsko.¹²

Delavsko gibanje na Primorskem je svoj pravi razmah doživelo po ustanovitvi Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS) 15. in 16. avgusta 1896 v Ljubljani, ki je imela od leta 1900 do 1905 sedež svojega izvršilnega odbora v Trstu, tam pa je od leta 1898 izhajalo tudi njeno glasilo Rdeči prapor. Socialisti so zelo razgibali primorske ljudi s predvolinimi zbori. To je očitno iz volilnih izidov, saj so ob državnoborskih volitvah leta 1897 v Trstu in okolici dobili kar 4500 glasov. V prid naraščanju njihove moči pa govorijo tudi številne stavke. Teh se je zvrstilo v Trstu več že leta 1897, v Trstu in Miljah pa je bila 2. avgusta 1898 uspešna še splošna stavka politične narave. Več krajših stavk je bilo tudi v Podgori pri Gorici. Vrh tega gibanja pomeni splošna stavka, ki je v Trstu izbruhnila 13. februarja 1902 iz solidarnosti do stavkajočih mornarjev. Pri tem je vojska brez povoda streljala v množico stavkajočih: 14. februarja so bili ubiti trije delavci, 15. februarja pa še enajst ljudi.

Navzlic takemu nasilju je Trst postal prava trdnjava socialistov. Obstaja podatek, da je bilo v njem leta 1906 organiziranih že 2478, v okolici Gorice pa 1053 slovenskih delavcev. Tudi stavke so se občasno nadaljevale. Leta 1906 je propadla stavka tržaških kamnosekov, junija 1907 so stavkali kamnarji v Nabrežini, v Trstu je bilo še nekaj stavk, ki so jih zasnovali italijanski socialisti, stavka tržaških železarjev, ki se je začela 28. julija 1910 in ki je samo deloma uspela, pa je trajala kar 97 dni.

Druga velika trdnjava socialistov je bila Idrija, kjer je od 3. julija 1903 izhajalo socialistično glasilo Naprej. Kakšno smer so ubirali idrijski rudarji, priča to, da je v Idriji leta 1908 izšel prvi poslovenjeni Komunistični manifest, ki ga je prevedel Milan Jaklič. Še bolj zanimivo je, kakšna je bila njihova moč. Na volitvah leta 1911 so idrijski socialisti osvojili občinsko oblast. Idrija je bila prva občina na Slovenskem, ki je dobila za župana socialista. Župan je bil Ivan Štravs.¹³

Slabo v JSDS je bilo predvsem to, da je bila njena politična dejavnost omejena na strokovne organizacije in na glasila ter da je opuščala delo med siromašnimi kmeti. To pa ne velja za Trst in Goriško; tam je imela stranka izdelane tudi politične organizacije v bazi. Prav zaradi tega je na Primorskem ohranila proletarsko in revolucionarno smer. Tako smer so poudarjeno zastopali dr. Henrik Tuma, Ignac Mihevc, Franc Bartl in Ivan Regent. Vse drugače je bilo v osrednji Sloveniji, kjer je JSDS bolj in bolj drsela v desno, ob začetku 1. svetovne vojne pa je bilo njeno delo tako ali tako onemogočeno.

Kakšna je bila politična zavest njenega članstva na Primorskem, je pokazala oktobrska socialistična revolucija, ki je Primorci niso sa-

mo pozdravili, marveč so se ji tudi množično pridružili, če so za kaj takega le imeli možnost. Po nepopolnih podatkih je na stran socialistične revolucije prestopilo kar 44 ujetnikov, doma s krajev na Primorskem.* ^

Sploh je bilo tržaško delavstvo zelo revolucionarno. Kljub vojnemu stanju so delavci iz Trsta in Milj spontano stavkali 14. januarja 1918 in zahtevali kruh in mir, že 28. januarja istega leta pa so splošno stavko ponovili za pet dni. Idrijski rudarji so stavkali od 8. do 10. julija ter takrat tudi izvolili delavski svet.

JSDS na čelu z Antonom Kristanom teh stavk ni podprla, konec maja pa je začela sodelovati z meščanskimi strankami v podporo majniški deklaraciji, kar je 6. oktobra 1918 na jugoslovanski socialistični konferenci v Zagrebu privedlo do vstopa socialistov v meščanske narodne svete. Zoper ta sklep sta poleg bosenskih delegatov glasovala edino še dr. Henrik Tuma in Ivan Regent. Njuno ravnanje je dobilo vso podporo na širšem sestanku slovenskih socialistov v Trstu, ki so novembra 1918 — že po italijanski zasedbi — obsodili sodelovanje JSDS z meščanskimi strankami, se ločili od nje in se osamosvojili, nato pa so se 6. aprila 1919 enoglasno izrekli za diktaturo proletariata.

Tačas je vrelo po vsej Italiji, posebno pa v Trstu, kjer je bilo leta 1919 kar 24 stavk, ena pa celo v Kopru. Najbolj je odjeknila stavka že-

* Oktobrske socialistične revolucije so se udeležili: Ivan Možina iz Loga pod Mangartom, Andrej Kravanja in Fran Fon iz Bovca, Anton Faletič in Andrej Kosmač s Kobariškega, Jože Šekli z Livka pri Tolminu, Franc Erjavec iz Masore pri Želinu, Franc Zupan in Ivan Mažgon iz Cerknega, Franc Čuk, Jože Horvat in Avgust Bedenk iz Idrije, Franc Vehar iz Sp. Vrsnika pri Idriji, Josip Ipavec s Črnega vrha nad Idrijo, Franc Gorjup iz Čepovana, Štefan Stanič iz Ukanja nad Kanalom, Matevž Čefarin s Kanalskega vrha, Anton Medvešek iz Deski, Jože Srebrnič iz Solkana, Anton Sfiligoj iz Fojane v Brdih, Andrej Pegan iz Gaberja pri Gorici, Andrej Marušič z Opatjega sela, Franc Batič iz Oseka, Karel Benko iz Spodnje Branice, Dominik Kante iz Šmarja pri Braniku, Jože Kodrič iz Branika, Izidor Mozetič iz Žigonov pri Renčah, Anton Rusjan iz Podkrajja pri Renčah, Miroslav Vidmar iz Rihemberka, Alojz Uršič iz Gorjanskega pri Sežani, Alojz Tragin z Brj pri Komnu, Henrik Gomizelj iz Križa pri Sežani, Josip Zlobec iz Ponikev pri Sežani, Jože Živic z Goč pri Vipavi (v Tomšičevi brigadi se je bojeval njegov sin Alojz Živic-Florjan), Albert Uršič s Slapa pri Vipavi, Anton Krhne iz Vipave, Matija Otoničar iz Hrašč pri Postojni, Miha Cucek iz Gornje Košane, Anton Šetina iz Knežaka, Ivan Maver iz Lonjera pri Trstu, Cvetko Ščuka iz Barkovelj, Ljudomil Kalin iz Trsta, Ivan Grmek iz Gabrovice in Ivan Cah iz Kortine pod Črnim Kalom, ki so bili med NOB vsi na strani partizanov, nekateri izmed njih pa so bili celo vidnejši snovalci komunistične organizacije že med obema vojnama (Seznam udeležencev oktobrske revolucije v zgodovinskem arhivu CK ZKS).

lezničarjev. Začela se je 1. februarja in že po treh dneh zajela vso Julijsko krajino, trajala pa je do 10. februarja 1919. Zaradi stavke je bilo **obsojenih** 56 delavcev na skupaj 120 let zapora. Tudi leta 1920 ni bilo nič bolje. Samo v Trstu se je zvrstilo kar 34 stavk, po štiri v Tržiču in **Gorici**, dve v Kopru in ena v Solkanu. **Že** 20. januarja so začeli stavkati železničarji, ki so stavko uspešno končali po desetih dneh. Julija se je uprla celo posadka arditov in demonstrirala po Trstu. Vrh je revolucionarni val dosegel septembra 1920, ko so delavci po Italiji zasedali tovarne, na Tržaškem pa so se od 3. do 11. septembra vrstile politične stavke proti fašističnemu divjanju. Delavstvo pri Sv. Jakobu je postavilo barikade, ki jih je vojska napadla s topovi. Med to stavko je padlo 12 ljudi, več kot 250 pa je bilo ranjenih.¹⁴

Pooktobrska smer v JSDS Julijske krajine je nazadnje na meddeželni konferenci 21. septembra 1919 privedla do sklepa o združitvi z Italijansko socialistično stranko, ki se je na kongresu v Bologni oktobra 1919 pridružila Tretji internacionali. Na kongresu stranke v Livornu 20. januarja 1921 so sekcije iz Julijske krajine večino glasov dale za komuniste, ki so dan zatem ustanovili Komunistično stranko Italije. Sledila je presnova socialističnih organizacij v komunistične, ki se je končala s pokrajinskim kongresom v Trstu 24. aprila 1921. Tega so se udeležili predstavniki 50 krajevnih političnih organizacij, 14 mladinskih in 11 kulturnih krožkov ter 9 sindikatov. Te številke kažejo na veliko moč komunistov, ki je bila potrjena na skupščinskih volitvah 15. maja 1921, ko so komunisti na Tržaškem dobili kar 20.474 glasov in dva poslanca, socialisti pa le 12.132 glasov. Na občinskih volitvah, te so bile v podeželskih občinah 15. in v Trstu 22. januarja 1922, so komunisti dobili večino v Desklah, Ločniku, Mirnu, Krminu, Solkanu, Štandrežu in Velikem Dolu, manjšino pa v Idriji, Spodnji Idriji, na Vojskem, v Bovcu, Čezsoči, na Žagi, v Trnovem, Lokavcu, števerjanu, Biljah, Podgori, Opatjem selu, Komnu, Lokvi, Pliskovici, Gabrovici, Gorjanskem, Sežani, Miljah, Izoli in v Trstu.¹⁵

Žal, pa je imelo v Trstu plodna tla tudi fašistično gibanje, ki je bilo sovražno ne samo komunistom, marveč tudi Slovencem in Hrvatom.

Že 12. maja 1920 so fašisti v Trstu ustanovili šest akcijskih čet, ki so bile prve oborožene fašistične enote v Italiji. Njihov pohod se je začel 13. julija istega leta s požigom hotela Balkan, kjer je bil Slovenski narodni dom in sedež slovenskih društev, ter z opustošenjem uradov in prodajaln slovenskih lastnikov. Nato so se fašisti spravili nad delavske domove in nad tisk, ki so bili v komunističnih rokah in ki so bili last ne samo italijanskih, marveč tudi slovenskih delavcev. Tako so 5. septembra in 31. oktobra 1920 ter 11. in 19. februarja, 2. marca, 30. aprila in 9. avgusta 1921 požgali delavske domove in sedeže mladinskih krožkov v ulici Pondares, v Piranu, v Tržiču, pri Sv. Križu, v

Miljah in pri Sv. Ivanu, pri Sv. Mariji Magdaleni in v Skednju, 14. oktobra 1920 napadli tiskarno »II Lavoratore« in »Delo« ter požgali uredniške prostore, 9. februarja 1921 pa požgali še poslopje in popolnoma uničili tiskarno obeh listov. Leta 1921 se je njihovo divjanje obrnilo spet proti Slovanom. Tako so 27. januarja razdejali prostore srbske čitalnice, 12. aprila opustošili Slovenski narodni dom pri Sv. Ivanu, nato 2. septembra požgali dvorano istega doma in razdejali restavracijo Evropa, 8. septembra so uničili dvorano slovenskega telovadnega društva v Rojanu in 12. decembra uničili še Slovenski narodni dom v Barkovljah. Divjanje proti Slovincem se je nadaljevalo tudi v letu 1922, ko so 16. junija požgali ljudski dom v Izoli, 21. septembra pa sedež ljudskega odra v Renčah. Vrhunec tega nasilja je doživel Kobarid z okolico, kjer so fašisti 21. junija 1922 porušili spomenik Hrabroslavu Volariču, naslednji večer pa požgali župnišče v Drežnici, podtaknili ogenj še po drugih hišah v vasi, nato pa razdejali prostore bralnega društva v Starem Selu.¹⁶

V Julijski krajini se je fašizem začel uveljavljati leta 1921 in je spomladi 1922 že prevladal na njenem političnem odru. Nastop fašistične vlade v Rimu 29. oktobra 1922 je le še potrdil tedanje razmere na Tržaškem in v Istri; tisto, kar je prej izzvenelo kot samovolja, je postalo poslej zakon: začelo se je načrtno raznarodovanje hrvaškega in slovenskega življa.

Tržaško sodišče je 13. marca 1922 sklenilo, da odpravi slovenščino kot uradni jezik. Takisto je storilo sodišče v Pulju, aprila 1923 pa je podobno uredbo izdal še predsednik goriškega sodišča Brelich. Slovenščina je bila izgnana s sodišč in iz drugih uradov. Vmes so bile na udaru šole: 24. oktobra 1922 je izšel odlok o odpravi slovenskih srednjih šol, 27. decembra 1923 pa je začel veljati Gentilijev zakon o šolski reformi, ki je določal postopno odpravo slovenskega pouka na osnovnih šolah in uvedbo italijanščine v otroške vrtce. Še pred tem — 28. marca 1923 — je izšel kraljevi odlok o poitalijančenju slovenskih in hrvaških krajev. Sledili so odloki prefektov furlanske, tržaške in puljske pokrajine, ki so 19. in 22. oktobra 1923 uvedli obvezen prevod slovenskih časopisov v italijanščino, toda vlada v Rimu jih je morala na pritisk svetovne javnosti 28. oktobra odpraviti. Vendar so fašisti poskrbeli, da raznarodovanje slovenskega življa zagotovijo tudi v oblastnih temeljih. Temu namenu je rabila 4. januarja 1923 uvedena nova upravna ureditev za furlansko, tržaško in puljsko pokrajino. Le-ta je strnjeno naseljenim Slovincem in Hrvatom že vnaprej onemogočala odločanje in zakonito zaščito pred raznarodovanjem.¹⁷

Fašistično divjanje in naštetí raznarodovalni ukrepi so med primorskimi Slovenci zbudili množičen odpor. Vodilo ga je narodnoobrambno društvo Edinost na čelu s poslancem dr. Josipom Vilfanom,

ki je bil pošten, sposoben in uglašen politik. K zakonitim oblikam boja za narodnostne pravice je skušal pritegniti še podporo mednarodne kulturne javnosti, obenem pa si je prizadeval ustvariti močna odpora jedra v bazi. Vendar je bila Edinost razcepljena na naprednjake in krščanske socialce, to pa je fašistom olajševalo njihove grde nakane. Čeprav so se temu gibanju pridružili mnogi slovenski komunisti, so vendarle ostajali dogodkom na repu. Namreč pokrajinsko vodstvo KSI na čelu z Ivanom Regentom od meščanske ureditve ni pričakovalo pravic za narodne manjšine; rešitev teh pravic je videlo v zmagi proletarske revolucije, zato je pri narodnoobrambnem boju Slovencev stalo ob strani. Bržčas je zanimanje za komuniste med Slovenci prav zavoljo tega močno upadlo, saj je njihovo članstvo v tako imenovani Julijski krajini med 21. januarjem 1921 in februarjem 1922 nazadovalo od 4462 članov na 1415 članov in 295 kandidatov.¹⁸

Do aprila 1924 se je v članstvu KSI med primorskimi Slovenci izoblikovalo takšnole stanje: na Krasu od Vrema do Nabrežine, tu je komuniste vodil Alojz Rovin, je bilo sedem sekcij s 50 do 70 člani in kakimi 100 somišljeniki, v slovenskem delu Istre je bilo kakih 20 nepovezanih članov, v Trstu 40 do 50 članov in 100 komunističnih mladincev, na Goriškem, Tolminskem in Idrijskem, tam je komuniste vodil Jože Srebrnič, pa je bilo 11 sekcij in 12 skupin z 200 člani in 500 somišljeniki. V tem koncu so imeli komunisti največ članstva v Gorici, Idriji, Renčah, Podgori, Solkanu in v Bovcu. Kazalec komunističnega vpliva so tudi naročniki Dela. Teh je bilo v Idriji 570, na Goriškem 760 in na Tržaškem 310. Idejni vpliv so komunisti širili tudi skozi kulturna društva Ljudski oder in s potujočimi knjižnicami, vendar so fašisti ta društva večinoma uničili, tako da je leta 1923 od prejšnjih 64 delovalo le še 20 takih društev.

Sestava polilegalne komunistične stranke se je od 1925 do 1926 presnovala v tovarniške in krajevne celice, ki so bile povezane v sekcije, te pa v cone. Leta 1926 je bilo v goriški coni 39 celic s 462 člani, v idrijski dve celici z 59 člani in v kraški coni pet celic z 41 člani, skupaj 562 članov. Spomladi 1927 je bilo na Primorskem 450 komunistov in 200 komunističnih mladincev, ki so bili v veliki večini slovenske narodnosti. V goriški coni je bilo 243 komunistov, od tega 90 odstotkov kmečkega rodu, v idrijski coni 25, na Krasu 144 in v tržaški coni 41 komunistov.

Nosilci novega pogleda na narodno vprašanje so bili mladi komunisti na čelu z Jožetom Pertotom in Vladimirom Martelancem, ki se je v svojih razpravah leta 1923 zavzemal za svobodno samoopredelitev Slovencev in Hrvatov s pravico do odcepitve od italijanske države. Tudi novo vodstvo KSI na čelu z Antoniom Gramscijem je spoznalo potrebo po večji povezavi s kmečkimi gibanji in z narodnoobramb-

nim bojem Slovencev in Hrvatov. Odtlej so primorski komunisti začeli močnejše delovati na podeželju in v narodnjaških društvih, čeravno po večini z novimi smernicami vodstva KSI glede narodnega vprašanja še niso bili seznanjeni.

Fašizem je medtem namreč prešel v odkrito diktaturo. Povod za to je bil četrti neuspešni atentat na Mussolinija. Že 9. novembra 1926 je poslanska zbornica sprejela zakon o zaščiti države, ki ga je 20. novembra potrdil tudi senat. Ta zakon je med drugim določal razpust fašističnemu režimu nasprotnih strank, društev in organizacij, prepoved vsega tiska opozicijskih strank in uvedbo policijskih konfinacij za osebe, ki so »izvršile ali nameravale izvršiti dejanja, usmerjena k nasilnemu prevratu socialne, gospodarske in narodnostne ureditve države«. Opozicijski poslanci so bili večinoma konfinirani in tako tudi Jože Srebrnič. Komunisti so ostali brez javnih glasil; liste »L'Unita« in »Delo« so začeli tiskati ilegalno, toda že jeseni 1927 so policisti zaprli Albina Vodopivca in Viktorja Vatovca, v notranjosti Italije pa prišli Vladimira Martelanca. Mnogi komunisti so pobegnili v Jugoslavijo. V Ljubljani je leta 1928 nastalo tudi novo pokrajinsko vodstvo, ki so ga sestavljali Ivan Regent, Alojz Hreščak, Jože Pahor in Stane Vilhar.¹⁹

Mladina iz narodnoobrambnega tabora se je zavzemala za korenit spopad s fašizmom. Poglavitni nosilci tega gibanja so bili: Zorko Jelinčič, tajnik Zveze prosvetnih društev in vodja Akademskega društva Adrija, Albert Rejec, tajnik pokrajinskega odbora Edinosti na Goriškem, ter dr. Franc Tončič, dr. Dorče Sardoč, dr. Jože Dekleva, Roman Pahor in Josip Gaberšek na Tržaškem, ki so vodili Zvezo mladinskih društev in dijaški krožek Nicolo Tomaseo. Izoblikovali so jedra, ki so začela snovati ilegalno protifašistično delo in težila k povezavi s komunisti. Na teh temeljih in pod vplivom ORJUNE je bila 28. decembra 1924 ustanovljena prva ilegalna narodnjaška organizacija TIGR (Trst-Gorica-Istra-Reka), ki pa je do leta 1926 razpadla. Toda avgusta 1927 so se na Nanosu ilegalno sešli odborniki razpuščene Zveze mladinskih društev in Zveze prosvetnih društev, ki so TIGR obnovili z novim, mlajšim vodstvom. Obenem so se dogovorili za protifašistične propagandne akcije pod krinko izletov, uničevanje fašističnih raznarodovalnih ustanov, sklenili pa so izdajati tudi ilegalno glasilo.

Z ustanovitvijo organizacije TIGR je narodnoobrambno gibanje Slovencev onstran krivične rapalske meje poprijelo revolucionarne oblike boja za uveljavitev narodnih pravic. V slabih štirih letih — od novembra 1927 do junija 1931 — je izvedlo 25 vidnejših akcij: požgalo je 12 šol, tri vrtce in dva otroška počitniška domova, razstrelilo smodnišnico pri Proseku, svetilnik 'zmage' in uredništvo fašističnega lista

v Trstu, štirikrat na široko potreslo letake, potem pa v Vrhpolju pri Vipavi ustrelilo fašističnega učitelja. Dalo je tudi prve mučenike Ferda Bidovca, Franeta Marušiča, Zvonimira Miloša in Alojza Valenčiča, ki so bili svetel zgled za nadaljnji boj proti fašizmu. Pri tem je bilo pomembno zlasti to, da je imelo v razpuščenih društvih množično podlago* in da je dobivalo vse bolj revolucionarno naravo, kar ga je privedlo na skupna izhodišča s komunisti.²⁰

Kljub dotedanjemu polilegalnemu delovanju je odkrita fašistična diktatura hudo prizadela tudi komuniste, ki so vendarle potrebovali čas, da so se prilagodili popolni ilegali. Poleg pokrajinskega vodstva v izgnanstvu je bilo treba postaviti tudi vodstva znotraj Primorske, preurediti zveze in ustvariti tajne tiskarne, obenem pa nenehno krpati vrzeli, ki so nastajale ob odkritjih fašistične policije. Že v prvih dveh letih ilegale je padlo v roke policiji 39 komunističnih aktivistov, med njimi Darko Ušaj, sekretar okrožnega komiteja KSI za Goriško. Do še globljega vdora v pokrajinsko vodstvo je prišlo v letih 1931 in 1932, ko so fašisti zaprli člane tržaškega vodstva Rika Malalana, Alojza Frausina in Božidarja Kolariča ter še najmanj 140 komunistov. Od tega udarca si je organizacija opomogla šele leta 1934. Pozneje je tajna policija prišla na sled tudi sekretarju Paolu Morganu.

Izgube med komunisti so bile velike: od leta 1927 do 1940 je posebno sodišče v Rimu s Primorskega obsodilo 301 komunista, od tega 104 iz Trsta in tržaških predmestij, s Koprškega 44, z drugih slovenskih krajev pa 153. Seštevek njihovih kazni znesel kar 1492 let, osem mesecev in štiri dni. O številu komunistov, ki jim je bila odvzeta svoboda s konfinacijo, ni natančnih podatkov, jih je pa veliko. Kljub takemu nasilju je njihova dejavnost zavzemala vse drznejši in večji obseg. Od leta 1927 do 1940 so komunisti, po fašističnih zapiskih, izvedli 56 akcij z letaki, na 31 krajih so obesili rdeče zastave, zasnovali 26 demonstracij proti davčnim bremenom in proti odhodu na vojno v Etiopijo ter sedem sabotažnih napadov ali napadov na fašistične opričnike, ki so med zaslužnjnim ljudstvom močno odjeknile. Še pomembnejše je bilo njihovo delovanje pri ustvarjanju skupne fronte z vsemi protifašističnimi jedri, ki se je razmahnilo z nastopom Pinka Tomažiča.²¹

* Samo Zveza prosvetnih društev na Goriškem je leta 1927 štela 8741 članov. V devetnajstih okrožjih je imela 136 društev, v katerih je delovalo 32 dekleških in 62 dramatskih krožkov ter 102 pevskih zborov. V šestih letih svojega dela je priredila 88 tečajev, 1702 predavanj, 1757 prosvetnih večerov, 960 iger, 18 koncertov, 85 tekem in 19 telovadnih nastopov. Ta zveza je opravila velikansko vzgojno delo, ki je utrdilo odporno moč goriških Slovencev, da so kljubovali fašizmu in raznarodovanju brez trohice malodušja (Milica Kacin-Wohinz: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921-1928, Ljubljana 1977, na str. 452 in 552) še 15 let ter da so partizane podprli enotni kot en mož.

Odločilnega pomena za nadaljnje delovanje komunistov onstran rapalske meje je bila izjava centralnih komitejev komunističnih strank Italije in Jugoslavije iz februarja 1933, ki sta slovenskemu narodu priznala pravico do samoodločbe in odcepitve. Pogledi na slovensko narodno vprašanje so se dokončno zbistrili aprila 1934 z izjavo, ki so jo podpisale komunistične stranke Italije, Avstrije in Jugoslavije. S to izjavo so komunisti postali vodilna sila v boju za narodnostne in človečanske pravice primorskih Slovencev. To se je zlasti pokazalo v sporazumu, ki so ga januarja 1936 podpisali predstavniki centralnega komiteja KSI in zveze KSI za Julijsko krajino z vodstvom narodnorevolucionarnega gibanja Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini. To so bili temelji za ustanavljanje ljudske fronte, za enotno dejavnost vseh naprednih in protifašističnih sil na Primorskem.

O tem, kakšno številčno moč so imeli komunisti takrat na ozemlju onstran rapalske meje, ni natančnih podatkov. Toda po krajih, kjer so izvajali propagandne akcije, in od koder so bili doma obsojeni komunisti ali španski borci, ki jih je bilo po nepopolnih podatkih s Primorskega kar 137, je mogoče utemeljeno sklepati, da so bila komunistična jedra zasidrana na vsem primorskem podežlju, predvsem pa v Slovenski Istri, na Krasu, Goriškem, Tolminskem in na Idrijskem. Po zanesljivih pričevanjih so bile niti njihove organizacije speljane tudi v odročne kraje, kot so Bovec, Bukovo pri Kojci ter Prapetno in Pečine na Šentviški gori, se pravi v kraje, ki so bili značilni po kmečkem uporništvu že iz 17. in 18. stoletja.²²

Ta skopi pregled kmečkih uporov, socialističnega in narodnorevolucionarnega gibanja onstran krivične rapalske meje pokaže, da so se na primorskem podežlju med obema vojnama izoblikovala mnoga komunistična jedra. Le-ta so po organizicijski disciplini sicer precej zaostajala za jedri komunistične stranke v matični Sloveniji, toda po številčni moči in gostoti so celo presegala večino tistega, kar je značilno za Notranjsko, Kočevsko, Dolenjsko, Belo krajino in Ljubljansko okolico. Res so v Trstu in drugih mestih fašisti komunistična jedra razbili in revolucionarno delavsko gibanje zadušili, po vaseh pa so se komunistična jedra ohranila in delovala naprej, vse dokler se niso prelila v uspešen partizanski boj. To pa govori v prid spoznanju, da je tudi partizanstvo onstran rapalske meje temeljilo na socialnih vzgibih. Če je pri tem močnejše izstopala narodna zavest, se je to dogajalo le zaradi tega, ker so bili Primorci zatirani in izkoriščani ne samo kot delavni ljudje, marveč tudi kot narodnost.

Za Tomšičevo brigado je ta izsledek pomemben zato, ker pove, da novinci, ki so prišli v prve štiri slovenske brigade spomladi 1943 s Primorskega, po revolucionarni zavesti in bojevitosti niso prav nič zaostajali za partizani, ki so bili v teh brigadah od ustanovitve.

Množičen dotok primorskih Slovencev k partizanov je omogočil predvsem Loški odred, ki je z izkušnjami, kadri in avtomatskim orožjem močno okrepil primorske partizane. Na Vipavsko je prišel 24. oktobra 1942, se preimenoval v Soški odred in se skupaj s tamkaj nastalim Gregorčičevim bataljonom preosnoval v tri bataljone: 1. Gregorčičev, 2. Tolminski (Cenetov) in 3. ali Kraški bataljon, ki so s svojimi četami zajeli slovensko ozemlje vse do Goriških Brd. S tem so bile ustvarjene možnosti za novačenje novih borcev, ki so jim čete dajale najnujnejše varstvo.

Italijani so se partizanstva na Primorskem najhuje bali. Skušali so ga zaježiti z vpoklici pod vojaško suknjo. In prav zaradi pomanjkanja sposobnega prebivalstva se na Primorskem dolgo ni moglo množično razviti. Ko si je jeseni 1942 partizanstvo nazadnje le opomoglo, so italijanske vojaške oblasti predčasno vpoklicale najprej mladeniče, ki so bili rojeni leta 1924, potem pa še letnika 1925 in 1926. Na te nedorasle ljudi so Lahi uprizorili pravi lov, da bi jih kar največ vtaknili v 'posebne' delavske bataljone, prav to pa se je obrnilo v njihovo škodo: mladi ljudje so namesto v osovraženo tujo vojsko raje bežali v gozdove k partizanom. V kratkem je prišlo k partizanom najmanj 1500 prostovoljcev.²³

Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je že 21. februarja 1943 sporočalo, da novačenje na Primorskem sijajno uspeva in da bo v teku 14 do 20 dni čez nekdanjo rapalsko mejo prišlo najmanj 1000 ljudi, ki da že čakajo na prehod. Nalogo, da tem prostovoljcem zagotovi varen in dostojen sprejem, je dobil dr. Jože Brilej-Bolko Brezar, ki je k štaboma Notranjskega odreda in Šercerjeve brigade prišel menda že 7. februarja 1943. Za prevzem in spremstvo teh neoboroženih partizanov je bila sprva določena 1. četa 1. bataljona Dolomitskega odreda, potem pa so skrb zanje prevzeli Notranjski odred, ki je imel dve četi, in 1. četa 1. bataljona Šercerjeve brigade.

Prva skupina primorskih prostovoljcev je prestopila nekdanjo mejo 19. februarja 1943 pri Grčarevcu, štela pa je najmanj 164 novincev. Kolono je do Iške varovala 1. četa 1. bataljona Dolomitskega odreda pod poveljstvom Rudolfa Hribernika-Svaruna. Te novince je čez Travno goro spremila na Dolenjsko 1. četa Notranjskega odreda pod poveljstvom Karla Kumšeta-Tomaža (Glej skico št. 43 na straneh 620 in 621).

Druga skupina, v kateri so bili novinci z Vipavskega, Pivškega in okolice Senožeč, je odšla iz taborišča Pivške čete mimo Prestranka. K civilnemu taborišču v Jarmovce pri Otrobovcu je prišla 26. februarja 1943. Od tod dalje skozi Jelenov žleb* in čez Veliko goro pa vse do

* V Jelenovem žlebu so te novince 28. februarja 1943 napadli Italijani in zaplenili 18 šotorskih kril, 43 odev, 34 nahrbtnikov, 34 jopičev in 20 parov

Podturna jih je spremljala Zgornjevipavska četa. Z njimi je 3. marca 1943 dospela v Muho vas in nato čez tri dni v Podturn. Ti novinci so se brigadam priključili 14. marca v Dobrniču. Takrat jih je bilo še 107.

Po tretjo skupino 200 novincev k Črnemu vrhu nad Idrijo je šla 3. četa 1. bataljona Dolomitskega odreda. Njen komandir je bil Ivan Polak-Iskra, politični komisar Anton Okorn-Pavlin, njegov namestnik pa Bogomir Pagliaruzzi-Murat. Vodili so jih mimo Žibrš, nato južno od Logatca in blizu Planine čez progo na Padež. V vas Župeno so prišli 1. marca 1943. Od tam so zavili v Iško in na Mačkovec, potem pa čez Lužarje in Goro na Travno in Veliko goro, kjer se je eden izmed novincev obstrelil s samokresom. Morali so ga spraviti v bolnišnico pod Snežnikom, kamor ga je spremljal Janez Mihelčič-Majdar.

Po četrto skupino je šlo 23 izbranih borcev 1. čete 1. bataljona Dolomitskega odreda. V tej skupini je bilo 70 do 80 novincev. Nekdanjo mejo so prestopili 11. marca spet pri Grčarevcu, od tam pa so se napotili v zavetje Ljubljanskega vrha. Do 15. marca so dospeli k Malemu Logu pri Loškem potoku oziroma na Travno goro.²⁴

Peta skupina, ki je štela 100 novincev, je prispela k Mrliču v novo taborišče 2. čete Notranjskega odreda 15. marca. Med potjo je doživela napad, pri tem pa se je razbežalo 30 novincev, tako da jih je komandir Rafael Martinčič prevzel samo 70. Ta četa, pri kateri se je zadrževal tudi odredni politični komisar Matevž Hace-Matevž Plehan, je novince spremila skozi 'rajon Mozelj' in Nemško Loko do Mavrle na, nato pa v Stare žage.

Šesta skupina primorskih partizanov, število teh ni znano, je prispela k Mrliču 19. marca.

Sedmo skupino, v kateri je bilo več kot sto Primorcev — Italijani so 28. marca poročali, da so jih našli 153 — večinoma z Vipavskega, je 29. marca pripeljala v Podpresko 1. četa 1. bataljona Šerčerjeve brigade.

Osma skupina je naredila najdaljšo pot in je bila od vseh najštevilnejša. V njej so bili Vipavci, Brici, Tolminci, Cerkljani, Idrijci in celo en Beneški Slovenec, štela pa je 400 ljudi. V taborišče k Mrliču je prispela 2. aprila 1943. Od tam je k belogardistom v Pudob pobegnila Pavla Zazula, učiteljica iz Idrije, italijanska vrinjenka. Izdajalskim vojakom je povedala, da na prehod nekdanje meje in proge pri Ravbarkomandi čakata še dve skupini po 100 novincev. Zaradi te izdaje

čevljev (dr. Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943, od 221 do 223). Tedaj sta bila ranjena med drugim dva kuharja, izgubil pa se je Alojz Mesesnel iz Erzelja. Ko je iskal zvezo s partizani, so ga ujeli beli in ga ustrelili (Albert Stegovec-Milan po beležki z dne 27. maja 1983).

je 2. četa Notranjskega odreda taborišče premaknila na Telebačnik nad Babno polje.

Deveta skupina je štela 150 novincev in je k Otrobovcu prišla 12. aprila. Zadnja skupina, ki je štela le 40 ljudi (najbrž ostanek kate-re od napadenih in razbitih pošiljk), je prispela k Otrobovcu dva dni pozneje. To pomeni, da so se pošiljke primorskih prostovoljcev končale 14. aprila 1943, zakaj po tem datumu ni v dnevniku Franca Levca-Boga nobene omembe več o novincih s Primorskega.²⁵

O številčni moči devetih pošiljk so precej zanesljivi podatki, le o številčni moči šeste skupine ne vemo ničesar. Če torej seštejemo samo znane številke, dobimo vsoto 1314 prostovoljcev, kar pomeni, da je nekdanko rapalsko mejo na poti v prve štiri brigade prestopilo kakšnih 1400 mož. Napoved glavnega poveljstva, da bo prišlo s Primorskega najmanj 1000 ljudi, se je torej uresničila z dokajšnjimi obrestmi. Tudi če vzamemo za podlago samo dokazano številko 1314 prostovoljcev in upoštevamo, da se je 3. aprila 1943 čez rapalsko mejo vrnilo 82 nesposobnih, jih je ostalo v prvih štirih brigadah še vedno 1232 ali kar za dve popolni brigadi tedanje številčne moči*. Potemtakem bi jih Tomšičeva brigada morala dobiti najmanj 308, vendar naša kartoteka, ki je še vedno pomanjkljiva, za ta čas kaže samo 164 primorskih partizanov obeh spolov. Po kapitulaciji Italije jih je prišlo še 217, večinoma iz ilirskobistriške, sežanske in postojnske občine. Vseh Primorcev v Tomšičevi brigadi je bilo potemtakem najmanj 381.²⁶

Italijanski načrti in hajka na Mokre v prazno

General Gastone Gambara nikakor ni mogel pozabiti, da so mu partizanske brigade potolkle tri najboljše bataljone in da so se mu potem že dvakrat izmuznile, najprej iz Suhe krajine in nato še z Veli-

* Dr. Tone Ferenc v že omenjeni knjigi (od str. 220 do 263) navaja samo osem transportov, število primorskih prostovoljcev, došlih v Ljubljansko pokrajino, pa ceni na kakih 890. Vzrok za razliko je predvsem dnevnik Franca Levca-Boga, ki ga dr. Ferenc ni poznal, in ker ni verjel, da je transport, ki je rapalsko mejo prestopil v noči na 2. maj 1943, štel kar 400 ljudi. Med gornjim in Ferencvim prikazom je razlika tudi glede razvrstitve transportov (pošiljk). Jaz sem jih namreč razvrstil tako, kakor so prestopali nekdanko rapalsko mejo, ker je znan in zanesljiv pač samo ta datum. Tako sem postavil na prvo mesto pošiljko, ki jo on označuje za drugi transport, na drugo tisto, ki jo on označuje za prvi transport, na tretje in četrto tisti, ki ju on označuje za četrti, na peto tisto, ki jo on označuje za tretji, pri sedmi se označbi ujemata, vendar je v nekaterih razdelkih združil pričevanja iz različnih transportov.

ke gore. Ugotovil je, da njegove enote porabijo vse preveč časa, preden se sploh zberejo za boj. Venomer je razmišljal, kako bi svoje razmeroma velike sile naredil bolj gibljive in učinkovite. Posebni bataljoni pa niso opravičili pričakovanj, zato je sklenil zbrati več bataljonov, ki bi bili nenehno pripravljeni, naglo udariti tja, kjer se bodo partizani prikazali. Gambara je pravilno preračunal, da bi utegnili priti na mokrško pogorje (Glej skico št. 42 na strani 619!).

Že dan po spopadih pri Krvavi peči so z Iga proti Mokrcu odrinili močni ogledniški oddelki belogardistov, da bi izvohali, kje so se partizani ustavili in koliko jih je. Ena kolona je prodirala čez Iško vas. To je prestregel 2. bataljon in jo po dveurnem boju z jurišem nagnal v dolino. Druga kolona je prodirala od Iga čez Dobravico in Podgozd. Te sovražnike je opazila bojna patrulja, v kateri so bili puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček s pomočnikoma Edvardom Zdravjem in Marjanom Jagrom-Risom, zato niso prišli niti do vasi Škrilje. S temi Italijani in belogardisti so se pod to požgano vasjo spoprijele čete

1. bataljona, ki so jih napadle bočno čez Vrhek (kota 657 Vrhič). Morali so teči, kolikor so jih nesle noge. V gručice so se zbirali precej daleč pri Dobravici. Mislili so, da jih tam partizansko orožje ne bo doseglo. Vendar je nenadoma završalo po zraku in mednje je padla težka mina, ki je ubila 11 belogardistov. Tretja kolona belogardistov je prodirala s Turjaka proti Zapotoku. Partizanski vasi se je hotela približati po grapah z obeh strani. Partizani 3. bataljona so jo pravočasno opazili in se za boj razvrstili tako, da so puškomitraljeze postavili na križala. Čakali so, da so belogardisti prišli na petdeset metrov, nato pa udarili. Boj je trajal eno uro, na kar so se beli morali umakniti. S seboj so nosili tri mrtve, več pa je bilo ranjenih. Na partizanski strani je bil takrat pri Golem ranjen Stane Kreus iz Goriške vasi, ujet pa Jože Kambič iz Primostka.

Ti boji so bili 2. aprila. Pokazali so, da bo moral sovražnik za nadzor nad mokrškimi pobočji uporabiti močnejše sile. Še pred večerom so Italijani iz Ljubljane na Ig navlekli precejšnje okrepitve, težke topove pa so postavili na polje pod Kremenico, o brigadi pa niso vedeli nič več kot prej.²⁷

V požganih in izropanih vaseh ni bilo najti hrane, zato je intendant 3. bataljona Ignac Horvat-Imre že zvečer 1. aprila odrinil z eno četo na Turjak po živino, vrnil pa se je praznih rok. Preskrbovalni pohod so morali naslednji večer ponoviti. Tokrat je šel z njimi Rudi Puhar-Razin, ki je razmere na Turjaku poznal iz Šercerjeve brigade. Ta pot ni bila zaman. V turjaških hlevih, prav ob sovražnikovih utrdbah, so dobili štiri govedi.

Žal je tako, da se ob vsaki težavi najdejo omahljivci. Našli so se tudi tokrat. Trije novinci iz Bele krajine so pobegnili iz brigade in se

4. aprila vdali beli gardi na Igu, pri tem pa so izdali vse, kar so vedeli. Izblebetali so, da se v nekdanjem taborišču Šercerjeve brigade na Mokrcu zadržujeta 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade, tretji pa je v vaseh Golo in Skrilje, da brigada šteje približno 600 ljudi in da ji primanjkuje streliva. Tako so Italijani dobili podatke, ki jih je potreboval Gastone Gambaro, da bi v hajko na Mokre pognal že pripravljene bataljone.²⁸

Streliva je partizanom zares primanjkovalo, zlasti za puške in puškomitraljeze nekdanje jugoslovanske vojske. Zato je 3. bataljon z Golega odšel 3. aprila zvečer na Lavrico, kjer je bilo v nekem skrivališču še nekaj zabojev streliva in razstreliva. Seveda so se partizani spotoma nameravali oskrbeti tudi s hrano. V ta namen so obiskali gostilno, kjer je v kuhinji gorela luč. Tam pa jih je čakalo presenečenje; naleteli so na belogardiste, ki so igrali karte. Najprej so se znašli izdajalci. Eden izmed njih je vrgel bombo, ki pa na srečo ni ranila nikogar.

Tretji bataljon se je vračal z Lavrice s strelivom in razstrelivom, pa tudi s krompirjem in tobakom. Šel je mimo Škofljice in Pijave gorice. Tam je trčil na belogardistično patruljo, ki je morala bežati prav tako kakor belogardisti z Lavrice. Bataljon je še pred jutrom prišel v Smrjene in tam blizu postavil zasedo na cesti Pijava gorica-Turjak. Zvečer je v vasi priredil miting, potem pa odrinil v vasi Rogatec (kota 408) in Vrh (Glej skico št. 42 na strani 619!).

V vasi Vrh je bila nastanjena 3. četa, ki je imela nalogo nadzorovati cesto proti Turjaku. Njeno poveljstvo je bilo pri Škulju, straža pa pod Lovšinovim kozolcem. Čez noč je padlo nekaj snega in tudi pomrznilo je. To je stražarju Rudiju Puharju-Razinu pomagalo, da je zaslišal belogardiste, ki so po temi prišli od Trige. Streljal je, pred kozolcem pa je eden obležal. Drugega je smrtno zadel komandir Jože Novak-Miha, ki je ravno nadzoroval stražo. Četa je bila v hipu na nogah, se razvila v strelce in naskočila bele. Pognala jih je po njivah proti Gradišču, jih stisnila v neko dolinico in jih tam pokončala še sedem. Tistikrat naj bi Anton Rus zaplenil lahki minomet nemškega izvora, zanesljivo pa drži, da se je z lova za belogardisti vrnil zelo razigran in navdušen.

Tretji bataljon je imel zasedo tudi pri Rogovili pod Pijavo gorico. Vanjo je tega dne zašlo 30 belogardistov z Iga. Tam je bil smrtno ranjen beli legionar Ivan Modic iz Vrbljena.²⁹

Zavoljo tega spopada se je moral 3. bataljon vnovič premakniti. Petega aprila proti večeru je odšel v Veliki Ločnik in tam v miru prenočil. Ni pa se niti dobro zazoril dan, že je začelo pokati. Tokrat je imel bataljon opraviti z belogardisti iz postojanke Staro Apno, ki so

šli vohljat čez Mali Ločnik na Goro (kota 749). Od Sv. Ahaca so prišli po gozdu in skokoma vdrli v Veliki Ločnik. Straža je bila sicer budna, a jih ni mogla zadržati. Partizani so morali naglo zapustiti jugovzhodni konec vasi, kjer je bil pratež z nekaj vozmi hrane, ki so jo pripeljali malo prej. Belim se je po robu postavil le puškomitraljezec Srečko. Med bežanjem mimo Antonovih se je čudno spotaknil sloviti bombaš Milan Merčjak-Iztok, udaril s sencem ob kamen in pri priči obležal mrtev. Šele pri pokopu so ugotovili, da je dobil strel v hrbet.*

Medtem se je bataljon zbral na drugem koncu vasi in se pogнал v nasprotni napad. Belogardisti so morali bežati iz Velikega Ločnika še hitreje, kakor so prišli vanj. Pri tem so pozabili na ranjenega Antona Starca-Japljevega iz Velikih Lipljen, ki pa ni bil zagrizen belogardist. Vendar mu usoda zaradi tega ni bila nič bolj naklonjena; dobil je milostni strel. Tega bi mnogo bolj zaslužil Jože Jakič iz Velikega Ločnika. Ta je bil ranjen v roko, ki mu je ohromela.

Med nasprotnim napadom je 3. bataljon zavzel Sv. Ahac in vse pobočje proti Malemu Ločniku. Čez dan 6. aprila 1943 je odbil več napadov. V teh bojih je bil ranjen in ujet borec Franc Mesesnel iz Erzelja. Vendar se je povsod čutilo, da Italijani in belogardisti zbirajo močne sile in pritiskajo od vsepovsod. Zato se je bataljon popoldne od Ahaca in Ločnika spustil v Želimeljsko dolino, od tam pa se povzpел čez Hudi Rogatec h Kuceščku. Medtem so Italijani preverjali podatke, ki so jih dobili od partizanskih begunov. Nad gozdove okoli Kureščka so priletela letala. Ker na drevju ni bilo listja, so zalotila partizane na pohodu. Začela so jih obmetavati z malimi bombami in obstreljevati, vendar se je vse srečno izteklo. Bataljon se je utaboril na Mokrcu blizu velikega podzemnega bunkerja, da bi počival, v Bercetovo bolnišnico Krvavice pa je poslal dva huje ranjena. Kaže, da je bil eden od njiju Stanko Kreus iz Goriške vasi.³⁰

Brigadni obveščevalni center je dobival poročila, da se sovražniki zbirajo od vseh strani. Najprej so vdrli v Iško do Vrbice. Belogardisti so zasedli tudi Gornji Ig ter zaselka Benko in Ustje na drugi strani Iške; prav tako so naredili zapore onstran Želimeljske doline, vse od Turjaka do Pijave gorice. Toda general Vittorio Ruggero je za udar na Mokre zbral kar šest okrepljenih bataljonov. Ukazal je, da morajo ti bataljoni do 7. aprila zjutraj zasesti tele izhodiščne položaje: 1. bataljon 24. pehotnega polka hrib Vrhič (kota 657), posebni bataljon št. 2 vas Škrilje, 71. bataljon črnih srajc Sv. Marjeto (kota 654), posebni bataljon divizije Cacciatori delle Alpi točko Kurešček (kota 833),

* Milan Merčjak-Iztok, predvojni skojevec, je bil dotlej kar osemkrat ranjen. Njegova fotografija je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 183-184.

4. bataljon gorskih črnih srajc vas Osredek in bataljon Guardie alla Frontiera vas Krvavo peč. Vsi ti bataljoni bi morali prodirati k osrčju Mokrcu (Glej skico št. 44 na strani 622!). Za podporo so dobili: 65. havbični divizion kal. 152/13, razen ene baterije, en vod oklepni avtomobilov in četo motornih vozil Zara. Vse te enote so šteje približno 2486 mož, belogardisti v akciji in na zaporah pa še kakšnih 500 mož. To pomeni, da si je general Vittorio Ruggero zagotovil vsaj šestkratno premoč za napad na Tomšičevo brigado.³¹

S počitkom 3. bataljona Tomšičeve brigade na Mokrcu ni bilo torej nič. Mitraljezec Jože Kamenšek-Pavc in partizan Mavricij Štefanič-Mavriče sta hotela v podzemnem bunkerju skuhati zavrženo telečjo glavo, da bi si dodatno potešila glad, kuho pa sta morala prezgodaj končati. Bataljon je moral zarana 7. aprila takoj zasesti položaj pri Krvavi peči, da bi obkoljeni brigadi zagotovil edino mogoč prehod za umik. To se mu je posrečilo storiti brez strela. Italijanski vojaki na položajih so namreč peli za srčnost, zato so se jim partizani zlahka ognili in jim prišli za hrbet.

Prvi in 2. bataljon sta dobila zapoved, da sovražnike zadržujeta in jim povzročita kar največ žrtev. Posebno srditi boji so bili na dostopih k Sv. Marjeti. Tam se je fašistom postavil po robu 2. bataljon. Toda znašel se je pod hudim topovskim in minometnim ognjem. Mina je nekega borca zadela v polno in mu odtrgala glavo, sicer pa ni bilo večjih izgub. Tudi pri Centah in Osredku so se razplameneli srditi boji. Brigadni štab je spoznal, da ima opraviti s premočnimi silami in da sta bataljona popolnoma obkoljena. Ukazal je umik, 2. bataljon pa je določil za spremstvo ranjencev skozi Iško do Bercetove partizanske bolnišnice Krvavice.

Namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki je iz obeh bataljonov izbral prostovoljce ter sestavil udarni vod, ki mu je poveljeval preizkušeni bombaš Matija Kastelic-Tiče. Vanj je uvrstil tudi Sardinca Giovannija Cuccuja-Iva. Ta vod je uničil kar nekaj italijanskih mitraljeških gnezd. Borci udarnega voda, v katerem je bil tudi Daki, so natančno prisluškovali, odkod sikajo rafali težke brede. Nato so se splazili blizu, na fašiste zmetali ročne bombe, jim pobrali orožje. To je odvrnilo italijansko pozornost in partizani so si utrli pot proti Krvavi peči. Prvi bataljon se je izmuznil skozi presledke v obkolitvi med ognji. Le-te so kurili laški vojaki, ki so se potem udarili med sabo, partizani pa so se srečno in brez žrtev umaknili čez Mačkovec proti Dedniku in na Zavrh, kjer se je nastanil 3. bataljon.³²

Italijanski bataljoni so prodirali silno počasi. Šele pozno popoldne so dosegli Skrilje, Golo, Kurešček, Osredek in Krvavo peč — izhodiščne položaje, ki bi jih po zapovedi morali zavzeti že 7. aprila 1943 zgo-

daj zjutraj. Poročali so, da sta 71. bataljon črnih srajc pri Golem in bataljon Guardie alla Frontiera naletela na hud mitraljeski ogenj. Med boji so Italijani imeli dva mrtva in pet ranjenih, od teh dva oficirja. Iz Tomšičeve brigade sta padla samo Jože Brodarič in Martin Starešinič, oba doma iz Krasinca.

Italijani so kar dva dni jurišali na Mokre, 8. in 9. aprila 1943. Seveda v prazno. Šele 9. aprila so v dolinah, zahodno od vrha Mokrc (kota 1058) odkrili 104 kolibe, ki si jih je bila jeseni postavila Šerčerjeva brigada in v katerih naj bi bilo — po italijanskem poročilu — prostora za 2500 mož. Vendar so dosegli še en uspeh: ustrelili so hudo shirano kljuse, ki partizanom ni moglo koristiti nič več, se jim je pa preveč smililo, da bi ga sami pokončali.

Italijanski počasnosti in strahopetnosti so se rogali celo belogardisti iz Karlovice, Velike Slevice in Roba, ki so jim služili z neprekosljivo hlapčevsko vnemo. Tujcem na Mokre so pot utirali tako, da so hodili v strelcih pred svojimi gospodarji. Šele ko so zasedli vse pomembne vrhove, so si tja upali tudi Italijani.³³ Zares je bilo to naskakovanje Mokrc več kot smešno, vendar v štabu Tomšičeve brigade ni šlo nikomur na smeh. Brigada se je sicer spretno izmuznila z Mokrc, vendar bi morala ostati prav tam, da bi sprejela in zavarovala slovensko partizansko vodstvo, ki se je iz Polhograjskih Dolomitov selilo v Kočevski Rog. Hajka na Mokre se je začela ravno tisti dan, ki je bil določen za prihod vodstva, to pa je bil dovolj tehten razlog za hudo zaskrbljenost.

Za pohod čez Ljubljano na Mokre in od tam čez Travno goro proti Kočevskemu Rogu so se tovariši iz partizanskega vodstva zbrali 7. aprila 1943 pozno popoldne v Žirovnikovem grabnu. Skupaj z delom zaščitne čete, ki mu je poveljeval Ivan Dolničar-Janošek, in puškomitraljezci iz Tomšičeve brigade jih je bilo približno šestdeset. Brž ko se je zmračilo, so šli čez dolino do vasi Selo in blizu Šujice čez Dobrovsko polje. Pot so nadaljevali med Stransko vasjo in Dobrovo proti Tržaški cesti. Spredaj je šla predhodnica s štirimi puškomitraljezi. Morala je zavarovati prehod čez Tržaško cesto med Podsmreko in Kozarjami, potem pa še pot čez železniške tire pri Divjaku. Čez oba nevarna prehoda so šli brez spopadov. Pohod so nadaljevali mimo Drpaleža; pred njimi je bila najhujša ovira — Ljubljana. Čez so se morali prevažati v dveh gumijastih čolnih, ki sta lahko sprejela le po enega potnika. Ker se je en čoln kmalu pokvaril, je prevažanje trajalo zelo dolgo.

Na desnem bregu Ljubljanice jih je pričakal komandir zaščitne čete France Klešnik-Gašper z vestmi, ki niso bile niti malo spodbudne. Obveščale so o 3000 Italijanih, pa o tankih in topovih okoli Mokrc. Kam zdaj? Proti Mokrcu ali Krimu? Vodniki so se odločili za sred-

njo pot, čez Iško vas v sotesko Iške. Za hudo tvegano pot je vedel le Boris Kidrič-Peter Kalan, ki je nenehno priganjal k hitri hoji. Kratek počitek je bil šele za prvimi hišami v Iški vasi, a takrat se je že dani-
lo. Upanje, da se bodo na Mokrcu sešli s Tomšičevo brigado, jim je dajalo novih moči, da so lezli iz Iške navzgor proti skalovju. Pešal in obupaval je samo Edvard Kocbek-Pavle Tratar, ki se mu je bila zvi-
njena noga strahotno razbolela, nekega borca, ki si je nogo izpahnil
prav na tem pohodu, pa so prenašali na nosilih.

Kljub temu so kmalu premagali strmi breg soteske in se povzpeli na vrh grebena, od koder se je obetala položnejša pot. Tam so spet počivali. Prav tedaj pa je predhodnica napela ušesa. Čisto blizu so zaslišali čuden trušč z južnaškim kričanjem. Tisti hip je vsem postalo jasno, da so stopili na rep Italijanom, ki so se z Vrhka in Golega odpravljali proti osrčju Mokreca. Bilo jih je kot listja in trave. Snidenje s Tomšičevo brigado je šlo po vodi, treba je bilo najti drug izhod. Neki partizan iz oboroženega spremstva je poznal Mokre kot svoj žep. Predlagal je, da bi kolono odpeljal v veliko votlino pod Kozlove stene, kjer bi se lahko skril cel bataljon. Edina slaba stran te rešitve je bila, da je imela votlina tam, kjer so se skrili, prenizek strop in da je bilo treba v njej samo ležati*

V votlini pod Kozjimi stenami so člani CK KPS, izvršnega odbora OF in glavnega poveljstva preživeli tri dni in dve noči. Šele 10. aprila proti večeru so se lahko napili vode, jedli pa niso nič. Toda tisti večer so bile poti čez Mokre proste. Širokopotezna italijanska hajka je tudi glede njih udarila v prazno. Še isto noč so se odpravili naprej v upanju, da bodo kje srečali Tomšičevo brigado. Šli so vsi, razen Kocbeka in Franca Leskoška-Luka, ki mu je na gladki skali spodrsnilo in si je hudo poškodoval hrbtenico. Skupaj s Kocbekom so ga odnesli v Bertetovo partizansko bolnišnico Krvavice na nasprotni strani Iške.³⁴

Upanje na srečanje s Tomšičevo brigado je bilo prazno, zakaj le-to so čakali novi boji in pohodi. Člane CK KPS in druge vodilne ljudi je lahko najboljše varovala tako, da je nase pritegovala premočne sovražnike. . .

* Votlina v Kozlovih stenah na vzhodnih pobočjih Iške se je po vojni spremenila. Posul se je nizek strop, ki ga opisuje Edvard Kocbek v *Tovarišiji*, zato je votlina zdaj mnogo večja, kakor je bila nekoč (Ciril Glavan-Čiro, pojasnilo z dne 21. oktobra 1982).

Hudi boji okoli Cajnarjev in vpad v Novake

Po umiku proti Dedniku in na Zavrh je brigada en dan počivala. Krajši spopad je bil 8. aprila 1943 le pri vasi Dednik z belogardisti in vodom 1. bataljona 52. pehotnega polka, ki so na ogledni obhod odšli iz postojanke na Robu. Partizanska zaseda je združene sovražnike zavrnila, imela pa je enega ranjenega.

V štabu Tomšičeve brigade so razčlenjevali položaj, ki je nastal po umiku na Zavrh. Predvsem se je zastavljalo vprašanje, kaj ukreniti, da bi italijanski bataljoni kar najhitreje odšli z Mokreca. Za dosego tega namena sta bili samo dve poti: takoj napasti sovražnikove postojanke, o katerih so domnevali, da so oslABLJENE ali skoraj prazne, in brigadno bojno delovanje raztegniti na vso Notranjsko. Zato je brigadni štab sklenil, naj manjše enote še tisti večer slepilno napadejo postojanko pri Sv. Vidu (Žilce) in vojašnice na Velikih Blokah, 3. bataljon pa naj se loči od brigadne glavnine, odide proti Loški dolini, tam postavlja zasede, izvaja zasežbe in napada sovražnike ob premikih.³⁵

Vojašnice na Velikih Blokah so bile za slepilni napad dobro izbrane, saj so bile skoraj prazne; v njih je bil le močnejši stražarski oddelk, skoraj ves bataljon obmejnih straž, okoli 520 mož, pa je prodiral od Krvave peči na Mokre. Zares so bile utrjene po vseh pravilih, kljub temu pa bi se na Blokah dalo doseči več kot pri Sv. Vidu. Toda tu je šlo res samo za slepilni napad, ki ga je opravil Stanko Semič-Daki s svojo udarno patruljo devetnajstih mož.

V primerjavi s postojanko na Velikih Blokah je bila pri Sv. Vidu sicer manjša postojanka, vendar teže dostopna in še močnejše utrjena. En bunker je stal pri Mežnarjevi hiši, eden pod Zalarjevo hišo, eden pred šolo, v kateri so bili fašisti, eden pri Zimi, eden na Ogradi, velik bunker pa je bil tudi na Bavdkovi hiši. Vse okoli je bila spletena bodeča žica s španskimi jezdecami na cesti. V postojanki so bili fašisti in karabinjerji, skupaj približno 50 mož, in 33 belogardistov, ki so bili tisti večer vsi doma. Vrh tega je k njim prispelo prenočevati še 47 belogardistov iz postojanke v Begunjah pri Cerknici, ki so se vračali iz zasede od Bukovca pri Krvavi peči. Torej je posadka pri Sv. Vidu dobila celo okrepitve in je zvečer 8. aprila štela kar 120 mož.

Zapoved za napad na Sv. Vid sta dobili 1. in 2. četa 1. bataljona, napadli pa sta zvečer, ko ljudje še niso šli spat. Prva četa je napadala po strmi goličavi od Jazbine sem, vendar ni prišla niti do bodeče žice. Tudi 2. četa, ki je bila levo od nje na položnejšem svetu, ni mogla opraviti čisto nič. Tomšičevci so se morali umakniti po kakih dveh urah; žal, ta napad jih je veljal enega mrtvega. Velike Bloke je napadla Dakijeva bojna skupina; ta ni imela nobenih izgub.³⁶

Oba slepilna napada so enote opravile spotoma, ko se je brigada premikala na nove položaje. Osmega aprila še pred 24. uro je 3. bataljon prispel v vas Kremenco, kjer se je nastanil tudi brigadni štab. Prvi in 2. bataljon sta se razmestila v Cajnarjih in Reparjih z druge strani ceste, ki je bila tako za sovražnike zaprta. Enote so se zavarovale z zasedami proti Sv. Vidu in Slugovemu, še močnejše pa proti Topolu in Begunjam pri Cerknici. Pozabili niso niti na cerkev sv. Jurija (kota 712), od koder si je bilo treba zavarovati hrbet. Tam je 1. bataljon postavil močnejšo stražo. Tako je bilo izključeno vsakršno presečenje.

Sedeminštirideset belogardistov iz Begunj se je hotelo od Sv. Vida vrniti v matično postojanko čez Otave, da bi se ognili Cajnarjem. Toda istega dne je 15 belogardistov od Sv. Vida nameravalo oditi po živež na Rakek, te poti pa so se ustrašili, ker so njim naklonjeni ljudje pri Cajnarjih opazili pet partizanov. Zato so prosili soborce iz Begunj, naj bi se ne vračali po stranskih poteh, temveč bliže cesti Sv. Vid-Cajnarje-Begunje, da bi jim pomagali varovati prevoz. Tako se je proti Begunjam odpravilo kar 62 belogardistov. Skupaj so šli do vasi Korosče, od tam pa so poslali patrulje v tri smeri. Po vrnitvi patrulj so ugotovili, da imajo partizani stražo pri cerkvi sv. Jurija in da jih mora biti nekaj tudi v Cajnarjih in Reparjih. Belogardisti so menili, da gre za partizane-domačine, še malo pa niso pomislili, da bi bila tam lahko vsa Tomšičeva brigada. Sovraštvo do partizanov, ki so jih poznali iz šolskih klopi, jih je navedlo na sklep, da jih bodo napadli, zajeli ali pobili. Razdelili so se na tri kolone: po desnem krilu proti Reparjem je partizane hotela obiti kolona, ki je imela puškomitraljez, naravnost proti Sv. Juriju naj bi udarila najmočnejša kolona, ki je imela dva puškomitraljeza, po levi strani čez Pirmane in Bečaje pa naj bi šla kolona, oborožena samo s puškami (Glej skico št. 45 na str. 623!).³⁷

Partizanska straža pri Sv. Juriju (kota 712) ni imela ugodnega položaja, ker so bili dostopi proti Brinju in po grebenu gozdnati in nepregledni, od cerkve proti Cajnarjem pa je bila goličava. Belogardisti so to dobro vedeli, saj so bili domačini. Po robu Brinja so se priplazili na domet ročne bombe, ker so hoteli ujeti stražarja. Toda Gabrijel Nemanič je bil buden in previden. Na sumljive šume je bil takoj pozoren, zato so belogardisti začeli streljati nanj. Prvi streli so ga zgrešili; zadet je bil šele potem, ko je tekel proti hišam in klical na pomoč. Borci 1. bataljona so bili hitro nared za boj. Proti belogardistom so iz hiš udarili mnogi mitraljezi, čete pa so se bliskovito razvile v strelce in po obeh krilih pohitele proti napadalcem, ki so se znašli v precepu. Začel se je boj prsi ob prsi. Jože Milek je jurišal brez orožja. Neustraheno se je pognal na belogardističnega puškomitraljezca in mu izstrgal iz rok francoski šoš, vendar je hip pozneje omahnil smrtno ra-

njen. Ranjen je bil tudi Ivan Stankovič-Stanki. Kljub žrtvama je bil ves greben s cerkvijo sv. Jurija in Brinjem v partizanskih rokah; iz zvonika je začel ropotati partizanski mitraljez. Po goščavi proti Kranjčem se je začel divji lov za belimi, ki so se reševali, kakor se je kdo lahko. Belogardist Franc Debevec, Boštjanov s Kožljeka, pa ni mogel ulti. Obležal je prerešetan in slečen.

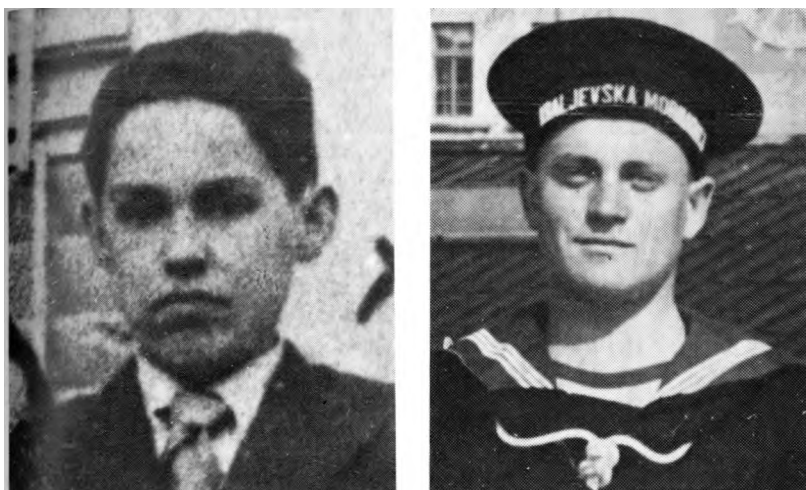
Skupina belogardistov, ki bi morala udariti na Reparje, sprva ni imela prav nobenega uspeha. Izdajalce so motile namreč italijanske uniforme, v katere so bili napravljeni partizani, zato belogardisti niso upali streljati. Počasi so vendarle spoznali, koga imajo pred seboj. Brž so zalezli šibko partizansko zasedo 2. bataljona Tomšičeve brigade in pri Okroglici zahrbtno udarili nanjo. Po teh prvih streljih in rafalih so se partizani 2. bataljona bliskovito pognali v strelce, razbili bele in jih razpodili, da se je kar lomilo po gozdovih proti Otavam.

Popolnoma ušteli so se tisti izdajalski vojščaki, ki so zavili čez Hruškarje, Bečaje in Pirmane. Računali so, da jim bodo ljudje iz teh vasi pomagali, saj so jih imeli za svoje. To pa ni veliko pomagalo. Sprejel jih je 3. bataljon, ki je bil oborožen s tremi težkimi mitraljezi ter z dvema lahkima minometoma. Izpred Kremence je bilo treba jadarno bežati. Partizani 3. bataljona so se razpršili v strelce, nato pa začeli prodirati, da bi z obeh kril prečesali tri sovražne vasi. Belogardiste so obdelovali od vseh strani in jih gonili k vasi Jeršiče. Tam so jim prišli na pomoč fašisti od Sv. Vida in z mitraljezi zasedli koto 836, zato se je juriš 3. bataljona ustavil. Tedaj je bil na partizanski strani hujše ranjen deseter Lojze Kočevar-Smreka.³⁸

O mraku je 3. bataljon odrinil čez Bloke na samostojno nalogo, prvi z ranjenci je odšel proti Otavam, 2. bataljon Tomšičeve brigade pa dobil nalogo, da gre postaviti zasedo na cesto od Cerknice proti Blokam. Tamkaj naj bi prestregel italijansko preskrbovalno kolono.

Zagrizeni belogardisti iz Begunj pri Cerknici, ki jih je bilo kar 216, so bili vsi na nogah, zakaj tisti okoliš so si lastili zase. Brezpogojno so hoteli s strelivom in hrano oskrbeti postojanko pri Sv. Vidu, ki se jim je zdela ogrožena. Ker je bil Rakek blizu, je prihitelo na pomoč še nekaj vojaštva z ljubljanske strani. Bližanje te kolone je nadzorovala brigadna opazovalnica. Puškomitraljezec Marjan Jager-Ris, ki je bil v predhodnici 2. bataljona, pa za te opazovalce, ki so bili v italijanskih uniformah, ni vedel. Užgal je po njih in je enega zadel v debeli zadnji konec. To je bilo prvo neljubo presenečenje. Drugo je bilo pa to, da so Lahi po tem rafalu začeli prodirati silno previdno.

Komaj se je bataljon dobro razvrstil v zasedo, že so se prikazali tovarnjaki. Marjan Jager-Ris je prve spustil mimo in z lahko bredo usekal po sredini kolone. Kar je Italijanov ostalo živih, so poskakali v zaklone in začeli streljati. Ker je prihajalo vse več italijanskih vozil,

Ob napadu na Sv. Vid (Žilce) 8. aprila je padel Jože Kambič iz Črešnjevca (levo), Adolf Jurejevčič-Rudi iz Boršta (desno) pa 10. aprila 1943 v bojih pri Otavah. Fotografij za Gabrijela Nemaniča iz neugotovljenega kraja in Jožeta Mileka iz Gribelj, ki sta padla 9. aprila pri Cajnarjih, ni bilo mogoče dobiti

med njimi celo tanki, 2. bataljon ni mogel jurišati. To je Italijanom dalo pobudo. Vojaštvo se je hitro razvilo v strelce in začelo napadati. Vendar ni prišlo nikamor, ker je 2. bataljon trdno držal položaje do mraka, o mraku pa se je pognal v nasprotni napad. Sovražniki so zbežali v vas ob cesti, od tam pa so začeli nabijati s topovi in minometi. Z granatami so zažgali nekaj slamnatih streh, kljub svetlobi, ki so jo dajali goreči domovi, je 2. bataljon zavzel še vas. Marjan Jager-Ris je bil med jurišem laže ranjen od mine.

Deseti april 1943 je minil v hudih bojih tudi za čete 1. bataljona. Belogardisti so poznali vse poti in gozdove. Napadali so na široki fronti. Posrečilo se jim je vdreti bataljonu za hrbet in izslediti gručo neoboroženih novincev, v katere so neusmiljeno streljali. Tega dne je padlo šest partizanov, deset pa je bilo ranjenih, od tega so med prenosom umrli trije in bataljonski kurir Adolf Jurejevčič-Rudolf iz Boršta.³⁹

Prva četa 1. bataljona je bila določena, da ranjence odnese do javke za Bercetovo bolnišnico Krvavice. Pot jo je vodila v ozko sotesko, kjer je bučala narasla Iška, ki jo je bilo treba prebrestiti. Ker je bil nasprotni breg silno strm, je bolničarka Jelka velela, naj en borec razdivjano vodo preide pred nosači, da bi jim z druge strani podajal

roko. Med njimi je bil tudi mladi bombaš Anton Konda-Klepar, ki je nosil poln nahrbtnik bomb. Brez pomišljanja se je odločil, da bo preskočil na oblo skalo sredi struge, ki je le malo molela iz vode, z nje pa na drugi breg. Med doskokom pa mu je na spolzki skali spodrsnilo, padel je in udaril obnjo z nahrbtnikom. To je bilo dovolj, da se je ena izmed bomb sprožila in vžgala vse druge. Antona Kondo-Kleparja je raztrgalo na drobne kosce. Narasla Iška, ki je bila v hipu krvava, je vpričo prepadenih tovarišev odnesla njegove ostanke. . .⁴⁰

Bataljona sta bila ves dan v gozdu, hrane pa ni bilo skoraj nobene. Treba je bilo iti ponjo, a kam drugam kakor k belogardistom, ki so imeli vsega. Poveljstvo je sklenilo, da bodo vdrli v ograjene in zastražene Novake pri Rakitni. Pero Popivoda, načelnik brigadnega štaba, je zvečer zapovedal zbor in pred partizani obeh bataljonov imel ognjevit govor. Z njim je utemeljil nujnost in pomen vdora v postojanko. Poleg tega je tudi opisal, kako je vas ograjena in utrjena.⁴¹

Tri gruče hiš^k zaselka Novaki se raztezajo vzdolž grebena Novaška gora z najvišjim vrhom Šop (kota 999); od Šopa severno je Krimček (kota 933), južno pa Stenica (kota 882). Petsto do osemsto metrov vzhodno od Novakov leži strnjena vas Rakitna. Tam sta bili večja italijanska in glavna belogardistična postojanka, v Novakih pa dve manjši. Prva postojanka belih je bila v Tavčarjevi lovski hiši. Ta je stala na vzhodnem robu gruče hiš blizu Krimčka. Beli so okna zazidali, naredili strelne line in jo obdali z bodečo žico. Bilo jih je 18 in so poleg pušk in bomb imeli še en puškomitraljez. To postojanko je moral zavzeti 2. bataljon, moral pa je tudi zavarovati sedanje cestno križišče. Druga je bila na hribčku Laščič pri Pajštebarju. Le-to je morala napasti 2. četa 1. bataljona, katere komandir je bil Vid Radel, 1. in 3. četa pa sta morali akcijo zavarovati proti osrednji postojanki, ki je bila v vasi Rakitna pri Logarju (Glej skico št. 46 na strani 624!).

Partizani so prišli čez Novaško goro. Ob njenem znožju so se razdelili in neopaženo zasedli zapovedane položaje. Napad se je začel

10. aprila 1943 ob triindvajseti uri 30 minut. Drugi bataljon je navalil nezadržno. Partizani so v utrjeno Tavčarjevo hišo nametali bomb, belogardiste pregnali in jo zažgali. En sovražnik se je izmaknil tako, da se je zavlekel pod svinjak. V domači hiši so našli in prijeli Jožeta Gruma, mu vzeli puško in ga odpeljali. Potem so se lotili kazenske zasežbe pri sosedu Antonu Knapu in mu pobrali 11 glav živine, eno svinjo in več drugega živeža.⁴²

Ni pa šlo tako gladko tam, kjer je napadala 2. četa 1. bataljona. Že med približevanjem in obkoljevanjem se je pripetila huda nesreča. Ko so si borci našli prvo kritje, je z desne od zadaj pritekel Jakob Žu- nič iz Pavičičev pri Črnomlju. Vodnik Ivan Bobnar-Bobi ga je usta-

Borca Jakob Irt iz Drganjih sel (levo) in Jakob Žunič iz Pavičičev pri Črnomlju (desno), ki sta padla v Novakih

vljal. Ker pa ni dal nobenega glasu, in je tekel mimo njih za hišo, je Bobi streljal ter ga prestrelil odzad skozi ves život. Kmalu nato je umrl.

Bobijev vod je imel nalogo zavzeti Suhadolnikovo hišo. Obkolili so jo, vendar se na trkanje ni odzval nihče. Slišati pa je bilo otroški jok in tiho stopicanje po stopnicah. Komandir Vid Radel je ukazal, naj Jože Žlogar-Šoši zažene skozi okno dvokilogramsko letalsko bombo, tega pa Šoši ni maral narediti, ker se je bal, da ne bi ubil katerega izmed otrok. Nazadnje je prišel odpret hišna vrata neki starček. Njegov sin, belogardist Ivan Suhadolnik, pa je pobegnil po lestvi na podstrešje, od koder je vrgel na stopnice laško bombo, ki pa se ni razpočila, ker se še ni odvil varnostni poklopec. Začel je tudi kričati: »Partizani so na Hribu, partizani so na Hribu!«

Ker se belogardist ni hotel vdati, je Bobi velel, naj gre Šoši na podstrešje, toda Šoši se je obotavljal. Ko se je ponudil neki drug partizan, pa je dobil bombo na prsi, ki ga je huje ranila. Nazadnje se je z belogardistom Ivanom Suhadolnikom spoprijel Jakob Irt iz Drganjih sel. Do njegovega skrivališča je skušal priti prek podstrešja Žotove hiše. Svetil mu je gospodar Žot z laterno. Tako je skriti zagrizenec Irta lahko dobro videl in dobro pomeril. Partizan Jakob Irt je omahnil in takoj izdihnil.

Medtem so začeli partizani zbirati plen, nezgod pa še ni bilo konec. Še med streljanjem je intendantu Janeku Dularju padla pištola iz toka v kotanjo, kamor se je stekala gnojnica. Iskali so jo, a je niso našli.⁴³

Vod, ki mu je poveljeval Radko Žumer, je obkolil neko hišo, v kateri je pravkar ugasnila luč, toda domači kljub temu niso marali dolgo odpreti. Ko so borci le prišli notri, je bila ženska z otroki na peči. Tam so našli belogardistično baretko, moža pa nikjer. Ob natančnem pregledu so staknili skritega za omaro v kamri, dobili pa so tudi puško. Nato so si nabrali suhega mesa, domačih salam in drugih živil. Vrh tega so zasegli dva vola pri Francu Debevču, enega pa pri Likoviču ter naložili tri vozove drugih živil.

Že ob partizanskem prihodu so prizadeti belogardisti izstrelili raketo, dogovorjeni znak, da potrebujejo pomoč. Od Logarja proti Novakom je poskusilo priti 20 Italijanov in 15 belogardistov, vendar so se znašli v navzkrižnem ognju partizanskih puškomitraljezov. Pri tem je en belogardist dobil strel skozi nogo nad kolenom. Morali so se umakniti in zbrati dodatne okrepitve. Priključilo se jim je še 13 legionarjev, ki so zbežali iz utrjene Tavčarjeve hiše, in vod italijanskih vojakov z lahkim minometom. Te okrepitve so jim pomagale, da so zasede obšli in začeli ogrožati 2. četo 1. bataljona z več strani. Partizani so se morali na hitro umakniti, pustiti oba padla, voz hrane in zaklanega teleta. Pozabili so celo na ujetega belogardista. Ženska z otroki jim je bila tako hvaležna, da jim je prišla ven povedat, naj si vendar vzamejo riž, ki so ga pustili v kuhinji.

Glavnina partizanov s pratežem, živino in vozmi se je umikala mimo Šprikle, ki leži na severozahodnem koncu grebena Županov vrh (kota 1000). Sprva so jo italijanski vojaki obmetavali z minami. Ko pa so njihovi beli hlapci zvedeli, da partizani vodijo s seboj tudi dva ujetnika, so Italijane preprosili, naj tega ne počno več, ker lahko po naključju zadenejo tudi njihova sobojevnika. Tako je Tomšičeva brigada lahko mirno prišla do Mrzlega dola in tam legla počivat. Ujetega belogardista Jožeta Gruma so po zaslišanju proti jutru izpustili. Bil je tako zelo presenečen, da je pokleknil in ginjeno spraševal, ali je zares oproščen.⁴⁴

Bobijev vod je na umiku ostal brez zveze z brigadno glavnino, zato je Ivan Bobnar-Bobi nazaj v Novake poslal borca Mirka Rožmana. Ta pa se ni več vrnil. Belogardisti so ga zgrabili in z njim vse drugače ravnali kot borci za svobodo z njihovim sobojevnikom Grumom.

Potemtakem je kazenska akcija v Novakih pri Rakitni veljala Tomšičevo brigado kar dva mrtva, enega ranjenega in enega ujetega. Sovražna stran je imela samo dva ujeta, ki pa so ju partizani izpusti-

li, in enega ranjenega.⁴⁵ Kljub temu gre to akcijo oceniti za zelo uspešno in zelo pomembno, saj je kmečko prebivalstvo prepričala, da so belogardistična ograjena naselja zelo varljiv up, ki partizanom ne more preprečiti kazenskih zasežb zoper sodelavce italijanskih zavojalcev. Novaki, ki jih je varovala postojanka na Rakitni z 68 belogardisti in 50 Italijani, so bili za to nadvse zgovoren zgled.

Prvi in 2. bataljon Tomšičeve brigade sta po štirih dneh prišla na krmsko pogorje. Iz italijanskega obroča na Mokrcu sta naredila dolgo pot in velik lok. Nazadnje ju je od Mokrcu ločevala spet samo Iška, ki bi jo lahko prečkali že z enim samim pohodom. Izmik čez Krvavo peč, Zavrh, Cajnarje in Otave je bil velik manevrski dosežek. Edino, kar je zbujalo zaskrbljenost, so bile precejšnje žrtve. Tomšičeva brigada je v tridnevnih bojih imela 13 mrtvih, štiri ranjene in enega ujetega, to pa je bilo devetkrat več kakor prej v sedmih dneh, čeravno se ni bojevala nič slabše kot poprej. Tolikšne izgube gredo na rovaš zagrizenih sovražnikov, svetovidskih, begunjskih in tudi rakiških belogardistov, ki so poznali vsako stezo in ki so bili odlični strelci. Pričakovati je bilo, da ji bodo povzročili še marsikatero žrtev. . .

Bojno delovanje 3. bataljona v Loški dolini

S Kremence je 3. bataljon Tomšičeve brigade odšel mimo vasi Hribarjevo, Ulaka in Studeno. Čete so postavile zasede na Bločicah, na Bloški polici in nad njo ter pri Lipsenju, kjer so ustavile ves promet. Pratež z neborci je šel do Vodice onstran Pogače (kota 822) in 10. aprila ostal čez dan čisto blizu Loža (Glej skico št. 47 na strani 739!), kjer je štab takoj navezal stike s političnimi delavci in kurirji. Zvečer, ko so se čete vrnile iz zased, se je premaknil mimo Križne jame v Kriške doline med koto 745 in Križno goro (kota 855), da bi se mu tam priključili dve četi Notranjskega odreda, ki sta dobili zapoved, da z bataljonom bojno sodelujeta.

To sta bili 2. in 3. četa Notranjskega odreda, ki sta od 6. aprila taborili na Telebačniku (kota 754) pri Babnem polju. Vsaka je imela po 26 borcev in dva puškomitraljeza. Sestavljali so ju po večini domačini. Komandir 2. čete je bil Rafael Martinčič, njegov namestnik Valentin Mlakar-Blaškov Tinček, politični komisar pa Miro Vesel. V 3. četi je bil za komandirja Ciril Debeljak-Emil Slave, za političnega komisarja pa Franc Lesica-Grča. Pri 2. in 3. četi sta se zadrževala tudi odredni politični komisar Matevž Hace-Matevž Plehan in vzorni odredni intendant Tone Žagar-Polj ec.

Iz taborišča na Telebačniku sta četi odrinili 10. aprila 1943 zvečer, vendar brez komandirja Rafaela Martinčiča, ki si je bil nekaj dni prej

zvil nogo. Na Telebačniku so ostali še nekateri bolniki in straža. Četi **sta** šli mimo Kaliea proti Petelinjeku, čez Gornje Poljane in **Račno** goro, od tam pa nad Racami na Knežjo njivo, potem pa skozi Knežka vrata in čez Vodice, tako da sta ob zori prišli v Kriške doline za Križno goro. Tu so četi takoj oskrbeli z mesom iz zalog 3. bataljona Tomšičeve brigade. Ker so bili prišleci že več kot mesec dni zelo slabo hranjeni, je intendant Tone Žagar pri delitvi mesa povedal število 104, kar pomeni, da je vsakega štel dvakrat. Obroki, ki jih je delil intendant Ignac Horvat-Imre, pa niso bili tako pičli, kot so bili pod Snežnikom. Ker so Notranjci dobili dvojni delež in ker odredna hrana sploh ni poznala maščob, je drugi dan večina zbolela na črevesju.⁴⁶

Tisti večer je v Kriške doline prišel tudi namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki z devetnajstimi izbranimi borci. Dakijeva patrolja je imela za sabo zelo razburljiv dogodek. Po slepilnem napadu na Velike Bloke je Daki obiskal še svoje starše v vasi Veliki vrh. Tam pa so proti jutru 9. aprila doživeli nekaj čudnega. Njegovi borci so v Kozlerjevi hiši zalotili belogardista, ki pa se ni hotel vdati. Med obleganjem njegovega doma se je za dimnikom premikala neka postava. Menili so, da je belogardist ušel na streho. Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo je začel streljati s puškomitraljezom in dozdevnega sovražnika tudi sklatil izza dimnika. Izkazalo pa se je, da je šlo za pomoto. Do smrti je bila zadeta enainpetdesetletna Ivana Zgonc, ki ji pač ni bilo treba laziti na streho in za dimnik.

Poleg Dakija je bil v Kriških dolinah tudi brigadni politični komisar Dušan Majcen-Nedeljko, ki pa je prišel s 3. bataljonom že s Kremenice.⁴⁷

Poveljniki so medtem pripravili načrt za večjo zasedo. Obveščevalci so dobili podatke, da bo 12. aprila z Rakeka čez Grahovo proti Blokam peljala italijanska preskrbovalna kolona. Sklenili so jo pričakati nad Perkuzom pri Grahovem, kjer dela cesta več ostrih ovinkov, pomožno past pa so imeli namen postaviti pri Lipsenju.

V zasedo so enote odšle 12. aprila ob štirih zjutraj mimo Mekavčevega mlina. Partizani so zasedli skalnate in poraščene položaje nad cesto: griček Tabrč, sleme Kovačico in Žerovršček (kota 569). En mitraljez so postavili na pot na Tabrču, da bi z njim lahko tolkli edini ravni del ceste, sicer pa so se za boj zavarovali tudi s hrbta.

Partizani so nestrpno čakali v zasedi do osmih. Že je kazalo na velik uspeh. Iz Grahovega se je po cesti pomikala kolona belogardistov in Italijanov. Prešla je že dva ovinka in zašla na tisti del ceste, ki naj bi ga obvladal partizanski mitraljez z Landovcovega Tabrča. Tedaj pa se je ob belogardistih znašla konjska vprega. Njen voznik partizanom ni bil nič dolžan, prav to pa je zmotilo partizanskega mitraljezca. Hotel se je toliko premakniti, da ne bi pokosil voznika in njegovih konj.

Prav to pa je bilo usodno. Belogardisti so ga opazili, se bliskovito razpršili v zaklone in začeli streljati. S tem se je zaseda izjalovila. Po grmovju je bilo potlej precej streljanja, a padlih med belimi in Italijani ni bilo. Samo komandir Jože Avsec-Čapajev je prevrnil enega Italijana, vendar iz kolone, ki je na Tabrč skušala priti kot leva pobočnica. Brž zatem so se partizani umaknili.

Na kraj spopada so Italijani hitro pripeljali okrepitve iz Cerknice. Kot vselej so se znesli nad prebivalstvom. Že pri prodoru k Mekavčevemu mlinu so v hrbtenico hudo ranili 72-letno Frančiško Mavko, nato pa odredili nasilno selitev treh mlinarskih družin: Mekavčeve s štirimimi, Lokavcove in Veselove pa s po šestimi družinskimi člani. Čez noč so jih zaprli v grahovsko šolo, potem si je morala vsaka družina najti zasilno bivališče.⁴⁸

Po partizanskem umiku od Žerovnsčeka v Kriške doline se je začel drugi del spopada. Italijansko poveljstvo v Starem trgu pri Ložu je moralo že ponoči nekaj izvedeti o bivanju partizanov za Križno goro, kajti 12. aprila ob pol dveh po polnoči je ukazalo, naj ob šestih zjutraj pride iz Pudoba 20 belogardistov. Italijanski oficir je odšel z dvanajstimi vojaki h kamnolomu pri koti 674. Oboroženi so bili kar s tremi puškomitraljezi. Za njimi je koračilo še 30 belih z dvema mitraljezoma. Spravili so se na grebenček Mali vrhek nasproti kamnoloma, hoteli pa so zapreti še druge prehode od Kriških dolin proti Pogači vzdolž ceste Lož-Bloška polica. Enako nalogo so dobili belogardisti, ki so prišli iz Nove vasi čez Bloško polico. Da bi dosegli kak uspeh, so bili prepozni, zakaj pratež 3. bataljona Tomšičeve z neborci, približno 80 ljudi z dvema konjema in več govedi, se je bil že umaknil proti Pogači. To so belogardisti ugotovili po stopinjah na razmočeni zemlji, kmalu zatem pa so zaslišali še oboroženo partizansko glavnino in začeli streljati.

Partizani so se znašli v težavnem položaju, vendar sta bila z njimi Ivan Kovačič-Efenka in Stanko Semič-Daki. Daki je začel s težko breddo takoj sekati po belih, 3. bataljon z dvema četama Notranjskega odreda pa se je pognal v naskok. Iz globače pri Križni jami se je zaslišalo tako silno kričanje na juriš, da je po gozdu kar bobnelo. Italijani in pudobski belogardisti so takoj popustili in se spustili v beg, da se je vse lomilo. Od belogardistov je bil smrtno zadet Tone Žnidaršič iz Viševka. Na begu so laški hlapci izgubili več pušk, odvrgli pa so tudi en puškomitraljez.

Italijani in belogardisti so v Stari trg pribežali vsi zadihani. Strahoma so pripovedovali, da so nad Križno jamo srečali 500 partizanov. Sebi in Lahom v tolažbo so zapisali, da so ubili dva partizana, to pa je bila po stari navadi čista laž. Kaže pa, da sta bila dva partizana ranje-

Že povzeti podatki povedo, da partizanov ni zasledoval nihče. Čete 3. bataljona Tomšičeve ter dve četi Notranjskega odreda so ostanek dneva preživeli v Kolajevih dolinah med Veliko in Malo Ribčevko (kota 876 in 799), kjer se je vrstil vojaški in politični pouk. Zvečer 12. aprila so se spustile v izpraznjeno vas Knežjo njivo, od tam pa so se razdelile na več kolon. Odpravile so se v zasede proti Staremu trgu in Pudobu, glavnina pa je odšla v vas Viševек na kazenske zasežbe po belogardističnih domovih. Belogardisti v pudobski postojanki so sicer streljali iz utrdb, vendar si v Viševек niso upali. Tako je zasežba potekala nemoteno. Intendant Ignac Horvat-Imre je zasegel sedem glav goveje živine, nekaj živeža in oblačil. Ob treh po polnoči je bilo vse končano. Čete so se umaknile v opustošene Dolenje Poljane. Tam se je 3. bataljonu Tomšičeve brigade 13. aprila 1943 pridružila skupina 150 novincev-Primorcev. Rudi Puhar-Razin z manjšim oboroženim spremstvom je dobil nalogo, da večino teh novincev takoj popelje čez Mačkovec in Mokre na Krim v 1. in 2. bataljon. Na pot so odrinili še isti dan.

Petnajstega aprila še pred dnevom se je 3. bataljon z že omenjenima četama iz Notranjskega odreda premaknil spet čez Račno goro in Knežjo njivo v Kolajeve doline. Še pred odhodom na nove položaje so patrolje na obrobju Račne gore pripravile več velikih grmad, na katere so nametale svežih smrekovih vej, da se je močno kadilo. Italijanska topniška baterija iz Starega trga je začela takoj nabijati po Račni gori. V manj kot eni uri so Italijani izstrelili 85 granat, kajpak v prazno, saj so se patrolje že zdavnaj umaknile.

Tega dne je v Kolajeve doline za Veliko Ribčevko prišlo še 40 novincev s Primorskega, s tem se je 3. bataljon povečal na 329 borcev. Se pravi, da je bilo na enem kraju zbranih kar 381 partizanov, toliko ljudi pa porabi veliko hrane. Treba je bilo iti ponjo. Tokrat so obiskali Lekšanove na Klancah, belogardistične domove na Lazah, pa tudi Gorenje Jezero in Podcerkev, kjer pa je bilo mogoče belogardiste prešteti na prste. Najhujša nadloga partizanov je bilo pomanjkanje vode. Za kuhanje so morali hoditi ponjo k izvirku v Smrekovce ali pa na Knežjo njivo, kar je bilo poldrugo uro daleč, poleg tega je bilo treba vodo nositi na ramah, kar je bilo še bolj mučno.

Čez dan so čete imele politični in vojaški pouk, proti Novi vasi pa so hodile bojne in ogledniške patrolje, kar ni minilo brez manjših spopadov.⁵⁰

Stanko Semič-Daki se je s svojo udarno skupino izbranih borcev 15. aprila zvečer ločil od 3. bataljona in odšel proti Blokam. Bloški belogardisti so za dejavnost njegove patrolje okoli Raven in Runarskega zvedeli že dan pozneje. V hajko proti Topolu in Studencu je šlo

Vodnik Matija Kastelic-Tiče z Vinjega vrha pri Semiču (levo), ki se je ob nesreči z bombo zavestno žrtvoval za tovariše, in Anton Konda-Klepar iz vasi Hrast pri Jugorju (desno), ki so ga raztrgale bombe pri preskoku Iške

najprej 15 in potem še 65 belih. Daki s svojimi izbranimi borci pa se jim je izvil, v noči na 18. april 1943 slepilno napadel belogardistično in karabinjersko postojanko v Novi vasi ter vojašnico na Velikih Blokah. Po akcijah je borce odpeljal v vas Studenec.

Dakijevim izbranim jurišačem je poveljeval vodnik in legendarni bombaš Matija Kastelic-Tiče. Ko se je sredi 18. aprila ravno pripravljalo, da bo z borci utrdil vojaško znanje, se mu je nenadoma sprožila francoska defenzivna bomba in začela grozeče sikati. Pod za mlačev je bil majhen in zaprt, da Tiče bombe ni imel kam vreči, zato se je naglo zvil čeznjo in zaklical: »Tovariši, bomba, rešujte se, rešujte se!«

Svarilni klici so zamrli v zamolklem tresku. Vodnik Tiče, junak mnogih bombaških akcij, je bil razmesarjen in mrtev. Umrl je zavestno, da bi rešil svoje borce. Ta žrtev ni bila zaman. Noben izmed njegovih tovarišev ni dobil niti drobca: vse je rešil s svojim telesom. Vsem so solze zalile oči. Vojska, ki ima tako plemenite borce, more premagati vsakega sovražnika!

Poleg te nezgode je bilo okoli Studenca tudi več manjših spopadov z belogardisti. Ti so morali spet bežati. Še isti večer je Daki s svojo udarno skupino odšel čez Rute proti Mokrcu.

Tega dne, 18. aprila 1943, se je proti Novi vasi napotil ves 3. bataljon Tomšičeve brigade in tudi četi Notranjskega odreda. Pet čet je

večjo zasedo postavilo med Novo vas in Bloško polico. Nameravale so prestreči živino, ki bi jo morali ljudje odgnati proti Cerknici za obvezno oddajo Italijanom. Ni pa bilo ne živine in ne oboroženega belogardističnega spremstva. Belogardisti so imeli preveč opraviti z Dakijem. Ker niso dosegli nobenega uspeha, jim je prav prišlo truplo nesrečno preminulega Tičeta. Tako so se lahko pobahali vsaj z enim padlim partizanom.⁵¹

Tiste dni so pudobski belogardisti hodili v zasedo k Jermendolu. Nadejali so se, da bodo prestregli neoborožene novince s Primorskega, kar bi jim omogočilo lahko opravilo. Po cesti od Pudoba do Babnega polja so ponoči patrolirali z oklepnim avtomobilom. Uspeha sicer niso imeli nobenega, toda postajali so nadležni. Vrh tega so sovražniki že tudi slutili, kje partizanske enote taborijo. Čez dan so z letali bombardirali Pogačo, Knežjo njivo in Račno goro. Voditelji Dušan Majcen-Nedeljko, Matevž Hace-Matevž Plehan in Ivan Kovačič-Efenka so sklenili, da se je treba premakniti in obenem bele dobiti v past. Dogovorili so se, da bodo šli s četami v zasedo k Jermendolu. Pot na drugo stran Loške doline so izrabili za zasežbe v Igavasi in po več mlinih. Tretji bataljon Tomšičeve brigade in dve četi Notranjskega odreda so 19. aprila še pred dnem obložen prišli v požgano vas Babna polica. Ker tam ni bilo prav nobenega kritja, so se pomaknili na Tolsti vrh (kota 891) k staremu Smelijevega taborišču; od tam so šli njihovi deli v zasede na cesto Podgora-Babno polje.

Za 19. april 1943 so Italijani pripravili večjo hajko. Nameravali so prečesati gozdno pogorje med Bloško planoto in Ložem, se pravi pfavtisti okoliš, od koder so se čete 3. bataljona Tomšičeve in Notranjskega odreda umaknile. Ker so pri tej hajki sodelovali tudi pudobski belogardisti, jih v zasede k Jermendolu ni bilo. Tudi rinili niso s Podgora čez Vrh proti Babni polici, čeprav so vedeli, v katero smer so partizani odgnali zaseženo živino iz Igavasi. Nad razdejano vas Babno polico in nad Tolsti vrh so poslali le bombnike, ki so v več naletih stresali dvokilogramske bombe. Posebej so obdelovali nekdanje Smelijevo taborišče na Tolstem vrhu (kota 891), iz Starega trga pa so ga obstreljevali tudi s topovskimi granatami in šrapneli. Čeravno je bombardiranje trajalo več ur in čeprav so bili gozdovi še goli, je padel samo en borec, doma iz Dragomlje vasi, partizan Silvo Gorup-Leon iz 1. čete 3. bataljona je bil huje ranjen, partizanka Danijela Mihelj pa laže ranjena od šrapnela.* Silva Gorupa-Leona so morali prenesti v parti-

* Matevž Hace v Komisarjevih zapiskih, Ljubljana 1957, na str. 74 navaja, da so bili takrat trije huje in štirje laže ranjeni. To pa je le malo verjetno, ker se Hace moti že glede datuma. Bolj kaže verjeti dnevniku Franca Levca-Boga, bolniškim zapiskom (fasc. 359/II-4 v arhivu IZDG) in Mavriciju Štefaniču-Mavričetu z dne 9. decembra 1977.

zansko bolnišnico pod Snežnikom, ki jo je jeseni 1942 osnoval dr. Aleksander Gala-Peter.⁵²

Italijani in njihovi beli hlapci, ki so česali prazne gozdove med Ložem in Novo vasjo so potrebovali kar en dan, da so preusmerili svoje sile proti Babni polici in Babnemu polju. Zarana 20. aprila so se morale čete 3. bataljona in Notranjskega odreda umakniti s Tolstega vrha. Hrana še ni bila kuhana. Med borce so razdelili na pol kuhan fižol, da bi ga pozneje skuhali do konca, ti pa so ga med pohodom raztresli. Zaradi tega se je politični komisar dr. Milan Dolenc-Milan Medved hudo jezil in grozil z vojaškim sodiščem. Toda položaj za iskanje krivcev še malo ni bil primeren.

Bataljon se je moral najprej umakniti mimo Debelega hriba (kota 842) in čez Zavode. Boj je nameraval sprejeti ob vznožju Telebačnika, in sicer po robu gozda od kote 763 do cerkve v Babnem polju. Ker pa so patrolje poročale tudi o italijanskih premikih iz Leskove doline (kota 794), je Ivan Kovačič-Efenka ukazal umik na gozdno gmoto Skalovec (kota 1019). Tam so si partizani 3. bataljona Tomšičeve in dveh čet Notranjskega odreda iz kamnenja naredili strelska in mitralješka gnezda in so čakali sovražnike še ves 21. april. Tak položaj pa ni bil v skladu z načeli manevrskega vojskovanja, zategadelj so se Dušan Majcen-Nedeljko, Ivan Kovačič-Efenka in Matevž Hace-Matevž Plehan dogovorili, da se bo 3. bataljon prebil čez Zavode, Petelinjek, Račno goro in Bloško planoto proti Mokrcu in Golemu, 2. in 3. četa Notranjskega odreda pa se bosta vrnila v svoje taborišče na Telebačnik.

Italijani in belogardisti se še niso umaknili v svoja izhodišča. V Snežniške gozdove si sicer niso upali, toda nadzorovali so cesto Prezid-Pudob, ki se ji 3. bataljon Tomšičeve brigade ni mogel ogniti. Efenka se je odločil za staro partizansko pot čez Zavode in mimo Kaliča, od tam pa proti Petelinjeku. Pri Kaliču ni bilo sovražnikov, zato je bataljonska kolona odrinila po cesti proti Jermendolu, da bi pri Pečkovem talu zavila na levo proti Gorenjim Poljanam. Prav tedaj je od Babnega polja privozil oklepni avto. Anton Dremelj-Ante in Vladimir Badovinac sta takoj snela glavi težkih bred s tovrnega sedla in skočila na kamnito brežino, konjevoдец Tone Kozjan pa je konjička-bosančka kar zanesel na skale. Časa za pripravo podstavka ni bilo. Ante je 22 kilogramov težko glavo naslonil na ramo pomočniku Janezu Povletu-Janku in užgal po oklepniku na razdaljo dvajset metrov. Enako je storil Vladimir Badovinac. Oklepnik se je takoj ustavil, v njem pa se je zaslišalo vpitje Italijanov. Tistikrat se je spet izkazal vodnik Ludvik Vider-Ludve, ki je takoj skočil proti oklepni prikazni. Vozilo je medtem sicer odpeljalo ob koloni naprej; partizani so se mu le malo razmaknili in streljali po njem s puškami. Šele ko je

zapeljal navzdol proti Podgori, je začel nabijati s topičem na slepo za partizani.

Zakaj se je oklepno vozilo ustavilo, je prvi ugotovil Ludvik Vider-Ludve, ki je ob cesti našel šoferja z razbito glavo. Posadka ga je morala vreči iz oklepnika, ne da bi mu odvzela orožje. Ludve je zaplenil pištolo beretto, prišel pa je tudi do dobrih čevljev in hlač. Pri vsem tem pa je bilo najpomembnejše to, da sovražniki niso izgubili samo šoferja. Huje sta bila ranjena še en italijanski vojak in zagrizeni komandant bele garde v Pudobu Janez Kralj, ki je dobil strel v koleno. Samo še enkrat je prišepal v Loško dolino s trdo nogo in grozil, vendar ljudje se ga niso več bali.⁵³

Od nepričakovane zmage pri Jermendolu je 3. bataljon Tomšičeve brigade hitro nadaljeval pot. Že 22. aprila 1943 ob eni po polnoči je prišel v Metulje, kmalu zatem pa vdrl na Faro v Novo vas. Na domovih legistov je hrano kazensko zasegel, nekaj pa jo je tudi odkupil.* Potem je odšel naprej proti Mokrcu (Glej skico št. 47 na strani 739!). Blizu vasi Golo, se je znašel že 23. aprila 1943 dopoldne in se še isti večer napotil v akcijo na Ig. Tam je med streljanjem zaplenil precej hrane in menda pokončal pet Italijanov. S tem se je njegovo samostojno bojno delovanje končalo.⁵⁴

Zavarovanje na Krimu in izguba minometa

S prihodom v Mrzli dol in na zahodno pobočje Krima sta se 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade znašla v operativnem prostoru italijanske divizije Cacciatori delle Alpi. Ta je bila tiste dni zaposlena z novo ofenzivo proti partizanom v Polhograjskih Dolomitih, ki jo je začela 10. in nadaljevala do konca 13. aprila 1943. Italijani in belogardisti so si v Dolomitih obetali velik lov, zato so vse sile vrgli tja. Tako je imela Tomšičeva brigada takrat v Mrzlem dolu popoln mir in ugodne možnosti za nabavo hrane. V noči na 14. april se je z njo izdatno oskrbela v Brestu. Belogardisti v postojankah na Rakitni, v Borovniškem kotu in na Gorenji Brezovici so se v strahu potuhnil. Le oprezali so in postavljali zasede na takih krajih, kjer so pričakovali partizanske patrulje in manjše preskrbovalne skupine. Tako je 17 belogardistov iz Podpeči 14. aprila 1943 pri Planinici presenetilo tri partizane iz 2. bataljona, ki so nosili vodo. Smrtno zadet je bil vodnik Vinko Smolič-Džim, borec Jože Bohte pa je za ranami umrl čez nekaj ur. Na

* Belogardisti so poročali, da so partizani Karlu Mestku zasegli 200 kilogramov krompirja, mast in srajce, Jakobu Palčiču vso moko in 400 kilogramov krompirja, Janezu Mihelčiču 300 kilogramov krompirja, Antonu Mihelčiču ves oves in obleko, Francu Kraševcu in Janezu Širaju pa so odkupili po 100 kilogramov krompirja (Vesti, fasc. 110-B, štev. 60502, v arhivu IZDG).

kraj spopada je prihitela večja partizanska enota in začela bele stiskati. Čeprav so tudi beli dobili pomoč, so se morali po poldrugi uri umakniti.

Belogardisti z Rakitne so bili 15. aprila v zasedi med Mrzlim dolom in Gonečim dolom. Čakali so, da na Tomšičevo brigado udarita italijanski skupini, ki sta prodirali iz Tomišlja in z Iga. Toda Italijani z Iga so zamudili kar dve uri, zato se je hajka izjalovila. Ko so belogardisti zasedo zapustili in se hoteli umakniti skozi Goneči dol, so najprej zagledali dva partizanska stražarja, nato pa je po njih udarila močnejša enota. Spopad je trajal 20 minut. Beli so se morali umakniti, vendar izgub niso imeli.⁵⁵

Konec marca in prvo polovico aprila 1943 so borci 1. in 2. bataljona Tomšičeve brigade hudo stradali. Vzroki za slabo preskrbo so bili: od Italijanov opustošena Notranjska, njihova hajka na Mokre in zahrbtni napadi bele garde. Poleg gladu so borce mučile še druge nadloge. Te so povzročali prenočevanje v gozdovih ali pod milim nebom, pomanjkanje vode za umivanje in pranje, pomanjkanje perila, obleke in obutve, uši ter črevesna in kožna obolenja. Vsak partizan je moral biti res revolucionarno zaveden in trdne volje, da je zdržal vse te preizkušnje. Tega pa vsakdo ni zmogel. Nekateri so obupali, nasedli zapeljivim vabam, ki so jih širili Italijani z letaki, in pobegnili iz brigade. O pobegu treh Belokranjcev, ki so se 4. aprila na Igu vdali beli gardi, je že bila beseda. Obupali so tudi Ivan Sitar iz Mirne, ki se je izžanskim belogardistom vdal 16. aprila, desetar Franc Bernik-Jokel od Sv. Barbare pri Zmincu, ki se je šel vdat v belogardistično postojanko Jezero pod Krimom, Jože Šuštar z Ostrega vrha, Franc Šturm iz Potoka, Stanislav Frelj iz Zalega Loga in Tone Kristan iz Železnikov pa so se vdali belogardistom iz Borovnice. Poleg naštetih so bili še drugačni poskusi, kako se izogniti težavnemu partizanskemu življenju. Nekaj novincev je namenoma jedlo surov krompir in tobak, da so dobili vročino. Res so dobili odpustnico iz brigade, ta pa pri belogardistih ni dosti pomagala.⁵⁶

Po prihodu na Krim se je preskrba precej izboljšala. Čete so hodile po hrano v barjanske vasi, ki jih vojna še ni tako zelo prizadela. V večini primerov je šlo za zasežbe na domovih belogardistov, ki so imeli vsega. Vrstile so se sleherni noč od Brezovice v Borovniškem kotu do Tomišlja.* Največ živeža so navrgle akcije v Črni vasi 14., 17. in 19. aprila ter na Studencu-Igu 21. aprila 1943. Še posebno so se intendantii založili pri Mocarju. Samo 3. četa 1. bataljona je šla tja dva-

* Bela garda je v svojih »Vesteh« (fasc. 110-B, štev. 60492, v arhivu IZDG) poročala, da so partizani v vaseh med Brestom in Tomišljem zasegli približno 150 glav goveje živine, kar pa je prav gotovo napihnjeno.

krat. Od tam niso mogli niti vsega odpeljati. Šli pa so tudi po govedo konje in pujske k belogardistom v Tomišelj. Za dober uspeh gre za hvala predvsem političnim delavcem in borcem 1. čete Notranjskega odreda, ki so razmere po barjanskih vaseh temeljito poznali. S to četo, ki ji je tedaj poveljeval Karel Kumše-Tomaž in pri kateri se je zadrževal štab odreda s komandantom Evgenijem Ravniharjem-Gregorjem, so takoj navezali najtesnejše stike.⁵⁷

Da se je glavnina Tomšičeve brigade na pobočjih Krma zadrževala celih enajst dni, kar zares ni bilo v skladu z njeno manevrsko naravnostjo, pa niso bile krive le dobre razmere za prehranjevanje. Dobila je namreč nalogo, da mora zavarovati večji okoliš okrog Gorenjega Iga. To okrepljeno varstvo je bilo po eni strani potrebno zaradi tega, ker sta se v Bercetovi bolnišnici Krvavice zdravila Edvard Kocbek-Pavle Tratar in Franc Leskošek-Luka, še bolj pa zaradi tega, ker je brigada čakala na prihod Dolomitskega odreda.

Izvršni odbor OF je 5. aprila 1943 sprejel dopolnilni odlok o preureditvi slovenske partizanske vojske. Ta odlok je določal, naj se odredi razpuste, njihovo moštvo pa vključi v brigade* kar je izrecno veljalo za Notranjski in Dolomitski odred. S tem je hotelo osrednje slovensko vodstvo okrepiti udarne brigade in jim zvečati napadalni polet, menilo pa je tudi, da bo z brigadami lažje nadzorovati ozemlje, na katerem so se Italijani in belogardisti zasidrali z mnogimi postojankami. Se pravi, da je vendarle obveljalo tisto, kar je decembra 1942 samovoljno ukazal Arso Jovanovič.

Ta preureditev je bila ukazana zagotovo v pisni obliki, vendar se zadevna listina ni ohranila. Prizadeti štabi so v vsakem primeru dobili še ustna pojasnila. Zato je poskrbel Franc Leskošek-Luka, ki si je do 14. aprila toliko opomogel, da je v Krvavice na obisk povabil odredni in brigadni štab. Najprej je prišel na obisk komandant Notranjske operativne cone Ivan Kaučič-Nande Kovač, in sicer 15. aprila zvečer, naslednji večer ga je obiskal komandant Notranjskega odreda Evgenij Ravnihar-Gregor, 17. aprila 1943 pa sta prišla Ivan Lokovšek-Jan, komandant, in Pero Popivoda, načelnik štaba Tomšičeve brigade. S tem pa obiskov še ni bilo konec, čeprav so bili v nasprotju z načeli konspiracije. Že 18. aprila sta se spet oglasila Ivan Kaučič-Nande Kovač in Pero Popivoda. Prišla sta povedat, da ju glavno poveljstvo kliče na Rog, kjer naj bi dobila natančnejša navodila zoper novo veliko italijansko ofenzivo, 19. aprila pa je prišel tudi

*. Odločitev za okrepitev brigad z vključitvijo celih odredov je v CK KPS dozorela zadnje dni marca 1943. To izhaja iz pisma Edvarda Kardelja z dne 1. aprila 1943 Borisu Kraigherju-Janezu (Arhivsko gradivo, ki ga je leta 1982 izročil Ivan Maček-Matija zgodovinskemu arhivu CK ZKS-glej dr. Tone Ferenc: Primorska pred vseljudsko vstajo 1943, str. 327 in 328).

France Popit-Jokl z Mačkovim pismom. V njem je bilo napisano, da »okupator pripravlja novo ofenzivo od Rakeka in Karlovca«. France popit-Jokl je o zadevnih poročilih močno dvomil, češ da na Notranjskem o kaki italijanski ofenzivi ni nobenih znamenj. Imel je čisto prav.⁵⁸

Franc Leskošek-Luka je želel, da bi ranjenci in bolniki v Bercetovi bolnišnici Krvavice za praznike dobili vina. To željo je povedal Ivanu Lokovšku-Janu in Peru Popivodi. V ta namen je dal tudi denar. Dogovorili so se, naj borci v Črni vasi natočijo čutare, po vrnitvi na Krim pa naj bi ga zlili v večjo posodo, namenjeno za bolnišnico. Natočili so tudi neopleteno steklenko žganja, pohod pa so združili z nabavo še drugih dobrot. Partizani 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki jih je vodil Franc Bobnar-Gedžo, so se zaradi te nabave zadržali pri Mokarju dobršen del noči. Italijani so bili na nasprotni strani ceste, toda iz utrdbe niso dali niti strele, čeprav so bili partizani kar precej glasni. Šele proti jutru so se napotili nazaj proti Krimu. V taborišče so se vrnili, ne da bi se kje udarili z belimi. Zgodili pa sta se dve hudi nezgodi. Najprej se jim je ubila steklenka, in žganje je v hipu odteklo v kraško zemljo, ko pa so se vrnili na Krim, so ugotovili, da so tudi čutare z vinom prazne in njihovi lastniki dobre volje. Saj ni čudno, da so bili v rožicah, ko pa je bila cvetna nedelja.⁵⁹

Dogovorjeni čas za prihod Dolomitskega odreda se je že močno približal.* Tomšičeva brigada je s patroljami nenehno obvladovala ozemlje vse tja do Ljubljanskega vrha, pri tem je imela tudi žrtve. Prav na cvetno nedeljo je bil ranjen borec Jože Mauretič.⁶⁰

Enote Dolomitskega odreda so šle čez železniško progo Ljubljana-Postojna v noči na 17. april. Čez dan so bile na Ljubljanskem vrhu (kota 813). Partizani so se sprostili in postali precej glasni, borci Notranjskega odreda pa so jih brž opozorili, naj bodo tiho, drugače si utegnejo nakopati na vrat belogardiste, italijansko topništvo in letala.

Na Ljubljanskem vrhu se je Dolomitski odred razdelil. Večina borcev 1. bataljona, predvsem vsi nekdanji partizani Ronkovega bataljona, se je pridružila komandantu Rudolfu Hribniku-Svarunu in političnemu komisarju Janezu Japlju-Lovrencu ter se odločila za odhod v Šercerjevo brigado. V četo, ki se je z Radom Pehačkom vrnila v Polhograjske Dolomite, se je priglasilo kakih 45 partizanov. Ti so po prej večinoma pripadali 2. bataljonu. Ostanek tega bataljona na čelu z Brankom Karapandžem-Matjažkom, Mirkom Čepelnikom in Kon-

* Jakob Pajsar-Runo, ki je bil prej komandir čete v Dolomitskem odredu, je povedal (po beležki z dne 28. marca 1978), da je bil odlok o razpustitvi Dolomitskega odreda borcem prebran 15. aprila 1943.

radom Wenigerholzem-Milkom Goršičem pa je pripadel v Tomšičevo. Vanjo je bilo dodeljeno tudi moštvo orožarskih in drugih delavnic iz Dolomitov. Po podatkih iz brigadne kartoteke, ki pa je nepopolna, je prišlo iz Dolomitskega odreda tačas v Tomšičevo brigado 74 partizanov, od tega 11 žensk. Ob tem velja poudariti predvsem to, da je šlo pretežno za partizane od leta 1942 in da so bili vsi oboroženi.

Partizane Dolomitskega odreda, ki so se odločili za Tomšičevo brigado, so z Ljubljanskega vrha spremili borci 1. čete Notranjskega odreda. V partizansko taborišče na Korenu so prišli zgodaj dopoldne 18. aprila 1943.⁶¹

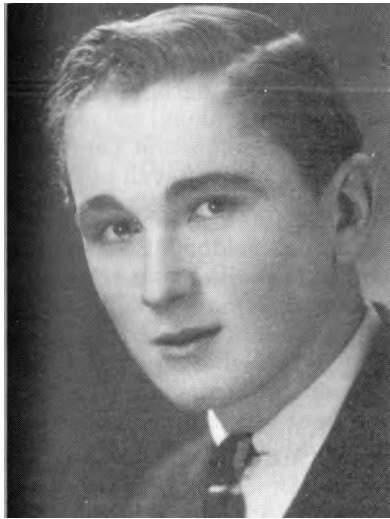
Tiste dni se je bataljonom priključila večja skupina novincev s Primorskega, ki so v okolici Krima doživeli prve hujše boje. Tedaj je merilec pri težki brezi v 1. bataljonu postal Milan Pahor-Dorče iz Mirna pri Gorici.⁶²

Belogardisti z Rakitne so prikrito lazili po goščavah in prežali, če bodo kje dobili na muho kakega kurirja. Večjih skupin si niso upali napasti. Značilen primer njihovega ravnanja, je bilo zalezovanje partizanske enote, ki je odšla 20. aprila 1943 v zasedo na Debeli vrh (kota 756) pri Padežu.

Enajst izdajalcev z dvema puškomitraljezoma je partizane opazovalo z daljnogledom več ur in na razdaljo tisoč metrov. Napasti si jih niso upali, zakaj borcev za svobodo je bilo kar štirikrat več. Da bi partizane ukanil, se je belogardistični poveljnik domislil, da se je treba Debelemu hribu na skrivaj približati in ga obkoliti, obenem pa je poslal sla v matično postojanko, naj Italijani z Rakeka zasujejo Debeli vrh s topovskimi granatami. Topovski izstrelki naj bi partizane z Debelega vrha nagnali pred belogardistične puške in mitraljeze. Ta naklep pa se ni posrečil. Belogardisti so dolžili svoje gospodarje, da so po njihovi krivdi v zasedi čakali več kakor štiri ure zama. Ker so obupali, so užgali na veliko daljavo, ta ogenj pa partizanom ni mogel veliko škodovati.⁶³

Franc Leskošek-Luka in Edvard Kocbek-Pavle Tratar sta 22. aprila 1943 zarana, skupaj z okrevancem Francem Grudnom-Švejkom, zapustila bolnišnico Krvavice in se odpravila na Krim, da bi se pridružila Tomšičevi brigadi, potem pa v njenem varstvu nadaljevala pot proti Travni gori. Našla sta jo v nekdanjem taborišču 2. čete Notranjskega odreda na južni strani Lopate (kota 809). Brigadna glavnina ju je pričakala v zboru, dežurni je ukazal pozor in raportiral, potem sta Leskošek in Kocbek obšla dolge vrste, kot se spodobi za izkazani pozdrav. Nato ju je obkrožil štab.

Takrat so začeli prihajati zadihani kurirji z vestmi, da se z Barja bližajo tri kolone Italijanov. Štab je ostal miren; okolico so varovale močne zasede in bojne patrolje, ki jih je Ivan Lokovšek-Jan ukazal še

Vodnik Vinko Smolič-Džim iz Hrastja pri Ljubljani (levo), kije padel 14. aprila blizu studenca pri Planinici, in borec Mario Nardin z Vogrskega (desno), ki je bil ena od žrtev napada iz zasede na Jelenicah pod vrhom Krma 22. aprila 1943. Za padlega borca Jožeta Bohteta iz Pavičičev pri Črnomlju in vodnika Mihaela Živca iz Trsta fotografij ni bilo mogoče dobiti

okrepiti. Tomšičevci so imeli zasedeno vsako pot in vsak dostop, na Planinici je bila v zasedi tudi 1. četa Notranjskega odreda. Ta je z enim vodom slepilno napadla sovražnikove postojanke na Gorenji Brezovici. Partizani Tomšičeve brigade, ki so še ostali v starem taborišču, so posedli in čakali na jed.⁶⁴

Ali so sovražniki kaj izvedeli o prihodu partizanov Dolomitskega odreda na Krim ali morda celo o Leskošku in Kocbeku?

Iz listin kaj takega ni razvidno. Dokazano pa je, da je 22. aprila 1943 proti Mrzlemu dolu odrinila združena bojna skupina, ki jo je sestavljalo 40 belogardistov z Rakitne, 48 belogardistov iz Borovniškega kota in desetina italijanskih vojakov. Takoj po prihodu v Mrzli dol se je proti staremu partizanskemu taborišču odpravila patrulja petnajstih mož, da poizve, kako in kaj. Po 15-minutnem prisluškovanju in zalezovanju se je patrulja vrnila z vestjo, da je v starem partizanskem taborišču slišati govorjenje. Beli komandant Maks Kunstelj je brž poslal novo patruljo šestih mož z nalogo, da si ogleda, koliko je partizanov in kaj delajo. Ta se je vrnila že po desetih minutah in poročala, da partizanski stražar stoji prav na tistem kraju, kjer je bil

ubit 22. februarja 1943* in da je v taboriščni dolini 200 do 300 partizanov, ki pa so pravkar odrinili proti Krimu. Beli poveljnik Kunstelj z Rakitne, ki je natančno poznal vse poti, je ukazal, da borovniški belogardisti pohite proti Velikemu Krimu (kota 1107), da bi partizansko kolono prestregli, Italijani naj ostanejo v sredi, rakiški belogardisti pa naj se hitro razvrstijo v zasedo na rob med senošetmi Lanišče in Jeleniče, in sicer tako, da bodo lahko od blizu obstreljevali pot z druge strani obeh košenic.

V starem partizanskem taborišču so tisto dopoldne kuhali svinjski golaž s krompirjem. Malo pred poldnem se je vrnila bojna patrolja in sporočila, da so blizu taborišča belogardisti. Komandant Jan z oslabljenima bataljonoma ni upal sprejeti boja v taborišču, ker se je bal za Leskoška in Kocbeka. Zato je takoj ukazal zbor in hiter odhod. Vse se je zavrtilo s tako naglico, da je politični komisar 2. čete 1. bataljona na ležišču pozabil torbico z zaupnimi listinami. Kaj se je zgodilo, je opazil šele potem, ko je bila kolona že 200 do 300 metrov stran od taborišča. V taborišče je poslal borca Jožeta Žlogarja-Šošija. Ta je res tekel nazaj, torbico našel in potem pritekel po sledi za kolono. Ujel jo je za rep in se pridružil pratežu. Ko so prišli do jase, ki je imela obliko polmeseca, se je začelo (Glej skico št. 48 na strani 740!).

Edvard Kocbek navaja, da je 1. bataljon hodil spredaj, za njim je šel pratež s tovornimi živalmi, ki so nosile težko orožje, kotle s kuhano hrano in suho meso, za katerega je skrbel tedanji štabni kuhar Franc Smrajc-Miklavž. Takoj za pratežem je bil v koloni brigadni štab z Leskoškom in Kocbekom, za njimi pa 2. bataljon. Belogardistična zaseda z Rakitne je ravnala zelo preračunano. Oboroženo in urejeno glavnino 1. bataljona je spustila mimo brez strela, napadla pa je pratež in štabovce. Beli in Italijani so nažigali s puškami in mitraljezi. Jože Žlogar-Šoši se je vrgel na tla za bukov šibič in si dal nahrbtnik pred glavo. Vse tovarne živali so zbežljale; konjevodci so se pogнали za njimi, nihče pa ni streljal na belogardiste. Zato so le-ti lahko dobro merili. Zadelo so belo mulo, ki je nosila težki minomet, in ustrelili konjička-bosančka, ki se je brigadi pridružil na Ratju in je potem nosil kotle za širši brigadni štab. Junak Martin Kotar, ki je bil tistikrat mulovodec, ni mogel svoji ljubljenci več pomagati. Brez moči sta bila tudi konjevodec Janez Strnad-Lado, ta je vodil na eno oko slepega serca, ki je med drugim nosil dve harmoniki, klavirsko od Zvonka Faleskinija-Sama in navadno od Ivana Migliča-Tigra, in politdelegat

* To je bil Ludvik Šumrada, stražar 2. čete Notranjskega odreda (komandir Rafael Martinčič — glej Milana Gučka Šercerjevo brigado, Ljubljana 1973, na str. 162 in 519), ne pa stražar Šereerjeve brigade, kot domneva Stanko Petelin-Vojko v knjigi Krajevna skupnost Podpeč-Preserje v NOB na str. 256.

Zvonko Faleskini, ki je takoj opazil, da je mulo z minometom zadelo, pa pol slepi konj pa je zdivjal. Kaj ko je tudi on ostal sam. Nekaj časa je še streljal, potem pa se umaknil za drugimi. Še bolj nemočni pa so bili tisti, ki jih je zadelo.

Presenečenje, ki je nastalo med neoboroženimi in med varovanja vajenimi partizani, so beli takoj izkoristili, jurišali, hitro odnesli minomet 81 mm s tridesetimi minami ter dve puški italijanskega izvora, uničili pa sedem gorskih kotličev in nekaj loncev, pobrali 50 kilogramov moke in 30 kilogramov masti, ujeli na pol slepega serca z obema harmonikama, potem pa se hitro umaknili. Spopad je trajal le od 12,15 do 12,35, se pravi 20 minut. Skoraj nepomembno je, da se je ob koncu spopada usul spomladanski dež.

Enota 2. bataljona, ki je šla v koloni za pratežem in štabovci, se je precej neurejeno branila. Ukaza za juriš na belogardiste ni bilo; poglavitna skrb vseh poveljnikov je bila, kako zavarovati Franca Leskoška-Luka in Edvarda Kocbeka. Nobeden ni vedel, kaj se je pravzaprav zgodilo in zato ni mogel dati ustreznega ukaza. Zaradi enakega vzroka se tudi dobro oborožena glavnina ni poskusila vrniti proti pratežu, da bi šla v nasprotni napad. Umikala se je čez sedlo med Velikim Krimom (kota 1107) in Malim Krimom ter po Mihovi senožeti proti Gorenjemu Igu in Iški. Komandant 2. bataljona Radomir Božovič-Raco je 15 minut po spopadu zbral skupino partizanov, ki je stekla za belogardisti, le-ti pa so bili tako hitri, da so zginili kot kafra.⁶⁵

Italijani so poročali, da je padlo pet partizanov, to pa ne bo držalo. Po imenu so ugotovili samo Mihaela Živca iz Trsta, ki je bil merilec pri težkem minometu. Tudi Jože Žlogar-Šoši, ki je šel s patroljo nazaj na kraj spopada, da bi pobral pozabljeni nahrbtnik, je videl samo enega padlega partizana in dve ubiti tovarni živali. Karel Rozman-Belokranjc, ki je bil takrat huje ranjen, navaja prav tako samo enega padlega in dva ranjena, vendar je po kartoteki borcev Tomšičeve brigade videti, da je takrat padel tudi borec Mario Nardin, doma z Vogrskega.⁶⁶

Popoldne si je prizorišče spopada na Jelenicah ogledal še Karel Kumše-Tomaž, komandir 1. čete Notranjskega odreda, ki se je s četo vračal iz zasede na Planinici.

Prvi in 2. bataljon Tomšičeve brigade sta se umaknila najprej h Koritam v Iško, kjer so se partizani umivali in počivali. Cesto proti Igu so zaminirali in jo zavarovali z zasedo, toda doživeli so še eno presenečenje. Pripeljal je italijanski osebni avtomobil z oficirji, vozil pa je natanko med minami, potem pa mimo borcev naprej proti Rakitni, ne da bi kateri streljal nanj.⁶⁷

Proti večeru je Tomšičeva brigada premagala strmino iz Iške in se nastanila v vaseh Skrilje in Golo. Žalosti za izgubljenim minome-

tom ni bilo konca. Najhuje so trpeli poveljniki s komandantom brigade Ivanom Lokovškem-Janom na čelu. Razčlenjevali so, zakaj se je to zgodilo. Pravi odgovor so sicer našli, vendar ga povedati ni upal noben. Enotni so si bili v tem, da sta bila 1. in 2. bataljon preveč razdrobljena po zasedah na vseh koncih Krima. Kot rečeno, sta morala varovati Leskoška in Kocbeka, varovala pa sta ju tako neumno in nesrečno, da je potem zmanjkalo enot za varovanje taborišča in za varovanje na pohodu.

Minomet je bil izgubljen; zadela jih je nezaslužena sramota. Francu Leskošku-Luku niso upali nič povedati o izgubi dragocenega orožja, vendar prikriti tega ni bilo mogoče. Nehvaležno nalogo je prevzel Franc Bobnar-Gedžo, ki je bil brigadni dežurni. Luka pa zaradi take rešitve ni bil nič manj usmiljen. Ko se je 24. aprila 1943 nad Gornjim Golim zbrala vsa brigada, je hodil pred poravnanimi partizani, se hudoval in zmerjal. Pa kaj bi tisto! Tudi poveljniki Tomšičeve brigade bi ravnali enako, če bi kaj pomagalo...⁶⁸

Uspešne zasežbe — vzroki za razkroj bele garde

Zvečer 24. aprila 1943 so bataljoni Tomšičeve brigade odrinili od Golega proti Mačkovcu in se nastanili v Rutah. Tretji bataljon je zasedel zaselek Mohorje, gosta Franc Leskošek-Luka in Edvard Kocbek-Pavle Tratar pa sta šla k staremu Jurmanu nad sotesko Iške. Partizani so bili vedri in razigrani; iz čet je bilo slišati petje in harmoniko.

Politični delavci so brigadnemu štabu sporočili, da se iz Velikih Lašč odpravlja italijanska kolona, ki ima namen priti čez Lužarjev breg do vojašnic na Velikih Blokah. Štab se je takoj ogrel za zasedo. K Lužarjevemu bregu sta odšla dva bataljona, čeprav se je proti jutru razbesnela huda nevihta. Razvrstila sta se nad ovinki in v razdalji treh kilometrov. Bataljona sta prežala od jutra do večera, vendar sta čakala zaman.

Leskošek in Kocbek sta iz Rut odšla na Travno goro 25. aprila zvečer. Spremljala ju je izbrana četa.⁶⁹ Brigadna glavnina je ostala v Rutah in Naredih, samo 1. bataljon je šel na zasežbo v Nemško vas na Bloke, ki je bila ograjena z bodečo žico in utrjena s tremi močnimi bunkerji. Vanjo so morali kmetje voditi živino in spravljati zaloge živil, da partizani ne bi mogli priti do hrane. Razume se samo po sebi, da so v nemškovaških bunkerjih prežali zagrizeni in dobro oboroženi belogardisti.

S 1. bataljonom je šel tudi Stanko Semič-Daki, namestnik brigadnega komandanta, ki je pot do tja in v Nemško vas dobro poznal, ven-

Bolničarka Frančiška Medle-Fani s Tolstega vrha pod Gorjanci (levo), med zasežbo v Nemški vasi vsa prestreljena, in bolničarka Marija Orožim-Katjuša iz Rečice ob Savinji (desno), ranjena 16. marca 1943 v Ambrusu. Umrli sta obe, Fani v bolnišnici pod Snežnikom, Katjuša pa na Kočevskem Rogu

dar se vdora v vas in zasežbe ni udeležil, ker se je zadržal v vasi Volčje. Naprej, čez hrib Skrajnik je bataljon vodil Jože Tekavec-Pepe Sorok. Daki in Rudi Müller-Mile menita, da prvi pohod v Nemško vas ni bil uspešen, vendar se motita. Res je bilo ob tej prvi priložnosti veliko streljanja in menda celo dva ranjenca, nekaj uspeha pa je bilo kljub temu. Radko Žumer je povedal, da je 1. bataljon vdrl skozi žične ovire v Nemško vas že zvečer 25. aprila, ni pa mogel zasežbe speljati do konca. Pri tem prvem vdoru je zasegel samo živino, in sicer deset glav, en vol in ena krava pa sta bila ubita in ju ni bilo mogoče odpeljati. Tako je poročal Rajonski odbor OF Bloška planota, ki se gotovo ni zmotil.

V noči na 26. april ni pokalo samo na Blokah, marveč tudi v Starem trgu pri Ložu in v Pudobu. Med belogardisti in Italijani v teh dveh postojankah je zavladal splošen preplah, ker so ostali brez električnega toka. Partizanski vod je nad Križno jamo podrl tri drogove za visoko napetost, kar je bilo dovolj za paniko.⁷⁰

Na velikonočni ponedeljek, 26. aprila 1943 zvečer, so partizani ponovili pohod v Nemško vas. Tokrat so se prvemu pridružili še deli 2. in 3. bataljona, vdor v vas pa je bil zasnovan širše. Dopolnili naj bi

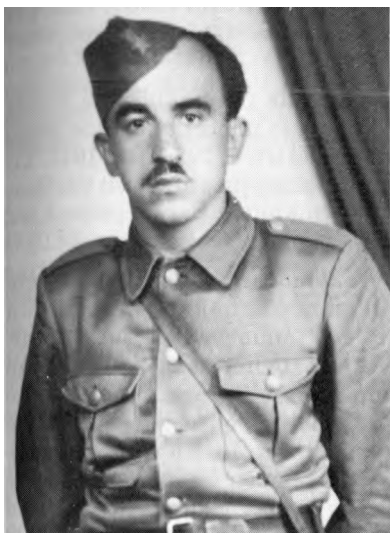
ga s slepilnima napadoma na Novo vas in na vojašnice pri vasi Velike Bloke. Daki je postavil težki mitraljez na Skrajnik, vdor v Nemško vas pa se je začel takoj, ko so z njim začeli streljati na utrdbe v Nemški in Novi vasi. Pet belih stražarjev iz bunkerja v Nemški vasi je takoj pobegnilo in zasežba je začela teči po ustaljenem redu. Intendanti so zasegli enajst govedi, nekaj masti in obleke, dobili pa so še veliko potic, šunk in drugih velikonočnih dobrot. Žal, se je vse dogajalo pod najhujšim mitralješkim in minometnim ognjem, v hrbet pa je partizanom svetil še močan žaromet, da se v njegovem siju ni bilo mogoče niti ganiti. Zato so imeli tudi večje izgube. Padel je borec Bizjak, doma z Gorenjskega, smrtno ranjena pa je bila bolničarka Frančiška Medle-Fani, ki je dobila v život več strellov. Obležala je pred bunkerjem na njivi. Iz ognja mitraljeških rafalov so jo izvlekli trije borci, ki so se morali plaziti po trebuhu. Med njimi je bil tudi prostovoljec Anton Velišček-Zoran, ki je potem za nagrado dobil njeno puško.

To pa niso bile edine žrtve. Huje ranjeni so bili še štirje partizani: trije iz prvega in eden iz 2. bataljona. Peter Mendaš-Iztok, namestnik bataljonskega političnega komisarja, s prestrelom stegenice, vodnika Radko Žumer in Ivan Bobnar-Bobi pa oba v členek leve noge, kar sta bili še usodnejši rani, čeprav je kazalo, da bo Peter Mendaš-Iztok ob nogo. Partizan Malešič iz 2. čete 2. bataljona pa je dobil drobce mine v desno stegno.

Radko Žumer in Ivan Bobnar-Bobi sta bila ranjena, ko so njuni soborci že gonili živino iz hlevov. Vasja Kogej, politični komisar 1. bataljona, je ranjenemu Radku Žumru dodelil dva novinca, da bi ga odnesla, a sta ga pustila na polju. Potem je prišel mimo Rudi Lešnjak. Žumer ga je prosil, naj ga ustrelji, da ne bo belogardistom padel živ v roke. A njegov soborec iz 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča je prehodil drugačno šolo tovarštva. Zadel si ga je na hrbet in ga odnesel. Potem je dobil še enega borca, da sta Žumra naložila na puško, tako da je čepel, in ga odnesla v Metulje.⁷¹

Kljub hudim izgubam je zasežba v Nemški vasi vplivala zelo ugodno. Italijanske hlapce na Blokah je prevzelo hudo malodušje. Osem nezadovoljnih belogardistov je kar tri dni popivalo na Velikih Blokah, puške so pustili v kotu, bombe v neki košari na peči, sami pa so rogovilili po vasi.

Belogardisti so bili nezadovoljni tudi zato, ker so si komandanti Franc Orehek, Stane Marinček, Anton Oražem in Medved privoščili velikonočne počitnice, navadne legiste pa prepustili na milost in nemilost partizanom. Grozili so, da bodo še sami začeli popivati, v hangarju na Fari pa so se sprli in stepli, češ da gredo raje umirat na Rab kakor nad partizane. Takrat so beli s Hitenega začeli iskati stike s političnimi aktivisti in se z njimi dvakrat sešli. To so bili France in

v Nemški vasi na Blokah sta bila hudo ranjena dva zanimiva partizana: Radko Žumer (levo), ki je v brigado prišel iz Dakijevega proletarskega udarnega bataljona, in Ivan Bobnar-Bobi (desno), ki je prišel v brigado iz Gedžove čete 2. grupe odredov

Lojze Zakrajšek-Andrejčeva ter Matija Hiti, po domače Zidanški. Aktivisti so jih skušali nagovoriti, naj pobegnejo k partizanom, vendar si tega niso upali.

Po zasežbi v Nemški vasi je celo župan Jože Rudolf opustil izdajalsko priganjaštvo v prid Italijanov. En kmet z Andrej čega si je brž zvozil iz Nemške vasi vse domov, dva kmeta iz Ravnika, pa sta si začela pripravljati hiši, da bi se vrnila na dom. Drugi so se umikali v Novo vas ter tja vozili živež in živino, na splošno pa so se jezili, češ kaj jim je bilo tega treba. Ljudstvo je sprevidelo, da partizanska vojska zasega samo pri privržencih in aktivistih bele garde, in je bilo prepričano, da je kmečko imetje varnejše brez zaščite bele garde in zunaj žičnih ograj. S tem pa so ograjene vasi popolnoma izgubile pomen za Italijane in za njihove domače pomagače.⁷²

Po drugi zasežbi, 26. aprila proti jutru, so se enote Tomšičeve brigade še vrstile v Narede in Rute, zvečer pa so se premaknile na drugo stran Blok in so bile 27. aprila na Stražnici (kota 836) nad Metuljami. Rudi Puhar-Razin je šel v patroljo proti Novi vasi. S tovariši je kmalu naletel na 60 belogardistov. Z njimi se je spopadla Matičkova četa in

jih hitro odbila. Partizani so jih gonili skoraj do utrdb v Novi vasi, pri tem pa so enega belogardista hudo ranili. Na partizanski strani je bil ranjen Valentin Pirh-Viljem.⁷³

Zvečer se je s Stražnice in Pogače brigada premaknila na Tolsti vrh nad Babno polico. V gozdu, kjer je bilo leto poprej taborišče Smelejeve čete, je ostala čez sredo in čez noč na četrtek, 29. aprila 1943. Tisto jutro je začelo močno snežiti. Ker je bil sneg južen, so bili partizani hitro premočeni. Zato se je brigada pomaknila v Babno polje, kjer ni bil požgan edino zaselek Bukovica (Glej skico št. 49 na str. 741!).

Vzrok za premik na Tolsti vrh in v Babno polje je bilo pet ranjencev od zasežbe v Nemški vasi, ki so jih namestili najprej v Žlebarkini hiši. Bolnišnica pod Snežnikom, ki jo je 7. januarja 1943 zapustil dr. Aleksander Gala-Peter, je ostala brez strokovne moči. Zato je štab Tomšičeve brigade na pobudo dr. Stanka Pirca-Lojzeta sklenil, da to ustanovo prevzame in uredi kolikor je najbolj mogoče za brigadne ranjence. Lojze se je spomnil na starega partizana Jožeta Oblaka-Simeta, ki je pred vojno končal dva tečaja prve pomoči pri skavtih in ki je svoje dni uspešno negoval štiri ranjence v Slakovem bunkerju nad Šahovcem. Imenovali so ga za vodjo snežniške bolnišnice, ki je dobila novo tajno ime Ute in ki naj bi bila namenjena za lažje ranjence Tomšičeve brigade. Dr. Stanko Pirc-Lojze mu je dal nekaj gaze, povojev, pinceto in brizgalko z nekaj ampulami morfija za lajšanje bolečin hudo ranjeni bolničarki Frančiški Medle-Fani, v štabu pa so mu dali 2500 lir, dva bona po tisoč lir in deset obveznic za ljudsko posojilo.

Dotedanja bolnišnica je bila v majhni dolinici, ki je bila na vse strani zaprta z gostimi smrekami. Imela je le pet metrov dolg nastrešek, pokrit z govejimi kožami, pred njim pa je bilo odprto ognjišče. Pod nastreškom so ležali ranjenci, tam pa je spalo tudi osebje. Ležišča so bila iz smrečja, čez katero so potegnili šotorska krila. Sem so iz Žlebarkine hiše prenesli vseh pet ranjencev, 2. maja pa so sprejeli še Stanka in Karla iz 2. čete 3. bataljona, ki jima priimkov nismo mogli ugotoviti. Tedaj so Ute dobile tudi bolničarja. To je bil Ivan Pepel-Dolenc. Ker je Sime pričakoval, da bodo dobili še več ranjencev, so 5. maja 1943 začeli bolnišnico širiti. Zgradili so še dva nastreška, dolga deset metrov, ju pokrili s škodlami in kožami. Tako so pridobili novih 30 ležišč za ranjence, za osebje pa so postavili dva šotora s sedmi mi ležišči.⁷⁴

Ob bivanju Tomšičeve brigade v Babnem polju je treba tudi povedati, da je ta vas komaj 600 metrov oddaljena od Prezida, kjer so imeli Italijani močno postojanko. Zato so se bataljoni 30. aprila 1943 proti jutru vnovič vrnili v gozd nad Babno polico. Od tam so šli zvečer na zasežbo k belogardistom v Kozarišče. Vas je varovalo pet belih, v bliž-

njem gradu Snežnik pa je bilo še 40 Italijanov. Kljub puškarjenju so borci svojo nalogo nemoteno opravili. Da bi Italijani pregnali partizane, so začeli streljati iz Starega trga s topovi, iz Pudoba pa s težkim minometom. Razdejali so eno streho na hiši in zadeli en hlev, toda partizanov niso pregnali. Od mine ranjen v levo nogo je bil borec Stanko iz 2. čete 3. bataljona, laže ranjen pa tudi Josip Zore.

Tudi ob tej priložnosti so ljudje zabavljali in vpili na belogardiste, češ, čemu sploh kličejo na pomoč Italijane in zakaj sploh nosijo puške, saj so s topovskim streljanjem naredili več škode, kakor če bi partizani pobrali vse blago. Bela garda je popustila z nasiljem. Albin Hauptman iz Dan, eden izmed vodilnih belogardistov v Loški dolini, je rekel, da se bo treba za nekaj let umakniti kam drugam, sorodnikom partizanov pa je začel govoriti, da so partizani dobri in da jim je treba dati hrane. Tudi v Pudobu in v Grahovem se je začela širiti nepokorščina med navadnimi belogardisti, v Cerknici pa je nekdo tudi izstopil iz bele garde. Stike s partizani je začel iskati celo sin nekdanjega župana in belogardist Ludvik Keržič, da drugih ne omenjamo. Poslej so imeli politični delavci po vseh belogardističnih postojankah svoje ljudi, ki so jih obveščali o vsem.* Izdajalski župnik Franc Presebnik iz Starega trga je imel pomirljivo pridigo in ni več blatil partizanov kakor poprej, zakaj pričakoval je, da ga lahko obiščejo. O tem ga je prepričala izjava italijanskega častnika, ki je rekel, da partizanov ni mogoče uničiti.

Ljudje iz Loške doline niso prav nič negodovali, ker so partizani po mlinih zasegli moko. Govorili so celo, da bi dali mlet še več žita, če bi vedeli, kaj se bo zgodilo. Kljub zasežbam so imeli ljudje o partizanih najboljši vtis. Všeč jim je bilo, da je partizanska vojska disciplinirana in prijazna do prebivalstva. Zaupanje v pravični boj OF se je zvečalo, odborov OF in ZMS, zlasti pa odborov na novo osnovane Protifašistične ženske zveze je bilo zmeraj več.⁷⁵

Po zasežbi v Kozariščah je Tomšičeva brigada odšla spet v Kolajev doline, potem pa je na Fižolkovem lazcu na Pogači pripravila veliko prvomajsko proslavo. Udeležili sta se je tudi 2. in 3. četa Notranjskega odreda. Povelje, da se morata priključiti Tomšičevi brigadi, sta dobili že 27. aprila. Enako povelje je dobila tudi 1. četa Notranjskega

* Zanimivo je, da so od teh zvedeli, da belogardistično vodstvo snuje nasilniško društvo 'črna roka'. Zanje bodo izbrali najsposobnejše belogardiste, ki se morajo vrniti v OF, izvajati nasilje v partizanskih vrstah, med privrženci OF in nad omahljivimi belogardisti. Črna roka naj bi ubijala predvsem komandante, komandirje in druge vodilne osebnosti v NOV in PO Slovenije ter v vrhovih Osvobodilne fronte (Dodatek k poročilu štev. 7 OOOOF za Cerknico, fasc. 435/1 v arhivu IZDG).

odreda, ki se je zadrževala blizu Krima in Padeža, vendar je morala poprej opraviti še nekatere posebne naloge.

Z datumom 2. maj 1943 je izšla šesta številka glasila Tomšičev glas, ki jo je priložnostno opremil ranjeni Marjan Jager-Ris. Poleg dnevnega povelja glavnega poveljstva, ki je bilo natisnjeno kot uvodnik, je na dvaintridesetih straneh prinesla še 10 sestavkov v nevezani besedi in pet pesmic. Značilno za to številko je, da se je predstavilo kar pet novih sodelavcev, vrh tega štiri ženske. Helena Puhar je prispevala sestavek Tone Tomšič, bolničarka Ančka Zajc je napisala članek Žena v borbi za svobodo in enakost, bolničarka Marija Majeršič-Dunja se je predstavila s člankom Antifašistični pokret žena, Špelca pa je napisala Prvi maj praznik delovne žene. Od pesnikov je bil nov Boris Mohar-Bastov s pesmima Tovarišu in Trnovski partizan. Prvič se je predstavil tudi Janez s sestavkom Napad na kamijon. Pri drugih prispevkih je šlo za že znane sodelavce. Partizan Albin je napisal pesem Čemu gorje, Slavko Sluga-Justi pesem Ti mati..., kulturnik Stane Škrabar-Braškar pa šaljivko Uš pripoveduje.. . in sestavek O obveščevalni službi. Jože Oblak-Sime je napisal članek Oblednica, Vladimir Kneževič-Volodja V zasedi, Rado Čenčič-Mitja črtico Savo in dr. Milan Dolenc-Milan Medved razpravo O kmečkem gospodarstvu.⁷⁶

S Pogače k studencu v Otrobovce je odšla 2. četa 3. bataljona. V Ute je odnesla ranjenega partizana Stanka in soborca Karla, ki se mu je v stopalu naredil hud podkožni tur. Poleg tega je dobila še dve nalogi. S pomočjo Antona Pavliča iz Podcerkve, borca Slivniškega bataljona, naj bi en vod odrinil po večjo količino streliva za zbrojevke in mavzerice, ki ga je v brigadi že zelo primanjkovalo, dva voda pa naj bi v Utah prevzela hudo ranjenega namestnika političnega komisarja 1. bataljona Petra Mendaša-Iztoka in ga prenesla v bolnišnico na Kočevski Rog. V načrtu je bil večji kirurški poseg.⁷⁷

Drugega maja 1943 je Tomšičeva brigada odšla proti vzhodu. Pratež z varstvom se je premaknil na Travno goro. Tja sta po drugi poti odšli še 2. in 3. četa Notranjskega odreda, brigadna glavnina pa se je napotila čez Bloke na Novi pot in Mikanco (kota 870). Tam je bil ranjen Janez Turk od Sv. Gregorja, ki se je hotel stražam izmuzniti, da bi obvestil belogardiste o navzočnosti partizanov. To mu ni kazalo dovoliti, zakaj Tomšičeva brigada je imela v načrtu kazenske zasežbe. Tokrat so prišli na vrsto domovi belogardistov iz postojanke pri Sv. Gregorju.

Tretji bataljon je šel v Brinovščico, 1. in 2. pa v vasi Breg, Črnc, Zadniki, Pogled in Vintarji. V Črncu so partizani presenetili in ujeli tri belogardiste, ki pa se niso upirali, zato so jih še isto noč izpustili. Tako so pridobili spet tri puške. Zasežba je potekala brez motenj, čeprav je posadka od Sv. Gregorja nemudoma tekla na pomoč. Toda

Del 1. bataljona Tomšičeve brigade na Travni gori 4. maja 1943. Na fotografiji smo prepoznali: prvi z leve stoji Mihael Butara-Aleks, z desne strani harmonikarja pa Niko Obradovič, z leve napol ležita Jože Šmuc (s puško) in Ivan Jerreb-Maks (s puškomitraljezom), sedijo pa Regina Kosar-Irena, por. Vrščaj, Angela Bizjak, por. Pajsar, Slavka Jordan-Stana, por. Kurent, Janez Janežič-Orjak in Martin Kotar

partizanov je bilo kot listja in trave. Vse naokoli so postavili zasede, zato si jih gregorski belogardisti niso upali napasti. Enote Tomšičeve brigade so se obilno založile z vsem, kar so potrebovale in kar so potrebovali ranjenci v roških gozdovih. Poveljstvo Tomšičeve brigade ni pozabilo niti na bolnišnico Ute pod Snežnikom. Janeza Mihelčiča-Antonovega in Jožeta-Šumrado-Tastarih je določilo, da v Ute odpeljeta dvoje mladih govedi in precej drugega živeža. Belogardisti so poročali, da je Tomšičeva brigada zasegla kar 50 glav govedi. Nato so se bataljoni v dveh kolonah, ena je šla čez Zamostec, druga skozi Globel, odpravili na Travno goro. Tja so prišli 4. maja proti jutru.

Tudi zasežbe na domovih belogardistov v Brinovščici, na Bregu, v Črncu, Zadnikih, Pogledu in Vintarjih so med belogardisti povzročile hudo malodušje. Lojze Grebenc, komandant belogardistične postojanke pri Sv. Gregorju jo je popihal na 'študije', posamezni belogardisti so začeli vračati orožje. Večinoma so se izgovarjali, da morajo na

pomlad obdelovati polja. Taki primeri so bili v Jelovcu, Jurjeviči in Sušju, zlasti pa v Goriči vasi. Bili pa so še drugačni primeri. Tako se je neki belogardist iz Brež začel sestajati s političnimi delavci in jim prinašati obveščevalna poročila. Svojevrstna znamenja o razkroju v beli gardi so bili bunkerji na Hribu v Loškem potoku, ki so nosili ime na Tita, Dakija in domačega partizanskega borca Pajniča. Belogardiistično poveljstvo je za nevarno omahljivost krivilo komandanta Ivana Piklja, zato ga je odstavilo.⁷⁸

Prav zanimivo bi bilo vedeti, kje je Glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije zvedelo, da italijanska vojska pripravlja novo veliko ofenzivo proti Notranjskemu, ko pa so poročila s terena kazala toliko znamenj malodušja, panike in razkroja v vrstah Italijanov in hlapčevske bele garde. Posledica obvestil o domnevni italijanski ofenzivi je bila, da so morale Notranjsko zapustiti vse partizanske enote razen kurirskih postaj in političnih delavcev. Ukaz, da mora oditi na Dolenjsko in v Belo krajino, je dobil tudi znameniti Slivniški bataljon, ki so ga v glavnem sestavljale partizanske družine z otroki.* Za odhod z Jaromovcev pod Snežnikom se je začel pripravljati 4. maja, na pot pa se je odpravil 5. maja 1943. Njegov pohod do Podturna je zavarovala 1. četa Notranjskega odreda na čelu z odrednim komandantom Evgenijem Ravniharjem-Gregorjem.⁷⁹

Dogodki med pohodom do Podturna in Dobrniča

S pohodom na Travno goro je Tomšičeva brigada sklenila bojne operacije, ki jih je morala opraviti na Notranjskem. Čakala jo je pot na Dolenjsko. Pozno popoldne 4. maja 1943 so se njeni bataljoni skupaj s četama Notranjskega odreda spustili v Ravni dol in Novo Štifo (kota 622), tam spali, 5. maja ob dveh po polnoči pa so bili spet na nogah. Šli so mimo Počivajnarja in Dan do Zadolja (Glej skico št. 49 na strani 741!). Tu so enote čez dan počivale, zvečer pa so imele v načrtu kazensko zasežbo v Nemški vasi pri Ribnici. Kaže, da tudi ta zasežba ni minila brez spopadov, ker je tistikrat padel Jože Jankelj z Jablana pri Mirni peči, Stane Jenčič pa je bil ranjen.

Zvečer 6. maja je brigada odšla proti Jasnici. Med Lipovcem in Koblarji je prekoračila kočevsko progo, obenem pa jo je tudi razdrla.

* Odločitev za premik Slivniškega bataljona so narekovali še drugi razlogi, zlasti slabe možnosti za preskrbovanje in prehranjevanje, saj je bilo do nove letine še daleč, notranjske vasi pa že povsem izčrpane. V snežniških gozdovih tudi ni bilo možnosti za higieno, ki so jo ženske in otroci še teže pogrešali kakor partizanski borci (Rezka Razdrih: Spomini na trpljenje v gozdovih, brošura Slivniški bataljon, Lož 1973, str. 39).

Jože Jankelj z Jablana pri Mimi peči (levo), ki je padel 5. maja pri Ribnici, in Jože Jakljevič-Janez iz Svržakov (desno), ki je padel pet dni pozneje.

Italijanom, ki so ravno 7. maja 1943 začeli premeščati divizijo Macerata iz Kočevja, v Kočevje in proti Kolpi pa sestavino črnih srajc 21. Aprile, je ta prekinitev železniškega prometa precej škodovala. Popadla jih je huda ihta in okrepili so dejavnost bojnih patrolj. Tomšičeva brigada, ki je tisto jutro korakala skozi Polom in Stari Log do Ceste, kjer si je privoščila kratek počitek, je imela več patroljnih spopadov. Pri tem je izgubila tri partizane. Huje ranjen je bil Jože Šuštarč iz Primostka, Viktor Ličer iz Lokovca pri Čepovanu je bil ujet, Jože Jakljevič-Janez iz Svržakov pa se je izgubil in je padel čez tri dni — 10. maja — pri Trnovcu. Poleg teh častnih izgub so bile tudi nečastne. Že med zasežbami v Ribniški dolini so pobegnili Lojze Springer iz Podgore, Jože Lukšič iz Dolenje Straže in Leopold Povše iz Goriške vasi. Sedmega maja 1943 so se vdali belogardistom v Mirni peči.⁸⁰

Dolga kolona je popoldne odšla iz požgane vasi Cesta čez Pugled. Tam je bila uničena vsa vas, cela je ostala le velika senena lopa, še zmeraj vsa okrašena z zelenjem in z revolucionarnimi gesli, kar je pomenilo, da je bil tam 28., 29. in 30. aprila 1943 prvi zbor aktivistov OF. Ta zbor je bil vzgon za nov razmah slovenskega osvobodilnega gibanja, utrjenega in prekaljenega z mnogimi težkimi preizkušnjami. Ko so šli borci Tomšičeve brigade mimo zgodovinskega kraja, so jih politični komisarji opozorili na pomen edinstvenega revolucionarne-

ga dogovora, ki je dal nove in jasne smernice za partizanski boj do uničenja italijanskega fašizma in do končne zmage.

Čeprav se je vreme sililo na dež in čeprav je bila za borci že dolga pot, so te novice, vtisi in pojasnila pohod poživili. Enolični korak je postal prožnejši in Vinska cesta krajša. Dolga kolona jo je prehodila po šestih urah. Bataljoni Tomšičeve brigade so se nastanili v Podturnu, 2. in 3. četa Notranjskega odreda pa v opuščeni vasi Poljane. Tu so se v brigado vrnili puškomitraljezci, ki so odšli 1. aprila z Golega v Dolomite, da bi zavarovali selitev vodilnih organov slovenskega partizanstva na bazo 20. Iz brigade so bili odsotni kar 36 dni. Skupaj z njimi je prišlo v brigado nekaj partizanov prejšnjega Dolomitskega odreda, ki jim je poveljeval Ivan Dolničar-Janošek.⁸¹

Osmi maj, bila je sobota, je minil napol praznično. Čete so se šle kopat v Dolenjske Toplice. Tega so bili borci več kot potrebni, kar še posebej velja za partizane 2. in 3. čete Notranjskega odreda, ki so vso zimo preživeli ob tabornih ognjih, pod šotori in v gozdovih, kjer je vode primanjkovalo celo za kuhanje. Razume se, da so bolničarke poskrbele tudi za pranje in razuševanje. Enote so počivale in se urejale, kuharji pa so pripravili nekoliko gostejše in krepkejše jedi.

Kaže, da je bila ustanovitev 4. bataljona Tomšičeve brigade v načrtu že po prihodu v Podturn. Toda 1. četa Notranjskega odreda, ki bi tudi morala priti v sestavo 4. bataljona, je zamudila. To četo sta vodila komandir Karel Kumše-Tomaž in politični komisar Stanko Petelin-Vojko, a skupaj z njo sta potovala tudi komandant odreda Evgenij Ravnihar-Gregor in namestnik političnega komisarja Zvone Slak-Tilen. Zamuda je nastala zavoljo tega, ker je četa dobila nalogo, da zavaruje pohod Slivniškega bataljona od taborišča na Jarmovcu pod Snežnikom čez Travno goro in Kočevski Rog do Podturna. To enoto ■ so sestavljale namreč partizanske družine z materami in otroki, ki so bili zelo telesno oslabljeni in pohodov nevajeni. Zavoljo tega so morali biti pohodi krajši in počitki daljši, to pa je čas potovanja podaljšalo za tri dni. V Poljane pri Podturnu je četa s svojimi varovanci dospela šele 10. maja 1943 ob šestnajstih.⁸²

Za ustanovitev 4. bataljona Tomšičeve brigade so bili predvideni še novinci z Gorenjskega. Sedmega maja 1943 je do Jurčetovega bataljona na Poglajenovo domačijo v vasi Rigelj prišla skupina 75 novincev z Gorenjskega, ki je s Pokljuke odrinila že 5. aprila.* Pri Poglajenovih je te nove borce obiskal Franc Leskošek-Luka, jih lepo nagovoril in se pozanimal za ovire na njihovi dolgi poti. Večino novincev

* Pri teh novincih ni šlo samo za Gorenjce, temveč večinoma za mladeniče z Dolenjskega in Bele krajine, ki so se na Gorenjskem učili kake obrti ali pa so si v tamkajšnjih tovarnah našli delo še pred vojno oziroma kmalu po vkoračanju nemških čet (Anton Ilenič, ustno pojasnilo).

Brata Ivan Dragar-Gašper (levo) in Anton Dragar-Ciril (desno) s Pokojišča. Ciril, ki je bil kar devetkrat ranjen, je bil puškomitraljezec, Gašper pa njegov pomočnik

— 50 po številu — so dodelili v Tomšičevo brigado. Vanjo so se vključili 8. maja 1943 proti večeru, ko se je brigada v Podturnu pripravljala na velik miting.

Ta čas sta bili 2. in 3. četa Notranjskega odreda še celi. Med čakanjem na 1. četo in komandanta Gregorja, ki je bil določen za komandanta 4. bataljona Tomšičeve brigade, pa je prišel ukaz, naj ti četi za Notranjski VOS prispevata 17 prekaljenih partizanov iz leta 1942. Te preizkušene borce je Matevž Hace-Matevž Plehan odbral po vrnitvi s kopanja v Dolenjskih Toplicah. Pred odhodom iz Podturna jim je posvetil lep, spodbuden in zavezujoč govor, preostale borce obeh čet pa je seznanil, da bodo prišli v sestavo novega 4. bataljona Tomšičeve in da jim bodo še naprej poveljevali isti vodniki, komandirji in politični komisarji kakor v odredu.⁵³

V treh bataljonih Tomšičeve brigade je bilo manj takih skrbi in sprememb. Pravzaprav se je zgodila samo ena, zato pa ta toliko pomembnejša. V vasi Podturn je brigado obiskal Boris Kraigher-Janez ter se sešel z brigadnim birojem in z brigadnim štabom. Izid tega obiska in teh sestankov je bil, da je bil Dušan Majcen-Nedeljko razrešen dolžnosti brigadnega političnega komisarja. Novi politični komisar Tomšičeve brigade je postal Vasja Kogej, ki se je izkazal kot dober politični komisar v 3. in v 1. bataljonu. Za začasnega političnega komisarja 1. bataljona pa je bil imenovan Matevž Hace-Matevž Plehan.⁵⁴

Partizanske vasi v dolinah Radeščice in Sušice so bile že sicer manj bogate, vrhu tega pa še hudo izčrpane. Tu so zbirali ali nakupovali živila za partizanske bolnišnice v Kočevskem Rogu, kjer se je zdravilo do 300 ranjencev, za vodstvo osvobodilnega gibanja in njegove zaščitne enote, za novince s Primorskega in Gorenjskega ter za razne druge prehodne enote. Ostati v Poljanah in v Podturnu ter čakati na 1. četo Notranjskega odreda in na odrednega komandanta Evgenija Ravniharja-Gregorja samo zaradi tega, da bi lahko ustanovili 4. bataljon, ni imelo nobenega smisla. Brigada je v začetku maja štela že približno 700 ljudi, taka množica pa potrebuje zelo veliko hrane. Premakniti se je bilo treba torej v kraje, ki so bili bogatejši in kjer je bilo mogoče globlje poseči v zaloge narodnih izdajalcev. Približati se je bilo treba tudi sovražnikovim prometnim zvezam in tam izzivati sovražnike na boj.

Boljša preskrba in večje možnosti za uspešno vojskovanje so bili pglavitni nagibi, da je štab Tomšičeve brigade izdal zapoved za premik svojih bataljonov. Na pot so se odpravili že 8. maja zvečer. Čez Krko so šli po mostu pri Dolenjem Polju, nato pa čez Gabrje in Veliki Lipovec proti Dobrniču. Devetega maja so se nastanili v Dobrniču, Šahovcu, Šmavru in na Rdečem Kalu (Glej skico št. 49!). S tem so zasedli skoraj prav iste položaje, od koder so pred šestinpetdesetimi dnevi odšli v bitko za Suho krajino.⁸⁵

Prvi dogodek po prihodu k Dobrniču je bila razpustitev 2. in 3. čete Notranjskega odreda. Njeni partizani so bili dodeljeni večinoma 1. bataljonu, v okviru katerega se je že oblikoval 4. bataljon. Tja sta odšla tudi komandir 2. čete Rafael Martinčič in politični komisar iste čete Miro Vesel. Anica Mohar-Smilka je šla za namestnico političnega komisarja 3. čete 3. bataljona, puškomitraljezec Anton Dragar-Ciril z bratom Ivanom-Gašperjem pa v 2. četo 3. bataljona. Po želji so bili borci Notranjskega odreda razvrščeni še v 2. ali v 3. bataljon, vendar s tem pogojem, da iz teh bataljonov ne bodo šli v četrtega. Največ se jih je javilo v 3. bataljon, to pa zato, ker so med skupnim bojnim delovanjem po Loški dolini in Bloški planoti vzljubili komandanta Ivana Kovačiča-Efenka. Tako se je odločil tudi Franci Strle, najmlajši partizan Notranjskega odreda. Dodeljen je bil v 1. četo 3. bataljona. Njen komandir je bil Rudi Vidergar-Brane, namestnik komandirja Simon Tratenšek, politični komisar Rado Čenčič-Mitja, namestnik političnega komisarja pa Rihard Romih-Riki. Tedaj se je brigadi priključil tudi poznejši uspešni obveščevalec Jože Novak, ki je moral pobegniti z dela v kočevskem rudniku.⁸⁶

Kajpak so se morali bataljoni oskrbeti s hrano, kajti skoraj ves živež in živino iz Ribniške doline so izročili roškim partizanskim bolnišnicam. Intendanti so v soglasju s političnimi delavci izvedli zasež-

Franci Strle iz Podcerkve (levo), kakršen je odšel k partizanom v Notranjski odred, in Anica Mohar-Smilka iz Markovca (desno), ki je postala namestnica političnega komisarja 3. čete 3. bataljona Tomšičeve brigade. Hudo ranjena je bila 19. septembra 1943 v Cerknici

be na belogardističnih domovih od Dobrniča proti Selam-Šumberku, Ignac Horvat-Imre, intendant 3. bataljona, pa je 9. maja izvedel zasežbo celo v bližnjem Dobrničju.⁸⁷

Vasja Kogej, novi brigadni politični komisar, je svojo odgovorno dolžnost opravljal samo tri dni. Še zmeraj ga je vleklo nazaj v 1. bataljon h komandantu Jožetu Lepinu-Risu in njegovemu namestniku Francu Bobnarju-Gedžu, k tovarišem, ki so se po Suhi krajini tako sijajno izkazali. Žal, je bil eden takih obiskov usoden zanj in za komandanta Risa.

Dne 11. maja 1943 je Gedžo sklical zbor. Na povelje so se morali borci hitro zvrstiti po desetinah, vodih in četah, pri tem pa ni šlo brez prerivanja. Nekemu borcu se je pri tem spulila italijanska bomba, ki jo je imel privezano za jeziček, in se skotalila na tla, ne da bi se razpočila. Vasja Kogej je bombo pobral in vprašal Jožeta Lepina-Risa, ali si upa zatakiniti jeziček z varovalko nazaj.* Ris si tega ni dal dvakrat reči. Stopila sta stran od borcev pod drevje, za neki štor. Ris je

* Privezovanje teh bomb ob pas za jeziček ali za kovinsko padalce, je bilo nepravilno in silno nevarno. Jeziček je bila prva varovalka, ki jo je bilo treba spuliti pred metom, kovinsko padalce pa druga varovalka, ki se je sprostila med letom bombe po zraku, nakar je počila ob vsakem tresljaju.

bombo prijel z levo roko in skušal z desnico potisniti varovalko vanjo, tedaj pa je tresknilo in v hipu sta bila Vasja Kogej in Jože Lepin-Ris vsa krvava po rokah in obrazu. Vasju je izbilo oko in poškodovalo čelo, Risu pa odbilo prste in izbilo oko. Oba so morali odpeljati v bolnišnico na Kočevski Rog. To nalogo je dobila 1. četa 1. bataljona, ki ji je poveljeval Jože Jerman.

Tako je Tomšičeva brigada po neprevidnosti izgubila dva sposobna voditelja. Ris se je v brigado še vrnil, Vasja pa je šel v druge enote.⁸⁸

Obeti za boljše politično delo v Tomšičevi brigadi so zavoljo te nesreče splavali po vodi. Boris Kraigher-Janez je moral najti drugo rešitev. Prav tako se niso uresničile napovedi, da bo Evgenij Ravnihar-Gregor brigado dohitel že pri Dobrniču. Ustanovitev 4. bataljona je bila odgodena še za nekaj dni, medtem pa je čez Notranjsko in Kočevski Rog prišla nova skupina novincev z Gorenjskega. . .

Koliko je prišlo Gorenjcev in kaj so prinesli

Podobno kakor na Primorskem Italijani so na Gorenjskem sprožili nov množičen dotok k partizanom predvsem Nemci sami. Pa ne zaradi tega, ker bi se partizanske vstaje bali, temveč zato, ker so po porazu pri Stalingradu potrebovali zmeraj več topovske hrane. Letnike 1923 in 1924 so vpoklicali že konec leta 1942, do maja 1943 pa še sedem letnikov, in to: v drugem valu na začetku leta 1943 letnike 1920, 1921 in 1922, v tretjem valu pa letnike 1916, 1917, 1918 in 1919. Ta poteza pa se jim je v Selški in Poljanski dolini kaj slabo obnesla, kljub temu, da so novince po nekaterih vaseh lovili kar z avtomobili. Veliko vpoklicanih je takoj odšlo k partizanom, drugi so se poskrili, da počakajo do spomladi. Več uspeha so imeli Nemci v Škofji Loki, Kranju in v krajih na levem bregu Save, kamor partizanske patrulje niso segle. Kam so odšli mladi ljudje, je bilo odvisno predvsem od tega, kako močni so bili partizani na posameznih območjih. Le-ti nemškega novačenja namreč niso neprizadeto opazovali, marveč so skušali Nemce prehiteti.

Natančna navodila za izvedbo partizanskega novačenja je predpisal Pokrajinski komite KPS za Gorenjsko že 7. decembra 1942. Med drugim je predvidel, da je treba najprej mobilizirati tiste, ki bodo sami — brez 'spremstva' — odšli v enote, potem pa še tiste, ki bodo zahtevali, da jih partizani 'ugrabijo'. Zavoljo teh navodil so se čete Gorenjskega odreda najprej okrepile z mladeniči iz hribovskih vasi, medtem ko je dotok novincev iz dolin še vedno šepal. Seveda je bilo nujno dotok pospešiti. Zato je glavno poveljstvo 20. januarja 1943 odredilo, da morajo enote Gorenjskega odreda na svojih območjih nemudoma poiskati stik z vsemi, ki so pred nemškim novačenjem pobe-

gnili v gozdove, na območja, kjer ni stalnih partizanskih čet, pa poslati posebej v ta namen sestavljene enote za novačenje.

Po teh in drugih ukrepih se je partizansko novačenje jugozahodno od Save zelo razmahnilo in se celo stopnjevalo. Letnike 1916, 1917, 1918 in 1919, ki so jih vpoklicali tudi Nemci, so partizani 'pobrali' do maja 1943, 5. maja 1943 pa je štab Gorenjskega odreda predpisal, da je treba pobrati še vse fante do starosti 40 let ter vse može in gospodarje do starosti 35 let. Že do januarja 1943 se je število gorenjskih partizanov podvojilo, potem pa nekajkrat povečalo. Nemški vojski so odtegnili najmanj tisoč vojakov in Gorenjski odred se je že do julija 1943 povečal na devet bataljonov, to pa navzlic stalnemu odtoku novincev, ki so jih pošiljali v brigade na Notranjsko in Dolenjsko.⁸⁹

Toda gorenjsko partizanstvo je bilo v hudih škripcih: po eni strani se je otepalo z nenehno nemško napadalnostjo, ki partizanom ni dopuščala nikakršne lagodnosti, po drugi strani pa mu je primanjkovalo orožja, kar je oviralo razrast novih partizanskih čet in bataljonov. V takšnih okoliščinah bi bilo skrajno nespametno, pri četah kopičiti neoborožene novince, saj bi s tem izpostavljali uničenju ne le njih, temveč tudi prekaljena četna jedra. Teh kritičnih razmer se je zavedalo tudi glavno poveljstvo v Dolomitih, zato je 20. januarja 1943 odredilo, da je treba v sestavo Gorenjskega odreda vključiti vse tiste novince, ki so prinesli s seboj orožje ali jih je mogoče oborožiti z rezervnim orožjem Gorenjskega odreda, vse druge pa je treba sproti pošiljati na območje Dolomitskega odreda, od koder jih bodo razposlali po brigadah. Na Gorenjskem sme ostati le petina neoboroženih.

V tej zvezi je štabu Gorenjskega odreda naročalo, da mora med novinci razviti takojšnje in temeljito politično delo, premagati med njimi navezanost na domače kraje, jim razložiti uspehe prvih štirih udarnih brigad, obenem pa pokazati na možnost, da se bodo pozneje lahko vrnili na Gorenjsko z zaplenjenim italijanskim in belogardističnim orožjem. Odredilo je tudi, da mora Gorenjski odred poskrbeti za varen prehod novincev skozi razmejitveno črto, ki je bila prepletena z bodečo žico in minskimi polji, k Dolomitskemu odredu. Podobna navodila glede partizanskega novačenja in novincev je dobil tudi Pokrajinski komite KP za Gorenjsko, zato lahko trdno verjamemo, da so jih gorenjski partizani uresničevali z vso resnostjo.⁹⁰

O pošiljkah gorenjskih novincev k Dolomitskemu odredu ali mimo njega k brigadam na Dolenjsko ni tako natančnih podatkov kakor za Primorje. Na splošno velja ugotoviti, da karavane partizanskih novincev z Gorenjskega številčno niso bile tako močne kakor s Primorskega, zanesljivo pa jih je bilo precej več, kot jih je bilo mogoče ugotoviti.

Po prve novince v Soro pri Medvodah je 6. februarja 1943 odšla patrolja Dolomitskega odreda, ki sta jo vodila Janez Erbežnik-Go-

renc in Vladislav Košir-Punčka. Pripeljala je osem novih borcev. Nazaj grede se je srečala z borci Škofjeloške čete, ki so novačili v Vašah. Tudi ti novinci so sredi februarja prišli v Dolomitski odred.

Prvi prihod novincev »iz Dolomitskega odreda« na Padež, za katere vemo, da so bili z Gorenjskega, je zaznamoval Tone Vidmar-Luka Suhodolc 9. marca 1943. Iz tega zapisa izhaja, da jih je bilo petdeset, iz drugega vira pa, da jih je bilo oseminštirideset.⁹¹

Precej večja skupina Gorenjcev, bilo jih je 93, je prišla v Cankarjevo in Tomšičevo brigado 24. marca, dva dni pred veliko zmago v Jelenovem žlebu. Zaznamoval jo je Jože Borštnar.

Tudi podatek o novi skupini izhaja iz Borštnarjevega dnevnika, vendar je datiran šele 4. maja 1943. Takrat je v Cankarjevo brigado prišlo 42 Gorenjcev.

Za nadaljnjo skupino Gorenjcev, kakih 75 partizanov, izvemo iz spominov Toneta Ileniča. Razmejitveno črto je prestopila 23. aprila, železnico na odseku Verd-Logatec pa 25. aprila. Nato je šla 2. maja prek Menišije in Pokojišča v Iško, 7. maja 1943 pa je dospela v Jurčetrov bataljon na Rigelj pri Starih Žagah. Iz te skupine je bilo določenih približno 50 novincev za 4. bataljon Tomšičeve brigade.

Ludvik Bradeško-Iztok in Ivan Pipan-Božo, prvi je to zapisal v svoj dnevnik, drugi pa sporočil pismeno in potem še povedal, sta navedla še eno skupino, ki je v Stare žage prišla v maju 1943. Štela je približno 55 novincev, od tega jih je 20 odšlo v 4. bataljon Tomšičeve brigade. Vanj so prišli nekaj dni po njegovi ustanovitvi, se pravi okoli 20. maja 1943.

Pohod predzadnjih dveh skupin gorenjskih novincev opisuje v svojih spominih Janko Prezelj-Stane, tedanji komandant 3. bataljona Gorenjskega odreda, preosnovanega 12. julija 1943 ob ustanovitvi Prešernove brigade. Na pot čez razmejitveno črto je najprej — 22. julija — odrinilo 200 neoboroženih, ki jih je spremljalo 60 oboroženih partizanov. Blizu Sv. Treh kraljev je kolona trčila na plavogardistične četnike, ki pa je niso upali napasti. Pot je nadaljevala, ponoči je šla čez južno železnico in srečno prišla na Ljubljanski vrh. Od tam je šla na Travno goro, nato pri Jasnici čez kočevsko progo, od tam pa čez Stari Log na Smuko in Lašče nad Dvorom, tako da je do brigad prišla, ko so le-te napadale Žužemberk, 26. julija 1943.*

* Ta pohod opisuje tudi Janez Šmitek iz Kroke, ki je tačas z drugimi tovariši prišel v Cankarjevo brigado. Njegov opis se popolnoma ujema s Prezeljevim, vendar navaja precej manjše število novincev, in sicer približno 80 mladih neoboroženih partizanov, ki jih je vodila oborožena patrulja 10 mož (Janez Šmitek »Kroparska kronika NOB«, glasilo Plamen — Kropa, februarja 1975, od str. 13 do 16).

Naslednja skupina neoboroženih novincev z Gorenjskega je odri- nila na pot 5. avgusta 1943. Štela je 120 neoboroženih in 55 borcev oboroženega spremstva. V tej skupini so bili predvsem novinci izpod Stola in iz Bohinja. Razmejitveno črto so prestopili 8. avgusta, potem pa mimo Vrhnike čez nekaj dni brez spopadov dospeli v sotesko Iške. Tam so srečali Tomšičevo in Šerčerjevo brigado, ki sta Gorenjce ta- koj prevzeli.

Zadnjo skupino dvajsetih novincev z Gorenjskega je pripeljal k vrhniškim političnim delavcem na Ljubljanski vrh Milan Tominec že po kapitulaciji Italije. Enajstega septembra 1943 jih je izročil dr. La- du Lovrenčiču ter mu velel, naj jih popelje v Tomšičevo brigado.⁹²

Po naštetih pričevanjih je mogoče sklepati, da je v razdobju od marca do septembra 1943 iz Gorenjskega odreda prišlo v prve štiri partizanske brigade najmanj 598 novih partizanov ali v vsako briga- do vsaj 149 borcev. Naša kartoteka, ki pa je gotovo še zmeraj pomanj- kljiva, vsebuje iz tega časa 93 kartonov. To sicer ni veliko, je pa zelo pomembno, zakaj tudi pri Gorenjcih je šlo za prostovoljce, čeravno so jih partizani večinoma 'ugrabili', se pravi od doma 'na silo' odpeljali. To so namreč delali samo zato, da Nemci ne bi imeli povoda za povra- čilne ukrepe nad najbližjimi sorodniki novih partizanov, ki so bili v tem času vsi prostovoljci. Pripomniti pa je treba tudi to, da je prišlo z Gorenjskega 39 partizanov v Tomšičevo brigado že ob ustanovitvi. Po vsem tem bo zanimivo vedeti, kaj so gorenjski partizani prinesli v brigado takšnega, kar je krepilo njeno udarnost in revolucionarnost.

Ker so bili ti prostovoljci večinoma sinovi kmečkih staršev in ker so izhajali iz krajev, kjer je bila gostota srednjeveških kmečkih upo- rorov največja, velja najprej podčrtati njihovo upornišтво, ki je imelo globoke in stare korenine.

Sled o prvem valu kmečkih uporov na Gorenjskem izhaja iz leta 1475, ko je freisinški škof Sikst opominjal župana na Dovjem, ker podložniki niso hoteli plačevati tedenskega vinarja. Ta nadrobnost pove, da so bili prebivalci Gornje Savske doline vključeni že v pri- prave na tako imenovani koroški upor, ki je izbruhnil tri leta pozneje.

Kmečka nepokorščina se je leta 1483 razširila tudi na škofjeloško gospostvo, kjer so se kmetje pritoževali zaradi čezmerne tlake pri utrjevanju Škofje Loke in Ljubljanskega gradu, dajatvam oskrbnika Jakoba Lamberga s Kamna pa so se začeli upirati leta 1484. Upornost se je povečevala od leta 1486 do 1491 zaradi izrednih deželnih davkov, to pa je leta 1488 bilo vzrok za prave kmečke nemire, vendar pa pri- tožbe kmetov niso prenehale. Za znižanje davkov so 1489 prosili naj- prej Bitenjčani, januarja 1490 Poljanci, Žirovci ter Selčani, leta 1491 pa tudi prebivalci Železnikov. Upor je bil zatrt šele leta 1492.

Kmetje so mirovali le dobrih deset let. Nov upor se je na Kranjskem sprožil leta 1503 zaradi draginje, ponovil pa se je leta 1513. Nezadovoljstvo je začelo naraščati spet na loškem gospostvu, ker je podložnike močno prizadela zapora trgovine z italijanskimi deželami. Tako so dozorele razmere za nov veliki kmečki upor leta 1515, ko so kmetje v Bohinju, na Bledu in v Radovljici ustanovili uporniške zveze, zajel pa je tudi prebivalce Železnikov, ki so zaradi udeležbe pri uporih izgubili trške pravice. Upor je širil tudi na vzhodno obrobje Gorenjskega, kjer so tlačani leta 1515 brezuspešno oblegali grad Črnelo, zavzeli pa gradove Brdo pri Lukovici, Rožek pri Moravčah in Lebek pri Vačah. Ta upor je z vojsko zadušil Jurij Herberstein, ki je na Škofjeloškem ukrepal prav tako okrutno kot na Dolenjskem, 6. avgusta 1515 pa je dosegel že Kranj, kjer je dal usmrtiti uporniške glavarje. V Kranju in Gradcu je bilo usmrčenih 10 kmečkih voditeljev, 15 poveljnikov kmečke vojske in 136 drugih upornikov.⁹³

Kljub okrutnim zastraševalnim kaznim so se podložniki z Bleda pritoževali spet leta 1520, leta 1523 pa še kmetje z Naklega. Pravo uporniško gibanje se je vnovič razplamenelo leta 1566, ko so podložniki okoli Naklega, Primskovega in Smlednika razpredli tajno uporniško zvezo. Graščaki so ga zadušili tako, da so leta 1569 pozaprlji vse župane, toda takrat so se začeli upirati še kosezi v Križah pri Trziču. Da bi podložnike pomiril, je moral smledniški gospod del bremen leta 1571 odpraviti, vendar to ni dosti hasnilo. Ko se je leta 1573 začel veliki hrvaško-slovenski kmečki upor, so se kmetje okoli Škofje Loke in na Gorenjskem že zbirali za boj, samostojna upora pa sta bila še v Velesovem pri Kamniku, kjer so kmetje ubili gospoda, in na gospostvu Svibno.

Kako vztrajni in odločni so bili škofjeloški kmetje v boju proti krivicam, pokaže primer, da so se kar trideset let — od leta 1622 do 1652 — pravdali proti odkupu dnevne tlake, ki ni bila zapisana v urbarjih. O podobnih primerih zviševanja tlake in robotnine govore listine še iz Kamnika, Primskovega, Naklega in Radovljice. Ti in drugi vzroki so leta 1635 sprožili nov veliki kmečki upor. Podložniki s Tuhinjskega so oropali Špitalič, uprli so se tudi kmetje v Velesovem in na Brdu, uporniški oddelki pa so se začeli zbirati še na škofjeloškem gospostvu, na Bledu, ob Kokri in pri Kamniku. Razmere glede dajatev pa se niso izboljšale. Smledničani so se 1660 še zmeraj protoževali zaradi zvišane primščine in tlake, leta 1675 pa so izbruhnili novi kmečki nemiri na gospostvih Križ, Kamnik, Brdo, Mengeš in po gorenjski ravnini, pravi upor pa se ni začel.

V okolici Kamnika so se leta 1749 upirali podložniki proti uvajanju novega davka na sol, leta 1757 so se uprli podložniki okoli Smlednika zaradi tlake, v letih 1768 in 1770 pa dajatvi za uživanje gozd-

nih pravic. Medtem je gibanje proti kratenju posestnih pravic leta 1760 zajelo tudi kmete na Gorenjskem, v Škofji Loki pa so se upirali predvsem proti uvajanju novih dajatev. Nazadnje se je leta 1781 začel tudi upor podložnikov na Zoisovi graščini Brdo pri Kranju, in sicer proti tlaki, ki v najdenem urbarju, našli so ga v Zbiljah, ni bila vpisana. Posredovati so morali vojaki, ki so podložnike ukrotili s po petdesetimi udarci. Smledniški upor proti dajatvam v letih 1789 in 1790 pa je zadušila že redna vojska.

Tudi v devetnajstem stoletju so se gorenjski kmetje upirali urbarnim dajatvam in zemljiškemu davku, ki je bil na Kranjskem že od uvedbe Jožefinskega katastra večji, kakor v sosednjih deželah. Na kranjskem podeželju so se razmere spet zaostrele leta 1843, ko je bilo razglašeno, da z letom 1844 začne veljati nova davčna izmera. Večji kmečki nemiri pa so se razplameneli spet v revolucijskem letu ali tik pred njim, in to od nemirov v Šenčurju pri Kranju leta 1847 do večjih kmečkih nastopov okrog Tržiča, Radovljice, Kranja, Škofje Loke in Mengša, kjer so leta 1848 kmetje napadli graščino Jablje. Vrelo je tudi med železarji v Kropi in Kamni gorici.⁹⁴

Kmečki upori so se na Gorenjskem zdržema ponavljali kar 373 let, vendar kmečka gibanja tudi po letu 1848 niso prenehala. Okoli Radovljice so se razmahnila leta 1919 pod vplivom oktobrske socialistične revolucije, zato so morale tedanje meščanske oblasti 11. aprila uvesti naglo sodišče. Še revolucionarnejše je 6. julija 1924 nastopila kmečka mladina iz Podnarta; ta se je pri železniški postaji spopadla z orjunaši, ki so streljali na vlak. Močno gibanje proti šestojanuarski diktaturi se je razmahnilo spomladi leta 1932, ko so proti njej javno nastopile množice kmetov v Šenčurju in Preddvoru pri Kranju ter v Komendi in v Dolu pri Ljubljani. Svojo revolucionarno privrženost so kmetje pokazali tudi v času od 3. do 24. maja 1933, ko so podprli stavkajoče delavce na Duplici, takih primerov pa je bilo pozneje še več.

Kmečko revolucionarno zavest izpričujejo tudi društva kmetijskih fantov in deklet, teh je bilo na Gorenjskem 22. Prvo tako društvo je bilo ustanovljeno že leta 1924 v Žabnici, leto pozneje pet, do leta 1937 pa še 16. Od Gornje Savske doline proti vzhodu so se vrstila takole: Rateče-Planica, Češnjice v Bohinju, Bohinjska Bistrica, Lesce, Dobrava pri Kropi, Voglje in Duplje pri Tržiču, Šenčur pri Kranju, Sovodenj in Bačna v Poljanski dolini, Žabnica, Medvode, Zapoge, Skaručna, Gameljne, Šenkov turn, Komenda, Kamnik, Trzin, Radomlje, Moravče in Vače. Ta društva so bila pod zelo močnim vplivom komunistov, če jih že niso vodili neposredno, kar je mogoče trditi za društva v Vogljah in Dupljah pri Tržiču, na Dobravi pri Kropi, v Bohinju in v Ratečah-Planici. O tem priča med drugim praznik teh društev, ki so ga priredili 4. septembra 1938 v bohinjski Srednji vasi, saj je na

njem govoril znani komunist Tomaž Godec. Vrh tega je znano, da je bil poglavitni snovalec teh društev komunistični voditelj Stane Žagar.⁹⁵

Na Gorenjskem je bilo razmeroma največ delavcev. Zato velja spregovoriti tudi o prvinah, ki so vzgajale razredno zavest delavstva in v večjih središčih ustvarjale revolucionarna jedra, zakaj prav ta so v protifašističnem boju prevzela vodilno vlogo.

Na Gorenjskem Jugoslovanska socialnodemokratska stranka ni pognala posebno močnih korenin, saj tod sploh ni imela svojega pokrajinskega vodstva in tudi ni dobivala veliko glasov — leta 1907 na Kranjskem samo 7,2 odstotka. Tudi o stavkah za časa Avstro-Ogrske je na Gorenjskem malo znanega. Dvakrat so stavkali le jeseniški železarji, in to aprila 1891 in aprila 1904. Na bolje se je premaknilo šele pod vplivom oktobrske socialistične revolucije. Le-te se je po nepopolnih podatkih udeležilo 25 Gorenjcev.*

Da se delavsko gibanje na Gorenjskem odločno premika v levo, je naznanil zbor delavskih zaupnikov na Jesenicah, ki so se že 6. marca 1920 odločili za vstop v novo Delavsko socialistično stranko. To usmeritev je 14. marca potrdila še prva zaupniška konferenca, na katero so prišli delegati tudi z Jesenic, iz Kranja in Kamnika. Le teden dni pozneje, 21. marca, je bil v kranjski gostilni Feiner ustanovni zbor krajevne politične organizacije DSSS, ustanovni kongres te stranke 11. aprila 1920 v ljubljanskem hotelu Tivoli pa je zanimiv tudi po tem, da je bil na njem železar Štefan Weiss z Jesenic izvoljen za kongresnega podpredsednika.

Takoj po ustanovitvi nove stranke so komunisti začeli snovati nove krajevne organizacije. V ta namen so priredili vrsto shodov. Tako

* Udeleženci oktobrske revolucije z Gorenjskega so bili: Miha Košir iz Kranjske gore, Peter Klemenc z Jesenic, Jakob Vidic s Sela pri Žirovnici, Anton Dežman iz Bodešičev pri Bledu, Janez Zupan iz Nomnja, Janez Pristavec iz Radovljice, Franc Mežek iz Begunj na Gorenjskem, Franc Valjavec z Leš pri Trziču, Kristijan Perko iz Trziča, Peter Uzar iz Sebenj pri Trziču, Janez Sušnik iz Spodnje Besnice, Franc Dolinar iz Mavčič, Janez Zupan iz Naklega, Lovrenc Vadnjav iz Suhe, Franc Vinjet z Olševka in Klemen Zupan iz Tupalič pri Kranju, Tomaž Šoštar s Trnja pri Škofji Loki, Matija Jakopič iz Vodice, Ivan Kvas iz Zaloga pri Komendi, Ivan Pirš iz Domžal, Peter Učakar s Pristave pri Moravčah, Franc Prelesnik z Okroglega pri Stahovici, Jakob Stupan iz Mekinj pri Kamniku ter Leopold Hribar z Malega hriba in Franc Zore iz Češnjice v Tuhinjski dolini. Vsi naštetih so bili trdno na strani revolucionarnih sil, za Ivana Kvasa iz Zaloga pri Komendi, Janeza Pristavca iz Radovljice in Petra Uzarja iz Sebenj pri Trziču, njegov sin Boris je bil v Dakijevem proletarskem bataljonu in Tomšičevi brigadi, pa vemo tudi, da so čez državno mejo vzdrževali skrivne komunistične prehode (po že omenjenem seznamu v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Helena Štupar po ustni izjavi z dne 12. maja 1983).

je bil shod v Kamniku 13. junija združen z razvitjem delavske zastave, 18. julija je bil javni shod komunistične stranke v Kranju, 25. julija na Jesenicah, 10. oktobra v bohinjski Srednji vasi, v Bohinjski Bistrici, na Vačah in v Hotiču ter 18. oktobra v Škofji Loki. Sledili so predvolilni shodi: 31. oktobra na Jesenicah, Javorniku, v Kranju in Litiji, 17. novembra na Slapu pri Tržiču in v Kovorju in 21. novembra 1920 v Škofji Loki. Za začetek je bil uspeh kar dober. Komunisti na Jesenicah in v Koroški Beli so dobili 799 glasov, v Bohinjski Bistrici pa le 92.

Bolje so se komunisti odrezali pri občinskih volitvah, ko so na Gorenjskem dobili kar tri župane: v Koroški Beli, kjer so dobili 265 glasov in 13 odbornikov, za župana je bil izbran komunist Blaž Kemperle, na Jesenicah, kjer so dobili 400 glasov in 13 odbornikov, županstvo je pripadlo komunistu Jožetu Žnidarju, in na Dovjem, tam so komunisti dobili 96 glasov in osem odbornikov. Položaj druge stranke so dosegli v Bohinjski Bistrici, kjer so dobili 111 glasov in sedem odbornikov, v Kropi, kjer so dobili 51 glasov in šest odbornikov in v Ratečah-Planici, kjer so dobili 48 glasov in pet odbornikov, medtem ko so v Kamniku dobili le 43 glasov in dva odbornika.⁹⁶

Našteta komunistična jedra so se ohranila ves čas med obema vojnama. O tem le nekaj dokazov! Aprila 1923 je bila na Jesenicah ustanovljena Proletarska akcijska četa — PAČ, 13. in 14. aprila leta 1924 so bile na Jesenicah množične manifestacije ob razvitju prapora Neodvisne delavske stranke Jugoslavije, ki so se ga udeležila še odposlanstva iz Tržiča, Bohinja in iz drugih krajev, julija 1927 je Delavsko-kmečki republikanski blok — DKRB, ki so ga vodili komunisti, na volitvah v Bohinju dobil štiri odbornike, 11. novembra pa v Kranjski gori dva, na Jesenicah pa štiri odbornike, in končno: na občinskih volitvah 6. decembra 1936 je v Koroški Beli zmagala lista delovnega ljudstva, župan v tej občini pa je postal komunist Vencelj Perko.

Toda komunisti so si ustvarjali še mnoga na pol javna oporišča. V ta namen so jim prišle prav zlasti podružnice Delavskih kulturnih društev Svoboda, o katerih vemo, da so bile na Jesenicah, na Javorniku, na Dobravi-Vintgarju, v Kropi, Tržiču, Kranju, Škofji Loki in v Šutni pri Kamniku. V Kamniku je to vlogo opravljalo Delavsko pevsko društvo Solidarnost, v Dobu pri Domžalah Delavsko-kmetško izobraževalno društvo Pobuda, podobno pa tudi Pevski zbor v Zasipu pri Bledu. Prav izvirno obliko političnega dela z množicami — tako imenovano Kmečko šolo — je na Dobravi pri Kropi v letih 1928-1930 zasnoval komunist in učitelj Stane Žagar.

Osrednje oporišče kulturnega in vzgojnega delovanja gorenjskih komunistov so bile Jesenice, duša teh nastopov pa delavski pisatelj in dramatik Tone Čufar. Že 25. junija 1922 je bil na Jesenicah velik na-

stop delavskih telovadnih enot, 7. oktobra 1928 pa še proslava 10. obletnice Svobod, ki so se je udeležili celo svobodaši iz Beljaka. Jeseniška Svoboda je vodila tudi po številu odsekov, po prosvetnih večerih, po dramskih in drugih prireditvah, ki so bile vse množično obiskane. Ker je bila trdno v komunističnih rokah, jo je desničarska centrala 4. aprila 1933 razpustila. Toda člani razpuščene Svobode so ustanovili Delavsko kulturno društvo Enakost s podružnicama na Jesenicah in Javorniku, katerega pravila so bila odobrena 22. avgusta istega leta. Dobra stran tega zapleta je bila ta, da Enakost 13. julija 1935 ob razpustu Svobod ni bila prizadeta, zato je lahko delovala vse do 21. januarja 1939, ko je banska uprava razpustila tudi Enakosti na Jesenicah in na Javorniku.

Namesto Svobode so socialistični desničarji, kot že vemo, 29. marca 1936 ustanovili Delavsko kulturno društvo Vzajemnost. Na Gorenjskem so podružnice Vzajemnosti zrasle v Gorjah, Lescah, Tržiču, Kranju, Smledniku in Škofji Loki že leta 1936, v Šentvidu nad Ljubljano leta 1938, v Tacnu pod Šmarno goro in v Dobu pri Domžalah pa leta 1939. Tudi večino teh podružnic so ustanovili ali osvojili komunisti.⁹⁷

Komunisti so vodili tudi podružnico Zveze delavskih žena in deklet na Javorniku, in sicer, dokler ni bila 27. novembra 1935 razpuščena. Toda najpomembnejše je bilo, da so imeli v svojih rokah sindikata kovinarjev in gradbincev ter prevladujoč vpliv v vseh zvezah, ki so bile včlanjene v Strokovno komisijo. Tako so leta 1934 lahko začeli boj za delavsko enotnost s pomočjo množičnih stavk in mezdnih gibanj.

Sprva so komunisti temu vprašanju posvečali premajhno pozornost. To potrjuje tudi podatek, da je bilo v letih od 1918 do 1929 le 15 stavk in mezdnih gibanj, in sicer v glavnem do leta 1923. Zaradi gospodarske krize v letih od 1929 do 1934 ni bilo nobenih možnosti za stavkovno gibanje, ker so podjetniki na vseh koncih zapirali tovarne in metali delavce na cesto. Ko pa je kriza minila, je prišel pravi čas za uveljavljanje delavskih pravic. Tedaj je tudi na Gorenjskem izbruhnil pravi stavkovni val, saj se je v letih od 1933 do 1936 zvrstilo kar 25 velikih stavk in mezdnih gibanj.

Po dveh stavkah lesnih delavcev na Duplici pri Kamniku in stavki tekstilnih delavk v IKA Kranj, ki so se zvrstile leta 1934, so januarja 1935 šest dni stavkali kovinarji na Jesenicah, nato od 15. maja do 5. junija delavci v tovarni verig Lesce, 12. junija pa so zasedli železarno še delavci na Javorniku, ki so se jim 15. junija 1935 pridružili tudi železarji z obrata Sava, vmes pa so jih s protestnim shodom podprli obrtniki, trgovci in gostilničarji. Tako je morala KID sprejeti večino delavskih zahtev. Sledile so stavke na Količevem, v Škofji Loki, Dom-

Žalah, v kranjski Jugobruni ter progovnih delavcev v Trziču in težakov pri urejanju potoka Belca v Bohinju, mezдно gibanje pa so začeli tudi gradbeni delavci na Javorniku.

Toda Gorenjsko je najhuje pretresla splošna tekstilna stavka od 19. avgusta do 16. septembra 1936. Sprožilo jo je delavstvo Jugočeške v Kranju 20. avgusta ob 13. uri in pet minut. Sledile so mu delavke v Intexu, Jugobruni in Sirčevi tovarni, 21. avgusta v tovarnah Prah, Božič in Tekstilindus v Kranju pa tudi v dveh škofjeloških tovarnah, 24. avgusta v Štorah pri Gameljnah, Tacnu in v Ljubljani, 25. avgusta v tržiški predilnici ter v lesnem podjetju Heinrichar v Škofji Loki, Kranju in Kokri, potem pa tekstilno in drugo delavstvo povsod po Sloveniji. S tem je stavkovno gibanje doseglo vrh. Po letu 1936 je bilo na Gorenjskem samo še sedem stavk.⁹⁸

Med splošno tekstilno stavko so se gorenjski ljudje srečali s prihajajočim fašizmom, ki ni kazal svojih zob le z orožniškimi bajoneti, temveč je ogrozil predvsem mednarodno varnost. Prva žrtev fašizma je bila španska republika. Pomoč za njeno ohranitev je Gorenjce silno razgibala, ne toliko zaradi števila prostovoljcev, ki jih je v Španijo z Gorenjskega odšlo 23, marveč predvsem zaradi tega, ker so morali Gorenjci te in druge prostovoljce spravljati skrivaj čez mejo.

Komunistična stranka je bila v tem času na Gorenjskem že številčno močna in trdno organizirana, to pa ni bilo le pokrajinskega, temveč tudi splošno jugoslovanskega pomena, tako glede vzdrževanja ilegalnih zvez čez državno mejo kot tudi snovanja in utrjevanja komunističnih organizacij v drugih delih Jugoslavije.

Dokazov za številčno moč in trdnost komunistične stranke na Gorenjskem je več: 23. januarja 1937 je začel na Jesenicah izhajati list Naš kovinar, ki ga je urejal Slavko Federle, član okrožnega komiteja KSJ na Jesenicah, 11. februarja v Kranju legalno skojevsko glasilo Mladina, 7. avgusta istega leta pa je začelo v Kranju izhajati glasilo KDG Sobota. Od tega leta naprej lahko sledimo tudi rednim okrožnim konferencam gorenjskih komunistov. Prvo tako srečanje je bilo poleti 1937 v dolini Završnice pri Žirovnici, drugo 24. septembra 1939 v gozdu pri Radovljici, tretje 5. maja 1940 na pobočju Jelovice in četrto 2. februarja 1941 v Lipcah pri Blejski Dobravi. Te konference je vodil Stane Žagar. Prav tako močno organizacijo v tem koncu Gorenjske pa so imeli komunistični mladinci, ki so imeli na Jesenicah tudi svoj okrožni komite. Vse to je dobilo svoj odsev tudi v Tomšičevi brigadi, ki je dobila z Gorenjskega štiri predvojne komuniste: Albina Pibernika z Jesenic, Milana Našiča iz Trziča, Filipa Mohoriča-Martina iz Mišač pri Radovljici in Jožeta Ranta-Mošo iz Škofje Loke.⁹⁹

Označba uporniških in revolucionarnih prvin, ki so jih v Tomšičevo brigado prinesli gorenjski partizani, pa ne bi bila popolna, če ne bi

poudarili njihove narodne zavesti. Ta se je na Gorenjskem jela uveljavljati 27. februarja 1893, ko so domači gorniki začeli s slovenskih gora izganjati nemški Alpenverein, se utrjevala med boji za severno mejo v Gornji Savski dolini od 1918 do 1920, potem pa se napajala v virih češke in slovenske ogroženosti od hitlerizma. Gorenjska je bila edina pokrajina, kjer nacistična propaganda med Slovenci ni pobudila nobenega petokolonskega gibanja. K taki narodni zavesti je veliko pripomogla sokolska organizacija, saj so levičarsko usmerjeni uporniki s Tabora v Ljubljani uživali tudi delno podporo v kranjski župi, ta pa je s podrejenimi društvi prekrivala vso Gorenjsko.*

Gorenjska je dala v Tomšičevo brigado nekaj odličnih poveljnikov in političnih komisarjev. Na prvem mestu velja omeniti komandirja Milana Našiča iz Tržiča, ki je padel 15. avgusta 1943 kot namestnik komandanta Prešernove brigade, za njim Jožeta Jenšterleta-Oskarja iz Sp. Danj pri Sorici, ki je ujet izginil 15. septembra 1944 kot politični komisar 1. bataljona Tomšičeve brigade, Filipa Mohoriča-Martina iz Mišač pri Radovljici, ki je postal politični komisar 4. bataljona, Martina Kosa-Martinova iz Gameljna, ki je bil četrti komandant 2. bataljona, Stanka Zakotnika-Kočevskega Johana, ki je bil drugi komandant 4. bataljona, Ivana Zoreta-Jer neja iz Kamnika, ki je dosegel položaj namestnika komandanta in načelnika štaba brigade, Franca Bogataja-Rajka iz Žirov, ki je 1944 postal pomočnik političnega komisarja 2. bataljona, četrtega političnega komisarja Staneta Poglajna-Uroša, po pohodu na Štajersko pa še Antona Goloba iz Gozda pri Kamniku, ki je napredoval do pomočnika brigadnega političnega komisarja, njegovega brata Jožeta, ki je padel kot četni politični komisar, in Miloša Rutarja-Ruža iz Kranja, ki je postal politični komisar 2. bataljona. V Tomšičevo brigado sta prišla celo udeleženca dražgoške bitke Franc Biček, sloviti puškomitraljezec, in Ive Šubic, ki se je v Tomšičevi brigadi uveljavil predvsem kot odličen oblikovalec brigadnega glasila.¹⁰⁰

* Iz kartoteke društev v arhivu SR Slovenije izhaja, da so bili na Gorenjskem tile sokolski domovi, sokolske čete in sokolska društva: Mojstrana, Hrušica, Jesenice, Koroška Bela-Javornik, Žirovnica, Bled, Bohinjska Bistrica, Radovljica, Tržič, Preddvor, Kranj, Stražišče, Dražgoše, Selca, Škofja Loka, Gorenja vas, Sovodenj, Leskovica, Žiri, Skaručna, Šentvid pri Skaručni, Medvode, Šentvid nad Ljubljano, Mengeš, Komenda, Kamnik, Domžale, Dob pri Domžalah, Brdo pri Domžalah, Moravče, Sv. Jakob ob Savi, Dol pri Ljubljani in Vače.

Opombe o virih

- ¹ Milan Guček: Šercerjeva brigada, str. 200, dnevnika Jožeta Borštnarja in dr. Milana Dolenca ter Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 141.
- ² Zbornik VI, knjiga 4, dok. 138 na str. 388, in knjiga 5, dok. 12 na str. 40 in 41 ter dok. 13 na str. 45.
- ³ Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 190, 191 in 192, Rudolf Hribernik-Svarun: Dolomiti v NOB, od str. 389 do 410, in Tone Fajfar: Odločitev, str. 233.
- ⁴ Jesen 1942, št. 195 na str. 495, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 53 na str. 137, dok. 60 na str. 154 in dok. 64 na str. 165 in 166, Rudolf Hribernik-Svarun, prav tam, od str. 384 do 388, Matevž Hace »S primorskimi prostovoljci na Dolenjsko«, Delo št. 85 z dne 28. marca 1970, str. 19, Janko Prezlj-Stane, spomini v rokopisu, Jakob Sedej in Tone Ilenič, ustna vira, ter Franci Strle, lastni spomini.
- ⁵ Franček Saje: Belogardizem, od str. 392 do 461, Rezka Razdrih »Spomini na trpljenje v gozdovih«, Slivniški bataljon, Lož 1973, od str. 19 do 22, in Franci Strle, lastni spomini.
- ⁶ Prof. dr. Metod Mikuž: Pregled II, str. 289.
- ⁷ Dnevnik dr. Milana Dolenca in Stanko Semič-Daki, prav tam, ter Tomšičev glas 1943/5, NOB tisk, fasc. T — 2, P/462 — I v arhivu IZDG.
- ⁸ Isti dnevnik, Rafael Čož po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 10. marca 1977, str. 12, Tone Fajfar: Odločitev, str. 233, in Anton Kralj po historiatu borbe št. 76.
- ⁹ Prof. dr. Bogo Grafenauer: Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962, str. 150, 175, 243, 287, 285, 286, 312 in 316.
- ¹⁰ Prav tam, od str. 315 do 327.
- ¹¹ Prav tam, str. 333, 341 in 357 ter Franci Strle »Znanilec oboroženega boja z Ostrožnega brda«, Borec 1973/8-9 na str. 479.
- ¹² Franček Saje »Kratek pregled delavskega gibanja in KPJ na Slovenskem«, Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, Ljubljana 1964, str. 17, 18, 19, 21, 22 in 116.
- ¹³ Prav tam, str. 22, 23, 24, 130, 131, 134, 142, 143 in 144.
- ¹⁴ Prav tam, str. 25, 27, 28 in 140, seznam udeležencev oktobrske revolucije v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1918-1929, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1965/1-2, str. 163, od 170 do 174 in od 182 do 189.
- ¹⁵ Franček Saje, prav tam, str. 31 in 32, in Milica Kacin-Wohinz: Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921-1928 (knjiga v dveh zvezkih), str. 83, 91, 92, 93 in 94.
- ¹⁶ Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz po že omenjenem Kronološkem pregledu, str. 184, 185, 186, 188, 192, 193, 194 in 195, in Milica Kacin-Wohinz po isti knjigi, str. 218, 221 in 222.
- ¹⁷ Že omenjeni Kronološki pregled, str. 201, 204, 211 in 212, in Milica Kacin-Wohinz, ista knjiga, od 245 do 263.
- ¹⁸ Milica Kacin-Wohinz, ista knjiga v celoti, izrecno pa str. 271 in 371.
- ¹⁹ Po isti knjigi, zlasti na str. 376, 378, 379, 444, 445, 446, 448, 273, 382, 386, 387, 501, 503, 504, 505, 511, 524, 525, 493 in 524, in istem Kronološkem pregledu.
- ²⁰ Milica Kacin-Wohinz po isti knjigi, str. 431, in istem Kronološkem pregledu, str. 229 in 233, ter Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz: Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem 1930-1941, str. 7, 8, 19 in 20.
- ²¹ Že omenjena Kronološka pregleda Milice Kacin-Wohinz, AULA IV, Trst 1970, od str. 15 do 60, ter Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 439, 441, 442, 443, 457 in 462, in 1/2 na str. 311 in 313.

²² Prav tam, zlasti Kronološki pregled 1930-1941 na str. 44, 60 in 104, že omenjeni pregled Frančka Sajeta na str. 39, Alenka Nedog »Kratek pregled delavskega gibanja in delovanja komunistične partije na Slovenskem«, Fotografski dokumenti . . . 1/2, str. 15 in 16, slikovni del istega zbornika na str. 315, 316, 317, 318, 319 in 330, Naši Španci, Kranj 1978, od str. 255 do 277, podatki za Ivana Možino in Antona Sfiligoja iz seznama udeležencev oktobrske revolucije v zgodovinskem arhivu CK ZKS in Franci Strle »Prvi predsednik fronte na Pečinah«, TV-15 št. 28 z dne 12. julija 1973.

²³ Franci Strle, že omenjeni sestavek v Borcu 1973/11 na str. 612, in »Izpod vešal je ušel«, TV-15 št. 40 z dne 28. septembra 1972, Franc Hrovatin »Odhod vipavskih partizanov na Dolenjsko«, TV-15 št. 6 z dne 10. februarja 1983, in dr. Tone Ferenc: Primorska pred vseljusko vstajo 1943, Ljubljana 1983, od str. 199 do 210.

²⁴ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 64 na str. 165 in 166, dok. 177 na str. 551, dok. 104 na str. 334 in dok. 103 na str. 326, Janez Mihelčič-Majdar po beležki z dne 21. oktobra 1982, Rudolf Hribernik-Svarun: Dolenjiti v NOB, str. 384, 386, 387 in 388, Karel Kumše-Tomaž po ustni izjavi z dne 4. novembra 1983, dnevnik Franca Levca-Boga v prepisu, Ivan Orel po historiatu borbe št. 35, Franc Hrovatin, prav tam, Maks Vidmar-Ljubo po beležki z dne 20. junija 1981, Albert Stegovec-Milan po beležki z dne 27. maja 1983, Rezka Razdrih »Spomini na trpljenje v gozdovih«, brošura Slivniški bataljon, od str. 33 do 38, in dr. Tone Ferenc, ista knjiga, str. 225, 226, od 220 do 225 ter 228 in 229.

²⁵ Že omenjeni dnevnik Franca Levca-Boga, Matevž Hace »S primorskimi prostovoljci na Dolenjsko«, Delo št. 85 z dne 28. marca 1970, Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 198 in 199, Jutri bo vse dobro, Ljubljana 1959, str. 311, in Počakaj do prihodne pomladi, Koper 1959, od str. 7 do 37, dr. Tone Ferenc, ista knjiga, str. 227 in 228 ter od 229 do 263, Valerija Železnikar po beležki z dne 4. decembra 1977, Viljem Gril po historiatu borbe št. 44, Nemec Severin-Teklo po beležki z dne 19. junija 1978, Jože Šturm po beležki z dne 22. marca 1980, Vesti, fasc. MVAC 110-A, štev. 60433, v arhivu IZDG in Franci Strle, lastni spomini.

²⁶ Franc Levec-Bogo, isti dnevnik (2. str. prepisa), dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 250 in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

²⁷ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 204 na str. 611, Pero Popivoda »Pregled borb na Dolenjskem«, Slovenski zbornik 1945, str. 633, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 6. decembra 1977, Marjan Jager-Ris, spomini-življenjepisi z dne 18. julija 1957 na str. 32, fasc. 1/1 v arhivu IZDG, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 142 in 143, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

²⁸ Rudi Puhar-Razin po beležki z dne 27. septembra 1977 in Vesti, fasc. MVAC 110-B, štev. 60399 in 60493, v arhivu IZDG.

²⁹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Anton Gregorič-Jakec po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974, zapisnik o ogledu z dne 5. oktobra 1977, Rudi Puhar-Razin, prav tam, Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 9. decembra 1977, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29 in Vesti, štev. 60493, prav tam.

³⁰ Dnevnik dr. Milana Dolenca, isti zapisnik o ogledu, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 208 na str. 625, Anton Gregorič-Jakec, Mavricij Štefanič-Mavriče in Stanko Semič-Daki, prav tam, dr. Stanko Pirc-Lojze po beležki z dne 23. novembra 1977, Alojz Živec-Florjan po beležki z dne 27. maja 1983, poizvedbe na Turjaku z dne 4. marca 1978 in seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

³¹ Pero Popivoda, prav tam, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 204 na str. 611, 612 in 613 ter dok. 208 na str. 625, Karel Rozman in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 23 in 29 ter Vesti, štev. 60407, prav tam.

³² Pero Popivoda in Mavricij Štefanič-Mavriče kot malo prej, Filip Šubelj-Jure po beležki z dne 3. avgusta 1981, Anton Kocjančič kot malo prej, Giovanni Cuccu-Ivo: Štirinajst mesecev med slovenskimi partizani, str. 108, Mihael Butara-Aleks, pripombe z dne 6. januarja 1984 na str. 13, in dnevnik dr. Milana Dolenca.

³³ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 208 na str. 624, dok. 209 na str. 626 in dok. 210 na str. 627 in 628, Anton Kralj-Kraljiček po beležki z dne 17. septembra 1981, pismo Antona Cajnarja z dne 20. marca 1984 in Vesti, štev. 60407 in 60471, prav tam.

³⁴ Tone Fajfar: Odločitev, str. 234, 236, 239 in 241, Edvard Kocbek: Tovarišija, od str. 390 do 396, Rudolf Hribernik-Svarun, prav tam, str. 416, Ivan Dolničar-Janošek, pripomba z dne 5. decembra 1983, Anton Kralj po historiatu borbe št. 76 in Ciril Glavan-Čiro, pojasnilo z dne 21. oktobra 1982.

³⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 209 na str. 627 in priloge na str. 698, Ivan Ferlež-Švejk, kronologija 1 na str. 27, Pero Popivoda, prav tam, in Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 145.

³⁶ Zapisnik o ogledu z dne 1. julija 1978, isti zbornik na str. 698 (priloge) in Vesti, štev. 60427 in 60471, prav tam.

³⁷ Dnevnik dr. Milana Dolenca, že omenjeni zapisnik o ogledu in Vesti, štev. 60471, 60472 in 60473, prav tam.

³⁸ Isti viri, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja 1978, Leopold Šegina po historiatu borbe št. 21 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

³⁹ Pero Popivoda, prav tam, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih, str. 32 in 33, Leopold Šegina po beležki z dne 6. januarja 1979 in pismu z dne 17. novembra 1982.

⁴⁰ Leopold Šegina po že omenjeni beležki in pismu z dne 10. novembra 1982 ter Srečko Intihar-Tedi po beležki z dne 4. avgusta 1981.

⁴¹ Jože Žlogar-Šoši po beležki z dne 15. marca 1978.

⁴² Zapisnik o ogledu z dne 9. aprila 1978, Pero Popivoda in Vesti, šte. 60451, prav tam.

⁴³ Isti zapisnik ter Jože Žlogar-Šoši po beležki z dne 15. marca in Ivan Bobnar-Bobi po beležki z dne 27. marca 1978.

⁴⁴ Radko Žumer po beležki z dne 21. junija in Jože Pečarič po beležki z dne 18. maja 1978, Vesti, šte. 60451 in 60452, in Pero Popivoda, prav tam.

⁴⁵ Jože Žlogar-Šoši po isti beležki in Vesti, šte. 60436, prav tam.

⁴⁶ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Levca-Boga (prepis na str. 2), Vesti, šte. 60494, prav tam, in Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 29 z dne 15. julija 1971.

⁴⁷ Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 122, Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga, str. 10, Vesti, šte. 60427, prav tam, mrliška matična knjiga župnije Nova vas in Franci Strle, prav tam.

⁴⁸ Giovanni Cuccu-Ivo, ista knjiga, str. 109, zapisnik o ogledu z dne 8. julija 1978, Vladimir Knežević-Volođa »V zasedu«, Tomšičev glas 1943/6, str. 13 in 24, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 148 in 149, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 215 na str. 638 in Franci Strle, isti podlistek, TV-15 št. 29 z dne 22. julija 1971.

⁴⁹ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Levca-Boga (po prepisu na str. 6), spomini Toneta Gabriča v rokopisu na str. 97, Vesti, šte. 60469 in 60470, prav tam, ter Stanko Semič-Daki in Franci Strle, prav tam.

⁵⁰ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Boga-Levca, Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki, že omenjeni podlistek Francija Strleta in Jože Vidmar-Djoni, pojasnilo z dne 31. oktobra 1982.

⁵¹ Stanko Semič-Daki, prav tam, str. 151, Vesti, šte. 60501, prav tam, Leopold Šegina, pismo z dne 15. avgusta 1967 s soglasjem Vladimira Badovinca, Ivan Kosmač po beležki z dne 1. marca 1977, Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981, dnevnik dr. Milana Dolenca in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 218 na str. 643.

⁵² Dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Levca-Boga, Mavricij Štefanič-Mavrič po že omenjeni beležki, Albert Stegovec-Milan in Danijela Jelinčič po beležkah z dne 27. in 28. maja 1983 ter Silvo Gorup po telefoničnem pojasnilu z dne 2. avgusta 1983, fasc. 359/11 — 4 v arhivu IZDG in Franci Strle, isti podlistek, TV-15 št. 31 z dne 29. julija 1971, str. 9.

⁵³ Prav tam, Anton Dremelj-Ante po beležki z dne 20. oktobra in Vladimir Badovinac po beležki z dne 3. avgusta 1977, zapisnik o ogledu z dne 1. julija 1978, Viljem Gril in Anton Jurejevčič po historiatih borbe št. 44 in 58, Vesti, šte. 60490 in 60491, prav tam, in Zbornik VI, knjiga 5, dok. 221 na str. 650.

⁵⁴ Vesti, šte. 60503, dnevnik dr. Milana Dolenca in Franc Žugelj po historiatu borbe št. 31.

⁵⁵ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 212 na str. 632, dok. 214 na str. 635 in 636, dok. 215 na str. 638 in dok. 216 na str. 639, Vesti, šte. 60440, 60441 in 60479, prav tam, Rudolf Hribernik-Svarun, prav tam, od str. 412 do 414, Stanko Petelin-Vojko: Krajevna skupnost Podpeč-Preserje v NOB, str. 255, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁵⁶ Ivan Križan »Pot enega izmed tisočev«, str. 8 in 9, Vesti, šte. 60493, 60510 in 60577, prav tam, Jože Tramte-Urh po beležki z dne 11. julija 1978 in Franc Lenart, odgovor na poizvedbe z dne 16. januarja in 22. februarja 1983.

⁵⁷ Mihael Butara-Aleks po že omenjenih pripombah na str. 14, Jože Žlogar-Šoši po že omenjeni beležki, Ljubo Antončič po pismu z dne 15. aprila 1943, Rudi Müller-Mile po beležki z dne 17. februarja 1978, Edvard Kocbek: Tovarišija, str. 402, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 218 na str. 643 in dok. 221 na str. 650, in Vesti, šte. 60492, prav tam.

⁵⁸ Edvard Kocbek, prav tam, str. 385, 386, 400, 401, 402 in 403, in Jože Žlogar-Šoši po že omenjeni beležki.

⁵⁹ Rudi Müller-Mile, Jože Žlogar-Šoši in Jože Pečarič po že omenjenih beležkah ter Edvard Kocbek, prav tam, str. 402.

⁶⁰ Seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁶¹ Micka Ganziti, pojasnilo z dne 29. oktobra, in Alojz Dolničar, pojasnilo z dne 28. oktobra 1982, Rudolf Hribernik-Svarun, ista knjiga, str. 416, Janez Japelj po ustni izjavi iz leta 1970, Janez Kenk-Ivo po beležki z dne 31. oktobra 1975, Janez Erbežnik in Jakob Pajsar-Runo po beležki z dne 28. marca 1978 in po historiatu borbe, št. 37, in izpisek iz dnevnika puškomitraljezca Gorenca — poročilo za 14. julij 1943, it. fasc. 673/1 v arhivu IZDG.

⁶² Vladimir Hlede po historiatu borbe št. 89, Severin Nemec-Teklo po beležki z dne 19. junija 1978 in Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. maja 1983.

⁶³ Vesti, šte. 60495, prav tam.

⁶⁴ Edvard Kocbek, ista knjiga, str. 406 in 407, Franc Gruden-Švejk po beležki z dne 17. in Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 27. maja 1983, Jože Lepin-Ris, prepis magnetofonskega zapisa v dne 23. januarja 1975 na str. 25, in zapisnik o ogledu z dne 9. aprila 1978.

⁶⁵ Že omenjeni zapisnik o ogledu, Vesti, šte. 60500 in 60501, Jože Žlogar-Šoši in Radko Žumer po že omenjenih beležkah, Edvard Kocbek, prav tam, str. 407 in 408, Ivan Žibert po beležki z dne 28. junija

1978, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981, Franc Smrajc-Miklavž po beležki z dne 10. in Janez Strnad-Lado po beležki z dne 3. maja 1983, Zvonko Faleskini po historiatu borbe št. 90, Tone Trtnik-Jure, nedatirani spomini, str. 25, in Stane Škrabar-Braškar, pripombe z dne 19. novembra 1983, str. 8.

⁶⁶ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 222 na str. 652, dok. 223 na str. 655 in priloge na str. 698, Jože Žlogar-Šoši, prav tam, Rudolf Lešnjak, Karel Rozman in Zvonko Faleskini po historiatih borbe št. 81, 23 in 90 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁶⁷ Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem zapisniku in Ivan Žibert-Gašper po isti beležki.

⁶⁸ Edvard Kocbek, prav tam, str. 408 in 409, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 153, in Jože Lepin-Ris, isti prepis, str. 25 in 26.

⁶⁹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Edvard Kocbek, ista knjiga, str. 409, 410 in 411, in Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 153, 154 in 155.

⁷⁰ Stanko Semič-Daki, prav tam, Jože Tekavec: Dnevi preizkušnje, Ljubljana 1977, od str. 275 do 280, Rudi Müller-Mile in Radko Žumer po že omenjenih beležkah, Franc Lenart, pismo z dne 13. decembra 1977, ROOF Bloška planota z dne 2. maja in OOOF za Cerknico z dne 5. maja 1943, fasc. 435/1 v arhivu IZDG, ter dnevnik Franca Levca-Boga, str. 10 prepisa.

⁷¹ Prav tam, dnevnik dr. Milana Dolenca, že omenjena poročila, Ivan Bobnar-Bobi, Radko Žumer, Jože Žlogar-Šoši in Anton Velišček-Zoran po že omenjenih beležkah, Leopold Šegina, Anton Jurejevčič in Zvonko Faleskini po historiatih borbe št. 21, 58 in 90, Franc Lenart po istem pismu, fasc. 359/11 — 4 v arhivu IZDG ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁷² Že omenjeni poročili ROOF Bloška planota in OOOF za Cerknico, Jože Tekavec-Pepe, ista knjiga, od str. 280 do 286, in Krajevni urad Nova vas, pojasnilo z dne 2. novembra 1982.

⁷³ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Rudi Puhar-Razin in Radko Žumer po že omenjenih beležkah, Zbornik VI, knjiga 5, str. 700 in 701 (priloge), ter že omenjeni seznam.

⁷⁴ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Simetova poročila v fasc. 359/11 — 4 in fasc. 360/11 v arhivu IZDG, prof. dr. Metod Mikuž: Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967, str. 70 in 71, Jože Oblak-Sime »Spomini na gozdove Snežnika«, Primorski dnevnik, nadaljevanja z dne 23., 24., 25. in 26. aprila 1980, Franci Strle: Partizanski volk samotar, str. 152, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 381, in dnevnik Franca Levca-Boga v prepisu, str. 14.

⁷⁵ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Levca-Boga, fasc. 359/11 — 4, prav tam, ter že omenjeno poročilo OOOF za Cerknico.

⁷⁶ Dnevnik dr. Milana Dolenca, že omenjeni spomini Marjana Jagra-Risa na str. 33 in Tomšičev glas 1943/6, edino znano število hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani.

⁷⁷ Dnevnik Franca Levca-Boga, Jože Oblak-Sime in Franci Strle, ista sestavka, ter Rudi Puhar-Razin po že omenjeni beležki.

⁷⁸ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Janez Mihelčič-Antonov po beležki z dne 21. novembra 1982, Vesti, št. 60532, prav tam, in poročilo OOOF Velike Lašče-Ribnica z dne 18. maja 1943, fasc. 435/1 v arhivu IZDG.

⁷⁹ Dnevnik Franca Levca-Boga, str. 14 prepisa, in brošura Slivniški bataljon.

⁸⁰ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Franci Strle, lastni spomini, Vesti, št. 60573 in 60574, prav tam, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 81 na str. 218, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸¹ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Edvard Kocbek: Tovarišija, od str. 413 do 419, Anton Kralj po historiatu borbe št. 76, Franci Strle »Notranjski odred in Tomšičeva brigada«, TV-15 št. 31 z dne 29. julija 1971, in Ivan Dolničar-Janošek po že omenjenih pripombah.

⁸² Franci Strle, prav tam, dnevnika dr. Milana Dolenca in Franca Levca-Boga ter Karel Kumše-Tomaž, ustni vir.

⁸³ Anton Ilenič, spomini z dne 20. julija 1981, str. 1, 2 in 13, in Franci Strle, prav tam.

⁸⁴ Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1, str. 78 in 79, Vasja Kogej po beležki z dne 8. oktobra in Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977.

⁸⁵ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Ivan Ferlež-Švejk po že omenjeni kronologiji, str. 30, in Anton Ilenič, prav tam.

⁸⁶ Franci Strle, prav tam in dodatni lastni spomini, Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 23. decembra 1977 in Jože Novak po historiatu borbe št. 73.

⁸⁷ Dnevnik dr. Milana Dolenca.

⁸⁸ Jože Lepin-Ris po že omenjenem prepisu, str. 26 in 27, Vasja Kogej in Jože Žlogar-Šoši po že omenjenih beležkah, Matevž Hace, ista knjiga, str. 92, ter Leopold Šegina po historiatu borbe in po pismu z dne 21. januarja 1983.

⁸⁹ Zbornik VI, knjiga 4, dok. 113 na str. 326 in 327, dok. 120 na str. 347 in 348, dok. 144 na str. 402 in 403, knjiga 5, dok. 21 na str. 63, in knjiga 6, dok. 1 na str. 8, dok. 4 na str. 14 in dok. 5 na str. 14, Stanko Petelin: Prešernova brigada, 2. izdaja, Ljubljana 1980, str. 21, 22, 23, 24, 31 in 32, in Ivan Jan: Kokrški odred II, Ljubljana 1980, od str. 10 do 24 ter str. 36, 39 in 40.

- ⁹⁰ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 21, 22 in 62 na str. 63, 64, 67, 72 in 158. .
- ⁹¹ Janez Erbežnik-Gorenc po beležki z dne 23. junija 1983 in podatki o Vinku Kavčiču-Cenetu z dne 27. julija 1964, Zbornik VI, knjiga 5, dok. 104 na str. 335, in dr. Tone Ferenc, ista knjiga na str. 229.
- ⁹² Zbornik VI, knjiga 5, dok. 103 na str. 327 in 329, in knjiga 6, dok. 71 na str. 187 in dok. 38 na str. 99, Tone Ilenič, spominski zapis z dne 20. julija 1981, dnevnik Ludvika Bradeška v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Ivan Pipan-Božo po pismu z dne 12. marca in pismu z dne 12. maja 1983, Janko Prezelj-Stane, spomini v rokopisu, od str. 37 do 42 in od 47 do 50, Janez Šmitek »Kroparska kronika NOB«, glasilo Plamen — Kropa, februarja 1975, str. 13 do 16, Martin Košir po beležki z dne 27. julija 1983 in dr. Lado Lovrenčič po beležki z dne 5. julija 1984.
- ⁹³ Prof. dr. Bogo Grafenauer: Kmečki upori na Slovenskem, str. 77, 86, 87, 88, 96, 97, 98, 99, 111, 112, 120, 121, 122, 131 in 143.
- ⁹⁴ Prav tam, zlasti str. 170, 184, 186, 243, 244, 274, 282, 300, 311, 330, 332, 336, 337, 338, 351, 352 in 357, in Franček Saje, že omenjeni Kratek pregled kot v opombi števil 12, str. 17.
- ⁹⁵ Franček Saje, prav tam, str. 37, Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz, že omenjeni Kronološki pregled 1918-1929, Prispevki 1965/1-2 na str. 167 in 215, ter enak pregled 1930-1941 (samostojna brošura), str. 24, 50 in 138, Štefan Kuhar: Kmetstvo mladinsko gibanje in Milan Majcen, brošura Narodna junaka Milan Majcen in Janči Mevželj, Ljubljana 1971, na str. 87 in 88, kartoteka društev v arhivu SR Slovenije, Ivan Jan: Kokrški odred I, Ljubljana 1980, str. 44, pismi Cite Maren in Maksa Žnidarja iz Utika z dne 12. marca 1983 ter Stane Škrabar-Braškar, pripombe z dne 19. novembra 1983.
- ⁹⁶ Franček Saje, prav tam, str. 21 in 23 ter slikovni del istega zbornika na str. 199 in 200, Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz po že omenjenem Kronološkem pregledu v Prispevkih na str. 175, 177, 178, 179, 180 in 181, in France Klopčič »Komunistična stranka v Sloveniji po obznani«, Kritično o slovenskem zgodovinskepisju, Ljubljana 1977, str. 340, 349, 350, 357 in 367.
- ⁹⁷ Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije 1/1, str. 252, 283, 307, 312, 313, 316, 514, 515 in 517, in 1/2, str. 53 in 54, Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinc, Kronološki pregled 1918-1929 na str. 199, 206, 213, 226, 227 in 232, in Kronološki pregled 1930-1941 na str. 37, 40, 87 in 130 ter kartoteka društev v arhivu SR Slovenije.
- ⁹⁸ Že omenjena kronološka pregleda, 1918-1929 v Prispevkih, od str. 167 do 236, in 1930-1941 v brošuri, od str. 38 do 138, ter Alenka Nedog »Kratek pregled delavskega...« v Fotografskih dokumentih 1/2 na str. 8 in 9.
- ⁹⁹ Naši Španci, od str. 257 do 275, že omenjeni Kronološki pregled 1930-1941 na str. 118, 150, 158, 171 in 172, Ivan Jan: Kokrški odred I, Ljubljana 1980, str. 48, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.
- ¹⁰⁰ Isto gradivo, Tone Stroj: Oris zgodovine planinstva, Ljubljana 1978, in kartoteka borcev Tomšičeve brigade.

V KLEŠČAH NOVE ITALIJANSKE OFENZIVNE TAKTIKE IN PRISPEVEK K NJENEMU ZLOMU

Novo bojno območje in nova Gambarova taktika

Že s prihodom v Podturn se je Tomšičeva brigada znašla v operativnem prostoru italijanske divizije Isonzo, kjer so jo čakale nove razmere in nova presenečenja.

General Gastone Gambara, komandant 11. armadnega zbora, je temu prostoru že vse od zime posvečal posebno pozornost. Motilo ga je predvsem bojno sodelovanje med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi brigadami; v tem je videl izvor za naraščanje njihovega bojnega duha in napadalnosti. Sklenil je, da bo naredil konec nenehnemu partizanskemu prehajanju meje med vazalno NDH in Ljubljansko pokrajino. Obetal si je, da bo s tem ukrepom korenito prizadel udarno moč slovenskih brigad, zato je štabu divizije Isonzo in svojim inženircem ukazal Gorjance pregraditi z neprehodnimi in širokimi žičnimi ovirami iz bodeče žice. Od štaba divizije Isonzo in korpusnih inženircev je dobil slovesno obljubo, da bodo to nalogo kmalu in dobro opravili.

Takoj je treba povedati, da se je Gambarova zamisel o pregraditvi Gorjancev popolnoma izjalovila, kakor je propadla tudi zamisel o ograjenih vaseh na Notranjskem. Vzrok za to so bile velike časovne zakasnitve. Italijanski inženirci, ki jih je varoval en bataljon 23. pehotnega polka, so šele do julija 1943 izdelali toliko teh žičnih pregrad, da so začele ogrozati partizanske prehode in da so partizani ta dela sklenili ustaviti. V napad sta šli Cankarjeva in Šercerjeva brigada; v dveh nočnih naletih, v nočeh na 4. in 5. julij ter v noči na 12. julij 1943, sta podrli dobršen del žičnih ovir in utrdb, iz katerih naj bi ovire varovali, hkrati pa sta Italijane čakali v zasedah in jih začeli napadati. S tem so bila italijanska utrjevalna dela na Gorjancih tako rekoč ustavljena. Da bi Gastone Gambara omogočil nadaljevanje le-teh, je pripravil veliko ofenzivo na Gorjance, ki se je začela 25. julija 1943, vendar se mu je izjalovila tudi ta.¹

Za Tomšičevo brigado je bilo pregrajevanje Gorjancev brez pomena, ker sploh ni več zašla nanje. Omembe vreden je ta Gambarov

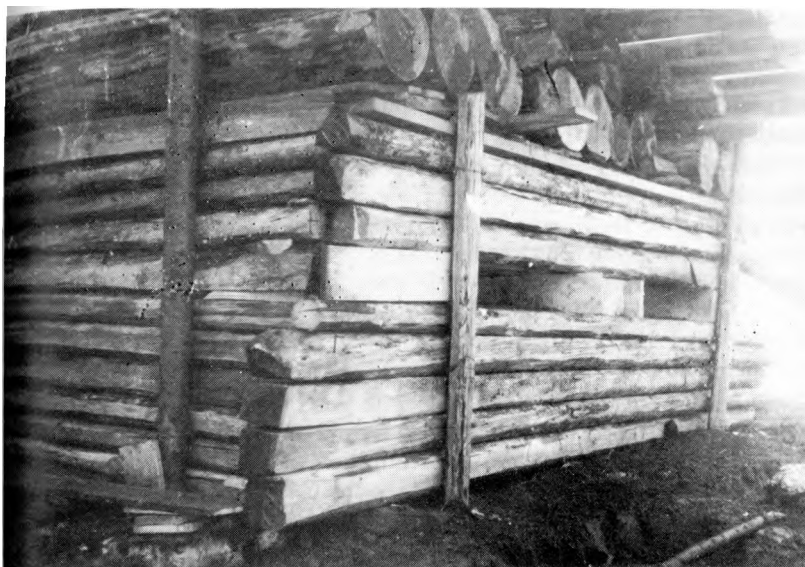
ukrep le toliko, kolikor se je v tej zvezi povečalo število italijanskega vojaštva pri diviziji Isonzo. Zelo ovirale in utesnjevale pa so jo žične ovire, izpopolnjene z minskimi polji in utrdбами, ki so jih zgradili Nemci že v drugi polovici leta 1942, da so ločili svoje zasedbeno ozemlje od Ljubljanske pokrajine.

Pomembnejša od pregrajevanja Gorjancev so bila dodatna utrjevalna dela po mnogih italijanskih in belogardističnih postojankah. Namen dodatnega utrjevanja je bil: omogočiti obrambo postojank z manjšimi silami, po tej poti sproščene enote pa uporabiti za napadalne pohode na partizansko ali nikogaršnje ozemlje. Ta Gambarov ukrep je omogočal umnejšo in taktično ustreznejšo uporabo čet, ki naj bi iz utrjenih oporišč obvladovale okolico vsaj v polmeru 15 kilometrov, po njej nenehoma križarile z gibljivimi oddelki, čakale v zasedah in gibčno napadale. Šlo je potemtakem za obsežna Gambarova prizadevanja, kako razmeroma številne in močne sile 11. armadnega zbora pripraviti do večje napadalnosti in bojne učinkovitosti. Prvi uspehi teh prizadevanj so se začeli kazati sredi maja 1943.²

Gambara je odločno ukrepal, da bi zatrl malodušje, ki se je po porazih v Suhi krajini in v Jelenovem žlebu lotevalo italijanske vojake. Za vsako ceno jim je hotel vrniti in vcepiti potrebno bojevitost. Ker je spoznal, da je val malodušja najhuje zajel divizijo Macerata, je že v začetku maja 1943 dosegel njeno izločitev iz sestave 11. armadnega zbora; sedmega maja je prešla v sestavo 5. armadnega zbora s sedežem na Reki. Ta prestavitev je kajpak narekovala potem še premik operativnih območij. Dotedanje operativno območje divizije Macerata je morala zasesti jurišna sestavina črnih srajc 21. Aprile, njeno operativno območje v Dobropoljski, Struški in Ribniški dolini ter v okolici Velikih Lašč pa je prevzela divizija Cacciatori delle Alpi. Izjema je bila le močna italijansko-belogardistična postojanka v Hinjah, ki je prišla v pristojnost divizije Isonzo.

Sedemnajstega maja je sledil drugi del rokade. Proti severu in zahodu se je pomaknil 23. pehotni polk divizije Isonzo, ki je imel poslej poveljstvo v Semiču. Na njegovo operativno območje od Vinice, Dragatuša, Črnomlja do Metlike je prišel 73. pehotni polk divizije Lombardia, ki je imel poveljstvo v Črnomlju. Poveljnik je bil polkovnik Fabio Besta, medtem ko je garniziji v Metliki poveljeval polkovnik Francesco Fiotentini. Postojanke ob železniški progi v Beli krajini so istega dne prevzele enote Guardie alla Frontiera.³

Posledica teh rokad je bila zgostitev enot divizije Isonzo v krajih severno od Gorjancev in Kočevskega Roga. To je omogočilo ustanovitve nekaterih novih italijanskih in belogardističnih postojank na območju severno od Krke. Že prej so bile njihove postojanke precej številne in zelo močne. Podatkov o natančni številčni moči njihovih po-

Italijanske utrdbe na železniški postaji v Trebnjem. Take bunkerje so si Italijani in belogardisti zgradili po vseh postojankah

sadk ni na voljo. Za ponazoritev jih je mogoče navesti samo po partizanskih obveščevalnih virih, ki pa prave moči divizije Isonzo ne kažejo niti do polovice.

Najprej velja opozoriti, da so Italijani posvečali posebno pozornost zavarovanju dolenske železniške proge. Ob njej so imeli utrjene postojanke na vseh postajah, na postajališčih ter ob pomembnejših napravah, kot so mostovi in predori. Proga je bila zavarovana s toliko utrdbami, da so se partizani vsakokrat znašli v kočljivem položaju, kadarkoli so jo želeli prekoračiti. Te utrdbe, bunkerji, so si sledile v strelni razdalji in jih je bilo toliko, da ne bo mogoče naštetih vseh. Zato velja prikazati zlasti temeljno italijansko razvrstitev.

V Trebnjem je bilo poveljstvo 98. legije črnih srajc, garnizijo pa so partizani cenili na 1000 fašistov, štiri topove in dve težki havbici. Na Trebnje so se naslanjale: obnovljena postojanka v Temenici s 300 Italijani in belogardisti, Stranje s 70 Italijani, Prapreče s 30, Št. Lovrenc s 30, Krtina z 12 in Velika Loka s 60 Italijani, poleg tega je bilo v Starem trgu pri Trebnjem še 78 mož bele garde.

V Mirenski dolini sta na novo nastali dve postojanki: v gradu Rakovnik je bilo 200 Italijanov in 70 belogardistov, v Šentrupertu pa 79 belogardistov. Približna številčna moč v starih postojankah je bila

takšnale: v mokronoškem gradu 300 črnosrajčnikov in kraljevih vojakov ter 13 legistov, na Žalostni gori nad Mokronogom 200 kraljevih vojakov in 25 fašistov, na postaji v Bistrici pri Mokronogu 40 vojakov v Tržišču 40 vojakov in 20 financarjev ter v Krmelju 100 fašistov in kraljevih karabinjerjev.

Izredno močni in samostojni postojanki sta bili še v Selih pri Šumberku, s 150 možmi bele garde in z Italijani, in pa v Žužemberku, kjer je bilo 300 Italijanov in 110 mož bele garde, 16. junija pa je na novo nastala še postojanka v Dobrniču s 96 belogardisti. Močna postojanka je bila tudi v Hinjah, čeprav število ni znano. Vemo pa, da je bilo v Soteski 60 Italijanov, v Gorenji Straži 200 italijanskih vojakov z dvema topovoma, v Mirni peči 180 Italijanov in 81 belogardistov, pri predoru v Ponikvah pa 60 Italijanov.

Vzhodno od Novega mesta so bile postojanke: v Zameškem in v Kostanjevici na Krki, katerih moč so partizani cenili na 500 mož, v Šentjerneju, kjer naj bi bilo 150 Italijanov, v Dolenji Brezovici 30 Italijanov in 150 belogardistov ter na Ratežu 80 financarjev, 10. junija 1943 pa je nastala še postojanka v Beli cerkvi, v kateri je bilo do 30 Italijanov in 60 belogardistov. V Novem mestu so bila poveljstva 6. topniškega polka, 24. pehotnega polka in divizije Isonzo s poveljstvom 1. bataljona legije smrti, partizani so menili, da je v njem 1000 Italijanov s štirimi težkimi topovi, kar pa je bila preskromna cennitev. Večja postojanka belogardistov in Italijanov pri Novem mestu je bila še v Stopičah. Ob železniški progi proti Semiču je bilo več manjših postojank, na primer na Uršnih selih in na Lazah ob vhodu v semiški predor, število teh pa ni znano. V Semiču se je začasno nastanilo poveljstvo 23. pehotnega polka s 500 vojaki pehote in 170 belogardisti; pozneje je ob belogardistih ostala le 70 mož močna italijanska posadka.⁴

Če vse te posadke, ki so bile podrejene štabu divizije Isonzo, seštejemo, dobimo takele številke: 5217 Italijanov, 907 belogardistov in 450 mešanih ali skupaj 6574 mož, vemo pa, da je 1. maja 1943 samo divizija Isonzo štela 14.592 vojakov in častnikov; na njenem bojnem območju je bila tudi glavnina korpusne inženirije, najmanj 2000 mož, bela garda pa je štela še tudi približno 2000 mož. Potemtakem je bilo v operativnem prostoru divizije Isonzo nenehno približno 18.500 sovražnikov.

Da bi se seznanili z močjo sovražnikov na vsem ozemlju, kjer se je bojevala Tomšičeva brigada do ustanovitve prvih dveh slovenskih divizij, kaže pogledati še številčno moč italijanskih postojank v Beli krajini in na vzhodu Kočevske.

V Črnomlju je bil štab 73. pehotnega polka italijanske divizije Lombardia. Ta garnizija je štela 850 italijanskih vojakov, 145 belogar-

distov, 12 topov in en težki minomet. Na to postojanko so se naslanjale močne utrdbe na otovskem mostu, katere število posadke pa ni znano. Ob železniški progi do Kolpe so sovražniki vzdrževali tele postojanke: Gradac 150 vojakov, Podzemelj 80, Dobravice 60, Metlika 1280 Italijanov in 45 belogardistov, osem topov in tri težke minomete, v Rosalnicah 85 italijanskih vojakov, pa še v Gribljah 80 in v Podbrežju 90 italijanskih vojakov z enim težkim minometom. Jugozahodno od Črnomlja je bilo v Kanižarici 90 italijanskih vojakov, v Dragatušu 450 italijanskih vojakov in 15 belogardistov ter štirje težki minometi, v Vinici 223 italijanskih vojakov in štirje težki minometi, v Ziljah 70 vojakov, na Sinjem vrhu 92 fašistov in 28 mož druge vojske ter v Starem trgu ob Kolpi 300 fašistov s tremi težkimi minometi. Skupaj je bilo v Beli krajini, brez postojanke v Semiču, 3929 italijanskih vojakov in 205 belogardistov, ki so imeli kar 22 topov in 16 težkih minometov.⁵

Na jugozahodnem obrobju Kočevskega Roga, ki je spadalo v operativno območje fašistične jurišne sestavine 21. Aprile, so bile postojanke v Oneku, Koprivniku, Vimolju in Predgradu. O teh vemo, da so bile njihove posadke sestavljene iz fašistov in kraljevih karabinjerjev. Številčnost teh ni znana, razen za Vimolj, kjer je bilo 500 vojakov z dvema topovoma in štirimi težkimi minometi, v Predgradu pa se je nabralo tudi 10 belogardistov. Lahko računamo, da je bila proti Kočevskemu Rogu usmerjena vsa jurišna sestavina 21. Aprile s poveljstvom v Kočevju, ki je štela 3482 fašistov.⁶

Po teh podatkih je mogoče upravičeno zapisati, da se je v prostoru, vzhodno od črte Temenica-Sela pri Šumberku-Žužemberk-Hinje-Onek-Mozelj-Muha vas pri Kolpi, stalno zadrževalo vsaj 24.405 italijanskih vojakov in 2205 belogardistov. Vendar je treba vedeti tudi to, da po 5. maju 1943, zahodno od te črte do nekdanje jugoslovansko-italijanske meje ni bilo nobenih partizanskih enot, ki bi kakorkoli vezale enote divizije Cacciatori delle Alpi, zatoorej so bile tudi te na voljo za poseganje v operativni prostor divizije Isonzo. Gambara je že dotlej uveljavil navado premeščanja in združevanja prostih bataljonov za večje hajke ali udare, ne glede na divizijsko sestavo; v maju in juniju 1943 jo je le še bolj izpopolnil. Njegov up so bili še naprej predvsem posebni bataljoni. V ta namen je zanje 1. maja 1943 sestavil temeljita navodila, ki pa niso bila namenjena le njim. Vsebovala so namreč splošne prvine nove italijanske ofenzivne taktike, ki jo je Gambara skušal uveljavljaviti maja in junija 1943.

Gastone Gambara je hotel imeti udarne in manevrske enote, po učinkovitosti podobne partizanskim. Te naj bi uporabljale podobne ali docela enake 'partizanske' taktike. Zato jih je imenoval za bataljone 'nacionalnih partizanov'. Moralne značilnosti teh bataljonov so po njegovem bile, da so bili sestavljeni iz najbojevitejših mož, odločenih

uničiti upornike, njihove operacijske značilnosti pa naj bi bile samostojne operacije, se pravi, da bi bili ti bataljoni sami sposobni odločati o načinu in izidu boja. Ker pa takih sposobnosti še niso imeli, to je pokazala že bitka v Suhi krajini, je bilo treba posameznike izuriti, od delke pa, da se bodo znali v boju razvrščati. S pravilnim razvrščanjem bi se morali med gibanjem ali med postankom krožno zavarovati, med napadom bi lahko zbegali sovražnika in ga napadli z več strani, v obrambi zagotovili potrebno svobodo akcije, med zasledovanjem ali kadar bi bil bojni stik pretrgan, pa bi ga prehiteli z izkoriščanjem najustrežnejših smeri.

Po Gambaru mora biti posebni bataljon nenehno v akciji: kadar je v vojašnici, kadar je zunaj nje, kadar počiva, kadar operira, kadar je, kadar spi, kadar je na pohodu in kadar se ustavi. Miruje edino na dopustu, ko ga razpuste v celoti. Ker je bil ustanovljen z namenom, da 'napada' in 'uničuje', velja zanj en sam način delovanja: manevrska ofenziva z vmesnimi spopadi. Poglavitno njegovo vodilo je gibanje. Če se mora braniti, se brani med gibanjem, razčlenjen na sestavne dele, potem pa spet prehaja v nakazano krožno razvrstitev. Ta bataljon ne zaseda ozemlja; uničuje le človeka, ki se mu upira. Tak bataljon nima bojne črte: njegova fronta je obzorje na vse štiri strani neba; imeti se mora za 'nenehno obkoljenega', njegov sovražnik je povsod. Razvrstitev mora biti manevrska, elastična in skladna. Pravilna razvrstitev — najsibo med premikom ali postankom, med jedjo in spanjem ali med prostim izhodom — je samo tista, ki moštvo omogoča, da vidi vse.

Razvrstitev posebnega bataljona je Gambara ponazoril s popolnim krogom. Ob prvem strelu ali rafalu, takoj ko se ugotovi, kje je sovražnik, se krog odpre in oba loka se brž zavahneta naprej v obliki klešč na sovražnikovi krili, zapreta nov krog in sovražnika potisneta med sile, ki ga bijejo. Če je sovražnik premočan ali če ga je čutiti povsod, naj bi krožna razvrstitev ostala zaprta, na kar naj bi enote udarile na najšibkejšo točko sovražnikove razvrstitve in jo prebile, nato pa zasledovale in napadale bežeče sovražnike, druge sile pa naj bi vdrlle skozi vrzel na obe strani, obšle sovražnike in jih napadle iz zaledja, zato da bi razbile njegovo obkolitev.

Opisana življenjska in akcijska načela naj bi za posebni bataljon veljala, kadar deluje sam, kar je zanj pravilo, in kadar bojno deluje v povezavi z drugimi bojnimi enotami. Posebej je Gambara poudaril, da je treba, če je le mogoče, sovražnika presenetiti z nenadejanimi in hitrimi napadi, ki jih je treba pripraviti na skrivaj. Te prednosti je mogoče doseči tako, da se bataljoni premikajo večinoma ponoči in v tišini, daleč proč od cest in bivališč; pri tem zadržijo in vodijo s seboj vse prebivalce, ki jih naključno srečajo. Za izvedbo takih akcij, ki jih

je treba pripraviti hitro in do potankosti, je treba vselej izkoristiti poročila bližnjih poveljstev in s pomočjo vodnikov, ki dobro poznajo zemljišče. Po istem načelu naj enote postavljajo tudi preže in zasede. Na koncu je Gambara poudaril načelo elastičnosti bojevanja. Bataljonski poveljnik naj vselej sam presodi, kadar gre za očitno sovražnikovo premoč in kadar ni mogoče doseči ugodnega izida, če naj se spopadu izogne ter načrtovani napad odloži do druge, ugodnejše priložnosti.⁷

Že med bitko v Suhi krajini in bitko pod Veliko goro je bilo mogoče zaznati, da so italijanski bataljoni ostali na položajih čez noč, niso pa še ponoči odhajali v akcije. V napad so šli vselej ob enakem času, ob šestih zjutraj, kakor da so šli v službo. Za obdobje od maja naprej se je obetal prelom tudi glede tega. Poslej naj bi napadali ob najugodnejšem času, zlasti ponoči. To so bile precejšnje novosti, šlo je zares za novo italijansko napadalno taktiko.

Poveljstvo 11. armadnega zbora je bilo pri uvajanju te taktike v velikem zaostanku za partizanskimi brigadami, saj je že iz povzetih navodil razvidno, česa vsega so se morali uresničevalci Gambarovih zamisli šele naučiti. Vse tisto, o čemer je pisal Gambara, je bilo prišlo partizanom že davno v meso in kri. Toda Italijanom je manjkalo tudi vojakov, ki bi vedeli, zakaj se vojskujejo. Malodušje v njihovih vrstah se je širilo vse huje in nezadržno. Italijanske in nemške armade so bile v Tunisu 12. maja 1943 premagane, in tega ni bilo mogoče prikriti. Vsak Italijan, vojak ali oficir, je vedel, da se Mussolinijevi slavi bliža konec, da Italijo čaka skorajšnji poraz, da bo treba Jugoslavijo zapustiti. Odsev teh spoznanj so bili vse pogostejši poskusi italijanske strani, da bi s partizanskim poveljstvom navezala stike za pogajanja. Prvi tak sestanek o izmenjavi ujetnikov je Jože Borštnar zapisal na 9. maj 1943; pozneje jih je bilo več.⁸ V takih razmerah so se krhale tudi dobre taktične zamisli. Toda treba je priznati, da je nova Gambarova napadalna taktika Tomšičevi in drugim trem slovenskim udarnim brigadam povzročila obilo preglavic in žrtev. . .

V gibljivi hajki od Rdečega kala do Gabrovke

Splošne želje borcev Tomšičeve brigade po počitku se s prihodom na Dolenjsko niso uresničile. Patruljni spopadi z italijanskimi belimi hlapci so se začeli brž po premiku na Rdeči kal ter v vasi Šmaver in šahovec. Obveščevalci so že 2. maja 1943 sporočili, da so v Trebnje dospele zelo močne italijanske okrepitve, ki so jih cenili na 2000 mož. Niso se zmotili. Italijani so zbrali kar šest bataljonov, iz katerih so sestavili dve bojni skupini: v prvi so bili 98. bataljon črnih srajc, 2. ba-

taljon 24. pehotnega polka, posebni bataljon št. 1 in topniški vod 75/13 mm — vodil jo je konzul (polkovnik) Antonio Pelazzi; v drugi so bili 1. bataljon 51. pehotnega polka divizije Cacciatori delle Alpi, p₀ en bataljon iz 23. in 24. pehotnega polka divizije Isonzo ter vod poljskih topov 75/13 mm — poveljeval ji je podpolkovnik Sordi.

Ti bojni skupini sta se zbrali, da bi ustavili napad 13. hrvaške proletarske udarne brigade Radeta Končarja in Cankarjeve brigade na belogardiste v Šentrupertu, ki se je začel 1. maja zvečer in je obsegal tudi slepilna napada na postojanki v Rakovniku pri Mirni in v Mokronogu. V Mirenski dolini pa italijanski bataljoni niso imeli veliko dela, ker partizanski napad ni bil uspešen in sta se brigadi izmuznili. Ko sta Pelazzi in Sordi šarila okoli Mirne, je 13. proletarska v noči na 5. maj napadla železniško progo med Veliko Loko in Trebnjem ter med Dolenjo Nemško vasjo in Ponikvami ter jo temeljito razrušila. Po tej akciji se je premaknila v Dobrnič, Zagorico in Dobravo. Od tam sta 1. in 2. bataljon 7. maja ob dvajsetih vnovič odšla na železniško progo med Podborštom in Gorenjimi Ponikvami. Drugi bataljon je porušil 100 metrov proge, prežagal pragove in spodžagal 32 telefonskih drogov, toda ob tretji uri in 15 minut je pripeljal oklepni vlak. Zaradi presenečenja se je 1. bataljon umaknil v neredu in trije borci so utonili v Temenici.⁹

Navzlic opisani nezgodi je bilo rušenje uspešno in je Italijane silno vznemirilo. Že zbrane in spočite bataljone so sklenili preusmeriti proti Ajdovcu in Brezovi rebri, da bi hrvaške proletarce dobili v klešče in jih pregnali proč od Dobrniča. Toda 13. hrvaška proletarska udarna brigada Radeta Končarja je svoje operacije na Dolenjskem končala in se v noči na 10. maj čez Krko napotila v Podturn, od tam pa 11. maja ob osemnajstih naprej proti Žumberku. Italijani in belogardisti so pripravili proti njej obsežno hajko za 12. maj, ko je brigada že prišla v Žumberk. Prav gotovo bi bili udarili v prazno, če nad Dobrničem ne bi bili trčili na Tomšičevo brigado.

V vaseh nad Dobrničem je Tomšičeva brigada čakala zato, da se ji priključijo: 1. četa Notranjskega odreda in njegov komandant Evgenij Ravnihar-Gregor ter četa 1. bataljona, ki je čez Krko in Podturn do Podstenic odnesla po nesreči ranjena Jožeta Lepina-Risa in Vasjo Kogej. Kakor vselej se je tudi tokrat temeljito zavarovala na vse strani.¹⁰

Italijanska hajka je bila pripravljena temeljito in z vsemi razpoložljivimi enotami. Iz Trebnjega skozi vasi Grmada, Vrhtrebnje in Repče je prodirala bojna skupina Pelazzi, ki so jo sestavljali 98. in 105. bataljon črnih srajc, en vod topov 75/13 mm ter 1. bataljon 51. pehotnega polka. Vmesni prostor od Vrhpeči, Jordankala in Goriške vasi do vasi Jablan je prečesala in zaprla italijansko-belogardistična po-

sadka iz Mirne peči z 240 možmi. Iz Prečne skozi Luknjo ter čez Skratovico in Brezjek proti Ostremu vrhu (kota 519) je prodirala bojna skupina Sordi, ki sta jo sestavljala 2. bataljon 24. in 3. bataljon 23. pehotnega polka ter en vod gorskih topov 65/17 mm. Sordiju je bil podrejen še posebni bataljon št. 1, ki pa je prodiral iz Straže čez Srobotnik na Zakoški hrib (kota 509) samostojno. Zahodno od tod so se razvrstili belogardisti in črnosrajčniki iz Žužemberka. Ti so zaprli izhode pri kotah 301, 305 in 365 nad Dobravo in Zagorico. Na delu so bili tudi belogardisti iz postojanke v Selih pri Šumberku, ki so z okrepljenimi bojnimi patruljami pritiskali čez Kamenje in Železno (Glej skico št. 50 na strani 742!).¹¹

Prvi spopad se je začel okoli devetih pri Repčah, kjer so trebanjski belogardisti, ki so bili v predhodnici bojne skupine Pelazzi, naleteli na manjšo zasedo Tomšičeve brigade. Le-to so kmalu pregnali proti Dobrniču, na kar je to kolono pri Gorenjem vrhu (kota 482) napadla in zadržala močnejša partizanska četa. Sploh se je Antonio Pelazzi pritoževal, da so se njegovim bataljonom že od začetka upirale močne uporniške patrulje. Tomšičevci niso dovolili, da bi jih ta bojna skupina zvalila proti Repčam in jih popolnoma zaposlila. Čakali so v pripravljenosti, da se bodo razvili za boj, ko bo položaj popolnoma jasen. Patrulje so hodile na vse strani, moštvo pa je počivalo, kot da se ne dogaja nič. Brigadni čevljarji so na Rdečem kalu popravljali obutev, čeprav so mitraljezi peli po okoliških hribih. Pri njih se je mudil tudi politdelegat Janko Leben-Zmago. Čakal je, da bi mu popravili usnjeno torbico. Mirno so delali, vse dokler ni težka granata zadela prav tiste hiše, v kateri so nabijali po podplatih. Enemu od čevljarjev je zdrobilo prsni koš, politdelegat Zmago pa je bil podsut in do krvi opraskan po licih. Ker se je črvivo tramovje z ostrejša in s stropa sesulo, so čevljarji prišli na sonce vsi rumeni, kakor da so se valjali po cvetnem prahu. Najbolj smešen in prepaden je bil Ignac Tratar-Nace, toda tedaj ni bilo nikomur več do smeha. Tudi šaljivcem je postalo jasno, da gre zares. Takrat se je primerilo, da je Belokranjcu Janezu, ki je bil puškomitraljezec, priletel na nogo velik kamen ter mu zdrobil kost.¹²

Postalo je očitno, da so sovražniki dosegli vrhove, s katerih lahko natančno streljajo s topovi. Patrulje so zaznale tudi Sordijevo bojno skupino, ki je že zavzela koto 418 in je rinila proti Rdečemu kalu. Ko so Italijani navalili v neko vas, se je takoj zaslišalo kokodajsanje kur, cviljenje prašičev in vpitje obupanih žensk, ki so zaman ugovarjale proti ropanju bornega imetja. Tudi belogardisti iz Mirne peči so pridrli na Jordankal in hoteli zavzeti koto 303. Iz Šahovca jim je nasproti pohitel 2. bataljon Tomšičeve brigade. Komandant Radomir Božovič-Raco je izbral stezo skozi redek gozd z desne strani ceste, da bi se

čete približale sovražnikom po dobrem kritju. Toda sovražnikovi opazovalci so očitno dobro videli, kam je bataljon zavil. Ko je bila v kritju že vsa kolona, je nenadoma završalo in gozdič je zasula salva težkih min. Padale so natančno na stezo in tako hitro ena za drugo, da si ni utegnil nihče poiskati zaklona. Partizani so padali in se valjali v krvi, najhujše pa je bilo to, da so bili to sami stari borci.

Na kupu jih je obležalo trinajst, med njimi celo sam komandant Radomir Božovič-Raco. Bil je hudo razmesarjen in so se mu videla pljuča. Najhuje jo je skupil Albert Topolšek-Igor. Drobci mine so ga obrizgali po vsej levi strani života, največji pa mu je razbil čeljustni sklep ob levem ušesu ter načel žilo dovodnico, da mu je kri plala v dolgih curkih in so nezvestnega le s težavo obvezali. Poln drobcev je bil tudi četni politični komisar Stanislav Babnik-Mičo, ki je bil zadet v hrbet. Nič na boljšem ni bil njegov namestnik Janez Kenk-Ivo. Drug poleg drugega sta obležala Pavle Rebolj-Danilo in Anton Krašovec-Kras, Anton Pezdirc, Stanislava Birk-Marta in neki Vilko so jo skupili v noge, vsi od iste mine. Izmed starih partizanov sta bila ranjena še borca Bogomir Trtnik-Ljubo, zelo hudo, in Jakob Mojškerc-Jaka, ki je dobil nekaj manj ran. Huje in po vsem telesu je bil naluknjan še Severin Nemec-Teklo iz Volčje drage. Iz bojnih vrst so bili izločeni še partizan Franc Krašovec-Nande s Hriba nad Ribčami, Jože Jankovič iz Jankovičev in Janko Jakofčič iz Cerkvišča, ki pa je bil ranjen na drugem kraju.¹³

Naštete žrtve niso mogle zavreti bojnega poleta borcev 2. bataljona, ki jih je vodil v napad hrabri komandir Jože Jakič-Dušan. Belogardiste in Italijane so zadržali, potem pa jih potisnili nazaj, čeprav jim je pomagalo topništvo in čeprav so položaje 2. bataljona bombardirala štiri letala. Do šestnajste ure so partizani popolnoma obvladali položaj. Sovražniki so popustili na vseh straneh in so streljali le še iz varne razdalje.

Nadležni in nevarni so bili samo še belogardisti iz postojanke Sela pri Šumberku, znani po zahrbtnosti in zagrizenosti. Vendar so v zasedah prežali zaman. Ker je postalo očitno, da take pasti ne obetajo uspeha, je proti Dobrniču odšla večja bojna patrulja belogardistov, karabinerjev in italijanskih vojakov. Popoldne je v Dobrniču presemetila patruljo treh partizanov. Ob tej priložnosti je padel borec Vinco Kavčič-Cene, doma iz Sore pri Medvodah, partizan Brko iz okolice Verda je bil smrtno ranjen, vendar je ušel, vodja patrulje Anton Strniša-Luka, ki je bil četni politični komisar v 2. bataljonu, pa je bil ujet. Čez dva dni so ga ustrelili v Šentvidu pri Stični.¹⁴

Potemtakem so boji pri Dobrniču na dan 12. maja 1943 zahtevali dva mrtva, eden je bil ujet in ustreljen, 14 pa huje ranjenih. Belogardisti so zaplenili dve puški in več bomb. Italijani so menili, da so padli

Vinko Kavčič-Cene iz Sore pri Medvodah (levo), ki je padel v Dobrniču 12. maja 1943, in Albert Topolšek-Igor (desno), ki je bil takrat že tretjič hudo ranjen

trije partizani, 18 naj bi bilo ranjenih, o svojih izgubah pa niso poročali.

Italijanski bojni skupini Pelazzi in Sordi sta svojo nalogo opravili šele 13. maja čez dan, ko se jima ni upiral nihče več. Tomšičeva brigada se je izmuznila iz klešč že 12. maja ob prvem mraku. Odpravila se je proti Stranjam in Občinam, tam prišla na tedanjo glavno cesto, hodila po njej skoraj do Velikega Gabra, obšla Medvedjek, nato pa zavila na desno čez progo proti Dolgi njivi in Čatežu. Med hojo čez tire so tovarne živali delale tak ropot, da so Italijani brž užgali iz najbližjih utrdb, vendar so lahko streljali le na slepo. Žrtev ni bilo, samo nekaj strahu med novinci. Tisti, ki so nosili ranjenega Alberta Topolška-Igorja, so ga vrgli kar na tire, vendar so se morali potem vrniti ponj.

Tisto noč je šla v napad na železniško progo k Veliki Loki sabotažna skupina Cankarjeve brigade. Razrušila jo je med Veliko Loko in Šentlovrencem in ustavila promet za osem ur. Zato so Italijani sklepali, da so se partizani pripravljali na razstrelitev železniškega mostu med vasema Stranje in Cesta, to namero pa da so jim preprečili. Pa ni bilo nič res. Italijanski stražarski oddelki so se udarili le z varovalnimi zasedami Tomšičeve brigade, ki so ščitile pohod čez progo dolgi in težko obloženi koloni.¹⁵

Borci Tomšičeve brigade so hodili zelo hitro, čeravno so nosili ranjence. Med počitkom na Čatežu so za ranjence dobili vozove, zato je bila pot proti Gabrovki precej lažja. Vendar se je utrujenost hudo poznala. Ni čudno, saj je pohod trajal že 16 ur. Drugi bataljon je pri samotni hiši v Brezju zašel v засedo belogardistov, ki pa jih je hitro pregnal. Italijanski hlapci so izstrelili le nekaj krogel, toda merili so zelo dobro. Partizanka Marica Ribarič-Drava, doma z Vodice v Čičariji, je bila zadeta v prsi in je umrla, še preden so jo prinesli do Sv. Križa (Gabrovke). Priredili so ji lep partizanski pogreb. Od tam je 3. bataljon pot nadaljeval do Moravč, drugi je ostal v Gabrovki in na Klancu, vso brigado pa je čakalo skoraj 30 ur počitka.

Tako se je Tomšičeva brigada znašla v krajih, kjer se je že dalj časa zadrževala Cankarjeva brigada, blizu pa je bil tudi Zapadno-dolenjski odred. Tedaj se je v Tomšičevo spet vrnil proslavljeni komandir Milan Tominec, ki je bil v Cankarjevi brigadi natanko 60 dni. Ob srečanju brigadnih poveljnikov je nastala možnost za dogovor o skupni obrambi, če bi jih Italijani napadli. Dogovor so sklenili dopoldne 14. maja 1943 v štabu Tomšičeve brigade predstavniki obeh brigadnih poveljstev. Na tak napad pa ni bilo treba dolgo čakati.¹⁶

Hajka, ki je 13. maja na območju Dobrniča potekala v prazno, je Gambaro zelo razjezila. Sklenil je, da je treba partizanskim silam zadati odločilni udarec, zato je krepil zbrane bataljone v Trebnjem ter iz teh okrepitev oblikoval še eno bojno skupino. Štirinajstega maja so v štabu divizije Isonzo tudi zvedeli, da se v okolišju od Čateža do Gabrovke zadržujeta Tomšičeva in Cankarjeva brigada. V noči na 15. maj 1943 so naredili zapore po črti Temenica-Veliki Gaber-Velika Loka-Trebnje-Zvijavnica-Mirna-Šentrupert, kar je pomenilo, da sta brigadi stisnjeni na zelo ozek prostor, saj sta imeli za hrbtom nemško razmejitveno črto z žičnimi ovirami, minskimi polji in izurjenimi obmejnimi enotami. V tako obkoljen prostor so začele 15. maja zarana prodirati tri bojne skupine: že znana kolona Pelazzi, sestavljena iz 98. in 105. bataljona črnih srajc, voda topov 75/13 mm in 1. bataljona 51. pehotnega polka, je prodirala iz Temenice; kolona Manlio Berardi, ki je bila sestavljena iz 1. in 3. bataljona 23. pehotnega polka in voda poljskih topov 75/13 mm, je odšla iz Trebnjega; kolona Sordi, sestavljena iz 2. bataljona 24. pehotnega polka, posebnega bataljona št. 1, bataljona GaF, enot garnizije v Rakovniku in voda gorskih topov 65/17 mm, pa je prihajala iz Rakovnika. Vse te bojne skupine so pritiskale proti Tihaboju, Gabrovki, Brezju in Čatežu, na pohodu pa je bilo najmanj 4180 mož. S tem si je poveljstvo divizije Isonzo zagotovilo skoraj trikratno premoč.¹⁷

Poveljstvo Dolenjske operativne cone je to italijansko hajko pričakovalo, zato so se Zapadno-dolenjski odred in obe brigadi temeljito

*Četni politični komisar Stanislav Babnik-Mičo iz Bizovika (levo) in njegov
namestnik Janez Kenk-Ivo z Vrhlike (desno), ki sta bila huje ranjena 12. maja
1943 pri Rdečem kalu nad Do bničem*

pripravili nanjo. Še pred svitom 15. maja so tri čete ZDO zasedle bojno črto od ceste Mirna-Tihaboj mimo Sv. Petra in Zabukovja do Zaloške in Okroga. Cankarjeva je morala zasesti prevladujoče točke od Čateža do Zagorice. Na te položaje je odrinila 15. maja 1943 ob eni po polnoči. Vmesni odsek med Cankarjevo in Zapadno-dolenjskim odredom je pripadel Tomšičevi brigadi, ki pa je bila še vse preveč utrujena, da bi se premikala ponoči. Na položaje je odšla šele zgodaj zjutraj. Prvi bataljon in del 2. bataljona sta se za boj razvila na preglednem robu gozdnega trikotnika Sv. Peter-Kumpoljski grad-Tihaboj,

3. bataljon pa od tod mimo vasi Brezje proti Gorenjim Ravnam. Prva četa 2. bataljona je imela na skrbi ranjence, ki jih je odnesla na varno nad vas Brezje. Tam so čakali brez boja do desetih, ko so se začeli prvi ostri spopadi. Medtem so bojne patrulje že ugotovile, kje prodirajo Italijani in belogardisti, na kar so poveljniki sklenili, naj se bataljoni premikajo vzdolž njihovih strelskih klinov v nasprotni smeri skozi gozdove, ki so tedaj dajali že dobro kritje. Med premikanjem so se razvrstili takole: 2. bataljon na položajih okoli Čateža in Zaplaza, dobil je nalogo, naj sovražnike zadrži, prvi je odrinil v Gorenjo vas pri Čatežu, 3. bataljon pa je šel proti Zagorici pod Čatežem. S tem je bila že nakazana smer preboja na spojih med bojnima skupinama Berardi in Sordi (Glej skico št. 50 na strani 742!).

Spopadi so se začeli med premikanjem okoli enajstih. Sovražniki so nabijali z vso močjo, vendar večinoma na slepo. Tretji bataljon se je že do dveh popoldne prebil na Cirk (kota 447), ne da bi imel eno samo žrtev. Samo mitraljezec Jože Kamenšek-Pavc je v dirki skozi gozd izgubil glavo od težkega fiata, ki mu jo je neka veja potegnila z rame. Le malo je manjkalo, da ni bil obsojen na smrt in ustreljen. Rešil se je tako, da je šel proti mraku s patroljo nazaj in strelni del mitraljeza našel.

V hujši precep je zašel 1. bataljon. Prebijal se je po globokem gozdnem kolovozu mimo vasi Brezje in pod koto 422 proti Gorenjim Ravnam. S seboj je imel veliko voz z razno kramo. Italijani in belogardisti so bili medtem že zasedli vzporedni greben od Selske gore proti Kumpoljskemu gradu in cerkev sv. Urha, od tam pa so s težkimi bredami tolkli po razvlečeni koloni, ki je morala teči sklonjena. Borec Jože Žlogar-Šoši se je pri tem nekoliko preveč vzravnaval in dobil je strel od težke brede povrh lobanje, kar mu je omrtvičilo levo nogo. Blizu Čateža sta bila ranjena še Franc Bizjak, doma s Predmeje, in Rudolf Pelko-Lev. V hud boj se je zapletla tudi 1. četa 2. bataljona. Imela je enega mrtvega in več ranjenih. Očitno je tedaj padel Jože Črnič iz Fučkovcev, huje ranjen je bil Jože Škof, za lažje ranjene pa ne vemo.

Popoldne ob šestnajstih so bili sovražnikovim kolonom za hrbtom že vsi trije bataljoni Tomšičeve brigade.¹⁸

K temu je veliko pripomogla Cankarjeva brigada, ki je do mraka zadržala vse obrambne položaje na Zaplazu in pod Čatežem, obenem pa si zagotovila vrzel za umik čez Dolenje Ravne proti Mali Sevnici.

Ponoči se je začel pohod obeh brigad, da bi se izvile skozi sovražnikove zapore od Trebnjega po dolini Zvijavnice do Mirne. Kje sta poveljstvi izbrali vrzel za prehod, ni natančno znano. Belogardisti so se pritoževali, da je bila to Mirna, ki da so jo Italijani nalašč pustili nezasedeno. In prav tam skozi naj bi partizani odkorakali proti Trebelnemu. O tem, da bi vrzel skozi Mirno izrabila Cankarjeva brigada, ni podatkov. Za Tomšičevo vemo, da je šla čez Igljenik, Blato in ob Cedilnici, potem pa zavila v Zvijavnico ter prestopila železniško progo. Prvi bataljon in brigadni štab sta se ustavila v Zabrdju, 2. bataljon v Stanu in Glinku, 3. bataljon pa je 16. maja 1943 že proti jutru prišel na Staro goro pri Lanšprežu in takoj začel napadati sovražnike pri Trebnjem v hrbet. V njegovo zasedo je zašla kolona belogardistov in Italijanov. Razvnel se je še zadnji spopad. Ob tisti priložnosti je mina huje ranila borca Janka Bremca-Pepija, ki je potem umrl zaradi tetanusu.

Izgube Tomšičeve brigade v tej široko zasnovani hajki, ki naj bi po italijanskih poročilih znašale kar 37 mrtvih, prešteti na terenu,

so bile torej velika laž. Resnici na ljubo kaže ponoviti, da so bili v tej hajki iz brigade le trije huje ranjeni; od teh je umrl samo eden in še ta zaradi pomanjkanja injekcij proti tetanusu.¹⁹

Ustanovitev 4. bataljona in nova imenovanja

Stanko Semič-Daki navaja, da je brigadna glavnina 16. maja iz Zabrdja pri Mirni po kratkem počivanju nadaljevala pohod ob Zabrsčici, čez Rihpovec in Cerovec v vas Češnjice. Za 3. bataljon vemo, da je s Stare gore odšel na Rodine, od tam pa čez Lipnik, Rihpovec in Cerovec tudi v Češnjice. Štab brigade se je nastanil v češenjski šoli, partizani 1. in 3. bataljona po kmečkih domovih v Češnjicah, 2. bataljon pa se je po prihodu k Češnjicam nastanil v Bogneči vasi. Enote so počivale in se urejale, po četah je bil politični in vojaški pouk; bili so tudi sestanki celic in birojev. Sicer pa so na nedeljo, 16. maja 1943, v Češnjicah tekale še zadnje priprave za ustanovitev 4. bataljona.

Za ustanovitev 4. bataljona Tomšičeve brigade je bilo pravzaprav vse nared. Vsaka četa prejšnjih treh bataljonov je vanj prispevala en vod. Poveljniki in politični komisarji so bili že izbrani, partizane pa so razvrstili po četah in vodih prav tako že pred tem dnem. Tone Ile- nič se spominja, da se je novi bataljon prvič zbral 15. maja pod kozol- cem pri prosvetnem domu na Čatežu med bojnim oddihom po umiku iz Gabrovke. Takrat so borce po četah tudi popisali. V 1. četi je popi- soval vodnik Jože Jankovič.

Očitno se je medtem brigadi priključil tudi komandant Notranj- skega odreda Evgenij Ravnihar-Gregor z zaostalo 1. četo in koman- dirjem Karlom Kumšetom-Tomažem. Tako so bili vsi poveljniki in vsi borci zbrani. Slovesno ustanovitev je preprečila le italijanska haj- ka, ki se je tisto soboto zgrnila proti Čatežu, Gabrovki in Tihaboju.²⁰

Italijanske bojne skupine, ki so že dvakrat hajkale v prazno, so bi- le potrebne počitka in so 16. maja 1943 odšle v izhodiščne postojanke. Oddih pa je morala izrabiti tudi Tomšičeva brigada, in sicer ravno pri Češnjicah, zakaj tam partizanov ni nihče iskal. Za slovesnost ob usta- novitvi 4. bataljona se je zbrala v bukovem gozdu blizu Bogneče vasi. Pred zborom vseh štirih bataljonov so prebrali imena poveljnikov no- vega bataljona od desetarjev, vodnikov in političnih delegatov do po- polnega bataljonskega štaba.

Skoraj polovica poveljnikov in političnih komisarjev je prišla iz Notranjskega odreda, drugi so zrasli v bojni šoli Tomšičeve brigade. Za komandanta 4. bataljona je bil imenovan Evgenij Ravnihar-Gre- gor, do takrat komandant tega odreda, za namestnika mu je bil dode- ljen Jože Toman-Mirko, do tedaj namestnik komandanta v 3. bataljo-

nu, za začasnega bataljonskega političnega komisarja je bil imenovan Lojze Terčič, ki je bil dotlej namestnik političnega komisarja v 3. bataljonu, položaj namestnika političnega komisarja v 4. bataljonu je prevzel Stanko Petelin-Vojko, ki je bil pred tem politični komisar 1. čete Notranjskega odreda, za operativnega oficirja pa je bil imenovan nekdanji aktivni mornariški častnik Franjo Rustja-Čanči.

Komandir 1. čete 4. bataljona je postal proslavljeni junak Milan Našič, doma iz Tržiča, njegov namestnik je bil Franc Jakša, doma z Dobravic, politični komisar te čete pa je postal Jože Jenšterle-Oskar. Vsi ti so bili v Tomšičevi brigadi od ustanovitve.

Komandir 2. čete 4. bataljona je postal že imenovani Karel Kumše-Tomaž, pred tem komandir 1. čete Notranjskega odreda, njegov namestnik je bil Anton Finžgar-Tone, za političnega komisarja 2. čete je bil imenovan Franc Bosnar-Breza, ki je bil v 3. bataljonu Tomšičeve od ustanovitve in je bil znan po svoji komunistični prekaljenosti in človečnosti. Njegova namestnica je postala Julka Kovač-Tjaša.

Za komandirja 3. čete 4. bataljona je bil imenovan Rafael Martinčič, za političnega komisarja te čete pa Miro Vesel, ki sta do tedaj opravljala enake dolžnosti v 2. četi Notranjskega odreda. Namestnik komandirja 3. čete je bil Jože Zemljak-Domen, ki ga tudi poznamo iz Tomšičeve.²¹

Od orožja je 4. bataljon dobil šest zbrojev in nekaj čez 70 pušk, ki jih je prej imel Notranjski odred, en težki fiat je prispeval 3. bataljon, približno 20 pušk pa so prinesli s seboj še vodniki in politdelegati iz prvih treh bataljonov. Po krajinski sestavi so borci pripadali zvečine Notranjcem, Gorenjcem in Primorcem. Na tem mestu velja zapisati še to, da so vsak bataljon sestavljale po tri strelske čete in en spremeljevalni vod, oborožen s težkimi mitraljezi in lahкими minometi. Vanj so bili vključeni tudi minerji.*

Ob tej priložnosti sta se borcev predstavila tudi novi brigadni politični komisar Stane Dobovičnik-Krt ter njegov namestnik Matevž Hace-Matevž Plehan. Politični komisar Krt, študent z Vrhnike, je bil prej v Šercerjevi brigadi. Od nje se je poslovil v Vivodini 15. maja. O Matevžu Hacetu vemo, da je bil poprej politični komisar Notranjskega odreda. Z njim so tomšičevci dobili spet voditelja komunistov, ki ga v brigadi ni bilo vse od 18. marca 1943. Do Hacetovega prihoda je

* Oborožitev je bila zelo pomanjkljiva. Spominjam se, da je 1. četa 3. bataljona štela 82 partizanov, razdeljenih v tri vode, v četi pa je bilo samo 24 pušk in dva puškomitraljeza. To pomeni, da je bila s strelnim orožjem oborožena komaj tretjina borcev. Tisti, ki so bili brez pušk, so si jih morali za straže ali patrulje izposojati. Bomb ni primanjkovalo in je vsakdo imel vsaj tri, če je le hotel (Franci Strle, lastni spomini).

Prvi komandant 4. bataljona Eugenij Ravnihar-Gregor (levo) in prvi namestnik političnega komisarja 4. bataljona Stanko Petelin-Vojko (desno), ki sta ti dolžnosti opravljala od 17. maja do 25. junija 1943. Fotografija političnega komisarja Lojzeta Terčiča je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1 na str. 170-171

brigadni biro vodil prejšnji brigadni politični komisar Dušan Majcen-Nedeljko. S tema imenovanjema so bili odpravljene še zadnji pridržki glede sestave štaba Tomšičeve brigade.²²

Ustanovitev 4. bataljona in hude poveljniške izgube po prihodu na levi breg Krke so zahtevale še vrsto sprememb v poveljniški sestavi. Štab 1. in 2. bataljona sta bila skoraj popolnoma nova. Komandant 1. bataljona je postal dotedanji namestnik komandanta Franc Bobnar-Gedžo, za namestnika je bil imenovan Vid Radel, za novega političnega komisarja je bil imenovan Vladimir Knežević-Volodja, dolžnost namestnika komisarja 1. bataljona pa je vnovič prevzel Zvone Slak-Tilen. Zaradi napredovanja Vida Radia in Stanka Zakotnika-Johana je bilo treba imenovati komandirja 2. in 3. čete. Komandir druge je postal Franc Grebenc-Lado, komandir 3. čete pa Ivan Žibert-Gašper.

Tudi v 2. bataljonu je bilo treba imenovati skoraj ves štab. Novi komandant je postal Franc Bernat-Čakla, njegov namestnik pa Stanko Zakotnik-Kočevski Johan. Ker je Josip Zornada-Frenk 19. maja

Komandirja Karel Kumše-Tomaž iz Vrbljenga (levo) in Rafael Martinčič iz Pudoba (desno) sta se v Tomšičevi brigadi oba dobro izkazala in sta oba postala namestnika bataljonskih komandantov

1943 odšel za političnega komisarja 4. bataljona Cankarjeve brigade, je bilo treba imenovati še političnega komisarja 2. bataljona. To je postal Branko Karapandža-Matjažek, njegov namestnik je bil Konrad Wenigerholz-Milko Goršič, član KPS od leta 1931. Tiste dni je bil za političnega komisarja 2. čete 2. bataljona imenovan Tone Turnher, komandir te čete pa je bil Miran Šubic-Janez.

V 3. bataljonu je bilo treba izpopolniti tri mesta. Na položaj namestnika komandanta 3. bataljona je bil imenovan Milan Tominec, za namestnika komisarja 3. bataljona je bil imenovan Boris Mohar-Bastov, za novega političnega komisarja 2. čete, namesto Vladimir Kneževiča-Volodje, pa je bil imenovan Bogdan Struna-Jan.²³

Po ustanovitvi 4. bataljona in naštetih poveljniških izpopolnitvah je bilo treba najprej poskrbeti za ranjence in bolnike. Teh se je od Rdečega kala do Gabrovke in Stare gore nabralo kar 17. Nalogo, da jih preneseta do Podturna in Podstenic, sta dobili prva in še ena četa 2. bataljona. Na pot sta odrinili 17. maja 1943 zvečer. Čez železniško progo in cesto Trebnje-Novno mesto sta šli pri Štulatu, od tam pa se namenili čez Goriško vas na Brezovo reber, kjer sta čez dan počivali.

V noči na 19. maj sta srečno prešli Krko in ranjence prinesli do Podturna, od tam na Podstenice pa so jih odpeljali na vozovih. Kako mučno, dolgo in težavno pot so morali prestati zlasti tisti, ki so bili ranjeni že pred sedmimi dnevi pri Rdečem kalu, si lahko mislimo.

Nande Sedej, politični komisar 1. čete 2. bataljona, je moral priskrbeti hrano, kar v tistih krajih še malo ni bilo lahko. Iskal jo je celo dopoldne. Našel jo je šele v Dolenjskih Toplicah. Tam so se popoldne borci tudi kopali. Ta del 2. bataljona je v Podturnu ostal še štiri dni, ker je čakal na prostovoljce z Gorenjskega. Medtem je hodil v zasede, imel je politični in vojaški pouk. Prehrana se je po prvem dnevu uredila. Dva dni so hodili jest v Dolenjske Toplice, kjer so se kopali tudi 20. maja, tri dni pa so se hranili v Podhosti. Čez Krko pri Dolenjem Polju so skušali priti 22. maja zvečer, vendar so naleteli na zasedo. Morali so poiskati drug prehod. Zvečer 23. maja so odšli mimo Soteske in Dvora do vasi Mačkovec, kjer so ostali čez dan in jedli. Z mrakom so pot nadaljevali mimo Dobrniča, malo pred progo zasegli telčka, pri vasici Vrhovo prekoračili železniško progo Grosuplje-Trebnje

Novi namestnik brigadnega političnega komisarja Matevž Hace-Matevž Plehan (levo) in novi brigadni politični komisar Stane Dobovičnik-Krt (desno), ki sta ti dolžnosti opravljala do 20. septembra 1943, ko sta prevzela enaka položaja v štabu 14. divizije

in nazadnje skozi Dolgo njivo dosegli vas Mačji dol, kjer so si nekoliko privezali dušo. Pot so morali nadaljevati kljub dežju in so še isti dan — 25. maja 1943 — prišli na Čatež. Za njimi je bila 20 ur dolga pot.²⁴

Brigadna glavnina je v Češnjicah in okoli njih ostala samo še en dan. Osemnajstega maja je brigadni štab sprejel zapoved štaba Dolenjske operativne cone, naj se Tomšičeva brigada vrne čez Mirensko dolino na ozemlje Čatež-Tihaboj. Brigadni štab je sklenil, da bo premik mimo Mirne izrabil za podiranje železniške proge ob Zvijavnici.

Bataljoni so se na pot odpravili o prvem mraku. Šli so čez Rihpovec, skozi vinograde ter po razritih gozdnih poteh in kolovozih. Partizani so poleg orožja nosili kmečko orodje, drogove in nerazpočene topovske granate. Ena teh je bila težka kar 42 kilogramov. Glavnina 2. bataljona je šla v zasedo k Trebnjemu, 4. bataljon je zasedel Mirno, 1. in 3. bataljon pa sta se spravila na progo pri Gomili. Akcija se je začela še pred dvaindvajseto uro.

Prvi in 3. bataljon sta progo razdrli na dveh krajih in jo začela dvigati na 'ho-ruk'. Stari borci so bili tega dela že vajeni. Sprva je bil potreben silen napor. Po dvesto partizanov je tire ob vsakem sunku dvigalo komaj za nekaj centimetrov. Partizani so se mučili kakor mravlje s pretežkim bremenom, dokler se tiri niso prevesili. Nato so se obračali kakor brazda. Le divje cvililo in škrtalo je, kakor da se odpira kamnito drobovje. Italijani bi morali biti zares popolnoma gluhi, če tega trušča ne bi slišali. Res so kmalu začele zavijati in treskati granate, ki pa so padale na slepo in na mehko, in to precej daleč stran od obeh bataljonov.

Delo je bilo končano 19. maja 1943 ob treh po polnoči. Razen prevrnjenih tirov v skupni dolžini 1300 metrov in s pragovi vred, ki so jih borci delno prežagali na polovico, so minerji razstrelili še več manjših mostov. Proga je bila razdrta res temeljito in še malo ni res, da bi se morali tomšičevci umakniti, ne da bi svoje delo opravili, kakor je bilo ukazano. Ko so opravili na progi, so se enote iz brigadne glavnine napotile proti Čatežu, Cirkniku in Migolici, blizu uničene proge pa je ostal na položajih 1. bataljon, da bi preprečil popravilo. Ukrep je bil pravilen, kajti že dopoldne je iz Trebnjega pripeljal vlak z delavci, italijanskimi inženirci in vojaki iz Novega mesta, ki naj bi zavarovali popravilo železniške proge. Toda morali so vsi skupaj bežati. Franc Bobnar-Gedžo in njegovi borci niso poznali šale. Med temi boji sta bila ranjena priletni borec Stanislav Živec s Primorskega in Alojz Sta-rešinič iz Cerkvišča.

Popravila se progovni delavci tisto dopoldne sploh niso mogli lotiti, do večera pa so ob močnem varstvu popravili le 650 metrov proge. Promet je bil za silo obnovljen šele po štiridesetih urah.²⁵

Podiranje proge med Trebnjem in Mirno je bila prva večja in združena akcija Tomšičeve brigade, v kateri je sodeloval tudi novi 4. bataljon. Za borce z Notranjskega, Gorenjskega in Primorskega je bil ta napad na železniške naprave veliko in zanimivo doživetje.

Počitek, krvavi skok čez plot in kulturno delo

Po podiranju proge Trebnje-Mirna-Sevnica je Tomšičeva brigada nastopila petnajstdnevni počitek. Razvrstila se je takole: 1. in 4. bataljon z brigadnim štabom sta bila na Čatežu, tretji je bil na Cirkniku (kota 447), 2. bataljon pa v Selu in Migolici ob cesti Mirna-Tihoboj-Gabrovka.

Ta počitek, od 19. maja do 3. junija 1943, velja razumeti tako, da enote niso dobile kakih zahtevnejših napadalnih nalog. Bataljoni so morali skrbeti edinole za svojo in brigadno varnost, za nabavo hrane, za bojni in politični pouk, za duhovno pripravo in za razvedrilo. To pa ne pomeni, da brigada v tem času ni imela nobenih izgub. Prva četa 1. bataljona je nazaj grede s Podstenic, kamor je odpremila ranjena Jožeta Lepina-Risa in Vasjo Kogej, pri Frati zašla v italijansko zasedo. Med umikom je bil hudo ranjen puškomitraljezec Ivan Jerin. Kazalo je tudi, da bodo Italijani dobili v roke njega in zbrojevko, zato se je četa pognala v nasprotni napad. Vodnik Anton Komarov je planil k puškomitraljezu in naskok Italijanov zadržal, da so lahko rešili Jerina in puškomitraljez. Toda pri tem je bil Komarov huje ranjen, laže ranjeni pa so bili komandir Jože Jerman, politdelegat Leopold Šegina in še šest partizanov.

Precej je bilo tudi patroljnih spopadov, kar je mogoče sklepati po tem, da je bil 20. maja zajet partizan Anton Blažič-Ljubo in da je bil 21. maja blizu Dolenje vasi pri Čatežu ranjen Tomaž Papež-Škof. Smrtna žrtev na Cirkniku je bila čisto brez potrebe.²⁶

Cirknik je prikupen kraj, toda tiste dni je bilo kakor začarano. Najprej se je zgodila nesreča. Neki domači deček je dobil v roke puško, ki se mu je zdela imenitna igrača. Igral pa se je tako neuko, da se je smrtno ponesrečil. Za njim je prišel na vrsto Dit. To je bil star partizan, ki se je pisal Konrad Pančur. Med pohodom 2. grupe odredov čez Polhograjske Dolomite je bil prestreljen skozi pljuča, potem pa je staknil še pljučnico. Po treh mesecih je sicer za silo ozdravel, vendar se je hitro utrujal in kar naprej je bil lačen.

Po prihodu 3. bataljona na Cirknik je bil Dit dodeljen v stražarsko trojko. Ko je bil straže prost, se je spustil v bližnji mlin in vprašal za kruh. Ženska je rekla, da ga nima. Velel ji je, naj mu skuha žgancev, pa je dejala, da nima niti prahu moke. Nato jo je Dit vprašal: »Kaj pa

imaš?» Odvrnila je, da ima fižol. »No, potem pa mi skuhaj skledo fižola,« je pogovor sklenil Dit in odšel k tovarišema. Čez nekaj ur je vnovič obiskal mlin, se napokal fižola in se zanj lepo zahvalil.

Toda ženska je bila togotna. Zdelo se ji je, da je bil Dit preveč uka-zovalen. Šla ga je prijaviti v štab, češ da je fižol zahteval s silo. Zaradi tega je bil Dit razorožen, besede v svojo obrambo ni dobil, obsojen je bil na smrt in 20. maja ustreljen. Vse borce je ta prigoda hudo pretresla, posebno zato, ker Dit ni mogel umreti niti po sedmih strelah iz pištole. Menda je zanj smrtno kazen zahteval Pero Popivoda, načelnik brigadnega štaba. Ni bilo prvič, da so ga ubogali. Toda taka kazen je bila krivična in prehuda, zakaj Dit je bil partizanski stvari trdno vdan in hraber borec. Lahko bi ga bili kaznovali z odvzemom puške, kar bi bila dovolj huda kazen.

Matevž Hace je zapisal, da je bil načelnik brigadnega štaba Pero Popivoda samopašen in neodgovoren človek. Pohod po živino na nemško stran je slabo pripravil. Ta akcija je bila v noči med 22. in 23. majem 1943.

Sicer pa je bil Pero spreten govornik. Ko je partizane na Cirkniku navduševal za pohod skozi žične ovire in minska polja, je rekel: »To ni meja, ampak plot za kure...« Pero Popivoda pa je poznal le Italijane, govoril je celo, da je z njimi v sorodu, ni pa poznal Nemcev. Izkazalo se je, da se je glede njih hudo zmotil.²⁷

V vaseh okoli Mirne, Čateža, Tihaboja in Gabrovke so se partizani več ali manj vedno zadrževali, zato so bili kraji že precej izčrpani. Težko je bilo zlasti za živino. V štabu Tomšičeve brigade so sklenili, da bodo šli ponjo v hleve nemške naselitvene družbe v Dole, Kal in Malo Gobo, ki so bili polni govedi. Le-to so Nemci zaplenili nasilno izseljenim Slovincem. V Dolah pri Litiji je bilo 36 glav goveje živine, na Kalu 18 glav, v Mali Gobi pa 17 govedi in trije konji. Ker so partizani že prej hodili po živino na nemško stran, so bili ti hlevi dobro zastraženi.

Osrednja postojanka je bila v Dolah. V njej je bilo kakih 50 carinskih stražnikov, nastanjenih v stari šoli, trgovini in v gostilni pri Novaku, ter 25 policistov, ki so prebivali v farovžu in prosvetnem domu. Na Kalu in v Mali Gobi ni bilo nemških vojaških posadk. Nemci so imeli obmejno postajo še v Veliki Gobi, v kateri je bilo 16 obmejnih stražnikov. Toda Nemci so imeli glavno zavarovanje ob mejni črti, ob široki pregradi iz bodeče žice in minskih polj. Žične ovire so nadzorovali z bojnimi patruljami ter z opazovalnicami in zasedami v dobro utrjenih gnezdih. Stražarji so bili na vseh vrhovih in v taki razdalji, da so med seboj lahko vzdrževali vidno zvezo. Njihova taktika je bila, ob morebitnem vdoru partizanov čez mejno črto hitro zapreti vrzeli

Poveljstvo 2. čete 1. bataljona in bataljonski štab konec maja 1943 v vasi Roje pri Čatežu. Od leve proti desni stojijo: Filip Mohorič-Martin, politični komisar 2. čete, Vid Radel, namestnik bataljonskega komandanta, Zvone Slak-Tilen, namestnik bataljonskega političnega komisarja, Franc Tomažič-Zlato, namestnik političnega komisarja 2. čete, in Franc Grebenc-Lado, komandir 2. čete, sedijo pa Janez Janežič, namestnik komandirja 2. čete, Ljubo Antončič, bataljonski obveščevalec, Franc Bobnar-Gedžo, komandant, in Vladimir Kneževič-Volodja, politični komisar 1. bataljona

ob bodeči žici, potem pa jih skušati zadržati, obkoliti ali nagnati v zasede.²⁸

Zapoved je velevala, naj bi šle po živino vse proste enote, razen straž, zased in patrolj, ki so varovale vasi, v katerih so bili bataljoni nastanjeni. Akcijski načrt je bil takle: 4. bataljon naj bi z vsemi tremi četami zavaroval vrzel v žičnih ovirah, 1. bataljon bi moral po živino v Malo Gobo in se zavarovati z zasedami proti Veliki Gobi, četa 2. bataljona pa naj bi šla po živino v hleve na Kal pri Dolah. Najpomembnejšo nalogo je dobil 3. bataljon, ki bi moral z bombami napasti Nemce v Sladičevi hiši, slepilno napasti nemško policijo v farovžu in prosvetnem domu ter obmejno stražo v stari šoli, vdreti v velik Sladičev hlev in zaseči živino. Zasede je bilo treba postaviti na vsa križišča in na druge prehodne točke. Tretja četa 3. bataljona naj bi postavila zasedo

pri vasici Brdo, močnejša zaseda pa naj bi bila pri gornji kapelici v Dolah, da bi nemški policiji preprečila dostop na Kal, večja zaseda s puškomitraljezoma in lahkim minometom pa naj bi bila še za Gradom, kjer bi bilo tudi poveljniško mesto (Glej skico št. 51 na str. 743!).

Razmejitveni črti so se bataljoni približali že proti večeru 22. maja 1943. Tam so poveljniki in borci dobili še zadnje napotke, v 3. bataljonu pa so izbrali tudi bombaše. Sprva se ni hotel priglasiti nihče izmed moških, zato je stopila naprej Anica Mohar-Smilka, namestnica političnega komisarja 3. čete, za njo bolničarka Albinca Mali, potem pa še Vinko Mihelčič, Majdarjev z Babne police. Vsak je dobil torbico ročnih bomb.

Terenci bi morali žične ovire presekati na dveh krajih, vendar so naredili vrzel samo nad Merkuzovo bajto, ker jih je pri pobiranju min in rezanju žice na stranskem prehodu pregnala nemška obmejna patrulja.²⁹

Partizani so prišli čez vas Brezovo (prej Brezje) in se po pobočju Kresišča spustili v dolino Bistrice, nato pa ob mlinu Pipanček zavili navkreber. Dolina in Pipanček sta bila še na italijanski strani. Skozi žične ovire so prešli kakih 200 metrov nad Pipančkom, pri Merkuzovi bajti. Tam so bila zložena klafrska polena, ki so jih napravili Nemci, ko so delali poseko. Vrzel je bila skoraj šest metrov široka in s temi drvmi nekoliko prikrita. Na meji ob vrzeli je ostala ena četa 4. bataljona, drugi dve sta se napotili v zasedi: ena levo proti vasici Prevale, druga pa na desno proti vasici Hude Ravne. Tudi 1. bataljon je zavil na levo, glavnina pa desno od Pasjega vrha in proti vasici Suhadole. Partizane sta vodila Janez Kovač z Moravške gore in čevljar Kožuh iz Gabrovke, precej dobro pa so pot poznali še Milan Tominec ter brata Polde in Lojze Skol.³⁰

Razen 3. čete 3. bataljona, ki se je z izjemo bombašev razvrstila v zasedo pri Brdu, je šla v zasedo po vodih še vsa 2. četa 3. bataljona. Anton Dragar-Ciril z 'zbrojevko' in petimi puškarji je bil v zasedi pred vasjo Dole, za neko tepko. Prišli so nemški orožniki, krili so se za grebenčkom, obstreljevanje med zasedo in njimi pa je trajalo dobri dve uri. Spopadla se je tudi mitralješka zaseda 2. bataljona, ki je akcijo zavarovala od Kala po cesti proti Radečam, in zaseda 1. bataljona proti Veliki Gobi.

Bombaši so se neopazno priplazili do nemške postojanke, v kateri so gorele luči, in zagnali bombe. Ena prvih bomb se je odbila od okenskega okvira in padla nazaj, vendar ni ranila nobenega izmed napadalcev. Več bomb je padlo v hišo, da so luči takoj ugasnile, zaslišalo pa se je vpitje. Začel je rosiť dež. Do tu je šlo vse po načrtu.

Prva četa 3. bataljona naj bi nastalo zmedo izrabila za vdor v Sladičev hlev, vendar so bila vrata trdno zapahnjena. Partizani so skle-

Franc Pipan iz Gabrja pri Novem mestu (levo) in Martin Malešič iz Želebeja pri Metliki (desno), ki sta bila pokošena iz Sladičevega hleva v Dolah pri Litiji

nili vlomiti. Z dolgim tramom so butali ob vrata kakor z ovnom, toda ko so se hlevska vrata vdala, jih je presenetil rafal iz brzostrelke. Takoj po prvih rafalih sta bila smrtno zadeta borca Martin Malešič iz Želebeja in Franc Pipan iz Gabrja, vodnik Albin Stublar pa je bil zadet v glavo in je izgubil zavest. Partizani so skušali priti v hlev, da bi odvezali živino, vendar so Nemci iz hleva le preveč streljali. Borec Mavricij Štefanič-Mavriče se je brž znašel in vrgel bombo, na kar je streljanje utihnilo, podivjala pa je živina. Čeprav so nekaj živali odvezali, ni bilo mogoče nobene spraviti iz hleva. Nastala je zmeda, začelo se je tudi daniti, zato je komandir Rudi Vidergar-Brane ukazal umik. Oba padla so odnesli, hudo ranjenega in nezvestnega vodnika Albina Stubljara iz Bednja so pa pozabili.

Zaseda pri Gradu je z minometom obstreljevala vse tri postojanke v Dolah. Toda policisti in obmejni stražniki iz stavb sploh niso poizkušali priti straži v hlevu na pomoč, sicer pa tudi ni bilo treba.

Prvi bataljon v Mali Gobi in četa 2. bataljona na Kalu sta dobro opravila. Na Kalu so partizani zasegli 18 govedi, v Mali Gobi pa 17 govedi in tri konje. Dobili so tudi veliko živeža, obleke in drugega blaga v vrednosti 12.000 mark. V Dolah so zaplenili le čudovitega belca, last

poveljnika obmejnega odseka. Sicer pa se je bilo treba podvizati, ker se je že svitalo.³¹

Ko so Nemci začutili vdor skozi razmejitveno črto, so takoj skušali najti in zapreti vrzel v bodeči žici, da bi partizanske enote ujeli v past. Napadli so iz več smeri, naskakovali so z vso močjo in neprenehoma. Na pomoč jim je prišla tudi 'štorklja' in sipala rafale. Borci novega 4. bataljona, večinoma partizanski novinci in brez strelnega orožja, so junaško odbijali sovražnike na bokih, da se je brigada z zaplenjeno živino lahko umikala čez mejo. Albert Stegovec-Milan je planil na nekega Nemca in ga obvladal, njegovi soborci pa so ga zvezali, sezuli in odgnali s seboj. Vendar so bili Nemci odlično oboroženi in boljše izurjeni. Ker so bili med boji pri varovanju vrzeli iz 4. bataljona mrtvi enooki Alojz Koruza iz Gabrja pri Vipavi, Žan Jerman iz Mačkovca pri Novem mestu in Alojz Hotujec iz Bednja, več pa ranjenih, je komandant brigade Ivan Lokovšek-Jan ukazal umik na italijansko stran. Borci so se prebijali skozi prehod v desetmetrskih razmikih. Tam ni bilo nevarno, ker je bilo zemljišče od vrzeli do mlina v mrtvem kotu. Huje je bilo od Pipančka naprej, kjer so jih spet zajeli nemški rafali. Tedaj jim je ušel zajeti Nemec.

Nemci so nažigali z nekih skal pod Pasjim vrhom (kota 778) in na razdaljo kakih 250 metrov partizanom naravnost v hrbet, ko so se vzpenjali v strmino, ki je bila na redko poraščena z gabrjem. Žal, jim ni nihče odgovarjal, zato so lahko dobro merili. Ivan Kovačič-Efenka je ukazal, naj Vladimir Badovinac s težko brezo in Anton Rus z minometom bliskovito zasedeta vrh nad Pipančkom z italijanske strani, da bosta od tam lahko streljala po Nemcih v skalah ter da bosta z rafali in minami varovala prehod skozi žične ovire. Vladimir Badovinac, Anton Rus, njuni pomočniki in Mavricij Štefanič-Mavriče so tako tekli na tisti hrib, da so potlej krvaveli skozi seč. Šlo je za minute.

Namestnik brigadnega komandanta Stanko Semič-Daki in kurir Lojze Skol se od vrzeli v bodeči žici nista hotela umakniti. Kakor Efenka je tudi Daki vedel, da še niso prišle vse enote čez, vendar Nemcev sam ni mogel zadržati. Medtem so že zasedli vrzel. Od Preval jih je priteklo pet, precej več pa od Hudih Raven. In začeli so takoj nabijati, da sta Daki in Lojze Skol komaj ušla. Med svinčenkami sta se kar kotalila, a sta se vendarle srečno rešila.³²

Že med umikom brigadne glavnine skozi vrzel v žičnih ovirah je bilo nekaj ranjenih. Plavolasi Aljoša, ki je tekkel pred Radom Čenčičem-Mitjom, političnim komisarjem 1. čete 3. bataljona, je bil zadet v glavo. Pri tem ga je vrglo v bodečo žico med mine, ki so vsega razcefrale. Toda tedaj so bili Nemci še daleč od vrzeli. Ko pa so jo zavzele, bi morala iti skozi še zaostala 3. četa 3. bataljona, ki je bila v zasedi

Alojz Koruza-Kovačev iz Gabrja pri Vipavi (levo), kije padel 23. maja 1943 pri varovanju prehoda skozi bodečo žico, in njegov brat Ivan Koruza (desno), ki je padel med nemško ofenzivo novembra 1943 neznano kje. Oba sta bila borca 4. bataljona Tomšičeve brigade

pri vasi Brdo. Komandir Jože Novak-Miha je ukazal: »Hitro čez mejo!«

Tedaj je navalilo kakih dvajset Nemcev z bajoneti na puškah, počilo je in začel se je divji metež. Razbesnel se je boj prsi ob prsi. Vodnik Ivan Kamnikar-Matiček je enega Nemca mlatil s puškinim kopitom in ga tudi potolkel. Ko se je Anica Mohar-Smilka obrnila nazaj, je na tri metre zagledala Nemca z nasajenim bajonetom na puški. Hotel jo je zabosti, toda ko je uzrl dekle s kitami, je od presenečenja obstal in se obrnil stran. Z bajoneti na puškah so jurišali tudi drugi Nemci. Tedaj je padel novi namestnik bataljonskega političnega komisarja Boris Mohar-Bastov, ki je to dolžnost opravljal le pet dni, Jože Kolenc, namestnik komandirja 3. čete pa je bil ranjen v desno nadlaket. Sovražnikom se je skušal postaviti po robu tudi štirinajstletni črnolasi kurirček Zdravko, ki se je 3. bataljonu Tomšičeve brigade pridružil februarja med njegovim zadrževanjem v hrvaškem Žumberku in je bil srbske narodnosti. Žal, pa je ustrelil le nekajkrat, potem se je zgrudil kakor pokošen. Bolničarka Albinca Mali se je pognala nazaj skozi vrzel in ga zvelkla na italijansko stran. Tedaj je še dihal,

izdihnil pa je tako hitro, da ga ni utegnila obvezati. Prav kurirčka Zdravka je bilo vsem najbolj žal.*

Toda medtem so Nemci prišli skozi žične ovire na nekem drugem kraju in zaprli prehod z italijanske strani. Zaradi tega Anica Mohar-Smilka in še en borec 3. čete nista mogla na italijansko stran. Umakniti sta se morala v hrib po gošči. Prišla sta do neke hiše, pri kateri je bila tabla z nemškim napisom, ki jo je tisti borec razbil s puškinim kopitom. Srečala sta neko žensko, ki jima je izkazala naklonjenost ter jima pokazala smer proti nekemu potočku, kjer bosta lahko prešla čez žične ovire. Ubogala sta jo in se po raznih peripetijah srečno rešila.³³

Nemci so poročali, da so uporniki nazaj grede čez mejo v boju s carinsko stražo imeli še štiri mrtve, kar se sklada s partizanskimi pričevanji. Skupaj je potemtakem padlo šest partizanov, eden je bil ujet in pozneje ustreljen, vsaj dva pa sta bila ranjena. O žrtvah med nemško carinsko stražo ni podatkov, vemo le za število ugrabljenih živin: 35 govedi in štirje konji. Primanjkljaj so Nemci delno nadomestili. Vpadli so namreč čez razmejitveno črto na italijansko stran in živino pobrali v vasi Brezje. Tomšičeva brigada je torej ugrabljeno živino drago plačala. Zaradi toliko izgub je prevladalo mnenje, da je bila akcija vojaško slabo pripravljena, dr. Milan Dolenc pa je tudi zapisal, da je brigadni štab izgubil vajeti iz rok. Nekateri so videli napako v tem, da so enote prišle prepozno in jih je ob vrnitvi zalotil dan, vendar kaže poglavitni vzrok iskati v tem, da je imela brigada opraviti z bojevitim sovražnikom. Nad tem, da ji je približno devetdeset Nemcev povzročilo več izgub kakor prej štiri tisoč Italijanov, se je pač veljalo zamisliti.³⁴

Ranjenih partizanov pri pohodu v Dole, na Kal in v Malo Gobo je moralo biti precej, ker jih je čez progo proti Ajdovcu in Podturnu odnesel oziroma spremil kar en bataljon. Njegove zaščitne dele so izsledili 25. maja beli in Italijani iz Mirne peči. Spopadi so bili pri Šentjurju, Kalu in pri Vrhtrebnjem, patroljni spopadi pa blizu Homa in blizu Rakovnika pri Mirni. Tam je bil v nogo ranjen vodnik Anton Mauec-Lado.³⁵

* Kurirček Zdravko je bil srbske narodnosti in sirota. Vse njegove so pobili. Živel je v Sekuličih, kjer je bilo v tamkajšnji šoli zasilno zavetišče za take otroke. Ob prihodu 3. bataljona Tomšičeve brigade v Sekuliče 3. februarja 1943 je dolgo prosil Ivana Kovačiča-Efenko, naj ga vzame v enoto. Skliceval se je na to, da so v 3. bataljonu njemu podobni mladinci. Efenka se je nazadnje vdal in ga vzel. Njegovega priimka ni bilo mogoče ugotoviti, kajti v Sekuličih nihče ne ve, od kod je bil doma in kako se je pisal, poleg tega pa je bilo v tistem zavetišču več dečkov z imenom Zdravko (Albinca Mali-Hočevar po beležki z dne 25. februarja 1979).

*Vodnik voda Albin Stublar iz Bednja pri Adlešičih (levo), ki so ga v Dolah uje-
li in hudo ranjenega izročili gestapu v Trbovljah (Nemci so najprej poskrbeli,
da je ozdravel, potem pa so ga 10. oktobra 1943 v Mariboru ustrelili) in Boris
Mohar-Bastov z Vrhniške (desno), namestnik političnega komisarja 3. bataljo-
na, ki je padel na meji nazaj grede*

Da je brigada vendarle imela nekaj počitka, priča sedma številka Tomšičevega glasu, ki je izšla z datumom 25. maj 1943. Naslovno stran in ilustracije zanjo je prispeval Peter Dobrajc-Klepec, ki so ga poznali še pod imenom 'najstarejši partizan'. Prišel je iz 2. bataljona Dolomitskega odreda.

Sedma številka Tomšičevega glasu je značilna predvsem po uvodniku Matevža Haceta-Matevža Plehana in po spominih Edvarda Kolja-Martina z naslovom »Nepozaben značaj« ; oba prispevka sta uglašena na obletnico mučeniške smrti Toneta Tomšiča. Od sodelavcev v nevezani besedi je bila nova samo Julka Kovač-Tjaša s črtico »Bratovo pismo«, nasprotno pa Borisa Moharja-Bastova poznamo že kot pesnika. Tokrat se je predstavil s črtico »Fašist Luigi«, žal, posmrtno. Toda ta številka je znana tudi po tem, da je bila cenzurirana, in sicer zaradi prispevka Jožeta Oblaka-Simeta Naša bolnica, kar je prizadelo tudi reportažo dr. Milana Dolenca-Milana Medveda z naslovom Juriš pri Kamen vrhu. Od žensk sta se oglasili spet Helena Puhar in Špelca, največ prispevkov v verzih in prozi pa pripada Stanetu Skrabarju-Braškarju. To so: pesem Zadnja cigareta, reportaža Dva-

krat v Leskovcu in agitka Politika limanic, njegova pa sta tudi ves humor in pesmica Našemu uredniku.

Ta številka je bila lično izdelana, vsebinsko pa je v njej zaznaven nov napredek. O tem priča podatek, da so jo začeli takoj uporabljati za politični in kulturni pouk. Na programu je bila vse dni do 27. maja 1943, ko so v brigadi pripravili žalno slovesnost ob obletnici smrti brigadnega vzornika Toneta Tomšiča.³⁶

Po četah, kjer so imeli pevske zборе, so veliko vadili. To velja zlasti za 1. četo 3. bataljona, njen pevovodja je bil Rihard Romih-Riki, ki je zbral zelo številen pevski zbor. Podobno je bilo v 1. četi 2. bataljona, kjer je bil politični komisar Nande Sedej. Tam so peli 27. maja, 28. maja pa so se učili tudi recitacij in skečev. Ta večer je šel Sedej v Mirno po harmoniko in kitaro, a ju ni dobil. V 1. bataljonu je za kulturno delo skrbel namestnik bataljonskega komisarja Zvone Slak-Tilen. Priskrbel je besedila novih pesmi, zlasti Ječi, ječi, zemlja slovenska in Po hribih jaz okrog blodim. Prvo so peli na napev Volga, Volga, drugo pa na melodijo Ciganski otrok. Te pesmi so odprle srca in shrambe dobrih kmečkih mater, čeprav so bile sprva zadržane.

Italijani so poročali o nedeljskem mitingu na Gradišču pri Primskovem, ki ga je 30. maja izvedlo 80 partizanov iz Tomšičeve brigade. Ti so obkolili vas in prisilili vernike, ki so bili pri maši, da so poslušali Zvoneta Slaka-Tilna, ki jim je razlagal program Osvobodilne fronte ter jih ščuval proti okupatorju in beli gardi. Najbrž so bili taki mitingi tudi po drugih farah.

Brigadni obveščevalni center si je na Čatežu ustvaril dobre možnosti za nadzor nad fašistično postojanko v Trebnjem.* Vzpostavil je redne zveze celo z uporniško Ljubljano. Silva Tejkal, učiteljica na Čatežu, je prenašala partizansko pošto iz Tomšičeve brigade v Ljubljano in nazaj. Nekoč je morala pismo celo pogoltniti, ker ji je na vlaku grozila preiskava.

Politično delo je tiste dni poživil zlasti obisk Ivana Kaučiča-Nandeta Kovača, ki je 20. maja 1943 postal namestnik političnega komisarja Glavnega štaba NOV in PO Slovenije.** V Tomšičevi brigadi je

* Brigadni komandant Ivan Lokovšek-Jan je navezal stike s komandantom bele garde v Trebnjem Oskarjem Fričem, predvojnim znancem. Ta se je nameraval vdati in partizanom omogočiti, da bi postojanko zavzeli. Dan pred dogovorjeno vdajo pa so mu Italijani prišli na sled in ga internirali. Oskarja Friča so belogardisti ob koncu vojne zahrbtno umorili (Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah na str. 9 in Ivan Lokovšek-Jan, telefonsko pojasnilo z dne 6. februarja 1984).

** Dne 20. maja 1943 je Boris Kidrič-Peter Kalan predlagal Izvršnemu odboru OF spremembe v Glavnem štabu NOV in POS. Svojo dotedanjo dolžnost političnega komisarja glavnega poveljstva je izročil Borisu Kraigherju-Jane-

Poveljstvo 1. čete 1. bataljona na Čatežu med razčlemba dobljene naloge. Od leve proti desni so: Dušan (na skrajni levi s puško), četni politični komisar Jule Sočan-Tomaž Skala (stoji), namestnik komandirja Vladimir Kogoj-Mišo in komandir Jože Jerman

ostal tri dni, 2. bataljon Tomšičeve pa je skupaj s Stanetom Dobovičnikom-Krtom obiskal 30. maja v vasici Kozjek. Navzoča sta bila na sestanku komunistov v 1. četi, najbrž pa tudi na sestankih celic v drugih četah in v bataljonskem štabu. Ta obisk je pričal, da se obetajo nove, težavne bojne naloge.³⁷

zu, njegov namestnik je postal Ivan Kaučič-Nande Kovač, na mesto načelnika glavnega štaba pa je predlagal Milovana Šaranovića (Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 196).

Priprave in premiki za nov vdor na nemško stran

Počitek Tomšičeve brigade na Čatežu, Cirkniku, v Selu in Migolici ni bil sam sebi namen. Tak oddih je bil nujno potreben, da bi se enote uredile in korenito pripravile za nove napadalne naloge, za novo veliko, združeno in izredno zahtevno operacijo štirih udarnih brigad. Sklep o njej je v naj višjem slovenskem partizanskem vodstvu dozorel do 27. maja 1943, ko je Glavni štab NOV in PO Slovenije objavil posebno dnevno povelje, ki je slovenske partizane pozvalo k poživitvi napadov proti Nemcem, zato da bi razbremenili glavnino NOV in PO Jugoslavije, proti kateri so sovražniki 16. maja začeli 5. ofenzivo. Ta je znana predvsem po bitki na Sutjeski.

Ob Titovem klicu na pomoč je v slovenskem partizanskem vodstvu znova oživela zamisel o okrepitvi partizanskih čet na Štajerskem, o katerih je sodilo, da same ne zmorejo ali ne znajo izrabiti ugodnejših vojaških in političnih razmer za doseg splošnega razmaha osvobodilnega gibanja v krajih, severno od Save.* Sklenilo je, da bo čez Savo, enotam 4. operativne cone na pomoč, poslalo dve brigadi: Cankarjevo in Šercerjevo. Drugi dve brigadi, Tomšičeva in Gubčeva, naj bi ta pohod podprli tako, da bi pritegnili poglavitne nemške sile. Izvedbo te zamisli je Glavni štab NOV in POS zaupal štabu Dolenjske operativne cone, na čelu z Milovanom Šaranovičem in Viktorjem Avbljem-Rudijem. Zaradi natančnih dogovorov sta v ta štab odšla Ivan Maček-Matija, komandant, in Ivan Kaučič-Nande Kovač, namestnik političnega komisarja glavnega štaba.³⁸

Člani Glavnega štaba NOV in PO Slovenije so nakazano nalogo prenesli brigadnim štabom 29. maja 1943 na sestanku v štabu Dolenjske operativne cone. Takoj naslednji dan so se začele neposredne politične in vojaške priprave tudi v Tomšičevi brigadi. Po četah so bili sestanki članov KPS in ZKM 30. maja, 1. junija pa je bil na Čatežu tudi sestanek političnih komisarjev in njihovih namestnikov, četnih in

* Na območju 4. operativne cone je takrat deloval predvsem Kamniško-savinjski odred s Kamniškim, Zasavskim in Savinjskim bataljonom, ki so na dan 22. maja 1943 šteli 451 ljudi in ki so imeli 9 mitraljezov, 7 brzostrelk, 292 pušk, 33 pištol in 180 bomb. Obstajal je tudi Koroški bataljon, ki ga je 28. marca 1943 osnoval komandant 4. operativne cone Franc Rozman-Stane in ki je imel dve četi. Vendar je del tega bataljona kmalu odšel na Pohorje, da bi pripravil temelje za nastanek novega Pohorskega bataljona, manjša partizanska skupina pa se je pojavila tudi v okolici Brežic. Nemci so partizansko dejavnost zaznamovali povsod na Štajerskem, razen v Ptujskem okraju, vendar same Štajerske partizani niso pokrivali in niso bili zmožni, da bi nemško novačenje za vzhodno fronto obrnili v svoj prid (Zbornik VI, knjiga 6, dok. 13 na str. 28, in prof. dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB II, str. 303 in 323).

Zaseda 2. čete 1. bataljona na Rojah pri Čatežu 1. junija 1943. Stojijo are Primšar-Zmago Kori (levo), Jakob Pajsar-Runo (v sredi) in Tone Klobučar-šnajder (desno), sedita pa Angela Bizjak in puškomitraljezec Ivan Jereb-Maks. Na tej fotografiji, ki jo je posnel četni politični komisar Jule Sočan-Tomaž Skala, lepo vidimo, kako so bili partizani spomladi leta 1943 oblečeni

bataljonskih. Sestanka so se udeležili tudi člani najvišjega vodstva Ivan Maček-Matija, Ivan Kaučič-Nande Kovač in Edo Brajnik-Štefan.

Vse to je bilo namenjeno zlasti političnim in duhovnim pripravam borcev na izredno težavne naloge. Namen vojaških priprav pa je bil tudi ta, da z napadi na želeniško progo prikrijejo prave namene slovenskih udarnih brigad in da z zasežbami živeža in živine zagotovijo potrebne zaloge za suho hrano.

Zelo zanimivo je, da je šel 3. bataljon v noči na 28. maj iz Cirnika čez Čatež, Prmskovo in Temenico celo na zasežbo v Šentvid pri Stični. Od tam je odpeljal eno telico ter veliko moke in koruze. Toda zasežbe ni mogel do konca speljati, ker so ga začeli Italijani obmetavati s težkimi minami. Zato se je ustavil tudi v Temenici, od koder je odpeljal še dva konja, kravo, dve telici ter 250 kilogramov žita. Ko se je vračal iz Šentvida, je 1. četo v dolini Bukovice napadla ogledniška patrulja Italijanov in belogardistov z Grosupljega, vendar ji sovražniki niso prizadejali nobenih izgub.

V noči na 30. maj je šel po hrano 1. bataljon. Obiskal je vas Žubino pri Mačjem dolu. Tam je za bone OF odkupil 20 kilogramov masti in tri telice, to pa je bilo le majhen del tistega, za kar so izvedeli sovražniki.³⁹

V tem času so bili štirje napadi na železnico. V noči na 26. maj ob pol treh se je razpočila mina med postajama Ponikve in Mirna peč ter poškodovala tri metre dolg most.

V noči na 29. maj so Italijani zaznamovali dva hkratna napada na železniško progo. Na progi od Šentlovrenca proti Velikemu Gabru so vojaki našli večjo mino, ki jo je stroj odrinil, malo naprej od Velikega Gabra pa so partizani vlak obstreljevali in zadeli tri vagona. Zaradi tega so bili v Radohovi vasi zadržani vsi vlaki.

Večji napad na vlak je Tomšičeva brigada pripravila na dan 31. maja 1943 pri Zvijavnici. Nameravala je zavzeti iri uničiti vlak štev. 9437, ki bo privozil iz Šentjanža proti Trebnjemu in ki ga je spremljala dobro oborožena posadka v oklepnem vagonu. Načrt je bil, odviti in razmakniti tire, kjer proga rahlo zavija, da se bo vlak iztiril, nato ga bodo napadli bombaši. Da posadki ne bi mogel priti na pomoč oklepni vlak, je bilo treba progo razstreliti na dveh krajih, mine pa sprožiti šele potem, ko se bo vlak že iztiril. Minerji niso imeli na voljo naprav za električni vžig, zato so uporabili vžigalnike na poteg z žico. Zgodilo pa se je, da se je mina na odseku proti Trebnjemu razpočila prav tedaj, ko je stal vlak na postaji v Mirni.

Napad na vlak bi moral izvesti 3. bataljon, drugi so postavili zasede. Za bombaše so najprej povabili prostovoljce, vendar se je priglasil samo Avgust Valenčič-Zvonko, doma iz Kožbane, češ da gre za bombaša, če mu dajo puško. Dobil jo je takoj; manlicherico, predelano na

strelivo mavzer. Usta so se mu od veselja razlezla v nasmeh in ta puška mu je potem tudi ostala. Ker se ni priglasil nobeden več, je bil za bombaše določen ves 3. vod 1. čete 3. bataljona na čelu z vodnikom Viktorjem Cvelbarjem-Stanetom. Borci so pripravili bombe in se priplazili izza ovinka, da bi vlak napadli čelno.

Priprave bombašev pa so bile zaman. Strojevodja, ki je slišal pok mine na progi, je iz Mirne privozil čisto počasi, opazil, da so tiri odvit in razmaknjeni, in ustavil, ne da bi zavozil čez. Zaradi tega so imeli bombaši precej daljšo pot, kot če bi se vlak iztiril. Da bi bombašem olajšali napad, so z boka po vagonih in lokomotivi udarili težki mitraljezi. Ko so bili bombaši le še deset metrov stran od lokomotive, je stroj zasopihal in vlak je odpeljal nazaj proti Mirni in v Šentjanž. Tako je dobro zamišljena akcija spodletela.

Večje škode partizani niso naredili, huje ranjena pa sta bila kurjač Franc Anzeljc in italijanski topničar Antonio Rinaldi. Med napadalci ni bilo izgub.⁴⁰

V sklop vojaških priprav je spadala kajpak tudi skrb za ustrezno oborožitev in strelivo. Treba je bilo namreč računati s tem, da na ozemlju pod nemškim nadzorstvom ne bo mogoče dobiti streliva za italijansko orožje, ki ga je bilo precej zlasti v Cankarjevi brigadi. Zato so sklenili, naj Cankarjeva in Šercerjeva brigada dobita samo lahko oborožitev, oziroma naj se oborožita z orožjem na strelivo mavzer. S tem v zvezi pa so morali zamenjati orožje, kar je bila silno kočljiva zadeva.

S Šercerjevo naj bi orožje zamenjala Gubčeva brigada. Tu ni bilo posebnih težav, saj je bila Šercerjeva brigada skoraj v celoti oborožena z mavzericami in zbrojevkami. Kočljiva pa je bila zamenjava med Tomšičevo in Cankarjevo brigado, ker je bila Cankarjeva slabše oborožena in ker je imela veliko več italijanskega in francoskega orožja. Tako je morala, na primer, 2. četa 1. bataljona Tomšičeve dati 24 mavzer pušk in štiri zbrojevke, v zameno pa je dobila dva težka mitraljeza in samo devet francoskih pušk s 45 naboji. To je v četrtem poveljstvu in med borci povzročilo negodovanje in upiranje, vendar so se morali potolažiti in vdati, ker so jih o tem prepričali na sestanku celice KPS. Podobni primeri so bili tudi v drugih četah.

Zamenjava orožja med Cankarjevo in Tomšičevo brigado je bila opravljena 2. junija. Takrat je v Tomšičevo prišlo več težkih bred in vod z italijanskim težkim minometom, temu je poveljeval vodnik Janez Muc, Ivanov iz Primostka, politdelegat pa je bil prof. Janez Kramar. V Cankarjevo pa je moral iti, poleg mnogih zbrojev, tudi merilec Anton Rus z lahkim minometom nemškega izvora. Prav ta minomet pa je posebno prirasel k srcu borcem 3. bataljona. Med drugim je bil tedaj premeščen tudi Vladimir Hlede, in sicer za kurirja v štab cone.⁴¹

Po vsem tem je bila 3. junija 1943 v gradiču Turn pod Čatežko goro še sklepna konferenca z brigadnimi štabi. Poleg že omenjenih štabov in štaba Dolenjske operativne cone sta prišla na to konferenco tudi Franc Rozman-Stane, komandant, in Dušan Kveder-Tomaž, politični komisar štaba 4. operativne cone. Na njej so vnovič pretehtali ves načrt prehoda čez Savo in zavarovalnih operacij, Stane in Tomaž pa sta dala tudi vrsto napotkov za bojevanje z Nemci.⁴²

Načrt je bil takle: Cankarjeva in Šercerjeva brigada bi šli skozi nemški razmejitveni pas do Save pri Jevnici in jo prekoračili; Gubčeva brigada bi napadla nemške obmejne stražarnice v Dolah pri Litiji in v Veliki Gobi, da bi pritegnila nemške okrepitve od Litije; Tomšičeva bi prispevala dva bataljona Cankarjevi in Šercerjevi za predhodnico do Štangarskih Poljan, nato bi se en bataljon razvrstil v zasede od Štrusa pa vse do Litije, drugi pa bi se vrnil in varoval prehode na meji, s po enim bataljonom pa napadla nemški obmejni postojanki Osreddek in Javorje. Tomšičeva in Gubčeva brigada bi morali ostati na nemški strani za vsako ceno 24 ur, šele nato pa bi se lahko umaknili na italijansko zasedbeno stran. Vdor čez vsestransko zavarovano mejno črto je bil določen za 4. junija, ko bi se zmračilo.

Drugi bataljon Tomšičeve brigade, ki je bil določen, da gre Cankarjevi in Šercerjevi brigadi v predhodnico, se je že popoldne 2. junija premaknil iz Migolice čez Čatež do vasi Razbore pri Sevnem. S tem si je za naslednji dan močno skrajšal pot.

Splošen pohod na izhodiščne položaje proti zahodu se je začel na večer 3. junija. Najprej je odrinila Tomšičeva brigada; v predhodnici je bil 1. bataljon.

Med pohodom s Čateža čez Razbore proti Primskovemu so na predhodnico 1. bataljona padli streli. Krogla je zadela v nadlaket vodnika voda. Predhodnica se je pognala v naskok in bliskovito zavzela hiše, iz katerih so streljali belogardisti, ki so prišli iz Stične domov žet. Morali so tako bežati, da so pustili štiri puške, strelivo in drugo opremo. Za nameček je bataljonski intendant pri tisti hiši zasegel rdečkasto kravo in precej živeža. Brigada je potem brez spopadov nadaljevala pot na Sobrače, Bukovico in čez Belek. Ustavila se je na gozdni ravnici Kovke nad vasjo Goričica, desno od kote 652.

Cankarjeva in Šercerjeva brigada sta ponoči prehodili vso dolgo pot od Moravč in Gabrovke čez Čatež in Primskovo do Bukovice, ne da bi ju sovražniki opazili. Šercerjeva se je utaborila pri mlinu v Bukovici, Cankarjeva brigada pa v naselju Potok. Tu so kuharji zakurili pod kotli in skuhali. Poleg treh rednih obrokov so borci vseh treh brigad dobili za suho hrano še izdaten kos kuhanega mesa.

Kurir Rafael Čož je štab Tomšičeve brigade in druge komandante odpeljal na obrobje Kovk, od koder se je lepo videlo na Osreddek in

Poveljstvo 1. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade na Čatežu. Od leve proti desni so: Lojze Herman-Dušan, politični komisar čete, Jože Jerman, komandir, Vladimir Kogoj-Mišo, namestnik komandirja, in Janez Kocjančič-Galeb, namestnik političnega komisarja 1. čete. Fotografiral je Jule Sočan-Tomaž Skala

Debeče. Tako so si z daljnogledi lahko natančno ogledali nemške obmejne utrdbe in premike z druge strani razmejitvene črte. Se pravi, da so se za vdor čez mejo pripravili po vseh pravilih. Pri tem niso pozabili na poveljniško ogledovanje, še manj pa na dobre poznavalce zemljišča. Iz vrst partizanov, ki so bili doma iz Metnaja in Dobrave so izbrali vodnike. Pomagali so tudi Šercerjevi in Cankarjevi brigadi. Tedaj je bil premeščen v Šercerjevo Jože Kisovec-Dušan, ki je bil doma iz Jevnice in je dobro poznal kraje in poti do Save. Na nevarno delo pa so se morali še posebej pripraviti minerji. Ti so dobili nalogo, pobrati mine na prehodih in pri tem nabrati še veliko ročnih bomb. Partizanom je bila zapovedana stroga tišina in noben ni smel stopiti iz gozda.⁴³

Za boj z Nemci so se morali borci in poveljniki dobro pripraviti. To je veljalo predvsem za poveljnike 1. in 4. bataljona Tomšičeve bri-

gade. Prvi bataljon je dobil nalogo, da napade in zavzame nemško obmejno postojanko na Osredku, ki je bila močno utrjena, moral pa se je med napadom tudi ožje zavarovati. Podobno nalogo je dobil 4. bataljon. Ta bi moral napasti in zavzeti nemško stražarnico na Javorju obenem pa na Dobovšaniji in pri Bogenšperku postaviti dve močnejši zasedi. Tretji bataljon bi moral močno zavarovati glavni prehod skozi bodečo žico na Rojah pri naselju Debeče.

Vasica Osredeč čepi na vrhu golega kuclja. K hišam je mogoče priti po treh grebenih: na severozahodu od Komarije, na jugu od kole na Kačnice in na severovzhodu od kmeta Lazarja. Do prihoda Nemcev so bile v vasici štiri kmečke domačije: pri Andrejcu, pri Fortunf, pri Malnarju in pri Španu. Ljudi z Osredka so izselili, prve tri hiše so podrli, nastanili pa so se pri Španu. Hišo, ki je bila že tako močno zidana, so še dodatno utrdili s strelnimi linami, jo ogradili z zidom in žičnimi ovirami ter nekaj bunkerji. V stražarnici je bilo 20 do 25 mož carinske straže. Imeli so štiri šolane pse, nemške ovčarje, zato ni bilo upati na presenečenje. Obeti za uspeh v napadu so bili prav majhni.

Laže dostopna je bila nemška obmejna postojanka v vasi Javorje. Ta ima šestero hiš, razvrščenih na južnem polkrogu pod cerkvijo, farovžem, mežnarijo in pokopališčem, na ravnici zgoraj. Nemški carinski stražniki so bili v mežnariji in farovžu. Takrat jih je bilo samo osem, bili pa so večinoma Korošci starejših letnikov. Na vsaki strani mežnarije sta bila dva železobetonska bunkerja, eden na jugovzhodni strani farovža, en bunker pa na severozahodni strani pokopališča. Poleg tega so si naredili strelne line na vseh straneh pokopališkega zidu, v bunker je bila spremenjena tudi mrtvašnica na severovzhodnem oglu pokopališča, strelne line pa so bile še v farovžu in mežnariji. Dohodi k položajem so bili speljani po jarkih. Vendar velja pripomniti, da ta postojanka do 5. junija 1943 še ni bila tako vsestransko utrjena, zato bi bilo mogoče ob tem prvem napadu doseči popoln uspeh.⁴⁴

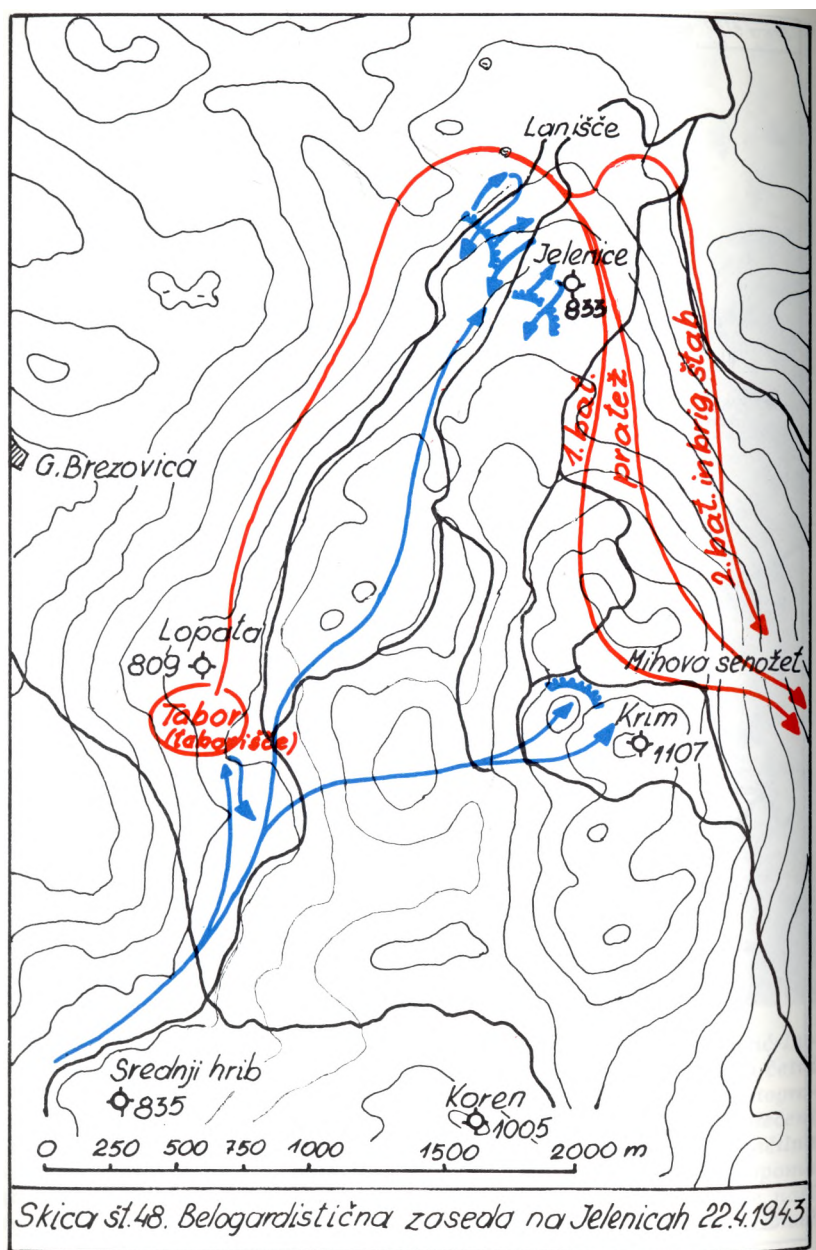
Kolona treh brigad je odšla na pot 4. junija zvečer, brž ko se je doobra znočilo. Po poti iznad Goričice se je spustila v Kačno, od tam pa se jela vzpenjati proti Rojam, kjer so kurirji iz terenskega voda pri Pristavi napravili širok prehod skozi ovire iz bodeče žice in min. Prehod čez mejo se je začel že okoli enaindvajsetih. Prva je šla prek Tomšičeva brigada. Prvi bataljon je takoj zavil na levo proti Planini in Osredku, četrti, ki je bodečo žico prešel v Kosovem leščevju, pa na desno čez Debeče proti Javorju. Drugi in 3. bataljon Tomšičeve sta šla naravnost v dolino skozi Ravni Osredeč in Volčjo jamo, drugi pred Šercerjevo in Cankarjevo brigado, tretji v njuni zaščitnici. Ob 22,30 je mejo kot zadnja prestopila Cankarjeva brigada, ne da bi bilo kje slišati kak strel. Dolga partizanska kolona je po tihem nadaljevala pot.

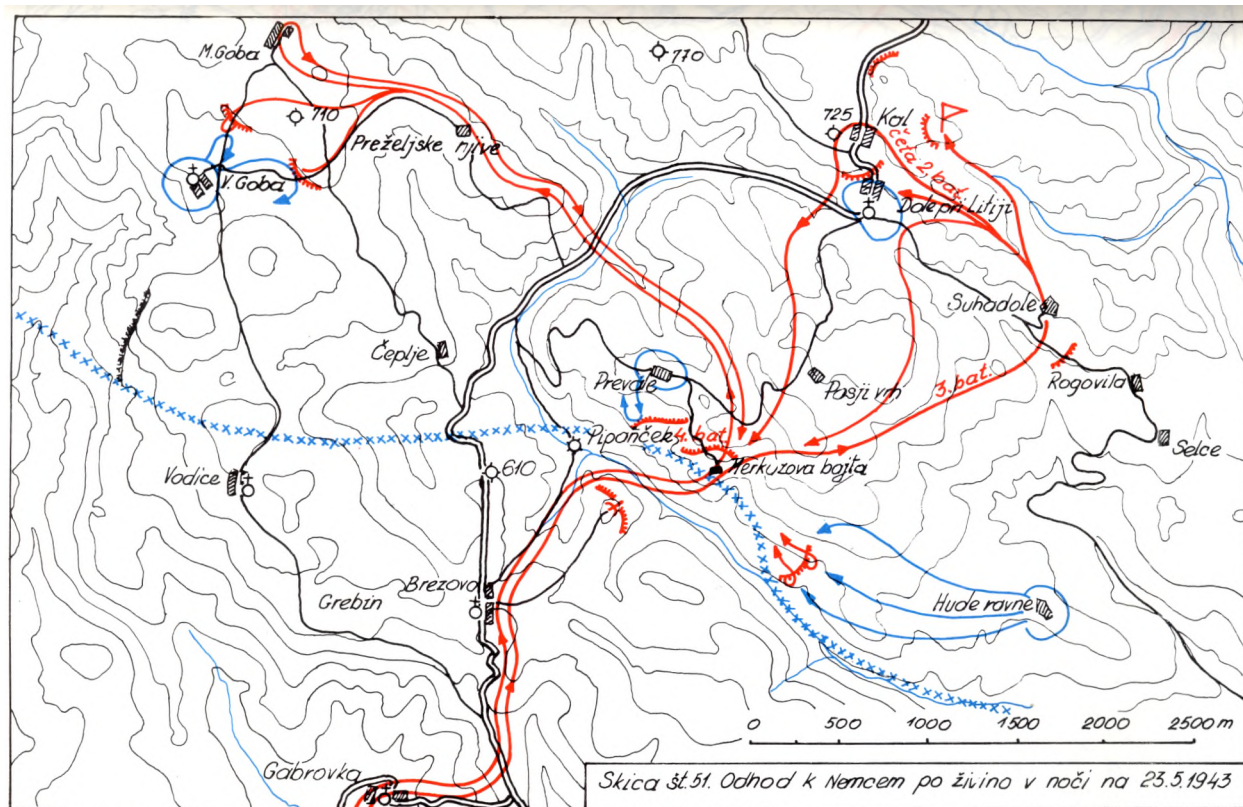

Tomšičeva brigada ob prihodu na Čatež (foto Jule Sočan-Tomaž Skala), kjer se je v maju in juniju 1943 pogosto zadrževal brigadni štab z enim ali več bataljoni. Tu se je brigada tudi zbrala za svoj pohod čez razmejitevno črto na nemško stran, kjer je izvojevala pomembno zmago z nemškimi obmejnimi enotami, v ta slikoviti kraj pa se je nameravala tudi vrniti, da bi v njem slavila zmago

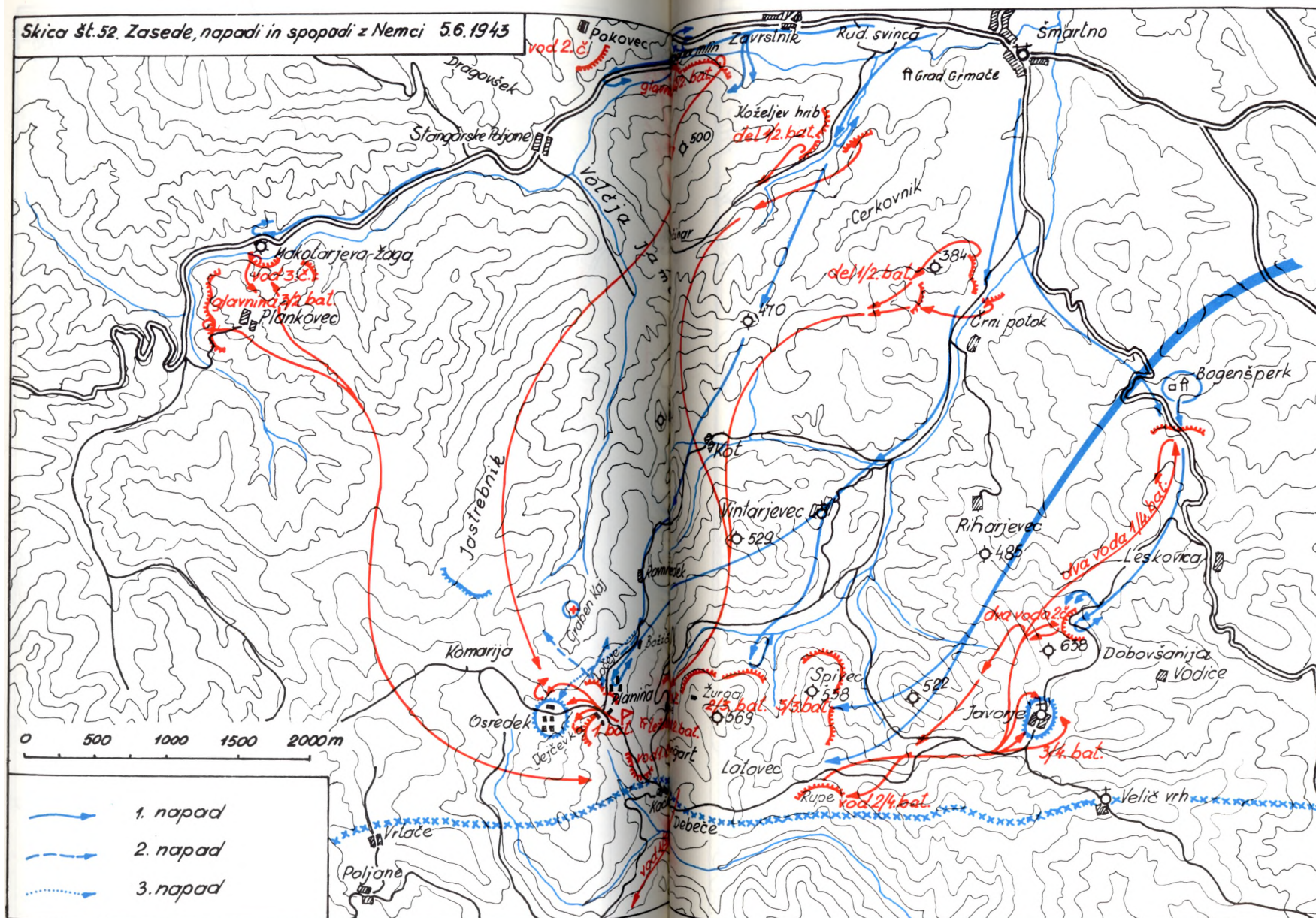

Del poveljstva 3. čete 1. bataljona. Od desne proti levi stojijo: Jože Papič-Luka, Anton Svete-Gustelj, Bernard Bizjak-Kosta, predvojni komunist in četni politični komisar, in Mihael Butara-Aleks, njegov namestnik. Tudi ta fotografija lepo kaže, kako so bili slovenski partizani in njihovi poveljniki oblečeni in oboroženi v letih 1942 in 1943 do italijanske kapitulacije. Posebno značilna so bila njihova pokrivala — triglavke, ki so jih v pozni jeseni 1943 postopoma zamenjale tako imenovane titovke. Le-te so potem nosili do konca vojne, naši vojaki pa jih nosijo še zdaj. Tudi to fotografijo je posnel Jule Sočan-Tomaž Skala

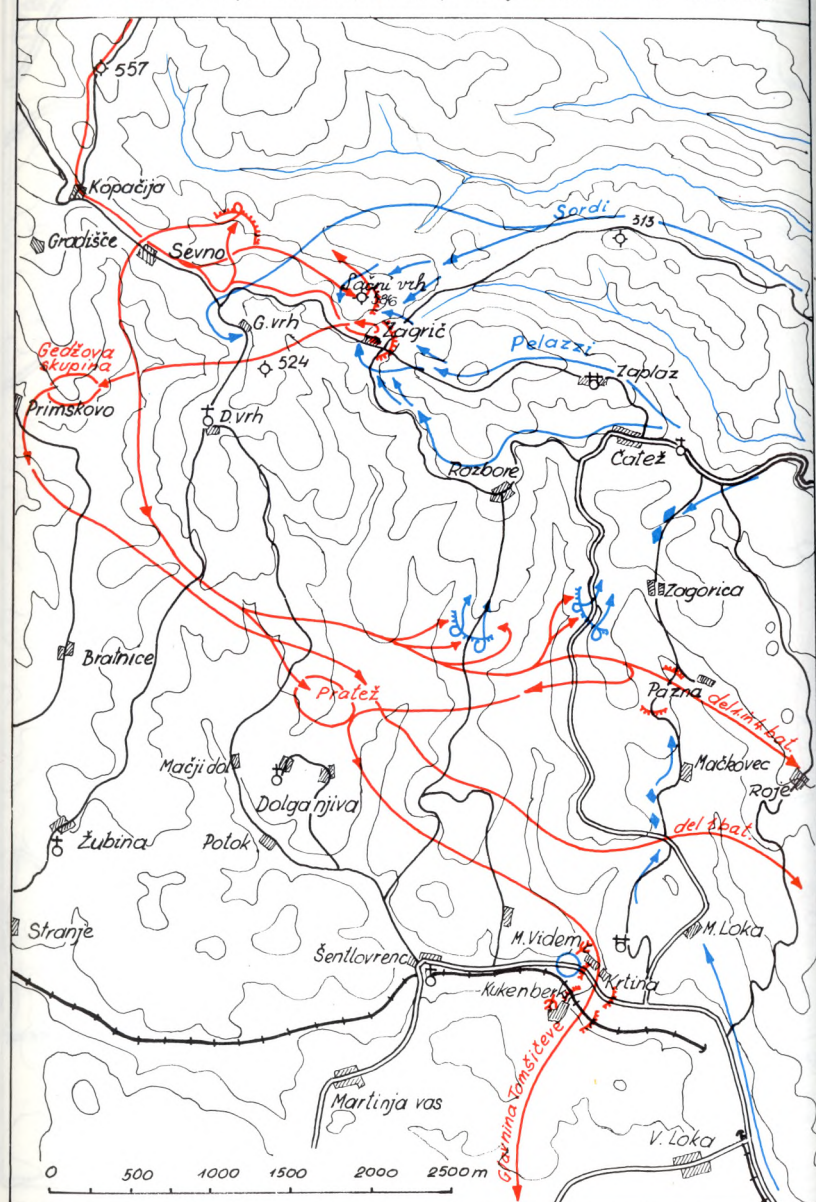

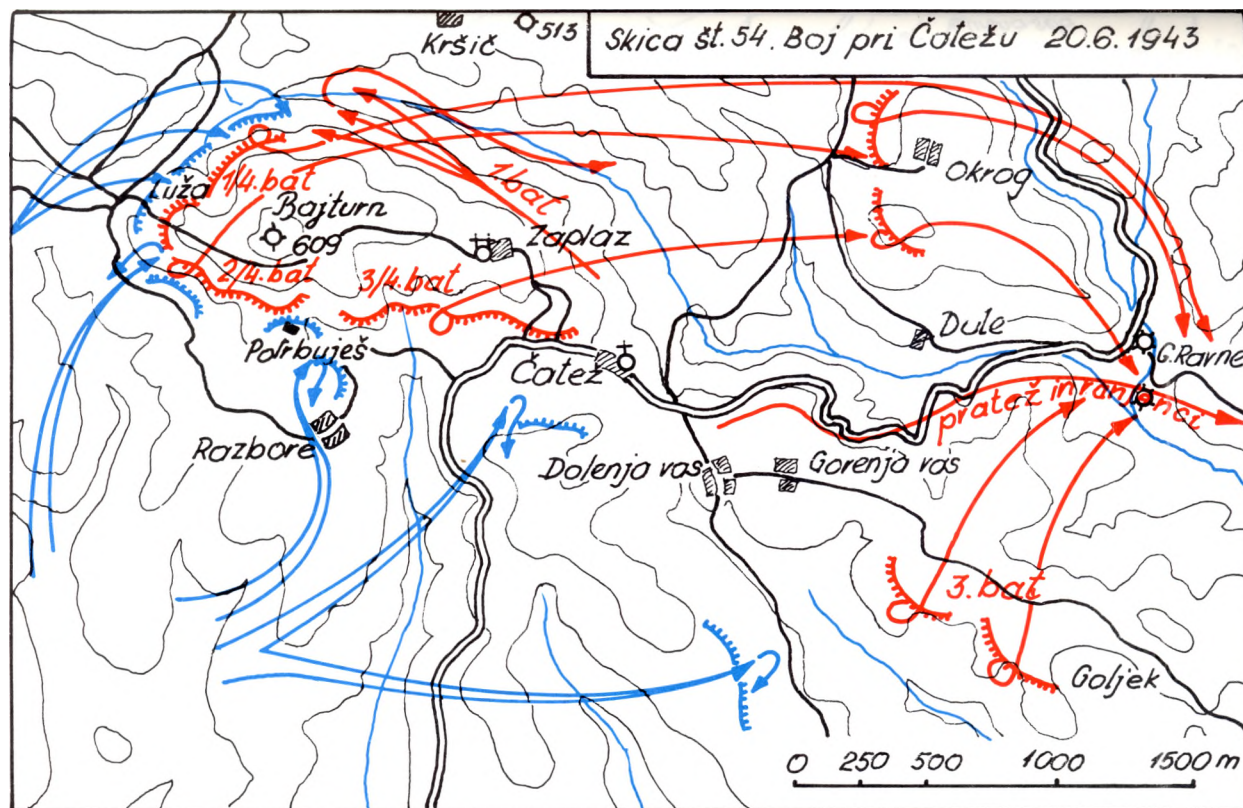

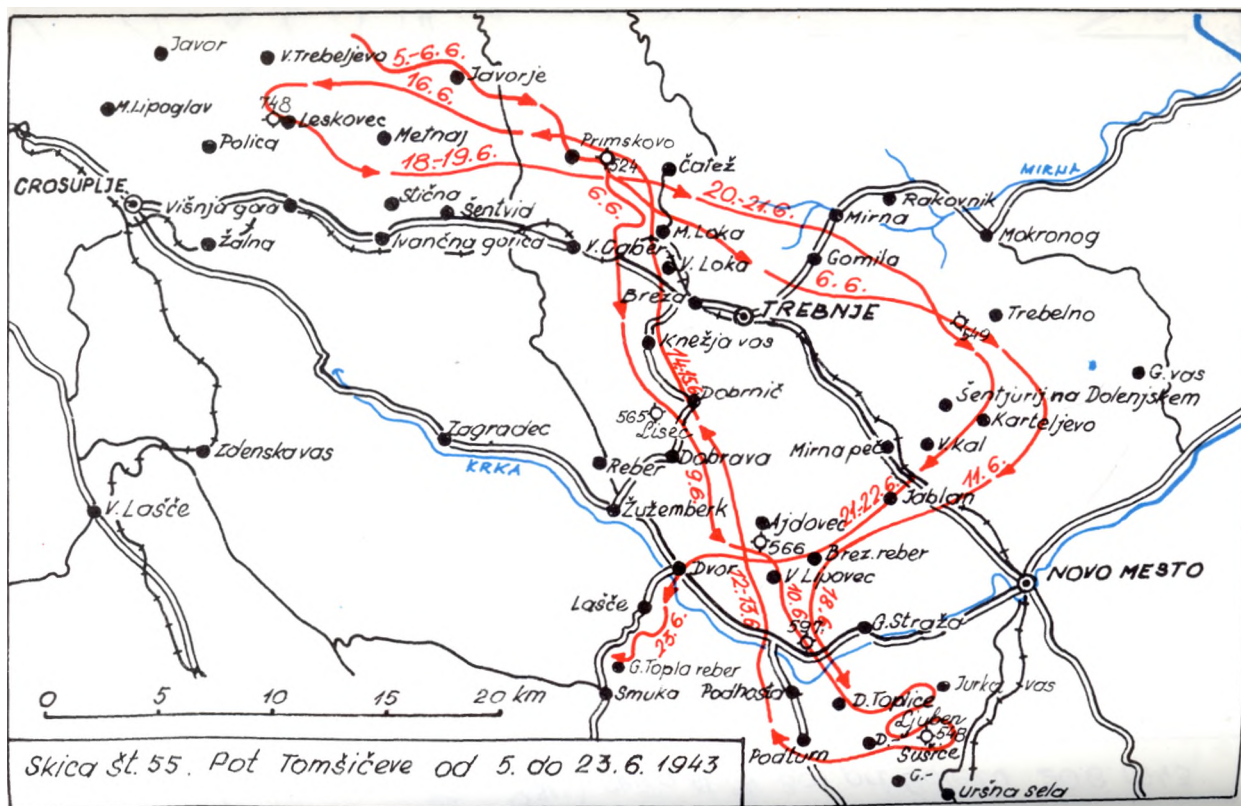
Skica št.52. Zasede, napadi in spopadi z Nemci 5.6.1943

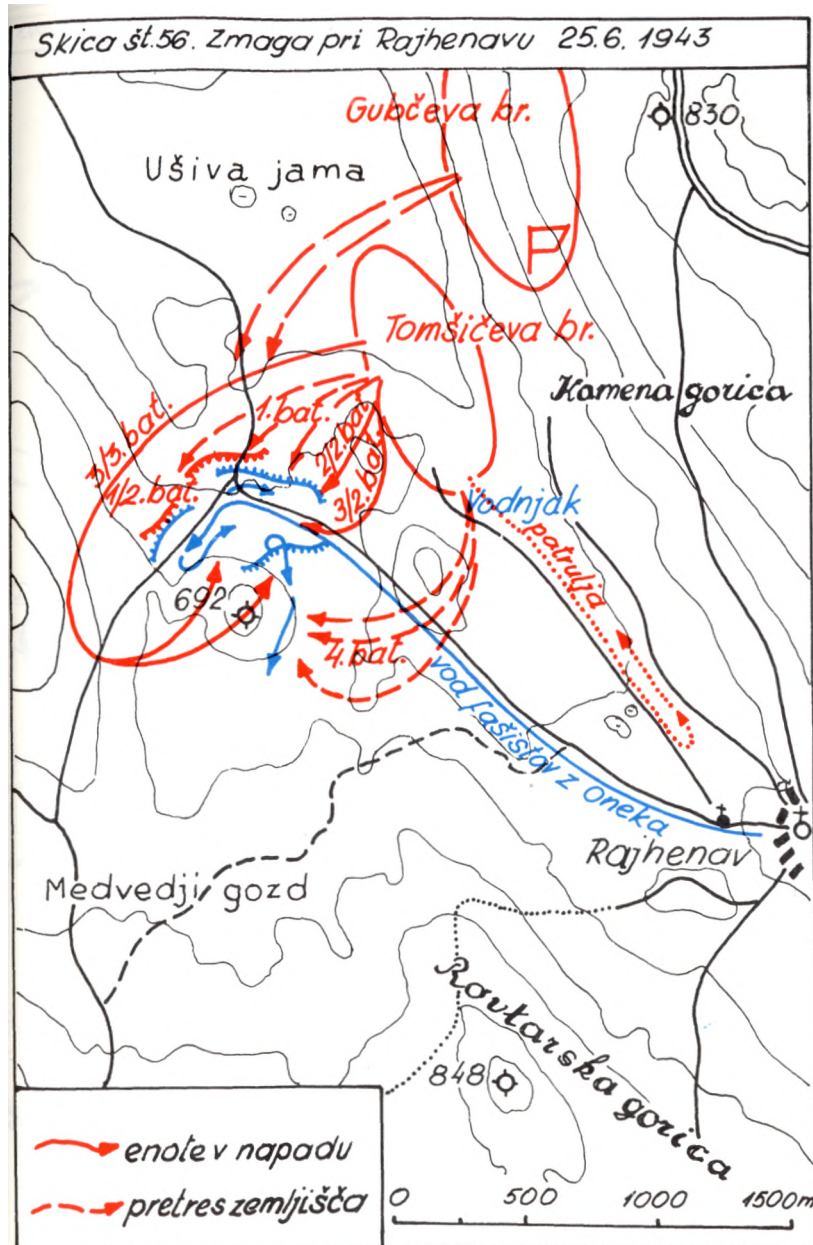

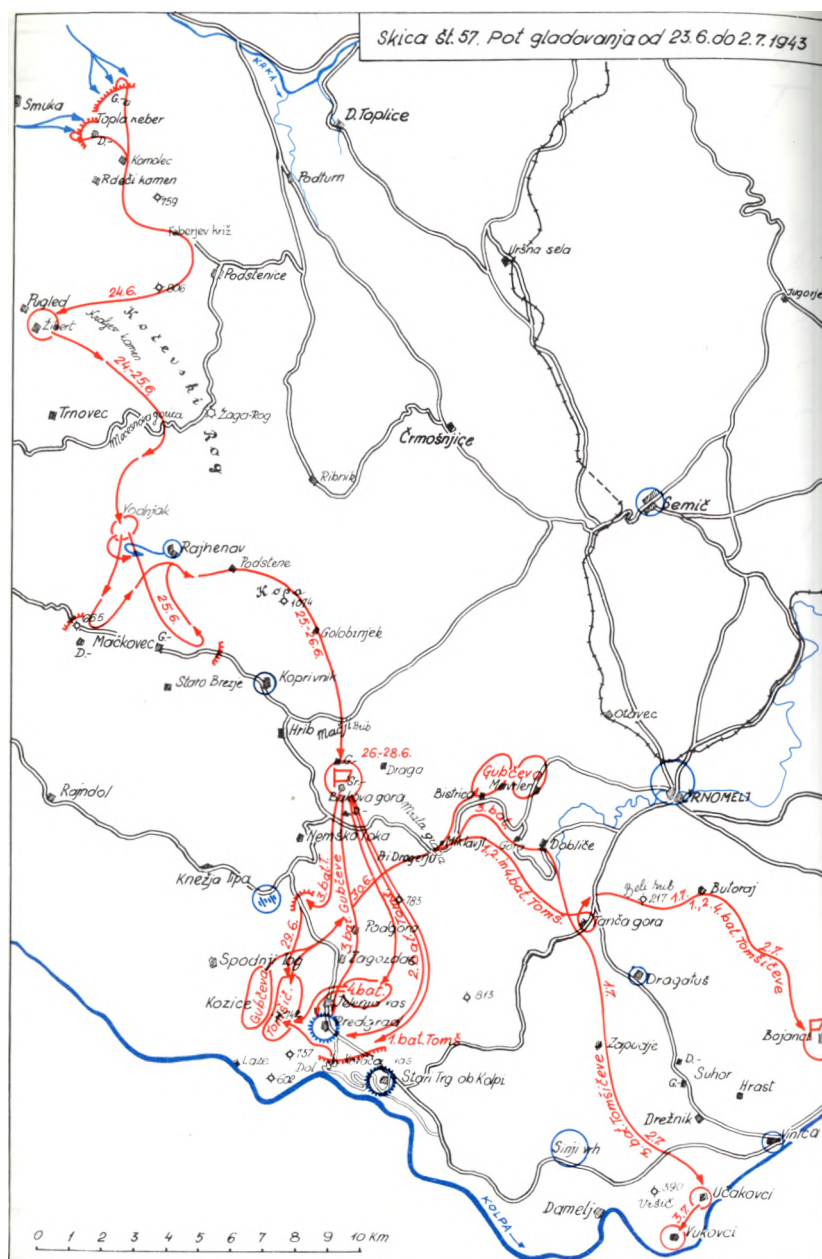
Skica št. 53. Bitka pri Razborah in preboj iz obkrožitve 6.6.1943

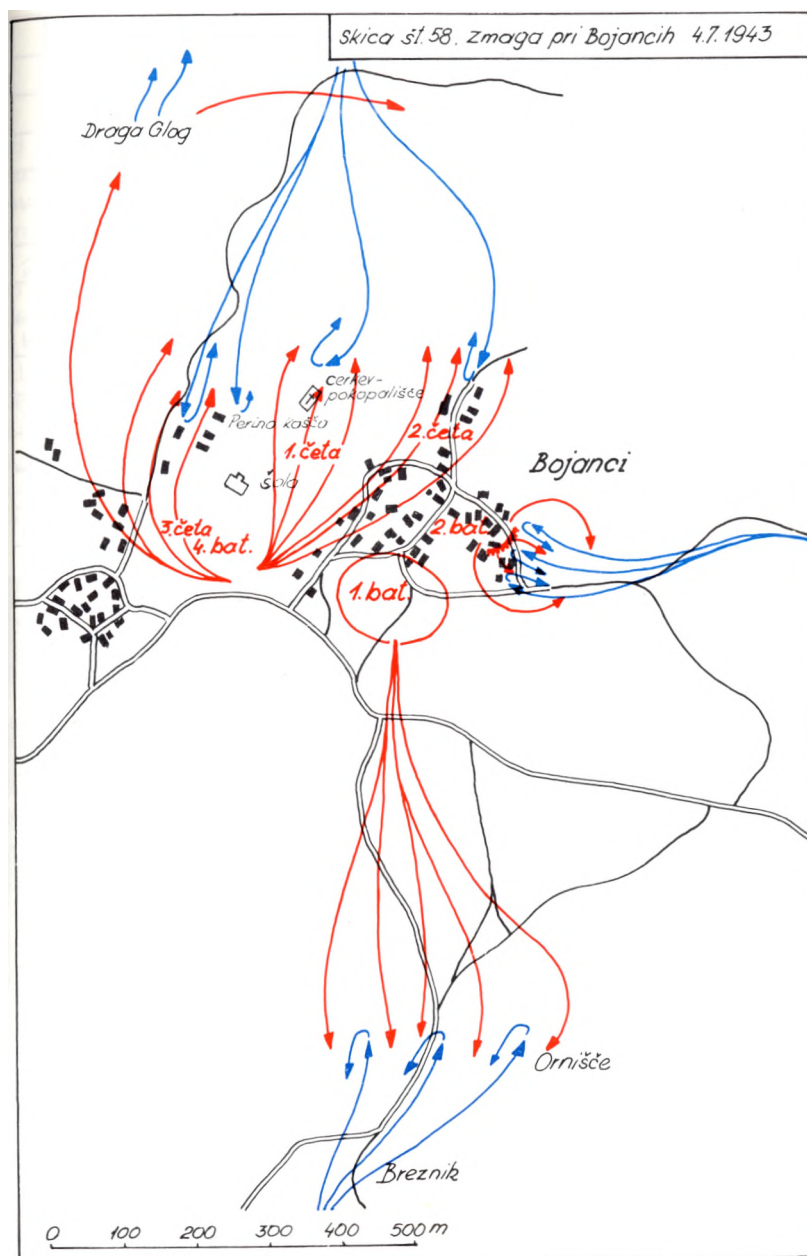

Skica št. 59. PREGLED BOJNIH AKCIJ IN IZGUB

VRSTA	USPEŠNOST						LASTNE IZGUBE							SOVRAŽNIKOVE IZGUBE													
	uspešno delno uspešno neuspešno			v ljudeh			v orožju				v ljudeh				v orožju in opremi												
				padli	ujeti	ranjeni	težki minomet	težki mitraljez	puškomitraljezi	puške	padli	ujeti	ranjeni	ni podatkov	težki minometi	lahki minometi	težki mitraljezi	puškomitraljezi	brzostrelke	puške	pištole	oklepniki	tovornjaki	letala	lokomotive	vagoni	
spopadi	11	13	22	15	23	25			1	5	10	4	7	10				1		8	1						
bombardiranja	5	1	4	5		18								3										3			
sovražnikove zasede		1	4	23	3	25	1		2	2	1		10														
samostojne zasede	11	5	1			3					25		13	3			1					3	3				
boji	28	21	5	64	6	95		1	1	9	130	52	72	17	2	1	5	11	1	83	8						
bitke	6	2		44	4	52					190	14	202		1	1 v.p.	4	4	3	266	15		4				
napadi na utrjene post.	24	11	11	86	5	103					55	75	63	3		2	1	7	5	71	2			3			
napadi na železnice	14	7	4	1		14							6	1	šest kilometrov železniške proge										11	27	
nesreče				5		5																					
ustrelitve zaradi prekr.				11																							
SKUPAJ	99	61	51	254	41	340	1	1	4	16	411	145	373	37	3	4 v.p.	11	23	9	428	26	3	7	6	11	27	
z Italijani	71	41	35	181	35	279		1	2	12	275	71	248	37	3	3	9	12	3	344	20	3	3	6	11	27	
z Nemci	3	1		19		19					52	1	15			1 v.p.		5	6	21	6		4				
z belogardisti	23	19	16	38	6	38	1		2	4	84	36	110				1	4		36							
s hrvaškimi domobranci	2										37					1	1	2		27							

Uspešna bojna pahljača od Osredka do Litije'

Ko je brigada odšla z gozdne ravnice Kovke in se spustila v grapa-sti žleb Kačne, je bila tema kakor v rogu. Borci v koloni so mogli vzdrževati zvezo le z največjo težavo. Zelo domiselni so bili v Cankarjevi brigadi; dobro zvezo so si zagotovili tako, da so si na nahrbtnike pripeli kose belega papirja.⁴⁵

Ves pohod partizanske glavnine je minil brez srečanja z Nemci, to pomeni, da je bilo presenečenje popolno. Do Štangarskih Poljan je šla kolona v neizpremenjenem vrstnem redu. Od tam naprej čez Ma-lo Štango proti reki Savi sta šli Šercerjeva in Cankarjeva sami, 3. bataljon Tomšičeve se je po polnoči obrnil in se vrnil na položaje okoli Debečega, da bi zavaroval vrzel v bodeči žici za vrnitev vseh treh bataljonov do naslednje noči, 2. bataljon Tomšičeve brigade pa je po četah in vodih pohitel v zasede ob cestah od Trebeljevega proti Litiji in tudi od Šmartnega pri Litiji proti Črnemu Potoku in Vintarjercu (Glej skico št. 52 na str. 744 in 745!).

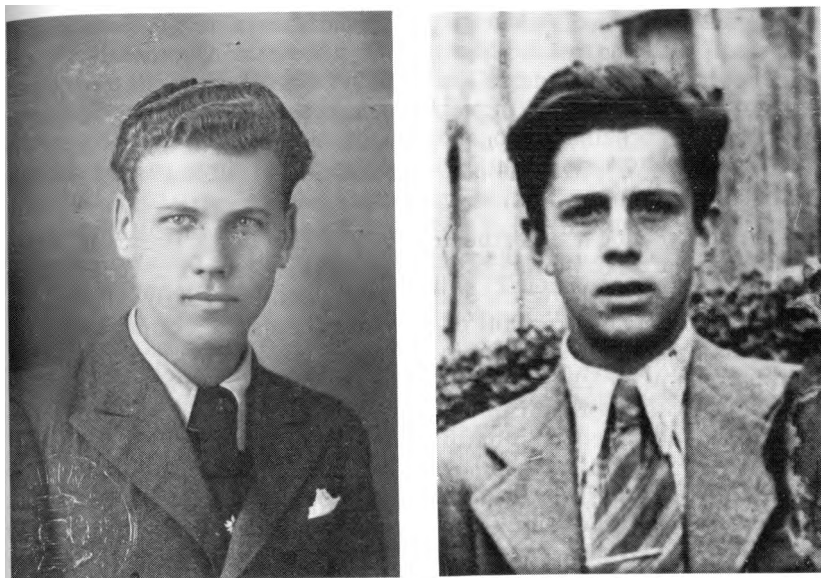
Zbor Tomšičeve brigade na gozdni ravnici Kovke nad Goričico 4. junija 1943, dan pred prestopom razmejitvene črte (foto: Jule Sočan-Tomaž Skala)

Dva voda 3. čete 2. bataljona s težkim mitraljezom in enim puško-mitraljezom sta bila v zasedi na severnem pobočju hriba Plankovec (kota 437). Zaseda je obvladovala strme cestne ovinke pod Makotarjem in zapirala dohode proti Osredku iz doline Reka Gozd (kmetija Štrus). Pri tej zasedi se je zadrževal komandant 2. bataljona Franc Bernat-Čakla. Druga zaseda manjše moči, vod 3. čete s s puškomitraljezom, je bila dober kilometer proti vzhodu pri Makotarjevi žagi venecianki in mlinu, Gozd Reka 2, ki je zdaj ni več. Tam je ležalo precej hlodov, za katere so se borci prikrili. Tej zasedi je poveljeval Ivan Zore-Jernej, pri njej pa je bila tudi namestnica četnega političnega komisarja Danila Kumar-Andreja. Tretja zaseda je bila od Štangarskih Poljan proti Litiji, in sicer na borovem grebenčku pod kmetijo Pokovec na drugi strani ceste, izpod Širmanskega hriba. Četrta zaseda je čakala v Grmaški hosti nad Kolarjevim mlinom, Zavrstnik 39, z južne strani. Tam je bila v zasedi glavnina 2. čete 2. bataljona, pri njej pa namestnik bataljonskega komandanta Stanko Zakotnik-Kočevski Johan. Manjša zaseda 1. čete 2. bataljona je bila na Koželjevem hribu in na pobočju zahodneje od tod, v Hostnikovem gozdiču, kakih 300 metrov od gradu Grmače; preprečila naj bi vdor proti Ovčinarju. Glavnina 1. čete 2. bataljona pa je bila v zasedi pri koti 384. Zapirala je dohode od Šmartnega pri Litiji po dolini Črnega potoka in naprej proti Vintarjevcu.

Za varstvo prehoda v Kosovem leščevju je 4. bataljon pustil vod 2. čete. Pri njem sta ostala politični komisar Franc Bosnar-Breza in namestnik komandirja Anton Finžgar-Tone. Glavnina je najprej odšla k Frenku Roglju na Debeče. Partizani so ga vprašali, kje se zadržujejo Nemci, in ga pozvali, naj jih vodi. Nato so odrinili po poti z Debečega proti Javorju. Malo pred javorsko šolo so naleteli na nemško patroljo, ta pa se je po nekaj streljih razbežala in se umaknila v postojanko na Javorju. Okrepljena 3. četa je začela Javorje nemudoma obkoljevati, dva voda 2. čete pod poveljstvom komandirja Karla Kumšeta-Tomaža sta pohitela v zasedo na Dobovšanijo, dva voda 1. čete pa je partizan-domačin Ignac Anžlovar-Marovski Nace peljal v zasedo proti Bogenšperku.

Teh osem zased je imelo nalogo, razbiti prihod morebitnih sovražnikovih okrepitev proti obema napadenima postojankama in jih zaplesti v boj vse do večera. Tako bi omogočile drugim enotam, neovirano opraviti njihove naloge.⁴⁶

Prvi bataljon Tomšičeve je prišel v vasico Planino že 4. junija ob triindvajsetih. Pri Finderhu, Planina 2, se je nastanil brigadni štab s Perom Popivodo. Enote so začele postojanko na Osredku takoj obkoljevati in se ji bližati v strelskem polkrogu od juga do jugovzhoda. Bombaši so prišli do žičnih ovir natanko o polnoči. Trojka, v kateri je

Puškomitraljezec Ivan Sušnik-Štefan iz Goričan pri Medvodah (levo), ki je padel 5. junija ob napadu na Osredek, in Slavko Uršič iz Soteske ob Krki (desno), ki je bil hudo ranjen in je umrl 9. junija 1943. Fotografije desetarja Mirka Hruške, rojenega v Beočinu, ni bilo mogoče dobiti

bil Alojz Koprivec, je odmaknila španske jezdece in prišla prav do hiše. Kazalo je, da Nemcev ni nikjer, da so se izselili. Tedaj pa so zalajali psi, in po prvi partizanski bombi so začele leteti tudi nemške. Nemci so bili na nogah, zasedli so obrambna mesta. S strelnim ognjem in ročnimi bombami so pregnali partizanske bombaše in tiste borce, ki so skušali prestriči bodečo žico. S tem je bil najugodnejši trenutek za zavzetje postojanke na Osredku zamujen. Edina sreča za partizane je bila, da kljub obilnemu streljanju niso imeli ne padlega ne ranjenega.

Potlej so poskušali še vse mogoče. Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo je z lahkim minometom izstrelil v postojanko več min, a odpor ni ponehal. Čez obrambni zid pa partizani niso mogli. Pred svitom so se enote umaknile za rob na Dejčevko, na njivsko planoto Španov hrib in v gozdiček Kostanje, med Finderhovo in Nacetovo hišo. Od tam so borci streljali na utrjeno stražarnico ves dan. Na Dejčevki sta se v mitralješkem dvoboju pomerila Nemec in Ivan Sušnik-Štefan. Sušnik je silno črtil Nemce, ki so ga bili ujeli kot gojenca oficirske šole nekda-

nje jugoslovanske vojske ter ga pretepali in zasramovali. Toda iz ujetništva se mu je posrečilo pobegniti. Ob napadu na Osredok je nazadnje le dobil priložnost, da se jim maščuje. S puškomitraljezem je hotel prerešeti nemškega mitraljezca, ki je kosil skozi okno Španove hiše. Ker izza brežine ni mogel dobro videti Nemca v oknu, se je zavrnil, da bi ga zadel stoje. Tedajci pa ga je drug Nemec prepral z mitralješkim rafalom.

Nemška pomoč iz Šmartnega in po grebenu mimo Božiča je prišla proti Osredku že 5. junija ob šestih zjutraj ter se srdito spoprijela s 3. in 1. četo 1. bataljona na Španovem hribu. Nemci so nameravali partizansko obkolitev prebiti po grebenu Ločje za robom. Sovražniki so prodirali v mrtvem kotu in po precej visoki travi. Pri streljanju za robom se je od izstrelnih plinov pripogibala trava. Namestnik komandirja Vladimir Kogoj in desetar Mirko Hruška, ki sta bila v domačiji pri Nacetu, sta po nihanju trave preračunala, kje ležijo Nemci, in zadevala, ne da bi kakega sovražnika videla. Na Ločjah je obležalo sedem Nemcev. Do njih sta se splazila Kogoj in Hruška. Pobrala sta puškomitraljez, eno brzostrelko, štiri puške in štiri pištole. Žal je desetar Mirko Hruška to drago plačal. Ko je sezuval enega izmed mrličev, je nekoliko preveč dvignil glavo in zadelo ga je v čelo. Ustrelil ga je ranjeni Nemec, ki je ležal v bližini.

Medtem sta 1. in 3. četa bojišče z jurišem razčistila. Pri tem naskoku je bil ranjen v nogo komandir prve Jože Jerman. Na srečo le skozi meso. Huje jo je skupil vodnik Jakob Pajsar-Runo, ki je dobil strel skozi lice in usta. A kaj je bilo to proti doseženemu uspehu, ki je tudi omogočil, da so našli ranjenega Nemca, ki je ubil desetarja Hruško, in ga pokončali. Pobrali pa so še šest pušk, eno tromblonsko puško s tromblonom in minami, nekaj škotel s strelivom in nadomestnimi deli za zbrojevko ter raketno pištolo in veliko ročnih bomb. Poleg tega so padle nemške vojake slekli, sezuli in jim pobrali nahrbtnike. Ob tej priložnosti se je primerno oblekel tudi namestnik političnega komisarja 3. čete Mihael Butara-Aleks. Pri tem sta se poleg Janeza Kocj ančiča-Galeba posebej izkazala tudi puškomitraljezec Jože Jančič iz Jankovičev in kurir Jože Papič-Luka.

Češka zbrojevka je bil sicer zadeta od krogle v ohišje, vendar so ga z lahkoto popravili. Dali so ga Jožetu Pečariču in ta je z njim posegel v bitko še isti dan. S tem je bila nenavadna zamenjava orožja s Cankarjevo brigado pozabljena.

Nemci na Osredku so postali že objestni. Eden izmed njih je splezal celo na streho Španove hiše. Privoščil pa si je le malo preveč, zakaj namestnik političnega komisarja 1. čete Janez Kocjančič-Galeb ga je z dobro merjenim strelom spretno sklatil, da je kakor vreča te-

lebnil na tla. To je carinskim stražnikom vzelo pogum, da so se potem kar dvakrat poskušali prebiti z nahrbtniki in z vso opremo iz utrdbe, vendar so jih partizani obakrat zavrnil.⁴⁷

Nemško obmejno stražarnico Javorje je napadla 3. četa 4. bataljona, okrepljena z vodom 2. čete. Četi je poveljeval Rafael Martinčič, njen politični komisar je bil Stanislav Babnik-Mičo, napad pa je vodil Jože Toman-Mirko, namestnik komandanta 4. bataljona. Napadalci so prišli z dveh strani: ena kolona čez Pajkovo dolino, druga pa od Mlinarja. Napad se je začel 4. junija malo pred štiriindvajseto uro. Prva je napadala v kritju hiš in brežin. Ti partizani so prišli prav do cerkvene terase, Stanislav Babnik-Mičo pa je izza Godčeve hiše vrgel bombo visoko skozi cerkveno okno pri oltarju, vendar tam ni bilo Nemcev. Od bombe ranjeni carinski stražnik jo je staknil v bunkerju pri mežnariji. Očitno v cerkvi ni bilo nobenega nemškega vojaka. Sicer pa so se sovražniki večinoma potuhnili, to pa je bilo za partizane slabo, ker niso vedeli, kje tičijo.

Kramaričev vod je prodril prav do mežnarije. Zasegel je nemško zalogo piva in zaplenil osedlanega konja, ki je bil last komandirja stražarnice. Pri Alojziji Pristavec, Pajkovi, ki je stražnikom kuhala in jim izkazovala naklonjenost, so zasegli par volov, 35 kilogramov masti in veliko živeža. Tudi od tod so se partizani umaknili z dnevom in brez izgub. Le bombaš Maks Gorenšek je ostal v vasi, dokler niso prišli Nemci na Javorje s tanki, pa se je moral potem sam prebijati skozi bodečo žico.⁴⁸

Ko se je zdanilo, so se boji razplameneli tudi v zasedah 2. bataljona. Že 5. junija ob petih zjutraj je prišla od Šmartnega pri Litiji skozi vas Črni potok kolona 30 do 40 Nemcev, predhodnica štirih tovornjakov in enega motornega kolesa. Te sovražnike je zaseda 1. čete spustila mimo, ne da bi udarila po njih. Ob devetih je pripeljalo v zasedo drugo motorno kolo s prikolico, na katerem so bili trije Nemci z brzostrelkami. Na te sovražnike so usekali. Puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček je prerešetal vse tri, potem pa hotel planiti po brzostrelke; namestnik komandirja čete Jože Boldan-Silni ga je komaj zadržal. Tedaj je namreč v zasedo drvel manjši tovornjak. Tudi tega so stolkli. Pobili so še šest Nemcev. Poslej presenečenje ni bilo več mogoče, razvil se je manevrski boj. Nemci so napadali zelo odločno in so skušali Silnijevo zasedo obiti. Marjan Jager-Ris je videl prvič v življenju, kako znajo jurišati le trije Nemci. Žal, pa je bilo Nemcev vse več. Alojz Klančar-Maček in Ciril Lovše-Čiro sta jih z natančnimi rafali spretno zadrževala, vendar je moral Silni dati povelje za umik. Z Nemci se je spopadla tudi zaseda pri gradu Grmače in na Koželjevem hribu, ki ji je poveljeval komandir 1. čete 2. bataljona Jože Jakič-Dušan, vendar potankosti o tem spopadu niso znane.⁴⁹

Zaseda 2. čete 2. bataljona v Grmaški hosti je prve nemške tovarnjake iz Litije prav tako spustila mimo proti Štangarskim Poljanam, da bi dala možnost za uspeh še zasedam 3. čete. Zato je do prvega napada iz zasede na tej cesti prišlo pri Makotarjevi žagi. Le malo prej sta šla dva borca v mlin prosit kruh. Nista se še vrnila, ko sta od Štangarskih Poljan proti Štrusu pripeljala dva tovarnjaka. Franc Bogataj-Rajko s puškomitraljezom 'breda' in njegovi soborci s puškami so udarili na prvi tovarnjak malo prej, preden je pripeljal do mlina. Bil je tako prerezan, da se je takoj ustavil, drugi tovarnjak pa se je zaletel vanj. Nato so začeli streljati še vanj. To je trajalo slabe pol ure. Žal, pa se je Bogataju puškomitraljez zataknil, prav to pa je zdrave Nemce ojunačilo, da so začeli izza žage jurišati proti zasedi. Vod, ki je imel res dobro kritje v globokem kolovozu, se je moral umakniti. Umikal pa se je v hrib po slabem kritju. Na srečo se je Bogatajev puškomitraljez spet razmikal in partizani so Nemce prisilili k umiku.

Kaliko žrtev so imeli Nemci pri Makotarjevi žagi, ni znano. Goto-vo so bile občutne. Besni so takoj zgrabili hišnega lastnika Jožeta Bučarja, starejšega moža, ga odvlekli v uničevalno taborišče, od koder se ni več vrnil, njegovo domačijo pa so zažgali.⁵⁰

Istega dne so bili Nemci napadeni tudi iz zasede pri Oblanu pod Pokovcem. Partizani so streljali od Širmanskega z borovskega grebena, pri tem so enega sovražnika ranili v noge in poškodovali tovarnjak.

Dva avtobusa Nemcev in en manjši tovarnjak, pokrit s ponjavo, so zapeljali v zasedo pri Zavrstniku. Ta je bila v Grmaški hosti. Nanje sta udarila dva puškomitraljeza, vsak s po dvema dolgima rafaloma. Dva sovražnika sta bila mrtva, eden ranjen v roko, drugi pa so zbežali za Cizerjevo hišo, Zavrstnik št. 40. Od tod so streljali proti partizanom, nemška pehota, ki je prišla za temi vozili na tovarnjakih, pa je začela napadati v strelcih. Hoteli so zasedo obiti in ji udariti v hrbet, vendar se je ta del 2. čete spretno umaknil in Nemce obstreljeval še kaki dve uri, dokler ni prišlo povelje za umik.⁵¹

Tudi na dostopih proti Javorju so se spopadi začeli že zelo zgodaj. V zasedo dela 1. čete 4. bataljona nad gradom Bogenšperk je najprej zašla nemška patrolja iz tega gradu, v katerem je bilo poveljstvo nemškega obmejnega odseka. Od teh sta dva Nemca padla, drugi so zbežali. Drugič so Nemci prišli z motornim kolesom, vendar ne ven iz goščave. Blizu poldneva so partizane začeli obkoljevati, pa se je moral zaseda umakniti že okoli trinajstih.

Glavnina 2. čete 4. bataljona je čakala v zasedi na žlebasti košeni-
ci, imenovani Dobovšanija, čez katero je speljana slabša cesta iz Leskovca proti Javorju. Puškomitraljezec Janez Šteblaj-Petelinček je bil z zbrojevko na levem krilu, težka breza pa na desnem krilu, da je

lahko tolkla po vsej dolžini ceste do ovinka, od ovinka naprej pa bočno na cesto. Komandir Karel Kumše-Tomaž je ukazal, da mora najprej udariti težka breza. Na obeh krilih in nad zasedo so bili trije opazovalci.

Brenčanje tankov in avtomobilov je bilo slišati že dolgo časa. Nekako ob sedmih je neki možakar iz Vodic prignal koze, a se je z njimi vrnil že po 20 minutah. Očitno so ga poslali Nemci. Kmalu za tem so pripeljali: en osebni avto in tovornjaki, Nemci pa so po goščavi prodirali še z dvema močnima pobočnicama. Na tisto, ki je šla po grebenu iz Vodic proti Straži, je užgal puškomitraljezec Petelinček, pobil tri Nemce in jih več ranil. Tedaj se je zbudil tudi mitraljezec pri težki brezi, ki ga je bil premagal sen, in brž udaril po osebnem avtomobilu in tovornjaki na vsega 30 metrov razdalje. Komandir Kumše je videl na lastne oči, da so padli štirje sovražniki. Po ognju iz strelnega orožja so Kumšetovi borci napadli še z bombami. Orožja padlih Nemcev ni bilo mogoče pobrati, ker so njihovi soborci iz zadnjih tovornjakov že poskakali in streljali proti zasedi z gozdnega roba na nasprotni strani. Ob kritju tega ognja so pobrali mrtve in ranjene. Po pričevanju domačinov so jih naložili 13 in se vrnilo proti Bogenšperku. Druga četa 4. bataljona ni imela nobenih izgub.

Tedaj je Karlu Kumšetu-Tomažu opazovalnica sporočila, da jih Nemci obkoljujejo. S privoljenjem sekretarke četne celice KPS je dal Kumše povelje za umik od ceste na boljše položaje okoli kote 638. Tam se je bojeval do šestnajstih, kakor mu je bilo naročeno, potem pa se je začel prebijati po strmih zahodnem pobočju kote 638 in v divjo grapo, od tam pa na koto 522 in po zahodni strani grebena Špivec, da bi prišel k prehodu v bodeči žici.⁵²

H glavnemu prehodu skozi bodečo žico na Rojah se je 3. bataljon Tomšičeve brigade vrnil še pred svitom in zasedel položaje v širšem okolišu Debeč. Tretja četa se je razvrstila v gozdu Rupe, vzhodno od Debeč, 2. četa je zasedla greben Pungart ter izpostavljene položaje okoli kote 369 in kmetije Žurga. Na njenem levem krilu pri Lukšetu, Debeče 50, se je ugnedila mitralješka desetina 2. bataljona. Pri prehodu na Rojah sta bila še 1. in 2. vod 1. čete 3. bataljona. Tretji vod te čete z enim puškomitraljezom, vodu je načeloval Viktor Cvelbar-Stane, je že pred jutrom prešel na italijansko stran ter se razvrstil v zasedo v gozdiček Ilovec pri Mekinjah nad Stično, da bi brigadi zavaroval varno vrnitev z nemške strani. V to smer je deloval še vodja brigadnega OC Gorazd Škoporec-Borut, ki je dobil nalogo ogledovati italijanske postojanke v Stični, v Šentvidu pri Stični, v Temenici pa vse do garnizije v Trebnjem. Obveščevalec Polde Skol je prevzel ogledovanje ozemlja na nemški strani in je s patruljo že zarana odšel proti Javorškemu Pilu.⁵³

Boji 3. bataljona na dohodih proti vasema Planina in Debeče so se začeli že zelo zgodaj in so se vlekli ves dan. Nemci so takoj zjutraj skušali priti do prehoda na Debečah, vendar so bili še prešibki. To njihovo slabost je s pridom izkoristil namestnik komandirja 2. čete Duško Remih. Znal je namreč dobro nemško in je nemški puškomi-tralješki trojki dajal taka povelja, da jo je zvabil v past na deset me-trov in jo pokončal. Tako je Tomšičeva brigada ta dan prišla že do druge češke zbrojevke. Nemci so prevaro kmalu spoznali, in poslej se je nadaljeval trd in srdit boj. Odnehali niso niti za las. Poskušali so zdaj na enem, zdaj na drugem koncu. Plazili so se in se zaganjali na juriš z nasajenimi bajoneti na puškah. In dobro so se krili med sabo z ognjem. Da bi partizani zaplenili kaj več orožja, ni bilo misliti, ker so Nemci na svoje padle in njihovo oborožitev posebej pazili. Puškomi-traljezec Vladimir Flerin-Lela je z rafalom pokončal nemškega voja-ka z brzostrelko; njegovi soborci so se razbežali, toda eden izmed njih je pritekel nazaj, pobral brzostrelko in ušel, ne da bi ga partizani zadeli.

Tretji bataljon je imel zelo dobre položaje v gozdu, na grebenu Pungart, ki se vleče vzdolž vasi Debeče, in nad strmino, ki je ni bilo prav lahko premagati. Nemci so naskočili nekajkrat, vendar so bili vsakokrat odbiti. K temu so največ pripomogle nasekane francoske bombe z minskih polj, ki so jih partizanski minerji dopoldne pobirali ob bodeči žici. Med partizani, ki so se oprijeli tega nevarnega opravi-la, je bil tudi vodnik Rudi Müller-Mile. Bombe z razmejitvene črte nad Kačno so nosili na položaje 3. bataljona kar v šotorskih krilih in tiste bombe so odločile bitko v korist partizanov.⁵⁴

Okoli pol enastih so Nemci spet pritiskali po grebenu mimo Božiča proti 1. bataljonu. Na zgornje okno Božičeve hiše so postavili mitra-ljez in streljali proti partizanom na Španov hrib in v gozdiček v Ko-stanjah. En vod Nemcev je prodiral v strelcih po pobočju, čez njive in skozi pšenico proti Kostanjam. Te Nemce je s težko bredo v hrbet uspešno tolkel Anton Dremelj-Ante. Od Lukšeta do Božiča in Naceta je približno 600 metrov zračne razdalje, vendar je težka bređa na to razdaljo še vedno dobro zadevala. Stanko Semič-Daki je Ante tu pove-dal, da je bila že zrela pšenica skoraj vsa krvava. Tako zdesetkani so-vražniki so bili za 1. bataljon lahek plen. Prva in 3. četa sta jih spusti-li na štirideset metrov, močno udarili po njih, potem pa jih z jurišem pgnali navzdol. Tam je več krogel zadelo partizanko Jelko. Toda to naskoka ni moglo ustaviti; po desetih minutah so partizani pridrveli mimo Božičeve hiše. Nemški mitraljezec je komaj še zbežal, da ga ni-so ujeli.

Svoje ranjence so Nemci odvlekli v graben Koj in jih tam prikrili, nato pa so se brezglavo umikali dalje proti Štangarskim Poljanam.

Na Jastrebniku je nanje naletela 2. četa 2. bataljona, ki se je vračala iz zased, žal, pa se njen komandir ni znašel, da bi to nemško enoto popolnoma razbil. Zmaga je bila navzlic temu velika.⁵⁵

Po tem porazu so Nemci pritisnili bolj vzhodno, da bi zavzeli in zaprli prehod v bodeči žici pri Rojah. Zasedli so Korenov gozd na Lotovcu. Tu so pritiskale dokaj močne sile iz Vintarjevca. Nemci so naskočili večkrat, 2. četa pa je šla v nasprotni napad dvakrat, tretjič jih je komaj pregnala, vendar ni iz te čete padel nobeden. Plen je bil dober. Razen češke zbrojevke, ki jo je že prej dobil Duško Remih, so zaplenili še štiri škatle rešt z naboji za Šarca.

Pri 1. bataljonu je nastopilo zatišje. Vso pozornost partizanov je pritegnilo nemško letalo. Dvokrilec, ki je okoli poldne priletel nad postojanko Osredek, je odvrigel šest kant s strelivom. Dve so dobili carinski stražniki, dve partizani, dve pa so našli pozneje otroci na osreških travnikih. Tedaj je postalo jasno, zakaj so se Nemci hoteli prebiti iz postojanke. To letalo je partizanske položaje obmetavalo tudi z lahkimi bombami. Nato sta priletela še dva italijanska bombnika. Po položajih 1. bataljona sta nasula protipehotnih bomb, vendar njujno bombardiranje in obstreljevanje enotam ni povzročilo nobenih izgub.⁵⁶

Spričo dveh zaporednih porazov na grebenu Ločeje je Pero Popivoda računal, da Nemci v tej smeri ne bodo več pritiskali. Pa se je zmotil. Že okoli štirinajste ure so vnovič napadli po isti poti. Tokrat samo 30 Nemcev. Partizani so jih nalašč spustili v postojanko na Osredku, potem pa jih niso pustili ven. To ni bilo težko, ker je bila okoli postojanke goličava. S tem so postali ti Nemci neškodljivi, kar je bilo zelo pomembno, zakaj težišče bitke se je preneslo na položaje 3. bataljona (Glej skico št. 52 na straneh 744 in 745!).

Okoli osemnajstih je sledil najhujši napad. Nekaj čez sto Nemcev je skušalo zabiti klin od Kostrevnice mimo kot 638, 522 ter čez Špivec na Rupe, da bi odrinili glavnino Tomšičeve brigade od prehodov v žičnih ovirah. Napadali so z bajoneti na puškah, z njimi pa se je spoprijela 3. četa 3. bataljona. Položaje na robah v Rupah in na Pungartu so partizani morali obdržati za vsako ceno, ker so čakali na del 2. čete 4. bataljona in na zasede 2. bataljona, ki so se po grapah in med nemškimi kolonami s težavo prebijale proti Debečam. Tokrat so Nemci naskakovali po položnem ali k partizanom nagnjenem grebenu, zato jih z bombami ni bilo mogoče zadržati. Treba se je bilo pognati v nasprotni napad in na nož. V tej bojni zmešnjavi so bili hudo ranjeni še Slavko Uršič iz Soteske pri Straži, ki je za poškodbami umrl čez štiri dni, puškomitraljezec Franjo Midej iz Starega Loga, hudo ranjen v roko, in Žarko Plut z Gradnika. Toda Nemce je 3. četa potisnila nazaj ter jih zadrževala do dvajsetih in trideset minut, ko so se z Debečega

in Planine k vrzeli na Rojah umaknile vse zbrane enote Tomšičeve brigade. Čez mejo jih je potegnil brigadni kurir David Plut-Aleš, ker se je čez Vintarjevec slišalo hrumenje nemških tankov.⁵⁷

Četrty bataljon se je umaknil že prej. Ob prihodu k vrzeli v Kosovem lešjevu se je njegova glavnina spopadla z nemško patroljo, ki pa jo je hitro pregnala. Manjkala pa sta še dva voda 2. čete. Komandant Evgenij Ravnihar-Gregor je bil zaradi tega silno v skrbeh. Takoj je pohitel z dvema četama Kumšetu naproti. Ko so se pozno popoldne le srečali, je Karla Kumšeta-Tomaža od ginjenosti objel kakor otroka. Nato je 4. bataljon pohitel proti vrzeli v Kosovem leščevju in se brez ovir ali žrtev umaknil na italijansko stran.⁵⁸

Brigadna glavnina je v Kačni pokopala oba padla borca, nato pa so njene enote pohitele v Goričico in na Pristavo, kjer jih je pričakal brigadni pratež s toplo hrano. Od tam se je brigada odpravila na Veliki Kal, kjer so prešteli enote in zaplenjeno orožje. Nepopoln je bil le 2. bataljon. Sprva je manjkala vsa 3. četa. Obtičala je na Jastrebarju, in se je na Pristavo prebila šele pozno po polnoči, tako da je pohod proti Primskovemu zamudila. Deli 2. in 3. čete 2. bataljona v skupni moči dveh vodov pa se tisto noč sploh niso mogli vrniti čez razmejitveno črto.

Skupina šestih borcev iz 2. čete 2. bataljona, v kateri je bil Maks Vidmar-Ljubo, Živčev iz Senožec na Krasu, se je morala pritajiti v goščavi na nemški strani za en dan. Pri prehodu skozi bodečo žico, ko so odstranjevali mine, je eden sprožil bombo sifonarico, vendar ni bil nihče ranjen.

Na nemški strani sta ostala tudi komandir 3. čete 2. bataljona Ivan Zore-Jernej in komandir voda Lojze Zajc, Kovačev iz Mirne peči. Njuna zaseda se je od Makotarjeve žage umaknila proti Poldanovcu, kjer sta bila dva voda 3. čete v zasedi, ki se sploh ni spopadla z Nemci. Četa je bila spet združena; pri njej je bil celo komandant 2. bataljona Franc Bernat-Čakla. Popoldne je od Poldanovca odšla proti Jastrebarju, ker je dobila ukaz, da se mora do sedemnajstih umakniti čez razmejitveno črto. Med potjo pa je prišla za hrbet wehrmannschaftu. Vermanov je bilo toliko, da je bilo vse rumeno od njihovih uniform, bili pa so vmes tudi Nemci. Čakla je velel, naj gresta Ivan Zore-Jernej in Lojze Zajc iskat zvezo za prehod na italijansko stran, ukaz pa je podprla tudi Danila Kumar-Andrej a. Ubogala sta, kmalu sta našla pot čez mejo. Ko sta se vrnila, pa čete ni bilo več tam. Ostala sta sama in od vseh strani obkoljena od Nemcev, ki so se vkopavali.

Če sta hotela priti spet do meje, sta morala narediti velik ovinek, poti pa nista poznala. Stopila sta v hišo, v kateri je prebival reven cestar, si tam potešila glad s krompirjem v oblicah in kislim mlekom

ter povprašala za pot. Potem sta se zavlekla daleč stran v gozd in zaspala. Ko sta se zbudila, sta se odpravila za prazničnimi glasovi zvonov, ki so potrkavali na Primskovem. Po dolgih mukah in skozi več grap sta nazadnje prišla do žičnih ovir. Prvi je šel čez Lojze Zajc. Stopal je kar po kolih in skočil na drugo stran, ne da bi bil sprožil kako mino. Jernej mu je nato čez ovire vrgel puški in opremo ter poskusil še sam. Srečno je prišel do četrtega kola, tam pa je padel med bodečo žico in še pelerina se mu je zapletla vanjo. Rešil se je z največjo muko. Očitno ni bilo tam nobene mine. Vendar pa sta tudi na italijanski strani ostala sama, ker se je bila brigada umaknila že daleč stran.

V najhujših škripcih se je znašla zaseda 2. čete, ki se je umikala iz Grmaške hoste. Na italijansko stran se je umaknila šele tretje jutro, 7. junija. Morala je obiti Osredok in prekoračila ovire iz bodeče žice na Blečjem vrhu nad Polico.⁵⁹

Na koncu velja zapisati, da so se vse zaostale skupine z nemške strani vrnile čez čas v brigado brez izgub. Enote Tomšičeve brigade so se na nemškem zasedbenem ozemlju tako spretno bojevale, da so izgubile le devet partizanov; od tega dva padla, dva hudo ranjena, ki sta umrla pozneje, in pet ranjenih, ki so ozdraveli v partizanskih bolnišnicah. Izgub v orožju in opremi ni bilo nobenih. Čisto drugače je bilo pri Nemcih. Sami so priznali 12 mrtvih in 15 ranjenih, to poročilo pa ne drži. Belogardistom so namreč potožili, da so jim partizani 5. junija pobili 47 vojakov. Tudi krajevni očitvidci so z gotovostjo našli 27 mrtvih nemških vojakov. Od orožja so partizani zaplenili: dva puškomitraljeza-zbrojevki, eno brzostrelko, eno tromblonsko puško, 10 pušk, pet pištol, veliko streliva in ročnih bomb, približno 40 nahrbtnikov in uniform ter dve oficirski torbici. Poleg tega so minerji Tomšičeve brigade pobrali francoske bombe in mine ob bodeči žici v dolžini dveh kilometrov ter žične ovire uničili na desetih krajih. K vsemu temu velja prišteti še zasežbo govedi, konj in raznega živeža. Vse to pa je v nemškem policijskem poveljstvu na Bledu povzročilo silno vznemirjenje.⁶⁰

Ob napadu na nemški postojanki na Osredku in Javorju je Tomšičeva brigada uspešno uporabila že v Suhi krajini preizkušeno taktiko bojne pahljače z boji v veliko širino in globino, ki so bili zmagoviti na vsej črti. Samo škoda, da Cankarjeva in Šercerjeva brigada nista imeli enakih ali podobnih nalog. Ker je bila njuna naloga nasledek nestvarne presoje, tudi njuna pot ni mogla biti bojno koristna in uspešna. O Tomšičevi brigadi in tej operaciji velja zapisati le še to, da so se tudi tokrat pokazale izredne sposobnosti njenih borcev in poveljnikov, ki so nekajkrat zapored pognali v beg elitne nemške enote. Tomšičevci so vnovič pokazali svojega neprekosljivega bojnega duha...

Plačilo za preveliko samozavest pri Razborah

Za partizanske načrte o vdoru čez razmejitveno črto ni vedelo niti nemško niti italijansko poveljstvo. Kot se rado dogaja, so tudi Italijani in Nemci imeli svoje načrte, le-ti pa so se vsaj delno križali s partizanskimi. Namreč, zajemali so isto izhodiščno ozemlje, uresničevati pa so se začeli le dan pozneje.

Poveljstvo divizije Isonzo je pripravilo novo hajko na ozemlje med črto Temenica-Velika Loka-Trebnje-Mirna in med razmejitveno črto, ki jo je za nameček še uskladilo z Nemci, da bi bila ja uspešna. Kot po navadi so Italijani zbrali veliko vojaštva ter ga strnili v bojni skupini Sordi in Pelazzi. V prvi sta bila dva bataljona 24. pehotnega polka, okrepljena z 2. tankovsko četo metalcev ognja in 2. vodom oklepnih avtomobilov. Ta bojna skupina bi morala prodirati v treh kolonah: s tanki in z oklepnimi avtomobili po cesti Velika Loka-Čatež-Moravče-Tihaboj, s po enim bataljonom pa vzdolž črte Trebnje-Iglenik-Goljek-Okrog in vzdolž smeri Trebnje-Hudeje-Cirnik (kota 447)-Gorenje Ravne-Tlaka-Turn. V drugi bojni skupini so bili: 98. bataljon črnih srajc in bataljon 98. legije črnih srajc, deli 117. bataljona črnih srajc ter 2. bataljon 23. pehotnega polka. Odšli naj bi z Mirne in Rakovnika ter v obliki pahljače prečesali smer proti Tihabojju, Gabrovki in Brezju.

To hajko so Italijani sklenili začeti, za spremembo, 5. junija ob dveh po polnoči. To je bilo za partizane zares veliko presenečenje, le da so italijanske enote spet napadle v prazno. Kakor vemo, so bile vse štiri slovenske udarne brigade tedaj že daleč na nemški strani, njihova glavnina pa pomaknjena precej na zahod. Takraj mejne črte je ostal samo 2. bataljon Gubčeve brigade, ki je varoval pratež, bolnike in neborce, vendar se je dobro znašel in se italijanskim udarcem izmaknil. Vse bi šlo za šalo, če Italijani ne bi bili sklenili hajke nadaljevati še ves 6. junij, to pa je položaj nevarno zapletlo za 1. in 3. bataljon Gubčeve brigade in za glavnino Tomšičeve.⁶¹

Tomšičeva brigada, ki so ji manjkali samo 3. četa in dva voda 2. čete 2. bataljona, je 6. junija 1943 zgodaj zjutraj odrinila iz Bukovice mimo Mišjega dola na Sevno. Od tam je glavnina zavila mimo gostilne na Kopačiji proti Gorenjemu vrhu in Zaplaškem hribu, manjša bočna kolona pa naravnost na Gorenji vrh oziroma na Zagrič. Brigada je imela za sabo utrujajoče pohode in boje; njeni borci so bili še vedno utrujeni in izčrpani, nositi pa so morali tudi pet hudo ranjenih tovarišev. Koloni je bilo treba dati mladostnega poleta, da bi lažje prepeščila pot do Čateža, kjer so se vsi nadejali počitka. Poveljniki so zato poslali na čelo harmonikarja; partizani pa so s pesmijo na ustih korakali v lep sončni dan. Vse je bilo praznično, vabile so tudi slastne češnje.

V predhodnici sta hodila brata Albin in Ivan Miglič, Nacetova iz Metnaja. Tretji borec v predhodnici je bil Janko Dolenc-Djoko, doma iz Žirov. Za to trojko in vzdrževalci zveze je vihrala partizanska zastava; ob njej je nategoval svoj meh harmonikar Ivan Miglič, Hajdnikov iz Metnaja. Pred svojo četo je korakal tudi namestnik komandirja Vladimir Kogoj in ob njem puškomitraljezec Jože Pečarič.

Razigrani borci so srečavali praznje oblečene ženske, ki so se vračale od maše na Čatežu. Prijazno so jih obgovarjali, češ da bo dan vesel, da bo ples. »Da, plesali boste, plesali, pa še kako plesali. . .« je odvrnila zagonetno ena izmed njih. Prav gotovo je imela sina, ki je nosil dolgo francosko izdajalsko puško, gotovo je vedela, kdo čaka na Zaplaški gori te mlade ljudi. . .⁶²

Češnje so vabile prestradane želodce, saj je bilo do Čateža še daleč. Na eno se je zavihtel Milan Tominec, ki so ga vsi imeli za junaka in sposobnega komandanta. Posnemalo ga je še nekaj borcev. Brž so se spravili na drevesa z rdečimi plodovi. Dušan Majcen-Nedeljko, Stane Dobovičnik-Krt, Pero Popivoda, Janez Dular-Janek in Ivan Lovček-Jan so na konjih zdirjali naprej, da bi na Čatež prišli brez predhodnice. Tedaj se je začelo. . .

Italijanski bojni skupini Sordi in Pelazzi se nista vrnila v svoja oporišča, marveč sta prenočili okoli Brezja, Tihaboja in Gabrovke, z močnejšimi zasedami pa tudi v okolici Čateža. Šestega junija 1943 zarana sta spet začeli česati ozemlje med razmejitveno črto ter med Mirno, Trebnjem in Veliko Loko, vendar s to razliko, da so tokrat kolone prodirale v nasprotno smer: od Tihaboja in Gabrovke proti Čatežu in Primskovemu. Malo pred deveto uro so bili že na Zaplaškem hribu in pri domačijah na Zagriču, zdaj na Razborah 8. Ni jim bilo težko opaziti dolge partizanske kolone, saj je bila dovolj bučna in brezskrbna. Brž so se potuhnili v zasedo. Njihov namen je bil predvsem, zajeti partizanske poveljnike, ki so na konjih pohiteli pred brigadno predhodnico (Glej skico št. 53 na str. 746!).

Tako so Nedeljko, Krt, Janek, Jan in Pero Popivoda zajahali med Italijane. Ko so jih pozvali, naj se vdajo, so poveljniki bliskovito poskakali s konj v bujno zeleno trtje pod potjo, kjer so našli dobro kritje. Konji so se splašili in zdirjali nazaj, Italijanom v rokah sta ostala samo dva, načelnik brigadnega štaba Popivoda pa je izgubil pištolo in uro.⁶³

Italijanska nakana o zajetju partizanskih častnikov se je torej izjalovila. Toda ta neuspeh je bil tudi znak za splošen napad. Zaregljale so težke in lahke brede. Te so udarile na brigadno predhodnico in na tiste, ki so bili na češnjah. Milan Tominec se je spustil kakor maček po vejah na tla, ne da bi ga zadela ena sama krogla. Drugače je bilo s partizani v predhodnici. Takoj je bil mrtev Albin Miglič, njegov brat

Brata Ibin (levo) in Ivan Miglič (desno) iz Metnaja. Albin je padel 6. junija v predhodnici pri Petkovi zidanici pod Jamarjevim hribom, Ivan pa jeseni 1943 med nemško ofenzivo neznano kje

Ivan in Janko Dolenc-Djoko pa sta bila huje ranjena. Djoko je od Petkove zidanice, kjer so jih zadeli rafali, zbežal nazaj skozi vinograd, čeprav je bil zadet v život. V predhodnici je bil huje ranjen tudi borec Vladimir Plešec-Lado, smrtno ranjen pa puškomitraljezec Jože Vraničar-Pepi. Partizan Franc Osredkar-Grilc je takoj pograbil njegovo orožje in začel streljati na Italijane.

Stanko Semič-Daki, ki je hodil med borci blizu začetka kolone, in Franc Bobnar-Gedžo, komandant 1. bataljona, sta bliskovito ukrepala, da bi se čete razvile v strelce in da bi zadržale italijanski napad. Vladimir Kogoj-Mišo je brž pohitel s puškomitraljezecem Jožetom Pečaričem po vinogradu navzgor. Njegova četa je zasedla Jamarjev hrib, ki je bil na jugovzhodu poraščen z vinogradi, sicer pa gol. Partizani so našli zaklone za redkimi drevesi in zidanicami. Franc Osredkar-Grilc je prestrelil ključavnico na vratih bližnje zidanice, nato pa iz nje skozi okence obstreljeval Italijane, ki so se nagnetli pod kozolec na Razborah in zadržal njihov začetni napad. Jože Pečarič pa je tolkel po italijanskih kolonah, ki so se skušale spustiti z Zaplaškega hriba da bi se razvile v naskok. Na tisto stran je pošiljal mine tudi Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo in zadeval izredno natančno.

Tretja četa 1. bataljona je jurišala proti vrhu Lačnega hriba. Tam je bil zadet skozi kost na nogi puškomitraljezec Andrej. Partizan, ki mu je šel pomagat, je obležal mrtev. Neki Belokranjec in Alojz Koprivec pa sta bila manj nevarno ranjena. Puškomitraljeza bredo niso mogli rešiti in tudi ranjenega Andreja ne. Italijanski vojaki so ga pobili s kopiti. Razredčeni vod z ranjenima tovarišema je dosegel vrh hriba, kjer se je sešel s komandirjem Ivanom Žibertom-Gašperjem in osmimi borci. Toda tam so se nenadoma znašli iz oči v oči z Italijani, ki jih je bilo kakor listja. Ni bilo druge pomoči, kakor umakniti se. Odskočili so na desno v gozd in se podričali po hudi strmini proti potočku.

Sovražnikom so bili partizanski puškomitraljezci trn v peti, pa so na Jamarjev hrib naravnali ves svoj ogenj. Tja so tolkle težke brede in letele mine iz težkih in lahkih minometov. Jože Pečarič je dobil strel v levo lice, ki ga je prevrtal pod usešom, pa ga ni čutil in se je bojeval naprej, ne da bi ga kdo obvezal. Vnovič jo je skupil puškomitraljezec Vladimir Flerin-Lela in se je moral umakniti iz boja. Laška kroglja, ki se je odbila od zida, ga je ploskoma zadela v zapestni sklep. Ranjen je bil tudi Franc Rozemberger-Brane. Nikakor pa italijanski ogenj ni mogel do živega Francu Osredkarju-Grilcu. K njemu v zida-

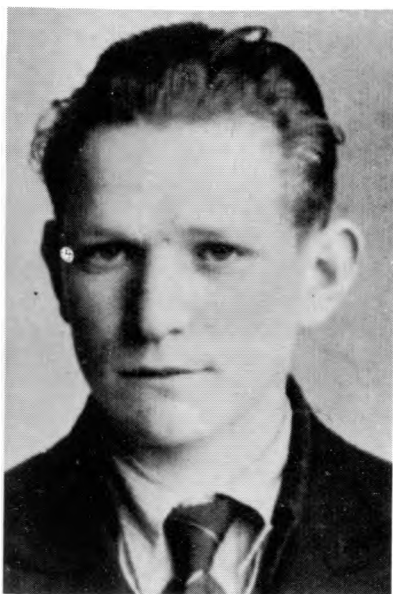
Borec Janko Dolenc-Djoko iz Žirov (levo) in četni politični komisar Bogomir Hribar-Silvo iz Ljubljane (desno), ki sta bila 6. junija 1943 smrtno ranjena

nico se je zatekel tudi Stanko Semič-Daki, ki pa mu je kmalu zatem ukazal, da se umakneta za brigadno glavnino.

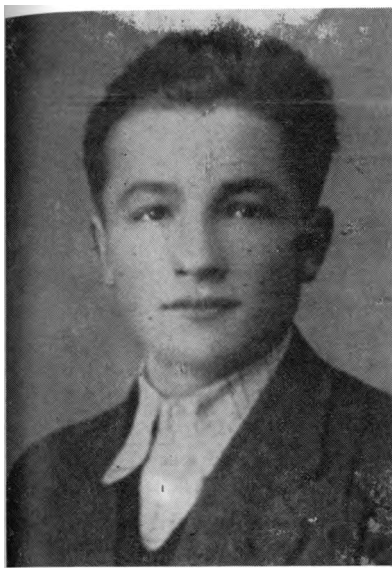
Brigadna glavnina je najprej skušala izsiliti prehod po severni strani Zagriča čez Lačni hrib proti Gabrovki, a prav s te strani je prodirala še ena močna italijanska kolona (Glej skico št. 53 na strani 746!). Takoj ko se je zaslišalo streljanje, je 3. bataljon tekel proti Suhi gori in jo zavzel. Vendar je bilo tudi od tu videti vse zeleno Italijanov. Politdelegat minometnega voda Janez Kramar, ki je imel topniško šolo nekdane jugoslovanske vojske, je hitro postavil težki minomet, čeravno v gozdu. Med drevesnimi krošnjami je našel podolgovato luknjo in nameril na veliko gručo laških čeladarjev nekaj težkih min. Zadel je menda celo italijanski štab.

Ta zadetek pa ni kaj prida izboljšal zagate, v kateri se je znašla Tomšičeva brigada. Ivan Kovačič-Efenka, komandant 3. bataljona, ki se je nevarnosti jasno zavedal, je pridržal obveščevalca Poldeta Škola, da ostane pri njem kot dober poznavalec okoliškega zemljišča, če se bo moral bataljon prebijati samostojno.⁶⁴

Druge možnosti ni bilo, kakor da se brigada spusti po gozdu mimo Primskovega k Miklaviji, od tam zavije levo in se pri Pazni (kota 374)

Jože Vraničar-Pepi iz Slamne vasi (levo) in Anton Skala iz Mladice (desno), ki sta bila smrtno ranjena na Zagriču 6. junija 1943

France Berčon-Andrejček z Osredka nad Stično (levo) je ranjen padel v roke belogardistom, ki so ga zverinsko umorili, in Ciril Sotlar-Tomaž z Vevč (desno), ki je bil 6. junija 1943 hudo ranjen, padel pa je pozneje

prebije čez cesto Velika Loka-Čatež. O tej smeri umika se je brigadni štab zedinil že po dobrih tridesetih minutah. Tedaj se je dirka začela od Suhe gore nazaj, toda preden so enote opustile položaje, je minilo spet pol ure. Italijani pa so pritiskali kot obsedeni, saj so vedeli, da na Jamarjevem hribu borci Tomšičeve brigade nimajo dobrih položajev. Mitralješko obstreljevanje in minometne salve so bili vse hujši. Na Jamarjevi njivi je omahnil četni politični komisar Bogomir Hribar-Silvo. Smrtno ranjena sta bila študent Anton Skala iz Mladice pri Semiču in neki edinec Mato (Matevž), doma iz Bele krajine. Izmed puškomitraljezcev je bil ranjen še Albin Šulem, od borcev pa Alojz Bedek in Alojz Turk iz Gabrja, Ciril Sotlar-Tomaž z Vevč in Darko Plut z Gradnika. Laže ranjen v nogo od mine je bil tudi komandir Rafael Martinčič, laže v roko od krogle pa Jože Bregar-Ciril iz Tomažje vasi.

Italijani pa niso le divje nažigali, marveč so skušali Gedžove borce na Jamarjevem hribu tudi obiti. Od Zagriča so pritiskali pod potjo po vinogradih že takoj od začetka. Tam so dobili v roke dva partizana, ki so ju bili zalotili na češnjah. Navalili pa so tudi po severni strani Jamarjevega hriba, da bi zavzeli vrh Zagriča. Franc Grebenc-Lado in Franc Bobnar-Gedžo s sedmimi borci ter Martin Kotar s težko bre-

do so jih komaj odbijali. Pritekel je kurir z naročilom, naj zdržijo vsaj še dvajset minut, zakaj kačasta kolona brigadne glavnine, obložena s prejšnjimi in novimi ranjenci, je bila dolga, počasna in okorna. Preden se je preusmerila in se po gozdu izvila iz najhujše nevarnosti, je minila cela večnost. Gedžo je dobil dovoljenje za umik zadnji hip, ko so Italijani njegove borce že obkoljevali in ko je na Zagriču že gorelo,* zato so se njegovi partizani umikali v neredu. Preskakovati so morali dobrih 30 metrov goličave. Italijani so bili stran komaj za lučaj ročne bombe in so kričali: »Come va?« Pa tudi streljali so, kar se je dalo.

En del teh partizanov je brigadno zaščitnico še ujel za rep, sedem partizanov z Gedžom na čelu pa je stik izgubilo in Italijani so jim odrezali pot za umik po njeni sledi. Med njimi je bil tudi Martin Kotar, ki je nosil glavo od težke brede, ostal pa je brez pomočnikov. Gedžo jih je popeljal na južno stran gozdnega grebena Primskovo, vendar po tako divji strmini, da so morali njegovi borci, ki so se tam prikrili, zajahati drevesa, drugače bi bili zdrsnili v prepadno globel.

Ob umiku Gedžove zaščitnice je bil hudo ranjen Franc Berčon-Andrežek z Osredka, ki se je zavlekel na neko njivo s pšenico pri Sobračah, kjer pa so ga izsledili temeniški belogardisti, ga privezali za kmečki voz in ga vlekli na plaz do mrtvega. Italijani so hudo ranili in zajeli tudi Toneta Trtnika-Jureta, imel pa je srečo, da je prišel v roke kraljevim vojakom, ki so ga spravili v novomeško bolnišnico. Izmed ranjenih se je rešil Franc Konda-Mirko, več borcev pa se je razteplo in izgubilo. Ko so sestradani v naslednjih dneh iskali kaj za pod zob, so postali plen belogardistov iz vasi okoli Primskovega, ki jim je vnovič zrasel greben. Tako so na češnjah ali po izdaji ujeli še Jožefa Kržišnika iz Žirov, Feliksa Laznika iz Kozarij, Ivana Lukančiča iz Kota pri Vinicah in Mirka Žezlina iz Hruševce pri Štanjelu. Te so Italijani obsodili na smrt in ustrelili 11. junija 1943.

Med svinčeno točo pri Zagriču se je izgubil tudi harmonikar Ivan Miglič-Tiger, Hajdnikov iz Metnaja. Obupal je in se šel vdat belogardistom v Stično. Da bi se rešil smrti, je še on poprijel za dolgo puško. S tem je prelomil prisego, da se bo bojeval za svobodo do zadnjega diha, kar je bilo še slabše, kakor če bi ga obsodili na smrt Italijani.

Pri Zagriču se je razbežalo in porazgubilo tudi veliko živine in konj, ki so jih bili intendanti zasegli v hlevih nemške naselitvene družbe z druge strani razmejitvene črte in ki so jih partizani vodili z Osredka in Javorja. Vendar so to goved in konje večinoma polovili privrženci OF ali terenski politični delavci ter jih spravili v hleve zavednih kmetov.⁶⁵

* Tedaj je prebivalcem Zagriča pogorelo 22 raznih kmečkih poslopij.

Feliks Laznik-Srečko iz Kozarij (zgoraj levo), Ivan Lukančič iz Kota (zgoraj desno), Mirko Žežlin iz Hruševce pri Štanjelu (spodaj levo) in Jožef Kržišnik iz Žirov (spodaj desno), ki so bili ujeti 6. junija 1943 pri Primskovem in ustreljeni 11. junija v Selih pri Šumberku

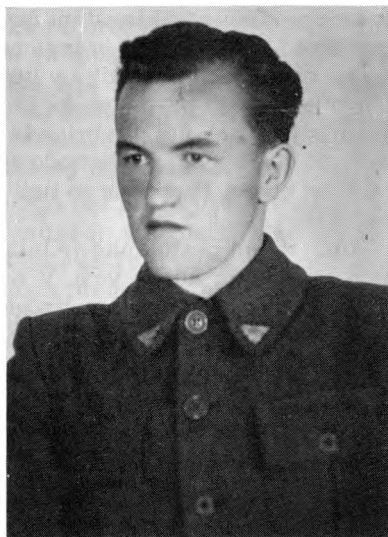
Brigadna glavnina se je medtem usmerila skozi gozdove proti cesti Velika Loka-Čatež. Spotoma se je spopadla še z dvema italijansko zasledeno, ki pa ju je pregnala. Kazalo je, da imajo Italijani to cesto močno zasledeno in da se ne bo lahko prebiti na drugo stran in dalje proti Trebelnemu. Zato je Pero Popivoda nad vasjo Dolga njiva poveljeval: »Vsi komandirji in politični komisarji naprej! Vsi komunisti naprej!« Ko so se zbrali, jim je ukazal zavzeti prehode blizu Pazne (kota 374) in jih braniti, češ da Italijani to cesto nadzorujejo z oklepnimi avtomobili. Komandirji in politični komisarji so nato prehode zavzeli in jih držali več kot eno uro, vendar brigadne glavnine ni bilo tam skozi. Potem so odšli proti Trebanjskemu vrhu in naprej proti Trebelnemu. Čez železniško progo Trebnje-Mirna, kjer je bilo pričakovati italijanske zasede, sta jih popeljala Mihael Butara-Aleks in Janez Kenk-Ivo, ko pa so se začeli vzpenjati od Lanšpreža proti Rodinam, se je v predhodnici znašel tudi komandant 4. bataljona Evgenij Ravnihar-Gregor.

Dobršen del 1. bataljona je iz obkolitve speljal David Plut-Aleš, brigadni kurir, ki je dobil nalogo, partizane odpeljati proti Trebelnemu. Odločil se je za pohod čisto blizu železniške proge. Ta bojna skupina 1. bataljona je naletela na italijansko in belogardistično zasedo s težko brezo. Izdala pa se je s kajenjem. Partizani so se ji srečno in potihem izognili, nato pa prekoračili nevarno cesto tik nad Veliko Loko. V tistem trenutku je šel po njej iz Velike Loke proti Čatežu italijanski pratež z mulami. Kurir David Plut-Aleš ga je ustavil z dvigom roke. Italijanski vojaki so se res ustavili in počakali, dokler niso prišli čez cesto vsi partizani. Tudi vlak pri Mirni, v katerem je bilo nekaj Italijanov, se je ustavil, dokler partizani niso bili vsi čez progo (Glej skico št. 53!).

Proti Trebelnemu in na Češnjice se je pretolkel skoraj ves 1. bataljon in del 4. bataljona. Pri teh enotah, ki so prinesle od Primskovega dva ranjenca, sta bila tudi Stane Dobovičnik-Krt in Matevž Hace-Matevž Plehan. Ponoči se je od Primskovega semkaj prebil še Franc Bobnar-Gedžo in se jim s sedmimi borci priključil na Češnjicah.⁶⁶

Glavnina Tomšičeve brigade se je nad vasjo Dolga njiva znašla v zelo kritičnem položaju. Prvo italijansko zasedo je sicer hitro pregnala, potem pa je naletela na drugo in tam obstala. Zakaj se ni prebila iz obkolitve v prvotno nakazani smeri proti Mirni in Trebelnemu?

To uganko pojasnjuje v spominih, napisanih med vojno, Pero Popivoda. Navaja, da so brigadni bojni deli prebili dve zasedi in prešli cesto Velika Loka-Čatež. Tedaj pa je po zvezi prišla vest, da je zaostal pratež z ranjenci in da je z njim pretrgana zveza. Zato so se Ivan Lovčič-Jan, Pero Popivoda in Stanko Semič-Daki s tretjim bataljonom ter z deli 2. in 4. bataljona vrnili. Ponovni prehod čez cesto Ča-

Partizan Franc Osredkar-Grile iz Topola pri Medvodah (levo) in partizan Jože Selan-Jovo iz Repč pri Molniku (desno), ki sta se v opisanih bojih posebej izkazala

tež-Velika Loka bi bil silno tvegan, saj je bilo pričakovati, da bodo Italijani kmalu pridrli s tanki, brigada pa sploh ni imela nobenega protitankovskega orožja. Zatorej se je veljalo odločiti za drznejšo, a manj tvegano smer. Zlasti zaradi tega, ker se italijanskim poveljnikom niti sanjalo ni, da se bodo partizani odločili za preboj prav mimo njihove utrdbe.

Pri tehtanju možnosti za izhod iz kritičnega položaja je pritegnila pozornost italijanska postojanka v Krtini. O njej so brigadni obveščevalci vedeli, da šteje samo 16 mož, po najnovejšem poročilu pa še, da je večina posadke odšla iz utrdbe. Vrh tega so zvedeli, da ti italijanski vojaki niso zagrizeni in da s prebivalci Krtine, ki so bili večinoma za OF, vzdržujejo človeške in miroljubne stike. Kazalo jih je preplašiti in od njih zahtevati, naj partizane spustijo mirno čez progo, ker jih bodo drugače partizani, ki jih je kakor kobilic, napadli in hitro uničili. Za tako rešitev se je navduševal zlasti Pero Popivoda, ki se je rad nagibal k pustolovščinam. Ko je ta sklep dozorel, je po koloni spet prišlo povelje: »Vsi mitraljezci naprej! Vse težke brede naprej!«

V Krtino so se spustili Pero Popivoda, Milan Tominec, Stanko Semič-Daki, Stanko Petelin-Vojko in Polde Skol ter Anton Dremelj-Ante s težko bredo. V spremstvu so imeli še več puškomitraljezov. Skol je Popivoda, Tominca in Dakija odpeljal k neki ženski, ki je imela lju-

bezenske stike z italijanskim častnikom v Krtini in ki jo je Skol poznal že od prej. Ženska je tega častnika poklicala in Popivoda mu je izročil ultimat, naj posadka v utrdbi mirno spusti brigado čez progo, drugače jo bodo partizani, ki jih je velika truma, napadli in uničili. Častnik je rekel, naj gre brigada čez progo in da jo italijanski vojaki ne bodo videli. O prehodu bodo sporočili šele, ko bo brigada že čez in daleč od proge. Partizane so tudi opozorili, naj pohitijo čez progo, ker pričakujejo vlak.*

Italijanska postojanka je bila v Vavtarjevi hiši, ki stoji na skrajnem zahodnem koncu vasi. V njej je bilo 11 italijanskih vojakov z dvema puškomitraljezoma, načeloval pa jim je sergente. Vasica Krtina leži ob izhodu iz globokega žleba, na griču iz vzhodne strani je Mala Loka z znano kmetijsko šolo, najbližja italijanska postojanka pa je bila v Šentlovrencu, zahodno od Krtine.

Brž po sporazumu z italijansko posadko v Krtini je čez progo pohitela predhodnica, v kateri so bili Anton Klobučar-Šnajder, Milan Pahor-Dorče s težko bredo, Ivan Jereb-Maks z zbrojevko in Anton Velišček-Zoran. Ko so bili že prek tirov, je iz Trebnjega pripeljal potniški vlak z oklepnim vagonom, toda iz njega italijanski vojaki niso streljali. Predhodnica je v hipu plegla v travo, ko pa je nevarnost minila, je hitela naprej. Partizani so hitro postavili težke mitraljeze na Kukenberku, z druge strani ozke doline, ter jih namerili proti italijanski postojanki. S puškomitraljezi pa so se zavarovali z obeh strani. Anton Dremelj-Ante je postavil svojo težko bredo le trideset metrov nad italijanskimi strelnimi linami. Po dogovoru z Italijani je bilo borcem naročeno, naj se razkrijejo. Prav tako razkriti so bili tudi italijanski vojaki.

Zdaj se je pohod glavnine lahko začel. Čez mostič in progo so se vsipale čete. Za njimi pratež z govedi, konji in kotli, nosači z ranjenci na nosilih, skratka neskončna kolona, ki je progo prestopala več kot eno uro. V tem času ni iz Vavtarjeve hiše, kjer so bili Italijani, padel niti en strel. Sicer pa so se v vasi dogajale čudne reči. Italijanski tenente** se je pripeljal od Velike Loke na kolesu in skoraj zapeljal v kolono. Vsega prepadenega so partizani ustavili in ga zadržali, vse

* O tem dogodku je več različic. Kaže, da je najbližje resnici tista, ki pravi, da je Pero Popivoda napisal pismo z ultimatom za poveljnika postojanke in da ga je k Italijanom v domačo hišo odnesel Milan Vavtar (po zapisniku z dne 23. marca 1978). V pismu je bil poziv, naj vojaki ne streljajo, drugače jih bodo partizani napadli in uničili. Pero Popivoda se je pogovarjal v italijanščini z enim izmed vojakov, ki je prišel na gank. Nato je brigadna kolona takoj prekoračila cesto, mostiček in železniško progo.

** Glede tega, kaj je bil po činu ta italijanski kolesar, si pričevanja niso enotna. Nekateri tovariši navajajo, da je bil tenente, drugi pa da je bil sergen-

dokler ni bila glavnina čez, ne da bi ga razorožili ali mu skrivili las. Potem so ga spremili do postojanke in ga spustili. Neki drug italijanski vojak pa se je ravno umival v potoku, a je ob tolikšni množici partizanov samo obstal in debelo gledal. Medtem so vaščani od hiše do hiše hitro nabrali mleka in kruha za ranjence, zažejanim borcem pa ponudili vode in vsega, kar lahko premore narodno zaveden človek.

Že ob dvanajsti uri in 30 minut je bila čez progo vsa partizanska kolona. Pot je nadaljevala proti Korenitki in Občinam. Medtem so Italijani proti Krtini poslali kolono pehote iz Trebnjega, oklepno železniško vozilo in oklepni avtomobil, toda preden so prišli do Krtine, tam o partizanih ni bilo več ne duha ne sluha. Iz Novega mesta so začeli nabijati tudi s težkimi topovi, toda granate so letele daleč čez partizansko kolono in ji niso povzročile niti škode niti žrtev. Edini žalostni dogodek na tistem pohodu je bil ta, da je pri Kovaču v Korenitki izdihnil hudo ranjeni partizan, doma iz Bele krajine.⁶⁷

Tomšičeva brigada se je 6. junija 1943 srečno in kar domiselno rešila iz italijanske obkolitve pri Primskovem, pri Razborah in pri Mačkovcu nad Veliko Loko. Italijansko poveljstvo je bilo prepričano, da jo ima v kleščah in je udarilo z vsemi silami. Toda tolkle so se le italijanske enote med seboj in menda imele velike žrtve.

Da se je Tomšičeva brigada tako poceni rešila, se je zgodilo predvsem zaradi malodušja in razkroja v italijanski vojski. Na splošno velja zapisati, da je brigada tega dne doživela nepotreben poraz. V boju padlo ali zaradi ran umrlo je kar osem partizanov, od tega en četni politični komisar, ujetih jih je bilo šest, od tega ustreljenih ali zločinsko umorjenih pet borcev, enajst pa je bilo ranjenih, od tega laže ranjen tudi en četni komandir. To pa niso bile vse izgube. Nekaj enot je bilo razpršenih, šest izgubljenih borcev pa se je šlo vdat beli gardi. Poleg že omenjenega harmonikarja Ivana Migliča, Hajdnikovega iz Metnaja, še: Franc Pungart, Ignacij Vodnik in Stane Kreus iz Goriške vasi ter Franc Soklič-Janko z Bleda in Jože Šauli iz Lukovice na Primorskem. Torej je imela Tomšičeva brigada zaradi tega poraza 13 mrtvih, enega ranjenega in ujetega, 11 teže in laže ranjenih in šest pobeglih. Italijani so poročali le o enem mrtvem vojaku in desetih ranjenih.

Kaj je bilo vzrok za tak poraz?

Pero Popivoda in dr. Milan Dolenc sta zapisala, da je zatajila obveščevalna služba. Temu res ne gre ugovarjati, vendar je treba vedeti, zakaj. Ko je Gorazd Škoporec-Borut, vodja obveščevalnega centra, brigadnemu štabu zagotavljal, da iz Trebnjega proti Čatežu ni bilo

te, Jaka Rozman pa pravi (po izjavi z dne 21. avgusta 1983), da je bil navaden vojaški sel, ki je nosil pošto iz Trebnjega v Šentlovrenc.

nobenih italijanskih premikov, se je opiral na poročila svojih obveščevalcev iz Trebnjega in drugih postojank, ti pa so italijanske premike spregledali, ker so Italijani tokrat začeli hajko že sredi noči, tega pa ni nihče pričakoval. Sicer pa si je brigadni štab že vnaprej izbral Čatež za proslavo zmage na nemški strani razmejitvene črte.⁶⁸ Slaba stran partizanske obveščevalne službe je bila tudi ta, da znotraj ozemlja, ki so ga nadzorovali partizani, ni bilo službe za preplah, da o radijskih oddajnih postajah ne govorimo, ker jih takrat po brigadah še ni bilo. Pa vendar je čudno, da so Italijani okoli Čateža, Gabrovke in Tihaboja hajkali že 24 ur, ne da bi partizani okoli Pristave in Bukovice za to vedeli.

Brigadni štab tudi ni poskrbel za pohodno varnost, ki mora veljati, ne glede na takšna ali drugačna obveščevalna poročila. Le malo je manjkalo, da Italijani niso ujeli ali pobili skoraj vsega brigadnega štaba, to pa govori o precejšnji neprevidnosti in preveliki bojni samozavesti. Le njima kaže pripisati hude izgube v mrtvih, ujetih in ranjenih.

Iz klešč pri Koritah in pogajanja v Straži

Po nujnem počitku na drugi strani proge in postanku v vasi Korenitka je brigadna glavnina nadaljevala pohod čez Malo vas, Knežjo vas, Železno, Podlisec ter mimo Dobrniča in Artmanje vasi v Vrbovec in Korita. Del 4. bataljona se je nastanil v Vrbovcu; bataljonski štab je bil pri Lojzetu Ostanku, po domače pri Koširjevih. V tej vasi je bil tudi brigadni štab, in sicer pri Jožetu Jarcu, Jakopovem. Ves 3. in nepopolni 2. bataljon pa v Koritah; bataljonski štab je bil pri Francu Pečjaku, po domače Flisovem, partizani pa so se naselili ob gozdnem zaselku na zahodu vasi, kjer sta samo dve hiši.

Borci so bili strašansko utrujeni, posebno tisti, ki so morali nositi ranjence. Kar popadali so na gozdna tla in dasi so jim krulili želodci, zaspali kakor izmozgane živali. Šele pozno ponoči so lahko zaužili močniku podobno jed, ki je z obrezki od svinjskih kož boleče praskala po grlu. Najhuje je bilo stražarjem, ker so morali biti budni kljub utrujenosti, in tistim partizanom, ki so morali takoj v patrolje ali zasede. Potrebna je bila dvojna previdnost, zakaj poveljniki Tomšičeve brigade so že vedeli, da hodijo Italijani zadnje čase iz postojank tudi sredi noči.

Pri Koritah in Vrbovcu je glavnina Tomšičeve brigade nemoteno počivala celih 36 ur. Nepotreben preplah je imela 7. junija. Tega dne se je že tudi redno prehranjevala, in partizani so si nabrali novih moči. Osmega junija zarana pa se je spet začelo. V vasi Vrhtrebnje se je spopadla zaseda 1. čete 3. bataljona z Italijani in njihovimi hlapci, ki

so pririnili iz Trebnjega. Ker so jo belogardisti skušali obkoliti in ji presekati pot za umik, je morala na hitro zapustiti položaje, pri tem pa sta dva partizana izgubila nahrbtnike. Potem je tisti torek po malem pokalo ves dan. Italijani so brigadne položaje preletavali z ogledniškim letalom. Vendar pa je 3. bataljon z drugimi brigadnimi deli vztrajal pri Koritah in v Vrbovcu ves dan in še eno noč.⁶⁹

Patruljni spopadi s sumljivimi ogledniškimi poleti so napovedovali, da sovražniki pripravljajo novo hajko, tokrat na okoliš Dobrniča in Ajdovca. Te napovedi so se uresničile. Bojna skupina Pelazzi je 8. junija 1943 še česala predel od Čateža do Gabrovke in Tihaboja, in sicer že tretjič. Popoldne se je z izjemo bataljona 98. legije črnih srajc, ki je ostal v Rakovniku pri Mirni, vrnila v Trebnje. Enako je storila bojna skupina Sordi, s to izjemo, da je okrog Čateža pustila 2. bataljon 24. pehotnega polka. Poleg tega je v Trebnje po železnici prispelo še nekaj delov divizije Cacciatori delle Alpi. Zdaj so imeli Italijani dovolj sil za udarec proti Dobrniču in Ajdovcu, kjer so ugotovili navzočnost Tomšičeve in delov Gubčeve brigade.

Za novo hajko so spravili v gibanje tudi bojne dele iz močnih postojank v Mirni peči, Straži in Žužemberku, pa še 4. bataljon črnih srajc iz bojne sestavine 21. Aprile, ki je bil že pred tem zasedel most čez Krko na Dvoru. Vse te enote so razvrstili v dve bojni skupini. Deli divizije Cacciatori delle Alpi, 2. bataljon 23. pehotnega polka in čete iz posadke v Žužemberku bi morali opraviti z glavnino Tomšičeve brigade pri Dobrniču, Vrbovcu in Dobravi. Enote mirnopeske postojanke, okrepljene z eno četo in pionirskim vodom 23. pehotnega polka ter četo belogardistov iz Novega mesta, čete italijanske postojanke v Straži in 4. bataljon črnih srajc iz sestavine 21. Aprile, ki je bival na Dvoru, pa naj bi pritisnile proti Ajdovcu ter Velikemu in Malemu Lipovcu in tam potokle 1. in 3. bataljon Gubčeve brigade. Akcije obeh bojnih skupin bi se morale začeti 9. junija 1943 ob zori.

Italijansko poveljstvo je računalo, da so enote obeh brigad obložene z ranjenci in zato omejeno sposobne za boj. Toda glede obeh bataljonov Gubčeve brigade se je popolnoma zmotilo, ker sta ranjence čez Krko spravila že zvečer 7. junija in jih odpravila v Kočevski Rog. Bila sta res razbremenjena, vendar sta se ponoči na 9. junij čisto po nepotrebnem vrnila čez Krko k Ajdovcu in se tako znašla znotraj okoliša, ki so ga Italijani zajeli s hajko.

Poveljniki Tomšičeve brigade so za laške priprave na hajko zvedeli še pravi čas. Da bi sovražnikom pri Dobrniču in Ajdovcu prekrizali račune, so ustanovili skupen operativni štab, ki sta ga predstavljal Dušan Majcen-Nedeljko in Pero Popivoda. Ta naj bi poveljeval enotam Tomšičeve in bataljonoma Gubčeve brigade, vendar so se okoliščine tako zasukale, da sploh ni prišel do veljave. Ta štab je ve-

del namreč samo za italijanske kolone, ki so odšle iz Trebnjega, ne pa tudi za kolone, ki so prodirale iz Straže, Mirne peči in Žužemberka.⁷⁰

Italijani so resnično začeli prodirati 9. junija že ob zori. Proti Dobrniču, Vrbovcu in Dobravi so pritiskali od treh strani, da bi obkolili brigadno glavnino. Položaji okoli Korit so bili slabi; bili so namreč v dolini in tudi zelo nepregledni. Treba je bilo najti boljše. Operativni štab je sklenil, da se 3. in nepopolni 2. bataljon premakneta proti Ajdovcu, dve četi 4. bataljona naj bi zasedli položaje nad Rdečim kalom, proti Repčam pa naj bi poslali v zasedo eno mitralješko desetino. O tem načrtu je bilo treba obvestiti dva bataljona Gubčeve brigade. To nalogo je dobil kurir Anton Kralj-Kraljiček, a se tja ni mogel prebiti, ker so Italijani dohode k Ajdovcu že zasedli. Moral se je vrniti.

Tretji bataljon Tomšičeve brigade se je moral od Korit umakniti prej, kot je kdorkoli pričakoval. Italijani so ga napadli in napol obkolili že med premikom. Tone Tomc, Efenkin kurir, je dobil zadetek v zvito odejo na rami, da je kar zatulil, vendar pa krogla odeje ni prebila. Manj sreče so imeli: neka partizanka, doma iz okolice Gorice ob Soči, ki je pri Koritah padla, ne da bi kdo vedel za njeno ime in priimek, ter Mihael Gatej iz Gorenjih Novakov, ki je bil huje ranjen, in Rudolf Faleskini-Rudi iz Straže, ki je bil laže ranjen.

Ko se je kurir Anton Kralj-Kraljiček vrnil v Korita, se je 3. bataljon od tam že umaknil. Položaje je branil le še neustrašeni Vladimir Badovinac z glavo težke brede. Pri gozdnem zaselku Korit je zašel v skoraj obupen položaj ves bataljonski pratež, ki pa ga je Badovinac z nekaj partizani rešil in mu zavaroval umik za glavnino.⁷¹

Tretji in nepopolni 2. bataljon Tomšičeve brigade sta se umikala od Korit po valovitem ravninskem gozdu, vzhodno od Dobrave in mimo kote 249. Že blizu kote 301 sta trčila na zasedo Italijanov in žužemberških belogardistov. Partizani so jih v polkrogu obšli v strelski razvrstitvi in jih naskočili. Čete 3. bataljona so bile razvrščene tako, da so bili med dvema strelcema dva ali trije borci brez strelnega orožja, vsi pa so vpili juriš na vse grlo. Italijanom in belogardistom se je zdelo, da jih napada velikanska množica. Prevladujoče položaje ob koti 301 so brezglavo zapustili in zbežali najprej v Dobravo, nato pa so se 'premaknili' še k vasi Lisec, kjer so se z olajšanjem povezali z deli divizije Cacciatori delle Alpi. Na begu so imeli šest ranjenih, 3. bataljonu Tomšičeve pa so prepustili precej mitralješkega streliva, sedem min in nekaj nahrbtnikov.

Zaseda 4. bataljona pri vasi Repče je belogardiste in Italijane napadla kmalu po deseti uri, ob trinajsti uri 30 minut pa se je začel boj tudi nad Rdečim kalom. Od tod so se morali sovražniki umakniti. Prav takrat je Evgenij Ravnihar-Gregor postal pozoren na streljanje pri Dobravi, precej daleč za hrbtom svojega bataljona. Na ogledova-

Partizana Tone Udovč z Vrhovega pri Mimi peči (levo) in Janez Somrak iz Goriške vasi (desno), ki sta padla 9. junija 1943 pri Brezovi rebri

nje je poslal obveščevalca Ludvika Bradeška-Iztoka. Ta je zašel med belogardiste in Italijane, ki pa niso začeli takoj streljati. Rešilo ga je namreč to, da je bil razkrit in da je imel na sebi zelenkasto nemško uniformo, potlej pa so skale in goste bukve prestrezale sovražnikove strele in rafale.

Medtem sta se četi 4. bataljona s položajev pri Kalu umaknili. Ko se je Bradeško vrnil, ni našel ne njih in ne zveze. Ostal je sam. Med iskanjem bataljona je naletel na patroljo Gubčeve brigade, ponoči pa s 1. in 3. bataljonom Gubčeve odšel čez železniško progo Trebnje-Novovo mesto. Na vzhodni strani je pri enotah Zapadno-dolenjskega oddaja izvedel za eno četo četrtega in za glavnino 1. bataljona, da sta v vasi Karteljevo. Znašel se je kar dobro, imel pa je tudi srečo. Ni pa bilo tako z vodom 1. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki mu je poveljeval vodnik Intihar. V gozdu pri vasi Brezova reber je zašel v zasedo mirnopedskih belogardistov, ki so začeli napadati v valovih. Vod je uspešno zadrževal sovražnikove juriše, ko pa mu je zmanjkalo streliva, ga je Intihar povedel v boj prsi ob prsi. Partizani so belogardiste odbili, žal, pa je bil pri tem vodnik Intihar smrtno zadet. Tedaj sta zašla med belogardiste in padla še partizana Janez Somrak, doma iz bližnje Goriške vasi, in Tone Udovč z Vrhovega pri Mirni peči.⁷²

Četi 4. bataljona sta medtem dobili stik s 3. bataljonom in deli 2. bataljona ter se jima priključili v bukovem gozdu pred Ajdovcem. Tam so partizanski poveljniki tudi zvedeli, da so Italijani zasedli Ajdovec, Brezovo reber ter Veliki in Mali Lipovec. Še isti večer so se nameravali umakniti čez Krko po mostu pri Gorenjem Polju, toda ogledniške patrulje so sporočile, da imajo tam Italijani močno zasedo. Precej časa so pretresali možnost, da bi to zasedo napadli in na silo prekorali most, potem pa so se le premislili in se zjutraj umaknili v gozd k staremu partizanskemu taborišču na Kamenski hrib (kota 550). Tam so se čez četrtek modro pritajili. Italijani so hajkali okrog Ajdovca, Dobrave, Dobrnica, Globodola in Jablana pri Mirni peči še ves dan, nato pa so se zvečer 10. junija praznih rok preutrujeni umaknili v svoje postojanke. Enako je storila enota, ki je bila v zasedi na mostu v Gorenjem Polju. Tako je glavnina Tomšičeve brigade z ranjenci brez težav prešla Krko in že pred polnočjo dospela v Dolenjske Toplice.

Zjutraj 11. junija so se enote nastanile takole: deli 2. bataljona so šli v Jurko vas, četi 4. bataljona v Drganja sela in Vrh, 3. bataljon pa v zaselke okoli Poljubna. Tam so se enote hranile po kmečkih domovih.

Enajstega junija so šli na pot s Karteljevega tudi tisti deli Tomšičeve brigade, ki so se 6. junija prebijali proti Sevnici in Trebelnemu k Češnjicam. Železniško progo in cesto Trebnje-Novo mesto so prestopili v Matenski vasi, nato so po glavni poti odšli na Brezovo reber, proti jutru 12. junija pa šli prek Krke čez most v Gorenjem Polju.

Tomšičeva brigada je bila 12. junija 1943, po šestih dneh, spet združena. Drugi bataljon, ki še ni bil popoln, je odšel v Prapreče, od tam v Obrh pri Podturnu. Kajpak, partizani bi v prijaznih vaseh potrebovali daljši počitek, vendar je brigadni štab še istega dne dobil ukaz, da se mora Tomšičeva brigada takoj vrniti k Ajdovcu in proti Čatežu, da bi od Kočevskega Roga odtegnila kar največ italijanskih sil, ki so ogrožale ustanove Glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter partizanske bolnišnice.

Bataljoni Tomšičeve brigade so odrinili še isti večer. Čez Krko so šli pri Soteski. Od tam se je 2. bataljon povzpел na Srednji Lipovec, tretji je šel v vas Podlipo, 1. in 4. bataljon pa sta se namenila v Ajdovec in v zaselek Piano. Izjema pri tem je bila 1. četa 3. bataljona, ki je morala zavarovati prevoz ranjencev iz Podturna do Podstenic. Po opravljeni nalogi, zvečer 13. junija, je tudi ona odrinila za brigadno glavnino. Čez Krko je šla v Gorenjem Polju in že okoli polnoči pripešala v Podlipo.⁷³

Dvanajstega junija 1943 se je pripetil še en zanimiv in pomenljiv dogodek. Iz poveljstva divizije Isonzo je že dopoldne prispelo zaupno pismo za partizansko poveljstvo v Dolenjskih Toplicah. Pismo je va-

bilo partizanske predstavnike na pogajanja v Stražo, pri tem pa jim je zagotavljalo vsa poroštva za njihovo osebno varnost in nemoteno vrnitev.

Kaj je Italijane napotilo k temu, ni bilo težko uganiti. Že 10. junija so Angleži in Američani zavzeli otočje Pantelleria ob južni obali Sicilije. S tem je moralo postati očitno vsakemu pametnemu Italijanu, da bodo kmalu prišla na vrsto še druga matična italijanska ozemlja. Vrh tega je Italija že dolgo preživljala hudo gospodarsko in politično krizo. Marca in aprila 1943 je v Milanu in Torinu stavkalo več kot 100.000 delavcev, ki so zahtevali ustavitev vojne in sklenitev miru. Do razpleta na račun fašizma ni bilo več daleč. Fašistični vrhovi so se že pripravljali na to, kako bi se poceni izvlekli iz vojne pustolovščine. Toda bili so v precepu, ker so imeli v Italiji in na njenih mejah nemške divizije. Razmišljali so o tem, kako bi si vsaj na Slovenskem zagotovili varen umik po železnicah. Zato je kazalo iskati stike s partizani, ki so predstavljali resno vojaško moč.

V vsakem primeru je italijanska ponudba za pogajanja kazala na hudo sovražnikovo stisko, zato ne bi bilo prav, če bi jo zavrnili. Pero Popivoda in Dušan Majcen-Nedeljko, ki sta predstavljala operativni štab Tomšičeve in Gubčeve brigade, si o tem nista delala sivih las. Ponudbo sta sprejela brez obotavljanja in brez posvetovanj z osrednjim vojaškim in političnim vodstvom. S seboj sta vzela še Franca Kresesta-Čobana, obveščevalca Gubčeve brigade, in vsi trije so zvečer 12. junija 1943 odjezdili v Stražo. Pero Popivoda si je vzel za varstvo kurirja Franca Kondo. Partizani pa so se zavarovali tudi drugače. Od Straže proti Novemu mestu so čakali v zasedi, ki naj bi ujela italijanskega generala iz Ljubljane, da bi ga potem zamenjali za internirance. S tem pa ni bilo nič, ker je na pogajanja prišel samo polkovnik, pa še ta že sredi popoldneva.

Z italijanske strani so na sestanek prišli načelnik štaba divizije Isonzo — polkovnik Ermanno Rossi, ki je imel ustrezna pooblastila štaba 11. armadnega zbora, poveljnik divizijskih karabinjerjev — kapetan Fernando Di Furia in poveljnik karabinjerskih postaj — kapetan Luigi Marolta. Sestanek je bil v Vintarjevi hiši, kjer so imeli Italijani iz Straže oficirsko menzo.

O vsebini teh pogajanj lahko sklepamo le na podlagi belogardističnih poročil. Menda je načelnik Rossi v uvodu postavil pogoj popolno razorožitev partizanov, kar pa je izzvalo mučno vzdušje. Toda kmalu so ga za silo zgladili. Nedeljko, Čoban in Popivoda so menda predložili devet točk, ki naj bi bile naslednje: Italijani naj partizane priznajo za redno vojsko, priznajo naj jim tudi pripadajoče ozemlje, sklene naj se dogovor o obojestranskem nenapadanju, prav tako naj izpustijo vse internirance in ujetnike, razpustijo in razorožijo naj belo

gardo, izroče komandante bele garde partizanom, dovolijo naj svoboden prehod čez mejo na Hrvaško in na nemško stran, dogovorili naj bi se za zamenjavo ranjencev in ujetnikov in še za skupni boj proti fašistom.

Partizanski pogajalci so se v nedeljo zjutraj srečno vrnili iz Straže, nato pa odrinili za brigadama. V ponedeljek, 14. junija 1943, sta Dušan Majcen-Nedeljko in Pero Popivoda o pogajanjih poročala na zboru partizanov Tomšičeve brigade,* ki je bil na gozdni jasi pri Podlipi. Po zapiskih Ludvika Bradeška so Nedeljko, Pero in Čoban zastopnikom italijanske strani podložili 15 zahtev, med drugim: naj prenehajo bombardirati in požigati vasi, da morajo vse internirance, mlajše od 18 let, izpustiti, da morajo partizanske ranjence, če jih dobijo, odpeljati v bolnišnico, da ujetih partizanov ne smejo streljati in podobno. Skratka, šlo je za zahteve, ki jih je vsebovalo mednarodno vojno pravo in ki jih italijanska poveljstva dotlej niso spoštovala.

Tega italijanskega početja pa pogajanja niso spremenila. Že dan pred pogajanjmi so Italijani v Šentvidu pri Stični ustrelili pet ujetih borcev Tomšičeve brigade, 19. junija v Trebnjem pa še tri: Ivana Vončina, mehanika iz Idrije, Avgusta Kastelca iz Most v Ljubljani ter Vinka Semoliča iz Brestovice na Krasu, sicer pa telefonista iz Ljubljane. O pogajanjih z zastopniki poveljstva divizije v Straži velja zapisati še to, da so Pero Popivoda,** Dušan Majcen-Nedeljko in Franc Krese-Čoban nanje odšli samovoljno. Zaradi tega prekrška so dobili stroge partijske kazni.⁷⁴ Za te kazni pa drugi partizanski poveljniki ali navadni borci niso vedeli. Ker se samovoljnim pogajalcem na videz ni skrivil niti las, je v Tomšičevi brigadi sledil še en podoben prekršek, ki pa ga je moral kršilec plačati z življenjem ..

* Dušan Majcen-Nedeljko je o pogajanjih v Straži govoril borcem tudi 18. junija 1943 na Pristavi pri Metnaju (dnevnik Nandeta Sedeja)

** Ivan Maček-Matija, ki meni, da je bil Pero Popivoda baraba, je izjavil (po beležki z dne 8. januarja 1979), da je bil Popivoda zavoljo teh samovoljnih pogajanj z Italijani odpoklican iz Tomšičeve brigade in kazensko poslan na Gorenjsko. To pa je bila zelo čudna kazen, saj je bil imenovan za komandanta nove Gorenjske operativne cone (Franček Saje »Ustanavljanje novih brigad in divizij«, Borec 1953/8 na str. 234), zato ga pač ni mogla spametovati. Na Gorenjskem je navezal stike celo z zloglasnim Helmuthom Rozumekom, vodjem 4. oddelka (gestapo) poveljnika varnostne policije in varnostne službe na Bledu. Z Rozumekom se je sešel v Farjem potoku blizu Selške doline, da bi si zagotovil prost prehod Gorenjske (Prešernove) brigade na Dolenjsko (Karel Forte-Marko Selin: Nič več strogo zaupno, druga knjiga, Ljubljana 1978, str. 196 in 495) in s tem zakrivil njeno razbitje na Žirovskem vrhu od 1. do 5. avgusta 1943. Tedaj je padlo kar 55 partizanov, ujetih jih je bilo 90, še več pa se jih je razteplelo ali izgubilo, kar vse je povzročilo tudi veliko moralno in politično škodo (Stanko Petelin-Voj ko: Prešernova brigada, Ljubljana 1980, od str. 49 do

Krožna gonja od nemške meje čez Čatež do Krke

Borci Tomšičeve brigade se niso smeli naslajati nad tegobami fašistične vladavine, zakaj sovražniki so bili še vedno močni, predvsem pa zviti. Treba jih je bilo tolči do popolnega poraza, saj se zaslužnje-nju slovenskih krajev in ljudi niso odrekli še niti z eno potezo. Enako vztrajno je kazalo napadati bele hlapce, ki so svoje koristolovske upe gradili na račun požganih slovenskih vasi, na račun gladu, ponižanj in trpljenja slovenskih delovnih ljudi. Partizani se niso mogli vdajati slepilom, da bo za svobodo in pravico kdo naredil kaj namesto njih. Zato je morala Tomšičeva brigada na nov pohod in v nove boje.

Brigadni štab je sklenil, bataljone vnovič peljati čez železniško progo Ljubljana-Trebnje proti Čatežu in ob razmejitveni črti na Dolenjskem gričevju. Potrebo o takem pohodu je narekovalo predvsem to, da se v brigado še zmeraj niso vrnile skupine, ki so bile 5. junija zaostale onkraj bodeče žice ali ki so bile razpršene dan pozneje pri Primskovem (Glej skico št. 55 na strani 748!).

Enote so šle na pot zvečer 14. junija. Mimo Dobrniča in čez Občine. Vzhodno od Velike Loke so prekoračile železniške tire, nato pa pohod nadaljevale skozi vas Mrzla Luža proti Čatežu. Prvi in 4. bataljon sta ostala na Čatežu, tretji se je nastanil spet na Cirkniku (kota 447), drugi pa je moral pešaćiti prav do Moravč. Patruljni spopad je bil samo 15. junija pod Čatežem, v njem je bil huje ranjen Vincenc Ogulin. Sicer pa so čete 15. in 16. junija 1943 v naštetih krajih počivale, se vojaško urile in politično izobraževale.

Zvečer 16. junija je brigada ubrala pot proti zahodu. Čez Zaplaz, mimo Primskovega, skozi Mišji dol na Vrh Sobrače ter po dolini Bukovice. Prvi bataljon se je nastanil na Dobravi, drugi na Pristavi, tre-

69). Zgodba o tem, da bi mu Helmuth Rozumek nastavljal past in ga prijel z agentko Jelko golega v nekem hlevu med Bledom in Žirovnico ter Popivodo na tej podlagi pridobil za agenta gestapa, kakor piše Milorad Janković v feljtonu Veliki špijuni u okupiranoj Jugoslaviji (Politika ekspres, br. 6801 z dne 11. februarja 1983 na str. 15), pa je le plod domišljije. Milorad Janković za svoje trditve (pismi z dne 16. marca in 19. aprila 1983) ni mogel navesti nobenih dokazov, Franc Jernejc-Milčec, na katerega se Janković sklicuje, pa je dozdevno svoje pričevanje novinarju Borku Gvozdenoviću, da je bil Pero Popivoda agent gestapa, odločno zanikal (telefonično pojasnilo z dne 11. aprila 1983) ter nekatere njegove navedbe v članku »I mrtvi mogu da pobeđuju« (Politika, br. 22739 z dne 26. januarja 1977) označil kot nesporazum, ki se je pripetil zaradi slabega novinarjevega poznavanja slovenskega zemljepisa in slabega znanja slovenskega jezika. Možnost, da bi Pero Popivoda na Gorenjskem poleti 1943 postal agent gestapa, je (5. marca 1983) izrecno odklonil tudi Karel Forte-Marco Selin, ki je imel dostop do vseh listin zadevnega gestapovskega arhiva.

tji v Metnaju, najdaljšo pot pa je naredil 4. bataljon, ki je moral oditi čez Široko Bukovje v vas Sela (kota 656). Tudi v teh vaseh so enote počivale, ob razmejitveni črti nabirale bombe in se oskrbovale s hrano. Na zasežbe in prisilni odkup so se spuščale prav do Stične in Šentvida pri Stični ali celo na drugo stran železniške proge.⁷⁵

Italijanski general Gastone Gambara je menil, da se Tomšičeva brigada pripravlja na nov vdor čez razmejitveno črto na nemško stran, bal pa se je tudi, da njene čete ne bi motile birme škofa dr. Gregorija Rožmana v Stični, saj je bil škofov poglavitni namen dvigniti omajanega bojnega duha dolenjskih belogardistov. Gambara si je prizadeval na vse kriplje že od 10. junija dalje, da bi ugnal Cankarjevo in Šercerjevo brigado, ki nista mogli čez Savo in sta se morali 8. junija od Jevnice vrniti na italijansko stran. Proti njima je uprizoril bitko velikih razsežnosti, ki je trajala od 10. do 15. junija 1943. Brigadi sta se mu tedaj izmuznili od Smrjen in Udja najprej na Ilovo goru, od tam pa mimo Muljave proti Hrastovemu dolu, ne da bi natančno vedel, kje sta. Ker je imel svoje premične bataljone zbrane okoli Ilove gore, se je odločil, da jih požene od Višnje gore in Stične proti Selam in Metnaju, obenem pa je prosil memško poveljstvo, naj zapre prehode na obmejnem odseku od Kuclja (kota 748) do Vodic pri Pustem Javorju. Domišljal si je, da bo Tomšičevo brigado stisnil na ozkem prostoru, ji vsilil neugoden boj in jo razbil. Za uresničitev svoje zamisli si je zagotovil dvainpolkratno premoč. Poleg belogardistov je uporabil: posebne bataljone števil 1, 2 in 3, 1. bataljon 51. pehotnega polka ter organski bataljon 105. legije črnih srajc, ki so skupaj šteli najmanj 1750 mož. Tudi ta udar je nameraval izvesti ponoči.

Toda Gastone Gambara je delal račune brez krčmarja. V Tomšičevi brigadi so bili budni. Ogledniki in obveščevalci so pravočasno ugotovili, kaj se pripravlja. Po prvem mraku 18. junija so bataljoni odri-nili spet na vzhod (Glej skico št. 55 na strani 748!).

Spotoma so šli na belogardistične domove po hrano. Večinoma okoli Sel pri Šentpavlu, 4. bataljon pa je za Radohovo vasjo celo prestopil progo in obiskal Stehanjo vas. Tam je zasačil neko prodano dušo, ki je od Italijanov dobila 7000 lir za izdanih pet borcev Gubčeve brigade. Te so Italijani ujeli in ustrelili. Enako kazni so partizani prisodili izdajalcu in ga ustrelili sredi vasi, potem pa še zasegli njegovo doto. Pobrli so par konj, nekaj goveje živine, živeža, obleke in obutve.

S preskrbovalne akcije so se enote dobro založene povzpele proti Primskovemu in Čatežu. Kot po navadi so se brigadni štab ter 1. in 4. bataljon nastanili na Čatežu, tretji v Dolenji vasi in delno na Čatežu, na Čirnik (kota 447) pa je tokrat odšel 2. bataljon. Enote so imele ves 19. junij mir. Počivale so; po četah je potekal politični in vojaški

pouk, pripravljali so miting, Fedor Kovačič-Jože in Stane Škrabar-Braškar pa sta urejala še zadnja besedila za osmo številko Tomšičevega glasu.⁷⁶

Italijanska hajka v krajih, severno od Stične, je prvi dan tekla v prazno. Toda sovražnikovi vohuni so brž ugotovili, kam se je Tomšičeva brigada umaknila, zato je Gambaro svoje bataljone brž preusmeril proti Primskovemu in Čatežu. V strelcih so mendrali skoraj zrelo pšenico in česali bujne vinograde, vendar so do Kopačije in Sevnega prišli šele v soboto zvečer. Nadaljnji prodor so odložili na 20. junij 1943. Najbrž so upali, da bodo partizani na nedeljo manj budni. A patrulje Tomšičeve brigade so bile nenehno na nogah in so Italijane že opazile na daleč. Nalogo, da čeladanjem pripravi dostojen sprejem, je dobil 4. bataljon, prvi je bil v rezervi.

Položaje v vasi Čatež je branila 3. četa 4. bataljona. Zasedla je črto od srede vasi do gozdička pod cerkvijo na Zaplazu (kota 544). Od tam naprej po pobočju mimo kmetije Potrbujež do borovega gozdička Luža je bila na položajih 2. četa, ki je Italijanom branila dostop po travnatem žlebu h kmetiji, iz gozdička Luže pa je s težko bredo bočno tolkla tudi tiste Italijane, ki so tiščali proti 3. četi oziroma proti Čatežu. Spoj med četama je bil pri izvirku Starenca. Zahodno od gozdička Luže po poraščenem hribu in zapognjeno okoli Bajturna pa je sovražnike pričakovala 1. četa, ki ji je poveljeval Milan Našič. Naloga 4. bataljona je bila, Italijane zadržati toliko časa, da se s Čateža umaknejo vozovi z ranjenci in pratež z zalogami hrane (Glej skico št. 54 na strani 747!).

Italijani so prišli iz Šentvida pri Stični. Spremljali so jih tamkajšnji belogardisti. Prva kolona se je napotila na greben Slemenca, ki se vije po južni strani, vzporedno z vasjo v smeri zahod-vzhod, druga pa proti Bajturnu.

Partizanske položaje so Italijani obdelovali s topovi in minometi. Padlo je veliko min in granat, vendar streti partizanske obrambe niso mogli niti po dveh urah. Bili so popolnoma brez moči. Hitro jim je postalo jasno, da vasi ne bodo mogli zavzeti po planem, zato pa so pritisnili po obeh krilih. Največ so si obetali od prodora po gozdnem pobočju proti vrhu Bajturna. V kritju dreves so naskočili kakor kobilice. Četa Milana Našiča je bila ogrožena, zato ji je moral priti na pomoč 1. bataljon. Ta je zasedel rob grebena v mladem bukovem gozdu in sovražnikom preprečil nadaljnji prodor. Začela se je zagrizena bitka, v kateri so imeli sovražniki premoč v težkem orožju, uporabili pa so tudi letalstvo.

Tega boja se partizani Tomšičeve brigade spominjajo z vznemirljivo bolestjo. Takrat je bil na Čatežu ranjen Jože Konda-Marko iz Osojnika pri Semiču, nevarno ranjena v spodnji del hrbtenice pa

Milena, bolničarka 1. čete 1. bataljona, doma iz Tolmina. To pa še ni bilo vse. V mladem bukovju pod Bajturnom je italijanska težka mina hudo ranila namestnika četnega političnega komisarja Franca Tomažiča-Zlata, ki je imel pasjo srečo, saj jo je na Čatežu skupil že tretjič. Tokrat je dobil velik drobec v glavo, da je bil v nezvesti tri dni. Še hujšo izgubo je povzročila letalska bomba, ki je Jožetu Tomanu-Mirku, namestniku komandanta 4. bataljona, odtrgala velik kos stegna. Izkrvavel je v Mežnarčkovi zidanici na Cirkniku, pokopali pa so ga na Debencu. Z njim je brigada izgubila silno pogumnega, domiselnega in obetavnega poveljnika. Za njim je namestnik komandanta 4. bataljona postal Jože Avsec-Čapajev.

Sicer pa v boju na Čatežu 20. junija 1943 Tomšičeva brigada ni imela veliko izgub. Rafael Martinčič, komandir 3. čete, se spominja, da je imel le enega ranjenega borca, Karel Kumše-Tomaž, komandir 2. čete, zagotavlja, da sploh ni imel izgub. Kako je bilo s 1. četo 4. bataljona in z deli prvega, pa ni podatkov. Belogardisti iz Stične so se tolažili, da je bilo ubitih šest partizanov, ranjenih pa osem. Vendar v mrliški knjigi čateške župnije ni nobenih vpisov o padlih partizanih za ta dan, prebivalci Čateža pa dvomijo, da bi Tomšičeva brigada imela toliko ranjenih. Po mrliški knjigi župnije Trebnje je mogoče sklepati, da so na bojišču obležali štirje partizani Tomšičeve brigade. Še istega dne sta bila na trebanjskem pokopališču pokopana Albert Blažiča iz Šempetra pri Gorici in Anton Kovačič iz Tolmina, 22. junija 1943 pa še padla Jože Jermančič iz Telč in Franc Majcen iz Trbovelj. Koliko je padlo Italijanov, se ne ve, ker so jih sproti odvažali in tudi skrbno skrivali pred Čatežani, njihovo poročilo o tem boju pa se ni ohranilo.⁷⁷

Od Čateža so se 1., 3. in 4. bataljon že okoli poldne umaknili najprej na Cirknik, potem pa je vsa brigada odšla proti Sevnici, nato čez progo blizu Mirne in navzgor proti Trebelnemu. Tja je dospela še isti večer. Drugi bataljon se je nastanil na Gorenjem, četrti pa v Dolenjem Zabukovju, medtem ko je tretji odšel v Češnjice. Na teh položajih so prišli v stik z Gubčevo brigado.

Bilo je mirno in Italijanov 21. junija ni bilo čutiti v bližini. Vendar so obveščevalci napovedovali novo hajko. Brigadna štaba sta sklenila, da se ji bosta izmaknila. Ukazala sta, naj se brigadi nemudoma premakneta čez progo Trebnje-Novovo mesto k Brezovi rebri. Pohod se je začel še tisti večer in je bil zelo težaven, kajti brigadi sta hodili druga za drugo v isti koloni. Šli sta čez Mali in Veliki Kal, cesto in progo pa sta prekoračili pri Malenški vasi (Glej skico št. 55 na str. 748!). Pohod je minil brez spopadov, ko pa sta se brigadi vzpeli k Brezovi rebri, je tam mrgolelo Italijanov, ki so dotlej hajkali Cankarjevo in Šerčerjevo brigado. Toda ti brigadi sta se jim izmuznili čez Krko že v no-

Namestnik komandanta 4. bataljona Jože Toman-Mirko (levo), ki je izkrmavel 20. junija 1943 na Čatežu, in namestnik komandanta 3. bataljona Tomšičeve brigade Milan Tominec (desno), ki je konec vojne dočakal kot komandant 15. udarne divizije JA

či na 20. junij 1943: Cankarjeva, ki je pregnala belogardistično zasedo od mostu, čez Dvor na Gradenc in Vrh, Šercerjeva brigada pa s čolni pri vasi Lokve blizu Novega mesta. Tako sta Tomšičeva in Gubčeva brigada z umikom od Trebelnega prišli z dežja pod kap. Ves torek, ki je bil deževen dan, sta morali prebiti v bukovem gozdu pri Srobotniku nad Stražo, ne da bi smeli kuhati in ne da bi se smeli izdati z enim samim šumom.⁷⁸

Ogledniške patrolje so ugotovile, da imajo Italijani na mostu pri Gorenjem Polju zasedo, toda čez Krko je bilo treba, da bi lahko spravili ranjence v bolnišnice na Rog. Ker je nakazana možnost propadla, sta štaba sklenila, naj brigadi gresta čez Krko na Dvoru. Na pot mimo Lipovcev sta odrinili še pred večerom. Borci so pot težko zdelovali in željno pričakovali, kdaj jo bo konec. Šele okoli dveh po polnoči so se spustili v zamegljeno dolino in prekoračili vijugavo cesto od Dvora proti Soteski. Kmalu zatem so v soju raket zaznali obrise Dvora in zaslišali streljanje.

Pri mostu na Dvoru je bilo v zasedi 35 belogardistov in prav toliko Italijanov iz Žužemberka. Po izkušnjah s Cankarjevo brigado, ki si je v noči na 20. junij izsilila prehod tako, da jih je iz zasede pregnala, so sovražniki leseni most razdrli v dolžini šestih metrov, betonski del mostu pa še zaminirali z nemškimi odskočnimi minami. Belogardisti in Italijani so se za nameček tudi dobro utrdili v šoli na desnem bregu Krke. Tako skoraj ni bilo možnosti, da bi 2. bataljon Tomšičeve, ki je imel nalogo zavzeti most ter zavarovati prehod za obe brigadi, ponovil veliko dejanje Cankarjeve brigade.

V predhodnici je bila 1. četa 2. bataljona Tomšičeve brigade na čelu s komandirjem Jožetom Jakičem-Dušanom in namestnikom komandirja Jožetom Boldanom-Silnim. Do mostu je prišla tiho ob vrbovju. Po mostnem ogrodju se je delno že preplazila na drugo stran, ko so jo belogardisti opazili. Iz za zidu na petnajst metrov visokem skalnatem bregu so začeli metati bombe, streljali pa so tudi iz cerkvenega zvonika, ki ga danes ni več. Zato so se morali partizani Dušanove čete umakniti. Pri tem so intendanti v Možetovi trgovini komaj lahko zasegli nekaj riža in druge hrane. Nekateri tovariši trdijo, da je bilo med poskusom naskoka šest ranjenih in nekaj mrtvih partizanov, vendar krajevni viri mrtvih ne potrjujejo. Res pa je, da so se trije izgubili in na Dvoru zabili. Dva sta se pozneje vrnila, Miro Koščak-Leški iz Velikih Les pa ni prišel v brigado nikoli več. Drži tudi, da sta bila tisto noč na italijanski strani dva vojaka laže ranjena in da brigadi prek Krke nista mogli čez most, temveč sta jo morali prebrestiti.⁷⁹

Za prehod so partizani izbrali plitvino, kak poldrug kilometer niže od Dvora, nekoliko nad Glavanovim mlinom. Tam je bila Krka zelo široka, deroča in hladna, segala pa je precej čez kolena. Najhuje je bilo za tovarišice. Poveljstvo jih je sicer pozvalo, naj se priglasijo tiste, ki imajo mesečno perilo, da jih bodo prenesli čez vodo s konjem, vendar se ni oglasila nobena.

Pri gaženju čez vodo so si pomagali različno. Nekateri so si vzeli late, da so se opirali nanje ali tipali pred seboj. Večinoma so se držali za roke, to pa ni bilo najboljšo, saj je voda morala premagati večji upor in je dobila tudi večjo moč. Pogosto je spodnesla po več borcev ali kar del vrste. Posebno nevarne so bile naškrbljene spodjedi, od koder je voda lehnjak odnesla, da je nastal po meter globok tolmun. V tako spodjed se je za nogo ujel mulovodec Karel Vrhovšek-Aleš, doma iz Mačjega dola. Prav malo je manjkalo, da ni utonil. Otel ga je Mavricij Štefanič-Mavriče, mula pa je sama prišla na desni breg. Utonil je borec 4. bataljona Alojz Korošec iz Reparjev. Pravzaprav je umrl zato, ker se je preveč napil vode, in sicer šele potem, ko so ga že izvlekli iz reke in odnesli k zdravniku. Potonila pa sta ena krava in en

konj, ta s tovorom vred. Zagotovo je bil preobložen. Da bi se utopilo nešteto partizanov in njihovih konj, pa so bile le pobožne želje žužemberških belogardistov.

Najbolje so prišli čez reko oni, ki so se pomikali v strelcih. Nekateri so se sezuli in slekli ter nosili obleko na rami ali privezano na puški. Toda to je bilo nevarno. Voda je marsikoga spodnesla, in ostal je brez vsega. Bolje se je bilo zmočiti! Pripetilo pa se je tudi kaj smešnega. Neka močna partizanka se je oprijela politdelegata Alfreda Žorža-Jova, ki je bil šibke rasti. Ko jo je spodneslo, ga je v paničnem strahu tako pocuknila za rokov, da je zletel po vodi, kot da bi ga kdo izstrelil s fičafajem, nasprotno pa je ženska ulovila ravnotežje in se ni zmočila. Seveda se je Jovo razjezil in hitro še njo porinil v mrzli rečni tok.

Iz Krke so partizani izstopali čez mlinski mostič pri Debelakovem mlinu in žagi venecijanki, ki ju zdaj ni več. Kdor je šel po tej poti, je lahko prišel čez Krko, ne da bi zmočil obleko. Ker pa je tam nastajalo ozko grlo in ker so sovražniki od Dvora močno streljali, je nekdo ukazal, da je treba Krko prebresti kar pod jezom takoj za mlinskimi kolesi. Tam pa je voda vsakemu segla precej čez pas.

Obe brigadi sta Krko prebredli, ko se je že danilo. Potem so se borci zagrizli v strmo pot proti Sv. Petru. Premočeni, z obleko, ki je imela trojno težo, so komaj zmagovali strmino brez konca.⁸⁰

K temu poglavju sodi še osma številka Tomšičevega glasa, ki bi morala iziti že 20. junija 1943 na Čatežu, ko je bila izdelana naslovnna stran. Še malo ni kazalo, da jo bo mogoče izdati v ustaljenih razmerah. Zato sta Fedor Kovačič-Jože in Stane Škrabar-Braškar po prehodu čez Krko sklenila, da jo bosta dokončala na Gorenji Topli rebri, čeprav sta imela za sabo prav tako kalvarijo kakor vsi drugi borci. V neki kleti, ki je ostala od požgane hiše, sta začela odtiskovati liste. Bila sta sredi dela, ko se je začel boj. Rezgetali so rafali, mine so padale prav okoli kleti, toda Fedor Kovačič-Jože je vztrajal, da morata delo dokončati. Ko so se zvečer partizani uvrščali v kolono, sta najbolj vnetim že ponudila zanimivo branje.

Tudi ta številka je imela 32 strani, s tem da so bile izrabljene še notranje strani platnic. Vsebovala je šest pesmic, 11 proznih sestavkov, dve karikaturi in nekaj črtnih podob. Prva stran je prinesla še osem verzov Borisa Moharja-Bastova, ki so nekakšna duhovna oporočka za nadaljnji boj s fašisti. Skoraj na enako struno je ubran krateg uvodnik, ki ga je napisal Lojze Herman-Dušan, napoveduje pa skorajšnjo zmago nad Italijani in belogardisti. Sledi Hacetov pregled »Naši prvoboritelji«, ki opozarja na vrednote besedne umetnosti Prešerna, Levstika, Cankarja in Prežihovega Voranca kot kažipot v boju za narodnostno osvoboditev. Njegove misli nadaljuje Fedor Ko-

vačič-Jože z razpravo »Naše narodno vprašanje«, kakor ga pojmujejo komunisti.

Slavko Sluga-Justi Župin je prispeval pesmi Rodni zemlji in Naša zvezda, Marija Majeršič-Dunja pesem Očetu v ječi, Edvard Kolkj-Martin prevod ruske pesmi Pozabljen in neimenovana tovarišica iz Podturna lepo budniško stvaritev Partizan — junak. Osmo številka Tomšičevega glasu je značilna predvsem po tem, da se je v njej oglasilo veliko novih piscev. Prvič so se predstavili: Ljuba s člankom Primorska trpi, Ljubo Antončič s črtico Mati, Branko Karapandža-Matjažek s sestavkom Ranku Velebitu v spomin, partizan Tonček s člankom Tovarištvo in Franc Bernat-Čakla s poučnim sestavkom Tudi mine so nevarne. Izmed stalnih sodelavcev iz čet je samo eden — Rado Čenčič-Mitja, vendar z zelo dobro reportažo Skok čez plot Slovenije.

Osmo številko je likovno opremil spet Marjan Grilc-Igor, ki je prispeval tudi dva sestavka: Livno in Naš gozd. Zlasti posrečena je njegova karikatura, ki prikazuje nogometnega vratarja Tomija, kako namesto žoge zbija iz Afrike laškega vojaka.⁸¹

Ta Tomšičev glas je bil izraz nezlomljive bojne volje in umski napor, ki je bil enakovreden naporom na pohodih in v bojih. Bojne volje borcem Tomšičeve brigade res ni manjkalo, vendar pa tudi nikoli ni bilo odveč opozarjati nanjo, zbuhati ponos na prestano trpljenje, glad in na žejo, ki so jih v tolikšni meri čakali tiste dni. . .

Hud boj pri Topli rebri in zmaga pri Rajhenavu

Žužemberški belogardisti, ki so bili v zasedi na Dvoru, so 23. junija takoj odšli po sledi za Tomšičevo in Gubčevo brigado. Kmalu po šesti uri so bili že pri cerkvi sv. Petra, od koder so lahko nadzorovali polje proti Gorenji Topli rebri. Na piano si potuhnjeni sovražniki niso upali, partizani pa si tudi niso pustili kratiti počitka. Bili so hudo utrujeni, lačni in premočeni. Ker se je naredil lep sončen dan, so se želeli vsaj posušiti. Edino, česar niso smeli odlašati niti za trenutek, je bila skrb za ranjence. Takoj so jih odnesli naprej do javke na Rdečem kamnu. Vrh tega se je bilo treba tudi zavarovati. Vod 2. čete 1. bataljona je šel v zasedo na križišče h Grofji mizi.* Drugi, ki jih ta

* Ta vod je bil v zasedi dva dni, ne da bi ga ob umiku z Gorenje Tople rebri odpoklicali. Komandir ga je odpeljal proti Semiču in na Gorjance, kjer se je priključil Vzhodno-dolenjskemu odredu. Tja je po te borce prišel obveščevalec Polde Skol, v brigado pa so se vrnili 30. junija 1943 na Mavrlenu (Anton Velišek-Zoran po beležki z dne 27. maja 1983).

naloga ni doletela, so čakali, da se bodo posušili in dobili kaj za želo-dec. Spravili so se tudi nad uši, ki so jim nadeli simbolično ime 'bela garda'.

Tisti belogardisti in Italijani, ki so pririnjili k Sv. Petru, res niso bili nevarni, saj bi bila Tomšičeva brigada lahko hitro opravila z njimi, če ne bi bila tako krvavo potrebovala počitka. Nevarnejši so bili italijanski bataljoni, ki so od Hinj zasledovali Cankarjevo brigado.

Kot vemo, je Cankarjeva brigada 20. junija dospela čez Gradenc v vasici Sela in Vrh pri Hinjah. Tam so jo, kajpak, hinjski belogardisti hitro odkrili, in že 22. junija proti večeru so jo napadli trije bataljoni: en bataljon jurišne sestavine črnih srajc 21. Aprile in dva bataljona divizije Cacciatori delle Alpi. Z mrakom se je Cankarjeva izvila iz boja čez Čisti vrh, prekoračila cesto Smuka-Lašče ter mimo Studenskega vrha odšla v kočevske gozdove. Zjutraj 23. junija se je ustavila blizu požgane vasi Rdeči kamen. Tako se je srečno otesla zasledovanja italijanskih bataljonov ter se po naključju znašla v zaledju Tomšičeve in Gubčeve brigade. Jasno je, da sta se morali z njenimi zasledovalci spoprijeti ti dve brigadi, čeprav se je tistikrat bojevala tudi Cankarjeva brigada.⁸²

Pravi boj se je začel okoli trinajstih, ko so se borci Tomšičeve brigade za silo posušili. Ne da bi dobili kaj za pod zob, so morali teči na položaje. Italijani so pritiskali od Lašč mimo Bukovega in Dednega vrha (koti 521 in 691), od Smuke pa v dveh smereh: mimo Studenskega vrha (kota 637) in naravnost po poti proti Dolenji Topli rebri. Tomšičevci so se jim postavili po robu na črti od Sv. Petra do oble kote 844, kjer je bilo krožno vozlišče njihovih položajev. Pred sabo so imeli planoto z globačami in gozdički, o njivah pa tam že ni bilo več opaznega sledu (Glej skico št. 55 na strani 748!).

Najdalj je prodrla kolona 2. bataljona 52. pehotnega polka, ki pa so jo brž ustavili in jo z nasprotnim napadom vrgli nazaj. Italijani so poskušali zabiti še dva klina, a so bili obakrat odbiti. Ob šestnajstih so dobili v okrepitev še en bataljon, ki se je povzpел iz doline Krke k Sv. Petru, vendar resnejšega napada niso tvegali več. Bili so zelo previdni in se partizanskim mitraljezom na manj od 400 metrov niso približali. Razvil se je položajni boj, ki se sploh ni premikal. Tudi streljanja je bilo malo, ker so partizani varčevali strelivo. Vladimir Badovinac je le tu in tam sprožil kak rafal, da je spravljal na tla manjšo ali večjo skupino laških vojakov.

Sovražniki so se boja iz bližine izogibali. Premikali so se samo toliko, da so izzivali rafale posameznih orožij in ugotavljali njihovo lego. Nadaljnje udare so prepuščali težkim minometom, ki so se oglašali redko, zadevali pa zelo natančno. Tudi partizani so skušali sovražnike izzvati, da bi jih dobili na piano. Po stari navadi so si poma-

gali s harmoniko, ki je Italijane vznemirjala. Izza položaja, kjer je s težko bredo prežal Vladimir Badovinac, se je prikazal harmonikar. Začel je vleči meh in igrati revolucionarno pesem Bandiera rossa. Vendar je harmonika Lahom le pomagala. Po njenem zvoku so metali težke mine. Ena izmed njih je padla zraven težke brede in hudo ranila Lovra Mandeljca-Tomika. Pomočnik Mavricij Štefanič-Mavriče je imel pred sabo zaboj s strelivom, a ga je vsega razbilo. Tudi Badovincu je mina razcefrala vso torbico in preluknjala menažko, na srečo pa so on, pomočnik Lojze Konda in Štefanič ostali celi. Toda italijanske mine so treskale tudi za njihovim hrbtom, kjer so iskali kritja neborci. Hudo so bili ranjeni še: Milka Mislej, Jaka Pristavec-Rudi, desetar Milan Pintar-Jurko ter politdelegata Alojz Porenta-Pepi in Ivan Čerin-Jan. Iz 1. bataljona je bil ranjen v koleno neki Čičerka, po rodu Štajerec. Partizana Franca Čopiča-Crnega pa je ranila krogla v koleno leve noge.

To so bile razmeroma majhne izgube nasproti teži boja in v primeri s tistimi, ki so jih imeli sovražniki. Italijanov je padlo osem, med njimi kapetan Siria Pianigiani, kar 14 pa je bilo ranjenih.⁵³

Medtem so v Glavnem štabu NOV in PO Slovenije skrbno pretresali nastali položaj. Na podlagi poročila Milovana Šaranoviča so ugotovili, da so brigade že preveč utrujene in da jim je treba privoščiti nujen počitek. Odšle naj bi v Belo krajino, kjer bi se uredile, si izboljšale obleko in obutev in se oskrbele s strelivom. S to nalogo je šel k Tomšičevi in Gubčevi brigadi Lado Ambrožič-Jure Novljan, ki je bil od 20. maja 1943 komandant Dolenjske operativne cone. Do njiju je prišel šele ob koncu bitke. Takoj je ukrenil vse, da bi se brigadi neopazno izvlekli iz boja.

Tomšičeva in Gubčeva brigada sta ostali na položajih pozno v noč. Zapustili sta jih šele 24. junija ob dveh po polnoči. Borci Tomšičeve so tedaj, po dveh dneh stradeža, dobili tudi prvo jed, podobno postani rižoti, a je dobro teknila.

Brigadi sta se umaknili tako, da sta po ovinku odšli prek Jastrebarja, Rdečega kamna in mimo Faberjevega križa v gozd k Žibnu in Pogledu, kamor sta prišli z dnevom. V Tomšičevi brigadi tedaj niso imeli nobenih zalog hrane več. Na pomoč ji je morala priskočiti Gubčeva brigada, ki je že od Trebelnega vodila s seboj veliko govedi. Za vsak dan ji je posodila enega vola, kar je bilo za 600 ljudi raje pre malo kot preveč. V izsušenih tleh in razdejanih kočevskih vaseh pa je primanjkovalo tudi vode. Edini izvir je bil pri Pogledu, uro stran, voda v njem pa je bila bolj podobna mlakuži kakor bistri studenčnici. Bila je kalna, v njej so plavali paglavci in razen mrčes. Pa ni bilo druge pomoči: za kuho so morali nabrati kar tako, čeprav bi lahko zajeli z motno tekočino tudi kakšno žabo.

Partizanka Milka Mislej iz Velikega Polja na Krasu (levo), ki je bila hudo ranjena pri Gorenji Topli rebri, padla je še ne popolnoma zdrava ob napadu Nemcev in domobrancev na Starem Bregu 2. decembra 1943, in partizan Alojz Korošec iz Reparjev (desno), ki je 23. junija 1943 umrl zaradi utopitve

Ker so v Tomšičevi kuhali le en obrok na dan, pa še ta je vseboval le golo juho in košček mesa, so morali poveljniki skrbeti za to, da so imeli borci kar največ počitka. Kljub temu so morali ob dvanajstih in 30 minut spet na položaje. Italijani so začeli hajkati namreč tudi Kočevski Rog. Da bi brigade našli, so gozdove preiskovali kar s štirimi letali.

Tomšičeva in Gubčeva brigada sta odrinili dalje okoli polnoči. Njuna pot je vodila čez Kraljevi kamen, Macesnovo gorico in Rajhenavski Rog k Vodnjaku (kota 560), poldrug kilometer pred požgano vasjo Rajhenav. Tja sta prišli 25. junija 1943 okoli devetih. Tako so partizani prišli blizu vode, upali pa so tudi, da so z vijugavo hojo po kočevskih gozdovih za sabo zabrisali vse sledi in da so se znebili nadležnih zasledovalcev.⁸⁴

Borci Tomšičeve brigade so bili zelo utrujeni in so takoj plegli, poveljstvo pa je poskrbelo za zavarovanja. Proti Rajhenavu je takoj

odšla bojna patrulja, na pot, ki vodi iz Rajhenava okoli Medvedovega gozda proti Oneku, pa je šla v zasedo 1. četa 2. bataljona. Jože Jakič-Dušan jo je razvrstil na grebenček, 300 metrov južno od kote 692. S tem so bile enote, ki so se spravile počivat v gozdno globel pod to potjo, zavarovane pred presenečenjem, kuharji pa so začeli pripravljati hrano. Toda patrulja se je od Rajhenava kmalu vrnila in poročala, da je slišati v vasi neko vojsko, da so tam najbrž Italijani. Dežurni je takoj poslal novo patruljo, da natančno ugotovi, ali so v vasi res sovražniki in koliko jih je. Vznemirjati se zaradi te vesti, pa se partizani niso dali. Mesar Jože Boldan-Silni, ki je bil sicer namestnik komandirja 1. čete 2. bataljona, je pripravil vse potrebno za zakol vola. Tam so se sukali tudi politdelegat Janez Mazi-Vencelj in še nekateri borci, ki so želeli nastreči volovske krvi, da bi jo pekli.

Narava v gozdni globeli pod Medvedovim gozdom je bila nedotaknjena. O tem priča prigoda s poldrugim mesec staro srnico, ki so jo našli in ujeli borci spremljajočega voda 3. bataljona, nato pa odnesli brigadnemu komandantu Ivanu Lokovšku-Janu. Prav tedaj, ko so si poveljniki in nekateri borci ogledovali srnico, je pritekel neki partizan povedat, da gre iz vasi Rajhenav kakih 50 Italijanov in da peljejo s seboj top.

Izposojeni vol je bil že zaklan. Silni ga je deval iz kože, ješči politdelegat Janez Mazi-Vencelj pa se je pripravljal, da zakuri ogenjček in speče svoj posladek — volovsko kri. Tedaj pa so partizanske vrste vzvalovale. Od ust do ust je šlo povelje za preplah. Vse je bilo v trenutku na nogah. Iz globeli navkreber sta stekli 2. in 3. četa 2. bataljona, ki sta imeli nalogo na Italijane udariti bočno in zasesti prevladujočo planoto, Ivan Kovačič-Efenka pa je prihitel in dvignil 3. četo 3. bataljona, da bi jo odpeljal Italijanom za hrbet (Glej skico št. 56 na strani 749!). Že čez nekaj hipov so gozdno tihoto razparali prvi streli in rafali. Vsem so šli lasje pokonci.⁸⁵

Zastavilo se je vprašanje, s kakšno italijansko enoto ima opraviti Tomšičeva brigada.

Tomšičevo in Gubčevo brigado so Italijani brezuspešno iskali po Kočevskem Rogu ves 24. junij. General Gambaro je pomislil še na možnost, da bi ju utegnili najti kje proti Rajhenavu in Koprivniku. Tako je štab jurišne sestavine 21. Aprile dobil nalogo, naj pošlje proti požgani vasi Rajhenav močnejšo ogledniško skupino. Na pot se je že zarana 25. junija odpravil vod fašistov z Oneka, ki je skupaj s karabinjerskim podčastnikom in enim radiotelegrafistom štel 45 mož. S seboj so imeli dve težki breidi, dve lahki strojnice, radijsko oddajno postajo in zalogo suhe hrane. Za prenos težkega orožja, opreme in živeža so imeli štiri tovarne živali. Po naročilu družbe Emona, ki je upra-

Idila tik pred spopadom s fašisti: komandant Tomšičeve brigade Ivan Lokovšek-Jan s srnico (foto: Jule Sočan-Tomaž Skala)

vljala z zapuščino kočevskih Nemcev, so si pod obokom rajhenavskega zvonika sposodili gasilsko brizgalno. Menda so nameravali z njo izčrpati vodo iz vodnjakov v požganih kočevskih vaseh, kar bi partizanom povzročilo nove preglavice. Vsekakor so jim s to brizgalno naredili hude skomine, zakaj v 2. bataljonu Tomšičeve so bili prepričani, da jim top ne uide.

Borci 1. čete 2. bataljona so črnosrajčnike spustili na 30 do 50 metrov, dobro pomerili, potem pa užgali. Prvi Italijani so popadali, plegli in se razbežali. Tisti od zadaj so hoteli zasesti bunkerje iz kamnja, ki so ostali še od roške ofenzive, toda 2. in 3. četa 2. bataljona, ki sta v jurišu premagali hudo strmino, sta jih prehiteli in jih napadli v bok, pravokotno na cesto. Fašisti se niso utegnili upreti, utegnili si niso poiskati niti kritja. Borci so takoj planini nanje, začel se je boj čisto od blizu. Fašisti so se otepali s kopiti in pištolami. V tem boju je

bil od pištrole zadet partizan, doma iz Krškega. Ranjen je bil tudi Stane Kamnar-Savo. Krogla ga je zadela v komolec leve roke. To pa partizanov ni zadržalo. Laška mitralješka trojka je težko bredo sicer postavila, toda izstreliti ni mogla niti enega rafala, zakaj tisti hip je bredda že zamenjala lastnike. Bojeviti partizani so jo samo zasukali in že so nabijali po bežečih sovražnikih. Zakajen fašist je dobil v trebuh rafal vseh dvajsetih strellov. Obupano je zavijal z očmi, ječal in partizane prosil vode.

Najhujšo zmedo je povzročila 3. četa 3. bataljona, ki je na Italijane udarila iz Medvedovega gozda. Spoznali so, da so obkoljeni od vseh strani. Upirali se je skušal samo neki puškomitraljezec. Vodnik Ivan Kamnikar-Matiček pa je v njegov zaklon vrgel bombo, na kar sta tja skočila Anica Mohar-Smilka in Martin Petrič. Videla sta, da je italijanski mitraljezec mrtev, en pomočnik ranjen, drugega, zdravega je ujela Smilka. Ujetnika so takoj odpeljali v štab. Tretja četa je zaplenila grški puškomitraljez, toda strelivo zanj je dobil 2. bataljon, na kar je brigadni štab odločil, da dobi tudi pripadajoče orožje. Desetar Ivan Jereb-Maks in Franc Osredkar-Grilc pa sta z zbrojevko streljala na italijanskega oficirja in ga ranila med noge. Dostop do oficirja je branil fašist s težko bredo.

Tudi drugod so fašisti skušali urediti obrambo. Uporabljali so bombe. Ena je padla pred komandirja Jožeta Novaka-Miha, ki je pred tem ustrelil že dva črnosrajčnika, in vsega obrizgala po nogah. Niti centimetra njegovih hlač ni bilo celega, vse je bilo naluknjano in po nogah je hudo skelelo. Miha je obležal in bil prepričan, da je konec z njim. K takemu, nemočnemu je pritekel fašist, da mu da še smrtni strel s pištolo, vendar je bil hitrejši komandant Ivan Kovačič-Efenka s svojim topniškim lugerjem. Pomeril je in sovražnika smrtno zadel, Jože Boldan-Silni pa je pokončal fašista, ki je komandirja Miha ranil z bombo. Miha je bil rešen in bolničarka Albinca Mali mu je lahko dala prvo pomoč.

Italijani so bili povsod razbiti. Le v neki skalni kotanji so se ugnezdili štirje fašisti s težko bredo in sekali z njo, da se ni bilo mogoče niti ganiti, zakaj vse naokoli je bila ravnica in goličava. Partizana Mirko Malnarič in Ivan Kambič sta se začela plaziti z bombami proti tem fašistom, krila pa sta ju dva puškomitraljezca. Posrečilo se jima je priplaziti se na dvajset metrov in vrgla sta bombi: Malnarič italijansko, Kambič kragujevko. Hkrati je bombo vrgel tudi eden izmed Italijanov. Ta je ranila Malnariča po desni strani vratu, od kragujevke pa so bili mrtvi vsi štirje Italijani. Malnarič, četudi ranjen, in Kambič sta planila naprej. Malnarič je zgrabil z levico za cev težke brede in jo prevrnil na glavo. Pri tem si je do mesa osmodil vso levo dlan, tako je bila cev razbeljena. S tem se je končal še zadnji italijan-

ski odpor in pot do italijanskega poveljnika je bila prosta. Tedaj sta skočila tudi Ivan Jereb-Maks in Franc Osredkar-Grilc. Zajela nista le oficirja, marveč tudi njegovega slugo.⁸⁶

Zmaga je bila popolna. Zdaj se je začel lov na sovražnike, ki so se bili razbežali. Večja skupina fašistov je bežala naravnost proti kuhinji 1. bataljona. Partizani so se zbali, da je 2. bataljon popustil, in so planili v boj. Tedaj je nastopil tudi 4. bataljon, ki je dobil nalogo, sovražnikom preprečiti beg proti Oneku. Vendar je komandant Evgenij Ravnihar-Gregor vodil svoje čete predaleč naokoli ter tako previdno in počasi, da so zamudile. Nasprotno pa so borci 1. bataljona udarili bliskovito. Toda odpora ni bilo nobenega, bil je samo lov. Ujeli so šest fašistov, sedmi, neki sergente maggiore, je pritekel prav do bataljonske kuhinje. Pri sebi ni imel nobenega orožja več. Enega Italijana je ujel celo Matevž Hace, namestnik brigadnega političnega komisarja, enega pa Jože Breznik-Gorki, ki je pri ujetniku dobil kar osem bomb. Tretja četa 1. bataljona je ujela dva Italijana in zaplenila štiri puške, enega pa so ujeli borci Gubčeve brigade, ki so šli tudi preiskovat okoli bojišča.

Ujetiki so bili zelo zanimivi. Italijan, ki so ga dobili v nekem grmu, je brž ponudil ročno uro, da ga ne bi ustrelili, drugi bi si bil rad rešil življenje s šopom lir, tretji, ki ga je Smilka ujela nazaj grede iz boja, je ponujal uro in nalivno pero, četrti pa je proseče kazal od ušes in nosu k prstom na rokah. Ko so partizani našli prevajalca, so zvedeli, da jim ujeti Italijan dopoveduje, naj mu raje odsekajo prste kakor porežejo ušesa in nos. Tedaj se jim je posvetilo, s kakšnimi lažmi laški oficirji pitajo vojake, da bi se bojevali do zadnjega naboja. Ujetniki so se najbolj bali zavoljo tega, ker so imeli na sebi črne srajce in črne ovijače, saj so partizanski pozdrav 'smrt fašizmu' dobro poznali in si ga tolmačili dobesedno. Borec Štefan Gnezda-Zvonko iz Kanomlje, ki je bil za prevajalca, pa jih je pomiril rekoč, da ta pozdrav le poudarja odločenost partizanov, da bodo uničili fašizem kot zločinski sistem oblasti, ne pa smrti za tiste, ki jih je fašizem zapeljal na stran pot.

Ranjeni Italijani so bili nemalo presenečeni, ker so jim partizanske bolničarke dale prvo pomoč. Bolničarka Olga je obvezovala čednega Italijana, ki je bil ranjen v ramo. Gledal jo je tako poželjivo, da jo je kar požiral z očmi, jo hvalil in se ji čudil. In sploh so se čudili vsi Italijani, kako da jih partizanske bolničarke obvezujejo enako skrbno kakor svoje ranjene borce.

Po obvezovanju ranjencev so šli borci 1. bataljona v strelcih pregledovat bojišče. Našli so razne dele orožja in opreme, celo opasače s pištolami, dele vojaških oblek, predvsem pa veliko streliva. Borec Andrej Mlakar-Lohnetov in puškomitraljezec Anton Papič sta zagledala,

da se v gostem grmu nekaj premika. Andrej je pozval skritega Laha, naj odvrže orožje in pride iz grma. Ubogal je. Najprej je odvrzel puško, potem pa je prilezel ven. Bil je neki sergente, ki si je bil že potrgal našitke, še zmeraj pa je imel čelado na glavi.

Malo stran od zajetega podčastnika je stala na štoru čudna škatla, o kateri partizani sploh niso vedeli, čemu rabi. Menili so, da je v njej strelivo za mitraljez. Naložili so jo ujetemu sergenteju na pleča in ga odgnali v bataljonski štab. Tam se je izkazalo, da je v čudni škatli radijska oddajna postaja. Od veselja je politični komisar Ivan Božič-Jovo partizana Andreja kar objel, rekoč: »Ne moreš si misliti, kako si partizanom koristil s to najdbo.«⁸⁷

Po zaslišanju so partizani ujetnike slekli do spodnjic, jih sezuli, italijanske ranjence pa obvezali in položili na nosila. Ujetnikom so veleli, naj jih odnesejo v Kočevje. Ti pa so se uprli, da nekega hudo ranjenega Italijana ne bodo nosili, ker jih ni bilo dovolj za nošenje drugih ranjencev. Ubogali so šele potem, ko so jim partizani zagrozili s silo.

Petindvajsetega junija 1943 so Italijani pri Rajhenavu, podobno kakor v Jelenovem žlebu, doživeli nov hud poraz. Po lastnem priznanju so imeli 12 padlih, štiri pogrešane in šest ranjenih. Ujete so zamolčali, ker so se vrnili v Onek, čeprav so bili slečeni in sezuti. Teh je bilo 15; 14 so jih ujeli borci Tomšičeve, enega pa partizani Gubčeve brigade. Skupaj so Italijani torej imeli 16 mrtvih, šest ranjenih in 15 ujetih. Zajetju ali uničenju se je izognilo samo osem vojakov. Tomšičeva brigada je zaplenila dve težki brezi in eno lahko, en puškomitraljez grškega izvora, 36 pušk ter prav toliko uniform, obutve in druge opreme, tri mule in radijsko oddajno postajo, za nameček pa še dve vreči hlebčkov iz riževe moke, ki so bili nagradno razdeljeni borcem 2. bataljona. Mulo, ki je bila zaprežena v gasilno brizgalno, je ustrelil komandir Franc Grebenc-Lado. Obležala je poleg prevrnjene brizgalne.

Po tej partizanski zmagi je bilo pričakovati, da bodo skušali Italijani priti na kraj poraza. Ujeti radiotelegrafist je na zaslišanju izpovedal, da je pred zajetjem še sporočil koordinate nenadnega **spopada** z močnimi partizanskimi enotami. Zato sta dva bataljona **Tomšičeve** brigade takoj odhitela v zasede: tretji k Lazam (kota 810) proti Koprivniku, prvi pa nad Onek. Vendar sta na teh položajih čakala zaman vse do šestnajstih; fašisti se iz svojih postojank sploh niso **ganili**. Italijansko poveljstvo je k Rajhenavu poslalo samo bombnike. Ta letala, ki so se večkrat vrnila, so okolico bombardirala in **obstreljevala** najprej samo na slepo, okoli sedemnajstih pa so 1. bataljon **Tomšičeve** zalotila pri premiku. Tedaj je bil od letalske bombe ranjen **borec**

V času od maja do avgusta 1943 — torej tudi na dan pomembne zmage pri Rajhenavu — sta 2. bataljonu Tomšičeve brigade poveljevala komandant Franc Bematevč in politični komisar Branko Karapandža-Matjažek. Čakla (levo) je padel v noči na 15. avgust 1943, Matjažek (desno) pa je vojno preživel. Umrl je šele nedavno

Niko Jankovič. Zmaga pri Rajhenavu je Tomšičevo brigado veljala torej samo pet ranjenih, od tega enega komandirja.⁸⁸

Navdušenje nad to zmago je kalila samo lakota. Košček mesa in pol menazke čiste juhe so borci Tomšičeve brigade dobili šele pred premikom, pozno popoldne.

Z zmago pri Rajhenavu sta povezana še dva dogodka. Prvi je bil ta, da je komandant brigade Ivan Lokovšek-Jan takoj v Glavni štab NOV in POS poslal zaplenjeno radijsko oddajno postajo. Dragoceni plen je moral spremljati Milan Tominec, dotedanji namestnik komandanta 3. bataljona, ki je potem s to postajo in partizanom Jerkom Čehovinom odšel na Gorenjsko. Za Tomšičevo brigado pomembnejša je bila zamenjava štaba 4. bataljona. Novi komandant 4. bataljona je postal dotedanji namestnik komandanta 2. bataljona Stanko Zakotnik-Kočevski Johan, ki se je v boju pri Rajhenavu spet bleščeče izkazal, za novega političnega komisarja je bil imenovan predvojni komunist Filip Mohorič-Martin, dotedanji politični komisar Lojze Terčič pa je postal njegov namestnik. Svoj položaj je obdržal edinole na-

mestnik komandanta Jože Avsec-Čapajev, medtem ko je Evgenij Ravnihar-Gregor odšel v glavni štab za vodjo operativnega oddelka. Omeniti velja še spremembe v 2. bataljonu, kjer je za namestnika komandanta napredoval Jože Jakič-Dušan, medtem ko je bil za komandirja 1. čete imenovan Jože Boldan-Silni, in spremembo v 3. bataljonu, kjer je bil za komandirja 3. čete imenovan Ignac Horvat-Imre, ki se je pri Rajhenavu vnovič posebej izkazal..⁸⁹

Mučna pot od Rajhenava do Bojancev in Vukovcev

Petindvajsetega junija proti večeru sta brigadi odšli čez požgano vas Rajhenav in se zagrizli v strmine Bezgove gorice. Partizani so jih premagali še podnevi, čeravno so bili zaradi gladovanja oslabljeni do onemoglosti. Noč, ki je bila silno temačna, jih je ujela še pred uničenim vasjo Podstene. Pot so nadaljevali mimo Kope (kota 1077) in čez Golobinjek, od tam pa proti Mačjemu hribu (Glej skico št. 57 na strani 750!), vendar so sredi gozda in teme omagali. Da so bili zares že povsem na koncu z močmi, priča pripetljaj, ki nima primere v brigadni zgodovini in ki je značilen za zaupanje partizanov v Stanka Semiča-Dakija. Od ušes do ušes je prišlo sporočilo: »Borci prosijo Dakija za počitek!«

Daki takrat še ni bil komandant brigade in še manj komandant pohodne kolone, prošnja borcev pa je bila vseeno uslišana. Poveljstvo je odredilo daljši počitek; partizani so plegli v gozdu ob poti in zaspali za nekaj ur. Tako so si nabrali novih moči. Še pred svitom so odšli dalje čez Mačji hrib (kota 781) proti Bukovi gori (kota 749). Tam pa se je ulilo kakor iz škafa. Naliv je kolono zalotil na planem in partizani so bili še huje premočeni kakor takrat, ko so bredli Krko. Curki so tekli od nosu in od kape za vrat ter po hrbtnem žlebičku in po nogah v čevlje, da je žvekalo v njih. Redka šotorska krila niso prav nič zalegla, še manj pa odeje, ki so se napile vode, da se je v curkih odtekala iz njih. Toda naliv je pogasil vsaj žejo: partizani so odeje ožemali in pili, čeprav se je z deževnico stekala v njihova grla tudi vsemogoča umazanija.

Na Bukovi gori so bila le pogorišča. Nikjer strehe in nikjer zavetja, pod zvonik požgane cerkve pa je bilo mogoče stisniti samo ranjence. Da bi se kje ogreli in posušili, ni bilo nobenega upanja. Čeravno se je zvedrilo že popoldne 26. junija, je partizane vseeno mrazilo. V zasilnem nastanišču ni bilo smrečja, da bi ga nastlali po mokrih tleh in se zavarovali pred vlago, vzdržati na nogah pa se ni dalo, saj sta bili izčrpanost in utrujenost nepremagljivi. Tudi želodci so bili

prazni. Šele o mraku jih je bilo mogoče potešiti s koščkom mesa in zajemalko čiste juhe.⁹⁰

V okolici Bukove gore ni bilo nobene hrane. Partizani obeh brigad so lakoto lahko težili samo s počitkom, ki je trajal ves 27. in čez dan 28. junija. Toda za poveljnike, za člane KPS in ZKM ni bilo počitka. S prepričljivo besedo in osebnim zgledom so se morali bojevati proti malodušju, ki bi v stradežu utegnilo najti ugodna tla za nezadovoljstvo. Urejati so morali tudi razna kadrovska vprašanja. Prav na Bukovi gori je bil 27. junija za novega političnega komisarja 1. čete 2. bataljona imenovan Jože Breznik-Gorki, medtem ko je bil dotedanji politični komisar te čete Nande Sedej premeščen na enako dolžnost v 3. četo. Velik premik je nastal zlasti v vrstah ZKM. Delo z mladimi komunisti je vnovič prevzel Peter Mendaš-Iztok, ki se je tiste dni vrnil iz bolnišnice.

Da bi vodstvo Dolenjske operativne cone na Bukovi gori enote razgibalo in oskrbelo s hrano, je izdelalo načrt za napad na sovražnikovo postojanko v Predgradu. Za poveljnika napada je določilo novega komandanta 4. bataljona Tomšičeve brigade Stanka Zakotnika-Kočevskega Johana, ki je Predgrad dobro poznal. Podrejena sta mu bila 3. bataljon Gubčeve in 2. bataljon Tomšičeve brigade, ki so ju okrepili še z enim minometom 81 mm. Tretji bataljon Tomšičeve je moral oditi v vas Čeplje in tam z močno zasedo zavarovati akcijo proti italijanski postojanki v Vimolju, prvi je dobil nalogo, da pri Kovačevi vasi (kota 432) dodatno okrepi zasede Gubčeve brigade proti močni italijanski postojanki v Staremu trgu ob Kolpi, 4. bataljon Tomšičeve pa je bil za rezervo obema brigadama v Jelenji vasi, kjer naj bi priredil tudi miting.

Dan pred napadom na Predgrad je Pero Popivoda velel napraviti grmade po vrhovih okoli Bukove gore in jih zažgati brž, ko se bodo enote od tam oddaljile. Najbrž je s to potezo želel zaslepiti italijanske topničarje, da bi nabijali v prazno, kar se je potem tudi zgodilo. Vendar Pero Popivoda ni pomislil, da bodo prav te grmade izzvale pri Italijanih splošen preplah in da bodo fašisti v Predgradu povečali budnost.

Začetek napada na Predgrad so Italijani zaznamovali 29. junija 1943 ob pol eni po polnoči. Trajal je do pol petih zjutraj, vendar se ni posrečil. Tomšičeva brigada je že ob začetku napada doživela hude izgube.

Komandant Stanko Zakotnik-Kočevski Johan je sicer lepo in neopazno razvrstil enote za napad. Toda prav v hiši, za katero je velel postaviti težki minomet, je bil komandant bele garde Ivan Smuk z brzostrelko. Ko je Johan polglasno dajal navodila merilcu težkega minometa, kam in kako naj strelja, in takoj zatem, ko je le-ta izstrelil pr-

vih deset min, je beli komandant Ivan Smuk iz hiše užgal na razdaljo petih metrov in legendarnega komandanta prestrelil skozi kolk, načelnik štaba Pero Popivoda pa je bil zadet v levo nadlaket. To je začetni udar zavrlo, presenečenje pa je splavalo po vodi. Borci so sicer navalili, vendar vdreti v utrjeno vas niso mogli. Pri tem sta padla Ivan Mavrič, doma iz Plužne pri Sežani, in Jože Repina-Miloš z Dvora pri Litiji, med črnosrajčniki v Predgradu pa so bili štirje ranjeni.*

Napad na Predgrad je Tomšičevi brigadi prizadejal dva mrtva in tri ranjene. Posebno boleče jo je prizadela izguba Stanka Zakotnika-Kočevskega Johana, ki je bil komandant 4. bataljona samo tri dni. Za novega komandanta 4. bataljona je bil imenovan Jože Jerman, do tedanji komandir 1. čete 1. bataljona, tega pa je nasledil Vladimir Kogoj-Mišo.

Stanko Zakotnik-Kočevski Johan jo je tako grdo skupil, da ni bil nikoli več sposoben za poveljevanje v bojni enoti. Kako zelo so ga v brigadi cenili, priča to, da ga je do vasi Štale v kočevske gozdove odnesla cela 1. četa 2. bataljona. Vse drugače je bilo z načelnikom Perom Popivodo. Namestnik brigadnega političnega komisarja Matevž Hace je zapisal, da so se ob njegovem odhodu iz brigade v štabu vsi oddahnili.

Res je, da se je napad Gubčeve in Tomšičeve brigade na Predgrad izjalovil, delno uspešen pa je bil vendarle, saj so Italijani poročali o štirih ranjenih črnosrajčnikih.⁹¹

Partizansko poveljstvo je pričakovalo, da bo napad na Predgrad izzval močnejši italijanski odziv, zato je obema brigadama ukazalo, naj se po napadu premakneta čez greben Graščica (kote 626, 617 in 742) k vasi Kozice. Poglavitni namen napada na Predgrad in pohoda v okoliške vasi, ki je bil v tem, da bi se enote oskrbele z živežem, ni bil dosežen. Bataljoni, ki so skrbeli za zavarovanja in po vaseh priredili mitinge, so nabrali le malo hrane. Tako je ta akcija samo podaljšala stradež, ki je partizane neusmiljeno pestil. Res je greben Kozic partizanom odprl pogled na omamno dolino Kolpe, potešiti praznih želodcev pa ni mogel. Vrh tega so Italijani prav kmalu zvedeli za pra-

* Tisto noč je padel tudi nekdanji borec Tomšičeve brigade Peter Vajdetič, Markov iz Podgore. Ta si je bil spomladi privoščil samovoljen dopust. Šel je k svojemu dekletu v Zagorac, tam pa so ga prijeli Italijani. Da bi dobil priložnost za beg, se je vpisal med belogardiste, ki pa so budno pazili nanj. Ko je 29. junija 1943 po polnoči 2. bataljon Tomšičeve začel napadati, je hotel Vajdetič pobegniti med svoje partizanske tovariše, toda izdajalec Ivan Smuk ga je ustrelil že po nekaj skokih (Bernard Bizjak-Kosta po beležki z dne 30. septembra 1983, Marija Bizjak po zapisu z dne 25. januarja 1984 in podatki, ki jih je zbral Peter Šterk).

Borca Ivan Mavrič iz Plužne pri Sežani (levo) in Jože Repina-Miloš (desno), ki sta padla 29. junija 1943 ob napadu na Predgrad

vo smer umika Tomšičeve in Gubčeve brigade. Po ustaljeni navadi so najprej poslali v napad letalstvo, ki je z bombami zasulo nasprotni greben, kjer pa sploh ni bilo partizanov, proti mraku pa so začeli nabijati še s topovi iz Vimolja. Tokrat so bili bolj natančni. Ena od granat je udarila med 1. četo 2. bataljona Gubčeve brigade in smrtno ranila partizana Maksa Lokarja.

Postalo je očitno, da Italijani vedo, kaj se dogaja v okolišu Kozic. S tem je odpadla vsakršna potreba, da bi se Tomšičeva in Gubčeva brigada še naprej zadrževali na tem neobljudenem območju. Še isti večer sta vzeli pot pod noge in šli čez dolino v nasprotno smer. Zjutraj 30. junija 1943 sta se znašli pri Miklarjih. Štabi in del Gubčeve so našli zavetje v barakah in redkih hišah, lačni tomšičevci pa so bili izpostavljeni dežju skoraj do večera. Le redki so bili, ki jim je bilo dano, da so se lahko nazobali češenj drobnic, žal, pa so potem imeli hude želodčne težave. Nekateri bi zaradi češenj kmalu umrli.

Stradeža in moče je bilo konec šele zvečer 30. junija, ko se je Tomšičeva brigada spustila v Dobliče in na Tančo goro. V Dobličah je našel streho 3. bataljon, prvi, 2. in 4. bataljon z brigadnim štabom pa so se nastanili na Tanči gori. Del Gubčeve je ostal še v barakah na Miklarjih, toda njena glavnina se je nastanila na Mavrlenu, kjer se je še Pet dni prej — do 28. junija — zadrževala Šercerjeva brigada.

V Dobličah in na Tanči gori so borci Tomšičeve brigade jedli po hišah. Vnovič so bili deležni slastne kmečke hrane, ki si jo je vsak partizan tako zelo želel. Slabo pa je bilo to, da so se jim želodci po sedmih dneh stradanja tako skrčili, da so bile lačne samo oči. Želodci so bili namreč polni že po nekaj žlicah, lakota pa se je oglašala znova in znova.⁹²

Gladovanje je bilo najhujša preizkušnja za vsakega partizana. Zaradi stradeža je bilo največ malodušja in največ pobegov iz brigade. V večini primerov niti ni šlo za prave pobege, to velja zlasti za Belokranjce in Dolenjce, ki so samovoljno zapuščali enote navadno samo zato, da so se doma do sitega najedli, umili, preoblekli in preobuli. Take skušnjave so se porajale tudi na poti od Rajhenava proti Beli krajini, toda bile so strogo kaznovane. Že na Bukovi gori je bil 27. junija obsojen na smrt in ustreljen neimenovan partizan iz Tomšičeve brigade, češ da se je pripravljaj na pobeg in je k temu nagovarjal tudi druge. Tri dni pozneje je enako kruta usoda doletela namestnika intendanta 3. bataljona Jožeta Jankoviča iz Bednja. Po prihodu k Miklarjem se je Jankovič obrnil na bataljonskega političnega komisarja dr. Milana Dolenca in ga prosil, naj mu dovoli en dan dopusta, da bo obiskal dom. Ker mu Dolenc tega ni dovolil, je zvečer skočil domov na svojo roko in se vrnil že drugi dan popoldne. Ta natančnost pa mu ni niti malo pomagala: vojaško sodišče pod Dolenčevim vodstvom ga je v Bistrici za zgled drugim obsodilo na smrt, in bataljon je izgubil dobrega partizana.

Posebno grenka usoda je doletela Gedžovega namestnika Vida Radia, ki se je zgledoval po Peru Popivodi in Dušanu Majcnu-Nedeljku. Po prihodu Tomšičeve k Bukovi gori se je Radiu zvrtilo v glavi. Odločil se je, da se bo šel pogajat z italijanskim poveljstvom v Črnomlju, tega pa mu ni nihče verjel. Na Rožič vrhu se je očedil in zlikal, kolikor se je dalo. Že 28. junija ob devetnajstih se je zglasil na prehodu v Loki in zahteval od stražarjev, naj ga povežejo z italijanskim poveljstvom tega območja, češ da se prihaja pogajat po naročilu štaba Tomšičeve brigade. Drugi dan so Radia v spremstvu dveh oficirjev in dveh vojakov odpeljali z oklepno drezino v Metliko, kjer se je zavoljo operacij na Gorjancih mudilo poveljstvo divizije Lombardija, od tam pa 30. junija 1943 spet nazaj v Črnomelj. Za Italijane je bil Vid Radel prvovrstna zanimivost in reči je mogoče vse prej kot to, da bi Radel kaj škodoval partizanski stvari. S tem prepričanjem se je še istega dne lahko vrnil čez blok v Loki proti Svibniku.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je bil hitro obveščen o tem Radlovem početju. Janez Hočevlar, prejšnji komandir 3. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade, je dobil ukaz, naj ga pripelje v štab živega ali mrtvega. Hočevlarjeva patrulja ga je izsledila v Svibniku, svobodo

Jože Jankovič iz Bednja (levo), namestnik intendanta 3. bataljona, in Vid Radel (desno), namestnik komandanta 1. bataljona Tomšičeve brigade, ki sta morala umreti za zgled drugim

vzela pa mu je v Rožičevi zidanici na Stražnem vrhu, kamor so stopili 'na kozarec', 1. julija 1943 pa je bila na Mavrlenu nad njim že izvršena smrtna obsodba. Čez štiri dni je komandant Tomšičeve brigade po ujetnikih poveljstvu divizije Lombardia sporočal, da je Vid Radel že ustreljen, kar se je dalo razumeti tako, da pogajanja niso bila veljavna.

Komandant Ivan Lokovšek-Jan navaja, da štab Tomšičeve brigade za Vida Radia ni odobral smrtne kazni, predvsem zato ne, ker je bil Vid Radel silno hraber borec in sposoben poveljnik, vendar pa se ustrelitvi ni mogel upreti. Smrtno obsodbo je izrecno zahteval sam glavni štab, da bi enkrat za vselej ustavil početje, ki sta ga sprožila Pero Popivoda in Dušan Majcen-Nedeljko. Potemtakem je Vid Radel poravnal račune predvsem za njune grehe.⁹³

V Dobličah in na Tanči gori je bila Tomšičeva brigada do 1. julija zvečer, ne da bi se udarila s sovražniki, čeprav je Dragatuš, kjer je bilo 450 Italijanov in 15 belogardistov, od Tanče gore oddaljen le dober kilometer. To je bilo marsikateremu partizanu težko razumeti. Tako se je zgodilo, da je ta dan nekdo ukazal preplah za prazen nič. Sicer pa se je brigadi obetal daljši počitek. Do prihoda v obljubljeni deželo je borec čakal samo še en pohod.

Prvi, 2. in 4. bataljon Tomšičeve brigade so odšli na pot 1. julija po prvem mraku. Šli so čez Kvasico ter prek Belega hriba (kota 217) na Butoraj, od tam pa na Bojance, kamor so prispeli 2. julija ob sedmih zjutraj. Samostojno pot je ubral 3. bataljon, ki je tisto noč prehodil razdaljo od Doblič prek Tanče gore in Gorenjega Suhorja do Učakovcev ob Kolpi. V tej vasi je počival en dan, 3. julija pa se je premaknil v Vukovce (Glej skico št. 57 na strani 750!). Dobil je zaupno nalogo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije.⁹⁴

Bojanci — dokončen zlom Gambarove taktike

Za početek brigadne glavnine so bili Bojanci pravilno izbrani. Ta vas, v kateri prebiva pravoslavno prebivalstvo, sestoji iz dveh gručastih naselij, ki ju imenujejo Gornja in Dolnja vas. Gornja vas je na jugovzhodni strani, tu je tudi večina domačij, Dolnja vas pa na severozahodni strani. Na severovzhodni strani je cerkvena pokopališčem, le-ta je na karti označena s koto 279, pred njo, v dolinici med obema gručama hiš, pa je nižjerazredna šola, ki dandanes več ne rabi svojemu namenu. Okolico obdajajo globoke vrtače. V njih in na rebreh so kraška polja do razdalje 500 metrov od vasi, nato se začenja redek, pretežno brezov gozd s stelniki, ki naselje Bojanci obdaja od vseh strani.

Po prihodu v Bojance je brigado pozdravil predsednik krajevnega odbora OF. To je naredilo na borce enkratno in nepozaben vtis. Vsem je bilo jasno, da so prišli v vas, ki je do zadnje hiše naklonjena partizanom. Potem so se enote razvrstile takole: 1. in 2. bataljon sta našla prostor po gospodarskih poslopih v Gornji vasi, in to tako da je bil drugi na skrajnem vzhodnem delu vasi, vmes, v Vrliničevi hiši, je bil brigadni štab, 4. bataljon pa se je nastanil deloma v Gornji in deloma v Dolnji vasi; svoj štab je imel v vaški šoli, 3. četa je bila nastanjena v delu vasi, ki mu vaščani pravijo Dilka. Bataljonska kuhinja je bila pri Ljubinih, mesnica pa pri Nikinih. Tam je bila nastanjena 1. četa, nato pa 2. četa.

Brigadna glavnina, ki se je dobro zavarovala, je imela dva dni popoln mir. Manjše enote so zbirale hrano po vaseh vse tja do Krasinca. Po zapisu Nandeta Sedeja vemo, da je šla 3. četa 2. bataljona na prostovoljni odkup v Krasinec že 2. julija zvečer. Nazaj grede se je Sedej zadržal še v Bednju, kjer sta bila doma tomšičevca Anton in Vladimir Komarov.⁹⁵

Premike teh preskrbovalnih enot in bojnih patrulj je poveljstvo divizije Lombardija zaznalo v soboto, 3. julija, vendar ni vedelo, kako

močna uporniška enota se zadržuje v Bojancih. Za vsak primer je sklenilo, da bo s strelivom in hrano dodatno oskrbelo izpostavljene postojanke v Gribljah, Podzemlju in Podbrežju, nemara pa je s tem hotelo zbuditi tudi vtis, da gre za večjo hajko. Da bi prevoze zavarovalo, je k Tribučam poslalo 54. bataljon črnih srajc, obenem pa je iz Dragatuša proti Bojancem odšla na ogledni pohod še četa 2. bataljona 73. pehotnega polka, ki naj bi ugotovila, kakšne uporniške skupine bivajo v tej vasi. Ti premiki so se začeli na nedeljo, 4. julija 1943, zgodaj zjutraj.

Četa iz Dragatuša, ki so ji kazali pot v italijanske uniforme oblečeni belogardisti, je šla mimo vasi Knežina in Velikega vrha (kota 244), kjer se je razcepila na dve koloni. Prva je zavila naravnost proti Dolnji vasi, kjer je bila partizanska straža pri Perini kašči, druga pa je nameravala ta zaselek obiti iz vzhoda ter je prodirala proti šoli in pokopališču. Vendar je čez Kum (kota 302) pritiskala tudi kolona fašistov od tribučke strani, ki se je prihulila prav do prvih hiš v Gornji vasi.⁹⁸

Na straži pri Perini kašči je stal Jože Kratofil iz 3. čete 4. bataljona, urar iz Ribnice na Dolenjskem. Po strelu na laške vojake se je umikal proti pokopališču, toda tam je naletel na druge Italijane in omahnil na Vrliničevem vrtu. Tedajci je v vasi že nastal preplah. Nad glavami borcev so zoprnno žvižgale svinčenske. Da bi bila zmeda še večja, so Lahi streljali z dumdumkami, ki so pokale še v zraku, po drevju in na drugem koncu vasi. Za obotavljanje pa ni bilo časa. Enote so bile bliskovito na nogah, novi komandant 4. bataljona Jože Jerman je ukazal zbor. Tudi komandir 3. čete 4. bataljona Rafael Martinčič, ki so ga tisto jutro krotovičili trebušni krči, je planil iz šole. V hipu se je zavedel, da bi razvrščanje borcev po četah pomenilo samo izgubo časa. Poveljeval je: »Ma kakšen zbor, v strelce! Tretja četa na levo v strelce, druga četa na desno v strelce, prva četa naravnost naprej, juriš! Obkoljuj!«

Vodniki, desetarji in partizani so sledili njegovemu povelju, samohotno skočili v strelce in se takoj pognali v naskok. Tretja četa je tekla čez Danlovo po levi, prva pod vodstvom Milana Našiča je pritisnila naravnost proti pravoslavni cerkvi in pokopališču, druga pod poveljstvom Karla Kumšeta-Tomaža pa je napredovala na desnem križu po Kikini dragi (Glej skico št. 58 na strani 751!). Sam Martinčič je stekel naprej pred vsemi. Bil je najmanj 20 metrov pred drugimi in komandant Jerman ga je rotil: »Rafael pazi, padel boš!« Njegova bojazen je bila še kako umestna. Na komandirja Rafaela Martinčiča je streljal neki Italijan, vendar ga je Martinčič prehitel in zadel v vrat, da je v hipu obležal mrtev. Drugi partizani so mu pobrali orožje in osebne predmete, Martinčič pa je z najpogumnejšimi hitel naprej. Ob

njegovi strani je jurišal politdelegat Alojz Kodelja. Tudi Našičeva in Kumšetova četa sta se zagnali z vso odločnostjo. Večina Italijanov je začela bežati. Najpogumnejše, ki so na desnem krilu skušali zadržati Kumšetovo četo, so njeni borci ujeli.

Bežati so morali tudi fašisti, ki so čez Kum prišli prav do Stevine hiše v Gornjo vas, Bojanci 37. Škilili so skozi vrata v njegov senik, kjer so počivali partizani 2. bataljona. Te Italijane je prvi opazil mitrajelec Anton Dremelj-Ante, ki ni mogel spati zaradi težav z želodcem. Pograbil je glavo težke brede in užgal. Črnosrajčnike je prepočil od skednja, da so se partizani lahko razvili za boj, ki se je začel ob devetih. Četa je jurišala proti Bukovju po zrelem žitu; Ante jo je kril s težko bredo od Stevine hiše. Njegov prvi pomočnik je bil takrat Alojzij Novina. Prvi bataljon je prodiral v trikot med cestama Črnomelj-Vinica in Črnomelj-Adlešiči. V njegovi strelski vrsti je bil tudi bataljonski intendant Rudi Müller-Mile, ki ga je italijanski obisk presenetil na senenem vozu, kjer je med spanjem vdihaval božanski vonj svežega sena. Tudi Stanko Semič-Daki s kurirjem Stankom Sinčičem-Sinetom je spal v seneni kopici na obrobju Bojancev, potem pa je moral jurišati kar bos. Nič slabše se ni odrezal France Medle-Franček, ekonom v štabu brigade, ki je v nasprotnem jurišu ujel enega italijanskega vojaka, Anton Pečnik pa je pri padlem vojaku zaplenil ročno uro.

Vodnik Janez Kramarič je jurišal skozi Dolnjo vas. S svojim vodom je bil na skrajnem levem krilu in je skušal Italijane obkoliti. Med naskokom sta si izza vogala zadnje hiše nenadoma skočila nasproti on in očeladeni vojak. Oba sta ustrelila hkrati in tudi oba zgrešila, Italijan pa je hitro zbežal. Kramarič je spešil dalje proti zahodu, ker je dobil nalogo, naj z vodom izpelje obkoljevalni manever. Žal, pa mu moštvo ni sledilo z enako hrabrostjo; borci so se obotavljali in precej zaostali. V zanosu je pridirjal skozi pšenico in se samcat znašel na robu razsežne drage Glog, kjer je pet Italijanov imelo postavljen težki minomet. Pozval jih je k vdaji s klici: »Alto le mani!« Oni pa so ga samo debelo gledali, zato je streljal. Vendar je zadel le enega vojaka od minometne posadke, ki so ga potem vaščani našli mrtvega nad drago (dolinico) Glog v gozdu.

Kakšna škoda, da ni imel svoje natančne mavzerice! Nosil jo je več kot leto dni, toda 2. junija jo je moral dati Cankarjevi brigadi, v zameno pa je dobil laško puško brez muhe, s katero je lahko meril samo približno, kakor da bi streljal s šibrovko. Če bi imel tisto puško ali če bi mu bili borci sledili, bi Tomšičevi brigadi zagotovo izbojeval spet težki minomet. Tako pa mu ni kazalo drugega, kot skočiti nazaj in zbrati svoj vod, da bi Italijane hitro napadel in zajel. Borce svojega voda je sicer kmalu našel, vendar so prišli prepozno. Sovražniki so te-

daj minomet že naložili na konja in se jadrno umikali. Janez Kramarič je poveljeval: »Rance doli in hitro za Italijani!«

Kramaričevi borci so v strelcih hiteli skozi gozdič po visoki praproti. Tako so prišli za hrbet tistim Lahom, ki so zadrževali Našičevo in Kumšetovo četo. Kramarič je opazil Italijana, ki je ležal, obrnjen stran od njega, in streljal z dolgo italijansko puško. Skočil mu je od zadaj na hrbet in ga ukrotil. Vzel mu je puško, pri njem pa je dobil tudi zaboj s tremi minami za težki minomet.⁹⁷

Četrty bataljon je povsod hitro obvladal neurejen italijanski odpor in sovražnike začel goniti na celi bojni črti. Tretja četa na čelu z Rafaelom Martinčičem in 2. četa 1. bataljona sta jih podili še dve uri, in to prav do žičnih ovir v Dragatušu. Na Goleku so borci 2. čete 1. bataljona ujeli ranjenega Italijana, ki so ga morali otroci peljati v kočijici. Našičeva in Kumšetova četa sta natančno preiskali bojišče. Njuni borci so našli dva mrtva Italijana in štiri huje ranjene, dva pa sta se vdala s puškomitraljezom. Uro pozneje je Kramarič prignal še enega, tako da jih je bilo osem. Po bojišču so pobrali devet pušk; zaplenili so tudi pet pištol, mnogo streliva in vojaške opreme. Ujetnike so pripeljali pred Vrliničevo hišo, kjer je bil brigadni štab, da bi jih zaslišali in odločili o njihovi usodi. Okoli njih so se zbiral pražnje oblečeni vaščani, stari in mladi.

Ujetniki so bili prepričani, da jih bo partizanski štab obsodil na smrt, se pravi, da bodo deležni podobne usode, kakršno so sami namenjali ujetim partizanom, ki so jih streljali skoraj brez izjeme. Kajpak so se temu primerno tudi vedli. Čisto po južnaško so javkali in prosili, naštevati otroke, ki bodo postali sirote, se sklicevali na to, da so bili že od rojstva komunisti, skratka vedli so se tako kakor vsi strahopetci. Takšno vedenje je prebivalcem Bojane zbujalo le pomilovanje in gnus. Stari ženici s črno ruto na glavi je bilo tega dovolj in jim je v značilni govorici odrezavo zabrusila: »Prav vam je. Bog vas je kaznil, zakaj ste pa streljali na samu svetu nedelju!«

Zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze in brigadni bolničar Albin Polk-Fajfa sta ranjene Italijane dodatno oskrbela. Dobili so opornice k zlomljenim udom in injekcije proti tetanusu pa še razna krepčila. Pri obedu so vsi ujetniki dobili partizansko menažo in pol litra vina, kakor njihovi gospodarji partizani.

Toda kmalu po kosilu, bilo je okoli trinajstih, so se mitraljezi znova oglasili. Partizanske bojne patrulje, ki so bile pridno na nogah, so najavile novo italijansko kolono, ki je prodrla 'na pomoč' iz Vinice prek Perudine na grič Breznik. Tem Italijanom nasproti so pohitele čete 1. bataljona. Partizani so zasedli položaje na Bukovem in Višnjem brdu ter po kratkem boju sovražnike z jurišem nagnali nazaj v Vinico (Glej skico št. 58 na strani 751!). Kakšne izgube je imela ta ko-

Iona, ni znano, vendar je dokazano, da so zmagovalci popoldne prinesli še en zaplenjen puškomitraljez.

Skupen bojni plen Tomšičeve brigade pri Bojancih je bil torej: dva puškomitraljeza, najmanj devet pušk in pet pištol. Italijani so poročali o šestih ranjenih in osmih pogrešanih, v resnici so imeli dva mrtva in šest ranjenih, od tega so bili štirje ujeti, zdravi ujeti pa so bili tudi štirje.* Štiri ranjene in dva zdrava ujetnika so partizani naložili na voz in poslali v Tribuče. Tam je prišel ponje sanitetni avtomobil, voz s konji pa se je lahko vrnil na Bojance. Dodati je treba samo še to, da sta se dva zajeta italijanska vojaka želela pridružiti partizanom, kar jima je štab Tomšičeve brigade rad ustregel.

V boju pri Bojancih je 4. bataljon Tomšičeve brigade odlično prestopal nemajhno preiskušnjo. Poslej so ga imeli za enakovrednega prvim trem bataljonom. Posebno priznanje za hrabrost sta dobila komandir 3. čete Rafael Martinčič in vodnik 3. čete Janez Kramarič. Komandant brigade Ivan Lokovšek-Jan je Martinčiču pred zborom slovesno izročil dragoceno ročno uro, dokončno priznanje pa je dobil 15. julija, ko je postal namestnik komandanta v 3. bataljonu. Janeza Kramariča so na podlagi izkazanega junaštva še isti dan na sestanku celice sprejeli za člana KPS, čez nekaj dni pa je bil imenovan za komandirja čete.

Prebivalci Bojancev so bili ponosni in navdušeni, da si je Tomšičeva brigada izbrala za počitek njihovo vas in jo ubranila pred italijanskim nasiljem. Ujetniki so namreč na zaslišanju povedali, da bi morali na Bojancih poloviti terence in požgati nekatere hiše, kar bi v tisti vročini upepeljilo vso vas. Toda borci Tomšičeve brigade so jim prekrizali račune. Potemtakem je v Bojancih upravičeno zavladalo splošno veselje. Ljudje od blizu in daleč so pripeljali polne sode vina in skupaj s partizani slavili njihovo zmago. Da je bilo slavlje popolnejše, so poskrbeli celo ujeti in izpuščeni italijanski vojaki. Med zajetimi in izpuščenimi ranjenci je bil namreč tudi neki sergente, sin bogatega grofa, ki ga je človeško ravnanje partizanov z ujetniki tako ganilo, da je čez dva dni v Bojance poslal poln nahrbtnik cigaret. Prinesla jih je Vida Vrezec v družbi desetih lepo oblečenih žensk, ki so štabu Tomšičeve brigade prinesle obvestila in priboljške.⁹⁸

Italijani so 4. julija 1943 doživeli nov hud poraz. Ta poraz je bil še zadnji udarec novi Gambarovi ofenzivni taktiki, ki je bila zlomljena pravzaprav že pri Rajhenavu. Opisana italijanska poraza, pri Rajhe-

* Leopold Šegina v historiatu borbe, napisanem leta 1946 v srbohrvaščini, navaja, da je bilo zajetih 12 Italijanov. To si je mogoče pojasniti tako, da je 1. bataljon, v katerem je bil takrat Šegina, 4. julija 1943 popoldne ujel še štiri italijanske vojake.

Partizanski bolničar daje krepčilo ranjenim italijanskim vojakom, ki so bili ujeti 4. julija 1943 pri Bojancih (foto Jule Sočan-Tomaž Skala)

navu in pri Bojancih, sta pokazala, da se Italijani glede gverilske taktike, ki jo je bil general Gastone Gambara predpisal za posebne bataljone, še malo ne morejo kosati s partizani.

General Gastone Gambara je 6. julija 1943 sicer napisal zelo spodbudno razčlenbo petnajstevnih bojov italijanskih bataljonov, s katero je zadovoljno ugotavljal velik napredek v taktiki nenehnega napadanja in zasledovanja partizanskih brigad, ki da so se morale umakniti v Kočevski Rog, kjer je težko odkriti kakšne možnosti za

vzdrževanje, delno pa prav do Kolpe. Toda Gambaro je veder pogled na boje s partizani gradil na izmišljenih podatkih o uporniških izgubah, ki naj bi od 15. do 30. junija 1943 imeli 538 mrtvih in 24 ujetih partizanov, poleg tega pa naj bi se prostovoljno vdali še 104 partizani. V tem obdobju pa so Italijani imeli samo 59 mrtvih, pet pogrešanih in 150 ranjenih. Jasno je, da je na podlagi izmišljenih podatkov lahko dajal spodbudne ocene, toda takšne ocene so bile samo slepilo. Celo slepcu je bilo očitno, da so se morali italijanski bataljoni po teh dveh porazih spet umakniti v utrjene postojanke. Tako so kapitulacijo Italije dočakali več ali manj s svojo staro taktiko, ki jo je bil upeljal že general Mario Robotti.

Nova Gambarova ofenzivna taktika je bila že od vsega začetka obsojena na neuspeh. Namreč s svojo 'gverilo' so bili Italijani v precejšnjem zaostanku za partizani in se glede izurjenosti zadevnih enot niso mogli kosati z borci štirih brigad, ki jim je takšna bojna taktika že prešla v meso in kri. Vrh tega pa Italijani tudi niso imeli borcev takšnega moralnopolitičnega kova kot slovenska narodnoosvobodilna vojska. Zaradi obeh teh vzrokov je morala njihova napadalnost, ki jo je Gambaro skušal poživiti z gverilskimi prvinami, doživeti prej ali slej popoln polom. Velika čast za Tomšičevo brigado je, da je prav ona zadala tej italijanski ofenzivni taktiki oba odločilna udarca."

Naloge 3. bataljona v Vukovcih in prvi top

Tudi 3. bataljonu Tomšičeve brigade je bil v Vukovcih namenjen počitek, le da je bil dopolnjen s posebno nalogo. Varovati je moral zelo pomemben prehod čez Kolpo ter za NOV in PO Slovenije prevzeti zavezniško vojaško pomoč, ki so jo Britanci začeli spuščati v Kordunu. Enako nalogo je pred njim dobil Levstikov bataljon, ki je šel čez Kolpo 22. junija, se z dvema četama nastanil v Lipju Bosiljevskem (kota 262), eno pa poslal čez Dobro, Mrežnico in Korano v Perjasico.

Samo po sebi umevno je, da se Britanci niso naključno zanimali za slovensko ozemlje in za slovensko partizansko vojsko. To zanimanje je bilo nakazano že 19. maja 1943, ko se je prvo britansko vojaško odposlanstvo na čelu z majorjem Williamom Jonesom spustilo v Liki, torej blizu Glavnega štaba NOV in PO Hrvaške, ne pa pri Vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije.* Vrh tega pa William Jones ni ostal na

* Britansko vojaško odposlanstvo na čelu z generalom Fritzroyem Macleanom je prišlo v Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije natanko devet dni pozneje, se pravi 28. maja 1943 (Glej Franček Saje »Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij«, Borec 1963/11 na str. 336 in 337!).

Hrvaškem, marveč se je po dobrem mesecu premaknil v Slovenijo. Že 27. junija 1943 je prišel v Glavni štab NOV in PO Slovenije. Iz teh podatkov in poznejših dogodkov je mogoče utemeljeno sklepati, da je bila pomoč v strelivu, razstrelivu in orožju, ki so jo za slovenske partizane s padali odmetavala britanska letala na osvobojenem ozemlju v Kordunu, neposredno povezana z njihovimi načrti za vpad na Sicilijo, ki je bil pred vrati. Zgodilo se je namreč, da so v noči na 3. julij 1943 za Slovenijo spustili štiri protitankovske topove, kalibra 47 mm italijanskega izvora, s 300 granatami in nekaj kant razstreliva, vse to pa s pogojem, da slovenske brigade, če je le mogoče, do 15. julija raztrelijo Zidani most.

Nesreča pa nikoli ne počiva! Med spuščanjem se je en top pokvaril. Toda ta nezgoda je prišla prav Edvardu Kardelju-Krištofu, ki se je na hrvaških tleh mudil že od 7. junija, med drugim prav z namenom, da za slovenske brigade izposluje nekaj težkega orožja. Že 18. junija je sporočal CK KPS, da so hrvaški partizani pripravljeni odstopiti en top ter nekaj streliva in pušk. V zameno naj bi jim CK KPS pomagal organizirati prosvetne skupine v njihovih vojaških enotah, jim za nekaj časa odstopil sposobnega radijskega tehnika, nabavil pripomočke za cinkografijo, po možnosti pa dodelil celo dva zdravnika. Tretjega julija pa je Kardelj dobil v roke še en razlog za izposlovanje težkega orožja, topič, ki se je poškodoval med spuščanjem. To mu je pomagalo, da je pri Glavnem štabu NOV in PO Hrvaške izposloval močnejše orožje, pravi poljski top, kal. 75 mm nekdanje jugoslovanske vojske. Takoj ko se mu je to posrečilo, bilo je 5. julija, je njegovo spremstvo iz Levstikovega bataljona s tem topom in enim topičem odšlo proti Bosiljevemu, že dan prej pa je posebna patrulja odnesla sporočilo, naj pridejo brigade h Kolpi čakati topove.

Levstikov bataljon je topova s strelivom in drugo opremo na 13 kmečkih vozeh pripeljal čez Mrežnico in Dobro do Kolpe ter v noči na 8. julij z brodom blizu Žuničev vse skupaj spravil čez reko. Po dragoceno pošiljko k Preloki in Žuničem je odrinil 4. bataljon Tomšičeve brigade. Topove je prevzel namestnik brigadnega komandanta Stan-ko Semič-Daki; pri tem mu je kot strokovnjak pomagal mornariški častnik nekdanje in današnje vojne mornarice Franjo Rustja-Čanči, tedaj operativni oficir pri štabu 4. bataljona.¹⁰⁰

Edvard Kardelj-Krištof je odločil, da poljski top dobi Tomšičeva, protitankovskega pa Gubčeva brigada. To se je uresničilo 8. julija 1943 proti večeru. V Zapudju je Niko Šilih-Boris Nikič dogodek zapisal takole: »8. 7. Zvečer pripeljali naši 1 protitankovski in T (tomšičevci, opomba F. Strle) 1 brdski top. . . 9. 7. Ogledovanje topa. . .« Bolj natančen je bil Nande Sedej, ki je zapisal: »8. VII./43 Bojanci. Na položaju. . . Nič posebnega. T (Tomšičeva, op. F. Strle) dobila top 7,5.«

Ludvik Bradeško je zapisal le to, da so s Hrvaškega dobili dva topa ter veliko količino britanskega razstreliva.

Ne le v Gubčevi, tudi pri glavnini Tomšičeve brigade na Bojancih so si veliko pridobitev z zanimanjem ogledali. Ugotovili so, da je cev njihovega topa, ki se je dal lepo razstaviti, težka natančno 105 kilogramov. Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo je bil tako žilav, da jo je lahko sam dvignil in držal v rokah, to pa je zmogel edino on. O tem in o vajah topovske posadke je na Bojancih nastala vrsta fotografij. Za urjenje partizanov v uspešnem ravnanju s topom sta bila določena Janez Dular-Janek in Franjo Rustja-Čanči. Precej manj je znanega o prvih topničarjih. Poznamo samo merilca Ivana Grižona-Iva, Viljema Grila-Cirila, Janeza Muca-Ivanovega, Milana Pahorja-Dorčeta, Franca Dovjaka-Marjana Tramvaj arja, Zorka Žorža-Sočana in Feliksa Skomino. Prvi politični komisar baterije je postal Janez Kenk-Ivo, prvi komandir baterije neki Stane, ki je bil ranjen ob napadu na Žužemberk pri Zafari, njegov namestnik pa Boris Bitenc-Bojan.¹⁰¹

Prva topovska pošiljka je šla torej mimo Vukovcev in mimo 3. bataljona Tomšičeve brigade. Toda že 7. julija je Ignac Horvat-Imre, komandir 3. čete, dobil ukaz, naj odide v Kordun in s svojimi borci pripelje še preostale topove. Na pot je četa odšla še isti večer. Poslej se, vse do 16. avgusta, Vukovcem ni ognila nobena pošiljka več. Za tako vlogo je imela ta vas nadvse ugodno lego.

Obkolpska vas Vukovci ima lepo zavetno lego, zato je kraj mogoče uspešno braniti od Vinice sem kakor tudi od Sinjega vrha, kjer sta bili močni postojanki italijanskih fašistov. V obe smeri je bataljon pošiljal stalni zasedi; proti Vinici je bila zaseda na Kolovratniku nad Kovačjim gradom (kota 216), kjer je bila tudi opazovalnica, proti Sinjemu vrhu pa na zahodnem pobočju Vršiča, že blizu kote 269, od koder je bil tudi dober razgled. Če so opazovalci javljali o italijanskih premikih, je šel na položaje ves bataljon. To se je zgodilo 4., 11., 12. in 13. julija 1943. Drugače je tekel vojaški in politični pouk, dežurni pa je odrejal le najnujnejša zavarovanja: opisani zasedi proti Vinici in Sinjemu vrhu ter straže in patrulje v najbližji okolici vasi.

Skozi Vukovce in čez Kolpo je takrat potekal živahen partizanski promet v obe smeri. Bataljonski štab je hitro navezal bratske stike s partizani onstran Kolpe, kjer se je navadno zadrževal Karlovški odred, od slovenskih enot pa Levstikov bataljon. Prvi pomembnejši obisk je bataljon doživel 4. julija, ko je skozi Vukovce potoval zavezniški padalec hrvaške narodnosti Vučko Vučković-Pero, izvedenec za spuščanje vojaške opreme s padali. Politični komisar dr. Milan Dolenc je z njegovo pomočjo pripravil zanimivo politično uro, ki je partizane seznanila z zavezniškimi prizadevanji za zmago nad osjo Rim-Berlin-Tokio in s tem, kako zavezniki gledajo na jugoslovanske

Znamenita fotografija, ki je nastala 9. julija 1943 na Bojancih: Sardinec Giovanni Cuccu-Ivo drži v rokah 105 kilogramov težko cev nekdanjega jugoslovanskega poljskega topa. Poleg njega smo prepoznali še Zorka Žorža-Sočana iz Gradišča nad Prvačino (drugi z leve), Feliksa Skomino iz sosednjega Oševljeka (tretji z leve) in vodnika Janeza Muca, Ivanovega iz Primostka v Beli krajini (šesti z leve, tik zraven Cuccuja). Fotografijo je ohranil Zorko Žorž-Sočan, posnel pa Jule Sočan-Tomaž Skala

partizane. Le dan pozneje — 5. julija — je bataljon obiskal tudi politični komisar Karlovškega odreda in govoril o mednarodnem položaju ter o položaju na jugoslovanskih bojiščih. Nazadnje je v Vukovce prišla še članica CK KPS Angelca Ocepek, ki se je 9. julija 1943 sešla s partizankami 3. bataljona.

Tudi v Vukovcih se je bilo treba najprej oskrbeti s hrano. Ponjo so šli v noči na 4. julij v Špeharje, Daljne njive, Hrib in Radence. Med tamkajšnjimi belogardisti so izzvali nekaj streljanja, pri Italijanih pa velik preplah. Sicer pa je bilo v Vukovcih veliko paše za radovedne oči. Čez Kolpo so vozili čudno grajeni čolni, dosti bolj podobni podolgovatim škatlam kakor pravim plovilom. Prišleci, večinoma hrvaški partizani, so nosili izrazite in visoko štrleče triglavke. Nemajhno presenečenje je izzvala vest, da se na oni strani, pri Lipju, mudi Levstikov bataljon; o njem so poučeni vedeli povedati, da ima nalogo varovati Glavni štab NOV in PO Slovenije. Najbolj zanimiva je bila Kolpa sama, ker je bila prijetno topla. Tako so se borci 3. bataljona Tomšičeve lahko celo okopali ter s sebe sprali znoj in umazanijo iz mnogih bitk.

Razkošje prijetne kopeli so si 10. julija privoščile še partizanke 3. bataljona. Razume se, da ni nobena imela kopalk. V reko so morale gole, precej narazen ena od druge, da ne bi preveč razkazovale svojih čarov. Ko so zaplavale proti sredi, so s hrvaške strani poskakali v vodo moški, vendar ne domačini, marveč italijanski vojaki, ki so tisto popoldne ob petnajstih prišli v Zdihovo Bosiljevsko. Dekleta so začeli takoj vročekrvno nagovarjati. Anici Mohar-Smilki, Albinci Mali, Valeriji Kobal in Milki Žvokelj pa ta družba ni bila niti malo pogodu, zato so nemudoma zaplavale ven, nato pa so bežale čisto gole s perilom in oblekami v rokah. Po tej poti je komandant Ivan Kovačič-Efenka tudi zvedel, da so Italijani onstran Kolpe, vendar spopada s sovražniki ni bilo.¹⁰²

Tretja četa se je dolgo mudila v Kordunu. Vzrok za to je bila hajka, ki so jo 11. julija začeli deli divizij Lombardija in Macerata ter dve satniji 12. ustaške bojne in ena satnija (četa) 5. ustaške bojne (bataljona). Levstikov bataljon se je moral umakniti proti Vukovi Gorici, ustaši pa so 11. julija brez boja zavzeli Bosiljevo. Prav ta umik pa je Levstikovemu bataljonu omogočil največjo zmago: ponoči na 12. julij 1943 se mu je v Malem Erjavcu pri Ozlju z vsem orožjem vdala domobranska satnija, ki je štela 80 moških in ki je imela nalogo zavarovati žetev in mlačev pred partizani. V resnici pa ni izgubila samo žita, marveč tudi vse orožje; za slovensko partizanstvo je prispevala šest mitraljezov, sedem brzostrelk in 70 pušk ter več kot 80 popolnoma novih uniform. Tudi to orožje so levstikovci izročili Tomšičevi brigadi, ki pa ga je morala večinoma poslati naprej.

Topovska posadka pri vaji s poljskim topom Tomšičeve brigade v Bojancih 9. julija 1943. Od leve proti desni stojijo: Feliks Skomina (prvi), Janez Muc-Ivanov iz Primostka (drugi), Vili Gril-Ciril (tretji), Bernard Bizjak-Kosta (peti), sedijo pa Ivan Grižon-Ivo (poleg Vilija Grila-Cirila), Zorko Žorž-Sočan (v sredini) in Giovanni Cuccu-Ivo (sedi z desne). Drugih nismo prepoznali

Italijansko-ustaška hajka okoli Bosiljeva se je kmalu unesla. In napočil je dan, ko so lahko tudi borci 3. čete 3. bataljona Tomšičeve odrinili na pot iz Korduna. Dobili so topove, strelivo in razstrelivo ter vse to naložili na sedem voz z volovsko vprego. Prevoz na brodu čez

Mrežnico in železniško progo na odseku Skradnik-Generalski stol je potekal nemoteno. Ustaši so sicer streljali iz utrjenih gnezd ob progi, vendar si na piano niso upali. V resnejši boj se je četa zapletla po prehodu čez most na Dobri, kjer so vozove napadli hrvaški četniki. Toda komandir Ignac Horvat-Imre in vodnik Ivan Kamnikar-Matiček sta jih hitro domiselno ugnala. Poveljevala sta tako, kakor da imata ob sebi cel bataljon, s tem pa je pri četnikih napadalna volja splahnela. Dragoceni tovor je bil ob devetih dopoldne že v Bosiljevem.

Medtem so v Vukovcih tekle priprave za zadnji del poti. Splav za prevoz topov čez Kolpo so v Vukovcih delali 16. in 17. julija, čez reko pa so jih prepeljali 18. julija 1943. Dr. Milan Dolenc-Milan Medved je zapisal, da je 3. četa pripeljala dva protitankovska topa in en gorski top. Pozneje je en protitankovski top iz Korduna pripeljala tudi 2. četa 3. bataljona. Torej so prve štiri slovenske brigade v juliju 1943 dobile štiri protitankovske topove, vsaka brigada po enega, in ne samo dva* ter en poljski in en gorski top, od katerih je bil gorski pokvarjen. Tomšičevi brigadi je pripadel en poljski top, kal. 75 mm, pozneje pa tudi en protitankovski top 47 mm.** Da so partizani čez Kolpo dobili veliko streliva, so Italijani dobili na nos že 10. julija, da imajo partizani tudi topove, pa 13. julija 1943.¹⁰³

* Dokaz za to je poročilo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 27. avgusta 1943 Vrhovnemu štabu NOV in POJ, ki so ga podpisali komandant Franc Rozman-Stane, politični komisar Boris Kraigher-Janez in major William Jones (listina števil. 6078 v zgodovinskem arhivu CK ZKS). V tem poročilu je naštetu vse orožje, strelivo in razstrelivo, ki ga je dobila julija in avgusta 1943 slovenska partizanska vojska od britanske vojaške pomoči, in sicer (skrajšano): 4 protitankovske tope s 418 kosi streliva, 5 protitankovskih pušk s 585 naboji, 3 lahke brede in 56 italijanskih pušk s 30.134 naboji, 4 nemške lahke mitraljeze (Šarce) in 21 mavzerk s 15.400 naboji, 4 mitraljeze lewis z 2000 angleškimi naboji, 4 pištole na boben s 100 naboji, 6 min za težki minomet, 5 kant razstreliva plastik, 34 kant razstreliva Nobel 808, 27 kant razstreliva 50%, 59 škatel razstreliva (trotil), 5 kant raznih minerskih pripomočkov, 346 detonatorjev, 100 kolobarjev zažigalne vrvice, 20 magnetnih min, 100 magnetnih ploščic, 2 dinamo motorja ter 12 kg bencina in 7 kg mazivnega olja, 4 kante raznih sanitetnih potrebščin ter nekaj obleke, obutve in hrane.

** Da bi prve štiri slovenske brigade dobile od hrvaških partizanov dva gorska topa 75 mm, kakor piše v knjigi Borivoja Laha-Borisa na str. 19, oziroma en poljski in en gorski top, kakor je mogoče razbrati iz dnevninskih zapisov Nandeta Sedeja, Nika Šiliha in dr. Milana Dolenca, pa ni nikakih oprijemljivih dokazov. Nasprotno, pričevanja prvih topničarjev takšnim navedbam nasprotujejo.

Boji, dogodki in dosežki ob prvi obletnici

Lep čas po 4. juliju 1943 niso Italijani šli v nobeno napadalno akcijo. Vsi njihovi premiki so bili omejeni na oskrbovanje izpostavljenih postojank ob Kolpi, kjer so oddelki divizije Lombardia trepetali za svojo usodo. Tako je imela Tomšičeva brigada na Bojancih popoln mir, čeprav se je tam zadrževala še celih štirinajst dni in čeprav so Italijani dobro vedeli, kje je. Proti Bojancem so vohljali le od daleč. Za to so uporabljali predvsem ovaduha Janeza Jesiha, ki pa si tudi ni upal blizu. Lahko je poročal le o tem, da je v gozdovih okoli Bojancev polno partizanov. Vse drugo si je moral izmisliti. Zato je italijansko poveljstvo menilo, da se je Tomšičeva brigada 5. julija premaknila iz Bojancev proti Beleč vrhu, Mali Lipi in k Sv. Antonu, da so se njeni bataljoni 6. julija deloma zadrževali v gozdovih blizu Bojancev, deloma pa v vasi Tratovnik, in nazadnje, da se je 9. julija 1942 spet vrnila na Bojance in Beleč vrh, čeprav je vseskozi počivala na Bojancih.

Za italijanski strah je poskrbela tudi Gubčeva brigada, ki je zarana 4. julija 1943 pripešala v Zapudje in v Staro Lipo. Od tod je hodila na položaje ob cesti Črnomelj-Tanča gora-Vinica in Tanča gora-Stari trg ob Kolpi. Italijani so se tem zasedam spretno izmikali in tvegali samo patruljne spopade.¹⁰⁴

Podobne razmere so bile na cesti od Črnomlja, Tribuč, Bednja do Adlešičev in Podbrežja, ki so jo imele v rokah čete Tomšičeve brigade. Partizani so bili previdni in so večino časa preživali na položajih, toda čakali so zaman. Šele 9. julija zvečer je v zasedo pri vasi Bedenj, tam je bila na preži 1. četa 2. bataljona, zašla kolona 40 fašistov. Te je napadel puškomitraljezec Alojz Klančar-Maček s svojima pomočnikoma, na pomoč pa mu je pohitel tudi puškomitraljezec Marjan Jager-Ris. Klančar je prešel cesto in kar stoje kosil s svojo zbrojevko. Ko so Italijani začutili, da je sam, so navalili po njivi s koruzo in Klančarja z natančno merjenim rafalom pokosili. Njegov pomočnik Vinko Mojšker-Jesen se je zmedel in zbežal. Prav malo je manjkalo, pa bi Italijani dobili v roke ranjenega Klančarja in njegovo slovito zbrojevko. Toda takrat je napadel Marjan Jager-Ris, ki pa je tudi ostal brez pomočnika in samo z enim šaržerjem. Dvajset nabojev je hitro izstrelil, potem pa se je pognal k ranjenemu Klančarju in poprijel za zbrojevko, pri kateri je Jesen na srečo pustil dovolj streliva. Tako je mladoletni Ris italijanski napad lahko zavrnil in sovražnike zadrževal toliko časa, da mu je na pomoč prihitela vsa 1. četa, ki je po kratkem boju Lahe pognala v paničen beg.

Alojz Klančar-Maček, sloviti puškomitraljezec Tomšičeve brigade, ki je s svojo zbrojevko sam v zadnjem letu pobil več Italijanov kot ves bataljon, jo je krepko skupil. Dobil je več strelav skozi trebuh.

Zdravnik dr. Stanko Pirc-Lojze in vsi v štabu so menili, da teh ran ne bo preživel. Njegovi soborci so ga z bolečo žalostjo odnesli v roške bolnišnice. Toda ko so konec meseca v partizansko bolnišnico Vinica prinesli še Ivana Lokovška-Jana, je Klančar že sedel, prav kmalu pa je popolnoma okreval.*

O tem spopadu v ohranjenih italijanskih poročilih ni nobenih sledov. Pač pa so 8. julija 1943 poročali, da so uporniki skušali napasti njihove postojanke na Sinjem vrhu, v Vinici in Ziljah ter ranili enega njihovega vojaka, 12. julija pa so poročali, da je bila blizu Vinice napadena njihova kolona in navedli, da je bil tistikrat en njihov vojak mrtev, dva pa ranjena. Večjih izgub na partizanski strani v teh spopadih ni bilo. Ranjena sta bila samo Matija Zupančič-Matiček iz 2. čete in Ivan Mrmolja iz 3. čete 3. bataljona Tomšičeve brigade.

Manjši spopad je bil tudi 13. julija na cesti od Črnomlja proti Kanizarici. Bojna patrolja 1. čete 2. bataljona je napadla skupino Italijanov, ki so vozili apno. Ranjen je bil en Italijan. Po nekaj rafalih so se ti vojaki razbežali in pustili voz z apnom, ki so ga partizani nato prevrnili.

Nekaj streljanja je bilo tudi v Podzemlju, kamor je David Plut-Aleš popeljal četo z intendanti, da bi zasegli blago in hrano v tamkajšnji trgovini. Četa, ki je imela nalogo zasežbo zavarovati, je dražila laško posadko, da ne bi mogla priti do trgovine, Aleš in še en partizan pa sta šla v trgovino in tam vse pripravila za odvoz. Nekaj pa se je zataknilo. Vozov za odvoz blaga ni bilo od nikoder. Že proti jutru je šel Aleš pogledat, pa tovarišev ni našel nikjer. S soborcem sta se izmuznila zadnji hip. Ko sta se vrnila na Bojance, sta bila že odpisana. Zasežbo so sklenili ponoviti naslednjo noč, medtem pa so Italijani hrano in blago odpeljali v Gradac, kjer so imeli znatno močnejšo posadko, zato je zasežba dokončno propadla.

Še bolj značilno je bilo srečanje med Žežljem (kota 334) in Klančcem (kota 319) pri Vinici. Z Bojancev je tja odšla ogledniška patrolja 4. bataljona, ki jo je vodil brigadni obveščevalec Jože Repič-Miha, doma iz Toplic pri Zagorju ob Savi. Borec Andrej Mlakar-Lohnetov je stopil v samotno hišo z gozdne strani prav tedaj, ko je iz nje skozi nasprotna vrata planil po stopnicah navzdol laški vojak z ukradeno kuro. Andrej bi bil lahko skočil za njim in roparja ujel, pa ga je pokuknil za rokav obveščevalec Jože Repič-Miha ter pokazal na Italijane, ki so imeli z viniške strani povsod razpostavljene težke mitraljeze. Naloga patrolje pa je bila, ugotoviti, kje fašisti tičijo in kaj nameravajo, zato se ni smela izdati.

Fotografija Aloj^{za} Klančarja-Mačka je objavljena v knjigi Tomšičeva brigada 1, str. 519.

Na Bojancih je Tomšičeva brigada izgubila še enega borca. Teden dni po veličastni zmagi se je ponesrečil z bombo Julij Zupančič-Sine, ki so ga malo pred tem obiskale sestre iz Črnomlja. Tudi njega so pokopali na bojanškem pokopališču.¹⁰⁵

Medtem se je na Bojancih dogodilo marsikaj, kar je vredno omembe. Najprej je 10. julija 1943 izšla nova, že deveta številka brigadnega glasila Tomšičev glas, na naslovni strani s simbolično podo-

Težki mitraljez 1. bataljona Tomšičeve brigade na položaju pri Bojancih. Poleg stoji Zvone Slak-Tilen, namestnik bataljonskega političnega komisarja (foto Jule Sočan-Tomaž Skala)

bo topa. Tudi ta številka obsega 32 strani, izrabljena pa sta še notranja dela platnic. Značilna je po tem, da v njej prevladuje vezana beseda, saj je v verzih objavljenih kar enajst prispevkov, proznih sestavkov je sedem, ena igrice in dve karikaturi, pa tudi po tem, da je največ prostora v njej našel France Vreg-Mile Javor, ki je tiste dni postal novi vodja kulturno-prosvetne komisije v brigadi. Njegove so: razprava O kulturnem delu med partizani, črtica Mučenica in igrice Morale je zmanjkalo. Med pisci člankov so kar tri nova imena: dr. Vladimir Seliškar-Peter je napisal razpravo O državnosti Jugoslovancov, Danilo zapis Akcija na železnici, Franc Bernat-Čakla pa poučen članek O bombardiranju, ki prča, da ga je pisal pravi strokovnjak. Od prejšnjih sodelavcev v nevezani besedi je navzoč le Marjan Grilc-Igor s slikovito reportažo Malo čez mejo, njegove pa so tudi: naslovna stran, obe karikaturi ter tri ilustracije in tri vinjete.

V 9. številki Tomšičevega glasu pripada posebno mesto pesnikom. Od stalnih sodelavcev so se predstavili: Marija Majeršič-Dunja s pesmijo Talcu, partizan Albin s pesmijo Pomladi in Stane Škrabar-Braškar z Junaškimi mesarji. Od besednih umetnikov sta znana Vladimir Nazor s pesmijo Moj mitraljez v prevodu Franceta Vrega-Mileta Javorja in Bogo Flander-Kljusov Joža s pesmijo Bratje. Neugotovljeni so: partizanka Draga s pesmico Naš glas, Julka z ganljivim izlivom Mamica hčerki ter Logar s pesmima Ob Savi in Mati in sin. Logar je pravi priimek za zelo nadarjenega pesnika, ki so ga ubili belogardisti, objavljeni pesmi pa sta bili iz njegove zapuščine, ki jo je prinesel menda dr. Vladimir Seliškar-Peter.

Deveta številka Tomšičevega glasu je bila dokaz, da je kulturno-prosvetno delo v brigadi doseglo res zgledno raven. Dodaten dokaz za takšno oceno so bili bataljonski pevski zbori in recitatorski krožki. Prav na Bojancih so snovali velik brigadni pevski zbor, Peter Mendaš-Iztok pa se je ukvarjal tudi z zamisljivo, da bi začeli izdajati še mladinski list. To je omogočala dobro razvita tehnika, ki je brigadno moštvo in prebivalstvo oskrbovala s potrebnim propagandnim gradivom, obenem pa je prevajala celo Osnove leninizma, ki so jih po celicah KPS množično uporabljali za študij marksizma. Toda poudariti kaže tudi to, da je bilo tiste dni vse kulturno-prosvetno delo namenjeno proslavi prve obletnice brigadne ustanovitve.¹⁰⁶

Dogodek prvorazrednega pomena je bil odlok Glavnega štaba NOV in PO Slovenije o ustanovitvi 1. in 2. divizije NOV in PO na Slovenskem, ki je bila objavljena 13. julija 1943 in ki je sprožila precejšnje premike poveljniškega osebja. Tomšičeva brigada je skupaj s Šercerjevo pripadla v 1. divizijo. Za namestnika komandanta te divizije je bil imenovan Ivan Lokovšek-Jan, dotedanji komandant Tomšičeve brigade. Temu imenovanju je 15. julija sledila še vrsta kadrov-

skih premikov. Za novega brigadnega komandanta je bil imenovan dotedanji Janov namestnik Stanko Semič-Daki, na Dakijevo mesto pa je prišel Ivan Kovačič-Efenka, ki je bil dotlej komandant 3. bataljona, medtem ko je novi načelnik štaba brigade postal Franjo Rust-

Bataljoni Tomšičeve brigade so bili podnevi večinoma na položajih. Tam so jih obiskovale belokranjske mladinke, jim prinašale hrano in razne priboljške. To sožitje ljudstva s svojo vojsko prikazuje tudi gornja fotografija, ki jo je posnel Jule Sočan-Tomaž Skala

ja-Čanči. Za novega komandanta 3. bataljona je bil imenovan Rudi Vidergar-Brane, dotedanji komandir 1. čete istega bataljona, medtem ko je poveljstvo nad 1. četo prevzel Simon Tratenšek. Namestnik komandanta 3. bataljona je postal Rafael Martinčič, dotedanji komandir 3. čete 4. bataljona, komandir te čete pa je postal vodnik Janez Kramarič. Sprememba med političnimi delavci v brigadi je bila samo ena. Povzročil jo je odhod Konrada Wenigerholza-Milka Goršiča, dotedanjega namestnika političnega komisarja v 2. bataljonu, ki je postal politični komisar oficirske šole pri Glavnem štabu NOV in POS. Njegovo dolžnost v 2. bataljonu je prevzela Danila Kumar-Andrej a.

Te spremembe v poveljniški sestavi so bile izvedene ob proslavi obletnice brigadnega obstoja 16. julija 1943, ko je Ivan Lokovšek-Jan zbrano brigado slovesno izročil Stanku Semiču-Dakiju. Na tej proslavi je najprej govoril brigadni politični komisar Stane Dobovičnik-Krt, ki je prikazal revolucionarno pot brigadnega vzornika Toneta Tomšiča in utemeljil, zakaj je brigada po njem dobila svoje ime. Drugi je spregovoril Stanko Semič-Daki, novi brigadni komandant, za njim pa so govorili še preizkušeni stari borci Tomšičeve brigade: komandant 4. bataljona Jože Jerman, komandir čete Marjan Grilc-Igor in Bogdan Marčenko-Tiger, ki so poljudno opisali poglobitve boje Tomšičeve brigade, kar je dalo prireditvi ljudskost in pristrčnost. Na proslavo so se temeljito pripravili predvsem kulturniki in intendanti. Vrstili so se nastopi pevske zborov, mojstrov negovane besede in šaljevcev.

Po okolici se je začel širiti tudi vabljen vonj po pečeni ovčjetini. Na velikih ražnjih v Perini dragi se je vrtelo 14 ovac; na žejna grla je čakal tristolitrski sod dobrega domačega vina. Skupaj z borci so se veselili tudi okoliški politični delavci in vaščani, saj je vsaka domačija z Bojancev prispevala za proslavo po dve ovci, precej kmečkih dobrot pa so 12. in 13. julija 1943 nabrali še v Primostku in v drugih obkolp-skih vaseh.* Veselje in rajanje je zatoj lahko trajalo še pozno v noč. Bilo je mnogo lepega in ganljivo doživeteja, toda plod te proslave je bila tudi slovesna zaobljuba, s katero so tomšičevci izrazili svojo neomajno borbeno voljo in zvestobo veliki stvari osvoboditve slovenskega naroda ter zmagi delovnega ljudstva. Naslovili so jo na centralni komite Komunistične partije Slovenije, zaobljuba, resolucija, pa se glasi: »Zbrani na proslavi obletnice ustanovitve UBTB pošiljamo cen-

* Leopold Šegina je na primer za 1. četo 1. bataljona Tomšičeve brigade dobil enega janjca in 60 litrov vina (historiat borbe št. 21). Anton Klobučar-Šnajder in Božo Kovač-Olio pa sta na Klobučarjevem domu v Kočevju pri Črnomlju dobila 2300 cigaret in veliko suhega svinjskega mesa, kar je za partizane zbrala Šnajderjeva sestra Mici Klobučar (Anton Klobučar-Šnajder po beležki z dne 24. maja 1983).

V Perini dragi pri Bojancih se je v čast brigadne obletnice na žaru peklo 14 janjcev. Prizor je fotografiral politični komisar 1. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade Jule Sočan-Tomaž Skala

tralnemu komiteju KPS borbene pozdrave. Prisegamo, da ne bomo prej nehali z našo borbo, dokler ne bomo dosegli našega cilja: nacionalne in socialne osvoboditve. Obljubljamo, da bomo maščevali smrt borca za svobodo slovenskega naroda Toneta Tomšiča in delali čast spominu njegovega imena. Borci I.SNOUB Toneta Tomšiča.«¹⁰¹

Zaobljuba ni nikogar presenetila. Vzgojno delo med člani KPS, kandidati, člani ZKM in med borci se je od maja izdatno izboljšalo. Brigadni biro KPS, ki ga je vodil Matevž Hace-Matevž Plehan, je to organizacijo po bataljonih popolnoma prenovil. To je mogoče reči tudi za Zvezo komunistične mladine, ki jo je spet začel usmerjati Peter Mendaš-Iztok. Člani KPS, kandidati in člani ZKM so imeli čisto natančne naloge. S prepričljivo besedo in osebnim zgledom so morali delovati za povzdig zavestne discipline, za doseg naj višje stopnje bojevitosti in tovarštva, za utrditev poveljniške veljave, za odpravo nergaštva, zlasti pa za pravilen odnos do prebivalstva. Vselej so stavljali za zgled najpogumnejše borce, vrh tega pa iskali tudi vzroke za prebege v druge partizanske enote ali za pobege k sovražnikom. S pametnim ravnanjem so si ustvarjali ugled in zaupanje med novimi borci, zato so se njihove vrste nenehno večale.

O tem govorijo že podatki o številu organiziranih. Na dan 29. junija 1943 je bilo v brigadi kar 119 članov KPS, 15 kandidatov in 134 članov ZKM; od tega v 1. bataljonu 30 članov KPS, štirje kandidati in 32 članov ZKM, v drugem 24 članov KPS, trije kandidati in 30 članov ZKM, v tretjem 31 članov KPS, štirje kandidati in 39 članov ZKM in v četrtem bataljonu 24 članov KPS, trije kandidati in 25 članov ZKM, v brigadnem štabu pa še 10 članov KPS, en kandidat in osem članov ZKM. Po devetnajstih dneh — do 18. julija 1943 — se je skupno število komunistov povečalo za 15; tako je bilo v brigadi 120 članov KPS, 23 kandidatov in 140 članov ZKM — skupaj 283. Če upoštevamo številčne podatke po seznamih z dne 1. avgusta 1943, je to zajelo 38,66 odstotka vseh partizanov v brigadi, če pa štejemo samo za boj sposobne, potem je bilo to kar 48,79 odstotka; to pa pomeni, da je bil organiziran vsak drugi partizan. Brigada je namreč po seznamih in po poročilu z dne 1. avgusta štela 689 moških in 43 žensk ali skupaj 732. Vendar je bilo veliko ranjenih, in sicer 149 moških in tri ženske, tako da je bilo za boj sposobnih le 540 moških in 40 žensk ali skupaj 580 partizanov.¹⁰⁸

Razmerje med komunisti in še neorganiziranimi borci je bilo več kot ugodno. To stanje je brigadi zagotavljalo politično enovitost in neuničljivo notranjo trdnost, poleg tega pa tudi neomahljivo privrženost revolucionarnemu boju za narodnostno in socialno osvoboditev slovenskega človeka. Druga, nič manjša vrednota je bilo brigadno bojno izročilo. Tomšičeva brigada se je imela po enoletnem obstoju zares s čim pohvaliti. Od ustanovitve je brigada uporabila orožje kar 211 krat, in sicer uspešno 99 krat, na pol uspešno 61 krat in neuspešno 51 krat. Od tega je imela 46 patroljnih ali manjših spopadov, doživela je 10 letalskih in topovskih bombardiranj, petkrat je zašla v sovražnikove zasede, iz samostojnih zased je sovražnike napadla sedemnajstkrat, imela je 57 bojev, ki so trajali eno ali več ur. Neposredno se je udeležila osmih hudih bitk, ki so skupaj trajale dvanajst dni. Samostojno je uničila dve večji in štiri manjše sovražnikove postojanke, pri uničenju dveh večjih postojank je pomagala Gubčevi brigadi, ob sicer neuspešnih napadih pa osvojila vsakič po več močnih utrdb. Poleg tega je uspešno vdrla še v nadaljnjih 28 sovražnikovih postojank, samo enajstkrat pa so se ji napadi na utrjene postojanke izjalovili.

Pri tem je sovražnikom prizadejala najmanj 411 mrtvih, od tega 275 Italijanov, 84 belogardistov in 52 Nemcev, 373 ranjenih, od tega 248 Italijanov, 110 belogardistov in 15 Nemcev, 145 ujetih, od tega 71 Italijanov, enega Nemca, 36 belogardistov in 37 hrvaških domobranov, sama pa je imela 254 mrtvih, 340 ranjenih in 41 ujetih, ki niso bili ustreljeni. Zaplenila je en popolni težki minomet in dva nepopolna

Jože Pucihar-Fistrov (levo) in Jože Klemenc-Pepi (desno), dva borca Tomšičeve brigade od ustanovitve, ki sta oba padla. S tem popravljamo napako, ki je nastala med tiskanjem knjige Tomšičeva brigada — uvodni del. V prvi izdaji omenjene knjige je bila na str. 384 levo pomotoma natisnjena fotografija Slavka Boha, ne pa Jožeta Puciharja-Fistrovega, kakor piše pod fotografijo (v drugi izdaji 1981 smo napako popravili in natisnili pravo, zgoraj natisnjeno fotografijo). Za napačen natis fotografije na str. 522 levo zgoraj pa smo izvedli šele predlanskim. V objavo smo dobili fotografijo Antona Klemenca, Pepijevega brata, ki pa ni bil v Tomšičevi brigadi. Zdaj popravljamo tudi to napako: na fotografiji desno je zdaj zares Jože Klemenc-Pepi. Obenem se opravičujemo in prosimo za razumevanje

težka minometa,* štiri lahke minomete in eno tromblonsko puško, enajst težkih mitraljezov, od tega enega skupaj z 2. bataljonom Belokranjskega odreda, 23 puškomitraljezov, devet brzostrelk, najmanj 428 pušk in 26 pištol. Sama je izgubila 16 pušk, štiri puškomitraljeze, od tega enega uničenega od naletne mine, en težki mitraljez in en minomet 81 mm (Glej tabelo med skicami na strani 752!).

Vrh tega je uničila na zemlji ali sestrelila kar šest italijanskih bojnih letal, zajela in uničila en oklepnik, en tank in en oklepni avto pa poškodovala, zažgala je šest tovornjakov in en vojaški avtobus, iztirla in oplenila en popolni tovorni vlak, poleg tega pa še 11 lokomotiv in 27 vagonov ter najmanj šest kilometrov proge. Pobila je vsaj pet mul,

* Mišljeni so minometi 81 mm, ki jih zdaj označujejo za srednje, ker takrat pri nas še ni bilo minometov 120 mm, ki jih zdaj označujejo za težke.

zaplenila pa devet mul in štiri vojaške konje ter uničila eno in zaplenila dve radijski oddajni postaji.*

S takimi uspehi v enoletnem razvoju se more pohvaliti le malokater enota njene moči. Njeni borci so izpričali nezlomljivo življensko moč. Po veliki italijanski ofenzivi so premagali neznanske tegobe uničenega zaledja in preživeli mnoge napake slabega poveljevanja, ki je imelo svoj vzrok v nepravilnem kadrovanju. Tako so že pred začetkom leta 1943 postali mojstri v presoji sovražnika, njegovih namenov in njegove moči, mojstri manevrskega vojskovanja in mojstri poveljevanja. Pri vsem tem pa so, to je treba poudariti še posebej, izoblikovali nove bojevniske nraevstvene vrednote, ki so bile izraz globokih ljudskih in človečanskih nagibov ...

Pri proslavi prve obletnice Tomšičeve brigade, ki so jo tako slovesno praznovali na Bojancih, so bili njeni hrabri borci zares lahko ponosni: v drugo leto brigadnega obstoja so prenašali zapuščino, ki je omogočala nove ter še večje in številnejše bojne uspehe ...

* Podatki o tem seveda niso čisto natančni. Najbolj natančni so glede mrtvih iz lastnih vrst, kamor so všteti padli v bojih, smrtno ranjeni, ki so umrli pri prenosih ali v bolnišnicah, ujeti, ki so bili obsojeni na smrt ali ustreljeni brez sodbe, ponesrečeni in kaznovani s smrtjo zaradi disciplinskih prekrškov. Manj zanesljivi so glede ranjenih, zelo natančni pa glede igubljenega orožja. Pri zaplenjenem orožju so popolnoma točni glede minometov, mitraljezov in brzostrelk, glede pušk, ki jih navadno ni nihče posebej štel, in pištol, ki so jih borci skrivali, pa so zelo pomanjkljivi. To velja tudi za padle in še bolj za ranjene Italijane (o njihovih izgubah ni podatkov kar v 37 primerih), medtem ko so številke o padlih belogardistih in Nemcih ter ujetih hrvaških domobranih zelo natančne. Pripominjam, da so pri sovražnikovih izgubah vselej vzete samo dokazane ali najnižje verjetne številke. Zelo zanimivo in iz tabelarnega pregleda še zlasti očitno je, da je razmerje med partizanskimi in nemškimi izgubami, pa tudi med partizanskimi in belogardističnimi, za borce Tomšičeve brigade mnogo ugodnejše kakor razmerje med partizanskimi in italijanskimi izgubami. To je samo še en dokaz več, da vojskovanja z Italijani ne gre jemati za šalo.

Opombe o virih

¹ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 168 na str. 527, in knjiga 6, dok. 72 na str. 196, 197 in 198, dok. 150 od str. 352 do 359 in dok. 151 na str. 360, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, od str. 206 do 210, in Milan Guček: Šerčerjeva brigada, od str. 256 do 269.

² Zbornik VI, knjiga 5, dok. 105 na str. 343 in 344 ter dok. 168 na str. 528.

³ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 81 na str. 218 in Rudi Vogrič: Boj Belokranjcev, str. 245.

⁴ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 99 na str. 261, in knjiga 6, dok. 2 na str. 9, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, str. 435, Franček Saje: Belogardizem, str. 468 in 469, in Rudi Vogrič, prav tam, str. 245 in 266.

⁵ Rudi Vogrič, prav tam, str. 266 in 267.

⁶ Franci Strle, lastni spomini, Peter Romanič, pismo z dne 6. decembra 1974, Franček Saje: Belogardizem, str. 476, in prof. dr. Metod Mikuž, prav tam.

⁷ Zbornik VI, knjiga 5, dok. 182 na str. 566 in dok. 204 na str. 611, in knjiga 6, dok. 73, od str. 203 do 207.

⁸ Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija), Beograd 1964, str. 196, dnevnik Franca Levca-Boga in poročila OOOOF Cerknica, fasc. 359/11 — 4 v arhivu IZDG, in dnevnik Jožeta Borštnarja, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 71 na str. 187.

⁹ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 2 na str. 9, dok. 75 na str. 210, dok. 76 na str. 211 in 212 ter dok. 8 na str. 19 in 20, Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB, od str. 441 do 443, in Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, od str. 176 do 180.

¹⁰ Dnevnik Franca Levca-Boga v prepisu, str. 16, in Zoran Hudales, prav tam, str. 444.

¹¹ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 86 na str. 225 in 226 ter dok. 89 na str. 229 in 230.

¹² Prav tam, Vesti, fasc. 110-B, števil. 60616, v arhivu IZDG, Anton Gregorič-Jakec, prepis magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 na str. 30, Alojz Živic-Florjan po beležki z dne 27. maja 1983, Janko Leben-Zmagor po beležki z dne 12. oktobra 1983 in Franci Strle, lastni spomini.

¹³ Isti Zbornik, dok. 86 na str. 225 in 226, Tone Hlenič po spominskem zapisu z dne 20. junija 1981, Jakob Mojšker-Jaka po zapisniku z dne 6. oktobra 1977, Anton Krašovec-Kras po beležki z dne 8. junija in Severin Nemec-Teklo po beležki z dne 19. junija 1978, Janez Kenk-Ivo po beležki z dne 31. oktobra 1975, Albert Topolšek-Igor po ustni izjavi z dne 9. novembra 1982, Danijel Turk in Vladimir Hlede po historiatih borbe št. 1 in 89, Stane Škrabar-Braškar, pripombe z dne 19. novembra 1983 na str. 9, Tone Trtnik-Jure, nedatirani spomini na str. 26, Anton Pezdirc po pismu z dne 6. februarja 1983, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁴ Janez Kenk-Ivo, izjava o bojni poti, fasc. 339/11 v arhivu IZDG, Zoran Hudales, ista knjiga na str. 445, Stanko Semič-Daki: Najboljši so padli 2, str. 158, Albert Topolšek-Igor, prav tam, Janez Erbežnik po beležki z dne 28. marca 1978, mrliška matična knjiga župnije Sela pri Šumberku, Stane Šušteršič-Boštjan, pismo z dne 15. januarja 1983, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁵ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Albert Topolšek-Igor, prav tam, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 159 in 160, ter Zbornik VI, knjiga 6, dok. 86 na str. 226 in dok. 89 na str. 229 in 230.

¹⁶ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Jožeta Borštnarja in Nandeta Sedeja, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja 1978, mrliška matična knjiga fare Sv. Križ in Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra 1977.

¹⁷ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 90 na str. 230, 231 in 232.

¹⁸ Prav tam, Velimir Krašovec-Igor: Dolenjski puntarji od str. 264 do 268, Milan Tominec po zapisniku o ogledu z dne 11. aprila 1978, Franci Strle, lastni spomini, Jože Žlogar-Šoši po beležki z dne

15. marca 1978, že omenjena izjava Janeza Kenka-Iva v arhivu IZDG ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

¹⁸ Vse isto ter Vesti, števil. 60666 in 60667, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 161, ter dnevnika Nandeta Sedeja in dr. Milana Dolenca.

²⁰ Stanko Semič-Daki, prav tam, dnevnika Nandeta Sedeja in dr. Milana Dolenca, Tone Ilenič, spominski zapis z dne 20. julija 1981 na str. 4 in Janko Leben-Zmago po beležki z dne 12. oktobra 1983.

²¹ Karel Kumše-Tomaž, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. maja 1976, Lojze Terčič po beležki z dne 8. junija 1978, Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra 1977, Anton Gregorič-Jakec in Tone Ilenič po istih pričevanjih, Franc Petrič po historiatu borbe št. 72, Matevž Hace: Komisarjevi zapiski 1 na str. 91, in Franci Strle, lastni spomini.

²² Franci Strle, lastni spomini, dnevnika Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 72 na str. 191, in Franca Levca-Boga ter poročilo z dne 29. junija 1943 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

²³ Mihael Butara-Aleks in Milko Goršič, ustna vira, Stanko Zakotnik po historiatu borbe št. 47, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 814, Anton Vancaš, pismo z dne 26. oktobra 1977, dr. Milan Dolenc, ustno soglasje k temu pismu, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra 1977, Tone Turnher po beležki z dne 6. januarja 1983, Franci Strle, lastni spomini, in podatki iz kartoteke borcev Tomšičeve brigade.

²⁴ Fasc. 358/III v arhivu IZDG, dnevnik Nandeta Sedeja in dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka v prepisu, str. 22, oboje v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

²⁵ Dnevnik dr. Milana Dolenca, Stanko Semič-Daki, ista knjiga na str. 162, Zoran Hudales, prav tam, str. 448, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 95 na str. 241 in 242, Franci Strle, lastni spomini, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

²⁶ Leopold Šegina po historiatu borbe št. 21 ter po pismih z dne 21. januarja in 3. februarja 1983, dnevnika dr. Milana Dolenca in Nandeta Sedeja ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

²⁷ Rudi Puhar-Razin po izjavi z dne 27. septembra 1977, Franci Strle, lastni spomini, Matevž Hace, ista knjiga, str. 95, in Lojze Konda po beležki z dne 9. novembra 1977.

²⁸ Zapisnik o ogledu z dne 11. aprila 1978 in Anton Dragar-Ciril po beležki z dne 9. novembra 1977.

²⁹ Isti zapisnik, Tone Ilenič, spomini v rokopisu z dne 1. marca 1982, Milan Tominec po beležki z dne 8. decembra 1977, Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979, Lojze Herman-Dušan po beležki z dne 23. maja, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja in Jože Kolenc po beležki z dne 10. marca 1978, Anica Hribar-Smilka po beležki z dne 1. decembra 1977 in dnevnik dr. Milana Dolenca.

³⁰ Že omenjeni zapisnik in Tone Ilenič kot malo prej.

³¹ Isto kot v opombi števil. 26, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977, Rado Čenčič-Mitja po beležki z dne 7. marca 1978 in sestavku »Skok čez plot Slovenije«, Tomšičev glas 1943/8, od str. 17 do 18, ter nemški fasc. 100 v arhivu IZDG, Anton Vancaš, pismo z dne 26. oktobra 1977, Rudi Vidergar-Brane po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 2. oktobra 1974.

³² Tone Ilenič, prav tam, Albert Stegovec-Milan po beležki z dne 27. maja in Silvo Gorup po telefoničnem pojasnilu z dne 2. avgusta 1983, Rafael Martinčič po beležki z dne 23. novembra 1977, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 162 in 163, Anton Dragar-Ciril, Milan Tominec, Ivan Lokovšek-Jan in Mavricij Štefanič-Mavriče po istih beležkah ter Lojze Skol po že omenjenem zapisniku.

³³ Rado Čenčič-Mitja, prav tam, Anica Mohar-Smilka po isti beležki in Albinca Mali-Hočevnar po beležki z dne 25. februarja 1979.

³⁴ Nemški fasc. 100, prav tam, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 104 na str. 254 in 255, Rado Čenčič-Mitja, Tone Ilenič, Jože Kolenc, Ivan Lokovšek-Jan in Polde Skol po že omenjenih pričevanjih, Jože Tramate-Urh po beležki z dne 11. julija 1978, Matevž Hace, ista knjiga, str. 95, in dnevnik dr. Milana Dolenca.

³⁵ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 99 na str. 247, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

³⁴ Tomšičev glas 1943/7, edino številko hrani Muzej ljudske revolucije v Ljubljani, Fedor Kovačič-Jože in Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 14. julija 1978 ter dnevnik dr. Milana Dolenca.

³⁷ Dnevnik Nandeta Sedeja, Mihael Butara-Aleks, pripombe z dne 6. januarja 1984 na str. 15, Zoran Hudales, prav tam, str. 450, Ivan Lokovšek-Jan po isti beležki, Ljubo Antončič po pismih z dne 6. in 21. maja, Matevž Hace, ista knjiga, str. 95, Ivan Maček-Matija: Spomini, str. 196, in Franci Strle, lastni spomini.

³⁸ Ivan Maček-Matija, ista knjiga, str. 197, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 16 od str. 38 do 41, Spominski dnevi v maju 1943, Borec 1953/5, str. 175, in Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 185.

³⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja, Ivan Maček-Matija, ista knjiga, str. 197, Zbornik VI, knjiga 6, dok.

101 na str. 251, Vesti, števil. 60692, in Franci Strle, lastni spomini.

⁴⁰ Dnevnik Nandeta Sedeja, Zoran Hudales, ista knjiga, str. 449 in 450, Zbornik VI, knjiga 6, dok.

105 na str. 256, NEZGODE 1940-1944 Žel. direkcije Ljubljana, vpisi števil. 594, 595 in 599, in Franci Strle »Skojcevec Zvonkov, Tovariš 1952 na str. 885.

⁴¹ Vse isto ter Anton Svete-Gustl po prepisu magnetofonskega zapisa z dne 14. junija 1976 na str. 22, Mavricij Štefanič-Mavriče po že omenjeni beležki, Vladimir Hlede po historiatu borbe in Franci Strle, lastni spomini.

⁴² Ivan Maček-Matija in Lado Ambrožič-Novljan, isto, ter dnevnika Jožeta Borštnarja in Nandeta Sedeja.

⁴³ Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenc, Jožeta Borštnarja in Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Andrej Mlakar-Lohnetov po beležki z dne 25. septembra 1981, Milan Guček: Šerčerjeva brigada, str. 229 in 230, Rafael Čož, prepis magnetofonskega zapisa z dne 10. marca 1977 na str. 15, in Franci Strle, lastni spomini in sestavek »Udarnik iz Jevnice«, TV-15 štev. 27 z dne 6. julija 1973.

⁴⁴ Zapisnika o ogledu z dne 23. oktobra 1977 in 23. marca 1978.

⁴⁵ Zapisnika o ogledu z dne 29. marca 1978 in 23. oktobra 1977, Ignac Anžlovar po beležki z dne 5. maja 1978 in Franci Strle, lastni spomini.

⁴⁶ Dnevnika dr. Milana Dolenc in Nandeta Sedeja, poročilo Pera Popivode, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 21 na str. 52, Anton Jurejevčič in Stanko Zakotnik po historiatih borbe št. 47 in 58, zapisnika o ogledu z dne 29. marca 1978 in 23. oktobra 1977, Karel Kumše-Tomaž, že omenjeni prepis, str. 3 in 4, ter Ignac Anžlovar po beležki z dne 5. maja 1978.

⁴⁷ Popivodovo poročilo, zapisnik o ogledu z dne 23. marca, Franc Tomažič-Zlato po beležki z dne 16. marca 1978 in nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Franc Osredkar-Grilec po beležki z dne 8. avgusta 1978, spomini Alojza Koprivca z dne 20. decembra, str. 23 in 24, in Mihael Butara-Aleks po beležki z dne 4. aprila 1978, Anton Klobučar-Snajder po beležki z dne 24. maja 1983, Anton Drečnik, Jakob Pajsar in Leopold Šegina po historiatih borbe št. 16, 37 in 21 ter Marjan Grile-Igor »Malo čez mejo«, Tomšičev glas 1943/9, od str. 17 do 19, P/402 — I v arhivu IZDG.

⁴⁸ Popivodovo poročilo, zapisnik o ogledu z dne 23. oktobra in Janez Kramarič po beležki z dne 17. novembra 1977, Ignac Anžlovar po že omenjeni beležki, dnevnik Ludvika Bradeška-Iztoka in Maks Gorenšek z dne 5. februarja 1983.

⁴⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja, Jože Boldan-Silni, prepis magnetofonskega zapisa z dne 16. avgusta 1977, str. 12 in 13, Marjan Jager-Ris, spomini-življenjepis z dne 18. julija 1957, fasc. 1/1 v arhivu IZDG, in zapisnik z dne 29. marca 1978.

⁵⁰ Isti zapisnik, Ivan Zore-Jernej, prepis magnetofonskega zapisa z dne 22. marca, od str. 40 do 44, Tone Trtnik-Jure, isti spomini na str. 28, Jože Breznik-Gorki po beležki z dne 18. novembra 1977 ter Jože Pečnikar-Lev po beležki z dne 18. novembra 1981.

⁵¹ Isti zapisnik, Mirko Malnarič po beležki z dne 9. januarja in Janez Erbežnik z dne 28. marca 1978 ter Stanko Zakotnih po historiatu borbe.

⁵² Ignac Anžlovar po isti beležki, zapisnik o ogledu z dne 23. oktobra 1977, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29, Karel Kumše-Tomaž, prav tam, Albert Stegovec-Milan po že omenjeni beležki in že omenjeno Popivodovo poročilo.

⁵³ Dnevnik dr. Milana Dolenc, Polde Skol in Mavricij Štefanič-Mavriče po že omenjenih beležkah, Anton Dremelj-Ante po zapisniku z dne 3. aprila 1978, Franci Strle, lastni spomini, in beležke o ogledu z dne 3. maja 1983.

⁵⁴ Predlogi za odlikovanja v VII Beograd, reg. št. 17 — 6, k. 293, Mavricij Štefanič-Mavriče in Anton Dragar-Ciril po že omenjenih beležkah, Vladimir Flerin-Lela po beležki z dne 31. avgusta 1981, Rudi Müller-Mile po beležki z dne 17. februarja 1978 in Ivan Križan »Pot enega izmed tisočev«, str. 9.

⁵⁵ Zapisnik o ogledu z dne 23. marca in Anton Dremelj-Ante po zapisniku z dne 3. aprila 1978, Mihael Butara-Aleks, ustni vir, in že omenjeno Popivodovo poročilo.

⁵⁶ Isti zapisnik, dnevnik dr. Milana Dolenc, Anton Dragar-Ciril po isti beležki in Popivodovo poročilo.

⁵⁷ Popivodovo poročilo in že omenjeni zapisniki o ogledih, Polde Skol in Mavricij Štefanič-Mavriče po istih beležkah, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁵⁸ Janez Kramarič po že omenjeni beležki in Karel Kumše-Tomaž po že omenjenem prepisu.

⁵⁹ Rafael Čož in Ivan Zore-Jernej po istih prepisih, Popivodovo poročilo, dnevnik Nandeta Sedeja ter Maks Vidmar, Jože Pečnikar-Lev in Janez Erbežnik po že omenjenih beležkah.

⁶⁰ Pero Popivoda, že omenjeno poročilo in »Pregled borb na Dolenjskem«, Slovenski zbornik 1945, str. 633 in 634, že omenjeni zapisniki o ogledu, dr. Stanko Pirc-Lojze po historiatu borbe št. 26, Stanko Semič-Daki »Spomini narodnega heroja«, Borec 1951/4 na str. 156, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 107 na str. 259, dok. 114 na str. 270 in dok. 123 na str. 287, in Vesti, štev. 60814.

⁶¹ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 106 na str. 257 in dok. 123 na str. 286, in Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 231 in 232.

⁶² Dnevnik dr. Milana Dolenc, Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška, zapisnik o ogledu z dne 23. marca 1978, Franc Tomažič-Zlato, Tone Ilenič in Ivan Križan kot malo prej, Rafael Čož po istem prepisu in Franci Strle, lastni spomini.

⁶³ Matevž Hace, ista knjiga, str. 100, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 170, dnevnik dr. Milana Dolenca, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 108 na str. 260, ter Milan Tominec, Polde Skol, David Plut-Aleš in Anica Hribar-Smilka po že omenjenih beležkah.

⁶⁴ Zapisnik o ogledu z dne 23. marca 1978, Stanko Semič-Daki, prav tam, Milan Tominec, Franc Osredkar-Grile, Vladimir Flerin-Lela, Jože Pečarič in Franc Tomažič-Zlato po že omenjenih beležkah, Albin Šulem po historiatu borbe št. 68, Vladimir Plešec-Lado po beležki z dne 8. avgusta 1978 ter Stane Škrabar-Braškar in Polde Skol po beležki z dne 16. aprila 1979.

⁶⁵ Isti zapisnik, Franc Osredkar-Grile in Rafael Martinčič po istih beležkah, Franc Tomažič-Zlato po že omenjeni beležki in po nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Tone Trtnik-Jure, isti spomini od str. 29 do 33, dr. Stanko Pirc po historiatu borbe št. 26, Rafael Čož kot malo prej, Anton Velišček-Zoran po beležki z dne 27. maja 1983, Andrej Mlakar-Lohnetov po beležki z dne 25. septembra 1981, Zoran Hudales, ista knjiga, str. 455, mrliška matična knjiga župnije Sela-Šumberk, pismo Dore Fakin z dne 5. avgusta 1983, Zorko Žorž-Sočan in Bratko Saksida po beležki z dne 31. maja 1983 ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁶⁶ Popivodovo poročilo, Vlado Kogoj po zapisniku z dne 23. marca 1978, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981, Andrej Mlakar-Lohnetov, Franc Tomažič-Zlato, Jože Pečarič in Janez Kramarič po že omenjenih beležkah, Matevž Hace, ista knjiga, str. 100 in 101, ter Mihael Butara-Aleks in Janez Kenk-Ivo, ustna vira.

⁶⁷ Pero Popivoda po že omenjenem poročilu in sestavku »Pregled borb na Dolenjskem«, prav tam, str. 635 in 636, dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, Polde Skol, Rafael Martinčič, Milan Tominec, Ivan Lokovšek-Jan, Mavricij Štefanič-Mavriče, Anton Klobučar-Snajder, Anton Velišček-Zoran in Anica Mohar-Smilka po že omenjenih beležkah, zapisnika o ogledu z dne 23. marca in 3. junija 1978, Anton Vancaš, pismo z dne 12. novembra 1977, že omenjeni spomini Toneta Ileniča, Avgust Brezavšček »Zvijajača je uspela«, Naš glas št. 4–5 z dne 28. novembra 1961, Anton Jurejevčič in Anton Drečnik po historiati borbe št. 58 in 16, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih na str. 34 in Zbornik VI, knjiga 6, dok. 108 na str. 260.

⁶⁸ Zoran Hudales, prav tam, Pero Popivoda, isto poročilo in isti sestavek, dnevnik dr. Milana Dolenca, Polde Skol po isti beležki in Vesti, fasc. 110-B v AIZDG.

⁶⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja, Ludvika Bradeška in dr. Milana Dolenca, Zoran Hudales, ista knjiga, str. 456 in 457, Franci Strle, lastni spomini, in Zbornik VI, knjiga 6, dok. 111 na str. 265.

⁷⁰ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 111 na str. 264 in 265, Lado Ambrožič-Novljan, ista knjiga, str. 234 in 235, in Pero Popivoda, isti sestavek.

⁷¹ Že omenjeni trije dnevnik, Anton Kralj-Kraljček po beležki z dne 17. septembra 1981, Valerija Železnikar po beležki z dne 4. decembra in Mavricij Štefanič-Mavriče po beležki z dne 9. decembra 1977.

⁷² Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, Pero Popivoda, prav tam, Marjan Jager-Ris po že omenjenih spominih, str. 34, Franci Strle, lastni spomini, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 111 na str. 265, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁷³ Pero Popivoda, dr. Milan Dolenc, Nandeta Sedej in Ludvik Bradeško, prav tam, Matevž Hace, ista knjiga, str. 103, Franci Strle, lastni spomini, ter Zbornik VI, knjiga 6, dok. 112 na str. 266.

⁷⁴ Prof. dr. Metod Mikuz: Pregled zgodovine NOB II, str. 292, Drugi svetski rat 3, str. 464 in 471, Pero Popivoda, isti sestavek na str. 636, Vesti, štev. 60764, 60765 in 60780, italijanski fasc. 627/IV v arhivu IZDG, Franc Konda po zapisu Toneta Ileniča, David Plut-Aleš po beležki z dne 12. novembra 1981, dnevnika Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška, Franci Strle, lastni spomini, Zoran Hudales, ista knjiga, str. 463 in 464, Ivan Maček-Matija po beležki z dne 8. januarja 1979 in Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977.

⁷⁵ Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška.

⁷⁶ Dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Jožeta Borštnarja, Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 113, 116, 117, 120 in še zlasti dok. 121 na str. 238, ter Vesti, štev. 60814.

⁷⁷ Dnevnika dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, zapisnik o ogledu z dne 6. junija 1978, Leopold Šegina po historiatu borbe št. 21 in pismu z dne 3. februarja 1983, Rafael Martinčič po že omenjeni beležki, Franc Tomažič-Zlato po že omenjeni beležki in nedatiranem pismu odboru I.SPUB, Lojze Skol po zapisniku z 11. aprila 1978, Franci Strle, lastni spomini, Vesti, štev. 60815, v arhivu IZDG ter mrliški matični knjigi s Cateža in iz Trebnjega.

⁷⁸ Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca, Ludvika Bradeška in Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 195 in 196, Franci Strle, lastni spomini, ter it. fasc. 672/III in 674a/II v arhivu IZDG.

⁷⁹ Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, Vesti, štev. 60839, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 130 na str. 297, in zapisnik o ogledu z dne 6. aprila 1978.

⁸⁰ Isti zapisnik, Anica Hribar-Smilka, Andrej Mlakar-Lohnetov in Mavricij Štefanič-Mavriče po že omenjenih beležkah, dodatna Štefaničeva pojasnila z dne 20. decembra 1982, Franc Čopič-Crni po

beležki z dne 28. maja 1983, Franci Strle, lastni spomini, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸¹ Fedor Kovačič-Jože in Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 3. novembra 1982 in Tomšičev glas 1943/8, NOB tisk, fasc. T-2 v arhivu IZDG.

⁸² Dnevnik Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca, Ludvika Bradeška in Nika Šiliha, Mavricij Štefanič-Mavrič po isti beležki, Lado Ambrožič-Novljan: Cankarjeva brigada, str. 196, in Zbornik VI, knjiga 6, dok. 130 na str. 298.

⁸³ Zapisnik o ogledu z dne 6. aprila 1978, Vladimir Badovinac po beležki z dne 1. julija 1978, Franc Čopić-Crni, Lojze Konda in Mavricij Štefanič-Mavrič po že omenjenih beležkah, Jože Tramte-Urh po beležki z dne 11. julija 1978, Ivan Čerin in Zvonsko Faleskini po historiatih borbe št. 61 in 90, Franci Strle, lastni spomini, seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade ter Zbornik VI, knjiga 6, dok. 130 na str. 298.

⁸⁴ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 196 in 197, in Gubčeva brigada, str. 239 in 140, ter pripombe z dne 14. junija 1983, že omenjeni dnevnik, Franci Strle »Zmaga Tomšičeve pri Rajhenavu«, TV-15 št. 3 z dne 14. januarja 1971, in zapisnik o ogledu z dne 6. aprila 1978.

⁸⁵ Isti dnevnik in isti zapisnik, Lojze Konda in Mavricij Štefanič-Mavrič po že omenjenih beležkah, Slavko Rode-Nande po beležki z dne 28. septembra 1977, Giovanni Cuccu-Ivo: Štirinajst mesecev med slovenskimi partizani, str. 120 in 121 (z napako v prevodu, ki je srnjačka zamenjal za jelenčka), Stanko Semič-Daki »Za Italijani od grma do grma«, Tovariš 1952, str. 674 in 675, in že omenjena knjiga, str. 174, 175 in 176, ter Franci Strle, isti podlistek, TV-15 št. 4 z dne 21. januarja 1971.

⁸⁶ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 131 na str. 300 in dok. 308 na str. 310, Janko Jarc »Boj pri Rajhenavu 25. junija 1943«, Dolenjski list št. 43 z dne 25. oktobra 1962, Peter Romanič »Drago plačana brizgalna«, TV-15 1969/36, Janez Erbežnik, Jože Breznik-Gorki, Mirko Malnarič, Anica Hribar-Smilka, Rudi Puhar-Razin, Alojz Živic-Florjan, Franc Osredkar-Grilc in Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjenih beležkah, Jože Boldan-Silni in Ivan Zore-Jernej po že omenjenih prepisih, str. 15 in 16 ter str. 46 in 47, predlogi za odlikovanja, fasc. 124/1 v arhivu IZDG, »Zmaga pri Rajhenavu ali brez hlač v Kočevje«, kočevske Novice št. 14 z dne 29. marca 1963, Ignac Horvat-Imre in dr. Stanko Pirc-Lojze po ustnih virih iz leta 1970 (glej Franci Strle, isti podlistek-opombe, TV-15 št. 5-6 z dne 4. februarja 1971!) ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁸⁷ Anton Svete-Gustel po že omenjenem prepisu, str. 25 in 26, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 175 in 176, anketni list Ivana Žiberta-Gašperja v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada, str. 241, Štefan Gnezda-Zvonko, pojasnilo z dne 12. junija in Anton Papič po beležki z dne 21. avgusta 1983 ter Jože Breznik-Gorki, Anica Hribar-Smilka in Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjenih beležkah.

⁸⁸ Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 131 na str. 300, dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja, dr. Milana Dolenca in Ludvika Bradeška, Franci Strle, isti podlistek, Popivodovo poročilo-dostavek ter Andrej Mlakar-Lohnetov po isti beležki, Lojze Zdešar, nedatiran spominski zapis v rokopisu, Janez Kenk-Ivo po spominih, fasc. 339/11, in Marjan Jager-Ris, fasc. 1/1 v arhivu IZDG, Stanko Zakotnik, Alojz Uršič, Viljem Gril in Anton Kocjančič po historiatih borbe št. 47, 46, 44 in 29 ter Stane Škrabar-Braškar po že omenjenih pripombah, str. 9.

⁸⁹ Franci Strle, isti podlistek, Stane Škrabar-Braškar, ustni vir, Milan Tominec in Mihael Butara-Aleks po že omenjenih beležkah in poročilo brigadnega partbiroja z dne 29. julija 1943, arh. štev. 6397 v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

⁹⁰ Dnevnik Nika Šiliha, dr. Milana Dolenca, Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška, Lojze Zdešar kot malo prej ter Franci Strle, isti podlistek, TV-15 št. 5 z dne 28. januarja 1971, in dodatni spomini.

⁹¹ Isti dnevnik, že omenjeno poročilo brigadnega partbiroja, Mihael Butara-Aleks, Jože Breznik-Gorki, Mirko Malnarič in Janez Erbežnik po že omenjenih beležkah, Stanko Zakotnik-Johan, historiat borbe št. 47, Igor Slavec »Stanetu Zakotniku-Johanu ob odhodu v zasluženi pokoj«, ISKRA 1959 št. 4, str. 90 do 92, anketni list Ivana Žiberta-Gašperja v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Lado Ambrožič-Novljan, ista knjiga, str. 242, Radko Polič: Belokranjski odred, str. 418, Matevž Hace, ista knjiga, str. 107 in 95, Marjan Jager-Ris, že omenjeni spomini na str. 55, Stane Šušteršič-Boštjan, ista knjiga, str. 33, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 132 na str. 302, ter seznam padlih, ranjenih in ujetih borcev Tomšičeve brigade.

⁹² Lado Ambrožič-Novljan in Radko Polič, prav tam, že naštetih dnevnik in dnevnik Toneta Vidmarja-Luka Suhodolca ter Franci Strle, isti podlistek in dodatni spomini.

⁹³ Že omenjeno poročilo brigadnega partbiroja, arh. štev. 6397, in dnevnik Nandeta Sedeja v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Lojze Konda, Mavricij Štefanič-Mavrič in Anton Klobučar-Snajder po že omenjenih beležkah, Radko Polič, ista knjiga, str. 432, 433 in 434, Zbornik VI, knjiga 6, dok. 135 na str. 306, in Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977.

⁹⁴ Dnevnik Nandeta Sedeja, Ludvika Bradeška in dr. Milana Dolenca ter Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 176.

⁹⁵ Zapisnika o ogledu z dne 2. aprila in 6. junija 1978, Avgust Brezavšček »Oddih v Bojancih«, Naš glas št. 1 (glasilo v Izoli) z dne 18. marca 1961, in dnevnik Nandeta Sedeja.

- ⁹⁶ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 135 na str. 306, Radko Polič, ista knjiga, str. 422, in ista zapisnika.
- ⁹⁷ Ista zapisnika, Avgust Brezavšček, prav tam, Rafael Martinčič, Mirko Malnarič, Rudi Müller-Mile in Janez Kramarič po istih beležkah, Alojz Kodelja po beležki z dne 28. maja 1983, France Medle-Franček po beležki z dne 10. marca 1978, Anton Pečnik po historiatu borbe št. 27, Franc Gruden-Švejk, prepis magnetofonskega zapisa z dne 6. novembra 1974 in Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 179 in 180.
- ⁹⁸ Dnevnik Ludvika Bradeška in Nandeta Sedeja, ista zapisnika, Anton Klobučar-Šnajder in Avgust Brezavšček, prav tam, Matevž Hace »Jutranja borba na Bojancih«, Borec 1950 na str. 167, tudi Primorski dnevnik št. 219 z dne 10. septembra 1952, Alojz Uršič, Rudolf Lešnjak, Zvonko Faleskini, Leopold Segina in Jože Novak po historiatih borbe, Ivan Lokovšek-Jan po beležki z dne 15. novembra 1977, it. fasc. 674a/II v arhivu IZDG, in anketni list za Rafaela Martinčiča v zgodovinskem arhivu CK ZKS.
- ⁹⁹ Zbornik VI, knjiga 6, dok. 137 na str. 308, 309, 310 in 311, in Franci Strle, že omenjeni podlistek, TV-15 št. 1 z dne 1. januarja 1971.
- ¹⁰⁰ Dnevnik dr. Milana Dolenc in inž. Janez Perovšek, rokopis za zgodovino Levstikove brigade, Franček Saje »Ustanavljanje novih brigad in divizij«, Borec 1963/11 na str. 336 in 337, Ivan Maček-Matija, ista knjiga, str. 197 in 198, Tone Fajfar: Odločitev, str. 322, Kardeljeva pisma, Zbornik II, knjiga 9, dok. 282 na str. 394 in 396 in dok. 285 na str. 404, arh. štev. 1238 v zgodovinskem arhivu CK KPS Franc Dovjak-Marjan po opombi v knjigi Borivoja Laha-Borisa: Prva slovenska artilerijska brigada, str. 19, Vladimir Hlede po historiatu borbe št. 89, Stanko Novak iz Preloke, telefonična izjava z dne 4. januarja 1983, in Franjo Rustja-Čanči po beležki z dne 24. decembra 1982.
- ¹⁰¹ Dnevnik Nika Šiliha, Nandeta Sedeja in Ludvika Bradeška, Vladimir Hlede, Stane Gantar, Zvonko Faleskini, Rudolf Lešnjak in Viljem Gril po historiatih borbe, Ivan Lokovšek-Jan po že omenjeni beležki, Bogomir Trtnik-Miro po beležkah z dne 12. in 20. avgusta 1974, Janez Kenk-Ivo po beležkah z dne 31. oktobra 1975 in 5. februarja 1983, Ivan Grižon-Ivo po beležki z dne 22. junija 1984, Anton Papič in Anton Klobučar-Šnajder po že omenjenih beležkah ter Zorko Žorž z Gradišča 64 pri Renčah, pojasnilo k fotografiji.
- ¹⁰² Dnevnik dr. Milana Dolenc, fasc. 18/IV — 6 in it. fasc. 673a/I v arhivu IZDG, življenjepis in anketni list Angelce Ocepek v zgodovinskem arhivu CK ZKS, Franc Žugelj po historiatu borbe št. 31, Franci Strle, lastni spomini in sestavek »V Kordun...«, Borec 1952, str. 248, ter Anica Hribar-Smilka in Valerija Železnikar po že omenjenih beležkah.
- ¹⁰³ Inž. Janez Perovšek, prav tam, Zbornik V, knjiga 17, dok. 131, 139, 133 in 141 na str. 441, 425, 430 in 448, Franc Žugelj po historiatu borbe št. 31, Slavko Rode-Nande, Rudi Müller-Mile, Anton Dragar-Ciril in Ivan Lokovšek-Jan po že omenjenih beležkah, dnevnik dr. Milana Dolenc, Mirko Mohar-Brane »Prvi topovi za brigade«, kočevske Novice, od št. 19 z dne 18. maja do št. 23 z dne 8. junija 1962, Ignac Horvat-Imre, ustni vir iz leta 1952, poročilo z dne 27. avgusta 1943, arh. štev. 6078 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, ter Vesti, fasc. MVAC 111-A, štev. 61116, in it. fasc. 673a/I v arhivu IZDG.
- ¹⁰⁴ Dnevnik Nandeta Sedeja, Ludvika Bradeška in Nika Šiliha, Lado Ambrožič-Novljan, prav tam, str. 247, Rudi Vogrič, ista knjiga, str. 272, ter it. fasc. 674a/II in 673a/I v arhivu IZDG.
- ¹⁰⁵ Dnevnik Nandeta Sedeja, Jože Boldan-Silni po že omenjenem prepisu, str. 16 in 17, Marjan Jagar-Ris, življenjepis — spomini, str. 34 in 35, Anton Kocjančič po historiatu borbe št. 29, Jože Breznik-Gorki, Ivan Lokovšek-Jan, Vinko Toni-Cene, David Plut-Aleš in Andrej Mlakar-Lohnetov po že omenjenih beležkah, Ivan Mrmolja po beležki z dne 28. maja 1983, kartoteka borcev Tomšičeve brigade, it. fasc. 673a/I v arhivu IZDG ter Janko Švajger in Rezka Klemenc po pismih z dne 24. in 26. julija 1983.
- ¹⁰⁶ Tomšičev glas 1943/9 v arhivu IZDG, poročili brigadnega partbiroja z dne 29. junija in 20. julija 1943, arh. štev. 6397 in 6400 v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter Fedor Kovačič-Jože in Stane Škrabar-Braškar po beležki z dne 14. julija 1978.
- ¹⁰⁷ Franček Saje, prav tam, dnevnik Nandeta Sedeja, Ivan Lokovšek-Jan, Rafael Martinčič in Franjo Rustja-Čanči po že omenjenih beležkah, Danica Radojčić po zapisniku o ogledu z dne 2. aprila 1978, Stanko Semič-Daki, ista knjiga, str. 179, Rudi Vogrič, ista knjiga, str. 255, poročilo partbiroja z dne 20. julija 1943, arh. štev. 6400, in zaobljuba, arh. štev. 6398, v zgodovinskem arhivu CK ZKS.
- ¹⁰⁸ Že omenjeni poročili brigadnega partbiroja, arh. štev. 6397 in 6400, in številčno stanje z dne 1. avgusta 1943, arh. štev. 6063, v zgodovinskem arhivu CK ZKS.

POPRAVKI

tiskovnih in vsebinskih napak iz uvodne knjige o Tomšičevi brigadi

Knjiga Tomšičeva brigada — uvodni del je v prvi izdaji (1980) kljub superkorekturi izšla z mnogimi napakami, ki sta jim botrovala predvsem pretirana naglica pri stavljenju in preutrujenost avtorja. Poleg tega vsebuje druga izdaja (1981) tudi nekaj novosti in pomembno vsebinsko dopolnilo. Da kupci te knjige iz prve izdaje ne bi bili prikrajšani, prinašamo v drugi knjigi o Tomšičevi brigadi popravke in dopolnitve po vrstnem redu od začetka do konca, in sicer tako, da najprej označujemo številko strani ter številko odstavka in številko vrstice (npr. str. 26/3—14) od zgoraj navzdol, kjer je napaka. Med odstavke štejemo tudi besedila k fotografijam in opombe pod črto, pri opombah o virih za okrajšavo v. navajamo številko vira. Za tako označeno lokacijo napake in za okrajšavo n. (napačno) najprej navajamo napačno besedo ali besedno zvezo, tej sledi okrajšava pr. (pravilno), nato pa navajamo pravilno besedo ali besedno zvezo. Popravki, natisnjeni s poševnimi črkami, pomenijo, da je napaka ostala tudi v knjigi iz druge izdaje (1981). Upamo, da bodo tako podani popravki napak dovolj pregledni. Obenem se opravičujemo in prosimo za razumevanje.

str. 7/2 — 19: n. 189 oseb, pr. 189 borcev,
str. 10/3— 1: n. ta uvod ne more bita, pr. ne more biti,
str. 12/1 — 3: n. prof. Anton Štampohar, pr. Anton Štampohar,
str. 13/1 — 8: n. partrulje, pr. patrolje,
str. 14/1 — 2: n. staje, pr. vstaje,
str. 15/3 — 8: n. narodnoosvobodilno, pr. narodnoosvobodilno,
str. 16/1— 7: n. delastvu, pr. delavstvu,
str. 20/4 — 4: n. 1. grenadiskem in 13. topniškem polkom, pr. 1. grenadirskim in 13. topniškim polkom,
str. 21/2 — 2: n. 8 tendenc, pr. 8 tenenc,
str. 21/2— 7: n. stotinje, pr. stotnije,
str. 22/2 — 9: n. slami, pr. silami,
str. 22/2 — 12: n. Štajarskem, pr. Štajerskem,
str. 22/2 — 14: n. nasilim, pr. nasilnim,
str. 23/1-10: n. potrjuje, pr. potrjujejo,
str. 23/4 — 17: n. Ž3,87 odstotka, pr. 23,87 odstotka,
str. 23/4— 18: n. partianov, pr. partizanov,
str. 24/2-3: n. postavljali, pr. predstavljali,
str. 27/3—13: n. moramo, pr. moremo,
str. 28/4—1: n. z Posavja, pr. v Posavje,
str. 29/1 — 21: n. Štajarskem, pr. Štajerskem,

str. 29/2 — 3: n. narodnoosvobodilno, pr. narodnoosvobodilno,
 str. 30/2 — 5: n. omogočilo, pr. omogočilo,
 str. 30/2 — 7: n. ozorima, pr. oziroma,
 str. 34/2 — 1: n. 14. maja 1915, pr. 14. maja 1515,
 str. 42/6 — 3: n. Pragi do 1904, pr. Pragi od 1904 do 1910,
 str. 44/1 — 1: n. sepetmbra, pr. septembra,
 str. 44/1 — 4: n. dobilo podružnico, pr. dobilo podružnice,
 str. 44/4—1: n. pooktobrskega vreja, pr. pooktobrskega vretja,
 str. 45/2 — 6: n. iz Unca, pr. z Unca,
 str. 45/2 — 9: n. dvajset govedi, pr. dvanajst govedi,
str. 45/4— 4: n. ob zapisu o Antonu Lovrenčiču je treba dodati, da se je pozneje ločil od klerikalnega vodstva in da je med zadnjo vojno zavzeto podpiral partizane, kjer sta se bojevala tudi sinova Boris in Lado.
 str. 46/4 — 5: n. ob Savi. 4. novembra, pr. ob Savi, 4. novembra,
 str. 47/1 — 8: n. strojevodja, pr. strojevodjo,
 str. 48/4 — 2,3: n. 29. septembra 1943 v bitki pri Ravbarkomandi, pr. 7. **novembra 1943 pri Uncu,**
 str. 49/3 — 2: n. baknovcev, pr. bankovcev,
 str. 54/2 — 7: n. roganizacij, pr. organizacij,
 str. 56/2 — 12: n. Ze delegata, pr. Za delegata,
 str. 60/2 — 1: n. v Kočevje dobilo, pr. v Kočevju dobilo,
 str. 62/2 — 3: n. še študenta, pr. še dijaka,
 str. 62/2 — 6: n. Stanko Sewiger, pr. Stanko Schweiger,
 str. 62/2 — 12: n. Koršič, kot tajnik, pr. Koršič kot tajnik,
 str. 63/1 — 6: n. Ivan Kastelic, pr. Ivan Krajec,
 str. 63/4 — 6: n. Sreče Prežlja, pr. Sreča Prežlja,
 str. 64/4 — 7: n. odbornika pa, pr. odbornike pa,
 str. 65/5 — 6: n. na Škofljici, pr. v Škofljici,
 str. 66/1 — 1: n. 222 glasov, 7 glasov in župana, pr. 222 glasov, 7 odbornikov in župana,
 str. 67/6 — 2: n. Kranjčev iz Pudoba, pr. Krajčev iz Pudoba,
 str. 69/2 — 2: n. Kmečko-delavske, pr. Kmetško-delavske,
 str. 70/2 — 1: n. Samostojen nastop kočevskih komunistov je oblast preprečila, pr. Samostojen nastop kočevskih komunistov na občinskih volitvah je oblast preprečila,
 str. 70/2 — 16: n. Štefan Begoš, pr. Štefan Beguš,
 str. 71/3 — 14: n. Franc Šmit, pr. Franc Schmidt,
 str. 72/3 — 9: n. za odbornika, pr. za odbornike,
 str. 73/naslov: n. Proletarske akcije čete, pr. Proletarske akcijske čete
 str. 74/2 — 3: n. mezdni bojih, pr. mezdni boji,
 str. 76/1 — 6: n. v Zvezi neodvisnih, pr. v Zvezo neodvisnih,
 str. 76/2 — 4: n. začel izhajati, pr. začelo izhajati,
 str. 76/4 — 8: n. Alojz Kussold, pr. Alojz Kusold,
 str. 79/2 — 2: n. uspešno obvarovali, pr. uspešno obvarovale,
 str. 80/2 — 10: n. žrtvojejo, pr. žrtvujejo,
 str. 80/3 — 2: n. potomci Vesnanov, pr. potomci vesnanov,
 str. 82/1 — 6: n. Ludvih Mrzel, pr. Ludvik Mrzel,
 str. 82/4 — 9: n. za ustanovite Svobode, pr. za ustanovitev Svobode,
 str. 85/4 — 3: n. narasla na kakih 150 članov, pr. narasla za 31 članov,
 str. 86/5 — 1: n. 23. septembra 1934, pr. 30. septembra 1934,
 str. 90/3 — 7: n. 1943 na Hlebčah, pr. 1933 na Hlebčah,
 str. 90/3 — 12: n. društva nastajala še, pr. društva nastala še,
 str. 91/2 — 7: n. »Čašisa kave«, pr. »Čašica kave«,

str. 91/3 — 5: n. po letu 1923, pr. po letu 1932,
 str. 92/2 — 9: n. severozahodni, pr. severovzhodni,
str. 92/2 — 11: n. v *Leliki Ligojni*, pr. v *Veliki Ligojni*,
str. 92/3 — 6: n. *Jože Šraj-Aljoša*, pr. *Tone Šraj-Aljoša*,
 str. 94/2 — 9,10,11: n. 1953 v Gorenjem Polju ... v Prečni..., skupaj kar sedem-
 najst, pr. leta 1933 v Gorenjem Polju, leta 1937 v Muhaberu in neugotovljene-
 ga leta v Urših selih, že na robu Bele krajine, skupaj kar šestnajst društev,
 str. 94/3 — 2: n. Za predsednika, pr. Za predsednika,
 str. 94/5 — 5: n. komunistične, pr. komunistične,
 str. 95/3-9,10,11: n. Preloki, Obrhu pri Dragatušu in na Talčjem vrhu pri Čr-
 nomlju, leta 1935 pa še v Črnomlju, Rosalnicah in na Božakovem, pr. Obrhu
 pri Dragatušu in na Talčjem vrhu pri Črnomlju, leta 1935 v Črnomlju in Rosal-
 nicah, v Preloki, Starem trgu ob Kolpi in na Božakovem pa so se ustanavljala,
 str. 96/1 — 4: n. v Gradcu in Podzemlju, pr. v Gradcu in Mlakah,
 str. 96/2 — 6: n. Zbor je nastopal širom po Beli krajini, pr. Zbor je nastopal tudi
 v drugih krajih,
 str. 96/2 — 13: n. pevsko skupnost preoblikovali, pr. pevski odsek preoblikovali,
 str. 96/4 — 9 do 13: besedilo spremenjeno, pr. v Podzemlju in Gradcu, ker so ju
 vodili komunisti...« Dvom v ta podatek, zasnovan na opazki v arhivu regi-
 strature društev (Arhiv SR Slovenije): »DKFID Gradac in Mlaka, predlog za
 razpust«, je zdaj potrdil arhiv, ki ga je uspelo odkriti Antonu Štampoharju iz
 Dolenjskega muzeja v Novem mestu. Zdaj je znan tudi datum razpusta, in si-
 cer 15. oktober 1935. Naj dodam, da sta bili to prvi DFKID, razpuščeni zaradi
 komunizma.
 str. 97/3 — 6,7,8: n. da je bil belokranjski belogardizem močnejše zakoreninjen
 samo v Semiču in okolici, pr. da je bil belokranjski belogardizem, ako je o
 njem sploh mogoče govoriti, prisoten samo v Semiču in v vaseh okoli Lipe,
 str. 97/3 — 9,10: n. priklopskih vasi, pr. prikolpskih vasi,
 str. 98/1 — 5: n. »njive«, pr. »Njive«,
 str. 100/2 — 2: n. študentov marksistov, pr. študentov marksistov,
 str. 102/1 — 6: n. tudi širšemu krgu, pr. tudi širšemu krogu,
 str. 102/5 — 1: n. Fridericha Engelsa, pr. Friedricha Engelsa,
 str. 103/1 — 5: n. izosebili črno in, pr. izobesili črno in,
 str. 103/1 — 8,9: n. Toda že 4. maja istega leta, pr. Toda že 4. maja istega leta,
 str. 105/2 — 5: n. Jože Cencič, pr. Jože Cenčič,
 str. 105/2 — 13: n. matrice tipkala, pr. matrice tipkala,
 str. 106/1 — 7,8: n. partizanske enote, pr. partizanske enote,
 str. 106/3 — 4: n. kakor borci v Vietnamu, pr. kakor bonci v Vietnamu,
 str. 107/2 — 4: n. pokrajinskega partijskega, pr. pokrajinskega Stankinega,
 str. 107/2 — 6: n. i ježiškem okolišu, pr. in ježenskem okolišu,
 str. 108/3 — 2,3,4: n. znani novomeški komunist France Pintar vodil Planinski
 klub Skala v Ljubljani. Z njim je hodil na izlete tudi na Gorjance, pri čemer ga
 je skušala onemogočiti, pr. znani novomeški komunist France Pintar deloval v
 fotografski sekciji Turistovskega kluba Skala in njegove člane vodil na izlete.
 Enega takih izletov na Gorjance je skušala onemogočiti,
 str. 109/3 — 12: n. Pavlu Zibelniku- Paju, pr. Pavlu Zibelniku-Paju,
 str. 110/1 — 6: n. iz slabših razmer, pr. iz slabih razmer,
 str. 112/1 — 5: n. deovali, pr. delovali,
 str. 112/3 — 1: n. O komunistični organizaciji v Mirenski dolini sklepamo lahko,
 pr. O komunistični organizaciji severno od Krke sklepamo lahko le po policij-
 skih polah,
 str. 113/2 — 4: n. v Šmarju-Sap, pr. v Šmarju-Sapu,
 str. 113/3 — 11: n. izšlo šest števil, pr. izšlo najmanj osem števil,

str. 113/4 — 10: n. Marentič z Božakovega, pr. Marentič iz Boginje vasi,
 str. 115/3 — 3: n. od teh so štiri zastopali, pr. od teh so štirje zastopali,
 str. 119/3 — 3: n. 25. septembra 1934, pr. 20. septembra 1934,
 str. 119/3 — 9: n. delavce pri tovarni Grile, pr. čevljarje pri Grilcu,
 str. 119/3 — 12 in dalje 120/1 — 7: zamenjano besedilo z natančnejšim, pr. Tudi
 tukaj uspeh ni izostal. Žal pa je policija prišla na sled Franciju Laknerju, Sre-
 ču Prežljju in Amadeju Juriševiču zaradi trošenja letakov ob obletnici oktobr-
 ske revolucije in jih 8. novembra 1934 zaprla. Srečo Preželj in Amadej Juriše-
 vič sta bila 28. decembra 1934 obsojena na 15 oziroma 14 mesecev težke ječe,
 Lakner je bil izpuščen, toda 2. marca 1935 je bila zaradi tega razpuščena Svo-
 boda Novo mesto. Posledica vsega tega je bila, da je delo okrožnega komiteja
 stranke v Novem mestu prenehalo za šest let — njegov sedež je bil poslej v
 Dolenjskih Toplicah, sekretar pa Ruda Zupanc.,
 str. 121/2 — 19: n. Tancnu in Gameljnah, pr. Tacnu in Gameljnah,
 str. 125/2 — 6: n. večina od teh, pr. večino od teh,
 str. 125/3 — 10: n. Vidnejša Mačkova pristaša, pr. Glavna Mačkova pristaša,
 str. 126/3 — 4,5,6: zamenjano besedilo z bolj točnim, pr. demonstracij v Adleši-
 čih, ki so se nadaljevale v Črnomlju, najbolj pa je prekipelo v Dragatušu, kjer
 je bilo od 388 za opozicijo oddanih glasov razveljavljenih kar 264 glasov, ki so
 bili pripisani vladni stranki.,
 str. 126/4 — 4: n. Brdavcev, pr. Brdarcev,
 str. 126/4 — 8: n. Peter Adem, pr. Peter Adam,
 str. 126/4 — 17: n. s Sel pri Tanči gori, pr. s Sel pri Dragatušu,
 str. 127/2 — 1: n. več kot tri tisoč, pr. več kot dva tisoč,
 str. 127/3 — 2: n. poskusne volitve in sicer, pr. poskusne volitve, in sicer,
 str. 127/3 — 6: n. Kljub hudemu nasilju, pr. Kljub hudemu nasilju,
 str. 127/4 — 11,12: n. na Dvoru 23, avgusta, pr. na Dvoru 23. avgusta,
 str. 128/3 — 13: n. je opozicija onemogočila, pr. je opozicijo onemogočila,
 str. 129/1 — 3: n. dva odbornika. KDG pa 188, pr. dva odbornika, KDG pa 188
 glasov,
 str. 129/1 — 14: n. je zmaga klerikalcem pripadla, pr. je zmaga JRZ pripadla,
 str. 132/5 — 3: n. do 11. septembra 1937, pr. do 15. septembra 1937,
 str. 133/1 — 6: n. 1936 izvoljen, pr. 1936 izvoljen,
 str. 133/2 — 5: n. od dražave, pr. od države,
 str. 133/2 — 9: n. izzvajali močan, pr. izzvali močan,
 str. 134/1 — 8: n. Musolinijevo vmešavanje, pr. Mussolinijevo vmešavanje,
 str. 138/3 — 9: n. fašizemu naklonjeno, pr. fašizmu naklonjeno,
 str. 139/1 — 5: n. 18. marca 1945, pr. 18. marca 1943,
 str. 140/4 — 1: n. Toda 14. ovembra 1935, pr. Toda 14. novembra 1935,
 str. 142/3 — 1: n. Komunistične stranke, pr. Komunistične stranke,
 str. 144/1 — 2: n. ilegalno »Ljudsko pravico«, pr. ilegalno »Ljudsko pravico«,
 str. 144/5 — 1: n. meščanskih strak, pr. meščanskih strank,
 str. 146/2 — 12,13: dopolnilo: n. inž. Janez Marentič in Viktor Stopar, pr. inž. Ja-
 nez Marentič, Viktor Stopar, Ruda Zupanc in menda Maks Henigman,
 str. 148/2 — 21: n. sokolovsko članstvo, pr. sokolsko članstvo,
 str. 149/1 — 8,9: n. in Tone Bele v Novem mestu, pr. in član okrožnega komiteja
 v Novem mestu Tone Bele,
 str. 149/3 — 2,3: n. liberalno trdnjavo na univerzi — Akademsko društvo Ja-
 dran, pr. liberalno trdnjavo — Jug. napredno akademsko društvo Jadran,
 str. 150/4 — 14: n. omtvičenje slovenskega naroda, pr. omrtvičenje slovenskega
 naroda,
 str. 151/1 — 4: n. Frane Lubej, pr. France Lubej,
 str. 151/2 — 13: n. ne smejo imeli oblasti, pr. ne smejo imeti oblasti,

str. 154/1 — 3: n. Zdenka Hopek iz Trebnjega in Slave Blažič, pr. Zdenka Hofbek in Slave Blažič iz Dolenje Nemške vasi pri Trebnjem,
str. 154/2 — 1: n. Belokranjski komunisti iz trga Gradac, pr. Belokranjski komunisti iz Mlak,

str. 154/2 — 4 do 8: besedilo zamenjano z natančnejšim, pr. Toda v sosednjem Gradcu je leta 1939 grozil razpust Sokola zaradi premajhnega števila članov. To so preprečili komunisti, ki so vanj povabili svoje somišljenike. Društvo je zaživelo, v njem pa so prevzeli vodilno vlogo komunisti. Poleg tega so prodrli v črnomaljskega Sokola, kjer je deloval Anton Malerič.

str. 155/3 — 6,7: n. z okupatorjem zagotoviti svoje sebične in protinarodne koristi, pr. z okupatorjem zagotoviti svoje sebične in protinarodne koristi,

str. 156/2 — 5: n. za združitev vseh, pr. za združitev vseh,

str. 156/4 — 6: n. 1935 posredoval Marjan, pr. 1935 predsedoval Marjan,

str. 156/4 — 16: n. ki jo je podpisalo, pr. ki jo je podpisalo,

str. 159/2 — 3: n. Slovenci iz teh, pr. Slovenci iz teh,

str. 160/4 — 7: n. *Niko Šilih-Boris*, pr. *Niko Šilih-Boris Nikič*,

str. 160/4 — 8,9: n. *Franc Žugelj-Zvone*, pr. *Franc Žugel-Zvone*,

str. 161/2 — 10: n. političnega komisarja bataljon, pr. političnega komisarja bataljona,

str. 162/1 — 1: n. dr. Vlado Vojska-Vojko dr. de Reggi, pr. dr. Vlado Vojka-Vojko, dr. de Reggi,

str. 162/1 — 7,8: n. Jože Preželj-Djuro pa komandir čete, pr. Jože Preželj-Djuro in Jože Prijatelj-Slobodan pa komandirja čet,

str. 162/3 — 2 do 5: besedilo zamenjano z natančnejšim, pr. Komunistom je bilo spočetka kar prav, da je takšno, ker so imeli dober ščit za svoje delovanje v podružnicah Vzajemnosti, ki so jih začeli ustanavljati takoj,

str. 162/4 — 1: n. s hitro ponaredbo, pr. s hitro prenaradbo,

str. 163/2 — 7: n. še isto leto ustanovili, pr. še isto leto ustanovila,

str. 165/2 — 3: n. Sedež ježiške Vzajemnosti, pr. Sedež ježenske Vzajemnosti,

str. 165/3 — 7: n. županu izročili revolucijo, pr. županu izročili resolucijo,

str. 166/3 — 2: n. odgonu komunistov v Ivanjico, pr. odgonu komunistov v Medjurečje,

str. 168/4 in 169/2: besedili obeh odstavkov zamenjani z natančnejšim, opomba pod črto izločena in dodana še ena popolna stran; izboljšano in dodano besedilo se glasi:

Društva Delavske kulturne zveze Vzajemnost v Ljubljani so delovala še: v sami Ljubljani (Delavska zbornica) od leta 1936, v Šentvidu od leta 1938, v Mostah in za Bežigradom od leta 1939, na Viču, v Šiški in Dravljah pa od leta 1940 dalje. Nekaj podatkov o njihovem delovanju je na voljo samo za tri izmed njih.

Vzajemnost iz Šentvida nad Ljubljano, ki je ob razkosanju Jugoslavije večinoma pripadel pod nemško zasedbeno ozemlje, je imela svoje prostore v gostilni Kratky. Poleg pevskega in tamburaškega zbora so v njenem okviru delovale še dramska, balinarska, kegljaška in šahovska skupina.

Predsednik šišenske Vzajemnosti je bil znani komunist Tonček Žerjal. Prostore je imela v gostilni Keršič na Celovski, ki jo je imel v najemu Milan Majcen. Ta je opoldne navadno kar prek zvočnikov predvajal internacionalo.

Vzajemnost za Bežigradom je obstajala od začetka leta 1939. Sprva je imela sedež v gostilni Brinje, nato pa pri Fortuni na Vodovodni cesti, znani medvojni postojanki VOS. Za predsednika je bil najprej Rudolf Čebular in za tajnika Stane Miklošič, nato je Miklošič postal predsednik, tajnik pa Viktor Avbelj. Pod krinko šahovskega in študijskega krožka so prirejali napol javna marksistična predavanja, preučevali zgodovino VKP(b) in sklicevali seje

okrožnega komiteja SKOJ za Ljubljano. Ob takih priložnostih je v predsobi sedel orožnik Vinko Bon, pristaš komunistov, in dogajanju za hrbtom dajal zakonit značaj.

Tu sta delovala tako celica komunistične stranke kot tudi aktiv SKOJ. Celico je vodil Viktor Avbelj, njeni člani pa so bili: Ciril Keržič, Boris Žiberna, Milan Šušteršič, Tone Šušteršič-Tine Železnik, Marjana Draksler, Marica Kokalj, Cveto Mlakar, Lojze Terčič, Stane Miklošič in morda še kdo. V SKOJ so delovali Srečko Puc ter poznejši tomšičevci Jurij Gliha, Ljubo Antončič, Nande Sedej in Josip Zornada.

Po smernicah CK Komunistične stranke Slovenije in na pobudo šišenske in bežigradske Vzajemnosti so leta 1940 organizirali pollegalni meddruštveni odbor vseh Vzajemnosti v Sloveniji. Predsedoval mu je Tonček Žerjal iz šišenske, tajnik je bil Viktor Avbelj iz Bežigradske, njegovi člani pa so bili še: Peter Kogoj iz moščanske, Stanislav Keber iz zadvorske, Slavko Šepetave iz ježen-ske, Marica Kokalj iz draveljske, Valentin Zaletel iz tacenske, Ivan Prosen iz šentviške, Franc Zoro iz barjanske, Boris Žiberna iz bežigradske, Milče Bacciavilla iz zaloške, Ivan Kočar iz dobske in Anton Zalar iz borovniške Vzajemnosti. Namen tega odbora je bil, da na skupščini Vzajemnosti 14. marca 1940 nastopi s svojo listo in tako odstrani stari glavni odbor. Meddruštveni odbor Vzajemnosti je vsem podružnicam poslal proglas, ki je poleg poziva za odstranitev starih vseboval najpomembnejša komunistična gesla tedanjega časa. Žal so namere mladih tako prišle na dan, nakar je dr. Celestin Jelenc skupščino najprej preložil za nedoločen čas, konec septembra 1940 pa dosegel razpustitev enajstih podružnic Vzajemnosti iz ljubljanske okolice.

Našteti bežigradski komunisti in skojevci so imeli veliko besede v Akadem[^] skem športnem klubu Primorje za Bežigradom. Iz njega je izšlo lepo število prvih partizanov in sposobnih partizanskih poveljnikov. Od teh so bili v Tomšičevi brigadi: Franc Puterle-Cure, Stane Škrabar-Braškar, Jule Sočan-Tomaž Skala, Ljubo Antončič, Josip Zornada-Frenk, Nande Sedej in Stane Miklošič-Lobanja.

Podoben pojav je bila Stiška jadralna skupina, ki je dala mnoge hrabre partizane. Ta je celo uspela iztrgati vodstvo ljubljanskega Aerokluba iz rok nazadnjaškim pristašem športnega letalstva. Žal pa je to trajalo le kratek čas, zakaj klerikalna banska uprava je hitro ukrepala in koncem leta 1939 razbila Stiško jadralno skupino.

str. 171/1 — 8: n. Franka Mikuž, pr. Francka Mikuž,

str. 173 napaka v naslovu: n. Porast celic in komitejev, pr. Razrast celic in komitejev,

str. 174/2 — 3: n. v Mihelčičevi zidnici in, pr. v Mihelčičevi zidnici pri Vavpči vasi in,

str. 175/2 — 1 do 5: besedilo zamenjano z natančnejšim, pr. demonstracije zlasti po zmagi opozicije v Gradcu, ki so se iz Gradca prenesle v Črnomelj. Do najbolj strnjenega protestnega nastopa je prišlo 24. decembra 1939 v Podzemlju in Gradcu zaradi premestitve naprednega učitelja Matka Ljubiča. Orožniki so se takrat srečali tudi že s komunističnimi mladinci.,

str. 175/3 — 3,4: n. v Butalovi kleti ob sotočju Krupe in Lahinje, pr. v Butalovi kleti v Gradcu,

str. 176/1 — 2 do 3: popravljeno besedilo, pr. Gradcu, Mlakah, Metliki in Vinici (izpuščeni Adlešiči, Podzemelj in Dragatuš),

str. 176/3 — 1: n. Okrožne konference za Belo krajino, pr. Okrožna konferenca za Belo krajino,

str. 176/3 — 3: n. v januarja 1941, pr. v januarju 1941,

str. 176/3 — 5: n. Prostor zaij' je dobil, pr. Prostor zanjo je dobil,

str. 176/4—13: n. Leopolda Šegina, pr. Leopolda Šegine,

str. 176/5 — 1: n. Jože Dvojmoč po pregonu, pr. Jože Dvojmoč, sicer doma iz Šentjerneja, po pregonu,
 str. 177/3 — 11: n. je leta 1937 štela, pr. je leta 1936 štela,
 str. 178/3 — 8: n. je bila navroča, pr. je bila navzoča,
 str. 179/2 — 2: n. »Srednješoleca«, pr. »Srednješolca«,
 str. 181/3 — 7: n. Alojz Komerički, pr. Alojz Komerički,
 str. 181/3 — 8: n. Tone Hočevlar, pr. Lojze Hočevlar,
 str. 181/3 — 9: n. Ludvik Knapič, pr. Ludvik Tomšič, Polde Knapič,
 str. 181/3- 12 (182 druge izdaje): n. iz Koprivnika Franc Lunder, pr. iz Koprivnika Matija Lunder,
 str. 182/2 — 8: n. Dobropoljske kotline, pr. Dobropoljske kotline,
 str. 182/3 — 2: n. že opisano razbit, pr. že opisano — razbit,
 str. 182/4 — 3: n. zaprli 20 mladink in mladincev, ki so, pr. zaprli 20 mladink in mladincev iz Muhabera, ki so,
 str. 183/3 — 3,4: n. udeležilo 40 delegatov, od centralnega komiteja pa Franc Leskošek in Miha Marinko, pr. udeležilo več kot 20 delegatov, od centralnega komiteja pa Franc Leskošek,
 str. 183/3 — 10,11: n. za zapahi še 24 komunističnih, pr. za zapahi še 16 komunističnih,
 str. 184/2 — 2: n. od leta 1939 od aprila 1941, pr. od leta 1939 do aprila 1941,
 str. 197/2 — 11: n. kot imam primer, pr. kot imamo primer,
 str. 200/4 — 2: n. Dakijeva leteča udaran, pr. Dakijeva leteča udarna,
 str. 201/3 — 5: n. v Želimljah, pr. v Želimlju,
 str. 202/1 — 8: n. natačnna sta, pr. natančna sta,
 str. 204/2 — 11,12 (205 druge izdaje): n. z Mirja in Ivan Dolničar-Janošek iz Šujice sta bila namestnika, pr. z Mirja, Ivan Dolničar-Janošek iz Šujice in Jože Počkar iz Trnovoga v Ljubljani so bili namestniki,
 str. 204/2 — 25: n. z Izanske česte, pr. z Izanske ceste,
 str. 205/3 — 12: n. Jerin iz Ljubljane od 193, pr. Jerin iz Ljubljane od 1937,
 str. 205/3 — 15 (206 druge izdaje): Rezka Korpar, roj. v Osluševcih pri Podgorici, pr. Rezka Korpar Kogej-Seničar iz Osluševcev pri Ptujju,
 str. 206/3 (207 druge izdaje): dodatno ugotovljeni predvojni komunisti so: Härtner Drago-Harry od 1931, Janc Janko in Kastelic Franjo-Džon iz Trbovelj, Koren Martin iz Pesja od 1933, Nadu Janez-Johan iz Novega mesta, Našič Milan iz Tržiča, Porenta Jože-Ture z Izanske ceste, Prešeren Alojz iz Ljubljane-Siške, Učakar Srečko-Srečko iz Pristave na Moravškem od leta 1940, Wengherholz Konrad-Milko Goršič od leta 1931, Franc Žužek-Jovo iz Zagorja ob Savi in Ferfila Ignac-Nace iz Zadvora, ki je bil naveden kot kandidat, skupaj 66 predvojnih članov komunistične stranke. Dodatno ugotovljeni predvojni člani SKOJ so: Kos Miroslav-Pičo iz Savelj od 1940, Majnik Janez-Džems iz Novega mesta od 1939, Remih Dušan-Duško in Remih Milan iz Šalke vasi ter Šlajpah Franci-Pogačev iz Ljubljane-Bežigrada, skupaj 22 predvojnih članov SKOJ (in štirje kandidati). Torej se je v Tomšičevi brigadi bojevalo (po dose-danjih ugotovitvah) vsega kar 92 predvojnih komunistov.
 str. 208/2 — 2: n. samo politini komisarji, pr. samo politični komisarji,
 str. 211/3—4 (212 druge izd.): n. skupaj torej 281, pr. skupaj torej 381,
 str. 212/2 — 11: n. Ivan Majnik-Džems, pr. Janez Majnik-Džems,
 str. 212/2 — 16,17 (213 druge izdaje): n. Jože Počkar iz Perovega, pr. Jože Počkar iz Trnovoga v Ljubljani, črtati,
 str. 219 - v. 138 - 3,4: n. in Stane Škrabar-Braškar, ustni vir, pr. in Anton Štam-pohar »Kosec koso brusil«, Borec 1980/1, str. 21 do 39,
 str. 220-v. 156: n. mestu., pr. mestu in Vlasto Kopač, pripombe z dne 20.1.1981.,

str. 220 —v. 168 — 2,3: n. Bibliografija, str. 44., pr. Bibliografija, str. 44, in Anton Štampohar »Boljševik« kot prvi ilegalec, Dolenjski list št. 20 z dne 26. maja do št. 22 z dne 9. junija 1977.,

str. 222 —v. 225 — 3: n. Tone Tomšič, od str. 228 do 232, pr. Tone Tomšič, od str. 228 do 232, in pripombe Antona Štampoharja z dne 17. januarja 1981.,

str. 223 —v. 239 — 2: n. zbornik 1961, od str. 61 do 67., pr. zbornik 1961, od str. 61 do 67, in že omenjene pripombe Antona štampharja.,

str. 223 —v. 263 — 1: n. Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, pr. Kartoteka v registraturi društev, Arhiv SR Slovenije, Miha Butara-Aleks, pripombe, izročene 23. aprila 1980, spomini Leopolda Skola z dne 22. januarja 1981, pripombe in dopnila Viktorja Avblja-Rudija po beležki z dne 19. januarja 1981, trije dopisi Meddruštvenega odbora Vzajemnosti, Kocmurjev arhiv I —1/45 v zgodovinskem arhivu CK ZKS, poizvedbe na Ježici in inž. Dušan Bravničar »Razpust zveze delavskih kulturnih društev Vzajemnost«, Naša pota v kulturo svobodnega človeka, Ljubljana 1978, str. 100 do 105.,

str. 224 — v. 271 — 3: n. v zgodovinskem arhivu CK ZKS., pr. v zgodovinskem arhivu CK ZKS in pripombe Antona Štampoharja.,

str. 224 —v. 272 — 3: n. Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 51., pr. Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, str. 51, in pripombe Antona Štampoharja.,

str. 224 —v. 283 — 4: n. v zgodovinskem arhivu CK ZKS., pr. v zgodovinskem arhivu CK ZKS ter pripombe Antona Štampoharja.,

str. 224 —v. 285 — 3: n. prof. Anton Avsec., pr. prof. Anton Avsec in pripombe Viktorja Avblja z dne 19. januarja 1981.,

str. 227/1 — 3: n. iz rodne grude, pr. z rodne grude,

str. 228/2—13: n. do 5. januarja 1942, pr. do 5. januarja 1942,

str. 228/3—10: n. Navaja le, ali je postal, pr. Navaja le, da je postal,

str. 231/2—8: n. je bilo za Italijane, pr. je bila za Italijane,

str. 231/2 —19: n. po čudnem naključju je 7. februarja, pr. po čudnem naključju je 6. februarja,

str. 231/3 — 3,4: n. zamenjani vrstici, pr. kjer so naleteli na odpor, previdno ognili ali pa ostajali v ognjenem stiku s partizani le na daljavo, po štirih dneh pa so se preutrujeni,

str. 235/3 — 7: n. Fintjeku pa so jim že skušali, pr. Fintjeku pa so jim še skušali,

str. 237/2 — 4,5: n. so se borci te čete spustili v Igavas, pr. so se z borci te čete spustili v Igavas,

str. 237/5 — 6: n. aktivni topniški oficir, pr. aktivni topniški podoficir,

str. 241/1 — 5: n. je padel 28. julija 1942 ob napadu, pr. je padel 28. julija 1943 ob napadu,

str. 242/2 — 2: n. toliki monžici ljudi, pr. toliki množici ljudi,

str. 245/4— 11: n. *Milan Merlak-Milan Pišler*, pr. *Jože Merlak-Milan Pišler*,

str. 246/1 — 13: n. patrolja*, ki sama ni imel nomenih, pr. patrolja**, ki sama ni imela nobenih,

str. 246/2 — 3: n. iz zasede pokončala, pr. iz zasede pokončali,

str. 248/3 — 6: n. Letečna udarna, pr. Leteča udarna,

str. 251/1 — 3: n. pri Kalovici, pr. pri Karlovi,ci,

str. 251/4 — 9: n. Naprej je poslala, pr. Najprej je poslala,

str. 252/4 — 4,5: n. z italijanskim te nentejem., pr. z italijanskim tenentejem.,

str. 254/4—14: n. in njegovega gibanj za osvoboditev, pr. njegovega gibanja za osvoboditev,

str. 257,258/1 — 1: n. komandir 3. čete (Rakovniške) bataljona Ljuba Šercerja, pr. komandir 3. čete (Rakovške) bataljona Ljuba Šercerja,

str. 260/2 — 1,2: n. in zaslužno priznanje, pr. in zaslužno priznanje,

str. 269/1 — 8: n. Rakovškovo četo, pr. Rakovško četo,

str. 269/4 — 6,7: n. popolnoma svobodno odstrnil iz območja zasede, pr. popolnoma svobodno odstranil iz območja zasede,
 str. 270/3 — 3: n. ocenilo kot nevaren znak, pr. ocenil kot nevaren znak,
 str. 270/3 — 9: n. so se ogročeno upirali, pr. so se ogorčeno upirali,
 str. 274/2 — 2: n. v Želimljah 15. maja 1942., pr. v Želimlju 15. maja 1942.,
 str. 276/2 — 12: n. da so Italijane pričakali, pr. da bi Italijane pričakali,
 str. 280/2 — 6,7,8: n. Od bomb je bil ranjen partizan Tomaž Šusteršič-Tom, dobil je drobce v obraz, pr. Od bomb sta bila ranjena Tomaž Šusteršič-Tom po obrazu in Jože Koščak-Krištof,
 str. 280/3 — 3: n. je odbila napadlce, pr. je odbila napadalce,
 str. 281/1 — 8: n. končal pa je 28. julija 1942, pr. končal pa je 31. julija 1942,
 str. 287/2 — 5: n. Trubarjev rojstni kranj, pr. Trubarjev rojstni kraj,
 str. 287/3 — 5: n. dva voda z jurišem napadejo Italijane, pr. dva voda z jurišem napadeta Italijane,
 str. 288/1 — 5: n. ustrelili 25. julija 1942 v Kneju, pr. ustrelili 24. julija 1942 v Kneju,
 str. 289/2 — 4: n. Stanislav Strle, pr. Stanislav Sterle,
 str. 295/5-6,7: n. Najboljši so padli I, str. 255, pr. Najboljši so padli I, str. 255),
 str. 300/3 — 3: n. Albijeva, pr. Abijeva (četa),
 str. 301/2 — 5: n. z dne 16. maja 1946, pr. z dne 16. maja 1942,
 str. 302/2 — 9,10: n. sta četi od podpori, pr. sta četi ob podpori,
 str. 303/1 — 6: n. v Podšentjurju, pr. v Šentjurju (Podtaboru),
 str. 306/5 — 20: n. še z dvema članoma, pr. še z enim članom,
 str. 307/2 — 3: n. bitka pri Pokritem mostu in bitka za Ig sta ga ovirala, pr. boji pri Pokritem mostu in bitka za Ig so ga ovirali,
 str. 307/4 — 5,6: n. v nedeljo, 22. maja 1942., pr. v nedeljo, 24. maja 1942.,
 str. 307/5 — 12: n. na Zapotoku, pr. v Zapotoku,
 str. 308/2 — 5: n. Narodna zaščita iz Šentjura, pr. Narodna zaščita iz Sp. Medvedice,
 str. 308/4 — 3: n. ali pa so v boju pri Rašici, pr. ali pa so v boj pri Rašici,
 str. 309/1 — 4: n. VDV 15. novembra 1944, pr. VDV 14. novembra 1944,
 str. 310/2 — 11: n. zaslutil in jo potuljeno popihali, pr. zaslutili in jo potuljeno popihali,
 str. 310/2 — 12,13: n. največji osvobojein trg, pr. največji osvobojeni trg,
 str. 312/3 — 9,10: n. delavcev 70 ali 66,67 odstotka, kmetov ali bolje kmečkih sinov 17 ali 16,19 odstotka, pr. delavcev 71 ali 67,62 odstotka, kmetov ali bolje kmečkih sinov 16 ali 15,22 odstotka,
 str. 313/3 — 4: n. Zdravko Obestar, pr. Stane Oberstar,
 str. 313/3 — 11: n. Stane Oberstar, pr. Zdravko Oberstar,
 str. 317/3 — 4, 318/1 — 1: n. Jože Kamnikar-Arti (padel 16. septembra 1942, pr. Jože Kamnikar-Arti (padel 19. septembra 1942,
 str. 314/1 — 6 (samo druga izdaja): n. 24. marca 1943 pri Ribnici, pr. 25. marca 1943 pri Ribnici,
 str. 319/2 — 6: n. padel 21. januarja 1934 na Biču, pr. padel 21. januarja 1943 na Biču,
 str. 320: fotografiji sta zamenjani, na levi je Feliks Cvar, na desni pa Vid Purkart-Džoni (v drugi izdaji pravilno),
 str. 221: manjka vir št. 7, ki se glasi Prav tam, številke nadaljnjih virov so premaknjene za eno nazaj,
 str. 331/2 — 10: n. svoja, nenavadno dobro utemeljena, pr. svoja, navadno dobro utemeljena,
 str. 333/3 — 12: n. člane srednješolske ORJUNE Bojana Šantla, pr. člana srednješolske ORJUNE Bojana Šantla,

str. 336/2 — 8: n. mladi komunisti. Maks Stermecki, pr. mladi komunisti: Maks Stermecki,
 str. 336/4 — 3: n. brez znotrajšega vpliva, pr. brez znotrajšega vpliva,
str. 337/5—3: n. so bili še nezkušeni, pr. so bili še nezkušeni,
str. 351/1 — 4: n. za enega zmed, pr. za enega izmed,
 str. 356/3-3: n. da se tu oglašajo*, pr. da se tu oglašajo,
 str. 357/3 — 9: n. z vrečami peska, in pendreki, pr. z vrečami peska in pendreki,
 str. 358 in 359: opomba pod črto je spremenjena zaradi odkritij po izidu prve izdaje; po novem se glasi pr.

V krog Tomšičevih mučiteljev (kot navaja Alenka Nedog, prav tam, str. 307) je spadal tudi policijski prevajalec Emilio Torbelli, sicer po očetu pravilno Emil Trobec, doma iz Proseka pri Trstu (in ne Torbič od Sv. Križa pri Trstu). Zaradi svoje dvolične vloge je bil razkrit šele leta 1944 kot pretkan italijanski in pozneje gestapovski vohun, aretiran in usmrčen pa 2. maja 1945 in pokopan v kamniti groblji kot pes (pripomba zveze borcev Prosek-Kontovel na prvo izdajo po beležki z dne 13. in 20. januarja 1981).

Da Torbelli ni bil nedolžen, priča nagrada, ki jo je dobil za uspešno prevajalsko delo pri preserskem procesu, ko je bilo na smrt obsojenih 16 popolnoma nedolžnih ljudi, kar je bil čisti juridični zločin (Italijanski fasc. I/II — preserski proces v arhivu IZDG in Miroslav Luštek »Napad na Preserski most«, Ljubljana v ilegalni II, od str. 145 do 157). To poudarjam zaradi tega, ker ga je pokojni Ivan Mikulin v podlistku »Izza kulis fašistične policije«, TV-15 št. 11 z dne 19. marca iz št. 4 z dne 30. januarja 1968, prikazal kot antifašista, ki da mu je pri tajnem delu za OF in VOS veliko pomagal. Tako je Ivan Mikulin v TV-15 št. 4 z dne 30. januarja 1968 zapisal: »Kot tolmač je služil na policiji tudi Torbič, Torbelli, ki mi je kmalu veliko pomagal. Po italijanski kapitulaciji je odšel k partizanom, pozneje pa je bil glavna priča na Kočevskem procesu. Nekje so ga kot partizana zajeli Nemci in ga ubili v Tržaški Rižarni.« Mikulin je Torbellija očitno zamenjal z Diconijem. Kot priča proti plavogardistu Rudolfu Marinčku je namreč nastopil »Diconi — Dikonič, roj. 14. 9. 1918 v Filiponih pri Pulji«, kot piše v stenografskem zapisniku. Ta je ohranjen v celoti, nikjer v njem pa ni zaslediti Torbellijevega imena (Fasc. 6/28 — kočevski proces v arhivu IZDG in dr. Teodor Tominšek, ustno 6. oktobra 1979).

Glede na pričevanje iz Proseka-Kontovela je tudi jasno, da Emilio Torbelli ni istoveten s Tomšičevim mučiteljem, ki so ga tomšičevci zasačili 26. septembra (ne 30. septembra) 1943 s fašistično legitimacijo pri Ravbarkomandi, ga obsodili na smrt in usmrtili (Stanko Semič-Daki, Najboljši so padli 3, Ljubljana 1972, str. 31 in 34), kot to sklepa Stane Škrabar-Braškar v pripombah z dne 27. oktobra 1979.

str. 360/2 — 2: n. jetniškim paznikom, pr. jetniškim paznikom,
 str. 362/2 — 10: n. neprestano vdigrali esesovci, pr. neprestano vdigrali esesovci,
 str. 363/1 — 11,12: n. iz radoveljskih zaporov., pr. iz radoveljskih zaporov.,
 str. 375/1 — 10: n. sestavila operacijski štab, pr. sestavljala operacijski štab,
 str. 376/2 — 4: n. svojega batajona, pr. svojega bataljona,
 str. 378/2 — 8: n. prišlo do prave bojne akcije, pr. prišlo do bojne akcije,
 str. 384 na levi objavljena napačna fotografija, na kateri je Slavko Boh, ne pa Jože Pucihar-Fistrov (Glej stran 827 te knjige!),
str. 391/3—3: n. v vse smeri Druga, pr. v vse smeri. Druga,
 str. 396/1 — 7: n. vsa kri že strnjena., pr. vsa kri že strnjena.,
 str. 402/6 — 7: n. pri Starem logu, pr. pri Starem Logu,
 str. 409/1 — 1: n. Jurij Gliha-Rajko Hrastar, pr. Julij Gliha-Rajko Hrastar,
 str. 414/4 — 3: n. Marčenko-Tiger iz Zelene jame, pr. Marčenko-Tiger s Kodeljevega,

str. 414/4 — 6: n. Bračičeve brigade 10. februarja 1944, pr. Bračičeve brigade 9. februarja 1944,
 str. 424/1 — 4: n. Politdelegat voda in kandidat, pr. Vodnik voda in kandidat,
 str. 425/5 — 3: n. od jeseni 1941, pr. od marca 1942,
 str. 426/1 — 6: n. Stem pa ni rečeno, pr. S tem pa ni rečeno,
 str. 429/4 — 14: n. Janeza Koželja-Prajerja, pr. Janeza Kožarja-Prajerja,
 str. 429/4 — 18, 430/3 — 22: n. Anton Modic ni bil tretji delegat konference KPS na Cinku, kakor sem domneval po ustnih pričevanjih, pač pa je bil Rok (Rajko) Veršnik-Gašper (glej seznam v knjigi Ivana Mačka-Matija Spomini, Ljubljana 1981, str. 140!),
 str. 433/3 — 12,13: n. petsto mož., pr. petsto mož.,
 str. 451/4 — 2: n. Ivana Glašiča-Kanarčka, pr. Jožeta Glašiča-Kanarčka,
 str. 453/2 — 5: n. junija 1943 so enote, pr. junija 1942 so enote,
 str. 454/4 — 2: n. junij 1942 ob, pr. julij 1942 ob,
 str. 454/4 — 9,10: n. Franc Leskošek-Luka sprostila pa, pr. Franc Leskošek-Luka, sprostila pa,
 str. 464/1 — 1: n. jih bili 15. junija zbrali, pr. jih bili 15. julija zbrali,
 str. 486/3 — 7: n. iz Podhoste, in še dva neugotovljena borca., pr. iz Podhoste, Jože Koželj-Gams in še en neugotovljen borec.,
 str. 489/3 — 2: n. v ponedeljek, 20. julija 1942, pr. v sredo, 22. julija 1942 (enaki napaki sta tudi v naslovih skic št. 19 na str. 490 in št. 20 na str. 493),
 str. 507/1 — 12: n. 210 borcev in tri borke., pr. 211 borcev in tri borke.,
 str. 514/1 — 4: n. bilo zanje celo usodno, pr. bilo zanje celo usodno,
 str. 514/3 — 4: n. na Robu novembra 1942, pr. na Robu novembra 1943,
 str. 515/2 — 6: n. pokrajini — v Žužemberku, pr. pokrajini — v Žužemberk,
 str. 520/1 — 3: n. Tone Kastelič-Franci, pr. Tone Kastelic-Franci,
 str. 522 levo zgoraj objavljena napačna fotografija (Glej str. 827 te knjige!),
 str. 524/1—3,4: n. puškomitraljezec in harmonikar, ki je padel v bitki pri Danah, pr. puškomitraljezec in harmonikar Milan Rojc-Tiger, ki je padel v bitki pri Danah,
 str. 531—v. 144: n. s Frandem Bradačem-Mišmašem, pr. Francem Bradačem-Mišmašem,
 str. 532—v. 174 — 2: n. ustna prav tedaj., pr. ustno prav tedaj.,
 str. 535 — 537: v seznam borcev udarne grupe, Dakijeve leteče udarne patrulje, Proletarske udarne patrulje in Proletarske udarne čete spadajo še: Borštinar Marjan-Tiran, Tarzan * Glince 1 1942 nad Škofjo Loko (samo udarna grupa), Pajnič Filip * Travniki Loški potok, Požar Franc * 1923 Sodražica f po osvoboditvi in Prijatelj Franc-Ivko * 1912 Zamostec, ne spada pa Lavrič Tone * 1912 Škrilje Golo 1 1943 Gorjanci.
 str. 539 — 543: v seznam 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča (Dakijevega) spadajo še: Fine Milan * Škofljica, Gorenc Vide * 1919 Mačkovec f 1943 Suhor Metlika, Keršič Pavel-Ježek * 1921 Ljubljana t po osvoboditvi, Lamovšek Jože-Gandi * Veliki Cimik f 1942 Orle, Plaveč Alojz-Slavko * 1924 Spodnji Log, Plaveč Tone * 1922 Grč vrh f 1945 Suha krajina in Šket Ivan-Trček * 1923 Balerina 1 1944 Mali Rakitovec. Na podlagi na novo odkritih listin v arhivu CK ZKS smo ugotovili, da v seznam ne spadajo: Ajdišek Silvo-Tomažek * 1920 Trbovlje, Badovinac Vladimir * 1925 Rosalnice, Bogdanovič Gabrijel * 1922 Malo Lešče, Grajzer Albin * 1922 Smlednik f 1944 Metnaj, Kamnšek Jože-Pavc * 1922 Sadija vas f 1943, Klemenec Jože-Pepi * 1924 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog, Lepin Jože-Ris * 1922 Preloge-Semič 11979 Ljubljana, Lasič Franc-Prlek * 1921 Sp. Radvanje, Magovac Dako-Božinkin * 1921 Magovci-Žumberk f 1942 Kočevski Rog, Milčinič Milan-Milkuša * 1924 Radatoviči, Milič Vlado * 1920 Miliči-Marindol f 1945 Kočevski Rog, Mohar Alojz * 1926 Hudi vrh-Bloke f 1943 Metlika, Novina Alojz * 1921

*Brstovec-Semič 11944 Velunjski graben, Rus Anton * 1926 Gor. Dobravice f 1943 Cerknica, Rus Jože-Darko * 1921 Gor. Dobravice f 1942 Krška hosta, Semolič Vinko * 1899 Brestovica pri Povirju f 1943 Trebnje, Skočir Bruno * 1924 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog, Stariha Anton-Zvonko * 1926 Črnomelj f 1942 Kočevski Rog in Šušteršič Franc-Frenk * 1925 Ljubljana, ker so bili v sestavi 2. proletarskega udarnega bataljona, ne pa v sestavi Dakijevega 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča. Potemtakem se število ugotovljenih borcev 1. slovenskega proletarskega udarnega bataljona Toneta Tomšiča zmanjša od prejšnjih 215 na 202.*

SEZNAM BORCEV TOMŠIČEVE BRIGADE ZA CAS OD 16. JULIJA 1942 DO 13. JULIJA 1943*

Abina Jože * 1925 Log 1 1944 Pohorje Resnik
 Adamič Ivan * 1901 Sodražica 1 1944 Žlebnik
 Adamič Viktor-Zmago * 1903 Gradišče nad Prvačino t 1944 Bele vode
 Adlešič Jože-Konj * 1913 Preloka Vinica t 1945 Kanižarica
 Ahačič Anton-Dane * 1925 Tržič t 1945 Primorska
 Ajdešek Jože * 1911 Dolenja vas 16 1 1942 Ljubljana-Polje
 Ajdišek Silvo-Tomažek * 1920 Trbovlje
 Alič Alojz-Lesnika * 1906 Zabukovje nad Sevnico 11943
 Ambrož Jože * 1922 Tomišelj 1 1944 Tomišelj
 Ančik Jože-Janko * 1922 Kamnik t po osvoboditvi
 Anderlič Franc * 1923 Drečji vrh
 Andlovič Janez * 1920 Ljubljana
 Andoljšek Franc Ribnica na Dolenjskem 11943
 Antončič Anton-Tone * 1916 Vrhnika pri Ložu
 Antončič Ljubo * 1909 1 1943 Trst
 Anžič Franc * 1926 Bizovik
 Anžič Jože * 1908 1 1944 Podturn
 Anžlovar Ignac * 1923 Vel. Dobrava
 Anžur Matija-Niko * 1924 Ljubljana, Izanska cesta
 Arhar Viktor-Puškin * 1919 Kranj
 Arko Janez * 1909 Ribnica Nemška vas
 Aš Valentin * 1920 Straža 1 1943 Ambrus
 Atlas * Ljubljanska okolica f 1942 Krška hosta
 Avbar Ivan * 1924 Daljni vrh
 Avguštin Alojz-Miklavž * 1913 Podturn
 Avguštin Anton-Jaka * 1926 Podturn
 Avsec Ivan-Ris * 1916 Beričevo t 1942 Dobrunje
 Avsec Jože-Čapajev * 1922 Bistrica pri Mokronogu 1 1944 Cerkno
 Babič Ladislav-Lado Dolenc * 1922 Studenci Maribor f 1942 Vel. Vrhe Polže-
 vo
 Babič Leopold-Polde * 1923 Radatoviči
 Babnik Anton * 1892 Šmarje Sap t po osvoboditvi

* Seznam je delo komisije za evidenco odbora LSPUB »Tone Tomšič«, v kateri najbolj prizadevno delata Albert Topolšek-Igor in Jana Strojan, ter računalniške obdelave, za katero skrbi Gorazd Batestin. Polkrepko natisnjeni borci so bili v Tomšičevi brigadi od ustanovitve. Morebitne izpuščene ali dodatno ugotovljene borce iz tega obdobja bomo objavili v naslednji knjigi.

Babnik Anton-Boris * 1926 Ljubljana f 1945 Konjiška vas
 Babnik Anton-Janče * 1916 Litija
 Babnik Stanislav-Mico * 1921 Bizovik
 Bačir Anton * 1904 Lucija
 Bačnar Niko-Stojan * 1925 Idrija f po osvoboditvi
 Badovinac Jože-Cveto * 1924 Benete
 Badovinac Vladimir * 1925 Rosalnice
 Bahr Janez * 1920 Belči vrh f 1943 Ambrus
 Bajt Franc-Franček * 1925 Zagradec
 Bajt Štefan-Grozni * 1911 Melinki
 Bajuk Hinko * 1924 Bojanja vas
 Bajuk Janez * 1919 Radoviča t po osvoboditvi
 Bajuk Jože * 1924 Radoviča t po osvoboditvi
 Bajuk Jule * 1926 Primostek
 Bajuk Stane-Milko * 1916 Drašiči f 1943 Bič
 Bajuk Stanko * 1921 Primostek
 Bale Franc * 1922 Vrh nad Mokronogom
 Baloh Justi-Irena, por. Ciglar * 1923 Zg. Tuhinj
 Bambič Jože-Bukev * 1921 Mala Račna 24 f 1945 Strojna Slivno
 Ban Anton-Zorko * 1919 Brusnice
 Ban Janez * 1925 Brusnice f 1944 Dečja vas
 Ban Jože * 1914 Brusnice t po osvoboditvi
 Banič Jože-Tone * 1923 Stara Bučka
 Banovec Janez-Tiger * 1920 Tušev dol
 Barič Peter * 1924 Čepļe
 Barle Feliks * 1925 Gornje Kamenje 1 1943 pri Ribnici na Dolenjskem
 Becele Janez * 1912 Sela pri Ratežu t po osvoboditvi
 Bečaj Anton * 1924 Rodine pri Trebnjem
 Bedek Alojz * 1924 Gabrje
 Beden Alojz
 Bedenčič Ivan
 Belčič Edvard * 1925 Planina pri Rakeku f 1943 Kočevje
 Belej Franc-Frenk * 1923 Kalobjp
 Benčina Dane-Bolko * 1921 Ravne na Blokah
 Benedik Ivan-Matiček * 1923 Ljubljana-Moste
 Berčič Justina * 1905 Sostro t po osvoboditvi
 Berčon France-Andrejčkov * Osredok pri Litiji 1 1943 Sela-Šumberk
 Bergles Ludvik-Ljubo * 1925 Repče 1 1943 Dolenja vas pri Ribnici
 Bergles Rudolf * 1921 Repče f 1943 Stari grad Ortnek
 Bernat Franc-Čakla * 1913 Kleče f 1943 Zabočevo
 Bernik Stanko * 1926 Zapotok Nova Gorica t po osvoboditvi
 Bertoncely Rudi-Rudl * 1926 Stranska vas
 Bevc Aleksander-Bobo * 1924 Debenec
 Bevc Anton * 1924 Brezovo
 Bevčič Egidij-Ivo * 1913 1 1943 Gorica
 Bezeg Lojze * Ratež t 1943 Bloke
 Bežan Emil-Emil * 1913 Ljubljana 11943 Jurišče
 Biček Anica-Ančka * 1913 Moste Kamnik
 Binder Rado-Stojan * 1924 1 1942 Pance
 Birk Slavka-Marta, por. Lepin * 1924 Češnjice pri Moravčah
 Bitenc Boris-Bojan * 1918 Ljubljana f 1943 Kočevje
 Bivic Jože * 1926 Šentvid pri Stični t 1945
 Bizjak f 1943 Nemška vas
 Bizjak Angelca-Angelca, por. Pajsar * 1918 Medvode

Bizjak Bernard-Kosta * 1921 Brezovica pri Ljubljani
 Bizjak Franc * 1911 Predmeja
 Bizjak Hedvika * 1924 Otalež
 Bizjak Marija, por. Prezelj * 1911 Videm-Krško
 Bizjak Marija-Micka, por. Zakotnik * 1922 Dobrava
 Bizjak Stane * 1917 Gorenja vas t 1943 Pleševica
 Bizjak Stane-Kosta Dobravec * 1913 Trst
 Blazinšek Karel * 1910 Selce
 Blažič Anton-Ljubo * 1902 Kostanjevica na Krasu 11943
 Blažič Stane * 1922 Brod
 Bobek Pepca-Pepca, por. Gustinčič * 1923 Volče Košana
 Boben Adolf * 1903 Zalog pri Ljubljani f 1943
 Bobnar Franc-Gedžo * 1918 Šmartno ob Savi t po osvoboditvi
 Bobnar Ivan-Bobi * 1923 Zgornji Kašelj
 Bobnar Lado * 1925 Podgora Straža 1 1943 Metlika
 Bogataj Franc-Rajko * 1922 Žiri t po osvoboditvi
 Bogdanovič Gabrijel * 1922 Malo Lešče
 Boh Stanislav-Vene * 1922 Škofljica
 Bohte Gregor * 1925 Male Brusnice 1 1943 Ambrus
 Bohte Jože * 1924 Pavičiči Semič 1 1943 Brezova reber Semič
 Bolaffio Renato-Bolafija * 1926 1 1942 Lužarji
 Boldan Janez * 1910 Podgrad 1 1943 Rakitnica
 Boldan Jože-Silni * 1915 Višnje
 Bolta Jože-Filip * 1923 Sneberje 1 1942 Mali Log
 Boltez Franc * 1926 Gabrje
 Boltez Janez * 1920 Gabrje
 Boltez Jože * Gabrje 11942 Krška hosta
 Bombač Franc-Matjaž * 1919 Rakek f 1942 Taborska stena
 Bon Ivan * 1924 Zabrdje
 Bon Ludvik-Marko * 1922 Zabrdje
 Bon Vili * 1924 Zabrdje
 Bosnar Franc-Breza * 1900 Čatež 1 1944 Luče ob Savinji
 Boštjančič Franc-Slavc * 1921 Studenec
 Božič Ivan-Jovo * 1923 Ljubljana
 Božič Janez * Tolsti vrh f 1943 Grosuplje
 Božovič Radomir-Raco * 1916 Titograd
 Bradač Franc * Podgora pri Dolskem 11943
 Bradeško Ignac-Ludvik * 1911 Sv. Katarina t po osvoboditvi
 Bradeško Jože-Boštjan * 1921 Ljubljana t 1943 Ambrus
 Brajkovec Janez * 1920 Metlika
 Bratanič Ivan * 1927 Dolnja Lokvica t po osvoboditvi
 Bratanič Martin-Milan * 1924 Dolnja Lokvica t 1943 Mašun
 Brdnik Dominik-Domin * 1917 Draga
 Bregar Anton-Iskra * 1925 Tolsti vrh
 Bregar Jože-Ciril * 1924 Tomažja vas t 1945 Mlake Muta
 Brelih Franc * 1905 Bukovo t 1944 Zagrad
 Bremšak Franc * 1917 Galjevica 1 1942 Gorjanci
 Brezavšček Avgust * 1914 Ljubljana f po osvoboditvi
 Breznik Jože-Gorki * 1914 Vrhovlje Lukovica
 Brodarič Janez * 1920 Krasinec
 Brodarič Janez * 1919 Krasinec t 1943 Ambrus
 Brodarič Jože * 1924 Krasinec t 1943 Snežnik
 Brodarič Matija * 1925 Griblje t 1944
 Brodnik Anton * 1917 Dvorska vas

Brodnik Marija * 1920 Zalog
 Brulc Jože * 1921 Gorenji Suhadol t 1943 Pleterje
 Brunskole Matija * 1924 Jelševnik f 1942 — 1945
 Bukovec Franc * 1913 Mačkovec pri Trebnjem f 1944 Resnik
 Bukovec Jože-Srečko * 1920 Sv. Katarina
 Burkeljca Danijel-Dane * 1923 Čreta 1 1944 Šmihel nad Mozirjem
 Butala Janez * 1920 Zemelj t po osvoboditvi
 Butara Mihael-Aleks * 1922 Cerklje ob Krki
 Cajnar Anton * 1919 Krasinec
 Cajnar Jože * 1925 Krasinec f 1943 Ambrus
 Centa Vlado-Hinko * 1923 Bojanja vas 1 1942 Planina Semič
 Cerkovnik Jože
 Cesar Anton
 Cesar Franc * 1911 Kal Mirna peč t po osvoboditvi
 Cigale Marija-Sonja, por. Kržišnik * 1920 Ljubljana
 Cimerman Ivan-Micko * 1924 Ljubljana
 Cimerman Stane * 1913 Ljubljana-Polje 1 1943 Pleševica pri Ambrusu
 Cimerman Stane * 1925
 Cimerman Stanislav * 1911 Mala vas
 Cimprič Franc-Koren * 1920 Novi kot Prezid f po osvoboditvi
 Cindrič Leopold * 1926 Paunoviči
 Ciuha Janez-Silvo * 1925 Stranska vas Dobrova
 Colarič Nikolaj * 1901 Cegelnica f 1942
 Cotič Ludvik-Metod * 1921 Doberdob 1 1944 Pohorje
 Cotman Stanislav-Colnar Amor * 1908 Šenčur t po osvoboditvi
 Cuccu Giovanni-Ivo
 Curk Ciril * 1919 Budanje 1 1943 neznano kje
 Curk Peter-Matevž * 1924 Hrušica 1 1942—1945 Šmarje Sap
 Cvelbar Anton-Mesar * 1916 Ostrog t po osvoboditvi
 Cvelbar Viktor-Stane * 1922 Sela pri Šentjerneju
 Cvetan Matija * 1919 Gorenje Kamence
 Cvetko Ernest * 1925 Račja vas
 Cvetkovič Miko
 Cvetl-Gizo 11942
 Cahok Janko-Benko * 1920 >
 Čakš Jože * 1924 Ljubljana Livada * 1943 Goljak
 Čampa Franc * 1906 Ravni Dol
 Čeferin Aleksander * Ljubljana
 Čeh Anton-Ante * 1905 Ptuj
 Čenčič Rado-Mitja * 1921 Selca
 Čenelak Jože * 1926 Jelovec
 Čepin Leon-Čepin
 Čerin Franc-Šturm * 1911 Ježica * 1943 Ambrus
 Čerin Ivan-Jan * 1921 Ljubljana
 Černe Franc z Vevč
 Černe Karel-Žan * 1904 Dobrunje
 Černič Vinko * 1925 Bedenj t po osvoboditvi
 Červan Olga, por. Vipotnik * 1923 Ljubljana
 Čibej Ciril * 1914 Gorenja Trebuša 1 1945 Trst
 Čopič Franc-Crni * 1925 Vrtovin
 Čož Jože-Albin * 1923 Vel. Dobrava
 Čož Rafael-Rafko * 1922 Vel. Dobrava
 Črnič Anton * 1923 Boginja vas 1 1942—1945
 Črnič Jože * 1922 Fučkovci Adlešiči t 1943
 Črnič Stanislav * 1923 Bedenj Adlešiči 11944

Črnivec Matija-Miha * 1919 Besnica t po osvoboditvi
 Črnugelj Franc-Zorko * 1921 Grabrovec Metlika
 Črt, študent * Ljubljana f 1942 Molnik
 De Toni Anica-Marjanca * 1907 Bezuljak f po osvoboditvi
 Debeljak Anton * 1915 Male Lašče
 Debeljak Anton-Debelko * 1920 Kočarija 11943 Ambrus
 Debeljak Ciril-Emil Slave * 1919 Travnik
 Debeljak Jernej-Marko * 1914 Obloke
 Debeljak Marija-Olga * 1925 Zagorje
 Debeljak Peter * 1902 Tenetiše t po osvoboditvi
 Debevc Franc * 1915 Škrilje-Golo
 Debevc Jože-Žan * 1924 Padež
 Debevc Vinko * 1913 Štrasberg Šentjanž
 Debevec Jože-Dinko * 1901 Padež 11945
 Dečman Edi-Matiček * 1927 Ježica 1 1942 Krška hosta
 Defar Branko-Striček * 1920 Višnja gora
 Dehlič Janez * 1922 Krasinec t po osvoboditvi
 Dehlič Tomo * 1916 Krasinec
 Delak Matija * 1919 Banjaloka f 1942 Kočevski Rog
 Dermastia Mihaela-Zdenka, Mara * 1912 Radomlje t po osvoboditvi
 Dettore Antonio, Lacia, Italija
 Dežman Jakob, pokončan kot belogardist
 Dimnik Avgust-Joško * 1926 Ljubljana-Polje
 Divjak Viktor-Milan * 1924 Kozarje
 Djordje * 1914 Velenje t 1943
 Djurakovič Jelisava-Jela * 1921 Zvornik
 Dobovičnik Stanko-Krt Stane * 1914 Tržič Monfalcone 1 1944 Topolšica
 Dobovšek Franc-Zdenko * 1927 Ježica t po osvoboditvi
 Dobravec Mirko-Aleš * 1925 Dolje Tolmin
 Dobrotnjšek Franc t po osvoboditvi
 Dolenc dr. Milan-Medved Milan * 1907 Buzet
 Dolenc Janko-Djoko * 1922 Žiri f 1943 Topli vrh
 Dolinar Janez-Ivan * 1919 Sora Medvode
 Dolinšek Franc * Stožice
 Dolinšek Ivan * Zagorje t 1943 Šentvid pri Stični
 Dolničar Alojz-Lojze * 1924 Šujica
 Dolničar Ivan-Janošek * 1921 Šujica
 Dolšcak Albin-Albin * 1910 Podturjak 1 1945 Opatovec
 Dorbež Ivan-Bojan * 1915 Postojna 1 1945 Slivno pri Kozini
 Dovč Feliks t 1943 Bič
 Dovč Ivan-Hasan * 1911 Spodnji Kašelj 1 1943 Grosuplje
 Dovjak Franc-Marjan * 1916 Dunaj t po osvoboditvi
 Dragan Engelbert * 1926 Železniki t 1943 Sela-Šumberk
 Dragar Anton-Ciril * 1923 Pokojišče
 Dragar Ivan-Gašper * 1926 Pokojišče
 Dragoš Alojz * 1922 Cerkvišče
 Dragoš Anton * 1920 Fučkovci Adlešiči 1 1943 Ribnica
 Dragovan Anton-Jure * 1913 Svržaki Slamna vas
 Dragovan Janez * 1922 Svržaki t 1943—1945 Jugorje
 Drečnik Anton-Pepi * 1922 Vinji vrh 28
 Dremelj Anton-Ante * 1922 Bičje
 Drglin Viktor-Zore * 1921 Podlipoglav 1 1944 Plešivec pri Senovem
 Drobič Franc-Franjo * 1911 Slov. Javornik
 Drobnič Maks-Miro * 1921 Ribnica

Drobnič Vid-Boje * 1923 Rogatec nad Želimljem
 Dubrovič Milivoj-Rado
 Dular Janez-Janek * 1917 Vavta vas t po osvoboditvi
 Dule Ivan * 1921 Karlovac
 Dušek Erhart * 1918 Topusko
 Erbežnik Janez-Gorenc * 1923 Trnovec, Medvode
 Erbežnik Matevž * 1927 Trnovec, Medvode t 1943 Žužemberk
 Erjavec Alojz-Pastir * 1921 Mali Videm
 Erjavec Anton * 1926 Vel. Račna
 Erste Anton-Kos * 1922 Ločna 1 1943 Ambrus

 Fabjan Bojan * 1922 Sadež t po osvoboditvi
 Fabjan Lovro * 1923 Črnomelj
 Fajdiga Andrej * 1901 Mali Otok
 Faleskini Mirko * 1922 Dol. Straža f po osvoboditvi
 Faleskini Rudolf-Rudi * 1914 Dol. Straža
 Faleskini Zvonko-Samo * 1920 Dol. Straža
 Felc Ivan-Gabrijel * 1906 Sava Litija t 1944 Jankovička šuma
 Ferbežar Franc-Jovo * 1921 Šmarje Sap f 1943
 Ferbežar Jože * 1909 Šmarje Sap
 Ferfila Ignac-Nace * 1905 Senožeče f po osvoboditvi
 Ferfolja Ladislav-Lado * 1925 Žabja vas
 Ferfolja Slavko * 1925 Žabja vas 1 1944 Lozice
 Ferkov Alojzij-Jakec * 1925 Sp. Hrušica 1 1943 Kočevje
 Ferletič Stojko * 1926 Miren pri Gorici
 Ferlis Oton * 1925 Ogulin t 1945 Šmarjeta Ptuj

 Ferliš Anton * Ježica, padel
 Filak Anton * 1925 Griblje
 Filak Jože * 1922 Grm 2 pri Podzemlju t 1943 Kočevski Rog
 Fine Milan * Škofljica
 Fink Franc-Bogo * 1911 Podbukovje 1 1943 Ambrus
 Finžgar Anton-Tone * 1914 Duplje Kranj f 1943 Kočevje
 Firman Anton-Rajko * 1925 Mirna peč 1 1943 Kočevski Rog
 Fister Ivan * 1924 Sp. Lakence
 Flerin Drago-Dane * 1919 Domžale f 1943 Stari grad Ortnek
 Flerin Vladimir-Lela * 1923 Domžale
 Foršček Jože * 1917 Potok pri Straži 1 1943
 Fortuna Ivan * 1923 Brdo
 Francelj * Bučka 1 1943 Bič
 Frank Franc * 1913 Čelje II. Bistrica
 Franko Ignac * 1920 Gorenje Vrhpolje f Bela krajina
 Frece Viktor-Džuro * 1915 Ljubljana 1 1942 Vel. Lašče
 Frlež Anton-Jelen * 1925 Ogulin
 Furjanič Jože * 1927 Griblje
 Furlan Ivan-Drago * 1920 Zabočevo 1 1944 Radlek
 Fux Manek * 1925 Metlika f po osvoboditvi

 Gačnik Jože * 1917 Tržišče
 Galovec Ivan * 1924 Krasinec
 Ganoni Vid-Vide * 1926 Zapotok pri Mokrcu
 Gantar Stane-Stane * 1921 Škofljica t po osvoboditvi
 Gartner Franc * 1925 Rudno Železniki 1 1943 Globelj pri Sodražici
 Gašper Anton-Gašper * 1924 Turjak
 Gašperšič Franc * 1919 Dol. Straža
 Gašperšič Franc-Branko * 1926 Dobrunje

Gašpersič Jože-Matija * 1913 Zadvor
 Gatej Mihael * 1909 Gorenji Novaki
 Gerbec Ivan-Slovan * 1926 Doblar Kanal 11944
 Geržel.i France * 1923 Velika Stara vas 1 1943 Polica
 Glavan Jože * 1919 Zapotok 1 1943 Sodražica
 Glavan Jože-Cveto * 1923 Škrlje
 Glavan Ludvik * 1919 Dol. Straža f 1944 Ajdovec
 Glavič Stane * 1920 Žvirče
 Gliha Franc * 1915 Mačji dol f 1943 Zabočevo
 Gliha Julij-Rajko Hrastar * 1913 Novo Mesto t po osvoboditvi
 Gnezda Štefan-Zvonko * 1909 Gor. Kanomlja
 Godec Jože * 1923 Korinj 1 1942 Dobropolje
 Godina Ferdo-Marko * 1912 Dolnja Bistrica
 Golli Stanko-Ilija * 1913 Virmaše t po osvoboditvi
 Golob Franc-Januš * 1913 Škofja Loka t po osvoboditvi
 Golob Franc-Tine * 1905 1 1985
 Golob Ignacij-Stari * 1906 Trst
 Golob Jože * 1918 Draga Šentrupert 1 1944 Savinjska dolina
 Golob Jože-Rudi * 1924 Šentrupert 1 1942—1945
 Golobič Franc-Oto * 1923 Dol. Pirošica
 Gorenc Vide * 1919 Mačkovec 1 1943 Suhor Metlika
 Gorenšek Maks-Maks * 1926 Kobarid
 Gorjanc Franc-Bobek * 1923
 Gorjup Drago * 1915 Gorica
 Gornik Andrej * 1921 Grahovo Cerknica
 Gornik Gojko-Iztok * 1925 Blanca
 Gornik Janez * 1926 Grabrovec t 1944 Polica nad Grosupljem
 Gorše Mirko-Iztok * 1926 Dolenja vas Ribnica
 Goršič Danijel * Mlaka 1 1942 Kompolje
 Goršič Ivan-Maks * 1920 Stara cerkev
 Gorup Silvo-Leon * 1925 Trst
 Gostiša Franc * 1909 Dolenja vas Senožeče 1 1944 Slovenska Benečija
 Govednik Jože-Jakob * 1925 Čurile
 Gracioso Zefferino-Giuseppe * Modena, Spilamberto
 Gračan Milan-Mija * 1921 Kovačji Grad
 Gradišar Stane * 1914 Lipsenj
 Grajzer Albin * 1922 Smlednik f 1944 Metnaj
 Grat Ladislav-Kijev * 1922 Škofljica
 Grča Viktor * 1928 Ribnica na Dol.
 Grden Lovro-Lovro * 1923 Martinja vas
 Grdina Anton-Ilija * 1923 Breg pri Borovnici f 1944 Blagovica
 Grdiša Janko * 1921 Črnomelj
 Grebenc Franc-Lado * 1924 Dvorska vas 1 1943 Metulje
 Gregorič Alojz * 1926 Zemelj t 1944 Lepoglava
 Gregorič Anton * 1926 Srednja vas
 Gregorič Anton-Jakec * 1923 Stranska vas
 Grežar Janko, Vel. Polje Sežana t po osvoboditvi
 Grič Janez, Gor. Suhor
 Gril Viljem-Ciril * 1921 Doberdob
 Grile Marjan-Igor * 1917 Studenec pri Sevnici 1 1943 Turjak
 Grižon Ivan-Ivo * 1921 Dekani
 Grmek Ivo * 1905 Most na Soči t 1944 Pilštajn
 Grmek Jože-Ivo * Hruševica Štanjel f 1944

Grmek Jože-Jelen * 1922 Strahomer
 Gršič Janez-Ivan * 1923 Suhor Metlika
 Grubar Alojz * Javorovica
 Grubar Ivan-Andrej * 1921 Javorovica f po osvoboditvi
 Grubar Janez
 Gruđen Frane-Švejk * 1922 Ribnica
 Guštin Janez * 1922 Lokvica t po osvoboditvi
 Habič Ančka-Malenska, por. Pervanja * 1921 Podlipoglav
 Habič Jože-Malenski * 1915 Podlipoglav t po osvoboditvi
 Hace Matevž-Matevž Plehan * 1910 Podcerkev t po osvoboditvi
 Hanzelj Zvonko * 1925 Metlika
 Hartman Ivan * 1929 Lovrenc na Poh.
 Härtner Drago-Harry * 1911 Trst
 Henrik z Vevč 1 1942 Krška hosta
 Herman Lojze-Dušan * 1921 Zalog
 Hiti Pavel-Paša * 1916 Stražišče t po osvoboditvi
 Hlebs Ivan-Čiro Zasavec * 1916 Lj. Hradeckega f 1942 Vel. Vrhe
 Hlede Alojz-Lojze * 1908 Novo mesto t po osvoboditvi
 Hlede Vladimir-Maks * 1904 Števerjan
 Hočevar Alojz * 1924 Bojanja vas
 Hočevar Janez * 1914 Dobrnič t po osvoboditvi
 Hočevar Jože * 1918 Turjak 1 1943 Golo
 Hočevar Jože * 1926 Visejec t 1943 Travnja Gora
 Hočevar Marjan-Murat * 1920 Ježica
 Hočevar Tončka * 1918 Pijava Gorica t 1943 Kočevje
 Hočevar Tone * Kočevje
 Hodalin Andrej-Anže * 1913 Zakriž Cerkno t po osvoboditvi
 Horvat Franc-Ciril * 1926 Dobliče
 Horvat Ignac-Imre * 1905 Rakičan f po osvoboditvi
 Horvat Miha-Kavkaz * 1902 Rakičan 1 1942 Drušče
 Hotujec Alojz * 1928 Bedenj t 1943 Primskovo Trebnje
 Hotujec Danijel * 1924 Fučkovci Adlešiči t 1943 Cerknica
 Hoznar Ivanka, por. Škrli * 1923 Semič
 Hrašovec Mihael-Miha * 1921 Maribor
 Hren Ivan-Dušan * 1920 Smolenja vas
 Hren Ivan-Minerc * 1919 Kungota pri Ptuj
 Hribar Anton * 1925 Zapotok
 Hribar Bogomir-Silvo * 1917 Ljubljana 1 1943 Primskovo
 Hribar Franc-Lev * 1904 Sela pri Kamniku
 Hribar Janez * 1918 Želimlje
 Hribar Rudolf * 1923 Vel. Črnelo
 Hrovat Franc_ * 1919 Stranska vas
 Hrovat Ivan-Zan * 1915 Krka t po osvoboditvi
 Hrovatič Franc * 1915 Stranska vas NM
 Hruška Mirko * 1922 Beočin f 1943 Osrednek
 Hudopisk
 Humar Rudolf-Rudi * 1914 Slap ob Idriji
 Humar Stanko-Toni * 1909 Banjšice t po osvoboditvi
 Humljan Jože * 1912 Metlika
 Hurmljan Jože * 1919 Boldraž
 Hvastija Janez-Niko * 1919 Savlje
 Igličar Alojz-Marko * 1914 Plešivica pri Ljubljani
 Ilenič Anton-Lojze * 1923 Velika Lahinja
 Illovica Albert-Lazar * 1910 Kastav 1 1944 Lindek

Indof Marjan-Marjan * 1919 Ljubljana f 1943 Štale
 Intihar Franc-Kajžarski * 1923 Bukovec 1 1943 Ajdovec
 Intihar Janez-Žane * 1921 Iška vas f 1945 Grčarice
 Intihar Lojze-Tačka * 1914 Bukovec f po osvoboditvi
 Intihar Srečo-Tedi * 1927 Ljubljana
 Ivančič Alojz-Vane * 1910 Kočevje f po osvoboditvi
 Ivanež Alojz * 1913 Gabrje t 1942—1945 Trebnje
 Ivec Franc * 1925 Metlika t po osvoboditvi
 Jager Alojz-Kruhar * 1925 Orle
 Jager Jože-Žagarjev * 1923 Želimlje
 Jager Marjan-Risek * 1927 Ljubljana-Galjevica
 Jakec
 Jakhel Jože-Pepe * 1923 Zalog t po osvoboditvi
 Jakhel Maks * 1926 Zalog
 Jakič Ivan-Jerin Jože * 1913 Smrjene
 Jakič Jože-Dušan * 1921 Zapotok
 Jaklič Anton * 1926 Boršt
 Jakljevič Anton-Pavle * 1926 Adlešiči
 Jakljevič Jože-Janez * 1911 Svržaki f 1943 Lokvica
 Jakob Jože-Vitimir * 1912 Polje t po osvoboditvi
 Jakofčič Adolf * 1920 Boršt f 1943 Gor. Otave
 Jakofčič Anton * 1925 Cerkvišče
 Jakofčič Anton * 1919 Krasinec f 1942—1945 Rosalnice
 Jakofčič Janko * 1925 Cerkvišče
 Jakofčič Jože * 1915 Cerkvišče
 Jakofčič Jože * 1923 Cerkvišče
 Jakofčič Matija * 1910 Cerkvišče
 Jakofčič Miha * 1925 Cerkvišče f 1944—1945 Štajerska
 Jakofčič Miko * 1923 Cerkvišče f 1943 Vel. Osolnik
 Jakofčič Mirko * 1926 Cerkvišče
 Jakofčič Viktor * 1925 Cerkvišče
 Jakovčević Viktor
 Jakovčič Anton * 1920 t 1943 Ambrus
 Jakovčič Miha * 1923 Cerkvišče t 1943
 Jakša Angela-Olga, por. Markovič * 1922 Brezovica pri Črmošnjicah t po osvoboditvi
 Jakša Franc * 1924 Gor. Dobravice 1 1944 Krajno Brdo
 Jalen Ivo-Ivo * 1914 Mojstrana
 Jamnik Ivan * Visoko pri Kureščku
 Janc Tone * 1913
 Jančič Anton-Kanarček * 1920 Šentjakob t 1943
 Janež Jože-Januš * 1920 Babno Polje f po osvoboditvi
 Janežič Ivan-Zan * 1920 Debenec t go osvoboditvi
 Janežič Janez-Orjak * 1912 Klada-Zelimlje
 Janežič Jernej * 1909 Klada-Zelimlje
 Jankelj Jože * 1923 Jablan Mirna Peč 1 1943 Ribnica
 Janko A. * 1918 Vogrsko t 1943
 Jankovič Ivan-Zvonko * 1920 Jankoviči Adlešiči t po osvoboditvi
 Jankovič Jože * 1920 Bedenj Adlešiči t 1943 Bukova gora
 Jankovič Jože * 1921 Jankoviči
 Jankovič Miha
 Jankovič Niko * 1919 Dolenjci
 Janša Franc-Korl * 1904 Podlipa
 Japelj Jože-Slobodan * 1925 Kozarje

Jelenc Alojz * Prezrenje Podnart
 Jelenič Anton-Metod * 1912 Gor. Lokvica t 1943 Banjaloka
 Jelenič Janez * Gor. Lokvica t po osvoboditvi
 Jenčič Stane * 1922
 Jenič Ivan-Jaka * 1914 Stranska vas
 Jenič Jože-Štefan * 1914 Lokvica
 Jenič Ladko * 1921 Stranska vas 1 1844 Višnja Gora
 Jenko Jože
 Jensterle Jože-Oskar * 1920 Sp. Danje f 1944 Celje
 Jeran Jure * 1923 _
 Jeraj Jože * 1915 Žaga Vel. Lašče t po osvoboditvi
 Jereb Ivan-Maks * 1924 Podlipa Vrhnika
 Jerin-Joz 11942 Vel. Vrhe
 Jerkič Branko * 1925 Dobravlje
 Jerman Jože-Jerman * 1918 Češnjice t 1944 Raztoke
 Jerman Justin * 1923 Rožanec Črnomelj 11942
 Jerman Marjan * 1926 Ljubljana-Galjevica t 1945 Štajerska
 Jerman Žan * 1916 Mačkovec 1 1943 Krmelj
 Jerovšek Ludvik-Balkanski * 1904 Trstenik 1 1943 Ogulin
 Jevšček Tina * 1915 Jesenice
 Jordan Slavka-Stana, por. Kurent * 1927 Dolga Raka
 Jošt Peter * Goriče Golnik t po osvoboditvi
 Jovz Janko * 1904 Gradišče nad Prvačino
 Jožef Martin * 1914 Trška Gora
 Jožef Rudolf * 1917 Herinja vas 1 1944 Rakitovec
 Jug
 Jurca Marija-Meta, por. Kogej * 1924 Ljubljana-Polje
 Jurček * Stepanja vas t 1942—1945
 Jurčič Ciril-Uboj * 1922 Muljava
 Jurčič Dušan-Svarun * 1924 Muljava
 Jurečič Geli-Tončka * 1922 Podbočje 1 1942—1945 Novo mesto
 Jurejevčič Adolf Rudi-Banov Jure * 1920 Boršt t 1943 Gorenje Otave
 Jurjevčič Anton-Jure * 1924 Primostek
 Just iz ok. Ljubljane t 1942 Krška hosta
 Južnič dr. Marjan-Niko * 1917 Novo mesto
 Kačar Rudolf-Črt * 1908 Ljubljana t po osvoboditvi
 Kadunc Jože-Pepc * 1920 Sela pri Šmarju-Sapu
 Kadunc Slave-Stane * 1922 Sela pri Šmarju-Sapu 1 1944 Srebotno
 Kajcan Janez * 1925 Ljubljana t 1942 — 1945
 Kalan Anton-Andrej * 1924 Ljubljana t po osvoboditvi
 Kambič Anton * 1923 Gradnik t 1945 Rakek
 Kambič Ivan * 1921 Vranoviči Črnomelj
 Kambič Jože * 1925 Primostek
 Kambič Jože * 1924 Črešnjevce t 1943 Cajnarje
 Kamenšek Jože-Pavc * 1923 Sadinja vas 11943
 Kamnar Stane-Zmago Savo * 1925 Zadvor
 Kamnikar Ivan-Matiček * 1909 Srednja vas Lavrica t po osvoboditvi
 Kampjut Danilo * 1910 Sežana f 1944 Štajerska
 Karapandža Branko-Matjažek * 1919 Gor. Dobrove f po osvoboditvi
 Karlo
 Kastelic Anton-Knof * 1899 Sneberje t po osvoboditvi
 Kastelic Ignac-Fajfa * 1920 Veliko Črnelo
 Kastelic Leopold-Filip * 1919 Lisec Dobrnič
 Kastelic Martin-Bojan * 1925 Vidošiči

Kastelic Matija * 1922 Metnaj t 1944
 Kastelic Matija-Tiče * 1922 Vinji vrh Semič f 1943 Studenec na Blokah
 Kastelic Tone-Franci * 1920 Škofljica 1 1943 Stari Log
 Kastelic Viljem-Vili * 1918 Knežja vas Dobrnič 1 1943 Ambrus
 Kastrevc Stane * 1925 Muhaber
 Kašič Jože-Kelnišček * 1913 Trstenik f 1943 Polica nad Grosupljem
 Kašpar Jože-Peter * 1922 Šmartno ob Savi f po osvoboditvi
 Kašper Štefan * 1925 Šmartno ob Savi 11944 Menina Planina
 Kaučič Ivan-Nande Kovač * 1913 Desnjak f 1943 Sela-Šumberk
 Kavčič Vinko-Cene * 1920 Goričane Medvode t 1943 Dobrnič
 Kebe Ivan-Zotler Žan * 1921 Cerknica
 Keber Stane-Kogo * 1918 Zadvor
 Kelvišar Alojz
 Kenk Janez-Ivo * 1911 Stara Vrhnika
 Kerševan Dušan-Iztok * 1923 Kleče t 1943 Rakek
 Kerševan Sava-Sava, por. Kocjan * 1923 Gradišče
 Keršič Pavel-Ježek * 1921 Ljubljana t po osvoboditvi
 Kic Marija-Tončka * 1924 Korita t 1944 Ljubno ob Savinji
 Kikelj Ivan * 1924 Zapotok
 Kink Karel-Lipe * 1924 Kresnice
 Kirn Jože-Marjan * 1917 Gabrnik
 Kisovec Jože-Dušan * 1924 Kresniške Poljane f po osvoboditvi
 Klančar Alojz-Maček * 1922 Visoko f po osvoboditvi
 Klančar Jože * 1925 Rudnik f po osvoboditvi
 Klančar Lojze-Kovač * 1923 Rudnik f 1944 Trebnje
 Klančar Milan * 1916 Zakraj t po osvoboditvi
 Klemenc Ivan-Jurček * 1924 Zadvor
 Klemenc Jože-Zvonko * 1924 Črnomelj 1 1942 Rog
 Klemenčič Alojz * 1924 Krupa t 1944 Trška gora
 Klemenčič Andrej * 1898 Notr. Gorice t 1944 Zagreb-Karlovac
 Klemenčič Filip-Nenard * 1923 Trebelno 1 1943 Temenica
 Klemenčič Lojze * 1924 Krupa
 Klemenčič Tine-Zdravko * 1904 Slape Ljubljana t po osvoboditvi
 Klepec Alojz * 1908 Prilozje t 1943 Ambrus
 Klepec Alojz * 1915 Prilozje f 1943 Ambrus
 Klepec Alojz-Miha * 1913 Krasinec
 Klepec Janez * 1921 Krasinec t 1943 Mačkovec
 Klepec Jože-Klepec * 1925 Krasinec
 Klešnik France-Gašper * 1902 Zalog f 1944 Zg. Hrastnik
 Klinec Stanko-Zarče * 1922 Ceglo
 Klobučar Anton-Šnajder * 1922 Kočevje pri Črnomlju
 Klobučar Janez * 1910 Kočevje pri Črnomlju
 Klobučar Vinko * 1923 Kočevje pri Črnomlju
 Knez iz Koludrja t 1942
 Knežević Vladimir-Volodža * 1921 Gospić 11944 Krnica Vitovlje
 Knific Franc-Hrast * Rakovnik Medvode
 Knipič Slavko * 1904 Ljubljana-Polje
 Kobal Franciška-Marija * 1898 Tevče t po osvoboditvi
 Kobal Valerija-Zmaga, por. Železnikar * 1925 Erzelj
 Kobal Viktor-Zvonko * 1925 Erzelj
 Kobau Franc-Marjan * 1910 Križ pri Trstu 1 1943 Stari grad Ortnek
 Kobau Karolina-Karla, por. Altič * 1914 Crvenka
 Kocjančič Anton-Tone A * 1922 Dobrunje
 Kocjančič Franc * 1919 Na Jami

Kocjančič Ivan * 1921 Trebča vas Žužemberk
 Kocjančič Janez-Galeb * 1905 Sostro 1 1945 Koroška
 Kocjančič Pepi-Jože * 1922 Zagrad t po osvoboditvi
 Kočevar Franc-Branko * 1926 Suhor Metlika
 Kočevar Jože-Duško * 1926 Bereča vas t po osvoboditvi
 Kočevar Lojze-Smreka * 1924 Bojanja vas 11944
 Kočevar Martin-Primož * 1915 Dragomlja vas
 Kodelja Alojz * 1925 Duplje Vipava
 Kodelja Anton-Nino * 1929 Duplje Vipava
 Kodre Ivan-Jakec * 1927 Erzelj
 Kodrič Stanko * 1925 Planina Ajdovščina
 Kodrič Zorka-Jelka, por. Žigon * 1924 Oševljek
 Kodrmac Vladimir-Vlado * 1901 Dol. Gorica
 Kofalt Mirko * 1923 Praprot Semič f 1942 Planina
 Kofol Ignac * 1925 Dol. Trebuša t po osvoboditvi
 Kogej Vasja-Vasja * 1924 Ljubljana-Polje
 Kogoj Vladimir-Mišo * 1923 Klavže Podmelec
 Kohn Ignac * 1909 Celje
 Kokalj Alojz-Korel * 1915 Suhor
 Kokalj Ciril-Koci * 1926 Zg. Preker Sorica
 Kokalj Martin-Aleš * 1908 Cerkno f po osvoboditvi
 Kokolj Edvard-Martin * 1911 Ljubljana 1 1945 Gačnik
 Kolar Slavko-Stari * 1921 Sevnica
 Kolenc Jože-Kolenc * 1917 Dol. Ponikve Šentrupert
 Kolenc Riko * 1916 Mirna
 Kolenc Stane * 1918 Gorenja vas t 1943 Polica Grosuplje
 Kolenc Tomaž-Pavle * 1919 Kočevske Poljane 1 1943 Metlika
 Koman Janko-Ciko * 1927 Mala vas t 1944 Paški Kozjak
 Koman Viktor * 1926 Topolšica 1 1944 Paški Kozjak
 Komarov Anton * Bedenj Adlešiči t 1944
 Komarov Vladimir-Vlado * 1923 Bedenj Adlešiči f 1943 Lipovec
 Kompars Nande-Ivan * 1908 Ljubljana-Polje
 Končan Ivan
 Konda Alojz * 1925 Lokvica
 Konda Alojz-Slavo * 1923 Črešnjevce Črnomelj
 Konda Anton * 1925, Gor. Lokvica f 1945
 Konda Anton * 1926 Lokvica
 Konda Anton-Klepar * 1921 Hrast pri Jugorju 1 1943 Iška
 Konda Franc * 1926 Gradnik
 Konda Franc-Mirko * 1927 Gradnik t po osvoboditvi
 Konda Janez * 1924 Osojnik Črnomelj t po osvoboditvi
 Konda Jože-Marko * 1923 Osojnik Črnomelj
 Kopač Janko * Katarina
 Kopač Jože-Tomo * 1920 Ljubljana t po osvoboditvi
 Koprivec Tone-Ante * 1923 Zabrdje t po osvoboditvi
 Kordiš Pepca por. Lovše * 1922 Tabor Loški potok
 Korelc Alojz * 1910 Gorenja vas-Dobrnič 1 1942 Lašče-Dvor
 Korelc Franc-Gasper * 1912 Trnje Vel. Loka 1 1943 Ambrus
 Korpar Rezka, por. Kogej-Seničar * 1913 Osluševci Ptuj 1 1942 Jurjeviča
 Korimšek Ivan * Senožeti t 1943 Dane
 Korošec Alojz * 1910 Reparje t 1943 Krka pri Dvoru
 Korošec Jože
 Koruza Alojz * 1922 Gabrje pri Vipavi t 1943 Pipanček
 Koruza Ivan * 1914 Gabrje pri Vipavi 1 1943 neznano kje

Kos Alojz * 1913 Ločna Novo mesto t po osvoboditvi
 Kos Martin-Martinov * 1914 Sr. Gameljne
 Kos Miroslav-Pičo * 1924 Ljubljana
 Kos Vilko-Zoran * 1923 Sp. Kašelj
 Kosar Regina-Irena, por. Vrščaj * 1926 Ljubljana
 Kosec Janez * 1921 Gabrje t 1943 Rašica pri Turjaku
 Kosmač Ivan * 1902 Labinje t Idrija
 Kosmač Jože-Niko * 1920 Jesenice
 Kostelec Martin * 1915 Vidošiči
 Koščak Mirko-Leški * 1922 Velike Lese
 Košir Jože * 1902 Retje Loški potok
 Košir Vili * 1916 Gozd Križe t po osvoboditvi
 Košorok Polde-Bolte * 1921 Sinovica
 Kotar Martin-Pilat * 1922 Veliki Ban f 1944 Soteska pri Kamniku
 Kotar Pavel-Bradač * 1906 Dolga vas f 1942 Kočevski Rog
 Kovač Anton-Brzi * 1915 f 1943 Koreno Horjul
 Kovač Anton-Tonček * 1916 Golo t po osvoboditvi
 Kovač Božo-Olio Franc * 1921 Ljubljana t Ljubljana po osvoboditvi
 Kovač Franc-Jure * 1924 Ljubljana
 Kovač Franc-Škodetov * 1924 Volčje njive t 1944 Lipovec
 Kovač Julka-Tjaša * 1921 Preserje t 1943 Žukovo
 Kovačič Alojz-Lipe * 1907 Števerjan f Ljubljana po osvoboditvi
 Kovačič Andrej * 1915 Ravne na Blokah
 Kovačič Fedor-Jože * 1907 Most na Soči
 Kovačič Franci * 1919 Mokronog t 1945
 Kovačič Ivan-Efenka * 1921 Podboršt f po osvoboditvi
 Kovačič Ivan * 1919 Sveto Komen f 1944 Slivnica
 Kovačič Janez-Jure * 1914 Milava f po osvoboditvi
 Kovačič Jože * 1923 Ponikve Cerknica
 Kovačič Lojze-Efendi * 1909 Milava
 Kovačič Slavko * 1920 Stična
 Kovačič Stane * 1922 Ribnica t po osvoboditvi
 Kovačič Tone-Tone * 1922 Krška vas
 Kovaljev Izidor * 1923 Vrh Šentrupert
 Kovič Milka-Minka, por. Žičkar * 1923 Ljubljana
 Kozjak Marija-Micka, por. Ganziti * 1908 Log
 Kozjan Anton * Želebej Metlika t po osvoboditvi
 Kozmenko Janez * 1925 Sinja Gorica t po osvoboditvi
 Kožar Alojzij * 1916 Dvorska vas
 Kožar Janez-Prajer * 1912 Turjak f po osvoboditvi
 Kožar Lojze-Slave * 1923 Turjak f po osvoboditvi
 Krajnc Jožica
 Kralj Anton-Kraljiček * 1923 Boršt
 Kralj Anton-Lojze * 1924 Griblje
 Kralj Anton-Tone * 1916 Mlake t po osvoboditvi
 Kralj Franc-Ivanov * 1908 Ledec f po osvoboditvi
 Kralj Janez-Kraljiček * 1926 Dol. Suhadol
 Kralj Jože * 1914 Mlake
 Kralj Rudolf * 1920 Fučkovci Adlešiči
 Kraljič Andrej * 1921 Lipa Črna vas
 Kramar Janez
 Kramar Vlado * 1910 Celje t 1942 — 1945
 Kramarič Janez-Janez * 1923 Dragomlja vas
 Kramersič Ivan * 1910 Dol. Straža

Kraševac Franc-Nande * 1923 Hrib na Ribčami
 Kranjc Jože-Ris * 1916 Male Brusnice
 Kranjc Lojze * 1925 Čepno
 Kraševac Janez * 1921 Bušinja vas t 1945 Krka
 Kraševac Slavko * 1923 Selo pri Robu
 Krašovec Anton-Kras * 1907 Vrhnika pri Ljubljani
 Krašovec Janez * 1923 Vel. Brusnice
 Kratožil Jože * 1919 Ribnica t 1943 Bojanci
 Krebs Franc-Franček * 1898 Mirski dol t po osvoboditvi
 Kregar Dušan * 1921 Ljubljana 11943
 Kreis Franjo-Karo * 1924 Krčevina
 Kren Alojz
 Kren Jože-Kajtimir * 1900 Drganja sela
 Krenčič Bogomir-Bogo * 1922 Zagorje ob Savi
 Kreus Stane * 1924 Goriška vas
 Krhin Štefan-Štefan * 1925 Breška vas
 Kryška Jaroslav * 1925 Novo mesto f 1942 Loški potok
 Križan Anton * 1920 Otok Metlika
 Križan Anton-Križan * 1916 Boršt
 Križan Ivan * 1918 Otok Metlika
 Križan Ivan * 1924 Otok Metlika
 Križan Jože * 1919 Otok Metlika
 Križan Stanko * 1922 Otok t 1943 Veliki Osolnik
 Križanovskij Oleg-Igor * 1923 Ljubljana
 Krmec Metod * 1909 Zg. Kašelj f po osvoboditvi
 Krnc Albin-Mirko * 1914 Želimlje t po osvoboditvi
 Krnc Jakob-Jakec * 1921 Selnik
 Krnc Janez * 1917 Suša t po osvoboditvi
 Krže Franc * 1920 Retje Loški potok f 1942 Taborska stena
 Kržišnik Jože * 1925 Žiri f 1943 Sela-Šumberk
 Kukar Anton * 1923 Krasinec
 Kukavica Franc * Jevnica t po osvoboditvi Ljubljana-Polje
 Kukenberger Franc-Ignac * 1908 Trbovlje t 1944
 Kukman Anton-Žorž * 1914 Otočec f po osvoboditvi
 Kukman Janez-Duško * 1926 Trbovlje f po osvoboditvi
 Kukoviča Ludvik-Papež * 1908 Podgrad Ljubljana f po osvoboditvi
 Kumar Danila-Andrej a * 1921 Kojsko 1 1944 Lubnik
 Kumer Jože-Zorko * 1915 Ivanja vas 11943 Golobinjek
 Kumer Rafael * 1910 Idrija
 Kump Janez * 1920 Obrh pri Dragatušu
 Kumše Karel-Tomaž * 19J.8 Vrbljene
 Kupljenik Albert * 1924 Ždinja vas 1 1942 Ratež
 Kure Martin * 1927 Grm Metlika t po osvoboditvi
 Kuštrin Rudolf-Robert * 1905 Pečine t po osvoboditvi
 Kužnik Jože * 1907 Straža
 Lah Feliks-Laufar * 1920 Volčje 1 1942 Taborska stena
 Lamberger Anton * 1898 Dobrunje f po osvoboditvi
 Lamberger Anton-Pik * 1924 Dobrunje 1 1943 Sela pri Škocjanu
 Lamovšek Ivan-Runo * 1920 Nagovnik
 Lamovšek Jože-Gandi * Vel. Cirkovnik f 1942 Orle
 Langus Lojzka-Cvetka * 1916 Studenec-Trebnje
 Lapanja Lado * 1922 Novo mesto
 Lapanja Rudi * 1923 Svibnik
 Lasič Slavko * 1916 Sela Dragatuš t po osvoboditvi

Lasič Franc-Prlek * 1921 Sp. Radvanje
 Lavrič Ivan * 1917 Prečna
 Lavrič Janez * Loke Straža
 Lavrič Tone * 1912 Skrilje f 1943 Gorjanci
 Lavrič Rudolf-Gašper * 1914 Gorenja Straža 1 1944 Icmán
 Laznik Feliks * 1925 Kozarje t 1943 Sela-Šumberk
 Leban Ciril * 1924 Ljubljana
 Leben Janko-Zmago * 1920 Polhov Gradec
 Lenarčič Milan * 1923 Ljubljana f po osvoboditvi
 Lenart Franc-Franjo * 1924 Tomažja vas
 Lenart Frančiška * 1926 Podlehnik
 Lepin Jože-Ris * 1922 Preloge Semič t po osvoboditvi
 Lesar Franc * 1921 Ravne na Blokah 1 1944 Kravarsko
 Lesar Stane * 1923 Jurjeviča
 Lesica Franc-Grča * 1911 Vrbljene t po osvoboditvi
 Leskovec Anton-Metod * 1909 Vrhnika pri Ljubljani
 Leskovec Jakob-Ambrož * 1905 Vrhnika t po osvoboditvi
 Lešnjak Rudi * 1922 Dobravica
 Levar France-Ljubo * 1912 Grahovo pri Cerknici
 Levšek
 Ličer Viktor * 1925 Lokovec Čepovan
 Likar Tone-Kozlovski * 1914 Predmeja
 Likovič Anton-Liko * 1913 Barbaton f po osvoboditvi
 Lipar Ivan * 1923 Dol. Kronovo t po osvoboditvi
 Lobanja Stane * 1912
 Ločniškar Franjo-Sine * 1926 Galjevica
 Lokar Franc-Sergej * 1925 Gornja vas Mokronog
 Lokar Mirko-Mirko * 1912 Trebnje
 Lokovšek Ivan-Jan * 1913 Ljubljana
 Loparec Anton * 1925 Dolenjci Adlešiči t 1942 — 1945
 Lotrič Hinko-Gašper * 1923 Ljubljana
 Lovce Radivoj-Don * 1922 Volčja draga 1 1944 Savinjska dolina
 Lovrenčič Viktor-Pipar * Bizovik t po osvoboditvi
 Lovro * Ljubljana 1 1942 Rampoha
 Lovše Ciril-Čiro * 1924 Zg. Kašelj
 Lovšin Franc-Neven * 1902 Vrh Zelimlje f po osvoboditvi
 Lovšin Štefan * 1917 Travnik Loški potok t 1943 Grahovo
 Lukančič Ivan * 1922 Vinice Ribnica t 1943 Sela-Šumberk
 Lukec Stane-Nebojse * 1910 Sp. Kašelj 1 1943 Ljubljana-Polje
 Lukežič Franc * 1916 Gradišče nad Prvačino 1 1943 Trebnje
 Lukšič Alojz-Bradač * 1906 Lešnica f 1945 Kleč pri Starem Logu
 Lukšič Alojz-Tomaž * 1921 Dol. Straža
 Luzar Jakob * 1923 Jugorje Brusnice f 1943 Snežnik
 Luzar Karol * 1923 Jugorje t 1942 — 1945 Jelenov žleb
 Macele Jože
 Macerle Jože-Ludvik * 1922 Zemelj
 Maček Cilka-Dana, por. Prešeren * 1918 Zadobrava
 Magovac Dako-Božinkin * 1921 Magovci Ozalj f 1942 Rog
 Majcen Dušan-Nedeljko * 1916 Novo mesto
 Majcen Lovro * 1914 Prelog
 Majerič Martin-Moto * 1921 Žikarce Maribor
 Majerle Leopold-Polde * 1923 Jelševnik Črnomelj
 Majeršič Marija-Dunja * 1921 Sp. Kašelj t 1944 Veliki Slatnik
 Majnik Janez-Džems * 1922 Žužemberk

Majzelj Viktor * 1923 Šentjernej 11942 Smolenja vas
 Makovec Avgust * 1908 Vojsčica
 Makovec Jože-Gorilo * 1907 Kamnik pod Krimom t po osvoboditvi
 Malešič Anton-Franc * 1922
 Malešič Franc * 1926 Želebej
 Malešič Janez-Malajc * 1925 Tušev dol 1 1944 Gornji grad
 Malešič Janez-Maleš * 1922 Boršt
 Malešič Martin * 1914 Želebej t 1943 Dole pri Litiji
 Malešič Rudi-Čaruga * 1909 Gradac
 Mali Albina-Binca, por. Hočevvar * 1925 Vinica
 Mali Stanko * 1924 Senožeti Kresnice
 Malnarič Anton * 1919 Krupa t po osvoboditvi
 Malnarič Mirko-Mirko * 1921 Krupa t po osvoboditvi
 Malus Jože-Marko * 1911 Bizeljsko
 Mandeljč Lovro-Tomiks * 1922 Krnica Gorje
 Mantel Mirko-Miro * 1923 Vavpča vas
 Marcelj * Veliki Ločnik f 1942—1945
 Marčenko Bogdan-Tiger * 1924 Ljubljana-Moste 1 1944 Federmaus
 Marentič Anton-Matjaž * 1923 Krasinec 1 1944 Brdce
 Marentič Jože * 1916 Fučkovci Adlešiči 11943
 Marincelj Anton-Janko * 1917 Banjaloka 1 1943 Polica
 Marincelj Jože-Žože * 1922 Kočevje
 Marinič Niko-Boris * 1918 Pensylvania
 Marinšek Leopold-Mišo * 1924 Smarje-Sap
 Mario * 1920
 Marjek Jože-Joco * 1923 Ljubljana
 Marjek Julijana * 1921 Ljubljana
 Markelj Franc
 Markič Lojzka, por. Žbogar * 1906 Banjšice
 Markovčič Stanislav * 1924 Breg pri Borovnici
 Markovič Jože * 1920 Martinja vas Trebnje 1 1942 Škocjan
 Martinčič Alojz * 1924 Tomažja vas f 1943 Turjak
 Martinčič Ivanka * Senožече 1 1943 Vel. Lipovec
 Martinčič Rafael-Rafel * 1912 Pudob
 Martinec Drago-Pilot * 1920 Ljubljana-Rudnik 1 1945 Mokronog
 Martinec Franc-Ciril * 1915 Ljubljana
 Masle Andro * 1904 ZDA 1 1945 Mauthausen
 Matekovič Jože * 1914 Radoviča 11942 Rampoha
 Matekovič Martin * 1924 Radoviča f 1943 Krašiči
 Matekovič Stanislav * 1921 Radoviča t po osvoboditvi
 Matič Cveto * 1922
 Matjašič Janez-Janko * 1916 ZDA t 1943 Snežnik
 Matko Danimir-Matiček * 1924 Zg. Jezersko
 Matko Ivan * 1925 Gabrje pri Novem mestu
 Matko Jože * 1926 Gabrje pri Novem mestu
 Matkovič Jože * 1911 Vidošiči
 Matoh Rudi * 1905 Drska t po osvoboditvi
 Mauvec Anton-Lado * 1922 Rakovnik 1 1944 Radomlje
 Mauretič Anton * 1912 Boldraž t po osvoboditvi
 Mauretič Jože * 1916
 Mavec Franc * 1923 Pako
 Mavec Franc-Boris * 1923 Tomačevo
 Mavrič Ivan * 1905 Plužne f 1943 Kočevje
 Mavrič Tomo-Bradič * 1906 Mavriči Grižane t po osvoboditvi

Mavrovič Ivan-Ivanov * 1911 Karlovac
 Mavsar Ivan-Janez * 1913 Glince
 Mavsar Julijana-Julka * 1921
 Mavsar Lado-Ronko * 1920 Notranje Gorice 1 1944 Graška gora
 Mazi Ivan-Vencelj * 1913 Ljubljana 1 1944 Radomlje
 Mazovec Lado * 1925 Zg. Kašelj
 Mede Jože-Janez * 1924 Jurka vas
 Meden Marija-Štefka * 1910 Kamnik pod Krimom t po osvoboditvi
 Medic Stanko-Šepčkov * 1920 Stranska vas 1 1943 Kal pri Ambrusu
 Medle Franc-Franček * 1921 Gabrje
 Medle Frančiška-Fani * 1921 Tolsti vrh 1 1943 Snežnik
 Medved Ivan * 1916 Studenci t 1944 Bele vode
 Medvešček Anton-Hraber * 1925 Gerovo
 Meglič Martin * 1925 Ig
 Meho * Goriška vas Škocjan
 Mekinda Jože-Franci * 1922 Ljubljana-Moste t po osvoboditvi
 Melinc Jože
 Menart Milan * 1921 Zg. Hrušica
 Mendaš Peter-Iztok * 1919 Ljubljana
 Menhart Rudolf-Deli * 1909 Gor. Radgona
 Merčjak Milan-Iztok * 1924 Slovenske Konjice 1 1943 Vel. Ločnik
 Mergon Albin-Očka * 1896 Vremski Britof t po osvoboditvi
 Mervar Vencel * 1921 Hruševac Straža
 Mesojedec Tine-Metod * 1923 Klinja vas
 Mesojednik Jakob * 1915 Spodnje Lakence 1 1943 Šentvid pri Stični
 Metod * Osrečje 1 1943 Bič
 Mezgec Franc * Brezovo Brdo
 Mežnar Ivan * 1928 Žabja vas t 1980 Novo mesto
 Mežnar Jože * 1922 Jugorje
 Mide Franc-Franjo * 1924 Stari Log t po osvoboditvi
 Miglič Albin * 1920 Metnaj t 1943 Razbore
 Miglič Ivan * 1924 Metnaj f 1943 Grahovo
 Miglič Ivan-Tiger * 1922 Metnaj t ustreljen
 Mihelčič Janez * 1910 Babna Polica
 Mihelčič Stane-Mato * 1924 Jezero pod Krimom 1 1943 Leskova dolina
 Mihelčič Vinko * 1913 Babna polica t 1944 Metnaj
 Mihelič Franc-Iskra * Podnart Kropa f 1943 Mačkovec
 Mihelič Franc-Kocelj * 1920 Novi Kot Prezid
 Mihelič France-Pavletov * 1887 Kot-Ribnica t po osvoboditvi
 Mihelič Vinko-Aleš * 1919 Rovte Podnart
 Mihelj Danijela-Branka, por. Jelinčič * 1925 Postojna
 Mihevc Jaka-Gregor * 1912 Žibrše Logatec
 Miklavc Just-Junoš * 1921 Ljubljana
 Miklavc Frančiška * 1908 Zadvor 1 1943 Travna gora
 Miklavc Nande 1 1942—1945
 Miklič Alojz * 1911 Vel. Mlačevo t 1942 Boštanj
 Miklošič Stane-Lobanja * 1912 Ljubljana-Bežigrad 1 1943 Bič
 Mikuš Franc-Vovk * 1918 Pako t po osvoboditvi
 Milčinič Milan-Milkuša * 1924 Radatoviči
 Milek Jože * 1918 Griblje t 1943 Cajnarje
 Milek Matija * 1913 Griblje Gradac t 1943
 Milič Vlado * 1920 Miliči 1 1945 Kočevski Rog
 Mislej Milka-Milka * 1927 Veliko Polje Sežana t 1943 Stari Breg
 Mišica Stanko * 1927 Čudno selo
 Mithanz Ivan * 1928

Mlakar Andrej * 1922 Knežja njiva
 Mlakar Janez * 1925 Nadlesk Cerknica
 Mlakar Janez * 1912 Sr. Grčevje 1 1943 Brezova reber
 Mlakar Tone * Klenovik Škocjan t po osvoboditvi
 Mlakar Stanislav-Radecki * 1927 Zakojca 1 1945 Motnik
 Modic Anton * 1895 Ševnica-Trebnje f 1969 Ponikve
 Modic Bojan-Bojan * 1925 Ljubljana t 1944
 Modic Franc * Ig 1 1943 Sv. Gregor
 Mohar Alojz * 1926 Hudi vrh 1 1943 Metlika
 Mohar Anica-Smilka, por. Hribar * 1920 Markovec
 Mohar Boris-Bastov * 1924 Staroičky 1 1943 Dole pri Litiji
 Mohar Mirko-Brane * 1923 Šegova vas
 Mohor 1 1942 Male Drušče
 Mohorič Branko * 1921 Jezero pod Krimom t po osvoboditvi
 Mohorič Filip-Martin * 1911 Mišače t po osvoboditvi
 Mohorič Marija-Meta * 1916 Ljubljana fpo osvoboditvi
 Mojšker Jakob-Jaka * 1918 Bizovik f po osvoboditvi
 Mojšker Marija-Micka, por. Barešič * 1923 Bizovik
 Mojšker Vinko-Jesen * 1921 Bizovik
 Morelj dr. Marjan-Marjan * 1916 Zali Log f po osvoboditvi
 Možina Janez-Peter * 1908 Gorenja vas Trebnje f 1944 Črna
 Mrak Franc * 1894 Dolince nad Škofjo Loko
 Mrak Janez * 1930 f 1942 — 1945 Karteljevo
 Mrak Jože * 1922 Vel. Brusnice t 1943 Šmarje-Sap
 Mravinec Stanko * 1912 Cerkvišče 11944
 Mravlje Marjan * 1923 Lednica
 Mrhar Anton * 1927 Nemška vas Ribnica
 Mrmolja Ivan * 1919 Selo Črniče
 Mrvar Janez * 1922 Visejec Hinje t 1943 Kočevje
 Mrvar Vencelj * Hruševce
 Muc Anton * 1921 Primostek
 Muc Anton-Tone * 1910 Zemelj 1 1943 Grčarice
 Muc Janez * 1911 Primostek
 Muc Jože * 1923 Ravnace
 Muc Tone-Babošev * 1914 Lokvica
 Mucher Anton-Muhec * 1927 Vrhnika 1 1943 Bakrc pri Ambrusu
 Muhar Zdenko-Zdene * 1926 Dravlje
 Mulič Jožef * 1905 Volčanski Ruti
 Müller Rudi-Mile * 1923 Črnomelj f po osvoboditvi
 Müller Viktor-Viki * Črnomelj f 1943 Primskovo
 Murovec Anton * 1897 Idrija f 1943 Lisec Kamenje
 Murovec Anton * 1926 Godovič t 1944 Dolenjska
 Murgelj Franc-Lubče * 1918 Dol. Vrhovo
 Murn Alojz * 1921 Mirna peč 1 1944 Planina Sadinja vas
 Mustar Jože * 1919 Kitni vrh 1 1942—1945 Podturn
 Mušič Ana * 1916 Krasinec 1 1942 — 1945
 Nace * 1922 Gorenjska 1 1943 Stari grad Ortnek
 Nadu Janez-Johan * 1900 Jelševce Trebelno f 1942 Mahnično
 Nardin Mario * 1910 Vogrsko t 1943 Krim
 Našič Milan * 1913 Trst f 1943 Krim
 Nemanič Anton-Jagodič * 1915 Slamna vas
 Nemanič Gabrijel f 1943 Cajnarje
 Nemanič Jože-Janko * 1926 Bušinja vas
 Nemanič Martin-Pavle * 1919 Poljane Žužemberk

Nemec Severin-Teklo * 1927 Volčja Draga
 Novak Anton * 1915 Otok Metlika
 Novak dr. Franc - dr. Luka Gosar * 1908 Kranj
 Novak Franc * 1923 Lesno brdo 1 1944 Sokolski dom, Pohorje
 Novak Jože-Gavrilo * 1921 Novo mesto t po osvoboditvi
 Novak Jože-Maks * 1922 Otok Metlika
 Novak Jože-Miha * 1913 Mali Korinj f po osvoboditvi
 Novak Jože-Milan * 1915 Otok Metlika
 Novak Jurij * Vinica 11943
 Novak Stane-Fužinc Franc * 1922 Ljubljana-Polje
 Nučič Avgust-Ludvik * 1926 Osrečje t 1944 Metnaj
 Obersnel Avgust * 1915 Lokev
 Oberstar Janez-Marko * Podtabor Struge 1 1944 Črnomelj
 Oblak Janez-Niko * 1907 Horjul
 Oblak Jože-Sime * 1922 Novo mesto
 Obradovič Niko-Niko * 1920 Boldraž
 Obranovič Martin-Tine * 1913 Slavski laz 1 1942 Taborska stena
 Odar Janko * 1922 Boh. Bistrica t 1942 —1945
 Ogulin Jože * 1921 Cerovec Semič f 1943
 Ogulin Vincenc * 1924
 Oklešen Vlado-Klemen * 1922 Loke
 Okoren Janez-Morava * 1918 Velika Račna f po osvoboditvi
 Okorn Anton-Pavlin * 1912 Gor. Blato
 Omahen Avgust-Rajko * 1926 Sostro t 1944 Kravarsko
 Omahen Lovro-Orlov * 1898 Javor Besnica t po osvoboditvi
 Omahen Mirko-Borut * 1925 Ljubljana t po osvoboditvi
 Orel Ivan * 1926 Goče
 Orožim Marija-Katjuša * 1900 Rečica ob Savinji t 1943 Sp. Hrastnik
 Osolnik Bogdan
 Osredkar Franc-Grilc * 1923 Topol Medvode
 Osredkar Mihael * 1918 Topol Medvode
 Osredkar Tone * Preska Medvode
 Osterman Ivan * 1923 Banjaloka t 1945 Kolovrat
 Oven Jože * 1923 Klanec Gabrovka
 Oven Tone * Martinja vas Trebnje
 Ožbolt Franc * 1921 Babno polje
 Ožbolt Stanko * 1920 Orešje
 Pagliaruzzi Bogomir-Murat * 1913 Trst
 Pahor Milan-Dorče * 1920 Miren
 Pajk Jože * 1923 Metnaj
 Pajsar Jakob-Runo * 1919 Vrhnika
 Pakar Franc-Vid * 1919 Drganja sela t po osvoboditvi
 Paljk Jože-Gabrijel * 1926 Vel. Zabije f po osvoboditvi
 Pančur Konrad-Dit Ljubljana t 1943 Cirkov pri Mirni
 Pangerc Vladimir * 1925 Planina Ajdovščina * 1943 Notranjska
 Pangeršič Franc * Zalog 1 1942 Molnik
 Papež Jože-Jon * 1923 Dol. Boštanj Sevnica
 Papež Tomaž-Škof * 1914 Sela pri Hinjah 1 1943 Gorenja vas
 Papič Anton-Miro * 1923 Griblje
 Papič Jože * 1926 Radoviča^
 Papier Franc-Boris * 1917 Žirovnica Jesenice
 Paradiž Vilko * 1924 Ljubljana 11943
 Pavček Franc-Andrej * 1908 Dol. Straža
 Pavlič Ivan-Lojze * 1915 Šentvid pri Lukovici

Pavlovčič Franc * Senožeče 1 1943 Vel. Lipovec
 Pavlovič Božidar-Milče * 1921 Metlika 1 1942 Smolenja vas
 Pavšek Feliks * 1907
 Pavšič Štefan-Jure Dobrave * 1910 Čepovan
 Pečar Zvonka-Marica, por. Popit, * 1918 Črnuče 11985
 Pečarič Jože * 1926 Čurile
 Pečarič Silvo * 1923 Čurile f 1943 Grabrovec Metlika
 Pečaver Anton-Slavko * 1920 Gradnik
 Pečnik Anton-Tarzan * 1925 Bodovlje
 Pečnik Stanislav * 1913 Gosteče Škofja Loka 1 1943 Bolnica
 Pečnikar Jože-Lev * 1925 Sp. Zadobrova
 Pegam Anton * Senožeče 1 1943 Gabrovka
 Pegan Štefka-Magda, por. Brajnik * 1921 Senožeče t po osvoboditvi
 Pelko Gašper-Gašper * 1920 Dol. Toplice
 Pelko Rudolf-Lev * 1913 Cegelnica t po osvoboditvi
 Pepel Ivan-Dolenc * 1921 Obrh Šmarjeta
 Pepi A * Begunje Cerknica
 Perenič Anton-Tone * 1921 Ribnica f 1943 Snežnik
 Perme Alojz-Nace * 1921 Hrastje Grosuplje
 Peršin Anton-Skok * 1902 Ljubljana t po osvoboditvi
 Petelin Jože * 1917 Pako pri Borovnici 11944 Stranice
 Petelin Stanko-Vojko * 1924 Podpeč pod Krimom t po osvoboditvi
 Peterca Andrej-Jaka * 1922 Ljubljana t 1944 Sp. Dolič
 Petrič Franc-Peter * 1923 Trnovec
 Petrič Miha-Stevo * 1924 Gumnišče Škofljica
 Petrič Slava-Olga * 1926 Koprivnik
 Pevc Stojan * 1921 Zagorje ob Savi 1 1943 Šentrupert
 Pevec Alojz * 1922 Praprotnica 11944 Slovenske Konjice
 Pevec Jože-Riko * 1919 Praprotnica t 1944 Mali Rakitovec
 Pezdir Franc-Čort * Zalog 1 1943 Pugled
 Pezdir Marjan-Roman * 1927 Ljubljana Ižanska cesta 11942 Jelenov žleb
 Pezdirc Anton * 1922 Krasinec
 Pezdirc Anton-Ivan * 1919 Krasinec
 Pezdirc Ivan * 1924 Podzemelj
 Pezdirc Ivan * 1922 Krasinec
 Pezdirc Ivan
 Pezdirc Janez * 1915 Krasinec
 Pezdirc Jože * 1923 Otok Metlika
 Pezdirc Matija * 1923 Krasinec f po osvoboditvi
 Pezdirc Viktor-Crni * 1918 Črnomelj t po osvoboditvi
 Pezza Janez-Ivan * 1912 Dol. vas Senožeče 1 1943 Lisec Komenje
 Pibernik Albin * 1905 Jesenice t 1942 Ravne na Blokah
 Pibernik Albin * 1931 Jesenice
 Piletič Ivan-Karel * 1924 Gradišče Sentjernež
 Pintar Franc-Frenk * 1915 Javorje
 Pintar Milan-Jurko * 1924 Martinj vrh
 Pipan Franc * 1919 Gabrje 11943 Dole pri Litiji
 Pipan Ivan-Božo * 1919 Dragočajna
 Pirc dr. Stanko-Lojze * 1916 Žimarice
 Pirc Karel-Drago * 1922 Šutna
 Pirh Valentin-Viljem * 1922 Podgora
 Pirjevec Anton-Marko Belin t 1943
 Pirnat Aleš * 1912 Kranj 11942
 Planinc Franc * 1923 Svibnik

Planinšec Jože-Andrej * 1924 Sela Novo mesto
 Plankar Pepi-Ježek * 1910 Podbočje
 Plantan Lado-Laci * 1920 Ljubljana t po osvoboditvi
 Plantar Ivan-Anton * 1922 Kot pri Igu t po osvoboditvi
 Platnar Tone * Iška 11942 Molnik
 Plaveč Alojz-Slavko * 1924 Spodnji Log Kočevje
 Plaveč Tone * 1922 Grč vrh f 1945 Suha krajina
 Plešec Lado * 1916 Sora Medvode t po osvoboditvi
 Plevnik Franc-Vojo * 1919 Kamna Gorca t po osvoboditvi
 Plevnik Mihael * 1921 Paški Kozjak
 Plut Darko-Darko * 1927 Gradnik
 Plut David-Aleš * 1925 Mačkovec Suhor
 Plut Žarko * 1925 Gradnik
 Podboršek Reza-Marica, por. Omejc * 1917 Ljubljana t po osvoboditvi
 Podgornik Andrej * 1911 Voglarji
 Podgoršek Francka-Petra * 1925 Ljubljana 1 1943 Begunje pri Cerknici
 Podlogar Edvard-Vili * 1912 Osredek f po osvoboditvi
 Podlogar Henrik * Turjak
 Podlogar Jože-Čotov * 1915 Pleše Želimlje f 1942 Celje
 Podlogar Lojze-Podlogarjev * 1922 Želimlje 11944
 Podlogar Milan-Milanček * 1926 Selnik f po osvoboditvi
 Podržaj Jože-Pepe * 1919 Gradiček Krka
 Podržaj Jože-Šimen * 1912 Iška vas
 Podržaj Lojze * 1917 Iška vas
 Pogačnik Avgust-Gustel * 1922 Ovsiše
 Poglajen Martin * 1922 Litija 1 1943 Janče
 Poglajen Stane-Uroš * 1921 Drganja sela
 Pokorny Franc * 1919 Ljubljana 1 1942 Kočevski Rog
 Pokovec Dušan * 1927 Ribnica
 Polak Ivan-Iskra * Vinice 1 1943 Čepovan
 Polk Albin-Fajfa * 1919 Sostro
 Polk Ciril-Ferdo * Hrušica 1 1943 Ambrus
 Polk Karel * Zalog pri Ljubljani
 Ponikvar Anton * 1914 Dol. Jezero t 1942—1945 Zavrh pri Borovnici
 Popek Anton-Maks * Bezuljak t padel
 Popivoda Pero * Črna gora t po osvoboditvi
 Porcu Salvatore * 1918 Nuoro via Paganini
 Porenta Alojz * 1907 Podmolnik
 Porenta Alojz-Pepi * 1913 Šentpavel 1 1943 Cerknica
 Porenta Franc-Luka * 1924 Pevno
 Porenta Jožef-Ture * 1911 Ljubljana 1 1943 Ambrus
 Potočnik dr. Janko-Janez * 1925 Ljubljana
 Potokar Janez-Sokol * 1923 Bela Cerkev
 Povše Franc-Blaž * 1920 Klenovik t 1944 Gornji grad
 Povše Janez-Janko * 1911 Planina pri Sevnici f 1943 Kočevje
 Povše Jože * Čeplje t po osvoboditvi
 Povše Justin-Justi * 1924 Uršna sela
 Požek Anton * 1922 Griblje
 Požek Niko * 1923 Griblje
 Požek Peter * 1921 Griblje
 Praznik Ludvik-Suljo * 1920 Mačji dol 1 1943 Bič
 Predalič Vid-Krajc * 1922 Udje Grosuplje
 Preložnik Vinko * 1908 Desternik
 Premk Miroslav-Pik * 1924 Ljubljana

Premru Miran-Tine * 1926 Črnomelj
 Prepeluh Viki-Prepo * 1923 Ljubljana f 1943 Ledine
 Presetnik Ludvik * 1915 Ježica 1 1942 Drušče
 Prešeren Alojz * 1918 Ljubljana f 1942 Šentjošt
 Preželj ing. Jože-Djuro * 1921 Novo mesto t po osvoboditvi
 Prijatelj Jože-Slobodan * 1918 Dol. Nemška vas 1 1943 Srednja vas pri Črmošnjicah
 Primc Lado * 1924 Smrjenje t po osvoboditvi
 Primožič Ivan-Vasilij * ZDA, živel Grahovo f 1942 Klance
 Primšar Karel-Zmago Kori * 1905 Zamostec t po osvoboditvi
 Pristavec Jaka-Rudi * 1905 Podpeč pod Krimom
 Prus Anton * 1925 Krmačina
 Prus Anton-Racin, Dol. Lokvica 1 1943 Metlika
 Prus Jože * 1920 Krmačina
 Prusnik Anton-Gašper * 1921 Podlipoglav
 Prusnik Ivan * 1924 Podlipoglav
 Puc Alojz-Maks * 1911 Podkraj
 Puc Ivan-Don * 1905 Podkraj t po osvoboditvi
 Pugelj Miran-Milan * 1923 Metlika
 Puhar Helena * 1920 Kranj t po osvoboditvi
 Puhar Lidija-Lajdi, por. Dobrovoljc * 1921 Grahovo pri Cerknici
 Puhar Rudi-Razin * 1921 Kozarišče
 Puk Helena * Podgrad
 Pungarčar Anton * 1923 Zagraška gora t 1943 Bič
 Pureber Alojz * 1918 Žabja vas
 Pureber Alojz * 1916 Oganja sela 1 1943 Pleševica
 Pureber Ivan-Brico * 1921 Žabja vas
 Purkart Alojz-Slavc * 1923 Hitenje t po osvoboditvi
 Purkart Franc-Čopek * 1924 Rob t po osvoboditvi
 Purkart Ivan-Žarko * 1924 Zapotok
 Purkart Jože * 1925 Pečki 1 1944 Bele vode
 Purkart Vid-Džoni * 1922 Zapotok f 1942 Krška hosta
 Pust Vili-Pustov * 1923 Grintovec 1 1943
 Pustotnik Ivica-Irma, por. Fireder * 1923 Zagorje ob Savi
 Pušič Marko * 1920 Radoviča t 1943 Travná gora
 Pušnik Franc * 1926 Gradec Koprivnik t 1943 Ribnica
 Puterle Franc-Cure * 1917 Ljubljana
 Puzel Peter * 1925 Zakriž t 1944 Rakitovec
 Radel Vid * Šentvid pri Stični 1 1943 Mavrlén
 Radoš Ana-Ančka * 1910 Krasinec 1 1944 Pohorje
 Radoš Franc * 1921 Radoviča 1 1943 Pogorelec
 Rajk Janez * 1922 Gabrje f 1942 —1945 Popovski hrib
 Rakuša Avgust * 1928 Dol. Straža
 Ravnihar Evgenij-Gregor * 1912 Ljubljana f po osvoboditvi
 Ravnikar Aleksander * 1923 Šentrupert
 Ravnikar Andrej-Paver * 1897 Pokojišče
 Ravnikar Jože-Paver * 1925 Pokojišče
 Razdrh Stane-Aleš * 1923 Martinja vas
 Rebek Alojz * 1914 Ustje t po osvoboditvi
 Rebek Rudolf * 1912 Dobravlje
 Rebolj Fani-Olga, por. Suhadolc * 1923 Podpeč pod Krimom
 Rebolj Miroslav-Slavko * 1922 Podpeč pod Krimom 1 1944 Velunjski graben
 Rebolj Pavle-Danilo * 1914 Podpeč pod Krimom
 Redek Rudi * 1922 Krka pri Novem mestu

Remih Dušan-Duško * 1922 Kočevje t 1944 Šumik na Pohorju
 Remih Martin * 1918 Šalka vas t 1942 Kočevski Rog
 Remih Milan * 1923 Slovenska vas f po osvoboditvi
 Rendl Emil-Čeh * 1922 Praga t 1943
 Repič Jože-Miha Kovač * 1925 Medija Izlake
 Repina Jože-Miloš * 1924 Dvor pri Bogenšperku 1 1943 Kočevski Rog
 Retelj Slavko * 1923 Zavode Kostanjevica
 Rezar Franc * 1926 Gozd
 Režen Stane-Stanko * 1924 Mokronog f po osvoboditvi
 Ribarič Marija-Marica * Vodice v Čičariji f 1943 Čatež
 Ribič Avgust * 1919 Brezje pri Dovškem
 Ribič Franc-Mirko * 1924 Dešen
 Ribič Ivan * 1918 Šempeter t 1944
 Ribič Jože-Gašper * 1921 Moravče
 Rode Venčeslav-Nande * 1921 Ljubljana
 Rodič Štefan * Stranska vas pri Novem mestu
 Rogelšek Martin * 1913 Velenje
 Rojc Ivan t 1943 Bič
 Rojc Milan-Tiger * 1926 Sostro 1 1943 Dane pri Ribnici
 Romih Rihard-Riki * 1912 Trst
 Romšek Janez * 1915 Črnomelj
 Rotar Melanij a-Polonca, por. Kovač * 1922 Visoko pri Sarajevu
 Rovar Franc * 1910 Martinjak t po osvoboditvi
 Rozemberger Franc-Brane * 1924 Stranska vas t 1944 Savinjska dolina
 Rozman Ivan
 Rozman Jože * 1923 Biška vas f 1944 Vrbovsko
 Rozman Jurij * 1925 Purga Adlešiči t 1944
 Rozman Karel-Belokranjc * 1920 Boldraž t po osvoboditvi
 Rozman Martin * 1914 Boldraž t po osvoboditvi
 Rozman Martin * 1913 Bušinja vas 1 1943 Kal nad Ambrusom
 Rozman Peter * Boldraž J 1942—1945
 Rožič Anton-Tine * 1904 Števerjan
 Rožman Anton * 1921 Fučkovci Adlešiči
 Rožman Franc * 1925 Pobrežje Adlešiči t 1944 Dolenje Jezero
 Rožman Miko * 1911 Boršt
 Rupar Ivan * 1908 Purkače t po osvoboditvi
 Ruparčič Karol * 1925 Retje Loški potok 1 1944 Žaga Planina
 Rupert Anton-Grčar * 1913 Iška vas
 Rupnik Milan-Andrejček * Mali Vrh pri Šmarju t 1942 Pance
 Rus Anton * 1919 Gor. Lokvica f po osvoboditvi
 Rus Anton * 1926 Gor. Dobravice 1 1943 Cerknica
 Rus Jože * 1924 Pristavljva vas t po osvoboditvi
 Rus Jože-Darko * 1921 Gor. Dobravice 1 1942 Smolenja vas
 Rustja Franjo-Čanči * 1916 Trst
 Ružič Janeza Ivan
 Ružič Tinko * 1920 Metlika f po osvoboditvi
 Ržen Jože-Gorenc * 1916 Sovodenj
 Saje Jože * 1924 Radoviča 1 1943 Krašiči
 Sajovic Ladislav-Bizgec * 1919 Ljubljana 1 1943 Stari grad Ortnek
 Saksida Bratko * 1926 Gradišče nad Prvačino
 Saksida Milojka, por. Batistič
 Saksida Zora-Vojka * 1925 Gradišče nad Prvačino
 Samide Adolf-Johan * 1919 Kočevje f 1942 Podstenice
 Samsa Danilo-Tomaž * 1924 Sodražica

Sebanc Ciril * 1924 Ljubljana 11944 Žužemberk
 Sedej Anton * 1904 Gor. Novaki
 Sedej Ferdinand-Nande * 1921 Aleksandrija 1 1944 Šumnik na Pohorju
 Sedej Janez
 Sedevčič Cveto-Marko * 1922 Ljubljana t po osvoboditvi
 Sedlar Franc * 1922 Desinec Črnomelj
 Selan Alojzij-Mohor * Repče f 1943 Metlika
 Selan Jože-Jovo
 Seliškar dr. Vladimir-Peter * 1911 Kranj
 Semič Stane-Daki Španec * 1915 Ljubljana 1 1985 Ljubljana
 Semolič Vinko * 1899 Brestovica 1 1943 Trebnje
 Seničar Alojz * Mali Slatnik 1 1942 Krška hosta
 Sever Alojz * 1922 Vrtača pri Semiču
 Sever Anton * 1912 Breg pri Borovnici t 1942 Vel. Lašče
 Sever Jože-Krajc * 1923 Tomažja vas 1 1943 Metlika
 Simčič Rudi * 1925 Metlika
 Simonič Anton-Blaž * 1913 Svržaki t po osvoboditvi
 Simonič Martin * 1925 Svržaki t po osvoboditvi
 Sinčič Stane-Sine * 1926 Ježica
 Sitar Ivan * 1924 Zabrdje f po osvoboditvi
 Sitar Ivan * 1918 1 1943 Ig
 Skala Anton * 1923 Mladica 1 1943 Primskovo
 Skale Jakob * 1919
 Skalja Polde-Miki * 1916 Grosuplje 1 1943 Gor. Brezovo
 Skočir Bruno * 1924 Črnomelj 11942 Podstenice
 Skol Alojz z-Alojz * 1915 Sp. Jelenje
 Skol Leopold-Polde * 1918 Sp. Jelenje
 Skomina Feliks * 1919 Oševljek f po osvoboditvi
 Skubic Alojz * 1921 Lanišče pri Škofljici t 1942 Krška hosta
 Skubic Franc-Krjavelj * Šentvid pri Stični f po osvoboditvi
 Sladič Franc * 1921 Stan Mirna
 Sladič Jože * 1921 Hrast pri Vinici
 Sladič Jože-Još * 1924 Stan
 Slak Alojz-Sergej * 1905 Gor. Vrh pri Dobrniču t 1945 Sele pri Obirskem
 Slak Zvonko-Tilen * 1923 Breg pri Borovnici f 1943 Pijava Gorica
 Slamnjak Danilo-Lado * 1925 Velike Lašče 11942—1945
 Slapničar Jože-Još * 1908 Višnja gora
 Slavnik Ciril * 1908 Ribnica na Pohorju
 Slovec Jože-Kavboj * 1924 Spodnja Pohanca
 Slovec Niko-Kosta * 1926 Spodnja Pohanca 11942 Tanča gora
 Sluga Franc-Krošelj * 1923 Kozarje
 Sluga Slavko-Justi Zupin * 1914 Zalog pri Ljubljani t po osvoboditvi
 Sluga Torči-Lim * 1923 Zalog pri Ljubljani 1 1944 Graška gora
 Smerke Ivan * 1923 Stara gora 11943 Kočevje
 Smoleč Jože * 1918 Goričane
 Smolej Alojz-Gomilar * 1922 Gomila t po osvoboditvi
 Smolej Alojz-Kek * 1921 Griže t po osvoboditvi
 Smolič Vinko-Džim * 1922 Hrastje 1 1943 Krim
 Smrajc Franc-Miklavž * 1923 Obrije
 Smrekar Drago * Birčna vas 11944 Višnja gora
 Smrekar Feliks * 1909 Zagorica Dobrnič 11942 Dvor
 Smrekar Srečko * 1907 Zadvor
 Smrkolj France-Tone * 1910 Podpodje Hotič t 1943 Trška gora
 Snoj Jože-Piki * 1925 Ljubljana

Sočan Julij-Tomaž Skala * 1909 Most na Soči
 Somrak Janez * 1920 Goriška vas t 1943 Brezova reber pri Dvoru
 Sopčič Janko * 1922 Ribnik
 Sotlar Franc * 1912 Dolenja vas pri Sežani t 1945 Štajerska
 Sotler Ciril-Tomaž * 1906 Gorenja vas 1 1944 Žumberk
 Sršen Janez-Sovjet * 1909 Vrhnika
 Stanjko Jože * Dobrunje 11944 Paški Kozjak
 Stankovič Franc * 1908 Boldraž f 1943 Pleševica
 Stankovič Ivan-Stanki * 1925 Drašiči
 Starašinič Anton * 1908 Krasinec
 Starašinič Janez * 1921 Krasinec
 Starašinič Martin * 1901 Krasinec 1 1943 Cajnarje
 Starašinič Peter * 1919 Krasinec
 Starešinič Alojz * 1922 Cerkvishče t 1942—1945
 Starešinič Alojzij * 1919 Cerkvishče
 Starešinič Anton * 1910 Krasinec
 Starešinič Anton * 1925 Krasinec t po osvoboditvi
 Starešinič Janez * 1923 Krasinec
 Starešinič Jože * 1915 Cerkvishče 1 1944 Dol. Suhadol
 Starešinič Martin * 1912 Krasinec t 1943—1945
 Stariha Anton-Zvonko * 1926 Črnomelj 1 1942 Rog
 Stariha Jože-Dušan * 1923 Dragomlja vas f 1943 Stari Log
 Stariha Martin * 1925 Dragomlja vas
 Statarjevič Cveto-Marko * 1922
 Stegovec Albert-Milan * 1925 Erzelj
 Stepan Marko * 1914 Ravnace
 Stepančič Joško-Marko * 1925 Miren pri Gorici
 Stepančič Lado, Ljubljana-Polje t po osvoboditvi
 Stepančič Tone-Savo * 1922 Trbovlje f 1942 Polje pri Ljubljani
 Sterle Alojz * 1920 Mački f 1944 Vel. Černec
 Sterle Vilko-Radi * 1925 Viševak t 1944 Bela krajina
 Stjenko * 1921 Ljubljana f 1943 Pugled
 Stojan Anton-Stojan * 1920 Primož pri Šentjurju f 1944 Sela Trška gora
 Stožir Rafaela-Elka, por. Ukmar * 1925 Ljubljana
 Štravs Matija * 1906 Griblje t 1943 Krim
 Strle Franc-Franci * 1927 Podcerkev
 Strnad Janez * 1918 Kropa
 Strnad Janez-Lado * 1920 Hočevje
 Strnad Jaroslav * 1926 Kranj f 1943 Menišija
 Strniša Anton-Luka * 1920 Ljubljana f 1943 Šentvid pri Stični
 Strojani Ivan-Cene * 1903 Ljubljana Hradeckega 1 1943 Velika Ligojna
 Strojine Anton * 1923 Zadvor t 1944 Lisca
 Struna Bogdan-Jan * 1921 Ljubljana-Galjevica
 Stubelj Anica-Darinka * 1923 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Emil-Milek * 1891 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Ernesta-Angela * 1921 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Helena-Ivanka * 1920 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Mario * 1921 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Mimica-Ljuba, por. Silič * 1921 Gradišče nad Prvačino
 Stubelj Roman * 1923 Gradišče nad Prvačino 1 1943 Rute
 Stublar Albin * 1926 Bedenj Adlešiči f 1943 Maribor
 Stublar Jože * Krasinec
 Stublar Miha * 1910 Krasinec
 Suhadolc Anton-Drago * 1921 Podsmreka

Sulič Izidor-Triglav * Gradišče nad Prvačino t po osvoboditvi
 Suša Zora-Sava, por. Ilenič * 1926 Dolenja vas Sežana
 Sušnik Ivan-Štefan * Medvode t 1943 Osrednek
 Svete Anton-Gustel * 1922 Pako Borovnica t po osvoboditvi
 Svetek Danica-Urška, por. Marinček * 1916 Pulj
 Svetek Dušan-Dolinar * 1920 Ljubljana
 Šarman Jakob-Aleksander * 1912 Laško Udmat t 1942—1945
 Šavli Oskar-Silvo Marjanovič * 1914 Koper
 Šavli Pavle * 1923 Idrsko t 1944 Paški Kozjak
 Šavli Valentin-Tine * 1907 Tolminski Lom t 1944 Basališče
 Šefić Stane-Miha * 1906 Ljubljana
 Šega Ivan-Jernejčkov * 1919 Retje Loški potok f 1943 Lužarji
 Šegina Ignac-Nace * 1924 Fučkovci
 Šegina Leopold * 1908 Griblje
 Šegina Leopold * 1915 Griblje
 Šemrov Tine
 Šenica Franc-Frenk * 1921 Drganja sela
 Šergan Martin * 1913 Sedraž t 1942 Šempeter v Savinjski dolini
 Šetina Anton-Igor * 1921 Knežak
 Šetina Franc * 1925 Zbilje pri Medvodah
 Šifler Andrej * Pševo nad Kranjem t 1943
 Šilih Niko-Boris Nikič * 1919 Trebnje t po osvoboditvi
 Šimec Ivan * 1927 Geršiči f po osvoboditvi
 Šimec Pavle-Pajo * Črnomelj t 1944 Luče ob Savinji
 Šimenc Ivan-Bolte * 1923 Zadvor
 Šimenc Rudi * Ljubljana-Moste
 Šinkovec Jože * 1926 Mala Cikava
 Škaljin Alojz * 1920 Mržljaki 1 1943 Dane nad Ribnico
 Škarja Anica-Špela, por. Egič * 1926 Dol pri Ljubljani
 Šket Ivan-Trček * 1923 Boletina t 1944 Mali Rakitovec
 Škof Anton-Lado * 1922 Dragomlja vas
 Škof Franc-Luka * 1920 Boldraž
 Škof Ivan-Jovo * 1924 Dragomlja vas
 Škof Jože * 1916 Črmošnjice
 Škof Jože-Dovičin * 1922 Boldraž
 Škof Tone-Dovičin * 1914 Boldraž f 1944 Turjak
 Škoporc Ivanka, por. Gorenc * 1921 Malkovec
 Škoporec Gorazd-Borut * 1914 Ljubljana
 Škraba Milan * 1930 Ljubljana, Litijska
 Škrabar Stane-Braškar * 1910 Kranjska gora
 Škrlj Rafael-Rafo * 1918 Metlika
 Škrobut Stanislav * 1926 Osrečje t 1943 Bič
 Škufca Anton * 1917 Malo Lipje t Jelenov žleb
 Škufca Jože-Martin * 1921 Stranska vas t po osvoboditvi
 Škvarč Ivo * Vranoviči t 1944 Kozje
 Škvarča Franc * 1922 Rakek
 Škvarča Jože * 1922 Vranoviči t 1943 Tatre v Brkinih
 Šlajpah Franc-Pogačev * 1924 Ljubljana t 1944 Navršnik
 Šlander Mica, por. Marinko * 1911 Prebold t po osvoboditvi
 Šmid Jože-Podlonski * 1925 Podlonk
 Šmuc Jože-Srečko * 1922 Mali Ločnik t 1943 Ravbarkomanda
 Šoba Anton-Zvonko * 1924 Ig t 1944 Podturn
 Šoba Franc-Iztok * 1922 Ravne pri Zdolah
 Šonc Mirko-Slovan * 1917 Tomaj

Šorli Ferdinand-Nande * 1920 Lokve Otovec t 1942 Krka
 Šoronda Kosta * 1924 Paklanica
 Špacal Karel-Drago * 1912 Kostanjevica na Krasu
 Špacapan Mirko-Matiček * 1924 Ozeljan t 1943 Stari Breg
 Šparovec Jože-Dakič * 1925 Srednja vas pri Lavrici t 1943 Dol. Toplice
 Špehar Franc * 1908 Kot ob Kolpi
 Špehar Ludvik * Kot ob Kolpi t 1943—1945
 Špehar Pavel * 1921 Šleharji t 1943 Gorjanci
 Špehoman
 Špelič Stanislav-Branko * 1920 Gabrovčec t 1942 Repče
 Špelič Vinko-Peter Ris * 1920 Ljubljana t po osvoboditvi
 Šporar France * 1911 Herinja vas
 Štajner Alojz * 1916 Drnovo pri Krškem
 Štangar Franc-France * 1924 Stan Mirna t po osvoboditvi
 Šteblaj Janez-Petelinček * 1921 Iška vas f 1944 Zg. Lipe
 Štefančič Albin * 1908 Stara vas Bizeljsko t 1943 Šentvid pri Stični
 Štefančič Ladislav-Edi * 1913 Ljubljana t po osvoboditvi
 Štefanič Jože * 1923 Svibnik t 1944
 Štefanič Mavricij-Mavriče * 1924 Lokvica
 Štembal Jože-Brglez * 1919 Stožice t 1945 Smuči dol
 Šterk Jože-Pepi * 1922 Doblje f 1942—1945 Sredgora
 Štimac Anton * 1921 Mirtoviči t 1943 — 1945
 Štiren Alojz * 1924 Dobrnič t 1943 Rakek
 Štojs Jože * 1924 Radoviča Metlika t po osvoboditvi
 Štojs Rudi * Radoviča Metlika
 Štraus Franc * 1915 Griblje t 1943 Naredi
 Štravs Alojz * 1926 Grabrovec Metlika
 Štrukelj Milan * 1927 Gradišče f 1944
 Štrubler Anton * 1924 Cerkevšče t 1943 Pugled
 Šturm Jože * 1927 Ceglo
 Šubelj Filip-Jure * 1925 Šentpavel Dobrunje
 Šubelj Jože * 1898 Zadvor t po osvoboditvi
 Šubic Ivan-Ive * 1922 Poljane nad Škofjo Loko
 Šubic Miran-Janez * 1921 Ljubljana
 Šuklje Ivan-Darko * 1926 Dragomlja vas
 Šulem Albin * 1923 Stan Mirna
 Šuligoj Baldamir * 1924 Lokavec
 Šuman Karlo
 Šuštarič Anton * 1909 Cerkevšče t 1943 Ribnica
 Šuštarič Janez * 1923 Cerkevšče
 Šuštarič Janez-Ludvik * 1920 Prilozje
 Šuštarič Jože * 1919 Cerkevšče t po osvoboditvi
 Šuštaršič Franc * 1926 Vel. Vrhe f 1943 Mokre
 Šuštaršič Roman * 1922 Hruševce Novo mesto
 Šušteršič Franc-Frenk * 1921 Ljubljana
 Šušteršič Janez * 1921 Prilozje
 Šušteršič Janez-Žan * 1919 Smolenja vas
 Šušteršič Jože * 1921 Prilozje t 1945 Pohorje
 Šušteršič Miha-Roman * Smolenja vas
 Šušteršič Roman, Dol. Straža
 Šušteršič Stane-Boštjan * 1915 Stranska vas pri Novem mestu
 Švajger Janko * 1913 Vranoviči
 Švajger Jože-Skvarča * Vranoviči t 1942—1945

Švajger Stanko * 1926 Šmarjeta t 1943 Pleševica
 Tajčman Martin * 1915 Čurile f 1943 Metlika
 Tašič Anton-Tašič * 1921 Boginja vas f 1944 Miklerji
 Tasič Julij * 1923 Pavičiči Črnomelj t 1943
 Taufer Ignac * 1912 Zalog pri Ljubljani t 1943 Trebelno
 Taurer Henrik * 1913 Trst
 Tavčar Franc * 1925 Zalog t 1943 Kočevje
 Tavčar Franc-Rok * 1920 Šmartno ob Savi
 Tavčar Jože-Marko * 1906 Hruševica Štanjel t 1944 Graška gora
 Tavčar Lado-Šargo * 1926 Ljubljana-Polje t 1944 Razbor
 Tekavec Alojzij-Tomaž * 1915 Otonica t 1943 Selšček
 Tekavec Filip-Gasper * 1912 Ribnica f po osvoboditvi
 Terčič Alojz-Lojze * 1905 Šempas t po osvoboditvi
 Terčič Leopold-Hotimir * 1907 Podsabotin t po osvoboditvi
 Težak Martin * 1914 Dragomlja vas
 Toman Jože-Mirko * 1912 Koroška Bela f 1943 Čatež
 Tomažič Franc-Zlato * 1920 Ljubljana
 Tomažič Marko * 1920 Ljubljana-Moste
 Tomažin Matko-Pelegrin * 1921 Boštanj pri Sevnici t 1942—1944
 Tomc Franc-Rabin * 1926 Bušinja vas
 Tomc Ivan * 1925 Primostek
 Tominc Anton * 1907 Dol. vas Senožec
 Tominec Milan * 1922 Šentrupert Mokronog
 Tomšič Stane * 1923 Ljubljana
 Tonček * 1929
 Toni Vinko-Cene * 1924 Ljubljana
 Topolšek Albert-Igor * 1922, Stari tre. Slovenj Gradec
 Tramte Jože-Urh * 1921 Dobrava pri Škocjanu t po osvoboditvi
 Tratar Ignac-Nace * 1907 Trščina Malkovec
 Tratenšek Simon * 1906 Sladka gora
 Tratnik Feliks * 1919 Sora Medvode f 1943 Strahomer pod Krimom
 Tratnik Janez-Johan * 1921 Ljubljana t po osvoboditvi
 Traven Franc * 1921 Skopačnik-Želimlje t 1943 Selšček
 Trbižan Edvard
 Trček t 1942
 Trček Ciril * 1926 Primostek
 Trček Jože * 1921 Ljubljana, Izanska cesta
 Trdin Tončka-Urška * 1920 Dešen Domžale
 Trlep Janez-Medved * 1925 Orlaka
 Trošt Antonija-Ljuba, por. Maurin * 1924 Podnanos
 Trtnik Alojz-Oreh * 1892 Zadvor f po osvoboditvi
 Trtnik Anton-Jure * 1923 Zadvor
 Trtnik Bogomir-Ljubo * 1925 Zadvor f po osvoboditvi
 Trtnik Franc-Polkov * 1924 Zadvor t 1942 Pance pri Polici
 Trtnik Ivan-Pipo * 1922 Vevče t 1944 Rakitovec
 Trtnik Stanko * Ljubljana-Moste t 1944 Štajerska
 Turk Alojz * 1921 Gabrje Vipava t 1943 Primskovo
 Turk Alojz-Vitko * 1926 Erzelj
 Turk Danijel-Borut * 1923 Vrhnika
 Turk Drago-Mogo * 1913 Grahovo t po osvoboditvi
 Turk Lovrenc-Sergej * 1918 Ravne na Blokah t po osvoboditvi
 Turnher Tone-Tonček * 1926 Višnja gora
 Turšič Jože-Branko * 1921 Lož t po osvoboditvi

Turšič Peter * Lož f 1943—1945
 Učakar Marjan * 1921 Ljubljana
 Učakar Srečko-Srečko * 1922 Pristava, Limbarska gora t 1944 Vrhpolje pri Šentjerneju
 Udovč Tone * 1920 Vrhovo Mirna peč t 1943 Brezova reber pri Dvoru
 Ukovič Ivanka-Jelka, por. Kos * 1920 Vrbje
 Ule Feliks * 1914 Vrh t po osvoboditvi
 Umek Jože * 1912 Trbovlje t po osvoboditvi
 Umek Viktor * 1920 Trbovlje t po osvoboditvi
 Urajnar Leopold-Leon * 1923 Hudeje, Trebnje
 Uranič Franc-Nero * Ljubljana Uranije t 1942 Jelenov žleb
 Urankar Robert-Stanko * 1924
 Uršič Lojze * 1921 Ig
 Uršič Slavko * 1922 Soteska pri Straži t 1943 Debeče
 Uzar Boris * 1926 Sebenje
 Vadnjal Ivan-Jelen * 1911 Pako pri Borovnici t 1943 Velika Ligojna
 Vajdetič Peter-Markov, Podgora Predgrad f 1943
 Valenčič Avgust-Zvonko * 1927 Kožbana t 1943 Rudnik Kočevje
 Valenčič Stanislav * 1927 Šembije
 Vancaš Anton * 1924 Otok Metlika
 Vanič Ivan-Krški * 1904 Podbočje Krško t po osvoboditvi
 Velikonja Anton * 1914 Orehek
 Velikonja Henrik * 1920 Idrija
 Velišček Anton-Zoran * 1928 Zapotok v Brdih
 Verbec Jože * Sela pri Lavrici t 1943 Goriško
 Verbič Alojz-Boro * 1912 Komenda
 Veršnik Rok-Gašper * 1906 Kokra t 1942 Krka
 Vertelj Marjan * 1923 Ljubljana-Galjevica
 Vesel Franciška, por. Vršnik * 1923 Loški potok
 Vesel Jože * 1926 Travnik
 Vesel Jože-Klopčarjev * 1901 Sodražica f 1944 Ravne nad Zavodnjami
 Vesel Miro-Iztok * 1924 Nova vas Bloke
 Vider Ludvik-Ludve * 1920 Mala Račna t 1945 neznano kje
 Vidergar Adolf-Ado * 1921 Trbovlje
 Vidergar Polde * 1895 Zgornji Kašelj t po osvoboditvi
 Vidergar Rado-Polde * 1926 Zgornji Kašelj t 1944 Ljubno ob Savinji
 Vidergar Rudi-Brane * 1923 Zg. Kašelj
 Vidmar Ciril * 1921 Gabrijele Tržišče
 Vidmar Ivan * 1921 Kot pri Semiču f 1942 KrkaZagradec
 Vidmar Ivan * 1926 Kot pri Semiču
 Vidmar Justin * 1923 Željne Kočevje t 1945 Ilirska Bistrica
 Vidmar Maks-Ljubo * 1903 Senožeče
 Vidmar Sonja * 1926 Ljubljana t 1943
 Vidovič Jože * 1924 Novo mesto
 Vidrih * Zagradec t 1942 Cesta pri Starem Logu
 Vidrih Jožefa * 1904 Gor. Branica t po osvoboditvi
 Vidrih Marij a-Svoboda, por. Debelak * 1929 Gor. Branica
 Vidrih Tone * 1914 Smolenja vas t 1944 Notranjska
 Vidrih Vida Irma-Slovenka, por. Grilanc * 1926 Gor. Branica
 Vipavec Anton * 1916 Krasinec
 Vipavec Anton-Ciril * 1919 Krasinec
 Višček Oton-Savo * 1923 Stan Trebnje
 Vlahovič Mirko * 1926 Vinica

Vlašič Jože * 1915 Fučkovci Adlešiči t 1944
 Vogrin Janez * 1923 Jelševnik t 1944 Dolž
 Volavšek Vinko-Albin * 1924 Imenska gorca f Kuzman
 Volk Jože-Volčič * Višnja gora
 Vošnjak Sergej-Sergej Dravin * 1924 Ptuj
 Vovk Anton * 1922 Radoši
 Vovko Franc * 1921 Žaloviče t 1945 Hinje
 Vranešič Anton * 1919 Cerkvišče
 Vraničar Alojz * 1915 Bedenj
 Vraničar Jože * 1925 Slamna vas
 Vraničar Jože-Pepi * 1925 Slamna vas f 1943 Primskovo
 Vraničar Martin * 1924 Rosalnice t 1944 Šentajnž pri Tržišču
 Urbine Anton-Nebošme * 1917 Bizovik t 1943 Ilirska Bistrica
 Vreg France-Mile Javor * 1920 Ljubljana
 Vrhovec Alojz-Sergej * 1923 Gradec pri Litiji
 Vrhovšek Karel-Aleš * 1922 Mačji dol t po osvoboditvi
 Vrlinič Simo-Simon * 1923 Adlešiči f 1943 Višnje
 Vukšinič Jože * 1924 Želebej t 1943 Cerknica
 Vukšinič Martin * 1924 Vavpča vas Semič
 Vukšinič Stanko
 Walla Ernest * 1919 Ljubljana f 1942 Gornja Slivnica
 Wenigerholz Konrad-Milko Goršič * 1911 Središče ob Dravi f poosvoboditvi
 Zabukovec Jože-Miklavž * 1923 Hrustje pri Grospljem f 1944 Ribnica na
 Pohorju
 Zajc Ančka, por. Tavčar * 1922 Šmartno ob Savi
 Zajc Anton-Tone * 1915 Mirna peč t 1944 Otočec
 Zajc Jože-Ris * 1894 Muljava t 1943 Bič
 Zajc Lojze * 1918 Mirna peč f 1943 Krvava peč
 Zajc Tone-Cveto * 1922
 Zajec Ivan-Zajček * 1922 Sp. Kašelj
 Zajiček Franc * 1925 Ljubljana t 1945 Prihova
 Zakotnik Stane-Johan * 1912 Škofja Loka t po osvoboditvi
 Zakrajšek Franc * 1924 Cerknica
 Zakrajšek Lojze-Sašo * 1917 Studenec na Blokah
 Zakrajšek Ludvik-Tarzan * 1915 Dolenje Jezero
 Zakrajšek Viktor * 1919 Meglenik t 1943 Ribnica
 Zalar Anton-Gliha * 1921 Kot pri Igu
 Zalar Jernej * 1911 Jezero pod Krimom
 Zalar Ludvik * 1913 Strletje
 Zalar Matija-Mato * 1915 Kot pri Igu t 1942 Smolenja vas
 Založnik Alojz-Nikola * 1902 Notranje Gorice t po osvoboditvi
 Zavodnik Franc-Jon * 1914 Trebnja Gorica
 Završnik Miroslav-Pastir * 1921 Ljubljana f po osvoboditvi
 Zdešar Alojz-Matija * 1919 Golo Brdo
 Zdešar Jaka-Jakec * 1927 Dolenja vas pri Polhovem Gradcu
 Zdravje Edvard-Zdravje, Ig f 1943 Podkraj
 Zega f 1942 Hrušica pri Novem mestu
 Zelnik Adolf * 1905 Rakovnik Medvode t po osvoboditvi
 Zevnik Anton-Viktor * 1927 Metlika t 1943 Žukovo
 Zgonc Bruno-Pik * 1920 Turjak
 Zgonc Jože * 1913 Iška Loka
 Zirkelbach Neda-Nataša * 1910 Ljubljana t 1944 Janče
 Zolet Ludvik-Očka * 1892 t Ljubljana po osvoboditvi

Zoran Franc-Filip * 1919 Gabrje Gorjanci
 Zore Ivan-Jernej * 1912 Šmartno v Tuhinju
 Zore Josip * 1926
 Zornada Josip-Frenk * 1918 Ljubljana 11944 Gornje Otave
 Zorzut Aldo * 1927 Vipolže
 Zrimšek Ivan-Ježek * 1920 Krka f 1945 Jama pri Dvoru
 Zrnec Ivan-Milče * 1923 Ljubljana t 1943 Ambrus
 Zupan Ludvik * 1912 Kladje pri Krmelju
 Zupanc Ignac-Nace * 1922 Znojile pri Krki
 Zupanc Ivan-Bezljaj, Jarše Ljubljana t 1943 Dane pri Ribnici
 Zupanc Maks-Rihar * 1924 Martinj vrh
 Zupančič Anton-Marjan * 1925 Dragomlja vas
 Zupančič Drago-Granit * 1914 Pristavlja vas f po osvoboditvi
 Zupančič Ivan * 1909 Sp. Kašelj t 1942 Krška hosta
 Zupančič Karel * 1922 Črnomelj
 Zupančič Marjan * 1910
 Zupančič Matija-Matiček * 1922 Sp. Hrušica t po osvoboditvi
 Zupančič Milan * 1912 Dobrava Dobrnič t 1942—1945
 Zupančič Stane * 1912 Sp. Kašelj
 Zupančič Tone-Silvo * 1918 Brezje
 Zupanič Anton * 1921 Krasinec f po osvoboditvi
 Zupanič Niko * 1922 Krasinec
 Zupet Avgust-Jerič Janez * 1909 Škocjan t po osvoboditvi
 Žabkar Roman-Kranjec * 1922 Ločna t 1943 Snežnik
 Žabota Martinko * 1920 Veržej Ljutomer
 Žagar Ludvik * 1922 Jablan Mirna peč
 Žagar Tone-Poljec * 1912 Babno polje
 Žbogar Stanislav-Šoštar * 1914 Banjšice t 1942—1945 Loški potok
 Žbogar Žarko * 1929 Banjšice
 Železnik Savo * 1923 Trbovlje t 1942 Male Drušče
 Železnikar Anton-Cesarjev * 1922 Visoko pri Kureščku f 1944 Karlovica
 Železnikar Jože-Benše * 1911 Selnik
 Željko Jože * 1920 Cerkvišče
 Žerjav Franc
 Žetko Anton * 1924 Dolenja vas Senožec t 1944 Soteska
 Žezlin Friderik * 1909 Hruševica Štanjel t 1943 Sela-Šumberk
 Žgajnar Emil * 1913 Mirna t po osvoboditvi
 Žgauc Franc-Smrekar * 1913 Budanje f po osvoboditvi
 Žiberna Milan-Danijel * 1923 Trbovlje f 1943 Polhograjski Dolomiti
 Žibert Ivan-Gašper * 1917 Novo mesto
 Židan Franc-Smid * 1919 Sp. Kašelj t 1942 Repče
 Živčič Janko * 1923 Bosiljevo Gorinci
 Živec Mihael * Trst t 1943 Lopata Krim
 Živec Stanislav * 1898
 Živec Alojz-Kozak Florjan * 1925 Goče
 Žižmond Benjamin-Jamar * 1924 Vogrsko
 Žlogar Jože-Pavče * 1922 Ravnace
 Žlogar Jože-Šoši * 1926 Bušinja vas
 Žmuc Stane * 19y. Pleše Želimlje
 Žnidaršič Franc-Živko * 1917 Bločice Grahovo
 Žorž Alfred-Jovo * 1912 Trst t 1943 Vukovci
 Žorž Ivan * 1904 Slap f po osvoboditvi
 Žorž Zorko-Sočan * 1904 Gradišče nad Prvačino

Žugel Franc-Zvone * 1919 Ljubljana
Žugelj Franc-Boris * 1922 Otok Metlika
Žugelj Rudolf-Rudi * 1925 Podzemelj
Žugelj Stane * 1924 Otok Metlika
Žumer Radko-Ratko * 1915 Turjak t po osvoboditvi
Žunič Jakob * 1924 Paunoviči f 1943 Novaki pri Rakitni
Žunič Janez * 1925 Paunoviči j 1945
Župančič Rudolf * Dol. Straža t 1943 Bučka
Župevec Anton * 1917 Žabja vas t 1942 Proseka Sošice
Župevec Ivan-Žan * 1917 Žabja vas t 1943 Bič
Žur Franjo-Vojko * 1922 Smolenja vas
Žužek Franc-Jovo * 1913 Krmelj f 1944 Suhadol pri Zidanem mostu
Žvokelj Milka-Cvetka, por. Sašek * 1928 Slap

KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN*

A

- Abčev vrt 344, 347—352, 357
 Abina Jože 519
 Adlešiči 481, 483, 559, 567, 727, 808, 819, 840
 Aeroklub Ljubljana 840
 Afrika 333, 351, 391, 396, 790
 AFŽ 673
 Ahačič Tone-Dane 448
 Ahlin France 431, 432
 Ajdešek Jože 280, 281
 Ajdišek Silvo-Tomažek 133, 193, 845
 Ajdovec 61, 62, 110, 340, 346, 347, 349—356, 392, 433, 437, 438, 447-450, 520, 521, 580, 706, 726, 777, 778, 780
 Albin (partizan-pesnik) 616, 674, 822
 Alič Alojz-Lesnika 366, 367
 Aljoša (padli partizan) 724
 Alžir 325
 Ambrož Franc-Ašov 390
 Ambrožič Lado-Jure Novljan 5, 7, 8, 131, 135, 139, 140, 186, 193, 195, 217, 273, 321, 324, 364, 404-407, 433, 459, 461, 465, 472, 492, 509-513, 584, 606—610, 792, 829—834
 Ambrus 22-25, 30, 33, 35, 36, 114, 137, 138, 165, 215, 217, 348, 452, 521, 522, 524—526, 528—530, 536, 555, 556, 557—561, 558-560, 563, 564, 566—568, 570, 571, 577, 583, 584, 616, 669
 Ambruška gmajna 24
 Amerika 387
 Andrej (puškomitraljezec) 767
 Andrej na Osredku 736
 Andrejče na Blokah 671
 Anglija 204
 Ante (obsojeni partizan) 303
 Antonov Anton (belogardist) 265
 Antončič Ljubo 26, 295, 397, 606, 695, 721, 790, 830, 840
 Antonovi v Malem Logu 256
 Antonovi v Velikem Ločniku 642
 Anzeljc Franc 733
 Anzeljc iz Malega Loga 263
 Anžkovi v Podlonu 313
 Anžlovar Ignac-Marovski Nace 504, 513, 754, 831
 Apnenik 488
 Arhar Viktor-Puškin 92, 262, 322
 arhivske ustanove:
 Arhiv CK SKJ 20
 Arhiv SR Slovenije 692, 697, 842
 Zgodovinski arhiv CK ZKS 16, 28, 32, v 34, 55, 91—95, 110, 191, 194-196, 309, 319—324, *339, 361, 404-408, 510—512, 630, 662, 688, 693, 694, 697, 818, 830, 833, 834, 842
 arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) 12, 25, 34, 37, 38, 55, 74, 78, 91-95, 97, 109, 110, 114, 136, 184, 191-195, 200, 207, 216, 217, 252, 255, 286, 319—322, 323, 403—407, 447, 508—510, 512, 513, 606-610, 658, 660, 661, 673, 693-696, 829-834
 arhiv Vojnega muzeja JLA 299
 arhiv Vojno-zgodovinskega inštituta JLA 6
 armade in armadni zbori (korpusi):
 8. britanska armada 325
 5. armadni zbor (italijanski) 98, 99, 700
 11. armadni zbor (italijanski) 40, 98, 99, 100, 143, 174, 193, 197, 232, 256,

* Imena enot in topografska imena iz skic ter imena s seznama borcev Tomšičeve brigade za čas od 16. julija 1942 do 13. julija 1943 niso upoštevana.

- 460, 523, 554, 569, 604, 699, 700, 705, 781
23. armadni zbor (italijanski) 98, 99
- Arnera Luigi 262
- Artmanja vas 776
- Aš Valentin-Tine 444, 520, 563—565, 588
- Atlas (padli partizan) 126
- Avbelj Franc-Lojko 110
- Avbelj Viktor-Rudi 215, 217, 364, 446, 459, 578, 730, 839, 840, 842
- Avsec prof. Anton 6, 92, 842
- Avsec Ivan-Ris 375
- Avsec Jože-Čapajev 261, 283, 293, 532, 587, 655, 786, 800
- Avsec Vladimir 406
- Avstrija 636
- Avstrijska socialnodemokratska stranka 628
- Avstro-Ogrska 688
- Avšič Jaka-Branko Hrast 131, 164, 254, 340—342, 352, 363, 391
- Azzaria Francesco 172
- B
- Babič Branko 363
- Babič Ladislav-Lado Dolenc, Lado Smuk 28, 30, 48, 224, 227, 296, 316, 317, 339, 340
- Babja gorica 132
- Babje koleno 438
- Babka 372, 373
- Babna gora 438
- Babna gorica 272
- Babna polica 658, 659, 672, 722
- Babnik Anton-Rekarjev 273
- Babnik Nande (kaplan) 100, 101
- Babnik Rudolf 274
- Babnik Stanislav-Mičo 7, 708, 711, 757
- Babno polje 639, 653, 658, 659, 672
- Bacciavilla Milče 840
- Bačje 519
- Bačna v Poljanski dolini 687
- Bad Nauheim 99, 191
- Badovinac Vladimir 79, 193, 248, 306, 321, 323, 324, 349, 405, 408, 478, 606, 607, 659, 695, 724, 778, 791, 792, 833, 845
- Badovinac (gostilna) 165
- Baebler Vilma, por. Pirkovič-Špelca 378
- Bahor Janez 530, 566
- Bajer (studenec pri Vodicah) 328, 329
- Bajt Franc 322
- Bajturn 785, 786
- Bajuk Stane-Jure, Milko 227, 295, 397, 401, 440, 443, 450, 452
- Bakrc pri Ambrusu 165, 568, 571
- Bakše (Pirkovičev junak) 196
- Baletina 845
- Balkanija 510
- Ban Anton-Zorko 504
- Ban Jože 594
- Ban (vas) 485
- Ban iz Brusnic 492, 563
- Bandel Jakob 626
- Banija 460
- Banjalka 12, 43
- Baraga inž. Rafael 319
- Barje 272, 283, 288, 454, 616, 664, 840
- Barkovlje 630, 632
- Bartl Franc 629
- Bassani (it. major) 558
- Baškovi iz Vrhnike pri Ložu 480
- bataljoni:
1. štajerski bataljon 110, 357
 3. partizanski bat. Ljuba Šercerja 35, 842
 1. belokranjski bataljon 12, 66, 78
 2. bataljon (Kočevski) NO 12, 38, 39
 3. bataljon Miloša Zidanška NO 12, 38, 45
 1. bataljon L. Šercerja Krimskega odreda 33
 2. bataljon Krimskega odreda 34
 3. bataljon Krimskega odreda 34, 35
 5. bataljon Krimskega odreda 18
 1. bataljon Kočevskega odreda 33, 34, 38, 40, 41, 53, 57, 74, 93, 108—110, 114, 129, 130, 131, 134, 142, 207, 209, 210, 217
 2. bataljon Kočevskega odreda 37, 38, 41, 42
 3. bataljon M. Zidanška Kočevskega odreda 33, 34, 36, 38, 92
 1. bataljon Dolomitskega odreda 611, 663
 2. bataljon Dolomitskega odreda 611, 663, 727
 1. bataljon Zapadno-dolenjskega odreda (ZDO) 12, 26, 73, 186
 2. bataljon (Varetov) ZDO 22, 28, 32, 73, 75, 137, 176, 186
 3. bataljon ZDO 12, 17, 26, 73

3. bataljon (Smrekarjev) prenovljenega ŽDO 273, 274, 286, 300, 325, 326, 329, 337, 342, 360, 361, 366
1. bataljon Krškega odreda 32, 186
2. bataljon Krškega odreda 186
3. bataljon (Gorjanski) Krškega odreda 66, 68, 87, 103, 117, 181, 186
1. bataljon Belokranjskega odreda 66, 102, 186
2. bataljon Belokranjskega odreda 71, 166, 168, 208, 217, 827
1. bataljon Savinjskega odreda 2. grupe 12
- Delavski bataljon 26
- Šiškov bataljon 2. grupe odredov 36, 71, 72, 73, 87, 89, 118, 121, 122, 572
1. slovenski proletarski udarni bataljon T. Tomšiča 12, 16, 18, 20, 24—26, 28, 30, 49, 50, 52, 79, 87, 90, 131, 213, 287, 307, 508, 582, 670, 671, 688, 845, 846
1. proletarski udarni bataljon Tomšičeve brigade 16 — 18, 28—32, 48, 49, 52, 54, 55, 58—65, 73, 75, 87, 89
1. udarni bataljon Tomšičeve brigade 100, 105, 127, 153, 154, 157, 159, 160, 162-164, 169, 170, 172-175, 177-180, 182, 183—185, 187-190, 195, 216-218, 224, 226—228, 232, 234, 239, 240, 242—244, 246, 247, 253, 257—259, 261, 266-272, 274, 285, 287-291, 295, 296, 300, 301, 306, 307, 309, 310, 312, 313, 316, 317, 323, 325, 327—334, 339, 342—344, 348, 349, 351, 353—357, 377, 379—388, 392, 397—399, 401, 402, 426—428, 430-432, 438—441, 443-446, 448—452, 464, 468, 471, 472, 477-481, 486, 487, 490—493, 495, 496, 498—501, 517, 518, 525, 526, 528, 530, 536, 556, 558, 559, 561, 563, 566, 567, 571, 573, 574, 576, 578, 582, 583, 587, 588—590, 593, 594, 640, 641, 643, 647, 649, 653, 656, 660, 661, 663, 666-670, 674, 675, 679, 680, 681, 692, 706, 712, 713, 715, 718, 719, 721—723, 728, 732, 734—736, 754, 760, 761, 766, 772, 779, 780, 783, 784, 785, 786, 792, 797, 798, 803, 805, 806, 808, 809, 810, 821
2. proletarski udarni bataljon Tomšičeve brigade 16, 18, 21, 23, 24, 28—32, 35, 47-50, 52—59, 61, 66—68, 71, 72, 84, 86-89, 846
2. udarni bataljon Tomšičeve 117, 127, 161, 162, 165, 167, 168, 180, 182, 183, 187, 202, 204, 208, 210, 216, 224, 225, 227—229, 233, 238—240, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 257—259, 261, 262, 267—270, 272, 274, 275, 285, 287, 288, 290, 294—297, 300, 306, 307, 309, 312—315, 317, 323, 328—330, 334, 335, 337—339, 342, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 394, 396—399, 453—459, 478, 480, 481, 486, 487, 493, 498, 500, 501, 503, 517—519, 525, 526, 528, 529, 532, 536, 556, 559, 561, 568, 570, 571, 573, 574, 576, 577, 582, 587-589, 593, 594, 595, 601, 640, 641, 643, 647—650, 653, 656, 660, 661, 666-670, 674, 680, 692, 707, 708, 710-713, 715—719, 721-723, 729, 734, 736, 753, 754, 757, 759, 761, 762, 772, 776, 778, 780, 783, 784, 786, 788, 795-803, 806, 808, 824
3. proletarski udarni bataljon (Džemosov) Tomšičeve 67, 72, 76, 84, 87-89, 153, 154, 159, 165, 187, 202
3. proletarski udarni bataljon (Jankov, v nastajanju) Tomšičeve 58, 65-67, 70, 72, 75
3. udarni bataljon (Jankov) Tomšičeve 73, 76-80, 84, 87-100, 109, 110, 112-115, 129—133, 135, 137, 174, 186, 223
3. udarni bataljon Tomšičeve 7, 117, 127, 162, 169, 204, 205, 209, 210, 216, 218, 220, 221, 224, 226, 228, 229, 232—234, 236—240, 237, 238, 239, 245—248, 250, 252, 254, 257—259, 261, 262, 268—272, 280, 282, 283, 285, 286, 289, 293-300, 306-309, 311-313, 319-321, 323, 325, 326, 329, 330—334, 342—344, 348, 349, 351, 353-356, 361, 373, 377—388, 390, 392, 394, 397, 398, 399, 401, 402, 426, 427, 430, 432—434, 438, 441, 442, 444-446, 448—452, 461, 467, 468, 470, 472, 474, 475, 479, 480, 481, 486, 487, 491, 496, 498, 500, 501, 506, 517-519, 525, 530, 532, 534, 556—559, 561, 563, 564, 566, 568, 571, 573—578, 582, 587, 589, 590, 593, 594, 599, 602, 616, 640-643, 646—648, 653—660, 668, 669, 674, 679—681, 710-714, 716, 718, 719, 721, 722, 726, 727, 732, 733, 736, 753, 759, 760, 761, 768, 772, 776, 778, 780, 783, 784, 786,

- 787, 794, 799-801, 803-806, 810, 812, 814, 816, 823, 824
4. bataljon (Ronkov) Tomšičeve 363, 366—371, 398,
4. bataljon Tomšičeve brigade 116, 209, 611, 678, 679—680, 682, 684, 692, 713, 714—716, 718, 719, 721, 722, 724, 725, 735, 736, 754, 757, 762, 772, 776, 778-780, 783—788, 797, 799, 801-803, 806-810, 813, 820, 824
1. bataljon 2. manevrske brigade (Gubčeva v nastajanju) 175
1. bataljon 2.SNOUB Matija Gubca (Gubčeve brigade) 178, 354, 379, 468, 470, 472, 498, 499, 518, 519, 525, 554, 556, 764, 777, 779
2. bataljon Gubčeve brigade 178, 274, 353, 354, 356, 379, 390, 449, 462, 465, 477, 498, 517, 518, 525, 556, 601, 764
3. bataljon Gubčeve brigade 178, 379, 498, 518, 525, 553—556, 764, 777, 779, 801
- Duletov bataljon Gubčeve in Cankarjeve brigade 144, 217
- Antetov bataljon nastajajoče Cankarjeve brigade 234, 236
- Belokranjski bataljon nastajajoče Cankarjeve brigade 234
1. bataljon 3.SNOUB Ivana Cankarja (Cankarjeve brigade) 390, 477, 485, 486, 488, 490, 520, 553, 555, 558, 560, 561, 582, 601, 602
2. bataljon Cankarjeve brigade 446, 461, 462, 465, 472, 477, 485, 486, 520, 553, 555, 560, 561, 581, 589, 596, 601, 602
3. bataljon Cankarjeve brigade 291, 452, 461, 462, 465, 471, 485, 486, 488, 490, 520, 553, 555, 556, 560, 581, 589, 596
4. bataljon Cankarjeve brigade 716
1. bataljon 4.SNOUB Ljuba Šercerja (Šercerjeve brigade) 18, 300, 330, 333, 367, 377, 453, 454, 561, 596
2. bataljon Šercerjeve brigade 266, 300, 330, 331, 332, 333, 553, 555, 556, 560, 561, 581, 596
3. bataljon Šercerjeve brigade 260, 330—333, 368, 553, 556, 560, 561, 596
1. bataljon prenovljenega NO 333, 366, 370
2. bataljon (Ronkov) prenovljenega NO 256, 265, 333, 366
3. bataljon prenovljenega NO 333, 366
1. bataljon (Ronkov, prej tretji) Dolomitskega odreda 663
1. bataljon Simona Gregorčiča Soškega odreda 637
2. bataljon Tolminski (Cenetov) Soškega odreda 637
3. bataljon Kraški Soškega odreda 637
- Manevrski bataljon 138, 142, 143, 144, 162, 163, 188, 245, 255
2. bataljon 7.SNOUB Franceta Prešerna (Prešernove brigade) 355, 484
3. bataljon Gorenjskega odreda 684
- Joštov bataljon (namišljeni) 112
- Jurčetov bataljon 678, 684
- Kamniški bataljon 730
- Koroški bataljon 730
- Levstikov bataljon 812—814, 816
- Moravški bataljon 394
- Pohorski bataljon 730
- Savinjski bataljon 730
- Slivniški bataljon 319, 674, 676, 678, 694, 696
- Zasavski bataljon 730
3. bataljon Goranin Primorsko-Goranskega NOP odreda Hrvatske 12
1. bataljon 4. kordunske mladinske brigade 229
2. bataljon 4. kordunske mladinske brigade 230
3. bataljon 4. kordunske mladinske brigade 229, 462
4. bataljon 4. kordunske mladinske brigade 477
1. bataljon 13. proletarske ud. brigade Radeta Končarja 463, 485, 490, 498, 501, 706
2. bataljon 13. proletarske ud. brigade Radeta Končarja 462, 468, 471, 485, 498, 501, 706
3. bataljon 13. proletarske ud. brigade Radeta Končarja 463, 468, 471, 485, 487, 498, 501
1. bataljon 23. pehotnega polka 460, 710
2. bataljon 23. pehotnega polka 764, 777
3. bataljon 23. pehotnega polka 381, 500, 707, 710
1. bataljon 24. pehotnega polka 642
2. bataljon 24. pehotnega polka 705, 706, 707, 710, 777
3. bataljon 24. pehotnega polka 460, 488, 600

1. bataljon 51. alpinskega polka 591, 592, 596-598, 600, 706, 710, 784
2. bataljon 51. alpinskega polka 460
1. bataljon 52. alpinskega polka 646
2. bataljon 52. alpinskega polka 791
2. bataljon 73. pehotnega polka 807
111. mitraljeski bataljon 464
22. bataljon GaF (obmejne straže) 173
- Bataljon GaF (obmejne straže) 592, 597-600, 643, 644, 710
81. bataljon CCNN 57
- Bataljon divizije Macerata 580, 592, 597-604
- Posebni bataljon št. 1 divizije Cacciatori 524, 560, 578, 642, 706, 707, 710, 784
- Posebni bataljon št. 2 divizije Isonzo 524, 554, 558—560, 569, 570, 592, 603, 642, 784
- Posebni bataljon št. 4 divizije Cacciatori 524
- Bataljon M 98, 99, 109, 113, 115, 128, 129, 132, 187
1. bataljon črnih srajc 524, 530, 554, 555, 558
105. bataljon črnih srajc 233, 460, 706, 710, 784
117. bataljon črnih srajc 379, 764
4. bataljon črnih srajc 591, 642, 643, 777
54. bataljon črnih srajc 807
71. bataljon črnih srajc 591, 592, 593, 595—598, 600, 604, 642, 644
85. bataljon črnih srajc 460, 581
98. bataljon črnih srajc 381, 705, 706, 710, 764
- Bataljon Nizza 463, 465
- Posebni bataljon št. 3 sestavine 21. Aprile 524, 554, 558, 559, 563, 564, 567—570, 574, 577, 578, 588, 589, 591, 592, 595-598, 600, 604, 784
321. bataljon deželnih strelcev 160
72. rezervni policijski bataljon 99
- Bataljon Sud (Wehrmannschaft) 99
1. bataljon legije smrti 702
- Štajerski bataljon (lažni, belogardiistični) 65, 70, 89, 101, 102, 104, 105, 115, 117, 119, 181, 183
- bataljoni ustaški:
5. ustaška bojna 816
12. ustaška bojna 816
- Batič Franc 630
- Batistič Rafko 8
- Bavdkovi 646
- Bavec Anton-Cene Smrekar 37, 637
- Bavščica pod Hudim Rogatcem 285, 270, 284, 286, 293, 457
- Baza 20 515
- Bebler dr. Aleš-Primož Tratnik 13, 31, 23, 50, 52, 53, 55, 87, 94, 137, 138, 139, 169, 140, 164, 171, 174, 177, 186, 188, 189, 193, 201, 215—218, 245, 246, 253-256
- Becela Janez 94, 129, 130, 135, 136, 191, 192, 193, 213, 254, 263, 320—323, 450, 510
- Beč 526, 561
- Bečaje 647, 648
- Bedek Alojz 769
- Bedenj pri Adlešičih 483, 723, 724, 727, 804—806, 819
- Bedenk Avgust 630
- Begovo Brdo 486
- Begunje na Gorenjskem 688
- Begunje pri Cerknici 613, 614, 646, 647, 648
- Beguš Štefan 836
- Bela cerkev 127, 518, 702
- Bela krajina 72, 90, 99, 100, 107, 212, 229, 243, 266, 307, 391, 452, 457, 474, 475, 480, 483, 484, 489, 493, 498, 499, 516-518, 561, 569, 605, 611, 612, 636, 640, 676, 678, 700, 702, 703, 769, 775, 792, 804, 815, 837, 839, 840
- Bela stena 248
- Belca 691
- Belčji vrh 566
- Bele Tone 838
- Bele vode 603
- Beleč vrh 819
- Belek nad Stično 734
- Beli hrib 806
- Beli kamen 216, 218, 221, 224, 345
- Beli studenec 58
- Belica 39, 40, 41, 42
- Belinič Marko 459, 476
- Beliški vrh 41
- Beljak 690
- Belokranjec Janez 707
- Belška grapa 611
- Benčina Dane 242, 257
- Benete 260
- Benko Karel 630
- Benko (zaselek) 642
- Benkotova Helena 292
- Benkotovi na Repčah 291, 292
- Beočim 755
- Beograd 20, 84, 299, 404, 406, 448, 608, 829, 831

Berardi Manlio 488, 489, 491, 492, 710
 Berce France (znameniti bolničar)
 138, 642, 645, 649, 662
 Berčon France-Andrej ček 769, 770
 Berlin 814
 Bernat Franc-Čakla 72, 117, 120—122,
 124, 167, 210, 228, 251, 253, 276, 303,
 304, 336, 337, 339, 342, 715, 754, 762,
 790, 799, 822
 Bernik Franc-Jokel 661
 Bertoncelj Rudolf 572
 Beružev hrib 357, 376
 Besnica 98, 362, 376
 Besta Fabio 700
 Betonovo 257
 Bevc Aleksander-Sandi 519
 Bevčič Egidij-Ivo 210, 256, 377, 456
 Bevke 613
 Bezeljak Anica 8
 Bezenica 611
 Bezgarji 40
 Bezgova gorica 135, 800
 Bezljaj Jože Bevkarjev 329
 Bič 347, 437—441, 443-448, 466, 510,
 532, 534, 843
 Biček Franc 692
 Bičje pri Ponovi vasi 310, 454
 Bidovec Ferdo 635
 Bihač 378
 Biljana 627
 Bilje 631
 Binder Milka 405
 Binder Rado-Stojan 359
 Binkovi v Biču 439, 441, 442, 445
 Biorghie Maks 11
 Birčna vas 59, 60, 163, 355, 498
 Birk Stanislava, por. Lepin-Marta
 708
 Birne dole 346
 Biserni Antonio 578
 Bistrica nad Mavrlenom 231, 232
 Bistrica pri Mokronogu 378, 379, 293,
 381, 702, 804
 Bistrica (potok pri Brežah) 590
 Bistrica (potok pri Dolah) 722
 Biška vas 177
 Bitenc Boris-Bojan 814
 Bizjak Angela, por. Pajsar 675, 731
 Bizjak Bernard-Kosta 588, 738, 802,
 817
 Bizjak Franc 712
 Bizjak Marija iz Vidma-Krškega 530
 Bizjak Marija, por. Zakotnik-Micka
 209, 802
 Bizjak Stane Malnarjev 563
 Bizjak Stane-Kosta Dobravec 28—30,
 32, 56, 89, 92, 94, 95, 154, 163, 164,
 169, 170, 171, 175, 176, 178, 179, 180,
 182, 184, 185, 189, 194, 195, 196, 223,
 232, 239, 240, 244, 247, 253, 271, 320,
 321, 397
 Bizjak (padli partizan) 670
 Bizovik 171 — 173, 272—276, 278—280,
 282, 285, 312, 357, 358, 374, 375, 456,
 711
 Blagovica 369
 Blanca 99
 Blatni klanec 176, 177
 Blatnica 104, 115
 Blatnice (njive) 117
 Blatnik (vas pri Vrčicah) 55, 166
 Blato 245, 257, 381, 589, 591, 592, 712
 Blažiča Albert 786
 Blažič Anton-Ljubo 719
 Blažič Slave 839
 Blažič Stane 504
 Blečji vrh 430, 437, 763
 Bled 686, 688, 692, 763, 775, 782, 783
 Blejska Dobrava 691
 Blinkovca (gozd pri Hudi Polici) 312
 Bliski vrh 433
 Bločice 653
 Bloke 253, 256-258, 262, 269, 306, 307,
 319, 331, 506, 603, 614, 648, 654, 656,
 668—671, 674, 689, 845
 Bloška planota 31, 97, 658, 659, 680
 Bloška polica 653, 655, 658
 Boben Adolf 362
 Bobnar Franc-Gedžo 169, 171 —173,
 175, 178, 179, 228, 306, 328, 346, 347,
 353—355, 381, 382, 426, 427, 439, 440,
 444, 469, 486, 489, 493, 494, 498, 528,
 578, 663, 668, 671, 681, 715, 718, 721,
 766, 769, 770, 772
 Bobnar Ivan-Bobi 179, 195, 278, 320,
 321, 323, 353, 354, 386, 407, 439, 450,
 469, 509, 510, 513, 536, 563, 564, 576,
 606—609, 650, 652, 670, 671, 695, 696
 Bobnar Lado 504
 Bobnova senožet pri Kalu nad Am-
 brusom 24
 Bocknakel (polje pri Planini nad Se-
 mičem) 234
 Bočka 502, 503, 506
 Bodešiči pri Bledu 688
 Bogataj Franc-Rajko 72, 692, 758
 Bogdanovič Gabrijel 290, 845
 Bogenšperk 736, 754, 758, 759
 Boginja vas 481, 838
 Bogneča vas 713

Boh Slavko 827, 844
 Boh Stane-Vene 195, 312, 315, 324, 534, 607, 608
 Bohinj 685, 686, 687, 689, 691
 Bohinjska Bistrica 687, 689, 692
 Bohte Gregor 534, 535
 Bohte Jože 660, 665
 Bojanci 800, 806—811, 813—815, 817, 819—822, 824, 825, 828, 833, 834
 Bojc Karel 589
 Bolafia Renato 260
 Boldan Jože-Silni 7, 195, 210, 319, 321, 322, 324, 510, 511, 526, 572, 577, 607—610, 757, 788, 794, 796, 800, 831, 833, 834
 Boldraž 452, 453, 471, 497, 563, 565, 573
 Bole Dušan 363
 Bologna 631
 Bolta Jože 263—265
 Boltez Janez 513
 Boltez Jože 119, 120, 126
 Boltez Jožefa 93
 Bombač Franc-Zorko 38, 41—43, 47, 242
 Bombač France-Matjaž 12, 37, 42, 45, 47
 Bon Ludvik 519
 Bon Vilko 519
 Bon Vinko 839
 Boncar 259
 Borač 521
 Borovec 39, 142, 240, 241, 242, 247
 Borovje 591, 592, 593
 Borovnica 596, 615, 661, 840
 Borovniški kot 660, 661, 665
 Borovška gora 239, 242—244, 307, 308, 333
 Boršt (kota 531) 357
 Boršt (vas) 481, 649
 Borštnar Jože 512, 513, 606, 608—610, 684, 693, 705, 829, 831, 832
 Borštnar Marjan-Tarzan 845
 Borštnar Robert-Rade 381
 Bosanska Krajina 460
 Bosanski Petrovac 363
 Bosiljevo 99, 812, 813, 816-818
 Bosna 232, 363, 437, 484, 502
 Bosnar Franc-Breza 60, 250, 575, 714, 754
 Boštanj 327, 330, 438, 613
 Boštjančič Franc-Slave 237, 283
 Boštjančič France-Figarjev 288, 290
 BOTIČ (sindikat) 30
 Bovec 625, 630, 631, 633, 636
 Božakovo 837, 838
 Božič Ivan-Jovo 336, 446, 572, 798
 Božič Janez 377
 Božič Neža 488
 Božič (kmet) 756, 760
 Božovič Radomir-Raco 360, 361, 363, 377, 401, 451, 457, 458, 510, 527, 532, 587, 667, 707, 708
 Bračič Mirko-Miran Bradač 14, 16, 33
 Bračnik 503
 Bradač Franc-Mišmaš 607, 845
 Bradač (greben) 248, 251, 252
 Bradaškja Rastko 131, 361
 Bradeško Jože-Boštjan 142, 363, 400, 401, 454, 456, 480, 496, 527, 564—577, 616
 Bradeško Ludvik-Iztok 684, 779, 697, 782, 814, 830—834
 Brajnik Edo-štefan 732
 Brajović S. Petar 363, 601
 Branik 630
 Branko (mesar) 110
 Bratož Milka 93
 Bravničar inž. Dušan-Veljko Kočevar 95, 252, 842
 Brdarci 838
 Brdo pri Domžalah 692
 Brdo pri Kranju 687
 Brdo pri Lukovici 686
 Brdo pri Dolah 722, 725
 Breclj dr. Marjan-Miha B 164, 605
 Breg 385, 386, 389, 674, 675
 regar Jože-Ciril 769
 Brejc Jože-Franček 131
 Brelich (it. sodnik) 632
 Breme Janko-Pepi 712
 Brest 660, 661
 Brestovica na Krasu 782
 Brestovica pri Povirju 846
 Brezarič 463
 Brezavšček Avgust 832, 833, 834
 Brezje nad Semičem 168
 Brezje nad Vivodino 467
 Brezje pod Pugledom 300, 329
 Brezje pri Brusnicah 487, 489, 491, 492
 Brezje pri Čatežu 710—712, 765
 Brezje pri Danah 591, 592, 593, 594
 Brezje pri Dolah 722, 726
 Brezje pri Gabrovki 478, 764
 Brezje pri Kampiljah 217—220
 Brezje pri Pijavi gorici 377
 Brezje pri Vrčicah 155, 156
 Brezjek 707

Breznik Jože-Gorki 94, 120, 126, 192, 193, 213, 294, 323, 404, 406, 512, 513, 607, 609, 797, 801, 831, 833, 834
 Breznik (grič) 809
 Brezov dol 217, 556—559, 561, 566, 568, 569, 571, 573
 Brezova reber 130, 133, 143, 144, 168, 325, 340, 346—350, 353, 357, 449, 450, 459, 478, 481, 517, 706, 716, 779, 780, 786
 Brezovica pri Ljubljani 613, 615
 Brezovica pri Metliki 517
 Brezovica pri Mirni 380, 382
 Brezovica pri Predgradu 209
 Brezovica pri Šentjerneju 486
 Brezovica v Borovniškem kotu 661
 Brezoviški gozd 382, 383
 Brezovo 430, 722
 Brezovski hrib 380
 Breže 246, 588, 590, 591, 604, 613, 676
 Brežice 99, 730
 Brglez Ana 292
 Brglez Franc 291
 Brglez Helena 291
 Brglez Ludvik-Ljubo 291
 Brglez Rudi 291
 Brglez Stanislav 291
 brigade:
 1. proletarska brigada NOVJ 13
 2. proletarska brigada NOVJ 13
 1. štajerska brigada (2. grupa odredov) 13, 14, 16
 Proletarska udarna brigada (Tomšičeva v nastajanju) 17, 32, 37
 1. slovenska proletarska udarna brigada Toneta Tomšiča 14, 16—29, 32, 34, 36—38, 40, 42, 47—50, 52, 54, 55, 57, 58, 60, 65, 66, 70—76, 78, 79, 81-84, 86—88, 90—95, 98, 182, 186, 189, 194, 195, 226, 321, 323, 512
 1. slovenska partizanska udarna brigada Toneta Tomšiča (Tomšičeva) 5, 6, 7, 8, 10, 100, 105, 110, 113—116, 125, 127, 128, 136, 139—141, 144, 153, 157, 159, 160—162, 164, 167, 169, 172, 173, 176, 177, 179, 180, 183—185, 187, 188, 190-193, 196, 200—203, 205, 207, 209, 210, 213, 217, 218, 220, 222—224, 226, 228, 229, 231, 232, 237, 238, 239, 242, 244, 246, 250—257, 262, 268, 272, 275, 278, 282, 284—286, 290, 291, 293, 294, 296, 297, 302, 304, 306—310, 317, 320—323, 325, 330, 333, 334, 341-344, 347—349, 351, 352, 354, 356—359, 363—366, 368, 260, 266—268, 272, 306, 307, 309, 323, 370, 371, 375, 378, 383-385, 390, 392-394, 396—404, 406-408, 425—428, 430, 432—434, 436—439, 443, 447—450, 452, 453, 459, 461, 463, 464, 466, 467, 470, 473—485, 488, 491—493, 495, 497—499, 501—503, 506—513, 516—518, 520, 524—526, 536, 555—561, 563, 565, 568—571, 575, 577—580, 582—585, 587, 588, 591—593, 596, 597, 599, 601, 603—612, 614—616, 630, 636, 639, 642-645, 647, 652, 653, 660—665, 667, 668, 671—679, 682, 684, 685, 688, 691, 692, 694-697, 699, 702, 705-707, 709—716, 718, 719, 726, 728, 730, 732-734, 736, 737, 753, 754, 760, 761—764, 768, 769, 772, 775—778, 780-787, 790—795, 798, 799, 801—805, 808, 810, 812—814, 816-835, 841
 2. manevrska brigada (Gubčeva v nastajanju) 175, 177
 2.SNOUB Matija Gubca (Gubčeva brigada) 86, 144, 177 — 179, 182, 183, 186, 193, 195, 217, 227, 232, 272, 273, 297, 340—343, 348, 349, 352—356, 378, 379, 382, 384—386, 389, 390, 392, 405—407, 426—428, 430, 433, 438, 445, 449, 453, 459, 461—463, 465, 467, 472, 473, 476-478, 485, 486, 498, 500, 501, 507, 509-511, 513, 516, 517, 518, 519, 520, 525, 554, 557, 580, 583, 584, 589, 591, 592, 596, 597, 599, 600, 602, 603, 605, 606, 607, 609, 610, 730, 733, 734, 764, 777 — 779, 781, 784, 786, 787, 790-794, 797, 798, 801-803, 813, 814, 819, 826, 831, 833
 3.SNOUB Ivana Cankarja (Cankarjeva brigada) 86, 217, 224, 226, 229, 232, 233, 238, 239, 243, 244, 306, 309, 321, 235, 344, 352, 356, 368, 378, 381, 385, 390, 400, 404—406, 426, 430, 433, 436, 438, 445, 449, 453, 459—467, 471, 472, 477, 484, 485, 486, 487, 488, 490, 492, 497, 501, 507, 509—512, 516—518, 520, 524, 525, 553, 554, 555, 556, 561, 564, 568, 569, 571, 573, 580, 581, 583, 584, 588, 589, 591—593, 597, 599-607, 609, 610, 684, 699, 706, 709—712, 730, 733, 734, 735, 736, 753, 756, 763, 784, 786, 787, 788, 791, 808, 829, 830, 832, 833
 4.SNOUB Ljuba Šercerja (Šercerjeva brigada) 18, 86, 116, 230, 237, 256, 266—268, 272, 306, 307, 309, 323,

- 329, 330, 332-334, 344, 347, 364,
366—368, 370, 406, 478, 510, 511, 516,
517, 520, 524, 525, 553, 555, 556, 561,
580, 582, 584, 588, 591, 592, 593, 596,
597, 599, 603—607, 609, 611, 613, 615,
637, 640, 641, 644, 663, 666, 685, 693,
694, 699, 714, 730, 733—736, 753, 763,
784, 786, 787, 803, 822, 829, 831
- 6.SNOUB Slavka Šlandra (Šlandrova
brigada) 78
- 7.SNOUB Franceta Prešerna (Prešer-
nova brigada) 78, 280, 684, 692, 696,
782
- 8.SNOUB Frana Levstika (Levstiko-
va brigada) 834
- 10.SNOB Ljubljanska 310
- 11.SNOB Miloša Zidanška 78, 84
- 13.SNOB Loška (pozneje Mirka Bra-
čiča) 116, 613, 845
- 16.SNOB Janka Premrla-Vojka (Voj-
kova brigada) 293
1. slovenska artilerijska brigada 11,
834
4. kordunska mladinska brigada 100,
110, 228, 229, 231—233, 459, 460, 467,
484
13. proletarska ud. brigada Radeta
Končarja 352, 459, 460, 466, 467,
471—476, 485—488, 492, 497,
501—503, 506, 507, 706
- Briga 240
- Brilej dr. Jože-Bolko Brezar 26, 30,
31, 91, 92, 130, 139, 140, 175, 191, 193,
194, 215, 255, 340, 341, 342, 363, 364,
391, 399, 404, 515, 517, 637
- Brinje gostilna 839
- Brinje (kota 401) 372
- Brinje pri Cajnarjih 647, 648
- Brinova gora 59, 69, 156
- Brinovec 291
- Brinovščica 674, 675
- Brje pri Komnu 630
- Brko (padli partizan z Verda) 708
- Brkopčeva zidanica 182
- Brlenič 463, 467
- Brlog 261, 283
- Brod na Kolpi 240, 245
- Brod pri Stavči vasi 111, 163
- Brodarič Janez 563, 566
- Brodarič Jože 615, 644
- Brodnik Anton 262
- Brodnik Jože 372
- Broz Josip-Tito, Valter, Stari 16, 51,
52, 54, 55, 83, 84, 177, 360, 363, 365,
378, 405, 406, 453, 495, 676, 730
- Brstovec pri Semiču 846
- Bršljin 103, 144
- Brudar Anton 182
- Bruhanja vas 221
- Bruni Eros 507
- Brusnice 68, 70, 488, 518, 563
- Brzlanska hiša na Ratežu 68, 69
- Bučar Jože 758
- Bučka 99
- Budganja vas 217, 571, 577
- Buh Alojz-Maks 268
- Bukov vrh 791
- Bukova gora 131, 135, 141, 208, 239,
800, 801, 804
- Bukova gorica 49
- Bukovec Franc 534, 577
- Bukovec pri Krvavi peči 268, 332, 646*
- Bukovica pri Mišjem dolu 732, 734,
764, 776, 783
- Bukovica pri Ribnici 590, 592, 594
- Bukovica v Babnem polju 672
- Bukovica v Žumberku 459—466, 476,
478, 499, 508
- Bukovica (kota 371) 111
- Bukovje 784, 808
- Bukovo pri Kojci 636
- Bukovo brdo 809
- Bulat Rade 7, 512, 513
- Bulc (gostilna) 364
- Bunkarija 380
- Burgar Maks 28
- Burnik Ludvik 8
- Bušinja vas 481, 493, 499, 502, 506,
508, 517, 518
- Butalova klet 840
- Butara Mihael-Aleks 5, 7, 8, 10, 59, 72,
91—94, 116, 192-195, 212, 238, 259,
284, 298, 319—324, 346, 355, 404, 405,
407, 475, 510, 512, 513, 536, 606—609,
675, 694, 695, 738, 756, 772, 830—833,
842
- Butoraj 229, 806
- C
- Cah Ivan 630
- Cajnar Anton 493, 512, 607, 608, 610,
694
- Cajnar Jože 563, 566
- Cajnarje 646, 647, 649, 653
- Callegaris Ermano 480
- Cankar Ivan 789
- Capriotti Raffaello 254

Capuder Danilo 433
 Capuder Gabrijel 276—278
 Cardillo Pietro 517
 Catapano Teodor 172
 Cedilnica 712
 Cefuta Peter-Gad 36
 Cegelnica pri Bršljinu 103
 Celje 99
 Celovška cesta v Ljubljani 839
 Centa Franc 320
 Centa Jože-Miloš 75, 138
 Centa Vlado-Hinko 236, 237
 Centa pri Robu 643
 Cerkljano (kota 1188) 242
 Cerkljano 368, 523, 613, 614, 646—648, 655, 658, 673, 681, 846
 Cerkljano 293, 625, 630
 Cerkljanske 483, 493, 557, 559, 579, 708, 718
 Cerovec 713
 Ceruce 117, 126
 Cerutti Guido 144, 465
 Cesarjev stelnik v Velikih Vrheh 316
 Cesta 2. grupe odredov (Dobrunje) 275
 Cesta pri Malem Gabru 709
 Cesta pri Vidmu-Dobropolju 328
 Cesta pri Starem Logu 20—26, 28—33, 35, 36, 47, 49, 50—52, 56, 58—60, 73—76, 78, 86—90, 109, 114, 129, 142, 225, 227, 582, 677
 Cetinski Andrej-Lev 580, 601
 Chicago 512
 Cigale Marija, por. Kržišnik-Sonja 222, 283, 285
 Ciglar Just 6, 8
 Cikava pri Šmarju 372, 454
 Cikava pri Novem mestu 105, 122
 Cimerman Stane 573
 Cimprič Franc-Koren 37, 41
 Cink na Kočevskem Rogu 17, 33, 48, 106, 130, 845
 Cinkarska cesta 113, 130, 135
 Cirilček (partizan) 379
 Cirkov pri Čatežu 305, 517, 712, 718, 719, 730, 732, 764, 783, 784, 786
 Cizerjeva hiša 758
 CK KPH 50, 51, 88
 CK KPJ 51
 CK KPS 13, 14, 26, 50, 54, 55, 84, 88, 134, 138, 139, 160, 205, 325, 330, 333, 341, 342, 395, 515, 645, 662, 813, 816
 CK KSI 636
 Čolnar Janko 405
 cone (operativne):

1. Dolenjska operativna cona 86, 364, 425, 459, 461, 515, 571, 578, 611, 792, 801
2. Notranjska operativna cona 364, 454, 576, 599, 600, 611, 613, 614, 662
3. Alpska operativna cona 364
4. Štajerska operativna cona 364, 365, 730, 734
- Gorenjska operativna cona 782
2. operativna cona NOV in POH 352
5. operativna cona NOV in POH 51, 52
- Coronini (grof) 626
- Crkveni Pribič 474
- Cuccu Giovanni-Ivo 493—495, 498, 503, 513, 518, 528, 570, 609, 643, 654, 694, 695, 755, 766, 814, 815, 817, 833
- Cucek Miha 630
- Curl Jakob 242
- Cvar Feliks 843
- Cvarova žaga na Ravnah 12, 42, 240, 243
- Cvelbar Viktor-Stane 7, 8, 66, 94, 95, 118, 120, 191, 192, 194, 210, 235, 237, 283, 304, 320, 321, 323, 346, 355, 405, 733, 759
- Cvetan Matija 78, 94, 95, 135, 191-193, 195, 237, 320, 356
- Cvetkovič Pepe (belogardist) 431, 435
- Cvišlarji 49, 53, 56, 57

Č

Čabar 41, 614
 Čabranka 32, 38—41, 97
 Čabranska dolina 39, 41
 Čakš Jože-Pepi 359
 Čampa Jože 595
 Čatež 58, 98, 176, 378, 386, 390, 393, 400, 427, 429, 448, 457, 478, 709—713, 718—721, 728—732, 734, 735, 737, 764, 765, 769, 772, 773, 775—777, 780, 783—787, 789, 832
 Čateška gora 734
 Čebračev (Jože Erjavec) 535
 Čebular Rudolf 839
 Čebulj Silvo 8
 Čefarin Matevž 630
 Čeglje 469, 486
 Čehovin Jerko 799
 Čenčič Rado-Mitja 159, 194, 195, 228, 280, 295, 320, 321, 323, 349, 350, 356,

- 360, 387, 402, 405, 407, 480, 496, 504, 513, 616, 674, 680, 724, 790, 830
- Čepelnik Mirko 663
- Čeplje 801
- Čepovan 630
- Čerin Franc-Šturm 530, 533
- Čerin Ivan-Jan 135, 192, 193, 388, 407, 503, 512, 513, 532, 607, 608, 792, 833
- Černe Franc z Vevč 55
- Černe Ivan-Janko 112, 192
- Červanov ovinek 48, 61, 62, 142
- Češča vas 103, 428
- Češnjica v Tuhinjski dolini 688
- Češnjice (Velike) 427, 428, 429
- Češnjice pri Trebelnem 518, 713, 718, 772, 780, 786
- Češnjice v Bohinju 687
- čete:
- Proletarska akcijska četa (PAČ) na Jesenicah 689
1. slovenska četa pri Vrhovnem štabu 203, 207, 255
 2. četa 3. partizanskega bat. L. Šercerja 39
 3. četa (Rakovška, Smelijeve) bat. L. Šercerja 672, 842
 3. četa 2. ali Kočevskega bat. NO 45
 1. četa 2. bat. Dolenjskega odreda 68
 3. četa 2. bat. Dolenjskega odreda 68
 1. četa (Rakovška udarna) 3. bat. M. Zidanška NO ali KO 11, 12, 33, 36, 41, 43
 2. četa (Prezidanska) 3. bat. M. Zidanška NO ali KO 36, 37
 3. četa (Binklarska) 3. bat. M. Zidanška NO ali KO 12, 36, 37
 4. četa 3. bat. M. Zidanška NO ali KO 12
 5. četa (Abijeva) 1. bat. L. Šercerja NO 843
 1. četa 1. bat. L. Šercerja Krimskega odreda 35, 37, 41, 47
- Langijeva četa Krimskega odreda 57, 130, 131, 245, 250, 253, 256, 257, 344
1. četa 1. bat. Kočevskega odreda 38, 53, 57
 2. četa 1. bat. Kočevskega odreda 53, 57
 3. četa 1. bat. Kočevskega odreda 35, 53, 56, 57, 92
 2. četa 2. bat. Kočevskega odreda 242
 1. četa 1. bat. Dolomitskega odreda 637, 638
 3. četa 1. bat. Dolomitskega odreda 638
 3. četa 3. bat. ZDO 31, 110
 4. četa (Efenkova) 1. bat. ZDO 11, 74
 1. četa (Joštova) 3. bat. ZDO 112
- Jurčetova četa ZDO 138, 354
2. četa (Žanova) 3. bat. ŽDO 73
 1. četa 3. bat. prenovljenega ZDO 112, 113, 338
 1. četa zmanjšane ZDO 379—381, 385, 386
 3. četa (Matičkova) 3. bat. prenovljenega ZDO 281, 326, 357, 275, 338
 2. četa (Matičkova) 3. bat. Tomšičeve 671
 2. četa (Nebošmejeva) 3. bat. prenovljenega ZDO 274, 334, 338, 357
 1. četa (Gašperjeva) 1. bat. Krškega odreda 22, 74-76, 78, 79, 87, 89, 90
 2. četa 1. bat. Krškega odreda 73
 1. četa 2. bat. Krškega odreda 110
- Likova četa 1. bat. Krškega odreda 103
- Prlekova četa 1. bat. Krškega odreda 76, 89, 103, 104, 138, 144
2. četa 2. bat. Krškega odreda 153
 1. (Kostanjeviška) četa 3. (Gorjanskega) bat. Krškega odreda 66, 89
 2. (Šentjernejska) četa 3. (Gorjanskega) bat. Krškega odreda 66, 89
 1. četa 1. bat. Belokranjskega odreda 66
 2. (Klečka) četa 2. bat. Belokranjskega odreda 55, 65, 155
 1. četa 2. bat. pohorskega odreda 2. grupe 171
 2. četa 2. bat. pohorskega odreda 2. grupe 171
- Osipova četa Zdravkovega bat. 2. grupe 22, 73
2. četa Delavskega bataljona 140
- Proletarska udarna četa 845
1. četa 1. slov. udarnega bataljona T. Tomšiča 26, 28, 29
 1. četa 1. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 29, 30, 48, 49, 56, 58, 61, 65, 89
 1. četa 1. udarnega bat. Tomšičeve 154, 164, 171, 173, 178, 228-230, 238, 239, 243, 245, 247, 249, 274, 278, 287, 295, 328, 356, 382, 383, 402, 426, 427, 432, 433, 440—442, 444, 464, 468, 469, 480, 486, 489, 493, 502, 503, 520, 528, 556, 557, 563, 564, 567, 588, 646, 649, 650, 682, 719, 729, 735, 756, 760, 786, 802, 824, 825

2. četa 1. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 29, 49, 56, 58, 64, 65
2. četa 1. udarnega bat. Tomšičeve 171, 173, 178, 228, 240, 274, 278—280, 295, 328, 381, 382, 427, 433, 439, 440, 443, 347, 349, 450, 473, 475, 486, 489, 493, 498, 502, 504, 518, 528, 556, 557, 561, 574, 582, 588, 646, 650, 652, 666, 671, 715, 721, 731, 733, 790, 809
3. četa 1. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 29, 89
3. četa 1. udarnega bat. Tomšičeve 154, 171 — 173, 179, 228, 240, 274, 278, 295, 328, 332, 350, 380, 381, 426, 428, 438, 439, 440, 433, 447, 448, 450, 464, 469, 470, 475, 478, 487, 493, 530, 532, 534, 557, 582, 588, 650, 661, 715, 738, 756, 767, 797
4. četa 1. udarnega bat. Tomšičeve 175, 179, 180
1. četa 2. proletarskega ud. bat. Tomšičeve (Albina Grajzerja) 29, 48, 49, 51, 57-60, 69, 72, 75, 77, 78, 87-90
1. četa 2. udarnega bat. Tomšičeve 161, 162, 179, 204, 217—219, 250, 276, 294, 357, 358, 361, 366, 371, 372, 375, 377, 400, 426, 428, 431, 432, 434, 438, 445, 450, 451, 457, 458, 487, 491, 526, 527, 529, 530, 754, 561, 570-572, 576, 588, 593, 601, 711, 712, 716, 717, 728, 729, 757, 779, 788, 794, 795, 800—802, 819, 820
2. četa 2. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 29, 30, 48, 57, 59, 60, 66, 68, 69, 84, 87
2. četa 2. udarnega bat. Tomšičeve 117, 120—122, 124, 154, 158, 162, 163, 165, 167, 168, 180, 181, 205, 210, 218—220, 228, 253, 274, 276, 294, 297, 304, 308, 336, 337, 339, 342, 357, 358, 361, 376, 377, 433, 436, 457, 487, 526, 530, 531, 571, 576, 601, 670, 716, 754, 758, 761—763, 794, 795
3. četa 2. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 30, 59, 66, 69, 72, 87
3. četa 2. udarnega bat. Tomšičeve 118, 120, 126, 162-164, 170, 171, 180, 188, 218—222, 228, 246, 274, 276, 294, 336—338, 357, 361, 376, 377, 457, 482, 483, 493, 526, 527, 529, 561, 571, 576, 582, 588, 754, 758, 762, 764, 801, 804, 806
4. četa 2. udarnega bat. Tomšičeve 361, 377, 456, 457
1. četa 3. proletarskega ud. bat. (Džemsovega) 154, 158
2. četa (Matekovičeva) 3. proletarskega ud. bat. (Džemsovega) 66, 154, 165
3. četa (Rafova) 3. proletarskega ud. bat. (Džemsovega) 68, 69, 79, 117, 118, 120, 122, 123, 126, 154, 165, 166, 168, 188, 226
1. četa (Efenkova) 3. udarnega bat. (Jankovega) 74—77, 78, 80, 87, 89, 90, 109—112, 114, 129, 130, 135, 137, 138, 140—142, 162, 174, 175, 177, 178-180, 182, 183, 188, 191, 224, 226, 234,
2. četa (Albina Grajzerja) 3. udarnega bat. (Jankovega) 77, 87, 89, 90, 111-114, 130, 132, 137, 138, 142, 144, 188, 230, 273, 250, 251, 275, 281, 295, 297, 346, 347, 383
3. četa (Slobodanova) 3. udarnega bat. (Jankovega) 79, 111 — 114, 130, 132, 133, 137, 142—144
- Jankova četa (ostanek istoimenega bat.) 207, 226
1. četa 3. udarnega bat. Tomšičeve 71, 72, 117, 118, 120, 139, 162, 165, 166, 208, 210, 211, 228, 234, 250, 251, 326, 253, 259, 261, 266, 269, 270, 275, 282, 294, 295, 303, 326, 348, 355, 379, 386, 427, 439, 470, 487, 490, 491, 493, 504, 518, 526, 529, 574, 658, 680, 714, 722, 724, 728, 732, 776, 780, 824
2. četa 3. udarnega bat. Tomšičeve 73, 117, 127, 162, 165, 167, 208, 210-212, 219, 226, 228, 234, 235, 250—252, 259-261, 266, 267, 270, 272, 275, 282, 295, 298, 299, 308, 349, 350, 355, 383, 386, 402, 453, 461, 467, 478, 493, 498, 520, 525, 526, 528, 530, 532, 534, 574, 588, 672, 674, 680, 716, 722, 759—761, 796, 819, 821
3. četa 3. udarnega bat. Tomšičeve 73, 79, 118, 126, 162, 165, 168, 208, 210, 219, 228, 234, 250, 259, 261, 266, 269, 270, 275, 295, 345, 355, 379, 386, 402, 434, 470, 487, 493, 503, 525, 526, 528, 529, 532, 534, 558, 563—565, 574, 587, 593, 641, 680, 681, 721, 722, 724—726, 794, 799, 761, 794, 796, 800, 814, 816—818, 820
4. četa 3. udarnega bat. Tomšičeve 208, 210, 226, 295

1. četa (Našičeva) 4. bat. Tomšičeve 367, 370, 713, 714, 754, 758, 785, 786, 518, 806, 808, 809
2. četa (Kumšetova) 4. bat. Tomšičeve 370, 714, 754, 757-759, 761, 762, 786, 787, 807-809
3. četa (Rafaelova) 4. bat. Tomšičeve 370, 714, 754, 757, 785, 786, 806, 807, 809, 810, 824
- Gedžova četa 2. grupe odredov 173, 175, 178
- Štefanova četa 2. grupe odredov 173, 175
1. četa 2. bataljona Gubčeve 601, 803
2. četa 2. bat. Gubčeve 601
3. četa 2. bat. Gubčeve 601
1. četa 3. bat. Gubčeve 379
1. četa 1. bat. Cankarjeve 580, 601
3. četa 3. bat. Cankarjeve 462
1. četa 1. bat. Šereerjeve 454, 637, 638
2. četa 1. bat. Šereerjeve 454
3. četa 2. bat. Šereerjeve 332
- Hribarjeva četa Manevrskega bat. 144
- Mikijeva četa Manevrskega bat. 138, 144
- Rikijeva četa Manevrskega bat. 138, 144, 245, 250, 253
1. četa (Ribniška, Ronkova) 2. bat. drugega NO 366—369
2. četa 2. bat. drugega NO 366, 367, 369
3. četa 2. bat. drugega NO 366, 367
3. četa 3. bat. drugega NO 361
4. četa (Viktorjeva) 2. bat. drugega NO 366, 367
1. četa 3. bat. drugega NO 361
2. četa 3. bat. drugega NO 361
- Bolniška četa (Slobodanova) 144
1. četa tretjega NO 370, 457, 637, 662, 664, 665, 667, 674, 676, 678—680, 706, 713, 714
2. četa tretjega NO 370, 659, 638, 639, 653, 664, 666, 673, 674, 678—680, 706
3. četa tretjega NO 653, 659, 673, 674, 678-680
- Zgornjevipavska četa 638
- Pivška četa 637
- Škofjeloška četa 684
2. četa 2. bat. Vladimira Gortana Primorsko-Goranskega NOP odreda Hrvatske 50
23. četa minometnega polka Como 230
1. četa 14. minometnega bataljona
2. četa 14. minometnega bataljona 460
2. tankovska četa 764
3. četa 111. mitralješkega bataljona 500
3. četa 7. delavskega bataljona 591
3. četa 321. bataljona deželnih strelcev 160
1. četa 72. rezervnega policijskega bat. 99
2. četa 72. rezervnega policijskega bat. 99
3. četa 72. rezervnega policijskega bat. 99
1. orožniška motorizirana četa 99
2. policijska četa 99
- Rezervna policijska četa Salzburg 99
17. kombinirana štajerska četa (lažna, belogardistična) 101
4. četa 3. bataljona legije smrti 500
- Gorazdova četa lažnega Štajerskega bataljona 122
- Iztokova četa lažnega Štajerskega bataljona 122
- Četa Milana Kranjca lažnega Štajerskega bataljona 123
1. četa 9. regrutnega bat. domobranov 471
2. četa 9. regrutnega bat. domobranov 471
- Četež 217, 218
- Čezsoča 631
- Čičarija 710
- Čičerka (partizan) 792
- Čisti vrh 791
- Čonč Jože-Prlek 76, 78, 89, 90, 103, 104, 138, 144
- Čopić Franc-Crni 792, 832, 833
- Čož Rafael 7, 407, 434, 438, 450, 706, 509-511, 513, 593, 606, 609, 610, 693, 734, 831, 832
- Črešnjevec 649
- Črmošnjice 54, 133, 135, 142, 162, 166, 182, 206, 238, 239, 437, 438, 451, 459, 573
- Črmošnjiška dolina 164
- Črna gora 363
- Črna vas 268, 663, 454, 457, 556, 661
- Črnc 674, 675
- Črneča vas 489
- Črnelo (grad pri Domžalah) 686
- Črni kal 630
- Črni potok 245, 753, 754, 757

Črni vrh nad Idrijo 630, 638
 Črni vrh (kota 1144) 248, 250
 Črnič Jože 712
 Črnomelj 49, 99, 125, 166, 168, 208,
 229, 230, 238, 239, 303, 355, 384, 389,
 435, 460, 464, 481—483, 500, 501, 523,
 650, 651, 665, 700, 702, 804, 808,
 819—821, 824, 837, 838, 840, 845, 846
 Črnomošna dolina 141
 Črnuče 209
 Črnugelj Franc-Zorko 66, 72, 89, 94,
 95, 191, 192, 194, 276, 277, 308,
 320—324, 406, 408, 456, 493,
 511—513, 520, 606
 Črt (sekretar aktiva ZKM) 261, 295,
 310
 Čubelič Tomo 437
 Čubrič Mile 363
 Čudno selo 229, 239
 Čufar Tone 689
 Čuk Franc 630
 Čukajna Alojz-Džuro 102
 Čukajna Tone-Žan 102
 Čurile 452, 481, 504, 505
 Čušperk 12, 101, 269, 312, 313, 327,
 345, 525, 554, 583
 Čušperški grad 12
 Čušperški klanec 270

D

D. Lovič 463
 Dacarjeva hiša na Planini nad Semi-
 čem 235
 Dachau 267
 Daki (glej Semič Stanko)
 Dakijeva leteča ud. patrolja 841, 842,
 845
 Daljne njive 816
 Dalmacija 484
 Dančuloviči 299, 460, 467, 474, 475
 Dane nad Ribnico 246, 588—590,
 592-597, 599, 600, 676
 Dane pri Gornjem jezeru 613, 614,
 673
 Danilo (pisec članka) 480
 Danlovo 807
 Danski studenec 247, 601
 Dariči 468, 471
 De Leono 625
 De Reggi dr. Jože 839
 Debeče 735, 736, 753, 754, 759—762
 Debelakov mlin 789

Debeli hrib 272, 335, 358, 559, 659, 664
 Debeli vrh 247, 664
 Debeljak Anton-Debelko 530, 533
 Debeljak Ciril-Emil Slave 653
 Debeljak Frenk-Bastičkov 265
 Debeljak Janko 100, 101
 Debeljak Jože 591
 Debeljak Lojze-Oražmov 263, 264
 Debeljak Marija 322
 Debenec 384, 519, 786
 Debevec Franc Boštjanov 648
 Debevec Franc iz Novakov 652
 Dečman Edi-Matiček 121, 122, 126
 Dedeič Boško 363
 Dedijer Vladimir 84
 Dedni dol 430, 431
 Dedni vrh 791
 Dednik 643, 646
 Defar Branko-Striček 375, 406, 511
 Dehlic Janez 513
 Dejčevka 755
 Dekleva dr. Jože 634
 Delak Matija 133
 Delavska socialistična stranka
 (DSSS) 688
 Delavsko kmetski republikanski blok
 (DKRB) 689
 Delnice 99
 Denvir John-Frenk 331, 332
 Dermastia Mihaela-Mara Samec 48,
 161
 Dermastia dr. Marjan-Urban Veliko-
 nja 48, 58, 59, 65-67, 70, 72, 89, 116,
 118, 153, 162, 181, 187, 189, 200, 202,
 204, 218, 221, 233, 234, 252, 303, 304,
 307, 456, 457
 Desinec 483
 Deskle 630, 631
 Devica Marija v Polju 274
 Devin 627
 Dežman Anton 688
 Dežman Jakob 129, 136
 Dežman Lojze 374
 Di Furia Fernando 781
 Dikonič 844
 Dilka 806
 Dimitrov Georgij 297
 Dimnik Aleksander-Mihajlo 520
 Dimnikar (partizan iz Trbovelj) 520
 Dingelj 275, 374
 Divača 581
 divizije:
 14. divizija NOVJ (1. slovenska) 78,
 123, 369, 717, 822

15. divizija NOVJ (2. slovenska) 787, 822
 Divizija Granatieri di Sardegna 98, 99, 128, 143, 187
 Divizija Cacciatori delle Alpi 98, 129, 132, 143, 176, 233, 238, 426, 430, 460, 523, 524, 554, 558, 560, 592, 615, 660, 700, 703, 706, 777, 778, 791
 Divizija Isonzo 49, 54, 98, 104, 105, 127 — 129, 132, 144, 163, 166, 233, 238, 460, 465, 485, 523, 524, 560, 570, 578, 579, 592, 699—703, 706, 710, 764, 780, 781
 Divizija Macerata 53, 57, 98, 128, 144, 233, 238, 243, 252, 253, 522, 554, 556, 560, 570, 581, 677, 700, 816
 Divizija Lombardia 100, 460, 463, 700, 702, 804—806, 816, 819
 Divjak 644
 Divje jame 135, 208
 Dob pri Domžalah 689, 690, 692, 840
 Dob (grad) 86, 377—384, 386, 438
 Dobliče 239, 300, 803—806
 Dobnik Ferdinand 179
 Dobovičnik Stane-Krt 714, 717, 729, 765, 772, 824
 Dobovšanja 736, 754, 758
 Dobra (reka) 812, 813, 818
 Dobrajc Peter-Klepec 727
 Dobrava pri Bledu 689
 Dobrava pri Dobrniču 222, 267, 356, 382, 383, 392, 520, 525, 706, 707, 777, 778, 780
 Dobrava pri Kropi 687, 689
 Dobrava pri Metnaju 394, 429, 735, 783
 Dobravec Kosta (glej Bizjak Stane)
 Dobravica pri Biču 438, 445
 Dobravica pri Igu 435, 640
 Dobravice 483, 493, 499, 507, 703, 714
 Dobrepoljska dolina (kotlina) 700, 841
 Dobrnič 62, 113, 114, 144, 222, 267, 286, 332, 354, 356, 392, 438, 446—449, 478, 519—521, 525, 560, 579, 638, 676, 680-682, 702, 706—711, 717, 776, 777, 780, 783
 Dobrniška kotlina 520
 Dobrova 615, 644
 Dobrovsko polje 644
 Dobrunje 173, 174, 272—275, 280, 282, 285, 337, 358, 371, 374, 375, 456
 Dobrušna vas 110, 518
 Dol pri Ljubljani 687, 692
 Dole 427
 Dole pri Litiji 720, 722, 723, 726, 727, 734
 Dole pri Pancah 288, 326, 336, 358
 Dole pri Suhorju 478
 Dolenc Janko-Djoko 765—767
 Dolenc dr. Milan-Milan Medved 7, 213, 223, 238, 252, 254, 258, 286, 294—296, 298, 299, 319—323, 398, 400, 402, 404, 405, 407, 408, 442, 481, 496, 510—513, 532, 606—610, 616, 659, 674, 693—696, 726, 727, 775, 804, 814, 818, 829-834
 Dolenja Brezovica 485, 487—489, 492, 702
 Dolenja Dobrava 104
 Dolenja Nemška vas 706, 839
 Dolenja Straža 350, 579, 677
 Dolenja Sevnica 378, 383
 Dolenja Topla reber 128, 130, 791
 Dolenja vas ob Krki 121, 124
 Dolenja vas ob Temenici 273, 378, 385, 388, 389, 435, 491, 588, 589, 591, 615
 Dolenja vas pri Čatežu 719, 784
 Dolenja vas pri Mirni peči 281
 Dolenja vas pri Ribnici 253, 291, 613
 Dolenje Lokvice 504
 Dolenje Poljane 656
 Dolenje Polje 450, 459, 517, 680, 717
 Dolenje Ravne 712
 Dolenje Vrhpolje 487
 Dolenje Zabukovje 786
 Dolenji Globodol 349
 Dolenji Mačkovec 208, 209
 Dolenji Podboršt 385
 Dolenji Suhadol 184
 Dolenji Suhor 232
 Dolenji vrh 518
 Dolenjska, Dolenjsko 11, 16, 53, 90, 110, 171, 187, 200, 340, 341, 343, 344, 368, 374, 385, 391, 394, 399, 406, 454, 456, 460, 498, 510, 513, 516, 523, 561, 563, 565, 606, 615, 636, 637, 676, 678, 683, 686, 693, 694, 705, 706, 764, 765, 772, 774, 775, 777, 782, 831
 Dolenjske Toplice 103, 109, 114, 162, 163, 678, 679, 717, 780, 838
 Dolenjski muzej v Novem mestu 837
 Dolenjsko gričevje 783
 Dolga njiva 709, 718, 772
 Dolga vas pri Kočevju 134
 Dolge njive v Ravnah pri Borovcu 241
 Dolina v Bizoviku 274, 276
 Dolinar Franc 688

Dolinar Vinko 193
 Dolinšek Ivan 444
 Dolničar Alojz 695
 Dolničar Ivan-Janošek 8, 20, 644, 678, 694, 696, 841
 Dolnja Težka voda 182
 Dolnja vas 806—808
 Dolnje Stative 99
 Dolnji Mačkovec 56
 Dolomiti (Polhograjski) 71, 92, 99, 272, 282, 341, 365, 370, 371, 395, 400, 406, 451, 458, 478, 515, 516, 523, 610—612, 616, 644, 660, 663, 664, 678, 683, 693, 694, 719
 Dolščak Albin 26, 28-30, 48-50, 154, 155, 171, 178, 228-230, 239, 284, 290
 Dolž 60, 180, 182, 183, 303, 496, 497, 518
 Dom na Mirni gori 166
 Domagovič 470, 476—478
 Domagoviški gozd 469, 470
 Domžale 688, 690—692
 Dorbež Ivan-Bojan 131, 135, 220, 283
 Dore 57
 Dovč Feliks 444
 Dovč (Ivan) Janez-Hasan 72, 455
 Dovjak Franc-Marjan Tramvaj ar 814, 834
 Dovje 685, 689
 Draga nad Belico 42
 Draga ob Krki 518
 Draga pri Igu 272
 Draga pri Podpreski 39, 40—42, 253, 599, 603, 604
 Draga (partizanka) 822
 Draganiči 425, 463, 466—470, 472, 473, 476, 478, 497
 Dragar Anton-Ciril 679, 680, 696, 722, 830, 831, 834
 Dragar Ivan-Gašper 679, 680
 Dragarji 40
 Dragarski gozd 242
 Dragarski vrh 41
 Dragatuš 168, 228, 230, 232, 297, 482, 483, 493, 700, 703, 805, 807, 809, 837, 838
 Drage 453, 459, 475, 484, 496, 517, 518
 Drago s Cikave 375, 376
 Dragomlja vas 585, 658
 Dragonarjeva Franca 274, 277
 Dragonarjeva hiša 277
 Dragoš Anton 567, 569, 604
 Draksler Jože-Povh 114, 130, 135
 Draksler Marija-Marjana 840
 Drašča vas 217, 577
 Drašiči 452, 453, 461
 Dravlje 374, 839, 840
 Dravska banovina 628
 Dražgoše 692
 Drča pri Pleterjah 490
 Drčarjeva hiša 274, 277, 279
 Drečji vrh 178, 179, 183
 Drečnik Anton 94, 118, 127, 192, 193, 250, 262, 263, 320-322, 355, 405, 448, 831, 832
 Dremelj Anton-Ante 94, 122, 123, 155, 156, 168, 192, 194, 210, 211, 235, 250, 261, 310, 319—322, 324, 380, 387, 407, 434, 448, 509, 528, 532, 595, 606—608, 610, 659, 695, 760, 773, 774, 808, 831
 Dremelj France 387
 Dremeljevi na Polici nad Grosupljem 433-435
 Drenik 271, 272, 312
 Drenov grič 613
 Drežnica 99, 187, 632
 Drganja sela 103, 459, 517, 585, 651, 780
 Drobnič Vence 11
 Drobnič Vid-Bojc 35, 70, 92, 94
 Drpalež 644
 Drska pri Novem mestu 332, 333
 Drušče (glej Male in Velike)
 Druške senožeti 158
 društva:
 Akademski športni klub Primorje 840
 Akademsko društvo Adrija 634
 Čbela (slovensko delavsko društvo v Trstu) 628
 Društvo izobražencev Pobuda 689
 DKFID Bačna v Poljanski dolini 687
 DKFID Bohinjska Bistrica 687
 DKFID Češnjice 687
 DKFID Dobrava pri Kropi 687
 DKFID Duplje pri Tržiču 687
 DKFID Gameljne 687
 DKFID Gradac 837
 DKFID Kamnik 687
 DKFID Komenda 687
 DKFID Lesce 687
 DKFID Medvode 687
 DKFID Mlaka 837
 DKFID Moravče 687
 DKFID Radomlje 687
 DKFID Rateče-Planica 687
 DKFID Skaručna 687
 DKFID Šovodenj 687
 DKFID Šenčur pri Kranju 687
 DKFID Šenkov turn 687

DKFID Trzin 687
 DKFID Vače 687
 DKFID Voglje 687
 DKFID Zapoge 687
 DKFID Žabnica 687
 DKFID 483
 Edinost na Goriškem 634
 Enakost 690
 Jug, napredno akademsko društvo
 Jadran 838
 Občno delavsko društvo 628, 629
 Societa operaria triestina 628
 Stiška jadralska skupina 840
 Svoboda Novo mesto 838
 Svoboda 838
 Tržaško delavsko društvo 628
 Vzajemnost Zadvor 840
 Vzajemnost na Barju 840
 Vzajemnost na Ježici 840
 Vzajemnost na Viču 839
 Vzajemnost v Borovnici 840
 Vzajemnost v Dobu 840
 Vzajemnost v Dravljah 839, 840
 Vzajemnost v Ljubljani (delavska
 zbornica) 839
 Vzajemnost v Mostah 839, 840
 Vzajemnost v Šentvidu nad Ljublja-
 no 839, 840
 Vzajemnost v Šiški 839, 840
 Vzajemnost v Tacnu 840
 Vzajemnost v Zalogu 840
 Vzajemnost za Bežigradom 839, 840
 Vzajemnost 690
 Zveza mladinskih društev 634
 Zveza prosvetnih društev 634
 Družinska vas 518
 Držek (gostilna) 61
 Dubrovič Milivoj 290, 323
 Dučići 478, 493
 Dugonjič Rato 449, 451, 457, 605
 Dular Janez-Janek 652, 765, 814
 Dule (puškomitraljezec iz Šercerje-
 ve) 582
 Duplica pri Kamniku 687, 690
 Duplje pri Trziču 687
 Dušan (partizan) 729
 Dvojmoč Jože 841
 Dvojmoč Tone 482
 Dvor pri Litiji 802
 Dvor 25, 62, 75, 76, 78, 109—115, 124,
 129, 130, 135, 137, 138, 140, 142-144,
 162, 164, 345, 351, 355, 449, 525, 526,

556, 579, 580, 684, 717, 777, 787-790,
 791, 838
 Dvorišče 461, 462
 Dvorska vas 262

E

Efenka (glej Kovačič Ivan)
 El Alamein 325
 Emona (družba) 199, 794
 Engels Friedrich 837
 Erazem (partizan) 295
 Erbežnik Janez-Gorenc 683, 695, 684,
 697, 829, 831, 833
 Erjavec (Lojze) Alojz-Pastir 321, 402,
 588, 609
 Erjavec Franc 630
 Erjavec France-Anžičkov 431
 Erjavec Ivan-Cene 310, 327, 330, 331
 Erjavec Jože 535
 Erjavec Stane 103
 Eršte Anton-Kos 530, 531
 Erzelj 638, 642
 Etiopija 635

F

Fabbri Umberto 40, 98
 Faberjev križ 110, 130, 792
 Fabjan Bojan 122, 123, 126, 192, 219,
 220
 Fabjan Lovro 353, 354
 Fabjančič (graščak) 101
 Fajfa (partizan iz roške ofenzive) 131
 Fajfar Tone-Gašper Jeraj 131, 164,
 693, 694, 834
 Fakin Dora 832
 Faleskini Rudolf-Rudi 778
 Faleskini Zvonko-Samo 479, 480, 510,
 511, 512, 513, 528, 607, 609, 666, 667,
 696, 833, 834
 Faleskiniji (trije bratje) 450
 Faleskinijeva hosta 351
 Faletič Anton 630
 Fara (Nova vas) 613, 660, 367, 670
 Farji potok 782
 Farovski hrib 425
 Fazarinček (belogardist) 535
 Federle Slavko 691
 Fedreng 71, 240
 Feiner 688

- Ferbežar France-Jovo 30, 71, 72, 210, 303, 310
 Ferenc dr. Tone 7, 51, 92, 93, 97, 638, 639, 662, 694, 697
 Ferfila Ignac-Nace 181, 841
 Ferkulj (belogardist) 529
 Ferlež Ivan-Svejk 12, 13, 91, 92, 94, 99, 137, 191, 193, 195, 196, 324, 509, 511, 513, 601, 694, 696
 Ferš ter jeva hiša (Ravne pri Borovcu) 240
 Filak Jože 530, 533
 Filip (Kramaričev pomočnik) 529
 Filip (glej Klemenčič Filip-Nenard)
 Filiponi pri Puli 844
 Fine Anton 8
 Fine Milan 845
 Fine z Gorenjega Brezovega 431
 Finci Carlo 254
 Finderh 754, 755
 Fink Franc-Bogo 529, 533
 Fintjek 842
 Finžgar Anton-Tone 714, 754
 Fiotentini Francesco 700
 Fižolkov laz na Pogači 673
 Flander Bogo-Kljusov Joža 822
 Flerin Vladimir-Lela 21—23, 91, 260, 283, 322, 512, 532, 574, 606—608, 695, 760, 767, 831, 832
 Flisovi v Koritah 776
 Fojana v Brdih 630
 Fon Fran 630
 Foresti Marcello 517
 Formentini 625
 Foršek Franc 182
 Forte Karel-Marko Selin 782, 783
 Fortuna na Vodovodni cesti 839
 Fortuna na Osredku 736
 Francetov hrib 337, 338
 Francetovi na Polici nad Grosupljem 433, 434
 Francetovi v Gradišču 338
 Franček (padli partizan) 316
 Frankič Mirko-Tilen 142
 Frata 135, 138-140, 142-144, 163, 164, 169, 170, 174, 203, 312, 313, 317, 339, 340, 719
 Frausin Alojz 635
 Frece Viktor 316
 Frelih Stanislav 661
 Frič Oskar 728
 Friškovec 171, 172
 Frkolija 292
 Fučkovci 496, 497, 712
 Furlan Drago-Oran 457
 Furlan Ivan-Drago 369, 370
 Furlan Miha-Mihol 596
 Fux Manek 69, 94, 118, 121, 124, 168, 192—194, 210, 211, 304, 319, 323
 Fužine 99
- G
- G. Lovič 463
 Gaber (kota 520) 532, 567
 Gaberc Bogomir-Huso 110
 Gaberje pri Gorici 630
 Gaberšek Josip 634
 Gabrič Tone-Miha 695
 Gabrje pri Vipavi 724, 725
 Gabrje (pod Gorjanci) 58, 60, 61, 93, 117, 119, 126, 165, 181, 182, 304, 486—488, 491-493, 497, 518, 556, 593, 680, 723, 769
 Gabrovčec pri Krki 280, 292, 569, 604, 610
 Gabrovica 498, 630, 631
 Gabrovka 378, 457, 478, 705, 710, 713, 716, 719, 720, 722, 734, 764, 765, 768, 776, 777
 Gače 129
 Gačnik Jože 132
 Gaj na Gorjancih 344, 477, 478, 479, 480, 486
 Gala dr. Aleksander-Peter 659, 672
 Gale Herman 11
 Galetove smrekice 291, 292
 Galič Ivan-Jovo 102
 Galin (vas v Žumberku) 461, 486
 Gambara Gastone 460, 465, 492, 523, 524, 529, 560, 570, 578, 579, 581, 584, 597, 604, 639, 641, 699, 700, 703-705, 710, 784, 785, 794, 811, 812
 Gameljne 687, 691, 692, 838
 Gantar Stane 140, 141, 251, 834
 Ganziti Micka 695
 Gašper Anton 250, 321
 Gašperjevi na Visokem 284
 Gašperšič Jelo-Lojze 375, 376, 406
 Gašperšič Jože-Matija 361, 405, 457
 Gatej Mihael 778
 Gatinec 359
 Gedžo (glej Bobnar Franc)
 Generalski stol 818
 Genovese Michele 598, 600, 602
 Germek Janez 283, 284, 322, 323
 Gera na Gorjancih 61, 65
 Geršič Jakob 166

Geršiči 483, 493
 Gerželj France-Kovačev 431, 432, 434—436
 Giuseppe (ujeti it. vojak) 254
 Glač Alojzij 569, 604
 Glašič Jože-Kanarček 845
 Glavan Ciril-Čiro 645, 694
 Glavan Jože-Cveto 35, 92—94, 121, 192, 194, 195, 222, 246, 320—322
 Glavanov mlin na Dvoru 788
 Glavica 599
 Glavič Stane 456, 511
 Glažuta 141, 144, 239, 244, 246, 247, 257, 598—600
 Gliha Jože 438
 Gliha Julij-Rajko Hrastar 28—30, 50, 77, 79, 840, 844
 Glince 845
 Glinek 712
 Globel 259, 611, 616, 675
 Globinek 487
 Globodol 163, 350, 354, 357, 449, 780
 Globoko 217, 526
 Glog (draga) 808
 Gmajna pri Meklenovem potoku 427
 Gnezda Štefan-Zvonko 797, 833
 Gnidovčevi v Selih pri Ajdovcu 346
 Gnidovec Ciril 346
 Gnidovec Feliks 346
 Gnidovec Karel 346
 Goče pri Vipavi 630
 Gočkovi v Ambrusu 527, 577
 Godčeva hiša na Javorju 757
 Godec Anton-Tomaž 407
 Godec Jože 270
 Godec Tomaž 688
 Godina Ferdo-Marko 329, 404, 445, 480, 510
 Golek 482, 809
 Golenica 51
 Goli vrh 428, 558, 570
 Golia Simon 627
 Golja Andrej 627
 Golja (vodja upornih kmetov) 625
 Goljak 468, 471
 Goljek 764
 Golli Stanko-Ilija 281, 295
 Golo 270, 272, 454, 456, 616, 640, 641, 643—645, 659, 660, 667, 668, 678
 Golob Anton 692
 Golob Franc-Januš 8
 Golob Jože 692
 Golob Ludvik-Rekar 606
 Golobič Franc-Oto 58, 93, 193, 496, 512, 513, 520, 521, 606
 Golobič Martin 517
 Golobinjek 208, 225, 238, 800
 Golovec 64, 171
 Gombišče 438
 Gomila 379—381, 384, 718
 Gomilarjeva hiša pri Šentvidu 438
 Gomizelj Henrik 630
 Gonars 104, 198, 261, 310, 395, 612—614
 Goneči dol 661
 Gora nad Sodražico 266, 368, 638, 642
 Gorenc Vide 508, 845
 Gorenc (padli pisec dnevnika) 695
 Gorenja Brezovica 613, 660, 665
 Gorenja Straža 702
 Gorenja Topla reber 114, 141, 164, 215, 560, 789, 790, 793
 Gorenja vas pri Čatežu 711
 Gorenja vas pri Dobrniču 113
 Gorenja vas pri Mirni 436
 Gorenja vas pri Sevnici 381, 382
 Gorenja vas v Poljanski dolini 692
 Gorenje Brezovo 139, 175, 430—432, 434, 448, 450, 488
 Gorenje Dole 158, 159
 Gorenje Laze nad Semičem 169
 Gorenje Poljane 659
 Gorenje Polje 340, 450, 780, 787, 837
 Gorenje Ponikve 706
 Gorenje Ravne 711, 712, 764
 Gorenje Vrhpolje 487
 Gorenje laze pri Ravnah na Blokah 257
 Gorenje Zabukovje 786
 Gorenjec na Ratežu 68
 Gorenji Ajdovec 354
 Gorenji Ig 457, 662, 667
 Gorenji Novaki 778
 Gorenji Podboršt 392
 Gorenji Suhadol 67, 117, 184, 185, 216, 486—488, 492, 493
 Gorenji Suhor 232, 459, 493, 517, 806
 Gorenji vrh (kota 482) 707
 Gorenji vrh pri Razborah 764
 Gorenjska 13, 54, 55, 169, 189, 271, 309, 317, 458, 484, 515, 516, 590, 612, 670, 678, 680, 682—692, 717, 719, 782, 783 799
 Gorenšek Maks 757, 831
 Gorica (ob Soči) 778, 626—629, 631, 633, 634, 786
 Gorica (grič v Zagorici) 441
 Goriča vas 589, 604, 676
 Goričane pri Medvodah 755
 Goričica 734, 736, 753, 762

Goriška Brda 626, 630, 637
 Goriška vas 640, 642, 677, 706, 716, 775, 779
 Goriška 625, 627, 629, 633, 634, 635, 636, 775
 Gorjanci 35, 36, 58, 60, 61, 65—67, 70, 72, 73, 76, 80, 87—90, 100, 101, 105, 109, 110, 115—117, 127, 136, 163, 165, 168, 180—182, 185, 188, 189, 195, 196, 202, 216, 228, 229, 232, 233, 303, 304, 307, 308, 310, 317, 344, 352, 378, 454, 477, 478, 485, 486, 493, 496—498, 518, 699, 700, 790, 804, 837, 845
 Gorjansko pri Sežani 630, 631
 Gorje 690
 Gorjup Franc 630
 Gornik Gojko-Iztok 22, 91, 240, 241, 321, 520, 606
 Gornja Košana 630
 Gornja Slivnica 283, 287
 Gornja Težka voda 182
 Gornja vas na Gorjancih 486
 Gornja vas v Bojancih 806—808
 Gornje Dobravice 126, 493, 495, 846
 Gornje Golo 668
 Gornje Jezero 45, 656
 Gornje Poljane 654
 Gornji Ig 642
 Gornji Milanovac 363
 Gornji konec 592, 594, 596
 Gornji vrh 764
 Gorski kotar 12, 71, 99
 Gorše Mirko-Iztok 370, 406
 Goršič Danijel 220, 221
 Goršič Milko (glej Wenigerholz Konrad)
 Gorup Silvo-Leon 658, 695, 830
 Gosar dr. Luka (glej Novak dr. Franc)
 Gospodična 61, 65
 Gostinčica 178
 Gotenica 243
 Goteniški Snežnik 244
 Goteniški vrh 244
 Gotna vas 101
 Govže Franc 279, 280
 Gozd pri Kamniku 692
 Gozdar 221, 345, 558, 559, 563
 Gracarjev turn 485
 Grad pri Dolah 722, 723
 Gradac v Beli krajini 483, 493, 503, 703, 820, 837, 839, 840
 Gradec blizu Mavrlena 71
 Gradec v Avstriji 686
 Gradenc 114, 217, 556, 557, 570, 573, 578, 787, 791
 Gradenska gora 578
 Gradež pri Turjaku 271, 297, 333
 Gradišče nad Pijavo gorico 271, 298, 641
 Gradišče pri Polici 337, 338, 433
 Gradišče pri Primskovem 728
 Gradišče pri Renčah 815, 834
 Gradišče pri Šentjerneju 491
 Gradišče pri Trebnjem 378, 384
 Gradiška ob Soči 627
 Gradnik 517, 761, 769
 Gradno 627
 Grafenauer dr. Bogo 693, 697
 Grahek Anton 166
 Grahovo (pri Cerknici) 368, 613, 614, 654, 673
 Grajzer Albin 29, 30, 49, 51, 52, 57, 59, 76—78, 87, 89, 90, 112, 114, 132, 137, 138, 142, 144, 188, 230, 273, 845
 Gramozna jama 125
 Gramoznica 275
 Gramsci Antonio 633
 Grandič breg 463, 465
 Graščica (greben nad Kolpo) 802
 Graščinsko šibičje 284
 Grat Ladislav-Kijev 372, 373, 406, 527, 572
 Grazioli Emilio 106
 Grazioso Zefferino-Giuseppe 493, 495
 Grčar Peter (glej Kovač Albert)
 Grčarevec 613, 637, 638
 Grčarice 40, 245, 246, 598
 Grček 596
 Grčevrh 845
 Grdiša Janko 69, 70
 Grebenc Franc-Lado 715, 721, 769, 798
 Grebenc Lojze 604, 675
 Gregorič Anton-Jakec 31, 89, 92, 93, 95, 154, 156, 161, 178, 184, 185, 194—196, 355, 379, 380, 387, 388, 405, 407, 435, 464, 509—513, 535, 579, 607—609, 694, 829, 830
 Grelec 246, 251
 Griblje 483, 504, 528, 574, 582, 616, 649, 703, 807
 Grič 128
 Griček nad Črnomljem 229
 Gril Viljem-Ciril 694, 695, 814, 817, 833, 834
 Grilc Marjan-Igor 228, 252, 261, 266, 295, 298, 299, 399, 402, 480, 532, 534, 587, 616, 790, 822, 824, 831

Grilc Milica 321
 Grilc (čevljarstvo) 838
 Grintovec 109, 129, 143, 567, 569, 580
 Grižon Ivan-Ivo 814, 817, 834
 Grm 481, 533
 Grmača 754, 757
 Grmada 220, 706
 Grmadar pri Dvoru 217
 Grmaška hosta 754, 758, 763
 Grmek Ivan 630
 Grmek Jože-Jelen 63, 94, 158, 194, 195, 250, 277, 319-323, 455, 511
 Grmez 272
 Grobler Alfred-Mire 93
 Grofja miza 130, 790
 Grosuplje 21, 75, 98, 139, 174, 175, 269, 271, 272, 288, 312, 326, 334, 335—338, 359, 372, 377, 426, 433, 437, 438, 455, 516, 608, 613, 717, 732, 763
 Grozde Alojzij 384
 Groznik Alojz 388
 Groznik Karel 387, 388, 407
 Gršič Ivan 577
 Grubar Alojz 70
 Grubor Janez 609
 Gruden France-Švejk 664, 695, 834
 Grum Jože 650, 652
 grupe odredov:
 1. grupa odredov 317
 2. grupa odredov 12—14, 55, 71, 87, 91, 99, 169, 171-174, 186, 188, 189, 191, 195, 196, 671, 719
 3. grupa odredov 12, 13, 17, 18, 20, 21, 33, 34, 36, 53, 87, 91, 92, 107, 108, 243, 303
 5. grupa odredov 13, 17, 18, 22, 27, 32, 48, 87, 140, 186, 193, 224
 Gržetič Joso 51
 Guci 467, 468
 Guček Milan 7, 18, 91, 260, 321, 323, 331, 404, 406, 510, 511, 584, 606—611, 613, 666, 693, 694, 829, 831
 Gumberk 491
 Guštin Jože 489
 Guštin Janez 575
 Gvozdenovič Borko 783

H

Habič Ivan-Bizoviški vrag 278
 Habič (padli belogardist) 273
 Habjan Pavla Klajniščkova 313
 Habjan na Polici 433, 434

Hace Matevž-Matevž Plehan 406, 638, 653, 658, 659, 679, 693, 694, 696, 714, 720, 717, 727, 772, 789, 797, 802, 825, 830, 832-834
 Hajdnikovi v Metnaju 765, 770, 775
 Hajtnik Viktor 101
 Halebovi na Pancah 358
 Haložan Drago 360
 Hanzelj Zvonko 94, 122, 155, 194, 216, 237, 248, 263-267, 319—322
 Haraminčič Tomo 469
 Harbuleni hrib 182
 Hartje 486
 Härtner Drago-Harry 167, 841
 Hasel Karel 457
 Haslova gostilna 457
 Hauptman Albin 673
 Hauptman Tonček Balentinov 439
 Henigman Maks 838
 Henrik (padli partizan z Vevč) 121, 126
 Herberstein Jurij 686
 Hercegovina 484
 Heric Feliks 110
 Herman Lojze-Dušan 220, 228, 295, 320, 322—324, 407, 440, 464, 510, 511, 512, 588, 594, 609, 610, 694, 735, 789, 830
 Hermann Franz 99, 191
 Hinje 22, 133, 137, 138, 142, 204, 217, 522, 524—526, 529, 554, 556, 560, 561, 568, 570, 579-581, 700, 702, 703, 787, 791
 Hirš Franc 596
 Hiteno 670
 Hiti Matija 671
 Hitler Adolf 475
 Hlade Alojz 442
 Hlebš Janez-Čiro Zasavec 48, 131, 223, 224, 225, 237, 239, 245, 246, 258, 263, 272, 307, 308, 312, 315—317, 900—905 000—041
 Hlede Vladimir 695, 733, 829, 831, 834
 Hlepče 836
 Hmeljnik 110, 519
 Hočevar Anton 288, 290
 Hočevar Janez 336, 337, 355, 361, 384, 482, 483, 804
 Hočevar Jože 529
 Hočevar Lojze 841
 Hočevar Marjan 94, 118, 192
 Hočevar Tone-Crni 42, 43, 47, 92, 93
 Hočevje 217, 313, 345, 522, 524, 553—555, 583
 Hofbek Zdenka 839

Hohkraut Rudolf-Dolf 110, 191
 Hom 726
 Horvat Ignac-Imre 22, 640, 654, 656, 681, 800, 814, 818, 833, 834
 Horvat Jože 630
 Horvat Miha-Kavkaz 157 — 159
 Hostnik Ivan-Jovo 465
 Hostnikov gozdič 754
 Hotedršica 613
 Hotič 689
 Hotujec Alojz 724
 Hradeckega cesta v Ljubljani 447
 Hrast pri Jugorju 657, 452
 Hrast pri Vinici 482
 Hrastje pri Ljubljani 665
 Hrastov dol 217, 438, 784
 Hrašče pri Postojni 630
 Hrašovec Mihael 7, 203, 319—323, 238, 348, 349, 404—408, 478, 509—511, 512, 520, 606
 Hrčanovi v Malem Logu 263
 Hren Anton 256, 263
 Hren Ivan-Dušan 22, 62, 63, 91, 94, 176, 195
 Hren Jakob 589
 Hren Janez iz Prigorice 589
 Hreščak Alojz 634
 Hrib (grič) 183
 Hrib nad Ribčami 708
 Hrib pod Ilovo goro 555
 Hrib pri Daljnih njivah 816
 Hrib pri Danah 591—594
 Hrib pri Koprivniku 210
 Hrib pri Kostelu 42
 Hrib pri Osredku 182
 Hrib v Loškem potoku 264, 265, 603, 605, 676
 Hrib za vasico Sela 346
 Hrib (Polica nad Grosupljem) 433
 Hrib (zaselek v Rakitni) 651
 Hribar Anica-Smilka 830, 832—834
 Hribar Bogomir-Silvo 72, 361, 767, 769
 Hribar Janez-Rokca 138, 144, 465, 601
 Hribar Leopold 688
 Hribarjevo 653
 Hribernik Rudolf-Svarun 92, 406, 516, 610, 637, 663, 693—695
 Hribka 221, 345, 559
 Hrovat Franc 563
 Hrovat Ivan-Žan 73, 348, 349, 445
 Hrovatin Franc 694
 Hrovatin Francka 180
 Hruševac 579
 Hruševica pri Štanjelu 770, 771

Hrušica pod Gorjanci 117, 127, 180, 182-184
 Hrušica pri Jesenicah 692
 Hrušica pri Ljubljani 531
 Hrušica pri Postojni 625
 Hruška Mirko 755, 756
 Hruškarje 648
 Hrvaška, Hrvatska, Hrvatsko 12, 40, 50, 72, 108, 232, 237, 437, 453, 459, 475, 481, 484, 496, 595, 782, 813, 814
 Hrzenik 463—465, 476
 Hržič Ivan-Dušan 38
 Huda Polica 312, 453
 Hudales Zoran 7, 50, 94, 195, 405, 407, 510, 606, 607, 609, 696, 829, 830, 832
 Hude Ravne 722, 724
 Hudeje 382, 764
 Hudi Rogatec 35, 269, 271, 284, 286, 293, 642
 Hudi vrh na Blokah 506, 845
 Humi j an Jože 504
 Hutin Lovič 462
 Hvastja (poročnik) 320

I

Idrija 315, 561, 596, 627-631, 633, 638, 783
 Idrija pri Bači 626
 Idrijsko 633, 636
 Ig 35, 55, 269, 272, 454, 613, 615, 640, 641, 660, 661, 667, 843
 Igavas 658, 842
 Igljenik 712, 764
 Ilenič Anton (Tone) 678, 684, 693, 696, 697, 713, 829-832
 Ilić Vladimir Lenin 496
 Ilirska Bistrica 628
 Ilova gora 317, 375, 554, 784
 Ilovec pri Mekinjah 759
 Ilovica Albert-Lazar 284
 Indof Marjan 28—30, 557
 Intihar Srečko-Tedi 695
 Intihar (vodnik, najbrž France, Kaj-žarjev) 779
 IOOF (Izvršni odbor Osvobodilne fronte) 52, 53, 86, 131, 138, 160, 200, 204, 254, 341, 371, 392, 515, 645, 662, 728
 Iovino Francesco 254
 Ipavec Josip 630
 Ipavec nad Selom pri Pancah 357
 Irt Jakob 651

- Istra 625, 628, 632—634, 636
 Iščica 272
 Iška vas 616, 640, 645
 Iška 310, 332, 333, 452, 457, 637, 638, 642, 645, 649, 650, 653, 657, 667, 668, 684, 685
 Italija 85, 106, 310, 484, 628, 630, 631, 636, 781, 812
 Italijanska socialistična stranka 631
 Ivan (padli spremljevalec) 358
 Ivančič Lojze-Vanjo 443—445
 Ivančna gorica 317, 438
 Ivanič Mirko-Šiška 36, 71—73, 86, 88, 117, 120, 121, 572
 Ivanjica 839
 Izak 563, 564, 567, 568
 Izer na Pugledu 357
 Izim 469
 Izola 631, 632, 833
 Izver pod Kureščkom 270
 Ižančev Johan 274, 276
 Ižanska cesta v Ljubljani 251, 531, 841
- J
- Jablan pri Mirni peči 676, 677, 706, 780
 Jablje 687
 Jager Ivan-Kruharjev 274, 275, 276
 Jager Marjan-Ris 7, 25, 91, 527, 572, 594, 607—610, 640, 648, 649, 674, 694, 696, 757, 819, 831—834
 Jager (obsojeni partizan) 210, 304
 Jajce 20
 Jakhel Maks 124—126, 192
 Jakič Ivan-Jerin 17, 18, 21, 22, 24, 25, 27, 30, 34, 35, 48, 58, 59, 62, 64, 65, 91—95, 202, 224, 259, 269, 307, 312, 316, 317, 321, 323, 324, 339, 340, 342—344, 404, 841
 Jakič Jože (belogardist) 642
 Jakič Jože-Dušan 72, 526, 708, 757, 788, 794, 800
 Jakin Rado 406
 Jaklič Milan 629
 Jakljev gospod 425, 428
 Jakljevič Jože-Janez 677
 Jakofčič Janko 708
 Jakofčič Viktor 608
 Jakomin Jože-Crni 45, 93
 Jakopič Albert-Kajtimir 456, 457, 511
 Jakopič Matija 688
- Jakoš Jožko 124, 191, 192
 Jakovčič Anton 530
 Jakša Avgust 493
 Jakša Franc 575, 714
 Jakšič Jože 42, 47
 Jama na Dvoru 112, 345, 346
 Jamarjev hrib 766, 767, 769
 Jamarjevi na Zagriču 769
 Jamni dol 595
 Jan Ivan-Srečko 696, 697
 Janc Janko 110, 841
 Janče 310, 394
 Janez (pisec članka) 674
 Janež Jože-Belizar 367
 Janežič Ivan 519
 Janežič Janez-Orjak 247, 675, 721
 Janežič Jernej 176
 Janežič Katarina 433
 Janežičevi na Polici nad Grosupljem 435
 Janežkov gozd pri Zajčjem vrhu 181
 Janič Djuro-Djoni 41, 92
 Jankelj Jože 676, 677
 Jankovič Ivan 556
 Jankovič Jože 708, 713, 756, 804, 805
 Jankovič Niko 799
 Jankoviči 708, 756
 Jankovič Milorad 783
 Japelj Janez-Lovrenc Kajžar 367, 370, 406, 663, 695
 Japonec (v Temenici) 385, 386, 389
 Jarc Jože, Jakopov iz Korit 776
 Jarc prof. Janko 7, 93, 195, 465, 511, 833
 Jarc Tone-Anton 530
 Jarčev Ljuban 20
 Jarmovci pod Snežnikom 637, 676, 678
 Jasnica 676, 684
 Jasnik 154, 158
 Jastrebar 762, 792
 Jastrebarsko 463, 467, 486
 Jastrebnik 761
 Jauhe 270, 345
 Javor 286, 326, 338, 339, 357, 358, 362, 486
 Javorje 734, 736, 754, 757, 758, 763, 770
 Javornik pri Jesenicah 689—692
 Javorniki 98
 Javorovica 70, 485
 Javorški Pil 759
 Javoršče 257—259
 Jazbina nad Selom 357
 Jazbina pri Žilcah 646
 Ječmenova hiša v Šentvidu 428

Jeglič Franc 9
 Jelenc Celestin 840
 Jelendol 590
 Jeleniča v roškem pogorju 132, 202, 204, 216, 294
 Jeleniče pod Krimom 665, 666, 667
 Jelenja vas 801
 Jelenov žleb 144, 244—249, 252, 253, 257, 271, 366, 515, 590, 597-604, 637, 684, 700, 798
 Jelinčič Danijela 695
 Jelinčič Zorko 634
 Jelka (agentka) 783
 Jelka (bolničarka) 649
 Jelka (partizanka) 760
 Jelovec 676
 Jelovica 691
 Jelševnik pri Dobličah 300
 Jenčič Stane 676
 Jenetov skedenj v Druščah 156
 Jenšterle Jože-Oskar 692, 714
 Jeran Jure 530
 Jeraša Franc (župnik) 314
 Jereb Dušan-Stefan 215, 580
 Jereb Ivan-Maks 675, 731, 774, 796, 797
 Jeričkov dol pri Velikih Vrhah 315, 340
 Jeričkov gozd 315
 Jeriha Miha 360
 Jerin Ivan 719
 Jerkič Branko 520, 521, 606
 Jerman Drago-Drago Mateša 234
 Jerman Jože 116, 154, 155, 157, 382, 387, 500, 682, 719, 729, 735, 756, 802, 807, 824
 Jerman Justin 123, 125, 126
 Jerman Žan 724
 Jermančič Jože 786
 Jermendol 658—660
 Jerneja vas 168
 Jerneje Franc-Gams 41
 Jerneje Franc-Milče 783
 Jernejčkovi v Danah 594
 Jeršiče 648
 Jesenice 688, 690—692
 Jesih Jakob-Lenart 282
 Jesih Janez 819
 Jevc Ivan-Čufi 268
 Jevnica 394, 457, 734, 735, 784, 831
 Jevnikar Ivan-Svetinov 431
 Jevtič Predrag-Dragan 363, 601
 Jezerine 460, 465
 Jezero pod Krimom 661
 Jezero pri Dolenji Dobravi 104
 Ježica 8, 121, 122, 126, 157, 165, 179, 530, 533, 840, 842
 Jones William 812, 818
 Jordan Slavka, por. Kurent-Stana 675
 Jordankal 520, 706, 707
 Jošt (glej Smrke Franc)
 Jovan Ljubo-Saša 177
 Jovanovič Arso 352, 360, 363, 364, 365, 366, 516, 605, 662
 Jovanovič Svetolik-Mito 363
 Jovanovič Zdravko 363, 364
 Jože (kurir iz roške ofenzive) 131
 Jožef Lojze-Muc 458
 Jožef Martin 32, 74, 94, 95, 129, 136, 191, 193, 457, 458, 503, 511, 513, 607
 Jožef Rudolf 129, 136
 Jožefovec pri Vevčah 278
 Jožetov iz Račne (vodnik) 254, 263
 Jožica (postaja) 325, 329, 341
 Jugoslovanska socialno demokratična stranka—JSDS 629—631, 688
 Jugorje (gozd pri Gabrju) 181
 Jugorje 60, 70, 165, 166, 216, 452, 478—480, 486, 493, 517, 518, 593, 657
 Jugoslavija 13, 83, 86, 204—206, 232, 363, 406, 437, 466, 474, 480, 521, 634, 636, 689, 691, 705, 730, 783, 812
 Julijska krajina 631—633, 636
 Julka (pesnica) 822
 Jurančič (mitničar) 626
 Jurca Franc-Mičo 179
 Jurca Marija-Meta 284, 286, 293
 Jurčetova klet 183
 Jurčič Ciril-Uboj 575
 Jurčič Dušan-Svarun 8, 574, 575, 609
 Jurčič Fani 324
 Jurčkovi v Kamnem vrhu 535
 Jurejevčič Adolf-Rudolf 492, 512, 513, 607, 649, 695, 696, 831, 832
 Jurejevčič Viktor 609
 Juriševič Amadej 838
 Jurjeviča 36, 90, 246, 591, 676
 Jurka vas 780
 Jurkovič Rudolf-Copatar 273, 281
 Jurman v Rutah 668
 Jurmanovo hrastje pri Kalu 24
 Jurna vas 498
 Just (padli partizan) 121, 126
 Južnič dr. Marjan-Niko Kraševcevec 28, 48, 72, 159, 194, 224, 227, 280, 290, 323, 337, 361, 362, 377, 404—406, 511

K

- Kacin-Wohinz Milica 635, 693, 697
 Kačje k (hrib pri Španu) 386, 387
 Kačji potok 245
 Kačna 736, 753, 760, 762
 Kačnica 736
 Kadunc Alojz-Slave 120, 493, 577
 Kal nad Ambrusom 24, 25, 217, 525, 526, 528, 530, 536, 555—557, 561, 564, 566, 528, 561
 Kal pri Dolah 719, 721, 722, 725
 Kal pri Semiču 481
 Kalčič Vinko 42
 Kalič 654, 659
 Kaliči vrh 598
 Kalin Ljudomil 630
 Kalje 486
 Kamanje 461, 484
 Kambič Alojz 513
 Kambič Anton-Dušan 494
 Kambič Ivan 276, 796
 Kambič Jože 640, 649
 Kambra pri Ravnah na Blokah 257
 Kamen na Gorenjskem 685
 Kamena gorica 134
 Kamenjak 106
 Kamenje 518, 707
 Kamenski hrib (kota 550) 342, 780
 Kamenšek Jože-Pavc 120, 643, 712, 845
 Kamenvrh pri Gozdarju 559, 564
 Kamna gorica pri Kropi 687
 Kamnar Stane-Savo 796
 Kamni grič 598
 Kamni vrh 217, 526, 529, 530, 532, 535, 536, 554—558, 561, 567, 570, 571, 607, 727
 Kamnik 686, 687, 688, 689, 690, 692
 Kamnikar Ivan-Matiček 275, 281, 326, 338, 357, 361, 725, 671, 796, 818
 Kamnikar Jože-Arti 843
 Kamniška ulica v Šiški 110
 Kamnje nad Selom pri Pancih 326, 357, 358
 Kamšek Adolf 530, 535
 Kanal 627, 630
 Kanalski vrh 630
 Kanc Anton-Srovin 443
 Kandare France 41, 92, 93
 Kandija 488
 Kanižarica 168, 229, 230, 266, 703, 820
 Kanomlja 797
 Kante Dominik 630
 Kapš Stanislav 589
 Karapandža Branko-Matjažek 663, 716, 790, 799
 Kardelj Edvard-Krištof, Be^hc, Birk 13, 16, 27, 50—52, 54, 55, 58, 76, 80, 81—83, 84, 86, 88, 88, 90, 95, 105, 106, 130, 131, 164, 255, 282, 321, 326, 334, 341, 352, 360, 365, 391, 405, 662 813
 Karlo 480 (pisec članka)
 Karlo (pacient iz Ut) 672, 674
 Karlovac 99, 459, 466, 467, 469, 471, 472, 477, 478, 484, 486, 627, 663
 Karlovica 261, 262, 269, 270, 613, 614, 644, 842
 Karlovšek Franc 161
 Karteljevo 517, 518, 779, 780
 Kastelic Avgust 782
 Kastelic Anton-Knof 530
 Kastelic Franjo-Džon 48, 110, 111, 841
 Kastelic Ivan 836
 Kastelic Janez Glavičev 535
 Kastelic Leopold-Filip 21—24, 56, 57, 60, 61, 66, 69, 71, 72, 89, 91-95, 100, 125, 128, 155, 156, 159, 180, 192—195, 231, 232, 320
 Kastelic Matija-Tiče 166, 575, 657
 Kastelic Tone-Franci 316, 534, 557, 845
 Kastelic Viljem-Vili 402, 503, 565, 587
 Kastrevc Marija 180
 Kašelj 286
 Kašeljski hrib 376
 Kašič Anton-Kelnišek 435, 436
 Kašt 460, 474
 Kauc (studenec) 348
 Kaučič Ivan-Nande Kovač 27, 28, 30, 32, 58, 59, 60, 70, 73, 88, 93, 254, 283, 307, 341, 343, 360, 364, 399, 576, 599, 600, 662, 728—730, 732
 Kavčič Vinko-Cene 697, 708, 709
 Kebeš 257
 Keber Stane-Kogo 48, 405, 840
 Kelnišek 435, 436
 Kemperle Blaž 689
 Kenk Janez-Ivo 695, 708, 711, 772, 814, 829, 830, 832—834
 Keršič Pavle-Ježek 268, 845
 Keršič (gostilna) 839
 Keržič Ciril-Metod 840
 Keržič Ludvik 673
 Kete Janez 173
 Kidrič Boris-Peter Kalan 16, 17, 55, 86, 95, 130, 131, 138, 142, 164, 167, 189, 190, 199, 200, 202, 204, 208, 213, 215, 216, 223, 224, 229, 254, 272, 294, 321, 340, 341, 364, 394, 645, 728, 516

Kikelj Andrej 284
 Kikelj Ivan 70, 284
 Kikelj Marija 284
 Kikina draga pri Bojancih 807
 Kikljeva mama 284
 Kilibarda Mile 363
 Kimovec Franc-Ziga 95
 Kink Karel-Lipe 593
 Kirn Jože-Marjan 563
 Kisovec Jože-Dušan 511, 735
 Kisovec Mariča 8
 Klada 176
 Kladivar Ludvik-Bibi 110
 Kladnik 362
 Klajderjevi na Gor. Suhadolu 488
 Klajniščkovi v Podlonu 313
 Klance pri Gornjem Jezeru 45, 656
 Klančar Alojz-Maček 85, 118, 277, 288, 362, 374, 526, 527, 572, 593, 640, 757, 819, 820
 Klančar Lojze-Kovač 28, 30, 72, 353, 354, 489, 563, 593
 Klanec 710, 820
 Klanjšek Jože-Vasja Izanc 41, 108, 114, 131
 Kleč nad Vrčicami 55, 166, 229, 233
 Kleče pri Starem Logu 57, 129, 233, 580, 582
 Klečki hrib 234, 235
 Klemenc Anton 827
 Klemenc Jože-Pepi 132, 827, 845
 Klemenc Peter 688
 Klemenc Rezka 834
 Klemenčič Filip-Nenard 263, 312, 314, 315, 316, 324, 353, 387, 388, 389
 Klemenčič Franc-Gorazd 122, 123, 179
 Klemenčič Tine-Zdravko 357
 Klemenovi v Malem Logu 263
 Klepec Alojz 561, 567
 Klešnik Franc-Gašper 72, 163, 164, 644
 Klešnik (Murgljav pomočnik) 241
 Kleut Peter 459
 Klevevž 136, 153, 154, 156, 158, 160—163, 168, 169, 181, 185, 303, 307
 Klinča selo 467
 Klinja vas 54
 Klobučar Anton-Šnajder 607, 608, 695, 731, 774, 824, 831—834
 Klobučar Janez 532, 607, 608
 Klobučar Mici 824
 Klobučarjevi v Kočevju pri Črnomlju 824
 Klonkon Jurij 626
 Klopčič France 697
 Klošter 484
 Klunovi v Ravnah na Blokah 257
 Kmet Jože-Grusov 103
 Kmetsko-delavska zveza 836
 Knap Anton 650
 Knapič Polde 841
 Knaus Franc-Pangre 264
 Knaus Janez-Andrijanič 261
 Knaus Lojze 264
 Knavs Jože 258
 Knavs Rudi 89, 134, 193
 Knej 261, 843
 Knez iz Koludrjev 132
 Knežak 630
 Knežević Vladimir-Volodja 73, 167, 212, 213, 295, 532, 674, 695, 715, 716, 721
 Knežina 807
 Knežja lipa 49, 239
 Knežja njiva 369, 654, 656, 658
 Knežja vas 565, 776
 Knežka vrata 654
 Kninska krajina 521
 Knipič Slavko 448
 Knol Vinko-Aleš 366, 406
 Kobal Gregor 627
 Kobal Nada 7, 8, 193
 Kobal Valerija 816
 Kobal (voditelj kmečkih upornikov) 625
 Koban Pepca 191
 Kobarid 626, 632
 Kobariško 630
 Koblarji 56, 676
 Koblerski hrib 588
 Kocbek Edvard-Pavle Tratar 20, 21, 24, 53, 54, 91, 93, 95, 106, 131, 164, 191, 193, 194, 213, 215, 319, 451, 457, 510, 511, 568, 607, 608, 645, 662, 664—668, 694—696
 Kocerjeva hiša 219
 Kocjan Anton Strmeljev 439
 Kocjančič Anton 322, 323, 405, 406, 408, 509, 513, 607-610, 694, 831, 833, 834
 Kocjančič Janez-Galeb 735, 756
 Kocjančič Jože 427, 446, 509
 Kocjančič Pepi-Jože 593
 Kocmurjev arhiv 842
 Kocmurjeva senošet pri vasi Reber 373, 374
 Kočar Ivan 840
 Kočarija pri Kostanjevici na Krki 533
 Kočarji 44

Koče (vas) 245
 Kočevar Franc-Ciril 555
 Kočevar Lojze-Smreka 648
 Kočevje pri Črnomlju 824
 Kočevje 21, 49—51, 53, 54, 56, 57, 61,
 106, 107, 133, 143, 209—211, 240, 245,
 269, 345, 429, 481, 515, 522, 525, 530,
 535, 554, 580-582, 588, 602, 677, 703,
 798, 833, 836
 Kočevska Reka 12, 38, 42, 47, 238,
 240-242
 Kočevska, Kočevsko 20—22, 39, 46,
 50, 52, 85, 89, 98, 197, 207, 215, 229,
 238, 244, 268, 302, 316, 319, 345, 391,
 614, 636, 702
 Kočevske Poljane (glej Poljane pri
 Podturnu)
 Kočevski Rog (glej Rog)
 Kodelja Alojz 808, 834
 Kodeljevo v Ljubljani 844
 Kodlerjeva jama 238
 Kodrič Jože 630
 Kofalt Mirko 236, 237
 Kogej Marij a-Meta 286, 323
 Kogej Rezka (glej Korpar Rezka-Se-
 ničar)
 Kogej Vasja 30, 66, 67, 72, 211, 223,
 250, 252, 259, 282, 295, 298, 320,
 322—324, 349, 401, 440, 536, 578, 670,
 679, 681, 682, 696, 706, 719
 Kogoj Peter 840
 Kogoj Vladimir-Mišo, Lado 93, 178,
 193, 195, 228, 293, 321, 386, 509, 588
 729, 735, 756, 765, 766, 802, 832
 Kohne Ignac 171, 172, 195
 Koj (graben) 760
 Kokalj Marica 840
 Kokolj Edvard-Martin 727, 790
 Kokra 686, 691
 Kolajeve doline pri Ložu 656, 673
 Kolar Franci 354
 Kolarič Božidar 635
 Kolarjev mlin 754
 Kolbl (grič pri Želj nah) 61
 Kolenc Jože 76, 78, 90, 94, 140, 142,
 177, 193, 195, 196, 534, 725, 830
 Kolenc Stane 435, 436
 Kolenc Tomaž-Pavle 498, 504, 505, 518
 Kolenčeva tovarna v Mirni 383
 Kolovratnik 814
 Kolpa 12, 38-40, 49, 51, 52, 57, 58, 71,
 98, 99, 107, 232, 240, 243, 245, 319,
 464, 472, 480, 481, 484, 501, 507, 523,
 677, 703, 801, 802, 806, 812—814, 816,
 818, 819, 837
 Koludrje 132
 Komarija 736
 Komarna vas 54, 55, 59, 129, 166, 202,
 225
 Komarov Anton 719, 806
 Komarov Vladimir 530, 806
 Komen 627, 631
 Komenda 687, 688, 692
 Komerički Alojz 841
 Kominterna 83
 Komolec 23, 26, 54, 130, 140, 141, 216,
 224
 Kompare Franc 236
 Kompolje 143, 213, 217—220, 222, 226,
 252, 307, 356, 522, 553, 613, 614 36, 37
 Koncilija Slavko-Aleks 42, 45
 Konda Anton-Klepar 650, 657
 Konda Franc 781, 832
 Konda Franc-Mirko 770
 Konda Jože-Marko 563, 785
 Konda Lojze 78, 135, 557, 607—609,
 792, 830, 833
 Konec pri Podgradu 496, 498
 Konjarič Vrh 486
 Konjski hrib 236
 Konjski vrh 166
 Konjsko 61, 129
 Kontovel 844
 Kopa (kota 1077) 128, 129, 197, 800
 Kopač Jože-Tomo 317
 Kopač Vlasto 841
 Kopač (partizan iz Ljubljane) 303
 Kopačija na Primskovem 63, 176, 764,
 785
 Kopavnik 336
 Koper 628, 630, 631, 694
 Kopica 592, 594
 Kopinčkovi v Ambrusu 527
 Kopitar Jože-Gregor 366
 Koprivec Alojz 7, 407, 563, 606—608,
 755, 767, 831
 Koprivec Tone-Ante 504
 Koprivnik na Kočevskem 51, 99, 128,
 141, 142, 207—213, 216, 233, 234, 238,
 239, 304, 305, 703, 794, 798, 841
 Koprsko 635
 Korana 812
 Kordiš Pepca 261
 Kordiš (stara Ogradarica) 264
 Kordun 460, 484, 812—814, 816-818,
 833
 Korelc Alojz-Milan 113, 132
 Korelc Franc-Gašper 530, 535
 Koren Martin 841
 Koren (kota 544) 384

Koren (kota 1005 pri Krimu) 664
 Korenitka 775, 776
 Koreno 370
 Korenov gozd na Lotovcu 761
 Korenove njive pri Metliki 504
 Korimšek Ivan 595
 Korinj (Veliki in Mali) 217, 522
 Korita v Iški 667
 Korita 520, 525, 776—778
 Koritni jarek 41
 Korošče 647
 Korošec Alojz 788, 793
 Koroška Bela 689, 692
 Koroška vas 60, 498
 Koroška 365
 Korpar Marta 92
 Korpar Rezka, por. Kogej-Seničar 36, 37, 90, 841
 korpusi:
 9. korpus NOV in POJ 355
 korpusi italijanski (glej armadni zbori)
 Koršič Josip 836
 Kortina pod Črnim Kalom 630
 Koruza Alojz-Kovačev 724, 725
 Koruza Ivan-Kovačev 725
 Kos Alojz 129, 136
 Kos Martin-Martinov 113, 219, 223, 225, 253, 313, 319-324, 330, 360, 404—406, 454, 457, 458, 511, 692
 Kos Miroslav-Pičo 180, 181, 195, 841
 Kos Vilko-Zoran 22, 72, 94, 228, 295
 KOS (kontra-obveščevalna služba) 224
 Kosar Regina, por. Vrščaj-Irena 675
 Kosarjeva hiša v Ravnah na Blokah 258
 Kosmač Andrej 630
 Kosmač Ivan 695
 Kosovo leščeve 754, 762, 736
 Kostanje (gozdček) 755, 760
 Kostanjevac 486
 Kostanjevica na Krki 314, 480, 485, 488, 492, 523, 533, 702
 Kostel 42
 Kostrevčeva gostilna 68, 69
 Koščak Franc 569, 604
 Koščak Jože-Krištof 843
 Koščak Miro-Leški 788
 Koščak pri Mirni na Dolenjskem 383
 Koščakovi na Polici nad Grosupljem 436
 Košir Alojz-Zmago 36, 291, 293
 Košir Jože 561
 Košir Martin 697
 Košir Miha 688
 Košir Vladislav-Punčka 684
 Koširjevi v Vrbovcu 776
 Košmrlj Janez 489
 Kot pri Igu 119, 121, 126
 Kot pri Rakitnici 591
 Kot pri Ribnici 246, 588—590, 592, 595, 600, 770, 771
 Kot pri Semiču 166, 239
 Kotar Martin-Pilat 154, 155, 184, 489, 666, 675, 769, 770
 Kotar Pavel-Bradač 134
 Kovač Albert-Peter Grčar 18
 Kovač Božo-Olio 824
 Kovač Janez 722
 Kovač Julka-Tjaša 714, 727
 Kovač Nande (glej Kaučič Ivan)
 Kovač Stanko-Slavko Smeli 34, 672
 Kovačev mlin 375
 Kovačeva vas 801
 Kovačevi iz Mirne peči 762
 Kovačevi v Šentvidu pri Stični 427, 428
 Kovačevi v Gabrju pri Vipavi 724, 725
 Kovačevi v Korenitki 775
 Kovačevi v Zagorici pri Biču 442
 Kovačiča 654
 Kovačič Alojz-Lipe 92, 154, 155, 159, 182, 194—196, 230, 237, 320
 Kovačič Andrej 257
 Kovačič Anton 786
 Kovačič Fedor-Jože 344, 397—401, 436, 450, 479, 494, 495, 509, 510, 512, 513, 616, 785, 789, 790, 830, 833, 834
 Kovačič Ivan-Efenka 11, 48, 74—78, 80, 87, 89, 90, 109—112, 114, 129, 130, 135, 137—142, 162, 174, 175, 178—180, 182, 183, 185, 188, 191, 224, 226, 228, 234, 249-251, 275, 281, 295, 297, 346, 347, 383, 402, 432, 441, 503, 510, 532, 534, 564, 572, 573, 574, 587, 590, 593, 602, 655, 658, 659, 680, 724, 726, 768, 778, 794, 796, 816, 823
 Kovačič Slavko 185, 196
 Kovačji grad 814
 Kovaljev Izidor-Dore 55, 93
 Kovke (kota 687) nad Goričico 734, 753
 Kovor 689
 Kovškovi 446
 Kozarišče 672, 673
 Kozarje 644, 770, 771
 Kozice 802, 803
 Kozina Stane 600
 Kozjan Tone 659

Kozjansko 80, 109, 110, 189
 Kozje stene 616, 645
 Kozjek 729
 Kozlerjevi (Veliki vrh na Blokah) 654
 Kozlov dol 568
 Kozlove stene 645
 Kožar Alojz-Prajerjev Slave 250, 262
 Kožar Janez-Prajer 28—30, 137, 138, 143, 845
 Kožar Jože 11
 Kožbana 732
 Koželj Jože-Gams 845
 Koželj dr. Bogomir-Božo 8, 99
 Koželj (greben pri Struškem mostu) 486
 Koželjev hrib 754, 757
 Koželjevec 217
 Kožljek 648
 Kožuh (čevljar iz Gabrovke) 722
 KPS 30, 48, 67, 86, 88, 202, 205, 206, 225, 226, 228, 294—298, 311, 323, 337, 353, 356, 361, 366, 377, 394—400, 403, 449, 450, 474, 481, 499, 605, 693, 697, 716, 730, 733, 801, 810, 822, 825
 Kragulj Lovro 627
 Kragulj (voditelj kmečkih upornikov) 625
 Kraigher Boris-Janez 395, 377, 398—400, 403, 449, 451, 457, 481, 605, 662, 679, 682, 728, 729, 818
 Kraigher dr. Dušan-Jug 131, 134, 224
 Krajc pri Žurgah ob Čabranki 41
 Krajčev iz Pudoba 836
 Krajec Ivan 836
 Kralj Anton 504, 513, 528, 607, 616, 693, 694, 696
 Kralj Anton-Kraljiček 694, 778, 832
 Kralj Franc-Ivanov 530, 607
 Kralj Janez (komandir belih) 660
 Kralj Janez-Kraljiček 70
 Kraljevi v Malih Druščah 153
 Kraljevi kamen 131, 164, 793
 Kramar prof. Janez 733, 768
 Kramarič Janez 7, 69, 94, 158, 192, 194, 251, 319—322, 336, 337, 338, 376, 404, 446, 500, 503, 512, 513, 529, 607, 609, 757, 808-810, 824, 831, 832, 834
 Kranj 9, 682, 686—692, 694
 Kranjc Jožko-Ris 513, 594, 607, 610
 Kranjc Milan (komandir belih) 101, 123, 184
 Kranj če 648
 Kranjska gora 688, 689
 Kranjska, Kranjsko 686—688
 Kras 625, 628, 633, 636, 762, 782, 793, 846
 Krasinec 481, 563, 566, 615, 644, 806
 Kraševac Fani 262
 Kraševac Franc 660
 Kraševac Franc-Nande 708
 Kraševac Francka 406
 Kraševac Janez-Štefe 262
 Kraševac Milivoj 406
 Kraševac Velimir-Igor 7, 11, 32, 361, 405-407, 829
 Kraševac Viktor 366—369, 406
 Krašič 459—461, 463, 467, 471, 475, 476, 478
 Krasna Ela 400
 Krašovec Anton-Kras 708, 829
 Kratky (gostilna) 839
 Kratofil Jože 807
 Kravanja Andrej 630
 Kregar Dušan 222
 Kregar Peter 273
 Kreis Franjo-Karo 37, 38, 41—43, 45, 47, 92, 93
 Kremenca 647, 648, 653, 654
 Kremenica 640
 Kremenjek 13, 174
 Kremesec Franc 513
 Kremešcevi v Metliki 503, 504
 Krempa 243, 244
 Kremžar Franc-Cezar (belogardist) 179
 Kren (kota 616) 143
 Krenčič Bogomir-Bogo 7, 92—94, 158, 192, 194, 195, 247, 310, 321, 323, 324
 Krese Franc-Čoban 781, 782
 Kresišče 722
 Kreus Stane 640, 642, 775
 Krhin Štefan-Stevo 527
 Krhne Anton 630
 Krim 20, 22, 31, 36, 40, 200, 395, 451, 452, 457, 611, 614, 644, 656, 660-666, 668, 674
 Krimček 650
 Kristan Anton (vodja JSDS) 630
 Kristan Tone iz Železnikov 661
 Kriška vas 431
 Kriške doline 653—655
 Krištof (glej Kardelj Edvard)
 Krištofovi v Šentvidu 428
 Krivoglavice 481
 Križ Jure-Rude 321
 Križ na Gorjancih 486
 Križ pri Sežani 630
 Križ (holm nad Koprivnikom) 210, 211

Križan Anton 503, 530, 575, 607—609
 Križan Ivan 7, 512, 513, 695, 831
 Križe pri Trziču 686
 Križevci pri Ljutomeru 191
 Križman Anton-Grča 112
 Križman Ivan 112
 Križna gora 653—655
 Križna jama 653, 655, 669
 Križovec pri Vevčah 275, 374
 Krka (vasica pri Smolenji vasi) 105, 115, 117, 121, 123, 124, 127
 Krka 25, 53, 61, 62, 64, 65, 98, 103, 104, 110, 111, 114-117, 121-123, 125—128, 130, 133, 135, 136, 138-140, 144, 155, 162-165, 169, 180, 182, 183, 185, 187, 189, 217, 228, 232, 233, 238, 280, 291, 292, 303, 313, 314, 340, 342, 345, 346, 348, 350, 378, 437, 438, 448, 450, 452, 458, 459, 478, 485, 488, 491, 492, 516—518, 522, 523, 525, 526, 529, 533, 553, 560, 570, 577, 579, 680, 700, 702, 706, 715, 717, 755, 777, 780, 783, 786-789, 791, 800, 837
 Krmec Metod 164, 165
 Krmec (pek) 280
 Krmelj 379-381, 702
 Krmin 631
 Kročale 257, 259, 611, 616
 Krokari (kota 1121) 242
 Kromar Janez iz Prigorice 589
 Kronovo 7, 68, 71, 104, 125, 165, 180, 448, 457—459, 491, 518
 Kropa 684, 687, 689, 697
 Krška hosta 65, 89, 104, 105, 115, 116, 119, 122, 123, 125—128, 153, 181, 183, 187, 188, 846
 Krška vas 314, 524, 530, 536, 553—555, 558, 561
 Krško polje 102
 Krško 99, 428, 429, 607, 796
 Krtina 701, 773-775
 Kruharjevi na Orlah 287
 Kruljčevi z Muhabrana 65
 Krupa 355, 481, 840
 Krvava peč 18, 53, 267—270, 308, 331, 332, 616, 640, 643, 646, 653
 Kravice (Bercetova bolnišnica) 293, 642, 645, 649, 662, 663, 664
 Krvoški vrh 503
 Kryška Jaroslav 263—265
 Kryška Marija 256, 264
 Krže Franc 37, 42, 45
 Kržišnik Jožef 770, 771
 Kržišnik Marija, roj. Cigale-Sonja 93, 94, 285, 320, 323
 KSA (Komunistična stranka Avstrije) 636
 KSI (Komunistična stranka Italije) 631, 633, 634, 636
 KSI za Julijsko krajino 636
 KSJ (Komunistična stranka Jugoslavije) 636
 KS (komunistična stranka) Slovenije 697
 Kucelj 431, 784
 Kuhar Anton 303
 Kuhar Lovro-Prežihov Voranc 789
 Kuhar Štefan 697
 Kuka vas 143, 218, 221, 222
 Kukar Anton 574
 Kukavica Ludvik-Papež 72, 94, 118, 164, 192, 194, 406
 Kukenberk 774
 Kukman Anton-Žorž 114, 124
 Kukman Janez-Duško 489
 Kulovec Albin 350, 405
 Kum pri Bojancih 807, 808
 Kumar Danila-Andrej a 361, 588, 754, 762, 824
 Kump Štefka, por. Sever 268
 Kumpoljski grad 104, 478, 517, 711, 712
 Kumrova vas 238
 Kumše Karel-Tomaž 7, 637, 662, 667, 678, 694, 696, 713, 714, 716, 754, 759, 762, 786, 807, 808, 809, 830, 831
 Kunč 26, 48, 141, 163, 164, 224
 Kunstelj Maks 665, 666
 Kuplenik Albert 70, 71
 Kuprezova gorica 462
 Kuralt Martin 9
 Kure Martin 530
 Kurent Slavka, roj. Jordan-Stana 675
 Kurešček 18, 34, 269—271, 642, 643
 Kusold Alojz-Vasilij 836
 Kušar Stane-Zeleni 368
 Kuželjevec 535, 577
 Kvas Ivan 688
 Kvasica 168, 230, 231, 233, 237, 460, 806
 Kveder Dušan-Tomaž 13, 14, 55, 189, 734

 L
 Lačni hrib 767, 768
 Ladovi na Polici 435
 Lah Borivoj-Boris 11, 818, 834

Lah Feliks-Laufar 37, 42, 44
 Laharnar Andrej 627
 Lahinja 229, 481, 840
 Lakner Franci 838
 Laknica 176
 Lakniška dolina 104
 Lamberg Jakob 685
 Lambergar Anton-Pik 431, 448
 Lambergar Franc 448
 Lamovšek Ivan-Runo 52, 93, 372, 406, 431, 509
 Lamovšek Jože-Gandi 287, 845
 Lampič Franc-Aubič 362
 Lampič Ivan 278
 Lamut Alojz 195
 Landovcov Tabrč 654
 Lanišče pri Škofljici 121, 126
 Lanišče (senožet pri Krimu) 666
 Lanšprež 382, 383, 712, 772
 Lanthieri 627
 Lapanja Rudolf-Rudi 120, 168, 192, 194, 219, 220, 282, 319, 320, 323
 Lapanja Valentin 627
 Lapanje Marjan 596
 Lapinje 243, 244
 Lasič Ivan-Prlek 112, 133, 845
 Lašče nad Dvorom 25, 75, 76, 109, 111-114, 124, 129, 138, 140, 142, 345, 556, 579, 580, 684, 791
 Lašič (hribček pri Pajštebarju) 650
 Laško 111
 Latkova vas 111
 Laušev vodnjak 132
 Lavrica 175, 272, 275, 371, 641
 Lavrič Jože 180
 Lavrič Tone 845
 Lavričeva tovarna (usnjarna) 426-429
 Lavrih Ivan 101
 Lavriha (partizan) 349
 Lazar Anton 561
 Lazar 592, 594, 600, 736
 Laze nad Krko 217, 270, 553,
 Laze nad Semičem 702
 Laze pri Gor. Jezeru 656
 Laze pri Koprivniku 210, 212, 798
 Lazeč 599, 603, 604
 Lazina 468, 469, 470, 476, 477, 478
 Laznik Feliks-Srečko 770, 771
 Lebek pri Vačah 686
 Leben France 274
 Leben Janko-Zmago 707, 829, 830
 Ledenik 61
 Ledine nad Idrijo 315
 Legan France 346
 Legan Jože 346
 Leganovi iz Sel pri Ajdovcu 346, 347
 legije (fašistične):
 2. legija črnih srajc 591
 98. legija črnih srajc 393, 701, 777
 105. legija črnih srajc 163
 legija smrti (belogardistična) 104, 115
 Lekšanovi na Klancah 656
 Lenart Franc-Franjo 7, 440, 442, 510, 511, 695, 696
 Lenče Matevž-Keber 362
 Lenček 588, 597—600
 Lenin (Ilič Vladimir) 480
 Lepin Jože-Ris 7, 32, 47, 49, 50, 76, 78, 89, 91-93, 95, 114, 130—132, 192, 193, 221, 226, 235, 250, 261, 304, 308, 312, 319, 320, 322-324, 344, 345, 349, 353, 355, 380, 383, 402, 404, 405, 407, 408, 478, 509, 510, 512, 520, 528, 567, 576, 585, 587—589, 606—610, 681, 682, 695, 696, 706, 719, 845
 Lepin Stanislava, roj. Birk-Marta 78, 511
 Lesar Jože 257
 Lesar Stane 246
 Lesarjev mlin v Ravnah na Blokah 258, 257, 259
 Lesce 220, 221, 687, 690
 Lesica Franc-Grča 653
 Lesjak Franc 388
 Lesjak Juš 277
 Leskošek Franc-Luka, Peter Strugar 17, 18, 24, 26, 48, 60, 73, 79, 109, 131, 142, 164, 200, 274, 326, 341, 343, 645, 662—668, 678, 841, 845
 Leskošek Helena-Alenka 131, 274, 326
 Leskošek Marija-Rija 131, 274, 326
 Leskova dolina 659
 Leskovec pri Bogenšperku 758
 Leskovec 175, 430, 432, 437, 438, 728
 Leskovic 692
 Lesnik 530
 Leščjev skedenj v Velikem Nerajcu 483
 Leše pri Tržiču 688
 Lešnjak Rudolf 194, 195, 320, 353, 670, 379, 405—407, 435, 464, 503, 509—511, 512, 513, 609, 696, 834
 Levar France-Ljubo (Rožančev) 368, 369, 406
 Levec Franc-Bogo 7, 639, 658, 694—696, 829, 830
 Levstik Fran 789
 Levšek (obsojeni partizan) 210, 303

Ličer Viktor 677
 Ličkov Lojze 388
 Ligojna 447, 613
 Lika 99, 187, 460, 812
 Likavec Ivo 322
 Likovič iz Novakov 652
 Limberk (kota 687) 317, 329
 Lipa pri Kočevju 596
 Lipa pri Strugah 558
 Lipa pri Vinici 837
 Lipa v Črni vasi 616
 Lipar Ivan 68, 71
 Lipce pri Blejski Dobravi 691
 Lipetov pomočnik 230
 Lipje 812, 816
 Lipljene (Velike) 271
 Lipnik 713
 Lipoglav (Veliki in Mali) 272, 288, 329,
 338, 357, 400, 455, 457
 Lipovec Srečko 406
 Lipovec nad Dvorom 351, 437, 438,
 449, 517, 588, 787
 Lipovec pri Prigorici 56, 74, 676
 Lipsenj 653, 654
 Lisec 356, 778
 Litija 170, 334, 390, 689, 720, 723, 734,
 753, 754, 757, 758, 802
 Litijska cesta v Ljubljani 274
 Livek pri Tolminu 630
 Livno 790
 Livold 49
 Livorno 631
 Ljuba (pisavka članka) 790
 Ljubič Matko 840
 Ljubini na Bojancih 806
 Ljubljana 8, 10—13, 16—18, 32, 38, 48,
 52, 55, 62, 64, 66, 78, 79, 86, 91—95,
 97, 98, 102, 104, 106, 126, 141,
 169—176, 191 — 195, 199, 213, 220,
 242, 243, 257, 260, 264, 266, 268,
 270—274, 280, 283, 287, 293, 303, 305,
 312, 321—323, 326, 333, 334, 341, 348,
 358, 359, 365, 366, 372, 375, 378, 385,
 386, 390, 404—406, 439, 447, 455, 478,
 494, 510, 512, 513, 515—517, 522, 523,
 531, 595, 612, 614, 615, 629, 634, 635,
 640, 658, 663, 665—667, 691—694,
 696, 697, 728, 767, 781—783, 830, 837,
 839—842, 844—846
 Ljubl ana-Bežigrad 231, 265, 839—841
 Ljubljana-Moste 172, 176, 178, 839,
 840
 Ljubljana Moste-Polje 274, 322, 405
 Ljubljana-Polje 172, 173, 184, 274,
 279—282, 289, 291, 326, 374, 448, 573
 Ljubljana-Rakovnik 171
 Ljubljana-Šiška 251, 839—841
 Ljubljana-Trnovo 841
 Ljubljana-Vič 839
 Ljubljanica 170, 171, 278, 280, 286,
 289, 329, 375, 457, 616, 644
 Ljubljanska pokrajina 12, 97, 98, 106,
 177, 189, 197, 203, 384, 405, 515, 523,
 639, 699, 700
 Ljubljanski grad 173, 685
 Ljubljanski vrh 272, 638, 663, 664, 684,
 685
 Ljubljansko Barje (glej Barje)
 Ljubljansko polje 173
 Ljutomer 191
 Ločeja 756, 761
 Ločna pri Novem mestu 136, 531
 Ločnik 631
 Ločniškar Franjo-Sine 379, 380, 405,
 407, 568
 Lodi Giorgio 464
 Log pod Mangartom 630
 Log pri Brezovici 613
 Log pri Kompoljah 219, 220
 Log v Mirenski dolini 519
 Logar Bine 12
 Logar (neznan pesnik) 650, 652, 822
 Logatec 523, 614, 638, 684
 Löhr Aleksander 365
 Lojk Jožef 179
 Loka pri Črnomlju 804
 Loka pri Šentjerneju 184
 Lokar Franc 519
 Lokar Maks 803
 Lokavcovi v Podšteberku 655
 Lokavec 631
 Loke ob Krki 350
 Lokovec pri Čepovanu 677
 Lokovice na Primorskem 775
 Lokovšek Ivan-Jan 41, 47, 57, 356,
 377—379, 401, 403, 408, 425, 453, 470,
 477, 504, 507, 511, 513, 528, 571, 576,
 577, 585, 588, 593, 607—610,
 662—664, 666, 668, 694, 696, 724, 728,
 765, 772, 794, 795, 799, 805, 810, 820,
 822, 824, 830, 832—834
 Lokve na Krasu 631
 Lokve pri Črnomlju 166
 Lokve pri Novem mestu 787
 Lokvica 481, 505, 513
 Lom 358
 Lončarjev vrt 428
 Lonjer pri Trstu 630
 Lopata pri Hinjah 142, 217, 554, 556,
 570

- Lopata (kota 809 pri Krimu) 664
 Loška dolina 97, 369, 603, 646, 653,
 658, 660, 673, 676, 680
 Loški potok 39, 40, 42, 93, 244,
 253—257, 263, 265, 368, 523, 561, 598,
 603, 604, 613, 614, 638, 845
 Lota Pavlovna 496
 Lotovec 761
 Lovič Prekriški 461—465
 Lovrenčič Anton 836
 Lovrenčič Boris 836
 Lovrenčič dr. Lado 685, 697, 836
 Lovro (predvojni komunist) 213, 305
 Lovše Ciril-Čiro 324, 757
 Lovšin Alojz Micnikov 591
 Lovšin Janez 246
 Lovšinovi (Vrh nad Želimljem) 641
 Lož 42, 92, 319, 523, 614, 653—656, 658,
 659, 669, 673, 676, 693
 Ložine 588
 Lubej France-Drejče 20, 21, 91, 131,
 164, 193, 194, 838
 Luče 176, 314
 Lujzijana 40, 98
 Lukančič Ivan 770, 771
 Lukaš vrh 580
 Luknja 354, 707
 Lukše na Debečem 759, 760
 Lukšič Alojz-Bradač 582
 Lukšič Jože 677
 Lunder Matija 841
 Luštek Miroslav 844
 Luzar Jakob 593
 Luzar Martin 183
 Lužarjevi v Gor. Suhadolu 488
 Luža 130, 783, 785
 Lužarjev breg 260, 267, 268, 668
 Lužarji 259—261, 267, 283, 368, 638
- M
- Macele Jože 513
 Macanova gorica 793
 Maclean Fritzroy 812
 Makotarjeva žaga 754, 758, 762
 Mala Bela stena 598, 600, 601, 602, 603
 Maček Cilka, por. Prešeren 37
 Maček Ivan-Matija, Jernej Posavec
 13, 16, 17, 28, 48, 79, 84, 91, 95, 107,
 131, 164, 189, 190, 191, 193, 201, 202,
 203, 204, 208, 213, 223, 224, 239, 240,
 242, 253, 254, 255, 272, 306, 319, 321,
 322, 324, 340, 341, 342, 344, 364, 404,
 405, 406, 452, 453, 459, 478, 481, 516,
 520, 521, 525, 568, 605, 606, 608, 610,
 662, 693, 729, 730, 732, 782, 830, 831,
 832, 834, 845
 Maček Polde-Borut Zadvorc 34
 Maček dr. Vladko 838
 Mačji dol 718, 732, 788
 Mačji hrib 135, 800
 Mački pri Robu 268
 Mačkovec nad Veliko Loko 775
 Mačkovec pri Dvoru 717
 Mačkovec pri Novem mestu 117, 123,
 125, 126, 724, 845
 Mačkovec pri Oneku 55, 56, 58, 128,
 Mačkovec (kota 911) 17, 21, 31, 33, 35,
 54, 262, 266, 268, 269, 638, 643, 656,
 668
 Mačkovi v Temenici 273, 385, 386,
 387, 390
 Mačkovič Brdo 486
 Magovac Dako-Božinkin 845
 Magovci v Žumberku 845
 Maharovec 491
 Mahnetove kračce (Velike Vrhe) 315,
 316
 Mahnično 231, 467
 Mahnovi v Biču 446
 Majcen Dušan-Nedeljko Ložan 208,
 216, 340, 341, 342, 343, 348, 360, 399,
 401, 452, 480, 616, 654, 658, 659, 679,
 715, 765, 777, 781, 782, 804, 805
 Majcen Franc 786
 Majcen Milan 697, 839
 Majer v Črnomlju 229
 Majerjeva bukovina 328, 329
 Majeršič Marija-Dunja 361, 508, 674,
 790, 822
 Majnik Janez-Džems 66, 67, 70, 72,
 79, 89, 94, 95, 102, 128, 154, 158, 165,
 166, 168, 169, 188, 192, 193, 194, 210,
 211, 220, 223, 234, 252, 259, 283, 298,
 311, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326,
 329, 330, 349, 404, 841
 Majzelj Viktor-Viki 119, 120, 126
 Mala Cikava 127
 Mala Dobrava 445, 450
 Mala Goba 720, 721, 723, 726
 Mala Lipa 819
 Mala Loka 62, 774
 Mala Ribčevka 656
 Mala Ševnica 712
 Mala Štanga 753
 Mala gora 56, 57, 58, 108, 137, 217, 233,
 580, 581, 582, 588
 Mala vas 776

Malalan Riko 635
 Male Brusnice 487, 534, 535
 Male Dole 386, 438
 Male Drušče 153, 154, 156, 158, 159, 160, 162, 187, 188, 210, 328, 360
 Male Lipljene 329, 345
 Male Vrhe 316
 Malenška vas 519, 786
 Malenški v Podlipoglavu 169, 338
 Malerič Anton 839
 Malešič Martin 723
 Malešič Rudi-Čaruga 156, 211, 226, 304, 306
 Malešič inž. France-Štefan 94, 138
 Malešič (ranjeni partizan) 670
 Maležič Matija-Ciril Gorenje 191, 192, 406
 Mali Albinca-Hočevar 434, 557, 563, 722, 725, 796, 816, 830
 Mali Erjavec pri Ozlju 816
 Mali Gaber 441
 Mali Kal 786
 Mali Korinj 217, 522, 524, 553, 555, 556, 558, 583, 584
 Mali Krim 667
 Mali Lipoglav 338, 357, 377, 399
 Mali Lipovec 357, 777, 780
 Mali Ločnik 642
 Mali Log pri Loškem potoku 7, 256, 263—266, 267638
 Mali Marenček 362
 Mali Nerajec 482
 Mali Rakitovec 845
 Mali Rilec 534, 558
 Mali Slatnik 116, 117, 119, 126, 490, 493
 Mali hrib 21, 688
 Mali vrh nad Brezovim dolom 534, 558, 559, 560, 571
 Mali Vrh pri Šmarju 359, 377, 455
 Mali vrhek (kamnolom) 655
 Maline pri Semiču 168, 459
 Malkovec 153, 154
 Malnar na Osredku 736
 Malnarič Ciril 484
 Malnarič Jože-Križevski 399, 400
 Malnarič Lovro 484
 Malnarič Mirko 7, 72, 118, 192, 320, 322, 336, 337, 355, 404, 406, 484, 500, 503, 512, 513, 528, 561, 607, 608, 609, 610, 796, 829, 830, 831, 833, 834
 Malo Lešče 845
 Malo Lipje 593
 Manca Giovanni 173
 Mandelc Metod 166, 167
 Mandeljč Lovro-Tomik 792
 Mandli 41
 Mangart 630
 Maraž Štefan 627
 Marčenko Bogdan-Tiger 70, 288, 290, 294, 306, 373, 530, 824, 844
 Marčič v Malih Druščah 154
 Maren Cita 697
 Marentič Jože iz Fučkovcev 496, 497
 Marentič inž. Janez 838
 Maribor 91, 92, 727
 Marincelj Anton-Janko 34, 74, 77, 78, 111 — 115, 130-133, 135, 138, 140, 142-144, 177, 179, 188, 207, 226, 227, 232, 239, 243, 244, 246, 259, 261, 271, 298, 306, 308, 327, 382, 385, 397, 401, 431, 432, 448
 Marinča vas 21, 25, 526
 Marinček Rudolf 844
 Marinček Stane 670
 Marinčevi v Kopoljah 219, 220
 Marinič (partizan iz Zaloga) 154
 Marinko Miha 841
 Marinovec 591, 599, 603
 Marinšek (Polde) Leopold-Mišo 61, 93, 178, 195, 196, 233, 238, 320, 405, 406
 Marjanovič Aleksandar-Leko 363, 601
 Markovec 681
 Markovič Jože 333
 Maroko 325
 Marolt Lojze 256, 257
 Marolt Marija 362, 405
 Marolt Neža 259
 Marolt Neža (mlajša) 259
 Marolt Terezija 362
 Marolt Tone-Tržan 362
 Marolta Luigi 781
 Martelanc Majda-Solza 112, 192, 193
 Martelanc Vladimir 633, 634
 Martinčev gozd pri Panchah 336
 Martinčič Ivanka 580, 581
 Martinčič Rafael 367, 370, 406, 638, 653, 666, 680, 714, 716, 757, 769, 786, 807, 809, 810, 824, 830, 832, 834
 Martinec Drago-Pilot 79, 131
 Martinec Ivan-Longi 57, 130, 131, 245, 250, 253, 256, 257, 344, 596
 Martinja vas 333
 Martinov (glej Kos Martin)
 Marušič Andrej 630
 Marušič Frane 635
 Masora pri Želinu 630
 Mašna pot pri Ajdovcu 346

Matekovič Jože 66, 73, 127, 165, 210, 211, 212, 213, 305
 Matekovič Martin 471, 473
 Matenska vas 780
 Matevževi v Danah 594
 Matic v Brežah 590
 Matijeva patrulja 358
 Matjašič Ivan-Janko 594, 595
 Mato Matevž (padli partizan) 769
 Mato (Bravničar Dušan) 252
 Matoh Rudi 333
 Mauc Anton-Lado 392, 402, 726
 Mauretič Jože 663
 Maurič (voditelj kmečkih upornikov) 625
 Mavčiče 688
 Mavec Franc-Boris 306
 Mavec Jože-Gliha 102
 Maver Ivan 630
 Maverna vas pri Semiču 481, 484
 Mavko Frančiška 655
 Mavretič Slavko 464, 510, 511, 513, 608
 Mavrič Ivan 802, 803
 Mavlren 71, 168, 225, 231, 232, 235, 239, 638, 790, 803, 805
 Mavrovič Ivan-Ivanov 223, 224, 227, 246, 254, 280, 306, 316, 320, 322, 323, 324, 341, 340, 342, 348, 349, 352, 404, 405
 Mavsar Lado-Ronko 366, 367, 369, 371, 663
 Mazi Janez-Vencelj 794
 Mazovec Jože-Tine Dolgan 139, 140
 Mažgon Ivan 630
 Mede Jože-Janez 94, 105, 159, 191, 194, 195, 196, 239, 290, 321, 323, 407, 470, 510, 511, 593
 Medic Stanko Šepčkov 530, 535
 Medjurečje 839
 Medle France-Franček 120, 154, 155, 159, 192, 193, 194, 210, 211, 290, 304, 320, 321, 322, 323, 353, 354, 355, 405, 407, 439, 464, 510, 511, 512, 513, 518, 536, 606, 607, 608, 808, 834
 Medle Frančiška-Fani 669, 670, 672
 Medved (belogardist) 670
 Medvedica 176, 270, 330, 331, 452
 Medvedjek 38, 39, 40, 41, 62, 242, 243, 244, 709
 Medvedov gozd 794, 796
 Medvešek Anton 630
 Medvode 683, 687, 692, 708, 709, 755, 773
 Meglenik pri Trebnjem 567, 579
 Meglenka 55, 133
 Meglič Martin 55
 Mehle Alojz-Jakope 288
 Mekavčev mlin 654, 655
 Mekavčevi v Podšteberku 655
 Mekina Franc-Borut 12
 Mekinje nad Stično 438, 759
 Mekinje pri Kamniku 688
 Meklenov potok 427
 Mendaš Peter-Iztok 361, 398, 437, 450, 451, 477, 480, 577, 616, 670, 674, 801, 822, 825
 Menges 686, 687, 692
 Menišija 684
 Merčjak Milan-Iztok 332, 500, 503, 642
 Merkuzova bajta pri Pipančku 722
 Merlak Jože-Milan Pišler 842
 Merotto Vittorio 254
 Mesesnel Alojz 638
 Mesesnel Franc 642
 Mesojedec Tine-Metod 95, 113, 130, 192
 Mesojednik Jakob 427, 429
 Mestek Karel 660
 Metka (partizanka iz roške ofenzive) 131
 Metlika 7, 120, 121, 126, 165, 180, 236, 267, 352, 425, 452, 453, 455, 460, 461, 463, 474, 475, 481, 483, 485, 486, 493, 495, 499—504, 506—508, 515, 516, 517, 523, 533, 574, 595, 700, 703, 723, 804, 840, 845
 Metnaj 394, 428, 438, 457, 735, 765, 766, 770, 775, 782, 784, 845
 Metulje 660, 670, 671
 Mevce 313, 314
 Mevželj Janči 697
 Mežek Franc 688
 Mežnarčkova zidanica pri Razborah 786
 Mežnarec Brane 8
 Mežnarjev Jože (belogardist) 275, 280, 374
 Mežnar jevi v Žilcah 646
 Micnikovi v Brežah 590
 Mide Franjo 69, 593, 761
 Miglič Albin 765, 766
 Miglič Ivan 765, 766
 Miglič Ivan-Tiger (Hajdnikov) 666, 765, 770, 775
 Migolica 718, 719, 730, 734
 Mihelčič Anton 105, 660
 Mihelčič Janez 660

- Mihelčič Janez-Antonov 406, 675, 696
 Mihelčič Janez-Majdar 406, 638, 694
 Mihelčič Stane-Mato 382, 530
 Mihelčič Vinko (Majdarjev) 722
 Mihelčičeva zidanica 840
 Mihelič Edo 42, 47
 Mihelič Franc 101
 Mihelič Franc-Kocelj 37, 42, 43, 44, 45, 47, 92, 93
 Mihelj Danijela 658
 Mihelja vas 481
 Mihevc inž. Edo-Dore Trdina 48, 55, 58, 62, 64, 65, 93, 94, 106, 139, 140, 141, 191, 254, 340
 Mihevc Ignac 629
 Mihič (gozdar) 351
 Mihov skedenj v Malem Logu 264
 Mihova senožet na Krimu 667
 Mihovec 459, 498
 Mikanca 674
 Miklarji 208, 803, 804
 Miklavčič Anka, roj. Vidovič 405, 406
 Miklavčič Ivan-Gradnik 627
 Miklavija 768
 Miklič Alojz 110
 Miklič Jože 527
 Miklošič Stane-Lobanja 26, 295, 443, 444, 839, 840
 Mikulin Ivan 844
 Mikuž Franc-Volk 28, 29, 30, 92
 Mikuž Francka 840
 Mikuž dr. Metod 5, 7, 52, 54, 55, 91, 92, 93, 115, 191, 193, 194, 195, 320, 321, 405, 605, 606, 693, 696, 730, 829, 832
 Milano 781
 Milče Johan 445
 Milčinovič Milan-Milkuša 845
 Milek Jože 647, 649
 Milena (bolničarka) 786
 Milia Antonio 481
 Milič Vlado 845
 Miliči-Marindol 845
 Milje 629, 630, 631, 632
 Milostič Milovan 437
 Miloš Zvonimir 635
 Miloš (vodnik) 574
 Miren pri Gorici 631, 664
 Mirenska dolina 99, 176, 184, 348, 357, 366, 377, 378, 381, 384, 392, 426, 458, 519, 701, 706, 718, 837
 Mirje v Ljubljani 841
 Mirna gora 71, 99, 131, 166, 234, 235
 Mirna peč 104, 144, 163, 354, 449, 517, 677, 702, 707, 726, 732, 762, 777, 778, 779, 780
 Mirna na Dolenjskem 64, 104, 185, 228, 364, 377, 378, 379, 380, 383, 384, 385, 392, 397, 399, 407, 436, 519, 563, 661, 706, 710—713, 718, 719, 720, 726, 728, 732, 733, 764, 765, 772, 777, 779, 786
 Mirtič Jože-Zidar 331
 Mislej Milka 792, 793
 Mišače pri Radovljici 691, 692
 Mišica Vlado-Miha 71, 233
 Mišji dol 176, 764, 783
 Mišmaš Ivanka 527
 Mišmaš Ludvik 607
 Mladica pri Semiču 768, 769
 Mlaka pri Kočevju 220, 221
 Mlaka pri Kočevski Reki 245, 450
 Mlakar Andrej-Lohnetov 369, 406, 797, 798, 820, 831, 832, 833, 834
 Mlakar Cveto 840
 Mlakar Franc-Nane 109, 191
 Mlakar Valentin-Blažkov Tinček 653
 Mlake v Ambruški gmajni 24
 Mlake nad Višnjo goro 430, 431, 432, 433, 437, 450
 Mlake pri Krasincu 837, 839
 Mlekarjeva hiša v Ambrusu 527
 Mlinar 757
 Mlinarska pot 133
 Močnik Cveto-Florjan Notranje 41, 47, 51
 Modena 495, 591
 Modic Anton 259, 845
 Modic Ivan 641
 Mohar Alojz 506, 845
 Mohar Anica-Smilka 680, 681, 722, 725, 726, 796, 797, 816
 Mohar Boris-Bastov 674, 716, 725, 727, 789
 Mohar Janez-Harašo 367, 406
 Mohar Mirko-Brane 834
 Mohor (padli partizan iz okolice Ljubljane) 30, 157
 Mohorčič Pepca 320
 Mohorič Filip-Martin, Jurman 691, 692, 721, 799
 Mohorje 668
 Mojstrana 692
 Mojšker Jakob-Jaka 274, 406, 708, 829
 Mojšker Vinko-Jesen 527, 819
 Mokar v Črni vasi 661, 663
 Mokre 17, 18, 20, 30, 31, 35, 40, 54, 107, 133, 230, 254, 256, 259, 260, 261, 262, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 283, 284, 300, 301, 306, 310, 316, 319, 329, 330,

- 331, 332, 333, 342, 343, 344, 346, 364,
366, 367, 368, 369, 377, 398, 452, 453,
454, 458, 605, 611, 612, 614, 615, 616,
639, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 653,
656, 657, 659, 660, 661
Mokro polje 68, 110, 165, 182, 484, 486,
487, 490, 491, 493, 518
Mokronog 104, 178, 179, 183, 378, 379,
381, 383, 519, 605, 702, 706
Molnik 64, 144, 271, 272, 275, 283, 284,
285, 287, 288, 289, 290, 291, 306, 310,
311, 313, 325, 338, 341, 357, 358, 361,
376, 377, 452, 453, 455, 456, 457, 773
Montagna Renzo 529, 530, 554, 555,
558, 568, 569, 584, 591
Moravče pri Domžalah 402, 686, 687,
688, 692
Moravče pri Gabrovki 710, 734, 764,
783
Moravska gora 722
Moravska, Moravško 457, 841
More Ivan-Žan 135
Morelj dr. Marjan-Marjan Jesen 28,
159, 226, 227
Morgan Paolo 635
Moškrič Jože-Ciril 311, 312, 325, 329,
330 333 342
Mozelj 49, 52, 53, 58, 141, 245, 638, 703
Mozetič Izidor 630
Možak na Polici nad Grosupljem 433
Možetovi na Dvoru 788
Možina Ivan 630, 694
Mrak Jože 534
Mrak Srečko 10
Mrežnica 812, 813, 818
Mrhar Karel 589
Mrlič 638
Mrmolja Ivan 820, 834
Mrvar Vencelj 579
Mrzel Ludvik 836
Mrzla planina na Bohorju 110
Mrzla Luža 783
Mrzli dol 652, 660, 661, 665
Mrzli studenec 245
Mrzljaki v Draganičih 468
Mržljaki 468, 469, 471, 595
Muc Janez-Ivanov 733, 814, 815, 817
Mucher Anton-Muhec 164, 165, 568
Muhabran (vas) 65
Muha vas pri Kolpi 240, 638, 703
Muhaber 837, 841
Muhič Alojz 527
Muhič Jože 124, 527
Muhvič Ančka 240
Mule Ivanka-Rajdkova 42, 47
Mule Nežka-Baragova, por. Ukmar
42 45 47 92 93
Muljava 176, 317, 441, 443, 575, 784
Munih Martin 627
Munih Valentin 627
Murgelj Franc-Lubče 23, 62, 63, 91,
94, 156, 163, 177, 194, 195, 240, 241,
242, 321
Murn (belogardist) 496, 497
Mussolini Benito 475, 524, 634, 838
Mustar Janez 219
Mustar Jože 535
Muzej 2. zasedanja AVNOJ v Jajcu
20
Muzej ljudske revolucije v Ljubljani
607, 609, 696, 830
Müller Rudi-Mile 159, 194, 244, 282,
319, 320, 321, 322, 323, 353, 354, 405,
435, 464, 500, 511, 512, 513, 561, 583,
588, 589, 608, 609, 669, 695, 696, 760,
808, 831, 834
Müller Viktor-Dušan 438
- N
- Na hribu (Polica nad Grosupljem)
433
Na ščitih pri Trebelnem 177
Nabrežina 629, 633
Nacetov gozd pri Panchah 336
Nacetovi v Planini pri Osredku 755,
756, 760, 765
Nadu Janez-Johan 177, 231, 841
Nagel Jože 105
Nagel Jožefa 105
Nageljšek Vinko 431
Nagelnovi v Smolenji vasi 105
Nakeln (žaga pri Koprivniku) 210,
211
Naklo 686, 688
Nande iz Ljubljane 439
Nanni Mario 262
Nanos 634
Nardin Mario 665, 667
Naredi 268, 368, 668, 671
Našič Milan 279, 280, 331, 536, 691,
692, 714, 785, 807, 808, 809, 841
Nataša (glej Zirkelbach Neda)
Nazor Vladimir 822
Neblo 627
Nebošme (glej Vrbinc Anton)
Nedog Alenka 693, 694, 697, 844
Nedoh Dušan 126

Neman Franc 179
 Nemanič Gabrijel 647, 649
 Nemanič Jule 493
 Nemec Anton-Srečko 12
 Nemec Ivan-Vojko 131
 Nemec Severin-Teklo 8, 629, 694, 695, 708, 829
 Nemec (gozdarska baraka nad Lu-knjo) 348
 Nemška Loka 135, 209, 239, 638
 Nemška vas na Blokah 614, 668—672
 Nemška vas pri Ribnici 596, 676
 Nemški Rut 627
 Neodvisna delavska stranka Jugosla-vije 689
 Nerajčki Cirknik 482, 483
 Nerajec 480, 482, 483, 493
 Nikini na Bojancih 806
 Nikola (glej Založnik Alojz)
 Niževce 613
 Nok 248, 251
 Nomenj 688
 Nose Jože-Špan 17
 Nosetova gostilna 25
 Notranjska, Notranjsko 11, 16, 31, 32, 36, 53, 90, 107, 108, 137, 153, 171, 175, 198, 201, 302, 319, 391, 400, 515, 523, 611, 613, 636, 646, 661, 663, 676, 682, 683, 699, 719
 Notre Dame (samostan v Šmihelu) 100
 Nova gora 162, 378, 517
 Nova Lipa 482, 484
 Nova Štifta pod Travno goro 246, 263, 588—590, 592, 603, 676
 Nova vas 93, 254, 256, 257, 259, 267, 297, 367, 613—615, 655—660, 670-672, 695, 696
 Nova Zelandija 332
 Novak Ante 16, 18, 21, 22, 33, 47, 57, 108, 134, 142, 193
 Novak Drago 182
 Novak Franc 388
 Novak Jože 680, 696, 834
 Novak Jože-Miha 140, 250, 261, 283, 345, 346, 434, 534, 565, 575, 587, 641, 725, 796
 Novak Mile (gostilna) 468, 469
 Novak Stane-Fužinc 359
 Novak Stanko iz Preloke 834
 Novak dr. Franc-dr. Luka Gosar 28
 Novak iz Črnomlja 303
 Novaki pri Rakitni 646, 650—653
 Novakova hiša v Vidmu pri Martinji vasi 65

Novakovi v Dolah pri Litiji 720
 Novaška gora 650
 Novi Breg 48, 52—54, 57, 83, 106, 107, 113, 130, 135, 140, 163, 580
 Novi grad 627
 Novi Log 218, 224
 Novi Tabor 54
 Novi pot 35, 259, 267, 674
 Novina Alojzij 808, 845
 Novo mesto 58—61, 65, 68, 69, 100—102, 104, 115, 121 — 123, 126, 127, 139, 155, 162, 163, 165, 170, 184, 191, 233, 243, 264, 304, 332, 347, 350, 354, 357, 358, 372, 378, 443, 448, 459, 465, 478, 485, 486, 488—490, 498, 501, 515, 519, 520, 522, 523, 525, 530, 531, 535, 702, 716, 718, 724, 761, 775-781, 786, 787, 837, 838, 841
 Nučič Avgust-Ludvik 563

O

Občine na Dolenjskem 709, 775, 783
 Oberstar Stane 843
 Oberstar Tone 211
 Oberstar Zdravko 843
 Oblak Jože-Sime 8, 286, 323, 349, 405, 475, 496, 557, 588, 672, 674, 696, 727
 Oblan pod Pokovcem 758
 Obradovič Niko 608, 609, 675
 Obratovič Martin-Tine 42
 Obrh pri Dragatušu 482, 483, 837
 Obrh pri Podturnu 780
 Obrije 274
 Obrškov Jože 425, 428
 Obrukar v Gor. Brezovem 431, 432
 Očepek Angelca 816, 834
 Odamovi v Danah 594
 odredi:
 Belokranjski odred 49, 50, 66, 87, 93, 102, 116, 166, 168, 194, 208, 224, 229, 233, 319, 320, 512, 513, 827, 833
 Dolenjski odred 103, 327
 Dolomitski (Polhograjski) odred 31, 34, 36, 92, 370, 371, 394, 611, 662-665, 678, 683, 684
 Gorenjski odred 682, 683, 685
 Kamniško-savinjski odred 730
 Kočevski odred 34, 37, 38, 40, 42, 51, 53, 57, 98, 107, 108, 114, 240, 242
 Kokrški odred 696, 697
 Kozjanski odred 110
 Krinski odred 21, 31, 34, 35, 53, 98, 106, 130

Krški odred 70, 75, 103, 110, 111, 116,
 117, 122, 125, 137, 159, 228
 Loški odred 366, 637
 Notranjski odred 14, 17, 91, 280, 296,
 307, 333, 364, 369, 394, 406, 611, 612,
 637, 653, 655-659, 662, 663, 674, 676,
 680, 681, 695, 713, 714
 Savinjski odred 16
 Soški odred 637
 Vzhodno-dolenjski odred 482, 495,
 500, 517, 790
 Zapadno-dolenjski odred (ZDO) 18,
 32, 53, 74, 112, 113, 161, 309, 381, 394,
 454, 457, 710, 711, 779
 2. primorsko-goranski odred 40, 52
 Karlovški odred 814, 816
 Žumberško-pokupski odred 500
 Kranjčev odred (četniškobelogardi-
 stični) 101
 OF 27, 82, 83, 85, 86, 97, 101, 106, 141,
 161, 167, 182, 198—200, 202-206,
 214, 215, 266, 273, 305, 347, 348, 350,
 351, 376, 391, 474, 481, 484, 485, 527,
 604, 673, 677, 728, 732, 806
 Ogenjca 5
 Ognjeni kamen 245
 Ogorelec 220
 Ograda 646
 Ogradar (Strle Jakob) 258
 Ogradarica iz Malega Loga 264
 Ogradarjev skedenj 264
 Ograje pri Ratežu 68
 Ograje pri Lužarjevem bregu 260
 Ogrin Anton 260
 Ogrinc v Perovem 288
 Ogulin Vincenc 783
 Ogulin 99, 482
 Ohonica 613
 Oklešen Vlado-Klemen 92, 94, 155,
 163, 175, 182, 194, 195, 243, 321-324,
 347, 350, 351, 404, 405, 407, 408, 444,
 448, 509, 510
 Oklešnovi v Lokah 350
 Okoren Janez-Morava 243, 244
 Okorn Anton-Pavlin 370, 638
 Okrog 711, 764
 Okrogarjevi na Visokem 284
 Okroglica 648
 Okroglo pri Stahovici 688
 okrožni komiteji:
 Okrožni komite SKOJ za Lj. 840
 OK KSI za Goriško 635
 OK KSJ na Jesenicah 691
 Belokranjsko okrožje KPS 452
 Okrug 486
 Olga (bolničarka) 797
 Olševek 688
 Omahen Ignac 448
 Omahen Lovro-Orlov 361
 Omahen Vladimir-Borut 564
 Oman Ivo 9
 Omerza Ivan-Johan 602
 Onek 56, 58, 61, 88, 128, 129, 703, 794,
 797, 798
 okrožni odbori:
 OOOOF Cerknica 829
 OOOOF Ribnica-Vel. Lašče 609
 OOOOF Velike Lašče-Ribnica 696
 OOOOF za Cerknico 673, 696
 OOOOF za Novo mesto 580
 OOOOF za Ribnico-Velike Lašče 604
 Opatje selo 630, 631
 Oražem Anton 670
 Oražmovi v Malem Logu 263, 264
 Orehek Franc (belogardist) 670
 Orehek (Veliki in Mali) 182
 Orehovec 486, 487
 Orehovica 127, 182, 485, 487
 Orehovški kraji (vasi okoli Orehovi-
 ce) 184
 Orel Ivan 609, 694
 Orifici Domenico 460, 462, 466
 ORJUNA 634
 Orkljevec 104
 Orlaka 217, 579
 Orle 274, 275, 285, 287, 288, 357, 376,
 845
 Orožim Marija-Katjuša 530, 669
 Ortnek 55, 291
 Osek 630
 Osilnica 12
 Osilniška gora 41
 Oslica 313, 314
 Osluševci 37, 841
 Osojnik pri Semiču 168, 481, 785
 Osolnik Bogdan-Jug Bogdan 399, 400,
 401, 408
 Osrečje 442, 443
 Osredek nad Stično 769, 734, 736,
 753—756, 761, 763, 769, 770
 Osredek pri Orlaki 174
 Osredek pri Robu 454, 643
 Osredkar Franc-Grilc 766, 767, 773,
 796, 797, 831—833
 Ostanek Lojze 776
 Osterc Adi 195
 Ostri vrh na Veliki gori 366, 367, 592,
 599, 600
 Ostri vrh (vas) 661
 Ostri vrh (kota 519) 707

Ostrožno brdo 693
 Oševljek 815
 Oštre 478, 486
 Otave 647—649, 653
 Otečki vrh 387
 Otočec 124, 518
 Otok pri Metliki 574, 481
 Otoničar Matija 630
 Otoški travniki 486, 487
 Otovec 125, 166
 Otresk 154, 158
 Otrobovec (studenec pod Snežnikom)
 639, 366, 674
 Ovčinar 754
 Ovčjak nad Mavrlenom 162, 223,
 226—228, 233, 308
 Oven Janko 195
 Oven Pavle 51
 Ovniček Frančiška 180
 Ovnovi (molin, kozolec) 262
 Ovnova Karla (Prelesnik) 262
 Ozalj 460, 463, 465, 467, 486
 Ožbolt Anton 38, 91—93, 319
 Ožbolt Jože 37, 41, 92
 Ožbolt Stanislav 593
 Ožboltov gozd 181

P

Pacek Franc 102, 179
 PAČ (proletarske akcijske čete) 689
 Paderšič Vinko-Batreja 180, 215
 Padež 330, 638, 664, 674, 684
 Padič 59, 60
 Pagliaruzzi Bogomir-Murat 638
 Pahor Jože 634
 Pahor Milan-Dorče 664, 774, 814
 Pahor Roman 634
 Pajk Jože 593
 Pajkova dolina 757
 Pajkovi na Javorju 757
 Pajnič Filip 676, 845
 Pajsar Angela, prej Bizjak 675
 Pajsar Jakob-Runo 663, 695, 731, 756,
 831
 Pajštebar pri Rakitni 650
 Pakar Franc-Vid 61, 89, 155, 184, 383,
 444, 577
 Pakiž v Ravnah na Blokah 257
 Palčič Jakob 660
 Pance 288, 289, 326, 327, 330,
 334—336, 338, 339, 357—359
 Pančur Konrad-Dit 305, 719, 720

Pangerč Grm 180
 Pangeršič Franc 310
 Panska reka 334, 335, 377
 Pantelleria 781
 Papež Tomaž-Škof 719
 Papeži 40
 Papič Anton 512, 582, 607, 609, 797,
 833, 834
 Papič Jože-Luka 738, 756
 Paradišče pri Šmarju-Sapu 358
 Parte 258
 Pasja jama 42
 Pasji vrh 722, 724
 Pastirček na Travni gori 307, 352
 Pašnik 385
 Paternost Milan-Vojte 366, 369, 406
 Paulus von Friedrich 399
 Pavček Franc-Andrej 593
 Pavelič Ante 475
 Pavičiči pri Črnomlju 650, 651, 665
 Pavlič Anton 674
 Pavlič Marjan-Svarun 485
 Pavlin Mile 25
 Pavlov breg 463
 Pavlovčič Franc 580, 581
 Pavlovič Božidar-Milče 120, 121, 126
 Pavšič Štefan-Jure Dobravec 255, 341
 Pavšič Vladimir-Matej Bor 52, 131
 Pazinska knežija 625
 Pazna 768, 772
 Pece 454
 Pečar 334
 Pečarič Jože 489, 512, 513, 610, 695,
 756, 765-767, 832
 Pečice 154, 158, 159
 Pečine na Šentviški gori 636, 694
 Pečine pri Tihaboju 478
 Pečjak Franc 776
 Pečjak Miha 608, 609
 Pečka 114, 128, 130, 144
 Pečkov tal 659
 Pečnik Anton 808, 834
 Pečnikar Jože-Lev 118, 122, 123, 164,
 192—194, 222, 320, 503, 572, 831
 Pegan Andrej 630
 Pegan Štefka-Magda 580
 Peglein (polje pri Planini nad Semi-
 čem) 234
 Pehaček Rado 663
 Pekarek Miroslav-Bradač 132
 Pekel 381
 Pelazzi Antonio 381, 706, 707, 764, 765,
 777
 Pelko Rudolf-Lev 712
 Pepel Ivan-Dolenc 672

Peregrin v Ambrusu 526, 527
 Perina draga pri Bojancih 824, 825
 Perini na Bojancih 807
 Periška cesta v Bizoviku 274
 Perjasica 812
 Perko Kristijan 688
 Perko Vencelj 689
 Perkuz pri Grahovem 654
 Pernatov gozd 357
 Perovo pri Grosupljem 288, 290, 358
 Perovšek France-Lado Krčan 34, 41, 92, 108, 131, 191, 193
 Perovšek inž. Janez 834
 Pertot Jože 633
 Perudina 809
 Pesje pri Titovem Velenju 841
 Peščenek pri Ravnah na Blokah 257
 Peščenik pri Višnji gori 170
 Petač Valentin 274
 Petaki v Draganičih 468, 469
 Petanski gozd 103
 Petelin Jože 271
 Petelin Stanko-Vojko 7, 367, 370, 406, 613, 666, 678, 695, 696, 714, 715, 773, 782
 Petelinja koča 41, 51, 52
 Petelinjek 220, 654, 659
 Petelinov vrh 33, 36, 37
 Petelinove doline 268, 330, 333, 344
 Peterca Lovro-Zavašnikov 273
 Petkova zidanica pri Razborah 766
 Petrič Franc-Peter 512, 513, 608, 830
 Petrič Martin 796
 Petrič Friderik-Petruška 11
 Petrič Miha-Stevo 10
 Petričko Selo 486
 Petrinci 259, 591, 598, 611, 613, 616
 Petrovčevi v Brežah 590, 591
 Pevc Jakob 442
 Pevc Stojan 294
 Pezdir Franc-Čort 375, 456
 Pezdir Marjan-Roman 252
 Pezdirc Anton 708, 829
 Pezdirc Ivan 69, 70
 Pezdirc Ivan-Slavo 168, 236
 Pezdirc Jože 503, 574
 Pezdirc Marjan-Roman 251
 Pezdirc Viktor-Crni 166
 Pianigiani Siria 792
 Pibernik Albin z Jesenic 255, 258, 691
 Pibernik Albin (sin) 255, 260, 268
 Pijava gorica 271, 293, 330, 344, 345, 377, 452, 613, 641, 642
 Pikelj Ivan 676
 Piki (miner) 519
 Pintar Milan-Jurko 792
 Pintar France 837
 Pintarič dr. Ivan 159
 Pipan Franc 723
 Pipan Ivan-Božo 684, 697
 Pipanček 722, 724
 Piran 631
 Pirc Ciril-Picek 12
 Pirc dr. Stanko-Lojze 71, 72, 94, 126, 159, 192, 194, 222, 226, 227, 235, 258, 270, 283, 284, 291, 295, 298, 321, 323, 326, 482, 513, 536, 561, 616, 672, 694, 809, 820, 831, 832, 833
 Pirc Karel 323
 Pirc Vinko-Miki 22, 350
 Pirh Valentin-Viljem 348, 350, 672
 Pirjevec Dušan-Ahac 224, 256
 Pirjevec Tone-Marko Belin 352, 401
 Pirkovič Ivo 94, 195, 196, 216, 320, 493, 510, 512
 Pirkovič Vilma, roj. Baebler 406
 Pirmane 647, 648
 Pirš Ivan 688
 Pisk Rudolf-Pakar (belogardist) 124
 Pivka 628
 Pivška 637
 Pižmeči v Malem Logu 265
 PK KPS za Gorenjsko 516, 682, 683
 Planica 687, 689
 Planina nad Semičem 55, 129, 166, 225, 232, 233—235, 236, 237—239, 283, 344
 Planina pri Osredku 736, 754, 760, 762
 Planina pri Rakeku 613, 638,
 Planina (kota 511) 554
 Planinc Franc 194, 304, 309, 319, 323, 324
 Planinica 660, 665, 667
 Plankovec 754
 Piano 780
 Platanovi v Biču 445
 Platnar Tone 310
 Plaveč (Lojze) Alojz-Slavko 172, 195, 320, 504, 509, 513, 845
 Plaveč Tone 845
 Pleš (kota 625) 166, 451
 Plešci 41
 Plog 292
 Plešec Vladimir-Lado 766, 832
 Pleševica 569, 570, 573, 575, 578, 579, 582, 585
 Plešivica pri Adlešičih 483
 Pleterje 70, 216, 484, 485, 488—490, 492, 512

Plevnik Franc-Vojo 30, 89, 92, 95, 154,
 156, 161, 179, 185, 194-196, 404, 405,
 407, 509
 Pliskovica 631
 Plut Darko 769
 Plut David-Aleš 322, 561, 607, 608, 696,
 762, 772, 820, 831, 832, 834
 Plut Martin 504
 Plut Žarko 761
 Plužna pri Sežani 802, 803
 Počivajnar 591, 594, 676
 Počkar Jože 841
 Pod hribom 265
 Podbevšek Franc 268
 Podboršek Reza 250
 Podboršt 706
 Podbrežje 703, 807, 819
 Podbukovje pri Krki 529, 533
 Podcerkev 656, 674, 681
 Podgora na Goriškem 629, 631, 633
 Podgora pri Ložu 658, 660
 Podgora pri Predgradu 802
 Podgora pri Rakitnici 592, 593, 600
 Podgora 504, 677
 Podgorje 217
 Podgornik Matija 627
 Podgozd 112, 640
 Podgrad 459, 497, 498, 625
 Podhosta 109, 114, 144, 162, 717, 845
 Podhrib 264
 Podklanec 482
 Podkogelj 262
 Podkraj pri Renčah 630
 Podlipa pri Ajdovcu 340, 356, 449, 780,
 782
 Podlipoglav 86, 164, 169, 170, 175, 180,
 272, 280, 285, 288, 298, 312, 334, 338,
 341, 342, 359, 360, 375, 454, 456
 Podlisc 170, 776
 Podlogar Edvard-Vili 93, 28—30, 55,
 93
 Podlogar Jože-Čotov 158
 Podlogar Milan-Milanček 28, 92, 93,
 176, 284, 323
 Podlom 313
 Podmolnik 272, 330, 337, 362
 Podnart 687
 Podolac 482
 Podpeč pod Krimom 406, 613, 615,
 660, 666, 695
 Podpreska 599, 603, 604, 611, 616, 638
 Podreber pri Semiču 451, 452, 481
 Podržaj Jože-Šimen 7, 36, 92, 94, 228,
 234, 235, 248, 250—252, 259, 260, 266,
 320, 322, 324
 Podsmreka 259, 261, 266, 644
 Podstene 208, 800
 Podstenice 26—28, 32, 48, 49, 52, 55,
 109, 132, 133, 142, 163, 216, 224, 233,
 340, 706, 716, 717, 719, 780
 Podstrmec 261, 262, 267
 Podsused 110
 Podtabor 143, 218, 220, 333, 843
 Podturn 61, 109, 340, 450—452, 459,
 478, 505, 517, 520, 553, 638, 676,
 678-680, 699, 706, 716, 717, 726, 780,
 781, 791
 Podzemelj 481, 703, 807, 820, 837, 840
 Podžaga 262
 Pogača 369, 653, 655, 658, 672-674
 Poganci 101
 Poglajen Franc-Kranjc 394
 Poglajen Stane-Uroš 692
 Poglajenovi z Riglja 678
 Pogled pri Sv. Gregorju 674, 675
 Pogled pri Žibnu 792
 Pogorelec 129, 144, 557
 Pogorišče 238
 Pohorje 730
 Pojajšča 176
 Poje Ančka 321
 Pokljuka 678
 Pokojišče 679, 684
 Pokorny Franc 133
 Pokovec (kmetija) 754
 Pokriti most 843
 Pokuplje 512
 Pokupska ravnina 466, 467
 Polak Bojan-Stjenka Knap 34, 92,
 107, 108, 130, 131, 330, 556
 Polak Ivan-Iskra 370, 638
 Poldanovec 762
 Polh (na eno oko slepi partizan z Ilo-
 ve gore) 375
 Polhograjski Dolomiti (glej Dolomiti)
 Polhovica 491
 Polica nad Grosupljem 75, 130, 170,
 174, 175, 176, 289, 312, 326, 327, 334,
 335, 337, 338, 358, 359, 426, 429—433,
 435, 436, 516, 611, 763
 Polič Radko-Tone Gorjanc 7, 22, 25,
 66, 93, 166, 168, 194, 319, 320, 512,
 513, 833, 834
 Polič Zoran 131
 Poljane pri Podturnu 61, 505, 437, 478,
 517, 678, 680
 Poljane pri Stični 430
 Poljane (gozd pri Ambrusu) 345
 Poljanec Franc 569, 604
 Poljanska dolina 682, 687

Poljanšek Karel-Marko 361
 Polje (Gorenje in Dolenie pri Soteski) 285, 350
 Poljuben 59, 163, 780
 polki:
 51. alpski polk 233, 238
 52. alpski polk 233, 238
 1. grenadirski polk 835
 23. pehotni polk 464, 699, 700, 702, 706, 764, 777
 24. pehotni polk 465, 702, 706, 764
 73. pehotni polk 460, 700, 702
 6. topniški polk 460, 464, 702
 13. topniški polk 835
 18. policijski polk gorskih lovcev 99, 175
 Polk Albin-Fajfa 71, 72, 536, 594, 809
 Polk Ciril-Ferdo 316, 530, 531
 Polk Karel 375
 Polom 108, 216, 218, 222, 452, 677
 Polonca (partizanka iz roške ofenzive) 131
 Polšniki (gozd pri Kompoljah) 219
 Polževo 170, 312—314, 316, 328
 Pondares 631
 Ponikve pri Bosiljevem 232
 Ponikve pri Mirni gori 234, 235
 Ponikve pri Predstrugah 269
 Ponikve pri predoru Sv. Ane 357, 702, 706, 732
 Ponikve pri Sežani 630
 Ponova vas 310, 333, 454
 Popek Alojz-Vandek 368, 465
 Popit France-Jokl Petrov 364, 366, 663
 Popivoda Pero 343, 344, 360, 363, 372, 378, 387, 400, 401, 403, 406, 407, 458, 470, 476, 496, 508, 510, 513, 532, 564, 565, 570, 571, 588, 606-610, 650, 662, 663, 694, 695, 720, 754, 761, 765, 772—775, 777, 781—783, 801, 802, 804, 805, 831, 832
 Popovič Vladimir-Vlado Španac 50, 51, 52
 Popoviči 486
 Porenta Alojz-Pepi 792
 Porenta Jože-Ture 530, 531, 588, 841
 Poropat Franjo 133
 Posavec Jernej (glej Maček Ivan)
 Posavje 835
 Postojna 625, 630, 663
 Poštar (partizanski komandir) 361
 Pot v Dolino (Bizovik) 274
 Potočar Stane-Lazar 379, 380
 Potok pri Muljavi 170
 Potok pri Stični 438,
 Potok pri Straži 103
 Potok (na Gorenjskem) 661
 Potok (vasica ob Bukovici) 734
 Potokar Janez-Sokol 22, 91, 131, 135, 260, 283, 285, 322
 Potov vrh 100, 117, 182, 489
 Potrbinovo skladišče oglja v Mirni 519
 Potrbujež (kmetija na Zaplazu) 785
 Povirje na Krasu 846
 Povše Janez-Janko 528, 659
 Povše Justi 575
 Povše Leopold 677
 Povše Srečko 102
 Povše (ujeti belogardistični kuhar) 122
 Poznikov stelnik pri Visokem 284
 Poznikovi na Visokem 284
 Požar Franc 845
 Požarčanov laz na Osilniški gori 41
 Požek Niko 582
 Praga 300, 496, 836
 Prapetno 636
 Prapreče 62, 63, 701, 780
 Praprot 481
 Praznik Ludvik-Suljo 28, 30, 72, 210, 212, 219, 227, 228, 278, 332, 380, 381, 426—428, 438—441, 443, 447, 448, 450
 Prebil Zdravko-Abi 843
 Prečna 103, 348, 349, 707, 837
 Predalič Vid-Krajc 89, 440
 Preddvor pri Kranju 687, 692
 Predgrad 209, 703, 801—803
 Predmeja 712
 Predole 12
 Predstruge 230
 Prekrižje 462—465, 486
 Prelesnik Franc 688
 Prelesnik Karla (Ovnova) 322
 Preloge pri Semiču 78, 845
 Preloka 813, 834, 837
 Prepeluh Fani 277
 Prepeluh Franc 277
 Prepeluh Lojze 277
 Prepeluh Viki-Prepo 314—316
 Preserje pod Krimom 613, 666, 695
 Presetnik Franc 673
 Presetnik Ludvik 157, 158
 Prestranek 637
 Prešeren Alojz 184, 251, 841
 Prešeren Cilka, roj. Maček 37
 Prešeren dr. France 789
 Prevale 722, 724
 Prevec Anton-Dimač 47, 92, 93

Prevole 217, 561, 580
 Prezelj Janko-Stane 684, 693, 697
 Prezid 614, 659, 672
 Prezidansko 36, 37, 97
 Prežek (grad) 180
 Preželj inž. Jože-Djuro 210, 228, 295, 349, 839
 Preželj Srečo 836, 838
 Pri cerkvi 143
 Pri mrtvecu 242
 Pribič 486
 Pribil Stane-Brinski 368
 Prigorica 246, 589
 Prigoriški plaz 592, 597—600, 603
 Prijatelj Franc-Ivko 845
 Prijatelj Jože-Slobodan 79, 111, 112, 114, 130, 132, 133, 137, 142-144, 839
 Priložje 481, 567
 Primča vas pri Ambrusu 215, 217, 529, 556, 559
 Primorska, Primorsko 97, 224, 240, 256, 293, 309, 395, 456, 484, 515, 520, 521, 579, 590, 605, 612, 616, 625, 628-630, 633, 635-639, 656, 658, 662, 664, 680, 682, 683, 694, 718, 719, 775, 790
 Primostek pri Metliki 481, 504, 507, 640, 677, 733, 815, 817, 824
 Primož (kota 493) 112, 114
 Primožič Ivan-Vasilij 37, 42, 45, 47
 Primožič Jože Kranjčanov 439
 Primskovo pri Sevnem 62, 63, 130, 176, 377, 384, 385, 390, 400, 426, 429, 438, 457, 728, 732, 734, 762, 763, 765, 768, 770—772, 775, 783—785
 Primskovo v Kranju 686
 Primšar Karel-Zmago Kori 731
 Primštal 381
 Pristava na Moravskem 688, 841
 Pristava pri Leskovcu 175
 Pristava pri Metnaju 736, 762, 776, 782, 783
 Pristava pri Mihovcu 489, 498
 Pristavec Alojzija Pajkova 757
 Pristavec Jaka-Rudi 792
 Pristavec Janez 688
 Pristavica 439—441, 445
 Pristavlja vas 427
 Prlek (glej Lasič Franc)
 Proletarska udarna patrolja 845
 Prosek 634, 844
 Proseka v Žumberku 184, 185, 228
 Prosen Ivan 840
 Prus Anton-Racinov 504, 505
 Prvačina 815
 Pšenični vrh 598
 Ptuj 316, 841
 Ptujski okraj 730
 Puc Srečko 840
 Pucihar Jože-Fistrov 316, 827, 844
 Pučki hrib 240
 Pudob 42, 613, 614, 638, 655, 656, 658—660, 669, 673, 716, 836
 Pugelj Nace 568
 Pugled na Kočevskem 80, 131, 142, 677
 Pugled (kota 587) 32, 64, 73, 75, 170, 173, 175, 274, 285, 288, 298, 313, 326, 329, 330, 338, 341, 357—361, 366, 371, 375—377, 394, 397, 399, 453—457
 Puhar Helena 674, 727
 Puhar Rudi-Stjenka Razin 339, 361, 470, 607—609, 640, 641, 656, 671, 694—696, 830, 833
 Pula (Pulj) 632, 844
 Pungarčar Anton 441
 Pungart Franc-Ignacij 775
 Pungart (greben) 759—761
 Pungart ob Temenici 386, 389
 Pureber Alojz 585
 Pureber Ivan-Brico 22, 91, 194—196, 321, 442, 464, 511, 513, 536, 607
 Purkart Alojz-Slavc 289, 290, 323
 Purkart Dana-Zjdenka 11
 Purkart Franc-Čopek 250
 Purkart Vid-Džoni 70, 71, 843
 Pusti Javor 784
 Pušnik Franc 569, 604
 Puterle Franc-Cure 400, 840

 R
 Rab 104, 198, 612—614, 670
 Rabljanovi s Kamnega vrha 535
 Race (skalovje) 654
 Račna gora 614, 654, 656, 658
 Račje selo 380—382
 Račna 254, 280
 Radan (ranjeni partizan) 49
 Radatoviči 504, 506, 507, 845
 RAHPPP QQ 700
 Radel Vid'518, 650, 651, 715, 721, 804, 805
 Radenci ob Kolpi 816
 Radeščica 680
 Radež Marija 256, 264
 Radina gorica 461
 Radina vas 453

Radlek 369
 Radohova vas 64, 233, 388, 393, 425, 426, 438, 442, 523, 732, 784
 Radojčič Danica 834
 Radomlje 402, 687
 Radoš Franc 530, 557—559
 Radoviča 305, 452, 471, 473, 501, 530, 558 559
 Radovljica 686—688, 691, 692
 Radulja 378
 Radulović Branko 354
 Radušče 462
 Ragljevka 262, 313, 314
 Rajhenav 56, 131, 133—135, 141, 142, 208, 210, 233, 239, 244, 790, 793, 794, 798—800, 804, 810, 811, 833
 Rajhenavski Rog 793
 Rajndol 53, 208, 209
 Rakarjevi v Šentlovrencu 65
 Rakek 12, 523, 613, 614, 647, 648, 654, 663, 664
 Rakitna 330, 613—615, 650, 653, 660, 661, 664—667
 Rakitnica 245, 248, 250, 251, 589, 591, 597, 600
 Rakitniška planota 31
 Rakoše Anton-Rakušek 351
 Rakovnik pri Šentrupertu 378, 706, 379, 402, 701, 710, 726, 764, 777
 Rakovnik v Ljubljani 171
 Rampoha 129, 224, 225, 229, 316, 340, 342
 Rant Jože-Moša 691
 Rapljevo 144, 218, 222, 267
 Rašica 53, 55, 843
 Rateče 687, 689
 Ratenca 528, 530, 532, 558, 567
 Ratenški 530
 Ratež 65, 68, 70, 71, 88, 105, 115-117, 160, 187, 303, 486-488, 490, 491, 518, 702
 Ratje 143, 163, 217, 556, 580, 666
 Ravbar Franc-Vitez 395
 Ravbarkomanda 638, 836, 844
 Ravnace 479—481, 492, 494, 517
 Ravne na Blokah 253, 256—259, 297, 307, 506, 656
 Ravne pri Borovcu 12, 39, 42, 239—244 247
 Ravni dol 313, 588, 592, 676
 Ravni Osrednek 736
 Ravnihar Evgenij-Gregor 662, 676, 678—680, 682, 706, 713, 715, 762, 772, 778, 797, 800
 Ravnik 262, 671
 Ravnikar Štefanija, roj. Podbevšek 195, 322, 406, 511
 Razbore pri Sevnem 63, 734, 764—766, 776
 Razboršek Vera-Vitka 268
 Razdrih Rezka 319, 676, 693, 694
 Razori 169, 286, 338, 341, 357
 Raztoke 116
 Rdeči Kal pri Biču 340, 438
 Rdeči kal (pri Dobrniču) 353, 520, 680, 705, 707, 711, 716, 717, 778, 779
 Rdeči kamen 132, 142, 164, 218, 790-792
 Reber nad Žužemberkom 339
 Reber pri Ambrusu 558, 563, 564, 566, 567
 Reber pri Biču 440, 441, 445, 455,
 Reber pri Lanišču 372, 373
 Rebolj Pavle-Danilo 708
 Rečica ob Savinji 669
 Regent Ivan 629, 630, 633, 634
 Regina Jože 483
 Regrča vas 101
 Rejec Albert 634
 Reka Gozd 754
 Reka pri Pancah 288
 Reka (Rijeka) 84, 628, 634, 700
 Rekar 338
 Rekarjeva gostilna 274, 276—279
 Remih Dušan-Duško 139, 140, 141, 251, 345, 346, 760, 761, 841
 Remih Katarina 345
 Remih Martin 132, 133, 345
 Remih Milan 76, 78, 79, 94, 95, 191 — 193, 195, 320, 321, 345, 355, 404, 405, 434, 445, 509, 510, 841
 Renče 630, 632, 633, 834
 Rendl Emil-Čeh 175, 276, 300, 493, 495, 496, 528
 Renicci 104, 198, 613
 Reparje 647, 648, 788, 793
 Repče pri Trebnjem 392, 706, 707, 778
 Repče pri Molniku 285, 290—292, 505, 773
 Repič Jože-Miha 820
 Repičnik 267, 269
 Repina Jože-Miloš 802, 803
 Resa 132, 135, 225
 Resnice 221
 Reški pild 240
 Retelj Slavko 316
 Retje v Loškem potoku 253, 255, 256, 368, 561, 368, 605
 Rezka (bajtarica) 458

Ribar Ivo-Lola, Fisher 34, 50, 54, 76, 82, 449, 459, 478, 516, 520, 521, 525, 560
 Ribarič Marica-Drava 710
 Ribče 394, 708
 Ribčev travniček pri Velikih Vrheh 316
 Ribčeva hiša v Malih Vrheh 316
 Ribčeve smrekice 317, 339
 Ribič Jože-Gašper 563, 608, 610
 Ribnica na Dolenjskem 184, 246, 251, 253, 256, 523, 524, 554, 579, 588-590, 591, 592, 593, 596, 597, 598, 600, 602-604, 609, 610, 615, 615, 676, 677, 807, 843
 Ribnik 54, 99, 136, 166, 169, 225
 Ribniška dolina (kotlina) 144, 246, 253, 588, 677, 680, 700
 Rigelj pri Starih Žagah 678, 684
 Riglerjevi v Dolenji vasi 589
 Rihemberk 627, 628, 630
 Rihpovec 378, 713, 718
 Rijeka (Reka) 84, 628, 634, 700
 Rim 524, 632, 635, 814
 Rinaldi Antonio 733
 Risnjak 50
 Risova patrolja 345
 Rižarna v Trstu 844
 Rmanov Ukovec 221
 Rob 35, 53, 266, 332, 454, 613, 615, 644, 646, 845
 Robida Ferdo 516
 Robotti Mario 40, 99, 128, 137, 187, 197, 198, 232, 238, 614, 812
 Robova ravan 571, 574—577
 Roče 626
 Ročinj 626, 627
 Rode (Slavko) Venčeslav-Nande 7, 94, 159, 193-195, 222, 275, 314, 317, 319, 320, 322—324, 405, 442, 491, 509, 510, 512, 578, 590, 609, 833, 834
 Rode Zalka 310, 313, 331
 Rodič Štefan 535
 Rodine nad Otovcem 55, 166
 Rodine pri Trebnjem 104, 357, 384, 713, 772
 Rog (Kočevski) 17, 26, 33, 47—49, 53—58, 61, 64, 66, 67, 76, 84, 88, 89, 93, 98, 100, 103, 107—109, 113—115, 128, 129, 134, 135, 137-140, 142, 143, 154, 160-164, 166, 169, 174, 180, 185—188, 197, 203, 228, 230, 234, 249, 294, 303, 307, 346, 451, 499, 515, 517, 580, 583, 644, 662, 669, 674, 678, 680, 682, 700, 703, 777, 780, 787, 793, 794, 811, 845, 846
 Rogačice 154, 158
 Rogatec 270, 641
 Rogatica 216
 Rogelj Frenk 754
 Rogovila pod Pijavo gorico 641
 Rojan 632
 Rojc Ivan 444
 Rojc Milan-Tiger 593, 845
 Roje pri Čatežu 721, 731
 Roje pri Debečem 736, 759, 761, 762
 Rojšek Franc-Jaka 354, 379
 Rolih Mihael 488
 Romanič Peter 829, 833
 Romih Rihard-Riki 138, 139, 144, 245, 250, 253, 680, 728
 Romihovi v Ljubljani 16
 ROOF Bloška planota 669, 696
 Rosalnice 501, 507, 703, 837, 845
 Rosinov hrib 506
 Rossi Ermanno 781
 Rosso Amadeo 578
 Roška cesta 132, 143, 171
 Rovani Alojz 633
 Rovte 613
 Rozemberger Franc-Brane 767
 Rozenbergar Franc iz Gotne vasi 101
 Rozman Franc-Stane 13, 14, 189, 730, 734, 818
 Rozman Jaka 775
 Rozman Karel-Belokranje 512, 513, 607, 609, 667, 694, 696
 Rozman Martin 563, 565
 Rozumek Helmuth 782, 783
 Rožanec pri Črnomlju 125
 Rožek pri Moravčah 686
 Rožempelj 217
 Rožič vrh 804
 Rožičeva zidanica 805
 Rožman Mirko 652
 Rožman dr. Gregorij 784
 Rožna dolina v Ljubljani 293
 Rožni dol 216, 239
 Rožnik Tone-Kovač 280, 282
 Rožnik pri Turjaku 173, 271
 Rudeževa cesta (ali pot) 245, 248, 250, 600, 603
 Rudnik pri Kočevju 133
 Rudnik v Ljubljani 171, 172
 Rudolf Jože 671
 Ruggero Vittorio 98, 463, 465, 642, 643
 Rukavina Ivo-Vladič 51
 Runarsko 367, 368, 656
 Runko Zvone-Pavle 102

Rupe (gozd) 759, 761
 Rupe (vas) 616
 Ruperč vrh 101
 Rupnik Milan-Andrej ček Klemenov 359
 Rus Anton 212, 470, 641, 724, 733, 846
 Rus Jože-Andrej Hribar 27, 92, 130, 141, 451, 457, 568
 Rus Jože-Darko 123, 125, 126, 846
 Rusjan Anton 630
 Rusovi v Biču 446
 Russo (it. poročnik) 565
 Rustja Franjo-Čanči 714, 813, 814, 823, 824, 834
 Rutar Miloš-Ružo 692
 Rute 266, 367, 368, 371, 616, 657, 668, 671
 Ružič Ivan 120, 191, 192, 194, 226, 319, 320
 Rženova hiša v Ravnah pri Borovcu 240
 Ržišče nad Kostanjevico 480

S

Sad 438, 445
 Sadinja vas pri Dvoru 163
 Sadinja vas pri Semiču 481, 845
 Sadinja vas pri Sostrem 360
 Saje Franc 166, 489, 563
 Saje Franc-Rado 405
 Saje Francček 5, 7, 94, 106, 115, 162, 191 — 193, 195, 196, 215, 405, 407, 509—512, 524, 606—608, 613, 693, 694, 697, 782, 812, 829, 834
 Saje Jože 471, 473
 Sajevec 591, 592
 Saksida Bratko 832
 Saksida Zora-Vojka 580
 Samassi 495
 Samide Adolf-Johan 132, 133
 Samobor 110, 497
 Samotorica 370
 Samsa Ivan 7, 256, 263, 265, 322
 Sandra (bolničarka) 361
 Sandžak 363
 Sardinija 493, 495
 Sardoč dr. Dorče 634
 Sava (reka) 80, 110, 189, 272, 273, 375, 394, 444, 456, 595, 674, 682, 683, 692, 730, 734, 735, 753, 784, 822, 836, 841
 Sava (obrat železarne na Jesenicah) 690

Savaglia Giuseppe 518
 Savčji hrib 564, 566
 Savinjska dolina 110
 Savlje 181
 Savo (partizan iz roške ofenzive) 131
 Savodnji mlin 383
 Savska dolina 685, 687, 692
 Schmidt Franc 836
 Schweiger Stanko 836
 Sebenje pri Tržiču 688
 Seč 452, 580
 Sedej Jakob 612, 693
 Sedej Nande 7, 66, 72, 94, 162, 194, 195, 228, 258, 300, 319—324, 361, 404, 405, 717, 728, 782, 801, 806, 813, 818, 829-834, 840
 Sedevčič Cveto-Marko 362
 Sekirišče 269
 Sekuliči 486, 726
 Sela nad Šmarjeto 429, 448, 458
 Sela nad Višnjo goro 437
 Sela ob Soči 626
 Sela pri Ajdovcu 346, 347, 437, 438
 Sela pri Dragatušu 838
 Sela pri Hinjah 217, 791
 Sela pri Jugorju 55, 70, 165, 166, 168, 216, 452
 Sela pri Lavrici 275
 Sela pri Ratežu 303
 Sela pri Ravnah na Blokah 257
 Sela pri Šentpavlu 385, 386, 390, 426, 427, 438, 784
 Sela pri Smarju-Sapu 313, 453, 454, 577
 Sela pri Žirovnici 688
 Sela-Sumberk 162, 176, 339, 356, 438, 560, 681, 702, 703, 707, 708, 771, 829, 832
 Selan Alojz-Slavko Mohor 30, 489, 504, 505
 Selan Jože-Jovo Mohor 194, 290, 405, 607, 773
 Selan Ludvik-Marcel 303
 Selan Milka 268
 Selca 62, 217, 692
 Seliškar Marjan-Črt 224
 Seliškar dr. Vladimir-Peter 822
 Seljan pri Sv. Ani 75
 Selnik 176
 Selo pri Hruševem 644
 Selo pri Kumpoljskem gradu 104, 377, 378, 719, 730
 Selo pri Pancah 326, 358
 Selo pri Robu 616
 Selska gora 712

Selška dolina 484, 682, 782
Semenič pri Semiču 451
Semič Stanko-Daki Španec 18, 20, 23—28, 30, 31, 50, 52, 56, 59, 60, 67—71, 88, 92, 93, 184, 307, 314, 343, 344, 352, 353, 356, 387, 398, 399, 401, 404, 405, 407, 452, 457, 458, 496, 500, 510, 528, 561, 564, 576, 577, 588, 607, 608, 610, 643, 646, 654-658, 668, 676, 693-696, 713, 725, 760, 766, 768, 772, 773, 800, 808, 813, 823, 824, 829-834, 844, 841, 842, 845
Semič 55, 59, 78, 99, 166, 169, 225, 232, 233, 236, 237, 239, 283, 344, 451, 452, 480, 484, 500, 517, 606, 657, 700, 702, 703, 769, 785, 790, 837, 845, 846
Semolič Vinko 50, 782, 846
Seničar Alojz 119, 120, 126
Senj 627
Senožetec pri Divači 520, 581, 637, 762
Senožeti ob Savi 595
Serco Paolo 254
sestavine (grupacije):
5. sestavina GaF (obmejne straže) 40, 98, 614
11. sestavina GaF 98, 523, 614
Jurišna sestavina 21. Aprile (fašisti) 523, 524, 529, 590, 592, 615, 677, 700, 703, 777, 791, 794
Sešek Tone-Ante 361
Sever Anton 262, 283
Sever Egidij-Štefan 169, 171, 173, 175, 274, 361
Sever Jože-Krajc 504, 507
Sever Štefka, roj. Kump 268
Sevnica 99, 154, 159, 719
Sevno 734, 764, 785
Sežana 630, 631, 802, 803
Sfiligoj Anton 630, 694
Sibun Janez 456
Sicilija 591, 781, 813
Sikst (škof) 685
Siliato Leonardo 368, 554, 591, 592, 595, 597—600, 603
Simčič Mirko 517
Simončič Vinko-Gašper 369, 370
Sinčič Stanko-Sine 122, 210, 250, 319, 445, 577, 808
Sinji vrh 703, 814, 820
Šitar Ivan 519, 661
Skajževi v Danah 595
Skala Anton 439, 768, 769
Skalcatovi v Grosupljem 432
Skalja Polde-Miki 138, 139, 144, 359-361, 372, 377, 426, 428, 431, 432
Skalna gorica 235, 238
Skalovec 659
Skaručna 687, 692
Skočir Bruno 133, 846
Skol Leopold-Polde 383, 392, 444, 407, 568, 608, 722, 759, 768, 773, 790, 830-832, 842
Skol Lojze 392, 434, 509, 722, 724, 830
Skomina Feliks 814, 815, 817
Skopačnik 176
Skrad 99
Skradnik 818
Skrajnik 129, 669, 670
Skranjce pri Ravnah na Blokah 257
Skratovica 707
Skubic Alojz 121, 126
Skubic Franc 338
Skubičev iz Male Dobrave 445
Sladič Franc 519
Sladič Jože 519
Sladičevi v Dolah pri Litiji 721—723
Slak Alojz 78, 135
Slak Francka-Vilfan 323
Slak Jože-Silvo 349, 672
Slak Zvone-Tilen 28, 30, 228, 296, 678, 715, 721, 728, 821
Slakov bunker nad Šahovcem 672
Slamič Urh 10
Slamna vas pri Metliki 452, 493, 497, 768
Slanica 329
Slap pri Trziču 689
Slap pri Vipavi 630
Slatnik 68
Slavec Igor 833
Slavetič 486
Slavko (partizan iz Stepanje vasi) 316
Slemenca (greben) 785
Slobodnik Franc 493
Sloka gora 504
Sloka gorica 271, 298
Slovenec Niko-Kosta 230, 231
Slovenija 13, 34, 51, 52, 54, 83, 84, 91, 92, 93, 95, 131, 141, 191, 193, 203, 205, 206, 300, 319, 323, 360, 363, 364, 405, 406, 408, 452, 524, 565, 606, 616, 625, 629, 636, 673, 676, 691, 693, 790, 792, 812, 813, 824, 830
Slovensko 14, 24, 191, 363, 476, 629, 693, 694, 696, 697, 781
Sluga Marija 513
Sluga Slavko-Justi Župin 504, 507, 616, 674, 790
Sluga Zlata 8
Slugovo 647

Smiljanič v Metliki 502—504
 Smlednik 686, 690, 845
 Smolenja vas 105, 115—117, 122, 126, 127, 191, 192
 Smolič Vinko-Džim 362, 572, 660, 665
 Smrajc Franc-Miklavž 22, 91, 93, 118, 168, 192, 194, 319, 666, 696
 Smrečnik 204, 206, 208, 304, 307
 Smrekar Feliks 113, 114
 Smrekar Ludvik-Ludvik Zupanc 131, 273, 312, 325, 326, 329, 330, 333, 342, 361, 361
 Smrekovci 656
 Smrjene 272, 329, 641, 784
 Smrke Franc-Još 112
 Smuk Ivan (belogardist) 801, 802
 Smuk Matij a-Mato 370
 Smuka 12, 22, 24—27, 29, 31, 61, 74, 108, 112, 113, 127, 129, 137, 141, 162, 164, 215, 345, 525, 526, 554, 556, 579-581, 684, 791
 Sneberje 265
 Snežnik 333, 366, 367, 369, 638, 654, 659, 669, 672, 673, 675, 676, 678, 696
 Snoj Jože-Piki 94, 95, 191—193, 195, 281, 321, 323, 379, 380, 407, 594, 610
 Sobrač 734, 770, 783
 Socerb 627
 Soča 626, 628, 778
 Sočan Jule-Tomaž Skala 8, 34, 402, 408, 477, 588, 729, 731, 735, 737, 738, 753, 795, 811, 815, 821, 823, 825, 840
 Sodražica 35, 254, 259, 266, 591, 598, 613, 615, 845
 Soklič Franc-Janko 775
 Sokol 309
 Solidarnost 689
 Solkan 630, 631, 633
 Somrak Janez 779
 Sora pri Medvodah 683, 708, 709
 Sorica (vas) 692
 Sordi (it. polkovnik) 706, 764, 765, 777
 Soržovo 476
 Sostro 170, 173, 174, 273, 326, 334, 335, 338, 359, 376
 Sošice 228, 486
 Soteska 144, 162, 163, 233, 342, 351, 357, 449, 450, 523, 525, 580, 702, 717, 755, 761, 780, 787
 Sotla 110
 Sotlar Ciril-Tomaž 769
 Sotlar Franc-Pavijan 171
 Sovjetska zveza 204, 207
 Sovodenj 687, 692
 Sp. Danje pri Sorici 692
 Sp. Kašelj 121, 126, 274, 291, 292
 Sp. Lakence 427, 429
 Sp. Medvedica 843
 Sp. Radvanje 845
 Sp. Slivnica 313
 Sp. Vrsnik pri Idriji 630
 Spilamberto pri Modeni 495
 Spodnja Besnica 688
 Spodnja Branica 630
 Spodnja Idrija 631
 Spodnje Brezovo 431
 Spodnji Kras 627
 Spodnji Log 845
 Spodnji Plankar 438
 Srbske Moravice 99
 Srebrnič Jože 630, 633, 634
 Srečko (puškomitraljezec) 642
 Sredgora 128, 129, 136, 210, 233—235, 344
 Srednja vas 55, 238, 687, 689
 Srednješolska ORJUNA 843
 Srednji Lipovec 357, 392, 780
 Srednji Pribič pri Krašiču 478
 Srednji del 358
 Srnjak 270, 284
 Srobotnik nad Stražo 342, 348, 350, 351, 707, 787
 Srovinovi v Biču 440, 441
 Stalin Josif Visarionovič 299, 300
 Stahovica 688
 Stalingrad 325, 333, 396, 399, 682
 Stan pri Mirni 383, 384, 712
 Stane (komandir baterije) 295, 814
 Stanič Štefan 630
 Stanko (pisec članka) 480
 Stanko (ranjeni partizan) 672, 674
 Stankovič Franc 573
 Stankovič Ivan-Stanki 607—609, 648
 Stante Peter-Skala 13, 14, 189, 273
 Stara Lipa 819
 Stara Vrhnika 613
 Stara cerkev pri Kočevju 53, 56, 57, 613
 Stara gora pri Lanšprežu 378, 384, 457, 712, 713, 716
 Stara vas pri Krškem 428, 429
 Stara vas (Velika in Mala) 288, 327, 337
 Starc Anton-Japljev 642
 Stare žage 164, 166, 583, 588, 638, 684
 Starenec 785
 Starešinič Alojz 718
 Starešinič Martin 615, 644
 Stari Breg 109, 134, 580, 793
 Stari grad Ortnek 291

Stari grad nad Čušperkom 101, 328
 Stari Log 20, 22—26, 32, 53, 56, 57, 75,
 108, 129, 131, 133, 135, 138, 140, 142,
 162, 163, 164, 217, 218, 224, 225, 233,
 344, 345, 525, 554, 556, 560, 580—583,
 585, 588, 677, 684, 761, 844
 Stari Lužarjev breg 260
 Stari trg ob Kolpi 12, 703, 801, 819,
 837
 Stari trg pri Ložu 523, 614, 655, 656,
 658, 669, 673
 Stari trg pri Trebnjem 701
 Stariha Anton-Zvonko 132, 846
 Stariha Jože-Dušan 582, 585
 Staro Apno 333, 613, 614, 641
 Staro Brezje 128
 Staro Selo 632
 Stavča vas 111, 112
 Stegovec Albert-Milan 638, 694, 695,
 724, 830, 831
 Stehanja vas 62, 784
 Steljniki 591, 592, 593
 Stene (kota 1129) 600
 Stenica 650
 Stepan Marko 577
 Stepančič Tone-Savo 280, 281, 291
 Sterle Franc-Nino 366, 367
 Sterle Stanislav 843
 Stermečki Maks-Rok 131, 844
 Stevini na Bojancih 808
 Stična 184, 385, 388, 390, 425—427,
 429, 430, 433, 438, 439, 444, 523, 708,
 732, 734, 759, 770, 784-786
 Stipanič Ciril Jankov 484
 Stjenka (pesnik-politdelegat) 496,
 530, 616
 Stojan Anton 172, 327, 328, 353
 Stojdraga 475, 497, 498, 525
 Stol 685
 Stopar Franc Hribarjev 386
 Stopar Martin 489, 517
 Stopar Viktor-Silvo Moščan 139, 169,
 193, 215, 568, 838
 Stopica 530
 Stopiče 101, 182, 183, 323, 702
 Strah Josip-Osip 22, 73
 Strah Slavka 276
 Strah Stanko 220, 320
 Strah Tone Štihov hlapec 220
 Stranje 701, 709
 Stranska vas pri Dobrovi 644
 Stranska vas pri Novem mestu 450,
 481, 530, 535
 Stranska vas pri Žužemberku 217
 Strassoldo Leopold Adam 626
 Straža pri Bogenšperku 759
 Straža pri Novem mestu 144, 340, 350,
 357, 444, 520, 707, 761, 776—778, 781,
 782, 787
 Stražišče 692
 Stražni vrh 805
 Stražnica 671, 672
 Strelec (vas) 136
 Strle Franci 10, 17, 91—93, 97, 322,
 365, 406, 608, 609, 613, 680, 681,
 693-696, 713, 813, 829—834
 Strle Jakob 258
 Strle Vojko 8, 9
 Strletje 262
 Strmac v Žumberku 486
 Strmca na Blokah 260
 Strmec (grič blizu Biča) 438
 Strmole 350, 351
 Strnad Janez-Lado 345, 404, 510, 607,
 666, 696
 Strnad Jovo 256
 Strnad Jože-Šuštarjev oče 220
 Strniša Anton-Luka 60, 156, 212, 308,
 708
 Strojani Ivan-Cene 447, 455
 Strojani Jana 8
 Strugar Peter (glej Leskošek Franc)
 Struge 75, 143, 217, 218, 221, 345, 452,
 522, 558
 Struge pri Čegljah na Hrvaškem 469
 Struge (grad ob Krki) 101
 Struna Bogdan-Jan 248, 321, 716
 Struška dolina 217, 218, 220—222,
 224, 307, 700
 Struški gozd 162, 165, 491
 Struški most 487, 491
 Stružnica 71
 Stublar Albin 723, 727
 Studenčice pri Lescah 220, 221
 Studenec na Blokah 656, 657
 Studenec pri Vevčah 171, 173
 Studenec-Ig 661
 Studeno 653
 Studenski vrh 791
 Stupan Jakob 688
 Suha gora 768, 769
 Suha krajina 25, 36, 75, 98, 108, 131,
 135, 137, 138, 143, 164, 198, 201,
 213-215, 216, 217, 232, 342, 365, 391,
 451, 515, 516, 519—525, 529, 554,
 558—560, 579—581, 584, 587, 588,
 604, 607, 608, 611, 613, 639, 680, 691,
 700, 704, 705, 763, 845
 Suha pri Predosljah 688
 Suhadol (Gorenji in Dolenji) 117, 165

- Suhadole 722
 Suhadolnik Ivan 651
 Suhadolnikovi v Novakih 651
 Suhi dol (partizanska bolnišnica) 242
 Suhor pri Metliki 352, 433, 478, 481, 483, 485, 493, 499, 508, 513, 518, 845
 Suhy Drago-Liko 103
 Sušak 106
 Sušice 680
 Sušilna jama v Zagorici 441
 Sušje 257, 676
 Sušnik Ivan-Štefan 755
 Sušnik Janez 688
 Sutjeska 730
 Sv. Ahac 271, 298, 642
 Sv. Ana pri Novem mestu 115, 117, 121
 Sv. Ana pri Oneku 56, 75
 Sv. Anton 819
 Sv. Barbara pri Zmincu 661
 Sv. Čiril 499
 Sv. Duh na Polževem 312, 313, 339
 Sv. Francišek na Mirni gori 135, 236
 Sv. Francišek pri Danah 591 — 593
 Sv. Gregor 263, 604, 613, 614, 674, 675
 Sv. Ivan 632
 Sv. Jakob ob Savi 692
 Sv. Jakob v Trstu 631
 Sv. Jedert nad Laškim 111
 Sv. Jurij 471, 647, 648
 Sv. Katarina 569—571, 573, 574, 576, 578
 Sv. Križ na Loviču 462
 Sv. Križ pri Gabrovki 378, 710, 829
 Sv. Križ pri Hrženiku 464
 Sv. Križ pri Trstu 631, 844
 Sv. Križ pri Žužemberku 465
 Sv. Lenart 332, 357
 Sv. Marija Magdalena 632
 Sv. Marjeta 642, 643
 Sv. Miklavž na Taboru 312
 Sv. Ožbalt 260, 261, 266, 268, 368
 Sv. Peter nad Črnomošno dolino 135, 141, 144, 164, 216, 789-791
 Sv. Peter (kota 500) 530, 532, 534, 558, 571
 Sv. Peter (kota 443) 711
 Sv. Primož 266
 Sv. Rok 102, 425, 426, 442, 501, 504
 Sv. Trije kralji 684
 Sv. Urh 195, 282, 291, 312, 322, 326, 337, 357, 375, 406, 456, 511, 712
 Sv. Vid (Žilce) 613, 614, 646—649
 Svete Anton-Gustl 7, 210, 314—316, 319—321, 323, 324, 405, 509, 577, 610, 738, 831, 833
 Svetina Ivo 256
 Svetinov z Brezovega 338
 Svetli potok 57, 238, 239, 245
 Svibnik 481, 804
 Svibno 686
 Svinjski hrib 580
 Svržaki 677
- Š
- Šahen 345
 Šahovec 286, 349, 672, 680, 705, 707
 Šajbnik 41, 44
 Šalej Jože 10
 Šalka vas 8, 133, 841
 Šantel Bojan 843
 Šaranovič Milovan 86, 363, 364, 406, 425, 432, 434, 436, 459, 461, 466, 509—511, 512, 513, 521, 522, 569, 571, 578, 599, 601, 606, 608—610, 729, 730, 792
 Šauli Jože 775
 Šavli Oskar-Silvo Marjanovič 203, 204, 224, 245, 269, 271, 296
 Ščuka Cvetko 630
 šega Ivan Jernejčkov 368, 369
 Šega Marija 258, 259
 Šega Stane-Šofer 406
 Šegina Leopold 7, 503, 512, 513, 607—609, 694, 695, 719, 810, 824, 830—832, 834, 840
 Šekli Jože 630
 Šemetovi v Šentvidu 433
 Šempeter pri Gorici 786
 Šenberk 345, 452, 580, 582
 Šenčur pri Kranju 687
 Šenkov turn 687
 Šentjanž 99, 732, 733
 Šentjurc Lidija-Joza 95
 Šentjernej 68, 104, 119, 126, 127, 162, 165, 182, 184, 185, 448, 485-492, 702, 841
 Šentjošt pod Gorjanci 101 — 103, 127, 181-184, 191
 Šentjošt pri Rovtah 613
 Šentjurij na Dolenjskem 104, 726
 Šentjurij pri Celju 99
 Šentjurje pri Grosupljem 333, 453, 613, 843

Šentlovrenc na Dolenjskem 62, 64, 65, 701, 709, 732, 774, 775
 Šentpavel na Dolenjskem 385, 386, 390, 426, 427, 438, 784
 Šentpavel pri Podmolniku 288, 338, 456
 Šentrumar 555
 Šentrupert 384, 393, 394, 426, 427, 701, 706, 710
 Šentvid nad Ljubljano 690, 692, 839, 840
 Šentvid pri Skaručni 692
 Šentvid pri Stični 385, 388, 425, 426, 425—429, 430, 433, 438, 442, 444, 523, 708, 732, 759, 782, 784, 785
 Šentviška gora 626
 Šepetave Slavko 840
 Šercer Peter 41
 Šergan Martin 110, 111
 Šerjak Jože 310
 Šetina Anton 630
 Šetrajčič Ferdo-Henrik 459
 Šetviška gora 626
 Ševnica 104, 377, 378, 381—384, 780, 786
 Šilc Franc 590, 595
 Šiler Rudi 428
 Šilih Niko-Boris Nikič 7, 18, 25, 27, 30, 32, 48, 54, 62, 64, 65, 73, 74, 91-94, 151, 161, 202, 224, 225, 231, 296, 298, 307, 313-317, 319-324, 339, 340, 341, 342, 360, 399, 403—406, 449, 813, 507, 508, 513, 606, 610, 818, 833, 834, 839
 Šimnic Konrad-Črt 368
 Šinkar Anton (belogardistični kurat) 102, 116
 Šinkovec Ivan 527
 Šipak 468
 Širaj Janez 660
 Širmanski hrib 754, 758
 Široko 784
 Škale pri Ravnah na Blokah 257
 Škaljin Alojz 595
 Škedenj pri Trstu 632
 Šket Ivan-Trček 845
 Škocjan ob Radulji 110, 392, 489
 Škocjan pri Turjaku 284, 330, 331, 333, 333, 454
 Škof Franc 94, 121, 124, 192, 314, 317, 324
 Škof Ivan-Jovo 563
 Škof Jože 573, 712
 Škof Tone Dovičin 471, 497
 Škofja Loka 110, 682, 685—687, 689-692, 845
 škofje 439
 Škofjeloško 686
 Škofljica 121, 126, 269, 270, 272, 287, 357, 371—373, 454, 455, 616, 642, 836, 845
 Škoporc Ivanka 135
 Škoporec Gorazd-Borut 28, 298, 306, 401, 573, 759, 775
 Škovec 393, 394
 Skrabar Stane-Braškar 6, 8, 26, 48, 49, 60, 92, 93, 106, 161, 162, 169, 180, 194, 224, 239—242, 305, 319—324, 475, 495, 496, 512, 513, 573, 594, 608-610, 616, 674, 696, 697, 727, 728, 785, 789, 822, 829, 830, 832-834, 840, 841, 844
 Škrabče 260, 262
 Škrbčeva hiša na Ratežu 68
 Skrilje nad Igom 35, 269, 270, 457, 640—643, 667, 845
 Skrilje pri Kleču 129, 135, 166, 168, 225, 234, 229
 Skrilje pri Loškem potoku 265
 Škriljski hrib 234, 235
 Škrli Anton 250
 Škrli Rafael-Rafo 49, 50, 65, 68, 69, 73, 79, 89, 94, 95, 117, 118, 120, 122, 123, 126, 159, 165, 166, 168, 169, 188, 192, 194, 210, 226—228, 271, 319, 320, 322, 464, 511
 Škrobut Stanislav 442, 443
 Škufca Anton 593
 Škufca Jože-Martin 31, 154, 161, 178, 348, 355, 379, 380, 387, 388, 435
 Škufca Jože-Strojin 314
 Škufčev z Male Dobrave 450
 Škulj Karel 589
 Škuljevi z Vrha nad Želimljem 641
 Šlajpah Franci-Pogačev 294, 841
 Šlajpah Miha 65
 Šlander Mica (Šlandrova, Marinko) 17, 18, 21, 22, 24—26, 28, 30, 34, 35, 64, 91, 92, 177, 189, 223, 290, 295, 312, 324, 350, 393, 397, 398, 400, 402, 441, 444, 452, 510
 Šlibar Martin 348
 Šmajdek Albin 101
 Šmarje pri Braniku 630
 Šmarje-Sap 292, 312, 358, 359, 372, 404, 454, 455, 457, 613, 615, 837
 Šmarješke Toplice 162

- Šmarjeta 104, 161, 162, 180, 183,
192-194, 429, 448, 458, 489,
517-519
Šmarna gora 690
Šmartno pri Litiji 99, 753, 754, 756,
757
Šmaver 680, 705
Šmihel 579
Šmihel pri Novem mestu 126
Šmihel pri Žužemberku 217, 323, 517,
Šmitek Janez 684, 697
Šmuc Ivan-Roman 601
Šmuc Jože 250, 675
Šnelerjeva hiša v Koprivniku 208,
210, 211
Šnuderl dr. Makso 199
Šoba Anton-Zvonko 36, 530
Šobar Milka-Nataša 169
Šop 650
Šorli Ferdinand-Nande 123, 125, 126
Šorovič Danilo 363, 451, 457, 510
Šoštar Tomaž 688
Špajhrib 439—445
Špan v Dolenji vasi 273, 384—389,
393, 426
Španija 102, 255, 443, 523, 691
Španov hrib 755, 756, 760
Španova hiša na Osredku 756
Španovi v Biču 439, 440, 446
Špeharji 816
Špelca (sodelavka Tomšičevega gla-
su) 616, 674, 727
Špelič Stanislav-Branko 279, 292, 280,
293
Špelič Vinko-Peter 350, 351
Špindler Franc-Javsov France 351
Špitalič 686
Špivec (greben) 761, 759
Šporar France-Franjo 74, 94, 95, 114,
192
Šprikla 652
Springer Lojze 677
Šraj Tone-Aljoša 837
štabi:
Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije
13, 14, 27, 31, 83, 84, 177, 203, 352,
360, 363, 437, 459, 520, 812, 818
Glavno poveljstvo slovenskih parti-
zanskih čet, Glavno poveljstvo slo-
venske partizanske vojske, Glavni
štab NOV in PO Slovenije 12, 13,
16, 21, 26, 31, 33, 50, 53, 55, 57, 65,
72-74, 79, 80, 82, 85, 86, 88,
105—107, 137, 139, 140, 160, 170, 185,
186, 214, 229, 282, 309, 317, 340, 341,
344, 351, 364, 370, 371, 378, 392, 395,
437, 452, 515, 516, 520, 611, 616, 637,
676, 728, 730, 780, 792, 799, 804, 806,
813, 816, 818, 822, 824
Glavni štab NOV in PO Hrvatske 51,
812, 813
Beblerjev štab glavnega poveljstva
140-142, 144, 163, 169, 171, 174, 175,
180, 181, 187-189, 216, 223, 224, 307,
324
Štab 2. grupe odredov 16, 189
Štab 3. grupe odredov 16 — 18, 21,
32—36, 91, 92, 107
Štab 5. grupe odredov 17, 18, 54, 78,
131
Štab 1. ali Dolenjske operativne cone
86, 364, 378, 385, 390, 394, 400, 426,
430, 433, 437, 446, 449, 453, 515—517,
519, 521, 524, 555, 557, 559, 560, 563,
569, 570, 579, 582, 588, 591, 599, 600,
605, 611, 710, 718, 730, 734
Štab 2. ali Notranjske operativne co-
ne 364, 367, 370, 392, 458
Štab 4. ali Štajerske operativne cone
365, 734
Štab 2. operativne cone Hrvatske 352
Štab 5. operativne cone Hrvatske 50
Štab Kočevskega odreda 12, 32, 36,
37, 39, 40, 50—52, 57
Štab Dolomitskega odreda 36, 92
Štab Krškega odreda 228
Štab Belokranjskega odreda 216, 229
Štab Zapadno-dolenjskega odreda
(ZDO) 12, 22, 74, 75, 91, 109, 110,
138, 385
Štab Vzhodno-dolenjskega odreda
(VDO) 494
Štab Notranjskega odreda 333, 334,
637
Štab Soškega odreda 395
Štab Gorenjskega odreda 683
Štab 2. Primorsko-goranskega NOP
odreda Hrvatske 52
Štab I.SPUB Toneta Tomšiča (Tom-
šičeve brigade) 29, 32, 53, 56, 57, 61,
63, 73, 75, 88, 92, 127, 140, 169, 180,
208 181, 202, 203, 216, 217, 229, 239,
240, 256, 257, 266, 273, 304, 307, 372,
384, 394, 399, 426, 437, 454, 470, 476,
493, 502, 503, 508, 525, 557, 561, 569,
570, 574, 590, 599, 644, 646, 662, 672,
680, 710, 715, 720, 734, 754, 765, 776,
804, 805, 810
Štab Gubčeve brigade 178, 179, 189,
217

Štab Cankarjeve brigade 217, 238, 477 555
 Štab Šereerjeve brigade 266, 330, 553
 Štab 4. kordunske mladinske brigade 228, 229
 Štab 13. proletarske ud. brigade Radeta Končarja 498
 Operativni štab Tomšičeve in Gubčeve brigade 778
 Štab 1. bat. Kočevskega odreda 38, 47, 216
 Štab 2. bat. Kočevskega odreda 52, 92
 Štab 3. bat. M. Zidanška Kočevskega odreda 33, 41, 42
 Štab 2. bat. Belokranjskega odreda 189
 Štab 2. bat. (Varetovega) ZDO 32
 Štab 3. bat. ZDO 91, 358, 361
 Štab 1. bat. Notranjskega odreda 395
 Štab 2. bat. Notranjskega odreda 52
 Štab 1. proletarskega ud. bat. (Kostovega) Tomšičeve 169
 Štab 1. bat. Tomšičeve 223, 227, 295, 324, 402, 439, 469, 493, 715
 Štab 2. proletarskega ud. bat. Tomšičeve 59
 Štab 2. bat. Tomšičeve 66, 223, 238, 253, 324, 357, 361, 401, 715
 Štab 3. udarnega bat. (Jankovega) Tomšičeve 109
 Štab 3. bat. Tomšičeve 223, 238, 261, 262, 324, 325, 402, 404
 Štab 4. bat. Tomšičeve 799, 813
 Štab Šiškovskega bat. 2. grupe 71
 Štab 3. bat. legije smrti 352
 Štajerska, Štajersko 13, 55, 80, 89, 90, 101, 123, 177, 189, 272, 309, 504, 692, 730, 835
 Štajner Alojz 124, 126, 192
 Štale 54, 56, 85, 135, 164, 166—168, 181, 202, 216, 304, 802
 Štampohar Anton 835, 837, 841, 842
 Štandrež 631
 štangarske Poljane 734, 753, 754, 758, 760
 Štanjel 627, 770, 771
 šteblaj Janez-Petelinček 758
 Štefan (svetnik-mučenik) 215
 Štefan (padli politdelegat) 280, 291
 Štefan (ranjeni partizan) 445
 Štefančič Albin 428, 429
 Štefančič Ladislav-Edi 242, 243, 247
 Štefanie Jože 309
 Štefanič Mavricij-Mavriče 512, 513, 534, 535, 564, 568, 575, 606-608, 643, 658, 694, 695, 723, 724, 788, 792, 830-833
 Štefanova dolina pri Velikih Vrheh 316
 Štembal Jože-Brglez 593
 Štepanja vas 316
 Šterk Jože 304
 Šterk Peter 802
 Števerjan 626, 631
 Štibernik France-Miklavž 310, 313
 Štiren Alojz 62, 332
 Štončkovi v Biču 438—440, 446
 Štore pri Gameljnah 691
 Štravs Ivan 629
 Štrekljevec 517
 Štros Alojz Lazarjev 439
 Štrukelj (puškomitraljezec) 235
 Štrumbelj Karel-Miloš 361
 Štrus v kraju Reka Gozd 754, 758
 Štublar Anton 557, 559
 Štulat pri Mirni peči 716
 Štupar Helena 688
 Šturm Frane 661
 Šturm Jože 694
 Šubelj Filip-Jure 593, 607, 609, 694
 Šubic Ive 172, 195, 300, 301, 323, 327, 328, 386, 404, 407, 448, 450, 451, 479, 480, 495, 512, 513, 692
 Šubic Miran-Janez 183, 192, 194, 196, 208, 321, 322, 361, 716
 Šujica 644, 841
 Šulem Albin 509—511, 513, 563, 607, 609, 769, 832
 Šuman Karlo 58, 93, 95, 159, 194, 196, 250, 320, 321, 323, 324, 356, 365, 404—407, 475, 510, 511, 512
 Šumrada Jože-Tastarih 675
 Šumrada Ludvik z Babne police 666
 Šušni breg 244, 247
 šušnjar 129
 Šuštar Jože 661
 Šuštarič Jože 677
 Šuštaršič Anton 569, 579, 604
 Šušteršič Anton 11
 Šušteršič Franc-Frenk 283, 846
 Šušteršič Janez-Žan 79, 95, 141, 142, 191 — 193, 195, 237, 320, 322, 434, 504, 509, 512, 513
 Šušteršič Milan 840
 Šušteršič Roman 579
 Šušteršič Stane-Boštjan 118, 169, 192, 206, 319, 320, 322, 405, 406, 512, 513, 571, 572, 607, 608, 829, 833
 Šušteršič Tomaž-Tom 843

Šuštersič Tone-Tine Železnik 182,
361, 840
Šuštersič Vinko 11
Šutna pri Kamniku 689
Švajger Janko 834
Švajger Jože 69
Švajger Stanko 489, 573
Švara Dušan-Dule 144, 217, 601
Švarcenek 627

T

Tabor pri Grosupljem 312, 313, 331,
454
Tabor v Loškem potoku 255, 256
Taborska stena 36—45, 47, 90, 93, 341,
342, 404
Tabrč 654, 655
Tacca 626
Tacen pod Šmarno goro 690, 691, 838,
840
Tajčbirt 166, 451
Tajčman Martin 504, 505
Talčji vrh 837
Tanaskovič Rajko 363
Tanča gora pri Koprivniku 238, 239
Tanča gora (pri Dragatušu) 229, 230,
803-806, 819, 838
Tarabič Joco 459
Taufner Ignac-Nace 443, 447
Taurer Franc-Plahun 195, 465
Taurer Henrik 164, 194
Tavčar Franc-Rok Sedlar, Rok Zaplo-
tnik 28, 30, 76, 77, 78, 89, 92, 95, 115,
223, 294, 312, 402, 406, 408, 454, 456,
511, 520, 606
Tavčarjeva hiša v Novakih 650, 652
Tejkal Silva 728
Tekavec Filip-Gašper 7, 22, 73—76,
79, 78, 87, 89-91, 94, 137, 138, 142,
192, 193, 245, 252, 256, 321—323, 401,
407, 432, 440, 442, 444, 446, 469, 470,
488, 509—511, 512, 513, 518, 536, 567,
576, 587, 606—609
Tekavec Jože-Pepe Sorok 97, 284, 319,
669, 696
Tekavec v Ravnah na Blokah 257
Telče 154, 786
Telebačnik 639, 653, 654, 659
Temenica 103, 176, 273, 384—388, 390,
426, 427, 701, 703, 706, 710, 732, 759,
764
Temeniška dolina 273, 385, 390

Tepina Marjan 839
Terčič Lojze 73, 94, 228, 319, 320, 323,
355, 509, 510, 512, 713, 715, 799, 830,
840
Teršelič Anton-Žagar 110, 191
Tesner Lovro 273
Tičnica pri Panchah 334, 336, 339
TIGR (Trst-Gorica-Reka, ilegalna or-
ganizacija) 634
Tihaboj 377, 478, 710, 711, 713,
718—720, 764, 765, 776, 777
Tinčkov z Muljave (belogardist) 443
Tintavica 591—594
Tisovec Jože-Dušan 407
Tisovec 217, 221, 304, 345, 522, 558,
563, 564, 566
Tišler 42
Titova cesta v Ljubljani 256
Titovo Velenje 841
Tivoli 688
Tlaka 764
Tlake 272, 447, 455, 456
Tokio 814
Tolmin 630, 786
Tolminska 625—627, 628, 633, 636
Tolsti vrh nad Babno polico 658, 659,
672
Tolsti vrh pod Gorjanci 165, 182, 487,
491—493, 669
Toman Jože-Mirko 348, 434, 532, 587,
588, 713, 757, 786, 787
Tomaseo Nicolo (dijaški krožek) 634
Tomažič Franc-Žlato 179, 195, 289,
290, 292, 293, 321—323, 457, 511, 512,
513, 588, 594, 606—608, 610, 721, 786,
831, 832
Tomažič Pinko 635
Tomažin Francka-Cesarjeva 316
Tomažja vas 504, 507, 769
Tomc Ivan 504
Tomc Tone 778
Tominc Janez-Tomaž Slivnik 215, 529
Tominec Milan 7, 382, 383, 407, 426,
427, 439—442, 444, 469, 486, 489, 502,
503, 509, 510, 512, 513, 520, 606, 685,
710, 716, 722, 765, 773, 787, 799, 829,
830, 832, 833
Tominšek dr. Teodor 844
Tomišelj 661, 662
Tomo (obsojeni partizan) 210, 303
Tomšič Ludvik 841
Tomšič Tone-Gašper 16, 496, 674, 727,
728, 824, 825, 842, 844
Tomšičevi v Rožniku pri Turjaku 271
Tonček (pisec članka) 790

- Tončič dr. Franc 634
 Toni Vinko-Cene 359, 360, 405, 406,
 509, 512, 513, 607, 609, 834
 Topla reber 233, 557, 560, 790
 Topli vrh nad Mavrlenom 231, 232
 Topli vrh pri Črmošnjicah 48—50, 54,
 59
 Toplice pri Zagorju ob Savi 820
 Topol pri Medvodah 773
 Topol na Blokah 257, 258, 262, 656
 Topol pri Bezuljaku 647
 Topolšek Albert-Igor 8, 276, 708, 709,
 829
 Torbelli Emilio-Emil Trobec 844
 Torino 781
 Tragin Alojz 630
 Tramte Jože-Urh 506, 513, 695, 830,
 833
 Tratar Ignac-Nace 94, 131, 135, 192,
 193, 509, 608, 707
 Tratenšek Simon 504, 680, 824
 Tratne 532
 Tratovnik 819
 Trava 41, 42
 Traven Franc 176
 Travna gora 35, 40, 49, 252—254, 256,
 257, 262, 263, 307, 308, 333, 344, 352,
 366—368, 637, 638, 644, 664, 668,
 674—676, 678, 684
 Travni dol 54
 Travnik v Loškem potoku 845
 Travnik v roškem pogorju 54, 132,
 135, 208, 212, 216, 238
 Trbovlje 99, Ul, 157, 281, 478, 527,
 727, 786, 841, 845
 Trček 212, 213, 305
 Trdan Tone 590, 604
 Trebanjski vrh 772
 Trebeljevo 98, 753
 Trebelno 174, 177—179, 189, 457, 458,
 518, 712, 772, 780, 786, 787, 792
 Trebevnik 530, 532
 Trebinec 377, 381-384
 Trebinski hrib 381, 382
 Trebnja gorica pri Krki 155
 Trebnje 50, 62, 64, 94, 98, 104, 175,
 178—180, 195, 233, 354, 356—358,
 376, 378, 380—382, 384, 392, 393, 405,
 407, 438, 448, 459, 478, 510, 519, 520,
 523, 535, 560, 567, 605, 606, 696, 701,
 705, 706, 710, 712, 716—719, 728, 732,
 759, 764, 765, 772, 774—780, 782, 784,
 786, 829, 832, 839, 846
 Treppo (opekarna) 468
 Trešče 336
 Trhlenova kašča v Ravnah na Blo-
 kah 258
 Tri luže 244
 Tribuče 807, 810, 819
 Triga 641
 Triglav 83
 Tripolis 325
 Trnje pri Počivajnarju 591—593, 595
 Trnje pri Škofji Loki 688
 Trnje pri Trebnjem 530, 535
 Trnovec 138, 141, 143, 233, 677
 Trnovo 631
 Trnuški grič 438
 Troščine 288, 289, 457
 Trošt Rado-Murko 375
 Trst 612, 628—631, 633—636, 665, 667,
 844
 Trstenik 435, 436
 Trška gora 65, 70, 105, 116, 327, 356,
 378
 Trški boršt 570, 573
 Trtnik Bogomir-Ljubo 609, 708, 834
 Trtnik France-Vitez 359
 Trtnik Tone-Jure 376, 405, 406, 511,
 512, 513, 572, 607—610, 696, 770, 829,
 831, 832
 Trubar Primož 843
 Trzin 687
 Tržanovi v Podmolniku 362
 Tržaška cesta 644
 Tržaška, Tržaško 628, 631—634
 Tržaški Kras 627
 Tržič 75, 280, 631, 686-692, 714, 841
 Tržišče 132, 379, 702
 Tuhinjska dolina 686, 688
 Tukličevac 461, 467
 Tuma dr. Henrik 629, 630
 Tunis 705
 Tupaliče pri Kranju 688
 Turčič Pavao 468
 Turčija 107
 Turen (kota 1253) 600
 Turistovski klub Skala 837
 Turjak 30, 53, 55, 268—271, 289, 293,
 330, 333, 345, 452, 454, 484, 497, 613,
 615, 640-642, 694
 Turk Alojz 769
 Turk Anton 470
 Turk Danijel 829
 Turk Franc 267
 Turk Jakob 42
 Turk Lovrenc-Sergej 257, 258
 Turk Rozalija 259
 Turk dr. (zdravnik iz Sevnice) 159
 Turk Janez od Sv. Gregorja 674

Turn pod Čatežko goro 734, 764
 Turnher Edo-Primož 141, 142
 Turnher Tone 141, 716, 830
 Turšič Ivan-Iztok 37
 TyrSeva cesta (sedaj Titova) v Lj. 256

U

Učakar Peter 688
 Učakar Srečko-Srečko 276, 277, 841
 Učakovci ob Kolpi 239, 806
 Udje 333, 454, 784
 Udovč Tone 779
 Udovčevi v Malih Družčah 153, 156
 Uduč Milan 110
 Ugar 129
 Uhan Roza-Silva 103
 Ukanje nad Kanalom 630
 Ukmar Nežka, roj. Mule 92, 93
 Ulaga Draga 8
 Ulaka 653
 Umek Viktor 74, 110
 Unec 613, 836
 Urajnar Leopold-Leon 346, 347
 Uranič Frane-Nero 248, 251, 252
 Uranije 251
 Urban 180
 Urbič Franc 41, 42, 47, 92, 93
 Uršič Albert 630
 Uršič Alojz (Lojze) 70, 92, 94, 118, 126, 192, 324, 527, 609, 610, 630, 833, 834
 Uršič Slavko 755, 761
 Urška (tehnika) 496
 Uršna sela 54, 58, 59, 65, 163, 181, 450, 478, 498, 702, 837
 USAOJ 378
 Usar Miroslav-Vili 323
 Ustica 612
 Ustje 284, 333, 452, 642
 Ušaj Darko 635
 Ušiva jama 58
 Ute (bolnišnica na Požarjih) 286, 672, 674, 675
 Utik 697
 Uzar Boris 222, 320, 688
 Uzar Peter 688
 Uzmani 133, 266

V

Vače 687, 689, 692
 Vadjal Ivan-Jelen 28, 248, 455
 Vadjal Stane-Zdene 323

Vadnjav Lovrenc 688
 Vagovka 257
 Vahta 61, 65, 136, 459
 Vajbah žaga pri Koprivniku 135
 Vajdetič Peter Markov 802
 Valdetovo dvorišče v Šentvidu 428
 Valenčič Alojz 635
 Valenčič Avgust-Zvonko 732, 830
 Valenti Giovanni 254
 Valjavec Franc 688
 Vancas Anton 830, 832
 Vanič Ivan-Krški 25
 Vas pri Kostelu 42
 Vasiljevič Dobrivoje-Iztok 116, 120, 122, 183, 352
 Vasojeviči 521
 Vaše 684
 Vatovec Viktor 634
 Vavpča vas 840
 Vavta vas 351
 Vavtar Milan 774
 Vavtarjeva hiša v Krtini 774
 Vazar v Bizoviku 374
 Vehar Franc 630
 Vel. Cerovec 179
 Velebit Ranko 790
 Velesovo 686
 Velika Bela stena 247, 248, 601, 602
 Velika Dobrava 593
 Velika Goba 720-722, 734
 Velika Ligojna 837
 Velika Loka 64, 104, 176, 392, 393, 427, 701, 706, 709, 710, 764, 765, 769, 772-775, 783
 Velika Račna 244
 Velika Ribčevka 656
 Velika Slevica 613, 614, 644
 Velika Stara vas 431, 436
 Velika gora 36, 107, 137, 141, 144, 239, 253, 308, 588, 592, 597, 599, 600, 603, 604, 614, 637-640, 705
 Velika vas 99
 Velike Bloke 260, 267, 523, 614, 646, 654, 657, 668, 670
 Velike Brusnice 534
 Velike Češnjice 427, 428, 429
 Velike Dole 438
 Velike Družče 153, 154, 157, 160
 Velike Lašče 260-262, 267-269, 322, 454, 523, 615, 668, 700
 Velike Lese 553, 569, 604, 610, 788
 Velike Lipljene 271, 297, 328, 454, 642
 Velike Vrhe 313—315, 317, 340, 358
 Velike dile pod Izerjem 357, 376, 456
 Veliki Cirknik 845

Veliki Deli 555
 Veliki Dol 631
 Veliki Gaber 62, 441, 615, 709, 710, 732
 Veliki Kal 762, 786
 Veliki Krim 666, 667
 Veliki Lipoglav 170, 338
 Veliki Lipovec 345, 478, 517, 521, 579—581, 590, 680, 777, 780
 Veliki Ločnik 641, 642
 Veliki Marenček 362
 Veliki Nerajec 482, 483
 Veliki Osolnik 53, 75, 270
 Veliki Podlog 102
 Veliki Poljuben 163
 Veliki Videm 65
 Veliki vrh 599, 600, 654, 807
 Veliko Polje na Krasu 793
 Velisček Anton-Zoran 670, 695, 696, 774, 790, 832
 Velunjski graben 846
 Venturini Angelo 144
 Verbič v Šentvidu pri Stični 428
 Verd 370, 684, 708
 Verdun nad Stopičami 182
 Verdun pri Uršnih selih 162
 Veršnik (Rajko) Rok-Gašper 28, 30, 48, 845
 Vesel Miro-Iztok 370, 653, 680, 714
 Veselica 501, 503, 504
 Veselovi v Podšteberku 655
 Vevče 55, 121, 126, 164, 171, 172, 174, 274, 275, 278, 282, 358, 374, 769
 Vežar v Ambrusu 527
 Videm-Dobropolje 20, 21, 101, 143, 218, 220, 221, 230, 522, 523, 525, 554, 555, 558, 561, 615
 Videm-Krško 530
 Vider Ludvik-Ludve (Bregarjev) 280, 282, 492, 659, 660
 Videgar Adolf-Ado 133, 193
 Videgar Feliks-Brko 362, 404, 405
 Videgar Polde (starejši) 530
 Videgar Rudi-Brane Kogejev 72, 94, 165, 166, 228, 229, 234, 250, 251, 253, 320, 321, 323, 326, 353, 354, 405, 427, 464, 509, 511, 680, 723, 824, 830
 Vidgarjev vrt v Šentvidu pri Stični 425, 428
 Vidic Anton 527
 Vidic Jakob 688
 Vidmar Josip-Saša 131, 164
 Vidmar Jože-Djoni 321, 695
 Vidmar Justin 237, 345, 429, 434
 Vidmar Maks-Ljubo (Živčev) 606, 609, 694, 762, 831
 Vidmar Milan 310
 Vidmar Miroslav 630
 Vidmar Tone iz Kronovega 458
 Vidmar Tone-Luka Suhodolc 18, 455, 684, 830-833
 Vidošiči 460, 504
 Vidovič-Miklavčič Anka 405, 406
 Vidovič Nikola 233
 Vidrih Štefan 350
 Vidrih (pogrešani partizan) 129
 Vietnam 614, 837
 Vik (prostovoljec za proletarsko brigado) 38
 Viki (domnevni padli komandir) 388
 Vilfan dr. Josip 632
 Vilhar Stane 634
 Vilko (ranjeni partizan) 708
 Vimolj 703, 801, 803
 Vinica 168, 228, 230—232, 239, 243, 308, 482, 493, 523, 700, 703, 808, 809, 814, 819, 820, 837
 Vinice pri Zlebiču 770, 771
 Vinja vas 182, 498
 Vinjet Frane 688
 Vinji vrh pri Semiču 657
 Vinkov vrh 110—112, 114, 130, 138
 Vino (vas) 453
 Vinska cesta 26, 678
 Vinska pot 132
 Vintarjevec 753, 754, 761, 762
 Vintarjeva hiša v Straži pri Novem mestu 781
 Vintarji 674, 675
 Vintgar pri Bledu 689
 Vipava 630
 Vipavska dolina 627
 Vipavsko 637, 638
 Vipotnik Olga, roj. Červan 193
 Visejec 163, 556, 557, 580
 Visoko pod Kureščkom 269, 270, 283, 284, 294
 Viševak 655, 656
 Višnja gora 358, 371, 433, 436, 437, 784
 Višnje 217, 556, 557, 559, 560, 571
 Višnjevik 627
 Višnjevo brdo 809
 Vivodina 228, 460, 461, 464, 467, 486, 714
 Vivodinski Lovič 463, 464
 VKP(b) 297
 Vnanje gorice 613
 vodi:
 1. vod 1. čete 3. bat. Tomšičeve 759
 2. vod 1. čete 3. bat. Tomšičeve 759

3. vod 1. čete 3. bat. Tomšičeve 733, 759
 Čarugov vod 3. čete 3. bat. Tomšičeve 306
 Filipov vod 1. čete 3. bat. Tomšičeve 100, 125, 231, 232
 Jožetov vod 2. čete 3. bat. Tomšičeve 266
 Risov vod 1. in 2. čete 3. bat. Tomšičeve 114, 130-132, 226
 Kohnetov vod 3. čete 2. bat. Tomšičeve 172
 Kolenčev vod Prlekove čete 78, 90
 Milošev vod Efenkove čete 75, 138
 Povšetov vod Krškega odreda 102
 2. vod oklepnih avtomobilov 764
 Vodable 384, 392
 Vodeni dol 555
 Vodice pri Komendi 688
 Vojčice pod Limberkom 12, 306, 313, 316, 328, 329, 452
 Vodice pri Ložu 653, 654
 Vodice pri Pustem Javorju 759, 784
 Vodice v Čičariji 710
 Vodnik Ignacij 775
 Vodnik Lojze-Jaka 169, 170, 274, 279, 334, 339
 Vodnjak pri Rajhenavu 793
 Vodnjak v Jelenovem žlebu 245—249, 251—254, 263, 271, 307, 344, 599, 600
 Vodopivec Albin 634
 Vodovodna cesta v Ljubljani 839
 Voglje 687
 Vogrič Rudi 512, 513, 606, 829, 834
 Vogrinc Janez 300
 Vogrsko 665, 667
 Vojska dr. Vlado-Vojko 839
 Vojskarska planota 97
 Vojsko 631
 Vokotov gozd pri Šentjoštu 183
 Volarič Hrabroslav 632
 Volavče 103
 Volavčica 469
 Volavšek Vinko-Albin 298
 Volčja draga 708
 Volčja jama 170, 736
 Volčja stena 239
 Volčje njive 384
 Volčje 669
 Volga 391, 728
 Volk Jože-Volčič 78, 79, 94, 95, 141, 191-193, 195
 Vončina Ivan 782
 VOS (na splošno) 105-107, 256, 612
 VOS (Notranjski) 679
 Vošnjak Sergej-Sergej Dravin 70, 85, 192
 Vovk Avgust-Jurče 138, 354
 Vovk Frančiška 431
 Vovk Katarina 431
 Vovk Lojzek 431
 Vovk Tone 431
 Vovko mag. Andrej 8
 Vovkova kajža (Mali Podlipoglav) 357
 Vrabec Vinko 8
 Vranešič iz Bočke 502
 Vraničar Jože-Pepi 497, 766, 768
 Vraničar Jožef 513
 Vransko 160
 Vrata 592, 594—596
 Vrbetova hiša v Muhabranu 65
 Vrbica v Iški 642
 Vrbije pri Črneči vasi 489
 Vrbinc Angela 278
 Vrbinc Anton-Nebošme 274—276, 277, 334, 338, 357, 376, 361
 Vrbinc Ivan 278
 Vrbinc Ivana 278
 Vrbinc Janez 278
 Vrbljene 641, 716
 Vrbovac v Žumberku 463
 Vrbovec pri Dobrniču 170, 437, 520, 776—778
 Vrbovec pri Polomu 216
 Vrbovsko 99, 482
 Vrčice 55, 136, 162, 164, 166, 167, 233, 304, 451
 Vreg France-Mile Javor 822
 Vreme 633
 Vrezec Vida 810
 Vrh nad Dednim dolom 430
 Vrh nad Šentrupertom 384
 Vrh nad Želimljem 470, 641
 Vrh pri Babni polici 658
 Vrh pri Biču 427
 Vrh pri Dobrniču 520
 Vrh pri Draganičih 467
 Vrh pri Drganjih selih 780
 Vrh pri Hinjah 217, 787, 791
 Vrh v Rutah 616
 Vrh-Sobrače 386, 783
 Vrh (ovinek) 590, 592, 594
 Vrh (Velike in Male) 311, 316, 317
 Vrhič (Vrhek) 640, 645
 Vrhnika pri Ljubljani 523, 614, 685, 711, 714, 727
 Vrhovec Lojze-Slavko Grum 255, 341
 Vrhovnik Stane 465
 Vrhovo pri Mirni peči 717, 779
 Vrhovšek Karel-Aleš 788

Vrhpeč 706
 Vrhpolje 110, 635
 Vrhtrebnje 392, 706, 726, 776
 Vrlinič Simo-Simon 557, 559
 Vrliničevi na Bojancih 806, 807, 809
 Vrščaj Regina, roj. Kosar-Irena 675
 Vršič 814
 Vršiček 561, 580
 Vršnik Lojze 34, 92, 94, 406
 Vrti pri Drganjih selih 103
 Vrtača 481, 530
 Vrtačnik Lado 42, 45
 Vučkovič Vučko-Pero 814
 Vuk (prostovoljec za Kozjansko) 110
 Vukoder 471
 Vukova Gorica 816
 Vukovci 232, 800, 806, 812, 814, 816, 818

W

Walla Ernest 283, 287
 Weiss Štefan 688
 Wenigerholz Konrad-Milko Goršič 167, 663, 664, 716, 824, 841

Z

Zabočevo 613, 799
 Zabrdje pri Mirni 712, 713
 Zabrščica 713
 Zabukovec Milan-Miloš 164
 Zabukovje pri Gabrovki 711
 Zabukovje pri Gradežu 333
 Zadniki 674, 675
 Zadobrova 37
 Zadolje 245, 257, 297, 589, 591, 592, 596, 597, 599, 676
 Zadvor 181, 275, 285, 326, 359, 360, 376, 840, 841
 Zadvorški hrib 337
 Zafara 814
 Zagorc Katarina 105, 115, 191, 192
 Zagorica pod Čatežem 711
 Zagorica pri Biču 347, 437—442, 445-448, 450, 466, 480, 510, 706, 707, 711
 Zagorica pri Dobrniču 113, 114
 Zagorje ob Savi 444, 820, 841
 Zagozdac 802

Zagradec na Krki 163, 217, 233, 522—526, 528, 530, 534, 535, 553, 558, 561, 567, 571, 577
 Zagradec (kota 1031) 592, 593
 Zagraj pri Gradiški 627
 Zagraška gora 441
 Zagreb 170, 437, 459, 466, 467, 469, 477, 484, 486, 506, 512, 604, 630
 Zagrič 764, 765, 768-770
 Zajc Ančka 306, 582, 674
 Zajc Jože-Selanov 431, 434, 436
 Zajc Jožko-Ris 386, 441, 443
 Zajc Lojze Kovačev 762, 763
 Zajc Tone z Gor. Brezovega 434
 Zajc Tone-Cveto 530
 Zajc dr. Marjan 106
 Zajčja hiša v Kompoljah 220
 Zajčja kapelica pri Polici 433
 Zajčji hrib 234, 235
 Zajčji vrh 102, 179, 181, 182
 Zajec Ivan-Zajček 126, 185, 196, 276
 Zajevica 335
 Zakoški hrib 707
 Zakotij aj 433, 436
 Zakotnik Stanko-Kočevski Johan 209, 210, 211, 239, 245, 321, 450, 469, 470, 487, 530, 534, 576, 607, 692, 715, 754, 799, 801, 802, 830, 831, 833
 Zakraj 260
 Zakrajšek Alojz iz Podkoglja 262
 Zakrajšek France-Andrejčev 670, 671
 Zakrajšek Jože 42, 47
 Zakrajšek Lojze-Andrejčev 671
 Zakrajšek Lojze-Sašo 237
 Zakrajšek Viktor 567, 569, 579, 604
 Zalar Anton 840
 Zalar Anton-Gliha 210
 Zalar Janez-Tavčar 370
 Zalar Ludvik 262
 Zalar Matija-Mato 119, 121, 126
 Zalar na Trebincu 381
 Zalarjevi v Žilcah 646
 Zaletel Janez-Štupeljnov 59, 60, 69, 156
 Zaletel Jože 577
 Zaletel Valentin 840
 Zali log 661
 Zalisec nad Žužemberkom 142
 Zalisec 139, 141, 142, 169, 174
 Zalog (grad) 103
 Zalog ob Krki 124, 350
 Zalog pri Komendi 688
 Zalog pri Ljubljani 154, 165, 170—173, 274, 278, 358, 447, 530, 531, 840

Zaloka 711
 Zaloščica 284
 Založje (mlin) 246
 Založnik Alojz-Nikola 16, 25, 28, 30, 48, 49, 60, 70, 72, 85, 223, 227, 307, 312, 314, 317, 320, 324, 339
 Zameško 110, 702
 Zamljen Jože-Drejče 191
 Zamostec 675, 845
 Zamudov vrt v Zg. Kašlju 273
 Zaplana 613
 Zaplaška gora 765
 Zaplaški hrib 764—766
 Zaplaz 64, 378, 711, 712, 783, 785
 Zapoge 687
 Zapotok 18, 20, 34—37, 269, 271, 454, 640
 Zaprešič 110
 Zapudje 813, 819
 Zapuže 379, 383
 Zasavje 457
 Zasip pri Bledu 689
 Zastava pri Črnomlju 483
 Zatrepeteta 154, 158
 Zavode pri Kostanjevici 316
 Zavodi pri Babnem polju 659
 Zavodnik Franc-Jon 7, 155, 291—293, 320, 323
 Zavoglje 359
 Zavrh 339, 643, 646, 653
 Zavrstnik 754, J758
 Završnica pri Žirovnici 691
 Zazula Pavla 638
 Zbačnik R.udolf-Andrejev 264
 Zbilje 687
 Zbure pri Škocjanu 489
 ZDA (Združene države Amerike) 204
 Zdenčina 467, 468
 Zdenska vas 217, 525, 553—555
 Zdešar Lojze 833
 Zdihovo Bosiljevsko 232, 816
 Zdravje Edvard 640
 Zdravko (padli kurirček) 725, 726
 Žebelj (kota 898) 245
 Zega (padli partizan) 184
 Zelen Milovan-Skala 102
 Zelena jama v Ljubljani 844
 Zemelj 481
 Zemljak Jože-Domen 218—220, 222, 228, 246, 372, 373, 714
 Zg. Kašelj 273, 329, 375
 Zgonc Anton-Vasja 379
 Zgonc Ivana 654
 Zgonc Zlata 159
 Zgornje Blato 312
 Zibelnik Pavle-Pajo 837
 Zidani most 170, 813
 Zidanški v Hitenem 671
 Zilje 99, 239, 703, 820
 Zima 646
 Zirkelbach Neda-Nataša 361
 ZKM (slovenski SKOJ) 294-297, 310, 311, 337, 353, 361, 366, 398, 403, 408, 449, 450, 474, 499, 605, 730, 801, 825
 Zlobec Josip 630
 Zmaj 428
 Zminec 661
 ZMS (Zveza mladine Slovenije) 673
 Zobec Janez 589
 Zoisova graščina 687
 Zorc Dušan-Martin Černe 341, 342
 Zore Franc 688
 Zore Ivan-Jernej 7, 71, 94, 118, 164, 192-194, 322, 323, 511, 513, 527, 572, 578, 607-609, 692, 754, 762, 763, 831, 833
 Zore Josip 673
 Zorkovac 463, 472
 Zornada Josip-Frenk 28, 30, 72, 161, 223, 258, 304, 305, 308, 312, 313, 324, 377, 402, 451, 457, 458, 715, 840
 Zoro Franc 840
 Zrimšek v Ljubljani-Polju 280
 Zrnec Ivan-Milče 359, 360, 530, 531
 Zupan Anton-Jaka 220, 221
 Zupan Franc 630
 Zupan Janez 688
 Zupan Klemen 688
 Zupanc Ivan-Bezljaj 294, 375, 432, 588, 593
 Zupanc Ruda 838
 Zupančič Anton-Afrikanec 177
 Zupančič Drago-Granit 220
 Zupančič Ivan 121, 124, 126
 Zupančič Janez Bačev 356
 Zupančič Jože 101
 Zupančič Julij-Sine 821
 Zupančič Karel 69, 70, 94, 118, 126, 155, 176, 184, 192, 194—196, 241, 247, 288, 320-323, 353—355, 387, 389, 407, 463, 470, 476, 509, 511, 512
 Zupančič Matij a-Matiček 820
 Zupančič Milan 222, 267
 Zupančič Stane 274, 322, 323, 406, 408, 455, 457, 482, 511, 512, 513, 530, 588, 606
 Zupančič Tone-Silvo 8, 92, 158, 195, 247, 321, 322
 Zvijavnica 380—382, 519, 520, 710, 712, 718, 732

ž

Žabja vas v Novem mestu 443, 488
 Žabjek 257, 258
 Žabkar Roman-Kranjc 29, 64, 179
 Žabnica 687
 Zafranovi v Biču 439, 442, 446
 Žaga Rog 32, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 89, 134, 163, 225, 233
 Žaga na Gorjancih 60, 61, 65—67, 70, 72, 87, 168
 Žaga pri Nakelnu 210
 Žaga pri Učaji 631
 Žagar Andrej 601
 Žagar Andrej-Maj 381
 Žagar Janez 76, 78, 79, 95, 109, 191
 Žagar Stane 688, 689, 691
 Žagar Tone-Poljec 653, 654
 Žagarji 264
 Žalec 10
 Žalostna gora nad Mokronogom 702
 Žaloviče 117, 122, 127, 153, 162, 457
 Ždinja vas 71, 518, 519
 Želebej pri Metliki 723
 Železnica (greben) 260, 262, 283
 Železnik Savo 69, 70, 157, 674
 Železnikar Jože-Benše 94, 158, 176, 194, 195
 Železnikar Valerija, roj. Kobal 694, 832, 834
 Železniki 661, 685, 686
 Železno 707, 776
 Želimeljska dolina 271, 293, 333, 344, 642
 Želimlje 53, 55, 158, 176, 268, 270, 284, 470, 641, 841, 843
 Želin 630
 Željne pri Kočevju 56, 61, 429
 Žerjal Tonček 839, 840
 Žerjav in pri Mokrem polju 487, 493
 Žerovšček 654, 655
 Žeželj 820
 Žezlin Mirko 770, 771
 Žgajnar Emil 379, 380
 Žgajnar Jože 258
 Žiben 792
 Žiberna Boris 840
 Žibert Ivan-Gašper 22, 91, 156, 158, 159, 172, 194, 195, 242, 243, 321, 388, 405, 440, 441, 444, 448, 510, 577, 695, 696, 715, 767, 833
 Žibrše 613, 638
 Žiče 526, 556
 Žiči (partizan-železničar) 176

Žični vrh 170
 Židan Franc-Šmid 291, 292
 Žigoni pri Renčah 630
 Žihovo selo 105, 115, 117, 124
 Žilce (prej Sv. Vid) 646—648
 Žimarice 259, 261, 267
 Žiri 692, 765, 767, 770, 771
 Žirovnica pri Lescah 688, 691, 692, 783
 Žirovnikov graben 644
 Žirovski vrh 782
 Živčič Janko 439, 441
 Živec Alojz-Florjan 694
 Živec Mihael 665, 667
 Živec Stanislav 594, 718
 Živic Alojz-Florjan 630, 829, 833
 Živic Jože 630
 Žleb 328
 Žlebarka iz Bukovice v Babnem polju 672
 Žlebič 143, 246, 267, 588, 591, 615
 Žlogar Jože-Šoši 7, 489, 512, 513, 536, 569, 606—609, 651, 666, 667, 695, 696, 712, 829
 Žnidar Jože 689
 Žnidar Maks 697
 Žnidarjeva gmajna pri Ravnah na Blokah 255, 258
 Žnidaršič Alojz 220
 Žnidaršič Franc-Živko 37, 42, 43, 47, 92, 93
 Žnidaršič Terezija 235, 320
 Žnidaršič Tone iz Viševka 655
 Žorž Alfred-Jovo 789
 Žorž Zorko-Sočan 814, 815, 817, 832, 834
 Žotovi v Novakih 651
 Žrebec pri Biču 440
 Žubina pri Mačjem dolu 732
 Žugel Franc-Zvone 164, 194, 295, 298, 532, 534, 839
 Žugelj Franc 512, 513, 606, 607, 609, 695, 834
 Žugelj Marija 495
 Žugelj Rudolf-Rudi 557
 Žukovec Jože-Vladimir 143, 144, 193
 Žumberk 185, 363, 437, 447, 453, 455, 459, 460, 464, 466, 467, 474, 475, 478, 486, 502, 508, 511, 512, 560, 706, 845
 Žumer Radko 94, 195, 321-323, 388, 404, 407, 428, 441, 443, 509, 510, 512, 608—610, 652, 669—671, 695, 696
 Žunič Jakob 650, 651
 Žunič Miha 481

Žuniči 813	Žužemberk 11, 12, 111, 142, 144, 163,
Županov vrh 652	217, 233, 339, 349, 345-356, 448, 522,
Župeno 638	560, 571, 684, 702, 703, 707, 777, 778,
Župevec Anton 184	788, 814
Župevec Janez-Žan 442, 443	Žvirče 75, 133, 137, 143, 217, 345, 452,
Žurga (kmetija) 759	522, 524—526, 529, 561, 563, 566, 568,
Žurge (vas) 39, 40	570, 580, 583
Žužek Franc-Jovo 28—30, 239, 841	Žvirški gozd 345
Žužek Jože 322	Žvokelj Milka-Cvetka 816

KAZALO

UVODNA BESEDA.....	5
POTEK USTANAVLJANJA, ZAUPNE NALOGE IN PRVI BOJI	
Čemu brigada in kakšna brigada.....	11
Ustanovitev 2. proletarskega udarnega bataljona	16
Slovesna preureditev prvih dveh bataljonov.....	24
Zakaj Notranjska ni dala polnega deleža	32
Brezupen boj prostovoljcev v Taborski steni.....	38
Prvi boji na obrobjih Roga in zaupne naloge.....	47
Ostati na ogroženem Kočevskem Rogu ali ne.....	53
Mimo Uršnih sel in čez Gabrje na Gorjance	58
Z Roga čez Krko in Ajdovec v obmejne kraje	61
Preosnova na Gorjancih in napad na Ratež.....	65
Še en 3. udarni bataljono (Jankov) na Cesti.....	73
Sprememba častnega imena proletarska	80
Ocene o izkušnjah in številčnem stanju.....	86
Opombe o virih.....	91
BOJNI POSEGI ZOPER VELIKO ITALIJANSKO OFENZIVO IN ZA UBLAŽITEV NJENIH POSLEDIC	
Temne nakane, ofenzivne faze in vojaške sile.....	97
Dodatno zlo: izdajalske vojaške enote.....	100
Nevera v obvestila in opozorila o sovražniku.....	105
Boj s fašističnimi bataljoni M pri Dvoru.....	109
Obračun z lažnimi partizani v Krški hosti.....	115
Med vrtinci in pastmi roške ofenzive.....	128
Efenkova, Albinova in Slobodanova četa.....	137
Skice št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, in 7.....	145
Napad na nemško postojanko v Malih Druščah.....	153
Reševanje obkoljenih in onemoglih na Rogu.....	160
Motilni napadi na ljubljanska predmestja.....	169
Pot iz obroča in dogodki na Trebelnem.....	174
Lov za morilskimi belogardisti pod Gorjanci.....	180
Ocene o ukrepih, uspehih in bojevitosti.....	185
Opombe o virih.....	191

RAZMERE, NALOGE, POTA IN NAPAKE, KI SO BRIGADO PEHALE V KRIZO

Posledice razrušenega in okuženega zaledja.....	197
Urejanje, urjenje in politični tečaji.....	201
Ponesrečeni napad na Italijane v Koprivniku.....	207
Plačilo za poveljniško naivnost v Kopoljah.....	213
Brigadna preureditev na Ovčjaku.....	223
Bojno sodelovanje s 4. kordunsko brigado.....	228
Slabo vodeni boj na Planini nad Semičem.....	232
Spopadi na Ravnah, Borovski gori in v Glažuti.....	239
Kako je prišlo do prve zmage v Jelenovem žlebu.....	245
Razorožitev v Retjah in zasežba v Ravnah.....	253
Velike izgube zaradi vihravosti in izdaje.....	259
Premiki in praske okoli mokrškega pogorja	266
Napad na bele v Polju, Bizoviku in Dobrunjah	272
Kako streljati na bombnike in kam z ranjenci.....	283
Krepitev KPS in ZKM ter vzpon kulturnega dela	294
Zablode zaradi zmot, neznanja in nesposobnosti.....	302
Izdaja na Vrheh — kazni za lastne in tuje grehe.....	311
Opombe o virih.....	319

BATALJONI Z OKRNJENIM IN ZAČASNIM BRIGADNIM ŠTABOM V PARTIZANSKO PROTIOFENZIVO

Premiki, dogodki in spopadi do desetega novembra.....	325
Bojno sodelovanje s Šercerjevo brigado.....	330
Udari iz bataljonskega oporišča pri Pancah.....	334
Prehodne odločitve o prenovi brigadnega štaba.....	339
Premik k Abčevemu vrtu in priprave na zimovanje.....	344
Napad na Ajdovec in odhod iz gozdov med ljudi.....	351
Razmestitev, spopadi in preureditev 2. bataljona.....	357
Operativne cone in ustanovitve 4. bataljona	363
Napadi na vlake, Dobrunje in umik s Pugledä.....	371
Napad na Dob, boji okoli Sevnice in Trebinca.....	377
Zmaga pri Španu, v Temenici in na Primskovem.....	384
Začetki in pomen novačenja novih borcev.....	390
Delovanje KPS in imenovanje novih poveljstev.....	394
Opombe o virih.....	404
Skice št. 8, 9, 10, 11,12, 13, 14, 15, 16, 17,18, 19, 20, 21,22 in 23	409

Z ŽELJO PO TOPOVIH OD ŠENTVIDA PRI STIČNI DO DRAGANIČEV IN METLIKE

Usnje in topovi — vaba za napad na Šentvid.....	425
Uvodni boji okoli Brezovega in napad na Polico.....	430
Dramatična bitka pri Biču in Zagorici.....	437

Pohod in novačenje od Dobrniča do Žumberka.....	447
Akcije 2. bataljona na poti k brigadi.....	453
Delež Tomšičeve k veliki zmagi pri Bukovici.....	459
Draganiči — prva priložnost za Tomšičevo.....	466
Bratstvo, vojaške razčlembe in posebne naloge.....	474
Novačenje ob Kolpi in uspešen boj pri Nerajcu.....	480
Napad na Pleterje in boji pri Mokrem polju	484
Akcije, naloge in oddih z obeh strani Gorjancev.....	493
Metlika — še zadnji poskus za zavzetje topov.....	499
Opombe o virih.....	509
NAPADALNI POLET OD BITKE ZA SUHO KRAJINO DO ZMAGE V JELENOVEM ŽLEBU	
Spremenjena napadalna smer in slepilni premiki.....	515
Sovražnikova taktika in moč — razdelitev nalog.....	520
Napad na Ambrus in zmaga pri Kamnem vrhu.....	526
Skice št. 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 in 39	537
Nastop posebnih bataljonov in še en poraz.....	553
Vnovič nad Ambrus — srdita bitka se nadaljuje.....	560
Popolna zmaga nad črnosrajčniki pri Pleševici.....	569
Sklepni spopadi, obračun uspehov in imenovanja.....	579
Obračun z belimi v Brežah in bitka pri Danah.....	588
Finale v Jelenovem žlebu, nasledki in premor.....	597
Opombe o virih.....	606
BOJNE NALOGE NA NOTRANJSKEM IN VIRI ZA USTANOVITEV 4. BATALJONA	
Pomen Notranjske — moč in strategija sovražnika.....	611
Skice št. 40, 41, 42, 43, 44, 45 in 46	617
Korenine primorskih novincev in njihov dotok.....	625
Italijanski načrti in hajka na Mokre v prazno.....	639
Hudi boji okoli Cajnarjev in vpad v Novake	646
Bojno delovanje 3. bataljona v Loški dolini.....	653
Zavarovanje na Krimu in izguba minometa	660
Uspešne zasežbe — vzroki za razkroj bele garde.....	668
Dogodki med pohodom do Podturna in Dobrniča.....	676
Koliko je prišlo Gorenjcev in kaj so prinesli	682
Opombe o virih.....	693
V KLEŠČAH NOVE ITALIJANSKE OFENZIVNE TAKTIKE IN PRISPEVEK K NJENEMU ZLOMU	
Novo bojno območje in nova Gambarova taktika.....	699
V giblivi hajki od Rdečega kala do Gabrovke.....	705
Ustanovitev 4. bataljona in nova imenovanja.....	713
Počitek, krvavi skok čez plot in kulturno delo.....	719

Priprave in premiki za nov vdor na nemško stran.....	730
Skice št. 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57 in 58 ter 59 (tabela)	739
Uspešna bojna pahljača od Osredka do Litije.....	753
Plačilo za preveliko samozavest pri Razborah.....	764
Iz klešč pri Koritah in pogajanja v Straži	776
Krožna gonja od nemške meje čez Čatež do Krke.....	783
Hud boj pri Topli rebri in zmaga pri Rajhenavu.....	790
Mučna pot od Rajhenava do Bojancev in Vukovcev.....	800
Bojanci — dokončen zlom Gambarove taktike	806
Naloge 3. bataljona v Vukovcih in prvi top.....	812
Boji, dogodki in dosežki ob prvi obletnici	819
Opombe o virih.....	829
POPRAVKI	
tiskovnih in vsebinskih napak iz uvodne knjige	
o Tomšičevi brigadi.....	835
SEZNAM BORCEV TOMŠIČEVE BRIGADE	
ZA ČAS OD 16. JULIJA 1942 do 13. JULIJA 1943	847
KAZALO ORGANIZACIJ, ENOT, KRAJEV IN IMEN	8 7 9

Knjižnica NOV in POS 5/II

Ureja komisija za zgodovino pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije — Predsednik Zdravko Klanjšček

Franci Strle
TOMŠIČEVA BRIGADA
1942-1943

Rokopis sta odobrili:

Komisija za zgodovino pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije na 52. seji dne 23. decembra 1983 in komisija za zgodovino Tomšičeve brigade pod predsedstvom Mihaela Butare-Aleksa dne 14. decembra 1983

Strokovna recenzenta

Lado Ambrožič-Novljan in mag. Andrej Vovko
Lektorica prof. Nada Ulaga
Opremil Urh Slamič

Skice izdelal Severin Nemec-Teklo
Elektronska obdelava besedila, dodatni programi in imensko kazalo dipl. inž. Vojko Strle

Založili in izdali Založba Borec, zanjo Marjan Oblak, in Partizanska knjiga, zanjo Jaroslav Skrušny

Besedilo je presnela z disket in izdelala slikovno gradivo tiskarna Gorenjski tisk v Kranju, barvne skice izdelala tiskarna ČGP Delo, natisnila in vezala tiskarna Ljudske pravice — Ljubljana 1986 — Naklada 4000 izvodov

Knjiga je izšla s finančno pomočjo Kulturne skupnosti Slovenije in s pomočjo občin, podpisnic domicilne listine 14. udarne divizije NOV in POJ, in sicer: Brežice, Celje, Dravograd, Krško, Novo mesto, Maribor, Mozirje, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Titovo Velenje in Žalec, ter Ljubljanske banke — združene banke Ljubljana, Beogradske banke — temeljne banke Ljubljana in Jugobanke — temeljne banke Ljubljana

Takle notranjski fantič je vstopil med borce Tomšičeve brigade spomladi 1943 in v njej ostal več kot dve leti. Nič ni ušlo njegovi zvedavosti in zato ni čuda, da je pod njegovim peresom nastala tako čudovita pripoved o partizanski enoti, ki mu je bila varen dom in pogled v širni svet obenem. Pričujoča knjiga Francija Strleta na temeljit in pregleden način podaja bojno pot Tomšičeve brigade od njene ustanovitve 16. julija 1942 pa do formiranja prvih slovenskih divizij 13. julija 1943. Avtor jo je razdelil na osem obdobj in sto poglavij, katerih poimenovanja so pogosto zelo opisna in nam že sama po sebi predstavljajo zgoščeno podobo življenja brigade.

Avtor je svoje zgodovinsko raziskovalno delo opravil zelo natančno in vestno. Pregledal je obsežno gradivo – objavljene in še neobjavljene arhivske vire, zgodovinska dela ter prispevke, objavljene v raznih publikacijah, ki obravnavajo posamezna še ne povsem raziskana vprašanja, in med njimi je tudi precej avtorjevih. Nadvse pomembno in prispevno pa je uporabljeno spominsko gradivo udeležencev ali pričevalcev dogajanj ter ugotovitve ob ogledih na prizoriščih nekdanjih bojov in spopadov. O obsegu opravljenega raziskovalnega dela in številu uporabljenih virov govori že številnost opomb. V primerih, ko si podatki različnih virov o določenem dogodku nasprotujejo, avtor točno navaja vse različice, potem pa jasno naglasi tisto, ki je po njegovem mnenju točna. Knjigi dajejo dodatno vrednost in preglednost ter podporo pripovedi še številne skice in fotografije.

Strletovo knjigo odlikuje izredno natančen opis dogodkov na bojni poti brigade, tako da bralec skorajda spremlja vsakega borca pri slehernem koraku. Način podajanja je na znanstveni ravni, hkrati pa tudi izredno poljuden in živahen. Njegovo delo je dostopno tako strokovnim in znanstvenim preučevalcem našega narodnoosvobodilnega boja kot

tudi najširšemu krogu, ne da bi morali že natančneje poznati to zgodovinsko obdobje.

Strleto v slogu pisanja namreč priteguje tako, da bi knjigo prebral kar v eni sapi. Živahno pripoved žlahtnijo pogoste zanimive podrobnosti, podane zelo duhovito. Iz besedila je mogoče takoj razbrati, da nam govori sam udeleženec bojne poti Tomšičeve brigade in doživetij na njej, ki do njih ne more biti čustveno ravnodušen. Podrobni opisi partizanskega življenja le-tega bralcem približajo tako slikovito in zvesto, da ga spoznajo še v njegovih intimnih plasteh. Sem sodi neprizanesljivo pričevanje celo o temnih ali malo znanih, tudi neprijetnih zadevah, kot so napačne odločitve, spori in samovolja v poveljstvih, dvomljive smrtne obsodbe in eksekucije soborcev, podrobno opisovanje krutosti in surovosti v spopadih. Vendar – nedvomno je objektivno prikazovanje preteklosti temeljna značilnost vsakega resnično znanstvenega zgodovinskega raziskovanja.

Strleto v knjigo je skratka moči oceniti kot skrbno pripravljeno in tehtno delo, ki je zaradi naštetih odlik izredno pomemben prispevek k zgodovinski pisni obliki našega narodnoosvobodilnega boja.

(Po recenziji mag. Andreja Vovka
priredil Milan Guček)

Načrt za naslednji knjigi:

TOMŠIČEVA BRIGADA — 1943-1944

(Knjižnica NOV in POS 5 III)

za obdobje od 13. julija 1943 do 31. marca 1944

TOMŠIČEVA BRIGADA — 1944-1945

(Knjižnica NOV in POS 5 IV)

za obdobje od 1. aprila 1944 do 21. maja 1945